KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

İNGİLİZ YÖNETİMİNDE KIBRIS TÜRK TOPLUMU (1923-1960)

DOKTORA TEZİ

Derya ÇAKICI

HAZİRAN - 2021

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

İNGİLİZ YÖNETİMİNDE KIBRIS TÜRK TOPLUMU (1923-1960)

DOKTORA TEZİ

Derya ÇAKICI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

HAZİRAN - 2021

TRABZON

ONAY

Derya ÇAKICI tarafından hazırlanan "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türk Toplumu (1923-1960)" adlı bu Çalışma 16.07.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı'nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		**Karar**		**İmza**
Unvanı - Adı ve SOYADI	**Görevi**	**Kabul**	**Ret**	
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Mehmet OKUR	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN	Üye	☒	☐	
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Derya ÇAKICI

17.06.2021

ÖNSÖZ

Kıbrıs sorunu, uluslararası alanda güncelliğini hala korumaktadır. Adada gerçekleşen olaylar sadece bölgede değil, bütün dünyada geniş yankı uyandırmakta ve dikkatle takip edilmektedir. Ancak Kıbrıs meselesi denilince akıllara daha çok 1960 sonrasında yaşanan olaylar, Kıbrıs Türkleri ile Rumlar arasında ortaya çıkan ve günümüze kadar farklı şekillerde devam eden problemler gelmektedir. Oysaki Kıbrıs sorununun temeli, 1923-1960 yılları arasında İngiltere'nin adada uygulamış olduğu politikalarda aranmalıdır.

İngiliz politikalarını belirleyen etkenleri anlayabilmek ve tanımlayabilmek için de Birleşik Krallık Bakanlar Kurulu, Dışişleri ve Koloniler Bakanlıkları gibi İngiliz karar alma mekanizmalarının takip ettikleri yol ve yöntemleri incelemek çalışmanın ana ilkesini oluşturmaktadır. Bu sebeple de 1923-1960 yılları arasındaki İngiliz idaresi ve adadaki İngiliz menfaatleri tarihsel veriler ışığında incelenerek, olayların arka planı irdelenmeye çalışılmıştır. Öte yandan Kıbrıs adasında yaşanan sorunların ortaya çıkış süreci ve söz konusu problemlerin temel sebepleri, elde edilen veriler bağlamında tartışılmıştır. Bu Çalışma'nın, günümüzde Kıbrıs adasında yaşanan sorunların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu Çalışma'nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanım Sayın Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ'e minnettarım. Diğer yandan bu Çalışma'nın hazırlanma aşamasında öneri ve katkılarını esirgemeyen değerli tez izleme komitesi üyeleri Sayın Prof. Dr. Mehmet OKUR'a ve Sayın Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK'e teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, İngiliz hakimiyeti altında yaşayan Kıbrıs Türk toplumunu konu alan bu Çalışma'nın; ilgili alandaki araştırmacılara, akademisyenlere, öğrencilere, karar alıcılara, uygulayıcılara ve konuya ilgi duyan herkese faydalı olmasını temenni ederim.

Haziran, 2021 Derya ÇAKICI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
ÖZET ..... **XI**
ABSTRACT ..... **XII**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **XIII**

GİRİŞ **1-15**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NA KADAR GEÇEN SÜREÇTE KIBRIS ADASI VE KIBRIS TÜRKLERİNİN ADADAKİ DURUMU (1878-1923) **16-53**
1.1. İngiltere'nin Kıbrıs Politikası ve Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1878-1914) 16
1.1.1. İngiltere'nin Kıbrıs Adasına İlgi Duymasının Sebepleri 16
1.1.2. İngiliz Hükümetinin Kıbrıs Adasını Ele Geçirmesi 18
1.1.3. Kıbrıs Adasında İngiliz Yönetiminin Başlaması (1878-1914) 22
1.1.4. 1878 ve 1882 Anayasal Düzen İle Kurulan İdari Sistem 23
1.1.4.1. Adli Teşkilat 27
1.1.5. Sosyal ve İktisadi Gelişmeler 28
1.1.6. Eğitim Faaliyetleri 29
1.1.7. Toplumlararası İlişkiler 33
1.2. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Kıbrıs Adası ve İngiliz Yönetimi 37
1.2.1. Savaşın Başlaması ile İngilizlerin Kıbrıs Adasını İlhakı 37
1.2.2. Savaş Sonrasında Kıbrıs Türkleri 39
1.2.2.1. Kıbrıs Türklerinin İlk Ulusal Kongresi: Meclis-i Milli 40
1.2.2.2. Kıbrıs Türklerinde Türk Milliyetçiliği 43
1.3. Kıbrıs Türklerinin Türk Kurtuluş Savaşı'na Bakışı 46
1.3.1. Kıbrıs Türk Halkının Anadolu'ya Yapmış Oldukları Maddi ve Manevi Yardımlar 46
1.3.2. Türk Kurtuluş Savaşı Döneminde Kazanılan Zaferlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansıması 49

İKİNCİ BÖLÜM

2. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR GEÇEN SÜREÇTE ADADAKİ İNGİLİZ YÖNETİMİ (1923-1939)..... 54-152

2.1. Lozan Barış Antlaşması İle Kıbrıs Adasının İngiliz Hâkimiyetine Geçişi..... 54

2.1.1. Lozan Barış Antlaşması'na Giden Süreç..... 54

2.1.2. Lozan Barış Görüşmeleri Sırasında Kıbrıs İle İlgili Gelişmeler..... 57

2.1.3. TBMM'de Kıbrıs Adası Üzerine Yapılan Tartışmalar..... 60

2.2. İngiliz İdaresinin Başlaması..... 62

2.2.1. Kraliyet Kolonisi'nin Yapısal Analizi..... 63

2.2.2. 1925 Anayasası ve Yapılan Yeni Düzenlemeler..... 65

2.2.3. 1925 Seçimlerinin Yapılması..... 68

2.2.4. Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Kıbrıs Adasındaki Nüfus Durumu ve Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye Göçleri..... 71

2.2.4.1. Adadaki Nüfus Durumu..... 71

2.2.4.2. Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye Göçleri..... 73

2.3. Vali Sir Ronald Storss Dönemi (30 Kasım 1926-29 Ekim 1932)..... 79

2.3.1. Kıbrıs Türklerinin Siyasi Faaliyetleri..... 82

2.3.2. 1930 Kavanin Meclis Seçimleri ve Yaşanan Gelişmeler..... 84

2.3.3. Kıbrıs Türklerinin İkinci Milli Kongresi (1 Mayıs 1931)..... 87

2.3.4. 1931 Rum İsyanı..... 92

2.3.4.1. İsyanın Oluşum Süreci..... 92

2.3.4.2. İsyanının Başlaması ve Gelişen Olaylar..... 95

2.3.4.3. İsyan Sonrasında Adada Düzenin Sağlanması İçin Alınan Tedbirler..... 98

2.3.4.4. İsyanda Yunan Konsolosluğu ve Kilisenin Rolü..... 102

2.3.4.5. 1931 Rum İsyanının Türk Basınına Yansımaları..... 103

2.4. Kıbrıs Toplumlarının Sosyal ve İktisadi Durumları (1923-1939)..... 107

2.4.1. Kıbrıs Türklerinin ve Rumların Sosyal İlişkileri ve Toplumsal Yaşayışları..... 107

2.4.2. Toplumların Ekonomik Durumları..... 110

2.4.2.1. Genel Durum..... 110

2.4.2.2. Türk Konsolosluk Raporlarına Göre Kıbrıs Türklerinin Ekonomik Durumu..... 113

2.4.3. İngiliz Yönetiminin Eğitimde Merkezi Otorite Kurma Teşebbüsleri ve Yapılan Düzenlemeler..... 116

2.4.4. Türk ve Rum Okullarının Durumu..... 121

2.4.5. Türkiye Konsolosu Ali Asaf Bey'in 1927 Tarihli Maarif Raporu ve Raporun Değerlendirilmesi..... 124

2.5. Kıbrıs Türklerinin Toplumsal Meseleleri..... 127

2.5.1. Müftülük Kurumu ile İlgili Sorunlar..... 127

2.5.2. Evkaf Kurumu ile İlgili Sorunlar 132
2.5.3. Kıbrıs Türklerinin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri 137
2.6. Atatürk Döneminde Türkiye ve Kıbrıs Türkleri Arasındaki İlişkiler 143
2.6.1. Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nun Açılması 143
2.6.2. Atatürk'ün Kıbrıs Adasına Verdiği Önem 145
2.6.3. Türkiye ve Kıbrıs Türkleri Arasındaki Sportif ve Kültürel Faaliyetler 146
2.6.4. Hamidiye Gemisinin Kıbrıs Adasını Ziyareti 148
2.6.5. Atatürk'ün Vefatı ve Kıbrıs Türkleri 151

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN 1950 YILINA KADAR ADADAKİ İNGİLİZ YÖNETİMİ (1939-1950) 153-213
3.1. İkinci Dünya Savaşı ve Kıbrıs Adası 153
3.1.1. İkinci Dünya Savaşı Yılları 153
3.1.2. İngiltere'nin Savaş Yıllarında Kıbrıs Politikası 154
3.1.3. Savaş Yıllarında Kıbrıs Adasının Ekonomik Durumu 156
3.1.4. İngiliz Ordusunda Gönüllü Askerlik ve Kıbrıs Alayı 158
3.2. Türk ve Rum Toplumlarının Örgütlenme Faaliyetleri (1941-1950) 161
3.2.1. Rum Komünist Partisi AKEL (Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú/Emekçi Halkın İlerici Partisi) 163
3.2.2. Kıbrıs Türk Toplumunda Örgütlenmeler 165
3.2.2.1. Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK) 165
3.2.2.2. Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP) 172
3.2.2.2.1. Dr. Fazıl Küçük ve Halkın Sesi Gazetesi 172
3.2.2.2.2. Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP) 174
3.2.2.2.3. Diğer Siyasal ve Sendikal Örgütlenmeler 177
3.2.2.2.3.1. Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu (KTİBK) 180
3.2.2.2.3.2. Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği (KTKB) 181
3.2.2.2.3.3. Kıbrıs Milli Türk Birliği (KMTB) 182
3.2.2.2.3.4. Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF) 187
3.3. Savaş Sonrası Dönemde İngiltere'nin Kıbrıs Politikası 189
3.3.1. Vali Lord Winster'ın Anayasal Çalışmaları ve Yaşanan Tartışmalar 193
3.4. Türk İşleri Komisyonunun Çalışmaları ve Ara Raporu 198
3.4.1. Komisyon Toplantıları 198
3.4.2. Türk İşleri Komisyonun Ara Raporu 200
3.5. 1949 Belediye Seçimleri 204
3.6. Türk Dış Politikasında Kıbrıs Meselesi 205

3.7. Kıbrıslı Türklerin Türkiye'deki Cemiyet Faaliyetleri 208
3.7.1. Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti'nin Türkiye'deki Faaliyetleri 208
3.7.2. Kıbrıs Türk Kültür Derneği 212

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KIBRIS ADASINDA TOPLUMSAL AYRIŞMANIN BAŞLAMASI VE İNGİLİZ İDARESİNİN SONA ERMESİ (1950-1960) 214-415
4.1. Kıbrıs Rum Kilisesi'nin Plebisit Girişimleri ve Kıbrıs Türklerinin Tutumu 214
4.1.1. Plebisit Sürecine Giden Yol 214
4.1.2. Plebisitin Gerçekleşmesi ve İngiltere'nin Tepkisi 216
4.1.3. Plebisit Karşısında Kıbrıs Türkleri ve Türkiye 219
4.2. Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1954) 223
4.3. Kıbrıs Rumlarının Enosis Girişimleri Karşısında İngilizlerin ve Türklerin Tepkileri 228
4.3.1. Makarios'un Enosis Propagandası 228
4.3.2. Avam Kamarası'nda Yunanistan ve Kıbrıs Gündemli Tartışmalar 232
4.4. Kıbrıs Meselesinin Uluslararası Bir Problem Haline Gelmesi 235
4.4.1. Yunanistan'ın BM'ye Başvurusu 235
4.4.2. İngiltere'nin Tepkisi ve Parlamento Tartışmaları 243
4.4.3. Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Kıbrıs Türk Liderleri ile Yapılan Görüşmeler 245
4.5. Kıbrıs Türk Toplumunun Meseleleri 251
4.5.1. Aile Yasası ve Mahkemelerin Yeniden Düzenlenmesi 251
4.5.2. Müftülük Makamının Yeniden Düzenlenmesi 253
4.5.2.1. İngiliz İdaresinin Müftü Ataması ve Yakup Celal Menzilcioğlu'nun Müftülüğü 253
4.5.2.2. Müftü Seçim Yasası ve Mehmet Dana Efendi 259
4.5.3. Evkaf Meselesi ve Evkafın Kıbrıs Türk Halkına Devri 263
4.5.3.1. Evkaf İçin Düzenlenen Toplantılar 266
4.5.3.2. Evkaf Yasası ve Türk Toplumuna Devri 268
4.5.4. Kıbrıs Türklerinin Eğitim Durumu 270
4.6. Kıbrıs Türklerinin Türkiye Çaplı Siyasi Örgütlenmelerinden Kıbrıs Türktür Cemiyeti 276
4.6.1. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Kuruluşu 276
4.6.2. Cemiyetin Nizamnamesi 279
4.7. Kıbrıs Türklerinin Siyasal Örgütlenmelerinden Kıbrıs Türktür Partisi 282
4.8. EOKA Terör Örgütü ve Tedhiş Hareketlerinin Başlaması 284
4.8.1. Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (EOKA)'nın Kuruluşu 284
4.8.2. Tedhişin Başlaması Karşısında Türkiye ve İngiltere'nin Müdahalesi 289
4.9. 29 Ağustos 1955 Londra Konferansı 301

4.10. 6-7 Eylül Olayları ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Tepkiler ve Alınan Önlemler 308
4.10.1. 6-7 Eylül Olayları ve Yaşanan Gelişmeler 308
4.10.2. 6-7 Eylül Olaylarında Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ne Karşı Yapılan Suçlamalar, İddialar ve Cemiyet'in Savunması 313
4.11. İngiltere'nin Kıbrıs Adasında Özerk Yönetim Kurma Teşebbüsleri 319
4.11.1. Harding ve Makarios Arasında Yapılan Görüşmeler 319
4.11.2. Makarios ile İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd'un Görüşmeleri 323
4.11.3. Başpiskopos Makarios'un Adadan Sürgün Edilmesi 324
4.11.4. Avam Kamarası'nda Self Determination ve Yeni Anayasa Tartışmaları 325
4.12. Lord Radcliffe Anayasası Önerilerine Karşı Türkiye'nin Taksim Tezini Ortaya Atışı 333
4.12.1. Radcliffe Anayasası Önerileri ve Tepkiler 333
4.12.2. Anayasa Profesörü Nihat Erim'in Kıbrıs Raporu 338
4.12.3. Türk Tezi Olarak "Adanın Taksimi" ve Yapılan Görüşmeler 340
4.13. BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs Meselesi'nin Görüşülmesi, Makarios'un Sürgün Hayatının Sona Ermesi 345
4.13.1. Kıbrıs Meselesi Tekrar BM Gündeminde 345
4.13.2. Makarios'un Sürgünden Dönüşü ve Gelişen Olaylar 353
4.14. Türkiye'nin Taksim Tezinde Israrı Karşısında İngilzlerin Yeni Önerileri ve Yunanistan Faktörü 357
4.15. Kıbrıs'ta Toplumsal Çatışmaların Başlaması ve Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) Kuruluşu 363
4.15.1. Toplumlar Arası Çatışmaların Başlaması ve Gelişen Olaylar 363
4.15.2. TMT'nin Kuruluşu, Yapısı ve Faaiyetleri (1957-1960) 365
4.15.3. TMT ve Türkiye Arasındaki İlişkiler 368
4.15.4. TMT'nin Halka Yönelik Çalışmaları 372
4.16. Vali Hugh Foot Dönemi ve Gelişen Olaylar 374
4.16.1. Vali Hugh Foot ve Foot Planı 374
4.16.2. 27-28 Ocak Olayları ve Kıbrıs Türkleri 377
4.16.3. İngilizlerin Yeni Planları ve Kitlesel Türk-Rum Çatışmaları 380
4.16.4. Kıbrıs İçin Yeni Bir Çözüm: Mc Millan Planı 386
4.16.5. Mc Millan'ın Türk ve Yunan Hükümeti İle Yaptığı Görüşmeler ve Planın Uygulanması 390
4.16.6. BM Görüşmeleri ve Tarafların Tezleri 393
4.17. Bağımsızlığa Giden Yolda Taraflar Arasında Yapılan Görüşmeler 400
4.17.1. Zorlu, Averoff ve Selwyn Lloyd Görüşmeleri 400
4.17.2. Zürih Görüşmeleri (5-11 Şubat 1959) 405
4.17.3 Londra Antlaşmaları 406
4.17.4. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlanı 411

SONUÇ **416**
KAYNAKÇA **423**
ÖZGEÇMİŞ **460**

ÖZET

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, stratejik konumundan dolayı tarih boyunca birçok devletin ilgi alanı olmuştur. 1571-1878 yılları arasında adaya hâkim olan Osmanlı Devleti, 1878 yılında adanın yönetimini geçici olarak İngiltere'ye bırakmış ve adada İngiliz yönetimi başlamıştır. 1914 yılında adayı tek taraflı ilhak ettiğini açıklayan İngiltere'nin bu ilhakı, 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile tanınmış ve ada resmi olarak İngiliz sömürgesi haline gelmiştir. Bu durum İngilizlerin 1960 yılında adaya bağımsızlık vermesine kadar devam etmiştir. Bu çalışma 1923-1960 arası dönemde İngiltere'nin adada nasıl bir politika takip ettiğini, bu politikaların gerek Kıbrıs Türk toplumu gerekse Rum toplumu üzerindeki yansımalarını, toplumların kendi içlerinde yaşadıkları başlıca problemleri ve toplumlararası ilişkileri, toplumların ekonomik, kültürel, sosyal ve politik durumlarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili politikaların belirleyicisi ve uygulayıcısı olan İngiltere'nin belirtilen dönemde takip etmiş olduğu stratejilerin araştırılıp incelenmesi, Kıbrıs meselesinin tarihi kökenlerinin anlaşılmasında yararlı olacaktır.

Kronolojik bir sıra takip edilerek oluşturulan çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bağlamda tezin ilk bölümünde adanın 1923 Lozan Barış Antlaşması'ndan önceki durumuna genel çerçeveden bakılmış, ancak detaylara girilmemeye özen gösterilmiştir. Tezin ikinci bölümü ise 1923 Lozan Barış Antlaşması ile başlayıp, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar getirilmiştir. 1923-1939 arası dönemde İngiltere'nin Kıbrıs için geliştirmeye çalıştığı politikalar farklı yönlerden ele alınmış ve İngilizlerin dünya genelinde yürüttüğü stratejilerin bu politikalar üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Çoğunlukla arşiv vesikalarının kullanıldığı bu bölümde, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının eğitim durumları, kültürleri, ekonomik ve dini durumları, toplumlararası ilişkileri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde 1939-1950 yılları arasındaki dönemde adada yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelere yer verilmiştir. Dördüncü bölüm ise 1950 yılında Yunanistan'ın adada plebisit yaptırması ile başlatılmış ve 1960 yılında adaya verilen bağımsızlık ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile son bulmuştur. Tezin ana kaynağını arşiv vesikaları ve dönemin yerli ve yabancı basın kaynakları oluşturmaktadır. İkincil literatür olarak özellikle dönemin devlet adamları tarafından yazılan hatıratlar ve diğer araştırma eserler kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs, Türk, Rum, İngiltere, Enosis.

ABSTRACT

Cyprus, the third largest island in the Mediterranean, has been the focus of many states throughout history due to its strategic location. The Ottoman Empire, which ruled the island from 1571 to1878, temporarily left the administration of the island to England in 1878 and the British administration started on the island. This annexation of Britain, which declared that it annexed the island unilaterally in 1914, was recognized by the Lausanne Peace Treaty signed in 1923 and the island officially became a British colony. This situation continued until the British gave independence to the island in 1960. This study aims to reveal what kind of policy Britain followed on the island in the period from 1923 to 1960, the effects of these policies on both the Turkish Cypriot community and the Greek society, the main problems faced by societies and their inter-communal relations, and the economic, cultural, social and political conditions of the societies. Investigating and analyzing the strategies that Britain, which is the determiner and implementer of the policies regarding the future of Cyprus, followed in the specified period will be useful in understanding the historical roots of the Cyprus issue.

Our study, which was created by following a chronological order, consists of four main sections. In this context, in the first part of the thesis, the situation of the island before the 1923 Lausanne Peace Treaty is discussed at in general without more details. The second part of the thesis started with the 1923 Lausanne Peace Treaty and was maintained until the beginning of the Second World War. In the period from 1923 to 1939, the policies that Britain tried to develop in Cyprus were discussed from different aspects and the effects of the strategies implemented by the British around the world on these policies were discussed. In this section, where archive documents are mostly used, the educational status, cultures, traditions and customs, economic and religious situations, and inter-communal relations of the Turkish and Greek Cypriot communities are also discussed in detail. In the third part of the thesis, political and social developments in the island in the period from 1939 to 1950 are included. The fourth part, on the other hand, started in 1950 when Greece had plebiscite built on the island and ended with the independence given to the island in 1960 and the establishment of the Republic of Cyprus. The main source of the thesis is archive documents and local and foreign press sources of the period. As the secondary literature, especially memoirs written by the statesmen of the period and other research works were used.

Keywords: Cyprus, Turkish, Greek, British, Enosis.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
AKEL	: Emekçi Halkın İlerici Partisi (Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou)
BM	: Birleşmiş Milletler
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DAÜ	: Doğu Akdeniz Üniversitesi
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
EOKA	: Kıbrıslı Savaşçıların Millî Mücadele Örgütü/Ethniki Organosis Kyprion Agoniston
Haz.	: Hazırlayan
KATAK	: Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu
KKP	: Kıbrıs Komünist Partisi
KMTB	: Kıbrıs Milli Türk Birliği
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KMTHP	: Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi
KTC	: Kıbrıs Türktür Cemiyeti
KTÇB	: Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği
KTİB	: Kıbrıs Türk İşçiler Birliği
KTK	: Kıbrıs Türk Kulübü
KTKB	: Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği
KTKD	: Kıbrıs Türk Kültür Derneği
KTKF	: Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu
KTP	: Kıbrıs Türktür Partisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü/North Atlantic Treaty Organization
OHEN	: Ortodoks Hıristiyan Gençlik Örgütü
PEK	: Kıbrıs Çiftçiler Birliği

PEO	: Kıbrıs İşçi Federasyonu/Pankypria Ergatiki Omospondia - Pancyprian Federation of Labour
PEON	: Kıbrıs Ulusal Gençlik Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan, Batı ve Doğu medeniyetlerinin kesiştiği noktada yer alan Kıbrıs adası, sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumuyla dünya üzerinde önemli bir noktada yer almaktadır. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'i, Süveyş Kanalı'nı ve bu bölgelerden geçen bütün ticari ve askeri deniz ulaşımını kontrol altında tutabilecek bir noktada bulunan Kıbrıs, aynı zamanda petrol limanlarına ve petrolün deniz ulaşım yollarına da hâkim bir konumdadır.[1] Ilıman bir iklime sahip olan Kıbrıs, tarıma elverişli toprakları ve yeraltı kaynaklarının zenginliği ile de Doğu Akdeniz'in bir anahtarı olma niteliğine sahiptir.[2] Belirtilen sebepler ile Kıbrıs adası tarih boyunca dikkat çekmiş, sürekli olarak dış etkenlere ve işgallere maruz kalmıştır. Diğer bir deyişle adanın kaderi dışarıdan gelen ve dünya siyasetine yön vermek isteyen güçler tarafından belirlenmeye çalışılmıştır.[3]

Kıbrıs adının nereden geldiği konusunda tarihçiler arasında tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Tarihçi Hammer Kıbrıs ismi konusunda; "adı bir çiçekten ya da aşk ilahesi Kiplis'ten alınan Kipros adası"[4] diye bahsederken, Kıbrıslı tarihçi Halil Fikret Alasya Kıbrıs adının Mısırlılar ve Hititler zamanında; "Alasya veya Asi", Fenikeliler zamanında; "Hetim" olarak anıldığını ileri sürmektedir. Ayrıca Alasya, adada bakır madeni yataklarının fazla miktarda bulunması sebebiyle Latincede bakıra verilen "Cuprum" ya da "Cyprum"dan, Cyprus adının türetildiğni de belirtmektedir.[5] Kıbrıs adasının isminin çeşitli dillerdeki kullanılışına bakıldığında ise; Yunanca "Kypros", İtalyanca "Cipro", Fransızca "Chypre", İngilizce "Cyprus", Almanca "Cypern", Arapça "Kubrus" ve Türkçe "Kıbrıs" şeklinde olduğu görülmektedir. Ancak bakırın yabancı dillerdeki karşılığı olan İngilizce "Copper", Almanca "Kupfer", Fransızca "Cuivre" isimlerinin, ada ismi ile olan benzerliği bakırın mı adaya ismini verdiği, yoksa zengin bakır madenlerinin mi adadan ismini aldığı konusunu düşündürtmektedir. Bununla birlikte Kıbrıs'ın önemli şehirlerinin adlarına

---

[1] Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs Adası'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi", **Kıbrıs Mektubu**, 16(4), Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, Temmuz-Ağustos 2003, s. 8.

[2] John Fuller, **Narrative Of A Tour Through Some Parts Of The Turkish Empire**, Richard Taylor Press, London, 1829, s. 504.

[3] Harry Anastasio, **The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict and the Quest for Peace in Cyprus**, Authorhouse Press, London, 2006, s. 1-3.

[4] Joseph Von Hammer, **Osmanlı Tarihi**, 2, (Çev. Mehmet Ata), MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 124.

[5] H. Fikret Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Lefkoşa, 1988, s. 1.

göre; Acamis, Amathusia, Baphia, Salaminia, Afrodisia, Macaria, Acrosa, Collinia, Cerastes gibi isimlerle de anıldığı ileri sürülmektedir.

34° 33' ve 35° 41' kuzey enlemleri ile 32° 17' ve 34° 35' doğu boylamları arasında yer alan Kıbrıs, 9.283 km^2'lik yüzölçümü ile Akdeniz'de, Sicilya ve Sardunya'dan sonra gelen üçüncü büyük adadır.[6] Kuzeyden güneye genişliği 93 km, doğudan batıya uzunluğu 230 km olan Kıbrıs adasının, kuzeyinde 74 km mesafe ile Türkiye; güneyinde 422 km ile Mısır; batısında 965 km ile Yunanistan; doğusunda 112 km ile Suriye bulunmaktadır.[7] Kuzeyde Beşparmak dağları, güneyde volkanik Trados dağları, batıda Lefkoşa şehri, doğuda Mağusa körfezi ile çevrili olan Kıbrıs adasının, en yüksek noktası 1.959 metre ile Olimpos tepesidir.[8] Anadolu yarımadasına yakın bulunan Kıbrıs adasının, coğrafi konumu, jeolojik yapısı, demografi ve iklim koşulları bakımından da Anadolu'nun bir parçası olduğu değerlendirilmektedir.[9]

1 Ağustos 1571 tarihinde adayı ele geçiren Osmanlı Devleti, 1878 yılına kadar adada mutlak güç olarak hâkimiyetini devam ettirmiştir.[10] Osmanlı Devleti Kıbrıs adasının fethini tamamlamadan önce, adaya Osmanlı hâkimiyetini yerleştirmek için bir takım faaliyetlerde bulunmuştu.[11] Öncelikle Kıbrıs adası eyalet ilan edilip, eyaletin idaresiyle ilgili olarak da Sultan II. Selim "Kanunname-i Cezire-i Kıbrıs"[12] adlı kanunnameyi ve fermanı yayımlamıştır. Ada idari bakımdan sancak, kaza,

---

[6] Cevat Gürsoy, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 41; Ertuğrul Önalp, **Geçmişten Günümüze Kıbrıs,** Berikan Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2010, s. 31; Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, s. 1; İsmail Bozkurt, "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil (Ed.), **Avrupa Birliği Kıskacında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını),** 2. Baskı, Ahsen Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 9; Sadettin Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,** Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003, s. 151; Kemal Akmaral, **Kıbrıs Türkü'nü İmhayı Hedefleyen Akritas Planı ve Annan'a Dek Uzanan Planlar Süreciyle Kıbrıs,** Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004, s. 41.

[7] Nasim Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975, s. 1.

[8] Aydın Olgun, **Kıbrıs Gerçeği 1930-1990**, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara, 1991, s. 3.

[9] Cevat Rüştü Gürsoy, "Kıbrıs", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 25**,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 370; Ulvi Keser, **Kıbrıs 1914-1923, Fransız Ermeni Kampları İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü,** Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, 2000, s. 14.

[10] Vehbi Zeki Serter, **Kıbrıs Tarihi**, Kema Matbaası, Lefkoşa, 1970, s. 55; Bir takım yabancı tarihçiler Sultan II. Selim'in içkiye olan düşkünlüğünü ileri sürmüş ve Kıbrıs'ın güzel şaraplarının II. Selimi cezbettiğini iddia etmişlerdir. Örnek olarak; John Mcgilchrist, History Of The Turks, adlı eserinde; "(…) II. Selim Kıbrıs'ın ünlü şaraplarına göz dikmiş ve ünlü üzüm bağlarına sahip olmak istiyordu. (…)" ifadesinde bulunmuştur. Bkz. John Mcgilchrist, **History Of The Turks From The Earliest Period To The Present Time,** James Blackwood, London, 1856, s. 160; R. Hamilton Lang, Cyprus adlı eserinde şöyle demekteydi: "(…) Sultan II. Selim, Venedik'ten Kıbrıs adasını alarak Kıbrıs şaraplarını ele geçirmeyi istiyordu. (…)" Bkz. R. Hamilton Lang, **Cyprus Its History, Its Present Resources And Future Prospects**, Macmillan and Co, London, 1878, s. 182.

[11] Detaylı bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıfları),** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000.

[12] Fermanın ayrıntılı açıklaması için bkz. Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri Ve Hukuki Tahlilleri,** 7(2), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul,1990, s. 638.

nahiye ve köylere ayrılmış ve her kazaya bir kadı, Lefkoşa'ya da bir Başkadı atanmıştır.[13] Fetihten sonra yeni bir mülki yapı oluşturulan Kıbrıs adasında, Lefkoşa merkezli olmak üzere Beylerbeyliği kurulmuş ve Kıbrıs Beylerbeyi, Lefkoşa (Paşa Sancağı), Baf, Mağusa, Girne sancaklarına ayrılmıştır.[14] Tımar, zeamet ve hazine işleri için de defterdarlık ve tımar tezkereciliği kurumları oluşturulmuş ve böylece ada yönetimini üstlenecek olan eyalet divan üyeleri belirlenmiştir.[15] Adanın askeri teşkilatı ise Lefkoşa'da ve diğer eyaletlerde bulunan toplam 4.000 kişilik Kapıkulu askerlerinden oluşmaktaydı.[16]

Osmanlı Devleti her fethettiği ülkede oranın yerli halkını bağlı olduğu dine göre ayrı bir millet sayarak kendi toplum işlerinde, dini konularda, eğitim-öğretim hususunda özerk bir statüde bırakmıştır. Kıbrıs adasında da Rum Ortodoks halkına tanınan özerklik sayesinde, Rumlar toplum içerisinde din ve eğitim faaliyetlerini rahatça yürütebilmişlerdir.[17] Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan gayrimüslimlerin kendi okullarını açma, kendi öğretmenlerini istedikleri gibi temin edebilme, okul müfredatını ayarlama gibi konuları da Rum kiliselerine bırakılmıştır. Rumların kurdukları en önemli eğitim kurumları Lefkoşa'da 18. yüzyılda kurulan Yunan Edebiyatı ve Müziği Okulu ve1812'de kurulan Helen Okulu olmuştur.[18]

Osmanlı Devleti, 1571 yılında Kıbrıs'a ayak bastığı sırada Venedik tarafından kurulan feodal sistemle köle durumuna getirilmiş ve aynı zamanda tarımsal üretimi geri bırakılmış bir halk ile karşı karşıya kalmıştı. Tarım başta olmak üzere adanın kalkınmasını sağlamak için bir takım reformlar uygulayan Osmanlı idaresi, ilk olarak toprak reformunu hayata geçirmiştir. Bu kapsamda ise savaş ve diğer sebeplerden dolayı adayı terk eden yerli halkın, adaya geri dönmeleri için bir takım kolaylıklar sağlamıştır. Böylelikle hem Rumlar hem de iskân edilen Türk köylüleri, "tapu resmi" karşılığında az bir parayla toprak sahibi olmuşlardır.[19] Venedik tarafından kurulan feodal sistem 1572 yılında kaldırılarak, yerli halkın kölelik durumuna son verilmiştir. Ortodoks Rum halkı kölelikten kurtulduğu gibi Kıbrıs Türkleri ile de eşit vatandaşlık haklarına sahip olmuştur. Ayrıca Ortodoks

---

[13] Ada merkezi Lefkoşa olmak üzere 16 kazaya bölünmüştür. Kazalar ise şu şekildedir: Tuzla, Limasol, Piskobu, Gilan, Evdim, Mağusa, Karpas, Dağ, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hirsofu, Lefke, Morfo, Mesarya, Girne. Bkz. Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, s. 73.

[14] Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 91.

[15] Kemal Çiçek, "Kıbrıs", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 25**,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 375.

[16] Harry Charles Luke, **Cyprus Under The Turks 1571-1878**, Oxford University Press, London, 1921, s. 24.

[17] Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)**, 2. Baskı, Kıbrıs Araştırma Ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000, s. 288.

[18] George Hill, **A History Of Cyprus**, 4, Cambridge At The University Press, Cambridge, 1952, s. 345-346.

[19] Claude Delavel Cobham, **Excerpta Cypria,** Cambridge University Press, London, 1908, s. 345.

Rumları'na mal mülk edinme, sahip oldukları malı satabilme, devretme, miras bırakabilme gibi haklar da tanınmıştır.[20]

Osmanlı yönetimi ile birlikte adada yaşayan bütün etnik ve dini unsurlar, Osmanlı'nın uygulamış olduğu geleneksel "millet sistemi" politikasıyla kendi benliklerini koruyarak varlıklarını devam ettirebilmişlerdir.[21] Türkçe ile birlikte Rumca da resmi dil kabul edilmiş ve böylece Kıbrıs Rumları hem adada hem de İstanbul'da hükümet ve diğer resmi yerlerde bütün başvuru ve yazışmalarını Rumca olarak yapabilmişlerdir. Rum tüccarlara tanınan ayrıcalıklar sayesinde de Rumlar ticaret alanında neredeyse Türklere nazaran daha üst konuma gelmişlerdir. Osmanlı idaresi altında varlığını devam ettiren Türkler ve Rumlar, adanın çeşitli bölgelerinde karma olarak yaşamışlardır. Türk ve Rum halkı arasında dil, din, kültür ve eğitim farkından dolayı hiçbir zaman karşılıklı evlenme gibi yakın bir ilişki kurulamamış, birbirlerine daima belli bir mesafeden bakmışlardır.[22]

18. ve 19. yüzyıllar, Osmanlı Devleti için iç isyanlar ve savaşların yaşandığı yüzyıllar olarak öne çıkmıştır. Başta Rusya olmak üzere birçok batılı devletle yapılan savaşlarda alınan yenilgiler Osmanlı Devleti'nin ciddi boyutlarda toprak kaybetmesine sebep olmuştur. Özellikle 1806-1812 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı Kıbrıs adasını etkileyen önemli siyasi gelişmelerden biridir.[23] Rusya'nın 18. yüzyıldan itibaren geliştirdiği "sıcak denizlere inme politikası", bu yüzyılda Osmanlı Devleti'ni en çok sıkıntıya düşüren meselelerden biri olmuştur.[24] Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi Osmanlı-Rus Savaşı boyunca, Ruslar'ın yanında yer almış ve adada Osmanlı yönetiminin aksaması için ellerinden geleni yapmışlardır.[25] Diğer yandan Ruslar, Sırplar ve diğer ulusların milliyetçilik duygularını tetikleyici faaliyetlerde bulunarak, onları isyana teşvik etmiştir.[26] 19. yüzyıldan sonra gittikçe artan milliyetçilik akımı da Rumlar arasında "Megali İdea"[27] düşüncesini

---

[20] Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878,** s. 152.

[21] Hill, a.g.e., 4, s. 382-384; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878,** s. 226; Oral Sander, **İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih**, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 209.

[22] Vamık D. Volkan, **Cyprus War and Adaptation**, The University Press of Virginia, Virginia, 1979, s. 153.

[23] Osmanlı-Rus ilişkilerinin kökenine dair detaylı bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", **Belleten**, XII (46), TTK Yayınları, Ankara, 1948.

[24] Rusya tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1948.

[25] Hill, a.g.e., 4, s. 114.

[26] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yayınevi, Ankara, 1991, s. 66.

[27] Megali İdea, Yunanca "Büyük Fikir", "Büyük Ülkü" anlamına gelmektedir. Zamanla Ortodoks Kilisesi, Yunanlı yazarlar, şairler ve Rusya tarafından beslenen "Megali İdea" fikri 1791 yılında bir harita şeklinde düzenlenmiştir. Rigas Ferreros adlı milliyetçi Yunanlı bir şair tarafından 1791'de Bükreş'te hazırlanan ilk "Megali İdea" haritası, 1796 yılında Viyana'da basılmış ve daha sonra Yunan yayılmacılığının temel belgesi haline getirilmiştir. 1844'te Yunan Başbakan Ioannis Koletis parlamentoda yaptığı bir konuşma ile bu fikri resmileştirmiştir. 1844 yılı Ocak ayında Yunan meclisinde konuşan Yanni Koletti adlı milletvekili şu ifadeleri kullanmıştır: "(...) Yunan Krallığı bütün Yunanistan değildir. Sadece Yunanistan'ın en küçük ve en fakir bir parçasıdır. Yunanlı, sadece krallık ülkesi halkı değildir. İyonya, Selanik, Serez, Edirne, İstanbul, ya da Trabzon ve Girit, Sisam Adası ve Yunan tarihine ve Yunan ırkına bağlanan tüm bölge ve yörelerde yaşayan halklardır. Elenizmin iki büyük başkenti vardır. Atina, krallığın başkentidir. İstanbul ise büyük başkent, tüm Yunanların ümit ve hayallerinin kentidir." Bkz. Necati Tursan, **Yunan Sorunu**, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları,

kuvvetlendirmiş ve Osmanlı'nın içte ve dışta yaşadığı sıkıntıları da fırsat bilerek ele geçirdikleri ilk fırsatta bağımsızlıkları için ayaklanmışlardır.[28] Nitekim Rumların 1821'de Mora yarımadasında başlattıkları isyan ise 1830 yılında bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 1821 Yunan isyanı kısa sürede bastırılamadığı için devletlerarası bir mesele haline getirilmiş ve isyan Avrupa'da Türk karşıtlığını arttırmıştır.[29] Yunanistan'ın Kıbrıs adasını kendi topraklarına katma çabası, adanın İngiliz hâkimiyetine girmesinden sonra da devam edecektir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı aldığı yenilgi, onu diğer saldırılar karşısında savunmasız bırakmıştı. Ayrıca Rusya'nın bu savaş sonunda ele geçirdiği topraklar ve elde ettiği güç, İngiltere'nin Hindistan ticaret yollarını tehdit eder bir duruma getirmişti. İngiltere Hükümeti Rusya karşısında zor durumda kalan Osmanlı Devleti'nin bu durumundan istifade ederek, Kıbrıs adasının kendilerine geçici olarak kiralanması talebinde bulunmuştu. Osmanlı Devleti ise bu teklife ilk olarak sıcak bakmamış, ancak İngiltere'nin adayı silah zoruyla ele geçirme tehdidi karşısında da bir şey yapamamıştı. 4 Haziran 1878 tarihinde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Kıbrıs Konvansiyonu (Antlaşma) yapılmış ve ada geçici olarak İngiliz hâkimiyetine bırakılmıştı.[30]

İngiltere'nin Kıbrıs adasını neden ele geçirmek istediği, ada ile ilgili planları, adanın yönetim şekli, Türk, Rum ve diğer etnik unsurlara karşı geliştirmiş olduğu politikalar çalışmanın içerisinde kapsamlı olarak değerlendirilmiştir. Ancak çalışmanın konusu itibarıyla İngiltere'nin adaya hâkim olmak istemesindeki nedenlerden bahsetmek yerinde olacaktır. İngiltere'nin adayı ele geçirmek istemesindeki temel sebebin adanın stratejik önemi olduğu bilinmektedir.[31] İngiliz Hükümeti her şeyden önce adayı askeri bir üs ve ikmal noktası olarak görmekteydi. Nitekim ada hem askeri hazırlıkların yapılmasında hem de askeri birlikler için düşman ilerleyişinin önlenmesinde oldukça önemli bir konumdaydı. Diğer yandan İngiltere Hükümeti sömürgesi olan Hindistan ile arasındaki

---

Ankara, 1987, s. 29; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, 5, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s. 107-108; Bkz. M. Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922),** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s. 29; Michael Llewellyn Smith, **Yunan Düşü,** (Çev. Halim İnal), Ayraç Yayınları, Ankara, 2002, s. 17.

[28] Rumlar belirtilen amaçları doğrultusunda kurdukları örgütlerle düşüncelerini yaymak için harekete geçmişlerdi. Bu örgütlerin başında 1814 yılında Rusya'nın Odesa liman kentinde kurulan Filik-i Eterya Örgütü (Dostluk Cemiyeti) gelmektedir. Örgütün görünürdeki amacı eğitim ve öğretimi Hristiyan Osmanlı halkı arasında yaymaktı. Ancak örgütün gerçek amacı Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı bulunan bütün Rumları ve devletleri içine alan bir devlet kurarak, eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaktı.[28] Filik-i Eterya Örgütü'nün hazırladığı 10 maddelik faaliyet programının 8. maddesi ise doğrudan Kıbrıs ile ilgili olup, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını öngörmekteydi. Bkz. **Türk-Yunan İlişkileri Ve Megolo İdea**, Hamdi Ertuna ve Necati Okse (Haz.), Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1975, s. 22.

[29] Kemal Beydilli, "Mahmud II", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 353.

[30] Antlaşma metni için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SFR.3.263, 25 (12 Zilkade 1441/ 24 Temmuz 1878), s. 1-9; Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 3.

[31] Adamantia Pollis, "Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus", **Comperative Politics**, 5(4), June 1973, s. 576.

ticaret yollarını güvence altına almak için Akdeniz'deki önemli geçiş yollarını ele geçirmeyi hedeflemişti.[32] Bu sebeple de İngiliz Hükümeti Akdeniz üzerindeki çıkarlarını Cebelitarık ve Malta'nın yanı sıra Kıbrıs üzerinden de garanti altına alma planları yapmaktaydı.[33] Çok yönlü düşünen İngiltere böylece hem Süveyş'in denetimi yoluyla Orta Doğu'yu ve Uzak Doğu'daki Hindistan'a giden sömürge yollarını güvence altına almış olacak hem de bu bölgelerde olası bir Rus yayılmasını önleyebilecekti.

1878 yılında adanın yönetimini geçici olarak ele geçiren ve kendi idari düzenini kuran İngiltere Hükümeti, 1914 yılında adayı tek taraflı olarak ilhak ettiğini Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti bu ilhakı tanımasa da o günün şartlarında protesto etmekten başka da bir şey yapamamıştır. İngilizlerin bu ilhakı ise 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye tarafından tanınmıştır.[34] Başka bir deyişle 1878-1923 yılları arasında kesin ve yasal olarak İngiliz toprağı olmayan ve belirsizliğini koruyan Kıbrıs adası, Lozan Barış Antlaşması ile birlikte resmen bir İngiliz sömürgesi haline getirilmiştir.

1923 yılı itibariyle adanın resmi sahibi olan İngiltere, 10 Mart 1925'te ada statüsünde bir değişiklik yaparak Kıbrıs'ı "Taç Kolonisi" (Crown Colony)[35] ilan etmiştir. Nitekim İngiliz kanunlarına göre "Taç" sadece kral ve kraliçeyi değil, aynı zamanda yürütme organının tamamını da kapsamaktaydı. Taç Kolonisi bakanların tavsiyesi ile hareket eden bir hükümdarı temsil etmekteydi ve kolooninin her türlü sorumluluğu tavsiyede bulunan bakanların üzerindeydi.[36] İngiltere kolonilerine değişmeyen tek tip ve katı bir yönetim metodu uygulamak yerine, her bir kolooninin ve bölgenin kendi koşullarına uygun farklı politikalar uygulamayı tercih etmekteydi.[37]

---

[32] İngiltere Başbakanı Disraeli Kraliçe Victoria'ya 5 Mayıs 1878 tarihli bir mektup yazarak Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ın bir İngiliz üssü olarak ele geçirilmesi gerektiğini vurgulamış ve şöyle demiştir: "(…) Kıbrıs'ın elde edilmesiyle Akdeniz'deki İngiliz gücü artacak ve İngiltere Hindistan'da da güçlenmiş olacaktır. Kıbrıs Batı Asya'nın anahtarıdır.(…)" Bkz. George Earle Buckle, **The Life Of Benjamin Disraeli Earl Of Beaconsfield, 6 (1876-1881)**, The Macmillan Company, New York, 1920, s. 291. İngiltere Başbakanı Disreali bir parlamento konuşmasında Kıbrıs için şöyle demiş ve adanın Hindistan ticaret yolunun güvenliği için önemini vurgulamıştır: "(…) Bizler gereksiz yere yük almak istemiyoruz. Biz bizden sonra gelecek olanlara azalmış ve güçten düşmüş bir imparatorluk bırakmak da istemiyoruz. Kıbrıs'ı ele geçirmek bir Akdeniz hareketi değil, Hindistan ve Asya'yı korumak içindir. (…)" Bkz. Harold Temperley, "Further Evidence on Disraeli and Cyprus", **The English Historical Review,** 46(183), Oxford University Press, Julay 1931, s. 459; Dwight E. Lee, "A Memorandum Concerning Cyprus 1878", **The Journal of Modern History**, 3(2), University of Chicago Press, June 1931, s. 238-240.

[33] Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması,** Turhan Kitabevi, Ankara, 1986, s. 9.

[34] Fahreddin Rumbeyoğlu ve Mehmed Nabi, **Kıbrıs Meselesi**, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1335, s. 4.

[35] James Allen McHenry, **Prelude To Confrontation An Historical Sketch of Cyprus Between 1923 and 1945,** Foreign Policy Institute, TİSA Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1975, s. 11.

[36] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mümtaz Soysal, **Dış Politika ve Parlamento, Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s. 157.

[37] Muriel E. Chamberlain, **European Decolonisation In the Twentieth Century**, Longman, London and New York, 1998, s. 45.

İngiliz Hükümeti adanın yönetimini devraldığı sırada adada iki ana toplumsal unsur mevcuttu. Bir yanda 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Yunan milliyetçiliğinden etkilenmiş olan ve Enosis ülküsünü sürekli gündemde tutan Rum toplumu, diğer yanda da Osmanlı Devleti'ne sadık Müslüman olan, ancak henüz Türk milliyetçiliği bilincinde olmayan Türk toplumu bulunmaktaydı. Rumların Enosis'i gerçekleştirmek için Helen milliyetçiliğini savunmaları ve bu yönde yaptıkları yoğun propagandalar, Kıbrıs Türklerinin de Türk milliyetçiliği anlayışını benimseyip savunmalarına neden olmuştur. Ayrıca Kıbrıs Türkleri içerisinde yönünü Türkiye'ye çeviren ve sonraki yıllarda da "Kemalistler" olarak bilinen "Halkçı" grup, Türkiye'deki milliyetçilik anlayışını ve Atatürk İnkılaplarını kendilerine örnek almış ve Kıbrıs Türk toplumunun da benimseyip uygulaması için ellerinden geleni yapmışlardır.[38]

İngilizlerin 1878 yılında adaya yerleşmelerinden sonra Kıbrıs Rumları adanın Yunanistan'a bırakılacağı yönünde bir beklenti içerisine girmişti. Ancak İngiliz Hükümeti Rumların bu beklentisini gerçekleştirmediği gibi her defasında onların Enosis isteklerini reddetmişti. Kıbrıs Rumları 21 Ekim 1931 tarihinde ilk kez bütün adayı kapsayan geniş çaplı bir isyan çıkarmışlardı.[39] İsyanın görünürdeki sebebi İngilizlerin gümrük vergilendirmesi ile ilgili bir yasayı Yasama Meclisi'nde zorla dayatmaya çalışmasıydı. Ancak isyanın asıl amacı Enosis konusunda İngiliz Hükümetinin ve dünyanın dikkatini çekmek ve bu sayede de Enosis'i gerçekleştirmeyi kolaylaştırmaktı.[40] İngiliz yönetimi 1931 Rum isyanını bastırdığı gibi, 1941 yılına kadar adada hem Rumları hem de Türkleri olumsuz yönde etkileyen bir takım sert politikalar uygulamıştır. Bir nevi "baskı dönemi" olarak da bilinen bu dönemde ilk olarak Yasama Meclisi kapatılmış ve yasama gücü de ada valisine verilmişti. Belediyeler de dâhil olmak üzere seçimle işbaşına gelen bütün kurumlar askıya alınmış,[41] siyasi partiler dağıtılmış[42] ve Kaza Komiseri'nin izni olmadan 5'ten fazla kişinin bir araya gelmesi, valinin izni olmadan da yabancı ülke bağlantılı örgüt kurulması yasaklanmıştı. Basın özgürlüğü kısıtlandığı gibi, basının kontrolü de İngilizler tarafından yapılmaktaydı.[43] Ayrıca isyan sonrasında ada genelinde milliyetçi hareketleri kontrol etmek için de bir takım tedbirler alınmıştı. Söz konusu tedbirler bağlamında ilk olarak Türkiye ve Yunanistan'dan gelen öğretmenlerin görevine son verilmiş ve bu ülkelerden kitap gönderilmesi yasaklanmıştı. Okullarda

---

[38] Sibel Akgün, "İngiliz Sömürge Yönetimine Karşı Kıbrıs Türk Toplumunun Tepkisi", Soyalp Tamçelik (Ed.), **2011 Yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Fırsatlar ve Tehditler Çalıştayı 5 Mart 2011**, Ankara, 2011, s. 204.

[39] "Cyprus Mobs Fight for Union With Greece", **The New York Times**, (23.11.1931), s. 1; "Cyprus Asks Attention", **The New York Times**, (24.11.1931), s. 7; "All Cyprus in Revolt", **The Guardian**, (23.11.1931), s. 9.

[40] Turgay Bülent Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", **ÇTTAD**, VII(16-17), Bahar-Güz 2008, s. 339-340.

[41] Alexis Rappas, "The Elusive Polity: Imagining and Contesting Colonial Authority in Cyprus during the 1930s", **Journal of Modern Greek Studies,** 26(1), 2008, s. 367.

[42] Eugene K. And Eric Solsten, "Historical Setting", **Cyprus A Country Study**, Eric Solsten (Ed.), Fourth Edition, U.S. Government Printing Office, Washington, 1993, s. 22.

[43] Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 350.

milliyetçilik çağrışımı yapacak olan Türk ve Yunan tarihlerinin okutulması, her iki ülkenin de milli kahramanlarının resimlerinin okul duvarlarına asılması da getirilen yasaklar arasındaydı.[44]

İngiliz idaresinin aldığı olağanüstü önlemlerden Kıbrıs Türkleri de etkilenmişti. Ancak Türkleri endişeye düşüren asıl durum İngiltere'nin uyguladığı sert politikalar değil, İngiliz idaresine karşı ayaklanma başlatan Rumların benzer bir isyanı Türklere karşı da çıkarabilme ihtimaliydi. Aslında geçmişe bakıldığında hem Balkanlar'da hem de Girit'te Müslümanların yaşadıkları durum göz önüne alındığında, Rumların bir gün Türkleri de adadan göndermek için harekete geçebileceğini anlamak mümkündü. Nitekim Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan sonra gelen Girit'in bağımsızlığı, Balkan Savaşları ve ardından Girit'in Yunanistan'a dâhil olması, Rumlar arasında Kıbrıs'ın da bir gün Yunanistan'a bağlanabileceği umudunu ortaya çıkarmıştı.[45]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı ve Almanların yenilgisinin kesinlik kazandığı dönemlerde sömürgelere bağımsızlık verileceği yönündeki ciddi haberler karşısında Rumlar, adanın Yunanistan'a ilhakı konusunda yaygın ve etkili bir kampanya süreci başlatmış ve kurmuş oldukları örgütlerle de bir takım faaliyetlere girişmişlerdir. Ancak İngiltere için Doğu Akdeniz'in güvenliği Kıbrıs adasından geçmekteydi ve bu sebeple de Kıbrıs adasına bağımsızlık verilemezdi. Aynı zamanda Sovyetlerin Orta Doğu'da her geçen gün etkisini arttırması ve bununla beraber milliyetçilik akımlarının yaygınlaşması İngiltere için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Kıbrıs adasına bağımsızlık verilmesi adada Sovyet etkisini artırabilir ve bu durumda İngiltere'nin menfaatleri tehlikeye düşebilirdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden şekillenen dünya siyasetinde "Soğuk Savaş" rüzgârlarının esmeye başladığı bir dönemde, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili birbirinden farklı talep ve önerileri, uzlaşmaz tavırları Kıbrıs meselesini İngiliz politikacıların ana sorunlarından biri haline getirmişti. İngiliz yönetimi 1940'lı yıllardan itibaren kilisenin yeniden yapılanmasına ve özellikle adadaki sağcı sendikaların güç kazanmasına destek olmuştu. Nitekim İngiliz idaresi komünizm ve Enosis arasında bir denge kurabilmek için böyle bir uygulamayı tercih etse de Enosis faaliyetlerinde kilisenin öncü olmasına engel olamamıştır.[46] 1940'lı yılların başlarından itibaren Rumların hem adada hem de ada dışında başlatmış oldukları Enosis girişimleri, Atina ve Londra'ya heyetler göndererek adanın Yunanistan'a ilhakını istemeleri, Kıbrıs Türklerinin endişelerini giderek arttırmaktaydı. Bununla birlikte Rumların AKEL[47] adı altında ilk siyasi birliklerini kurmaları,

---

[44] Gürel, a.g.e., s. 147.

[45] Reed Coughlan and William Mallinson, "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", **Middle Eastern Studies,** 41(4), 2005, s. 578.

[46] Richmand, **Mediating in Cyprus: The Cyprus Communities and the United Nations**, s. 81.

[47] Rum Komünist Partisi AKEL (Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú/Emekçi Halkın İlerici Partisi) 1941 yılında kurulmuştur.

AKEL'in Enosis ve özerklik karşıtı propagandaları, İngilizleri Türkler'e yaklaştıran bir etken olmuştu.

İngiliz idaresi adada bir denge unsuru olarak gördüğü Türklerin de siyasi örgütlerini kurmaları ve Rumların karşısında örgütlü yeni bir güç olarak durabilmeleri için bir takım faaliyetler başlatmıştı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz Sömürgeler Bakanı Oliver Stanley'in Kıbrıs adasına özerklik verileceği hususundaki açıklamaları da adadaki Türklerin örgütlenmesinde başlıca etken olmuştur.[48] Bu bağlamda Kıbrıs Türk liderleri tarafından kurulan Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK), Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP),[49] Kıbrıs Milli Türk Birliği (KMTB), Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF) gibi siyasi örgütler ile adadaki Türklerin siyasal hakları korunmaya çalışılmıştır.

1954 yılında Kıbrıs meselesini BM'ye taşıyan ve Genel Kurul'dan da istediği sonucu alamayan Yunan Hükümeti, Başpiskopos Makarios'a silahlı örgüt kurma çalışmalarında destek vermeyi tercih etmiştir. Yunanistan'ın desteği ile kurulan EOKA, 1955 yılı itibariyle İngilizlere karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Ancak bir süre sonra EOKA, İngilizlere olduğu gibi Türklere karşı da silahlı eyleme yönelmiştir.[50] İngiltere Kıbrıs sorununu çözmek için 1955 yılında Türkiye ile Yunanistan'ı Londra Konferansı'na davet etmiş ancak yapılan görüşmelerde bir uzlaşmaya varılamamıştır. 1959 yılında Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Enosis ve taksim tezinden vazgeçilmiş ve bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması öngörülmüştür. 16 Ağustos 1960 tarihinde Cumhurbaşkanlığını Başpiskopos Makarios, Yardımcılığını da Dr. Fazıl Küçük'ün yaptığı Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.[51]

Yukarıda konusunu özetlemeye çalıştığımız çalışmanın temel amacı, 1923-1960 arasındaki dönemde Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili politikaların belirleyicisi ve uygulayıcısı olan İngiltere'nin takip etmiş olduğu stratejileri ortaya koymaktır. Bu kapsamda Kıbrıs'ın İngiltere için önemi ve İngiltere'nin adada egemenliğini devam ettirme mücadelesi, İngiliz politikalarının Kıbrıs Türk ve Rum toplumları üzerindeki etkileri, Türk ve Rum toplumlarının birbirleriyle olan ilişkileri ve iki toplumun anlaşmazlığının temelinde yatan problemler, Kıbrıs Türk toplumunun sosyo-kültürel yapısı ve kültürel değişimlerini incelemek çalışmanın diğer amaçları arasındadır. Ayrıca çalışmada

[48] Haşim Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Lefkoşa, 1986, s. 911- 934

[49] Halil Sadrazam, **Kıbrıs Türkü'nün Özgürlük Mücadelesi Lideri Dr. Fazıl Küçük**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 23.

[50] Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 1998, s. 60.

[51] "Cumhuriyet İlan Edildi", **Bozkurt**, (16.08.1960), s. 3; "Kıbrıs Cumhuriyeti Doğdu", **Hürriyet**, (16.08.1960), s. 1; "Kıbrıs Bağımsızlığına Kavuştu", **Akşam**, (16.08.1960), s. 1.

Kıbrıs Türk toplumunun yaşadığı politik evrim süreci, Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkileri ve bu ilişkilerin Kıbrıs Türk halkı üzerindeki yansımaları da incelenmiştir.

İngiltere'nin bölge ve dünya genelindeki stratejik algılamalarının ve savunma politikalarının Kıbrıs üzerindeki etkileri ve uygulamaları bu çalışmanın ana problemini teşkil etmektedir. Bununla birlikte çalışmada bir takım problemlere de cevap aranmıştır. Öncelikle İngiliz Hükümeti 1878 yılında neden Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs adasını almak istedi? İngiltere adada nasıl bir idari düzen kurdu? İngilizlerin ada halkına yaklaşımı nasıldı ve halk arasında ayrıştırmaya sebep olacak hangi uygulamalarda bulundu? 1923 Lozan Barış Antlaşması'nda adanın durumu ne oldu? Lozan sonrasında Türkiye'nin Kıbrıs Türkleri ile ilişkileri devam edebildi mi? Tarihsel süreç içerisinde İngiltere adada yükselen Rum milliyetçiliğine karşı ne yapabildi ve Kıbrıs Türklerini de Türk milliyetçiliğine teşvik etti mi? Ada halkının özgürlüğü nereye kadardı, ekonomileri gerçekten kendilerine yetebilecek düzeyde miydi? Kıbrıs Rumları tarafından Enosis neden istenmekteydi ve Yunan Hükümetinin Enosis'ten menfaati neydi? Kıbrıs Rumlarının Yunanistan ile ilişkileri ne boyuttaydı? Türkiye Kıbrıs meselesine ne zaman dâhil oldu ve Türkiye'nin Kıbrıs Türkleri ile ilişkileri nasıldı? BM, AB, NATO, ABD Kıbrıs meselesine hangi koşullarda ve hangi amaçla dâhil oldu? Türkiye taksim tezinden, Yunanistan Enosis'ten neden vazgeçti? Ada hangi koşullarda bağımsız oldu? Bütün bu olaylar ve sorunların yanıtlarını tarihsel gelişim süreci içinde incelemek Kıbrıs meslesinin temellerini anlamak için yerinde olacaktır.

Çalışmanın Önemi ve Kapsamı

Kıbrıs meselesi günümüze kadar gelen ve henüz bir çözüm üretilemeyen uluslararası güncel problemlerden biridir. Kıbrıs müzakereleri bugün dahi BM gözetiminde devam etmektedir. Kıbrıs adasının stratejik öneminden dolayı ABD ve AB'de Kıbrıs sorunu ile yakından ilgilenmekte ve hatta zaman zaman da müzakerelere katılmaktadırlar. ABD'nin katılma sebebi, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki çıkarlarını Kıbrıs üzerinden korumak ve NATO üyesi olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin aralarında yaşanması muhtemel bir anlaşmazlık durumunda, sorunun NATO'nun istikrarını bozmayacak şekilde çözülmesini sağlamaktır. AB de aynı ABD gibi Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da nüfuz elde edebilmek için sorunun nasıl çözüleceğine hassasiyetle yaklaşmaktadır. Nitekim Kıbrıs meselesi İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyeliğinden dolayı, AB'nin bir iç sorunu haline gelmiştir. Bütün bunlar Kıbrıs meselesinin halen önemini koruyan bir mesele olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu sebeple çalışma, Kıbrıs sorununun hem kökenine inmekte hem de sorunun tarih içerisindeki ilerleyişine ışık tutmaya çalışmaktadır.

Kıbrıs'ı konu alan çalışmaların çoğunlukla siyasi tarih ağırlıklı olması adada yaşayan Kıbrıs Türkleri ve Rumların, sosyal hayatlarının şekillenmesinde önemli rol oynayan sosyo-kültürel dinamikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunamamasına sebep olmuştur. Bu çalışma ise hissedilen bu eksikliğin giderilmesi amacına yöneliktir. Çalışmada 1923-1960 yılları arasında İngiltere

hâkimiyeti altında kalan Kıbrıs toplumlarının sadece siyasi yönleri değil, sosyal, ekonomik ve kültürel yönleri de detaylı olarak ele alınmıştır. Geniş tabanlı bir araştırma şekliyle yapılan çalışmada bilgilerin bilimsel metotlarla ortaya çıkarılması ve tasnif edilmesi, çalışmanın önemini artırdığı gibi ileride yapılacak olan çalışmalara da rehberlik etmesi açısından önemlidir.

Kıbrıs konusunda elbette ki akademik anlamda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak adada 1960 sonrasında yaşananlar daha dramatik olaylara sahne olduğu için genellikle araştırmacılar çalışmalarını bu dönemden sonrayı dikkate alarak yapmıştır. Çalışma kapsamında 1923-1960 tarih aralığının seçilmesinin sebebi ise; Kıbrıs meselesinin asıl başlangıcının 1960 yılının öncesine dayanmasıdır. Nitekim bu dönem gerçeklerinin gün yüzüne çıkarılması günümüzde Kıbrıs adasında yaşanan problemlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu sebeple de belirtilen tarih aralığındaki İngiliz idaresi ve adadaki İngiliz çıkarları tarihsel veriler ışığında kapsamlı olarak incelenmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında bulunmamakla birlikte çalışmada resmin tamamını ortaya koyabilmek için 1923 öncesindeki döneme de genel çerçeveden bakılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma metotlarından belge tarama veya doküman analizi olarak bilinen yöntem kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemine uygun olarak da konu ile ilgili yazılı materyaller betimleme tekniği ile değerlendirilmiştir. Bu yöntem çerçevesinde konu ile ilgili toplanan arşiv vesikaları, dönemin gazeteleri, hatıratlar ve diğer matbu eserler incelenerek geçerli ve güvenilir bilgiler toplanmıştır. Bilgide birikim ve sürekliliğin belgelerle sağlanabileceği düşüncesi doğrultusunda ilk önce arşiv vesikaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Doğru sonuçlara ulaşmak için toplanan her veri geçerlilik ve önem bakımından bir eleştiri süzgecinden geçirilmiştir. Bu amaçla kullanılan her kaynaktaki bilgilerin gerçek olup olmadığı, zamanın politik vb. nedenlerinden dolayı kasıtlı olarak değiştirilip değiştirilmediği konusu üzerinde dikkatle durulmuştur.

Ulaşılan kayıt ve belgeler okunup konu ile ilgili olan kısımları incelenmiş ve sınıflandırma yapılmıştır. Sınıflandırmada araştırmanın problemi ve amacına uygunluğu, her sınıfın birbirinden bağımsız olması, konunun bütün yönlerini kapsaması ilkesine önem verilmiştir. Elde edilen sonuçlar da değerlendirilerek tahlil edilmiştir. Yazılan her ifadede de objektif bir tutum içerisinde kalmaya dikkat edilmiştir. Olayları ve politika oluşumlarını daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek için tezin bölümleri kronolojik bir sıra ile yazılmıştır.

Yazım kurallarında, büyük ölçüde Türk Dil Kurumu'nun imla kuralları esas alınmıştır. TDK tarafından belirlenmemiş Arapça kelimelerde veya terkiplerde ise kelime veya terkiplerin durumuna göre kesme işareti (') ve kısa çizgi (-) gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır. Sık kullanılan bazı isimlerde, ilk kullanıldığı yerlerde normal şekli ve hemen yanında parantez içerisinde kısaltılmış hali, sonraki kullanımlarda ise sadece kısaltılmış hali kullanılmıştır.

Dört bölüme ayrılan tezin birinci bölümünde; İngiliz Hükümetinin adaya neden ilgi duyduğu, 1878 yılında adaya yerleşmesi ile Osmanlı Devleti'nin hangi kurumlarını değiştirdiği ve Kıbrıs Türklerinin durumları hakkında genel bir inceleme yapılmış ve detaylara girilmemeye özen gösterilmiştir. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı ile adayı tek taraflı ilhak ettiğini açıklayan İngiltere'ye karşı Kıbrıs Türklerinin tepkisi ve faaliyetleri, savaş yıllarında halkın yaşadığı zorlukların neler olduğu tartışılmıştır. Son olarak Türk Milli Mücadele döneminde Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye yaptıkları maddi ve manevi yardımlar ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın Kıbrıs Türk toplumu üzerine yansımaları hakkında kısaca bilgi verilerek ilk bölüm sonlandırılmıştır.

Tezin ikinci bölümü ise 1923 Lozan Barış Antlaşması ile başlayıp, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar getirilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nda Kıbrıs adasının durumunun ne olduğu üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve öneminden dolayı birincil el kaynaklar kullanılmıştır. Lozan'dan sonra resmi olarak adanın hâkimiyetini ele geçiren İngiltere'nin Kıbrıs için geliştirmeye çalıştığı politikalar farklı yönlerden ele alınmış ve dünya genelinde yürüttüğü stratejilerin bu politikalar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ardından adada kurulan yeni düzen ve Kıbrıs toplumlarına etkisi, anayasal gelişmeler, Rumların ilk büyük ayaklanması olan 1931 Rum isyanı, isyanın yankıları ve neticeleri, Türkiye'nin isyana karşı tepkisi detaylı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Sadece siyasi olayların incelenmediği bu bölümde Türklerin ve Rumların eğitim durumları, gelenek ve görenekleri, ekonomileri, dini durumları, toplumsal meseleleri ve toplumlararası ilişkileri de ayrıntılı olarak incelenmiştir. Örneğin Türklerin Evkaf ve Müftülük kurumları ile ilgili yaşadıkları sorunların neler olduğu tartışılmıştır. Ardından İngiltere'nin 1931 isyanı sonrasında anayasayı feshetmesi, siyasi partileri kapatması, basını sansürlemesi gibi uygulamaları başlatmasının sebepleri ve sonuçları mukayeseli olarak açıklanmıştır. Türkiye ile Kıbrıs Türkleri arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu, Atatürk devrimlerinin Kıbrıs Türkleri üzerine yansımaları da ikinci bölüm kapsamına dâhil edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümü ise İkinci Dünya Savaşı'ndan 1950'li yılların başına kadar geçen süreci kapsamaktadır. Savaş yıllarında İngiltere'nin Kıbrıs politikası ve herhangi bir saldırı durumunda adada aldığı önlemler, ada halkının gönüllü asker olarak İngiliz ordusuna alınması ve adanın ekonomik durumu genel çerçeveden ele alınmıştır. Sömürgecilik karşıtı hareketlerin ivme kazandığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte sömürgelerini tek tek kaybetmeye başlayan İngiltere adada "baskıcı yönetimi" sona erdirmiş ve bu kapsamda siyasal partilerin kurulmasına izin vermiştir. Türk ve Rum toplumlarında başlatılan örgütlenme faaliyetleri, kurulan sendikalar da bu bölüm içerisinde detaylı olarak incelenmiştir. Ayrıca tekrar kurulmak istenen anayasal düzen ve bu yönde çıkan anlaşmazlıklara da değinilmiştir.

Tezin son bölümünde ise 1950-1960 arasında yaşanan olaylara yer verilmiştir. 1950 yılında Yunanistan'ın adada plebisit yaptırması ve devamında gelişen olaylar, İngiltere'nin Kıbrıs'taki

idaresini sonlandıracak gelişmelerin esas nedeni, Makarios ile birlikte Enosis düşüncesinin Kıbrıs Rumları üzerinde kitleselleşmeye başlama süreci ve Yunanistan'ın Enosis için İngiltere'ye gayri resmi başvuruları, İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarları sebebiyle Enosis konusunda neden katı bir politika izlediği bu bölümde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM'ye götürmesi ile birlikte konunun artık uluslararası bir sorun haline gelmesi, BM müzakereleri, Yunanistan ve Makarios'un Kıbrıs'ta terör eylemlerini başlatması ve EOKA'nın kuruluşu, İngiltere'nin terör eylemlerine karşı Londra'da düzenlemiş olduğu konferansın öncesi ve sonrası, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs tezleri, taksimin Türkiye'de kitlesel bir slogana dönüşmesi ve Kıbrıs'ta taraflar arasında ayrılıkların başlaması ve İngiltere'nin anayasal çabaları bu bölümde detaylı olarak irdelenmiştir. Daha çok dönemin siyasi olayları üzerinde durulan son bölümde ayrıca bir üs olarak Kıbrıs yerine, Kıbrıs'ta bir üs stratejisini değerlendirmeye alan İngiltere'nin Kıbrıs sorununu çözmek amacıyla ortaya koyduğu yeni plan önerileri ve adadaki egemenliğini devam ettirme girişimleri incelenmiştir. İngiltere'nin sürecin sonunda ise nasıl bir çıkış yolu bulduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Dördüncü ve son bölüm, 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs adasına bağımsızlık verilmesi ile sonlandırılmıştır.

Çalışmada Kullanılan Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi

İngiliz hâkimiyetinde Kıbrıs Türkleri'ni konu alan çalışmada araştırmanın ilk aşamasını Türkiye'deki arşivler ve kütüphanelerde yapılan taramalar oluşturmaktadır. Yapılan taramalar neticesinde Kıbrıs adasını konu alan arşiv vesikalarına Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden ulaşılmış ve arşiv kaynakları çalışmanın birinci elden kaynakları olarak kullanılmıştır. Özellikle Kıbrıs Türklerinin ileri gelenlerinin ve Türkiye Konsolosluğu'nun ada hakkında Türkiye'ye gönderdikleri raporlar, Türkiye'den adaya gönderilen kişilerin ada hakkındaki gözlemleri ve Kıbrıs Türklerinin ihtiyaçları ve isteklerini belirten belgeler oldukça önem arz etmektedir.

1878-1960 yılları arasında adada hâkimiyetini sürdüren İngiliz yönetimi adada bir takım resmi yayınlar yapmıştır. Bu yayınlardan en önemlisi ise 1878 yılı itibariyle başlayan ve 1960 yılına kadar devam eden Kıbrıs'ın resmi gazetesi *The Cyprus Gazette*'dir. Nitekim gazetenin içeriğinde adanın idari ve siyasi durumu, İngiltere Hükümetinin çıkarmış olduğu kanunlar, eğitim politikaları, toplumların sosyal ve ekonomik yapısı gibi birçok konuda bilgi mevcuttur. *The Cyprus Gazette*, çalışmanın ana kaynaklarından biri olarak kullanılmıştır. Yine İngiliz idaresi tarafından yapılan resmi yayınlardan *The Cyprus Blue Book, The Cyprus Civil List, Statute Laws of Cyprus, Colonial Annual Reports* gibi kaynaklardan da istifade edilmiştir.

1923-1960 tarih aralığını kapsayan çalışmada Kıbrıs Türk kamuoyu araştırması yapılırken basın başvurulabilecek değerli kaynaklardan birini oluşturmuştur. Özellikle Kıbrıs Türkleri tarafından çıkarılan *Söz, Halkın Sesi, Hakikat, Hür Söz, İstiklal, Bozkurt, Nacak* gibi gazetelerde dönemin olaylarına ve halkın durumuna dair önemli bilgiler mevcuttur. Söz konusu gazeteler

incelenirken oldukça titiz ve objektif davranılmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca *The Times*, *The London Gazette*, *The Guardian*, *The Observer* ve *The Sunday Times* gibi İngiliz gazete ve dergilerinden ve *The New York Timesi, The Austin America* gibi Amerikan gazetelerinden ve diğer dünya basınından da faydalanılmıştır. Türk basınından da *Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Akşam, Tan, Tanin, Ulus, Zafer, Son Havadis, Son Saat, Dünya, Hergün, Vatan, Vakit* gibi gazete arşivlerinden istifade edilmiştir.

Arşiv belgeleri ve gazetelerin yanı sıra *İngiltere Parlamento Tutanakları (Hansard Debate) Birleşmiş Milletler* ve *TBMM* tutanakları da incelenmiştir. Ayrıca İngiltere Hükümeti tarafından adaya gönderilen valilerin ve dönemin önemli devlet adamlarının hatıratları da çalışma içerisinde kullanılmıştır. Çalışma sırasında özellikle tarafsızlığı muhafaza edebilmek amacıyla mümkün mertebede ideolojik eserlerden uzak durulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla ağırlıklı olarak bilimsel bir metodoloji ile hazırlanmış eserlerden yararlanılmaya gayret gösterilmiştir. Kıbrıs adasını konu alan çok sayıda yerli ve yabancı kitap ve makale incelenmiştir. Buradan elde edilen bilgilerle tez çalışmasına bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır. İngiltere Hükümeti tarafından hazırlatılan *Harry Charles Lukach, Douglas James Jardine, The Handbook Of Cyprus* adlı eserden, yine İngiliz kaynaklarını esas alarak hazırlanan; *John Reddaway Burdened With Cyprus; George Chacalli Cyprus under British Rule; Dwight E. Lee A Memorandum Concerning Cyprus 1878; George Hill, A History Of Cyprus, Nadav Morag Cyprus and The Clash of Greek and Turkish Nationalisms*, *Nancy Crawshaw, The Cyprus Revolt, An Account of The Struggle for Union with Greece,* gibi eserlerin yanı sıra, Rum müellifler tarafından hazırlanan; *Adamantia Pollis Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus; Neophytos G. Loizides Ethnic Nationalism and Adaptation in Cyprus; Stahis S. Panagides Communal Conflict and Economic Considerations: The Case of Cyprus* gibi eserlerden de olabildiğince faydalanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemdeki olayları konu alan ve birincil kaynaklara dayanan; *Mustafa Haşim Altan Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri, Ahmet An Kıbrıs Türk Toplumunun Geri Kalmışlığı ve Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler, Halil Fikret Alasya Kıbrıs Tarih; Hüseyin Mehmet Ateşin Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası, Ahmet Cafer Gazioğlu Enosis Çemberinde Türkler ve diğer bütün eserleri; Haşmet Muzaffer Gürkan Bir Zamanlar Kıbrıs'ta, Faiz Kaymak Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?; Kutlu Adalı Dağarcık,* gibi Kıbrıslı Türk yazarlar tarafından ele alınan eserlerden de yararlanılmıştır.

Çalışmanın konusunu içine alan dönem ile ilgili Kıbrıs meselesinin farklı boyutlarını dikkate alan çalışmalar da yapılmıştır. Kelling'e ait *Countdown to Rebellion: British Policy in Cyprus, 1939-55* isimli eserde; 1939'dan 1955'e kadar İngiltere'nin adada uyguladığı iç politika, İngiltere Millî Arşivleri belgeleri ışığında incelenmiştir. Kelling, eserinde bu dönemde adada ortaya çıkan Rum taleplerine İngiliz siyaset adamlarının emperyal geleneği terk etmekte zorlandıkları için kabul etmediklerini, onun yerine Enosis isteyen Kıbrıslı Rumlara anayasal düzenlemeler teklif ederek, onları yatıştırmayı denediğini, ancak teklif edilen anayasaların Rumların beklentilerini

karşılamadığını belirtmektedir. Ayrıca yazar, İngiltere Hükümetinin Yunanistan'a karşı Türkiye'nin desteğini almak için de bir takım girişimlerde bulunduğundan bahsetmektedir.[52]

Tarihçi Robert Holland ise *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-59* adlı çalışmasında, silahlı Kıbrıslı Rum örgütü EOKA'nın ortaya çıkış sürecini ve adadaki İngiliz yönetimi ile mücadelesini ağırlıklı olarak İngiliz arşiv belgelerini kullanarak incelemiştir. Yazar İngiliz politikalarını açıklarken siyaset adamlarının kişisel tercihlerinin oynamış olduğu role fazla ağırlık vermiştir.[53] Fahir Armaoğlu'na ait olan *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükûmeti ve Kamuoyunun Davranışları* adlı eser dönemi içine alan kapsamlı diğer bir çalışmadır. Bu eserinde Armaoğlu, Türkiye basınını oldukça detaylı bir şekilde taramak sureti ile Türk kamuoyunun meseleye karşı tutum ve algısını irdelemektedir.[54]

1878'den günümüze kadar güncelliğini korumasından dolayı Kıbrıs meselesi üzerine yapılmış çalışmaların tamamını burada sıralamamız mümkün değildir. Tezin hazırlanmasında yukarıda verilen özgün akademik çalışmalar dışında kaynakçada verilen diğer akademik çalışmalar ve hatıralardan da istifade edilmiştir.

[52] Bkz. George Horton Kelling, **Countdown to Rebellion: British Policy in Cyprus, 1939-1955**, Greenwood Press, New York, 1990.

[53] Robert Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959,** Oxford University Press, New York, 1998.

[54] Fahir H. Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1958: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NA KADAR GEÇEN SÜREÇTE KIBRIS ADASI VE KIBRIS TÜRKLERİNİN ADADAKİ DURUMU (1878-1923)

1.1. İngiltere'nin Kıbrıs Politikası ve Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1878-1914)

İngiltere Hükümeti 16. yüzyılın sonlarından itibaren İngiliz misyonerleri, askerler ve tüccarları çok sık olarak Hindistan'a göndermekteydi. 1600 yılında I. Elizabeth Hindistan'da merkezi Londra olan *Doğu Hindistan Şirketini* (East India Company) kurdurarak, dünyanın en büyük ticaret ağını oluşturmuş ve böylece ülkenin ticari ve iktisadi ilişkilerini tekeline almıştı.[55] İngiltere için sömürgesi olan Hindistan ile arasındaki ulaşım yolunun güvence altına alınması hayati bir önem taşımaktaydı. Nitekim İngiltere ve Hindistan arasında iki yol bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Güney Afrika'da bulunan Ümit Burnu iken, diğeri Akdeniz üzerinden Basra Körfezi veya Kızıldeniz yoluydu. 1815'te Yedi Ada ve Malta'yı, 1839'da Aden'i hâkimiyeti altına alan İngiltere böylelikle Akdeniz'in kilit noktalarını ele geçirmişti.[56]

1.1.1. İngiltere'nin Kıbrıs Adasına İlgi Duymasının Sebepleri

Fransa'nın Mısır'ı işgalinden sonra İngiltere tarafından kendisine 1800 yılında Mısır'a gitme görevi verilen Doktor William Wittman, Kıbrıs üzerinde de bir takım tespitlerde bulunmuştu. Kıbrıs'ın askeri hazırlıkların yapılmasında önemli bir üs olacağını belirten Doktor Wittman, adanın Doğu Akdeniz'de çok mühim bir ikmal noktası olabileceğini de İngiliz yetkililere iletmişti. Yine aynı dönemde Kıbrıs'a gönderilen topoğrafya ve eski eser uzmanı Yarbay W. Martin Leake, herhangi bir Mısır seferi sırasında Kıbrıs'ın önemli bir üs olabileceği üzerinde önemle durmuş ve Larnaka, Girne, Lefkoşa'nın coğrafi, tarihi, iktisadi, zirai durumu ile ilgili detaylı bilgileri İngilliz yetkililere bildirmiştir.[57] Ayrıca adaya gelen İngiliz tüccarlar da ada hakkında çeşitli gözlemler yapıp, izlenimlerini İngiliz Hükümetine aktarmaktaydı. Bu tüccarlardan biri olan ve aynı zamanda Doğu

---

[55] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 26; Azmi Özcan, "İngiliz Sömürgeciliği", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 300.

[56] Rifat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Adanın İngiltere'ye Devri)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 31-32.

[57] Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Kıbrıs: Wittman ve Leake'nin İzlenimleri", İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu (Haz.), **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998,** 2, DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa, 1999, s. 336-340.

Hindistan Şirketi'nin yetkili ismi Kaptan John Mac Donald Kinneir, 1814 yılında Kıbrıs adasının önemini şu şekilde belirtmiştir:

> İngiltere'nin Kıbrıs'a sahip olması onu Akdeniz'de üst bir konuma getirecek ve bu durumda Doğu Akdeniz'deki diğer milletlerin kaderini belirleyebilecektir. Mısır ve Suriye çok kısa bir süre içinde İngiltere'nin hâkimiyetine girecek ve böylece İngiltere Küçük Asya'da egemenlik kurabilecektir. Osmanlı Devleti her zaman kontrol altında tutulabildiği gibi, Rusya'nın yayılması engellenemese de yavaşlatılacaktı. Kıbrıs'a sahip olmak demek İngiliz ticaretini artırmak demektir. O güzel adanın zengin şarapları, ipekleri ve diğer ürünleri; Mısır'ın pirinç ve şekeri; Anadolu'nun pamuk, afyon ve tütününün dağıtımı İngilizlerin olacaktır. Kıbrıs kolay savunulabilecek durumdadır ve liberal bir hükümetin yönetiminde kısa bir zamanda kendi kuruluşunun maliyetini fazlasıyla geriye ödeyecek ve aynı zamanda filolarımıza çok az bir maliyetle bol miktarda ürün sağlayacaktır.[58]

1847 yılında İngiliz Başbakanı Benjamin Disraeli (Lord Beaconsfield) "Tancred" isimli eserinde Kıbrıs'ın İngiltere için önemin şöyle izah etmiştir: "(…) İngilizler Kıbrıs'ı istiyorlar ve orayı alacaklar. Bundan böyle Türklerin işi karşılıksız görülmeyecek ve İngilizler bir tazminat olarak Kıbrıs'ı isteyecekler. (…)"[59] Görüldüğü üzere, Kıbrıs adası İngiliz siyaset adamlarının dahi oldukça ilgisini çeken bir konumda bulunmaktaydı.

1869 yılında Süveyş Kanalı'nın tamamlanması İngiltere'ye hem ekonomik açıdan büyük bir yarar sağlamış, hem de Hindistan ve Uzak Doğu ile ticari ilişkilerini geçmişe nazaran daha da kolaylaştırmıştı. Ancak bu durum İngiltere'nin herhangi bir düşman saldırısına karşı Doğu Akdeniz'de daha fazla önlem almasını gerektirmekteydi. Eğer Kıbrıs İngiliz hâkimiyeti altına alınırsa, İngiliz gemileri sürekli olarak Süveyş Kanalı etrafında olabilecek ve burayı denetim altında tutabilecekti. Aynı zamanda İngiltere, sömürgesi Hindistan ile arasındaki ticaret yollarını güvence altına almak için Akdeniz'de yeni üsler bulmak zorundaydı ve Kıbrıs adası stratejik konumu sebebiyle Akdeniz'deki en önemli üslerden biriydi.[60] Bununla birlikte İngiliz Hükümeti olası bir Rus saldırısı durumunda Malta'nın doğusunda konuşlandırabileceği askeri bir üsse ihtiyaç duymaktaydı. Bu ihtiyaç ise Kıbrıs'ın İngiltere'nin eline geçmesiyle sağlanabilecekti.[61] Nitekim ada hem askeri hazırlıkların yapılmasında hem de askeri birlikler için düşman ilerleyişinin durdurulmasında önemli bir konumdaydı.

---

[58] John Macdonald Kinneir, **Journey Through Asia Minor, Armenia And Koordistan In the Years 1813 And 1814,** Printed by Reworth, Bell-Yard, Temple-Bar, London, 1818, s. 185-186.

[59] Benjamin Disraeli, **Tancred,** Bernard N. Langdon – Davies, M.A. (Ed.), R. Brimley Johnson, London, 1904, s. 280; Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, İstanbul, 1996, s. 11; Ronald Storrs, **Orientations**, Nicholson and Watson, London, 1943, s. 461; Cobham, a.g.e., s. 290; Nazım Beratlı, **Kıbrıs Türklerinin Tarihi (3. Kitap)**, 1. Baskı, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 1999, s. 29-30.

[60] Naomi Rosenbaum,"Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", **Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique**, 3, Nr. 4, Canadian Political Science Association and Societe, Quebecoise De Science Politique, December 1970, s. 622; Hill, a.g.e., 4, s. 270.

[61] Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması,** s. 9; Rosenbaum, a.g.e., s. 621.

Kıbrıs'ın İngiltere için diğer bir önemi ise, İngiltere'nin İstanbul veya Gelibolu'ya yapabileceği muhtemel bir askeri harekâtta Kıbrıs limanlarının İngiliz gemilerine kömür ikmali sağlayabilecek durumda olmasıydı.[62] Osmanlı Devleti'nin giderek zayıflaması ve artık sınırlarını tek başına korumakta güçlük çekmesi, Rusya'nın sıcak denizlere inerek Osmanlı'yı ortadan kaldırmak istemesi, Fransa'nın Mısır, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde etkisini artırmak için faaliyetlere bulunması, İngiltere'nin 1791 yılından itibaren Rusya ve Fransa karşısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir politika takip etmesine sebep olmuştu. Ancak söz konusu politika 1880 yılına kadar sürecekti.[63]

1.1.2. İngiliz Hükümetinin Kıbrıs Adasını Ele Geçirmesi

Rus Çarlığı, 18. yüzyıl ikinci yarısından itibaren Avrupa devletleri arasında söz sahibi olan devletlerden biriydi. Rus Çarı I. Petro (1682-1725) bir kara devleti olan Rusya'nın, sıcak denizlere inerek daha da güçlü bir Avrupa devleti olacağı görüşündeydi. Nitekim Rusya 1768-1856 yılları arasında Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlarda Karadeniz'in büyük bir bölümüne sahip olmuştu. Rusya 1866-1877 yılları arasında da Taşkent, Buhara, Hive ve Hokand'ı ele geçirmiş ve İngiltere ile arasında Afganistan ve Çin üzerinden siyasi bir rekabet başlatmıştı.[64]

İngiltere Hükümeti, sömürgesi Hindistan'ın Rusya tarafından işgal edilmesinden ve Rusların Doğu Akdeniz'e inerek İngiliz çıkarlarını tehdit etmesinden endişe duymaktaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'de etkin bir konumda olamayacağının farkına varan İngiltere, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak için Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki topraklarında nüfuz sahibi olmaya karar vermişti.[65] İngiltere Kıbrıs'ı elde etmek için öncelikle barış yolunu deneyecek ancak bu olmazsa zora başvuracaktı. Bu durum aynı zamanda İngiltere'nin 1791'den itibaren devam ettirdiği Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçip, bundan böyle kendine bağlı devletçikler kurma yolunda bir politika takip edeceği anlamına gelmekteydi.[66]

Osmanlı Devleti üzerinde büyük planları olan Rusya, Panslavist politika yönünde sıcak denizlere inme arzusundaydı. Bunu gerçekleştirmek için de önündeki en büyük engelin Osmanlı Devleti olduğunun bilincinde idi. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı'nın yenilgisi ile sonuçlanmıştı. Savaş sonunda Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 3 Mart 1878 tarihli

---

[62] Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, s. 15-16.

[63] P. Philip Graves, **İngilizler ve Türkler Osmanlıdan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)**, (Çev. Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1999, s. 177-178.

[64] N.V. Yeliseyeva, **Yakın Çağlar Tarihi,** (Çev. Özdemir İnce), Yordam Kitap, İstanbul, 2009, s. 107.

[65] Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, 1, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s. 17-18; Yeliseyeva, a.g.e., s. 107.

[66] Sander, a.g.e., s. 221.

Ayastefanos Antlaşması İngiliz çıkarlarını tehlikeye düşürmekteydi. Çünkü bu antlaşma yürürlüğe girdiği takdirde Ruslar Boğazları tehdit ederek sıcak denizlere inebilecekti, ayrıca Kars üzerinden Basra Körfezi, Hindistan ticaret yolu ve Süveyş Kanalı tehlikeye girecekti.[67] Bütün bunları göz önüne alan İngiltere, Osmanlı'nın karşı çıkmasına rağmen donanmasını Çanakkale'den geçirerek İstanbul'a ulaştırmış, ardından da Boğazlara yerleştimişti.[68] Aynı zamanda Balkanlarda hızla yayılan Rus nüfuzunu kendilerine tehdit gören bazı Avrupa Devletleri de Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarını değiştirmek için Berlin'de bir kongre toplanmasına karar vermişlerdi. İngiltere bir yandan Berlin Kongresi'nin toplanması için mevcut koşulları sağlamaya çalışırken, diğer yandan da uzun süreden beri peşinde olduğu Kıbrıs adasını ele geçirmenin planlarını yapmaya başlamıştı.

İngiltere Dışişleri Bakanı Salisbury, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu yakın bir şekilde takip etmekteydi ve Salisbury, Disraeli'ye gönderdiği mektupta şöyle demekteydi:

> (…) Antlaşmada istediğimiz maddelerin değişmemesi durumunda kendimizi hazırlamalıyız. Ayrıca antlaşmaya itiraz etme hakkımız da var. Ancak bu İngiltere için uygun bir politika değil. Osmanlı Hükümeti kendi ayakları üzerinde durabilecek bir güçte değil. Osmanlı ile İngiltere arasında bir savunma antlaşmasının yapılması gerekli olabilir. İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda denizlerde güvenliğini sağlamak için bir siyaset uygulamalı. İngiltere iki önemli donanma üssü olan Limni ile Kıbrıs adasını en azından geçici bir süre için koruma altına almalıdır. (…)[69]

İngiltere Berlin Kongresi'nden önce Akdeniz'deki mevcut çıkarları doğrultusunda stratejik bölgelerin incelenmesi için bir teknik heyet görevlendirmişti. Heyet Gelibolu, Midilli, Limni, Hayfa, Girit, İskenderun, Kıbrıs üzerinde incelemelerde bulunmuş ve İngiliz yetkililere bir rapor sunmuştu. Rapor her ne kadar İngiliz kabinesinde bölünmelere sebep olsa da kabineden Kıbrıs adasının alınması yönünde bir karar çıkmıştı.[70] İngiltere Başbakanı Disraeli, Kraliçe Victoria'ya 5 Mayıs 1878 tarihli bir mektup yazarak Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ın bir İngiliz üssü olarak ele geçirilmesi gerektiğini vurgulamış ve şöyle demiştir:

> (…) Osmanlı Devleti Kıbrıs'ı İngiltere'ye vermeyi kabul ederse ve aynı zamanda İngiltere ile Osmanlı arasında bir savunma birliği yapılırsa, İngiltere Rus işgaline karşı Osmanlıyı koruyacaktır. Kıbrıs'ın elde edilmesiyle Akdeniz'deki İngiliz gücü artacak ve İngiltere Hindistan'da da güçlenmiş olacaktır. Kıbrıs Batı Asya'nın anahtarıdır. Eğer Osmanlı Devleti ile böyle bir antlaşma yapılırsa, Osmanlı Avrupa'da kuvvetlenecek ve Rusya'ya karşı güçlü bir tampon devlet oluşturulabilecektir. (…)[71]

---

[67] Bekir Sıtkı Baykal, "93 Harbi Esnasında Muhtelif Tavassut Ve Sulh Şayia Ve Teşebbüsleri", **Belleten**, 5(19), TTK Yayınları, Ankara, Temmuz 1941, s. 355.

[68] Hüseyin Çelik, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Kıbrıs'ın İdaresi İngiltere'ye Nasıl Bırakıldı?", **Tarih ve Toplum,** 17, Ocak 1992, s. 27.

[69] Lady Gwendolen Cecil, **Life of Robert Marqouis of Salisbury**, 2 (1868-1880), Hodder and Stoughton Limited, London, 1922, s. 213-214.

[70] Dwight E. Lee, "A Memorandum Concerning Cyprus 1878", **The Journal of Modern History**, 3(2), University of Chicago Press, June 1931, s. 238-240.

[71] Buckle, **The Life Of Benjamin Disraeli Earl Of Beaconsfield**, s. 291. Disraeli'nin takip ettiği siyaset şu şekildeydi; birincisi Rusya'nın yayılmacı politikasına karşın Osmanlı Devleti güçlendirilmeli ve Rusların önüne bir engel olarak

Nisan 1877'de İngiliz istihbarat uzmanı olan Albay Robert Home, Salisbury tarafından Akdeniz adalarında stratejik bir araştırma yapmak ve hükümete rapor sunmak üzere görevlendirilmişti. Haziran 1878'de raporunu tamamlayan Albay Home raporunda şöyle demekteydi:

> İngiltere'nin denizcilik bakımından kolay ulaşılabilir bir limana ve Hindistan ticaret yolu üzerinde kömür ikmali yapabilecek bir yere ihtiyacı vardır. Ayrıca burası İngiltere için Doğu Akdeniz'de bir depo görevi görmelidir. Gelibolu yarımadası incelendiğinde, burası Süveyş Kanalı'ndan oldukça uzaktadır ve Suriye ile Mezopotamya'yı herhangi bir Rus tehdidine karşı kontrol edebilecek yerde değildir. Limni ve Midilli adaları, Suriye sahilinden ve Süveyş Kanal yolundan uzaktır. Stampalia adası Hindistan ticaret yoluna yakındır fakat İngiltere'nin gereksinimlerini karşılayabilecek bir ada değildir. Girit adasının yüzölçümü çok büyüktür. İskenderiye oldukça avantajlı fakat burayı ele geçirmek Mısır'ı işgal etmek anlamına gelir. Sadece Kıbrıs adası İngiltere'nin isteklerini karşılayabilir. Her kim Kıbrıs'ı elinde tutarsa, İskenderun'u da tutar, yani Kıbrıs adası bize İskenderun'u da verir.[72]

Albay Home'unda raporundan etkilenen İngiliz Hükümeti, Kıbrıs adasının Doğu Akdeniz'de kendi çıkarlarına uygun bir ada olduğuna karar vermişti. İngiltere diğer yandan da Rusya ile anlaşma yapma peşindeydi ancak Rusya İngiltere'nin anlaşma teklifini reddetmiş ve Osmanlıdan aldığı toprakları geri vermeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine İngiltere, Osmanlı Hükümeti ile anlaşma yapmak için harekete geçti.[73] İngiltere Büyükelçisi Layard 25 Mayıs 1878 tarihinde Sultan II. Abdülhamid ile görüşmek için Said Paşa'ya müracaatta bulunmuştu. Sarayda Başvekil Sadık Paşa ile görüşen Büyükelçi Layard, Osmanlı ile İngiltere arasında bir savunma antlaşması yapılmasını teklif etmiş, buna karşılık da İngiltere'nin şartlarını bildirmişti. Buna göre; Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u ya da bunlardan herhangi birini işgal edip bunun yanında Doğu Anadolu'ya da saldırırsa, İngiltere Osmanlı Devleti'nin yanında olacaktır.[74] Ancak yapılacak yardımın etkili olması için, Osmanlı Hükümeti Kıbrıs adasının yönetimini geçici olarak İngiltere'ye bırakacaktı.[75]

Bakan Salisbury Osmanlı Hükümeti'nin Kıbrıs adasının yönetimini İngiltere'ye vermesini kabul etmediği takdirde de İngiltere'nin Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakacağı tehdidinde de bulunmuştur. Bunun üzerine 4 Haziran 1878 tarihinde İstanbul'da Osmanlı Hükümetini temsilen Hariciye Nazırı Safvet Paşa ile İngiliz Büyükelçi Layard arasında Osmanlı-İngiltere ittifak antlaşması yapılmıştır.[76] 1 Temmuz 1878'de Kıbrıs Antlaşması'na ek olarak ikinci

---

çıkarılmalıydı. Böylece, Ruslar Karadeniz, Akdeniz, Basra Körfezi ve Mezopotamya'ya yönelik planlarını hayata geçiremeyecekti. İkincisi Hindistan ile İngiltere arasındaki bağlar daha da kuvvetlendirilmeli ve ticaret yolları güvence altına alınmalıydı. Üçüncüsü de eğer Osmanlı Devleti ile yapılacak olan ittifak antlaşması bozulursa, Doğu Akdeniz'de önemli bir üst olan Kıbrıs adası işgal edilecekti.

[72] Temperley, a.g.e., s. 459; Lee, a.g.e., s. 241; Cecil, a.g.e., s. 214.

[73] Hill, a.g.e., 4, s. 283; Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Ada'da Kurulan İngiliz İdaresi**, s. 33.

[74] Bab-ı Ali Hariciye Nezareti, **Kıbrıs Meselesi**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1335, s. 9.

[75] Ali Fuat Türkgeldi, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**, 2, Bekir Sıtkı Baykal (Haz.), TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 95.

[76] Türkgeldi, a.g.e., s.102; Hill, a.g.e., 4, s. 284; Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Ada'da Kurulan İngiliz İdaresi,** s. 38; Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Adanın İngiltere'ye Devri),** s. 63. Antlaşma maddeleri

bir protokol imzalanmıştır.[77] Büyükelçi Layard ek hükümler de imzalandıktan sonra antlaşmanın hemen onaylanmasını beklemekteydi. Ancak II. Abdülhamid, Rusya'nın bu antlaşmayı öğrenip Osmanlı Devleti'ne karşı tepkisinden çekindiği için 7 Temmuz 1878'de İngilizlerin adaya çıkarma yapmasına rağmen, antlaşmayı 15 Temmuz'da onaylamıştır. II. Abdülhamid antlaşmanın üzerine "Hukuk-i Şahaneme asla halel gelmemek şartıyla muahedeyi tasdik ederim." diyerek onayını vermiş ve Kıbrıs'ın bir Osmanlı toprağı olarak kalacağını kesin olarak belirtmiştir.[78] Antlaşmanın ardından İngiliz Hükümeti Koramiral Lord John Hay'a Kıbrıs adasında yönetimi devralması emrini vermiştir. 12 Temmuz'da Osmanlı'nın Kıbrıs Valisi Besim Paşa, adanın idaresini İngiliz Amirali John Hay'e teslim etmiştir. Osmanlı bayrağının indirilip[79] İngiliz bayrağının göndere çekilmesiyle birlikte, adada 307 yıl süren Osmanlı idaresi sona ermiştir.[80]

Kıbrıs Antlaşması, İngiltere Parlamentosu ve İngiliz basınını ikiye bölmüştür. İngiliz Parlamentosu'nun hem muhafazakâr hem de liberal kesimi antlaşmayı büyük bir şüphe ve güvensizlikle karşılamıştır.[81] İngiliz Hükümeti tarafından alınacak olan yeni sorumluluklar, Kıbrıs adasının coğrafi şekli ve stratejik önemi, adada uygulanacak siyasetin ne olacağı gibi belirsizlikler duyulan şüphenin ana kaynağını oluşturmaktaydı.[82] İngiltere Başbakanı Disreali ise parlamento

şu şekildedir: 1- Rusya Batum, Ardahan ve Kars'ı ya da bu yerlerden herhangi birini işgal ederse, ileriki zaman içerisinde hangi vakit olursa olsun, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını da ele geçirip işgal etmeye başlarsa, o vakit İngiltere, bu yerleri silah ile koruyup savunmak için Osmanlı Devleti'nin yanında olacaktır. Buna karşılık Osmanlı padişahı da ülkesinde yaşamakta olan Hristiyan ve diğer tebaanın idare ve himayeleri konusunda iki devlet arasında ortaklaşa karar ile ıslahat yapmayı, İngiltere Devleti'ne vaat eder. Padişah İngiltere'nin Osmanlıya olan vaatlerini yerine getirebilmesi için, İngiltere'ye Kıbrıs adasını tahsis etmeye ve asker yerleştirerek, adayı idare etmesine muvafakat eder. 2- Bu sözleşme tasdik edilecek ve tasdik edilen nüshaları bir ay içinde hatta mümkünse daha önce teati edilecektir. Bkz. Bab-ı Ali Hariciye Nezareti, **Kıbrıs Meselesi,** s. 10.

[77] 1- Adada Müslüman halkın sadece dinî işlerine bakacak bir Şer'iye mahkemesi varlığını sürdürmeye devam edecektir. 2- Adadaki camilere, okullara, mezarlıklara ve diğer dinî kurumlara ait bağış, arazi ve mallarla ilgili faaliyetleri, Osmanlı Evkaf idaresince Kıbrıs'ta oturan bir Müslüman, İngilizler tarafından atanacak bir delege ile birlikte idare edecektir. 3- İngiltere, son 5 yılın ortalaması esas alınarak ve devlete ait arazilerin geliri istisna edilerek belirlenecek gelir fazlasını her yıl Osmanlıya ödeyecektir. 4- Osmanlı Devleti, Kıbrıs adasında bulunan mirî ve Osmanlı tahtına ait araziyi serbestçe satabilecek veya uzun süreler için kiralayabilecektir. 5- İngiltere, kendi yetkilileri aracılığıyla, kamu yararına ve kamusal geliştirmeler için gerekli gördüğü arazileri ya da ekilmeyen toprakları zorunlu satışla ve uygun fiyatla satın alabilecektir. 6- Eğer Rusya Kars ve son savaş boyunca Ermenistan'da işgal etmiş olduğu yerleri geri verirse, İngilizler Kıbrıs adasından çıkacak ve 4 Haziran 1878 anlaşması sona erecektir. Bkz. BOA, HR. SFR.3.263, 25 (12 Zilkade 1441/ 24 Temmuz 1878); Bab-ı Ali Hariciye Nezareti, **Kıbrıs Meselesi,** s. 11-12.

[78] Gürel, a.g.e., s. 27; Layard 15 Temmuz 1878'de, bu konuda şu senedi vermiştir: "Zat-ı Hazret-i Padişahının tasdik-i hümayunları veçhile 15 Temmuz 1878 tarihli ittifak-i tedafüi muahedesiyle hukuk-i şahanelerine asla halel getirilmeyeceğini İngiltere sefir-i kebiri beyan eder."

[79] Osmanlı bayrağının indirilip İngiliz bayrağının çekildiği sırada, Rumlar; "yaşasın İngiltere, yaşasın Victoria" diye bağırmışlardır. Kıbrıslı Rumları temsilen konuşma yapan George Kapides de bu sırada Kıbrıs halkının bu değişiklikten büyük sevinç duyduğunu, İngiliz yönetimi altında kendilerine politik özgürlük verilmesini umduklarını dile getirmiştir. Rauf Denktaş ise İngiliz bayrağının göndere çekilişini gören dedesi Şeherli Mehmet'in yaşadığı o günü anlatışını, şu şekilde aktarmaktadır: "Biz bayrağın gönderden indirilişini gören bahtsızlarız. Ancak Osmanlı geçici olarak çıktı Kıbrıs'tan. Gelecekler, yine gelecekler. Biz göremeyeceğiz fakat siz göreceksiniz." Bkz. Rauf R. Denktaş, **Karkot Deresi,** 5. Baskı, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 121.

[80] W. Hepworth Dixon, **British Cyprus**, Chapman and Hall 193 Piccadilly, London, 1879, s. 62-68; Hill, a.g.e., 4, s. 295-296.

[81] Cecil, a.g.e., s. 296.

[82] Cecil, a.g.e., s. 301; Cemil Çelik, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari Ve Sosyal Durumu,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitütüsü, Antalya, 2012, s. 69.

üyelerinin şüphelerini gidermek için şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "(…) Bizler gereksiz yere yük almak istemiyoruz. Biz bizden sonra gelecek olanlara azalmış ve güçten düşmüş bir imparatorluk bırakmak da istemiyoruz. Kıbrıs'ı ele geçirmek bir Akdeniz hareketi değil, Hindistan ve Asya'yı korumak içindir. (…)"[83]

Kıbrıs adasının alınması konusunda en büyük eleştiri İngiltere Başbakanı Disreali'nin rakibi olan eski Başbakan William Ewart Gladstone'dan[84] gelmiştir. Gladstone, Osmanlı Hükümeti üzerinden Türklere ve Müslümanlara karşı duyduğu nefreti dile getirerek, Osmanlı'ya ve Türklere son derece ağır hakaretlerde bulunmuştur.[85] Kıbrıs Antlaşması konusunda da yorumlarda bulunan Gladstone, antlaşmayı tek kelime ile şu şekilde yorumlamıştır: "Delilik!"[86] Çünkü ona göre, Osmanlı Devleti ile işbirliği kurmak gereksiz bir politikaydı. Hatta Türklere karşı bir Haçlı Seferi oluşturup, onlara karşı diğer devletler ile işbirliği yapılmalı ve bu işbirliğine Rusya bile dâhil edilmeliydi. Türkleri "medenileşmemiş, aşağı ırk" olarak tanımlayan Gladstone, Türkler aleyhinde de Avrupa'da propagandalar yapmış ve Osmanlı Devleti ile bir işbirliği kurulmasından yana olmamıştır.[87]

1.1.3. Kıbrıs Adasında İngiliz Yönetiminin Başlaması (1878-1914)

İngiliz Hükümeti adaya ilk olarak en yüksek yönetici konumundaki komiser atamasını yapmış ve bu doğrultuda İngiliz Yüksek Komiseri ve Başkomutanı unvanıyla Sir George Wolseley 22 Temmuz 1878'de görevine başlamıştır.[88] Wolseley yapılan antlaşma gereğince adayı İngiltere Kraliçesi adına yöneteceğini duyurmuş ve sonrasında ise adada takip edilecek olan politikayı açıklamıştır. Kraliçenin Kıbrıs halkının İngilizlere olan ilgisinden memnun olduğunu belirten Yüksek Komiser Wolseley, ayrıca ada için en iyi önlemlerin alınıp asayiş ve güvenliğin sağlanacağını, ülkenin tarım ve ticaretini geliştirmek için teşvikte bulunulacağını, hiçbir ırka veya

---

[83] Temperley, a.g.e., s. 459; Çelik, a.g.e., s. 70.

[84] William Ewart Gladstone (1809-1898) Liberal Parti Üyesi ve İngiliz Politikacıdır. Uzun yıllar İngiltere Başbakanlığında bulunmuştur. Gladstone özellikle Kraliçe Victoria ile olan anlaşmazlıkları ile gündeme gelmiştir. Victoria onun için "Bana sürekli bir halk mitingindeymişim gibi hitap ediyor." demiştir. Gladstone Osmanlı karşıtıdır. Nitekim 1880 yılında bir parlamento konuşmasında şöyle demişti: "Osmanlı-Türk Hükümeti hiçbir hükümetin işlemediği ölçüde suç işlemiş, hiçbir hükümet onun kadar suça saplanmamış, hiçbiri onun kadar değişime kapalı olmamıştır. Bu yalnızca Müslümanlık sorunu değil, fakat Müslümanlığın bir ırkın yaradılış yapısıyla birleşmesidir. Türkler, Avrupa'ya girdikleri o ilk kara günden beri, insanlık dışının en büyük örneğini oluşturdular. Nereye gittilerse arkalarında geniş kanlı bir yol bıraktılar ve onların egemenliğinin uzandığı yerlerde uygarlık kayboldu. Türklerin kötülüklerini önlemenin tek yolu onları yeryüzünden silmektir." Paul Knaplund, **Gladstone's Foreign Policy**, Frank Cass and Company Limited, London, 1970, s. 9-15

[85] Gladstone 1876 ve 1877 yılında iki eser yayımlayarak bu düşüncelerini açıkça yazmıştır. W. E. Gladstone, **Bulgarian Horrors and the Question of the East**, John Murray, London, 1876; W. E. Gladstone, **Lessons in Massacre,** John Murray, London, 1877.

[86] W. N. Medlicott, "The Gladstone Government and the Cyprus Convention, 1880-85", **The Journal of Modern History,** 12(2), June 1940, s. 186.

[87] Knaplund, a.g.e., s. 71-72.

[88] Vergi Bedevi, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs Türk Tarihi Kurumları Yayınları, Lefkoşe, 1965, s. 161-162.

inanca ayrıcalık tanınmayacağını, herkese eşit ve adaletli davranılacağını, halkın maddi refahının geliştirileceğini ifade etmiştir.[89]

1.1.4. 1878 ve 1882 Anayasal Düzen İle Kurulan İdari Sistem

1878 ve 1882 yıllarında yapılmış olan anayasal düzenlemelerle Kıbrıs adasının yasama, yürüme ve yargı organları yeniden şekillendirilerek ada üzerinde takip edilecek olan idari sistem belirlenmiştir. İngiltere Hükümeti adayı ele geçirdikten sonra iki ay içerisinde geçici nitelikte bir anayasa oluşturarak ada içindeki düzenlemeyi kısmen sağlamıştır. 1882 yılındaki anayasa ile de ada halkının idari beklentilerini göz önünde bulundurarak daha kapsamlı bir anayasa ortaya koymuştur.[90] 14 Eylül 1878 tarihinde çıkarılan "Kraliyet Konsey Emri"[91] ile Kıbrıs'ın İngiliz hâkimiyetine girdikten sonraki ilk anayasası oluşturulmuş ve adanın yönetim yapısı belirlenmiştir.[92] 1878 Anayasası ile Yüksek Komiser adadaki en yetkili kişi olarak seçilmiş ve adayı Kraliçe adına yönetmekle yükümlü tutulmuştur. Yüksek Komiser ada ile ilgili yapacağı bütün faaliyetlerde İngiltere Kraliçesi'nin onayını almakla zorunlu tutulmuştur.[93] Ayrıca Yüksek Komiser'in oluşturacak olduğu yasaların yürürlüğe girmesi de ancak Kraliçe'nin onayı ile mümkün olacaktı.[94]

1878 Anayasası'nın ilk 4 maddesinde Yüksek Komiser'in sahip olduğu yetkiler açıklanmış, 4-19 maddeleri arasında da Yasama Meclisi'nin kuruluş ve işleyişinin nasıl olacağı konusunda detaylı bir açıklama yapılmıştır. Buna göre; yasama, yürütme ve yargı görevlerinin hepsi Yüksek Komiser'e verilmiş ve bir nevi "güçler birliği" ilkesi sağlanmak istenmiştir.[95] Bu meclislerin herhangi bir karar alma yetkisi bulunmayacak, sadece Yüksek Komiser'e danışmanlık görevinde bulunacaktı. Yargı yetkisine sahip olan Yüksek Komiser, aynı zamanda mahkemede de başkanlık yapacaktı ve yargıçları atamak da onun görevleri arasında sayılacaktı.[96]

Emirname gereğince adada Kavanin (Legislative Council) ve Yürütme Meclisleri kurulacaktı. Kavanin Meclis üyeleri Yüksek Komiser tarafından atanacak ve üyelerin yarısı üst düzey kamu görevlilerinden, diğer yarısı da sivil halktan seçilecekti. 7 Ekim'de sivil halk arasından üyeleri seçen

---

[89] Captain C. W. J. Orr, a.g.e., s. 40-41.

[90] Meltem Onurkan Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 82.

[91] Adada oluşturulacak olan idari sistem tamamen Kraliçe tarafından belirlenmiş olup, 28 madde içeren Emirnamedir. Emirname içeriği için bkz. "The Statute Laws Of Cyprus", **The London Gazette**, (01.10.1878), s. 5369-5371.

[92] Gürel, a.g.e., s. 36.

[93] **The Cyprus Gazette**, (20.09.1907), s. 6278-6283.

[94] Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 83.

[95] Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 83.

[96] **The Cyprus Civil List**, 1905, Appendix, ix; "The Statute Laws Of Cyprus", **The London Gazette**, (01.10.1878), s. 5369.

Yüksek Komiser Wolseley'i Türk tarafından Mustafa Fuat Efendi'yi, Rum tarafından George Glykys'u ve İtalyan asıllı Richard Mattei'i meclis üyeliğine seçmiştir.[97] Üst düzey görevlilerden ise Albay George Richard Greaves, Lefkoşe Komiseri Albay Biddulph, Finansal Komiser George Wells Keller, Hukuk Danışmanı Charles Alfred Coookson, Kâtip Leger Algernon Herbert seçilmiştir.[98] 9 Aralık'ta toplanan meclis ilk toplantısında emniyet kuvvetlerinin düzenlenmesi, vergiler, ekonomik alanda yapılacak bir takım yenilikler, Kıbrıs adasının idari kısımlarının tamamlanması gibi konuları ele almıştır.[99]

14 Eylül tarihli Emirname gereğince kurulacak olan meclislerden biri de Yürütme Meclisi idi. Bu meclisin üyeleri de üst düzey görevliler arasından Yüksek Komiser tarafından seçilecekti. Yüksek Komiser Wolseley, 7 Ekim'de Tümgeneral William Payn'ı,[100] 16 Kasım'da Albay Robert Biddulph'ı Yürütme Meclisi için görevlendirmiştir. Meclis üyeleri Yüksek Komiser, Müsteşar, Defterdar ve Kraliçenin Avukatı olacaktı. Kanun hükmünde kararlar çıkaran meclis, adada yürütme görevini de yerine getirecekti.[101] Ayrıca Yürütme Meclisleri bütçe ayarlama, Evkaf işleri, günlük hayatla ilgili meseleler, adada güvenliğin sağlanması gibi birçok görevi yerine getirecekti. Meclis her ne kadar geniş yetkilere sahip olsa da bütün faaliyetlerini İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'nın bildirdiği talimatlar doğrultusunda yapmak zorundaydı.

1878 Anayasası bir nevi Rumlarla Türkler arasında eşitlik öngörse de anayasa Kıbrıs Rumlarının ileri gelenlerini pek memnun etmemişti.[102] Ayrıca Rumlar meclisin yetkisiz olmasına ve sadece bir danışma kurulu olmasına da karşı çıkmaktaydı. Bu yöndeki itirazlarını İngiliz Hükümetine bildiren Rumlar, bir takım öneri ve talepleriyle 1881 yılında meclisi boykot etmişlerdi.[103] 1879 ve 1881 yıllarında verdikleri muhtıralarla,[104] çoğunluk olarak kendilerinin bulunduğu bir "Temsilciler Meclisi" kurulmasını istemişlerdi.[105] Kasım 1881'den itibaren adada Kıbrıs Rumları ile Türklerin

---

[97] "The Following Civil Appointments to Offices in The Government of Cyprus General Information", **The Cyprus Gazette**, (05.11.1878), s. 2; Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 86.

[98] "The Following Civil Appointments to Offices in The Government of Cyprus General Information", **The Cyprus Gazette**, (01.11.1878), s. 2.

[99] Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 86-87.

[100], "The Following Civil Appointments to Offices in The Government of Cyprus General Information", **The Cyprus Gazette**, (05.11.1878), s. 1.

[101] "Executive Council", **The Cyprus Civil List**, January 1903, s. 6.

[102] Beratlı, a.g.e., s. 35.

[103] Rumların belli başlı şikâyetleri şu yöndeydi; Yunanca yazılı müracaatların kabul edilmemesi, adaya Yunan gazetelerinin girmesine izin verilmemesi, Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Papazların hapsedilerek Metropolitler ve Patriğin yetkilerine müdahalede bulunulması v.s. Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi,** s. 107.

[104] Söz konusu muhtıra, Wolseley'nin görev süresinin bitmesi nedeniyle 1879 yılı sonunda adaya atanan ikinci Yüksek Komiser olan Albay Biddulph'a sunulmuştur. Hill, a.g.e., 4, s. 418.

[105] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 56.

nüfuslarının oranlarına göre temsiliyet verilmesini öngören yeni bir anayasa hazırlanması için çalışmalar başlatılmıştı.[106]

İngiliz Hükümeti tarafından 23 Mart 1882'de yeni bir anayasa ilan edilmiş ve meclisteki üye çoğunluğu 1881 yılında yapılan nüfus sayımına göre Rumlara verilmişti.[107] Mecliste Rumlar'ın çoğunluğu oluşturması bu sefer de Türkler tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Anayasanın hazırlandığı 1881 yılı içerisinde Türklerin önde gelen isimleri Yüksek Komiser'e başvurarak, yapılacak olan yeni düzenlemede yargı ve yasama alanında Rumlarla eşit hak istediklerini bildirmiştir. Fakat Yüksek Komiser vermiş olduğu cevapta, yargı alanında istediklerinin olabileceğini ancak yasama alanında bunun mümkün olamayacağını bildirmiştir.[108] 1883 yılında yürürlüğe giren anayasa, 1887 yılına kadar herhangi bir sorunla karşılaşmadan uygulanabilmiştir.

İngiltere, Osmanlı Hükümeti ile yaptığı antlaşmalar sonucunda adanın idaresini ele geçirmiş ancak ada hukuken Osmanlı toprağı olarak kalmıştı. Bu durum karşısında İngiliz idaresi adayı Savaş Bakanlığı ya da Sömürgeler Bakanlığı'na değil, doğrudan Dışişleri Bakanlığı'na bağlamıştır. Ancak 1880 yılı itibariye Kıbrıs adası Sömürgeler Bakanlığı kapsamına alınmıştır. Osmanlı döneminde adayı yöneten ve en üst merci olan Mutasarrıf, İngiliz döneminde yerini Yüksek Komisere bırakmıştır.

Adada Osmanlı idari taksimatı devam ettirilmiş ve merkez Lefkoşa olmak üzere, Larnaka, Limasol, Mağosa, Baf ve Girne ile birlikte ada 6 kazaya ayrılmıştır.[109] 6 kazanın idaresi ile görevli olan Türk Kaymakamlar görevlerinden alınarak yerlerine İngiliz Komiserler atanmıştır.[110] Ayrıca Yüksek Komiser Wolseley 1878 Temmuz-Kasım dönemlerinde Hükümet Müsteşarı, Hukuk Müşaviri, Gümrük Baş Memuru, Özel Sekreter, Finans Komiseri, Hükümet Mühendisi, Askeri Polis

---

[106] Gürel, a.g.e., s. 42-43; Hill, a.g.e., 4, s. 418.

[107] Bu Anayasaya göre; "Yasama Konseyi 9 üye Kıbrıslı Rumlardan, 3 üye Müslüman Türklerden, 6 da diğer resmi üyelerden oluşacaktı. Hristiyan Rumları kendi tebaalarından kişiler seçerken, Müslüman Türkleri de yine Müslüman Türkler seçecekti. Eğer oylar eşit çıkarsa, bu sefer seçimi Yüksek Komiser yapacaktı. 5 yıldan fazla adada ikamet eden yabancıların da oy ve temsil hakkı olacaktı. Yeni kurulan meclis, Osmanlıya ödenen Kıbrıs vergisi, Yüksek Komiserin maaş ve harcamaları, Konseydeki 6 resmi üyenin maaşı, Yargıçların maaşları ve Mahkemelerin giderleri, vergi oranları gibi konulardan mesul olacaktı. Olağanüstü hal veya uluslararası durumlarda doğrudan Kraliçe yetkiliydi. Kraliçe isterse anayasayı onaylamayabilir veya istediği an yürürlükten kaldırabilirdi." Anayasa maddelerinin detayları için bkz. "To Provide For The Exclusion From Cyprus Of Destitute Criminal Or Vicious İmmigrants", **The Cyprus Gazette, Supplement,** (23.03.1882), s. 162-168; Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 90.

[108] Gürel, a.g.e., s. 43; Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 90.

[109] "Government", **The Cyprus Civil List**, January 1903, s. 6.

[110] Komiser olarak; 7 Ağustos 1878 tarihinde Albay R. Biddulph Lefkoşa'ya, 1 Ağustos 1878 tarihinde Yüzbaşı A.G. Wauchop Baf'a, 1 Ağustos 1878 tarihinde Teğmen W. H. Holbech Girne'ye, 21 Ağustos 1878 tarihinde Üsteğmen H.G. White Larnaka'ya, 1 Ekim 1878 tarihinde Üsteğmen F.G.E. Warren Limasol'a, 6 Kasım 1878 tarihinde Yüzbaşı J.A.S. Inglis Mağusa'ya görevlendiriler. Komiser yardımcıları olarak; 1 Ağustos 1878 tarihinde Teğmen M.B. Seager Lefkoşa'ya, 1 Ağustos 1878 tarihinde Teğmen A.G. Duff Baf'a, 28 Ağustos 1878 tarihinde Teğmen E.L. Braitwaite Limasol'a, 1 Ekim 1878 tarihinde C.D. Cobham Larnaka'ya, 6 Kasım 1878 tarihinde Teğmen J.N.S. Grant Mağosa'ya görevlendirildiler. "The Following Civil Appointments to Offices in The Government of Cyprus General Information", **The Cyprus Gazette**, (05.11.1878), s. 1.

Muavini, Askeri Polis Başkomutanı, Kazalara Askeri Polis Komutanları, Posta Müdürü, Sulh Hâkimi ve Sağlık Görevlisi, Hapishane Müfettişi ve Liman Müdürü atamaları yaparak İngiliz yönetim teşkilatlanmasının temellerini de atmıştır.[111]

Müsteşar, Yüksek Komiserden sonra gelen en yetkili kişi olarak belirlenmiş ve atamasının doğrudan Sömürgeler Bakanlığı tarafından yapılması uygun görülmüştür. Ayrıca Müsteşar Yürütme, İdare ve Kavanin Meclisleri'nin de üyesi sayılmıştır. Adanın gelir-gider durumunun ise Defterdar, Haznedar ve Gelirler Müfettişi tarafından denetlenmesine karar verilmişti. Kazaların idaresi Komiser ve yardımcıları tarafından sağlanacak, kazalarda Hazine ve Tapu Dairesi, İdare Meclisi ve bir de Mahkeme bulunacaktı.[112]

Adada Osmanlı döneminden kalma bulunan Belediyeler, İngiliz idaresi tarafından yapılan yeni düzenlemelerle varlıklarını devam ettirecekti. Belediyelerle ilgili yapılan ilk düzenlemeler de şu şekildeydi; adada bulunan Belediye Meclisleri 1880 yılı Temmuz ayı içerisinde belediye sınırlarında ikamet eden yetişkin erkek nüfusunun tespiti için sayım yapacaktı. Yapılan nüfus sayım sonuçları kaza komiserlerine verilecek ve onlar da bir rapor hazırlayarak raporu müsteşarlara iletecekti. Mart 1882 tarihinde Belediye Meclislerinde yapılan tartışmalar sonucunda Kıbrıs halkından olmayan yabancılara da meclislere katılarak oy verme hakkı tanınmıştır.[113] İngiliz Hükümeti Belediyelerin yetki ve sorumluluklarını belirli aralıklarla düzenlemeye devam etmiştir.[114] 16 Mart 1885'te yeniden yapılan bir düzenlemeyle Belediyelerin görevleri açıklanmıştır.[115] İngiliz yönetiminde Belediye sayısı zamanla arttırılmış, 1907-1908 yılına kadar Belediye Meclisi üyeleri Yüksek Komiser tarafından ataması yapılan komisyonlar aracılığıyla seçilmiştir. Ayrıca Kıbrıs adasının her yerinde bulunan Belediyeler merkez tarafından da sıkı bir denetime tabi tutulmuştur.

---

[111] "The Following Civil Appointments to Offices in The Government of Cyprus General Information", **The Cyprus Gazette**, (05.11.1878), s. 1.

[112] Lefkoşa kazası; Lefkoşa, Değirmenlik, Dağ, Güzelyurt, Lefke nahiyelerine; Limasol Kazası; Limasol, Evdim, Kilani nahiyelerine; Larnaka Kazası; Larnaka nahiyesine; Mağusa Kazası; Mağusa, Karpaz, Meserya nahiyelerine; Baf Kazası; Baf, Kelokedara, Hırsofu nahiyelerine; Girne Kazası; Girne'den oluşmaktaydı. Nahiyelerin başında bulunan müdürler de Ocak 1896 itibariyle değiştirilmiş ve Kaza Komiserlerine yardımcı olacak olan Şerifler görevlendirilmiştir. Müdürler de şeriflerin yardımcıları konumunda kalmakla beraber, Ocak 1896'dan itibaren Şerifler de Rumlar arasından seçilmeye başlanmıştır. Bkz. Captain C. W. J. Orr, a.g.e., s. 76-77.

[113] "Creation and Constitution of Councils", **The Cyprus Gazette**, **Supplement**, (06.05.1882), s. 171-186.

[114] "Towns", **The Cyprus Civil List**, January 1903, s. 11.

[115] Caddeler, sokaklar ve kamuya açık alanların temizliği, sokakların aydınlatılması, yolların kaldırımların yapılması, hastane, dispanser, yaşlı bakım evleri yapılması, evlerden çöplerin toplanması, kanalizasyon temizlikleri belediye tarafından yapılacak ayrıca insan sağlığını tehdit eden veya herhangi bir tehlike ortaya çıkarak olan ticaretin engellenmesi de Belediyenin göreviydi. Böylelikle Belediye sınırları içerisinde yaşayan halkın refah ve güvenliği Belediyeler tarafından sağlanacaktı. "To Regulate The Duties And Powers Of Municipal Councils", **The Cyprus Gazette**, **Supplement**, (28.03.1885), s. 593-594.

1.1.4.1. Adli Teşkilat

İngiliz Hükümeti kendi hukuk sistemini inşa edene kadar, Osmanlı döneminden kalan hukuki yapıyı ada genelinde devam ettirmiştir. İngiltere'nin hukuki anlamda yaptığı ilk ıslahat ise Osmanlı Devleti tarafından yabancı devletlere verilen kapitülasyonları kaldırmak ve kendi vatandaşlarını yargılama yetkisi bulunan Konsolosluk Mahkemeleri'nin varlığına son vermek olmuştur.[116] 30 Kasım 1882 tarihinde Windsor Sarayı'nda yayınlanan "The Cyprus of Justice Order, 1882" (Kıbrıs Adliye Mahkemeleri Emirnamesi) ile İngiltere, adada yeni bir hukuki sistem meydana getirmiştir.[117] Bu emirname ile birlikte; Yüksek Mahkeme (The Supreme Court), Kaza Mahkemeleri (District Court), Ağır Ceza Mahkemesi (Assize Court) ve Sulh Mahkemesi (Magisterial Court) kurulmuştur. Mahkemelere sunulan dilekçelerin dilleri ise İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Türkçe ve Rumca olarak kabul edilmekteydi.[118]

Düzenlemeye göre; Yüksek Mahkeme üyeleri Yüksek Komiser, Adli Komiser, Komiser Yardımcıları, Baş Yargıç[119] ve ikinci sınıf Hâkimlerden oluşacaktı.[120] Yargı yetkisi bulunan Baş Yargıç mahkemenin en yetkili kişisi olacak ve mahkemeyi yönetecekti. Ayrıca ağır veya hafif hapis cezaları ile para cezası da verebilecekti.[121] Kaza Mahkemeleri; Lefkoşa, Limasol, Larnaka, Mağusa, Girne, Baf olmak üzere adanın 6 kazasında kurulan ve Şer'i Mahkemeler'den ayrı olarak hayata geçirilen mahkemelerdi. Başkanlığını İngiliz bir yetkilinin yaptığı Kaza Mahkemeleri, bir Türk ve iki Rum yardımcıdan oluşacak ve ceza davalarına bakabilecekti.[122]

Ağır Ceza Mahkemeleri (Assize Court) ise bir İngiliz Yargıç tarafından yönetilecek, her bölge için ayrı kurulacak ve sınırsız ceza yetkisine sahip olacaktı. Bu mahkemelerde Müslümanlar için bir Kadı, Hristiyanlar için de bir denetçi yer alacak ve her ikisinin de ataması Yüksek Komiser tarafından yapılacaktı.[123] Sulh Mahkemeleri (Magisterial Court) her bir kazada kurulacak ve mahkemeye Kaza Mahkeme Başkanı veya yardımcısı başkanlık edecekti. Köy Mahkemeleri ise Yüksek Komiser'in emri ile kurulup kaldırılabilirdi. Halkın problemleri doğrultusunda oluşturulur ve mahkeme

---

[116] "The Statute Laws Of Cyprus", **The London Gazette,** (01.10.1878), s. 5371; Çiçek, a.g.e., s. 153.

[117] Çelik, a.g.e., s. 158.

[118] Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi,** s. 90.

[119] Yüksek Mahkeme'nin başına atanan ilk Yargıç Elliot Charles Bovill, adada yeni yargı sistemini kurmak için çalışmalar yapmış ve İngiltere Kraliçesi tarafından kendisine "Şövalye" unvanı verilmiştir. "Legislative Council", **The Cyprus Gazette,** (06.09.1884), s. 454.

[120] "Judicial", **The Cyprus Civil List**, November 1905, s. 8.

[121] Yüksek Mahkeme kâtipliğine C. D. Cobham, W. H. Gordon, Merton King, M.B. Seager, A. Scott Stevenson, A. H. Young'un ataması yapılmıştı.

[122] "Judicial", **The Cyprus Civil List**, Government Printing Office, Nicosia, November 1905, s. 9.

[123] Çelik, a.g.e., s. 159.

başkanlığını da hâkimler üstlenirdi.[124] 1882 tarihli emirnameye göre Köy Mahkemeleri, Yürütme Meclisi'nin tavsiyesi doğrultusunda Yüksek Komiser tarafından yargı alt bölgelerine, Mart 1883'ten itibaren de15 yargı bölgesine ayrılmıştır.[125] Bu bölgelere ilave olarak da 7 yerli hâkim ataması yapılmıştır. Ancak zamanla bu sayı İngiliz idaresi tarafından arttırılmıştır.

Osmanlı döneminden kalma olan Şer'i Mahkemeler'in görevi de sadece Müslümanların dini konularına bakmakla sınırlandırılmıştı.[126] Dini konu dışındaki meseleler ise Nizam Mahkemesi ve Larnaka Ticaret Mahkemesi'nde görüşülmekteydi. Osmanlı vatandaşlığına sahip olanlar Osmanlı kanunlarına göre yargılanırken, Osmanlı vatandaşı olmayanlar ise İngiliz kanunlarına göre yargılanırdı. Bu durum ise adada ikili bir hukuk sisteminin gündeme gelmesine sebep olmuştu.[127] Ağustos 1883'de ada genelinde sadece 4 Şer'i Mahkeme bırakılmış, diğerleri ise kapatılmıştır. Ayrıca İngiliz Hükümeti Rum Ortodoks hukuk sistemine göre "velayet ve evlat edinme" dışındaki konularda Rum Cemaat Mahkemeleri'nin yetkilerini de kısıtlamış ve bu mahkemelerin birçok yetkisini Kaza Mahkemeleri'ne devretmiştir.[128]

1878-1914 yılları arasında Kıbrıs adasının her ne kadar Osmanlı toprağı olduğu iddia edilse de İngiliz Hükümeti adada kendi hukuk sistemini kurarak, Osmanlı düzenini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Nitekim Şer'i Mahkemelerin yetkilerinin sınırlandırılması, Başkadının bir İngiliz memurunun emri altına girmesi ve atamasının Yüksek Komiser tarafından yapılması, Başkadı ve diğer kadılara maaş bağlanması gibi durumlarda bunun en açık örneğini oluşturmaktaydı.[129]

1.1.5. Sosyal ve İktisadi Gelişmeler

İngiliz hâkimiyeti başladıktan sonra da Osmanlı Devleti'nin adadaki mevcut iktisadi düzeni bir süre devam ettirilmiştir. Yüksek Komiser Wolseley, mültezim ve aracılarını vergi memuru olarak görevlendirmiş ve adada var olan iltizam sistemini devam ettirmiştir. Ayrıca vergilendirme sisteminde din, ırk ve sınıfsal esaslara göre yapılan bütün ayrımlar da kaldırılmıştır.[130] Kıbrıs Mali Komiseri G.W. Kellner'in Eylül 1878 yılına ait hazırladığı iktisat raporunda, tahmini gelir ve giderler

---

[124] "Judicial", **The Cyprus Civil List**, November 1905, s. 9.

[125] "Order of The High Commissioner in Council", **The Cyprus Gazette,** (31.03.1883), s. 288-290.

[126] "For The Redistribution of Sheri Courts İn Cyprus",**The Cyprus Gazette, Supplement,** (15.03.1883), s. 281.

[127] "Judicial", **The Cyprus Civil List**, November 1905, s. 9; Çelik, a.g.e., s. 160.

[128] "Order of The High Commissioner İn Council", **The Cyprus Gazette,** (08.09.1883), s. 338.

[129] Çelik, a.g.e., s. 165.

[130] Osmanlı Devleti zamanında alınan başlıca vergiler şu şekildeydi; mal ve gelir vergisi, askerlikten muafiyet vergisi, hayvan vergisi, gümrük ve istihlak vergisi, tuz vergisi ve miktarı düşük olan çeşitli vergilerdi. Captain C. W. J. Orr, a.g.e., s. 79.

hesaplanmış ve adada bulunan çeşitli vergiler tekrardan düzenlenmiştir.[131] İngiliz Hükümetinin vergiler üzerinde takip ettiği yol ise mevcut olan vergileri devam ettirmekti. 1881 yılında hükümet tarafından alınan ilk yeni vergi ise çekirge vergisiydi.[132] 1906 yılında ise tütün vergisi artırılırken, askeri muafiyet vergisine son verilmişti. Öşür vergisi konusunda da çiftlik sahipleriyle anlaşılarak, kademeli bir şekilde azaltılmasına karar verilmişti. Ayrıca Osmanlı döneminde bazı imtiyazlı kişilerden alınmayan vergiler de İngiliz idaresi döneminde alınmaya başlanmıştır.

Adada yaşanan iktisadi bunalımlar karşısında İngiliz Hükümeti, adanın gelirlerini artırmak için halkı tarımsal üretim yapmaya ve ticaret ile uğraşmaya teşvik etmiştir. 1878 yılı içerisinde Larnaka'da birkaç banka kurulmuş ve Temmuz 1903 yılında da *Government Savings Bank* (Devlet Tasarruf Bankası) hayata geçirilmiştir.[133] Kıbrıs adasında endüstrinin ana kaynağını tarım oluşturmaktaydı. İhraç edilen başlıca ürünleri ise pamuk, hububat, ipek, keten tohumu, şarap ve diğer alkollü içecekler, peynir, yün, çeşitli meyve ve sebzeler, sığır, katır, eşek gibi hayvanlardı. İngiltere, Fransa ve Mısır'a hububat ürünleri ve şaraplar ihraç edilirken, ayrıca Mısır'a hayvan ihracatı da yoğun bir şekilde yapılmaktaydı.[134]

İngiliz idaresinin Kıbrıs'ın yönetimini devralmasından sonra karşılaştığı ilk iktisadi sorun dolaşımda bulunan paranın nasıl ayarlanacağı olmuştur. Bu sırada adada tedavülde bulunan para 250 kuruş'a (Türk Lirası) denk gelen ve "kaime" olarak bilinen kâğıt paraydı. İngiliz Hükümeti tarafından yeni para birimini belirlemek için başlatılan çalışmalar neticesinde Temmuz 1879'da İngiliz sterlininin eşitliği 180 kuruş olarak belirlenmiş ve Kasım ayı itibariyle de piyasada tek geçerli para birimi olduğu İngiliz idaresi tarafından ilan edilmiştir.[135] 1900 itibariyle de 18, 9, 4, 5 ve 3 kuruşluk gümüş paralar bastırılmıştır.[136]

1.1.6. Eğitim Faaliyetleri

Yüksek Komiser Robert Biddulph tarafından İngiliz Hükümetine sunulan 27 Temmuz 1880 tarihli raporda ada genelinde 76 Türk, 64 Rum olmak üzere toplam 140 okulun bulunduğu; Müslüman okullarında sadece Kuran öğretildiği; Rum okullarında daha liberal eğitim verildiği ve

---

[131] Yapılan yeni düzenlemeye göre; tarlalardan alınan Öşürler £72.000; mülkiyet, meslek ve ticaret vergisi £22.000; koyunlardan alınan vergi miktarı £11.000; askerlik hizmetinden muaf olmak için alınan vergi £9.000; gümrük vergileri £13.400; tütün ve ispirto tüketimi üzerinden alınan vergi £16.850; tuz tekeli £15.145; diğer vergiler, £10.605 şeklindeydi. Captain C. W. J. Orr, a.g.e., s. 79.

[132] Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, s. 103.

[133] "Currency and Banking", **The Cyprus Civil List,** January 1903, s. 15.

[134] "Industry", **The Cyprus Civil List,** January 1903, s. 11.

[135] İngiliz Kraliçesi'nin başı paraların üzerine basılmış ve kuruş, yarım kuruş, çeyrek kuruş değerinde bakır paralar piyasaya sokulmuştur. Bkz. Gürel, a.g.e., s. 37.

[136] Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, s. 89.

aritmetik, coğrafya, modern Yunanca öğretildiği ifade edilmiştir. Ayrıca Yüksek Komiser Biddulph raporunda kendi görüşlerine de yer vererek şöyle demiştir:

> Kıbrıs adasının eğitim seviyesinin arttırılması için sadece mevcut bulunan okullara para yardımı yapılmasının, parayı ziyan etmekten başka işe yaramayacağını özellikle belirtmek isterim. Adada İngiliz standartlarında bir eğitimin verilebilmesi için, bir İngiliz müdür başkanlığında, Türk ve Rum öğretmenlerin de yardımı ile bir öğretmen okulu kurulmasını şiddetle öneririm. Ayrıca okullarda İngilizce dersi de öğrencilere verilmeli. Ancak bu şekilde eğitim seviyesinin yükseltilebileceğini sizlere belirtmek isterim.[137]

Yüksek Komiser Biddulph 3 Aralık'ta Kıbrıs adasının ilk eğitim direktörü olarak İngiliz Protestan Papaz Josiah Spencer'ı atamış ve papazdan adada mevcut bulunan okulların durumu hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlamasını istemiştir. 64 köy ve kasaba gezen Papaz Spancer raporunda özellikle üç temel konu üzerinde durmuştur. Bunlar adada İngiliz okullarının biran önce kurulması gerektiği, yerli okullarda İngilizce eğitimin verilmesi, köy ve kasabalardaki okullara maddi yardım edilmesiydi. Özellikle İngiliz okullarına alınacak öğrencilere de değinen Spencer, zeki, saygın ve gelecek vaat eden öğrencilerin bu okullara alınıp yetiştirilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Ayrıca yerli okullarda da İngilizce öğretmenin faydalı olacağını ve bunun da ücretsiz yapılması gerektiğini raporuna eklemiştir.[138]

10 Haziran 1881'de İngiliz Sömürgeler Bakanı Lord Kimberly, adada yapılması planlanan faaliyetleri içeren raporları incelemiş ve görüşlerini bildirmiştir. Kimberly İngiliz yönetiminin gönderecek olduğu yardımların sıkı bir denetim ile adil olarak dağıtılmasını ve bu görevi gerçekleştirmek için de yerel komitelerin yönetime yardımcı olmaları gerektiğini belirtmiştir. Genel denetim için kurulacak olan eğitim komitelerinin faydalı olacağını bildiren Kimberly, bu sayede yerel okul müdürleri üzerinde daha fazla nüfuz sahibi olunabileceği görüşündeydi.[139] Ancak Bakan Kimberly ada genelindeki bütün okullarda İngilizcenin yaygınlaştırılması konusuna pek katılmadığını, Rumca ve Türkçe konuşan halk üzerinde İngilizce dayatmanın işe yaramayacağını, İngilizce eğitimi vermek için öğretmenlere maaş bağlanmasının gereksiz olduğunu da vurgulamıştır. Son olarak Bakan Kimberly İngiliz idaresinin adada başlıca amacının temel eğitimi iyileştirmek ve yaygınlaştırmak olduğunu ve bunun için de ilköğretim okullarının mutlaka geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.[140]

Bakan Kimberly'nin talimatları doğrultusunda ada üzerinde eğitim alanında yeni bir yapılanma başlatılmıştır. Öncelikle köyler olmak üzere eğitim komiteleri ve eğitim kurulları oluşturulmasına

---

[137] Captain C. W. J. Orr, a.g.e., s. 122; Newman, a.g.e., s. 409-410.

[138] F.D. Newman, "The System Of Education In Cyprus", **Board Of Education Special Reports On Educational Subjects**, 12, London, 1905, s. 410-411.

[139] Çelik, a.g.e., s. 356.

[140] Rapor hakkında detaylı bilgi için bkz. Newman, a.g.e., s. 412; Çelik, a.g.e., s. 357.

karar verilmiştir. Köylerde kurulacak olan komitelerin görevleri ise öğretmenleri atamak veya onları görevden almak, öğretmen maaşlarını düzenlemek, okulun genel bakımı ile ilgilenmek ve bunun için de gerekli olan ücreti köyün ileri gelenlerinden temin etmek olarak belirlenmiştir. Bölge komiteleri ise köy komitelerini denetleyecek, onların herhangi bir eksiği olursa giderecek ve köy komiteleri hakkında şikâyet olursa onları dinleyecekti. Ayrıca Rum ve Müslüman okulların komiteleri ayrı olacaktı.[141]

3 Haziran 1895 tarihli "Kıbrıs'taki İlköğretim Okullarının Kurulması ve Yönetimi"[142] kanunu, İngiliz Hükümetinin belirtilen tarihe kadar çıkardığı en kapsamlı eğitim kanunu olmuştur. 16 Mayıs 1905 tarihli "Kıbrıs'taki İlköğretim Okullarının Kurulması ve Yönetimine İlişkin Kanunların Birleştirilmesi ve Değiştirilmesi ve Ortaöğretime İlişkin Bazı Düzenlemeler Yapılması"[143] kanunu eğitim kurullarını ilgilendiren ikinci kapsamlı kanun olmuştur. 1900-1901 yılı boyunca adada toplamda 248 ilkokul mevcut iken bu sayının 111'i Müslüman okullarına aitti. Müslüman okullarında 4.321 öğrenci bulunmaktaydı.[144] 1908 yılında Kıbrıs Türklerine ait okul sayısı 182 iken, okullardaki toplam öğrenci sayısı da 5.298 idi. 1909-1910 yıllarında okul sayısı 187, öğrenci sayısı da 5.427 olmuştur.[145] Buna rağmen adadaki Rum okulları ile kıyaslandığında Türk okullarının sayıca daha az ve eğitim seviyesinin de daha düşük olduğu dikkat çeken bir husustur.

Rumlara ait okul sayısı 1883-1884 yıllarında 148; 1885-1886 yıllarında 179; 1891 yılında 223; 1900-1901 yılları arasında 248; 1906 yılında 342 ve 1911 yılında ise 387 olduğu ileri sürülmektedir. İngiliz Hükümeti adadaki her topluma kendi öğretmenlerini seçebilme imkânı tanımış ve aynı zamanda Yunanistan'a da Rum ortaöğretim kadrolarına öğretmen gönderme izni vermiştir.[146] Köy ve kasabalarda gerek Yunanistan'dan gönderilen öğretmenlerin, gerekse okul yöneticilerinin Rum çocuklara Helen ideolojisini aşılayarak eğitim vermesi, onlarda Yunan hayranlığını ve İngiliz yönetimine karşı tehditkâr duyguları ortaya çıkarmıştır.[147]

İngiliz Polis Başkomutanı A. E. Kershaw tarafından 14 Kasım 1901 tarihinde yazılan bir raporda; Müslüman halkın Enosis'ten duyduğu endişe, Rum okul idarecilerinin adayı Yunanistan'a bağlamak için gösterdikleri çaba ve Rum halkın İngiliz idaresine karşı kışkırtıcı hareketleri detaylı

---

[141] Captain C. W. J. Orr, a.g.e**.**, s. 124.

[142] Ayrıntılı bilgi için bkz. "To Provide for the Establishment and Management of Elemantary Schools in Cyprus", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (04.07.1895), s. 2832; "Education", **The Cyprus Civil List,** January 1903, s. 14.

[143] "To Consolidate and Amend the Laws Relating to the Establishment Scools in Cyprus and to Make Certain Provision Respecting Secondary Education" **The Cyprus Gazette, Supplement**, (19.05.1905), s. 5636-5651.

[144] "Education", **The Cyprus Civil List,** January 1903, s. 14.

[145] Çelik, a.g.e., s. 368-369.

[146] Pierre Oberling, **The Road To Bellapais**, Columbia University Press, Newyork, 1982, s. 12.

[147] P.K. Persianis, "Church And State in The Development of Education in Cyprus (1878-1960)", **Educational Policy And The Mission Schools,** Brian Holmes (Ed.), Brodway House, London, 1968, s. 245.

olarak anlatılmaktaydı.[148] Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanı'na gönderilen bir raporla da Rumların bu faaliyetleri yani okullardaki Helen propagandasının öğrencilere aşılanması bildirilmişti. Yüksek Komiser Sir Haynes Smith özetle şöyle demekteydi: "Hükümet adada maddi gelişmeyi sağlamak için uğraşsa da eğer Rum ilkokulları bir an önce Yunanlı tahrikçilerin elinden alınmazsa, köylerdeki bu karmaşa ve bundan doğan rahatsızlık devam edecektir."[149] Yüksek Komiser Smith, bu raporuyla birlikte Okullar Müfettişi olan F. D. Newman'ın da gizli raporunu İngiltere Sömürgeler Bakanı'na yollamıştır. Bu rapor da ise şu hususlar vurgulanmaktaydı:

> Hemen hemen her okulda ya dışarıda asılmış, ya da odanın bir köşesinde kullanılmasının genel bir kural olduğu bir sonraki bayram günü için hazır Yunan Bayrağı ya da mavi-beyaz şeritler halinde boyanmış ulusal flamalar bulunmaktadır. En uzakta kalan köydekiler hariç, bütün Rum Hristiyan okullarında sınıf duvarlarının Yunan Kraliyet Ailesi'ne ait şahıslarla, siyasetçilerle, harp kahramanı saydıkları kişilerle, bir muharebe sahnesinin canlandırıldığı resimlerle, özellikle de mecazi bir "Girit Dirilişi" sahnesinin renkli taşbasmalarıyla donatılmış buldum. Okulları teftiş ettiğimde, öğretilen tek tarih döneminin çağdaş Yunan tarihi, neredeyse tek coğrafi bölgenin de özellikle üzerinde durulan tek bölgenin Yunanistan olduğunu gördüm. En alt sınıflardan sonra kullanılan okuma kitaplarında, geldikleri yer dolayısıyla tahmin edileceği gibi, Helen ulusunu yüceleştiren parçalar vardır. Çocuklara okutulan kitaplar da yaşadıkları yer hakkında hiçbir bilgi vermeyen, Yunan tarihinin unsurlarını içeren boş kitaplardı. Dördüncü sınıf ve daha yukarıda ise neredeyse başka okuma parçalarını unutturacak şekilde, Odise'si ve Ksenefon'un katıldığı Fars Seferi'nin çağdaş Yunanca'ya çevirileri sürekli olarak okutuluyor. Okullarda öğretilen şarkıların çoğu, Yunan milliyetçiliğini körükleyen ve Türklere karşı yapılan savaşları içeren marşlardı.[150] Rum okullarında özel ve önemli sayılan 3 tatil günü bulunmaktaydı. Bunlar Üç Piskoposlar Günü (Ortodokslarda kutlanan okul tatili), Aziz George Günü (Yunan Kralının isim günü), 25 Mart (Yunanistan'ın bağımsızlık günü). Bu günlerde okul müdürü çocuklara Yunan bayraklarıyla okul çevresinde tur attırıp, oldukça tahrikkar konuşmalar yapmaktaydı.[151]

Raporda Newman Rum okullarının durumunu açıkça ortaya koymuş ve aslında Rumların eğitimdeki amacının bile Enosis olduğunu ifade etmişti. Okul müfredatına İngilizce dersinin konulmasına da değinen Newman, Rumların kendi aralarında da bu hususta büyük bir anlaşmazlık içinde olduklarını, Rum okullarından sadece 40'ının İngilizce öğrenmek için müracaat ettiğini, ancak basın karşısında bu okulların oldukça eleştirildiğini ifade etmiştir. Rum basınında yapılan eleştiriler ise İngilizlerin Yunan dil ve dinini yok etmeye çalıştığı, yaptıkları yardımların rüşvet olduğu ve bunu kabul eden okul müdürlerinin de vatan haini olduğu yönündeydi. Ayrıca Rum okul müdürleri basının bu eleştirileri karşısında İngilizce dersi veren okul sayısını 2'ye düşürmüştü. Okul müdürleri

---

[148] Raporda şöyle denilmekteydi: "Köy öğretmenleri, Katalyanos gibi Yunanistan'dan gelen ve sadece öğretmenlikte değil, gazetecilikle de uğraşan provokatörlerin fikirlerini yayan aktif destekleyicilerdir." Bkz. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 73.

[149] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 73.

[150] Oberling, a.g.e., s. 13; Rum öğrencilere küçük yaşlardan itibaren Türk düşmanlığının aşılanmasına bir örnek olarak, okullarda öğretilen marşların içeriğinde "Türklerden intikam alacağız" sözlerinin geçtiği ileri sürülmektedir. Bkz. Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Sorunun Kökleri, İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri Ve İlk Türk-Rum Kavgaları**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 41.

[151] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 74.

öğrencilere her ne olursa olsun asla İngilizce dersi verilmeyeceğini de İngiliz yetkililere bildirmişti.[152]

İngiltere Hükümeti Birinci Dünya Savaşı'nın ardından milliyetçi duyguların artmasının eğitim üzerinde etkili olmaması için bir takım önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu hususta yaptığı yeni düzenlemelerle eğitimi merkezileştirmek istemiş ve öğretmen görevlendirme yetkisini Maarif Encümeni'nden alarak hükümetin yetkisine vermiştir. Ancak savaşın ardından kesintiye uğrayacak olan merkezileştirme faaliyetleri 1920 yılında çıkarılan Maarif Kanunu ile devam ettirilmiştir.

1.1.7. Toplumlararası İlişkiler

Kıbrıs adasında 1878 yılından 1914 yılına kadar geçen süreçte Türk toplumu ile Rum toplumu arasındaki anlaşmazlığın en önemli nedeni, Rumların adayı Yunanistan'a ilhak etmek için göstermiş olduğu faaliyetler olmuştur. 1878 yılında İngilizlerin Kıbrıs adasını ele geçirmesi ve daha öncesinde ise Yedi Ada'nın Yunanistan'a bırakılmış olması, Kıbrıs Rumları üzerinde adanın Yunanistan'a verilebileceği ümidini doğurmuştu. İngiliz Hükümeti tarafından gönderilen ilk Yüksek Komiser Wolseley Temmuz 1878'de Larnaka limanından karaya ayak basar basmaz, onu Kıbrıs Rum Başpiskoposu Sofronios önderliğinde bir Rum heyeti karşılamış ve şöyle demiştir: "Adamıza hoş geldiniz. Biz Rumlar olarak yönetim değişikliğini kabul ediyoruz. İngiltere'nin milli bağlarla bağlı olduğumuz anavatanımız olan Yunanistan'la bizi birleştireceğine inanıyoruz."[153]

İngiliz yönetimi adada hâkimiyetini kurmaya başladığı daha ilk yıllarda Kıbrıs Rumlarının Enosis yönünde bir tehdit oluşturduklarını bilmekteydi. Nitekim Yüksek Komiser Wolseley bu durumun farkına varmış ve yaptığı gözlemler sonucunda Rumlar içerisinde kargaşa çıkarmak isteyenlerin bulunduğunu Aralık 1878'de merkezi hükümete bildirmişti. 17 Şubat 1879'da ise Kavanin Meclisi'nde kabul edilen "Adada Daha İyi Düzenin Sağlanması ve Barışın Güvence Altına Alınması"[154] kanunuyla, Yüksek Komiser'e dirlik ve düzeni bozanları adadan tahliye etme yetkisi verilmişti. Diğer yandan Yunanistan'da Enosis için harekete geçmiş ve adadaki Rum nüfusu arttırmak için göçe teşvik eden milliyetçi kulüpler kurdurmuştur. Bu kulüpler halkı Yunanistan'dan Kıbrıs'a göç etmeye teşvik ettiği gibi, aynı zamanda da Kıbrıslı Rumlar üzerinde Enosis fikrinin yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Ayrıca Larnaka'da basılıp Helenik düşünceleri içeren *Neon*

---

[152] Salahi R. Sonyel, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı", **Belleten,** LIX(224), TTK Yayınları, Ankara, Nisan 1995, s. 154.

[153] Captain C. W. J. Orr, a.g.e., s. 160; Gürel, a.g.e., s. 41; Kurat, a.g.e., s. 75; Beria Remzi Özoran, "Enosis Karşısında Kıbrıs Türkü (1878-1914 Dönemi)", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırma Merkezi Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi İstanbul 23-28 Eylül 1985,** 2, İstanbul, 1989, s. 517; Fikret Kürşad, Mustafa Haşim Altan, Sabahaddin Egeli, **Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi**, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 95.

[154] **The Cyprus Gazette,** (18.02.1879), s. 10.

Kition[155] gazetesinin İngiliz yönetimini eleştiren bildiriler yayımlaması ve bu bildiri altına imza atan 40 kişinin de Yunan vatandaşı olması da dikkat çeken bir başka unsurdu.[156]

1880 yılı içerisinde Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açma hazırlığında olduğu bir dönemde, adaya gelen Yunan subaylar Osmanlı'ya karşı kullanmak için adadan katır satın almışlardı. Satın alınan 143 katıra ek olarak, Kıbrıs Rumlarının Yunan ordusuna bağışladığı 107 katır ve bununla birlikte 150 Kıbrıslı Rum gönüllüleri Türklere karşı savaşmak için Yunanistan'ın yanında yer almıştı.[157] İngiliz Hükümeti ise bu durum karşısında sadece tarafsızlık bildirgesi yayımlamış başka da bir önlem almamıştır. 1889 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Kıbrıs Rumlarından birçok gönüllü halk savaşa katıldığı gibi aynı zamanda da Türkler aleyhinde düşmanca gösteriler yaparak Türk karşıtlığını gazetelerine manşet olarak taşımışlardır.[158] İngiliz yönetiminin ise bütün bu olaylara sessiz kalması ve önlem almaması dikkat çeken bir husustur.

Kıbrıs Türkleri basın yolunu kullanarak, Yasama Konseyi'ndeki mücadelelerini arttırmaya çalışmışlardır. Limasol eski mal müdürü Emin Efendi tarafından 11 Temmuz 1889 tarihinde çıkarılan *Saded* gazetesi adadaki ilk Türk gazetesidir.[159] Gazetenin savunduğu düşünce ise İngilizlerin adadan ayrılması ve ada yönetimini tekrar Osmanlı Devleti'ne bırakması yönündeydi. Gazetenin kısa sürede kapanmasının ardından Kıbrıs Türk toplumunun ileri gelenleri tarafından 25 Şubat 1891'de Lefkoşa'daki *Kıraathaney-i Osmani Kulübü (Osmanlı Kıraathanesi)* kurulmuştur. Bu kuruluş bir tür kulüp ve lokal özelliğinde olup herhangi bir siyasi parti niteliği taşıyamamıştır.

Adanın geleceği konusunda endişe duyan Türk aydınlar 25 Aralık 1891'de *Zaman* gazetesini çıkararak, Rum basınına karşıt bir güç oluşturmaya çalışmışlardır. Başyazarlığını Muzafferüddin Galip Bey'in yaptığı Zaman gazetesinin amacı ise İngiliz sömürgeciliğine karşı savaşmak, Enosis'e karşı ayakta durabilmek, Kıbrıs Türk halkının ekonomik ve kültürel varlığını korumak olarak belirlenmiştir.[160] 22 Ağustos 1892'de yine Kıbrıslı Türk aydınlar tarafından *Yeni Zaman* gazetesi

---

[155] Kıbrıs Rumlarının 1878 yılında Larnaka'da Rumca olarak çıkardıkları ilk gazete Neon Kition'dur. Kıbrıs Rumlarını gazete çıkarmaya teşvik eden sebeplerin başında ise, Helenizm ve "Megali İdea" gelmektedir. Enosis düşüncesi ve Rumlar arasındaki fikir ayrılıkları Rum basın faaliyetlerinin artmasına ve yayılmasına sebep olmuştur. Nitekim Rum gazeteleri adeta Enosis fikrini halka aşılayan birer belge niteliğindeydi. Bkz. Cemalettin Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981),** Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1981, s. 13; Cobham, a.g.e., s. 512.

[156] Salahi Ramadan Sonyel, **Settlers and Refugees in Cyprus,** Printed and Published by: Cyprus Turkish Association, London, 1991, s. 10.

[157] Hill, a.g.e., 4, s. 411.

[158] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 62.

[159] Saded Gazetesi haftalık olarak çıkarılan bir gazeteydi. Ancak çok uzun ömürlü olamamış ve sadece 16 sayı çıkarılabilmiştir. Bkz. "Newspapers", **The Cyprus Blue Book**, 1889-1890, s. 417.

[160] Ünlü, a.g.e., s. 18-20; Harid Fedai ve Ahmet An, **Örnekleriyle Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1891-1963) -I-**, Tipograf Art Basım Yayın, Lefkoşa, 2012, s. 7-8.

çıkarılmış ve bu gazete Enosis kampanyası yürüten *Foni Tis Kipru*[161] gazetesine karşı bir cevap niteliği taşımıştır. 6 Mart 1893'te çıkarılan *Kıbrıs* gazetesi de Rum basınına karşı savaşmayı ve Türk kültürüne hizmet etmeyi amaçlamıştır.[162]

Rumlar üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Kilise, ada ekonomisini kendi elinde tutan burjuva sınıfı ve Yunanistan'dan gönderilen Helenist düşüncelere sahip milliyetçi öğretmenler Enosis fikrini yaymak için ellerinden geleni yapmaktaydı.[163] Rum toplumuna aşılanan Enosis düşüncesi, Rum basınında Türk düşmanlığını içeren haberlerin arttırılması ve Rum toplumunun kışkırtılması 1890'larda başlayan Türk-Rum çatışmalarının temelini oluşturmuştur. İlk Türk-Rum çatışması ise Mart 1894'te Baf Kasabası'nda meydana gelmiştir. 400-500 civarındaki bir Rum topluluğunun Türklere karşı bazı taşkınlıklarda bulunması ve ardından bir Türk gencini dövmesi, Türklerin de bu olaya karşılık vermesi iki toplum arasında büyük bir kavgaya sebep olmuştur.[164] Söz konusu olayda mağdur olan Kıbrıs Türkleri durumu her ne kadar İngiliz yönetimine bildirseler de herhangi bir sonuç alamamışlardır.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan savaşlar Kıbrıs Rumları arasında da milliyetçilik duygularının artmasına sebep olmaktaydı. Özellikle 1896 yılında başlayan Girit isyanı, Rumlar tarafından da desteklenmiş ve *Girit Dayanışma Konseyi* kurularak Girit için yardım kampanyası düzenlenmiştir.[165] Girit isyanı neticesinde artan gerginlik üzerine Osmanlı Devleti 12 Nisan 1897 tarihinde Yunanistan'a savaş ilan etmiştir.[166] Savaş sırasında Yunanistan'ın da ada halkını kışkırtması neticesinde 6.318 Rum, Yunan ordusuna katılmıştır.[167] 1898'de Girit'in Osmanlı kontrolünden çıkmış olması, Kıbrıs'ın da birgün bağımsız olabileceği ümidini doğurmuş ve bu

---

[161] Haftalık bir gazete olan Foni Tis Kipru yaklaşık 450 sayı çıkarılmıştır. Rumların adeta baş gazetesi özelliğini taşıyan bu gazete İngiltere, Yunanistan, Türkiye, Fransa ve Mısır'a da sayılarını ulaştırabilmiştir. Bkz. "Newspapers", **The Cyprus Blue Book**, 1889-1890, s. 417.

[162] Sonyel, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı", s. 147; Ünlü, a.g.e., s. 18-19. Bu gazeteler dışında Kıbrıs Türklerinin çıkarmış olduğu Kokonoz, Akbaba, Feryat, Sünuhat, İslam, Mirat-ı Zaman Vatan ve Seyf gibi çeşitli gazete ve dergiler de mevcuttur. Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981),** s. 22-49; Fedai ve An, **Örnekleriyle Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1891-1963) I**, s. 8-40; İsmail, **1571'den Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Kıbrıs Sorunu,** s. 40-47.

[163] Sir Harry Luke, **A Portrait and An Appreciation, Cyprus**, Second Revised Edition, George G. Harrap&Co. Ltd, London, 1964, s. 177; Beria Remzi Özoran, "İngiltere'nin Kıbrıs'a Getirdiği Anayasa", **Türk Kültürü**, 5(52), Şubat 1967, s. 37-42.

[164] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 63; Saldırıya uğrayan Kıbrıslı Türkler bu durumu İngiliz yönetimine şikâyet etseler de herhangi bir sonuç alamamışlardır. Rumların Türklere karşı başlattığı şiddet eylemleri tek bu olayla sınırlı kalmamış, ardından 25 Mart 1895 gecesi Yunan bağımsızlık gününü kutlamak için sokaklara dökülen Rumlar, Türklerin yoğun olduğu Tahtakale mahallesinden geçerken "Türkleri toptan yok edeceğiz" yönünde sloganlar atmışlardır. Kıbrıslı Türklerin önde gelen isimleri durumu Yüksek Komiser Sendall'a bildirmiş ve Rumların bu yöndeki tacizlerinin önlenmesini istemişlerdir. Bkz. Nuri Adıyeke, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İngiltere'nin Kıbrıs'ta Türk Toplumu İle İdarî İlişkisi", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi,** Nr.7Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Şubat 2006, s. 3.

[165] Niyazi Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 80.

[166] Ayşe Nüket Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 188.

[167] Zafer Çakmak, **Kıbrıs'ta İsyan Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyanı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi,** IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 34-35.

amaçla da George Phrankoudes tarafından Atina'da *Vatanseverler Derneği* kurulmuştur. Kıbrıs adasında da Vatanseverler Derneği'nin bir şubesinin açılması, Enosis hareketlerinin daha kapsamlı yürütülmesine sebebiyet vermiştir.[168] Rumların faaliyetleri karşısında İngiltere Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlian 1902 yılı başlarında bir açıklamada bulunarak, İngiltere'nin adayı Kıbrıs Konvansiyonu gereği geçici olarak elde tuttuğunu ve Kıbrıs'ın geleceği konusunda karar verme yetkisinin Osmanlı Devleti'nin elinde olduğunu belirtmiştir.[169]

Rumların Enosis isteklerinden vazgeçmediklerine bir örnek de İngiliz Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Sir Winston Churchill'in 7-12 Ekim 1907'de Kıbrıs adasını ziyaret ettiği sırada, Rumların Enosis talepleri ve gösterileriyle karşılaşmış olmasıdır. Hatta Winston Churchill için verilen bir yemekte Yasama Konsey üyesi olan Rum vekillerden biri Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını Churchill'den talep etmiştir. Churchill ise İngiliz Hükümetinin hâkim olduğu hiçbir toprağı elinden çıkarmayacağı cevabını Rum vekillere vermiştir. Winston Churchill'in cevabıyla yetinmeyen Rum vekiller bir muhtıra hazırlayarak tekrar Churchill'e sunmuşlardır. 12 Ekim'de Yasama Konseyi'ne katılan Churchill, Rum üyelerin Enosis taleplerini tekrar dinlemiş ancak Churchill böyle bir durumun mümkün olmadığını tekrarlamıştır.[170] Bu oturumun ardından aynı gün adadan ayrılan Churchill, adayla ilgili geniş bir rapor hazırlayarak adanın siyasi, ekonomik, toplumsal durumu hakkında İngiliz Hükümetine bilgi vermiştir.[171]

Enosis isteklerine olumlu yanıt bulamayan Rumlar, Türklere karşı saldırılarda bulunmaya başlamışlardı. 27 Mayıs 1912'de Limasol deniz panayırına giden Türkler, Rumlar tarafından taşlı, sopalı, bıçaklı saldırıya uğramış ve panayırda bulunan dükkân sahiplerinin çoğu ağır yaralanmıştı. Yüzlerce silahlı Rum, Türk kasabalarını basıp camilere saldırmıştı. Lefkoşa merkezinde birçok Türk darp edilirken, birçoğu da sözlü tacize uğramıştı. Türklerin de karşılık vermesi üzerine olaylar kısa sürede büyümüş ve her iki taraftan da ölenler olmuştu.[172] Yaşanan olaylar karşısında Türk toplumunun ileri gelenleri durumu Osmanlı Hükümetine bildirmiştir. Osmanlı Devleti de İngiliz yönetimine bir muhtıra sunarak, Kıbrıs Türklerinin güvenliğinin sağlanması için gereken önlemleri almasını istemiştir. İngiliz yönetimi de bölgede sıkıyönetim ilan etmiş ve 27 Mayıs tarihinde bir bildiri yayımlayarak; Limasol kasabasının silahlı İngiliz askerleri tarafından kontrol edileceğini, düzeni bozan mitinglere derhal son verileceğini, mitinge devam etmekte ısrarcı olanlara ise her türlü gücün kullanılacağını duyurmuştur.[173] Ancak kısa süre sonra başlayan Balkan Savaşları'nda İngiliz

---

[168] Oberling, a.g.e., s. 17; Gürel, a.g.e., s. 46; Çakmak, **Kıbrıs'ta İsyan Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyanı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi,** s. 36.

[169] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 72-79.

[170] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 99-108.

[171] Raporun içeriği hakkında detaylı bilgi için bkz. "W.S Churchill M.P. Under Secretary of State for The Colonies", **The Cyprus Gazette,** (17.10.1907), s. 6300-6306.

[172] İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri,** s.176-189.

[173] "By The High Commissioner A Proclaim", **The Cyprus Gazette**, **Extraordinary,** (31.05.1912), s. 7789.

Hükümetinin, Kıbrıs'ta Yunan ordusuna gönüllü olarak katılmak isteyenlere izin vermesi Rumlardaki Enosis heyecanını daha da arttırmıştır.

Balkan Savaşları'ndan sonra Kıbrıs Rum Başpiskoposu II. Kirillos başta olmak üzere piskoposlar ve Yasama Konseyi'nin Rum üyeleri, İngiliz yönetimine Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini içeren bir mesaj sunmuştur. 3 Haziran 1914'te dönemin Yüksek Komiseri Hamilton Goold Adams vermiş olduğu cevapta Rumların bu isteklerinin gerçekleşmesi için Türklerin razı olması gerektiğini, aksi durumda bu isteğin mümkün olamayacağını bildirmiştir.[174] Ardından gelen Birinci Dünya Savaşı Kıbrıs'ın statüsünde değişiklik yapılmasının kapısını aralamıştır.

1.2. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Kıbrıs Adası ve İngiliz Yönetimi

1.2.1. Savaşın Başlaması ile İngilizlerin Kıbrıs Adasını İlhakı

19. yüzyılın sonlarından itibaren İngiltere önderliğindeki İtilaf Devletleri ile Almanya önderliğindeki İttifak Devletleri arasında baş gösteren sömürgecilik yarışı ve Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşımı konusunda devam eden anlaşmazlıklar iki bloğu karşı karşıya getirmişti.[175] Bu rekabet iki blok arasında 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasına sebep olmuştu.[176] Osmanlı Devleti de toprak bütünlüğünü korumak ve kaybettiği toprakları geri kazanmak için 29 Ekim 1914'te İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa katılmıştı. Osmanlı'nın Almanya'nın safında savaşa girmesini fırsat bilen İngiltere, 5 Kasım 1914'te Kıbrıs adasını tek taraflı olarak ilhak ettiğini, ayrıca 1878 Antlaşması'nı da feshettiğini Osmanlı Hükümetine bildirmiştir.

İngiliz Hükümetinin Danışma Konseyi ile birlikte çıkarmış olduğu Kararname 3 dile çevrilerek, Kıbrıs adasının önemli şehir merkezlerine dağıtılmıştı. Kararname ile Kıbrıs adasının yeni statüsü belirlenerek, adada yaşayan Türk, Rum ve diğer halka bu durum bildirilmiştir.[177] Böylelikle Kıbrıs adası artık Osmanlı toprağı olmaktan çıkmış ve İngiltere'nin bir mülkü haline getirilmişti. Osmanlı Devleti ise bu tek taraflı ilhakı tanımamış ancak işgali kınayan protestolar dışında da bir şey

---

[174] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 127.

[175] Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 561-562.

[176] Pierre Renouvin, **1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918,** (Çev**.** Örgen Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 224.

[177] Kararname şu şekildedir: "Majesteleri Kraliçe Victoria ve İmparatorluk Majesteleri Sultan arasında imzalanan 4 Haziran 1878 tarihli Savunma İttifakı Konvansiyonu söz konusu Konvansiyona Ek olan 1 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Ek ve 14 Ağustos 1878 tarihli antlaşma hükümleri gereğince İmparatorluk Majesteleri Sultan Kıbrıs adasını belli şartlar kapsamında İngiliz idaresine bırakmıştı. Majesteleri ve İmparatorluk Majesteleri Sultan arasında çıkan savaş sebebiyle söz konusu Konvansiyon, Ek ve anlaşma tamamen feshedilmiş olup artık yürürlükte olmayacaktır. Majesteleri, Kraliyet Özel Danışma Konseyi'nin tavsiyesi ile birlikte aşağıdaki emri bizatihi yayımlamıştır. Belirtilen emir şu şekildedir: Belirtilen tarihler ile birlikte ada ilhak edilmiş olup, Majestelerinin Dominyonları arasına katılması sebebiyetle ada ilhak edilmiştir. Karar verme yetkisi Majestelerine aittir." Bkz. "Extending to the War With Turkey the Proclamations and Orders in Council Now in Force Relating to the War", **The London Gazette**, **Second Suplement**, (05.11.1914), s. 8998.

yapamamıştır. Bahsedilen kararnamenin ardından Yüksek Komiser ada halkının tabiiyet durumunu belirten bir beyanname yayımlamıştır. Buna göre;

> Adada ikamet eden Rumlarla birlikte Türkler de birer İngiliz vatandaşı haline gelecektir. Kıbrıs'ta doğmuş olup ve 5 Kasım itibariyle adada yerleşik konumda bulunan Osmanlı vatandaşları, İngiliz vatandaşlığına geçecektir. Adada ikamet edip Kıbrıs doğumlu olmayan Osmanlı vatandaşları, ilanın yapıldığı tarihten itibaren bir yıl içerisinde adadan ayrılabilecektir. Bir yıllık sürenin bitimiyle adadan ayrılmamış olanlar da İngiliz uyruğuna geçmiş sayılacaktır.[178]

27 Kasım 1917'de İngiltere'de çıkarılan bir Kraliyet Emirnamesi ile tabiiyet meselesi kesinlik kazanmış ve emirnamede şöyle denilmiştir:

> İngiliz vatandaşı sayılacak olanlar şu şekilde belirlenmiştir; Osmanlı uyruğuna sahip olup da Kıbrıs'ta yerleşik bulunan ve 5 Kasım 1914'ten önce adada yerleşik bulunanlar; Osmanlı uyruğu altında olup, Kıbrıs'ta ikamet ederken 5 Kasım 1914'te herhangi geçici bir sebeple adada bulunmayanlar; adada yerleşik olmayan ancak 5 Kasım 1914'te ada içerisinde bulunan Osmanlı vatandaşlarından, savaş bittikten 2 yıl sonra Yüksek Komiser'e başvurup İngiliz Hükümetine bağlılık yemini eden ve yerleşik olma koşulunu yerine getirenler.[179]

Bunun sonucunda İngiliz uyruğuna geçmek istemeyen binlerce Kıbrıs Türkü, adadan Anadolu'ya göç ederken bir kısmı da İngiliz uyruğunu kabul ederek adada kalmıştır.[180] 8 Kasım 1914'te Rum Başpiskopos, Yüksek Komiser'e gönderdiği bir mektup ile İngiliz yönetiminin ada hakkında vermiş olduğu kararı sevinçle karşıladıklarını ve alınan kararın Enosis için de önemli bir adım olduğunu belirtmiştir. İngiltere'nin Kıbrıs adasını işgalinden sonra, Yunan Başbakanı Venizelos vermiş olduğu bir demeçte şöyle demekteydi: "Kıbrıs'ın İngiltere'ye bağlanması, bu büyük Yunan adasının ulusal restorasyonu için son aşama olarak kabul edilebilir. Yunan Hükümetinin elde ettiği özel istihbarata göre, Kıbrıs'ın anavatan Yunanistan'la birleşmesinin yakın bir gelecekte gerçekleşeceği düşünülebilir."[181] Venizelos'un demeci ve Rum halkındaki aşırı sevinç gösterileri, Kıbrıs Türk kesimini endişeye düşürmüştü. Başkadı, Müftü, İrfan Bey ve Mahmut Şevki Bey gibi Türk halkının önde gelen isimleri 20 Kasım 1914'te Kıbrıs Türk halkı adına bir bildiri hazırlayarak Yüksek Komiser'e başvuruda bulunmuştu. Yüksek Komiser tarafından İngiliz Sömürgeler Bakanı Lewis Horcourt'a iletilen bildiride, Türk halkının Enosise karşı garanti istediği, Kıbrıs adasının Yunanistan'a verildiği takdirde bu durumun Türk halkı için bir felaket olacağı vurgulanmıştır.[182]

---

[178] Captain C. W. J. Orr, a.g.e., s. 180.

[179] Gürel, a.g.e., s. 66; "By The High Commissioner A Proclaim", **The Cyprus Gazette**, **Extraordinary**, (04.03.1915), s. 8825.

[180] Kemal Feridun, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı", **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi,** 4(1), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, Gazimağusa, 1998, s. 5; Sabahattin İsmail, "İngiliz İdaresinde Kıbrıs İdaresinde Kıbrıs Türkü'nün Türkiye'ye Bakışı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'na Katkıları I", **Yeni Kıbrıs**, 1(8), Mayıs 1985, s. 15; Captain C. W. J. Orr, a.g.e., s. 180.

[181] İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri,** s. 216-217; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 134.

[182] Mektup hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 135-136; İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri,** s. 30-31; Venizelos'un Megali İdea programı hakkında bkz. M. Murat Hatipoğlu, "Eleftherios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdeanın Kazandığı Yeni Karakter", **Üçüncü Askeri Tarih**

İngiliz Hükümeti, Yunanistan'ı kendi tarafında savaşa sokabilmek için 1915 yılında Kıbrıs adasını kendilerine vermeyi teklif etmişti.[183] Ancak Yunanistan'ın askeri ve ekonomik açıdan kendini güçsüz hissetmesi, ülkenin siyasi bir bütünlük içinde olmaması ve Balkanlarda kargaşanın daha da artmaması için Yunan Hükümeti savaşa dâhil olmaya yanaşmamış ve bu yüzden İngiltere'nin teklifini geri çevirmişti.[184] Bunun üzerine İngiliz idaresi başta Yunan Konsolosunun ve adadaki Rum vatandaşlarının Enosis isteklerini artık bırakmalarını ve bu yöndeki faaliyetlerinden de derhal vazgeçmelerini istemiştir. Ancak Kıbrıslı Rumlar Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Enosis isteklerini her fırsatta gündeme getirmişlerdir.

1.2.2. Savaş Sonrasında Kıbrıs Türkleri

Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında Almanya'nın yanında yer alması ve İngiltere ile savaş durumunda olması, Kıbrıs adasında yaşayan Türkleri de etkilemiştir.[185] Yaşanan ilhak durumuna Türklerin önde gelen isimlerinin nasıl tepki verdiği İngiliz Sömürge Müsteşarlığı'nda görev yapan Sir Harry Luke tarafından şu şekilde aktarılmıştır: "O gece bir nişan töreni için Müftünün evinde toplanan Türklerin önder isimleri, bu haberi duyurma görevini bizatihi bana verdiler. Aslına bakarsan beklenilmeyen bir olay değildi, bu nedenle duyurduğum haberi normal karşıladılar."[186]

İngilizlerin adada bulunan Türklere her an isyan çıkartacaklarmış gibi kuşkuyla bakması, onlar üzerinde baskı kurmasına sebep olmuştu. İngiliz yönetimi 4 Mart 1915'te bir ilan yayımlayarak Kıbrıs adasında yaşayan bütün Osmanlı vatandaşlarını, 4 Kasım 1915 itibariyle İngiliz vatandaşlığına geçireceğini duyurmuştur.[187] Bu duyurunun ardından yaklaşık 8.000 Kıbrıs Türkü, Türkiye'ye göç etmiştir.[188] Göç etmek istemeyen ve İngiliz vatandaşlığını kabul etmeyen Türklerin bir kısmı ise bu durumu yerel hükümete şikâyet etmiş, ancak şikâyet eden 8 kişilik Türk heyeti İngilizler tarafından

Semineri Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri 20 Temmuz 1974'e Kadar, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 456-468.

[183] Zenon Stavrinides, **The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood**, Wakefield, 1976, s. 18; Sir Ronald Storrs, **A Chronology of Cyprus**, Governor of Cyprus, Nicosia, 1930, s. 34; Hill, a.g.e., 4, s. 523; William Mallinson, **Cyprus: A Modern History**, I.B. Tauris, London-New York, 2005, s. 11.

[184] Andrekos Varnava, **British Imperialism in Cyprus**, **1878-1915**, **The Inconsequential Possession,** Manchester University Press, London, 2012, s. 246-266; Gürel, a.g.e., s. 69-81; İsmail, **Kıbrıs Sorunun Kökleri,** s. 220.

[185] Ercüment Kuran, "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu (1923–1939)", **Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu,** Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Gazi Mağusa (28 Ekim-2 Kasım 1991), Ankara, 1993, s. 245.

[186] Sir Harry Luke, **Cyprus: A portrait and an Appreciation,** Roy Publishers, London, 1957, s. 85-86.

[187] "By The High Commissioner A Proclaim", **The Cyprus Gazette**, **Extraordinary**, (04.03.1915), s. 8825.

[188] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 140.

tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmiştir.[189] Sürgün edilmeyen aydın ve zengin Türklerden bazıları ise Girne ve Larnaka kalelerine hapsedilerek tamamen etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır.[190]

Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte yeni bir dünya düzeni kurmak için büyük devletler tarafından 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı'nın toplanmasına karar verilmişti.[191] Bu konferansı Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için bir fırsat gören Rum toplumunun ileri gelenleri, Londra'ya ve Paris'e bir heyet göndermek için hazırlıklara başlamışlardı. Bu bağlamda 9 kişilik Rum heyeti 3 Ocak 1919'da Londra'ya gitmiş ve 3 Şubat'ta İngiltere Sömürgeler Bakanı Lord Milner ile bir görüşmede bulunmuştur. Rum heyet Kıbrıs adasının Yunanistan'a bağlanmasını içeren muhtırayı Milner'e sunmuştur. İngiliz Bakan Milner Rum halkının haklarına saygı duyduğunu, Yunanistan ile birleşme isteklerini doğal karşıladığını ancak bu konu hakkında kesin bir cevap verebilecek durumda olmadığını Rum heyete iletmiştir.[192] Kıbrıs Türkleri Rumların Londra'ya giderek, adayı Yunanistan'a bağlama yönündeki girişimleri karşısında büyük bir endişe duymuş ve Rumlar ile mücadele edebilmek için kendi aralarında örgütlenme çalışmalarına başlamışlardı.

1.2.2.1. Kıbrıs Türklerinin İlk Ulusal Kongresi: Meclis-i Milli

Kıbrıs Türkleri İngiliz idaresine ve Rumlara karşı haklarını koruyabilmek ve adadaki varlıklarını hissettirebilmek için kendi aralarında bir örgüt kurma gereksinimi hissetmişlerdi. Bu sebeple dönemin önde gelen Türk aydınlarından olan ve Gazeteci-Öğretmen kimliği ile bilinen Mehmet Remzi Bey[193] ile Müftü Ziyaeddin Efendi'nin çabalarıyla ulusal bir kongrenin toplanması için hazırlıklar başlatılmıştı. Mehmet Remzi Bey'e göre; "Kıbrıs Türkleri Etnik-i Eteryacılara, İngiliz emperyalistlerine, Kıbrıs Türkünün umumi irade halinde bir mefkûresi olduğunu ispat etmeliydi."[194]

---

[189] Sabahattin Özel, "Birinci Dünya ve Milli Kurtuluş Savaşları ile Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Genel Durumu", **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu (Haz.), TATAV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 161.

[190] Derviş Manizade, **Kıbrıs Dün Bugün Yarın,** Kıbrıs Türk Kültür Derneği İstanbul Bölgesi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 62.

[191] H.W.V. Temperley, **A History Of The Peace Conference Paris**, 3, Institute Of International Affairs, London, 1920, s. 10.

[192] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 156-157.

[193] Mehmet Remzi Bey, 1885 yılında Kaleburnu köyünde dünyaya gelmiştir. Rüştiye'de eğitimini tamamladıktan sonra öğretmenlik yapmaya başlamış ve 1914 yılında Sarayönü Erkek Okulunda Başöğretmenliğe getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Kıbrıslı Türk aydınlar tarafından toplanan Meclis-i Milli kongresinde öncülük etmiştir. 1919 yılında Ahmet Raşit Bey ile birlikte Doğruyol gazetesini hayat geçiren Mehmet Remzi Bey, bu gazetenin kapatılmasının ardından 1921 yılında tek başına Söz gazetesini yayımlamaya başlamıştır. Yayımladığı gazetesi ile birlikte Türk Milli Mücadelesine manen destek vermiş ve düzenlediği kampanyalarla da Türkiye'ye maddi yönden yardım gönderilmesini sağlamıştır. Kıbrıs adasında Atatürk ilke ve İnkılaplarının uygulanmasında büyük katkı sağlayan Mehmet Remzi Bey, 1931 Rum isyanın sonrasında adada bütün basının İngiliz idaresinin denetimine geçmesinin ardından, yayıncılık hayatından çekilmiştir. 1941 yılında hastalanan Mehmet Remzi Bey Türkiye'ye gelmiş ve burada 1942 yılında hayatını kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, s. 336-340.

[194] Ali Galip Alçıtepe, "Meclis-i Millî'nin Kıbrıs Türk Milli Mücadele Tarihi'ndeki Yeri", **Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi**, 1(5), Celal Bayar Üniversitesi Yayını, Manisa, 2003, s. 3.

Mehmet Remzi Bey ve Müftü Ziyaeddin Efendi'nin ortak kararı ise şu yöndeydi; Kıbrıs Rum liderlerinin bir araya gelerek başlattıkları harekete karşı, Kıbrıs Türk halkı da birleşip adanın Yunanistan'a ilhakına karşı çıkacak, adada kendilerinin de var olduğunu bütün dünyaya bildirecek ve hatta aralarından temsilciler seçip Paris'e yollayacaklardı.[195] Bu doğrultuda Kıbrıs'ın bütün Türk köy ve kasabalarına bildiriler gönderilerek, halkın kendi temsilcilerini seçmesi ve seçilen üyelerin de 10 Aralık 1918'de Müftü Ziyaeddin Efendi'nin Lefkoşa'daki evine gelmesi kararlaştırılmıştır.[196] Adanın bütün bölgelerinden seçilmiş olan delegeler Müftü Ziyaeddin Efendi'nin evine gelmiş ve 10, 11, 12 Aralık günü yapılan görüşmelerde Enosis tehlikesine karşı nasıl bir yol izleneceği üzerinde tartışmalar yapmışlardır. Mehmet Remzi Bey'in kızı Beria Remzi Özoran, Meclis-i Milli'nin toplanacağı günleri şöyle aktarmaktadır:

> O günlerin yol durumu ve ulaşım vasıtaları ile kışın soğuğunda bu çağrıya uymak şüphesiz ki maddi manevi büyük külfet demekti. Fakat en mütevazı Türk köyleri bile bundan kaçınmadılar. Israrla yayılan asılsız söylentilere de aldırmadılar. En ücra köylerden dahi seçilen temsilciler, işlerini güçlerini bırakıp yola çıktılar. 10 Aralık 1918 günü Lefkoşa'da Müftü Efendi'nin başkanlığında açılan kurultaya, heyecanlı ve haşmetli bir hava içinde, tam Türk'e yakışan bir şekilde devam edilmiştir. (…) Kıbrıs Türkü, kuvvetli bir milli şuura sahip bulunduğunu parlak bir şekilde ispat etmiş, onun gerçek bir varlık gösterebileceğinden, sesini cesaretle yükseltebileceğinden, kesin kararlar alabileceğinden şüphesi olanları şaşırtmıştı. Oy birliği ile alınan karalara göre Müftü Efendi başkanlığında bir Kıbrıs Türk heyeti Paris'e gidecek, orada İstanbul delegeleri ile istişare ederek, onların direktiflerine uyarak temaslar yapacak, faaliyetlerde bulunacaktı. Müftü Efendi, kendisine gönderilen güvene teşekkür etmiş, önce İstanbul'a giderek temaslar yapmayı ve şayet Paris'e gidilmesi tasvip edilirse Kıbrıs'tan seçeceği delegelerden başka İstanbul'da yerleşmiş bulanan Sofuzade Avukat Celâl Bey'i de yanına almayı uygun gördüğünü belirtmişti. Delegeler bu hususta kendisine tam yetki vermişlerdi.[197]

10 Aralık 1918'de açılan ve yaklaşık 200 kişinin katıldığı Meclis-i Milli'de iki karar alınmıştı. Alınan kararlar ise 11 ve 12 Aralık tarihlerindeki toplantılar sonrasında yayımlanmıştır.[198] Yapılan

---

[195] Ahmet An, **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşması (1900-1942)**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 1997, s. 44.

[196] Sabahattin İsmail, Ergin Birinci**, Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre, Meclis-i Milli 1918-Milli Kongre 1931,** Gelişim Ofset, Lefkoşa, 1987, s. 15-16; Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs Türkünün Takviminden 11 ve 12 Aralık 1918", **Türk Kültürü,** XIV(159), Ocak 1976, s. 45.

[197] Manizade, **Kıbrıs, Dün, Bugün, Yarın,** s. 60-61.

[198] Alınan kararlar şu şekildedir: 11-12 Kanun-ı Evvel 1918 Lefkoşa'da içtima Eden Meclis-i Milli Mukarreratı: 11 Kanun-ı Evvel; 1. Karar; Her fırsat düştükçe adanın Yunanistan'a ilhakı meselesini meydana getirerek adanın İslam halkını rencide eden Rum vatandaşlarımız bu kere dahi Dünya Barış Kongresi'nin toplanacağı münasebetiyle o milli duygularını tekrar dile getirmeye kalkıştıklarından, biz Kıbrıs Müslümanları Rum vatandaşlarımızın bu tutum ve isteklerini şiddetle red ve protesto eder ve buna karşılık biz İslam ahalisi dahi kendi millet ve yurt sevgimizi dile getirerek Cezire'nin geleceği kongrede de gündeme geldiği sırada Cezire'nin gerçek sahibi olan ve Hilafet-i İslami'ye ile Saltanat-ı Aliyye-i Osmaniye'yi cami bulunan Devlet-i Aliyyemize terk ve tek milli emelimiz olmak suretiyle temenni ve istirham eyleriz. 12 Kanun-ı evvel (2. Karar);12 Kanun-ı Evvel 1918 tarihinde toplanan ve bütün Kıbrıs Ahal-i Müslime'sini temsil eyleyen biz umum vekiller, dünkü genel toplantıda bil ittifak ittihaz edilen karar mucibince Rum vatandaşlarımızın hareket ve Cezirenin Osmanlı Devletine terk ve iadesi hakkında lazım gelen yüksek makamlara ulaştırıp duyurmak ve bu konuda gerekecek önlemlerle girişimleri Osmanlı delegelerinin tavassut ve önerileri üzre icra etmek ve gerektiği takdirde kongreye gidip görev yapmak üzere halkımızın başı bulunan Kıbrıs Müftüsü Faziletlu Mehmet Ziyaeddin Efendi Hazretlerini yegâne ve bil ittifak vekil-i mutlak ve murahhas intihab ve tayin eylediğimizi mübeyyin işbu vekâletnema-i umumimizle beyan eyleriz. Bkz. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 185-186; Alınan kararların metni, Meclis-i Milli'nin birinci yıl dönümü nedeniyle Doğru Yol gazetesinde Ahmet Râşit'in yazdığı makalede verilmiştir. Harid Fedai, "Bir Yıldönümü: 11 Aralık 1918", **Yeni Kıbrıs Dergisi**, Ocak 1985, s. 1- 30.

toplantıda Müftü Ziyaeddin Efendi Paris'e İstanbul yolu ile gitmenin daha uygun olduğunu, Kavanin Meclisi Müslüman Türk üyelerden Atabeyzade Arif Bey ile Dr. Eyyüp Necmettin Bey'i de yanında götürmek istediğini, ayrıca İstanbul'dan da Kıbrıslı Avukat Sofizade Celal Bey'i Hukuk Müşaviri olarak gidecek heyete dâhil etmek istediğini beyan etmiş ve Müftü Ziyaeddin Efendi'nin bu beyanı da toplantı sırasında oybirliği ile kabul edilmiştir.[199] Ancak durumdan haberdar olan İngiliz yönetimi adada yaşayan Türklerin Meclis-i Milli kongresini oluşturarak milli örgütlenmelerine sıcak bakmamıştır. Rumların ve Türklerin ayrı ayrı örgütlenmelerinin merkezi yönetime büyük bir sorun açacağını düşünen İngiliz yönetimi, Meclis-i Milli kongresine önderlik eden isimleri engelleme yoluna gitmiştir. Nitekim Meclis-i Milli'nin toplantısından 3 gün sonra Müftü Ziyaeddin Efendi'nin ada dışına çıkmasını yasaklayan İngiliz idaresi, Mehmet Remzi Bey'i de Sarayönü Erkek Okulu'ndaki Başöğretmenlik görevinden almıştır.[200]

Meclis-i Milli toplantısından sonra Türk toplumunun önder isimlerinden Dr. Mehmet Esat, Dr. Hüseyin Behiç ve Hasan Karabardak, "Türkiye'ye İlhak Partisi" adında bir siyasi parti kurmuşlardır. Ancak İngiliz yönetimi 26 Nisan 1919'da Dr. Mehmet Esat, Dr. Hüseyin Behiç ve Hasan Karabardak'ı tutuklayarak Girne Kalesine hapsetmiştir.[201] Bütün bu olaylara kaşı mücadeleden vazgeçmeyen Meclis-i Milli üyeleri, Kıbrıs Türk basını için de yeni gazeteler çıkarma kararı almıştır. Avukat Ahmet Raşit Bey ile Öğretmen Mehmet Remzi Bey tarafından 8 Eylül 1919'da çıkarılan *Doğru Yol* gazetesi ilk olarak Lefkoşa'da yayım hayatına başlamıştır.[202] Ancak İngiliz idaresi Nisan 1920'de *Doğru Yol* gazetesinin milliyetçi yayınlarına sansür koymaya başlamıştır. Bunun üzerine Mehmet Remzi Bey, *Doğru Yol* gazetesinin devamı niteliğinde olan *Söz* gazetesini 1921 yılından itibaren yayın hayatına başlatmıştır.[203]

Kıbrıs Türkleri Londra'da bulunan Rum heyetinin Enosis faaliyetleri için de bazı karşı girişimlerde bulunmaktaydı. Kıbrıs Türklerinin önde gelen isimleri Mayıs 1919'da İngiltere Sömürgeler Bakanı Lord Milner'e bir yazı yollayarak, adada ikamet eden 60.000 Müslüman Türkün Yunan egemenliği altında yaşamayı asla kabul etmeyeceğini bildirmiştir. İngilizlerin bu bildiriyi dikkate almayacağını da düşünen Türkler, aynı zamanda Hint Müslümanları'nın lideri olan Ağa Han'a[204] bir mesaj göndererek, Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhakının önlenmesi için kendilerine

---

[199] An, **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşması (1900-1942**), s. 47.

[200] İsmail ve Birinci**, Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre, Meclis-i Milli 1918- Milli Kongre 1931,** s. 34.

[201] Ulvi Keser, **Dünden Bugüne Kıbrıs (1913-2013)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 97; Sonyel, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878-1960)", s. 168.

[202] Beria Remzi Özoran, "Ana Vatana Bağlı Mustafa Kemal Atatürk'ün İzinde Kıbrıs Türkü", **Kıbrıs Postası,** (9), Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 19 Mayıs 1981, s. 13.

[203] İsmail ve Birinci**, Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre, Meclis-i Milli 1918- Milli Kongre 1931,** s. 26-37; İsmail, **Kıbrıs Sorunun Kökleri,** s. 242-243.

[204] İngiliz hâkimiyetindeki Hindistan'da bütün Hintlilerin hakları için mücadele etmek üzere 1885'te kurulan Hindistan Millî Kongresi'nin giderek bir Hindu partisine dönüşmesi Müslüman aydınları harekete geçirmiş ve Hindistan

yardım etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Ağa Han, *Londra Müslümanları Birliği*'ne (London Moslem League) durumu bildirerek, Türklerin talebinin İngiliz Hükümetine bildirilmesini istemiştir.[205] 25 Temmuz 1919'da bu talep İngiliz Hükümetine iletilmiş ve aynı gün içerisinde İngiliz basınında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmeyeceği ve adada İngiliz yönetiminin devam edeceği haberleri yer almıştır.

Rumlar ise daha geniş katılımlı Enosis mitingleri düzenleyerek, Londra'daki Rum heyetine destek vermeye çalışmışlardı. 12 Ekim 1919'da Lefkoşa'da Başpiskoposluk Sarayı'nda yapılan toplantıya adanın her yerinden katılan Rumlar, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması gerektiği yönünde karar almışlardı. Kıbrıs Türkleri de aynı gün benzer bir toplantı düzenleyerek Rumların istekleri olan adanın Yunanistan'a ilhakına şiddetle karşı çıktıklarını ve adada İngiliz yönetiminin devam etmesini istediklerini bildirmişlerdir.[206] İngiliz Başbakan Lloyd George ise 14 Kasım 1919'da Rum heyetiyle yapmış olduğu bir konuşmada, Ortadoğu'daki durumun oldukça karışık ve belirsiz olduğunu, bu yüzden de Kıbrıs konusunda net bir karar almanın mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Bundan sonraki süreçte ise Rumlar toplantılar yapıp muhtıralar hazırlayarak, Enosis isteklerine daha üst seviyeden devam edeceklerdir.

1.2.2.2. Kıbrıs Türklerinde Türk Milliyetçiliği

Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan etnik gruplar içerisinde milliyetçilik akımından en son etkilenen Türkler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin din ayrımına dayanan yapısına bakıldığında "kendine has olan kimliğini İslam unsuru ile eriten" Müslüman Türkler, toplum düzeninde her zaman üstün ve egemen bir konuma sahip olmuşlardır.[207] Dolayısıyla Türkler arasında milliyetçi fikirlerin gelişmesine yol açabilecek bir zemin oluşmamıştır.[208]

Müslümanları Birliği (All India Muslim League) kurulmuştu. Bu birlik kısa sürede de ülke geneline yayılmış ve millî bir hareket haline gelmiştir. Hareketin varlık sebebi Müslümanların dinî, kültürel ve tarihî değerler açısından Hindulardan farklı olmaları dolayısıyla ayrı temsil edilmeleri gerektiğine inanılmasıydı. Öncelikle bir eğitim ve kültür hareketi olan "Aligarh" ekolü mevcut şartlar altında hemen siyasî bir karakter kazanmış ve Hindistan Kongre Partisi'nin bir Hindu partisi hüviyetine bürünmesi karşısında yeni bir tavır takınılmasını istemiştir. Kısa zamanda Müslüman aydınlar arasında genel kabul gören bu anlayışla 1906 sonbaharında Leknev ve Simla'da toplanan önderler, Nevvâb Muhsinü'l-Mülk ve III. Ağa Han tarafından çerçevesi çizilen yeni bir siyasî parti kurma fikrini tartışmışlardı. Daha sonra Nevvâb Sâlimullah bu amaçla bir proje hazırlamış ve Aralık 1906'da da Müslüman Eğitim Konferansı için Dakka'da toplanmış bulunan önderler Hindistan Müslümanları Birliği'nin kurulduğunu ilân etmişlerdir. Ağa Han başkanlığa, Muhsinü'l-Mülk ile Vikarü'l-Mülk de sekreterliğe getirilmişti. Amacını "Hindistan Müslümanları'nın siyasî haklarını koruma ve geliştirme" olarak açıklayan birlik, kısa sürede toplumun hemen her kesiminde benimsenmiş ve Müslümanlara örgütlü bir biçimde kendi düşüncelerini açıklama fırsatı vermiştir. Aralık 1907'de Karaçi'de yapılan ilk kongrede tüzüğü kabul edilmiş; 1908'de de Emîr Ali tarafından Londra şubesi kurulmuştur. Birlik idarî, malî ve icraî olmak üzere üç ayrı birim halinde faaliyet göstermiştir. Örgütün malî kaynağı ise büyük oranda halkın bağışlarından sağlanmıştır. Bu hareket, fiilen Hindistan Müslümanları Birliği üyeleri tarafından organize edilerek yaygınlaştırılmış ve bu dönemdeki faaliyetler birliğin adından çok Hilâfet Komitesi adıyla yürütülmüştür. Bkz. M. Naeem Qureshi, "Hindistan Müslümanları Birliği", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 18**,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 111-112.

[205] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 162.

[206] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 161-162.

[207] Lewis, a.g.e., s. 327.

[208] Türk etnik grubu içerisinde milliyetçilik akımını ilk başlatan kesim ise, devletin ordu ve bürokrasi bünyesinde barındırdığı kişiler tarafından olmuştur. Türk milliyetçiliği Osmanlı Devleti'nin yıkılmak üzere olduğu bir dönemde, Türk

Kıbrıs Rumlarının 1821 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Yunanistan ile aralarındaki sosyal, kültürel ve politik bağlarını muhafaza etmeleri ve aynı zamanda Yunanistan'ın da Kıbrıs adasına olan ilgisi ve Rumları her alanda desteklemesi; Rumlar arasında Helen milliyetçiliğinin temellerinin oluşmasına ve giderek güçlenmesine sebep olmuştur. Kıbrıs Türklerinde ise milliyetçiliğin oluşması, Rumlara nazaran daha yavaş ve geç bir sürede gelişim göstermiştir. Çünkü 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında yaşayan Kıbrıs Türkleri adada kimliklerinin yok olmasına yönelik herhangi bir tehlike ile karşılaşmamıştı. Ayrıca Kıbrıs Türkleri kilise gibi milliyetçilik ideolojisini yayacak bir kuruma da hiçbir zaman sahip olamamışlardı.

1878 yılında Kıbrıs adasının İngiliz hâkimiyeti altına girmesiyle Rumlarda milliyetçilik hareketlerinin hızlanması ve Rumların adayı Yunanistan'a ilhak etmek için göstermiş oldukları çabalar, Kıbrıs Türklerinde de milli varlıklarını koruma yönünde bir hareket başlatmıştır. Kıbrıs Rumlarının ağır milliyetçilik ideolojileri karşısında Türklerde öncelikle Jön Türk hareketini desteklerken, ardından da 1919-1922 yılları arasındaki Milli Mücadele döneminin kahramanı olan Mustafa Kemal Paşa'yı ve ona yakın olan aydınları desteklemişlerdir.

1881 yılında kurulan *Kıraathane-i Osmani*'de bir araya gelen Kıbrıs Türk aydınları, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan fikir akımlarını yakından takip etmeye başlamışlardı. Kıbrıs Türkleri ilk olarak 20. yüzyıl başlarında geleneksel Müslüman Osmanlı kimliğinin bütün unsurlarını içeren, padişaha sıkı sıkıya bağlı olan "Osmanlıcılık" akımından etkilenmişlerdir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, bazı Kıbrıs Türk aydınlarının "Türkçülük" akımından da etkilendikleri görülmektedir.[209] Padişah II. Abdülhamid'e karşı girişilen yoğun mücadele sonucunda, Osmanlı sınırları dışına çıkmak zorunda kalan Jön Türklerin bir kısmı,[210] adada bulunan Türk aydın kesimle bağlantıya geçerek, onların düşünceleri üzerinde etkili olmuş ve Türk aydınlarının fikirlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır.[211] Nitekim Kıbrıs adasının yönetiminin Osmanlı Devleti'nin elinde olmaması Jön Türklerin burada kolayca yapılanmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca 1908 yılında bazı Müslüman aydınların Kıbrıs adasında *Türk Teavün Cemiyeti'*ni kurmaları, adadaki Müslümanlar arasında Türklük bilincinin oluşmaya başladığını da göstermektedir.[212] Adada kurulan bu cemiyetler devam etmiş ve *Türk Teavün Cemiyeti*'nden sonra, 1909 yılında *Terakki Kulübü* kurulmuş ancak bu cemiyetin kapatılmasıyla yerine *Hürriyet Kulübü* açılmıştır. Nitekim bu

aydınları tarafından devleti kurtarmak için aranan çarelerden biri olan "Türkçülük" akımı ile kendini göstermiştir. Siyasi anlamda Türkçülük, 1904 yılında Yusuf Akçura'nın "Üç Tarzı Siyaset" makalesinde, Tanzimat'tan itibaren oluşturulmaya çalışılan Türkçülük akımını bir siyaset programı haline getirmesi ile başladığı kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset,** TTK Yayınları, Ankara, 1976.

[209] Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981),** s. 21.

[210] Kızılyürek, a.g.e., s. 215.

[211] Altay Nevzat, **Nationalism amongst the Turks of Cyprus: The First Wave**, Oulu University Press, Finland, 2005, s. 147.

[212] Bülent Evre, **Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi,** Işık Kitabevi Yayınları, Lefkoşa, 2004, s. 47.

iki kulüpte ileri fikirleri aydınların katıldığı ve düşüncelerini rahatlıkla ifade ettikleri yerler olmuştur.[213]

Jön Türk hareketi basın üzerinde de etkisini göstermiş ve padişah yanlısı olan birçok gazete bile Jön Türk çizgisine yönelerek onların fikirlerini desteklemiştir. Özellikle Ahmet Tevfik, Vizeli Rıza Bey, İzmirli Saffet Bey, İsmail Fethi gibi Jön Türk fikirlerini savunan aydınlar, gazetelerdeki yazılarıyla hem Padişaha hem de Enosis'e karşı yoğun bir mücadele içine girmişlerdir.[214] Kıbrıs Türk basınında 1892 yılında Kıraathane-i Osmani Basımevi tarafından çıkarılmaya başlanan *Yeni Zaman* gazetesi; 1892-1893 yıllarında yayımlanan ve iki Türkçe gazeteden biri olan *Kıbrıs* gazetesi,[215] 1896 yılında yayımlanan *Kokonoz* gazetesi, 1899 yılında başyazarlığını Kırımlı İsmail'in yaptığı *Feryat* gazetesi,[216] 1900 yılında Ahmet Tevfik Efendi tarafından yayımlanmaya başlayan *Mirat-ı Zaman* gazetesi,[217] *Akbaba*[218] gibi gazeteler üzerinde de Jön Türk etkisi açıkça görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca İttihat ve Terakki Partisi'nin bir kolu olan Hürriyet Cemiyeti'nin üyelerinden Dr. Mehmet Esad, Dr. Hüseyin Behiç ve Hasan Karabardak,[219] Kıbrıs Türk toplumunun moralini yüksek tutmak için Cuma günlerinde Lefkoşa Ayasofya Cami'nde halka hitaben konuşmalar yapmışlardır.[220] Ancak 1919 yılında Dr. Mehmet Esad, Dr. Hüseyin Behiç ve Hasan Karabardak, İngilizler tarafından "Türkçü ve İslamcı bir isyan çıkarma hazırlığında olup, Mağusa'da tutuklu olan savaş esirlerini kurtarmak için plan yapmak" suçundan Girne kalesine

---

[213] Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 34.

[214] Meltem Onurkan Samani, **Kıbrıs Türk Milliyetçiliği**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1999, s. 22.

[215] "Newspapers", **The Cyprus Blue Book 1892-1893**, s. 298-299; Yeni Zaman gazetesi 6 ay yayın yaptıktan sonra kapanmış ve yerine Kıbrıs gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı ise Küfizade Asaf Bey'dir. Kıbrıs gazetesi ilk sayısında basım amacını şöyle açıklamıştır; "Rum basını ile mücadele etmek, gerçek ve doğru haberleri halka iletmek, Türklerin kültürüne sahip çıkmak ve Jön Türklerin davasına destek olmak" diye belirtmiştir. Gazete Jön Türk taraftarı olan kesim üzerinde oldukça etkili olmuştur. 7 yıldan fazla bir süre basın hayatında kalmayı başaran gazete 318'inci sayısıyla son bulmuştur. Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981),** s. 22-49.

[216] Feryad gazetesi hakiki bir Jön Türk gazetesi olarak kendini tanıtmış olsa da ancak 4 nüsha çıkarabilmiş ardından kapatılmıştır. Gazete hakkında çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Orhan Turan, **Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1879-2009),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s. 38.

[217] Zamanın aynası anlamına gelen gazete, Jön Türk yanlısı haberleri ile dikkat çekmiş ancak zaman zaman yaşanmış olan maddi ve siyasi sıkıntılardan ötürü yayım hayatına ara vermek zorunda kalmıştır. Vizeli Rıza Bey, İzmirli Saffet Bey gibi Jön Türk yanlısı olan isimlerin gazete de yazılar yazması, Mirat-ı Zaman'a olan ilgiyi artırmış ancak gazete 1910 yılında kapatılmıştır. Turan, **Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1879-2009),** s. 40; Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981),** s. 22-49.

[218] Kokonoz gazetesinin imtiyaz sahibi ve başyazarı olan Ahmet Tevfik Efendi, 1897 yılında Akbaba gazetesini çıkarmaya başlamıştır Kokonoz gibi Akbaba gazetesi de açık bir şekilde Osmanlı yönetimini eleştirerek, Jön Türk yanlısı haberler yapmıştır. 1898 yılında ise gazetenin yayım hayatına son verilmiştir. Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri (Osmanlı Dönemi 1878-1910)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** (25-26), Mayıs-Kasım 2000, s. 129; Turan, **Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1879-2009),** s. 54.

[219] Dr. Behiç, Dr. Mehmet Esad ve Hasan Karabardak hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Aytekin, **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı,** TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 118-121; Keser, **Dünden Bugüne Kıbrıs (1913-2013)**, s. 136-137.

[220] Nazım Beratlı, "Sömürge Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Ulusçuluğunun Ortaya Çıkışı", **Toplumsal Tarih Dergisi**, (103), Temmuz 2002, s. 51.

hapsedilmişlerdi.[221] Gerek Meclis-i Millî'nin açılması, gerekse Türk milliyetçiliğini savundukları öne sürülen aydın kişilerin tutuklanması aslında Kıbrıs Türkleri arasında "Türk Milliyetçiliğinin" oluşmaya başladığını gösteren açık örneklerdi. 1920'li yıllara gelindiğinde ise artık Kıbrıs adasında sadece Yunan milliyetçiliği değil, aynı zamanda "Türk-Ulus" devletinden gücünü alan bir Türk milliyetçiliğinin de gelişim göstermeye başladığı göze çarpmaktadır.

1.3. Kıbrıs Türklerinin Türk Kurtuluş Savaşı'na Bakışı

1.3.1. Kıbrıs Türk Halkının Anadolu'ya Yapmış Oldukları Maddi ve Manevi Yardımlar

1915 yılından itibaren kendi gazetelerini yayımlayamayan ve İngiliz idaresi tarafından baskı altında tutulan Kıbrıs Türkleri, 1918 yılında yaklaşık 200 kişinin katıldığı Meclis-i Milli toplantısında bir takım kararlar almışlardı. Alınan kararlar şu şekildeydi: "Kongrede alınan kararlar bütün dünyaya duyurulacak, Kıbrıs Türk halkının gasp edilen hakları her ne olursa olsun geri alınacak, Enosis'e karşı mücadele edilecek, Türk Kurtuluş Savaşı'na destek olunacak ve bu savaşın gidişatı Kıbrıs Türk toplumuna duyurulacak."[222] Söz konusu kararlar doğrultusunda Mehmet Remzi Bey ve arkadaşı Ahmet Raşit Bey 8 Eylül 1919'da Doğru Yol gazetesini hayata geçirerek Kıbrıs Türk toplumuna, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı'nı yakından takip etme fırsatı sunmuşlardır.

Doğru Yol gazetesinin kapanmasının ardından Nisan 1920'de *Söz* ve *Vatan* gazeteleri,[223] 1 Haziran 1920'de *İrşad Dergisi*,[224] 8 Eylül 1920 *Ankebut*,[225] 1923 sonrasında ise *Hakikat, Birlik*, *Masum Millet*, *Haber*, *Ses* gibi gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Milli Mücadele süresince adada Kıbrıs Türk aydınları tarafından çıkarılan gazetelerle, Kurtuluş Savaşı'nın gidişatı Kıbrıs Türk toplumuna bildirilmiştir. Kıbrıs Türkleri Kurtuluş Savaşı'nı hem yakından takip edebilmiş, hem de ellerindeki imkânlar doğrultusunda maddi ve manevi destekte bulunmuşlardır. Bununla birlikte adanın her yerinde kurdukları cemiyetler, kulüpler, dernekler ile Milli Mücadele'ye katkı sağlamayı hedeflemişlerdir.

---

[221] Hill, a.g.e., 4, s. 529.

[222] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 188.

[223] Vatan gazetesi, Hüseyin Hüsnü Cengiz tarafından Nisan 1920'de haftalık olarak yayımlanmış ancak 1925 yılında yayım hayatına son verilmiştir. **The Cyprus Blue Book**, 1919-1920, s. 236; Servet Sami Dedeçay, **Kıbrıs'ta Enformasyon veya Yazılı ve Sözlü Basın,** 2, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yayınları, Magosa, 1989, s. 51.

[224] Larnaka'da yayım hayatına başlayan İrşad Dergisi'nin imtiyaz sahibi Orundalızade Abdülhamid Bey'dir. Dergi ilk sayılarından itibaren Türk İstiklal Savaşı ve Mustafa Kemal Paşa'dan haberler yaparak, halkı Anadolu hakkında bilgilendirmiştir. İstiklal Savaşı yanlısı haberler, yardımlar, yabancı gazetelerden çeviriler dergi içeriğinde bulunmaktadır. Yayım hayatında fazla ilgi göremeyen İrşad Dergisi 23. sayısından sonra kapatılmıştır. Dedeçay, a.g.e., s. 102; Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981),** s. 68.

[225] Haftalık olarak yayımlanan Ankebut gazetesinde, Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa ile alakalı birçok habere yer verilmiştir. Ankebut'un son yayını 1923 tarihli 135. sayısı olmuştur. Turan, **Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1879-2009),** s. 69.

Mehmet Remzi Bey 12 Ocak 1920'de Söz gazetesinde "Felaketzede Kardeşlerimize Muavenet" başlıklı yazısında Milli Mücadele ile ilgili şu sözleri kaleme alarak halktan Anadolu için yardım talebinde bulunmuştur:

> Anadolu, Türk'ün son yurdu, son melceidir. Oradaki kardeşlerimizin böyle sefaletler, mahrumiyetler içinde helâk olmasına seyirci kalırsak, dünyada en alçak insanlar bizler oluruz. Bu felâketler hepimize büyük bir ders-i ihtibah olsun. Onlar bizim ırkdaşlarımız olmasalar bile, vazife-i insaniye muavenetlerine şitabımızı emreder. Şu halde vazifemiz iki katlıdır. İzmir civarında yedi ay zarfında 60.000 Türk şehit edilmiş, 40.000 kişi terk-i diyar etmeye mecbur kalmış ve 200 milyon liralık servetleri gasp olmuştur. İşte bugün yersiz yurtsuz kalmış bu binlerce kardeşimiz bizden muavenet bekliyor.[226]

Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen isimlerinin basın yolu ile yaptığı girişimler Kıbrıs Türk halkı üzerinde etkili olmuş ve Kıbrıs Türkleri Türk Kurtuluş Savaşı'na destek vermek için harekete geçmiştir. 19 Aralık 1920'de İstanbul'daki muhacirlere yardım etmek için Lefkoşa'da *Muhacirin-i İslâmiyye Cemiyeti* (Müslüman Göçmenlere Yardım) kurulmuş ve burada yardım kampanyaları düzenlenmeye başlanmıştır.[227] Ancak Kıbrıs Türkleri bu yardımın yeterli olmadığını düşünerek, Anadolu'da savaşan askerlere ve yardıma muhtaç olan halka da destek olmak için yeni kampanyalar başlatmışlardır. Bu konu üzerinde dikkatle duran İrşad Dergisi; "Onların zafer ve galebesi köylerimizin bucaklarında bile bizi düşmanlarımıza karşı mağrur müftehir bırakırken, yalnız söz ile o sürûr-ı galebeye iştirak etmeye hak kazanır mıyız?" şeklindeki ifadesiyle, halkı yardımda bulunmak için harekete geçirmeyi amaçlamıştır.[228]

1919'da Poli'de kurulan *Maarif-i Geliştirme Cemiyeti*, 1920'de Larnaka'da *Neşr-i Maarif Cemiyeti*, 1920'de Larnaka'da *Maarif-i Himaye Cemiyeti* ve aynı yıl içerisinde Limasol'da kurulan *Himaye-i Mekatip Cemiyeti* Anadolu'ya gönderilecek yardımı örgütleyen cemiyetler olmuşlardır. Bu kuruluşlar gibi adanın çeşitli kasabalarında ve bazı köylerinde benzer nitelikte hayır cemiyetleri kurulmuş ve hepsi de kendi olanakları dâhilinde yararlı etkinlikler yapmaya çalışmışlardır.[229]

Türk İstiklal Kumpanyası olarak bilinen tiyatro grubu ile İttihat ve Terakki grubu, Anadolu için bir an önce yardımlara başlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun üzerine *Muhacirin- i İslâmiyye Muavenet Cemiyeti* 21 tiyatro oyunu düzenlenerek, tiyatrodan elde edilen geliri Anadolu'ya

---

[226] Beria Remzi Özoran, "İstiklâl Savaşı Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatan'a Yardım Kampanyası", **Türk Kültürü,** IX (106), Ankara, 1971, s. 823; Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Üzerine Bildiriler**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP) Yayınları, Lefkoşa, 1998, s. 62-63; Sabahattin İsmail, Engin Birinci, **Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938),** Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, t,y., s. 6-7.

[227] Meral Demiryürek, "İrşad ve Türk İstiklal Savaşı", **Toplumsal Tarih Dergisi,** 18(108), İstanbul, Aralık 2002, s. 32; Ömer Pirlepeli, **Türk İstiklal Savaşı Sürecinde Kıbrıs,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009, s. 61-62.

[228] Demiryürek, "İrşad ve Türk İstiklal Savaşı", s. 32-33.

[229] Konu ile ilgili yapılan bir çalışma için bkz. Ömer Pirlepeli, **Türk İstiklal Savaşı Sürecinde Kıbrıs**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009, s. 61-69; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 189-190; Pirlepeli, a.g.e., s. 65.

göndermiştir. Tiyatro ve müsamerelere örnek olarak; Lefkoşa'da 28-29 Ocak 1921 tarihinde Aka Gündüz'ün *Yarım Türkler* isimli oyunu,[230] 20 Mayıs'ta Lefkoşa'da *Tiraje* isimli tiyatro oyunu[231] ilk akla gelenlerdir. 1921 yılı içerisinde Peristerona ve Çevre Köy kadınları, bir köy öğretmeni olan Latife Hanım'ın yazmış olduğu oyunu sahnelemişlerdir. Anatyu Köy öğretmeni Sıtkı Efendi tarafından düzenlenen tiyatro oyunu ve bununla birlikte 30 Aralık 1921'de Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* oyunu, Larnakalı gençler tarafından sergilenmiş ve elde edilen gelir Anadolu'ya gönderilmiştir.[232] *Lefkoşa Muhacirin-i İslâmiyye Muavenet Cemiyeti* tiyatro, müsamere ve diğer etkinliklerden toplanmış olduğu yaklaşık 600 sterlini yardım amacıyla TBMM'ye göndermiştir.[233]

TBMM'ye yapılan yardımlar halk tarafından da devam ettirilmiştir. 1922 yılında Mağusa'da bayramın ilk günü Hilal-i Ahmer Cemiyeti için bir sergi düzenlemiş ve sergide Kıbrıs Türk kadınlarının katkı amacıyla vermiş oldukları değerli eşyalar satılarak 50 sterlin toplanmıştır. Piskobu köyü Türkleri Hilal-i Ahmer yararına 6 sterlin 7 şilin bağışta bulunmuş ve bu yardımın 2 sterlin 12 şilini Köy öğretmeni olan Havva Hanım'ın gayretleri çerçevesinde köydeki hanımlardan toplanmıştır.[234] Yine Mağusa'nın Okuruz Kariyesi kazasında yaşayan yerli halk 217 İngiliz lirasının karşılığı olan 9.719 kuruşu aralarında toplayarak Anadolu'ya göndermiştir.[235] İrşad dergisi normalde çıkarmış olduğu derginin 3 katını çıkararak, fiyatını 1 şiline yükseltmiş ve elde edilen geliri de *Muhacirin- i İslâmiyye Muavenet Cemiyeti*'ne bağışlamıştır.[236]

---

[230] 28 Ocak 1921 tarihinde *Yarım Türkler* isimli tiyatro oyunu kadınların, 29 Ocak'ta ise erkeklerin izlemesi için sahnelenmiştir. Bkz. Ulvi Keser, **Kıbrıs 1914-1923, Fransız-Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü,** Lefkoşa, t.y., s. 113.

[231] *Yarım Türkler* oyununda olduğu gibi, *Tiraje* isimli tiyatro oyunu da bir gün sonrası erkekler için sahnelenmiştir. Keser, **Kıbrıs 1914-1923, Fransız-Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü,** s. 113.

[232] Reşat Akar, **Atatürkçü Kıbrıs Türkleri,** Veb Ofset İleri Matbaacılık, İstanbul, 1981, s. 10-13; İsmail ve Birinci, **Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri,** s. 38-44; Meral Demiryürek, **Kıbrıs Türk Basın Tarihinden İrşad Dergisi,** Deniz Plaza Yayınları, İstanbul, 2007, s. 250.

[233] Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya yardımları bunlarla sınırlı kalmamış artarak devam etmiştir. Örnek verecek olursak İbrahim Ali adında bir köylü maddi imkânlarının son derece kısıtlı olmasına rağmen, kendisine ait olan yarış atını satarak elde ettiği geliri *Muhacirin- i İslâmiyye Muavenet Cemiyeti*'ne göndermiştir. Mağusa'da Müderris olan Abdülcelal Efendi tarafından 1921 yılında *Muhacirin- i İslâmiyye Muavenet Cemiyeti*'ne bağışlanan devekuşu yumurtası 3 sterlin, 4 şilin, 5 kuruşa açık arttırma ile satılmıştır. Anatyu köyü eşrafından olan Hacı Musazade Mahmut Efendi'nin hanımı 1921 tarihinde *Muhacirin-i İslâmiyye* için 3 adet yirmilik altın bağışlamıştır. Bkz. Akar, a.g.e., s. 11; Erdal Yurdakul, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002, s. 46.; Mehmet Ali Galip Alçıtepe, "Kıbrıs Türklerinin İstiklal Harbinde Anavatan'a Yaptığı Maddi Yardımlar", **Türk Dünyası Tarih Dergisi,** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı: 129, İstanbul, Eylül 1997, s. 56; Keser, **Kıbrıs 1914-1923, Fransız-Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü,** s. 113.

[234] Beria Remzi Özoran, "Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Basını", **VII Türk Tarih Kongresi**, **Kongreye Sunulan Bildiriler (25-29 Eylül 1970),** TTK Yayınları, Ankara, 1973, s. 925; Yurdakul, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, s. 46; İsmail ve Birinci, **Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938),** s. 21.

[235] Mesut Çapa, "Bulgaristan ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya Yardımları", **Türk Kültürü**, XXVII(320), Aralık 1989, s. 732.

[236] Demiryürek, "İrşad ve Türk İstiklal Savaşı", s. 33.

Mehmet Remzi Bey 3 Ağustos 1922 tarihinde Söz gazetesinde yayımladığı "Vazife Başında" başlıklı yazısında Kıbrıs Türk halkının Milli Mücadele'ye desteğinin devam etmesi gerektiğini vurgulamış ve yardım için yeni bir çağrıda bulunmuştur. Bununla beraber Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen isimleri de yardım için halkı sürekli olarak teşvik etmeye devam etmiştir. Örnek olarak Larnaka Müderrisi Ahmet Hulusi Bey, Hilal-i Ahmer'e yardım toplanması hususunda halka çağrıda bulunduğu gibi, Evkaf Murahhası Musa İrfan Bey de İmam ve Hatiplere göndermiş olduğu genelgelerle camilerde, okunan hutbelerde, Anadolu'ya yardım yapılmasını halka duyurmalarını istemişlerdir.[237] Yapılan yardımlar karşısında da TBMM Basın ve İstihbarat Müdürü Ahmet Ağaoğlu Söz gazetesine 21 Ağustos 1922 tarihinde, övgü dolu sözler içeren bir teşekkür mektubu göndermiştir.[238]

Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya yardımları bizzat Türk Kurtuluş Savaşı'na katılarak da devam etmiştir. Dr. Yüzbaşı Remzi Bey, veteriner Cemal Kamil Bey Türk Kurtuluş Savaşı'na iştirak etmişlerdir. Bununla birlikte Kıbrıs Türkü Osman Necmi Bey de Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılmış ve savaşta gösterdiği başarıdan ötürü de kendisine İstiklal Madalyası verilmiştir.[239] Kıbrıslı ilk avukatlardan olan Naim Efendi'nin oğullarından Raşit Bey, Miralay rütbesiyle savaşa katılırken; Naim Efendi'nin diğer oğlu Ali Vefa Bey ise TBMM'ye katılan ilk Kıbrıs Türkü olmuştur.[240] Kıbrıs Türkleri tarafından bütün bu yardımların yapılmasında, onların kendilerini Anadolu'nun bir parçası olarak görmelerinin ve Anadolu'yu da anavatan saymalarının büyük bir etkisi olmuştur.

1.3.2. Türk Kurtuluş Savaşı Döneminde Kazanılan Zaferlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansıması

İtilaf Devletleri tarafından Anadolu'ya gönderilen Yunan ordusunun, Türk ordusu karşısındaki ilk yenilgisi 6-10 Ocak 1921 tarihleri arasında süren Birinci İnönü Muharebesidir.[241] Yunan orduları yaşanan çarpışmalar neticesinde, Türklere karşı daha fazla dayanamayınca geri çekilmiş ve Bursa yakınlarındaki eski mevzi alanlarına geri dönmüşlerdir.[242] Türk ordusunun kazanmış olduğu bu zafer her şeyden önce hem içeride hem de dışarıda TBMM'nin otoritesini arttırmış ve bununla birlikte Avrupalı devletler bu savaştan sonra TBMM'ye karşı olan tutumlarını değiştirmeye başlamıştır.

---

[237] Özoran, "Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Basını", s. 25; Yurdakul, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, s. 47;

[238] Manizade, **Kıbrıs Dün, Bugün, Yarın,** s. 16-18; Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981),** s. 60-61; Yurdakul, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, s. 47.

[239] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 273; Pirlepeli, a.g.e., s. 67.

[240] Keser, **Kıbrıs 1914-1923, Fransız-Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü,** s. 121.

[241] M. Kemal Atatürk, **Nutuk-Söylev,** 2, TTK Yayınevi, Ankara, 1986, s. 732–734.

[242] İsmet İnönü, **Hatıralar,** 1, Sabahattin Selek (Haz.), Bilgi Yayınları, Ankara, 1985, s. 240-242; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** 4, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1974, s. 23-24.

Birinci İnönü zaferinden sonra Kıbrıs adasında yaşayan Rumlar büyük bir hayal kırıklığı yaşarken, Kıbrıs Türkleri ise gelen zafer haberleri karşısında şenlikler yapmış, kurbanlar kesmiş, şehitlerin ruhları için de camilerde mevlitler okutmuşlardır. Ayrıca Kıbrıs Türkleri evlerine, camilerine bayraklar çekerek fener alayları da düzenlemişlerdir. İtilaf Devletleri 21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da toplanacak olan konferansa Türk ve Yunan temsilcileri davet etmişlerdi.[243] Bu durum ise TBMM'nin artık resmen tanındığının bir göstergesiydi.[244] İtilaf Devletleri'nin konferans sırasında sürekli olarak Sevr Antlaşması'nı Türk temsilcilere dayatması ve Türk temsilcilerin de kabul etmemesi, Londra Konferansı'nın başarısızlıkla sona ermesine sebep olmuştur.[245]

Londra Konferansı'nın başarısızlıkla sonlanması üzerine Mehmet Remzi Bey, 4 Nisan 1921 tarihinde Doğru Yol gazetesinde kaleme almış olduğu "Konferanstan Sonra" başlıklı yazısında şöyle demekteydi: "(…) 21 Şubat'ta Londra'da in'ikad eden Konferansta Şark meselelerinin kat'i surette halledileceğini ümid edenler aldanmışlardır. Konferans'ın maksad-ı teşekkülü, sulhü teminden ziyade programın terviç ve tatbike matuf olduğu harbin tekrar başlamasıyla pek acı bir surette anlaşılmıştır.(...)"[246] Mehmet Remzi Bey, İtilaf Devletleri'nin amaçlarının barışı sağlamak olmadığını, aksine Sevr Antlaşması'nı Türklere kabul ettirmek niyetinde oldukları haberini gazetesi aracılığıyla Kıbrıs Türk halkına bildirmiştir.

Birinci İnönü zaferinden sonra geri çekilen Yunan ordusu, Londra Konferansı'nın sona ermesiyle birlikte 27 Mart'ta tekrar karşı saldırıya geçmişti. Bursa'dan İnönü istikametine doğru ilerlemeye başlayan Yunanlılar, Türk ordularının üstün başarısı sayesinde tekrardan geri püskürtülmüş ve 31 Mart'ta Yunan ordusu ikinci kez yenilgiye uğratılmıştır.[247] 10-25 Temmuz 1921 arasında 15 gün süren Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ise Türk Kurtuluş Savaşı'nın en kritik dönemlerini oluşturmaktaydı. Aynı tarihlerde ise adada Kıbrıs Türkleri ile Rumlar arasında psikolojik bir çekişme mevcuttu. Nitekim Yunanistan 15 Temmuz günü, Kıbrıs adasına bir telgraf göndererek Yunan ordularının Kütahya ve Eskişehir'i ele geçirmekte olduğunu bildirmiş ve bunun üzerine de Rumlar, 16 Temmuz sabahında çanlar çalarak, sevinç çığlıkları atarak sokaklara dökülmüşlerdi.[248]

---

[243] Seha L. Meray, Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri. (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 47–56.

[244] Turgut Özakman, **Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele,** Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 501; Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918–1938,** Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973, s. 160–161.

[245] Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, 1789-1980,** İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 148.

[246] Beria Remzi Özoran, "İstiklal Savaşı ve Kıbrıs", **Türk Kültürü,** 3(35), Ankara, 1965, s. 846.

[247] Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** s. 79-84; İnönü, **Hatıralar,** s. 248-250; Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 51-61.

[248] Beria Remzi Özoran, "Anadolu Kurtuluş Savaşı-Kıbrıs Türkü-Sınır Harbi", **Türk Kültürü**,7(76), Ankara, 1979, s. 274.

Atina'dan gönderilmiş olan telgrafın içeriği ise, Yunanistan'ın 65.000 Türkü esir aldığı, Mustafa Kemal Paşa'nın Yunanistan'a karşı koyamayıp intihar ettiği gibi tamamen Rumlar tarafından uydurulan haberler ile doldurulmuştu.[249] Rum basınının Mustafa Kemal Paşa'nın intihar ettiği yönündeki asılsız haberleri üzerine, Londra İslam Cemiyeti harekete geçerek bu haberi yalanlamıştır. 22 Temmuz'da Anadolu Ajansı'ndan gelen bir tebliğle de Mustafa Kemal Paşa'nın intihar ettiği haberinin asılsız olduğu, Kıbrıs Türklerine bildirilmiş ve bunun üzerine de Söz gazetesi 25 Temmuz'da, Anadolu Ajansı'nın tebliğini aynen gazetede yayımlamıştır.

Kıbrıs halkı, 11 Yunan subayının ve 200'e yakın Yunan askerinin de esir edildiğini Söz gazetesinin haberinden öğrenmiştir.[250] Mehmet Remzi Bey 23 Temmuz günü Söz gazetesinde "Mühim Dakikalar" başlığı altındaki yazısında, Anadolu'da yürütülmekte olan Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yunan ordusunun, Türk ordularına karşı asla üstünlük elde edemeyeceğini belirtmekteydi. Ayrıca Mehmet Remzi Bey; "Eskişehir'in sükûtu, harbin sonu olmaktan ziyade başlangıcı olacaktır"[251] sözleriyle, dönemin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı'nda dile getirmiş olduğu; "Eskişehir ve Ankara işgal edilebilir, ancak harp bitmez." ifadeleri iki taraf arasındaki ortak inancı da yansıtmaktadır.[252]

Anadolu'da Yunanistan'a karşı mücadele sürerken, adada İngilizlerin Kıbrıs Türklerine yönelik baskısı daha da artmıştı. İngiliz yönetimi önemli memurluklarda bulunan Türkleri görevlerinden alarak, yerlerine Rumları ve Ermenileri yerleştirmeye başlamıştı. Kıbrıs Rum basını ise Kıbrıs Türkleri üzerinde tahrik edici yayımlarına devam ederek, İzmir'in artık Yunanistan'a ait olduğu yönünde haberlere de basında sıkça yer vermekteydi. Mehmet Remzi Bey 5 Eylül'de Söz gazetesinde bu konular hakkında şöyle bir yazı yayımlamıştır:

> Anadolu muharebesinin Yunan lehine inkişafı Türk ve Müslüman âleminin sükût ve izmihlali demektir. Bunun için her birimizin geçirmekte olduğu bu sayılı günleri büyük bir ehemmiyet ve dikkatle takip etmemiz ve dava-i milli ve dinimizin piştar ve mümessilleri olanların etrafında toplanarak maddi ve manevi müzakerelerde bulunmamız kati olarak fariza-i zimmetimizdir. Türklerin bu İstiklal Harbinde bilfiil muavenet etmek şerefinden mahrum olan bizim gibilere terettüp eden vazife, onların muvaffakiyeti için Cenab-ı Allaha yalvarmak ve bu harpte feda-i can eden muazzez vücutların umum Türk ve Müslümanların yâd-ı emanetine tevdi ettikleri masum yavrularının imdadına koşmaktır.[253]

---

[249] Cemil Örgen, **Bayrağım Kıbrıs Dağlarında,** Resimli Posta Yayınları, Ankara, 1964, s. 22; Özoran, "Anadolu Kurtuluş Savaşı-Kıbrıs Türkü-Sınır Harbi", s. 274.

[250] Özoran, "Anadolu Kurtuluş Savaşı-Kıbrıs Türkü-Sınır Harbi", s. 277.

[251] M. Remzi, "Mühim Dakikalar", **Söz**, (23.07.1921), s. 1; Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)**, s. 58; Özoran, "İstiklal Savaşı ve Kıbrıs", s. 848; İsmail ve Birinci, **Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1938,** s. 69.

[252] Özoran, "İstiklal Savaşı ve Kıbrıs", s. 847.

[253] Ali Nesim, "Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 5(14), Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, Mart 1989, s. 320; Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)**, s. 59.

İrşad dergisi ise 1 Eylül günü yapmış olduğu haberde Türk İstiklal Savaşı'nın büyük bir heyecan içinde Kıbrıs Türkleri tarafından takip edildiğini ve bu savaşın Kıbrıs Türkleri de dâhil olmak üzere bütün Türk ulusunun bir savaşı olduğunu özellikle belirtmekte ve şöyle demekteydi:

> (…) Anadolu Harbi bütün Türk milletinin müdafaa-i istiklâl kavgası olduğu için biz ve siz velhasıl hepimiz bu harb ile alâkadar bulunuyoruz. Filvaki galibiyetimiz için uzun dualar, münâcâtlar ve temenniyâttan bir an fariğ olmuyorsak da o harbi, o cihad-ı mukaddesi o vazife-i din-ü şeriatı yapan mücahit ve müdafi kardeşlerimize, o zavallı yaralılara bir hizmet-i mukaddese ve bir muâvenet-i ciddiye-vü madiyyede el'an bulunamadık. (…)[254]

13 Eylül 1921 tarihi itibariyle Sakarya Meydan Muharebesi sonuçlanmış ve Yunan ordusu büyük bir yenilgiye uğratılmıştı.[255] Sakarya Muharebesi ile Yunan ordusunun durdurulmuş olması Kıbrıs Türk halkı tarafından da büyük bir sevinçle karşılanmış ve bu zaferin yeni zaferlere yol açacağı ümidi doğmuştur. Mehmed Remzi Bey Söz gazetesinde 31 Aralık'ta kaleme aldığı "Yeni Bir Yıla Girerken" başlıklı yazısında Bursa, Edirne ve İzmir'in tekrardan geri alınacağına inandıklarını ve bununla birlikte Kıbrıs Türk halkının bundan duyduğu heyecanı dile getirmiş ve şöyle demiştir:

> (…) 1921 senesi Türk yurdundan cebren tefrik edilen Kilikya'nın pek kıymetli hayatlar pahasına Anavatana ilhakını görmüş, sevgili Adana'mızın Hükümet Konağı üzerinde şanlı Türk bayrağının tekrar dalgalandığını kaydetmiştir. Bu noktai nazaradan 1921 Heyet-i Umumiyesi itibariyle Türk milleti için uğurlu olmuştur ve Türk tarihinde ehemmiyet ve kıymet-i mahsusayı haiz bir sene telakki edilecektir. Temenni ederiz ki 1922'de Bursa ile İzmir'in ve Türk'ün fikir ve kalbinde pek ulvi ve müşaşa hatıralarla müstesna bir mevki tutan Edirnemizin Anavatanla tekrar kucaklaştığı büyük günleri kaydetsin. (…) [256]

Türk ordusunun İzmir'i Yunan işgalinden kurtardığını Reuters Haber Ajansı'ndan öğrenmiş olan Kıbrıs Türk halkı, Lefkoşa'daki Atatürk Meydanı'nda toplanarak kutlamalar yapmışlardı. İzmir'in kurtarılmasıyla birlikte Kıbrıs Türkleri kendi aralarında şenlikler yapmış, evlerine ve araçlarına Türk bayrağı asmış, camilerde mevlitler okutmuş ve Hilal-i Ahmer için yardımlar toplamışlardır.[257] Kıbrıs Türklerinin kutlamalarından rahatsız olan Rumlar ise Türklere karşı faaliyete geçmiştir. Örneğin 10 Eylül günü Behçet Efendi isminde bir Türk şoförü, arabasında Türk

---

[254] Meral Demiryürek, **Kıbrıs Türk Basın Tarihinden İrşad Dergisi,** s. 209; **Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)**, 2, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967, s. 7-8.

[255] Sakarya Muharebeleri ve sonrasındaki diplomatik gelişmeler hakkında detaylı bilgi için bkz.**Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)**, 2, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1967, s. 7-8; Yusuf Hikmet Bayur, "TBMM Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşenk'in 1922 Martında Yaptığı Avrupa Gezisiyle İlgili Anılar", **Belleten**, 40(160), TTK Yayınları, Ankara, Ekim 1976, s. 625; Yusuf Kemal Tengirşek, **Vatan Hizmetinde,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 322; Ömer Akdağ, "Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** 14(41), Temmuz 1998, s. 511.

[256] M. Remzi, "Yeni Bir Yıla Girerken", **Söz**, (31.12.1921), s. 1.

[257] Atatürk Meydanı'nda konuşma yapanlar Ankara Hükümetine şu mesajı göndermişlerdi: "Paşam seni çok özledik. Artık bizi de kurtar." Akar, **Atatürkçü Kıbrıs Türkleri**, s. 11-12; Keser, **Kıbrıs 1914-1923, Fransız-Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü**, s. 172.

bayrağı dalgalandırarak Larnaka'dan Pile'ye gitmiş ve yol üzerinde bir kahvede mola verdiği sırada, otomobil üzerinde Türk bayrağını gören Rumlar otomobile saldırmış, bayrağı alıp parçalamışlardı.[258] Bu olay üzerine 30 Eylül 1922'de Söz gazetesinde "Rum Terbiyesi" başlığı altında bir yazı yayımlanmıştır. Yazının içeriği ise şu şekildeydi:

> (…) Rum vatandaşlarımızın bize karşı gösterdikleri husumet ve nefret kabil-i tasvir ve tarif değildir. Mahalli Rum matbuatının methetmekle bitiremedikleri Yunan medeniyetinin ara sıra cezirede numunelerini görüyor ve bu idare altında kısılıp kalan ırkdaşlarımızın ne kadar bedbaht olduklarını daha yakından anlayarak dilhun oluyoruz. İzmir'in Türkler tarafından istirdadı üzerine Lefkoşa'da yapılan şenliklerde geceleyin birçok Rumlar ailelerini alarak Saray önüne geliyor, coşkun bir sevinç içinde olan Türkler arasında istedikleri gibi gezip tozuyor, hiçbir Türk kendilerine değil hakaret etmek yan bakmayı bile hatırından geçirmiyor. Türkün bu hareketi mezellet ve meskenetinden değil, milli seciyesi muktezasındandır. Hâlbuki Rumlar, Yunanistan'ın biraz kımıldamaya başladığını görünce, dünya kendilerine dar geliyor ve nazarlarında Yunandan gayri milletler hep cebin ve miskin, zelil ve hakir oluyor. Anadolu'nun kazanmış olduğu zaferi elbette meserretle karşılayacağız, buna kimsenin müdahale hakkı yoktur. (…)[259]

Yunan ordusunun yenilgiye uğratılması Kıbrıs Rumlarının Enosis faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum Rumların stratejilerini değiştirmelerine sebebiyet vermiş ve Rumlar 16 Aralık 1922'den itibaren İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na muhtıra sunarak, anayasanın değiştirilmesini talep ettiklerini belirtmişlerdir. 22 Aralık'ta ise Başpiskopos III. Kirillos İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'ndan, Rumların çoğunlukta olacağı özerk bir yönetim kurulmasını istemiştir.[260] Ancak Sömürge Müsteşarı Vekili C. H. Hart Davis 6 Şubat 1923'te III. Kirillos'a göndermiş olduğu cevapta, ada halkının özerklik için yeterli olmadığını dile getirerek bu talebi reddetmiştir. Yasama Konseyi'nin Rum üyesi Spiro Araouzos Londra'ya giderek tasarılarını Sömürgeler Bakanı'na sunmaya karar vermiş, ancak bu sırada İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinin yapılması Araouzos'un Londra'ya gitmesini engellemiştir.[261]

---

[258] Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs Türkü ve Rum Tahrikleri", **Türk Kültürü,** 8(89), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1970, s. 338.

[259] M. Remzi, "Rum Terbiyesi", **Söz**, (30.09.1922), s. 1.

[260] İzzet Öztoprak, "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", **Belleten,** LXII(233), TTK Yayınları, Ankara, Nisan 1998, s. 208.

[261] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 166-167.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR GEÇEN SÜREÇTE ADADAKİ İNGİLİZ YÖNETİMİ (1923-1939)

2.1. Lozan Barış Antlaşması İle Kıbrıs Adasının İngiliz Hâkimiyetine Geçişi

2.1.1. Lozan Barış Antlaşması'na Giden Süreç

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri'ne karşı mağlup olmuş ve 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmanın 115, 116 ve 117 maddeleri[262] Kıbrıs adası ile ilgili maddelerden oluşmaktaydı.[263] Ancak Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan Türk Milli Mücadelesi ile İtilaf güçlerinin Sevr Antlaşması'nı uygulamalarına fırsat verilmemiştir. 1919-1922 yılları arasında süren Türk Kurtuluş Savaşı'nın askeri safhası 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Ateşkes Antlaşması ile tamamlanmıştır.[264] Elde edilen bu askeri başarının siyasi bir zafer olarak taçlandırılması ise Lozan Barış Antlaşması ile olmuştur. Lozan Barış Antlaşması Türk milletinin zaferini bütün dünyaya duyuran, hür ve hâkim yeni bir Türk devletinin doğduğunu kanıtlayan uluslararası bir antlaşma niteliğindedir.[265]

Mustafa Kemal Paşa Mudanya Konferansı'nda diplomatik alanda göstermiş olduğu başarıdan dolayı Lozan'a baş delege olarak İsmet Paşa'nın gönderilmesinin uygun olacağını düşünmekteydi.[266]

---

[262] "Madde 115 — Tarafin-i akidin-i âliye İngiltere Hükümeti tarafından 5 Teşrinisani 1914'te ilan edilmiş olan Kıbrıs'ın ilhakını tasdik eylediklerini beyan ederler. Madde 116 — Cezire-i mezkûre tarafından mukaddema zat-ı şahaneye tediye olunan vergi hakkı da dâhil olmak üzere Türkiye Kıbrıs üzerindeki veya Kıbrıs'a müteallik bilcümle hukuk ve tasarrufatından feragat eder. Madde 117 — Kıbrıs ceziresinde doğan veyahut mukim bulunan Osmanlı tebaası Kavanin-i mahalliye ahkâm ve şeraitine tevfikan İngiliz tabiiyetini iktisap edecekler ve tabiiyet-i Osmaniyeyi terk eyleyeceklerdir." Bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk Ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, 1, TTK Yayınevi, Ankara, 1953, s. 566; **Treaty of Peace with Turkey, Signed at Sevres, August 10, 1920**, His Majesty's Stationery Office, London, 1920, s. 29.

[263] Hasan Şanlı, **Kıbrıs 1878–1924,** Sanat Kitabevi, Ankara, 1967, s. 29.

[264] Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 42-43; M. Cemil Bilsel, **Lozan,** 2, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998, s. 2; Kamuran Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 311.

[265] Tahir Taner, "Lozan Muahedesi ve Kapitülasyonların İlgası", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** 7(4), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1941, s. 723; Zafer Toprak, "80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması", **Toplumsal Tarih,** (115), Temmuz 2003, s. 65.

[266] TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 127, Cilt: 24, 26.10.1338, s. 315; Salahi R. Sonyel, **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası,** TTK Yayınları, Ankara, 2006, s. 3. Bunun için öncelikle İsmet Paşa'nın Hariciye Vekâleti'ne getirilmesi gerektiğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Bey'e göndermiş olduğu gizli bir mesajla Hariciye Vekâleti'ndeki görevinden çekilmesini ve İsmet Paşa'nın bu göreve getirilmesi için yardımcı olmasını istemiştir.

2 Kasım 1922'de Lozan'a gitmek için TBMM tarafından baş delege olarak İsmet Paşa seçilmiş ve Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Maliye Bakanı Hasan Saka'nın da delegelikleri onaylanmıştır.[267] İsmet Paşa'nın önderlik ettiği Lozan delegasyonu Ankara'dan yola çıktığı sırada, gazeteciler İsmet Paşa'ya konferansta hangi konuları görüşeceğini ve Ankara Hükümetinin savunacak olduğu konuların neler olduğunu sormuştur. İsmet Paşa'nın vermiş olduğu cevap ise aynen şöyledir:

> Bizim sulh şartlarımız dünyaca malumdur. Bu şartları müteaddit defalar, müteaddit vesilelerle ilan etmekten geri kalmadığımız için onları herkes bilir. Bizim uğrunda senelerden beri her fedakârlığa katlandığımız gayelerimiz çok mütevazı ve çok haklıdır. Bu gayeler iki kelime içindedir: "Misakı Milli (…)" Boğazlar hakiki ve samimi surette serbest olursa ortada hiç bir tehlike kalmaz. Bizim istediğimiz serbestlik samimidir. Yalnız Marmara ve İstanbul'un emniyeti hususunda bize teminat verilmelidir. Yunanlıların yaptıkları tahribat çok büyüktür. Memleketi Yunan istilasına uğrayan her yeri harabeden başka bir şey değildir. Bunlar Yunanlılara tamir ettirilecektir. Ekalliyetlerin mübadelesi esas itibariyle en muvafık bir tedbirdir. Ben her halde konferansın vereceği neticelerden umumi surette ümitli olarak gidiyorum.[268]

Türk heyeti Lozan'da tren istasyonuna vardığı sırada, gelen tek delegasyonun kendileri olduğunu görmüş ve 13 Kasım'da başlayacak olan konferansın 20 Kasım'a ertelenmiş olduğunu öğrenmiştir.[269] Netice itibariyle konferans 20 Kasım 1922 tarihinde Salı günü saat 15.30'da İsviçre'nin Lozan kentinde Mont Benon Gazinosu'nda, İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. Haab'ın konuşmasıyla birlikte başlamıştır.[270] İlk gün sadece açılış konuşmalarının yapıldığı konferansın ikinci günü görüşmeleri ise Ouchy Şatosunda saat 11.00'de yeniden başlamıştır.[271]

21 Kasım'da yapılan ilk oturumda konferansta ele alınacak konuların görüşüleceği komisyonlar belirlenmiştir. Belirlenen komisyonlarda Birinci Komisyon başkanlık görevinde İngiltere Başdelegesi Lord Curzon'un bulunmaktaydı ve ülke ve askerlik Sorunları, Boğazlar rejimi konuları görüşülecekti. İkinci Komisyon İtalya Başdelegesi Marki Garroni başkanlığında Türkiye'deki yabancıların ve azınlıkların durumu ile ilgili konuları; Üçüncü Komisyon ise Fransız

---

27 Ekim 1922'de görevinden istifa eden Yusuf Kemal Bey'in yerine İsmet Paşa, TBMM'de 150 oy alarak, Hariciye Vekili olmuş ve Mustafa Kemal Paşa İsmet Paşa'yı Lozan'a gidecek olan delegelerin başına atamıştır.

[267] TBMM'nin 3 Kasım 1922 tarihli birleşiminin ikinci celsesinde ikinci Başkan Adnan Bey, Vekiller Heyeti Başkanlığının Lozan Barış Konferansı'na gidecek heyette yer alan mebusların izinli sayılmalarını isteyen tezkereyi okumuştur. Buna göre; "TBMM Riyaseti Celilesine İcra Vekilleri Heyeti'nin 31.10.1338 tarihindeki içtimaında Sulh Konferansına izam kılınacak Heyeti Murahhasa Riyasetine Hariciye Vekili Edirne Mebusu Ferik İsmet Paşa Hazretleri, murahhaslıklara da Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur ve İktisat Vekili Sabıkı Trabzon Mebusu Hasan Hüsnü Beyefendiler intihap ve Adana Mebusu Zekâi, Saruhan Mebusu Celâl, Diyarbekir Mebusu Zülfi, Burdur Mebusu Veli Beyefendilerin de Heyeti Müşavere meyanında bulunmaları takarrür etmekle bu bapta muhtazi muamelenin sürati ifasına ve neticenin işarına müsaade buyurulmasını rica eylerim." Bkz. TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 132, Cilt: 24, 03.11.1338, s. 334-335; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 1, TTK Yayınevi, Ankara, 2000, s. 78-79.

[268] Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa,** Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1943, s. 40.

[269] Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I 1922-1923**, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 103.

[270] Konferansa Türkiye ile birlikte katılan ülkeler, ABD, İngiltere, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı katılmıştır. Katılımcı Delegeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Treaty Of Peace With Turkey and Other Instruments, Signed at Lausanne on July 24, 1923**, Treaty Series No: 16, London, 1923, s. 3-7.

[271] Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, I. Takım, C:1 Kitap: 1, s. 3-4.

Başdelegesi M. Barrere başkanlığında mali ve iktisadi konuları, limanlar, demiryolları, sağlık sorunları konularını ele alacaktı.[272]

Konferansta 9 hafta süren görüşmelerde Trakya sınırı, Adli Kapitülasyonlar, İktisadi ve Mali Konular, Musul Meselesi başta olmak üzere birçok konuda taraflar arasında herhangi bir uzlaşma sağlanamamış ve konferans kesintiye uğramıştır. Bunun üzerine Türkiye askeri hazırlıklarına tekrar başlamış ve kuvvetlerini Boğazlar yönüne kaydırmıştı. Ancak katılımcı bütün devletler yeni bir savaş istememekteydi ve bu sebebple de 23 Nisan 1920'de Lozan Konferansı tekrar toplanmıştı.[273] Konferansta Türk Heyeti için en önemli nokta İstanbul'un ve Trakya'nın tam anlamıyla kurtarılmasıydı.

Konferansın ikinci dönem görüşmelerinde yine 3 komisyon oluşturulmuş ve ilk komisyon görüşmeleri Sir Rumbold başkanlığında daha önce çözümlenmemiş olan ülke sorunları ile yabancılara uygulanacak olan adli konular müzakere edilecekti. İkinci komisyon Pelle başkanlığında mali ve sağlık konularını ele alırken, üçüncü komisyonda Montagna liderliğinde iktisadi meselelerle ilgilecekti.[274] Konferansta görüşülen başlıca konular, sınırlar, Türk-Yunan savaş tazminatı meselesi, Adli kapitülasyonlar, Türk topraklarının tahliyesi ve imtiyaz meselesi, Osmanlı genel borçları gibi meselelerdi. Neticede yapılan görüşmelerin ardından 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır.[275]

---

[272] Demirci, a.g.e., s. 78. Üç Komisyon da kendi arasında alt komisyonlara ayrılarak çalışmalarını yürütmüştür. Birinci Komisyonun alt komisyonları; Boğazlar Rejimi İnceleme Komisyonu, Azınlıklar Alt Komisyonu, Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu, Neuilly Antlaşması'nın Bulgaristan'a Ege Denizi'nde Ekonomik Bir Çıkış Yolu Verilmesine İlişkin Maddesini Uygulama Yol ve Yöntemlerini İncelemekle Görevli Alt Komisyonu. İkinci Komisyonun ayrıldığı alt komisyonlar; İkinci Komisyon Birinci Alt Komisyon (Yerleşme hakkı ve yargı rejimi bakımından Türkiye'de yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hukuksal durumu), İkinci Komisyon İkinci Alt Komisyon (Ekonomik rejim konusunda yabancıların durumu) İkinci Komisyon Üçüncü Alt Komisyon (Uyrukluk sorunları – Arkeolojik araştırmalara ilişkin sorunlar). Üçüncü Komisyonun alt komisyonları; Üçüncü Komisyon Maliye Sorunları Alt Komisyonu, Üçüncü Komisyon Ulaştırma ve Taşıma İşleri Alt Komisyonu, Üçüncü Komisyon Gümrük ve Ticaret Rejimi Alt Komisyonu, Üçüncü Komisyon Sağlık İşleri Alt Komisyonu, Üçüncü Komisyon İktisat Sorunları Alt Komisyonu. Konferans boyunca çoğu zaman Komisyonlar ve alt komisyonlar toplantılarını aynı anda devam ettirmiş ve aynı gün içerisinde birden fazla konuların ele alındığı da olmuştur. Konferans tutanakları hakkında detaylı bilgi için bkz. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**; Demirci, a.g.e., s. 78.

[273] **The Lausanne Treaty,** Foreign Policy Association, No: 26, Series: 1923-1924, Newyork, 1924, s. 3.

[274] Demirci, a.g.e., s. 196; Birinci Komite, Antlaşma Tasarısı'nın 1-44 arasındaki maddeleri ile 134-151. maddeleri, Trakya toprakları üzerindeki sözleşme, yabancılara uygulanacak olan rejim hakkında sözleşme (10 ve 17. Maddeler haricinde) ile ilgilenirken; İkinci Komite, 45-70 ve 129-131 arasındaki maddeleri; Üçüncü Komite ise 71-117 arasındaki maddeler ile Ticaret rejimine ilişkin sözleşme, Yabancılara uygulanacak olan rejim hakkında maddeler (10-17) ile ilgilenecekti. Komisyonlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, II. Takım, C: I, Kitap: I, s. 1-2.

[275] **The Lausanne Treaty,** s. 23.

2.1.2. Lozan Barış Görüşmeleri Sırasında Kıbrıs İle İlgili Gelişmeler

Konferans 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramadan önce, İtilaf Devletleri konferansın sonuçsuz bir şekilde dağılmasını önlemek için daha önce Paris'te hazırladıkları antlaşma taslağını 30 Ocak'ta Türk Delegesi'ne vermişlerdi. 160 madde ve 9 bağlı projeyi kapsayan antlaşma taslağında,[276] "Ülkeye İlişkin Hükümler" başlığı altında Kıbrıs ile ilgili olan 19. madde şu şekildeydi: "Türkiye, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen, Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılışını tanıdığını bildirir. Kıbrıs adasında doğmuş ya da oturan Türk uyrukluları, Türk uyrukluğunu yitirerek yerel kanun uyarınca İngiliz uyrukluğuna geçeceklerdir." Türk Delegesi ise verilen ilk antlaşma taslağında Musul meselesi başta olmak üzere bir takım hususlara itiraz etmişti. Ancak Kıbrıs ile ilgili herhangi bir çekincede bulunulmamıştı. Neticede taraflar arasında herhangi bir uzlaşma sağlanamamış ve konferans 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramıştır. Mart ayının ilk haftasında ise İtilaf Devletleri temsilcileri yeni bir antlaşma önerisi hazırlayarak TBMM Hükümetine vermişlerdi. TBMM ise 8 Mart'ta karşı bir öneri hazırlayarak İtilaf Devletleri'ne iletmişti. Kıbrıs ile ilgili olan 19. madde ise şu şekilde yeniden düzenlenmişti:

> Türkiye İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinde ilân edilen, Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılışını tanıdığını bildirir.
>
> Türkiye, Kıbrıs gelirleri ile güvence altına alınmış Osmanlı borçlanmaları konusundaki bütün yükümlülüklerinden ve borçlarından aklanmıştır.
>
> Kıbrıs adasında doğmuş ve bu adada oturan Türk uyrukluları, Osmanlı uyrukluğunu yitirerek, yerel kanun uyarınca, İngiliz uyrukluğuna geçeceklerdir.
>
> İşbu madde uyarınca İngiliz uyruğu olan kimseler, işbu bölümün II kesiminde öngörülen genel hükümlere uygun olarak, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir.[277]

Kıbrıs Türk basınına yansıyan 7 Nisan 1923 tarihli bir haberde ise, 8 Mart günü yapılan Türk tekliflerine dair bilgiler verilmekteydi. Habere göre Türkiye barış isteğinde olduğunu bütün dünyaya göstermişti, ancak Avrupa'nın da aynı çabayı göstermesi gerekmekteydi. Ayrıca haberde Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili tekliflerinin halkın isteklerinden uzak olduğu da vurgulanmış ve halkın yaşadığı üzüntü de şu ifadelerle belirtilmişti: "(…) Dünyanın en büyük zaferlerini kazanacak derecede harikalar göstermiş olan Heyet-i Vekilemiz tarafından ahiren verilen bu ümide verdiğimiz teklifat maalesef Misak-ı Millimizin manasını hakkıyla tevaffuk etmemiş olduğundan emel-i millimiz de bi-hak tatmin edilmemiş oluyor!"

23 Nisan'da tekrar başlayan Lozan görüşmelerinde Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili yapmış olduğu öneri, ikinci fıkradaki hüküm hariç İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmiştir. İkinci fıkradaki öneri ise özellikle İngiliz Delegesi tarafından kabul edilmemiştir. Nitekim İngiliz temsilciler 1855 yılı

---

[276] Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 181.

[277] Gürel, a.g.e, s.110.

Osmanlı borçlanmasının niteliği hususunda Türk Delegesi'nin yanlış düşündüğünü ileri sürmekteydi. İngiltere'ye göre bu borçlanma hukuki açıdan Kıbrıs gelirleriyle güvence altına alınmamıştı. Oysaki İngiltere 1855 yılı Osmanlı borçlanmasına karşılık olarak Kıbrıs adasından elde ettiği gelir fazlasını 1878'den itibaren hesaplamıştı. Neticede 19. madde konusunda taraflar arasında anlaşmaya varılmış ve söz konusu madde 2 Mayıs'taki oturumda şu şekilde beyan edilmiştir:

> Barış Antlaşması'nın 19'uncu maddesi konusunda:
> İngiliz ve Türk Temsilci Heyetleri, aşağıdaki tekliflerde bulunmakta görüş birliğine varmışlardır:
>
> 1) 19'uncu maddenin ilk fıkrasının (Türk metni) ayrı bir madde olması;
>
> 2) (…) ikinci fıkranın metinden çıkartılması;
>
> 3) 3'üncü ve 4'üncü fıkraların, ayrı bir maddeye konu olmaları.[278]

Karşılıklı anlaşmalar sonucunda Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır.[279] Antlaşmanın 16, 20 ve 21. maddeleri doğrudan Kıbrıs ile ilgilidir ve söz konusu maddeler şu şekildedir:

> Madde 16: Türkiye işbu Muahedede musarrah hududlar haricinde kâin bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye müteallik ve kezalik işbu Muahede ile üzerlerinde kendi hakkı hâkimiyeti tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alâkadarlar tarafından tayin edilmiş veya edilecektir. Her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler. İşbu Maddenin ahkâmı mücaveret münasebetiyle Türkiye ile hem hudud memleketler arasında takarrür etmiş veya edecek olan ahkâmı hususiyeyi ihlâl etmez.[280]
>
> Madde 20: Türkiye, Britanya Hükümeti tarafından Kıbrıs'ın 5 Teşrin-i Sani 1914'te ilân olunan ilhakını tanıdığını beyan eder.[281]
>
> Madde 21: 5 Teşrin-i Sani 1914 tarihinde Kıbrıs adasında mütemekkin olan Türk tebaası kanunu mahallinin tayin ettiği şerait dairesinde İngiltere tâbiiyetini iktisap ve bu yüzden Türk tâbiiyetini zayi edeceklerdir. Maahaza işbu Muahedenamenin mevkii meriyete vaz'ından itibaren iki senelik bir müddet zarfında Türk tâbiiyetini ihtiyar edebileceklerdir; bu takdirde hakkı hiyarlarını istimal ettikleri tarihi takibeden on iki ay zarfında Kıbrıs adasını terketmeğe mecbur olacaklardır. İşbu Muahedenamenin mevkii meriyete vazı tarihinde Kıbrıs adasında mütemekkin olupta kanunu

---

[278] Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, İkinci Takım, C: I, Kitap: I, s.213, 222, 225.

[279] Antlaşmanın dünya basınına yansımaları için bkz. "Turks Fully Sign Peace Treaty", **The Vancouver Daily Province,** (24.07.1923), s. 1; "Treaty Signed Turkey and World Power", **The Tulsa Tribune,** (24.07.1923), s. 3; "Peace Treaty of Lausanne Signed", **Journal and Courier,** (24.07.1923), s. 1; "Lausanne Pact Signed, 27 Convicts Captured", **The News Herald,** (24.07.1923), s. 1; "Price Five Cents Peace Treaty for Near East Signed at Last, Open Straits Assured", **The Tuscaloosa News,** (24.07.1923), s. 1; "Powers Sign Peace Pact At Lausanne", **Idaho Evening Times,** (24.07.1923), s. 1; "Turkey Victor In Signing Of Lausanne Pact", **The Evening Republic",** (24.07.1923), s. 1; "Peace Of Lausanne", **The Courier News**, (24.07.1923), s. 7; "Peace Pact Of Lausanne", **The Burlington Daily News,** (24.07.1923), s. 1; "Lausanne", **The Daily News**, (24.07.1923), s. 4; "Lausanne Pact Given Approval", **The Journal Times**, (24.07.1923), s. 1; "Treaty is Signed Ending Near East War at Lausanne", **The Albany Evening Hard**, (24.07.1923), s. 1; "Lausanne Treaty of Peace is Signed Up", **The Colombus Telegram**, (24.07.1923), s. 1.

[280] **Lozan Sulh Muahedenamesi Mukavelat ve Senedatı Saire 24 Temmuz 1339-1923,** TBMM Hariciye Vekâleti, Ahmed İhsan Şürekâsı Matbuatı Osmani Şirketi, İstanbul, 1339, s. 9; Düstur Üçüncü Tertip, 5, 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1931, s. 27; **Treaty Of Peace With Turkey And Other Instruments Signed at Lausanne on July 24, 1923**, s. 21.

[281] **Lozan Sulh Muahedenamesi Mukavelat ve Senedatı Saire 24 Temmuz 1339-1923**, s. 10; Düstur Üçüncü Tertip, 5, s. 28; **Treaty Of Peace With Turkey And Other Instruments Signed at Lausanne on July 24, 1923**, s. 22.

mahallinin tâyin ettiği şerait dairesinde vuku bulan müracaat üzerine tarihi mezkûrde İngiltere tâbiiyetini ihraz etmiş veya etmek üzere bulunmuş olan Türk tebaası dahi bundan dolayı Türk tâbiiyetini zayi edeceklerdir. Şurası mukarrerdir ki Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümeti'nin muvafakati olmaksızın Türk tabiiyetinden başka bir tabiiyet ihraz etmiş olan kimselere İngiltere tabiiyetini tefvizden imtina etmek salâhiyetini haiz olacaktır."[282]

Netice olarak Türkiye 16. madde ile ada üzerindeki haklarından vazgeçtiğini kabul ederken, 20. madde ile de adanın İngiltere tarafından ilhakını resmi olarak tanımıştır.[283] 21. madde ile Kıbrıslı Türklere iki seçenek sunulmuştu. Kıbrıs Türkleri ya İngiliz uyruğunu seçecek adada varlığını devam ettirecek ya da Türk uyruğunu seçerek adayı 12 ay içerisinde terk edecekti. Resmi olarak bir İngiliz toprağı haline gelen ada, bundan sonraki süreçte ise Kıbrıslı Türklerin anavatan saydıkları Türkiye'ye yoğun göçüne sahne olacaktır. Lozan Barış Antlaşması'nın 27, 30, 31, 32 ve 33. maddeleri de dolaylı olarak Kıbrıs adasını ilgilendirmektedir. Söz konusu maddeler ise şu şekildedir:

Madde 27: Türkiye Hükümeti veya Türkiye memurini tarafından Türkiye arazisi haricinde işbu muahedenameye vaziülimiza diğer devletlerin tahtı hâkimiyetinde veya himayesinde bulunan arazi tebaası ile Türkiye'den ayrılan arazi tebaası üzerinde siyası, teşriî veya idarî ususatta herhangi bir sebebe müstenit olursa olsun hiç bir salâhiyet veya hakkı kaza istimal edilemiyecektir. Şurası mukarrerdir ki memurini mezhelaiyei islâmiyenin vezaifi diniyelerme halel iras edilmiş değildir.

Madde 30: İşbu muahedename ahkâmı mucibince Türkiye'den ayrılan arazide yerleşmiş Türk tebaası bihakkın ve kavanini mahalliyece mevzu şerait dâhilinde işbu arazinin intikal ettiği Devletin tebaası olacaklardır.

Madde 31: 18 yaşını mütecaviz olup da 30'uncu madde ahkâmı mucibince Türk tabiiyetini zayi ve bihakkın yeni bir tabiiyet iktisap eden eşhas işbu muahedenin mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren iki sene müddet zarfında Türk tabiiyetini ihtiyar etmek salâhiyetini haiz olacaklardır.

Madde 32: işbu muahedenameye tevfikan Türkiye'den ayrılan bir kısım arazide yerleşmiş ve mezkûr arazideki ekseriyet ahaliden ırk itibariyle ayrı olan 18 yaşını mütecaviz eşhas, işbu muahedenir mevkii meriyete vazından itibaren iki sene müddet zarfında ahalisinin ekseriyeti kendisinin ırkına mensup olan devletlerden birinin tabiiyetini, mezkûr Devletin muvafakati şartiyle ihtiyar ede bileceklerdir.

Madde 33: 31 ve 32'nci maddeler ahkâmına tevfikan hakkı hiyarlarını istimal eden eşhas, bunu takip eden on iki ay zarfında ikametgâhlarını, hakkı hiyarlarının lehine istimal ettikleri Devlet arazisine nakle mecburdurlar. İşbu hakkı hiyarlarının istimalden mukaddem mukim bulundukları diğer Devletin arazisinde malik oldukları emvali gayrimenkuleyi muhafaza etmekte serbest olacaklardır. İşbu eşhas her nevi emvali menkulelerini beraberlerinde götürebileceklerdir. Bundan dolayı kendilerine ne ihraç, ne ithal için hiç bir harç veya resim tarh olunmayacaktır.[284]

Lozan Barış Antlaşması ile İngiltere'nin 5 Kasım 1914'teki ilhakı resmi olarak Türkiye tarafından tanınmış oldu. İngiliz uyrukluğu ile ilgili olan karar, Kıbrıs Türklerinin kendi tercihine

---

[282] **Lozan Sulh Muahedenamesi Mukavelat ve Senedatı Saire 24 Temmuz 1339-1923,** s. 10; Düstur Üçüncü Tertip, 5, s. 28; **Treaty Of Peace With Turkey And Other Instruments Signed at Lausanne on July 24, 1923**, s. 22.

[283] Hubert Faustmann "The Colonial Legacy of Division", **The Government and Politics of Cyprus**, James Ker Lindsay (Ed.), Peter Lang AG International Academic Publishers, Germany, 1972, s. 49; Nihat Erim**, Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1975, s. 2.

[284] **Lozan Sulh Muahedenamesi Mukavelat ve Senedatı Saire 24 Temmuz 1339-1923,** s. 11-12; Düstur Üçüncü Tertip, 5, s. 31-34; **Treaty Of Peace With Turkey And Other Instruments Signed at Lausanne on July 24, 1923**, s. 25-26.

bırakılmıştı. Lozan Konferansı'ndan sonra Türkiye'ye dönen İsmet Paşa Kıbrıs konusunda neden ısrarcı olunmadığını ve ada üzerinde İngiliz hâkimiyetinin neden tanındığını şu şekilde ifade etmiştir:

> Asıl önemli olan ekonomik ve adli kapitülasyonlardan kurtulmak ve diğer hayati konuları kazanmak için İngiltere ile öteki müttefiklerden ayrı ve önceden özel olarak anlaşmak istedik. Zaten 1878'de Kıbrıs adası İngiltere'ye verilmiş, 1914'te İngiltere burayı ilhak etmiştir. Kıbrıs'ı gidip İngiltere'den geri almamız o tarihte söz konusu olamazdı."[285]

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması Kıbrıs Türkleri arasında da büyük bir sevinçle karşılanmış ve adanın çeşitli yerlerinde kutlamalar yapılmıştı. Kıbrıs Türk basını Türkiye'nin kendisi için önemli bir barış antlaşması imzaladığını, ancak Kıbrıs Türklerinin antlaşma kapsamında ihmal edildiğini ileri sürmüştü.[286] Buna rağmen basında yine de Türkiye'nin elinden geleni yaptığı belirtilmiş, Kıbrıs Türklerinin anavatana olan güven ve bağlılığı üzerinde durulmuştur. Kıbrıs Türk basınından Hakikat gazetesinin bir haberinde ise şöyle denilmekteydi:

> (…) Bizi esaretten kurtarmak için canlarını esirgememiş dindaş ve kardeşlerimiz her türlü ihtimali hesaba katarken Kıbrıs Müslümanlarını da hesaba dâhil ettiklerini biliyoruz. Ancak umduklarımız çıkmadı ve kurtuluş gününü göremedik. Bizim derdimize çare bulunamadı. Ancak elde ettiğimiz zaferlerden dolayı iftihar etmemek mümkün değil. Milletimizin meydana getirdiği bağımsız hükümet çok önemlidir. Lozan'da yapılan antlaşma hükümetimize doğrudan ulaşabilmek için önümüzdeki engelleri kaldırmamışsa da anavatanla aramızdaki istibdat zincirlerini koparabilmek için önemli bir durumdur. Milletimizin bu zaferi bize de buradaki dertlerimizin tedavisi için çalışmaya başlamak imkânını verdi. Kıbrıs ile Anadolu arasındaki din ve millet bağları koparılamaz. Bu bağlarımızı daha da kuvvetlendirmeliyiz.[287]

Kıbrıs Türkleri Lozan Barış Antlaşması'nda Kıbrıs ile ilgili verilen karar karşısında aslında büyük bir şaşkınlığa uğramamış ve adada Kıbrıs'ın tekrar Türkiye'ye geri verilebileceği yönünde bir inanç da oluşmamıştı. Ancak verilen karar halkta zaten kötü olan ekonomik durumunun daha da kötüleşeceği inancını doğurmuştu. Bu nedenle halkın bir kısmı anavatana göç etmeyi tercih edecek, bir kısmı da varolan kötü ekonomiyi düzelterek anavatan ile olan bağların korunmasına çalışacaktı.

2.1.3. TBMM'de Kıbrıs Adası Üzerine Yapılan Tartışmalar

Lozan Konferansı'na gönderilen İsmet Paşa'ya verilen talimatnamede, Kıbrıs hakkında herhangi bir söylemde bulunulmamış ve Kıbrıs adası Misak-ı Milli sınırları dışında bırakılmıştı. Ancak mecliste zaman zaman yapılan konuşmalarda Kıbrıs konusuna değinilmiştir. Trabzon Mebusu Hasan Bey meclisteki bir toplantıda Osmanlı borçları ve Duyun-u Umumiye hususunda bilgi verirken, Kıbrıs adasının çok daha önceden anavatandan ayrıldığını ve bu sebeple de bir borç

---

[285] Erim, a.g.e., s. 2.

[286] "(…) Senelerden beri çektiğimiz sıkıntıları, akıttığımız gözyaşlarını kesinlikle değiştirmedi. Büyük ümitlerle sulhü bekleyenlerin yüzlerinde ümitsizlik ve yas görülüyor. (…)" Haber için bkz. "Mağusa'da Sulh Şenlikleri", **Hakikat**, (04.08.1923), s. 1.

[287] "Sulh ve Biz", **Hakikat**, (06.10.1923), s. 1.

durumunun söz konusu olamayacağını ifade etmişti.[288] Bazı vekiller ise Hasan Bey'den daha farklı düşünerek, Kıbrıs adasının öneminin yeteri kadar anlaşılamadığını ve Kıbrıs Türklerine de gelecekleri konusunda yeteri kadar destek olunamadığını ileri sürmüştü.

Muhalif safta yer alan Sırrı Bey ise İsmet Paşa'nın Lozan'da Misak-ı Milli'ye uygun hareket etmediğini ileri sürmüştür. Ardından da Kıbrıs adası üzerine de mecliste bir konuşma yaparak şöyle demiştir:

> Gönlüm isterdi ki burada bu ahitname tanzim edilirken Heyeti Murahasamız ve onunla beraber bu ahitnameyi tetkik eden Heyeti Vekilemiz desin ki, bizden ayrılan memleketlerin hâkimiyetini sekene-i mahalliyenin lehine terk ettik. İşte o vakit biz Misak-ı Millimizin mefadine muvafık hareket etmiş olurduk. Bunu yapmayışımız o kıtaatı, o milyonlarca Müslümanı, Hristiyan esareti altına vermiş oluyoruz ve o da bizim elimizle oluyor. Hem bu kadar Müslümanın kanına giriyoruz ve hem de Misâk-ı Millîmizin mefadını öldürmüş oluyoruz. (…) Şimdi bahşiş olarak verilen memleketlerden birisi de Kıbrıs adasıdır. Bu memleket ahalisi ki sekenesinin de dörtte birisini Müslüman teşkil eder. Bu ada verilirken, vatanın selâmeti namına kurban edilirken, hiç olmazsa, sekene-i İslâmiye'nin hukukunu temin edecek bir madde konulmak yok mu idi? Hiç olmazsa oradaki Müslümanların da hukuku beşer dâhilinde hakka malikiyetini, hükümetin onlar üzerinde keyfemayeşa bir surette hareket edememeleri için bir madde, bir kayıt koymak yok mudur? Bu memleketin selâmeti namına bir kayıt vardı ki unutulmuş. O da bu adanın üçüncü bir devlete hibe, iane veya hiç bir suretle verilemeyeceği hakkında bir kayıt konulmalı idi.[289]

Aynı gün gerçekleşen oturumda Hüseyin Rauf Bey ise Sırrı Bey'in fikirlerine karşı çıkarak şunları söylemiştir.

> Sırrı Bey yüksek idare memuriyetlerinde bulunmuş ve binnetice heyeti vekile de vazife deruhte etmiş bir arkadaşımızdır. Sırrı Bey'in bunu yanlış ve çok acele tetkik ettiklerine kaniyim. Yoksa böyle düşüneceğine imkân yoktur. Onun için bizden ayrılan memleketlerin mukadderatını kendilerine bıraktık. Onlara hükümet etmek emelinden sarfi nazar ettik. (…)[290]

TBMM'de Kıbrıs üzerine yapılan tartışmalar devam etmiş ve 6 Mart günü bazı milletvekilleri Kıbrıs yüzünden İngiltere ile ters düşülmemesi gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır:

> İngiltere Hükümeti emriyle Anadolu'ya çıkarılan Yunan ve Habeşler milletimize milyonlarla zarar ika etmişken, bu zararın Yunan Hükümetine tahmili talebinde bulunulması doğru değildir. Çünkü İngiltere bu meselede âmir, Yunanlılar memurdur. Yunanlıların ika eylediği zarar ziyanı İngiltere'ye tazmin ettirmek ve o yolda mütalebede bulunmak muktazi eken bunun üzerine on beş

---

[288] Hasan Bey şunları söylemiştir: "Mısır, Kıbrıs resümali ile bizden ayrılmış bulunuyor. Binaenaleyh onlar için mesele yoktur. Binaenaleyh harp mebdeindeki ve bunu kastetmek üzere Balkan devletleri ile bizim aramızda Balkan Harbi mebdeindeki Duyun Harbi Umumî'de de bizden ayrılan memleketlerde nispeti varidat üzerinden Duyun-u Umumiyemizin yekûn Duyun-u Umumiye'nin yani Osmanlı İmparatorluğu'nun Duyun-u Umumiye'sinin bu nisbeti varidat esasına taksim etmek ve Türkiye'nin diğer memleketlere isabet eden mürettebatı seneviye hisselerinden hiç bir veçhile mesuliyeti kalmamak ve her memleket kendi hissei mürettebatını satın almak veyahut diğer şekil ile ita edebilmek, imha edebilmek şeklinde bir tesviyei düyun muamelesi olacaktır." Bkz. TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 3, 01.01.1923, s. 1175.

[289] TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 4, 05.03.1923, s. 115.

[290] TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 4, 05.03.1923, s. 123-124.

> milyon altın lira talimatın takas ve mahsubu cihetine gidilmek ve üstesine bir de Misak-ı Milli hududumuz haricinde Kıbrıs'tan feragat etmek hiç bir şekilde doğru değildir.[291]

Lozan Konferansı'na ara verildiği dönemde TBMM'nin gizli oturumlarında Kıbrıs üzerine tartışmalar devam etmiştir. Lozan Konferansı hususunda tartışmalara cevap veren İsmet Paşa, 16. madde ile ilgili olarak sadece şu cümleyi kullanmıştır: "(…) 16. madde feragati ifade ediyor. (…)"[292] İsmet Paşa devamında ise İtilaf Devletleri tarafından Türkiye'ye verilmiş olan taslak metninde 19. maddeye denk gelen Kıbrıs konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Kıbrıs Türklerinin Hakk-ı Hıyar (seçme hakkı) için öngörülmüş olan 2 yıl içinde kendi tabiiyetlerini seçme hakkına İngilizlerin başta karşı çıktığını, ancak sonrasında kabul ettiklerini belirtmiştir. İsmet Paşa 19. madde hususunda da şöyle demiştir:

> Sonra Kıbrıs adasında on dokuzuncu madde: Kıbrıs adasında sakin olanların Britanya tabiiyetini iktisap ettiğine dair bir şey. Diğer ayrılan yerlerde ahali Türk tabiiyetine avdet etmek için iki sene muhtardırlar. Bu Kıbrıs adası için İngilizler bunu kabul etmemişlerdir. Oraya da bunu ithal ediyoruz. Diyoruz ki Britanya tabiiyetini tefk eden bu eşhasın Türk tabiiyetini ihraz için filan yerde muharrer ahkâma tabidir. Şimdi burada bir şey vardır. Kıbrıs adasında mütevellit veya sakin olan Türk tebaası demişlerdir. Onlar Kıbrıs adasında mütevellit veya sakin olan Britanya tabiiyetini iktisap edecek ve bunlar da iki sene müddetle Türk tabiiyetine avdette muhtar olacaklardır.[293]

Lozan Barış Antlaşması sonrasında milli sınırlar dışında kalan Türklerin durumu, İsmet Paşa tarafından TBMM Genel Kurulu'nda 23 Ağustos 1923 tarihinde şu şekilde ifade edilmiştir:

> (…) Arkadaşlar! Hudutlar üzerinde daha ziyade tevakkuf etmek istemem, eski Osmanlı İmparatorluğu aksamından olduğu halde hudutlarımız haricinde birçok dindaşlarımızı bırakıyoruz. Daima kemali fahir ile ve kemali saffet ile ilan edebiliriz ki bugün milli hudutlarımız haricinde kalan dindaşlarımıza karşı Türk Milleti gördüğünden daha fazla vefa ve samimiyet göstermiştir. En dar zamanlarda, hatta kendilerinden müşkülat gördüğümüz zamanlarda dahi onların selametlerini saffeti derun ile temenni etmekten başka bir gaye takip etmedik. Bugün de temennimiz kendi muhitleri ve milliyetleri dâhilinde selamet ve saadet içerisinde yaşamalarıdır. (…)[294]

2.2. İngiliz İdaresinin Başlaması

Kıbrıs adasının kesin statüsünü belirleyen Lozan Barış Antlaşması, İngiltere Hükümeti tarafından 6 Ağustos 1924 tarihinde onaylanmış ve İngiltere Kralı V. George 10 Mart 1925'te ada

---

[291] TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 4, 06.03.1923, s. 187.

[292] TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 4, 06.03.1923, s. 70.

[293] TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 4, 06.03.1923, s. 70-71.

[294] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 4, Cilt: 1, 23.8.1923, s. 266-268.

statüsünde bir değişiklik yaparak, Kıbrıs'ı Taç[295] Kolonisi (Crown Colony)[296] ilan etmiştir. Bununla birlikte artık ada yönetiminde en yüksek merci "Yüksek Komiser" olmaktan çıkmış ve adadaki en yüksek yetkili "Vali" olarak belirlenmiştir. 1920 yılından itibaren Yüksek Komiser olarak görev yapan Sir Malcolm Stevenson,[297] 1 Mayıs 1925 tarihi itibariyle Kıbrıs adasının ilk İngiliz valisi olarak görevine devam etmiştir.[298]

Adanın İngiliz İmparatorluğu Tacına bağlı bir sömürge ilan edilmesi aslında Kıbrıs'ın statüsünde önemli bir değişikliğe sebep olmamış ve bu durum 1960 yılında Kıbrıs Bağımsız Cumhuriyeti kurulana kadar devam etmiştir. Adada belirlenen yeni statü ile birlikte anayasada da değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler 1 Mayıs 1925'te Sarayönü'nde düzenlenen bir törenle halka açıklanmıştır.[299] Yapılan törene İngiliz idaresinin üst düzey yöneticileri ile her iki toplumun ileri gelenleri ve kalabalık bir halk kitlesi katılmıştır. 10 Mart 1925 tarihli *Kraliyet Beratı'nın* okunmasının ardından ilk vali olarak atanan Stevenson, İngiliz Tacı'na sadakat yemini etmiştir. Aynı gün adada yeni bir anayasa da yürürlüğe girmiş ve anayasa hükümlerine göre Yasama Meclis seçimlerinin de yapılacağı ilan edilmiştir.[300]

2.2.1. Kraliyet Kolonisi'nin Yapısal Analizi

Kıbrıs adası 10 Mart 1925 tarihli İhtira Beratı (Letters Patent) ile birlikte artık resmen ve hukuken İngiliz İmparatorluğu'na ait bir "Kraliyet Kolonisi" haline gelmiş ve böylelikle 5 Kasım 1914'te değiştirilirmiş olan statü resmiyet kazanmıştır.[301] Nitekim İngiliz İmparatorluğu içerisinde en çok rastlanan statü Kraliyet Kolonileriydi. Klasik olarak uygulanan sistemde kolonilerin ele geçirilmesinden sonra, oraya merkezden yani Londra'dan bir vali ataması yapılır ve vali koloninin en yetkili kişisi olurdu. Valiye yardımcı olmak için de yardımcılar ve İngiliz memurlardan oluşan Yürütme Meclisleri kurulurdu. Bir de valiye yasama işlerinde danışmanlık yapan Yasama Meclisleri oluşturulurdu. Yasama Meclisleri atanmış bürokratlardan oluşabildiği gibi, ayrıca atanmış veya seçilmiş olan yerli halktan da oluşabilmekteydi. İngiliz koloni yönetiminde "Yürütmeyi" elde

---

[295] İngiliz kanunlarına göre "Taç" sadece kral ve kraliçeyi değil aynı zamanda yürütme organının tamamını ifade etmekteydi. Taç Kolonisi bakanların tavsiyesi ile hareket eden bir hükümdarı temsil etmekte olup, koloninin her türlü sorumluluğu tavsiyede bulunan bakanların kapsamındaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mümtaz Soysal, **Dış Politika ve Parlamento, Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s. 157.

[296] James Allen McHenry, **Prelude To Confrontation An Historical Sketch of Cyprus Between 1923 and 1945,** Foreign Policy Institute, TİSA Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1975, s. 11.

[297] Farid Mirbagheri, **Historical Dictionary of Cyprus,** No: 69, The Scarecrow Press, USA, 2010, s. 187.

[298] **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (01.05.1925), s. 228.

[299] Hüseyin Laptalı, "Kıbrıs'ta Bitmeyen Soykırım", **I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu, Sempozyum Bildiri Kitabı,** Ankara, 2009, s. 134.

[300] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 194-195.

[301] **The Cyprus Blue Book**, 1925, s. 99.

tutabilmek çok önemli olduğu için, Yürütme Meclis üyeleri bizzat İngiliz Hükümeti tarafından seçilirdi.

Yürütme Meclis üyeleri zamanla bakanlıklara veya kabineye dönüştüğü için İkinci Dünya Savaşı'na kadar, bu meclislere Avrupalı olmayan veya memur görevinde olmayanlar kabul edilmezdi.[302] Kraliyet Kolonileri'nin başına getirilmiş olan valiler çoğunlukla tecrübeli bir subaydan ya da üst düzey bürokratlardan seçilirdi. Valinin görev ve yetkileri koloninin önemine göre değişiklik göstermekteydi. Örneğin stratejik olarak önemli bir konumda olan gelişmiş kolonilerde valinin yanında anayasal bir otorite, yasama kurumu bulunurdu. Bununla birlikte vali görevini kötüye kullanamaz ve keyfi davranamazdı, eğer görevini kötüye kullanırsa hem koloni mahkemelerinde hem de merkezde yani İngiltere'de yargılanabilirdi. Gelişmemiş kolonilerde ise valinin yetkileri neredeyse sınırsızdı. İngiltere Hükümeti tarafından belirlenen süre gereğince valinin görev süresi de en fazla 6 yıl olabilirdi ve bu süreyi geçemezdi.[303] Yürütme Meclis üyeleri valiye yardımcı olmak üzere kolonyal servisten İngiliz memurlar olabildiği gibi, yerli halktan atanan temsilcilerden de oluşabilirdi ve koloni için alınacak olan idari kararlar bu mecliste belirlenirdi. Mecliste alınan kararlara vali uymak zorunda değildi ancak uymadığı takdirde meclisin tavsiyelerini Koloni Bakanlığı'na rapor halinde sunmak zorundaydı.[304]

Validen sonra gelen en üst düzey yetkili kişi ise Koloni Müsteşarıydı. Bu kişi idari ve siyasi konular ile ilgilenirdi. Polis daireleri, eğitim, sağlık, tarım, madenler ve ulaştırma dairelerinde ise alanında profesyonel memurlar görev alırdı. Gündelik idari işlerde kolonyal ofis memurları tarafından yürütülürdü. Yasama Meclisleri'nde üyeler atanmış veya seçilmiş kişilerden oluşurdu ve meclis başkanlığı görevi valilere verilirdi. Koloniler için oluşturulan her bir anayasada yasama, yürütme ve yargı kurumları mutlaka bulunurdu. Anayasaların hazırlanmasındaki en üst merci ise Birleşik Krallık Parlamentosuydu. Hazırlanan anayasalar ile sömürge politikaları ve sömürgelerin yönetim yapısı belirlenirdi. Koloniler genellikle Koloniler Bakanlığı'na bağlı olurdu ancak bazı sömürgeler Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları'na da bağlı olabilirdi.[305]

Koloniler için çıkarılan yasalar kraliyet beratı, talimatlar ve emirname adı altında sömürge valilerine gönderilirdi. Kraliyet Kolonileri'nin anayasaları da emirname, Kraliyet talimatnamesi ve beratlarla oluşturulmaktaydı. Emirnameler içerik olarak kolonilerin genel idari düzenini, yönetimde

---

[302] Mathieu Deflem, "Law Enforcement in British Colonial Africa: A Comparative Analysis of Imperial Policing in Nysaland, the Gold Coast, and Kenya", **Police Studies**, 17(1), Emerald Publishing Limited, United Kingdom,1994, s. 47; Muriel E. Chamberlain, **European Decolonisation In the Twentieth Century,** Longman, London and New York, 1998, s. 44.

[303] Chamberlain, a.g.e., s. 44-45.

[304] E.C.S. Wade and A.W. Bradley, **Constitutional Law,** Seventh Edition, Longmans, Green And Co Ltd., London, 1965, s. 421.

[305] Deflem, a.g.e., s. 47.

uygulanacak olan kuralları, yönetimin temel olan kurumlarını ve dağıtılmış olan yetkileri gösterirdi. Kraliyet talimatnameleri ise valiyi koloni yönetimi hususunda yönlendirme içeriğine sahip olurdu. Beratlarda da valilere atama yapma, memurlar üzerinde bir düzen kurma ve af çıkarma gibi konular üzerine bilgilendirmeler bulunurdu.[306] Kraliyet Kolonileri'nde sayısı ve içeriği farklılık gösterebilen alt mahkemeler ve yüksek mahkemeler bulunmaktaydı. Yargı sisteminde öncelik İngiliz yasaları olmasına rağmen, yerli hukuk da ihmal edilmezdi. Koloni Mahkeme yargıçları genellikle İngiliz olurdu ancak yerli yargıçlar da mahkemede bulunurdu.[307]

2.2.2. 1925 Anayasası ve Yapılan Yeni Düzenlemeler

1878 ve 1882 yıllarında yapılmış olan anayasal düzenlemelerle adanın yasama, yürütme ve yargı yapısı şekillendirilerek yeni bir idari düzen kurulmuştu. 1878 anayasası İngiltere'nin adayı ele geçirmesiyle birlikte iki ay içerisinde hızlıca hazırlattığı geçici bir anayasa özelliğini taşırken, 1882 anayasası daha sağlam temeller üzerine oturtulan, kapsamlı, kalıcı, otoriter ve beklentileri karşılamaya yönelik hazırlanmıştır. Adanın İngiliz Taç Kolonisi olmasıyla birlikte anayasada da değişiklikler yapılmıştır. Sözü edilen değişiklikler 10 Mart 1925 tarihli "Taç Kolonisi Beratı" ile birlikte, 1 Mayıs 1925'te Lefkoşa Sarayönü'nde yapılan bir törenle halka açıklanmış ve aynı gün resmi gazetede de yayımlanmıştır.

1925 düzenlemelerine göre İngiliz vali hem yasama hem de yürütmenin başına getirilmişti.[308] Kavanin Meclisi üyeleri seçimle gelen Türk-Rum üyeler ile atanmış olan İngiliz üyelerden oluşmaktaydı. Mecliste 1882 yılında 3 Türk, 9 Rum üye ve 6 atanmış İngiliz üye bulunurken[309] bu sayı, 1925 Anayasası ile birlikte değişikliğe uğramıştır. 6 Şubat 1925 tarihli *Kraliyet Emirnamesine* göre meclisteki üye sayısı 15 seçilmiş üye ve 9 atanmış İngiliz üyeden oluşacaktı. Emirnamenin 5. maddesine göre; Rum üye sayısı 12'ye, İngiliz Hükümetinin atamış olduğu resmi üye sayısı 9'a çıkarılırken, Türk üye sayısı 3 olarak bırakılmış ve herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.[310] Böylece Türk üyeler ve resmi üyelerin sayıca toplamı, Rum üyelerin sayısına eşitlenmişti. Herhangi bir eşitlik durumunda ise İngiliz Valinin oyu belirleyici nitelikte olacaktı. Böylelikle Rumların yıllar boyunca uğraştığı meclisteki üye sayısını artırma çalışmaları kısmen de olsa gerçekleşmişti.[311] Ancak İngiliz Taç Kolonisi adada özerklik bekleyen Rumları, ne oluşturulan yeni Anayasa, ne de meclisteki Rum

---

[306] Hiram Miller Stout, **British Government,** Oxford University Press, New York, 1953. s. 379.

[307] Stout, a.g.e., s. 409.

[308] "By The Officer Administering The Government A Proclaim", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (01.09.1925), s. 421.

[309] **The Colonial Office List**, Historical and Statistical Information, Harrison and Sons, London,1889, s. 290.

[310] **The Cyprus Blue Book**, 1925, s. 100; "Constitution of Council", **The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 250; **Colonial Reports Annual, Annual Report on the Social and Economic Progress of the People of Cyprus, 1931**, His Majesty's Stationery Office, London, 1932, s. 4; Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 94-95.

[311] Hakeri, a.g.e., s. 27-28.

üye sayısının arttırılması memnun etmemişti.[312] Başpiskopos Kirillos 1 Mayıs 1925'te Sarayönü'nde yapılan törende, Lefkoşa Kaymakamı Hart Devis'e Sömürgeler Bakanlığı'na hitaben yazılı bir protesto vermiş ve şöyle demişti: "Helen halkının değişmez ve alev alev tutuşan arzusu, anavatan Yunanistan'la birleşmektir ve daima böyle kalacaktır." İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'nın vermiş olduğu talimat doğrultusunda Kıbrıs Valisi 12 Haziran'da Krillos'a şu cevabı vermiştir: "Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi konusu, nihai şekilde kapanmıştır ve yeniden açılmayacaktır."[313]

6 Şubat 1925 tarihli Emirnamenin 6. maddesine göre meclisteki 12 Rum üyele için ada nahiye bazında 12 seçim bölgesine ayrılmıştı. Bunlar Değirmenlik, Dağ, Lefke ve Omorfo, Girne, Mağusa, Meserya ve Karpaz, Lefkoşa ve Larnaka yolu doğusunda kalan Larnaka Belediye sınırlarına dâhil nahiyeler, Lefkoşa ve Larnaka yolu batısında kalan Larnaka nahiyeleri, Limasol, Evdim ve Gilan, Baf, Hırsofu ve Kelokethera seçim bölgeleriydi.[314] 3 Müslüman üye için seçim bölgesi de Nicosia, Larnaka ve Limasol olarak belirlenmişti.[315]

Emirname'nin 10. maddesi ile seçmen olabilme şartları yeniden düzenlenmiş ve seçmen olma şartları bir önceki anayasaya göre zorlaştırılmıştı. Buna göre seçmenlik görevi yapamayacak olanlar şu şekilde açıklanmıştır:

> Seçmen listelerinin hazırlanma süreci başladığı andan itibaren 6 ay içerisinde devletten fakirlik ücreti alanlar, cinayet gibi ağır suçlardan ötürü en az 12 ay hapis cezasına çarptırılanlar, hakkında af dahi çıkarılmış olsa bütün hüküm giymiş kişiler, akli olarak yeterli olmayanlar, seçim süreci içerisinde herhangi bir aday tarafından ücret karşılığı tutulmuş olan kişiler oy kullanamaz ve seçmen olamazlardı.[316]

Emirnamenin 12. maddesiyle de aday olabilme nitelikleri belirlenmiştir. Buna göre;

> Aday olabilmek için en az 25 yaşını doldurmuş olmak, İngilizce, Rumca ve Türkçe dillerinden en az birini okur-yazar olmak ve konuşabilmek, herhangi bir sebepten dolayı devlet memurluğundan çıkarılmamış olmak, avukatlık veya doktorluk gibi mesleklerde bulunup, herhangi bir nedenle meslekten ihraç edilmiş olmamak, ne şartta olursa olsun bir suçtan ötürü 6 aydan fazla hapis cezası almamış olmak.[317]

---

[312] İbrahim Artuç, **Kıbrıs'ta Savaş,** Kastaş Yayınları, İstanbul, 1989, s. 35.

[313] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 196.

[314] "By The Officer Administering The Government", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (01.09.1925), s. 420-421; **The Cyprus Blue Book**, 1925, s. 101; "Constitution of Council", **The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 250-251.

[315] "By The Officer Administering The Government", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (01.09.1925), s. 421.

[316] **The Cyprus Blue Book**, 1929, s. 104; "Qualification of Voters", **The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 252.

[317] **The Cyprus Blue Book**, 1925, s. 101; "Disqualifications of Members"**, The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 253.

Belirtilen şartları taşımayıp da herhangi bir usulsüzlük ile mecliste üyelik yaptığı tespit edilen kişiler, mecliste bulundukları gün başına 50 pound tazminat ödemek zorundaydı. Ayrıca Kaza Mahkemelerinde yargılanacak ve üyelikleri hemen iptal edilecekti. Emirname'nin 14. maddesi ile meclis üyelerine resmi yemin formatında yemin vermek yerine, söz konusu yemine uyacakları konusunda beyanda bulunma seçeneği de sunulmuştu.[318]

Emirname'nin 15. maddesine göre; seçilen üyelerin gerekli şartları taşıdığına dair son kararı Yüksek Mahkeme vermekteydi. Bununla birlikte eğer bir seçim şüpheli bir durum içeriyorsa ve seçim sırasında başarısız sayılan bir aday, başarılı olarak gösterilen adayın seçime hile, oy çalma, tehdit, rüşvet gibi durumları karıştırdığını öğrenirse, yazılı olarak şikâyet edebilme hakkına sahipti ve durumun araştırılması için yetkili kurumlara dilekçe gönderebilirdi. Bu durumda Yüksek Mahkeme gereken araştırmaları yapar ve en son kararı Mahkeme Yargıcı verirdi.[319]

17. maddede bir seçimde adayların eşit oy alması halinde Kaza Seçim Başkanı'nın kendi belirleyecek olduğu bir sistemle seçimi sonuca ulaştırabileceğinden bahsedilmekteydi.[320] 18. Maddede de seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra, 15 gün içinde seçilen üyelere ve genel seçimlere karşı itirazlar olursa bir dilekçeyle Yüksek Mahkemeye şikâyet yapılabilecekleri üzerinde durulmuştu. Bu itirazı seçimlerde oy kullanmış kişiler veya oy kullanmaya hakkı olanlar, seçilme hakkı ve iddiasında bulunanlar, aday olan veya aday olmak isteyen kişiler yapabilirdi.[321]

1925 yılı yapılan düzenlemelerde seçimlere usulsüzlük karıştırılması hakkında yapılacaklar veya karıştıranlar ile ilgili detaylı maddeler de bulunmaktaydı. Nitekim Emirname'nin 20 ve 30. maddeleri arası seçilmiş adayların tehdit, baskı, rüşvet, sahte kimlik kullanımı, para ve yiyecek karşılığında oy satın alma, oy pusulası ile oynama, oy pusulalarını saklama, sahte pusula ve belge çıkarma, paketlenmiş oylara zarar verme gibi benzeri yasadışı durumlarda bulunarak seçimleri kazanma durumunda ne yapılacağı açıklanmıştır. Buna göre; öncelikle yapılması gereken seçimlerin iptal edilmesi olarak belirlenmişti. Ardından ise bu kişilere 10 pounda kadar para cezası ve 6 aya kadar hapis cezası verilecekti. Bununla birlikte seçimin yapıldığı sırada, kural ve usullere uyulmaması seçim sonucunu etkilememişse, o zaman seçim iptal edilemezdi.[322] Emirname'nin 42. maddesinde ise "Majesteleri, mirasçıları ile haleflerinin, Kraliyet Özel Meclisi'nin tavsiyesiyle Anayasayı kaldırma, değiştirme, düzeltme ve ekleme yapmak gibi tam yetkiye sahiptir" denilerek, İngiliz Hükümetinin ada üzerindeki kesin otoritesi vurgulanmıştır.[323]

---

[318] "Oath of Allegiance to be Taken by Members",**The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 254.

[319] 16. maddenin içeriği için bkz. "Writs of Election", **The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 255.

[320] "Procedure on an Equality of Votes", **The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 255.

[321] "Presentation of Election Petition", **The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 255.

[322] Detay için bkz. **The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 256-259.

[323] "Power of Revocation Reserved", **The Cyprus Gazette, Extraordinary (2),** (01.05.1925), s. 261.

İngiliz memur John Cyril Douglas Fenn "Adayı Yöneten Memur" sıfatıyla çıkarmış olduğu bir beyannamede, 1925 seçimlerinin yapılacak olduğu gün, saat ve sürenin vali tarafından belirlenip, Kaza Komiserleri'ne iletilmesini ve onlar aracılığıyla da en az 10 gün önceden köy ve mahalle muhtarlarına bildirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Seçimlerin 3 günden fazla sürmeyeceği, seçim saatlerinin 07.00-12.00 ve 13.00-18.00 arasında gerçekleştirileceği de beyannamede açık olarak belirtilmişti.[324]

1925 yılı seçimlerinde yapılan diğer bir değişiklikte oy sandıkları üzerinde olmuştur. Buna göre aynı şekle sahip olan oy kutularının iki farklı renge ve iki farklı bölüme sahip olmasına karar verilmiştir. Ayrıca sağ kol üzerindeki beyaz kısıma Türkçe ve Rumca harflerle "Evet", soldaki siyah kısıma da yine Türkçe ve Rumca harflerle "Hayır" yazılması ve seçmenlerin de oylarını tercihlerine göre buradan kullanması kararı getirilmiştir. Her vatandaş seçimlere katılmak ve oy kullanmak zorundaydı. Eğer bir vatandaş oy kullanmayı reddederse, öncelikle resmi kurumlar tarafından uyarılırdı. Buna rağmen oy kullanmamak için direnirse, 5 pounda kadar para cezası ve 3 ayı geçmeyecek hapis cezası alırdı.[325] Her sandıkta seçmen listeleri ve yanında oy pusulaları bulunurdu. Seçim öncesinde Sandık Başkanı yerinde hazır bulunmak, sandıkları kontrol etmek ve seçim sonrasında da sandıkları kilitleyerek mühürlemek zorundaydı. Oy verme işlemi sırayla yapılmakta ve sandıkların olduğu odaya seçmenler tek tek alınmaktaydı. Ancak 1925 düzenlemesi ile birlikte, sandık odasına aynı anda en çok 5 kişi alınmaya başlanmıştır.[326]

2.2.3. 1925 Seçimlerinin Yapılması

Kendi arasında iç çekişme yaşayan Rum Ulusal Konseyi, 1925 seçimleri için ortak bir liste çıkaramayınca Rumlar arasında şiddetli bir seçim kampanyası başlatılmıştı. Kampanya sırasında anayasanın geliştirilmesi, öşür vergisinin ve Türkiye'ye kira bedeli olarak halkın ödediği verginin kaldırılması ve bunların hayata geçirilebilmesi için İngiliz yönetimiyle işbirliği yapılması adayların üzerinde durduğu başlıca konulardı. Türk toplumu ise meclis adaylarını belirlemiş ve 2 Ekim 1925'te Evkaf Murahhası olarak atanan Mehmet Münir Bey'i ve onun tarafında yer alan kişileri seçmişti. Dr. Eyyup Necmeddin'de Evkafçılar olarak bilinen bu gruba katılmıştı. Türk adayların seçim kampanyası boyunca düşünceleri ise şu yöndeydi: "Rumlara karşı İngiliz yönetimi ile mutlaka işbirliği yapılacaktı. Çünkü Türk toplumu sadece bu şekilde Rumlar karşısında ayakta durabilirdi."[327]

---

[324] Beyanname içeriği için bkz. "By The Officer Administering The Government", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (01.09.1925), s. 417-425; **The Cyprus Blue Book**, 1930, s. 417.

[325] "By The Officer Administering The Government", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (01.09.1925), s. 419.

[326] Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 103-105.

[327] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 197.

6 Şubat 1925 tarihli Emirname ile Yasama Meclisi Rum üye sayısı 12'ye çıkarılmış ancak anayasanın temelinde büyük bir değişiklik yapılmamıştı.[328] Rum üye sayısının arttırılması ve İngiliz resmi memurlarının da 9 kişiye çıkarılması ile mecliste bir denge kurulmak istenmişti. Bu koşullar altında 8-13 Ekim 1925 tarihinde yapılan genel seçimleri İngilizlerin ifadesi ile "ılımlı" politika yanlısı olan Rum adaylar kazanmıştı. Durumdan memnun kalan Vali Stevenson, Koloniler Bakanlığı'na yazmış olduğu bir raporda; "halk temsilcisi olan profesyonel politikacıların" seçimleri kaybettiğini ve seçim sonucundan büyük memnuniyet duyduğunu bildirmişti.[329] Rum adaylardan hükümetle uzlaşma yanlısı olmadıkları ileri sürülen Severis, Thedotou, Chakallis, Paschalis gibi milliyetçi adaylar seçimleri kaybetmişti. İngiltere idaresine karşı daha ılımlı olan Rossides, Stravrinakis, Hacı Prokobi, Hacı Pavlou, L. Pierides, Fieros, Emphiedjis gibi Rum adaylar ise meclis üyeliğine seçilmişti.[330]

1925 yılı itibariyle nahiye bazında 12 seçim bölgesine seçilenler ise şöyleydi; Lefkoşa-Değirmenlik nahiyesi Stavros Stravrinakis, Orini nahiyesi Hacı Prokobi, Lefke-Omorfo nahiyesi Hacı Pavlou, Girne nahiyesi Fieros, Mağusa nahiyesi G. Emfiyecis, Meserya-Karpaz nahiyesi K.P. Rossides, Larnaka Doğu bölgesi Pierides, Larnaka Batı Bölgesi Nikodemos, Limasol P.L. Kakoyannis, Evdim-Gilan M.H. Mihailides, Baf Stelyos Pavlides, Hırsofu-Celocera nahiyesi Fedon Yuannides.[331] Meclisin seçilen yeni Rum üyeleri daha politik davranarak Enosis isteklerini meclise olabildiğince taşımamaya karar vermişlerdi. Ancak anayasal haklarını daha da genişletebilmek için İngiliz yönetimi ve Türk üyelerle de işbirliği içinde olmayı kabul etmişlerdi.

Türk tarafından Kavanin Meclis üyeliklerini kazanan isimler ise Lefkoşa-Girne seçim bölgesinden Mehmet Münir Bey,[332] Limasol-Baf bölgesinden Dr. Eyyup Necmeddin Bey, Larnaka-Mağusa seçim bölgesinden de tüccar Mahmud Celalettin Bey'di.[333] Mehmet Münir Bey

---

328 Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, s. 94-95.

329 G.S. Georghallides, **A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 With A Survey of the Foundations of British Rule**, Cyprus Resarch Center, Nicosia, 1979, 346-347.

330 "Non Mohammedan Members", **The Cyprus Gazette,** (23.11.1925), s. 481; **The Cyprus Blue Book**, 1926, s. 98.

331 "Electral Districts", **The Cyprus Gazette,** (23.11.1925), s. 481; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 197; **The Cyprus Blue Book**, 1926, s. 98-101.

332 Mehmet Münir Bey (1890-1957) İngiliz okulu mezunudur ve 1906-1925 yılları arasında Defterdarlıkta Muhasebeci olarak çalışmıştır. Memur olduğu dönemde Londra'da hukuk tahsili görmüş ve 1922'de Grayslann'den mezun olarak diploma almıştır. Kıbrıs'a döndüğünde ise Girne Kaza Mahkemesi Hâkimi olmuş ve daha sonra Lefkoşa Kaza Mahkemesi'nde Ek Hâkim olarak çalışmıştır. 11 Ağustos 1925'te İngiliz Vali Stevenson tarafından Evkaf Murahhaslığı'na tayin edilmiştir. 1925 yılında girmiş olduğu mecliste tek dönem vekillik yapmış olan Münir Bey, Evkaf Murahhaslığı görevini 1947 yılına kadar devam ettirmiştir. 1932-1947 yılları arasında Danışma Meclisi, 1926-1947 yılları arasında da İcraat Meclisinde bulunmuştur. 1937 yılında İngiltere Kralı 6. George'un Taç Giyme Töreni'nde Kıbrıs adasını temsilen bulunmuş ve 1939 yılında kendisine İngiliz Hükümeti tarafından "Sir" unvanı verilmiştir. Mehmet Münir Bey 22 Eylül 1957 yılında vefat etmiştir. Ahmet An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)**, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2002, s. 381-383.

333 "Mohammedan Members", **The Cyprus Gazette,** (23.11.1925), s. 481.

Evkafçıların[334] lideri sayılan Musa İrfan Bey'in ölümünden sonra, bir nevi Evkafçıların ve Türk halkının yeni lideri konumuna gelmişti.[335] Mehmet Münir Bey mecliste tek dönem üyelik yaptığı halde, bu dönem Evkafçıların mecliste en güçlü olduğu dönemdir. İngiliz Vali Stevenson, seçim sonuçlarından oldukça memnun kalmıştı. Çünkü seçilen kişiler "ılımlı ve hükümetle işbirliği içerisinde" olan kişilerdi. Stevenson seçimlerle ilgili olarak Sömürgeler Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda şöyle demekteydi:

> Bir süreden beri hükümetle işbirliğine karşı çıkan ve halkın temsiliyetinin hep kendi tekellerinde tutarak bu durumdan yararlanan eski profesyonel politikacılar grubunun bozguna uğratılması özellikle önemlidir. Tabi ki toplumun Rum Hristiyan bölümünden söz etmekteyim. Eski ekip 9 kişiydi[336] ve bunların 6'sı tekrar seçilmek hakkına sahipti. Nitekim 6'sı tekrar seçime girdi ama bunların içinden sadece Emfiyecis ve o da sadece 20 oy fazlalığıyla kazandı.[337]

Rum üyeler mecliste Yunanistan ile birleşme isteklerini ileri sürmeyince, Türk üyeler de 1878 Türk-İngiliz Savunma Anlaşması'nda Kıbrıs'ın İngiliz Hükümeti tarafından yönetilmesine karşılık ödemeyi üstlendikleri 92.799 sterlinin, artık vergi şeklinde Kıbrıs halkından toplanmasına son verilmesi isteğini kabul ettiler. Böylece ilk defa bir meclisin açılış konuşmasında validen sonra, Rumlar Enosis emellerinden bahsetmemiş ve yine ilk kez Türk üyelerin onayı ile Türkiye'ye ödenmek için toplanan ancak aslında Osmanlı borçlarının faizine karşılık İngiliz hazinesine yatırılan bu verginin kaldırılması isteği her iki toplumun ortak bir arzusu olarak dile getirilmiştir. Ortak metin üzerinde önemle durulan konular ise; çiftçilerin içinde bulunmuş oldukları kötü mali koşulların iyileştirilmesi için önlemler alınması, tarım, sanayi ve ticarette teşvik edici çalışmaların yapılması, çalışan kesiminin daha iyi bir şekilde muhafaza edilmesi, vergi düzeninin tekrardan gözden geçirilmesi, sulamaya önem verilmesi gibi meselelerdi. 1925 yılında kaldırılmış olan Aşar vergisinin yerine ithalat üzerine konan gümrük resimleri ile tütün, şarap ve bunun gibi ürünlerden alınan vergiler ve tuz fiyatları artırılmıştı.[338]

Kitium Piskoposu Milonas valinin meclis açılış konuşmasından sonra anayasanın geliştirilmesi ve yönetimde daha çok Rum vatandaşına yer verilmesi isteğinde bulunmuştur. Ancak vali Kitium Piskoposu'nun bu isteğini kabul etmemiştir. Aynı şekilde Türk üyeler de önemli mevkilere Rumların geleceği endişesiyle, Rumların bu önerisine şiddetle karşı çıkmıştır. Nitekim Türk üyeler Rumlara

---

[334] Kıbrıs'ta 1920'li yılların sonuna doğru Türk halkı ikiye bölünmüştü. Bunlar dini cemaat özelliklerini taşıyan İngiltere'ye bağlı Evkafçılar ve milliyetçi özellikleri taşıyan Halkçılar'dı. Halkçılar, Kıbrıs adasında kurulan Türk Konsolosluğundan sonra, Türkiye Cumhuriyeti ile yakın ilişkiler kurmuşlardır. Hüseyin Mümtaz, "Kıbrıs Tarihi'nden Bir İnsan Portresi", **Tarih ve Toplum,** 31(187), 1999, s. 13.

[335] An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899),** s. 104.

[336] 9 kişilik eski profesyonel politikacılardan olan Dr. Zannetos hükümet aleyhindeki kışkırtmaları sebebiyle ve Yunan olduğu için sürgün edilmişti. Louis, Yunan vatandaşı olduğu için yeni anayasaya göre seçime giremedi. N. K. Lanitis'e İngiliz vatandaşlığı belgesi verilmediği için seçim dışı kaldı. Valinin belirtmiş olduğu 9 kişiden sadece 6'sı seçime katıldı ve 1'i Meclise girebildi. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 198.

[337] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 198.

[338] Philip Newman, **A Short History Of Cyprus**, Longmans, London, 1953, s. 206.

herhangi bir konuda güvenemeyeceklerini biliyorlardı ve bu sebeple de yönetimin İngilizlerin elinde kalmasının kendileri için daha faydalı olacağını düşünmekteydiler. Türk üyelerin bu tutumu karşısında Rum üyeler, 15 Kasım 1925'te Sömürgeler Bakanlığı'na sunmak üzere bir muhtıra hazırlamışlardı. Rumlar bu muhtıra ile "Milli Yunan İdeolojisine" bağlılıklarını ve adanın Yunanistan'a ilhak edilmesini istediklerini bir kez daha yinelemişlerdir. Ancak muhtıra Türk üyelerin tepkisine neden olmuş ve üyeler 10 Aralık'ta karşıt bir muhtıra hazırlamışlardır. Vali Stevenson bu muhtıraları Sömürgeler Bakanlığı'na göndermiş, ancak Rumlar hiçbir şekilde İngiltere'den bekledikleri yanıtı alamamışlardır.[339]

2.2.4. Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Kıbrıs Adasındaki Nüfus Durumu ve Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye Göçleri

2.2.4.1. Adadaki Nüfus Durumu

Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde 1831 yılında yapılan ilk resmi nüfus sayımında sadece erkek nüfus temel alınmış ve nüfusun 29.190 olduğu tespit edilmiştir.[340] 1877-1878 yıllarında ada İngiliz hâkimiyetine geçmeden hemen önce yapılan nüfus sayımında ise erkek ve kadın ayrımı yapılmadan genel nüfusun 28.456 olduğu ileri sürülmüştür. İngiliz hâkimiyetinin başlaması ile birlikte 1881[341] yılında yapılan nüfus sayımına göre, toplam nüfusun 186.109 olduğu, bu sayının 137.631'ini Rumların, 45.458'ini Müslüman Türklerin,[342] 2.400'ünün Ermeni, Yahudi ve Marunilerin ve 691'inin de İngilizlerin oluşturulduğu kaydedilmiştir.[343]

6 Nisan 1891[344] tarihinde adada yapılan ikinci nüfus sayımında toplam nüfusun 209.286 olduğu ve bu sayının 47.926'sının Türklerden, 158.585'inin Rumlardan ve geriye kalan 2.775 kişinin de diğer etnik gruplardan oluştuğu belirlenmiştir.[345] 1901[346] yılında yapılan nüfus sayımında ise Türk nüfusun 51.307, Rum nüfusun 182.739, diğer unsurların 2.974 olduğu ve toplam sayının da 237.020

---

[339] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 198-199.

[340] Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914),** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 153; Mehmet Kaya, "Atatürk Dönemi Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1923-1938)", **Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi Ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, s. 35.

[341] **Report On The Census Of Cyprus, 1881**, By. Frederick W. Barry , M.D., S.C.D, London, 1884, s. 19-32.

[342] Zafer Çakmak, "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (36), Erzurum, 2008, s. 205.

[343] Pollis, "Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus" s. 582.

[344] **Report And General Abstracts Of The Census Of Cyprus, 1891,** By. Alexander Mavrogordata, London, 1891, s. 36-53.

[345] Alasya, **Kıbrıs Tarihi**, s. 132-133.

[346] **Report On The Census Of Cyprus, 1901**, London, 1901, s. 30-47.

kişiye ulaştığı tespit edilmiştir.[347] 1911[348] yılında yapılan nüfus sayımında ise ada nüfusu, Türkler 46.428, Rumlar, 214.480, 3.056 diğer unsurlar olmak üzere toplam 263.964 kişi sayısına ulaşmıştır.[349] 1881, 1891 ve 1901 nüfus sayımlarından da anlaşılacağı üzere Kıbrıs adasında yaşayan Ortodoks Rumların sayısı sürekli bir artış gösterirken, Müslüman nüfus oranı ise giderek azalmıştır. 24 Nisan 1921[350] tarihinde adada yapılan nüfus sayımında Türk nüfusunun 51.339, Rum nüfusunun 244.887, diğer unsurun da 4.489 olduğu ve böylece toplam nüfusun da 300.715 kişiye ulaştığı resmi İngiliz kayıtlarına geçmiştir.

Lozan Barış Antlaşması ile Müslüman Türklere tanınan tabiiyet seçme hakkı neticesinde yaklaşık 7-8 bin civarında Kıbrıs Türkünün Türkiye'ye göç ettiği bilinmektedir.[351] Bu durum ise ada genelinde Türk nüfusunun azalmasına sebep olmuştur. 27 Nisan 1931[352] tarihinde yapılan nüfus sayımında; Türk nüfusunun 64.245, Rum nüfusunun 276.572 ve diğer unsurların da 7.142 olduğu ve böylece toplam nüfusun 347.959 kişiye ulaştığı tespit edilmiştir. 10 yıl önce yapılmış olan sayımla kıyaslandığında Türk nüfusu, 12.906 kişi olarak artış göstermiştir. Ada nüfusunun 1946[353] yılında 80.548'i Türklerden, 361.199'u Rumlardan oluştuğu ve toplamda 450.114 kişiye ulaştığı bilinmektedir. Ada üzerinde İngiliz hâkimiyetinin sona erdiği 1960[354] yılında ise; Türklerin nüfusunun 105.494, Rumların nüfusunun 448.861 ve toplam nüfusun 554.355 olduğu kayıtlara geçmiştir.[355]

Kıbrıs adasında Türklerin nüfus oranı, 1831 yılında toplam nüfusun üçte birlik kısmını oluşturmaktaydı. Bu oran 1881 yılında % 24.42'ye, 1891 yılında % 22.90'a, 1901 yılında % 21.65'e, 1911 yılında % 17.59'a, 1921 yılında % 17.07'ye, 1931 yılında % 18.46'ya, 1938 yılında % 17.65'e, 1946 yılında % 17.89'a, 1960 yılında ise % 18.10'a düşmüştür. 1831-1931 arasında geçen 100 yıllık süreç içerisinde Kıbrıs adasında yaşamakta olan Türk nüfusunun % 15.94'lük bir oranda azaldığı görülmektedir. Kıbrıs Türklerinin adadaki sayıları neredeyse yarı yarıya azalmış, buna karşın Kıbrıs Rumlarının nüfus oranı % 13.88'lik bir artış göstermiştir.[356] Bir yandan Rum nüfusunun sürekli artış

---

[347] **The Cyprus Civil List,** "Population", January 1903, s. 10.

[348] **Report And General Abstracts Of The Census Of Cyprus, 1911,** By. Alexander Mavrogordata, London, 1911, s. 36-53.

[349] Alasya, **Kıbrıs Tarihi**, s. 132-133.

[350] **Report And General Abstracts Of The Census Of Cyprus, 1921,** By. C. H. Hart Davis, London, 1922, s. 32-48.

[351] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.1.1/012.58.18, (2 Aralık 1924); Haşmet Muzaffer Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, Lefkoşa, 1996, s. 91.

[352] **Report On The Census Of Cyprus, 1931,** By. C. H. Hart Davis, C.M.G., Nicosia, 1932, s. 29-45.

[353] **Cyprus Census Of Population And Agriculture, 1946,** 1949, s. 5-17.

[354] **Republic Of Cyprus Census Of Population And Agriculture, 1960,** Nicosia, 1960, s. 1-20.

[355] Alasya, **Kıbrıs Tarihi**, s. 132-133.

[356] Çakmak, "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü", s. 205.

içerisinde olması, diğer yandan da Kıbrıs Türklerinin nüfusunun sistemli bir şekilde azalması adada yaşanan göç durumunu açıkça göstermektedir.

2.2.4.2. Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye Göçleri

Lozan Barış Antlaşması'nın 21. Maddesi gereğince adada yaşamakta olan Kıbrıs Türklerine iki seçenek sunulmuştu. Buna göre; Kıbrıs Türkleri ya İngiliz uyruğunu seçecek ve böylelikle Türk uyruğu sıfatını yitirecek ya da isterlerse antlaşmanın yürürlüğe konmasından itibaren 2 yıllık bir süreç içerisinde Türk uyruğunu seçecek ve bu durumda da 2 yıl içerisinde adayı terk edecekti. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Kıbrıs Türklerinin birçoğu İngiliz uyruğunu seçmek yerine, kendilerine tanınmış olan seçme hakkını kullanarak Türk uyruğunu seçmiş ve ardından Türkiye'ye göç süreci başlamıştır.[357] 6 Ağustos 1923 itibariyle başlayan göç süreci 1938'e kadar yoğun bir şekilde devam etmiş ve bu süreç içerisinde göçler bazen bir kişi, bazen ise bütün bir köy şeklinde gerçekleşmiştir.[358]

Göçmenlerin mevcut durumları hakkında bilgi alamak isteyen İmar ve İskân Vekâleti, Dışişleri Bakanlığı'na tamamı sorulardan oluşan bir yazı göndermiştir. Buna göre yazıda; Kıbrıs adasında mevcut oturmakta bulunan Müslüman Türklerin kaç hanede oturdukları, nüfus sayıları, hangi şehir ve köyde ikamet ettikleri; başlıca uğraştıkları işler; sanat, ticaret ve zanaat alanlarında çalışan kişi sayıları; yardıma muhtaç durumda olan Müslüman Türklerin nüfuslarının ne kadar olduğu; vapur yoluyla Türkiye'ye getirilecek olan Kıbrıs Türklerinin hangi şehir ve kasabalardan, hangi iskeleye gelecekleri; gelenlerin kaç aile oldukları, nüfus sayıları ve hangi tarihte gelecekleri; nakledilecek halk arasında çiftçi ve ziraatçı bulunduğu durumda, bu halkın nakledilecek olan hayvanlarının cins ve ayrı ayrı sayıları; nakil sırasında halkın sevk işlemlerini yürütmek için memura ihtiyaç duyulup duyulmadığı konusunda sorular sorulmuştur. İmar ve İskân Vekâleti verilen cevaplar doğrultusunda göçmenleri yerleştirmek için hazırlıklarına başlamıştır.[359]

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türk Hükümeti tarafından da Kıbrıs Türklerinin geleceği hususunda bir takım politikalar geliştirilmeye ve yeni çözümler aranmaya başlanmıştı. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa iki yönlü bir politika takip etmeyi öngörmüştür. Öncelikle İngiltere'nin Kıbrıs adasındaki hâkimiyetinin devam etmesi desteklenecekti. Böyle bir durumda hem Kıbrıs Türkleri Rumların Enosis isteklerine karşı güvence altında olacak, hem de Türkiye'nin güvenliği sağlanacaktı. Mustafa Kemal Paşa'nın takip ettiği ikinci politika ise, Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye göçlerini

---

[357] İsmail, **İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları**, s. 264.

[358] Hasan Ali Yücel, **Kıbrıs Mektupları**, TTK Basımevi, Ankara, 1957, s. 56; Sonyel, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı", s. 175.

[359] BCA, 272.0.0.12/44.70.5, (7 Mayıs 1925).

desteklemekti. Çünkü Lozan Barış Antlaşması'nda yer alan "Mübadele Sözleşmesi"[360] gereğince, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren karşılıklı olarak zorunlu göç gerçekleşecekti.

Yeni kurulan Türkiye Devleti'nin bu göç hareketini destekleme sebeplerinden biri de homojen bir nüfus yapısına sahip olabilmek için Türk nüfusuna duymuş olduğu ihtiyaçtı ve bu göçler sayesinde ülke içerisindeki Türk nüfus da artmış olacaktı.[361] Kıbrıs Türklerinin adada varoluş mücadelesi devam ederken, Türkiye Hükümeti de bu duruma kayıtsız kalmamış ve Kıbrıs Türklerinin bu mücadelesini desteklemiştir. Öte yandan Kıbrıs Türklerinin milli kimliğinin ve milli kültürünün korunmasının önemli olduğunun farkında olan Türkiye, Kıbrıs Türklerini sahipsiz ve ilgisiz bırakmamış, onların ada üzerindeki milli varlıklarının devam etmesi ve kültürel kimliklerinin korunarak geliştirilmesi için yoğun çaba göstermiştir.[362]

İngiliz uyruğunu kabul etmeyip, Türk uyruğuna geçmeyi seçen bir kısım Kıbrıs Türkleri, Türkiye'ye göç ettiklerinde de bir takım problemlerle karşılaşmışlardır. Örneğin Kıbrıs Türklerinin bir kısmı 1924 yılı içerisinde Konya'ya kadar gelmiş ve burada iskân edilmek istenmiştir. Bu olay karşısında Konya İmar ve İskân Müdürlüğü, bağlı oldukları Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı'na durumu bildirerek görüş istemişti. Kıbrıs Türklerinin Lozan'da açıklığa kavuşturulmuş olan Mübadele Sözleşmesi'nin dışında kalmış olmaları ve henüz Kıbrıs adasından gelen göçmenlere uygulanacak yasal bir düzenlemenin bulunmaması göçmenleri zor durumda bırakmıştı.

Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı hem Kıbrıslı göçmenleri mağdur durumda bırakmamak, hem de Türkiye'ye sığınan göçmenlere nasıl davranılması gerektiğini belirlemek için konuyu Bakanlar Kurulu'nun gündemine taşımıştır. Heyet-i Vekile tarafından 2 Aralık 1924 tarihinde yayımlanan *1188 Numaralı Kararname* ile Kıbrıs Türklerine karşı "mülteciler hakkında yürürlükte olan talimatnameye uygun" davranılması kararlaştırılmıştır.[363] Ayrıca Kıbrıs Türklerinin bu gibi durumlarla karşılaşmamaları için Ankara Hükümeti tarafından, göçmenlere yardım yapılması emri verilmiştir.[364] Her ne kadar 1188 Numaralı Kararname ile Kıbrıs Türklerine uygulanacak olan yasal bir düzenleme getirilmiş olsa da göçmenlerin yaşamış olduğu sıkıntılar bununla sınırlı kalmamıştır.

---

[360] Mübadele Sözleşmesi'nde adı geçen madde şu şekildedir: "1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye arazisinde mütemekkin Rum Ortodoks dininde bulunan Türkiye tebaası ile Yunan arazisinde mütemekkin Müslüman dininde bulunan Yunan tebaasının mecburi mübadelesine iptidar edilecektir. Dersaadet'in Rum ahalisi addedilecekler 1912 kanunu mucibince tahdit edilmiş bulunan Dersaadet şehremaneti havzasında 30 teşrinievvel 1918 tarihinden mukaddem sakin bulunmuş olan bilcümle Rumlardır. Garbi Trakya'nın Müslüman ahalisi addedilecekler, Bükreş muahedenamesiyle 1913'te tâyin edilen hatı hududun şarkındaki havalide mütemekkin bilcümle Müslümanlardır. (…)" Bkz. **Düstur Üçüncü Tertip**, 5, s. 205.

[361] Hikmet Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", **Tarih ve Toplum**, 32(187), Temmuz 1999, s. 36.

[362] Sabahattin İsmail, "Lozan ve Atatürk'ün Kıbrıs'a Verdiği Önem", **Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğine İlişkin Vizyonu Konulu Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı,** Hüseyin Gökçekuş (Ed.), Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2001, s. 45.

[363] BCA, 030.18.1.1/12.58.18, (2 Aralık 1924); BCA, 272.0.0.12/43.63.8, (28 Ocak 1925).

[364] BCA, 272.0.0.12/41.47.2, (1 Nisan 1924).

Bu sebeple de Kıbrıs Türkleri karşılaşacak oldukları muhtemel sorunlar için Türkiye Hükümetinden bir takım isteklerde bulunmuşlardır. Mağusa Kaleburnu Rüştiyesi Baş Muallimi olan Ahmed Celâl Bey 15 Kasım 1925'te Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup yazarak, Kıbrıs Türklerinin taleplerini dile getirmiştir.

Ahmed Celal Bey mektubunda öncelikle Lozan Barış Antlaşması ile Kıbrıs Türklerine Türkiye'ye göç edebilme imkânının verilmesini büyük bir sevinçle karşıladıklarını belirtmiştir. Ardından ise göç etmek isteyenlerin Türk Konsolosluğu'na başvurduklarını ancak Türkiye'ye ne şekilde ve hangi şartlar altında kabul edilecekleri konusunda açık ve net bir bilgi olmadığını ve bu durumun da kendilerini zora soktuğunu ifade etmiştir. Ahmed Celal Bey mektubun devamında ise Türkiye Hükümetinden para talep etmediklerini ancak terk edilmiş emlaktan mesken ve yeterli ölçüde arazi istediklerini, yeterli arazi bulunmadığı durumda tarım yapılabilecek ormanlardan verilmesini, terk edilmiş arazilerin karşılıksız olarak göçmenlere verilemeyeceği durumda ise arazi bedelinin uzun vadede ve taksit ile ödenebileceğini belirtmiştir.[365] Kıbrıs Türklerinin yaşamış oldukları problemleri ortadan kaldırmak ve onların taleplerini gerçekleştirmek için 2 Aralık 1924 tarihli ve 1188 Numaralı Kararname'ye ek olarak, 7 Aralık 1925 tarihli *2871 Numaralı Kararname* çıkarılmıştır. Söz konusu kararname ise şu şekildedir:

> Lozan Ahidnâmesi'nin birinci "araziye müteallik ahkâm" faslının yirmi birinci maddesi mucibince verilen hakk-ı hıyardan (seçme hakkı) istifade ederek Türkiye'ye hicret etmek isteyen ve harekete müheyya bulundukları anlaşılan ve 20.000 nüfus tahmin olunan Kıbrıs Müslümanlarının, sevk ve iskân masrafları kendilerine aid olmak üzere, mülteciler hakkındaki talimatnameye tevfikan merbut cetvelde muharrer mıntıkalarda iskânları ve bunlardan bihakkın muhtac-ı muavenet olanların da imkân bulunduğu takdirde ve hükümet için hiç bir kaydı tazammun etmemek ve mesakinin derecesine göre bir veya yekdiğerine münasebet-i sıhriyeleri bulunan bir kaç akrabaya tahsis edilmek şartıyla birer hane ve kâfi mikdarda arazi verilmek suretiyle iskânları tevzi talimatnamesi mucibince hükümet emrindeki araziden ma'ada arazi-i milliye, haliye, mahlûle ve mevkufeden tedeyyün sureti ile arazi itası. (...)"[366]

Adı geçen kararname Kıbrıs Türklerinin anavatan saydıkları Türkiye'ye göçleri konusundaki endişelerini büyük ölçüde gidermişti. Aynı zamanda kararnamede "sevk ve iskân masrafları kendilerine ait olmak üzere" ifadesinin yer alması da göç etmek isteyen fakir Kıbrıslı Türk ailelerin göç etmesine engel olmuştur. Bazı aileler ise göç masraflarını karşılayabilmek için mallarını ve mülklerini satmak zorunda kalmıştı.

Göç hareketinin düzenli bir biçimde yapılabilmesi için Türk Hükümeti tarafından 10 Temmuz 1925 tarihinde Larnaka'da ilk Türk Konsolosluğu açılmış ve ilk konsolos olarak da Ali Asaf Güvenir atanmıştır. Ancak 1927 yılında 1 yıl süreyle konsolosluk kapanmış ve Ali Asaf Bey Türkiye'ye geri dönmüştür. 1928 yılında konsolosluğun tekrar açılması üzerine Ali Asaf Bey, ikinci kez konsolosluk

---

[365] Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", s. 37.

[366] BCA, 030.18.01/016.77.6, (7 Aralık 1925).

göreviyle Kıbrıs'a gönderilmiştir. Ali Asaf Bey görevinin ilk 2 yılında Türkiye'ye göç etmek isteyen Kıbrıs Türklerinin göç işleriyle uğraşmıştır.[367] Hatta Asaf Bey Türklerin yaşamış oldukları köyleri bir bir dolaşarak, Kıbrıs Türklerini göçe bile teşvik etmiştir.[368] 1925 Kasım ayında gazeteye ilan veren Türkiye Konsolosluğu, Kıbrıs Türklerinin ne zamana kadar anavatana göç edebileceklerini duyurmuştur. Söz konusu ilan ise şu şekildedir:

> Lozan Muahedesi gereğince hakk-ı hıyarını kullanarak Türkiye'ye hicret etmek üzere mürur tezkeresi alanlardan 12 ay ya da daha az müddet Kıbrıs'ta kalmayı arzu edenlerle Kıbrıs'ta ikamet eden ve muntazam pasaporta sahip olan bütün Türkiye tebaasının şehbenderliğe müracaatla tabiiyet âlem ve haberi almaları lüzumu."[369]

Göç etmek isteyen Kıbrıs Türkleri 1925 yılı itibariyle Türk Konsolosluğu'na bir dilekçe ile müracaat etmeye başlamışlardı. Sadece Kıbrıs doğumlu olup da Türkiye'ye dönmek isteyen Türkler değil, aynı zamanda Kıbrıs doğumlu olmayıp Türkiye'ye göç etmek isteyen Türkler de başvuruda bulunmuşlardır.[370] Bunların dışında konsolosluğa başvuranlar arasında öncelikle İngiliz uyruğunu seçen ancak daha sonrasında ise bundan pişman olup tekrardan Türk uyruğuna geçmek isteyen kişilerde bulunmaktaydı. Bu durumda olanlar ise bir dilekçe hazırlayıp konsolosluğa başvuru yapmaktaydı. Dilekçe içeriği ise şu şekildeydi: "(…) Lozan Barış Antlaşması'nın 30. maddesi gereğince İngiltere Devleti tabiiyetine iktisap etmiş olmama rağmen, Muahede-i Mezkûrun 21. maddesi gereğince Türkiye tabiiyetine ihtiyar eylediğimden sicil-i nüfusa kayd ve tescilimin yapılması arz oluna. (…)"[371]

Göç başvurusunda bulunan herkese konsolosluk tarafından "Kıbrıs'tan Türkiye'ye hicret edenlere mahsus mürur tezkeresi" hazırlanmıştır. Bu tezkerede göç etmek isteyen kişinin ya da ailenin resmi bulunur ve kişilerin isimleri de tek tek yazmaktaydı.[372] Mürur tezkeresini konsolosluktan alan kişi, bu belge ile birlikte İngiliz yönetimine müracaat eder ve İngiliz yönetiminin de izniyle adadan ayrılabilirdi. Göç hareketi aynı zamanda Larnaka Türk Konsolosluğu'nu da belirli bir maddi külfet altında bırakmıştı. Konsolosluk tarafından Ankara'ya gönderilmiş olan bir yazıda Kıbrıs Türklerinin ihtiyaçlarının karşılanması istenmiştir. Söz konusu yazı aynen şu şekildedir:

---

[367] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 226-227.

[368] Hüseyin Mehmet Ateşin, **Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 169.

[369] Fahriye Emgili, "Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları (1923-1938)", **Karadeniz Araştırmaları**, (39), Güz 2013, s. 114.

[370] Örnek için bkz. BCA, 272.0.0.12/49.97.26, (10 Temmuz 1926); BCA, 272.0.0.12/49.97.36, (24 Temmuz 1926); BCA, 272.0.0.11/22.112.4, (4 Ekim 1926).

[371] BCA, 272.0.0.12/49.97.36, (24 Temmuz 1926); BCA, 272.0.0.12/49.97.26, (18 Temmuz 1926).

[372] Örneğin 5 Ağustos 1926'da 3090 numaralı bir mürur tezkeresinde yer alan ifadeler şu şekildeydi; "Balaya fotoğrafı iskân edilen Kıbrıs'ta mütevellit Mehmed Bin Mustafa refakatinde zevcesi Fatma ve çocukları Mustafa ve Halide Lozan Muahedenamesi mucibince hakk-ı hıyarını isti'mal ederek Türk tabiyetini kabul etmiş olduğundan Türkiyeye hicret etmek üzere işbu mürur tezkeresi ita kılındı." Mehmet Demiryürek, "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923–1926)", **Toplumsal Tarih,** (115), Temmuz 2003, İstanbul, s. 90.

> 24 Haziran 1925 ile 30 Eylül 1925 tarihleri arasında geçen 3 aylık süreç içerisinde Türkiye'ye göç eden Türklerin ahval ve vaziyetleri hakkında tetkikat icra ve sevklerine nezaret etmek üzere mahall-i muhtelifeye azimet ve avdet için 52 İngiliz lirası harcanmış olup, bu masraflar için aylık 15 İngiliz lirası tahsis edilerek konsolosluğa ulaştırılması arz oluna.[373]

26 Ocak 1926'da İskân Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından verilmiş olan cevapta ise şöyle denilmiştir: "341 iskân bütçesi dâhilinde Kıbrıs Müslümanlarının sevk ve iaşelerine dair bir guna tahsisat bulunmadığı için, Kıbrıs Konsolosluğu tarafından istenmiş olan bütçe verilemeyecektir."[374] Her ne kadar konsolosluğun bu isteği kabul edilmemiş olsa da Kıbrıs Türklerinin ihtiyaçlarının karşılanması için oldukça hassas davranılmıştır. Örneğin İçişleri Bakanlığı tarafından, 2 Kasım 1926 tarihinde İskân Genel Müdürlüğü'ne gönderilen bir yazıda Kıbrıs Türklerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve onların sorunların halledilmesi istenmiştir.[375]

Kıbrıs adasından Türkiye'ye yapılan en büyük göç 6 Ağustos 1924-6 Ağustos 1926 tarihleri arasında yaşanmıştır. Bunun sebebi ise Lozan Barış Antlaşması gereğince, Kıbrıs Türklerinin Türk tabiiyetini seçme sürelerinin 6 Ağustos 1926 tarihinde sona ermesidir.[376] Bakanlar Kurulu 7 Aralık 1925 tarihinde tahmini olarak, Kıbrıs adasından Türkiye'ye yapılacak olan göç sayısının 20 bin kişiyi bulacağını ifade etmiştir.[377] 20 binlik nüfusun yerleştirilme alanları ise şu şekilde belirlenmiştir: 3.000 kişi Kozan, 3.000 Muğla, 3.000 Osmaniye (Cebel-i Bereket), 3.000 Adana, 3.000 Silifke, 3.000 Antalya, 2.000 Mersin,[378] 247 İçel.[379] Bu illerin dışında, Ankara,[380] İzmir,[381] Bursa,[382] Konya[383] gibi bazı illere de Kıbrıslı göçmenler yerleştirilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki akrabalarının yanına göç etmek isteyen Kıbrıs Türklerine de müsaade edilmiştir.[384] Göçmenlere kalmaları için ev ve geçimlerini sağlamak için de araziler temin edilmiştir.[385]

Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye gelişleri ile birlikte bir çizelge oluşturularak yapılacak olan masraflar belirlenmiştir. Buna göre Antalya, Silifke, Mersin iskelelerine gelecek olan Kıbrıs Türklerinin vapur ücretleri için 50 bin lira; gelmeleri ile birlikte iskân edilecek oldukları yere sevk

---

[373] Demiryürek, "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923–1926)", s. 91.

[374] BCA, 272.0.0.14/78.42.8, (26 Ocak 1926).

[375] BCA, 272.0.0.12/50.104.2, (2 Kasım 1926).

[376] Çakmak, "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü", s. 212.

[377] BCA, 030.18.01/016.77.6, (7 Aralık 1925).

[378] Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", s. 37; Kökdemir, a.g.e., s. 138.

[379] BCA, 272.0.0.12/50.105.2, (20 Kasım 1926).

[380] BCA, 272.0.0.12/51.112.15, (8 Ocak 1927).

[381] BCA, 272.0.0.12./55.139.30, (20 Kasım 1927).

[382] BCA, 272.0.0.12/50.108.5, (21 Aralık 1926).

[383] BCA, 272.0.0.12/43.63.8, (28 Ocak 1925).

[384] BCA, 272.0.0.12./55.139.30, (20 Kasım 1927).

[385] BCA, 030.18.01/016.77.6, (7 Aralık 1925); BCA, 272.0.0.12/50.106.1, (21 Kasım 1926).

için 75 bin lira; bir hane inşaatı için 100 bin lira; çift hayvanları için 20 bin lira; 6 aylık iaşe sağlama bedeli 7.500 lira; tohumluk bedeli 4 bin lira; yevmiye bedeli 15 bin lira olarak belirlenmiş ve ona göre bir bütçe tahsis edilmiştir.[386]

Lozan Barış Antlaşması'nın 21. maddesi gereğince Kıbrıs'tan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı konusunda net bir sayı bulunmamaktadır. Bu durumla ilgili Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nun İngiliz yönetimine vermiş olduğu bilgiler önem arz etmektedir. Bu bilgiler ışığında 9.327 Kıbrıs Türk'ünü kapsayan 3.813 mürur tezkeresi (Emergency Pass) ve 83 kişiyi kapsayan 66 pasaport verildiğidir.[387] Başka bir kaynakta ise 1923-1925 arası yapılan göç sayısının 8.000 olduğu ifade edilmektedir.[388]

Türkiye'ye yapılan göçler sonucunda binlerce Türkün adayı terk etmesi, adadaki Türk nüfusunun azalmasına sebep olmuştu. Türkiye de başlangıçta Kıbrıs Türklerinin göçünü desteklemiş ve teşvik etmiş, ancak sonradan bu durumun adadaki Türk varlığının korunması ve devam ettirilmesi için büyük bir tehdit olduğunun farkına varmıştır.[389] Bu sebeple de Türkiye adadan yapılan göçleri engellemeye yönelik bir takım önlemler almaya başlamıştır.[390] Öncelikle basın yolu kullanılarak halk uyarılmaya çalışılmış ve bu amaç doğrultusunda Kıbrıs Türk aydınları Birlik, Ses gibi gazetelerden Türklerin adayı terketmemesi gerektiğini, aksi takdirde adanın tamamen Rumların eline geçeceğini duyurmaya başlamıştır.[391]

Türklerin adadan göç etmesi ise en çok Rum toplumunu sevindirmiştir. Diğer yandan Yunanistan da propaganda amacı ile adaya din adamlarını ve seçkin kişileri göndererek, adada bankalar açarak ve Rumlara kredi imkânları sağlayarak Türk mallarının satın alınmasına destek olmuştur. Ayrıca adada önemli mevkilerde bulunan Türk memurları göç ettikçe yerleri boş kalmış ve boşalan yerlere de Rum memurlar yerleştirilmiştir. Bu durum ise Rumlara adanın idaresinde daha fazla söz söyleme hakkı sağlamıştır.[392] İngiliz yönetimi de başlangıçta Kıbrıs Türklerinin adadan ayrılmaları için büyük baskılar uygulamıştı. Ancak İngiliz idaresi ada genelinde Türk nüfusunun azalması üzerine Rumların yönetimde daha fazla söz sahibi olmaya başladığını ve Enosis isteklerini daha çok gündeme getirme faaliyetleri içerisinde girdiklerini görmüştür. Bu durum karşısında ise bahsi geçen hükümet bir denge unsuru olarak gördükleri Türklerin göç etmesini engellemeye

---

[386] BCA, 272. 0.0.12/43.63.8, (28 Ocak 1925).

[387] Çakmak, **Kıbrıs'ta İsyan Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyanı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi,** s. 212.

[388] İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri**, s. 262; Oliver P. Richmond, **Mediating in Cyprus: The Cypriot Communities And The United Nations**, Frank Cass Publishers, London, 1998, s. 69; Gürel, a.g.e., s. 184.

[389] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 192.

[390] Sabahattin İsmail, Ergin Birinci, **Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri (1919-1938),** KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1989, s. 84.

[391] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 192; İsmail ve Birinci, **Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri (1919-1938),** s. 83.

[392] İbrahim Gündoğdu, "Anavatan-Yavru Vatan İlişkileri", **Kıbrıs Postası**, (9), Kıbrıs Türk Kültürü Derneği, Ankara, 19 Mayıs 1981, s. 25.

çalışmıştır.[393] Bu konu üzerine İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'nın adaya göndermiş olduğu bir talimat da Kıbrıs adasının resmi yayın organı olan *The Cyprus Gazette*'de yayımlanmıştır. Talimat içeriği ise şu şekildedir:

> Lozan Barış Antlaşması'nın 21. maddesi gereğince Türk vatandaşlığını seçip, 2 yıl içerisinde Kıbrıs adasını terk etmeleri gereken ancak aynı maddenin hükümlerine uymayarak terk etmeyen kişiler, Majestelerinin Hükümeti tarafından Türk vatandaşı sayılmayacaklardır. Bu nedenle bu duruma sahip olup, uygun niteliğe sahip olan tüm bu kişiler, "İngiliz Vatandaşlığı Sertifikası" almak için başvurabileceklerdir.[394]

Kıbrıs Valisi Richmond Palmer 1935 yılında adadan Türkiye'ye yapılan göçleri engellemek için, pasaport almak isteyen Türklerden 10 pound teminat almaya başlamıştır. Palmer bu şekilde göçün önüne geçilebileceğini düşünmüş, ancak bu önlem yeterli olmadığı gibi Kıbrıs Türkleri yasal olmayan yollarla Türkiye'ye göç etmeye devam etmişlerdir.[395] Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye göçleri hakk-ı hıyarlarının bitim tarihi olan 1926 yılı sonrasında da devam etmiştir. Gerek 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin adada ortaya çıkarmış olduğu mali ve iktisadi buhran, gerekse 1931 Rum isyanın Kıbrıs Türklerine getirmiş olduğu istibdat ve maarif meseleleri ve Kıbrıs Türklerinin yaşamış olduğu siyasi baskılar onları Türkiye'ye göç etmeye teşvik etmiştir.

2.3. Vali Sir Ronald Storss Dönemi (30 Kasım 1926-29 Ekim 1932)

İngliz yönetimi tarafından 30 Kasım 1926 tarihinde Kıbrıs adasına vali olarak Sir Ronald Storrs[396] atanmıştır.[397] Vali Storss adaya ilk gelişinde karşılaşmış olduğu durumu anılarında şöyle aktarmaktadır:

> Daha gemi demir atmadan adada politika başlamış ve Mağusa Komiseri bana Rum Belediye Başkanının hoş geldiniz konuşmasında şehri Yunanistan'ın renkleri olan mavi beyaz kurdeleleri ile donattığını bildirmişti. Ayrıca bu uygulamanın pratik olarak uzun süreden beri devam ettiğini, aslında Belediye Başkanının böyle bir karşılama yapmak zorunda olmadığını da bana bildirmekteydi. Dolayısıyla böyle bir karşılamada benim daha göreve başlamadan nüfusun beşte dördünü kendime gücendirmiş olmamdan bahsetmekteydi. İskeleye yaklaşmadan önce Belediye Başkanının dostane tebriklerini kabul ettim.[398]

---

[393] Gürel, a.g.e., 185.

[394] "Options Under Article 21 of The Treaty of Lausanne", **The Cyprus Gazette**, (24.01.1930), s. 54.

[395] Çakmak, **Kıbrıs'ta İsyan Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyanı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi,** s. 218.

[396] Sir Ronald Storss 19 Kasım 1881'de Bury St Edmund's da doğmuştur. Charterhouse ve Pembroke College, Cambridge'de eğitim görmüştür. 1903 yılında Classics'den birincilikle mezun olan Storss, 1904 yılında Mısır Devlet memurluğunda görev yapmıştır. 1909 yılında Kahire'de İngiliz Ajansına Oryantal Sekreter olarak atanması yapılan Storss, 1917'de de Kudüs'e Askeri Vali sıfatıyla gönderilmiştir. Ronald Storss 1926 yılında ise Kıbrıs'a vali olarak gönderilmiş ve buradaki görevini 1932 yılına kadar devam ettirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Clifford Edmund Bosworth, **A Century of British Orientalists 1902-2001**, Oxford University Press, Newyork, 2001, s. 84; Sir Ronald Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, G.P. Putnam's Sons, Newyork, 1937.

[397] "Commission Appointing Colonel Sir Ronald Storrs, Knight, C.MG., C.B.E., to be Governor and Commander-in-Chief of the Colony of Cyprus", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (30.11.1926), s. 691.

[398] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 480.

Kıbrıs Rumları, Vali Storss'un Yunan hayranı ve Rum dostu olduğu inancı içindeydi. Nitekim Rum Belediye Başkanı Yorgo Emfiyeci 30 Kasım günü Vali Sir Ronald Stross'u Mağusa Limanı'nda karşılamış ve valiye Rumların özerklik ve Enosis isteklerini içeren ve kurdelesini de Yunan ulusal renklerinin oluşturduğu bir mektup sunmuştu. Trenle Lefkoşa'ya ulaşan Vali, buradan Kavanin Meclisi'ne giderek orada ant içmiş ve ardından görevine başlamıştı. Vali Storss'un yemin törenine katılmayan ancak kendisine ulaştırılmak üzere bir mektup gönderen Başpiskopos Krillos, mektubunda Rumların özerklik ve Yunanistan'a bağlanma isteklerini tekrarlamıştır.[399] Vali Storss ise Başpiskopos'un isteklerini yerine getirmek için herhangi bir çaba göstermemiş ancak protokol sıralamasında Müftü'den sonra gelen Başpiskopos, 1928 itibariye Müftü'nün önüne alınmıştır.

Vali Storss İngiliz yönetimi tarafından Kıbrıs'a atanan üst düzey yöneticilerin, halk ile sosyal temaslarda bulunmamasını eleştirmekteydi. Bu yüzden de Vali Storss atandığı ilk günden itibaren Kıbrıs Rumlarının önde gelen isimleri ve Başpiskoposla yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Aynı zamanda da halk ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan Vali Storss onlarla görüşüp kahve içmek, sosyal etkinliklere birlikte katılmak, kilise ve camilere ziyaretlerde bulunmak, adanın kültür ve tarihi mirasıyla yakından ilgilenmek gibi halkla yakın temaslar kurmaya çalışmıştır. Vali Storss'un Türk toplumu ile ilişkileri de daha çok Evkaf Murahhası Mehmet Münir Bey ve ona yakın olanların oluşturduğu "Evkafçı" olarak bilinen grup ile sürdürülmekteydi.[400] Münir Bey'e karşı hayranlık duyduğunu ve onun çok iyi bir lider olduğunu vurgulayan Vali Storss, ayrıca Münir Beyi "Kıbrıs Türk toplumunun Atatürk'ü" olarak nitelendirmiştir.[401] Valinin Münir Bey'e olan yoğun sevgisi sebebiyle de Münir Bey'in aile üyeleri bu durumdan yararlanmış ve onun döneminde çeşitli yüksek mevkilere atanma imkânı bulmuşlardır. Nitekim Mehmet Münir Bey'in kayınbiraderi Mustafa Fuat Ziya mahkeme yargıçlığına atanırken; diğer kayınbiraderi Faiz Bey de polis müfettişi olmuştur.[402]

Vali Storss'un Kıbrıs halkı ile kurmaya çalıştığı yakın ilişki, Kıbrıslı Rum liderler ile İngilliz yönetimi arasında yeniden gerginliklerin çıkmasına engel olamamıştır. Vali Storss'un 17 Ocak 1927'de Kavanin Meclisi'nin açılış konuşmasından[403] sonra, Yasama Konseyi oturumundaki Rum üyeler her zamanki istekleri olan anayasanın değiştirilmesini ve Rum temsilcilere adanın yönetiminde daha etkin bir pay verilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca Rum üyeler Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türklerin bir kısmının göçü ile birlikte adada Rum nüfusunun % 85'e ulaştığı iddiasında bulunarak, iki toplum üyelerinin meclisteki temsiliyet durumunun da değiştirilmesi

[399] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 205.

[400] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 205.

[401] Ronald Storss, **Orientations**, Ivor Nicholson & Watson Limited, London, 1937, s. 577.

[402] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 206.

[403] Konuşmanın tam metni için bkz. "His Excellency The Governor", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (18.01.1927), s. 31-33.

gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Ancak Rumların bu teklifi Türk ve İngiliz temsilciler tarafından kabul edilmemiştir.[404]

Rumlar 1928 yılında Enosis taleplerini yineleyen bir muhtırayı tekrar gündeme getirmişlerdi. 1 Ağustos 1928 tarihinde Rumların muhtırasına cevap veren İngiltere Sömürgeler Bakanı Leopold S. Amery; "Kıbrıs ve Rodos'un Yunanistan'la birleşmesi fikri kaybolmaya mahkûmdur!" sözleriyle ilhak meselesinin kendileri için kesin olarak kapandığını ifade etmiştir.[405] 1929 yılında Rumları tekrardan umutlandıran yeni gelişmeler yaşanmıştı. İngiliz İşçi Partisi 20 Temmuz 1929 tarihinde yapılan seçimleri kazanarak, ikinci defa iktidara gelmişti. Bunun üzerine meclis üyeleri Kitium Piskoposu Nicodemos Mylonas, S. Stravrinides ve Zenon Rossides'den oluşan bir heyet, 1929 Ekim'inde Londra'ya giderek İngiltere Sömürgeler Bakanı Sir John Shuckburgh'a tarihi emellerini bir muhtıra olarak sunmuşlardır. Rum Heyete göre; meclisteki halk temsilcileri İngiliz Hükümetinin genel çıkarlarını etkilemeyecek bir biçimde tüm yerel konularda sınırsız yasama hakkına sahip olmalıydı. Yürütme Meclisi üyelerinin çoğunluğunu, Yasama Meclisi üyelerinin kendi aralarında seçecekleri kişiler oluşturmalıydı. Yürütme Meclisi'nde 3 İngiliz memur yeterliydi. Valinin veto yetkisine karışılmamakla birlikte, vali bu yetkiyi kullanmaya devam edebilirdi. Ancak Yürütme Meclisi'nin vermiş olduğu kararlara vali de uyacaktı. İngiliz Hükümeti anayasanın öngördüğü olağanüstü durumlar dışında, adada yasama yetkisine sahip olmamalıydı.[406]

Sömürgeler Bakanı Lord Passfield'ın Rumlara vermiş olduğu cevap ise onların İşçi Partisi'nden beklentilerini boşa çıkarmıştı. Nitekim Lord Passfield 28 Kasım'da yapmış olduğu resmi bir açıklamada; "Kıbrıs adasına daha geniş anayasal yetkiler verilmesi bakımından, adanın politik ve kurumsal olarak yeterli bir olgunluğa ulaşmadığını ve mevcut durumda Kıbrıs'ın ihtiyacının politik tartışmalar değil, daha yapıcı işler olduğunu" vurgulamıştır.[407] Kıbrıs Rumları ise almış oldukları bu olumsuz cevaba rağmen, 1930 ve 1931 yılları boyunca İngiliz idaresine Enosis isteklerini ve anayasanın değiştirilmesi tekliflerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

Mayıs 1930'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının 100. yıldönümünü kutlayan Rumlar, diğer yandan yaklaşık 500 kişinin imzasını toplayarak bir dilekçe[408] hazırlamıştır. İngiltere

---

[404] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 206.

[405] Şükrü Torun, **İngiltere, Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu**, Gazeteciler Matbaası, İstanbul, 1956, s. 19.

[406] Hill, a.g.e., 4, s. 430-431.

[407] Gürel, a.g.e., s.128.

[408] Hazırlanan dilekçe ile ilgili olarak George Hill şu ifadeleri aktarmaktadır: "Kilisenin bütün var gücüyle desteklemiş olduğu bu karar imza için 496 köy, kasaba ve şehir komisyonlarının her birine gönderildi. Bunlardan 378'inde bütün komisyon üyeleri dilekçeyi imzaladı. 66'sı reddetti, 52'sinde genelde muhtarlar olmak üzere bir kısım üyeler imzalamayı reddetti. İmzalayanların da birçoğu bunu baskı altında yaptı. 102 köy ise imza göndermedi. İki önemli köyün muhtarı ise, birliği onaylamadıklarını, Yunanistan'ı istemediklerini, İngiliz yönetiminin devam etmesini istediklerini, Yunanistan'ı isteyenlerin ise Yunanistan'a gitmelerini ancak kendilerine karışmamalarını istediler." Ayrıntılı bilgi için bkz. Hill, a.g.e., 4, s. 544.

Sömürgeler Bakanı'na gönderilen dilekçede; "Kıbrıs'ın tüm Rum nüfusunun Yunanistan ile birleşme kararı" gibi keskin ifadeler kullanılmıştı. Lord Passfield 23 Temmuz'da vermiş olduğu cevapta daha önceki ifadelerine ekleyecek yeni bir şey olmadığını ve İngiliz yönetiminin kesinlikle Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyeceğini ve bu yöndeki baskılara da asla boyun eğmeyeceğini bildirmiştir.[409] Kıbrıs Rumlarının Enosis çabaları devam ederken, 15 Ekim 1930'da Yasama Konseyi üyelikleri için yeniden seçimlere gidilmiştir.

2.3.1. Kıbrıs Türklerinin Siyasi Faaliyetleri

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen isimleri Türk halkının siyasi, hukuki, ekonomik, dini ve kültürel haklarını elde etmek için kendi aralarında örgütlenmeye karar vermişlerdi. Ancak bu dönemde Kıbrıs Türk toplumunda iki önemli başat güç ortaya çıkmış ve birbirleriyle mücadele içerisine girmişti. Bir yanda İngilliz yönetimi ile işbirliği içerisinde olunması gerektiğini savunan "Evkafçılar", diğer yanda da Türk milliyetçiliğini benimseyen ve Türkiye ile sıkı ilişkiler kurulmasını savunan "Halkçılar" yer almaktaydı. Evkafçılar Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Halifelik makamının kaldırılmasından sonra, adadaki Türk varlığının devam edebilmesi için İngiliz idaresi ile yakın ilişkiler kurulmasını kendilerine en uygun politika olarak benimsemişlerdi. Nitekim İngiliz idaresi de Evkafçıları kendisine yakın görmüş ve onları bir takım üst düzey görevlere getirmişti. Evkafçılar ve Halkçılar'ın ortak noktası ise adanın Yunanistan'a ilhak edilmesine karşı çıkmalarıydı. Ancak Evkafçılar Enosis'e karşı mücadelede İngiliz yönetimi ile işbirliği yapılması gerektiği görüşündeydi. Halkçılar ise İngiliz yönetimi ile işbirliği yapılmasını istemedikleri gibi, Enosis ile mücadelede Türkiye ile beraber hareket edilmesi düşüncesindeydi.[410]

Evkafçıların başında Mehmet Münir Bey bulunmaktaydı. Mehmet Münir Bey Kıbrıs Türk toplumunun temsil edildiği Evkaf, Lise Komisyonu, Kavanin Meclis üyeliği gibi birçok kurumda uzun yıllar boyunca tek başına görev yapmıştır. İngiliz idaresi tarafından desteklenen Mehmet Münir Bey'e ayrıca İngiliz Kraliyet Ailesi Yüksek Liyakat Madalyası ve "Sir" unvanı verilmiştir.[411] Halkçı grubu temsil eden önemli isimler ise şu şekildeydi; Mısırlızade Mehmet Necati Bey,[412] Söz Gazetesi

---

[409] Hill, a.g.e., 4, s. 544; Gürel, a.g.e., s. 129.

[410] An, **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşması (1900-1942),** s. 106-147.

[411] BCA, 030.010.00/235.590.35, (19 Haziran 1947).

[412] 1899 yılında Lefkoşa'da doğan Mehmet Necati Bey'e ilk isim olarak babası tarafından Mehmet Hulusi verilmiştir. Mehmet Necati Bey 1913'te Rüştiye'den, 1918'de ise İdadi'den mezun olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sebebiyle üniversiteye gidemeyen Mehmet Necati Bey'e Lise İdare Komisyonu tarafından öğretmenlik teklifi gelmiş ve 1919-1921 yılları arasında Lisede Tarih, Coğrafya ve Türkçe dersleri vermeye başlamıştır. Öğretmenlik görevinden sonra küçük bir bakkaliye işleten Mehmet Necati Bey, kısa bir süre içerisinde bu ticari müesseseyi genişletmiştir. "Altı Ok" unvanıyla sigara fabrikası, inşaat malzemeleri, dülger deposu, mozaik fabrikası gibi birçok sektöre atılmıştır. 1915 yılından itibaren yerli Türkçe gazetelerde devamlı olarak Türk halkının sorunları ile ilgili makaleler yazmıştır. 1926 yılında Lefkoşa Meclis üyeliği seçimlerini kazanmış ve 1930 yılında da Kavanin Meclisi'ne girmeyi başarmıştır. Bu süreç içerisinde kendisine yakın olan arkadaşları ile birlikte Kıbrıs Türk Milli Kongresi'ni gerçekleştirmiştir. 1943 yılında ise Kıbrıs Türk halkının önemli örgütlerinden olan KATAK'ın kurulmasında önemli rol oynamıştır. 1949 yılından itibaren ise 4 yıl süreyle

sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Bey, Avukat Ahmet Raşit Bey, Hâkim Mehmet Raif Bey, Hâkim Mehmet Zekâ Bey,[413] Avukat Fadıl Niyazi Bey,[414] Avukat Necmi Avkıran Bey, Avukat Rıfat Bey (Con Rıfat),[415] Avukat Ahmet Sait Hoca, Avukat Bahaeddin Bey ve Gazeteci Arif Mapolar. Kıbrıs Türk basınında Evkafçılar Hakikat gazetesi tarafından desteklenirken, Halkçılar ise Söz gazetesi tarafından desteklenmekteydi. Halkçı grubun sözcülüğünü üstlenen Avukat Ahmet Raşit Bey Söz gazetesinde Halkçı grubun ideolojisini halka şu şekilde açıklamıştır:

> (…) Halkçı siyaset tabiriyle kastettiğim mana kuvvetini halktan alan ve halka istinat eden bir siyasettir. Bu siyasetin en bariz vasfı şahsi efkâr ve amale, umumun arzu ve iradesini hâkim kılmak ve umumi menfaatlerin icaplarına azami mevki ve ehemmiyeti vermektir. Bu itibarla milli ve umumi meselelerde şahısların ehemmiyeti ikinci, hatta üçüncü derecede kalmak en esaslı umdeyi teşkil eder. (…) Kimsenin şahsi efkâr ve amal uğrunda, milli kuvveti istimaline fırsat verilmez. Yani halk şuurlu bir surette yapılanlar ve yapılacak olanlar hakkında rey ve kelam sahibidir. Bundaki fazilet meydandadır. Halk bir defa kendi işlerini daha yakından kavramak ve onları müdafaa ve himaye etmek mevki ve kudretine gelir. Halkçı siyaset bir kişinin suistimale her zaman müsait olan kuvvetin yerine zümrenin hâkimiyetini ikame etmektir. Fert yanılır suistimal eder. Zümre ise hassastır. Ya hiç yanılmaz ya da nadir yanılır. Bizim memlekette cemaatimizin önüne açmak istediğimiz yol işte bu yoldur.[416]

1926 yılında yapılan Lefkoşa Belediye Meclis seçimleri ise Halkçı grubun kendisini gösterdiği ilk siyasi faaliyet olmuştur. İngiliz idaresi tarafından 23 Temmuz 1926 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren *Belediye Seçimleri Kanunu*[417] ile bir takım hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunla birlikte seçim öncesinde aday belirleme sürecinin nasıl olacağı, adayların ilan edilmesi, oy pusulalarının kullanılması, seçimin kanunlara uygun bir şekilde yapılması ve seçim sonuçlarının

---

yayımlanacak olan İstiklal Gazetesini çıkarmış ve politik faaliyetlerine devam etmiştir. Kendisine Atatürk tarafından Özkan soyadı verilen Mehmet Necati Bey, 1970 yılında vefat etmiştir. Bkz. An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, s. 470-473; Ergin M. Birinci, **M. Necati Özkan (1899-1970),** 1, Necati Özkan Vakfı Yayınları, 1997, İstanbul.

[413] 1930-1931 yılları arasında Meclis üyeliği yapan Mehmet Zekâ Bey (1903-1984), İngiliz Okulu ile İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Londra'dan "Barrister-at-Law" unvanını almıştır. Ada'da Kaza Hâkimliği, Kaza Mahkeme Başkanlığı, Yüksek Mahkeme Hâkimliği ve Başhâkimlik görevlerinde bulunmuştur. 1961-1984 yılları arasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi üyesi olan Mehmet Zekâ'nın dünyaca ünlü bir hukukçu olduğu söylenebilir. Hayat hikâyesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Harid Fedai, **Başhâkim Mehmet Zekâ Bey: Anı-Yaşantı**, Dilhan Ofset, Lefkoşa, 2002.

[414] Fadıl Niyazi Korkut 1887 yılında doğmuştur. Hayata hükümet memuru olarak başlayan Fadıl Bey, Birinci Dünya Savaşı sırasında milliyetçilerle işbirliği içinde olduğu gerekçesiyle İngiliz Sömürge idaresi tarafından 1914'te Baf'a sürgün edilmiştir. 1918 yılında hukuk eğitimi almak için Türkiye'ye giden Fadıl Bey, 1921 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl başlamış olduğu Avukatlık mesleğini 50 yıl devam ettirmiştir. KATAK'ın kurucu ve idarecileri arasında yer alan Fadıl Bey, "Yankı" isimli bir gazete çıkararak buradan fikirlerini duyurmaya çalışmıştır. 1936 yılında Korkut soyadını alan Fadıl Niyazi Bey, 1975 yılında 88 yaşında vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, s. 362-368.

[415] Halk arasındaki ismiyle kısaca Con Rıfat diye anılan Cengizzade Mehmet Rıfat Efendi, kızı Şifa Hanım'ın vermiş olduğu bilgi doğrultusunda 1878 yılında doğmuştur. 1895'te tapu memurluğu yapmış olan Con Rıfat, 1899'da muvazzaf olarak Magosa'ya gönderilmişti. 1914 yılında Müsteşarlığa ve polisliğe gönderilen Con Rıfat, 1919 yılında ise İstanbul'a giderek hukuk diploması almıştır. 1924 yılından 1948 yılına kadar avukatlık yapmıştır. Con Rıfat 1930'da Masum Millet dergisini çıkarmış ve Halkçıları desteklemiştir. Çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yayımlanan Con Rıfat, 1956 yılında vefat etmiştir. Con Rıfat hakkında detaylı bilgi için bkz. Harid Fedai, **Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı**, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986; An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, s. 249-251.

[416] Ahmet Raşit, "Halkçı Siyaset", **Söz,** (23.07.1931), s. 1.

[417] "Regulations For Municipal Elections", **The Cyprus Gazette**, (23.07.1926), s. 478-480.

açıklanması ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca seçim süresince her türlü yetki ve sorumluluk da bölge komiserlerine verilmiştir.

Belediye seçimlerini fırsat olarak gören Halkçı grubun temsilcisi Mehmet Necati Bey, Kıbrıs Türk toplumunun siyasi haklarını savunmak için harekete geçmişti. Belediye meclis üyeliğine grup halinde katılmaya karar veren Mehmet Necati Bey, kendi düşüncelerine yakın olan Tüccar Necmi Avkıran, Avukat Fadıl Bey, Doktor Pertev Zühtüzade ve Rüstem Efendi ile birlikte adaylıklarını açıklamıştı. Buna karşılık Evkafçılardan da Eczacı Memduh Asaf Bey, Diş Doktoru Fuat Asaf Bey ve Tüccar Kenan Bey Belediye seçimleri için adaylıklarını açıklamıştı. Her ne kadar İngiliz yönetimi de Evkafçıları desteklese de Halkçı gruptan Mehmet Necati ve Tüccar Necmi Avkıran Beyler Belediye Meclisi'ne üye olarak girmeyi başarmışlardı. Evkafçılardan da Eczacı Memduh Asaf Bey, Diş Doktoru Fuat Asaf Bey ve Tüccar Kenan Bey de Belediye Meclis üyeliğine seçilmiştir. [418]

Lefkoşa Belediye Meclis seçimlerinde Belediye Başkanı Rum halkının önde gelen isimlerinden Dr. Dervis olmuş ve Kıbrıs Türklerini temsilen 5, Rum halkını da temsilen 7 üye seçilmiştir. Kıbrıs Türk toplumunun haklarını korumak için zaman zaman mecliste Evkafçı ve Halkçı üyelerin işbirliği yaptığı da görülmüştür. Belediye meclis seçimlerinden başarı ile çıkan Mehmet Necati Bey, 1930 yılında yapılacak olan Kavanin Meclis seçimlerine de adaylığını koyacak ve Mehmet Münir Bey'e rakip olmaktan çekinmeyecektir.

2.3.2. 1930 Kavanin Meclis Seçimleri ve Yaşanan Gelişmeler

Kavanin Meclis üyeliği seçimleri Belediye Meclis seçimlerinden farklı olarak 5 yılda bir yapılır ve Kıbrıs genelini kapsardı. Kavanin Meclis seçimleri için de Kıbrıs adası genel olarak 12 seçim bölgesine ayrılmış ve bu bölgelerden Kıbrıs Türk toplumu için 3, Rum toplumu için de 9 seçim bölgesi belirlenmişti. Türk toplumuna ayrılan seçim bölgeleri ise şöyleydi: Birinci Seçim Bölgesi Lefkoşa - Girne, İkinci Seçim Bölgesi Mağusa - Larnaka ve Üçüncü Seçim Bölgesi de Limasol - Baf olarak belirlenmişti.[419] Kavanin Meclis üyeliği seçimlerine adaylığını koyan Mehmet Necati Bey, bu adaylığını Birinci Seçim Bölgesi Lefkoşa - Girne'den ilan etmişti. Nitekim Evkafçıların lideri olan Mehmet Münir Bey'de adaylığını aynı bölgeden ilan etmiş ve iki lider birbirlerine rakip olmuştu.

Birinci Seçim Bölgesi Kıbrıs Türk halkının eğitimli ve toplum sorunlarının bilincinde olan kişilerinin bulunduğu bir bölgeydi. Dolayısıyla bu seçim bölgesinden adaylığı kazanmak her iki grup için de önem taşımaktaydı. Ayrıca Halkçılardan Avukat Ahmet Sait Efendi de Evkafçıların adayı Dr. Eyüp Necmettin Bey'e karşı üçüncü seçim bölgesinden adaylığını ilan etmişti. İkinci seçim bölgesi için Halkçılardan adaylığını koyan da Hâkim Mehmet Zekâ Beydi. Mehmet Necati Bey'in adaylığı

---

[418] Birinci, **M. Necati Özkan (1899-1970),** 1, s. 116.

[419] Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931**), s. 126.

Söz gazetesi tarafından desteklenmekteydi ve gazetenin başyazarı Mehmet Remzi Bey, Mehmet Necati Bey'e neden destek olunması gerektiğini gazetesinde şöyle ifade etmekteydi:

> (…) Malumdur ki, bu intihaplarda iki namzet var, birisi halkın namına hareket eden ve kendi menfaatini halkın menfaati ile müsavi addeden Mısırlızade Necati Bey, öteki de bir hükümet dairesi olan Evkaf İdaresi namına ortaya atılan ve hükümet memuru olması hasebiyle kendi menfaatini daima ve daima hükümet menfaati ile bir telakki eden evkaf murahhası Münir Bey'dir. Malumdur ki, memlekette fırka teşkilatı yoktur. Mamafih Evkaf İdaresi'nin her intihapta ortaya atılması, resmi ve gayri resmi bütün kuvvetini sarf ederek halkın reylerini kazanmaya çalışması, ahalinin büyük bir ekseriyetinin nazar-ı dikkatini celp etmiş ve bu Daire'nin mahalli siyasetle iştigal eylemesi, memleket ve cemaatimiz için çok büyük bir felaket olduğu kanaatini hâsıl eylemiştir. Evkaf Murahhasının aynı zamanda İcraat Meclisi'nde aza bulunması, İslam İddihar Bankası'nın reisi olması, mehakim-i şeriyenin bir nevi müdürü gibi görünmesi, kendisine maddi ve manevi birçok kuvvetler temin eylemektedir. (…)[420]

Mehmet Remzi Bey basın üzerinden Mehmet Necati Bey'e destek vermeyi sürdürmüş ve aynı içerikli bir yazıyı da 4 Ekim günü kaleme almıştır. Söz konusu yazı şu şekildedir:

> (…) İntihap günü çarşamba günüdür. Bu günde hepiniz rey sandığına gelip kendi fikir arkadaşınızı beyaz reyle süslemek vazifesiyle mükellefsiniz. O gün belki içinizden birisinin fevkalade bir işi zuhur edebilir ve mesela birisinin çocuğu vefat edebilir. Cenazeyi ertesi güne tehir ediniz. Fakat rey vermeyi asla tehir etmeyiniz. Çünkü ölen gitmiştir. Fakat rey günü muayyen ve mahduttur.[421]

Mehmet Necati Bey'i aynı zamanda Lise öğrencileri de desteklemekteydi. Nitekim Lise öğrencileri tarafından Mehmet Necati Bey adına yazılan ve dillerden düşmeyen şiirler verilen desteği açıkça göstermekteydi.[422] 15 Ekim 1930 tarihinde Kavanin Meclis üyeliği seçimleri yapılmış ve Mehmet Necati Bey Birinci Seçim Bölgesi Lefkoşa-Girne'den % 55,6 oy alarak adaylığı kazanmıştı. Mehmet Münir Bey ise oyların % 43,7'sini alarak Mehmet Necati Bey'e karşı seçim yarışını kaybetmişti.[423] Ayrıca Evkafçı kesim Mağusa'dan aday göstermeyince, Mehmet Zekâ Bey seçimsiz olarak aday olmaya hak kazanmış oldu. Evkafçı gruptan seçimi tek kazanan Dr. Eyyup Necmeddin olmuştu. Böylece 1906 yılından beri mecliste çoğunluğu ellerinde tutan Evkafçılar, 1930 seçimleri ile birlikte bu çoğunluğu Halkçılar'a kaptırmıştır. O dönemlere tanıklık eden Avukat Fadıl Niyazi Bey 1930 seçimleri ile ilgili hatıralarında şu ifadelere yer vermektedir:

> Bu seçim bir adayın diğer adaya karşı üyeliği kazanması gibi basit bir seçim değildi. Bu seçimle toplumumuz, 30 yıllık Evkaf-Hükümet siyasetini beğenmediğini, son beş yıl içerisinde toplum davalarımıza verilmiş olan antidemokratik müşkülleri topyekûn reddettiğini gösteriyordu. Bu sonuç hükümet çevrelerini şaşırttı. Sayım gecesi Sarayönü'nde bulunan yüksek hükümet memuru; "Çok yazık oldu, hükümet makinesi dönmeyecek." demekten çekinmedi. Bu söz açıkça gösteriyordu ki hükümetin nazarında Kıbrıs Türkleri yalnız hükümet makinesini döndürmeye memur bir kör aletti. Fakat herhangi bir hak istemek hakkından mahrum bir esir kitlesiydi. Seçim kampanyaları başlayıp, seçime gidildiği sırada bir tesadüf eseri olarak Sömürgeler Bakanlığı

---

[420] M. Remzi, "Necati Bey ve İntihablar", **Söz**, (02.10.1930), s. 2.

[421] "Türk gençleri! Vazifenizi Yapınız!", **Söz**, (14.10.1930), s. 1.

[422] "Geç Öne Doğru Yol Göster Necati, Bağrımız Yanıktır Su Ver Necati." ifadesi Mehmet Necati Bey'den beklentileri göstermesi açısından önemlidir. "Kahraman Necatiye", **Söz**, (23.10.1930), s. 4.

[423] "İntihap ve Neticesi", **Söz**, (23.10.1930), s. 4.

> Müsteşarı Dr. Shiller Kıbrıs ta bulunuyordu. Toplumumuzun o zamanki kanaatine göre Dr. Shiller Kıbrıs'ta bulunmamış olsaydı, Storss'un bize karşı daha şiddetli davranarak seçimleri alt üst etmesi ihtimal dışında değilmiş.[424]

Mehmet Remzi Bey de gazetesinde seçim sonuçlarına yer vermiş ve Halkçıların kazandığı zaferi şu ifadelerle dile getirmiştir:

> Halkın Zaferi, Hakkın Tecellisi 15 teşrinievvelde icra edilen umumî intihabat, ümit ve tahmin ettiğimiz gibi halkın muzafferiyeti ile neticelenmiş ve gayrî millî birçok menbalardan kuvvet alan evkaf partisi tamimiyle makûs ve münhezin olmuştur. Haftalardan beri devam eden bu şiddetli mücadele denilebilir ki şimdiye kadar misli görülmemiş bir şekil almış ve Lefkoşa, Girne halkını adeta altüst etmiştir. Şimdi Evkafçılara ve yardakçılarına düşen vazife, halkın ara-i umumiyesine hürmet etmek ve hepimiz için müşterek bir gaye olan Kıbrıs Türk Cemaati'nin menafi-i aliyesini birlikte sıyanet ve müdafaa eylemektir. Şimdiye kadar halkı ihmal eden ve Kavanin Meclisi'nde kendilerine mahsus olmak üzere bir siyaset güdenler, bundan sonra aynı surette hareket edemeyeceklerdir. Çünkü bugünkü azalar, halkın bağrından kopmuş ve her zaman halkın lisanı ile ifade-i meram etmeye karar vermişlerdir.[425]

15 Ekim 1930 seçimlerinde Rum halkının önde gelenleri de hükümet yanlısı olan adaylar yerine, hükümete karşı daha sert tutum içerisinde olan milliyetçi adayları seçmeyi tercih etmişlerdi. Rumlar içerisinde Enosisçi ve aşırı milliyetçi olarak bilinen Teofanis Feodotu, N. K. Lanitis, Hristodulos, Galatopulos, Kitium Piskoposu, A. Triantafillides gibi isimler seçimi kazanmıştı.[426] Aynı şekilde "Türk milliyetçisi" olan Halkçı gurubun da meclise girmesiyle birlikte, hem Türk hem de Rum üyeler ortak sorunlar karşısında hükümete karşı birlikte hareket edebilecek ve daha güçlü bir ittifak içerisinde olabilecekti. Bu durum ise İngiliz yönetimini oldukça tedirgin etmekteydi.[427] En son mecliste yaşanan Türk-Rum işbirliği 1925-1930 meclis döneminde olmuş ve Türk-Rum üyelerin ortak kararlarıyla 1927 bütçesi reddedilmişti.[428] 1930 seçimleri sonrasında Rum üyeler gibi, Mehmet Necati Bey'in başında bulunduğu ve Kıbrıs Türklerini temsil ettiği Halkçı grup da İngilizler için artık bir sorun yaratmaktaydı.[429]

1930 seçimlerinin ardından İngiltere Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Dr. Drummond Shiels adayı ziyaret için geldiği sırada, kendisini yaklaşık 4 bin kişilik bir Rum kalabalığı Yunan bayrakları ve Enosis sloganları ile karşılamıştı. Limanda Rum Belediye Başkanı Enosis içerikli bir konuşma yapmış, ancak Shiels bu konuşmaya herhangi bir karşılık vermemiştir.[430] 20 Ekim günü Shiels'in de

---

[424] Fadıl Niyazi Korkut, **Hatıralar**, Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan (Haz.), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa, 2000, s. 40.

[425] Mehmet Remzi, "Halkın Zaferi Hakkın Tecellisi", **Söz**, (23.10.1930), s. 1.

[426] "Non Momammedan Members", **The Cyprus Gazette,** (24.10.1930), s. 1210.

[427] Altay Nevzat, "Ronald Storss and Mısırlızade Necati The Governor's Encounter with The Thirteen Greek", **The Cyprus Review**, 23(2), Fall 2011, s. 92.

[428] William Mallison, **Cyprus: A Modern History,** I. B. Tauris, London, 2005, s. 10-11; Nancy Crawshaw, **The Cyprus Revolt, An Account of The Struggle for Union with Greece,** George Allen & Unwin, London, 1978, s. 27.

[429] İngiliz Vali Storss anılarında Mehmet Necati Bey için "Küçük Türk", "Yasama Meclisi'ndeki on üçüncü Rum", "Saman çöpünden adam" gibi aşağılayıcı ifadelerde bulunmuştur. Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 590.

[430] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 206-207; Hill, a.g.e., 4, s. 545.

katıldığı meclis toplantısında Kitium Piskoposu Nikodemos Mylonas, ada nüfusunun % 80'inin Rumlardan oluştuğunu ve Rum halkının tek isteğinin Yunanistan ile birleşmek olduğunu ifade etmiştir. Meclisin Türk üyesi Mehmet Zekâ Bey ise Mylonas'ın söylemlerine şiddetle karşı çıkarak hiçbir uluslararası düzende benzerlik olduğu için iki ülkenin birleştirildiğinin görülmediğini ileri sürmüştür.[431] Bütün bu konuşmaları dinleyen Müsteşar Shiels'in Türk ve Rum üyelere cevabı ise şöyle olmuştu:

> İngiliz Hükümeti böyle bir birleşme için Parlamento'nun desteğini almaz. Biz bütün Kıbrıs halkının kendi içlerinde ilişkilerini geliştirmelerini ve toplumsallaşmalarını umuyoruz. Gerek yasaların yapılmasında gerekse yönetimlerin oluşturulmasında birlik içinde olunmalıdır. İngiliz idaresine karşı bazı kilise mensuplarının çok acı ve hoş olmayan sözler söylediğini duymaktayız. Hiçbir koloni de bu tarz söylemlere asla izin verilmez. Eğer çok fazla tolerans gösterdiysek bunun da bir sınırı mutlaka vardır. (…)[432]

Rumların Yunanistan ile birleşme arzularının giderek yoğunlaştığı 1930'lu yıllarda Vali Storss da Londra'ya gizli mesajlar göndermekteydi. Şubat 1931'de göndermiş olduğu bir gizli mesajda Kıbrıs adasında Enosis eylemi yapanlar ile adadaki Yunan Konsolosluğu'nun ve Yunanistan'ın işbirliği içinde olduklarını belirtmişti.[433] Storss, Yunan Konsolosu M. Aleksander Kyrou'nun Kıbrıs adasına gelir gelmez konsolosluğu Larnaka'dan Lefkoşa'ya taşıdığını, Rumları kışkırttığını, Haziran 1931'de bir açık toplantıda Yunan milli marşını söyleyerek Enosis haykırışlarında toplantıya katılma cesaretinde bulunduğunu anılarında yazmaktaydı. Vali Storss, Kyrou'nun adada yoğunlaşan İngiliz karşıtlığı faaliyetlerinin önlenmesi için onun görevden alınmasını istemekteydi. Storss'un bütün çabalarına rağmen Kyrou'nun adayı terk etmesi ancak 1931 isyanından sonra gerçekleşmiştir.[434]

2.3.3. Kıbrıs Türklerinin İkinci Milli Kongresi (1 Mayıs 1931)

Halkçı grubun temsilcileri ilerlemenin bir gereği olarak gördükleri toplumsal hakların, Kıbrıs Türk toplumuna da kazandırılması gerektiğini düşünmekteydi. Bu amaç doğrultusunda bir kongre düzenlemenin yerinde olacağını düşünen Halkçı grubun lideri Mehmet Necati Bey, 20 Nisan 1931 tarihinde bir çağrıda bulunarak adanın her tarafından gelecek olan temsilcileri 1 Mayıs Cuma sabahında saat 10'da Lefkoşa'daki evinde toplanmaya davet etmiştir. Mehmet Necati Bey'in Söz gazetesinde yayımlanan çağrısı ise şu şekildedir:

> Muhterem Kıbrıs Türk Halkına!
> İnkâra hacet yoktur ki çok nazik ve müstesna günler yaşıyoruz. Hâlihazırda önümüzde Cemaatimizi şiddetle alakadar eden ve bir an evvel hallinde Cemaatin büyük menfaati mündemiç olan birçok acil ve mübrem meselelerimiz var. Bunları halkın arzu ve ihtiyaçları dairesinde

---

[431] Hill, a.g.e., 4, s. 545; Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs Türklerinin 1931 Kurultayı", **VIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi 11-15 Ekim 1976**, 3, Ankara, 1976, s. 2087.

[432] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 207-208; Hill, a.g.e., 4, s. 545-546.

[433] Gürel, a.g.e., s. 119.

[434] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 534-536.

> halletmek ve hükümeti bu arzularımızdan haberdar eylemek zamanı çoktan gelmiştir. Bu hususta tembellik ve miskinlik göstermek milli hukukumuzun kaybına razı olmak demektir. Bunun neticesinde oluşacak büyük zararlardan etkilenecek olan yine halkımızdır. Bundan dolayı milli ihtiyacat ve mesailimizi dinimizin emrettiği meşveret dairesinde aramızda görüşerek kendimize bir hattıhareket tayin eylemek ve her gün kayba uğrayan hukukumuzu vikaye çarelerini aramak milli bir borç teşkil eder. Muhterem halkımızın milli meselelere her vakit gösterdiği uyanıklığı bu defa da göstermekten geri kalmayacağına eminim. Ümit ettiğim cihetle önümüzdeki Kurban Bayramının dördüncü Cuma günü her köy ve mahalle namına intihap olunacak temsilcilerin Lefkoşa'da kendi evimde saat 10'da akdolunacak Milli Kongre'ye iştirakını ehemmiyetle nazari dikkate arz eder ve bu uğurda her türlü fedakârlığın ihtiyarını muhterem halkın hamiyet ve milliyetperverliğinden intizar eylerim. Mevzu bahsedilecek meseleler, Evkaf-i İslamiye, Mehakim-i Şer'iye, Lise, Müftülük, Sair Cemaat meseleleri ve bu meselelerin bizim için ayrı ayrı her birinin hayati bir mesele teşkil ettiğini ayrıca arz ederim.[435]

Planlandığı gibi 1 Mayıs 1931 tarihinde saat 10.00'da toplanan Milli Kongre'ye adanın farklı bölgelerinden 150 kişi katılmıştır. Mehmet Necati Bey bir açılış konuşması yaparak kongrenin toplanmasındaki amacı detaylı olarak açıklamıştır.[436] 6 saat süren kongrede sırasıyla Lise, Müftülük, Şer'iye Mahkemeleri ve Evkaf meseleleri görüşülmüştür. Kongrede Türk toplumunun önemli meselelerinden biri olan müftülük kurumu üzerine önemli tartışmalar yaşanmıştır. Avukat Fadıl Bey müftülüğün din alanında önemli bir kurum olduğunu ve yeniden tesis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Avukat Fadıl Bey'den sonra söz alan Yusuf Ziya Hoca ise müftülük ile Fetva Eminliği'nin aynı şeyler olduğunu ve ismi ne olursa olsun bu kurumun fetva vermekten başka yetkisi olmadığını, müftü tayini konusunda da hükümetin emir ve iradesi bulunduğunu ileri sürmüştür. Yusuf Ziya Hoca'ya cevap veren Avukat Fadıl Bey ise hükümetin hiçbir zaman müftü tayin etmediğini, hâlbuki halkın müftü seçiminin yapılmasını istediğini örneklerle açıklamıştır. Avukat Fadıl Bey'den sonra söz alan Avukat Ahmet Raşit Bey ise şöyle demiştir:

> Efendim! Görüyorum ki müftünün mevkinin ehemmiyeti ve vazifesinin mahiyeti inkâr edilmek isteniyor. Müftünün vazifesi yalnız fetva vermek değildir. Müftü cemaat reisidir. Dini vezaifin ifasında sahibi salahiyettir. Cemaatin haysiyet ve şerefi müftünün makamının yüksek olmasını icap ettirir. Uzaklardan misal aramaya hacet yoktur. Biz İngiliz idaresi altında yaşıyoruz. Bu idare altında yaşayan diğer cemaatlerin bu hususta haiz oldukları hakka aynen malik olmak hakkımızdır. Burada diğer cemaatlerin reis-i ruhanileri nasıl serbestçe intihap ediliyorsa, bizim de aynı hakka sahip olmamız gerekmektedir.[437]

Avukat Fadıl Bey ile Avukat Ahmet Raşit Bey'in bu açıklamalarından sonra, Yusuf Ziya Hoca'da onlara katılmış ve böylece müftülük konusunda oybirliği ile karar alınmıştır. Kongrede Şer'iye Mahkemeleri de görüşülüp ortak bir karara bağlandıktan sonra, en tartışmalı konu Evkaf meselesi olmuştur. Mehmet Necati Bey'in konuşmasının ardından, Avukat Fadıl Bey Evkaf'ın tarihçesini, amaçlarını, önemini ve hukuki durumunu anlatan bir konuşma yapmıştır. Avukat Fadıl Bey'den sonra konuşma yapan Avukat Ahmet Raşit Bey şöyle demiştir: "Bu mesele kendi paramızla cemaatin kalpgahında her an iştiale müsait bir bombadır. Onu bertaraf etmek lazımdır. Aksi takdirde

---

[435] "Muhterem Kıbrıs Türk Halkına", **Söz**, (23.04.1931), s. 1.

[436] "Milli Kongra ve İttihaz Ettiği Mukarrerat", **Söz**, (07.05.1931), s. 1-4.

[437] "Milli Kongra ve İttihaz Ettiği Mukarrerat", **Söz**, (07.05.1931), s. 2.

bu memleket Türküne huzur ve rahat nasip olmayacaktır."[438] En çok ilgi toplayan ve en çok tartışılan Evkaf konusunda da bütün katılımcı delegeler ortak bir görüş birliği içinde olmuştur. Bu da Evkaf'ın toplumun malı olduğu ve toplum yararına en iyi şekilde yönetilmesi gerektiğiydi.

Kongrede alınan kararlar ise 6 maddeden oluşmaktaydı. Buna göre;

1.Kongre, Kıbrıs Türk toplumunun Tali Mektepler konusunda diğer toplumların sahip oldukları hukuk ve ayrıcalıklara sahip olmasını ister. Bu konuda yürürlükte olan kanun hükümlerine göre teşkil edilmesi gereken kurulların tam bir serbestlik içinde oluşturulmasını, tali mekteplerin gelişimi için ihtiyaç duyulan gelirin, önceden olduğu gibi, liselere de verilmesini ve bu gelirlerin artırılmasını hükümetten rica eder.

2. Kıbrıs Türk halkı, müftülük makamının dinen gerekli olduğunu ve diğer toplumlar gibi bir dini lidere olan ihtiyacını çok derinden hissettiğini, dünyanın her tarafında yaşayan İslam toplumlarında mevcut olan müftünün, her türlü etki ve nüfuzdan uzak olacak şekilde Kıbrıs Türk toplumunca seçilmesini, ada üzerinde yaşayan diğer toplumların bu hususta sahip oldukları ve Türk toplumunun isteği dışında 1928 yılında kaldırılan müftülük makamının yeniden oluşturulmasını ve müftü maaşının Evkaf dairesince ödenmesini, Evkaf dairesinde görevlendirilen gayrimüslim üyenin görevine son verilmesini zaruri bir istek olarak belirtir.

3. Kıbrıs Türk Milli Kongresi, Türk toplumunun antlaşmalarla onaylanmış olan ve müktesep hakkı bulunan Şer'iye Mahkemeleri'nin geleceği ile ilgili kaygılarını ve halen bu mahkemelerde görevli kişilerin maaşlarının genel bütçeden ödenmesi konusunu hükümete bildirir ve hükümetin de bu konuda Kıbrıs Türk toplumunun hukukuna uygun bir karar vereceğini ümit eder. Bu girişimlerle herhangi bir sonuç elde edilememesi durumunda, bağımsız olmayan ve konumları itibarı ile Türk toplumunun ihtiyaçlarını gidermekten yoksun bulunan ve mahkeme sıfatı ile Evkaf Dairesi'nin etkisi altında bulunan ve zaten yetkileri çok sınırlandırılmış bulunan mevcut mahkemelere Türk hâkimler atanması konusundaki talebinde ısrar eder. Hangi şekilde olursa olsun Medeni Kanun hazırlanması zorunludur.

4. Kongre, İslam Evkafı'nın sadece Kıbrıs Türk toplumunun malı ve atalarının hayırlı amaçlarla ve toplum eğitimini sağlamak maksadıyla oluşturulan bir kurum olması itibarı ile yönetiminin de Türk toplumunda olması gerektiğine inanır. Bununla beraber İslam Evkafı'nın dini görevlerini de yerine getirmesini, mali bir kurum haline dönüştürülmesini ve vazifesinin gereklerini yerine getirebilmesi için de müftü yönetimine bırakılmasını ve her üç senede bir Kıbrıs Türk Milli Kongresi tarafından seçilecek 6 Türk üye ile hükümetçe atanacak bir İngiliz üyeden oluşacak heyet tarafından bir banka gibi yönetilmesini ve Belediye kanunlarına benzer kanunlarla yeniden düzenlenerek yeni bir teşkilata bağlanmasını, 1928 yılında yürürlüğe giren *Emvali Diniye-i İslamiye Fermanı Kanunu*'nun yürürlükten kaldırılmasını, Türk toplumunun genel menfaatleri bakımından zorunlu olduğuna inanmaktadır. Bu amaç için teşkil edilecek İdare Heyeti üç sene boyunca İslam Evkafı'nı yönetecek, süre sonunda bu amaçla yeniden seçim yapılacaktır. Herhangi bir sebeple Kongre'nin toplanamaması durumunda bu seçim Kongre İdare Heyetince yapılacaktır.

5. Kongre, kabul edilen kararları hükümet nezdinde takip ve sonuçlandırmak ve ileride meydana gelecek Türk toplum sorunlarını çözmek için gerekli özel ve resmi girişimlerde bulunmak, bu maksatla adanın her köyünde belirlenecek sorumlularla irtibatı devam ettirmek ve ihtiyaç duyulduğunda, merkezde Genel Kurul şeklinde toplanarak gerekli kararları almak ve bu kararların gerçekleşmesi için gerekli girişimlerde bulunmak üzere Kavanin üyesi Mısırlızade Necati, Kavanin üyesi Zekâ Bey, Avukat Bahaettin, Avukat Fazıl, Masum Millet gazetesi sahibi ve muhabiri Avukat Rıfat, Avukat Sait, Doktor Pertev, Doktor Şevki, Avukat Ahmet Raşit Beylerden oluşacak bir heyetin, Heyeti Merkeziye görevini yerine getirmesine yetki verir. Heyet-i Merkeziye, kendi aralarında müzakere, haberleşme ve idari girişimler konusunda gerekli görecekleri diğer konuları da kapsayacak şekilde bir *Talimat* hazırlayacaklar ve bu talimata göre hareket edeceklerdir. Heye-ti Merkeziye, adanın Türklüğünü ilgilendiren bütün konularda söz

[438] "Milli Kongra ve İttihaz Ettiği Mukarrerat", **Söz**, (07.05.1931), s. 2.

söylemek, Türk toplum menfaatlerine aykırı girişimlere engel olmakla görevlendirilmiştir. Heyet-i Merkeziye üç sene boyunca görev yapacak ve bu süre sonunda meşru sebeplerle tekrar seçim yapamaz veya Kongre herhangi bir sebeple toplanamaz veya toplanıp da gerekli çoğunluk sağlanamadığı takdirde görev süresi bir sene uzayacaktır.

6. Kongre, Türk toplumunun açık haklarına ve Hükümet Müsteşarı'nın 1931 Kavanin Meclisi celselerinin birinde beyan ettiği, müftünün Türk toplumunca seçilmesi yönündeki beyanına binaen, Kıbrıs Türk toplumun dini lideri olarak Baf kasabasında ikamet eden avukat Ahmet Sait Efendiyi Müftü ilan etmiştir. Hükümetin bu ilanı tanımasını temenni eder.[439]

6 saat süren kongrede bir de 9 kişilik "Heyet-i Merkeziye"[440] seçilmiş ve bununla birlikte bir de müftü seçimi yapılmıştır. Ancak İngiliz yönetimi 14 Aralık 1928 tarihli *Kraliyet Emirnamesi*[441] ile müftülük makamını kaldırmıştı. Dolayısıyla kongrede müftünün seçilmesi İngiliz yasalarına karşı bir isyan niteliği taşımaktaydı. Çünkü daha öncesinde İngiliz idaresi, artık müftü unvanın kullanılmayacağını ve eğer kullanan olursa da tutuklanacağını bildirmişti.[442] Dönemin Kıbrıs Türk basınından Hakikat gazetesi Milli Kongre'nin kararlarını eleştirmiş ve müftülük ile ilgili olan kısımında şu ifadelere yer vermiştir:

Bizim fikrimizce ortada bir müftülük meselesi yoktur. Makam-ı fetva ilğa edilmiş olmayıp yalnız maaş hükûmet hazinesinden evkaf sandığına nakl ve ismi müftülükten Fetva Eminliği'ne tahvil edilmiştir. Fetva Emini, camaat-ı islamiyenin bütün ihtiyacat-ı şeriyesini kemaliyle tatmin etmektedir. Maksat bu mevki etrafında siyasi bir teşekkül meydana getirmek, bir şeriat memurunu entrikalara karıştırmak ise Kıbrıs Türk cemaatinin vaziyeti ve münafii buna müsait değildir. Binaen aleyh şekl-i hazır, cemaatimiz için en muvafık bir şekildir ki doğru düşünen ve siyasi entrikalardan uzak bulunan kimselerin fikri de bu merkezdedir.[443]

İngiltere Hükümeti ise müftülük seçiminin Kıbrıs Türklerine neden verilmediği konusunda, dünyanın hiçbir yerinde seçim yöntemi ile müftünün görevlendirilmediğini ve dini bir makamın İngiliz karşıtlığı siyasi faaliyetlere merkez teşkil edebilecek bir yapıda olması şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.[444] Ayrıca Heyet-i Merkeziye üyelerinden Mehmet Necati Bey ve Mehmet

---

[439] "Milli Kongra", **Söz**, (07.05.1931), s. 3-4; Alınan kararları tek tek bütün katılımcılar imzalamıştır. Bkz. İsmail ve Birinci**, Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre, Meclis-i Milli 1918-Milli Kongre 1931,** s. 120-123.

[440] Seçilen isimler şöyledir: Baf Kasabasından Ahmet Sait (Müftü), Yasama Meclis Üyesi Mısırlızade Mehmet Necati, Yasama Meclis Üyesi Avukat Mehmet Zekâ, Avukat Bahaeddin, Avukat Fadıl N. Korkut, Avukat Mehmet Rıfat, Dr. Pertev Zühtü, Dr. Şevki, Avukat Ahmet Raşit. Bkz. "Milli Kongra", **Söz**, (07.05.1931), s. 1.

[441] Emirnameye göre; "Kıbrıs adasında İslam dinine ait cami, mezarlık, okul ve diğer dini kurumlara ait bütün mal, para ve diğer değerli malların yönetimi ile ilgili yasa yapma yetkisi sömürge yönetiminin valisine verilmiştir. Bundan böyle Evkafı yönetmek için görevlendirilen iki delegeden biri olan Müslüman delegeyi de Vali atayacaktır. Evkaf delegeleri ve Evkaf memurları Sömürge kamu görevlisi statüsü dışında tutulacaklardır. Evkaf delegeleri ve memurlarının maaşları, harcırah ve masrafları Evkaf gelirinden karşılanacaktır. Vakıf mütevekkillerinin atanması ve azli valinin onayı alınmak koşuluyla Evkaf delegeleri tarafından yapılacaktır. Vakıfların gelir fazlalığının eskiden olduğu gibi İstanbul'daki Evkaf Hazinesine gönderilmesi öngörülmeyecek ve bu gelir fazlalığı mazbuta vakıf gelirine eklenecektir. Sömürge Valisi gerekli gördüğü zaman emirnamenin hükümlerini değiştirebilecek, Evkaf adına toplanacak vergileri ve diğer ücretlerle harçları saptayabilecek. Bu emirname hükümleri ile mevcut yasalar, emirler, kurallar arasında bir çelişki olursa, uygulamada sadece bu emirnamenin hükümleri esas alınacaktır." Bkz. "Mohammedan Religious Property Administration", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 867.

[442] "Establishment And Status of Evcaf Department", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 868.

[443] "1 Mayıs 1931 Tarihinde Lefkoşa'da Milli Kongre Namıyla Akdedilen Bir İctimaın Tahlili", **Hakikat**, (09.05.1931), s. 1.

[444] "Hükümet Arizaya Cevap Verdi", **Söz**, (07.05.1931), s. 4.

Zekâ Bey Milli Kongre kararlarını İngiliz idaresine sunmak istenmiş, ancak İngiliz yöneticiler görüşmeyi bile kabul etmemişlerdir. İngiliz yönetimi Heyet-i Merkeziye kararlarını tanımayacağını da bir bildiri yayımlayarak ilen etmişlerdir.[445] Mehmet Necati Bey ise İngiltere'nin böyle bir karar almasını büyük bir hayal kırıklığı ile karşıladıklarını belirtmiş ve şöyle demiştir:

> (…) Hükümet Türk cemaatinin uyanmasından ve hukukunu bizzat takip etmesinden memnun kalmamıştır. Bizi dağıtmak için haklı haksız kuvvetine güvenerek cemaatin karşısına dikilmiş ve cemaatin işlerinde ikinci bir parti rolünü deruhte eylemiştir. İngiliz Hükümetinin bu hareketini büyük teessüf ve teessürle karşılıyoruz. Ancak bu durumu hem cemaat için hem de hükümetin haysiyet ve mevkisi için pek tehlikeli buluyoruz. Türk cemaati samimi hisler ve geniş ümitlerle aralarında bir kongre akdetmişler ve bazı kararlar vererek onu hükümete arzu iblağ için içlerinden bir de Heyet-i Merkeziye intihap eylemişlerdir. Halkın bu hareketi gayri kanuni ise memlekette mahkemeler var. Oraya sevk edebilirler, orada hesap verebilirlerdi. Cemaatin verdiği kararlarda hükümeti alakadar eden, hükümetin haysiyetini rencide rencide, idaresini ihlal ve kanunlarını istihkar eden hiçbir şey yoktur. (…) Hiç olmazsa hükümetten halkın arzu ve müracaatlarına bir hürmet göstermesini beklerdik.(…) Şimdiye kadar hükümetten zarardan, hakaretten ve ihmalden başka bir şey görmedik. (…)[446]

İngiliz Hükümeti her ne kadar Milli Kongre'nin kararlarını tanımadığını ve müftüyü de kabul etmeyeceğini ilan etse de kongre tarafından müftü olarak seçilen Ahmet Sait Efendi, 22 Mayıs 1931'de Lefkoşa'ya gelmiştir.[447] Ayrıca Heyet-i Merkeziye'nin yapacak olduğu işlerde bir bütçe oluşturulmaya karar verilmiş ve cemiyetin Avukatı Raşit Bey halka hitaben Söz gazetesinden bir duyuru yayımlamıştır. Buna göre; Kıbrıs Türk halkının toplumsal haklarını elde etmek için girişimlere devam edileceğini, ancak bu sırada zorunlu masrafların karşılanması için de herkesin maddi durumuna göre yardım etmesi gerektiğini ifade etmiştir.[448]

Milli Kongre Kıbrıs Türk halkının haklarını ve isteklerini tespit ederek, bu yönde girişim başlatan ilk siyasi hareket olmuştur. İngiliz Hükümetinin bütün engellemelerine rağmen kongre tarafından seçilen müftü ve Heyet-i Merkeziye Türk halkının sesini duyurmaya çalışmıştır. Ancak devamında yaşanan 1931 Rum isyanı ile Türk halkı da Rum halkı gibi İngilizlerin oldukça sıkı ve sert tedbirlerine maruz kalmış ve özellikle dönemin Türk aydınları İngilizlerin baskısı altında tutulmuştur.[449]

---

[445] (…) Binaenaleyh Asaletlû Vali Hz. müftü intihabı denilen mezkûr intihabın, kanuna, an'aneye külliyen muğayir olması hasebile Hükümet tarafından hiçbir suretle tanınmayacağının ammeye bildirilmesini arzu ediyorlar. Haizi salâhiyet olmaksızın kendi nefsine Müftülük atfeden herhangi bir kimse yalnız istihkara lâyık olur ve kendi kendisini takibatı cezaiyeye tabi kılabilir. Hükümet fetva ıstarına haizi salâhiyet makamın yegâne sahibi olmak üzere fetva eminini tanımaktadır. (…) Bkz. "Hükümet İlanı", **Söz**, (21.05.1931), s. 5.

[446] "Hükümet İlânı Münasebetile", **Söz**, (21.05.1931), s. 3-4.

[447] "Yeni Müftünün Lefkoşayı Teşrifi, Halkın Yüksek Tezahüratı", **Söz**, (28.05.1931), s. 1-2.

[448] Ahmet Raşit, "Milli Kongra Heyeti Merkeziyesi Kâtibi Fahriliğinden", **Söz**, (28.05.1931), s. 4.

[449] Rauf Denktaş, **Kıbrıs, Elli Yılın Hikâyesi,** Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 42; Denktaş, **Karkot Deresi,** s. 38-39.

2.3.4. 1931 Rum İsyanı

1931 Rum isyanı Rumların 1878 yılından beri devam eden ve tarihi istekleri olan Enosis'in gerçekleşmesi için giriştikleri eylemlerin ve kışkırtmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. 1878 yılından itibaren gerek Yunanistan, gerekse Kıbrıs Rumları adanın Yunanistan'a verilmesi için şiddet dışında her türlü faaliyeti denemiş ancak bir sonuç alamamıştır. Bunun üzerine ilk büyük şiddet denemesi olarak 21 Ekim 1931 tarihinde bir isyan gerçekleştirilmiştir.[450] Söz konusu isyanın gerçekleşmesinde, İngilizlerin adada adil bir yönetim kuramamasının ve Rum milliyetçilerinin Enosis'i gerçekleştirmek istemelerinin de rolü büyüktür.[451]

2.3.4.1. İsyanın Oluşum Süreci

1931 isyanında Rumları tetikleyen etkenlerden biri Yunanistan ve İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin desteğidir. Dönemin İngiliz Valisi Storss adadaki Yunan Konsolosu olan M. Aleksander Kyrou'nun Kıbrıs Rumlarını kışkırttığını, Yunanistan'da yayımlanan ve Enosis'i destekleyen *Hastis* gazetesinin Kyrou ile işbirliği içerisinde olduğunu İngiliz Sömürgeler Bakanlığına bildirmişti.[452] Storss, Kyrou hakkındaki görüşlerini anılarında şöyle aktarmaktaydı:

> Mr. Aleksander Kyrou'nun ailesi Atina'da *The Heart* adlı Yunan dergisinin sahibiydi. Kyrou Yunan Dışişleri Bakanı'nın özel sekreterliği görevinde bulunmuş ancak Bakanın kendisinden memnun kalmaması üzerine Kıbrıs Konsolosluğu görevine gönderilmişti. Kyrou'nun adaya gelir gelmez yapmış olduğu ilk iş Larnaka'da bulunan konsolosluğu, daha aktif ve politik merkez olan Lefkoşa'ya taşımak olmuştur. Lefkoşa'dan Rumları her türlü dini, milli ve meclis kışkırtmalarına teşvik etmekteydi. Her nasıl ayarlamışsa Lefkoşa'da bir Mason balosunda Yunan milli marşını okuyarak salona girmiş ve herkesi selamlamıştır. Bu olayı duymam üzerine hemen Dışişleri Bakanlığı'na bir rapor hazırlayarak gönderdim ve Kyro'nun Kıbrıs adasında istenmeyen bir kişi olduğunu Yunan Hükümetine bildirilmesini istedim. (…) Kyrou adada kaldığı sürece Kıbrıslı Rumların İngiliz düşmanlığı artacaktı. (…)[453]

Yunan Konsolos Kyrou'nun adada bulunduğu süreç içerisinde Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili girişimlerini hızlandırdığı, bazı görevli ve emekli subaylardan oluşan bir örgütün Enosis için faaliyetler yürüttüğü, 3 Yunanlı subayın Ağustos 1931 yılında Kıbrıs adasına giderek orada Yunan

---

[450] İsyanın dünya basınına yansımaları için bkz. "Disorders Hit Cyprus Island", **The Leader Post,** (22.10.1931), s. 1; "Cyprus Seeks Greek Union", **The Capital Journal,** (22.10.1931), s. 1; "Isle of Cyprus Rebels Against Britain's Rule", **The Ithaca Journal,** (22.10.1931), s. 1; "Cyprus Uprising is Facing British", **The Evening Star**, (22.10.1931), s. 1; "British Cruisers on Way to Cyprus Island", **The Post Crescent**, (22.10.1931), s. 1; "Cyprus Island Nationalist Start Revolt", **The Charlotte News**, (22.10.1931), s. 15; "Trouble Breaks Out in Cyprus Island Report", **La Grande Observer**, (22.10.1931), s. 8; "Cyprus Natives Burn British State House", **The Huntsville Times**, (22.10.1931), s. 6; "Natives of Cyprus Burn The British Governmenet House", **The Dunkirk Evening Observer**", (22.10.1931), s. 1; "Rebels Capture Island of Cyprus", **The Vancouver Sun**, (22.10.1931), s. 1; "Cyprus Rebels Create Unease", **The Medford Mail Tribune**, (22.10.1931), s. 1; "Proclaim Union of Cyprus Greece", **The Oshkosh Northwestern**, (22.10.1931), s. 2.

[451] Hikmet Öksüz ve Muzaffer Başkaya, "Kıbrıs Meselesi'nin En Zor On Yılının Dış Basına Yansımaları (1950-1960)", https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1331 (28.06.2021).

[452] Gürel, a.g.e., s. 119; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 338.

[453] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 533-534.

Konsolos Kyrou ve Başpiskopos ile görüşmeler yaptıkları ve beraberinde getirmiş oldukları yayınları da adada dağıttıkları bilinmektedir.[454] Diğer yandan Kıbrıs Rumları ile Yunanistan arasındaki çok yakın ilişkilerin sağlanmasında da kilise etkili bir rol oynamaktaydı.[455]

İngiliz yönetimi 1929 yılında çıkardığı "İlk Öğretim Yasası"[456] ile birlikte adada tam merkeziyetçiliğe yönelmişti. İngiliz Hükümeti öğretmenlerin siyaset ile olan bağının büyük bir sorun teşkil ettiğinin farkındaydı ve bu yüzden de onların denetim altında tutulmasının şart olduğunu düşünmekteydi. 1929 yılında çıkan kanunla birlikte; Kıbrıs adasında yer alan ilkokullarda denetim artmış ve bununla beraber öğretmenlerin atamaları, tayinleri, görevden alınmaları gibi her türlü işlemler vali kontrolüne verilmişti. Okulları kendi emelleri doğrultusunda kullanan ve Yunan milliyetçiliğini öğrencilere aşılayan Rum öğretmenlerin, İngiliz yönetiminin denetimi altına girmesi Enosisçi Rum liderler ve kilise yetkilileri tarafından bir ulusal felaket olarak ilan edilmişti.[457] Bu durum önde gelen Rum liderlerin, İngiliz yönetimine karşı ayaklanmasındaki nedenlerden biri olarak kabul edilmiştir.

İngiliz yönetimi, 1855 yılında Osmanlı Hükümetinin Fransa'dan almış olduğu borçlara karşılık olarak, adanın gelir fazlasına el koymaktaydı. Bu konu özellikle de Rumlar arasında büyük bir huzursuzluk yaratmaktaydı.[458] 1927'de bütçe tasarısının Yasama Konseyi'nde reddedilmiş olması sebebiyle, İngiliz yönetimi yeni bir düzenleme getirerek adaya yardım amacıyla verilmekte olan yıllık 50.000 sterlini, 92.800'e çıkarmış ve böylece 42.800 sterlin artış olmuştu. Bu artış Osmanlı borcuna tekabül olduğu için, artık ada gelirlerine el konulmaması gerekmekteydi. Fakat İngiliz yönetimi "İmparatorluğun Savunmasına Yıllık Katkı" adı altında 10.000 sterlinlik yeni bir ödeme koymuştu.[459] Söz konusu düzenlemeler Kıbrıs halkı üzerinde büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olmaktaydı ve bu sorun 1931 isyanına kadar sürüp gitmişti.[460] 1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranı,[461] Kıbrıs adasını da etkisi altına almış ve Kıbrıs halkı büyük bir ekonomik sıkıntı içine düşmüştü. Adada yaşanan olumsuz ekonomik koşulların yanı sıra 1931 yılında mecliste üyeler arasında bütçe tartışmaları yaşanmıştı. İngiliz yönetimi yıllık bütçe açığını kapatmak için ek gümrük

---

[454] Gürel, a.g.e. s. 119; Öztoprak, a.g.e, s. 212; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 339.

[455] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 535.

[456] "To Amend And Consolidate The Law Relating To The Establishment And Management Of Elementary Schools In Cyprus", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (25.11.1929), s. 1-22; "The Statute Of Cyprus", **The Cyprus Gazette, Extraordinaray**, (18.12.1929), s. 889-914.

[457] Arnold J. Toynbee, "Cyprus, British Empire and Greece", **Survey of International Affairs**, V. M. Boulter (Ed.), Oxford University Press, London, 1932, s. 375.

[458] Toynbee, "Cyprus, British Empire and Greece", s. 372.

[459] Dwight Macdonald, "The Story of Cyprus", **Politics**, 3(7), N.Y. Politics Publishing, New York, August 1946, s. 218.

[460] Eugene K. And Eric Solsten, a.g.e., s. 20-21.

[461] Stephen King Hall, **Our Own Times 1913-1939, A Political and Economic Survey**, 1, Faber and Faber Limited, London, 1941, s. 393-410.

vergisi koymak istemiş, ancak bu istek meclisteki Türk ve Rum üyelerin ortak kararıyla reddedilmişti.[462] 28 Nisan 1931'de mecliste oylamaya sunulan bütçe tasarısına Mehmet Necati Bey'de Rum üyelerle birlikte red cevabını verince,[463] İngiliz Vali Storss "ayırt edici oy" hakkını kullanamamıştı. Çünkü vali ayırt edici oy hakkını sadece lehte ve aleyhteki oylar eşit olunca kullanabilirdi.[464]

Gümrük Vergisi Yasa Tasarısı'nın Yasama Meclisi'nde reddedilmesi ile birlikte Vali Storss'un teklifi doğrultusunda, İngiliz Hükümeti 11 Ağustos 1931'de *Kraliyet Konsey Kararı* (Order in Council) ile valiye ek vergi toplama yetkisi vermiştir. 9 Eylül'de yayımlanan kararname ile birlikte; bütçe açığını kapatmak için petrol fiyatlarının ve gümrük ambarları ücretlerinin arttırılması ve gümrük vergilerinin belirli bir artışla ödenmesi öngörülmüştü.[465] İngiltere Hükümeti Yasama Meclisi'nin vermiş olduğu kararı hiçe sayarak, *Kraliyet Konsey Emri* ile Kıbrıs halkına vergileri zorla dayatması halkın iradesinin hiçe sayılması anlamına gelmekteydi. Bu durum ise özellikle Kıbrıs Rum halkı tarafından kabul edilmemiş ve böyle bir dayatmanın sonucu olarak bir ay sonra adada geniş çaplı bir isyan çıkarılmıştır.[466]

12 Eylül'de Kitium Piskoposu ve Yasama Meclis üyesi Nikodemos Milonas tüm Yasama Meclis Rum üyelerini Trodos dağlarındaki bir dinlenme merkezine davet etmişti.[467] Toplantının gündemini ise 9 Eylül'de İngiliz Hükümetinin yayımlamış olduğu *Kraliyet Konsey Emri* oluşturmaktaydı. Saita'da yapılan bu gizli görüşmede alınmış olan kararlarla birlikte bir de bildiri yayımlanmıştı. Milonas Kıbrıs Rumlarını İngiliz Sömürge yasalarına itaat etmemeye, vergi vermemeye ve İngiliz mallarını boykot etmeye çağırmaktaydı. 17 Ekim günü yapılan toplantıda Milonas, hazırlamış olduğu manifestoyu Rum üyelere okumuş ve onlarında okuyup onay vermesini istemiştir. Rum meclis üyeleri manifestoyu kabul etmiş ve 17 Ekim'den bir hafta sonra tekrar toplanıp konuların bir daha görüşülmesini ve daha sonrasında ise belirlenmiş olan bir tarihte toplu olarak istifa etmeyi kabul etmişlerdir.[468] Ancak Milonas bir hafta beklemeyip 18 Ekim günü Girne Piskoposu ile birlikte "Kıbrıs Milli Radikal Birliği'ni" kurmuştu.[469]

---

[462] Crawshaw, **The Cyprus Revolt, An Account of The Struggle for Union with Greece,** s. 27.

[463] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952),** s. 210, 221.

[464] Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 341.

[465] "The King's Most Excellent Majesty", **The Cyprus Gazette, Extraordinary 1,** (09.09.1931), s. 781-782; Hill, a.g.e., 4, s. 547; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 255.

[466] Toynbee, "Cyprus, British Empire and Greece", **Survey of International Affairs,** s. 381; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 341-342.

[467] Crawshaw, **The Cyprus Revolt, An Account of The Struggle for Union with Greece,** s. 27.

[468] Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 342-343.

[469] Evre, a.g.e., s. 74; Hill, a.g.e., 4, s. 547;

Milonas ardından hazırlamış olduğu manifestoyu[470] diğer Rum üyelerin haberi olmadan açıklamıştı. Milonas'ın "köleleştirilmiş halklar özgürlüklerini yalvarma yoluyla alamazlar" şeklindeki kapsamlı beyanatı,[471] 18 Ekim'de Yasama Meclisi'nden istifa dilekçesiyle birlikte Vali Storss'a gönderilmişti.[472] Milonas ile aynı fikirde olan meclisin diğer 8 Rum üyesi, 19-22 Ekim günlerinde istifa dilekçelerini meclise sunmuşlardı. Vali Storss bu duruma anılarında şöyle yer vermektedir:

> Eylül ortasıydı ve Kitium Piskoposu İngiliz Parlamentosu'nda yapılmış olan bir konuşmayı ve Kraliyet Emirnamesi'ni değerlendirmek için Yasama Meclisi'nin Rum üyelerini gizlice toplanmaya çağırıyordu. Rum üyeler halkı İngiliz yönetimine fazla vergi vermemeye, İngiliz mallarını boykot etmeye karşı kışkırtıyorlardı. Kurulmuş olan Milli Komite, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin desteğini almaktaydı. Üç kez toplantı yapıldı. Rum meclis üyeleri istifa etmek istemiyordu ancak Milli liderlerinin kesin bir hükme varması gerekiyordu. Rum üyelerin İngiliz mallarına boykot tutarsızlığı, kendi yıllık vergilerini ödemiş olmaları onları oldukça gülünç bir duruma sokmuştu. Neticede bu gülünç durumda olan meclis üyeleri istifa ettiler.[473]

2.3.4.2. İsyanının Başlaması ve Gelişen Olaylar

Yasama Meclis üyesi Nikodemos Milonas 20 Ekim günü Limasol'da büyük ve coşkulu bir kalabalığa Enosis için çağrıda bulunmuş ve İngiliz yönetimini "adi, ahlaksız, adaletsiz ve sorumsuz" olarak nitelendirmiştir. Milonas artık İngiliz Hükümetinin yasalarına uyulmaması gerektiğini ifade ederek şöyle demiştir: "Artık İngiliz yöneticilere bizlerin de ulusal değerleri olduğunu, eğitimli bir toplum olduğumuzu ve Helen bayrağı altında özgürce yaşamamız gerektiğini göstermenin vakti gelmiştir. Kahrolsun iğrenç ve aşağılık İngiliz rejimi."[474] Limasol Meclis üyesi Lanites de 21 Ekim günü yaşanan gelişmeleri abartılı bir şekilde Lefkoşa'daki Rum Milli Meclis Ulusal Örgüt Sekreteri Ahilleas Emilyanidis'e bir telgrafla bildirmiştir. Emilyanidis gelen bu telgrafı çoğaltarak kulüplere dağıtmış ve halkın toplanması için çağrıda bulunmuştur. Bunun sonucunda 5 bin kişiye yakın Kıbrıs

---

[470] Manifestonun içeriği şu şekildeydi: "53 yıllık İngiliz işgali en açık şekilde kanıtladı ki, köleleştirilmiş halklar tiranların duygularına hitaben dualarla, yalvarma, yakarma ve rica ile kölelikten kurtulup, hürriyete kavuşamaz. Tiranlara yanıt, onlara saygı göstermeyerek karşı koymak ve azametle, gururla davranmaktır. Her yönden kurtuluşumuz, ulusal özgürlüğümüzle mümkün olabilir. Gideceğimiz tek yol vardır. Bu yol dardır, acılarla doludur, fakat kurtuluşa götüren yoldur. Günün ışığı içinde ilhak bayrağını çekecek ve bu bayrağın altında tek vücut halinde birleşip tüm ayrılıklarımızı bir yana bırakacak ve ulusal kurtuluşa kavuşup anavatan Yunanistan ile birleşmek için her türlü özveride bulunup her vasıtaya başvuracağız. Misolongi ve Arkadi katliamları karşısında büyük ve başarılı kahramanlıklar göstermiş bir ırkın çocukları olarak bizi zaferin başarı zirvelerine ulaştıracak olan yolumuzda duraklamayalım." Hill, a.g.e., 4, s. 546; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 256-257.

[471] Milonas'ın valiye gönderdiği mektup şunları içeriyordu; "Bir meclis üyesi olarak, Kral George'a sadakat andı içtim. Bir din adamı ve ulusal bir lider olarak, bugün, Kral George'un zorunlu olarak tebaası bulunan Kıbrıslılara, çiğnenen insan haklarımızın dikte ettiği itaatsizliği ve boyun eğmemeyi tavsiye etmeyi zorunlu saymaktayım. Bundan böyle, her yere giderek vatandaşlarıma, gayrimeşru otoritenin yasal olmayan kanunlarına karşı yasa dışı bir direniş göstermeleri için çağrı yapmak görevim olacaktır. Kıbrıs'ın anavatan Yunanistan'a ilhakını ilan ediyoruz ve bu kararın erken zamanda uygulanabilmesi için insanın yapabileceği her şeyi yapacağımızı, Tanrının ve adaletin de kaba kuvvete karşı bu haklı mücadelede bizi destekleyeceğine güvenerek ilan ediyoruz." Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 257.

[472] Crawshaw, **The Cyprus Revolt, An Account of The Struggle for Union with Greece,** s. 27; Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 537.

[473] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 536.

[474] Hill, a.g.e., 4, s. 547; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 343.

Rumu Ticaret Kulüp binası önünde toplanmıştır. Meclisten istifa eden birkaç Rum üye valinin tatil amacı ile ertesi günü adadan ayrılıp, İngiltere'ye gideceğini de halka duyurmuştu. Bunun üzerine halk arasında "Vali Konağına, Vali Konağına" diye nidalar yankılanmaya başlamıştı. Lefkoşa Phaneromeni Kilisesi Başpapazı da elindeki Yunan bayrağını sallayarak "ihtilal" ilan etmiş ve böylece isyan başlamıştı.[475]

Papazların önderlik ettiği Kıbrıs Rum halkı vali konağının önüne gelmiş ve konağın önündeki polislere saldırıda bulunmuştu. Lefkoşa Kaymakamı, Polis Komutanı ve Sömürge Müsteşarı kalabalık grubun elebaşları ile konuşarak onları yatıştırmaya çalışmış, ancak herhangi bir sonuç elde edememişlerdi. Vali konağının pencereleri taşlanmış ve binanın çatısına Yunan bayrağı çekilmişti. Şiddet hareketinin tehlikeli boyutlara ulaşması, can ve mal güvenliğinin kalmaması üzerine Lefkoşa Komiser ve Polis Komutanı geri çekilmek zorunda kalmıştı. Polis Müfettişi ateş açabilmek için Lefkoşa Kaymakamı'ndan izin istemiş ancak Kaymakam kalabalığın ön sıralarında okul çocuklarının bulunduğu gerekçesiyle bu isteği reddetmişti.[476]

Polisin geri çekildiğini ve bir müdahalede bulunmadığını gören göstericiler daha da cesaretlenerek Sömürge Müsteşar Vekili'nin arabasını ateşe vermiş ve ardından vali konağının penceresinden yakıcı maddeler içeriye atılmıştı. Bu durum karşısında Lefkoşa Kaymakamı polislere ateş açılması emrini vermiş ve polisin ateş açtığı sırada da vali konağı yanarak kül olmuştur.[477] Vali Storss anılarında gelişen olaylarla ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

> (…) Akşam yemeği için giyindiğim sırada Maltalı stenografer bana sayıları fazla bir grubun hükümet konağına doğru yaklaştığı hakkında izahat verdi. Hemen Sömürge Müsteşar Vekilini ve Lefkoşa Komiserini arayarak 10 dakika içinde yanımda olmalarını emrettim. Kısa bir görüşme yaptık. İlçe Komiseri görev alarak yeni bir düzenleme yaptı. Bu arada giderek sayıları artan kalabalık konağın önünde birikmiş vaziyetteydi. Limasol toplantısı ve gönderilen telgraflardan haberimiz olmadığı için bu kalabalığın sebebinden haberdar değildik. Akşam olmuştu. Polis Komutanın 8 atlı ve 12 coplu polisi kalabalığı ürkütmeye yetmedi ve halkın hücumunu uğrayarak yaralandılar. Sürekli alkış, bağrışma ve Enosis sesleri duyulmaktaydı. Komisyon üyelerini bilgilendirdim ve bu arada göstericiler kapıya dayandı. Binanın çatısına Yunan bayrağı diktiler. Onların liderleri ile görüşmek istedim. Ancak fayda etmedi (…)[478]

Yangından sonra Vali Storss Sömürge Müsteşar Vekili'nin evine yerleşmiş ve ardından Mısırdaki İngiliz askeri komutanına bir telgraf çekerek, en erken zamanda Kıbrıs'a takviye

---

[475] Kypros Tofallis, **A History of Cyprus, From The Ancient Times to The Present,** Greek Institute, London, 2002, s. 95; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 258; Hill, a.g.e., 4, s. 548; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 344.

[476] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 539.

[477] "Cyprus Natives Burn British State House", **The Huntsville Times**, (22.10.1931), s. 6; "Natives of Cyprus Burn The British Governmenet House", **The Dunkirk Evening Observer**, (22.10.1931), s. 1; Toynbee, "Cyprus, British Empire and Greece", s. 383.

[478] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 538-539; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 344.

birliklerinin gönderilmesini istemiştir.[479] Akdeniz'deki İngiliz donanma komutanına da isyan hakkında bilgi verilmiş ve komutandan adaya uçak gemisi veya kruvazör göndermesi istenmişti.[480] Ardından Telgraf Dairesi'nden dışarıya telgraf gönderilmesi yasaklanmış ve sabah olana kadar halkın sokağa çıkması yasaklanmıştır. Ayrıca 5 kişiden fazla kimsenin bir araya gelmesi yasaklanmış, Yasama Meclisi ve okullar kapatılmış, normal iş düzeni durdurulmuş, Lefkoşa'ya ve diğer kasabalara giriş çıkış yerleri kapatılmış ve hükümet binalarının güvenliği sağlanmıştı.[481] Vali Storss alınan önlemleri şu şekilde aktarmaktadır:

> Olayların başladığı andan itibaren ve onu takip eden günler içerisinde Sömürgeler Bakanlığı'nın tam desteğini aldım. Bakanlık bana direktifler göndermek yerine, yaptığım önerilerin çoğunu kabul edip uygulamamı istedi. Kyrou'nun Konsolosluk görevi derhal sonlandırılıp adadan gönderildi. Kıbrıs adasına ya da herhangi bir kraliyet yer ve kolonisine girişi yasaklandı. Yasama Meclisi kapatıldı. Trodos dağlarında kamplı 100 asker ve 3 subay hemen merkeze çağrıldı. Askeri ve hava desteğini talep edip, iç güvenliği sağlamak için uygulamalara başladım. İlk 3 gün oldukça zordu. Limasol'da isyancılar Komiserin evini yaktılar üstelik eşinin ve 12 yaşındaki çocuklarının, 2 hizmetkârlarının da evde olduğunu biliyorlardı.[482]

23-26 Ekim arasında *London* adlı savaş gemisi Larnaka'ya; *Colombo* savaş gemisi Mağusa'ya; *Shropshire* savaş gemisi de Limasol limanlarına gönderilmiştir. London gemisindeki askerlerden 200'ü Limasol'a, 100'ü de Larnaka'ya gönderilmiştir. Böylelikle adanın bütün limanları kontrol altına alınabilmiştir.[483] Ardından Vali Storss isyanın elebaşlarının tutuklanması için İngiltere'nin onayını almış ve bu yönde faaliyetlere başlamıştır. Nitekim Storss tutuklanan elebaşları ve isyancıları hapishanelere atması durumunda, Rumların onları kurtarmak için hapishaneleri basacağını ve daha kanlı olaylar yaşanacağını düşünmekteydi. Bu yüzden tutuklananların London ve Shropshire gemilerine bindirilip adadan sürgün edilmesi kararını verdi. Kitium Piskoposu Milonas ile birlikte 5 kişi daha adadan sürgün edilmişti.[484] Vali Storss bu durumu anılarında şöyle anlatmaktadır:

> Kitium Piskoposu ve diğer elebaşları adada serbest kaldığı müddetçe daha kötü olayların yaşanması muhtemeldi. Onların suçlu olduklarını biliyorduk ancak bu durumu ispatlayacak bir delil bulmak oldukça zordu. Tutuklanıp hapishanelere gönderildikleri durumda, Rumlar daha büyük olaylar çıkarmakla tehdit ediyorlardı ve bu muhtemeldi. Onları savunma kanunun bana verdiği yetkiyle adadan sürmeye karar verdim. Ordu ve polis zekice bir plan hazırlamıştı. Sabaha karşı evleri çevrelenip, teker teker alınacaklardı. Küçük gruplar halinde toplanan polis ve askerler onları alıp, Limasol ve Larnaka limanlarında konuşlanan London ve Shropshire gemilerine götürdüler.[485]

---

[479] "Cyprus Island Revolt: Warship On The Way", **St. Louis Post Dispatch**, (22.10.1931), s. 15.

[480] "If Rebel Mob Burns Cyprus Governor's House; British Troops Sent by Airplane", **The Province From Vancouver**, (22.10.1931), s. 11; "Mobs in Cyprus Riot and Britain Sends Cruisers", **Times Colonist**, (22.10.1931), s. 1; "Governor of Cyprus Asks Helps of Navy", **The Windsor Star,** (22.10.1931), s. 1.

[481] George Kırk, **Survey Of International Affairs, The Middle East 1945-1950**, Arnold Toynbee (Ed.), Oxford University Press, London, 1954, s. 160; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 260.

[482] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 539-540.

[483] "The Kings Most Excellent Majesty", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (23.10.1931), s. 931; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 346.

[484] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 262.

[485] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 540-541.

24 Ekim günü Girne Piskoposu Lefkoşa'ya gitmek istemiş ancak bu durumun yeni olaylara sebep olabileceği endişesiyle resmi makamlar tarafından kendisine izin verilmemiştir. Buna rağmen Lefkoşa'ya giden Piskopos şehir girişinden geri çevrilmiştir. Girne'ye geri dönen Piskopos bu sefer de Girne'de kilisede bir ayinde toplanan kalabalığa kışkırtıcı konuşmalar yapmıştır. Lefkoşa'ya gittiğini ancak girişinin süngülerle engellendiğini söyleyen Piskopos, konuşmasının devamında ise Kıbrıs'ın bir Rum ülkesi olduğunu ve Yunanistan'a verilmesi gerektiğini, İngilizlerin despot ve kötü insanlar olduğunu söyleyerek, kendisini dinleyen 300-400 kişiyi kışkırtmıştır.

İsyancılar hükümet binasının önüne giderek, direğe çekili olan İngiliz bayrağını parçalayıp yerine Yunan bayrağını çekmişlerdir. Kaza komiserinin olaya müdahalesi neticesinde Girne Piskoposu ve beraberinde 6 kişi tutuklanarak sürgün edilmiştir.[486] Sürgün edilenler Kitium ve Girne Piskoposu da dâhil olmak üzere İngilizlere ait gemilerle Cebelitarık'a gönderilmiştir.[487] Girne'den sonra Mağusa'da da 24-25 Ekim günü çatışmalar çıkmıştı. 70 Rum köyünde hükümet binalarına ve tesislere büyük çaplı tahribatlar yapılmıştır. Ekim sonuna kadar İngiliz yönetimi adada çıkan kargaşayı tamamen kontrol altına almıştır.[488] Vali Storss yapılan tutuklamalar ile ilgili olarak anılarında şöyle demektedir:

> Kıbrıslı Rumlar ve elebaşları haklı olarak 52 yıllık süren toleransımızın ardından benim bu tutuklamaları yapabilecek cesaretim olmadığına, isyancıların bu girişimlerine karşı sessiz kalacağıma inanıyorlardı. Vermiş olduğum bu ani karar ile dizginleri ele alıp, kritik bir karar verdim. Çünkü düzenin derhal sağlanması gerekiyordu. Bunun için uygulamaya başladığım tutuklamalar, mahkemeler, hapisler, sokağa çıkma yasakları, sansürler hoş olmayan olaylardı.[489]

Kıbrıs adası dışında da eylemler devam etmişti. Kıbrıs Rumlarına destek olmak isteyen Yunanlılar, 29 Ekim günü Selanik İngiliz Konsolosluğu önünde gösteriler yapmışlardır. Türkiye Selanik Konsolosluğu 9 Kasım 1931 tarihli bir yazı ile durumu Türkiye'ye bildirmiştir. Buna göre; 29 Ekim günü Selanik Konsolosluğu önüne iki defa gelen 100'e yakın Yunan vatandaşının Kıbrıslı Rumlar için nümayişte bulunduğunu, balkona çıkan İngiliz Konsolosu'nun derhal içeri girdiğini, Yunanlıların polis ve jandarma kuvvetleri tarafından zorla dağıtıldığını belirtmiştir.[490]

2.3.4.3. İsyan Sonrasında Adada Düzenin Sağlanması İçin Alınan Tedbirler

İngiltere Sömürgeler Bakanı Sekreteri Philip Cunliffe'nin vermiş olduğu bilgiye göre adada meydana gelen tahribat şu şekildeydi; Lefkoşa Hükümet Konağı yakılmış, valinin evi zarar görmüş, Limasol'daki bir plantasyon yakılmış ve bir köprü tahribata uğramış, Mağusa'da bazı telgraf telleri

---

[486] **Hansard Deb,** 12 November 1931, Vol: 259, C: 254-256.

[487] **Hansard Deb,** 17 November 1931, Vol: 259, C: 677.

[488] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 263-264.

[489] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 540-541.

[490] BCA, 030.10.00/254.712.44, (9 Kasım 1931); BCA, 030.10.00/234.577.15, (22 Kasım 1931).

kesilmiş, Pissouri köyünde gümrükler yakılmıştı. Bunun yanı sıra birkaç köy polis karakolu ve bazı diğer hükümet mülklerine de zarar verilmişti. Vali yeni bir hükümet konağı ve diğer tüm hükümet binalarını en kısa sürede yeniden inşa ettirecekti. Ayrıca binalara ve resmi mülklere zarar verdiği tespit edilen kişiler de her kim olursa olsun maddi cezalara çarptırılacaktı.[491] Siviller arasında 6 kişi ölmüş, 30 kişi de yaralanmıştı. Polislerden ise 15'i Rum, 24'ü Türk olmak üzere toplam 39 kişi yaralanmıştı.[492] Mahkemelerde 2.000 kişi yargılanmış ve 10 kişi de sürgüne gönderilmişti.[493]

30 Ekim'de İngiltere Sömürgeler Bakanı Vali Storss'a bir telgraf göndererek; gerek şimdi gerekse ileriki dönemlerde herhangi bir kargaşanın ortaya çıkmaması için Vali Storss'un alacak olduğu önlemleri desteklediğini, yürürlükteki anayasanın getirmiş olduğu özgürlüklerin bazı kişilerce kötüye kullanıldığını ve bu sebeple de adanın anayasal düzeninin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini bildirmişti.[494] Bu durum adada tekrar yeni bir düzenin kurulacağını, ancak eskisi gibi geniş özgürlüklerin olmayacağının bir işaretiydi. Ardından İngiliz Hükümeti 12 Kasım 1931'de *Kraliyet Konseyi Kararı* yayımlayarak, meclisi feshetmiş ve yasama gücünü de ada valisine vermişti.[495] Belediyeler de dâhil olmak üzere seçimle işbaşına gelen bütün kurumlar geçici olarak kapatılmıştı.[496] Yasama Meclisi'nin kaldırılması haberi Kıbrıs Türk Konsolosluğu tarafından Türkçeye tercüme edilerek Türk Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmişti. Dışişleri Bakanlığı da göndermiş olduğu bir yazı ile Kıbrıs Yasama Meclisi'nin 13 Kasım itibariyle lağvedildiğini Başbakanlığa iletmiştir.[497]

Yasama Meclisi yerine 1933 yılında valiye yardımcı olmak için Danışma Meclisi kurulmuştu. Vali bu meclisin tavsiyelerini dinleyip dinlememekte tamamen serbest bırakılmıştı. 1931 isyanında teşvik edici rolleri sebebiyle yüksek Ruhban sınıf üyeleri bu meclise alınmamıştı. Danışma Meclis üyeleri ise her yıl İngiliz idaresi tarafından cemaat arasından seçilecekti. 5 kişilik Danışma Meclisi üyelerinin 4'ü Rum, 1'i de Türklerden seçilecekti. Danışma Meclisi'ne seçilen 5 üyenin temsil ettiği yerler ise şu şekildeydi; Mağusa'da Michalakis J. Louzides, Baf'da Neophytos Nicolaides, Limasaol'da Paul Pavlides, Lefkoşa'da Antonio Triantaphyllides ve Mağusa'da Mehmet Zekâ Bey.[498]

---

[491] **Hansard Deb**, 12 November 1931, Vol: 259, s. 32.

[492] **Hansard Deb**, 12 November 1931, Vol: 259.

[493] Sürgüne gönderilen kişiler şu şekildedir; Kitium Piskoposu Nikodemus Milonas, istifa eden Yasama Meclis üyesi Corc Hacıpavlu, Lefkoşa milliyetçi gruptan Dionisos Kikkotis, Teofanis Çangarides, Teofanis Feodotu, Makarios Miriantheus, Vatiliotis, Savvas Loizides, Kostas Skeleas. Bkz. "The Defence of Cyprus Regulations", **The Cyprus Gazette**, (13.11.1931), s. 980-981.

[494] **Hansard Deb**, 12 November 1931, Vol: 259, s. 32.

[495] **The Cyprus Blue Book**, 1932, s. 112; "Latters Patent", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (13.11.1931), s. 997.

[496] Rappas, a.g.e, s. 367.

[497] BCA 030.10.0.0/234.577.15. (12 Ekim 1931); Benzer bir yazı için bkz. BCA, 030.10.124/886.18, (14 Mayıs 1937).

[498] Solsten, **Cyprus A Country Study**, s. 21; "The Defence of Cyprus Regulations", **The Cyprus Gazette**, (13.11.1931), s. 981.

Vali Storss İngiliz Hükümetinin kendisine vermiş olduğu geniş yetkilere dayanarak, adada tekrar düzeni sağlamak için 1 Aralık'ta 3 yasa çıkarmıştır. Storss'un ilk çıkardığı yasa "Bayrak Yasası" olmuş ve konsolosluklar haricinde yabancı bayrakların İngiliz yönetimden izin almadan kullanılması ve sergilenmesi yasaklanmıştı. İkinci çıkarılan yasa ise "Kilise ve Çanları" yasasıydı ve kilise çanlarının toplumu kışkırtma amaçlı kullanımı yasaklanmıştı. Son çıkarılan yasa ise "Köy Yöneticileri" yasasıydı. Bu yasa ile de muhtarlar artık köy yönetimini seçemeyecek ve onların atama işini de vali yapacaktı.[499] Vali Storss anılarında bu durumdan şu şekilde bahsetmiştir:

> Yunan bayrağı ada düzeninin bozulmasında etkili olmuş ve kilise çanları da başıbozuk kişileri tahrik etmişti. Bu sebeple hükümetin izni olmadan Yunan bayrağını açmak ve Kaza Komiseri'nden habersiz kilise çanlarını çalmak yasaklandı. Kilise ve Çanları Kanunu, çanların kalabalık toplamasını ve isyana teşebbüs etmesini yasaklıyordu. Çanların asıl görevi olan okul çocuklarını toplama ve zamanı halka bildirmeleri devam edecekti. Ancak 6 kasabadan 5'inde ve köylerin 28'inde çanlar bir süre çalmadı. Çünkü Başpiskopos bütün köylere haber yaymış ve çanların yasaklandığını bildirmişti. Başpiskopos'un amacı ise İngiliz yönetimine karşı tepki toplamak ve kilisenin baskı altında tutulduğunu bütün Ortodoks ülkelere duyurmaktı. (…) Köy Yöneticileri yasasında ise, Köy muhtarları köylerde kanun ve asayişi sağlamak da yetersiz kaldığı gibi vergi toplama işini de ihmal etmişti. Muhtarların bundan sonra seçimle değil, hükümetin atamasıyla görev başına gelmeleri sağlanmıştı.[500]

İngiliz yönetiminin Kıbrıs adasında asayiş ve düzeni sağlamak adına almış olduğu tedbirlerden biri de siyasi partilerin dağıtılması olmuştur.[501] Ayrıca Kaza Komiseri'nin izni olmadan 5 kişiden fazla kişinin bir araya gelmesi, valinin izni olmadan da yabancı ülke bağlantılı örgüt kurulması yasaklanmıştı.[502] Bir diğer uygulama da basın üzerine olmuş ve adada basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Yeni bir gazetenin yayın hayatına başlayabilmesi için "Teminat Akçesi" yatırma zorunluluğu getirilmiş ve yatırmadan yayın yapmak isteyen gazetelerin de derhal kapatılacağı ve hakkında adli işlem uygulanacağı bildirilmişti. Ayrıca mevcut gazetelerin 1 yıllık çalışmalarını gerekli idari makamlara raporlar halinde bildirme ve İngiliz Hükümetinin yayımladığı her tebliği ücretsiz bir şekilde yayımlama zorunluluğu getirilmişti.[503]

Halkı isyana teşvik eden ve yanlış haber yapan gazetelerin de kapatılması için hükümete yetki verilmişti. *26/1934 sayılı Basın Yasası* ile adada gazete çıkarmak veya kapatmak tamamen İngiliz yönetiminin yetkisine bırakılmıştı. Basında uygulanan bu yeni düzenlemeler Türk basınını da yakından etkilemiş ve baskılara direnemeyen birçok gazete kapanmıştır. Kıbrıs Türk basının önemli gazetelerinden olan Hakikat gazetesi kapanırken, Masum Millet gazetesi de iki kere kapatılmış ve

---

[499] **The Cyprus Blue Book**, 1931, s. 104; Hill, 4, a.g.e., s. 553; Toynbee, "Cyprus, British Empire and Greece", s. 386; Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 544; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 349.

[500] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 545-546.

[501] Solsten, **Cyprus A Country Study**, s. 22.

[502] **The Cyprus Blue Book**, 1931, s. 104; Hill, 4, a.g.e., s. 553.

[503] Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 350.

gazete sahibi Mehmet Rıfat Bey hapsedilmiştir. Haber, Ses, Vakit gazeteleri kapatılmamış ancak dönemin baskıcı izlerini yakından taşımıştır.[504] Basına uygulanan bu sansür, 1947 yılında yeni bir basın yasası çıkarılana kadar devam etmiştir.[505]

İngiliz yönetimi isyan sonrasında ada genelinde milliyetçi hareketleri kontrol etmek için bir takım tedbirler almıştı. Bu kapsamda ilk olarak Türkiye ve Yunanistan'dan gelen milliyetçi öğretmenlerin görevine son verilmişti. Türkiye ve Yunanistan'dan okul kitapları gönderilmesi yasaklanmıştı. Lefkoşa'daki bütün ortaokullar kapatılarak liseye bağlanmış ve bütçenin kısıtlı olduğu gerekçesiyle birçok Türk öğretmenin işine son verilmişti. Ayrıca liseye girmek için sınav sistemi uygulanmaya başlanmış ve böylece Kıbrıs Türk gençlerinin eğitim alma hakkı zorlaştırılmıştı. Okullarda milliyetçilik çağrışımı yapacak olan Türk ve Yunan tarihlerinin okutulmasına da son verilmiş ve milli kahramanların resimlerinin okul duvarlarına asılması ve okullarda bulundurulması da yasaklanmıştı.[506] İngiliz yönetiminin uygulamaya koyduğu birçok yasak Kıbrıs Rumları tarafından kabul edilmemiş ve hatta Yunanistan'dan getirilen kitaplar Rum okullarda okutulmaya devam etmiştir. Bu konu hakkında Panayiotis K. Peristianis şöyle demektedir:

> Korkulanın aksine 1931 isyanından sonra Vali Storss Kıbrıslı Rumların ders kitaplarının değiştirilmesi emrini vermedi. Bunun yanında 1931 ve 1932 tarihli *Müfsit Yayınlar Yasası* altında 23 Aralık 1936'da yasaklanan Kıbrıs adasını Yunan toprağı olarak gösteren siyasal haritalar dışında, okuma ve ders kitapları Yunanistan'dan getirilmeye devam etti.[507]

Vali Storss'un anılarında yapmış olduğu açıklamaya göre İngiliz yönetiminin çıkarmış olduğu yasalar ve aldığı önlemler adada düzeni bozan, yönetime karşı başkaldıran, anarşi ve terör ortamı yaratan, kamu binalarını yıkıp zarar veren kişilere yönelik bazı tedbirlerdi.[508] Ancak her ne kadar isyanı çıkaran ve düzeni bozan Rum toplumu olsa da isyanla hiçbir ilgisi olmayan, İngiliz yönetimine bağlı kalan Türk toplumu da İngilizlerin uyguladığı baskı politikalarına maruz kalmıştır. Crawshaw bu konu hakkında şöyle demektedir:

> İsyandan sonra Türkler ile İngiliz yönetimi arasındaki ilişkiler, eski ve geleneksel bir Türk ailesinden seçilen memurla kurulmaya başlanmıştı. Bu tür kişiler saygın ve güvenilirdi ancak toplumdan kopuktu ve Türkiye'deki reformlardan habersizdi. Bu yönden Atatürk'ün uygulamış olduğu reformlar Kıbrıs adasında hemen uygulanamadı ve Kıbrıs Türk toplumu gelişme yönünden geri kaldı.[509]

---

[504] Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)**, s. 79-80.

[505] Hill, 4, a.g.e., s. 553.

[506] Gürel, a.g.e., s. 147; Hill, 4, a.g.e., s. 546-552; Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", s. 351.

[507] Panayiotis K. Persianis, **Church and State in Cyprus Education**, Violaris Printing, Nicosia, 1978, s. 170.

[508] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 546.

[509] Crawshaw, a.g.e., s. 48.

Avukat Fadıl Niyazi Bey 1931 isyanı ve isyanın getirdiklerine anılarında şöyle değinmiştir:

> Storss'un kendilerine göstermiş olduğu gevşeklikten azıtmış olan Rumlar, muhtariyet ve ilhak yaygaralarıyla 1931 yılının sonbaharında isyan bayrağını çektiler ve bu sırada Vali Konağını yaktılar. Ne garip tecellidir ki Storss, yangından kurtulmak için bir Türk polisinin yardımına sığınmıştı. Bu isyandan sonra memlekette sıkıyönetim ilan edilmişti ve o zamana kadar yürürlükte olan hafif meşrutiyet kaldırıldı ve bu arada Kavanin Meclisi ve Belediye Meclisleri lağvedildi. Bu suretle Cemaat Davalarımız da, eskiden daha kötü bir hale düşmüş oldu.[510]

Kıbrıs Türk toplumu ise bu süreç içerisinde anavatandan beklemiş oldukları ilgi ve desteği göremediklerini ileri sürmekteydi. Kıbrıs Türklerinin ileri gelen isimlerinden Avukat Con Rıfat sahibi olduğu Masum Millet gazetesinin 19 Ağustos 1933 tarihli nüshasında Kıbrıs Türk halkının umutsuz bir durum yaşadığını şu şekilde ifade etmekteydi:

> İçtimai dertlerimizi senelerden beri devamlı neşredip çareler tahrir eylediğimizi Türkiye matbuatı bildiği halde alaka göstermemeleri bizleri çok mahzun ediyor ve şikâyet etmek artık hakkımız oluyor. (...) Rum vatan kardaşlarımızın mesail-i milliyetlerinde bütün Yunanistan, Mısır ve hatta Amerika matbuatı alakadar oluyorlar. Vaziyetimiz acı ve vahimdir, tedrici eriyoruz. Korkarız ki pek yakında kendilerine maddeten var olmağa ve rahatsız etmeye mecbur olacağız.[511]

2.3.4.4. İsyanda Yunan Konsolosluğu ve Kilisenin Rolü

İngiliz Vali Storss Kıbrıs Rumlarının Enosis istekleri ve bu yönde gelişen faaliyetlerinde Yunanistan'ın ve adadaki Yunan Konsolosluğu'nun büyük bir etkisi olduğunu Şubat 1931'deki raporuyla Londra'ya bildirmişti.[512] 1931'deki ayaklanmanın önderliğini Rum Ortodoks Kilisesi ile adadaki Yunan Konsolosluğu üstlendiği gibi, bundan sonraki Enosis amaçlı ayaklanmaların önderliğini de yine Kilise ve Yunan Konsolosluğu yapacaktı. Yunanistan Kıbrıs ile ilgili faaliyetlerine hız verip bazı görevli ve emekli subaylardan kurduğu bir örgütü Enosis çalışmaları için Kıbrıs adasına göndermişti. Bu bağlamda 3 subay 1931 Ağustos'unda adaya giderek Yunan Konsolosu Kyrou ve Kıbrıs Başpiskoposu ile görüşmelerde bulunmuş ve yanlarında getirmiş oldukları Enosis içerikli yayınları da dağıtmışlardı.[513]

1931 isyanına destek veren Yunanistan ayrıca olaylar sırasında da İngiliz karşıtı bir propaganda yapmıştır. Ancak bu desteğini gizli yollarla yapan Başbakan Venizelos verdiği demeçlerde Kıbrıs sorununa karışma niyetinde olmadıklarını, sorunun İngiltere ve Kıbrıs arasında olduğunu ileri sürmüştür. Yunan Hükümetinin ikili bir oyun oynadığı açıkça görülmektedir. Çünkü Venizelos diğer yandan da Türkiye'nin Atina Büyükelçisi ile 29 Ekim 1931 tarihinde yaptığı bir konuşmada şöyle demekteydi: "İngiliz Hükümetinin bir gün Kıbrıs adasını Yunanistan'a vereceği düşüncesindeyim.

---

[510] Korkut, **Hatıralar**, s. 71.

[511] Fedai, **Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı**, s. 175-177.

[512] Gürel, a.g.e., s. 119.

[513] Gürel, a.g.e., s. 119.

İşçi Partisi Avam Kamarası'nda ezici bir çoğunluğa hâkim olabilseydi, o zaman Kıbrıs'ı Yunanistan'a verecekti. Gerçi muhafazakârlar da Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına taraftardır." Görüldüğü gibi Venizelos hem Kıbrıs adasını Yunanistan'a dâhil edecek, hem de bunu yaparken İngilitere ile olan ilişkilerini bozmayacaktı.[514] Ayrıca İstanbul Fener Rum Patrikhanesi ve Atina Başpiskoposluğu da 1931 isyanına el altından destek vermişti. Nitekim bu destekleri Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 29 Kasım 1931 tarihli yazısında açıkça ortaya konulmaktadır. Söz konusu olan belge şu şekildedir:

> Yunanistan'a iltihak maksadıyla Kıbrıs Rumlarının çıkardıkları son isyan hareketinde, aynı zamanda İstanbul'daki Rum Ortodoks ruhani reisliğinin gizli faaliyetinin de müessir olduğu, aşağıya naklolunan malumattan istidlal olunmaktadır. Atina'da senede bir defa çıkan "Megas Engiglopedikos Kazamias" unvanlı 1931 senesine ait takvimin 24'üncü sahifesinde müneccim gibi daha evvel zuhurunu bildirdiği hadisat mey anında bu sene Teşrinisani zarfında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına dair bir hareketin vukua geleceğini ve bu mey anda On iki Ada'nın da bu suretle ilhakına bir nümayiş yapılacağını yazmakla bu faaliyeti teyit etmekte ve aynı zamanda Atina'da münteşir "Patris" gazetesinin 5 Teşrinisani (Kasım) 931 tarihli nüshasının birinci sahifesinde derce dilen bir resimde Rum Ortodoks ruhani reisinden sonra en büyük 'Protosingelos' rütbei-ruhaniyesine irtika ettirilen Sinot azalarından Alaşehir metrepolidi Maksimosun son Kıbrıs ihtilalını ihdas ve hareketi idare eden en mühim uzuvlardan milli şair Libertis ve müstafi mebus Lanitis ve Kıbrıs'ın Yunan Konsolosu Aleksi Kiro ve belediye reisi Hacı Pavlo arasında fotoğrafının bulunması son Kıbrıs isyanı ile Fener Başpapazlığının da alakadar olduğu aşikârdır.[515]

2.3.4.5. 1931 Rum İsyanının Türk Basınına Yansımaları

Kıbrıs'ta 1931 Rum isyanı başladığı sırada Türkiye Hükümeti İstanbul'da Balkan Kongresi'ni düzenlemekteydi. Türkiye'nin isyan karşısındaki tutumu ise daha ziyade kendi barışçıl dış politikasına bir zarar gelmemesi yönündeydi. Nitekim adada meydana gelen olaylar Kıbrıs Rumları ve İngiltere arasındaydı. Dolayısıyla Türkler açısından problemin çözümü, Türkiye'ye herhangi bir hasar vermeden yapılmalıydı. 1931 Rum isyanı basında geniş yer tutmuş ve Örneğin 23-24 Teşrinievvel (Ekim) tarihli gazetelerde çıkan haberlerde genel olarak "arbede, kargaşa, kıyım" gibi nitelendirmelerde bulunulmuştur.

Cumhuriyet gazetesi 24 Ekim günü Kahire kaynaklı bir haberinde 1931 isyanını çıkaran Kıbrıs Rumlarının ada valisi Storss'un Lefkoşa'daki evinin yakılmasıyla olayların başladığını ve Lefkoşa'daki durumun çok kötü olduğunu, Eastern Telgraf Kumpanyası'nın Larnaka dışındaki bürolarını kapanmaya mecbur kaldığını, valinin istemiş olduğu uçakların ve kruvazörlerin adaya gönderilmesi halinde isyanın bastırılmasının mümkün olabileceğini ve İngiliz kuvvetlerinin de adaya 2 kruvazör, 1.400 asker ve aynı zamanda savaş uçakları ile isyana müdahale ettikleri haberini

---

[514] Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri,** 2. Baskı, Ankara Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s. 117.

[515] BCA, 030.10.0.0/109.727.4, (29 Kasım 1931).

vermişti.[516] İsyanın başladığı sırada basındaki diğer gazeteler de Kıbrıs Rum halkının büyük bir çoğunluğunun Yunanistan'la birleşmek istediğini ve bu yüzden isyana kalkıştıklarını, bu durumun da isyanın asıl sebebi olduğunu ileri sürmekteydi.[517]

Cumhuriyet gazetesi isyanın oluşumu ve gelişimi hakkında 27 Ekim günkü nüshasında oldukça geniş bir bilgi vermiştir. Gazete haberine göre; Kıbrıs Rumlarının Yunanistan ile birleşme arzusu isyanının gerçek sebebiydi. Çünkü hükümet konağı etrafında toplanan yaklaşık 5 bin kişi Enosis diye haykırarak, Yunan milli marşını hep bir ağızdan söylemiş ve açık bir şekilde amaçlarını belli etmişti. Haberin devamında ise isyancı halkın orman idaresinin deposunu talan ettiklerini ve burada ele geçirdikleri sopaları kendilerine silah yaptıklarını, ardından hükümet konağını taşladıklarını ve konağa girerek bütün eşyaları talan ettikleri belirtilmiştir.[518]

Akşam gazetesi ise Londra merkezli bir haberinde Lefkoşa'da İngiliz kamu görevlilerinin Rum isyancılardan korunmak için etrafı tel örgü ile sarılmış bir kampa yerleştirildiklerini, Lefkoşa'daki kiliselerin isyan sırasında hiç durmadan çan çaldığını ve papazların da halkı isyan için teşvik ettiklerini, isyancı Rum halkının "Defolsun ecnebiler! Kahrolsun zalimler!" sloganları atarak sokaklarda dolaştığını ve bunun üzerine polisin akşam saat 7'den sonra sokağa çıkmayı yasakladığını belirtmiştir. Ayrıca gazetede Larnaka'da isyancıların polise ateş açtıklarını ve polisin de tüfeklerle halka karşılık verdiğini ancak bu çatışmalarda ölenin olmadığı bilgisine de yer verilmiştir.[519] Akşam gazetesi bir başka nüshasında yaptığı bir değerlendirmede ise Rum isyancıların Hindistan'daki milliyetperverlerin lideri olan Gandi'yi örnek aldığını ve onu takip ettiğini ileri sürmüştür.[520]

Bir başka Türk gazetesi olan Anadolu gazetesinde Rum isyanı büyük manşetlerle verilmişti. Gazete haberine göre bütün Yunanistan halkı Kıbrıs'taki Rum isyanını haklı bulmaktaydı ve adanın Yunanistan ile biran önce birleşmesini istemekteydi. Haberin devamında isyan çıkaran Rum halkın sokaklarda "Ya ilhak, Ya ölüm!" sloganları attıklarını, isyancıların baş temsilcisi olan Nikodimos'un adanın Yunanistan ile birleşmesinin kutsal bir vazife olduğunu ve bu durum gerçekleşene kadar da isyanı bitirmeyeceklerini açıkladığından bahsedilmiştir.[521] Türk basınında değinilen diğer önemli bir

---

[516] "Kıbrıs'ta Vaziyet Vahim", **Cumhuriyet,** (24.10.1931), s. 1; Benzer bir haber için bkz. "Kıbrıs'ta Rumlar İsyan mı Ettiler?", **Milliyet**, (24.10.1931), s. 1; "Tayyarelerle Kıbrıs'a Asker Gönderildi", **Akşam**, (24.10.1931), s.1, 2.

[517] "Kıbrıs Kıyamı Bastırılabildi Mi?", **Milliyet**, (25.10.1931), s. 1; "Kıbrıs Adasında İhtilal, Ahali İngiliz Valisinin Evini Yaktı, Mısırdan Asker Gönderiliyor", **Akşam**, (23.10.1931), s. 2; "Kıbrıs'ta İsyan Çıktı, Ahalinin Büyük Bir Kısmı Yunanistan'a İltihak Etmek İstiyor", **Vakit**, (24.10.1931), s. 2; "Kıbrıs'ta Rumlar İsyan Ettiler", **Hâkimiyet-i Milliye**, (24.11.1931), s. 1, 4.

[518] "Kıbrıs'ta Kanlı Hadiseler Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, (27.10.1931), s. 1; Benzer haber için bkz. "Karışıklıklar Devam Ediyor", **Milliyet**, (27.10.1931), s. 6.

[519] "Kıbrıs Kıyamı, Yeniden Birtakım Karışıklıklar Oldu", **Akşam**, (27.10.1931), s. 2; "Kıbrıs'ta Yeniden Çok Mühim Hadiseler Oldu", **Akşam,** (28.10.1931), s. 2.

[520] "Gandi'yi Taklit Ediyorlar", **Akşam,** (01.11.1931), s. 5.

[521] "Kıbrıs'ta Yeni Kargaşalıklar Oldu", **Anadolu**, (29.10.1931), s. 1.

konu da Yunanistan'ın isyan ile olan bağlantısıdır.[522] Nitekim Yunan yelkenlilerinin kaçak olarak Yunan adalarından Kıbrıs adasına, mitralyöz ve silahlar sevk ettikleri ve bu sevkiyatın da İngiliz yöneticileri tarafından tespit edildiği ileri sürülmüştür. Görüldüğü üzere Yunanistan her ne kadar isyanı desteklemediğini ileri sürse de isyan çıkaran Rumlara mühimmat desteğinde bulunduğu dönemin gazete haberlerine bile yansımıştır.

Türk basınından verilen bir bilgiye göre İngiliz Hükümetinin Kıbrıs Yasama Meclisi'ni kapatacağı ve anayasayı da kaldıracağı yönündeki haberler, Atina'da Yunan halkı tarafından büyük tepki ve gösterilere sebep olmuş ve Yunan basını böyle bir durumun her türlü liberal ve insani prensiplere aykırı olduğunu ileri sürmüştü.[523] Diğer yandan yine Türk basınından verilen bilgilere göre Selanik ve Atina'da isyan sırasında ölenler için anma törenleri yapılmıştı. Törene katılan göstericiler Atina'da tezahüratlar da yapmak istemiş ancak jandarma bu duruma izin vermemişti. Selanik'teki göstericiler ise Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için tekrar büyük bir miting yapmışlardı. Ayrıca miting sonunda alınan kararların İngiltere ve yabancı konsolosluklara ve aynı zamanda Milletler Cemiyeti'ne de verilmesi planlanmıştı.[524] Atina'da yapılan mitinge de binlerce kişi katılmış ve Yunan kilisesi Kıbrıs Ortodoks halkı için her zaman destek olacağını açıkça bildirmişti.[525]

Türk basınındaki birçok gazete Atina'daki protestolar üzerinde durmuş ve protestoların mütarekenin yıldönümüne getirildiğinden bahsetmiştir. Kıbrıs Rumlarının boş durmadıklarını ifade eden gazeteler, ayrıca Kıbrıs Rum halkından oluşan bir heyetin Amiral Kondoryotis'e bir kitap takdim ettiğinden ve kitabın içeriğinde; "Kıbrıs adasındaki Nahiye Meclisleri'nin Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi temennisini kabul ettikleri takdirde" şeklinde başlayan cümlelerin çoğunlukta olduğundan bahsetmekteydi. Okullarda öğrenciler, gösteri salonlarında da seyirciler 2 dakika gibi kısa bir süre içerisinde kitaplarını sunmuşlar ve sunum sırasında da Darülfünun öğrencileri ile polis arasında arbede yaşanmıştı. Çoğu gazetede aynı olay tekrarlanırken, Akşam gazetesi bu habere ek olarak Atina ve Pire şehir tüccarlarının dünya tacirlerine hitaben protesto içerikli bir yazı hazırlayıp sunacaklarından da bahsetmektedir.[526] Ayrıca Atina ve Pire civarı Nakliye Cemiyeti Birliği'nin beyannamesini yayımlamış ve buna göre de bir protesto yapılmasına karar verilmişti. Buna göre İngiliz Konsolosluğu önünden siyah bayrak taşıyan arabalar matem kornoları eşliğinde geçecekti. Ancak Başbakan Venizelos İngiltere ile arasındaki dostluğu bozmamak için

---

[522] "Kıbrıs Kıyamı Bastırılabildi Mi?", **Milliyet**, (25.10.1931), s. 1; "Kıbrıs'ta Vaziyete İngilizler Hâkim", **Cumhuriyet,** (25.10.1931), s. 3.

[523] "Kıbrıs ve Yunanlılar", **Milliyet**, (02.11.1931), s. 2; "Kıbrıs Hadisesi Yunanistan'da Nasıl Tesirler Bıraktı?", **Vakit**, (2.11.1931), s. 2; "Kıbrıs Hadisesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, (02.11.1931), s. 3; "Kıbrıs İhtilali", **Anadolu**, (02.11.1931), s. 2.

[524] "Yunanistan'da Gönüllü ve Para Toplanıyor", **Vakit**, (03.11.1931), s. 1; "Yunanlılar ve Kıbrıs Kıyamı", **Son Posta**, (03.11.1931), s. 5; "Kıbrıs'ın İltihakı Lehinde", **Hâkimiyet-i Milliye**, (05.11.1931), s. 1; "Kıbrıs Asilerine İane", **Cumhuriyet**, (03.11.1931), s. 3.

[525] "İsyan Devam Ediyor", **Anadolu**, (03.11.1931), s. 1.

[526] "Kıbrıs'ta Müsademe", **Akşam**, (07.11.1931), s. 2; "Kıbrıs'ta Vaziyet Vahim", **Cumhuriyet**, (08.11.1931), s. 3.

böyle bir protestoya izin vermemiştir. Hatta gerekirse olaya polis ve jandarmanın da müdahale etmesini emretmiştir.[527]

Yunan Başbakanı Venizelos'un Yunan Meclisi'nde yapmış olduğu bir konuşma da Türk basınında yer bulmuştu. Yunan Meclisi'nde Bulgarlar ve Türklerle yapılan işbirliğinden bahseden Venizelos, ardından konuyu Kıbrıs meselesine getirmişti. İngiltere ile Yunanistan arasında Kıbrıs'ın sorun yaratan bir mesele olmadığına değinen Venizelos, ayrıca İngiliz askerlerinin taşkınlık yaptığını yazan gazeteleri de eleştirmiştir. Nitekim İngiltere'nin en yüksek medeni seviyede bulunduğunu, İngiliz asalet ve ruhunun herkes tarafından bilinen bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İngiltere ile Yunanistan arasındaki dostluğun bu gibi olaylarla bozulamayacağını da sözlerine eklemiştir.[528]

Cumhuriyet gazetesi İngiliz siyasetini eleştirdiği bir yazısında, İngiliz Hükümetinin takviye kuvvetleri ile isyanı bastırabileceği doğrultusundaki tahminlerinin tutmadığını vurgulamıştır. Gazete haberine göre; İngiliz yönetimi isyanı bastırmak için siyasi tedbir ve etkilere girmeden doğrudan şiddetle isyanı bastırmıştı. Hâlbuki halk Yunanistan'la birleşmek isteyenler ve bunu istemeyenler olarak ikiye ayrılmalıydı. Bunun yerine bombalar ve süngüler kullanılarak isyan bastırılmıştı. Yine İngilizler isyan sırasında şehirlerde meydana gelen tahribatın bedelini halka ödetmeye çalışmıştı. Haberin devamında isyanın birden çok sebebi olduğu üzerinde durulmuş ve şöyle bir yorum yapılmıştır:

> Kıbrıs adasının Yunanistan'a teklifi zaten daha öncesinde İngiltere tarafından yapılmıştı. Bu teklif ada Rumlarında derin izler bırakmış ve her seferinde Yunanistan ile birleşecekleri günü beklemişlerdi. İngiltere 300 bin nüfuslu bu adayı, 50 sene kendi güç ve otoritesi ile yönetememişti. Diğer sömürgelerinde imar işini yapan İngilizler, Kıbrıs adasına herhangi bir yatırım yapmamıştı. Bu durum Rumlara büyük umut olmuş ve bir gün İngilizlerin adayı terk edeceklerini düşünmüşlerdir.[529]

İsyan sırasında Kıbrıs Türklerinin durumları da Türk basında yer almıştır. Özellikle basında Kıbrıs Türklerinin isyanın başından beri gayet ılımlı ve sükûnet sahibi oldukları üzerinde durulmuştur. Ancak çoğu zaman Kıbrıs Türklerinin isyancılar ile İngiliz kuvvetleri arasında kaldığı, hatta Türkler içerisinde önemli isimlerden Hâkim Fuat Bey'in, isyan sırasında kan dökülmemesi için elinden geleni yaptığı ve tavsiyelerde bulunduğu, Fuat Bey'in kardeşi zabıta kumandanı Ahmet Faiz Bey'in de isyan sırasında halkın hücum ettiği ve yaktığı bir binadan, kendi hayatı pahasına da olsa bir İngiliz memurunu kurtardığı basından ulaşılan bilgiler arasındadır.[530]

---

[527] "Yunanlılar ve Kıbrıs Meselesi", **Cumhuriyet**, (15.11.1931), s. 5; "Atina'da Yeniden Büyük Nümayişler Yapılıyor", **Akşam**, (13.11.1931), s. 2.

[528] "Yunan Meclisinde M. Venizelos Mühim Bir Nutuk İrat Etti", **Akşam**, (20.11.1931), s. 5; "M. Venizelos'un Bir Nutku", **Cumhuriyet**, (20.11.1931), s. 1.

[529] "Kıbrıs İsyanı", **Cumhuriyet**, (13.11.1931), s. 2.

[530] "Son İsyan Hareketi ve Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti", **Akşam**, (22.11.1931), s. 8.

İngiliz Hükümetinin isyanı bastırdıktan sonra aldığı tedbirler de Türk basınında oldukça geniş yer bulmuştur. Buna göre; Kıbrıs Anayasası'nın kaldırıldığı, kanun çıkarma görevinin sadece vali tarafından yapılabileceği, isyanla ilgisi bulunan kişilerin mal ve mülklerine el konulduğu ve bunlarla ilgilenmesi için de M. Ecikops isimli bir şahsı görevlendirdiği, sıkıyönetim kapsamında geceleri sokağa çıkma yasağı uygulanacağı ve halkın gece vakti evlerinin balkonlarında bile oturmalarının yasak olduğu, isyanla bir ilgisi olmayan Türk halkının bile bu kurallara uymak zorunda olduğu basından elde edilen bilgilerdendir.[531]

2.4. Kıbrıs Toplumlarının Sosyal ve İktisadi Durumları (1923-1939)

2.4.1. Kıbrıs Türklerinin ve Rumların Sosyal İlişkileri ve Toplumsal Yaşayışları

İngilizlerin 1881 yılında yaptığı ilk nüfus sayımında 186.109 olan nüfusun 46.389'unu Türkler oluşturmaktaydı. Kıbrıs Türk nüfusunun % 25'i şehirlerde yaşarken, % 75'i köylerde oturmaktaydı.[532] Türk nüfusun büyük çoğunluğu Türk ve Rumların bir arada yaşadığı karma köylerde bulunmaktaydı. Yapılan ilk nüfus sayımında Rumlar toplam nüfusun 136.629'unu oluştururken, bu nüfusun sadece % 13'ü şehirlerde yaşamaktaydı. Rum nüfusun Türklere oranla fazla olmasından dolayı, şehirlerdeki nüfus üstünlüğü de Rumların elindeydi.[533]

1946 yılına gelindiğinde Türk nüfusun % 27,5'i, Rum nüfusun da % 19,1'i şehirlerde yaşamaktaydı.[534] Türk ve Rum nüfusun bir arada yaşadığı karma köylerin sayısı 1911 yılında 230 iken bu sayı Enosis tehlikesinin artmasıyla birlikte giderek düşüş göstermiştir. Nitekim karma köy sayısı 1921 yılında 221'e, 1946 yılında 192'ye, 1960 yılında ise 33'e düşmüştür.[535] Buna karşılık sadece Türklerin yaşamış olduğu köy sayısı giderek artış göstermiştir. 1911 yılında 85 Türk köyü bulunurken, bu sayı 1960 yılında 110'a çıkmıştır. Sadece Türklerin yaşadığı köyler konum olarak ya karma köylerin ya da sadece Rumların yaşadığı köylerin hemen bitişiğinde ya da birkaç mil ötesinde yer almaktaydı.[536] Bunların dışında Rumlarla Türklerin beraber yaşadıkları köy ve kasabalarda, Rum

---

[531] "Kıbrıs'ta İdare-i Örfi İlan Edildi", **Anadolu**, (04.11.1931), s. 2; "Kıbrıs Valisine Diktatörlük Salahiyeti Verildi", **Cumhuriyet**, (16.11.1931), s. 3; "İsyanda Alakası Olanların Mallarına Vaziyet Edildi, Şehirde Örfi İdare Devam Ediyor", **Akşam**, (30.11.1931), s. 1, 4; "Kıbrıs'ta Tedhiş ve Galeyan", **Vakit**, (06.11.1931), s. 2; "Kıbrıs'ta Elan Sükûn Tesis Edilemedi", **Akşam**, (03.11.1931) s. 8; "Kıbrıs'ta Müsademeler", **Son Posta**, (01.11.1931), s. 5; "Kıbrıs'ta Sükûn!", **Milliyet**, (01.11.1931), s. 2; "Kıbrıs'ta Sükûnet Var", **Anadolu**, (09.11.1931), s. 7; "Kıbrıs'ta Müsademe", **Akşam**, (05.11.1931), s. 2; "Yapılan Tahribat Ahaliye Ödetilecek", **Akşam**, (09.11.1931), s. 5; "İngilizler Yeni Tedbirler Alacaklar", **Akşam**, (24.11.1931), s. 5.

[532] Morag, a.g.e., s. 600.

[533] Pollis, "Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus", s. 582.

[534] Irene B. Taeuber, "Cyprus: The Demography of a Strategic Island", **Population Index**, (21), Ocak 1955, s. 12.

[535] Morag, a.g.e., s. 599.

[536] Stahis S. Panagides, "Communal Conflict and Economic Considerations: The Case of Cyprus", **Journal of Peace Research**, Sayı: 5, 1968, s. 134.

nüfus çoğunluktaydı ve hatta bazı köylerde Türk nüfusun sayısı birkaç aileden meydana gelmekteydi.[537]

Coğrafi açıdan Türk ve Rum köylerinin birbirine yakın olması, köyde yaşayan toplumlar arasında kültürel bir bağın oluşmasını da beraberinde getirmişti. Ayrıca Kıbrıs Türk ve Rum halklarının hem yaşayış tarzlarının hem de dış görünüşlerinin birbirlerine benzedikleri, her iki toplumun evlerinin, çiftliklerinin, bakkal ve dükkânlarının, hatta giyim kuşamlarının dahi büyük benzerlik gösterdiği kaynaklarda ileri sürülmektedir.[538] Diğer yandan köylerdeki evlerin de birbirleriyle benzerlik gösterdiği ve genellikle evlerin kerpiçten ya da taş duvarlardan yapıldığı, evlerin toprak zemin üzerine inşa edildiği, tavanlarının yüksek olduğu ve çatılarının da killi toprakla örtülü olduğu görülmüştür. Evlerin hem tavanlarının hem de çatısının toprak olmasının nedeni ise insanların yazın sıcağından korunmak istemesinden kaynaklanmaktaydı.[539]

Her ne kadar Rum ve Türk köyleri birbirine yakın olsa da arada önemli ekonomik farklılıklar da bulunmaktaydı.[540] Örneğin Türk köylerindeki evlere 1952 yılına kadar elektrik sağlanmamış ve bu nedenle de köylülerin çoğu mum, kandil ve gaz lambası gibi araçlarla aydınlanmayı sağlamışlardır. Elektriğin yanı sıra evlerde belirli bir su tesisatı da kurulmamıştı. Yazın geçen sıcak ve kurak günler, su kaynaklarının yetersiz oluşu Kıbrıs Türklerinin su kıtlığı çekmesine sebep olmaktaydı. Dolayısıyla Türkler artezyen su kuyuları vasıtasıyla su ihtiyaçlarını gidermeye çalışmış, çamaşır bulaşık gibi durumlarda da ya taştan yapılan tekneler kullanılarak ya da yakın yerdeki su kaynaklarından istifade ederek günlük ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.[541]

Türk ve Rum köylüler "ötekileştirilmeden" önce, birbirlerinin yardımlarına koşmuş ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirmişlerdir. Birbirlerinin düğün, cenaze gibi merasimlerine katılan halk, yalnızca toplumlararası evliliğe sıcak bakmamıştır.[542] Bununla birlikte Türk ve Rum köylüleri birbirleriyle kültür alışverişi içerisinde olmuş ve hatta bu durum bazen dil üzerinde de etkisini göstermiştir. Nitekim Rum nüfusun sayıca fazla olması, ticaret ve zanaatın çoğunlukla Rumların elinde olması Rumcanın zorunlu olarak ortak dil haline gelmesine sebep olmuştu. İncelenen kaynaklar 20. yüzyılın ortalarına kadar ada genelinde Rumcanın üstünlüğünü koruduğunu ileri sürmektedir.[543] Birçok Türkçe deyimin Rumca ile bütünleştiği ve her Rumca deyimde mutlaka bir

---

[537] BCA, 030.10.00/124.886.19, (22 Temmuz 1937).

[538] İsmail Şahin, **Kıbrıs'ın Sosyal Tarihi (Tarihi Arka Planı Ve 1945-1974 Arası Olayları)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 165; Panagides, a.g.e., s. 154.

[539] Şahin, a.g.e., s. 165.

[540] Panagides, a.g.e., s. 154.

[541] Denktaş, **Karkot Deresi**, s. 11.

[542] Şahin, a.g.e., s. 167; Kenan Atakol, **Kıbrıslı Türkler ve Rumlar**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2006, s. 31.

[543] Rebecca Bryant, **Tebaadan Vatandaşa Kıbrıs'ta Modernite ve Milliyetçilik**, (Çev. Seyhan Özmenek), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 49.

Türkçe deyimin yer aldığı da yapılan araştırmalarda gün yüzüne çıkarılmaktadır. Ancak kullanılan deyimler dışında Rumların Türkçe konuştuğu pek rastlanılmamıştır.[544] Rumca içerisinde geçen Türkçe deyimlere şu şekilde örnek vermek mümkündür:

Έν' χάκκιν3 σου; Rumca okunuşu: En hakkin su. (Hak ettin, müstahaksın) Kullanılan cümlelere örnek olarak; A. *Ό,τι πάθεις εν'χάκκιν σου. Πρβ. Φρ (*Başına gelecekleri hak ettin.) *B. Έχω χάκκιν* (Hakkım vardır.)

Εξίκκον σού; Rumca okunuşu: Eksikkon su. (Eksik olsun, olmayıversin). Örnek cümleler: A. *Εξίκκον σου τζι η δόξα τζαι το στήμαν* (Şükür de saygı da eksik olsun.) B. *Εξίκκον σου έτσι ζωήν* (Eksik olsun öyle hayat).

Επήαν τξερεμέν; Rumca okunuşu: Ebiyan cereme. (Heba oldular, boşa gittiler.) Örnek cümle: *Επήαν τζερεμέν τζι οι κόποι μας* (Emeklerimiz de boşa gitti, heba oldu.)

Εσσέκκιπι! Rumca okunuşu: "Eşşekkibi", (Eşek gibi) Rumca açıklaması: *σαν το γαϊδούρι, ενν. θα το κάνεις, είτε το θέλεις είτε όχι.* Anlamı: Türkçeden alındığı söylenir ve eşek gibinin Rumcası verilir. İstesen de istemesen de yapacaksın denir. Örnek cümle: *Εννά 'ρτεις εσέκκιπι* (Eşek gibi geleceksin.)

Κάμνεις του κκεφκιού σου. Rumca okunuşu: "Gamnis du kefkusu." (Keyfine göre iş yaparsın.) Rumca açıklaması: *για όσους κάνουν ό,τι τους ευχαριστεί*. Anlamı: Kendilerini mutlu eden şeyleri yapanlar için söylenir. Rumca örnek cümle: *Είντα κκελλέν την έσεις πκιον τζαι κάμνεις του κκεφκιού σου. Πρβ. φρ. Εν' του κκεφκιού του.* (Sende de amma kafa var, keyfine göre iş yaparsın, keyfine göredir.)

Με τον νουν σου κάμνεις παϊράμιν. Rumca okunuşu: "Me don nun su gamnis bayramin." (Aklınla bayram edersin.) Rumca açıklaması: *για κάποιον που κάνει όνειρα ερήμην της πραγματικότητας*. Anlamı: Gerçeklerden uzak, boş hayaller peşinde koşanlar için söylenir. Rumca örnek cümle: *Λαλείς εννά κτίσεις ανώγια και κατώγια, εννά κάμεις τζείνον, εννά κάμεις τούτον.* (Hanay, hanay altı yapacaksın, onu yapacaksın, bunu yapacaksın diyorsun.)

Νάν' χαρράμιν σου οι κόποι μου (κατάρα). Rumca okunuşu: "Nan harramin su i gobi mu?" (Emeklerim sana haram olsun.)[545]

---

[544] Mahmut İslamoğlu ve Şevket Öznur, "Kıbrıs Rumcasında Türkçe Söz Varlığını içeren Deyimler", **Zeitschrift für die Welt der Türken**, (**Journal of World of Turks,)**, 2, No: 1, 2010, s. 25.

[545] İslamoğlu ve Öznur, a.g.e., s. 26, 27, 28, 32, 34; Şahin, a.g.e., s. 167.

Yapılan araştırmalar kapsamında bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada vurgulanmak istenen Rumların Türkçe konuşmamasına rağmen, Türkçeden etkilenmiş olmaları ve toplumların birbirlerinin kültürleriyle iç içe geçtiklerini göstermektir. 1878-1959 yılları arasında İngiliz egemenliğinin hüküm sürdüğü dönem içerisinde ise yönetimde ve resmi kurumlarda İngilizce ön plana çıkmıştır. Kıbrıs Türkçesi de İngilizcenin bir takım kelimelerini almıştır. Dolayısıyla bu süreç içerisinde Kıbrıs Türkçesinin bir yandan İngilizcenin, diğer yandan da Rumcanın etkisi altında kaldığını söylemek mümkündür.[546]

2.4.2. Toplumların Ekonomik Durumları

2.4.2.1. Genel Durum

13 Nisan 1924 tarihinde Lefkonuk'ta Kıbrıslı Türk ve Rumlar'ın katılımıyla bir tarım kongresi düzenlenmiştir. Kongrenin düzenlenmesinde başrol oynayan Rum Avukat Kiryakos Rossidis, adanın çeşitli yerlerinden 250 Kıbrıslı Rum ve 65 Kıbrıslı Türk temsilciyi bir araya toplamıştır. Kongrede üzerinde durulan en önemli konu ise İngiliz Hükümetine ödenen ağır vergilerdir. Özellikle Kıbrıslı çiftçiler için bir yük olan Aşar Vergisi'nin kaldırılması, adada bir Ziraat Bankası'nın kurulması gibi konularda kongrede görüşülmüştü. Ayrıca kongrede 12 Rum ve 6 Türk'ün seçildiği bir de Yürütme Komitesi oluşturulmuştu.[547] Aralık 1924'te ikinci bir kongre düzenleyen Kıbrıslı Türk ve Rumlar, bu toplantının sonunda bir Çiftçi Partisi kurulması kararını almışlardı. Ancak üyeler arasındaki anlaşmazlıklar ve İngiliz idaresinin bu konu üzerindeki ilgisizliği partinin kurulamamasına sebep olmuştur.

İngiliz idaresine ödenen yüksek vergiler Kıbrıs halkı için önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Nitekim İngiltere 1855 Kırım Savaşı sırasında Osmanlı'nın, Fransa'dan ve İngiltere'den aldığı borçlara karşılık adanın gelir fazlasına "Haraç" (Turkish Tribute) adı altında el koymaktaydı. 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile Kıbrıs halkı Osmanlı borçlarından muaf tutulmasına rağmen, İngiltere yine de "haraç" adı altında vergi almaya devam etmekteydi. Bu durum özellikle de Kıbrıs Rumları üzerinde büyük rahatsızlık yaratmaktaydı.[548] 1927 yılında İngiliz idaresi bütçe tasarısında "haraç" ile ilgili maddeye yer vermesi karşısında, Kavanin Meclisi'ndeki Rum ve Türk üyeler birlik olup bu tasarıya red oyu vermişlerdi.[549] Bu durum karşısında daha önce de değinildiği gibi İngiliz

---

[546] Ahmet Pehlivan, "Kıbrıs'ta Türk Dili ve Edebiyatı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** 41, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, s. 521.

[547] Yiannos Katsurides, **Kıbrıs Komünist Partisi Tarihi**, **Sömürgecilik, Sınıf ve Kıbrıs Solu,** (Çev. Kıyal Eresen), Kalkedon Yayınevi, Lefkoşa, 2014, s. 129.

[548] **Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth, The Dependent Empire, 1900-1948: Colonies, Protectorates, and Mandates,** 7, Frederick Madden and John Darwin (Ed.), Greenwood Press, London, 1994, s. 524-525.

[549] Costas Yennaris, **From the East, Conflict and Partition in Cyprus**, Elliott & Thompson Press, London, 2003, s. 34.

yönetimi yeni bir düzenleme getirerek adaya yardım amacıyla verilmekte olan yıllık 50.000 sterlini, 92.800'e çıkarmış ve böylece 42.800 sterlin artış yapmıştı. Söz konusu Osmanlı borcuna denk geldiği için, artık ada gelirlerine el konulmaması gerekmekteydi. Fakat İngiliz yönetimi "İmparatorluğun savunmasına yıllık katkı" adı altında halka 10.000 sterlinlik yeni bir ödeme getirmişti.[550]

1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranı,[551] Kıbrıs adasını da etkisi altına almış ve Kıbrıs halkı ekonomik sıkıntı içine düşmüştü. 1929 Ekonomik kriz çiftçileri zor durumda bıraktığı gibi aynı zamanda tefecilere borçlu olan birçok köylü, köylerdeki varlıklarını satarak kasabalara taşınmış ve buralarda da iş aramaya başlamıştı. Köylerde ise çekirge istilaları tarımsal ürünlere büyük zararlar vermiş, bunun sonucunda da birçok sebze, meyve ve tahıl ürünleri yok olmuştu. Çekirgelerin özellikle en önemli ihracat maddesi olan pamuk tarlalarını istila etmeleri, pamuk üretimini neredeyse durma noktasına getirmişti. Çekirge istilaları ardından yaşanan kuraklık ada ekonomisinin daha da bozulmasına ve kıtlığın yaşanmasına sebep olmaktaydı. Ayrıca yaz aylarında kavurucu sıcaklara karşı, sulamanın yetersiz kalması da ürünlerden alınan verimi düşürmekteydi.[552] Bütün bu yaşanan olumsuzlukların sonucunda da on binlerce köylü iflas ederek, kasabalara göç etmiştir.[553] İngiliz idaresi sulama problemini çözmek ve tarımsal üretimi artırmak için 1929 yıllı sonlarında, yurtdışından 184 yel değirmeni, 215 motor ve demir borular ithal etmiştir. İthal edilen araçlar ile birlikte arpa, patates ve keten tohumu üretiminde bir nevi artış görülmüştür.[554]

Adada yaşanan olumsuz ekonomik koşullarının yanı sıra 1931 yılında mecliste bütçe tartışmaları yaşanmıştı. İngiliz yönetimi yıllık bütçe açığını kapatmak için ek gümrük vergisi koymak istemiş, ancak bu istek meclisteki Türk ve Rum üyelerin ortak kararıyla reddedilmişti.[555] 28 Nisan 1931'de mecliste oylamaya sunulan bütçe tasarısına Mehmet Necati Bey'de Rum üyelerle birlikte red cevabını verince,[556] İngiliz Vali Storss "ayırt edici oy" hakkını kullanamamıştır. Çünkü vali ayırt edici oy hakkını sadece lehte ve aleyhteki oylar eşit olunca kullanabilirdi. Gümrük Vergisi Yasa Tasarısı'nın Yasama Meclisi'nde reddedilmesinden sonra, Vali Storss'un teklifi doğrultusunda İngiliz Hükümet'i 11 Ağustos 1931'de Kraliyet Konsey Kararı (Order in Council) ile valiye ek vergi toplama yetkisi vermiştir. 9 Eylül'de yayımlanan Kararname ile birlikte; bütçe açığını kapatmak için petrol fiyatlarının ve gümrük ambarları ücretlerinin artırılması ve gümrük vergilerinin belirli bir

---

[550] Dwight Macdonald, "The Story of Cyprus", **Politics**, 3(7), N.Y. by Politics Publishing, New York, August 1946, s. 218.

[551] Stephen King Hall, **Our Own Times 1913-1939, A Political and Economic Survey**, 1, Faber and Faber Limited, London, 1941, s. 393-410.

[552] Sulama sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz. A. Pitcairn, "İrrigation in Cyprus", **The Cyprus Agricultural Journal, A Quarterly Review of The Agriculture, Forestry and Trade of Cyprus,** 31(2), June 1936, s. 41-52.

[553] Heinz A. Richter, **A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009**, Peleus, Bd. 50, Rutzen, 2010, s. 24-25.

[554] "Cyprus Trade, 1929", **The Cyprus Agricultural Journal, A Quarterly Review of The Agriculture, Forestry and Trade of Cyprus,** 25(2), April 1930, s. 63.

[555] Crawshaw, **The Cyprus Revolt, An Account of The Struggle for Union with Greece,** s. 27.

[556] Mallison, **Cyprus: A Modern History,** s. 10-11.

artışla ödenmesi öngörülmüştür.[557] İngiltere Hükümeti ise Yasama Meclisi'nin vermiş olduğu kararı hiçe sayarak, Kraliyet Konsey Emri ile Kıbrıs halkına vergileri zorla dayatmış ve bu durumda halkın iradesini hiçe saymıştı.[558]

1926 yılı adada mali sistemde ve vergilemede önemli değişikliklerin yaşandığı bir yıl olmuştur.[559] 16 Şubat itibariyle Aşar vergisi ve aşar ile vergilendirilen tarım faaliyetlerinden alınan çekirge vergisi kaldırılmıştır.[560] 31 Ekim 1927'de Vali Storss'un beyannamesi ile yayımlanan emlak vergisinde yapılacak değişiklikle, taşınmaz mallar ifadesi geniş anlamda kullanılmış ve üzüm bağı, ağaç, su kullanım hakkı, bina ve diğer yapılardan vergi alınmaması tasarlanmıştır.[561] Tasarı yaklaşık 2 yıl sonra, 10 Mart 1932'de yapılan değişiklikler ile yürürlüğe konulmuştur. *Immovable Property Tax Law* adlı yasa ile "sahip olunan ev, dükkân ve diğer binaların tahmini değerleri üzerinden alınan vergiler (Vergi Kimat); kira geliri elde edilen evler, dükkânlar ve diğer binaların tahmini yıllık değerleri üzerinden alınan vergiler (Vergi İrad)" kaldırılmıştır.[562] 1934 yılında ise koyun ve domuzdan alınan vergiler *Sheep and Pigs Tax Abolition Law* adı altında çıkarılan bir yasa ile kaldırılmıştır.[563]

Kıbrıs adası İngiliz idaresi döneminde ekonomik yönden ileri bir seviyeye ulaşamamıştır. Nüfusun % 70'inin çiftçilik yaptığı Kıbrıs'ta, tarım da ilkel yollarla yapılmaktaydı. Tarımda makineleşmeye geçilmeyip, günün şartlarından oldukça geri olan tahta sabanın kullanılması, üretilen tarım ürünlerinin insan ihtiyaçlarını bile karşılayamamasına neden olmaktaydı. Arazilerin yaklaşık % 87'si hayvanlar yardımı ile ekilirken, sadece % 4'lük kısmında traktör kullanılmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise adadaki verimli topraklar İngiliz idaresinin kontrolü altına alınarak, buralarda askeri üs, kışla, toplanma kampları inşa edilmiştir. Adanın nüfusu 1946 yılında 361.199 iken, 1952'de % 35'lik bir artış ile 494.000'e yükselmişti. Üretim artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Tahılın % 70'i ithal edildiğinden dolayı, ekmek fiyatları bile sürekli artış göstermiştir. Adada et ihracatı yapılmasına rağmen, 1950'lerde hayvan sayısının azalması ile et ithalatı yapılmaya başlanmıştır.[564]

---

[557] Emirname için bkz. "The King's Most Excellent Majesty", **The Cyprus Gazette, Extraordinary 1,** (09.09.1931), s. 781-782; Hill, a.g.e., 4, s. 547; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**, s. 255.

[558] Toynbee, "Cyprus, British Empire and Greece", **Survey of International Affairs,** s. 381.

[559] "The Statute Laws Of Cyprus", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (19.02.1926), s. 87-97.

[560] "To Provide for the Abolition of the Taking of Tithes", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (19.02.1926), s. 87.

[561] "By The Governor A Proclamation", **The Cyprus Gazette**, (04.11.1927), s. 713; "Appropriation of Assets", **The Cyprus Gazette, Suplement**, (10.05.1930), s. 30-31.

[562] "To Provide For The Payment of An Immovable Property Tax and to Abolish Verghi Kimat", **The Cyprus Gazette**, Supplement, (11.03.1932), s. 3-4.

[563] "A Law to Abolish The Tax on Sheep and Pigs", **The Cyprus Gazette**, **Supplement**, 1, (09.02.1934), s. 1-2.

[564] Sophia Argyriou, "The Imperialistic Foundations of British Colonial Rule in Cyprus", **The Cyprus Review**, 30(1), Spring 2018, s. 302-304.

Kıbrıs'ta bankacılığın temelleri Osmanlı döneminde atılmıştır. Mayıs 1864'te Larnaka'da kurulan *Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani-i Şahane, Ottoman Bank)* adanın ilk bankası olmuş ve 1868 yılından itibaren de faaliyete başlamıştır.[565] 1881 yılında ise Mısır'da şube ağı olan İngilliz Bankası *Anglo-Egyption Bank*[566] Larnaka'da ilk şubesini açmıştır. 1899 yılında kurulan ve 1913 yılında *Bank of Cyprus* adını alan banka, İngiliz idaresi döneminde açılan ilk bankadır. İkincisi ise 1901 yılında kurulan *Savings Bank of Limassol*'dur.[567]

1927 yılında ise merkezi Londra olan *Lonian Bank* Kıbrıs adasında faaliyete başlamıştır. Kıbrıs Türk halkı bankacılık faaliyetlerine karşı çok fazla ilgili olmasa da tasarrufa teşvik etmek ve kalkınmayı sağlamak için 1901 yılında Lefkoşa'da, *Lefkoşa İslam İddihar Sandığı* adı ile bir tasarruf sandığı kurmuş ve bu ilk kurum 1925 yılında *Lefkoşa İslam İddihar Bankası LTD* adını almıştır .[568] Banka çiftçilere, tarım ile uğraşanlara, ticaret yapan belirli kesimlere ve ufak tefek el üretimi yapanlara kredi desteği sağlamıştır. *Lefkoşa İslam İddihar Bankası LTD*, 1943 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile *Lefkoşa Türk Bankası LTD* adını almıştır. 1955 yılında Lefkoşa'da *Türkiye İş Bankası*, 1959 yılında da *Ziraat Bankası* birer şube açmıştır. İş Bankası'nın açılması, Kıbrıs Türklerinin ekonomik yönden kalkınması için oldukça önemli bir girişim olmuştur.

İngiliz idaresinin adanın ekonomik anlamda kalkınması için uzun vadeli planlar yaptığı görülmemiştir.[569] Adadaki yüksek fiyatlar ve işsizlik, halkın adadan göç etmesine neden olmaktaydı. Süveyş Krizi sırasında, İngiltere Kıbrıslı gençleri İngiliz ordusuna katılmaları için teşvik etmekteydi. İş bulamayan birçok genç erkek, İngiltere'de daha iyi bir yaşam beklentisi ile orduya katılmak için büyük bir talep göstermişti. İngiliz istatistiklerine göre de 1957 yılında 5.550 Kıbrıslı genç erkekten, 4.548'i İngiltere'ye göç etmiştir. Ayrıca çoğu işçinin sosyal güvenliğinin olmaması ve düşük maaş ile çalıştırılmaları çiftçilerin, inşaatçıların ve madencilerin ayaklanmasına yol açmıştır.[570]

2.4.2.2. Türk Konsolosluk Raporlarına Göre Kıbrıs Türklerinin Ekonomik Durumu

Kıbrıs Türklerinin ekonomik durumları Rum toplumu ile kıyaslandığında, daha geri bir durumda oldukları göze çarpmaktadır. Kıbrıs İngiliz hâkimiyetine girmeden önce ada emlakının

---

[565] Bankalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Kate Phylaktis, **The Banking System of Cyprus, Past, Present, Future,** Macmillan Press, Londra, 1995.

[566] 1864 yılında *Agra and Masterman's Bank*'ın himayesinde kurulan ve deniz aşırı faaliyet gösteren *Anglo Egyptian Bank*'ın Mısır ve Malta'da da şubeleri bulunmaktaydı. Bkz. Adrian E. Tschoegl, "Financial Integration Dis-integration and Emerging Re-integration in the Eastern Mediterranean c. 1850 to the Present", **Finance Markets Instittions & Instruments**, 13(5) 2004, s. 252.

[567] Tschoegl, a.g.e., s. 252.

[568] Şemsi Belli, **Cumhuriyet'in Beşiğinde Kıbrıs**, Başşehir Yayınları, Ankara, 1960, s. 47.

[569] Detaylı bilgi için bkz. Aytuğ F. Plümer, **Kıbrıs Ekonomi Tarihi**, **Sarsıntılı Bir Devrin Anatomisi Toplum Hizmetinde Bir Ömür,** Rüstem Kitabevi, Lefkoşa, 2008.

[570] Argyriou, a.g.e., s. 306.

büyük bir bölümü Türklerin elinde bulunurken, bu durum İngiliz idaresi ile değişmiş ve 1930'larda çoğunluk Rumların eline geçmiştir.[571] Kıbrıs Türk toplumunun en büyük zenginliği olan atadan kalma topraklar, ekonomik durumun kötüleşmesiyle birlikte satılmış ve birçok Kıbrıs Türkü adadan göç etmiştir. Türklerin sattıkları topraklar ise Enosis mücadelesi veren Rumlar tarafından satın alınmıştır.

Kıbrıs Türk Konsolosluğu tarafından Türkiye'ye gönderilen Mayıs 1937 tarihli bir raporda Osmanlı döneminde Lefkoşa çarşısında Türk esnafların çoğunlukta olduğu belirtilirken, artık durumun değiştiği, ticaret ve zanaatın Rumların eline geçtiği belirtilmiştir.[572] 1900'lü yılların başından 1930'lu yıllara kadar ada genelinde Kıbrıslı Türk tüccarların bulunduğu, ancak 1930'dan sonra çok fazla Türk tüccarın kalmadığı da verilen bilgiler arasındadır. Rapora göre; Kıbrıslı Türk gençlerinin lise eğitimini tamamladıktan sonra, üniversite için Türkiye'ye gitmesi ve birçoğunun adaya geri dönmek istememesi, dönen Türk gençlerinin de ticaret ve zanaat yerine, İngiliz resmi dairelerinde memur olmak istemesi, Kıbrıslı Türklerin ticaret ve zanaat hayatının zayıflamasına sebep olmuştur. Örneğin 1938 yılında Kıbrıs Ticaret Odası'nın idari kadrolarına bakıldığında, bu kadrolarda hiçbir Türkün bulunmaması oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca Kıbrıs Ticaret Odasına kayıtlı Türk sayısı ise en fazla 5 kişiden oluşmaktaydı.[573]

Adanın farklı ilçelerinde bulunan Türk dükkânlarının ya ilgi görmemesi ya da sahibinin iflası, ölümü gibi sebeplerle kapanmış olması Türklerin zanaat hayatından çekilmelerine sebep olurken, mevcut Türk dükkânları da Rumlar tarafından satın alınmaya çalışılmaktaydı.[574] Ticaret ve zanaat hayatının önemli bir kısmının Rumların eline geçmesiyle de Kıbrıs Türkleri, Rumların sahibi olduğu işletmelerde işçi sıfatıyla çalışmaya başlamışlardı. Bu durum ekonomik açıdan Rumları zengin ederken, Kıbrıs Türklerini de maddi ve manevi yönden bir iflasın içine çekmiştir. Bazı Kıbrıslı Türkler yaşanan bu olumsuzluklar karşısında, adada tutunamayarak Türkiye'ye göç etmek istemiştir. Bu duruma bir örnek verecek olursak, 1934 yılında Galatya köyünden 34 aile yaşanan ekonomik zorluklar sebebiyle, mürur tezkeresi almak için Larnaka Konsolosluğu'na başvuruda bulunmuş ve bunun sonucunda 34 ailenin Türkiye'ye göçü sağlanmıştır.[575]

Konsolosluk raporunda adada ekonomik olarak iyi düzeyde yaşayan Türklerin genellikle İngiliz idari kadrolarında çalışan memurlar olduğu belirtilirken, gümrük, tapu ve polis teşkilatında çalışanların büyük bölümünün de Türkler olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'ye eğitim amacıyla

---

[571] BCA, 30.10.00/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[572] BCA, 30.10.00/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[573] BCA, 30.10.00/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[574] Gürkan, a.g.e., s. 148-149.

[575] Ahmet An, **Kıbrıs Türk Toplumunun Geri Kalmışlığı (1892-1962)**, Şadi Kültür ve Sanat Yayınları, Girne, 2006, s. 56.

gidip, daha sonra ekonomik kaygılar sebebiyle adaya dönmek istemeyen Kıbrıslı Türk gençlerinin Türkiye'de kaldığı ve bu durumun da adada Türkler arasında avukat, doktor gibi mesleklerin azaldığı vurgulanmıştır. Ayrıca giderek fakirleşen Kıbrıs Türk halkının kendi gelişimini sağlayamadığı gibi, iktisadi bir örgütlenme de kuramadığı raporda vurgulanmıştır.[576]

Kıbrıs Konsolosluğu tarafından Türkiye'ye gönderilen 14 Eylül 1938 tarihli başka bir raporda, Türkiye'den bir takım isteklerde bulunulmuştur. Buna göre; Kıbrıslı Türk öğrencilerin Türkiye'deki eğitimlerini tamamladıktan sonra, adaya tekrar geri gönderilmesinin Kıbrıslı Türkler için faydalı olacağından bahsedilmektedir. Türkiye'deki bankalardan birinin Kıbrıs adasında bir şube açması ve çok az bir faizle Kıbrıslı Türk girişimcilere kredi vermesinin, hem Türklerin ticari hayata atılmalarında hem de gençlerin iş bulmasında çok önemli bir rol oynayacağı üzerinde durulmuştur. Ayrıca ziraat alanında Adana ve Mersin gibi vilayetlerde Kıbrıslı işsizlerin çalışmasına olanak sağlanmasının, Türklere maddi açıdan önemli bir gelir kaynağı olacağı da gönderilen rapor da ifade edilmektedir.[577]

Kıbrıs ile Türkiye arasında zaman zaman ekonomik ilişkiler kurulmuştur. Adanın önemli bir ihracat ürünü olan buğdayın, Türkiye'deki buğdaylara göre daha kaliteli olmasından dolayı, Bakanlar Kurulu 17 Eylül 1924 tarihli kararıyla Adana'ya 200 ton, Tarsus kazası köylülerine de 30 bin liralık buğday tohumunun, Kıbrıs adasından ithal edilmesine karar vermiştir.[578] Ancak bu karar dönemin şartlarına uygun olmadığı için hayata geçirilememiştir. Adadan buğday ithalinin yapılması meselesi 1930'lu yıllarda tekrar gündeme getirilmiştir. Adana, Cebelibereket (Osmaniye) ve Mersin illerinde, kaliteli buğdayın yetiştirilmesi için, Kıbrıs'tan buğday tohumu alınmasına karar verilmiştir.[579]

1930 yılının Kasım ayında Antalya sahil kesimindeki çiftçiler için de, adadan buğday ithal edilmesi uygun görülmüştür.[580] Buğday ithalinin dışında adadan damızlık hayvan getirilmesi de gündeme gelmiş ve hayvanlar satın alınmadan önce herhangi bir hastalığı olup olmadığını kontrol etmek için İzmir Baytar Müdürü Adil Bey Eylül 1933'te Kıbrıs'a gönderilmiştir.[581] Adadan damızlık hayvanın yanı sıra yük taşımada kullanmak için eşekler de getirilmiştir. Getirilen eşekler Denizli, İçel ve Burdur'a ihtiyaç sayısına göre dağıtılmıştır.[582] 1935 yılında ise Antalya'da açılan fidanlık için

[576] BCA, 30.10.00/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[577] BCA, 30.10.00/124.887.3, (14 Eylül 1938).

[578] BCA, 30.10.1.1/11.44.11, (17 Eylül 1340).

[579] BCA, 30.18.1.2/13.53.3, (29 Temmuz 1930).

[580] BCA, 30.18.1.2/15.77.10, (23 Kasım 1930).

[581] BCA, 30.18.1.2/39.65.19, (18 Eylül 1933).

[582] BCA, 30.18.1.2/51.2.9, (05 Ocak 1935); BCA, 30.18.1.2/52.14.20, (27 Şubat 1935); BCA, 30.18.1.2/52.16.19, (05 Mart 1935); BCA, 30.18.1.2/53.24.16, (07 Nisan 1935).

Kıbrıs'tan 400 adet hurma fidanı getirilmiştir.[583] Hurma fidanlarının ücretleri de döviz cinsinden ödenmiştir.[584]

2.4.3. İngiliz Yönetiminin Eğitimde Merkezi Otorite Kurma Teşebbüsleri ve Yapılan Düzenlemeler

İngiltere Kıbrıs'ta egemenliğini kurduğu ilk günden itibaren eğitim alanında birçok düzenleme yaparak "eğitimin merkezileştirilmesi" için önemli girişimlerde bulunmuştu. İngiltere'nin eğitim alanında merkezileştirme politikaları her ne kadar Birinci Dünya Savaşı ile kesintiye uğrasa da 16 Eylül 1920 tarihinde çıkarılan Maarif Kanunu ile bu politikaların uygulanmasına devam edilmiştir.

1920 Maarif Kanunu ile getirilen bir düzenlemeye göre; Kıbrıs Türklerinin eğitiminden sorumlu olan Türk Maarif Encümeni'nin kararları Yüksek Komiser'in onayı olduğu takdirde uygulamaya geçecekti. Kanuna göre Maarif Encümeni'ne Türk yetkililer değil, İngiliz yönetimi Başmüsteşarı başkanlık edecekti. Encümenin diğer üyeleri ise Kıbrıs Başkadısı, Kıbrıs Müftüsü, İngiliz Okullar Başmüfettişi ve İngiliz Sekreter, bir İngiliz ve bir Türk olan Evkaf Temsilcileri, Kavanin Meclisi Müslüman üyelerinden oluşacaktı.[585] Türk Maarif Encümeni ders müfredatını, okutulacak olan kitapları, okul için gerekli görülen araç-gereçleri, öğrencilerin ne zaman tatil yapacaklarını belirleyecekti. Ancak okulların ne zaman açılacağı, öğretmenlerin atamaları ve hangi dersi hangi öğretmenin vereceği, görevini kötüye kullanan veya ihmal eden öğretmenlerin görevine son verilmesi veya maaşlarının bir süre ödenmemesi gibi konularda Maarif Encümeni tek başına yetkili olamayacaktı. Bu gibi durumlarda Encümen sadece Yüksek Komiser'e tavsiye verebilecekti.[586]

Maarif Encümeni Yüksek Komiser'e herhangi bir ilçe veya köyde okulu onarmak, geliştirmek, binaları genişletmek, okul bahçelerine ağaç dikmek ve oyun alanlarını düzenlemek gibi konularda tavsiye verecekti.[587] Her yıl en az iki kere toplantı yapılacak ve eğitim konusu mutlaka Yasama Konseyi'nde görüşülecekti. 1920 Maarif Kanunu ile birlikte bağımsız olarak seçilip görev alan Köy Komisyonları kaldırılıp, doğrudan İngiliz yönetimine bağlı ve bu yönetime karşı sorumlu olan Köy Komisyonları kurulmuştu. Köy muhtarı ve üyelerden oluşan bu komisyonlar eğitim konusundaki her

---

583 BCA, 30.18.1.2/53.26.19, (15 Nisan 1935).

584 BCA, 30.18.1.2/54.39.7, (19 Mayıs 1935).

585 "Composition of Board for Moslem Schools" **The Cyprus Gazette**, (16.11.1920), s. 418; Ali Süha, "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", **Milletlerarası Birinci Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,** Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 226.

586 "Appointment and Payment of Teachers", **The Cyprus Gazette**, (16.11.1920), s. 420.

587 "Duties and Powers of Boards and High Komiser", **The Cyprus Gazette**, (16.11.1920), s. 418-419.

türlü istek ve şikâyetlerini İngiliz Kaza Komiseri'ne iletebileceklerdi.[588] Ayrıca kazalarda Türklerin ilkokul eğitiminden sorumlu olan Kaza Komiteleri de kaldırılarak, bunun yerine Kasaba Okul Komisyonları kurulmuştu.[589]

İngiliz yönetimi 1905, 1920 ve 1927 yıllarında hayata geçirdiği eğitim kanunlarıyla Kıbrıs Türklerinin ortaöğretim kurumlarını yönetmekle görevli olan "Tedrisat-ı Taliye-i İslamiye Komitesi" üzerinde önemli değişikliklerde bulunmuştur. 1927 yılında yapılan bir başka düzenlemeyle, "Tedrisat-ı Taliye-i İslamiye Komitesi'nin" idari heyeti Kıbrıs Müftüsü, Evkaf Murahhasları, Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri ve bu üyelerin Türk cemaatinden her iki yılda bir seçecekleri üç kişi, ayrıca Kıbrıs valisi tarafından atanacak ve onun belirlemiş olduğu süre dâhilinde görev alacak bir kişiden oluşacaktı. İngilizlerin eğitim alanındaki bu uygulaması 1929 yılına kadar devam etmiş ancak eğitimde tam anlamıyla beklenen merkeziyetçiliğe ulaşılamamıştır.[590] İngiliz idaresi Kıbrıs Türklerinin eğitimi üzerindeki tam merkeziyetçi yapıya, ancak 1929 Maarif Kanunu ile geçebilmiştir.[591]

1929 Maarif Kanunu doğrultusunda İngiliz yönetimi Türk Maarif Encümeni'nin teşkilat yapısında değişikliğe giderek Kavanin Meclis üyelerinin, Türk Maarif Encümeni'ne üye olabilme haklarını kaldırmıştır. Çünkü İngiliz yönetimi eğitim üzerindeki siyasi gücü kırmak istemekteydi. Ayrıca İngiliz idareciler özellikle ilkokul öğretmenlerinin, hükümete karşı olan siyasi çevrelerce kötü yönde kullanıldığını ve ilkokullarda çocukların hükümet karşıtı bir politika ile doldurulduklarını düşünmekteydi. 1929 Maarif Kanunu ile birlikte İngiliz yönetimi adadaki bütün ilkokulları denetim altına almaya çalışmıştır. Ayrıca İngiliz idaresi kanunun okullarda daha çabuk benimsenmesi için de öğretmenlerin hem özlük haklarında, hem de maaşlarında iyileştirmeler yapmıştır.[592] 1929 Maarif Kanunu'na göre; öğretmenlerin her türlü tayin, terfi, cezalandırma, azletme gibi işlemleri tamamen valinin yetkisine verilmiştir.[593] Bütün eğitim masraflarının karşılanması ise genel bütçeden yapılacak ve böylelikle de hem Rumların hem de Türklerin ilkokul eğitim masrafları ortak bir bütçede "eğitim kalemi" adı altında birleştirilmiş olacaktı.[594]

---

[588] "Village School", **The Cyprus Gazette**, (16.11.1920), s. 419-420.

[589] "Town Schools and Other Schools", **The Cyprus Gazette**, (16.11.1920), s. 419.

[590] Süha, "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", s. 226.

[591] "Maarif Layihası Neşredildi", **Söz**, (28.11.1929), s. 3; "Yeni Maarif Layihası", **Söz**, (12.12.1929), s. 1; "Yeni Maarif Kanunu ve Muallimlerimiz", **Söz**, (27.02.930), s. 2.

[592] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 530.

[593] Ulus Irkad, **Kıbrıs Türk Eğitiminde Tarihsel Gelişmeler,** KTÖS Yayınları, Lefkoşa, 1997, s. 50; Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 16; Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, s. 531.

[594] Mesut Çapa, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Kıbrıs'ta Eğitim Teşkilatı: Kıbrıs Şehbenderi Asaf Bey'in Raporu", **Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi**, 2(1), Yıl 2, Bahar 2016, s. 194; Ali Efdal Özkul, Yurdagül Akcansoy ve Gülcan Faika Ülvay, "Viktorya İslâm İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıs Türk Kadınının Yaşamındaki Rolü", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Yıl: 14, (7), Bahar 2018, s. 75-76; Bilal Güneş, Hayri Çarpraz ve Celal

1920 ve 1929 Maarif Kanunları İngiliz yönetiminin eğitimde merkeziyetçi bir idarenin kurulması için ortaya çıkardığı kanunlardı. Ancak İngiliz yönetiminin eğitimde merkeziyetçi konuma ulaşmasının en etkili ve en son hamlesi 1931 Rum isyanı sonrasında, yönetim tarafından tedbir kapsamında alınan önlemler olmuştur.[595] İsyanının ardından Kıbrıs halkına uygulanan baskı ve yasaklar eğitim alanında da kendini göstermişti.[596] Nitekim Maarif Encümeni'nin bütün yetkileri elinden alınmış ve Encümen sadece eğitim konusunda valiye tavsiyede bulunmak ve okul bütçesini onaylamakla sorumlu tutulmuştur. Ardından İngiliz idaresi hem Rumların hem de Türklerin eğitim üzerindeki etkilerini tamamen ortadan kaldırmak için 29 Mayıs 1933 tarihli Maarif Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur.[597]

"Vali yasaya bağlı kalarak, sömürgede ilköğretim ile ilgili tüm meselelerde tek yetkili otoritedir"[598] ifadesi ile başlayan bu kanunun valiye tanımış olduğu haklar ise şöyle sıralanmıştır:

> Yaşları dörtten küçük, on dörtten büyük olmamak üzere hangi çocukların okula alınacağı, hangi çocukların ücretsiz eğitim göreceği ve hangilerinin okula devam zorunluluğu olacağını belirlemek; öğrencilerin okula devam durumlarını takip ettirmek ve onların okul değiştirmelerini denetlemek; okul hesaplarının denetlemek; okullarda ve kütüphanelerde kullanılacak kitapları belirlemek; öğretmenlerin atanması, terfi işlemleri, sınav yapılması ve sınıflandırılması; okul müfredatı ve ders programlarının belirlenmesi; okul binalarının temini, bakım ve onarımı, oyun bahçelerinin ayarlanması; okul müfettiş ve müfettiş yardımcılarının görev ve yetkilerinin belirlenmesi; öğretmenlerin görev ve yetkileri; öğrencilerin uyması gereken okul kuralları ve uymadıkları takdirde uygulanacak disiplin cezalarının belirlenmesi; okulda gerekli olan araç ve gerecin ayarlanması; öğrencilerin sağlık, temizlik ve tıbbi muayenelerini sağlamak; okullarda tatil zamanını ve kutlanacak bayramları belirlemek ve bunların kutlanma tarzını düzenlemek; okulların teftiş, inceleme, yönetim ve denetimini sağlamak; okulların açılış kapanış saatlerini belirlemek; öğretmenlerin çalışma saatlerini belirlemek ve onların maaşlarını ödemek.[599]

Düzenlemeye göre; vali okul binalarının herhangi birinde düzeni bozmak amacıyla siyasi faaliyet yapıldığını tespit ederse, İngiliz yönetiminin verdiği yetkiye dayanarak o okulu kapatabilecekti. Görüldüğü üzere İngiliz idaresi valiye vermiş olduğu bütün bu haklarla, onu eğitim alanından sorumlu tek kişi haline getirmiştir. 1933 Maarif Kanunu'na göre Türk okulları için Eğitim Kuruluna katılabilecek üyeler; bir başkan ve başkan yardımcısı, Evkaf Delegeleri, her bir ilçeden vali tarafından atanan ve ilköğretim hakkında bilgi sahibi olan 6 kişi olarak belirlenmişti. Eğitim kurullarının görevleri ise; ilgili olan bir konu üzerinde valiye ya da vali tarafından gönderilen bir yetkiliye rapor vermek ve ilköğretim kapsamındaki konularda valiye tavsiyelerde bulunmaktı. Her

---

Erdönmez, "Kıbrıs Türk Eğitimine İngiliz Müdahalesi (1920-1935)", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Yıl;14, (28), Güz 2018, s. 118-119.

[595] Kıbrıs Türk basınından değerlendirmeler için bkz. M. Remzi, "Mektepler ve Mekteplilerimiz", **Söz**, (21.07.1932), s. 1. M. Remzi, "Maarifimiz Etrafında Bir Hasbühal", **Söz**, (11.08.1932), s. 1.

[596] Panayiotis Persianis, "The British Colonial Education Lending Policy in Cyprus (1878-1960): An Intriguing Example of An Elusive Adapted Education Policy", **Comparative Education**, 32(1), Routledge Publisher, s. 56.

[597] Konu ile ilgili yapılan bir çalışma için bkz. Volkan Nurçin, **"Kıbrıs'ta Din Eğitiminin Dönüşümü Ve Türkiye'nin Etkileri"**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 51-55.

[598] "Central Authority and Director", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (29.05.1933), s. 309.

[599] "Power to Governor to Make Regulations", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (29.05.1933), s. 309-310.

yıl en az 2 kere toplantı yapılacaktı, ancak toplantı için en az 4 yetkili üyenin orada bulunması gerekirdi. Eğer 4 kişi toplanamazsa, kurul toplantı yapamazdı. Her Eğitim Kurulu bir alt komiteye ayrılacak ve alt komiteler için de birer müdür seçilecekti. Eğitim Kurulu üyeleri eğer istifa etmek isterse İngiliz Sömürge Sekreterliği'ne yazılı olarak bildirimde bulunacaktı.[600]

İngiliz Vali her yıl 15 Haziran'dan önce okullara gönderilecek olan öğretmenlerin tayin yerlerini ve okulların isimlerini, ders verecekleri sınıfları ve alacak oldukları maaşları ayarlayacaktı. Ayrıca bir sonraki eğitim yılı için okulların niteliği ve derecesi, uygulanacak olan programların içeriği, okullarda yapılacak faaliyetler de kapsamlı bir şekilde belirlenecekti. Bir öğretmen hasta olduğunda, hastalık izni müdür tarafından verilirdi. Ayrıca hastaneden alınan bir rapor neticesinde, öğretmenlerin maaşlarında 28 güne kadar kesinti olmazdı. Öğretmen 28 gün geçtikten sonra eğer hala hastaysa, 25 güne kadar olan yarı maaş yatırılırdı. Her durumda hastalığın süresi bir tıp doktoru tarafından belirlenirdi.[601] 1933 Maarif Kanunu'nda öğretmenlerin emeklilik yaşlarına da değinilmişti. Buna göre; erkek öğretmenler 60, kadın öğretmenler ise 55 yaşında emekli olabilecekti. Erkek öğretmenler emeklilik tarihi itibariyle en az 15 yıl, kadın öğretmenler ise en az 10 yıl görev yaptıkları takdirde emeklilik ikramiyesi alabileceklerdi. Vali bir öğretmenin çalışmalarını beğenirse, onu ödüllendirebilirdi.[602] Böyle bir ödülün amacı ise bir nevi öğretmenlerin İngiliz eğitim kanunlarına destek vermesini sağlamaktı.

Genel olarak 1933 Maarif Kanunu ile İngiliz idaresi okul müfredatının belirlenmesi, okullarda okutulacak olan kitapların ve öğretmenlerin seçilmesi gibi her türlü işlemi denetim altına alarak, eğitim üzerinde ne Rumların ne de Türklerin müdahalesine izin verilmeyeceğini açık bir şekilde göstermiştir. Bu kanunla birlikte okulların idaresinden sorumlu olan Maarif Encümeni'nin yanı sıra her kaza merkezinde ve bazı önemli nahiye merkezlerinde bir de Maarif Komitesi kurulmuştu. Türk Maarif Encümeni'nin başkanlığını ise bir İngiliz Maarif Müdür yapacak ve başkan yardımcısı yine İngiliz olacaktı. Ayrıca Türk Evkaf Murahhası ve vali tarafından atanan 6 Türk üye de encümen kurulunda yer alacaktı. Maarif Komiteleri de Evkaf üyesi başkanlığında, İngiliz Evkaf Üyesi, Maarif Müdür Yardımcısı ve vali tarafından seçilen 3 Türk üye olarak oluşturulmuştu. Böylelikle Maarif Encümen ve Komiteleri tamamıyla İngiliz Hükümeti tarafından belirlenecekti.[603]

İngiliz idaresi 1932 ders yılından itibaren Türk ve Rum bütün öğretmenlerden İngilizce *ordinary* ve *distinction* sınavlarını geçmelerini istemiştir.[604] Okul başöğretmenliğinin bu sınavları

---

[600] "Boards of Education", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (29.05.1933), s. 310-312.

[601] "Prescription of Scholls, Appointment and Qualifications of Teachers and Closing of Scholl", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (29.05.1933), s. 315-319.

[602] "Retirement of Teachers and Gratuities", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (29.05.1933), s. 315-321.

[603] BCA, 30.10.00/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[604] M. Remzi, "Maarifimizde Bir Dönüm Noktası", **Söz**, (01.09.1932), s. 1.

geçen öğretmenlere verilmesi üzerine de öğretmenler sınavı geçmek için yaz kurslarına gitmeye başlamıştı. 1935 yılında ilkokul müfredatına 5 ve 6. sınıflar için haftada 3 saat olmak üzere İngilizce dersi konmuştur.[605] 1933-1935 Maarif Kanunu ile yapılan başka bir düzenlemede ilkokullar 5 yıldan 6 yıla çıkarılmış ve Rüştiyeler de kapatılmaya başlanmıştır. Rüştiyelerin kapatılması ile birlikte Türklerin ortaokul düzeyinde eğitim veren herhangi bir kurumu kalmamıştır.[606] Daha öncesinde kız ve erkek olarak ayrı ayrı olan sınıflar da karma eğitime dönüştürülmüştür.[607]

İngiliz yönetimi ortaokullarda eğitim müfredatlarının ve öğretmen kadrolarının tamamen kendi denetimi altında olmasını istemekteydi. Bu sebeple çıkarılan 1935 Tali Maarif Kanunu[608] ile birlikte adada mevcut bulunan bütün ortaokullar, hükümetin mali desteğinden faydalanmaya devam etmek istiyorsa Kıbrıs Eğitim Müdürü tarafından oluşturulan "Ortaöğretim Kayıt Sistemi"ne dâhil olmak zorundaydı.[609] Bununla beraber okul idare heyetinin bütün bilgilerini, öğretmen atamaları ve atama şekillerini, öğretmenlerin isimlerini, uyrukları ve maaşlarını, okul müfredatını ve kullanılacak olan kitapları, yönetim kurulunun mali kaynaklarını bütün detayları ile İngiliz Hükümetine bildireceklerdi.[610] Tali Okullar Komisyon üyeleri vali tarafından belirlenir ve göreve başlamaları da İngiliz Hükümetinin bilgisi dâhilinde olurdu.[611] Bununla birlikte Kıbrıs Türklerinin lise derecesinde eğitim veren iki okulun idare heyeti 9 kişiden, 3 kişiye indirilmiştir. İdare heyetinde Türk Evkaf Murahhası başkan olacak ve diğer 2 üyeden sadece biri Müslüman olacak ve atamaları da vali tarafından yapılacaktı.

Eğitim Müdürleri derslerin, kitapların ve kullanılan diğer bütün materyallerin içeriğini de bilmek zorundaydı. Siyasi açıdan zararlı görülen ya da ahlaki içeriğe uymayan, zararlı içeriği olduğu düşünülen kitaplar vali tarafından veto edilebilirdi. Eğer Eğitim Müdürleri bilerek bu içerikteki kitapların kullanımına izin verirse, kendilerine 6 ayı geçmeyen hapis cezası veya 50 poundu aşmayan para cezası verilebilirdi.[612] Okullar sürekli olarak açık olacak ve Eğitim Müdürü'nün veya onun yönlendirmiş olduğu bir temsilcinin denetimine her zaman hazır tutulacaktı. Eğitim Müdürü'nün izni olmadıkça hiçbir öğretmen göreve başlayamazdı. Ayrıca valinin onayı olmadan İngiliz uyruğu

---

[605] Elmaziye Töre, **Sosyo-Kültürel Yapının Taşıyıcısı Olarak Eğitim İngiliz Döneminde Türk Eğitim Kurumu (1878-1960),** Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 177.

[606] W.W. Weir, **Education in Cyprus: Some Theories and Practices in Education in The Island of Cyprus since 1878,** Cosmos Press, Nicosia, 1952, s. 67.

[607] Hasan Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa, 1969, s. 172.

[608] "A Law to Provide for The Better Management and Control of Secondary Education", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (06.09.1935), s. 643-652.

[609] "Register of Secondary School", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (06.09.1935), s. 644.

[610] "Application for Registration How Made", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (06.09.1935), s. 644.

[611] "Powers of Certain Governing Bodies", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (06.09.1935), s. 649.

[612] "Director May Prohibit Use of Certain Books in School", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (06.09.1935), s. 646.

dışındaki öğretmenler de okullarda görev alamazdı.[613] Öğretmenlerin yanı sıra okul müdürleri de İngiliz uyruğuna sahip olan kişiler arasından seçilecekti.[614]

1935 yılından sonra Kıbrıs Türk öğrencileri için Türkiye'den kitap getirilmesi yasaklanmış ve ilkokullarda "Kitapsız Tedrisat Usulü" kabul edilmiştir.[615] 9 yıl boyunca devam eden kitapsız tedrisat usulü, 1944 Maarif Kanunu ile son bulmuş ve ilkokul kitaplarının Türkiye'den getirilmesine müsaade edilmişti.[616] 1931-1935 yılları arasında kasabalarda bulunan 7 ve köylerde bulunan 14 Rüştiye'nin kapatılması, Kıbrıs Türklerinin eğitimini oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Ada genelinde Rüştiyelerin kapanması ve Lefkoşa'daki tek Rüştiye'nin de liseye bağlanması sonucunda, adada Rüştiye seviyesinde eğitim veren bir kurum kalmamıştır.[617] Bu durum da Rüştiyelere olan ilgi ve ihtiyacı artırmıştı. Sadece Kıbrıs Türk Lisesi'nin orta kısmı açık bırakılmış, ancak buranın da öğrenci sayısı 80 kişi ile sınırlandırılmıştı.

Liseye giriş için sınav yapılmaktaydı ve öğrencilerden duhuliye[618] parası istenmekteydi. Mali gücü yetersiz olan Kıbrıs Türk halkı bu durum karşısında çocuklarını okula göndermemeye başlamıştı. Nitekim bu durum da 1944 yılında Mağusa, Baf ve Limasol'da üç sınıflı ortaokulların açılmasına kadar devam etmiştir. Daha sonraki yıllarda ise ortaokul sayısında artış olmuş ve ortaokulların liseden ayrı eğitim vermesine karar verilmiştir.[619] 1931-1939 arasında da liseye alınan öğrenciler, mezun olduktan sonra üniversite okuyabilmek için Türkiye'ye göç etmişlerdir.[620]

2.4.4. Türk ve Rum Okullarının Durumu

İngiltere 1878 yılında Kıbrıs adasını devraldığında Lefkoşa'da 28, Larnaka ve Mağusa'da 8, Limasol'da 4, Baf'ta 12 ve Girne'de 5 olmak üzere toplam 65 Sıbyan Mektebi, Lefkoşa'da 1 Rüştiye ve adanın çeşitli yerlerinde de 7 Medrese bulunmaktaydı.[621] Sıbyan Mektepleri'nde öğrencilere temel eğitim verilir ve 6-14 yaş arası çocuklar hükümet kontrolünde ücretsiz olarak okutulmaktaydı. İngiliz

---

[613] "Secondory School Teacher", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (06.09.1935), s. 647.

[614] BCA, 30.10.00/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[615] BCA, 30.10.00/124.887.3, (14 Eylül 1938).

[616] Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 104.

[617] Ahmet Gazioğlu, **Direniş Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum,** Kıbrıs Araştırma Ve Yayın Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 96.

[618] Duhuliye kelime anlamı olarak giriş ücreti demektir.

[619] Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 135-136.

[620] Ali Nesim, **Batmayan Eğitim Güneşlerimiz**, KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1987, s. 26.

[621] Behçet, a.g.e., s. 56-57.

idaresinin başlamasıyla birlikte 1880 yılında *Kıbrıs Okulları Baş Müfettişliği* kurulmuş ve ilk müfettiş olarak da R. J. Spencer isimli bir Protestan Papaz görevlendirilmişti.[622]

1884 yılında yapılan düzenlemeler neticesinde İngiliz idaresi bir "Eğitim Müdürlüğü" kurmuş ve bu müdürlüklere bağlı olacak şekilde her iki toplum için ayrı ayrı "Maarif Encümeni" oluşturmuştur. Kıbrıs Türkleri için oluşturulan Maarif Encümen'i; kadı, müftü, Evkaf Murahhası'nın görevlendirdiği bir kişi ve seçimle belirlenen 6 kişi ile birlikte toplamda 9 kişiden meydana gelmekteydi.[623] 1895 yılında kabul edilen Maarif Kanunu ile birlikte, her kazada bu encümene yardımcı olacak ve o ilçenin bütün eğitim işleri ile ilgilenecek "Kaza Maarif Encümenleri", köylerde de "Köy Okul Komisyonları" kurulmuştu.[624] Maarif Encümenleri ders programlarını hazırlamak, öğretmen atamalarını yapmak ve öğretmenlerin maaşlarını belirlemek ile görevliydi.[625] Kıbrıs Türkleri ve Rumları bu komisyonlar aracılığı ile kendi okullarını kendileri yönetmiş, öğretmenlerini atamış, öğrencilerin talim ve terbiyeleri ile yakından ilgilenebilmişlerdi.

1902 yılında ada genelinde ilkokullarda toplam 22.738 öğrenci bulunurken, bu sayının 17.174'ünü Rumlar; 5.564'ünü de Türkler oluşturmaktaydı.[626] 1878'den 1905'e kadar 4 yıl olan ilkokul süreci, bu tarihten itibaren 5 yıla çıkarılmış ve bazı ilkokullarda İngilizce dersi zorunlu hale getirilmiştir. 1878 yılında Sıbyan Mektepleri'nin sayısı 65 iken, İngiliz idaresinin her 10 yılda bir yapmış olduğu düzenlemelerle bu mekteplerin sayıları giderek azalmıştır. Nitekim Sıbyan Mektepleri'nin sayıları 1900 yılında 14'e, 1910 yılında 11'e ve 1919 yılında da 6'ya düşürülmüştür. Ayrıca bu okulların bütün giderleri de 1920 yılına kadar Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır.

İngiltere tarafından 1920 yılında yürürlüğe konan Maarif Kanunu ile birlikte ilkokulların denetimi tamamen İngiliz idaresine geçince, adada Osmanlı Devleti'ne ait ilkokul bırakılmamıştı.[627] Öğretmen maaşları da bu tarihten itibaren İngiliz idaresi tarafından ödenmeye başlanmıştı.[628] Diğer yandan İngiliz idaresi bazı sanat ve meslek alanlarında kalifiye eleman ihtiyacını karşılayabilmek için 1905 yılında Sanayi Mektebi'ni hayata geçirmiştir. Şapka yapımı, ayakkabı ve şemsiye tamirciliği gibi eğitimlerin verildiği Sanayi Mektebi 1907 yılında kapanmış, ancak 1913 yılında Türk ve Rum öğrencilerin ortak ders almalarıyla yeniden faaliyete geçirilmiştir. Bununla birlikte Ziraat

---

[622] Töre, **Sosyo-Kültürel Yapının Taşıyıcısı Olarak Eğitim İngiliz Döneminde Türk Eğitim Kurumu (1878-1960),** s. 157; Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 58.

[623] Hutchinson J.T. and Cobham Claude Delaval, **A Handbook of Cyprus,** Edward Stanford, London, 1907, s. 75.

[624] "To Provide For The Establishment And Management Of Elementary Schools In Cyprus", **The Cyprus Gazette**, **Supplement,** (04.08.1895), s. 2832-2841.

[625] "Duties of Committees", **The Cyprus Gazette**, **Supplement,** (04.08.1895), s. 2834.

[626] Coughlan and Mallinson, "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", s. 579.

[627] Nesim, a.g.e., s. 15; Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 69.

[628] Elmaziye Töre Temiz, "Kıbrıs Türk Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapının Taşınmasında Öğretmenlerin Rolü", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2(6), Kış 2009, s. 637.

Mektebi, Islah Mektebi, Körler Okulu, Erkek ve Kız Öğretmen Koleji, Ebe ve Hemşire Kursları, Omorfo Köycülük Okulu, Orman Koleji, Dilsizler Okul, Sanat Okulu, Polis Mektebi gibi mesleki eğitim veren birçok okul açılmıştır.[629]

Lisede öğrenci sayısı 1925 yılında 86,[630] 1926 yılında 181,[631] 1927'de 258,[632] 1931-1932 eğitim öğretim yıllında da 366 kişiye ulaşmıştır.[633] 1935 Maarif Kanunu ile birlikte liseye ilk defa İngiliz bir müdire olan Miss Bullen atanmış ve 1935-1939 yılları arasında da görevde bulunmuştur.[634] Lisenin adı 1942 yılında Victorya Türk Kız Lisesi, 1958'den sonra da sadece Kıbrıs Türk Kız Lisesi olarak değiştirilmiştir. Lisenin öğretmen ihtiyacı 1937 yılına kadar mezun olan öğrencilerden karşılanırken, 1937 yılı sonrasında Öğretmen Koleji'nden, 1940 yılından sonra ise Kız Öğretmen Koleji'nden karşılanmıştır.

1937 yılında Omorfo (Güzelyurt) kasabasında açılan Erkek Öğretmen Koleji, Türk ve Rum öğrencilerin birlikte 2 yıl öğrenim gördükleri bir eğitim kurumuydu.[635] Burada eğitim alabilmek için lise veya dengi bir okuldan mezun derecesi almak, kolej giriş sınavını başarı ile tamamlamak, Maarif Kurumu tarafından düzenlenen İngilizce *Ordinary* ve *Distinction* sınavlarını geçmek ve 18 yaşını doldurmuş olmak gerekirdi. Sınav ise iki bölümden oluşmaktaydı. Buna göre sınavın ilk bölümü Rumca ve Türkçe yazılmış Matematik, Coğrafya, Tarih, Genel Kültür ve seçim kurulu ile yapılacak olan mülakattan oluşmaktaydı. Matematik dışında cevaplar İngilizce olarak yazılacaktı. İkinci bölümde ise sınav tamamen İngilizce olarak yapılacaktı.[636] Bununla birlikte kolej sınavını kazanan bir öğretmen adayının, koleje kaydını yaptırabilmesi için bir yıl boyunca kolej öğretmenlerinin denetimi altında staj yapması gerekirdi. Bir yıldan sonra stajı başarı ile tamamlayanlar işe alınır ve belli bir süre denemeden geçerek yardımcı öğretmen statüsünde maaş alırdı. Deneme süresini tamamlayanlar da normal öğretmen kadrosuna geçer ve ona göre maaş alırdı. Kolejde bütün dersler İngilizce olarak verilirdi ve yatılı olan okulda öğrencilerin bütün ihtiyaçları okul yönetimi tarafından karşılanırdı.[637]

Kolejin eğitim kadrosu ise bir İngiliz Müdür, bir asistan ve Kıbrıslı Türk ve Rum öğretmenlerden oluşmaktaydı. Kolejin ilk Türk öğretmeni ise 9 yıl boyunca görev yapan Esat Zaim

---

[629] Hasan Cicioğlu, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ve Eğitim", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 16(2), Ankara, 1988, s. 216-217.

[630] **The Cyprus Blue Book 1925**, Nicosia, 1926, s. 170.

[631] **The Cyprus Blue Book 1926**, Nicosia, 1927, s. 170.

[632] **The Cyprus Blue Book 1927**, Nicosia, 1928, s. 170.

[633] An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, s. 164.

[634] Dedeçay, **Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi ve Türk Kadınının Hakları (1902-1985),** s. 23.

[635] Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 161.

[636] "Normal School, Morphou", **The Cyprus Gazette**, (21.01.1938), s. 26.

[637] "Recruitment of Elementary Schoolmasters", **The Cyprus Gazette**, (09.06.1939.), s. 385.

Bey olmuştur. Esat Zaim Bey Türkçe, Tarih, Coğrafya, Fen Bilgisi derslerini vermiş ve aynı zamanda Türk öğrencilerin okuldaki bütün sorumluluklarını üstlenmiştir. Rum öğrencilerin ilk hocası ise Lapas ismindeki bir Rumdu ve öğrencilerine Tarih, Matematik ve Coğrafya derslerini vermişti. Okutulan Tarih dersi sadece İngiliz Kraliyet Tarihi ve Kıbrıs Tarihi olup, Coğrafya dersi de sadece Kıbrıs Coğrafyasından ibaret olmuştur.[638] Kolej 1957 yılında *Kıbrıs Öğretmen Yetiştirme Merkezi* olarak isim değişikliğine uğramıştır.

Kız Öğretmen Koleji de 1940 yılında Lefkoşa'da Selimiye İlkokulu'nun giriş katında faaliyete başlamıştır. Kız Öğretmen Koleji Türk ve Rum kızlarının beraber eğitim gördükleri bir okuldu. Eğitim süresi başlangıçta bir yıl olmasına rağmen, 1947-1948 eğitim-öğretim yılında iki yıla çıkarılmıştı.[639] Omorfo Öğretmen Koleji'nin sınav sistemi, Kız Öğretmen Koleji ile tamamen aynıydı. Tek farklı yanı ise derslerin her toplumunun kendi anadilinde okutulmasıydı. Okul idaresi ise bir İngiliz Müdire, Türk ve Rum olan iki yardımcıdan oluşmaktaydı.[640] Erkek Öğretmen Koleji ve Kız Öğretmen Koleji 1958 yılında Lefkoşa'da yapılan yeni binasına taşınarak karma eğitim vermeye başlamıştır. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. Nitekim 1959 yılında Rumların Türklere yönelik şiddet eylemlerinin artmasıyla Türk öğrenciler okula devam edemez duruma gelmişlerdir. Bu sebeple de Lefkoşa'nın Türk kesiminde 1959 yılında Türk Öğretmen Koleji kurularak faaliyete geçirilmiştir.[641]

2.4.5. Türkiye Konsolosu Ali Asaf Bey'in 1927 Tarihli Maarif Raporu ve Raporun Değerlendirilmesi

Türkiye Konsolosu Asaf Bey 1927 yılında Türkiye'ye göndermiş olduğu bir raporunda Türk ve Rum okulları, okulların durumu ve öğretmenleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Raporda öncelikle Rum okullarının durumuna değinen Asaf Bey, "Rum Maarifi" başlığı adı altında kendi gözlemlediklerini kaleme almıştır. Rapora göre Asaf Bey; Rum okullarında Yunanistan'ın eğitim ve öğretim sisteminin uygulandığını, Kıbrıs Rumlarının merkeze en uzak köylerinde bile bir okulları bulunduğunu ve okul binalarının da son derece modern sistemlerle yapıldığını, Rum köylülerinin çocuklarının eğitimi için her türlü fedakârlığı gösterdiğini, hatta çoğu zaman çocuklarının eğitim masraflarını karşılayabilmek için ellerindeki mallarını ve oturdukları evleri dahi sattıklarını belirtmiştir.[642]

---

[638] Feridun, **Kıbrıs'ta Türk Eğitiminin Tarihçesi (1571-1974)**, s. 46.

[639] Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 162.

[640] Weir, a.g.e., s. 42.

[641] **Cyprus Colonial Report 1959,** Nicosia 1960, s. 48; Gazioğlu, **Direniş Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum,** s. 113. Bugünkü ismi ile *Atatürk Öğretmen Akademisi* olarak Lefkoşa'da eğitim-öğretime devam eden bu kolej, 4 senelik bir eğitimle KKTC'deki ilkokullara ve okul öncesi eğitim kurumlarına sınıf öğretmeni yetiştirmektedir.

[642] BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

Raporun devamında Rum öğretmenlerinin durumuna değinen Asaf Bey; Rum öğretmenlerin çoğunlukla Kıbrıs Rum jimnazyumları ya da Yunanistan'dan ve Avrupa'daki üniversitelerden eğitim aldığını, adada toplam 5 Rum jimnazyumu bulunduğunu ve Lefkoşa'daki jimnazyumunda 32 öğretmenin görev yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca bu jimnazyumlarda öğretmen olabilmek için de üniversitelerden mezun olmak gerektiğini, okul müdürlerinin ise bizzat Yunanistan tarafından gönderildiğini, hatta Yunanistan'da Maarif Bakanlığı yapmış olan kişilerin bile Rum milliyetçiliğini uyandırmak için bu jimnazyumlara öğretmen olarak gönderildiklerini dile getirmiştir.[643]

Asaf Bey raporunun devamında ise Lefkoşa jimnazyumuna bağlı olarak açılmış bir öğretmen okulundan bahsetmiştir. Buna göre okulun içinde kimya laboratuvarları, hayvanat bahçesi, bitkiler haritası ve fen alanına ait her şeyin bulunduğunu, Larnaka jimnazyumunda ise papaz yetiştirmek için bir ruhban mektebinin yer aldığını ve bir de ticaret mektebi bulunduğunu belirtmiştir. Papaz okulunu bitirenlerin ya papaz ya da öğretmen olduğunu ifade eden Asaf Bey, ticaret okulunun ise Rumları ticarete hazırlamak ve bu alanda bilgili gençler yetiştirmek amacıyla kurulduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Asaf Bey okulun öğretmenlerinin ise yabancı memleketlerden geldiğini ve özellikle de İngiliz, Fransız ve Yunan öğretmenlerin okullarda görev yaptığını ifade etmiştir.[644]

Asaf Bey raporunda "Türk Maarifi" başlığı altında adadaki Türk eğitim kurumlarına da değinmiştir. Rapora göre; Türk okullarındaki eğitim, Rumların okullarına göre oldukça geriydi. Kıbrıs Türkleri eğitim hususunda resmen cehalete uğramıştı. Eğitim kurumlarının başında bulunan kişilerde eğitim ile ilgisi olmayan, halka bir fayda sağlamayan kişilerdi. Oldukça zeki ve eğitim için hevesli olan Kıbrıs Türk gençleri de ne yazık ki bu kişilerin elinde ziyan olmaktaydı. Yüksek tahsil için Türkiye'ye gitmek isteyen gençlerin de önündeki en büyük engel maddi zorluklardı. Kıbrıs Türk Maarifi bütün eğitimini Lefkoşa'daki tek liseden vermekteydi. Ancak okulun tek olmasının yanında, masraflarının da fazlalığı Kıbrıs Türk gençlerini bu eğitimi almaktan mahrum bırakmaktaydı. Asaf Bey raporun devamında Türklerin öğretmen yetiştirmek için herhangi bir okullarının bulunmadığını, en önemli öğretmenlerin yine lise mezunlarından çıktığını ve Kıbrıs Türk Lisesi'nde sadece 9 öğretmen bulunduğunu ifade etmekteydi.[645]

Raporun devamında ise zamanında bu lisenin Türkiye ile benzer bir eğitimin uygulanması için uzun çalışmalar yapıldığını ve bugün Türkiye'den Kıbrıs adasına gelen öğretmenlerin de bu uzun çalışmaların bir sonucu olduğunu, ancak Türkiye'den gönderilen öğretmenler dışında liseye öğretmen seçiminin yanlış bir yol ile yapıldığını ve hatta bunun için gazete ilanları dahi verildiğini ileri sürmüştür. Asaf Bey bu durumun Kıbrıs Türk Lisesi'ne seçkin öğretmenlerin gelmesini engellediğini, lisede verilen yüksek maaşın işsiz kesim için son derece cezbedici olduğunu, bu

[643] BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

[644] BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

[645] BCA, 180.9.0.0/6.31.7. (26 Mayıs 1927).

şekilde gelen öğretmenlerin de lisedeki eğitim seviyesini düşürdüğünü ve halkın da bu durumdan oldukça şikâyetçi olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple de liseye seçilecek öğretmenlerin, kaliteli ve seçkin kişilerden olması gerektiğini vurgulamıştır.[646]

Asaf Bey raporunda 1925 yılında Lefkoşa Türk Lisesi'ne müdür olarak atanan Kazım Nami Duru için yoğun eleştirilerde bulunmuştur. Asaf Bey'e göre; Kazım Nami Bey şöhretli bir ilim adamı olmasına rağmen, yapmış olduğu işlerle son derece beceriksiz biridir. Kendisi gizliden gizliye İngilizlerin muharrirliğini yaparak, mevkiisini yükseltme peşindedir. Kıbrıs halkı ve basın tarafından da yadırganan Kazım Nami Bey, lise müdürlüğü vazifesini yapmak yerine İngilizlerin çirkin işleri ile uğraşmaktadır. Asaf Bey raporunun devamında, Kazım Nami Bey'in hiçbir uyarıyı dikkate almadığını, kendisinin ne okuldaki meslektaşları ne de öğrenciler tarafından sevildiğini ifade etmiştir.[647]

1925 yılında Lefkoşa Türk Lisesi'ne İstanbul'dan müdire olarak gelen Suat Said Hanım, 1931 yılına kadar lisede görev yapmıştır. Servet Sami Dedeçay eserinde Suat Hanım'ın okulda görev yaptığı süre içerisinde Atatürk ilke ve inkılaplarının Kıbrıs'ta uygulanması için basın aracılığıyla halka duyurduğunu ve dönemin öğretmen kadrosu ile birlikte Atatürk ilkelerinin de derslerde öğrencilere öğretilmesini sağladığını ifade etmektedir. Ayrıca Servet Sami Dedeçay, Kıbrıs Türklerinin Latin harflerini kabul ederek Türkçe okuyup yazmalarını, erkeklerin fesi çıkararak şapka giymelerini, kadınların çarşaf yerine manto giymelerini ve eşarp kullanmalarını da Suat Hanım'ın okula müdire olarak atanmasından sonra başladığını ileri sürmüştür. Dedeçay, Suat Hanım'ın eğitim seviyesinin yeterli düzeyde olmamasına rağmen kendisinin oldukça görgülü biri olduğunu ve Fransızca bildiğini belirtmiştir.[648]

Lisenin önemli öğretmenlerinden olan Peyker Teyfik Hanım, Kadriye Hulisi Hacıbulgur Hanım da Suat Hanım'ın kültürlü, disiplinli bir müdire olduğunu ve ayrıca adada Türk kadınının gelişmesinde önemli bir yeri olduğunu belirtmektedir.[649] Ancak dönemin Türkiye Konsolosu Asaf Bey'in Türkiye Hükümetine göndermiş olduğu raporda Suat Hanım için; "her ne kadar dış görüntüsü modern olsa da fikirlerinin ve hareketlerinin modernlikten uzak olduğunu, kendisinin yalnızca mevki peşinde koştuğunu, yeni yetişen nesle yeni fikirler veremeyecek düzeyde olduğunu, eğitim düzeyinin

---

[646] BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

[647] BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

[648] Suat Said Hanım hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Servet Sami Dedeçay, **Kıbrıs Türk Kadının Eğitim Aracılığı Sayesinde Dinsel Mutaassıplıktan Sıyrılıp Çağdaş Hak ve Özgürlük Kurallarını Kabullenişi, Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıslı Türk Kadınının Hakları**, 1, 2. Baskı, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2008, s. 39-40; Servet Sami Dedeçay, **Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi ve Türk Kadınının Hakları (1902-1985),** Kıbrıs Postası Basımevi, Magosa, 1985, s. 20; Özkul ve diğerleri, "Viktorya İslâm İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıs Türk Kadınının Yaşamındaki Rolü", s. 83-84.

[649] Nesim, a.g.e., s. 204.

de çok geri olduğunu" öne sürmüştür.[650] Kız Lisesinde o dönemde görev alan öğretmenler ve öğrencilerin anılarında ise Suat Hanım hakkında olumsuz eleştirilere rastlanmamaktadır. Kesin bir bilgi olmamakla birlikte Asaf Bey ile Suat Hanım arasında bir sorun olduğu da apılan yorumlar arasındadır.[651]

2.5. Kıbrıs Türklerinin Toplumsal Meseleleri

2.5.1. Müftülük Kurumu ile İlgili Sorunlar

Kıbrıs Müftülüğü Osmanlı Devlet'nin Kıbrıs adasını fethiyle birlikte oluşturduğu en eski kurumlardan biridir.[652] İlk dönemlerde Şeyhülislam tarafından atanan Müftüler, Tanzimat'tan sonra bir nevi seçim yoluyla göreve gelmeye başlamışlardı. İngiliz Hükümeti 1878 yılında adada egemenliğini kurduktan sonra da Müftülük makamını tanımış ve 27 Ekim 1890 tarihinde Hacı Ali Rıfkı Efendi İngiliz döneminin ilk müftüsü olarak atanmıştı.[653] Hacı Ali Rıfkı Efendi'den sonra 1 Mayıs 1910 tarihinde müftülüğe seçilen Hacı Mehmet Ziyai Efendi, resmi olarak İngiliz idaresinin başladığı 1923 yılına kadar görevini devam ettirmiştir.[654]

Müftülük kurumu Kıbrıs Türkleri için her zaman önemli olma özelliğini korumuş ve Kıbrıs Türkleri müftüyü adeta bir cemaat lideri olarak görmüşlerdir. Müftü Hacı Mehmet Ziyai Efendi, Kıbrıs Türk toplumunun lideri olarak sadece dini işlerde değil, aynı zamanda Türk halkının sosyal ve siyasal konularında da söz sahibi olmuştur. Ayrıca Kavanin Meclisi ve Yürütme Meclisi üyeliği, Maarif Encümen üyeliği görevlerini de müftülük görevi ile birlikte yürütülmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Rumların Enosis'i gerçekleştirmek için ulusal ve uluslararası girişimlerde bulunmaları üzerine, Kıbrıs Türkleri lider olarak gördükleri Ziyai Efendi'nin evinde "Meclis-i Milli" adında bir kongre düzenleyerek, Türk halkının siyasi isteklerini gündeme getirmişlerdir. Ziyai Efendi kongreye katılanlar tarafından Reis-i Millet, Vekil-i Mutlak olarak kabul edilmiştir.[655]

Lozan Barış Antlaşması'na kadar olan dönemde Kıbrıs adasında dini görevleri yürüten Kadı, Halife tarafından atanmaktaydı. Müftü ise Kıbrıs Türk halkı tarafından seçilirdi. Ancak bu seçim tek başına yeterli görülmezdi ve müftünün vazife başına geçebilmesi için seçim sonucunun Halife

---

[650] BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

[651] Özkul ve diğerleri, "Viktorya İslâm İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıs Türk Kadınının Yaşamındaki Rolü", s. 84-85.

[652] Ateşin, **Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası**, s. 253.

[653] **The Cyprus Blue Book, 1892-1893**, Nicosia, 1893, s. 204.

[654] **The Cyprus Blue Book, 1910-1911**, Nicosia, 1911, s. 174.

[655] Nurçin, **"Kıbrıs'ta Din Eğitiminin Dönüşümü Ve Türkiye'nin Etkileri"**, s. 38; İsmail ve Birinci, **Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre Meclis-i Milli (1918) Milli Kongre (1931),** s. 29, 31; İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri**, s. 224.

tarafından da onaylanması gerekirdi.[656] Kıbrıs Türk halkı müftü seçimini kendi aralarında yaptıktan sonra, istedikleri kişinin isminin yazılı olduğu dilekçeyi Halife'ye göndererek onayına sunarlardı. İngiliz idaresinin Müftü Ziyai Efendi'yi 1 Ekim 1927 tarihinde yaşını bahane ederek emekliye ayırmış,[657] ancak Kıbrıs Türk halkı yeni müftülerini seçememişti. Çünkü Kıbrıs Türklerinin formalite gereği arz-ı mahzarlarını imzalayarak gönderecekleri Halifelik ve Şeyhülislamlık makamları TBMM tarafından 3 Mart 1924'te kaldırılmıştı.

Kıbrıs Türkleri bahsedilen gelişmelerin ardından aynı Rum toplumu gibi kendi müftülerini kendileri seçmek istemiş ancak İngiliz yönetimi yeni müftü seçiminde Türklerin seçim hakkını kullanmalarına izin vermemiş ve kendi belirlediği bir kişiyi müftü olarak atamıştır. İngiliz Vali tarafından Hürremzade Mehmet Hakkı Efendi 1 Ekim 1927 tarihinde, yıllık 350 sterlin maaş karşılığında yeni Kıbrıs müftüsü olarak atanmış, ancak Kıbrıs Türkleri bu durumdan memnun olmamıştır.[658] Nitekim bu uygulama ile Kıbrıs Türklerinin toplumsal haklarından biri olan seçim hakkı ellerinden alınmış ve Müslüman toplumun dini lideri, Müslüman olmayan bir devlet tarafından atanmıştı. Böylelikle İngiliz idaresi Kıbrıs Türklerini kendi kontrolleri altında tutmak için çok önemli olan bir kurumu daha denetim altına almıştı.[659]

Hürremzade Mehmet Hakkı Efendi'nin müftülük görevi çok uzun sürmemiştir. Nitekim İngiliz idaresi 14 Aralık 1928'de ilan edip, 1 Ocak 1929 tarihi itibariyle de yürürlüğe koyduğu bir kanunla müftülük makamını lağvederek, müftüyü aynı tarihten itibaren *Fetva Emini* unvanıyla Evkaf Dairesi'nde bir memur olarak atamıştır.[660] İlk Fetva Emini olarak da Hürremzade Hakkı Efendi atanmıştır. Bu yeni düzenlemelerle memur seviyesine getirilen müftünün protokoldeki üstünlük derecesi de son bulmuş ve daha öncesinde Başpiskoposun önünde bulunan müftü, artık bu ayrıcalığını kaybetmiştir. Maarif Encümeni, Tali Okullar İdare Heyeti'nde de görevli olan müftüler, Fetva Eminliği'nden sonra bu görevlerini de kaybetmişlerdir.[661] Hürremzade Hakkı Efendi Söz gazetesine verdiği bir demecinde durum hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

> Cemaatin benden bir şey ümit etmeye ve istemeye hakkı yoktur. Çünkü ben hiçbir suretle halkı temsil etmek salahiyetini haiz olmadığım gibi o yolda bir taahhüd altına girmiş değilim. Müftülüğe halkın re'yi ile değil hükûmetin tayini ile geldim. Benim vazifem abdest ve namazın farzları kaçtır diye soracak Müslümanlara cevap vermektir. Hükümet memuru olmaklığım hasebiyle ne evkaf

---

[656] BCA, 30.10.00/124.886.19, (22 Temmuz 1937). Bu yönteme "Arz-ı Mahzar" denilirdi. Arz-ı Mahzar bir işin yapılması için yüksek bir mevkiye halk tarafından topluca verilen dilekçedir.

[657] "Retirement", **The Cyprus Gazette**, (30.09.1927), s. 606.

[658] "Appointments", **The Cyprus Gazette**, (07.10.1927), s. 664; **The Cyprus Blue Book 1927**, Nicosia, 1928, s. 142.

[659] İsmet Konur, **Kıbrıs Türkleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1938, s. 47-48.

[660] BCA, 30.10.00/124.886.19, (22 Temmuz 1937); "The Kings Most Excellent Majesty", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 867.

[661] Gürel, a.g.e., 1, s. 172.

işlerine müdahale eder ve ne de tertip edilecek layiha hakkında bir fikir dermiyan edebilirim. Bu hususta tam yazıldığı gibi aciz bir mevkideyim![662]

Yukarıda bahsedildiği gibi müftülük kurumu kaldırılmış ve bu bağlamda bir takım yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre; bir İngiliz ve bir Türk üye tayin edilecek ve bu kişiler valinin emri altında çalışacaklardı;[663] bir Evkaf Dairesi kurulacaktı; Evkaf Dairesi'nin üyeleri vali tarafından seçilecekti; Evkaf Dairesi'nin gelirleri yıllık maliyet ve giderleri çıkarıldıktan sonra, Müslüman halkın yardım ve eğitim masrafları için harcanacaktı;[664] maaşlar Evkaf Dairesi'nin gelirleri ile ödenecekti.[665] Böylelikle Fetva Emini adı altında görevlendirilen kişilerde, İngiliz idaresinin kontrolü altında çalışan Evkaf idaresinin memuru haline getirilmişti.[666]

Müftülüğün kaldırılması genel olarak İngilizlerin kendi istekleriyle gerçekleşmişti. Ancak müftülük kaldırılmadan önce de Kavanin Meclisi Rum üyeleri, adadaki diğer dini gruplara kıyasla sadece Müslümanların dini yapıları için ada bütçesinden fon ayrımı yapıldığını ve bu durumun kendilerine haksızlık olduğunu öne sürmüşlerdi. Rumlara göre gerek Şer'iye Mahkemeleri gerekse müftülük kurumunun bütçeleri hükümet tarafından karşılanmamalı ve bu duruma artık müdahale edilmeliydi. Aslında müftülüğün kaldırılması Rumların her meclis toplantısında bu durumu gündeme getirip, sürekli karşı çıkmalarının da bir sonucuydu.[667] Diğer yandan İngiliz görüşüne göre de müftülük kurumunun kaldırılıp, Fetva Eminliği'nin getirilmesi Müslüman Türkleri lidersiz bırakarak kontrol altında tutmak istemelerinden kaynaklanmaktaydı.

Dönemin Türk aydınlarından olan Faiz Kaymak bu durum hakkında yapmış olduğu bir değerlendirmede hükümeti eleştirmiş ve Türk toplumunun toplumsal haklarının zorla ele geçirilip onların baskı altında tutulduğunu, müftülüğün kaldırılıp Fetva Eminliği adı altında güçsüz bir kurum oluşturulduğunu, oysaki Rum toplumunun kendi dini liderlerini seçtiğini, ayrıca Enosis diyerek her gün haykıran Başpiskoposa karşı İngiliz idaresinin ses çıkarmadığını vurgulamıştır.[668] Bir diğer ileri gelen isimlerinden Mehmet Necati Bey ise İngilizlerin bu uygulamasına tepki göstermiş ve adadaki diğer cemaat mensuplarının kendi dini liderlerini seçme hakkı varken, Müslüman Türklerin böyle bir haktan mahrum bırakılmaması gerektiğini ve bu sebeple de müftülük kurumunun yeniden tesis edilmesini İngiliz idaresinden talep etmiştir.[669]

---

[662] "Müftünün Vazifesi", **Söz**, (25.11.1928), s. 2.

[663] "Appointment of Delegates", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 867.

[664] "Evcaf Revenue", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 868.

[665] "Salary", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 868.

[666] Mustafa Haşim Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, 2, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs, 1986, s. 713.

[667] Nurçin, a.g.e., s. 39; Ateşin, a.g.e., s. 246.

[668] Faiz Kaymak, **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?**, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968, s. 11.

[669] BCA, 30.10.00./124.886.19. (22 Temmuz 1937); Kemal Tekakpınar ve Demiray Doğasal, **Dr. Fazıl Küçük (1906-1984)**,1, Dilhan Ofset, Lefkoşa, 1991, s. 309-313.

Arşiv kayıtlarında geçen bir bilgiye göre de Hükümet Müsteşarı'nın Necati Bey'e istedikleri müftüyü kendi aralarında seçebileceklerini ve Lozan Barış Antlaşması gereğince de Türklerin dini müesseselerine bir müdahalede bulunmayacaklarını bildirmişti.[670] Yine Kıbrıs Türk Konsolosluğu tarafından Türkiye'ye gönderilen 14 Mayıs 1937 tarihli başka bir raporda müsteşarın Türklere kendi müftülerini seçebilecekleri hususunda verdiği teminat ise şöyle aktarılmaktaydı:

> Kıbrıs Türklerinin cemaat teşkilatı mevcut değildir ve cemaat namına hükümetle temas edebilecek ve bu sıfatla sözünü dinletebilecek hiçbir makam yoktur. Şimdi Evkaf Murahhaslığı'nı işgal eden Münir, kendisine cemaat lideri süsünü vermekte ve hükümettin de bazı ef'al ve harekâtlarıyla kendisini o sıfatla tanır gibi davranmakta ise de murahhasın hükümet tarafından tayin edilmesi ve bu husus Münir'in şahsen Türklerin itimadına mazhar bir şahsiyet olmaması böyle bir iddianın yerinde olmadığını ispat eder. Kıbrıs adası hukuken Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde iken Kıbrıs müftü ve kadısı ile Evkaf müdürü İstanbul Hükümeti tarafından tayin edilmekte ve maaşları Kıbrıs bütçesinden verilmekteydi. 1927 senesinde Kıbrıs valisi bulunan ve meşhur casus Lawrence ile birlikte Arabistan'da Türklere karşı çalıştığı ve Türk düşmanı olduğu rivayet edilen Storss ismindeki bir zat kadı ve müftülükleri ilga ettirmişti. Ondan bir iki sene evvelde İstanbul'dan mensup olan Evkaf Müdürü de vefat eylemiş olduğundan yerine hükümetçe şimdiki Evkaf Murahhasını tayin ettirmişti. Storss bu hareketlerine esbabı mucibe olarak Rumların ruhani reislerine hükümetçe maaş verilmediği halde Türk müftü ve kadıya Kıbrıs bütçesinden tahsisat verilmesinin hükümetin iki cemaate karşı müsavi muamele yapması esasına muhalif olduğunu ifade eylemiştir. Müftülüğün ilgasının yalnız mali esbaptan mütevellit olduğunun hükümetçe beyan edilmesi ve bu arada Kavanin azasından Necati Özkan'a resmi makamlarca, Türklerin maaşı kendi aralarından verilmek şartıyla bir müftü intihabında serbest olduklarının ifade edildiği şayi olması üzerine 1931 senesi Mayısında, ada Türkleri Lefkoşa'da bir milli kongre akt ederek avukatlıkla iştigal eden ve teceddüde taraftar ve hür fikirli bir zat olarak tanınmış olan Hoca Said'i intihap eylemişlerdir. Fakat hükümet bu kararı tanımadığı gibi müftülüğe intihap olunan Hoca Said bu sıfatla hareket eylediği takdirde hükümet emirlerine muhalefet eylemiş addolunarak hakkında o suretle muamele yapılacağını ilan eylemiştir. Ondan bir süre sonra Rumların isyanı vaki olarak birçok hürriyetlerin tehdit edilmesi, ada Türklerini bu cepheden faaliyet göstermek imkânından mahrum bırakmıştır.[671]

1 Mayıs 1931 tarihinde Mısırlızade Necati Bey önderliğinde Lefkoşa'da toplanan İkinci Ulusal Lefkoşa Kongresi'nde, Kıbrıs Türk toplumunu ilgilendiren bir takım kararlar alınmış ve ayrıca kendi aralarında Baf'lı Avukat Ahmet Sait Efendi'yi müftü seçmişlerdi.[672] Kongrede alınan bu karara gerekçe olarak da Kavanin Meclisi'nde hükümet müsteşarının, Müslüman Türklere müftü seçimi hususunda izin verdiği gösterilmektedir. Ancak İngiliz yönetimi 14 Aralık 1928 tarihli Kraliyet Emirnamesi[673] ile müftülük makamını kaldırmış ve artık müftü unvanının kullanılmayacağını, eğer kullanan olursa da tutuklanacağını bildirmişti. Dolayısıyla kongrede müftünün seçilmesi İngiliz yasalarına karşı bir isyan niteliği taşımaktaydı. Hükümet müsteşarı ise Müslüman Türklere böyle bir hakkın tanınmadığını, üyelerin kendi arasında müftü seçimi yapmasının kanuna, ananeye ve de

---

[670] BCA, 30.10.00/124.886.19. (22 Temmuz 1937).

[671] BCA, 30.10.00/124.886.18. (14 Mayıs 1937).

[672] "Hükümet İlânı", **Söz**, (21.05.1931), s. 5.

[673] "Appointment of Delegates", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 868.

geçmişteki uygulamalara tamamıyla aykırı olduğunu, İngiliz idaresinin de bu durumu kesinlikle tanımayacağını bildirmiştir.[674]

Avukat Fadıl Niyazi Bey ise hatıralarında bu konu hakkında şöyle demiştir:

> (…) Ben Türkçe konuşuyordum ve tercüman İngilizceye çeviriyordu. Bu konuşmamda davalarımızı etraflıca anlattım. Şeriye Mahkemeleri'nin istiklali talebimizi anlatırken, Evkafa bağlı olan mahkemelerin çapraşıklığını anlatmak için bir misal verdim. Vali Mahkemeleri ıslah edeceğini vadetti. Bundan sonra Miras Kanunumuzdan ve bunun 'asabe' hükümlerinden şikâyet ettim. Ve bu meselede de misaller verdim. Bu arada bir tek kızı olan adamın mirasının yarısının amcaya ve amca evlatlarına gittiğini anlattım. Böyle bir miras kanunu bize bile acayip gelirken, bir batılının şaşıp kalacağı tabii idi. Vali derhal alakadar oldu ve bu kanunun kalkması için icabe-deni yapacağını söyledi. Müftülük meselesini açıklarken, bu adada 300 yıldan beri Müftü bulunduğunu ve Müslümanlar'dan başka her cemaatin ruhani başkanı olduğu halde bizim Müftümüzün hükümet tarafından lağvedildiğini ve Cemaatin şimdiki Müftüyü tanımaması için hükümetin ısrar ettiğini acı bir dille anlattım. Bunun üzerine arkasında oturmakta olan Hükümet Müsteşarı Henniker dostuna döndü ve "Bu Cemaatin Müftülüğüne niçin müdahale ediyorsunuz?" dedi. Müsteşar derhal cevap verdi: "Bu adamlar böyle söylerler amma eşraf (Notables) Müftü istemiyor." Bu 'Notables' kimlerdi, bilmiyorduk. Ama herhalde daima olduğu gibi üç beş kişiden ibaretti. Ve böylece Müsteşar eskiden bildiğimiz bir gerçeği, yani hükümetin üç beş kuklayı öne sürerek Cemaat fikirlerimizi hiçe saydığını yüzümüze karşı itiraf etmiş oluyordu. İşte dünyaya demokrasi dersi veren İngilizler, bizim hakkımızda kabile idaresini destekliyorlardı. Vali, Müftü meselesinde bize vaatte bulundu.[675]

Müftü olarak seçilen Ahmet Said Efendi, Evkaf Müdürü Münir Bey'in kendisine yapmış olduğu Evkaf Danışmanlığı teklifini kabul ederek, müftülük unvanını kullanmayı bırakmıştır.[676] Müftü unvanını kullanmayı bırakan ancak Milli Kongre Heyeti Merkeziye Başkanı unvanını kullanan Ahmet Sait Efendi, Milli Kongre'de müftülük ile ilgili alınmış olan kararların kabul edilmesi ve müftülük kurumunun tekrar tesis edilmesi için, Mehmet Necati ve Mehmet Remzi Beyle birlikte Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'den yardım talebinde bulunmuş ve şöyle demişlerdi:

> (…) Kıbrıs baş despotunun maiyetinde olmak üzere Kıbrıs Rumlarının bir teşekkülleri vardır. Kendi işleri ve ihtiyaçları için o vasıta yolu ile hükümet nezdinde mütemadiyen teşebbüste bulunmaktalar. Burada bu münasebetle şunu da arz eylemeliyiz ki cezirede bir müftü bulundurulmasını talep eylememiz, cezirenin husussatı diniyesini kuvvetleştirmek maksadına mebni değildir. Cezirede Türkler, kâfi derecede tenevvür etmiş ve dini taassuplardan kurtulmuş laik bir cemaat halindedirler. Bu halde bir müftü bulundurulmasını istediğimiz, münhasıran cemaat işleri ile uğraşacak ve fena cereyanlara karşı kanun dairesinde cemaati müdafaa edecek bir teşekkül bulundurmak içindir. Müftü tabiri ise öteden beri burada tanınmış bir unvan olduğundan ve hükümetin lağvettiği makamın da müftülük makamı olmasından naşirdir. Bu yoldaki müracaatımız, o gibi bir unvan altında milli ve hayati ve aynı nizamda hususatı diniyede teceddüt isteyen ve Türkiye'nin dini inkılaplarına hürmet eden bir teşekkül gayretinden meydana gelmektedir. (…)[677]

---

[674] BCA, 30.10.00/124.886.19. (22 Temmuz 1937); Birinci, **M. Necati Özkan**, 2, s. 204; Nurçin, a.g.e, s. 41.

[675] Korkut, **Hatıralar**, s. 71.

[676] Fedai, **Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı,** s. 171-173; Nurçin, a.g.e., s. 42-43.

[677] BCA, 30.10.00/124.886.19. (22 Temmuz 1937).

Türkiye Kıbrıs adasındaki gelişmelere karışmamakla birlikte, toplumsal sorunları ve bu bağlamda müftülüğün durumunu da takip etmekteydi. Kıbrıs Konsolosu'nun Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu bir raporda ise konu hakkında şöyle denmekteydi: "(…) Müftülüğün ilgasından sonra evvelce müftü bulunan zat yeniden ihdas olunan ve maaşı Evkaf varidatından verilmekte olan Fetva Eminliği'ne tayin edilmiştir. Fakat muayyen bir vazifesi ve prestiji olmayan bu memuriyet bir sinekürden başka bir şey değildir. (…)"[678]

Müftülük konusunun Kıbrıs Türkleri için ne kadar önemli olduğu, Türkiye'ye gönderilen raporlarla sürekli dile getirilmişti. Nitekim onlar için müftü sadece dini bir lider değil, aynı zamanda Türk cemaatine siyasi bir lider olarak da görülmekteydi. Çünkü Kıbrıs Rumlarının Başpiskoposu aynı zamanda toplumun siyasi lideriydi ve Kıbrıs Türkleri de hükümet karşısında kendilerini savunacak ve liderlik edecek kişiyi müftü olarak görmekteydiler.[679] Kıbrıs Türkleri müftülüğün yeniden Türk halkına ihdas edilmesi için vermiş oldukları mücadeleden hiç vazgeçmemişlerdir. Nitekim müftülük makamının yeniden tesis edilip, yeni bir müftünün seçilmesi 1950 yılında ancak çözüme kavuşturulabilmiştir. 24 Kasım 1950 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Kıbrıs Müftüsü olarak Yakup Celal Menzilcioğlu atanmıştır.[680]

2.5.2. Evkaf Kurumu ile İlgili Sorunlar

Osmanlı Devleti'nin 1571 yılından itibaren Kıbrıs adasında uygulamaya başladığı Evkaf sistemine göre, Kıbrıs halkı sahip oldukları emlak üzerinden vergi ödemekteydi. Halktan toplanan bu vergilerle ise yine halkın ihtiyacı olan medrese, cami, köprü, çeşme, mezarlık gibi yapılar inşa edilmekteydi. 1878 yılında adanın idaresi geçici olarak İngiliz Hükümetine verilince İngiliz idaresi Evkaf yönetimini yeniden düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre; İstanbul'daki Evkaf Nezareti ada Müslümanları arasından bir kişi seçecekti. Bunun yanı sıra İngiliz idaresi de bir İngiliz üye seçecek ve seçilen bu 2 üye de Kıbrıs Türklerine ait olan her türlü emvali yönetecekti.[681] Bahsedilen uygulamayla birlikte ilk kez Müslüman vakıflarının idaresinde bir gayrimüslime yer verilmiş ve Evkaf sistemi müdahaleye açık hale getirilmişti. Zamanla da Evkaf üzerinden verilen tavizler birçok Evkaf malının elden çıkmasına ve Müslümanların gelirlerinin azalmasına sebep olmuştu. Bu durum ise Müslümanların en çok eğitim ve din alanını etkilemişti.

---

[678] BCA, 30.10.00/124.886.18. (14 Mayıs 1937).

[679] BCA, 30.10.00/124.886.14. (4 Kasım 1936).

[680] BCA, 30.18.01.02/124.86.01. (24 Kasım 1950).

[681] 4 Temmuz 1878 Antlaşması'nın 2. maddesi şöyledir: "Camilere İslam mezarlıklarına ve mekteplerine ve adada bulunan sair dini tesislere ait emlak ve araziyi idare etmek üzere İngiltere Hükümeti tarafından tayin olunacak bir memur ile birlikte çalışmak üzere Osmanlı Evkaf Nezareti de adanın Müslüman ahalisinden bir memur tayin edilecektir. Böylece mezkûr tarihten itibaren ada vakıfları biri Türk diğeri İngiliz iki delege ile idare olunacaktır." Bkz. Torun, **Türkiye İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu**, s. 122; Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, s. 151-152; Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, 1, s. 270, 272, 278.

Kıbrıs Türk Evkafı bu şekilde bir düzenlemeye tabi tutulurken, Rum toplumunun Evkaf sistemi üzerinde herhangi bir düzenleme yapılmamıştı. Rumlar daha önceden Osmanlı'nın kendilerine vermiş olduğu imtiyazlar çerçevesinde, Evkaflarını düzenleme ve yönetme haklarını devam ettirmiş, bu yetkiyi de kimseyle paylaşmamışlardır. Rum toplumunun bütün sosyal, ekonomik ve hatta siyasi gelişimleri bu müessese tarafından artırılarak devam etmiştir. Özellikle okulların gelişiminde ve Rum halkının eğitim öğretiminde çok etkili olmuştur.[682] Adada Türk ve Rum toplumlarının gerek ekonomik gerekse eğitim bakımından çok farklı seviyelerde olmasının en büyük sebeplerinden biri de iki toplumun vakıflarının birbirinden çok farklı muamele görmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca dini bakımdan da Rum kiliseleri ve liderleri olan Başpiskoposların statüleri devam ederken, Türk toplumunun dini liderlerinin statülerine son verilip, onların lidersiz kalması da sağlanmıştır.

Evkaf sistemi üzerindeki bu yeni düzenlemelerden rahatsız olan Kıbrıs Türk halkı, 29 Mart 1896 tarihinde İngiltere Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain'e gönderdikleri bir mektupla, İngiltere hâkimiyetinden sonra kendi Evkaf sistemlerinin kötü yönetildiğini, Evkaf yönetiminin kadının başkanlığında 8 kişilik bir heyet tarafından yapılması gerektiğini bildirmişlerdir.[683] Ancak İngiliz idaresi Kıbrıs Türk halkının bu isteğini dikkate almamış ve Evkaf sistemi üzerindeki mevcut düzenini Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam ettirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Osmanlı Devleti'nin İngiltere karşısında savaşa girmesi sebep gösterilerek adayı tek taraflı ilhak eden İngiltere, çıkarmış olduğu yeni bir kanunla Osmanlı tarafından yapılan Müslüman Evkaf Murahhası atamasına son vermiştir.[684] 1915 yılında Kavanin Meclisi tarafından kabul edilen "Emval-i Diniyeyi İslamiye" kanunu ile Kıbrıs Türk Evkafı bir kamu kuruluşu haline getirilmiş, Evkaf üyeleri de İngiliz hâkimiyeti altında çalışan memurlar konumuna düşürülmüştü.[685] Bununla beraber Kıbrıs adası üzerinde bulunan bütün İslam vakıflarının Osmanlı Devleti ile olan fiili bağlantısı da kesilmiştir. 1923 Lozan Barış görüşmeleri sırasında Lord Curzon Türkiye'ye, sözlü olarak Evkaf idaresinin Kıbrıslı Türklerin denetimine bırakılacağını bildirmiş, ancak durum pratikte böyle olmamıştır.[686] O dönem Evkaf Murahhası olan Musa İrfan Efendi'nin 1925 yılında vefat etmesiyle birlikte, İngiliz yönetimi tarafından Mehmet Münir Bey Evkaf idaresinin yöneticiliğine getirilmiştir.[687]

---

[682] Yücel, **Kıbrıs Mektupları**, s. 28.

[683] Sonyel, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878–1960)", s. 152.

[684] "Appointments under The Cyprus Mussulman Religious Property Orden in Council 1915", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (30.12.1915), s. 9207.

[685] Konur, **Kıbrıs Türkleri**, s. 40.

[686] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, Kıbrıs Hükümeti Basımevi, Lefkoşa, 1950, s. 29.

[687] "Appointments", **The Cyprus Gazette**, (02.10.1925), s. 453; Nurçin, a.g.e, s. 31-32.

İngiliz yönetimi 1928 tarihli Emval-i Diniyeyi İslamiye İdaresi adı altında (Cyprus Evcaf Mohammedan Religious Property Administration Order in Council) 35 maddelik yeni bir düzenleme ile Kıbrıs Türk vakıflarını ve vakıfların idaresini tümüyle yeni bir aşamaya getirmiştir. İngiliz idareciler tarafından Londra'da 20 Kasım'da alınan kararlar, 14 Aralık'ta resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre Evkaf sisteminin işleyişi şu şekilde düzenlenmişti:

> Müstemlekat Nazırı'nın onayı doğrultusunda Vali, ülkede mevcut olan İslam mezarlıkları, Müslüman okulları, camiler ve Müslüman cemaate ait olan diğer mal, para ve araziyi idare edecek ve nezaret vazifesi altında biri müstemlekede yaşayan Müslümanlardan, diğeri İngiliz Hükümeti tarafından belirlenen bir İngiliz memur olmak üzere iki Evkaf murahhası tayin edecektir.[688]
>
> Tayin olunan bu murahhaslar da Evkafı ilgilendiren bütün konularda görevlerini yerine getirirken, valinin denetimi altında olacaklar. Emval-i Diniyeyi İslamiye'nin idaresi bu kuruma atanan murahhasların denetimi altında tutulacak ve müstemlekede Evkaf Dairesi adı altında bir daire kurulacak, bu kurum da bir hükümet dairesi statüsünde olacak ve hükümetin denetimine tabi tutulacaktır.[689]
>
> Evkaf Dairesi'nin gelirleri adanın diğer gelirlerinden ayrı tutulacaktır.[690]
>
> Evkafın gelirleri yıllık masrafları karşılandıktan sonra Müslüman halkın eğitim ihtiyaçları, yol, okul yapımı, binaların onarımı gibi masraflara harcanacaktır. Delegelerin ve bütün personelin maaşları, seyahat ve diğer giderleri Evkaf Dairesi'nden karşılanacaktır.[691]
>
> Vakıf mütevekkillerinin atanması ve azli valinin onayı alınmak koşuluyla Evkaf delegeleri tarafından yapılacaktır. Vakıfların gelir fazlalığının eskiden olduğu gibi İstanbul'daki Evkaf Hazinesi'ne gönderilmesi öngörülmeyecek ve bu gelir fazlalığı mazbuta vakıf gelirine eklenecektir.[692]
>
> Vali gerekli gördüğü zaman emirnamenin hükümlerini değiştirebilecek, Evkaf adına toplanacak vergileri ve diğer ücretlerle harçları saptayabilecektir. Bu emirname hükümleri ile mevcut yasalar, emirler, kurallar arasında bir çelişki olursa, uygulamada sadece bu emirnamenin hükümleri esas alınacaktır.[693]

Yapılan bu yeni düzenlemelerle birlikte Evkaf idaresinde vali tek söz sahibi olmuş ve Müslümanların kurum üzerindeki etkisi azaltılmıştır.[694] Ayrıca İngiliz idaresi Evkafın mali kaynaklarına da el koymuş ve vakıfları hayır amaçlı kurulan bir kurum olmaktan çıkararak sadece hükümete gelir sağlayan bir yapı haline getirmiştir. Dikkat çeken bir hususta yine 1915 yılında olduğu gibi sadece Müslüman halkın Evkafı üzerinde düzenlemelerin yapılmış olmasıdır. Rum toplumuna ait olan ve Ortodoks Kilisesi'nin denetimi altında kalan Evkafa, herhangi bir sınırlama

---

688 "Appointment of Delegates", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 867.

689 "Establishment And Status Of Evcaf Department", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 867.

690 "Evcaf Revenue", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 868.

691 "Salaries Etc.", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 868.

692 "Registration of Deeds of Dedication Vakfiehs", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 868-869.

693 "Date of Coming into Effect", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 869.

694 "Bu Ölçüye Ne Dersiniz?", **Söz**, (05.02.1931), s. 5.

getirilmemiş ve kontrol altına alınmamıştır.[695] Kıbrıs Türk toplum liderlerinden Mehmet Necati Bey bu durumu Söz gazetesinde eleştirmiş ve şöyle demiştir:

> Şimdiki Evkaf idare şeklinin iyi bir halde olmadığı, Türk cemaatinin büyük bir ekseriyetinin bu idare şeklinden şikâyet etmeleriyle sabittir. Halkın bu şikâyetlerini bitaraf bir görüş ve düşünüşle tetkik edersek istenilen ve aranılan doğru neticeyi elde edebiliriz. Bir defa halk kendi gözüyle görüyor ki Kıbrıs'ta mevcut diğer unsurlara ait vakıflarla, kendi vakıflarının idareleri arasında benzer ve uyar bir tarafı yoktur. (…) Lozan'da cereyan eden müzakerelerde Kıbrıs'taki İslâm Evkafı'nın Haşmetlü İngiltere Kralı Hazretleri'ne ait olacağına dair ne bir söz geçmiş ve ne de böyle bir madde kabul edilmiştir. Şu halde Kıbrıs Evkaf-ı İslâmiyesi hakkında buyurulan Ferman-ı Kralı hangi esastan kuvvet almıştır?[696]

Mehmet Necati Özkan önderliğinde 1 Mayıs 1931'de toplanan İkinci Ulusal Lefkoşa Kongresi'nde Evkaf hakkında yapılan yenilikler üzerinde durulmuştu.[697] Kongrede alınan kararlar kapsamında; Evkafın Kıbrıs Türk toplumuna ait olması, Evkaf üyelerinin Milli Kongre'nin seçeceği altı üye ve İngiliz Hükümeti tarafından belirlenen bir İngiliz üyeden oluşması gerektiği üzerinde durulmuş ve alınan kararlar İngiliz yetkililere bildirilmişti. Ayrıca Evkaf kapsamında olan dini hizmetlerin müftülüğe devredilmesi, Evkafın sadece mali bir kuruma dönüştürülmesi, 1928 tarihli Kıbrıs Evkaf Kanunu'nun da feshedilmesi İngiliz yönetiminden talep edilmiştir.[698] Ancak Milli Kongrede alınıp, İngiliz Hükümetine sunulan kararların hiçbiri kabul edilmemiş ve bu taleplerin reddedildiği de basın yolu üzerinden halka duyurulmuştur.[699] Diğer yandan Evkafçılar ise kongrede alınan kararları eleştirmiş ve vakıfların 1878 ve 1923 antlaşmaları ile uyumlu bir şekilde idare edildiğini ve bundan da İslam cemaatinin memnun olduğunu, kongreye katılanların taleplerinin gereksiz olduğunu ileri sürmüşlerdir.[700]

1931 Rum isyanından sonra başlayan baskı döneminde, Kıbrıs Türkleri Evkaf konusu da dâhil olmak üzere hiçbir isteklerini gerçekleştirememiş ve Evkaf kurumu Kıbrıs Türk halkının ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Ancak Kıbrıs Türklerinin ileri gelen isimleri vermiş oldukları mücadeleden vazgeçmemişler ve kendilerine destek bulmak için Türk Hükümetinden yardım talebinde bulunmuşlar ve gönderdikleri raporlarla da Evkaf konusunu sürekli gündemde tutmaya

---

[695] Kıbrıs Türk basınındaki değerlendirme için bkz. "Evkaf Dairesi ve Tensikat", **Söz**, (05.03.931), s. 1-2; A. Raşit, "Evkaf mı Cemaatin, Cemaat mi Evkafın", **Söz**, (22.11.931), s. 1-2; Mehmet Necati, "Evkafçılar Kendi Kendilerine Unvan Veriyorlar", **Söz**, (27.10.1932), s. 1.

[696] "Kanaatlerin Temeli Bilgidir", **Söz**, (23.02.1933), s. 1.

[697] Kongrede alınan karar şu şekildedir: "(…) Kongre, Evkaf-ı İslâmiye'nin, sırf cemaat malı ve ecdad-ı izamımızın mekasid-i hayriye ve maarifperverane ile ihdaskerdeleri olan bir cemaat müessesesi olmak itibarıyla, emr-i idaresinin de cemaata ait bulunduğuna kanidir. (…)" Bkz. "Milli Kongra ve İttihaz Ettiği Mukarrerat", **Söz**, (07.05.1931), s. 1-4; "1 Mayıs 1931 Tarihinde Lefkoşa'da Milli Kongre Namıyla Akdedilen Bir İctimaın Tahlili", **Hakikat**, (09.05.1931), s. 1.

[698] İsmail ve Birinci, **Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre Meclis-i Milli (1918) Milli Kongre (1931)**, s. 121-122.

[699] İlan hakkında detaylı bilgi için bkz. "Hükümet İlânı Münasebetile", **Söz**, (21.05.1931), s. 3-4.

[700] Evkafçılar, Türk cemaatinin geleceğini İngilizlerle birlikte hareket etmekten geçtiğini düşünürken; Halkçılar ise tam tersi bir düşünceyle cumhuriyet Türkiye'sindeki inkılapların takip edilerek cemaatin ilerlemesini hedeflemekteydi. 1940 yılından itibaren Halkçılar Türk toplumunun lideri haline gelecek ve İngiliz idareciler de Türk toplumu ile ilgili sorunlar da yetkili olarak Halkçılarla görüşeceklerdir. Bkz. Ateşin, **Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası**, s. 159.

çalışmışlardır.[701] Türkiye'ye gönderilen 1936 tarihli bir raporda ise Evkaf hakkında şu ifadelere yer verilmekteydi:

> Türk cemaatine mali sahada kuvvetli bir destek olabilecek Evkaf, Lozan Ahidnamesi ahkâmı hilafına ve Kıbrıs Evkaf Murahhası Münir'in delaletiyle İngiltere Kralı namına tescil ettirilmiştir. Hâlbuki Rum Evkafı serbesttir ve cemaate aittir. Rum Evkafını halk tarafından müntahap heyetler idare ettiği halde Türk Evkafını hükümet tarafından tayin olunan bir İngiliz ve bir Türk memur idare eder.[702]

Söz gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Bey'in imzasıyla gönderilen bir başka raporda ise Mehmet Remzi Bey şöyle demekteydi:

> (…) Kıbrıs'ta Evkaf idaresi son zamanlarda büsbütün kudurdu ve yalnız burada bulunan Türkleri değil bin zahmet ve çok yüksek fedakârlıklarla yaşattığımız ve yaşattığınız büyük İnkılâba zarar verebilecek işlere girişti.
> 1. Bir takım hocalar buldu bunlar ve vaiz diye tayin etti ve her tarafa saldılar.
> 2. İmam ve hatip yetiştirecek vesilesi ile bir medrese açtı. Diğer kaza merkezlerinde bunun birer şubesi olmak üzere daha birkaç medrese açacağı zannolur.
> 3. Şimdiye kadar Arap harfleri ile neşrettiği Hakikat Gazetesini gündelik çıkarmak ve dağıtmak niyetindedir.
> Kıbrıs halk tabakası temzdir. Bunların milli akideleri bugün sarsılmaz fakat muzur telkinatla yarın bozulabilir. Mevcut muallimlerimiz sağlam birer unsurdur. Fakat hükümet yeni bir kanun hazırlıyor. İngilizceyi arttıracak ve tetricen milli duygu ve terbiyemizi bozacaktır. [703]

Evkaf konusunun sürekli gündemde tutulmasının en önemli sebebi Kıbrıs Türk toplumunun gerek ekonomik gerekse eğitim gibi temel ihtiyaçlarının bu kurum üzerinden sağlanmasıydı. Avukat Fadıl Niyazi Korkut anılarında Evkaf meselesine şu şekilde değinmiştir:

> (…) Pek çetin olduğunu bildiğim için Evkaf meselesini mahsus sona bırakmıştım. Son olarak Evkaftan bahsedeceğim deyince; o dakikaya kadar beni büyük bir sabırla beklemiş olan Vali'nin tutumu birden bire değişti. Saatine baktı ve "Kısa kes, zira vaktimiz kalmadı." dedi. Sözü oldukça kısa tuttum ve memlekette kilise malları hükümetin hiçbir müdahalesine tabi olmadığı halde, hükümetin bizim cami mallarımıza müdahale ettiğini söyledim. Ve Evkaf malı kadar malı olan Phanaromeni Kilisesi mallarının idare masrafı ayda 20 liralık tahsildar aylığından ibaret olduğu halde, Hükümet dairesi şeklinde idare edildiği için o zamanın idaresine binlerce lira sarf edildiğini söyleyince, Vali ayağa kalktı ve 'Evkaf, Phanaromeni Kilisesi ile kıyas edilemez' dedi ve mülakatı kapattı. Stubbs'un Valiliği kısa sürdü ve davalarını icra etmeye vakit bulamadı. Başka sömürgeye becayiş edildi ve memlekette sıkıyönetim yürürlükte bulunduğu ve anti-demokratik kanunlar yaşandığı için artık Kongre'yi toplantıya çağırmaya imkân kalmadı ve bu suretle Cemaat davalarımıza bir kere daha kül serpilmiş oldu. (…)[704]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz idaresinde meydana gelen yumuşamalar neticesinde, İngiliz yöneticiler 11 Haziran 1948'de Evkaf da dâhil olmak üzere Türk toplumunun diğer

---

[701] BCA, 30.10.00/124.886.19. (22 Temmuz 1937).

[702] BCA, 30.10.00/124.886.14. (04 Kasım 1936).

[703] BCA, 30.10.00/83.548.2 (12 Ocak 1933).

[704] Korkut, **Hatıralar**, s. 72.

sorunlarının görüşülmesi için Kıbrıslı Türklerden bir rapor hazırlamalarını istemiştir.[705] Tamamen Türklerden oluşan komisyon 20 Ocak 1949'da "Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu" adı altında bir raporu İngiliz idaresine sunmuştur. Komisyonun Evkaf üzerindeki tavsiyesi ise; Evkaf kurumunun hükümet idaresinden ayrılıp, Türk cemaatine verilmesi gerektiği yönündeydi.[706] Ancak İngiliz yönetiminin gerek bahaneleri gerekse meseleyle ilgilenmemeleri sebebiyle bu durum 1956 yılına kadar uzatılmıştır. Böylelikle Kıbrıslı Türkler İngiliz idaresinin başladığı 1878 yılından beri ilk kez Evkaf üzerindeki yetkiyi tamamen ele geçirmişlerdir.

2.5.3. Kıbrıs Türklerinin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri

İngiliz Hükümeti 1920 yılında Türk okullarını, 1923 yılında da Rum okullarını kendi denetimi altına almaya başlamıştı.[707] 1920 Maarif Kanunu ile yetkileri elinden alınan Türk Maarif Encümeni, sadece Yüksek Komiser'e öneride bulunabilecekti.[708] Türk Maarif Encümeni'nin eğitim konusunda sadece öneri verme yetkisi de 1929 yılında çıkarılan yeni bir Maarif Kanunu ile tamamen ortadan kaldırılmıştı.[709] Ancak müfredatı belirleme yetkisi hala encümende olduğu için ders kitapları bir süre daha Türkiye'den getirtilmiştir.[710]

İngiliz idaresi 1931 Rum isyanının ardından daha merkeziyetçi bir içeriğe sahip olan 1933 Maarif Kanunu'nu yürürlüğe koymuştu. Bu kanun ile eğitim üzerinde tek otorite olmayı başaran İngiliz idaresi, Maarif Encümenleri'ni de sadece birer danışma kurulu pozisyonuna getirmişti.[711] Kanunla birlikte İptidai Mektepler 5 yıldan 6 yıla çıkarılırken, Türklerin en önemli eğitim kurumlarından biri olan Rüştiyeler 1933-1934 eğitim yılının sonuna doğru kapatılmıştır. 1929-1933 yıllarında çıkarılan Maarif Kanunları ile İngiliz idaresi, eğitim üzerindeki kontrolü tamemen ele geçirmiştir. 1932 yılında İngiliz Hükümeti ekonomik krizi bahane göstererek ada çapındaki 296 Türk ilkokulunun birçoğunu kapatmış ve 370 Türk öğretmenin de işine son vermiştir.[712] Özellikle köylerde Türk nüfusunun az olduğu yerlerde okulların kapatılması, buradaki öğrencilerin daha uzak

---

[705] Adı geçen rapor hakkında detaylı bilgi için bkz. **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, Kıbrıs Hükümeti Basımevi, Lefkoşa, 1950; Talip Atalay, "Öğretmen ve Müfredat Ekseninde KKTC'de Örgün Din Öğretimi", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2(7-8), Temmuz-Ekim 2004, s. 14.

[706] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 34.

[707] BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

[708] BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

[709] Mehmet Akif Erdoğru, "Kıbrıs Türkleri ile İlgili Türkçe Bir Rapor", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,** Kıbrıs Özel Sayısı-I, Ocak-Haziran 2013, s. 10; Nazan Çomunoğlu, **"Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi Dönemi (1878-1960)'nde Uygulanan Eğitim Sistemi ve Günümüz Kıbrıs Türk Eğitim Sistemi Üzerindeki İzleri",** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 109, 113, 119-121; Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, Behçet, a.g.e., s. 69, 260.

[710] Süha, "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", s. 226.

[711] Çomunoğlu, a.g.e., s. 122-123.

[712] BCA, 30.10.0.0/124.886.19, (22 Temmuz 1937); Halil Fikret Alasya **The Privileges Granted to the Orthodox Archbishopric of Cyprus by the Ottoman Empire: Training Affairs Cyprus**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1969, s. 14.

mevkilerdeki okullara gidememesine ve eğitim hayatından mahrum kalmasına sebebiyet vermiştir.[713] Kıbrıs Türklerinin daha ziyade köylerde yaşadıkları da göz önünde tutulduğunda, çıkarılan kanunların Kıbrıs Türk toplumunun eğitim sistemine yaptığı olumsuz etkiyi anlamak daha kolay olacaktır.

Kanunun getirdiği en dikkat çekici yenilik ise okul müfredatının İngiliz yönetimi tarafından belirlenmesi olmuş ve o zamana kadar müfredat konusunda Türkiye'yi takip eden Kıbrıs Türklerinin bu durumuna son verilmiştir.[714] Adadaki Türk ve Rum okullarında uygulanacak olan program için İngiliz Hükümeti tarafından bir kılavuz hazırlanmış ve bu klavuz 22 Mart 1935 tarihinde resmi gazetede yayımlanmıştır. Bu karar ile 1935 yılının Eylül ayından itibaren bütün Ortodoks ve Hristiyan okullarında müfredat, Kıbrıs Basın Bürosu'nun bastırmış olduğu "Programme of Instruction for Elementary Schools" (İlkokullarda Uygulanacak Program) kitabına uygun olarak yapılacaktı. Müslüman okullar da aynı kitabın Türkçe baskısına göre eğitim müfredatlarını düzenleyeceklerdi.[715]

1935 yılından sonra İngiliz idaresi Türk eğitim kurumları için Türkiye'den kitap getirme yasağını başlatmıştı. Kendi kitaplarını basabilme imkânı olmayan Kıbrıs Türkleri, sadece alfabe ve okuma kitabı ile eğitim alabilmiş, okuma-yazma dışındaki derslerde ise kitapsız öğretim görmüşlerdir.[716] Kitapsız sistem ile birlikte öğrenciler derslerde öğretmenleri tekrar etmeye başlamışlardı. Not tutmanın dahi yasak olduğu bu dönemde, adadaki ilkokul öğrenimi oldukça zora sokulmuştu. İlkokulu bitiren öğrenciler düzgün bir cümle dahi kuramayacak hale getirilmişti. 9 yıl boyunca devam eden kitapsız tedrisat usulü, 1944 Maarif Kanunu ile son bulmuş ve ilkokul kitaplarının tekrar Türkiye'den getirilmesine izin verilmiştir.

Rum öğretmenler ise bu yasağa boyun eğmemiş, Yunanistan'dan kitap getirmeye devam etmiştir. Çünkü Yunan Hükümeti Rum okullarındaki öğretmenlere emekli maaşı vermekteydi. Türk öğretmenler ise bu yasağa uymadığı takdirde öğretmenlik görevlerinden uzaklaştırılmakta ve bütün vasıflarını kaybetmekteydiler.[717] Ancak bazı Kıbrıslı Türk öğretmenler, bütün baskı ve yasaklara rağmen Anadolu ile gönül bağını ifade eden "Anadolu Yavrusu" adı altında bir sosyal bilgiler kitabını gizlice bastırmışlardı. Aynı dönem içerisinde Kıbrıs Türklerinden bir kişi de İstanbul'a giderek, fazla miktarda kitap alıp gizlice adaya getirmiş ve Türk öğretmenlerine dağıtmıştır.[718] Kıbrıs

---

[713] BCA, 30.10.0.0/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[714] BCA, 30.10.0.0/124.886.19, (22 Temmuz 1937).

[715] "The Elementary Education Law 1933", **The Cyprus Gazette**, (22.03.1935), s. 187.

[716] Atalay, "Öğretmen ve Müfredat Ekseninde KKTC'de Örgün Din Öğretimi", s. 11; Yücel, **Kıbrıs Mektupları**, s. 41.

[717] Alasya **The Privileges Granted to the Orthodox Archbishopric of Cyprus by the Ottoman Empire: Training Affairs Cyprus**, s. 14.

[718] Akar, a.g.e., s. 340.

Türklerinin önemli liderlerinden Rauf Denktaş da bu dönemi şöyle aktarmaktadır: "Türk öğretmenlerinin içinde yaşamış oldukları şartlar korkunçtu. Birçokları ahır gibi evlerde yaşamak zorundaydı. Bütün okullarda Türk tarihini hatırlatacak tek bir resim bile yoktu. Atatürk'ün fotoğrafını asmak, Türk bayrağı bulundurmak ağır ceza içeren suçlardan sayılırdı."[719]

İngiliz idaresi okullarda Türk ve Yunan Tarihi okutulmasını, milli duyguları açığa çıkaracak Mustafa Kemal Atatürk fotoğrafı, Türkiye haritası gibi bütün milli objelerin bulundurulmasını yasaklamıştı. Türk okullarında Türk tarihi yerine İngiliz Kraliyet Tarihi okutulmaya başlanmıştı.[720] Bununla beraber öğretmenlerin ve okul müdürlerinin İngiliz vatandaşı olma zorunluluğu da getirilmişti.[721] 1935-1936 eğitim dönemleri içerisinde bir ilkokul öğretmeni olan Emir Ali Başar anılarında dönemin eğitim yasakları ile ilgili şunları anlatmıştır:

> Faiz Kaymak Bey okula her yaştan çocukları toplamıştı. Hatta benden 4 yaş büyük olduğu halde bir sınıf aşağıda olanlar bile vardı. Yaramazlık yaptığım için Faiz Bey büyük sınıflara ders verirken beni ayağa kaldırdı ve duvara dönerek öylece kalmamı istedi. Ben canım sıkıldıkça duvardaki Türkiye haritası üzerine yapıştırılmış bulunan siyah bezle oynamaya başladım. Nihayet bezin sökülmesi üzerine altından çıkan Atatürk resmi ile Türk bayrağını ilk defa görmüş oldum. "Çocuklar Ali haritayı yırttı" diye bağırınca, hoca yanıma geldi kulağımı hafifçe tuttu ve Atatürk'ü uzun uzun anlattıktan sonra, "işte bu da bizim bayrağımızdır ancak İngilizler 4-5 seneden beri kendi bayrağımızı bize yasakladılar" dedikten sonra, bezi tekrar haritanın üzerine yapıştırdı. Bu olayı, Faiz Bey'in içtenliğini ve büyük birer adam gibi onu dinleyişimizi hiç unutmam.[722]

Aynı dönemde görev yapan bir başka öğretmen Hatice Tahsin de anılarında yaşanılan dönemi şöyle aktarmaktadır:

> 1937 yılında ilk defa Ayasofya Kız İlkokulu'na öğretmen olarak tayin oldum. 5. sınıflara da İngilizce dersini vermeye ben başladım. Müdire Kadriye Hanım bana dedi ki; "Sana bir de Alfabe sınıfı vereceğim, ancak o zaman öğretmenliğin zevkini alabilirsin." Birinciler Yenicami'de olurdu. Oraya gider, öğleden sonra da Ayasofya'ya giderdim. Sabah önce İngiliz marşı okunur ve ondan sonra sınıfa girerdik. Ben İstiklal Marşımızı öğrettim. Sınıfa girince İstiklal Marşını okuturdum. Korkum yoktu. Kendi kendime dedim ki ben bu işi yapmazsam, başkası hiç yapamaz. 1931 isyanından sonra yetişen bu nesil ne İstiklal Marşını ne de Türk bayrağını bilirlerdi. Çocuklara, bana bir Türk bayrağı çizin dedim. Çocuklar tabakaların üzerine hep İngiliz bayrağı çizdiler, çünkü bilmiyorlardı. O zaman siyah tahtaya bir Türk bayrağı çizdim ve gerekli açıklamayı yaparak bu bizim bayrağımızdır dedim. Ancak eve gidip yatınca düşündüm ki çocuklar Türk bayrağını yine de tahtadaki şekliyle hatırlayacaklar. Onun için ertesi gün sınıfa üzerinde Türk bayrağı olan, Türkiye haritası götürdüm. Her gün İstiklal Marşını okutmaya yine devam ettim. Sene sonuna doğru Türk müfettişlerden biri bu nedir Hatice Hanım diye sordu. Bende gördüğünüz gibi Türkiye haritasıdır. Çocuklarıma okulu, muhiti, adayı öğrettim ve sıra şimdi komşu memleketlere geldi. Hem benim hem de çocukların Anavatanı olan Türkiye'ye öncülük vermek görevimdi, bunu için Türkiye haritasını astım dedim. Müfettiş de haritanın üzerindeki Türk bayrağını ve Atatürk resmini kesmemi ya da dıştan görünmeyecek şekilde kamufle etmemi söyledi. O vakit kanım beynime sıçradı ve bu bayrak ve Atatürk resmi orada kalacaktır, onu

---

[719] Rauf. R. Denktaş, **Koloni İdaresinde Kıbrıs Türkleri,** Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, 1997, s. 80.

[720] Hüsnü Feridun, **Kıbrıs'ta Türk Eğitiminin Tarihçesi (1571-1974**), Lefkoşa, 2001, s. 75.

[721] BCA, 30.10.0.0/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[722] Nesim, a.g.e., s. 50.

> kesecek ne makasım ne de yapıştırıcım vardır dedim. Her şeyi göze almıştım. Çok sevdiğim öğretmenlikten atılacak olsam bile, o bayrağı oradan çıkarmamaya kararlıydım.[723]

Mısırlızade Necati Bey Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı'na göndermiş olduğu bir mektupta, Kıbrıs Türklerine ait okul sayısının 1935 yılında 42, 1936 yılında ise 39 olduğunu, Rumların okullarının her sene çoğaldığını ancak Türklerin okullarının giderek kapatıldığını ifade etmiştir. Ayrıca 1931 isyanına katılan Rum öğretmenlerin bile görevlerine devam ederken, Türk öğretmenlerin "sudan bahanelerle" görevden alındıklarını aktarmıştır. Ayrıca Necati Bey, kitap meselesinde de Rumların Yunanistan'dan kitap getirmeye devam ettiklerini ancak Kıbrıslı Türklerin Türkiye'den kitap getirmesinin yasaklandığını belirtmiştir.[724]

İngiliz Hükümeti adaya geldiği sırada, adada en yüksek eğitim seviyesini lise olarak belirlemiştir. 1920 yılına gelindiğinde adada Kıbrıs Türklerine ait Lefkoşa Türk Lisesi ve Victoria İnas Sanayi Mektebi olmak üzere sadece 2 lise mevcuttu.[725] Lefkoşa Türk Lisesi'nin yönetimi, "Tedrisat-ı Taliye-i İslamiye" adı altında bir komisyonun elindeydi.[726] Komisyon üyeleri ise, Kıbrıs Müftüsü, Kıbrıs Başkadısı, biri İngiliz olan 2 Evkaf üyesi, Kavanin Meclisi Türk üyeleri tarafından seçilen 3 kişi olmak üzere toplamda 7 kişiden oluşmaktaydı.[727] Lise Komisyonları öğretmen atamaları, idari ihtiyaçların belirlenmesi, ders müfredatlarının ayarlanması gibi eğitim alanında bütün düzenlemelerden sorumluydu. Lefkoşa Türk Lisesinde Türkiye'deki liselere benzer bir müfredat uygulanmakta olup, müdür ve öğretmenlerin bir kısmı da Türkiye'den gönderilmekteydi.[728] Lise seviyesinde eğitim almak için öğrencilerden "duhuliye" adı altında ücret alınmaktaydı.[729] Lisenin diğer masrafları için ise Evkaf tarafından 932 lira ve hükümetin ödediği 1880 lira ile karşılanmaktaydı.[730]

İngiliz yönetiminin adada milliyetçi hareketlerin artmasını engelleyebilmek için aldığı önlemlerden biri de Kıbrıs Türklerinin yükselen milliyetçi duygularını, "İslamcı" politikalarla bastırmak olmuştur. İngiliz idaresi bu politika kapsamında "İngiliz hayranlığı ile ün yapan" Kazım Nami Duru Bey'i 1925 yılında Lefkoşa Türk Lisesi'ne müdür olarak atamıştır. Kazım Nami Bey'in müdür olarak yapmış olduğu ilk icraat da Lefkoşa Türk Lisesi'nin adını "Kıbrıs İslam Lisesi" olarak

---

[723] Aydın Akkurt, **Kod Adı: Lale Mücahide Hasan Tahsin'in Anıları ve Yaşamı**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, 2000; Ömer Faruk Reca, **Kahraman Öğretmenler**, Akis Kitap, İstanbul, 2010, s. 64-65; Nesim, a.g.e., s. 330.

[724] BCA, 30.10.0.0/124.886.14, (4 Kasım 1936).

[725] BCA, 30.10.0.0/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[726] Kıbrıs Türk basınında Lise ile ilgili değerlendirmeler için bkz. "Lise İçtimaları Münasebetiyle", **Söz**, (04.06.931), s. 1-2; Lise Münakaşaları", **Söz**, (11.06.931), s. 3.

[727] Alasya **The Privileges Granted to the Orthodox Archbishopric of Cyprus by the Ottoman Empire: Training Affairs Cyprus**, s. 14.

[728] BCA, 30.10.0.0/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[729] Birinci, **Necati Özkan (1899–1970)**, 2, s. 127.

[730] BCA, 30.10.0.0/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

değiştirmek olmuştur. Ayrıca lisede Türk adını taşıyan hiçbir levha ve alamet bırakılmamıştır.[731] İngiliz idaresinin Kıbrıs Türk Lisesi üzerindeki bir başka müdahalesi de Maarif Encümeni'ndeki Evkafçı üyelerin desteği ile 1928 yılında lisenin başına bir İngiliz müdür ataması olmuştur.[732] İngiliz müdür ilk icraat olarak lisede "Kolej" adı ile bir sınıf kurmuştur.[733] Kolejde eğitim dili İngilizce olarak belirlenirken, eğitim müfredatı ise İngiliz eğitim sistemiyle uyumlu bir şekilde düzenlenmiştir.[734] Böylelikle İngiliz idaresi Kıbrıs Türk öğrencilerini kendi kültürlerinden uzaklaştırıp, İngiliz kültürüne yatkın hale getirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca İngiliz idaresi Türk okullarında Türk bayrağının çekilmesini ve milli günlerin kutlanmasını da yasaklamıştı.[735]

Maarif Encümeni üyesi Mustafa Necati Bey, İngilizlerin lise üzerinde yaptığı bu düzenlemelere karşı çıkmış ve İngiliz müdürün görevinden alınarak yerine bir Türk müdürün atanması için çalışmalar başlatmıştır. Necati Bey'in girişimleri neticesinde İsmail Hikmet Bey, 1932 yılında Lefkoşa Türk Lisesi'ne müdür olarak atanmıştır. Lisede müdür olarak 2 yıl görev yapan İsmail Hikmet Bey, lisenin adını "Kıbrıs İslam Lisesi'nden" tekrar "Kıbrıs Türk Lisesi"ne çevirmiştir. Ancak İsmail Bey'in uygulamalarından memnun kalmayan İngiliz idaresi yoğun baskılar neticesinde 1933 yılında İsmail Bey'i istifa ettirmiş, 1933-1934 eğitim yılından itibaren de liseye müdür olarak İngiliz Harold Wood'u atamıştır. Harold Wood göreve başlar başlamaz ilk iş olarak okulun bahçesinde Kıbrıs Türk Lisesini temsil eden "KTL" harfleri ile oluşturulan çiçekleri söktürmüş ve okulda ulusal günlerin kutlanmasını yasaklamıştır.

Milli Kongre Heyeti Merkeziye Başkanı Ahmet Said Bey, Mehmet Necati Özkan ve Mehmet Remzi Bey Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye 1937 yılında bir mektup göndererek, Kıbrıs Türklerinin eğitim kurumlarında değişiklikler yapılmasına yardımcı olmalarını istemişlerdir. Buna göre; kapatılan ilkokulların tekrar açılması ve görevden alınan Türk öğretmenlerin tekrar eski vazifelerine geri dönmeleri, okullarda tekrar Türkiye ile aynı müfredatın uygulanması ve kitapların Türkiye'den getirtilmesine devam edilmesi, Türk lisesinin başından İngiliz müdürün alınarak tekrar Türk müdürün getirilmesi, lise mezunlarının Türk üniversitelere girmeleri için kolaylıklar sağlanması gibi bir takım isteklerde bulunulmuştu. Ayrıca Kıbrıslı Türk aydınlar adada yalnız ve çaresiz kaldıklarını, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Türklerini unutmamasını ve kendilerine destek olmasını istemişlerdi.[736]

---

[731] BCA, 30.10.0.0/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

[732] BCA, 30.10.0.0/124.886.18, (14 Mayıs 1937); BCA, 30.10.0.0/124.886.19, (22 Temmuz 1937).

[733] BCA, 30.10.0.0/124.886.14, (4 Kasım 1936).

[734] M. Remzi, "Tali Mekteplerimiz İçin Neler Düşünülüyor ve Nelere Karar Veriliyor", **Söz**, (20.07.1933), s. 1.

[735] Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, s. 156.

[736] BCA, 30.10.00/124.886.19, (22 Temmuz 1937).

Kıbrıs Türk Konsolosları adada eğitim ile ilgili meydana gelen gelişmeleri zaman zaman Türk Hükümetine rapor etmişlerdi. 1937 yılında Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir konsolosluk raporunda; İngiliz idaresinin Kıbrıs Türk halkının milliyetlerini ve milli kültürlerini yaşatmalarına engel olmaya çalıştığı, Türklerin Türk olarak değil İslam cemiyeti olarak görüldüğü, özelliklede son yaşanılan olaylarda *İslamcılık* tabirinin Türklerin milli hislerini öldürmek için bir araç olarak kullanıldığı ve bunun da bir örneği olarak "Türk Lisesi'nin" adının "İslam Lisesi'ne" çevrilmesini, Türkçe gazetelere sansür konularak bütün Türk kelimelerinin yerine İslam kelimelerinin tahvil edilmesini ve bütün bunların da İngilizlerin İslam siyasetinin bir sonucu olduğu ileri sürülmüştür.

Raporun devamında ise özellikle eğitim alanında Kıbrıs Türklerinin, Türklük bilincinin yok edilmeye çalışıldığı, lisenin başına öğretmenlik mesleği ile ilgisi olmayan bir kişinin müdür olarak getirildiği, milliyetçi olan öğretmenlerin işten çıkarıldığı, liseye dâhil edilerek açılan kolej sınıfıyla İngiliz dil ve kültürünün Türk öğrencilere benimsetilmeye çalışıldığı, Türkiye'de üniversite eğitimlerini tamamlayan Kıbrıs Türk gençlerinin, Kıbrıs adasında görev alabilmeleri için ek olarak İngiltere'deki üniversitelerden birini de bitirmelerinin şart koşulduğu, bu durumunda Türkiye'de eğitimini tamamlayan gençlerin adaya döndüklerinde çalışma hayatlarının önünün kapatılmasına sebep olduğu vurgulanmıştır.[737]

1931-1939 döneminde İngiliz idaresi, Türk lisesine çok az sayıda öğrenci almıştır. Nitekim İngiliz idaresi lise öğrenimi için Türk öğrencilere yılda sadece 50 kişilik bir kontenjan vermekteydi ve masrafların artacağı bahanesiyle de bu sayıyı arttırmamaktaydı. Bu dönemde Kıbrıs Türk gençleri için umut kapısı Türkiye olmuş ve liseyi bitiren gençler üniversite eğitimlerine devam etmek için Türkiye'ye göç etmişlerdi. Ancak Kıbrıslı Türk gençlerin bir tür denklik sınavı olan "bakalorya" sınavını geçmeleri şartı, bu sınav öğrencilerin önünde büyük bir engel oluşturmaktaydı. Bunun dışında Türkiye Hükümeti, Türkiye dışından üniversite eğitimi için gelmek isteyenlere oldukça sınırlı kontenjan ayırmaktaydı.[738] Bu denklik sınavı 1932 yılına kadar devam etmiş ve 1932 yılında Türkiye Konsolosu Muhittin Bey sınavın kaldırıldığını ve artık Kıbrıslı Türk öğrenciler için şart koşulmayacağını ilan etmiştir. Bu durum Türkiye'ye öğrenim için gelen öğrencilerin önündeki engeli kaldırmış ve birçok öğrenci tekrar üniversite eğitimi için Türkiye'ye akın etmeye başlamıştır.[739] İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Kıbrıs Türk Lisesi 1941 yılında Lapta'ya taşınmıştır. Orada 2 yıl kaldıktan sonra 1943 yılında tekrar eski yeri olan Lefkoşa'ya taşınmıştır.[740]

---

[737] BCA, 30.10.00/124.887.3, (14 Eylül 1938).

[738] Gürel, a.g.e., s. 180.

[739] Nesim, a.g.e., s. 293.

[740] Hüsnü Feridun, **Eğitimle Bir Ömür**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 31-35.

2.6. Atatürk Döneminde Türkiye ve Kıbrıs Türkleri Arasındaki İlişkiler

2.6.1. Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nun Açılması

1923 Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin Kıbrıs Türkleri ile bağlantısı, 1925 yılında Larnaka'da açılan Türkiye Konsolosluğu ile sağlanmıştır. Atanan ilk Türk Konsolos ise "dinamik ve milliyetçi kişiliği" ile bilinen Ali Asaf Bey olmuştur.[741] Ancak 1925 yılında açılan Türk Konsolosluğu uzun ömürlü olamamış ve konsolosluk 1927 yılında kapanmıştır. 1928 yılı ortalarına doğru tekrar açılan Türk Konsolosluğu'na, Ali Asaf Bey ikinci kez atanmış ve dört buçuk yıl görevini devam ettirmiştir.

1930 yılına kadar görevde bulunan Ali Asaf Bey, 1930 yılı ile birlikte görevini Celal Bey'e devretmiştir. Konsolosluk özellikle ikinci döneminden itibaren sadece göç işleri ile uğraşmamış, bunun yanında birçok faaliyette de bulunmuştur. Ali Asaf Bey konsolosluk görevinde bulunduğu süreç içerisinde Türkiye'ye yükseköğrenim görmek için gidecek olan Kıbrıs Türk gençlerine yardımcı olmuş, dernek ve cemiyetlerin faaliyetlerini takip etmiş, milli günlerin ve bayramların Kıbrıs Türkleri tarafından da kutlanması için girişimlerde bulunmuş ve en önemlisi de Kıbrıslı Türklerin Atatürk ilke ve inkılaplarını benimseyip uygulamasında yol gösterici olmuştur.[742]29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye'de Cumhuriyet'in ilan edilmesi, Kıbrıs Türkleri tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış ve sahiplenilmişti.

1925 yılından sonra da Kıbrıs Türkleri 29 Ekim'i "milli bayram" olarak kabul etmiş ve ada genelinde 29 Ekim bir bayram havası içinde kutlanmaya başlanmıştı. Her yıl bütün milli bayramlarda Lefkoşa'daki Birlik Ocağı, Türk Ocağı, Türk Esnaf Kulübü, Türk Derneği ve Spor Kulüpleri, Türk Dar'ül Elhan'ı başta olmak üzere bütün Türk kurum ve kuruluşlar, Türk evleri, dükkânlar ve okullar Türk Konsolosluğu tarafından sağlanan Türk bayrakları ile donatılır ve Atatürk resimleri asılırdı.[743] Davul zurna ile milli marşları söyleyen Kıbrıs Türkleri, yollarda "Yaşasın Kemal Paşa", "Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti" diye sloganlar atarak, coşkularını göstermekteydiler.[744] 29 Ekim dışında, 19 Mayıs, 30 Ağustos ve 9 Eylül İzmir'in kurtuluşu da Kıbrıs Türkleri tarafından bayram olarak kutlanmıştır. Konu hakkında Öğretmen Hatice Tahsin Hanım anılarında şöyle bilgi vermektedir:

> (…) Bedia, Vedia ve Beria Hanımlarla birlikte Cumhuriyet bayramında Konsolos Asaf Bey'i kutlamaya giderdik. Hâkim Raif Rauf Bey, Mehmet Remzi Bey, Süleyman Efendi ve daha birçok

---

[741] Beria Remzi Özoran**, Mustafa Kemal Atatürk İnkılâbı ve Kıbrıs Türkü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 2120; Demiryürek, "Cumhuriyet Hükümetleri, Atatürk Devrimleri ve Kıbrıs Türk Basını (1920-1940)", s. 149.

[742] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878- 1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 210-212; Nesim, "Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke Ve İnkılapları", s. 324; İsmail, " Lozan ve Atatürk'ün Kıbrıs'a Verdiği Önem", s. 46-47; Evre, a.g.e., s. 68.

[743] Akar, **Atatürkçü Kıbrıs Türkleri**, s. 15.

[744] Özoran**, Mustafa Kemal Atatürk İnkılâbı ve Kıbrıs Türkü**, s. 2120.

> ileri gelen Türkler de Asaf Bey'i ziyarete giderdi. O zamanlarda Konsolosluk binası Ledra Palas'ın karşısındaki bir bahçenin içerisindeydi. (…) İngiliz öğretmenlerin tüm baskı ve tehditlerine rağmen 29 Ekim 1930 günü okulumuzu Türk bayrakları ve çiçeklerle süslemiştik. Her şeyi göze almıştık. Okuldan atılma pahasınada olsa bu büyük bayramımızı kutlayacaktık. Diğer okullar da aynı şekilde süslenmişti. Okuldan ayrıldığımda Kardeş Ocağı binasının, Salim Aziz'in otelinin, Türk dükkânlarının ve evlerinin Türk bayraklarıyla süslendiğini görmüştüm. (…)[745]

1930'ların ortalarından itibaren İngiliz yönetimi, Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nun adadaki varlığından ve faaliyetlerinden rahatsız olmaya başlamıştı.[746] Dönemin İngiliz Valisi Ronald Storss ise Asaf Bey'i adada istememekteydi. Strorss'a göre; Asaf Bey ilk konsolosluk yıllarında yetenekli ve daha akla mantığa yatkın işlerle uğraşmaktaydı. Türkiye'ye göç etmek isteyen Türk vatandaşlarının göç işlerini düzenlemişti. Ancak ikinci dönem atanmasından sonra Türk milliyetçiliği propagandasını yapmaya başlamıştı. Storss kendisinin Türk halkının ileri gelenlerini bir araya toplayıp, onları bu konu hakkında uyardığını da belirtmektedir. Ayrıca Storss Asaf Bey'in İngiliz aleytarı kışkırtmalarda bulunduğunu da ileri sürmektedir.[747]

1930'lu yıllarda Kavanin Meclisi seçimlerinde Asaf Bey, Evkafçılara karşı açık bir şekilde Halkçıları desteklemiştir.[748] Asaf Bey'in de desteklediği Halkçılar seçimi kazanırken, İngiliz yanlısı olan Evkafçılar ise kaybetmişti. Evkafçılardan Dr. Eyyup Bey seçimlerde iç siyasete karıştığı gerekçesiyle Asaf Bey'i İngiliz Vali Storss'a şikâyet ederek şöyle demişti: "Larnaka'da ikamet eden Türk Konsolosu Asaf Bey, son zamanlarda Baf'ı iki kere ziyaret etmiş ve bana karşı olan bütün muhaliflerle temaslar yapmıştır. Seçim arefesinde Asaf Bey'in bölgemizi ziyareti ve sadece bana karşı olanlarla görüşmesi çok şaibeli bir durumdur."[749] Bunun üzerine İngiliz Dışişleri Bakanlığı Türkiye Cumhuriyeti'ne sözlü bir nota vererek, Asaf Bey'in adada kalmasına izin verilmeyeceğini bildirmişti. Türkiye Cumhuriyeti de Asaf Bey'i adadan alarak yerine Celal Arat'ı Kıbrıs Türk Konsolosu olarak göndermişti.[750] Asaf Bey'in adada Türk milliyetçiliğinin olgunlaşmasına büyük katkı sağladığını söylemek altı çizilmesi gereken bir durumdur.

Türk Konsolosluğu Kıbrıs Türkleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir köprü görevini görerek, bir nevi Türkiye'nin adadaki gözü kulağı olmuştur. Kıbrıs Türk halkını sürekli olarak gözlemleyen konsolosluk, ihtiyaç olduğu durumlarda da Kıbrıs Türklerine destek vermek için harekete geçmiştir. Zaman zaman Türkiye'ye gönderilen raporlarla, Kıbrıs Türklerinin durumları hakkında bilgi verilmiş ve gerekli görülen yardımlar Türkiye'den talep edilmiştir. Ancak İngiliz idaresi her seferinde adadaki Türk Konsolosluğu'nun varlığından rahatsızlık duymaktaydı. Nitekim

---

[745] Akkurt, **Kod adı: Lale,** s. 15.

[746] Gürel, a.g.e., s. 186.

[747] Storss, **The Memoirs of Sir Ronald Storss,** s. 531.

[748] Evre, a.g.e., s. 72.

[749] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 213.

[750] Evre, a.g.e., s. 74.

1935 yılında İngiliz Vali Richard Palmer, Larnaka'daki Türk Konsolosluğu'nun Lefkoşa'ya taşınmak istemesine sıcak bakmamış ve konsolosluğun Lefkoşa'ya taşınmasını uzun bir süre ertelemiştir.[751]

2.6.2. Atatürk'ün Kıbrıs Adasına Verdiği Önem

Mustafa Kemal Paşa hem stratejik hem de toplumsal olarak Kıbrıs adasına büyük önem vermiş ve sürekli olarak adadaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Kıbrıs'ın hem Akdeniz hem de Yakındoğu ticaret yollarının denetiminde önemli bir ikmal noktası olduğu ve Türkiye'nin muhtemel herhangi bir saldırıda kendi savunması için stratejik bir konumda bulunduğu Mustafa Kemal Paşa tarafından da belirtilmiştir.[752] Nitekim Mustafa Kemal Paşa vefatından bir süre önce güney sahillerinde yapılan bir donanma tatbikatı sırasında, etrafındaki Türk subaylara şöyle bir soru yöneltmiştir: "Türkiye'nin yeniden işgal edildiğini ve Türk kuvvetlerinin sadece bu bölgede mukavemet ettiğini farz edelim. İkmal yollarımız ve imkânlarımız nelerdir?" Genç subaylar Mustafa Kemal Paşa'ya birçok görüş sunarak fikirlerini beyan etmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa bütün subayların görüşlerini dinledikten sonra, elini haritaya uzatarak Kıbrıs adasını işaret etmiş ve "Efendiler! Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir" diyerek, Türkiye'nin Kıbrıs adası ile olan ilişkilerini kuvvetlendirmesini ve adadaki olayları yakından takip etmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır.[753]

Aslen Kıbrıs kökenli olan ve İstanbul'da Vali Yardımcılığı görevinde bulunan Şevket Yurdakul Mustafa Kemal Paşa'nın Kıbrıs'ı çok sevdiğini ve Kıbrıs'a önem verdiğini belirtmiş ve anılarında şöyle demiştir: "Büyük Ata Kıbrıslıları ve Kıbrıs'ı çok sevdiğini her vesile ile açığa vurmaktaydı. Ben bu vesilelerden birkaç tanesine şahit olmuş, iftihar etmiş, gurur duymuş, Kıbrıslı bir bahtiyarım."[754] Şevket Bey Atatürk ile bir karşılaşmasında da yaşadıklarını şöyle aktarmaktadır:

> (…) Atatürk, heyecanla, üzüntü ile gelirken arabanın önüne bir çocuğun fırladığını, durdurmak istediğini ve şoförün çocuğu zor kurtardığını anlattı. Sonra, etrafı ile ilgilenmeye başladı. Tanımadıklarının adlarını soyadlarını sordu. Sıra bana geldiği zaman, adımın Şevket ve soyadımın da Yurdakul olduğunu arz ettim. Derhal Mehmet Emin Yurdakul ile bir yakınlığım olup olmadığını ve nereli olduğumu sordu. Yakınlığım olmadığını ve Kıbrıslı olduğumu beyan edince, neden Yurdakul soyadını aldığımı sordu. Kıbrıs'ın, yurt için bilhassa İstanbul için, İngiliz'e köle olarak verildiğini, ben de o toprakta doğduğum için Yurdakul soyadını aldığımı açıkladım. Bu anda Atatürk, şimşek gibi çakan gözlerini gözlerimin içine dikerek; "Yakında orası da kölelikten kurtulacaktır." buyurdu. Yanında bulunan Tevfik Rüştü Aras'a dönerek şöyle demişti; "Duyuyor musun Aras, Kıbrıslıların duyduğu hasreti, üzüntüyü." (…)[755]

---

[751] Gürel, a.g.e., s. 184-187.

[752] Fatih Mehmet Sayın, "Solution of The Cyprus Problem and Turkish Position", **Journal of Qafqaz University,** 24, 2008, s. 54.

[753] Manizade, **Kıbrıs Dün Bugün Yarın**, s. 13.

[754] Yurdakul, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, s. 7.

[755] İsmail, "Lozan ve Atatürk'ün Kıbrıs'a Verdiği Önem", s. 73.

Atatürk'ün Kıbrıs'a ne kadar önem verdiğini gösteren bir diğer örnekte; Hatay'ın Türkiye'ye dâhil edildiği günlerde Çankaya köşkünde görevli bulunan Kıbrıslı Mehmet Saffet Engin Arın'ın[756] Mustafa Kemal Paşa'ya Kıbrıs'ın durumunun ne olacağını sorduğu ve Mustafa Kemal Paşa'nın da Saffet Bey'e cevabının "Onun da sırası gelecek Saffet Bey" şeklinde olduğudur.[757] Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri Kıbrıs'ın geleceği hususunda oldukça manidardır. Sonuç olarak Atatürk döneminde Kıbrıs Türk halkının hem toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarının hem de siyasi beklentilerinin dikkate alındığını ve o yönde bir politika takip edildiğini söylemek mümkündür.

2.6.3. Türkiye ve Kıbrıs Türkleri Arasındaki Sportif ve Kültürel Faaliyetler

Atatürk döneminde Türkiye ve Kıbrıs Türk halkı arasındaki ilişkilerde büyük bir gelişme yaşanırken, bu durum sportif ve kültürel faaliyetler üzerinde de etkisini göstermiştir. 1920 yılından itibaren Türkiye'den birçok tiyatro topluluğu, sanatçı ve spor ekipleri Kıbrıs adasına gitmeye başlamıştı. Örneğin 1929 yılında İstanbul Darülbedayi (Şehir Tiyatrosu) sanatçıları Kıbrıs'a giderek, Lefkoşa, Mağusa, Limasol ve Larnaka'da gösterilerini halka sunmuşlardı.[758] 1925 yılında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti[759] Kıbrıs adasında bir şube açarak, hasta, kimsesiz ve şehit çocuklarına sahip çıkmak ve onların bakımlarını üstlenmek istemiştir.[760]

Mart 1930'da İstanbul Daülfünun'a bağlı bulunan bir futbol takımı, Kıbrıs'a gelerek Lefkoşa Türk İdman Yurdu ve Lefkoşa Türk Lisesi ile müsabakalarda bulunmuştur.[761] 1931 yılında

---

[756] Mehmet Saffet Engin Arın 1900 yılında Kıbrıs Girne'de dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini Kıbrıs adasında tamamlayan Mehmet Saffet Bey, 1920 yılında üniversite eğitimi için Amerika'ya gitmiştir. 1922-1927 yılları arasında Colombia Üniversitesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Ayrıca ünlü bilimci John Dewey'in de öğrencisi olmuştur. Amerika'da eğitim görerek Türkiye'ye dönen sayılı gençlerden olan Mehmet Saffet Bey, Atatürk'ün de dikkatini çekmiştir. Atatürk'ün sohbet toplantılarına davet edilen Mehmet Saffet Bey, Türk dili ve tarihi üzerine yapmış olduğu çalışmalarla da dikkat çekmiştir. 1933 yılında Atatürk'ün emriyle Türk Tarih Kurumu üyeliğine atanmış, 1933-1935 yılları arasında da Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği yapmıştır. Mehmet Saffet Bey kendisini Atatürkçülük ve Türkçülüğe adamış bir sosyolog, tarihçi ve felsefecidir. Yaşamı boyunca otuzdan fazla kitap ve makale yayımlamıştır. 1930'ların sonuna doğru da *Kemalizm İnkılabının Prensipleri* adlı 3 ciltlik bir eser yayımlamıştır. Mehmet Saffet Bey 1987 yılında hayata veda etmiştir. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Seher Kaşker, **Mehmet Saffet Engin Arın, Yaşamı, Eserleri, Düşünceleri ve Türk Sosyolojisine Katkıları,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2002, s. 4-9.

[757] Yurdakul, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, s. 10; Manizade, **Kıbrıs Dün Bugün Yarın**, s. 13-23.

[758] Ulvi Keser, "Genç Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** 6(14), Bahar 2007, s. 69.

[759] Günümüzde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Kurumu olarak bilinen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sosyal kurumu olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 30 Haziran 1921 tarihinde kurulmuştur. Cemiyet'in kuruluş amaçları ise şöyle sıralanmıştır. İlk olarak şehit çocuklarının bakımı ve korunması, savaş zamanlarında felakete uğrayan çocukların milletçe korunması ve yedirilip içirilmesi, zor durumda kalan bütün çocukların korunması, maneviyatlarının güçlendirilmesi, her birinin eğitimi üstlenilerek vatan millete faydalı olacak şekilde yetiştirilmeleri, fakir ve hasta çocukların tedavilerine yardım edilmesi, fakir okul çocuklarına gıda ve kırtasiye yardımının yapılması gibi. Bkz. Makbule Sarıkaya, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (34), Erzurum, 2007, s. 323-325.

[760] Sarıkaya, a.g.e., s. 328.

[761] Futbol adaya İngilizler tarafından getirilmiş ve adanın en önemli spor faaliyeti olmuştur. İngiliz Okulları 1902 yılında futbola başlamıştır. İlk Kıbrıs Türk Futbol Kulübü 1907 yılında kurulmuştur. 1908 yılında Larnaka'da American Academy kurulmuştur. İlk Kıbrıs Rum futbol takımları, 1900'lerin başında bazı atletik kulüpler altında kurulmuştur. Anorthosis

Türkiye'nin en ünlü pehlivanları olan Dramalı Hasan, Petriçli Hüseyin ve İstanbullu Ethem Efendi Kıbrıs adasını ziyaret ederek, güreş müsabakalarına katılmışlardır. 1932 yılında Adana Seyhan Futbol takımından 50 kişilik bir ekip Kurban Bayramı'na denk gelen 16-24 Nisan arasında, Lefkoşa Türk İdman Yurdu ile müsabakalar yapmış ve halk bu müsabakaları büyük bir ilgi ile karşılamıştı. Yapılan ilk maçta 3-3 beraberlik sağlanırken, ikinci maçta ise Seyhan Futbol Kulübü, Lefkoşa Türk İdman Yurdu'nu 1-0 mağlubiyete uğratmıştı.

1928 yılında Türk Akademi Tiyatro Heyeti, Vasfi Rıza Zobu başkanlığında adaya gelerek William Shakespeare'in *Othello* oyununu 7 defa sahnelemiştir. Mayıs 1930'da *His Master's Voice* şirketine bağlı olarak çalışan Toto (Karaca) ve Fikriye Hanım'ın da içlerinde bulunduğu bir grup Ses ve Saz sanatçısı, Papadopulos Sineması ve Magic Palas'ta bir konser vermiştir. Aynı sinemada dönemin ünlü keman sanatçılarından Sadi Bey ve eşi Eftalya Hanım'ın da içinde bulunduğu "Dar'ül Elhan" tiyatro grubu gösteri sunmak maksadıyla adaya gitmiştir. Münir Nurettin Selçuk, Nigar Uluer, Ahmet Üstün gibi Türk Sanat Müziğinin önde gelen isimlerinin adaya yapmış oldukları geziler, Muhlis Sabahattin Bey yönetiminde 27 kişilik bir operet grubunun Magic Palas'ta düzenledikleri gösteri iki ülke arasındaki önemli kültürel faaliyetlerdir.[762]

Vergi Bedevi'ye göre, 1931 yılına kadar Amerika'dan 2.157 sesli, 31.670 sessiz toplam 33.827 adet film getirilmiştir. Bunun dışında 1932 yılında Kıbrıs adasına Mısır, Suriye ve Filistin gibi Arap ülkelerinden de filmler getirilmeye başlanmıştı.[763] Bu dönem içerisinde Kıbrıs adasına getirilen ilk Türk filmi *Milyon Avcıları* isimli film olup, başrolünde dönemin en ünlü sinema ve seslendirme sanatçısı *Ferdi Tayfur* oynamıştır.[764] Müzikal bir komedi olan ve Onnik Gülyan tarafından Kıbrıs adasına getirilen *Karım Beni Aldatırsa* isimli film, halk tarafından büyük beğeni ile karşılanmıştır. Bu iki filmin ortak özelliği ise doğrudan Türkiye'den değil, Mısır'dan kiralanmış olmalarıydı.[765] Papadopulos Sineması'nın sahibi tarafından kiralanan *Leblebici Horhor Ağa* da 1930'lu yıllarda adada gösterilen ve büyük beğeni ile karşılanan filmler arasındadır. Adada 1945 yılına kadar bu üç film dışında Türkçe film gösterilmemiştir.

---

kulübü 1911 yılında kurulmuştur. POP (Podosferikos Omilos ta Pankypria) 1914 yılında İngiliz Okulu mezunları tarafından kurulmuş ve 1924 yılında dağılmıştır. Loncaların Panagrotikoları, Soyluların Güveni, Apoel ve Olimposakos adı altında birçok kulüp varlığını sürdürmüştür. Okullar arası futbol maçları ise 1908 yılı itibariyle başlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Cavit An, "The First Turkish Cypriot Football Clubs, Intercommnal Football mMtches, Multiethnic Football Teams and Chetinkaya (1902-1955)", **4th International Cyprological Congress,** Nicosia, April 2008, s. 1-2.

[762] Keser, "Genç Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması", s. 69-70.

[763] Vergi Halil Bedevi, **Kıbrıs Türk Sinemacılığı,** Bozkurt Basımevi, Lefkoşa, 1953, s. 11-13.

[764] Keser, "Genç Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması", s. 70.

[765] Bedevi, **Kıbrıs Türk Sinemacılığı,** s. 11-13.

2.6.4. Hamidiye Gemisinin Kıbrıs Adasını Ziyareti

Atatürk döneminde önemli gelişmelerden biri de Hamidiye[766] askeri öğrenci gemisinin 1938 yılında Kıbrıs adasına yapmış olduğu ziyarettir.[767] Hatay sorununun gündemde olduğu ve Türkiye-Fransa ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde böyle bir gezinin yapılması ve geminin Hatay ilçesindeki bir limana uğraması yapılacak gezinin tesadüfi bir gezi olmadığını göstermektedir. Geminin diğer bir özelliği de Rauf Orbay'ın Balkan Harbi sırasında, Akdeniz ve Yunanistan sularında Hamidiye zırhlısı ile yaklaşık 7 buçuk ay Yunan ticari ve askeri gemilerini durdurma harekâtında bulunması ve Türk ticari faaliyetlerine de destek vermiş olmasıdır. Akdeniz ve Yunan sularını bu kadar iyi bilen bir askeri geminin 25 yıl sonra, tekrar Akdeniz'de görülmesi stratejik bir hamle izlenimi vermektedir.

Düzenlenen gezi programına göre Hamidiye gemisi 16 Mayıs 1938 tarihinde Haydarpaşa'dan hareket edecek[768] ve 7 Temmuz'da harekâtını tamamlayacaktı.[769] Başta geminin komutanı Yarbay Necati Özdeniz bulunacak ve 25 subay, 35 subay öğrencileri, 50 deniz okulu öğrencileri, 300 er asker ile mürettabat bulunmaktaydı.[770] Geminin rotası ise 7-10 Haziran Suda (Girit); 12-15 Haziran İskenderiye (Mısır); 17-19 Haziran Hayfa (Mısır); 20-22 Haziran Mağusa (Kıbrıs); 23-25 Haziran İskenderun; 6-7 Temmuz Rodos; 7 Temmuz Bodrum olarak belirlenmişti.[771]

Mustafa Kemal Paşa'nın İskenderiye ve Mağusa gibi stratejik limanları geminin gezi rotasına eklemesi aslında Fransa ve İngiltereye verilen ince mesajların da bir örneğidir. Ayrıca Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra ilk kez bir Türk askeri gücü Kıbrıs adasına çıkış yapmıştır.[772] Kıbrıs Türkleri ise 60 yıldan sonra ilk kez Türk bayrağı taşıyan bir gemiyi adada görmüşlerdi.[773] Hamidiye'nin Mağusa'yı ziyareti Kıbrıs Türk halkı tarafından büyük bir coşku ve heyecanla karşılanmıştır.[774] Hamidiye gemisini görmek, Türk askerleri ile hasret gidermek ve Türk bayrağını seyretmek için

---

[766] 1903 yılında İngiltere'de inşa edilmiş olan Hamidiye Zırhlısı Osmanlı ülkesine geldiği ilk dönemde Abdülhamit olarak isimlendirilmiş, ancak II. Meşrutyet döneminden itibaren Hamidiye olarak ismi değiştirilmiştir. Hamidiye Zırhlısı Balkan Savaşları'ndan başlayarak Osmanlı Devleti'ne çeşitli cephelerde hizmet etmiştir. Daha sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nin hizmetine girmiş bir savaş gemisidir. Türkiye'yi yurtdışında tanıtmak ve dost olan ülkelerle karşılıklı ilişkileri geliştirmek için bizzat Mustafa Kemal'in talimatıyla hareket eder ve yine Mustafa Kemal tarafından denetlenirdi. BCA, 30.11.10/ 55.12.8, (05.05.1930).

[767] Nesim, "Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları", s. 332.

[768] "Hamidiye'nin Karadeniz Seyahati", **Tan**, (16.05.1938), s. 4.

[769] BCA, 030.10.00/62.415.8, (27 Nisan 1938).

[770] BCA, 030.10.00/62.415.8, (27 Nisan 1938).

[771] BCA, 030.10.00/62.415.8, (27 Nisan 1938).

[772] Ulvi Keser, "Hamidiye Zırhlısı: 1924 Karadeniz ve 1938 Kıbrıs Gezileri", **Sakarya Üniversitesi Fen Eebiyat Dergisi,** 10(1), Sakarya, 2008, s. 327.

[773] BCA, 30.10.00/124.887.3, (14 Eylül 1938).

[774] BCA, 30.10.00/124.887.3, (14 Eylül 1938).

adanın dört bir tarafından binlerce Kıbrıs Türkü Mağusa'ya akın etmiştir. Kıbrıs Türkleri büyük bir coşku içinde, "Türkiye, Mustafa Kemal Paşa" lehine tezahüratlar atarak sokakları inletmişlerdir.

İngilizler, Kıbrıs Türklerinin bu davranışlarından memnun kalmadıkları gibi, onların faaliyetlerini de kışkırtıcı bulmaktaydılar. Özellikle "Yaşasın Anavatan, Yaşasın Atatürk" şeklindeki tezahüratlar, Vali Palmer'i hem tedirgin etmiş, hem de Türklerin akın akın Mağusa'ya gelmesi karşısındaki şaşkınlığını gizleyememiştir.[775] Londra'daki Türkiye Büyükelçisi Fethi Okyar Bey, Hamidiye gemsisinin gezi programı dâhilinde 20-22 Haziran tarihleri arasında Mağusa'ya geleceğini, 11 Mayıs tarihli bir belgeyle İngiliz Dışişleri Bakanlığına bildirmiş ve gerekli iznin verilmesini rica etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı vermiş olduğu cevapta ise Hamidiye okul gemisinin Mağusa ziyaretine herhangi bir itirazları bulunmadığı yönünde olmuştur. Bu izin verilmeden önce ise İngiliz Sömürgeler Bakanlığı bir yazı ile Kıbrıs Valisi Palmer'den durumun ayrıntılarını istemiş ve onun görüşünü de almıştır. Vali Palmer'in verdiği cevapta ise Türk okul gemisine olağan kolaylığın gösterileceği ve bu durumdan memnun kalınacağı yönündedir. Böylelikle Hamidiye'nin Mağusa ziyareti için resmi izin de alınmış ve 20 Haziran günü Hamidiye gemisi Mağusa'ya gelmiştir.[776] İngiliz idaresi ise Hamidiye gemisininin Kıbrıs adasına yapmış olduğu geziden büyük bir memnuniyet duyduğunu ifade ederek, gemi personeline yemekler ve organizasyonlar düzenlemiştir. İngilizler basına yansıyan açıklamalarında ise Türk-İngiliz dostluğundan sıkça bahsedip, Kıbrıslı Türklerin de İngiliz idaresi altında yaşamaktan son derece mutlu olduklarını ifade etmişlerdir.[777]

Kıbrıs Valisi Palmer, İngiliz Sömürgeler Bakanı'na göndermiş olduğu raporda bu konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

> Mağusa limanını ziyaret eden en büyük gemi olan Hamidiye'nin limanda bulunduğu süre içinde, yıllardan beri eşi görülmemiş şekilde binlerce Müslüman ahali, sürekli akan bir ırmak gibi, adanın her yanından gemiyi görmek için Mağusa'ya akın etti. Büyük ve coşkulu olmasına karşın gerek Lefkoşa'daki, gerekse Mağusa'daki kalabalık halk kitleleri daima ağırbaşlı, düzenli ve iyi bir davranış içinde oldular. Genel atmosfer içtenlik ve dostluk doluydu. Ziyaretçilerin, kendilerini karşılamak ve ağırlamak için alınan önlemlerden çok memnun kaldıkları ve takdir duyguları içinde oldukları gözlenmiştir.[778]

Hamidiye gemisinin Kıbrıs gezisi Türk basınında da geniş yer bulmuştur. 24 Haziran 1938 tarihli gazete haberlerinde Hamidiye'nin gezisinden şöyle bahsedilmektedir:

> Kıbrıs Türklerini teşkil eden binlerce halk mektep gemisinin bu ziyaretini kutlamak için adanın her tarafından Mağusa'ya gelmiş bulunuyorlardı. Gemi komutanı Necati Özdeniz tarafından resmi

---

[775] Keser, "Hamidiye Zırhlısı: 1924 Karadeniz ve 1938 Kıbrıs Gezileri", s. 333.

[776] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 295.

[777] Keser, "Hamidiye Zırhlısı: 1924 Karadeniz ve 1938 Kıbrıs Gezileri", s. 327.

[778] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 298.

> ziyaretler yapıldıktan sonra Hamidiye'nin subay ve talebeleri saat 17'de Mağusa İngiliz kulübünde bir çay ziyafetine iştirak ettiler. Akşam da Mağusa kaymakamı tarafından gemi erkânının ve Türk konsolosunun hazır bulunduğu bir ziyafet verilmiştir. Aynı akşam Mağusa Türk Ocağı tarafından da diğer gemi zabitleri şerefine bir akşam yemeği verilmiştir. Geminin subay ve talebeleri Lefkoşa'ya gittiklerinde de yine aynı coşku ile karşılanmışlardır. (…)Hamidiye akşam saat 6'da Payas'a mütevvecihen buradan ayrılmuştır. Mektep gemisinin bu kısa ziyareti adada fevkalade iyi intibalar bırakmış ve adada çıkan her dilden gazeteler bu ziyaretten uzun yazılarla bahsetmiştir.[779]

Hamidiye gemisinin adayı terketmesinden 2 gün sonra Vali Palmer, "Gizli" kaydıyla İngiliz Sömürgeler Bakanı Malcolm Macdonald'a gönderdiği bir raporunda, Hamidiye'nin orada bulunduğu süre içerisinde yaşananları aktarmış ve şöyle demiştir:

> Bu ziyaretin yerel ulusal duygular üzerindeki etkilerine ilişkin gözlemlerimi belirtmek isterim. Hamidiye'nin Kıbrıs'ı ziyareti haberi çok canlı bir biçimde Söz ve Ses gazeteleri tarafından istismar edilmiştir. Bu yayın organları, tüm uyarılara karşın, Evkaf Dairesi'ne karşı hücuma geçerek, ayrıca "Anavatan" ve "Atatürkümüz" deyimlerini kışkırtıcı şekilde kullanarak, uzun bir süreden beri Türk ulusal propoganda kampanyası başlatmış bulunuyorlar. Aslında hükümeti küçük düşürme girişimleri bu gazetelerin ulaştığı ve satıldığı Türkiye'de zararlı ve yanlış izlenimler yaratma hesabı içinde yapılmaktadır. Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin Türiye'ye ve Türkiye Cumhurbaşkanına Karşı düşmanca duygular taşıdığı izlenimini yaratmaktadırlar. Başka nedenler yanında, işte bu yüzdendir ki Türk donanmasına bağlı okul gemisinin ziyareti öncesinde yeniden başlattıkları bu saldırılar karşısında Sömürge Müsteşar Vekili Söz ve Ses gazetelerini, 1934 ve 1936 tarihli "Gazete, Kitap ve Matbaalar Yasası" hükümleri altında sansüre tabi tutmuştur. (…)[780]

İngiltere Hükümeti Rumlar gibi Türkler arasında da milliyetçilik akımlarının başlamasını istememekteydi. Çünkü İngiliz idaresi Türkleri, Rumlara karşı bir denge unsuru olarak kullanmaktan yanaydı. Ancak her iki milletin de milliyetçilik akımı için direnişe geçmesi, İngilliz idaresini zor durumda bırakabilirdi. İngiliz Vali Palmer Kıbrıs Türklerinin Hamidiye gemisine göstermiş oldukları ilgi ve coşkunun birgün milliyetçilik hareketine dönüşeceğinin de farkındaydı. Bu sebeple de durumu İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'na bildirmiş ve önlem alınması gerektiğini vurgulamıştı. Nitekim Hamidiye gemisi adadayken, bu ziyaret hakkında yazılar yazılması yasaklanmış ve Kıbrıs Türklerini kışkırtıcı yayımlar yaptıkları gerekçesiyle Söz ve Ses gazetelerine sansür uygulanmıştır. Gazetelere uygulanan sansür Hamidiye'nin adayı terketmesinden sonra bile kaldırılmamıştır.[781]

---

[779] "Hamidiye Payas'a Hareket Etti", **Cumhuriyet**, (24.06.1938), s. 3; "Hamidiyemiz Mağusa Limanı'nı Ziyaret Etti", **Akşam,** (24.06.1938), s. 6; "Hamidiye Kıbrıs'ta Coşkun Tezahüratla Karşılandı", **Son Posta**, (24.06.1938), s. 3; "Hamidiye Dolaşıyor", **Son Telgraf**, (24.06.1938), s. 3; "Hamidiye Payas'ta", **Tan**, (24.06.1938), s. 1; "Hamidiye Payas'a Gidiyor", **Ulus,** (24.06.1938), s. 1; "Hamidiye Kıbrıs'ta Türklerin Coşkun Tezahürleriyle Karşılandı", **Yeni Sabah**, (24.06.1938), s. 1,3; "Hamidiye Kruvazörümüz", **Anadolu**, (24.06.1938), s. 8; "Hamidiye Kıbrıs'tan Payas'a Hareket Etti", **Haber Akşam Postası,** (24.06.1938), s. 4.

[780] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 298-303.

[781] BCA, 30.10.00/124.887.3, (14 Eylül 1938).

2.6.5. Atatürk'ün Vefatı ve Kıbrıs Türkleri

Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde hayata veda etmiştir. Mustafa Kemal'in ölüm haberi Türkiye'de olduğu gibi, Kıbrıs adasındaki Türk toplumu tarafından da büyük bir üzüntü ile karşılanmış ve ulusal yas ilan edilmiştir. Atatürk'ün ölümü karşısında şaşkınlığa uğrayan Kıbrıs Türkleri bu günden sonra da Ata'nın emanetlerine sahip çıkarak, gerek İngiliz idaresinin yaşattığı sorunlara gerekse Rumların Enosis amaçlı faaliyetlerine boyun eğmeyerek, özgürlük ve bağımsızlık yolunda ilerlemişlerdir.[782]

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm haberini Kıbrıs basınından Vakit gazetesi sahibi ve başyazarı Avukat Hakkı Süleyman, 11 Kasım 1938 tarihinde gazetesinde şu şekilde paylaşmıştır:

> Türk Dünyası büyük dâhisi için acılar içinde kan ağlamaktadır. Kara ve çok acı bir haber: Yeni Türkiye'nin banisi ve devlet reisi Atatürk'ün dün saat 9'da vefat ettiklerini Royter bildiriyor. Bu kara haberi gözlerimiz yaşla dolu, ellerimiz titreyerek, acılar içinde gazetemiz sütunlarına geçirmek talihsizliği ile karşı karşıya gelmemizden ne kadar bedbaht imişiz. Evet, Atatürk vefat etmiş olabilir. Fakat asıl Atatürk tarihin malı ve Atatürk'ün ölmesine imkân var mı? Türk milletinin derin ve nihayetsiz acılarına bütün varlığımızla iştirak eder ve Türk Dünyasına sabır ve tahammüller bahşetmesini Ulu Tanrıdan yalvarırız. Atatürk'ün vefatı münasebetiyle adamızdaki bütün konsolosluklar dün bayraklarını yarıya indirerek mateme iştirak ettiler.[783]

Rauf Denktaş ise sahibi olduğu Nacak gazetesinin 12 Ağustos 1960 tarihli nüshasında Atatürk'ün öldüğü günden şöyle bahsetmektedir:

> 1938'de Atatürk'ün ölümünü hatırlıyorum. Hastalığının seyrini gazetelerden, radyodan takip etmiştim. Bir gün öldüğü haberi yayıldı. Babam evde hıçkırarak ağlıyordu. Bütün Kıbrıs Türklüğü mateme bürünmüştü. O akşam yüksek bir İngiliz idare memurunun evinde bir parti vardı. Birkaç Türk memur babama akıl danışmaya gelmişti. Acaba partiye gitmemezlik edebilirler miydi? Babam bir yere sinirlenince başına kolonya sürerdi. Elini kolonya şişesine attığını gördüm. Başını ovuşturarak cevap verdi; "Yahu bunun da sorması olur mu? Tabii gitmeyeceğiz. Matemimiz var, gelemedik diyeceğiz." diye cevap verdi.[784]

Atatürk'ün ölümü sebebiyle çeşitli dillerde gönderilen taziye mesajları da Türkçe'ye çevrilerek Vakit gazetesinde yayımlanmıştır. 20 Kasım Pazar günü, yani Atatürk'ün ölümünden 10 gün sonra Lefkoşa'da Ayasofya Cami'nde Atatürk'ün ruhu için mevlid okutulmuştur. 21 Kasım günü de Kıbrıs İslam Esnafı adına Atatürk için bir mevlid okutulmuş ve bu mevlide Lefkoşa Komiseri Mr. Montaque de katılmıştır.[785] Ardından Atatürk'ün hayatını ve mücadelesini yansıtan fotoğraflar, dergiler ve

---

[782] Gürel, a.g.e., s. 189.

[783] M. Akif Erdoğru, "Atatürk'ün Ölümünün Kıbrıs Basınındaki Yankıları", **Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi, 17-22 Kasım 2011 Makedonya Bildiriler**, 3, Orhan Neçare (Haz.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 2097; Altan, **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması**, s. 185; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 315.

[784] Rauf Denktaş, "1930-1960 yıllarında Kıbrıs Türkü", **Nacak**, (12.08.1960), s. 1.

[785] Altan, **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması**, s. 187.

kitaplar Kıbrıs adasında çoğaltılmaya başlanmıştı. Kıbrıs Türkleri evlerini, kahve ve kulüplerini Atatürk'ün resimleri, sözleri ve gençliğe hitabesi ile donatılmıştı. Ayrıca Atatürk'ü anlatan "Atatürk" filminin de adaya getirileceği ve sinemalarda gösterileceği haberleri Kıbrıs Türkleri arasında yayılmaya başlamıştı.

Ancak 1931 isyanı sonrasında İngilizler'in almış olduğu sıkı önlemler kapsamında basın-yayın ve filmler için sansür uygulanmaktaydı. Atatürk filmi de İngilizler'in sansür uygulamasına takılmış ve adada gösterimine izin verilmemişti. Bunun üzerine Kıbrıs Türk Konsolosu durumu Ankara'ya bildirmişti. Dışişleri Üçüncü Daire Genel Müdürü Esat Atuner 24 Aralık günü İngiliz Büyükelçiliği Müsteşarı Mr. Morgan'ı çağırarak konu hakkında bilgi istemiştir. Mr Morgan ise; "Bu tür bir film Kıbrıs'ta kargaşa yaratabilir. Adada özel bir durum vardır." açıklamasında bulunmuştur. Bu konu uzun bir süre Türkiye-İngiltere hattında tartışılmış ancak 1940'lı yılların ortalarına kadar Atatürk filmi adaya getirilmemiştir.[786]

[786] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler,** s. 312-313.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN 1950 YILINA KADAR ADADAKİ İNGİLİZ YÖNETİMİ (1939-1950)

3.1. İkinci Dünya Savaşı ve Kıbrıs Adası

3.1.1. İkinci Dünya Savaşı Yılları

Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırması ve bunun üzerine İngiltere ve Fransa'nın da 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmesi ile İkinci Dünya Savaşı başlamıştı.[787] Savaş ilanının ardından Hitlerin hızla ilerleyebileceğini düşünemeyen Avrupalı Müttefik Devletler, büyük bir yanılgıyla Maginot Hattı'nın gerisinde beklemeyi tercih etmişlerdi.[788] ABD ise savaşın gidişatını uzun bir süre uzaktan izlemiş ve savaşa müdahale etme konusunda aceleci olmamıştı.[789] Hitler 10 Mayıs'ta Belçika ve Hollanda'ya, 10 Haziran'da da Fransa'ya girerek, İsviçre sınırına ulaşmıştı. Fransa'yı Maginot Hattı'nın gerisine itmeyi başaran Almanya, 14 Haziran günü Paris'e girmişti. İngilizlerden ve ABD'den beklediği desteği göremeyen Fransa, Almanya ile ateşkes imzalayarak Vichy Hükümetini kurmuştu.[790]

Fransa zaferinin ardından İngiltere üzerine giden Almanya, İngiltere'ye önce bir hava saldırısı gerçekleştirmiş ancak başarılı olamamıştır. 7 Eylül 1940 tarihinde ise Londra'yı bombalamış fakat bir türlü istediği başarıyı elde edememiş ve 12 Ekim'de Londra'dan çekilmiştir.[791] İngiltere saldırısından sonra Almanya, Sovyet Rusya ile daha önce imzaladığı Saldırmazlık Paktı'na rağmen, 22 Haziran 1941 tarihinde Barbarossa Harekâtı ile Sovyet coğrafyasını işgale başlamıştır.[792] Müttefik Devletler ile birlikte hareket eden Sovyetler, geniş coğrafyanın vermiş olduğu avantajla, dondurucu kış şartlarına alışkın olmayan Alman askerlerini mağlubiyete uğratmıştır. 11 Aralık 1941 günü

---

[787] J. F. C. Fuller, **The Second World War 1939-1945,** Eyre & Spottiswoode, London, 1948, s. 47.

[788] Strategicus, **A Short History Of The Second World War**, Faber And Faber Ltd, London, 1948, s. 38.

[789] Gaddis Smith, **American Diplomacy During The Second World War 1941-1945**, John Wiley and Sons, USA, 1965, s. 2.

[790] Winston S. Churchill, **The Second World War Their Finest Hour**, 2, Book 1, The Reprint Society, London, 1949, s. 38-58.

[791] Sir Llewellyn Woodward, **British Foreign Policy in The Second World War**, Her Majesty's Stationery Office, London, 1962, s. 1-16; Churchill, a.g.e., s. 266-311.

[792] G. Deborin, **Secrets of the Second World War**, (Trans. Vic Schnelerson), Progress Publishers, Moscow, 1971, s. 62-90.

Japonya'nın ABD üslerini bombalaması üzerine, ABD savaşa dâhil olmuştur. ABD'nin savaşa girmesiyle 1944 yılına kadar direnen Almanya, hem doğudan hem de batıdan işgale uğramış ve Müttefik Devletlerin Berlin'e girmesiyle birlikte, 7 Mayıs 1945 tarihinde teslim olmuştur.[793] ABD 6 ve 9 Ağustos 1945'te Japonya'ya attığı atom bombalarının ardından Japonlar 2 Eylül 1945'te kayıtsız şartsız teslim olmuş ve böylelikle İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir.

3.1.2. İngiltere'nin Savaş Yıllarında Kıbrıs Politikası

Almanya'nın Avrupa'daki hedef noktalarına saldırıları devam ederken, müttefiki İtalya ise Kuzey Afrika'da başlatmış olduğu askeri harekât neticesinde Somali ve Sudan'ı ele geçirmişti. İngiltere bir yandan Alman ordularının işgallerine karşı koymaya çalışırken, diğer yandan da Akdeniz'deki üslerini İtalyan saldırısına karşı korumaya çalışmaktaydı. 1940 yılında Süveyş'i ele geçirmek için harekete geçen İtalya, 22 Ekim'de Kıbrıs adasını bombalamış ancak bombaların denize düşmesi sebebiyle adada herhangi bir kayıp olmamıştı. İtlaya bu saldırıdan bir hafta sonra yani 28 Ekim'de Yunanistan'ı işgal etmiş, fakat Yunan orduları 2 Kasım'da İtalya'nın ilerleyişini durdurmayı başarabilmişti.[794]

Mart 1941'de Atina'da savaşın gidişatı üzerine yapılan bir toplantıda Yunan Başbakanı Aleksandır Korizis konuyu Kıbrıs adasına getirerek adanın Yunanistan'a ilhak edilmesini istemiştir. Ancak İngiltere Dışişleri Bakanı Eden böyle bir konuda müzakere yapma yetkisi bulunmadığını ifade ederek konuyu kapatmıştır. Yunanistan Başbakanı Korizis 10 gün sonra Eden'e tekrar bir muhtıra sunarak Yunanistan'ın Hitler tarafından işgal edilmesinin çok yakın olduğunu, Girit de dâhil olmak üzere hiçbir Yunan adasının güvenliğinin olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Korizis Kıbrıs'ın tamamının veya bir bölümünün Yunanistan'a verildiği takdirde, Yunan Hükümetinin ve Yunan kralının Kıbrıs'a yerleşeceğini de muhtıraya ilave etmiştir. Eden ise vermiş olduğu cevapta böyle bir durumun mümkün olmadığını, Yunan kralının herhangi bir egemenlik hakkı olmadan isterse adada oturabileceğini ifade etmiştir.[795] Ancak Eden'in bu önerisine karşı Yunanistan'dan herhangi bir cevap gelmemiştir.

İtalya'nın Yunanistan üzerindeki başarısızlığı karşısında Alman orduları, Nisan 1941'de Yunanistan üzerinden saldırıya geçmiş ve Mayıs 1941'de Girit'in düşmesiyle Yunan toprakları işgale uğramıştır.[796] Nitekim Yunanistan'ın işgal edilmiş olması, Kıbrıs Rumları üzerinde olumsuz etkiler

---

[793] Strategicus, a.g.e., s. 238-239.

[794] Savaş yıllarında Yunanistan hakkında detaylı bilgi için bkz. Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 149; Ulvi Keser, **Kızılay Belgeleri Işığında Yunanistan'da Ölüm, Açlık, İşgal 1939-1949,** Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2010.

[795] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 329.

[796] Violetta Hionidou, **Famine and Death in Occupied Greece 1941-1944**, Cambridge University Press, Newyork, 2006, s. 13; Konstantin Çukalas, **Yunanistan Dosyası**, (Çev. Şeyla), Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 63.

yaratmıştı. Ayrıca Almanya Berlin radyosundan Kıbrıs halkına hitaben Rumca yayın yaparak; "eğer Almanya savaştan galip çıkarsa, Kıbrıs adasını Yunanistan'a verecekleri" vaadinde de bulunmaktaydı. Bu durum karşısında Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Michael Palairet, Kıbrıs Rumlarını ve Yunan halkını Müttefikler safında tutmak ve moral olarak da güçlendirmek için, İngiltere'nin aynı tutumu sergilemesini ve adanın Yunanistan'a verilmesini önermişti. Ancak İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden bu öneriye şiddetle karşı çıkmıştır.[797] Almanya'nın Kıbrıs üzerine herhangi bir harekât yapmayacağının anlaşılması ve aynı zamanda Yunanistan'ın Kıbrıs adası üzerindeki isteklerinin artması, Kasım 1941'de İngiltere'nin ada hakkında yeni bir açıklama yapmasına sebep olmuştur. Nitekim İngiliz idaresi; "savaş sonrasında Kıbrıs adasının İngiltere'den Yunanistan'a devredilmesi mevzu bahis değildir." yönünde bir açıklamada bulunmuştur. Başbakan Churchill Kıbrıs Türk toplumunun, adanın Yunanistan'a ilhakına karşı olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.[798]

Savaş devam ederken İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ve Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu 19 Mart 1941 tarihinde Kıbrıs adasına ziyarette bulunmuştur.[799] Anthony Eden Türkiye'nin savaş dışında kalma ve tarafsızlık konumundan vazgeçip, İngiltere ve Müttefik Devletler yanında savaşa katılması için bir takım ikna politikası yürütmüştür. Yapılan görüşme neticesinde Eden'in bütün baskılarına rağmen, Saraçoğlu Türkiye'nin savaş dışında kalma hususunda kararlı olduğunu bir kez daha yinelemişti. Anthony Eden Kıbrıs adasını ziyareti ile ilgili olarak anılarında şöyle demektedir:

> Kıbrıs adasını 1941 yılı bahar ayında ilk kez ziyaret ettim. Hitler'in Balkanlar'a her an düzenleyebilecek olduğu bir saldırı sırasında, Türk Dışişleri Bakanı ile görüşmede bulundum. Bu haber adanın her yerinde büyük yankı bulmuştu. Görüşmelerimiz sona erdiği sırada adanın valisi Sir William Battershill, havaalanına gitmeden önce Saraçoğlu ile benim üstü açık bir arabada Lefkoşa'nın bir ucundan diğerine gitmemizi önerdi. Vali bu hareketle halkın duygularını açığa çıkarması için onlara bir şans verilmesini düşünmüştü. Nitekim öyle de oldu. Rumlar ve Türkler bizi görebilecek her yere tıklım tıkış doluşmuş ve sevinç içinde alkış tutmuşlardı. Rumlar Türklerin de savaşa katılmasını istiyorlardı. Atatürk Meydanın da o kadar yoğun bir kalabalık vardı ki arabamız durmuştu. Endişe etmeye başlamıştım. Çünkü polis sayısı çok azdı ve Sayın Saraçoğlu'nun güvenliğinden ben sorumluydum ki kendimi öyle hissediyordum. Aniden ılık bir kan üzerimize fışkırdı. Bir an katliam çıktı zannettim. Fakat bir Türk, Sayın Saraçoğlu'nun şerefine kurban kesmiş ve bu kan koyundan bize sıçramıştı.[800]

İngiltere'nin savaş yıllarında Kıbrıs politikası mevcut statükonun devam edilmesi yönünde olmuştur. Aynı dönemde İngiltere 1931 Rum isyanı ile başlatılan "baskı rejiminde" bir takım

---

[797] Kelling, a.g.e., s. 10-11.

[798] Costas P. Kyrris, **History of Cyprus**, Nicocles Publishing House, Nicosia, 1985, s. 352-354.

[799] "Saraçoğlu-Eden Mülakatı", **Cumhuriyet**, (20.03.1941), s. 1, 5; "Hariciye Vekilimizle B. Eden Kıbrıs'ta Tekrar Görüştüler", **Son Posta**, (20.03.1941), s. 1; "Hariciye Vekilimiz Kıbrıs'ta İngiliz Hariciye Nazırı Eden'le Görüştü", **Vakit**, (20.03.1941), s.1; "Şükrü Saraçoğlu Eden'le Görüştü", **Vatan**, (20.03.1941), s. 1; "Hariciye Vekilimiz Şükrü Saraçoğlu Kıbrıs'ta Tekrar Eden'le Görüştü, **Ulus**, (20.03.1941), s. 1.

[800] Anthony Eden, **The Memories of Anthony Eden, Full Circle,** The Riverside Press, London, 1960, s. 440-441.

yumuşamalar yapmaya da başlamıştır. Bu yumuşama kendini ilk kez İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ve Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun ziyareti sırasında kendini göstermiştir. Nitekim bu ziyaret sırasında İngiliz idaresi Kıbrıs halkına bayrak asma ve çekme izni vermişti. Daha sonrasında ise İngiliz idaresi sadece milli günlerde olmak şartıyla bayrak yasağını kaldırmıştır.

3.1.3. Savaş Yıllarında Kıbrıs Adasının Ekonomik Durumu

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk iki yılında Kıbrıs adasının savaştan pek fazla etkilenmediği görülmektedir. Çünkü ilk iki yıl savaş Avrupa'da, adadan oldukça uzak mesafede devam etmişti. İngiltere'nin savaşa girmiş olması adada bir değişikliğe sebep olmamış, yaşam normal seyrini sürdürmüştü.[801] Alman ordularının Kuzey Afrika'da ilerleyişleri ve Mısır önlerine kadar gelmelerinden sonra adada olası bir savaş durumu için bir takım önlemler alınmaya başlanmıştı.[802] Buna göre adanın düz ve ovalık alanlarına düşman uçaklarının iniş ve kalkışını zorlaştırmak için, huni şeklinde toprak yığınları yapılmıştı. Ayrıca bu arada da İtalyan ve Alman uçakları zaman zaman Kıbrıs adasını bombalamaktaydı. Alınan önlemlerden biri de geceleri karartma uygulanmasına başlanmasıydı. Bu bağlamda zorunlu olmadıkça ışık yakmak yasaklanmıştı ve hem evlerin hem de hükümet binalarının camları siyaha boyanmıştı.

Bir başka önlem olarak da bütün kasabalara uyarıcı sirenler yerleştirilmiş ve hükümet daireleriyle, kalabalık işyerlerinin avlularına zikzaklı sığınaklar inşa edilmişti. Sivil Savunma ekipleri oluşturulmuş, itfaiye araç ve gereçlerinin sayısında artış yapılmıştı. Ayrıca tedbir amaçlı olarak hükümet binaları Trodos Dağı'ndaki yazlık yerleşim yerlerine, Kıbrıs Lisesi de Lapta'ya taşınmış ve 2 yıl boyunca da Lapta'da kalmıştır. Ada üzerine yapılan hava saldırısı dışında herhangi bir savaş bulunmamaktaydı ancak cephe gerisinde yaşanan sıkıntılar ada genelinde de etkisini göstermekteydi.[803]

Savaş başladığı sırada adada herhangi bir yiyecek sıkıntısı bulunmamaktaydı. Ancak savaşın şiddetlenmesi ile birlikte birçok alanda olduğu gibi gıda alanında da zorluklar yaşanmaya başlanmıştı. Ana gıda maddelerinde baş gösteren sıkıntı sebebiyle *karne yöntemi* uygulanmıştı.[804] Şeker, yağ, margarin, benzin gibi temel maddeler için uygulanmaya başlanan karne yöntemi nedeniyle de halk karaborsacıların eline düşmüş ve bu durum ekonomide daha büyük sıkıntılara sebep olmuştu. Karaborsada ürünlerin satış fiyatı ile maliyet fiyatı arasında önemli ölçüde fark

---

[801] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 317.

[802] İngiltere'nin Kıbrıs Dış politikası için bkz. George Horton Kelling, **Countdown to Rebellion: British Policy in Cyprus, 1939-1955** Greenwood Press, New York, 1990.

[803] Fikret Demirağ, **Şu Müthiş Savaş Yılları,** 2. Baskı, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 1999, s. 25.

[804] Ilgaz, **Kıbrıs Notları**, s. 89.

bulunmaktaydı ve halk karaborsadan bıkıp usanmıştı. Ancak karaborsayı normal ve düzenli bir iş olarak gören ve karaborsacılıktan geçimini sağlayan bir kesim de ortaya çıkmıştı.[805]

İç ve dış satımda ve liman faaliyetlerinde yaşanan azalmalar, vapurların Kıbrıs adasına gelişinin kısıtlanması yerli ürünlerin dışarıya satılamamasına neden olmuştu. Yerli ürünlerin elde kalması halkın temel ihtiyacı olan ekmekte, kuru üzümün kullanmasına sebebiyet vermişti. Et ihtiyacı ise Avustralya'dan ve Yeni Zelanda'dan donmuş olarak ithal edilmekteydi. Halkın temel gıdası ise nohut, mercimek, bulgur, hellim, zeytin, üzüm, luvana, börülce gibi yerli üretim kaynaklı maddelerden oluşmaktaydı. Tarımda ön planda olan bağcılık ile üzüm, şarap ve zeytincilik yapılmaktaydı.[806]

Halkın giyim kuşamı da yaşanan ithalat zorlukları nedeniyle, daha ziyade yerli yün ve pamuktan üretilen ipler, yerli yöntemlerle boyanan kumaşlar, yerli dokuma ile örülen çorap, kazak, atkı, eldiven gibi ürünlerle sağlanmaktaydı. Böylece halkın bu alandaki ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanırdı. 1939-1944 yılları arasında Kıbrıs'ta motorlu taşıt sayısı yok denecek kadar az sayıdaydı. Kasabalar arası seyahatlerde toplu taşıma yöntemi kullanılırken, köylerde ise kısa mesafeli yollarda hayvanların çektiği iki tekerlekli tahta arabalar kullanılmaktaydı. Özel araç sahibi olanların sayısı çok azdı. Kasabalarda memur, işçi, esnaf hemen herkes iş yerine ulaşım için bisiklet kullanırdı. 1950'li yıllara kadar paytonlar da şehir içi kısa mesafeli yollarda kullanılmıştır. Bu sebeple benzin darlığı halkı çok fazla etkilememiştir.[807] Ancak *lambasuyu* olarak bilinen gazyağının az bulunur olması halkı darlığa düşürmekteydi. Nitekim 1940'lı yıllarda köylerde elektrik yoktu ve halk aydınlanmayı gazyağı kullanılan lambalarla sağlamaktaydı. Yemek pişirmek için de *islim* adı verilen ve gazyağı ile çalışan araçlar kullanılırdı. Gazyağının karne yöntemi ile halka verilmesi ve zaman zaman da karaborsaya düşmesi sebebiyle halk büyük sıkıntı içine düşmekteydi.[808] Öğretmen Hatice Tahsin Hanım anılarında bu dönem ile ilgili şu notlara yer vermiştir:

> (…) Yiyecek maddelerine karne uygulanmasına rağmen hiçbir şey bulunamıyordu. Karaborsacılık başını almış gitmişti. Bunu bizzat İngiliz askerleri yapıyordu. Şeker ve yağ gibi maddeler hiç bulunmuyordu. İngiliz idaresi köylünün ürününe ve hayvanlarına el koyuyordu. Geceleri karartma vardı. Evimizin camlarını siyaha boyamıştık. Sirenler çaldığında sığınaklara giriyorduk. İngilizler Almanların hava saldırısından korkuyorlardı. Büyük bir işsizlik ve açlık vardı. Çaresiz kalan Türk gençleri İngiliz ordusuna asker yazılıp, yabancı ülkelere ölüme giderlerdi. Bu hepimize acı ve üzüntü vermekteydi. Almanların muhtemel hava saldırısını bahane eden İngiliz idaresi, lise binasını Lapta'ya taşıdı ve buraya Yunan adalarından göç eden göçmenleri yerleştirdi. Fakir Türk

[805] Panagiots Dimitrakis, "The Special Operations Executive and Cyprus in the Second World War", **Middle Eastern Studies**, 45, No: 2, Mart 2009, s. 319.

[806] Ulvi Keser, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri", **İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası**, Nesrin Sarıahmetoğlu ve İlyas Kemaloğlu (Haz.), Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 2016, s. 261.

[807] Keser, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri", s. 261.

[808] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 319.

öğrencilerinin çoğu ise okulu bırakmak zorunda kaldı. Lisenin Lapta'ya taşınması Türk öğrencilerinin cezalandırılması demekti. (…)[809]

Ekonomisi büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayanan Kıbrıs adasında sanayi alanında yatırım bulunmamaktaydı. Halkın çalışma imkânı bulduğu tek sanayi kolu ise, Lefke kasabasında yer alan ve Amerika'ya ait olan Kıbrıs Maden Şirketi'ydi.[810] Ancak savaşın başlamasıyla birlikte CMC tarafından işletilmekte olan Poli, Mathiadis, Mitsero gibi bölgelerdeki bakır madenleri kapatılmaya ve çalışanların da işlerine son verilmeye başlanmıştı. Bu durum da insanların işsiz kalmasına ve işsizlik oranının artmasına sebep olmuştu.[811] Savaşın başlamasının ardından ortaya çıkan zorlu ekonomik koşullar, hayat pahalılığı, karaborsa, işsizlik gibi sebeplerle İngiliz idaresi memurların yaşam koşullarında bir takım iyileştirme yöntemleri uygulamaya başlamış ancak ekonomi üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştır.[812] İşsizlik ve yoksulluğun yaşandığı bu savaş döneminde Kıbrıslı gençler, bir umut içinde çareyi gönüllü olarak İngiliz ordusuna yazılmakta görmüşler ve akın akın orduya yazılmaya başlamışlardır.[813]

3.1.4. İngiliz Ordusunda Gönüllü Askerlik ve Kıbrıs Alayı

İngiliz idaresine girdikten sonra Kıbrıs halkı, İngilizlerin dâhil olduğu savaşlarda mecburen onlardan taraf olmaya zorlanmışlardı. İlk olarak Birinci Dünya Savaşı yıllarında birçok Kıbrıslı Türk ve Rum halkı savaşta kullanılmak üzere İngiliz ordusuna kayıt olmuştur. Savaş dönemlerinde yaşanan ekonomik sıkıntılar sebebiyle insanlar, İngiliz ordusuna katılmayı bir geçim kaynağı olarak görmüşlerdi. İngiliz Hükümetinin ordusuna dâhil olan askerlere, dönemin şartlarına göre oldukça yüksek paralar vermesi, işi gücü olmayan fakir kesimin hiç düşünmeden orduya katılmasına sebebiyet vermekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs adasından toplanan Türk askerler, Çanakkale Cephesi'nde savaştırılmıştı. Nitekim bu cephede Kıbrıs Türkleri kendi soydaşları ile savaştırılmak zorunda bırakılarak, Türklere karşı ağır bir psikolojik baskı uygulanmıştır.[814] Yine de

---

[809] Akkurt, **Kod Adı Lale; Mücahide Hatice Tahsin'in Anıları ve Yaşamı,** s. 28.

[810] Kıbrıs adasında modern anlamda ilk bakır işletmeciliği resmi olarak 1916 yılında kurulan ve Amerika'ya ait olan *Kıbrıs Maden Şirketi (CMC)'*dir. 1912 yılında İngiliz idaresinin de izni alınarak maden aramasına başlayan Amerikalı Charles Godfrey Gunther, Lefke Kasabası civarındaki Foucassa Tepesi olarak bilinen yerde bol miktarda bakır ve kükürt madenine rastlamıştır. ABD'den maden aramada kullanılacak olan sondaj makineleri ve uzmanlar da getirilerek bir maden şirketi kurulmuştur. İşgücü için de bölgedeki yerel halktan faydalanılmış ve 350 kişi istihdam edilmiştir. CMC şirketi 1974 yılına kadar faaliyette kalmıştır. Bkz. Ayşe Gertik, "Kıbrıs'ta Bir Endüstriyel Miras Örneği: Lefke CMC Madeni İşçi Yerleşkesi", **Yakın Mimarlık Dergisi**, 1(2), Nisan 2018, s. 1-3.

[811] Demirağ, a.g.e., s. 11.

[812] Hugh Foot**, A Start in Freedom**, Hodder and Stoughton, London, 1964, s. 143-144.

[813] Jan Asmussen, "Dark Skinned Cypriots Will Not Be Accepted, Cypriots in The British Army (1939-1945)", **Britain in Cyprus Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006,** Hubert Faustmann & Nicos Peristianis (Ed.), Bibliopolis Mannheim Und Möhnesee, 2006, s. 168; Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, s. 106.

[814] Kıbrıs Türklerinin o dönemde dillerinden düşürmedikleri bir dörtlükte, onların nasıl zor bir durumda bırakıldıklarını anlamak mümkündür:

"Atımı bağlattılar bir delik taşa,

Kıbrıs Türkleri soydaşlarına karşı kurşun sıkmamak için ellerinden geleni yapmıştı. Durumun farkında olan İngilizler de Türkleri savaşın geri planında kullanmış ve onlara cepheye katırlarla erzak ve cephane taşıma görevi vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde ise yine savaşın getirdiği ekonomik buhran, işsizlik, karaborsa gibi sebepler köylerde ve kentlerde yaşayan Kıbrıs Türklerini savaşa gönüllü asker olarak kaydolmasına sebep olmuştur. Nitekim Türk ve Rum basınında asker alım ilanları da sık sık yer almaktaydı. Alınacak askerler ise geri hizmetlerde çalıştırılacak ve diğer sivil işçilere nazaran 2-3 kat daha fazla maaş alacaklardı. Zaten işsiz olan insanlar, geride kalan ailelerini rahat ettirebilmek için İngiliz ordusuna gönüllü asker olarak kaydolmaya başlamıştı.[815] İşsiz güçsüz kesimin dışında, devlet dairelerinde memurluk yapan Kıbrıs Türkleri bile işlerini bırakıp askere yazılmıştı. Yazılanların bir kısmı ise İngiliz idaresinde polis olarak görev yapan Kıbrıs Türkleriydi.[816] Görüldüğü gibi İngilizlerin askere yazılanlara yüksek maaş verecek olması aslında her kesimden insanı cezbetmişti.

Dönemin Kıbrıs Valisi William Denis Battesshill, İngiltere'nin savaşa girmesinin hemen ardından Danışma Meclisi'nde bir açıklamada bulunarak, ilk aşamada Mısır'da hizmet görmek için 500 Kıbrıslıya ihtiyaç olduğunu ve gönüllü asker alımını başlatacağını duyurmuştur.[817] 500 kişinin hangi kasabalardan kaç kişi olacağı da belirlenmişti. Buna göre; 160 kişi Lefkoşa'dan, 32 kişi Girne'den, 100 kişi Mağusa'dan, 63 kişi Larnaka'dan, 80 kişi Leymosun'dan ve 65 kişi de Baf'tan olacaktı. Ardından gazetelere verilen ilanlarla askere alınacaklar için bir takım şartlar öne sürülmüştü. İlk olarak İngiliz vatandaşı 18-30 yaş arası bekâr olan erkekler, İngilizce bilen, araba kullanmak için ehliyeti olanlar başvuru yapabileceklerdi. Bu kişiler resmi İngiliz askeri statüsüne sahip olup, şoförler ve makinistler, kâtipler ve aşçılar olarak 3 sınıfa ayrılacaklardı. Kaydolanların askerlikleri kabul edildiği takdirde hemen maaş almaya başlayacak, yiyecek, içecek, elbise, üniforma gibi ihtiyaçları karşılanacak ve her türlü sağlık hizmetleri ücretsiz olarak yapılacaktı. Erlerin maaşları ise günde 1 şilin 4 peniden başlayıp, 3 yıl hizmetten sonra günde 2 şiline yükselecekti. Onbaşıların maaşları ise günde 2 şilin 8 peni, 3 yılın ardından da günde 4 şilin 4 peni şeklinde olacaktı.[818] Askerlerin alacakları maaşlar, eğer isterlerse kısmen veya tamamen ailelerine de ödenebilecekti.

Yetmiş iki düvele bir Kemal Paşa,

İngiliz kodu bizi Çanakkale'ye

Hiç kurşun sıkar mı kardaş kardaşa." Bkz. Özker Yaşin, **Girneden Yol Bağladık**, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 400-401.

[815] Ulus Irkad, "Mısır Çölleri, Yunanistan ve Nazi Toplama Kampları II. Dünya Savaşı'nda Kıbrıslılar", **Toplumsal Tarih Dergisi**, (154), İstanbul, Ekim 2006, s. 24.

[816] Keser, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri", s. 263.

[817] Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, s. 106.

[818] Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, s. 108.

Savaşın ilerleyen dönemlerinde İngilizler daha çok askere ihtiyaç duymaya başlamış ve İngiliz ordusuna bağlı olan bir *Kıbrıs Alayı (Cyprus Regiment)* kurulmasına karar vermiştir.[819] İngiliz Vali yayımladığı bir bildiri ile İngiltere Kralı'nın Kıbrıs adasında bir savaş alayı kurulmasını onayladığını ve hemen gönüllü asker kaydının yapılacağını duyurmuştu.[820] Askere alınacak gönüllüler ilk olarak İngiliz ordusunun lojistik ihtiyaçlarını karşılamak için özellikle de ulaşımın araç ile yapılamadığı bölgelere katırlar ile taşımacılık yapacaklardı. Daha sonra bunun yanında kazmacı, çamaşırcı, mutfak, kantin ve büro görevlisi, haberci gibi cephe gerisindeki işlerle meşgul olacaklardı.

İngiltere Kralı'nın Kıbrıs Alayı'nın oluşturulmasını onayladıktan sonra yapılan ilk başvuruda 6.000 Kıbrıslı Türk ve Rum genci gönüllü askerlik için kayıt yaptırmıştı. Bir sonraki aşamada ise bu sayı 30.000 civarına ulaşmıştır.[821] Alman ordularının Girit'i işgalinin ardından Kıbrıs adasının da herhangi bir saldırıya uğraması olasılığı karşısında adanın savunması için Kıbrıs Alayı'nın yanında bir başka güç olarak, *Kıbrıs Gönüllü Kuvveti (Cyprus Volunteer Force)* kurulmuştu.[822] Bu kuvvet de gönüllü askerlerden oluşacak ve belirli bir maaş alacaktı.

Kıbrıs Alayı'nın eğitim kampı ise Limasol yakınlarındaki Polemidya köyünde kurulmuştu. Burada eğitim alan askerler ise sonrasında Avrupa ve Kuzey Afrika'daki cephelere gönderilmişti. Daha sonraki süreçte ise İngilizler tarafından Aşağı Binatlı ve Yukarı Binatlı arasında başka bir askeri kamp kurulmuştur. Kıbrıslı katırcıların görev yapacakları yerler ise; 1940-1943 yılları arasında Batı Sahra Çölü, 1941 yılında Eritre Keren bölgesi, Suriye, İtalya'da 4. Monte Cassino Muharebesi ve bunların yanında Yunanistan ve Girit, Libya'da Marsa, Matruh, Siddi Barani ve Tobruk olarak belirlenmişti.[823]

Savaş başladığı sırada adada 750 polis mevcut iken, 1945 yılında savaşın sonlarına doğru bu sayı yaklaşık olarak 1.000'e ulaşmıştı. Muhtemel Alman ve İtalyan saldırılarına karşı Limasol'da yapılan sığınakların yanı sıra, Lefkoşa ve Limasol'daki hastane dışında, 50 yataklı bir hastahane daha yapılmıştı. Nitekim 1939-1941 yılları arasında Alman orduları farklı coğrafyalarda büyük başarılar elde etmişlerdi. Alman ordularının Yunanistan'ı işgal etmesi, Girit'in sürekli el değiştirmesi, Suriye'de Vichy rejiminin iktidarı, Almanların Kuzey Afrika'da sürekli ilerlemeleri, Kıbrıs adasını açık bir hedef haline getirmişti. Nitekim Kıbrıs alınırsa, Almanlar Mısır'da daha rahat ilerleyebilecek ve Suriye'deki rejime rahatça yardımlarını ulaştırabileceklerdi. Bütün bu sebepleri göz önünde bulunduran Almanya, 22 Eylül 1940 tarihinde Kıbrıs adasına ilk hava saldırısını gerçekleştirdi. 1941

---

[819] Georgios Kazamias, "Military Recruitment and Selection in a British Colony: The Cyprus Regiment 1939-1944", **Greek Research in Australia: Proceedings of the Sixth Biennial International Conference of Greek Studies**, E. Close, M. Tsianikas and G. Couvalis (Ed.), Flinders University Department of Languages Modern Greek Adelaide, June 2005, s. 333.

[820] "The Cyprus Volunteer Force Law 1940", **The Cyprus Gazette**, (26.06.1940), s. 281.

[821] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 321.

[822] Kazamias, a.g.e., s. 333; Asmussen, a.g.e., s. 169.

[823] Keser, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri", s. 265.

yılı içerisinde yaklaşık 30 hava saldırısı gerçekleşmiş ve bu saldırılarda 9 kişi hayatını kaybetmiş ve 56 kişi de yaralanmıştı. Şiddetlenen hava saldırılarına karşı İngiliz Valisi, taşınma imkânı olanlara köylere taşınmalarını önermiş ve halkın birçoğu kendilerine güvenli yer bulmak için ada içerisinde göç etmeye başlamıştı.[824]

İngilizler savunma amaçlı olarak bazı gizli askeri bölgelere, 1.000 kişiye 6 ay boyunca yetecek şekilde, para, silah ve akaryakıt gibi birçok mühimmat yerleştirmekteydi. Ayrıca Alman ve İtalyan savaş uçaklarının saldırısı karşısında gerilla harbine dayalı bir savunma planı da hazırlanmıştı. Ancak Alman ordularının Girit'te vermiş olduğu ağır kayıplar, onların Kıbrıs adasına bir saldırı düzenlemesine engel olmuştu. Her türlü ihtimali göz önünde bulunduran İngilizler yine de tedbirli davranmış ve 50 Kıbrıslıdan oluşan *Kıbrıs Komando Birliği (Cyprus Commando)* adıyla yeni bir birlik oluşturmuşlardı. Torodos Dağları'nda eğitim gören bu birlik fazla uzun ömürlü olmamış ve 6 ay sonra dağıtılmıştır.[825] Aralık 1944 yılına kadar 8.856 mevcutlu Kıbrıs Alayı; 1.773 mevcutlu Kıbrıs Gönüllü Kuvveti; 20.000 Kıbrıslı Türk ve Rum asker adanın sivil savunması için; 4.500 sivil savunmada zorunlu ve yarı zamanlı asker İngilizler tarafından eğitilerek orduda görev almıştır.[826]

Ön cephelerde görev alan Kıbrıs Alayı'na mensup askerlerden yaralananlar ve hatta ölenler de olmaktaydı. Ölenlerin ailelerine İngiliz Kralı adına, vali tarafından başsağlığı dilekleri gönderilmekteydi. 2 Eylül 1945 tarihinde savaşın bitmesi ile birlikte, Kıbrıslı Katırcıların da ordudan terhis işlemleri başlamıştı. Ancak bu işlem Ocak 1946'ya kadar uzatılmış ve bu durumun sebebi olarak da "terhis edilen askerlerin ödemeleri tam olarak yapıldıktan sonra, ailelerinin yanına gönderilecekleri" açıklaması yapılmıştır. Ada dışında farklı cephelerde bulunan askerler ve bunun yanı sıra Alman kuvvetlerine esir düşmüş olanlar da bütün zorluklara rağmen, adaya dönmeye başlamışlardır. Ayrıca askeri görevinden ayrılmak isteyen bazı Kıbrıslı Katırcılara da İngiliz idaresi tarafından izin verilmemiş ve onların orduda kalmaları sağlanmıştır.

3.2. Türk ve Rum Toplumlarının Örgütlenme Faaliyetleri (1941-1950)

İngiliz idaresi 1931 Rum isyanı sonrasında, isyana sebep olan Rumları sürgüne göndermiş ve adada sıkıyönetim benzeri "baskıcı" bir yönetim uygulamaya başlamıştı. İlk olarak meclisi tatil eden İngiliz yönetimi, Türk ve Yunan bayraklarının taşınmasına ve asılmasına; Türk ve Yunan milli bayramlarının kutlanmasına; Türkiye ve Yunanistan'dan öğretmenlerin gelmesine; yine bu ülkelerden okullara kitap getirilmesine ve beşten fazla kişinin bir araya gelerek toplanmasına izin

[824] Keser, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri", s. 276.

[825] Dimitrakis, a.g.e., s. 316.

[826] Farid Mırbagheri, **Historical Dictionary of Cyprus**, Scarecrow Press, Maryland, 2010, s. 174.

vermemiştir. Ayrıca alınan önlemler kapsamında Rumların Enosis faaliyetleri kısmen de olsa kontrol altına alınmıştır.[827]

İngiliz idaresi İkinci Dünya Savaşı henüz sonlanmamışken adadaki sıkıyönetim uygulamalarında bir takım yumuşatmalar başlatmıştı. İlk yumuşama uygulamasını ise Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Mart 1941'deki Kıbrıs ziyareti sırasında, Türk bayraklarının asılmasına izin vererek yapmıştır. Ayrıca bu tarihten sonra sadece milli günlerde olmak üzere bayrak asılmasına izin vermiş ve 1931 yılından itibaren uygulanan bayrak yasağına 1941 yılı itibariyle son verilmiştir.[828] İngiliz yönetimi aynı yıl belediye seçimlerinin de yenileneceğini halka duyurmuştur. Bu doğrultuda adada Türk ve Rum toplumlarında bir takım siyasi faaliyetler de yaşandığını görmek mümkündür. Her iki toplumda kendi içlerinde çeşitli örgütler kurarak, milli varlıklarını İngiliz yönetimine hissettirmeye çalışmış ve kimi zaman yapılan faaliyetlerle de bu konuda başarılı olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında İngiltere'nin Kıbrıs adasının siyasi statüsüne ilişkin ortaya koyduğu bir takım planlar ada Türklerinin örgütlenme yönünde girişimler başlatmasında etkili olmuştur. Nitekim 14 Ağustos 1941 tarihinde ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill arasında imzalanan *Atlantik Bildirisi'nde (Atlantic Charter)*; "Bütün halklar kendi yönetim şekillerini seçmede özgür olmalı. Egemenlikleri ve kendi kendilerini yönetme hakkı ellerinden zorla alınmış olanlara bu hakları geri verilmeli." denilmekteydi.[829]

Nisan 1943'te İngiliz Sömürgeler Bakanı Oliver Stanley Avam Kamarası'nda yapmış olduğu bir konuşmasında *Atlantik Bildirisi*'ne uygun olarak, Kıbrıs adasına özerk yönetim statüsünü önereceklerini açıklamış ve ardından 1931 yılı itibariyle askıya alınan Belediye Seçimlerine de izin verileceğini duyurmuştur. İngiltere Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Devonshire Dükü de Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmasında şöyle demekteydi:

> (…) Asla çok iyi çalışmayan 1882 Anayasası'nın tamamen yıkıldığı kanaatindeyim. Demokratik bir Anayasa işe yarayacaksa orada olması gereken yerel yönetime ya da yerel yönetime hizmet edecek doğru türde insanların sağlam bir temeli ya da geleneği olmadığına inanıyorum. Büyük şehirlerin nüfusunun kendi yerel belediye ve kendi yönetim organlarını seçeceği, yetişkin oy hakkı olan bir belediye hükümeti sistemi kurarak başlamıştır. Yerel seçimler ya geçen hafta ya da bir önceki hafta gerçekleşmişti ve kasabalarda demokratik belediye hükümeti zaten vardı. Kırsal

---

[827] Kemal Savcı, **Özgürlüğün Zaferi Kıbrıs**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s. 21.

[828] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 324.

[829] **United Nations Documents 1941-945**, Royal Institute of International Affairs, New York, 1947, s. 9-10; H. V. Morton, **Atlantic Meeting**, Methuen & Co Ltd., London, 1943, s. 182-183; **Making The Peace Treaties 1941-1947**, Department Of State, Washington D.C., February 1947, s. 1-3; Theodore A. Wilson, **The First Summit Roosevelt and Churchill at Placentia Bay 1941**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1969, s. 173-203; "Atlantic Charter New Magna Carta", **The Gateway**, (21.11.1941), s. 1; James Truslow Adams, "The Atlantic Charter", **The Eight Points of Post War World Reorganization**, Julia Emily Johnsen (Ed.), The H. W. Wilson Company, New York, 1945, s. 7-13.

bölgelere de bunu genişletmeyi umuyoruz. Kıbrıs'ta demokratik kurumları sağlam temeller üzerine oturtarak, adanın kendi kendini yönetmesi yolunu hazırlamaktayız.[830]

Aynı gün Avam Kamarası'nda İşçi Partisi milletvekillerinden Lord Faringdon da Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhakına şiddetle karşı çıkmış ve yapmış olduğu konuşmasında şöyle demiştir:

(…) Kıbrıs nüfusunun çoğunluğunun Yunanca konuştuğu doğrudur. Ancak Kıbrıs hiçbir şekilde Yunan dünyasının bir parçası değildir. Kıbrıslıların Yunan Kraliyet Evi'ne sadakat duyguları olamaz. Yunanistan, Kıbrıslılara İngilizlerin sunabileceği avantajları sunamaz. Ada nüfusunun kabaca beşte dördünü Rumlar, beşte birini de Türkler oluşturmaktadır. Türkler ilhaka karşıdır ve böyle bir durumda Türk toplumu adada küçük bir azınlık olarak kalacaktır. Kıbrıs Anayasası 1931 yılında askıya alındı. Jamaika'daki bu kurala mutlu bir istisna yapmamıza rağmen, anayasalarını yeniden uygulamaya koymanın zamanı değil. Fakat açıkça Kıbrıs, savaş alanlarına olan yakınlığı açısından Jamaika'dan farklı bir konumdadır ve şu anda Kıbrıs Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koymanın mümkün olduğunu öne sürmüyorum. Bununla birlikte, Majestelerinin Hükümeti'nin bu konuda savaş sonrası niyetleri hakkında bize bilgi verebileceğini umuyorum. 1931 yılında sadece anayasa kaldırılmadı. Aynı zamanda tüm belediye seçimleri ile her türlü hükümet yetkilisi, belediye yetkilisi ve hatta öğretmen bile vali tarafından görevlendirildi. Basın 1937 yılına kadar sansür altında tutuldu ve Vali basın üzerinde sansür oluşturabilecek güce sahip oldu. Son zamanlarda belediye seçimlerinin yapılacağı açıklandı. Majestelerinin Hükümeti, bu seçimlerin ne zaman yapılacağı konusunda bize kesin bilgi verebilirse çok sevinirim. (…)[831]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı ve Almanların yenilgisinin kesinlik kazandığı dönemlerde, sömürgelere bağımsızlık verileceği yönündeki ciddi haberler karşısında Rumlar, adanın Yunanistan'a ilhakı konusunda yaygın ve etkili bir kampanya süreci başlatmış ve kurmuş oldukları örgütlerle de bir takım faaliyetlere girişmişlerdir.

3.2.1. Rum Komünist Partisi AKEL (Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú/Emekçi Halkın İlerici Partisi)

14 Ağustos 1926 tarihinde Kıbrıs Rumları tarafından hayata geçirilen Kıbrıs Komünist Partisi,[832] tam bağımsız ve iki uluslu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını savunmaktaydı. 1931 Rum isyanından sonra adadaki siyasi partileri kapatan İngiliz yönetimi, 1933 yılında Kıbrıs Komünist Partisi'nin faaliyetlerine de son vermiştir. İngiltere Ekim 1941'den sonra adada sivil toplantılar düzenlenmesine ve siyasi partilerin de tekrar kurulmasına izin vermeye başlamıştı. Bu doğrultuda 1941 yılında Rum Komünist Partisi AKEL (Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú/Emekçi Halkın İlerici Partisi) kurulmuş ve parti 1943 yılında Belediye seçimlerine katılmıştır.[833] AKEL Ortodoks din adamlarının ve orta sınıf tüccarların büyük tepkisi ile karşılaşsa da 1943 Belediye seçimlerinde,

---

[830] **Hansard Deb**, 31 March 1943, Vol: 126, C: 1036.

[831] **Hansard Deb**, 31 March 1943, Vol: 126, C: 1024-1030.

[832] Kıbrıs'ta komünizm ile ilgili detaylı bilgi için bkz. T. W. Adams, **AKEL: The Communist Party of Cyprus**, Hoover Institution Press, California, 1972.

[833] Alvin J. Cottrell and Thomas W. Adams, **Cyprus Between East and West,** The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1968, s. 15.

Mağusa ve Limasol gibi önemli şehirlerde etkili olduğunu göstermiştir.[834]Ayrıca Enosis düşüncesinin de kendi fikirleri ile doğru orantılı olduğunu ileri sürmüştür.[835]

AKEL kurulduğu günden itibaren Rum toplumu içerisinde büyük bir destek görmüş ve bu durum da İngiliz idaresini tedirgin etmişti. Nitekim İngiliz idaresi başlarda AKEL'in kurulmasını fazla önemsememiş ancak kısa süre içerisinde partinin destekçi sayısının artması ve parti içinde Enosis propagandalarının yapılması İngiliz yöneticilerinin, partiyi komünist provokatörlerin bir aracı olarak görmesine neden olmuştu.[836] AKEL güçlendikçe Rum toplumu içerisinde sağcı ve solcu bir kesim ortaya çıkmış ve bu iki grup arasında da gerginlikler zamanla artmaya başlamıştı.[837] 31 Mayıs 1942 tarihinde Rum toplumunun sağcı kesimi tarafından Kıbrıs Çiftçiler Birliği (PEK) kurulmuştu.[838] Birbirine karşıt ideoloji içerisinde olan sağ ve sol kesimin ilk mücadelesi ise Mart 1943'te yapılan Belediye seçimleri olmuş ve AKEL bu seçimlerde üstünlük sağlamıştı. Seçimleri Limasol'da AKEL üyesi Ploutis Servas, Mağusa'da da Adam Adamantos kazanmıştı.[839]

AKEL'in Belediye seçimlerinde kazanmış olduğu başarı karşısında, sağ kesim tarafından 6 Haziran 1943'te Kıbrıs Ulusal Parti (KEK) kurulmuştur.[840] Parti yayımlamış olduğu kuruluş programında amaçlarını; adanın Yunanistan ile birleşmesi ve Ortodoks Hristiyan ideallerin yükseltilmesi olarak duyurmuştur.[841] Hem sağ hem de sol kesimin ortak noktası Enosisti ve bu amaçlarını gerçekleştirmek için de İngiliz idaresi ile işbirliği yapma kararı alınmıştı. Haziran 1943'te AKEL, taraftarlarına müttefik güçlerin yanında yer alması için çağrıda bulunmuştur. Bu açık desteğin temel nedeni ise, AKEL'in kendisine yakın hissettiği Sovyetler Birliği'nin müttefik güçler yanında savaşa girmiş olmasıydı.[842]

Başpiskopos Vekili Leontios İngiliz Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Sir Cosmo Parkinson'un Ağustos 1944'te adayı ziyareti sırasında, Parkinson'a Enosis'in gerçekleşmesini talep eden bir bildiri sunmuştu. Ancak Parkinson Rumların Enosis başvurularına; "Kıbrıs'ı İngiliz Milletler Topluluğu Commonwealth'den ayırmayı öngören herhangi bir konuyu görüşmeye yetkili olmadığı" cevabını vermiş ve bunun üzerine AKEL ve diğer sol örgütler 28 Ağustos 1944'te genel grev ilan etmişlerdir.

---

[834] Katsurides, a.g.e., s. 282.

[835] Solsten, a.g.e., s. 23-24.

[836] Robert Holland and Diana Markides**, The British and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850–1960**, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 215.

[837] Anastasia Yiangou, **II. Dünya Savaşı'nda Kıbrıs Doğu Akdeniz'de Siyaset ve Çatışma**, (Çev. Kıyal Erese), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 141-143.

[838] Richter, a.g.e., s. 35.

[839] Katsurides, a.g.e., s. 282.

[840] Richter, a.g.e., s. 35.

[841] Yiangou, a.g.e., s. 162-184.

[842] Katsurides, a.g.e., s. 177-178.

Bu durum Rum sağ ve sol örgütleri arasındaki Enosis yarışını hızlandırmış ve taraflar birbirlerine karşı üstünlük kurmak için çeşitli taktik ve yöntemlere başvurmuşlardı. Nitekim sol örgütün başvurduğu en etkili yöntem peş peşe uyguladığı grevler olmuştur.[843]

Kıbrıs sağ kesimi ve özellikle de KEK Partisi Enosis hedeflerine ulaşmak için "Anglo-Elen dostluğu" argümanı çerçevesinde daha yumuşak bir tavır sergilerken, sol kesimi temsil eden AKEL ise yeri geldiğinde çeşitli gösteri, grev ve protestolar yaparak daha sert bir politika yürütmüştür.[844] Genel grevler yöntemiyle Rum halkı ve İngiliz yönetimi üzerinde güçlü bir baskı oluşturan AKEL, silahlı eylemler için de bir takım girişimlerde bulunmuş ve Mart 1945'te bazı askeri kamp ve depolardan silah ve cephane çalmıştır.[845] İngiliz Vali Sir Charles Wolley, 19 Nisan 1945'te İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na bir telgraf göndererek, Kıbrıs Gönüllüler Karargâhı'ndan çalınan cephane ve silahların AKEL yanlısı kişiler tarafından gerçekleştirildiğini bildirmiştir. İngiliz yönetimi savaşın sonlarına doğru Enosis'in baş destekçisi olarak gördüğü Rum Ortodoks Kilisesinin yerine, artık AKEL'i Enosis'in en büyük savunucusu olarak görmeye başlamıştır.

3.2.2. Kıbrıs Türk Toplumunda Örgütlenmeler

3.2.2.1. Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK)

Kıbrıs Türklerinin siyasi alandaki ilk örgütlenmeleri İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz Sömürgeler Bakanı Oliver Stanley'in Kıbrıs adasına özerklik verileceği hususundaki açıklamaları, adadaki Türklerin örgütlenmesinde başlıca etken olmuştur. 1940'lı yılların başlarından itibaren Rumların hem adada hem de ada dışında başlatmış oldukları Enosis girişimleri, Atina ve Londra'ya heyetler göndererek adanın Yunanistan'a ilhakını istemeleri, Kıbrıs Türklerinin endişelerini giderek arttırmaktaydı. Nitekim Rumların AKEL adı altında ilk siyasi birliklerini kurmaları ve bununla birlikte başlattıkları yoğun Enosis ve özerklik propagandaları, İngilizlerin Türklerin desteğine ihtiyaç duymasına sebep olmuştu. İngiliz idaresi adada bir denge unsuru olarak gördüğü Türklerin de siyasi örgütlerini kurmaları ve Rumların karşısında örgütlü bir güç olarak durabilmeleri için bir takım faaliyetler başlatmıştı.[846]

---

[843] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 361.

[844] Katsurides, a.g.e., s. 232.

[845] İngiliz Vali Sir Charles Wolley, 19 Nisan 1945'te İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na bir telgraf göndererek, Kıbrıs Gönüllüler Karargâhı'ndan çalınan cephane ve silahlarla ilgili şu bilgileri vermiştir: "31 Mart 1945 gecesi Lefkoşa yakınındaki Kıbrıs Gönüllüler Birliği Kampından 8 Brengun (Makineli Tüfek), 6 tabanca, 58 piyade tüfeği, 2.300 mermi çalınmıştır. Ateşli silahlarla, cephane ve patlayıcı maddeler çalan veya bulunduran kişilere en az 7 yıl, en çok yaşam boyu hapislik cezası verilecektir. Polis, 2 süngü ve 3 tabanca dışında bütün çalınanları Zodya'da ünlü bir AKEL'cinin evinde bulmuş ve bazı kişileri tutuklamıştır. 6 Kıbrıs Gönüllüler Birliği işçilerinden olmak üzere 14 Kıbrıslı Rum tutuklanmıştır." Yapılan araştırmalar sonucunda mahkeme önüne çıkarılan 4 erkek ve 1 kadından oluşan sanıklardan 2'si beraat ederken, 2'si tutuklanmış ve 7-12 yıl olmak üzere hapis cezasına çarptırılmışlardır. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 362-363.

[846] Altan, a.g.e., s. 911- 934.

İngilizlere yakınlığı ile de bilinen Evkaf Murahhası Mehmet Münir Bey Nisan 1943'te Kıbrıs Türk halkının önde gelen isimleriyle görüşmelerde bulunarak, hem Rumların yeniden şiddetlenen Enosis faaliyetlerine karşı, hem de adanın yönetiminde değişiklik olması durumunda Türklerin de hazırlıklı bulunmaları için örgütlenmenin gerekli olduğunu ileri sürmüştü. Hükümet ile yakın ilişkisi olan Mehmet Münir Bey'in bir örgüt kurulması yönündeki çabaları, onun Kıbrıs ile ilgili perde arkasındaki gelişmelerden haberdar olduğu, bir şeyleri bildiği ve bu yüzden de tavsiyelerde bulunduğu şeklinde yorumlanmış ve Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen isimleri teşkilatlı bir örgüt kurulmasına sıcak bakmıştır.[847] Çünkü İngiliz desteği ile de olsa kurulacak olan örgüt, Kıbrıs Türk toplumunun siyasi haklarını elde etmek ve Rumların Enosis girişimleri karşısında durabilmek için büyük bir fırsat olarak görülmüştü.

KATAK'ın kurulması ile ilgili önemli bir iddia da Mart 1943'deki Belediye seçimlerini kazanan Mehmet Necati Özkan'ın fikri ile ortaya çıktığıdır. Nitekim Mehmet Necati Bey adada Kıbrıs Türk toplumunun ihtiyacı olan bir örgütü kurararak, bütün Kıbrıslı Türkleri bir araya getirmek fikrinin ilk kez kendisinden çıktığını da ileri sürmektedir.[848] Mehmet Necati Bey'e göre, Evkaf Murahhası Mehmet Münir Bey ilk toplantı teklifini yaptıktan sonra, Evkaf Dairesi'ne gelen Kıbrıslı Türk aydınlara bir örgüt kurulmasının gerekli olmadığı hususunda açıklama yapmıştır. Ayrıca Mehmet Necati Bey toplantıya gelen davetlilerin tekrar kendisi ile görüştüğünü ve bu görüşmeden sonra da 18 Nisan'da KATAK'ın kurulduğunu ifade etmektedir.[849] Görüşmeler devam ederken Lefkoşa'da bir toplantı yapılmasına karar verilmiş ve Kıbrıs Türkleri 9 Nisan'da örgütü kuracak olan vekil ve delegelerin seçimini yapmışlardır. 4 Türk Belediye Meclis Üyesi Mehmet Necati Özkan, Dr. Fazıl Küçük, Necmi Avkıran, Şükrü Veysi'nin öncülüğü ile 18 Nisan günü Lefkoşa'da Evkaf Dairesi salonunda serbest meslek sahipleri, zanaatkârlar ve esnafları temsilen 76 kişinin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirilmiştir.[850] Toplantının amacı ise Kıbrıs Türk halkının sosyal, kültürel ve ekonomik seviyesini yükseltmek, Türklerin hak ve çıkarlarını muhafaza etmek, Lefkoşa'daki bütün Türk örgütlerini aynı çatı altında toplamak olarak belirlenmiştir.[851]

Kıbrıs Türk toplumunun ileri gelenleri arasında yapılan görüşmelerde kurulacak olan örgütün adı konusunda bir takım tartışmalar yaşanmıştır.[852] Mehmet Necati Bey örgüt isminin "Kemal

---

[847] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 338; Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, s. 128-139; Mehmet Balyemez, **İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2017, s. 146-147.

[848] M. Necati Özkan, "Curnalcılık Yapan ve İkilik Yaratan Kimdir", **İstiklal**, (06.01.1951), s. 1.

[849] Birinci, **M. Necati Özkan (1899- 1970),** s. 251-255.

[850] Mehmet S. Emircan, **Kıbrıs Türk Toprağıdır, Bütün Türklerin Vatanıdır,** 2, Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara, 2000, s. 110.

[851] Birinci, **Mehmet Necati Özkan**, 1, s. 24.

[852] Balyemez, **İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri**, s. 148.

Atatürk Türk Azınlık Kurumu" olmasını önermiştir.[853] Dr. Fazıl Küçük de KATAK adı içerisinde geçen "Azınlık" kelimesine şiddetle karşı çıkmıştır. Kıbrıs Türklerinin önde gelen isimlerinden İhsan Ali de KATAK'a bu ismin verilmesinin 1923 Lozan Barış Antlaşması ile Kıbrıs Türklerini azınlık olarak kabul eden Türkiye'nin tutumunun devam ettirilmesinin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür.[854] Uzun tartışmalar neticesinde kurulacak olan örgütün ismi Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK) olarak kabul edilmiştir.

Kıbrıs Türk halkının ileri gelenlerinden Faiz Kaymak ise KATAK'ın kuruluş amacını şöyle açıklamıştır: "Bu parti hem Enosis'e cephe alarak Türk haklarını korumak ve zorbalıkla alınmış olanları da kurtarmak için harekete geçti." Faiz Bey İngiliz idaresi altında yaşayan Türklerin yönetime her zaman sadık kaldıklarını, problem çıkarmadıklarını ancak buna rağmen Kıbrıs Türklerine haksızlık yapıldığını ileri sürmüştür. Ayrıca Faiz Kaymak Rum halkının oyları ile seçilen ve başa getirilen Başpiskoposun hergün Enosis isteyip ayaklanma çıkarmasına rağmen İngiliz yönetiminin ciddi bir tepki göstermediğini de ifade etmiştir.[855]

Avukat Fadıl Niyazi Bey'in yöneticiliğini yaptığı 18 Nisan 1943 tarihli toplantının ardından 31 maddeden oluşan KATAK tüzüğü kabul edilmiştir.[856] Tüzüğün baş kısmında ise "18 Nisan 1943 tarihinde Lefkoşa'da Evkaf Dairesi'nde toplanan Türk halkı mümessillerinin kararlarıdır." şeklinde bir ifade yer almıştır.[857] KATAK kuruluş amacını ise tüzüğün 3. maddesinde şöyle belirtmiştir: "Cemiyetin maksadı Kıbrıs Türk Azınlık haklarını aramak ve korumak, ilmi, içtimai, iktisadi ve sınai seviyelerini yükseltmek ve umumiyetle Kıbrıs Türklerinin menfaatlerini temine çalışmaktır."[858] Tüzüğün 4. maddesinde, "Kıbrıs halkından olan ve 20 yaşını dolduran, okuma-yazma bilen her Türk ve Müslüman KATAK'a üye olabilir." denilerek etnik ve dini ifadelere yer verilmiştir.

5 ve 6. maddelerde üyelik süreci ve örgütün maddi kaynaklarından olan "iştirak bedeli" ile ilgili düzenlemeler yapılarak, her katılımcı üyenin yılda 12 şilin ödemesi gerektiği ve bu ücretin ya bir defada ya da 4 taksitle ödenebileceği, ödemeyenlerin ise örgütten çıkarılabileceği, ancak üyenin borcunu öderse tekrar örgüte katılabileceği hususu üzerinde durulmuştur. Dikkat çeken 7. madde de ise; örgütün hedef ve maksatları dışında hareket eden ve örgüt içerisinde kargaşa çıkarmaya çalışanların, Faal Heyet kararı ile örgütten çıkarılacağı üzerinde durulmuştur.[859] Ancak çok kısa bir

---

[853] Birinci, **Mehmet Necati Özkan**, 1, s. 295.

[854] İhsan Ali, **Hatıralarım**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2002, s. 18-19.

[855] Kaymak, **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü,** s. 7- 11.

[856] Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, s. 146-148; Balyemez, **İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri**, s. 149.

[857] Kemal Tekakpınar ve Demiray Doğasal, **Dr. Fazıl Küçük (1906-1984)**, 1, Dilhan Ofset, Lefkoşa, 1991, s. 26.

[858] Mehmet Rıfat, "Kıbrıs'ta Siyasi Türk Partileri ve Kurumları", **Kaynak,** Mart 1977, s. 46.

[859] Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., s. 26.

süre sonra, Faal Heyet üyeleri arasında başlayan anlaşmazlıklar neticesinde örgütten istifalar ve ayrılmalar başlamıştır.[860]

8 ve 9. maddeler ise örgütün işleyişi ve üyelerin seçimi ile ilgili olup; örgütün ilk yapacak olduğu toplantıda 9 kişilik bir Faal Heyet'in 3 seneliğine seçileceği, ancak üyelerin her sene üçte birinin değiştirileceği, Faal Heyet üyelerinin kendi aralarında Başkan, Ast Başkan, Veznedar ve Tahsildar seçeceği belirtilmiştir. 10 ve 12. maddeler Faal Heyet'in yetkileri ve yapacak oldukları toplantılar ile ilgili düzenlemelerden; 13 ve 18. maddelerde Genel Kurul toplantılarından bahsetmektedir.[861] 19 ve 20. maddeler KATAK gelirlerinden bahsederken; 22 ve 23. maddelerde de KATAK merkezinin Lefkoşa olacağından ve örgütün bütün kayıtlarının ve evraklarının muhafaza edilip, örgüte ait olan bir mühürle mühürleneceğinden söz edilmiştir.

Örgütün teşkilatlanması ile ilgili esaslara da tüzüğün 24 ve 26. maddelerinde yer verilmiştir. Buna göre kaza, kasaba ve köy heyetlerinin her biri kendi bölgesinde toplum ile ilgili işlerini bağımsız olarak yürütebileceği bir federasyon kuracaktı. 27. madde ile de Kıbrıs Türk toplumunun kendi haklarını elde edebilmek için, bütün federasyon üyelerinin temsil edileceği bir konfederasyon kurulacağı belirtilirken, konfederasyon çalışmaları hakkında detaylara da 28 ve 29. maddelerde yer verilmiştir. Tüzüğün 30. maddesi ise örgütün herhangi bir sebeple dağılmasından ötürü, geriye kalacak olan mal varlığının ne olacağı üzerinde durulmuş, 31. madde ile de tüzüğün tatil edilmesi ya da değiştirilmesi ile ilgili esaslar belirlenmiştir.[862]

Toplantının sonunda ise 9 kişiden oluşan "Faal Heyet" ve 2 müfettiş seçilmiştir. Seçilen kişiler ise şöyledir: Başkan Meşveret Meclisi Azası Hâkim Mehmet İzzet Bey,[863] Başkan Yardımcısı Meşveret Meclisi Azası Dr. Rauf Bey, Sekreter Avukat Fadıl Niyazi Bey, Veznedar Belediye Azası Necmi Avkıran, Tahsildar Belediye Azası Tüccar Şükrü Veysi Bey, Dr. Pertev Zühtü, Belediye Azası M. Necati Özkan, Belediye Azası Dr. Fazıl Küçük, Eczacı Mehmet Münir Bey.[864] Müfettiş olarak da İddihar Bankası (Türk Bankası) Müdürü İbrahim Orhan ve kitapçı Seyfi Akdeniz seçilmiştir.[865]

---

[860] Derviş Manizade, **65 Yıl Boyunca Kıbrıs, Yazdıklarım-Söylediklerim**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği İstanbul Şubesi Yayınları No: 9, İstanbul, 1993, s. 539.

[861] Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., s. 27-29.

[862] Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., s. 29-31.

[863] Emekli bir hâkim olan Mehmet İzzet Bey'in Faal Heyet'in Başkanlığına getirilmesi, KATAK'ın Kıbrıs Türk halkının hukuki haklarının her zaman takipçisi olunacağı yönünde verilen bir mesajdı. Kasım Ertenoğlu, **Eski Günler Eski Defterler**, November Yayınları, Lefkoşa, 2006, s. 30.

[864] "KATAK Konfederasyonu Kimlerden Müteşekkildir", **Hür Söz**, (25.12.1946), s. 1.

[865] Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., s. 25; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 340.; Birinci, **Mehmet Necati Özkan**, 1, s. 255.

KATAK'ın yapısı incelendiğinde ise iki önemli husus göze çarpmaktadır. İlk olarak Faal Heyet adı altında seçilmiş olan kişiler sadece Kıbrıs Türk toplumu içerisinde değil, aynı zamanda İngiliz yönetimi tarafından da bilinen ve saygınlığını kazanan kişilerden oluşmaktaydı. Nitekim KATAK'ın başlıca ilkesi Kıbrıslı Türklerin hak ve çıkarları gözetilirken, İngiliz idaresinin de herhangi bir tepkisini çekmemek ve onların güvenini kazanmaktı.[866] Diğer göze çarpan husus da KATAK kuruluna kadar birbirleriyle rekabet ve anlaşmazlık içerisinde olan toplumun ileri gelen isimleri, KATAK ile birlikte aynı örgütün çatısı altında toplanmışlardı.

KATAK kuruluşundan kısa bir süre sonra, ada genelinde şubeler açarak teşkilatlanmaya devam etmiştir. Faal Heyet üyeleri de bu amaç doğrultusunda köy ve kasabalarda örgütün şubelerini açmak için 2 gruba ayrıldı. İlk grup içerisinde Fadıl Niyazi Ney, Pertev Zühtü Bey, M. Necati Bey ve Avukat Necmi Avkıran yer alırken, ikinci grupta ise Dr. Fazıl Küçük, Eczacı Mehmet Münir ve Şükrü Veysi Beyler bulunmaktaydı.[867] KATAK kurulmasından 2 hafta sonra başta Larnaka ve Baf olmak üzere, adanın bütün kazalarında şubeler açmıştır. Köylerde köy şubeleri tarafından seçilen temsilciler, kazalarda diğer örgüt üyeleri ile bir araya gelerek federasyonlar meydana getirmişlerdir. Federasyonların da birleşmesiyle 5 Şubat 1944 tarihinde bir konfederasyon teşkil edilmiştir.[868]

KATAK Konfederasyonu İngiliz yönetimine iletmek için Türk toplumunun sorunlarını şu şekilde belirlemiştir: "Adanın Yunanistan'a İlhakını kabul etmemek, ada idaresinin Türklerin haklarını koruyamayacak olan herhangi bir yönetime verilmesini reddetmek, Larnaka, Leymosun, Baf ve Mağusa'da ortaokul açılmasını istemek, Veraset Kanunu'nun bir an önce yürürlüğe girmesini istemek, Şer'iye Mahkemesi'nde Arap harflerinin artık kullanılmamasını istemek, Kasaba ve Lise Komisyonlarının Rumlara uygulandığı gibi, Türklere de aynı şekilde uygulanmasını istemek ve Aile Kanunu'nun çağın gereklerine uygun bir şekilde yeniden düzenlenmesini istemekti.[869] KATAK'ın kuruluşundan bir yıl sonra ilk kez Türk halkının sorunları detaylı bir rapor halinde hazırlanmış ve İngiliz idaresine sunulmuştur.

KATAK'a Kıbrıs Türklerinin ilgisi büyük olmuş ve Türkler örgüte katılmak için başvuruda bulunmaya başlamışlardı.[870] Esnaf, tüccar, memur, terzi, berber, işçi, fabrikatör gibi farklı meslek gruplarına sahip kişiler, örgütün aynı çatısı altında toplanmaya başlamışlar ve önemli maddi yardımlarda bulunmuşlardır. KATAK kuruluşundan itibaren 6 ay içerisinde ada genelinde teşkilatlanmasını tamamlamış ve 3 bin lira civarında da önemli bir maddi yardım toplamıştır. KATAK Faal Heyeti ise kuruluşundan 1 yıl sonra ada genelinde 100 şube açmış ve üye sayısı 3 bini

---

[866] Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, s. 149.

[867] M. Necati Özkan, "Curnalcılık Yapan ve İkilik Yaratan Kimdir", **İstiklal**, (06.01.1951), s. 1.

[868] Gürkan, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, s. 150-153.

[869] "KATAK Konfederasyonu Kuruldu", **Söz**, (22.02.1944), s. 1.

[870] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 342.

geçmiştir.[871] Artan üye sayısı ve üyelerin örgüte yapmış olduğu maddi katkılar, örgütü ekonomik yönden güçlendirmiştir. Ancak KATAK'ın daha kuruluş aşamasında ismi konusunda başlayan tartışmalar ve sonrasında kişisel çatışmalar örgütün fazla uzun ömürlü olamamasına sebebiyet vermiştir.[872] Nitekim Şükrü Veysi Bey, örgütün kuruluşundan sadece bir hafta sonra başına buyruk hareket ettiği iddiasıyla Mehmet Necati Bey hakkında şikâyette bulunmuş ve onun üyelikten çıkarılmasını talep etmiştir. Buna karşılık Mehmet Necati Bey de *Halkın Sesi* gazetesinin KATAK aleyhinde yayınları olduğunu[873] ve bunun sorumlusu olarak da Dr. Fazıl Küçük ile Şükrü Veysi Bey'in örgüt dışı bırakılmasını istemiştir. Çok erken başlayan kişisel çatışmalar neticesinde de 1943 yılının sonlarından itibaren örgüt içerisinde istifalar başlamıştır.

Dr. Fazıl Küçük KATAK'ın kurucuları arasında olmasına rağmen, 12 Ocak 1944'te örgütten istifa etmiştir. Ayrılma nedeni olarak da örgütün seçim döneminde Evkaf binasına gelenlerin ellerine seçilecek kişilerin isimlerinin yazılı olduğu ufak kâğıtlar sıkıştırıldığını, kendi grubundan olan kişilerin isimlerinin ise listelerde bulunmadığını ve bu durumun da kendisinde büyük bir hayal kırıklığı yaşattığını ifade etmiştir. Dr. Fazıl Küçük'e göre aslında yapılacak olan işbirliği daha başından bozulmuştu.[874] Bunun yanı sıra Türklere "Azınlık" denmesinden rahatsız olan ve örgüt ismindeki "Azınlık" kelimesini kabul etmeyen Dr. Fazıl Küçük'e, bir süre sonra örgüt isminden "Azınlık" kelimesinin çıkarılacağı sözü verilse de bu söz yerine getirilmemişti.[875] Bir başka sebep ise KATAK idare heyeti içerisindeki huzursuzluklar ve özellikle de Mehmet Necati Bey ile arasındaki anlaşmazlıklar, örgütün İngiliz idaresine karşı etkili bir mücadele verememesi de Dr. Fazıl Küçük'ün KATAK'tan istifa etmesine sebep olmuştu.[876] KATAK'tan istifasından sonra Dr. Fazıl Küçük'ü örgütü yıkmak ve bölücülük çıkarmak,[877] örgütün başına geçmeye çalışmakla suçlayanlar olmuş, ancak Dr. Fazıl Küçük örgütten ayrıldıktan sonra örgüt ile çatışmamaya büyük özen göstermiştir. Dr. Fazıl Küçük bu konu hakkında şöyle demektedir:

> (…) 1943 yılında yapılan belediye seçimleri bitmiş, biz çalışmalarımıza devam ediyorduk. Bir gün bir teklifle karşılaşıyoruz. Bize: "Geliniz bir parti kuralım ve bugüne kadar başsız kalan cemaat hangi yolu tutacağını öğrenmiş olsun." dediler. Biz bunu kabul ettik ve kazalardan ve köylerden çağrılan muhtar ve diğer köy azaları toplanarak bir parti kurmaya karar verdik. İsmi ne olacaktı? Muhtelif kişiler tarafından ortaya isimler atıldı ve belediye seçimlerinde muhalif parti olarak ortaya çıkanlar kolay okunabilecek bir isim bulduklarını ilan ediyorlardı. İsmi KATAK olacaktı. O saatten sonra kavgalar başladı. Kendi kendimize Türk Azınlık Kurumu diyemezdik.

---

[871] "Katağın Genel Toplantısı.", **Söz**, (26.10.1943), s. 1.

[872] Sadrazam, a.g.e., s. 23.

[873] M. Necati Özkan, "Curnalcılık Yapan ve İkilik Yaratan Kimdir", **İstiklal**, (06.01.1951), s. 1.

[874] Fazıl Küçük, **1821'den Bu Yana Kıbrıs Türkünün Bilinmeyen Tarafları, Gösterdiği Kahramanlıklar, Türklüğün Gurur ve Şerefini Koruma Mücadeleleri,** Altay Sayıl (Haz.), Dr. Fazıl Küçük Vakfı ve KKTC Kamu İşçileri Sendikası Yayınları, Lefkoşa, 2000, s. 51.

[875] Niyazi Kızılyürek, **Doğmamış Bir Devletin Tarihi, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 395.

[876] Sadrazam, a.g.e., s. 23.

[877] M. Necati Özkan, "Curnalcılık Yapan ve İkilik Yaratan Kimdir", **İstiklal**, (06.01.1951), s. 1.

> Olurdu olmazdı devam eden münakaşalar sonucu reye müracaat edilmiş ve küçük bir çoğunluk teklifi kabul etmişler, biz ise böyle bir ismi kabul edemeyeceğimizi anlatmıştık. İşin bozulmaması için ortaya çıkan bazı arabulucular; "Bir müddet devam edelim ve görelim. İleride değiştirebiliriz." dedi. Gayenin ne olduğu sorulduğu zaman; "Ekonomik ve kültürel işler olacak. Siyasete karışmayalım. İngilizler kuvvetli bir millettir. Onlarla dost geçinelim ki biraz bir şeyler koparabilelim." dedi. Bunun üzerine bizim bu yerde daha fazla kalmamızın topluma faydası olmayacağına inanarak istifa etmiş ve Kıbrıs Milli Türk Partisi diye siyasi partiyi kurmuştuk. (…)[878]

KATAK ilk Genel Kurul toplantısını sadece 16 kişinin katılımıyla 30 Nisan'da Lefkoşa'daki KATAK merkezinde gerçekleştirmiştir. Üylerin gittikçe azalması ise KATAK'a duyulan güvenin sarsıldığının açık bir göstergesidir. Genel kurul toplantısında ele alınan başlıca konular ise; Evkaf yönetiminin idaresinin Türk toplumuna geri verilmesi, Müftülük makamının yeniden ihdas edilmesi, Müftü seçiminin Kıbrıs Türk toplumu tarafından yapılması, günün şartlarına göre Medeni Kanun'un hazırlanması, Rumların Enosis girişimlerinin engellenmesi gibi konular görüşülmüştür.[879]

KATAK Faal Heyeti, 5 Mayıs 1944 tarihinde İngiliz yönetimi sekreterine bir yazı göndererek, toplantıda almış oldukları kararları açıklamak için randevu talebinde bulunmuştur. 17 Mayıs 1944 tarihinde İngiliz yönetimi sekreteri tarafından KATAK Faal Heyeti'ne verilen cevapta, toplum sorunlarının daha dikkatli incelenmesi, nitekim alınan kararların toplum sorunlarının çoğunu yansıtmadığını ve konu üzerinde bir kez daha çalışılmasının yerinde olacağı bildirilmiştir. KATAK Faal Heyeti İngiliz yönetiminin cevabı üzerine Kıbrıs Türk halkının sorunlarını daha detaylı olarak incelemiş ve 21 Haziran'da yeniden İngiliz idaresine göndermiştir. Gönderilen rapor ise bir önceki raporun biraz daha genişletilmiş haliydi ve özellikle de Rumların Enosis girişimlerinin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini kesin bir dille belirtmekteydi. İngiliz idarecilerin 30 Haziran'da vermiş olduğu cevapta ise Türklerin sorunlarının dikkate alındığı ve bu konular üzerinde görüşmek için de bir komisyon kurulduğu bildirilmiştir.

Dr. Fazıl Küçük'ten sonra Mehmet Necati Be de KATAK'tan istifa etmiş[880] ve ardından diğer istifalar da gelmeye başlamıştır.[881] 1 Nisan 1944 tarihinde örgüt kurucularından olan Avukat Ahmet Mithat Berberoğlu, Faiz Kaymak, Reşat Dedeyol, Ali Küçük, Osman Nurettin Mısırlızade ve Nahide Mustafa KATAK Genel Sekreterliği'ne gönderdikleri bir yazıda; uzun süredir devam eden tartışmaların bitmediği, sürekli aynı kişilerin toplantıda olduğu ve bu durumda Türk halkının yeteri kadar temsil edilemediği gerekçesi ile KATAK'tan istifa ettiklerini bildirmişlerdir. KATAK'tan ayrılan bazı üyeler Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi'ni (KMTHP) kurmuşlardır.

---

[878] Fazıl Küçük, "Kıbrıs Türkü'nün Geçirdiği Acı Günler- III", **Kıbrıs Mektubu**, 15(3), Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, Mayıs-Haziran 2002, s. 38-40.

[879] "KATAK Konfederasyon Sekreterliğinden", **Söz**, (03.05.1944), s. 2.

[880] "Sayın Halkımıza", **Söz**, (25.07.1944), s. 2.

[881] "Katak'ın İsgele Şubesi Eski İdare Heyeti İdaresinin İstifası ve Yeni İdare Heyetinin Seçimi Münasebetiyle", **Halkın Sesi**, (24.06.1944), s. 1.

3.2.2.2. Dr. Fazıl Küçük ve Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP)

3.2.2.2.1. Dr. Fazıl Küçük ve Halkın Sesi Gazetesi

Lefkoşa'nın tanınmış çiftçi ailelerinden olan Mustafa Küçük'ün oğlu Dr. Fazıl Küçük, 14 Mart 1906 tarihinde Lefkoşa'nın Demirhan Köyü'nde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğreniminin bir kısmını Tarakçı Mektebi'nde tamamlayan Dr. Fazıl Küçük, ortaöğreniminin bir kısmını da İstanbul Özel İstiklal Lisesi'nde tamamlamıştır. Lise eğitiminden sonra 1929 tarihinde İstanbul Dar'ül Fünun Tıp Fakültesi'ne başlamış ancak birinci sınıfı tamamladıktan sonra, önce Fransa'da ardından da İsviçre Lozan Üniversitesi'nde tıp eğitimi almıştır.[882] Mayıs 1937'de Kıbrıs adasına dönen Dr. Fazıl Küçük, serbest hekim olarak çalışmaya başlamıştır. Ancak Dr. Fazıl Küçük'ün kendi kliniğini açmasınnı istemeyen İngiliz idaresi, uzun süre ona çalışma izni vermemiştir.

Dr. Fazıl Küçük hekimlik yapmaya başladığı sırada halkın ekonomik durumunun iyi olmadığını bilmekteydi ve bu sebeple de Cuma günleri ücretsiz olarak hasta kişilere hizmet vermekteydi. 1937 yılında başlattığı ücretsiz muayene hizmetini kesintisiz olarak 1958 yılına kadar devam ettirmiştir. Bir yandan mesleğini yaparken bir yandan da köylülerin sorunlarını dinlemiş ve siyasi alanda öncelik verilmesi gereken konuları tespit etmiştir.[883] Dr. Fazıl Küçük 1931 yılından itibaren bir yandan Kıbrıs Türkünün sorunları ile ilgilenirken, diğer yandan da Masum Millet ve Söz gazetelerinde yazılar yazmaya başlamıştır.

Kıbrıs'taki İngiliz ve Yunan emperyalizmine karşı mücadele verebilmenin ancak tüm müesseselere sahip ve her bakımdan kendi kendine yeterli bir Türk halkı ile mümkün olacağı görüşünde olan Dr. Fazıl Küçük, 1937 yılından sonra siyasi hayatta aktif rol oynamaya başlamıştır. Nitekim Dr. Fazıl Küçük Türk toplumunun temel sorunlarını maarif, müftülük, Evkaf, Aile Kanunu ve Şer'iye Mahkemeleri olarak görmekteydi.[884] 1941 yılında Söz gazetesi sahibi Mehmet Remzi Okan'ın ölümü üzerine bir süreliğine kapanmıştı. Masum Millet (1931-1934), Haber (1934-1935), Ses (1935-1938) ve Vakit (1938-1941) gazeteleri de kısa süreli yayın yapmış ve kapanmıştı. Bu durum Türk halkının gazetesiz kalmasına ve dönemin olup biten olaylarından habersiz kalışına sebep olmaktaydı.[885]

Türkiye'nin Kıbrıs Konsolosu Recep Yazgan İkinci Dünya Savaşı yıllarında halkın olan bitenden haberdar olması için yeni bir gazetenin çıkarılması gerektiğini düşünmekteydi. Bu

---

[882] Fazıl Küçük ve Çalışma Arkadaşları, **Kıbrıs Türk Davası Ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti,** Devlet Basım Evi, Lefkoşa, 2002, s. VII.

[883] Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., s. 1; Sadrazam, a.g.e., s. 8.

[884] Sadrazam, a.g.e., s. 9-10.

[885] Manizade, **Kıbrıs Dün Bugün Yarın,** s. 421.

doğrultuda Recep Yazgan Dr. Fazıl Küçük'ten bir gazete çıkarması için çalışmalar yapmasını istemişti.[886] Siyasetle ilgili olan ve halkın sorunlarıyla yakından ilgilenen Dr. Fazıl Küçük, yeni bir gazete çıkarmayı zaten çok önceden beri istemekteydi. Ancak Dr. Fazıl Küçük yeni bir klinik açarken yaşadığı sorunlar gibi, gazete çıkarırken de İngilizlerin tepkisiyle karşılaşacağını ve kendisine bu konuda izin verilmeyeceğini bilmekteydi. Nitekim İngiliz idaresi Dr. Fazıl Küçük'ün gazete için yaptığı başvuruları sürekli olarak reddetmişti. Dr. Fazıl Küçük gazete çıkarmak için izin alışını şöyle aktarmaktadır:

> (…) Kararımı vermiştim. Her ne pahasına olursa olsun bu gazeteyi çıkaracaktım. Lefkoşa Komiserliği'nden olumlu cevap almayınca, daha yüksek makam olan müsteşarlığın kapısını çaldım. Hazırladığım dilekçeyi müsteşarlığa verdim. Beklememi söylediler. (…) Görüşmek isteme sebebimi anlattım, sözlü değil yazılı müraccat etmemi istediler. Yarın dokuzda Müsteşar hazretleri sizi görecek dediler. Ertesi gün belirlenen saatte orada bulundum. Önce kendimi tanıttım. Müsteşar ise; "Evet, gazete için geliyorsunuz değil mi? Bakın bugün İngiltere çok büyük gaileler içinde çırpınıp duruyor. Sizin kim olduğunuzu biliyoruz. Başımızda bin bir dert varken, bir de sizinle uğraşamayız." dedi ve odadan kalkıp gitti. Çok büyük üzüntü içinde eve döndüm. Ertesi gün kliniğimin telefonu çaldı ve kulaklarıma inanamadım. Telefonda: "Hemen geliniz! Müsteşar hazretleri sizi görecek." denilince, hastalarımı bırakıp koştum. Müsteşar bana: "Çok düşündüm, kimliğini pek ala biliyorum, dosyan epeyce kabarık. Diğer taraftan Türk toplumunu da gazetesiz bırakmak istemiyorum. Sana bu ruhsatı vereceğim, ama acaba eski kötü huylarından vazgeçtin mi? Bunun için şartlarım var. Nazik bir zamanda hükümeti boş yere meşgul etmeyeceksin. Bizlere yardımcı olmasan bile, kamuoyunu alet olarak kullanmayacaksın. Zaten biz gazete iznini senin için değil, toplum için vereceğiz. (…) Ayrıldım ve birkaç gün sonra gazeteyi çıkarmam için izin verildi.[887]

Dr. Fazıl Küçük 14 Mart 1942 tarihinde Halkın Sesi gazetesini çıkarmaya başlamıştır.[888] Gazetenin çıkış amacı ise İngiliz idaresine karşı Türk toplumunun haklarını savunmak ve sesini bütün dünyaya duyurmak olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda gazetenin yayın ilkeleri şu şekilde açıklanmıştır: Kıbrıs Türk halkının haklarını korumak ve toplum sorunlarını gündeme taşımak; bağımsız olmak; Rumlara karşı mücadele etmek; Türkiye sevgisini ve ona bağlılığı sürdürmek; adadaki sanat hareketlerini desteklemek ve teşvikte bulunmak.[889]

Dr. Fazıl Küçük yeri geldiği zaman İngiliz yönetimini eleştiren yazılarına gazetesinde yer vermekteydi ve İngilizler tarafından da "Anti-British" yani "İngiliz Karşıtı" olan adam olarak da nitelendirilmekteydi. Hatta İngiliz yönetimi halk tarafından gazetenin alınıp okunmasını yasaklamış ve 20 Ocak 1943 tarihinden itibaren gazeteyi 3 ay süreyle kapatmıştı.[890] Gazetenin kapanmasından

---

[886] An, **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci Ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşması (1900-1942)**, s. 179.

[887] Sadrazam, a.g.e., s. 12-14; Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., 2, s. 624.

[888] "Sayın Halkımızın Huzurunda", **Halkın Sesi,** (14.03.1942), s. 1; Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)**, s. 93; Manizade, **Kıbrıs Dün Bugün Yarın,** s. 421.

[889] Leman Eren, "Uzun Bir Mücadele Sürecinde Halkın Sesi", **Kıbrıs Mektubu Dergisi**, 23(2), Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Lefkoşa, Mart-Nisan 2010, s. 11; Sadrazam, a.g.e., s. 16.

[890] Fazıl Küçük, **Evkafın Kayıtsız Şartsız Topluma Devri Teslimi, 56 Yıl Süren Kavga,** KKTC Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa, 1999, s. 69.

sonra 5 Mart 1943 tarihi itibariyele Söz gazetesi tekrar yayımlanmaya başlamış ve bu gazete 14 Ağustos 1946 tarihinde yerini Hür Söz gazetesine bırakmıştır.

Halkın Sesi gazetesi 3 aylık cezai işleminden sonra yayın hayatına devam edebilmiştir. Ancak ortaya çıkan kâğıt sorunu nedeniyle Dr. Fazıl Küçük, Rum karaborsasından kâğıt temin etmek zorunda kalmış ve 1944 yılına kadar gazetesini büyük zorluklar altında çıkarmıştır.[891] Dr. Fazıl Küçük gazetesi aracılığıyla, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Lefkoşa Türk Lisesi'nin Lapta'ya taşınmasına, Türk öğrencilerin kitapsız eğitim almasına ve Türk okullarına yabancı müdürlerin atanmasına karşı çıkmıştır. Dr. Fazıl Küçük "üçüncü çocuğum" dediği gazetesinde ömrünün sonuna kadar yazılar yazmaya devam etmiştir.

1931 Rum isyanı sebebiyle ertelenmiş olan Belediye Meclis seçimleri 1943 yılında yapılmış ve Dr. Fazıl Küçük bu seçimleri kazanarak 6 yıl aralıksız olarak Lefkoşa Meclis üyeliği yapmıştır.[892] 18 Nisan 1943 yılında kurulan KATAK'ın kurucu üyeleri arasında yer alırken bu örgütten ayrılarak, 23 Nisan 1944 tarihinde Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi'ni (KMTHP) kurmuştur. 23 Ekim 1949 tarihinde iki örgütün birleşmesi neticesinde, Kıbrıs Milli Türk Birliği Partisi kurulmuş ve Dr. Fazıl Küçük'te kurucuları arasında yer almıştır.

EOKA terör örgütünün kurulmasından sonra, Kıbrıs Milli Türk Birliği Partisi'nin adı 15 Ağustos 1955 tarihinde Kıbrıs Türktür Partisi olarak değiştirilmiş ve ilk direniş örgütü olarak da *Volkan* kurulmuştur.[893] 13 Aralık 1960 tarihinde yapılan seçimlerde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığına Makarios seçilirkeni yardımcılığına da Dr. Fazıl Küçük seçilmiştir. Ancak 18 Şubat 1973 tarihinde bu görevden ayrılan Dr. Fazıl Küçük, yerini Rauf R. Denktaş'a bırakmıştır. 15 Ocak 1984 tarihinde yakalandığı gırtlak kanserine yenik düşen Dr. Fazıl Küçük, 73 yaşında hayata veda etmiştir.

3.2.2.2.2. Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP)

1943 yılında kurulan KATAK bir süre sonra etkinliğini kaybetmeye başlamış ve kuruluş esnasında ortaya çıkan birlik ve beraberlik coşkusu gittikçe azalmıştı. Özellikle de Dr. Fazıl Küçük ve diğer önemli üyelerin KATAK'tan istifaları, örgüte olan güveni önemli ölçüde sarsmıştı. 23 Nisan 1944 tarihinde Dr. Fazıl Küçük, Ahmet Pertev, Ahmet Faiz Kaymak, Siret Bahçeli ve Eczacı Mehmet Münir'in katılımıyla, Dr. Fazıl Küçük'ün Lefkoşa'daki evinde Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi kurulmuştur.[894] Dr. Fazıl Küçük partinin açılış konuşmasında şöyle demiştir:

---

[891] Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., 2, s. 647.

[892] Fazıl Küçük ve Çalışma Arkadaşları, **Kıbrıs Türk Davası Ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti,** s. VII.

[893] Fazıl Küçük ve Çalışma Arkadaşları, **Kıbrıs Türk Davası Ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti,** s. IX.

[894] Sadrazam, a.g.e., s. 24.

> Bugün anavatanımızda kutlanan en mesut günlerden birini onlarla birlikte aynı sevinç, aynı neşe içinde yaşarken, öksüz Türk cemaati aynı zamanda beka ve varlığımızla çok büyük önemi haiz bir gün olarak bu dakikaları Kıbrıs tarihine kaydedeceğiz. 70 seneden beri ilk defa Kıbrıs'ta milli ve siyasi bir parti kuruluyor ve ilk defa olarak cemaatin malı bir kurul meydana geliyor. Her gün biraz daha diktatörlüğe doğru yol alan idareyi anlatmak istiyoruz ki bu memleketin en eski sahiplerinden biriyiz. Şimdiye kadar hükümetin kanunlarına hepsinden fazla hürmet ve riayet eden bir unsuruz. Bugün temelleri atılan partinin tek bir gaye ve hedefi vardır ki kanuni ve meşru yollardan yürüyerek kurtuluş ve refah yollarını aramaktır. Nasıl ki Rum vatandaşlarımıza Yunan Hristiyan deniyorsa bize de Türk Müslüman denilmesini, onlar nasıl ki okullarını, kliselerini, aile kanunlarını tanzim etmeye yetkili ise biz de aynı kanunların tatbikini istiyoruz. Hepimiz bir Türk cemaati için uğraşıyor ve didiniyoruz. Bizler gelecek nesillere şimdiye kadar bize emanet edilmeyen en yüksek eseri bırakmak istiyoruz. Çünkü biliyoruz ki beşer fanidir, bırakılan eserler bakidir. Ortada hergün benliğinden biraz daha kaybeden bir Türk unsuru vardır. Biz benliğimizi kurtarmak, hakkımızı almak için ortaya atılıyoruz. Eğer birleşir tek bir kale haline gelirsek, o zaman gelişmemiz, uğraşmamızla istediklerimizi elde edeceğiz.[895]

Dr. Fazıl Küçük'ün yapmış olduğu açılış konuşmasında ilk kez "Milli" bir partinin kurulduğu ve ve bu partinin temellerinin de Türk toplumunun kendi özgür iradesi ile atıldığı hususu dikkat çekmektedir. Dr. Fazıl Küçük'ün üstü kapalı olarak vurguladığı KATAK'ın milli bir örgütlenme olmadığı ve kendisinden beklenenleri de karşılayamadığıdır. Dr. Fazıl Küçük aynı konuşmasında partinin kuruluş amacını da şöyle ifade etmektedir:

> Artık mazinin kirli sayfalarını yırtalım. Artık her işimizde büyük istek büyük merakla başlayıp da sabun köpüğü gibi erken sönmeyelim. Parolamız; yaratacağız, yapacağız, yaşatacağız olmalıdır. Korkmayacağız, çalışacağız ve bizden sonra gelecek nesillere temiz bir istikbal ve şerefli bir mevki vereceğiz. Bir gün gelecek, muhaliflerimiz görecektir ki biz yıkıcı, fesatçı değil; yalnız yapıcı, ittihatçı ve birlik yaratmak için cansiperane çalışan kimseleriz.[896]

Dr. Fazıl Küçük'ün konuşmasının ardından KMTHP tüzüğü ile ilgili görüşmeler başlamıştır. Tüzük maddeleri katılımcılara tek tek okunduktan sonra, onaya sunulmuş ve 63 maddelik tüzük oy birliği ile kabul edilmiştir.[897] Tüzükte genel olarak şu konulardan bahsedilmiştir; "Kıbrıs Türk halkının menfaati için bütün milli kuvvetler birleşecek ve hatta gerekirse İngiliz Hükümeti ile işbirliği yapılacaktır. İslam dininin hakikatleri Kıbrıs Türk halkına öğretilecek ve yurt sevgisi aşılanacak, partinin üyeleri arasında sevgi, saygı ve birlik duygusu geliştirilecek, köylülerin ve işçilerin ekonomik refahı artırılacak, 18 yaşını doldurmuş her Türk ve Müslüman partiye üye olabilecek, Kıbrıs Genel Kongresi partinin en yüksek karar organı olacak ve yılda bir kere Lefkoşa'da toplanacak, Kıbrıs Genel Kongresi kendi içinde 16 kişiden oluşan bir İdare Meclis Heyeti ve 5 kişiden oluşan Düzenleme ve Kontrol Heyeti seçecek, Kıbrıs Genel Kongresi'nin kararları kesin olacak ve partinin her üyesinin bu kararlara uyma zorunluluğu bulunacaktı."

---

[895] Fazıl Küçük, "Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi", **Halkın Sesi**, (25.04.1944), s. 1; Sadrazam, a.g.e., s. 24-25; Altay Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, Yay Ajans Ltd. Yayınları, 1. Baskı, Lefkoşa, 2010, s. 287-290.

[896] Fazıl Küçük, "Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi", **Halkın Sesi**, (25.04.1944), s. 1; Sadrazam, a.g.e., s. 26; Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 287-290.

[897] Mapolar, **Kırk Yılın Anıları 1,** s. 288; Balyemez, **İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri**, s. 173.

Partinin belirtilen amaç ve hedeflerine ulaşması için de oluşturulacak kollar belirlenmiş ve buna göre Siyasi Kol, Matbuat ve Milli Tenvir Kolu, Kültür İşleri Kolu, Köylü İşleri Kolu, Esnaf ve Amele Ekonomisi Kolu kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca paritinin gelirleri belirlenmiş ve bütün gelir kaynaklarının parti amaçlarına hizmet doğrultusunda kullanılacağı, parti tüzüğüne aykırı hareket edenlerin alacakları disiplin cezaları belirtilmiştir. Tüzüğün son maddesinde ise KMTHP mührü ile ilgili düzenlemelere yer verilmiş ve parti mührünün ise kırmızı zemin üzerinde "Bozkurt" başı olacağı ve aynı zamanda Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi yazacağı ifade edilmiştir.[898]

Tüzüğün kabul edilmesinden sonra aynı gün İdare Heyeti seçimi yapılmış ve Dr. Fazıl Küçük, Ahmet Pertev, Eczacı Mehmet Münir, Siret Bahçeli ve Faiz Kaymak İdare Heyet'inin üyeleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca İdare Heyeti kendi arasında Genel Sekreter olarak Fazıl Küçük'ü, Veznedar olarak da Siret Bahçeli'yi seçmiştir.[899] KMTHP Kıbrıs adasında halka daha iyi hizmet vermek ve onların sorunları ile yakından ilgilenmek için adanın Türk bölgelerinde şubeler açmaya başlamıştır.[900] Bu doğrultuda 14 Mayıs günü Larnaka'da; 16 Mayıs Lefkoşa'ya bağlı Gönyeli ve Peristorana'da; 28 Mayıs Limasol'da; 2 Temmuz Lefke'de şubelerini açmıştır.[901]

Partinin örgütlenme çalışmaları devam ettiği sırada KATAK üyeleri ile KMTHP arasında sert tartışmalar çıkmaya başlamıştır. KATAK üyeleri KMTHP'yi "bölücülük ve bozgunculukla" suçlarken, KMTHP üyeleri de kendi partilerinin "bölücü olmadığını, birleştirici bir görev üstlendiğini, Enosis tehlikesi ve sömürge yönetimine karşı daha etkili mücadele verebilmek amacıyla kurulduklarını" vurgulamıştır.[902] Ayrıca Dr. Fazıl Küçük her fırsatta KMTHP'nin vatan ve millet sevgisi içerisinde halkın sinesinden doğduğunu ve demokratik bir yapı üzerine inşa edildiğini dile getirmiştir.[903] Ancak buna rağmen iki örgüt arasındaki tartışmalar 1944-1945 yıllarında da devam etmiştir.

KMTHP 18 Ocak 1945 tarihinde ilk Genel Kongresini Lefkoşa'daki merkez binasında yaparak, seçimlerini tamamlamıştır. Seçimlerin ardından kaza teşkilatlarında toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Mağusa parti teşkilatında yapılan bir toplantı sırasında Dr. Fazıl Küçük'ün, Kıbrıs Türk halkının haklarını kazanmak için KATAK'ın yaptığı faaliyetleri desteklediğini belirtmesi ve

---

[898] Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 294-304.

[899] Mapolar, **Kırk Yılın Anıları 1,** s. 289.

[900] Tekakpınar ve Doğunsal, a.g.e., s. 59.

[901] "Larnaka ve Tuzla Halkının Dikkat Nazarına", **Halkın Sesi**, (25.05.1944), s. 1; "KMTHP Limasol'da", **Halkın Sesi**, (30.05.1944), s. 1; "KMT Halk Partisi Mağusa'da", **Halkın Sesi**, (06.06.1944), s.1; "Larnaka'da Kurulan Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi Münasebetiyle", **Halkın Sesi**, (22.06.1944), s. 1.

[902] Aydın Akkurt, **Kutsal Kavgaların Korkusuz Neferi Dr. Niyazi Manyera**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, 2000, s. 18.

[903] Fazıl Küçük, "Yanlış Propaganda", **Halkın Sesi, (**25.05.1944), s. 1.

konuşmasının sonunda "Var olsun Milli Parti, Yaşasın KATAK"[904] gibi ifadeler kullanması, aslında onun iki siyasi partinin birleşmesini istediğini de göstermekteydi. 11 Şubat'ta Lefke şubesinde de bir konuşma yapan Fazıl Küçük, bütün kurumlarla iş birliğinde bulunmak için girişimler başlattığını belirtmiştir.[905]

3.2.2.2.3. Diğer Siyasal ve Sendikal Örgütlenmeler

1941 yılında yaşanan önemli bir gelişme de İngiliz idaresi tarafından "*İşçi Sendikaları ve Sendikal Anlaşmazlıklar Yasası"*nın (The Unions and Trades Disputes Law) kabul edimesi ve bu kanun ile birlikte işçilerin sendikalar kurup örgütlenme girişimleridir. Kanunla birlikte kurulacak olan sendikaların hakları, imtiyaz ve sorumlulukları açıkça belirtilmiştir.[906] 1943 yılında da Lefkoşa'da *İşçi Bulma Dairesi* kurulmuştur. 1943 yılında kurulan *"Pankiprion İşçi Sendikası Komitesi"* (Pan Cyprion Trade Union Congress), aynı yıl içerisinde Lefkoşa'da üçüncü kongresini düzenleyerek siyasal, sosyal ve ekonomik olarak AKEL ile tek vücut olduğunu açıklamıştır.[907] 1945 yılında Mihail Pissas önderliğinde *Yeni İşçi Sendikası* olarak adlandırılan *SEK* kurulmuştur.[908] 21 Ocak 1946 tarihinde *PTUC*'un 8 liderlerinin hapse atılması ve sendikalarının da kapatılması üzerine, *Pankiprion İşçi Federasyonu* (PEO) adında solcu işçi sendikası kurulmuştur.[909]

Kıbrıs Türk İşçileri de başlangıçta Rum sendikalara katılarak haklarını aramak istemişlerdir. Ancak Rum sendikalarının Enosis yanlısı bir politika takip etmeye başlamaları, Türk işçilerin Rum işverenler tarafından haksızlığa uğramaları, Rum sendikaların Türklerin haklarını korumayıp onlara sahip çıkmaması, Türk üyelerin bu sendikalardan ayrılarak kendi örgütlerini kurmalarına sebep olmuştur.[910] Bu yönde ilk hareket ise Niyazi Dağlı başkanlığındaki 12 dülger meslektaşının[911] 27 Kasım 1942 tarihinde bir araya gelip *Lefkoşa Türk Dülgerler Birliği* adı altında örgütlenmesi ile başlamıştır. 12 kişi ile kurulan bu örgüt, sayılarının artması ile birlikte 1943 yılında *Yapıcı ve Amele Birliği* adını almıştır.[912]

---

[904] "K.M.T. Halk Partisi Mağusa Şubesi'nin Altı Aylık Toplantısı", **Halkın Sesi**, (05.01.1945), s. 1; "Milli Partinin İçtimai", **Halkın Sesi**, (03.02.1945), s. 1.

[905] M. Zeki Halluma, "K.M.T.H. Partisi Kendi İrade ve Benliğine Hâkim Olan Bu Muhitte Yıkılmamak Üzere Temelleri Atmıştır", **Halkın Sesi**, (15.05.1945), s. 1.

[906] Yiangou, a.g.e., s. 68; Katsurides, a.g.e., s. 39.

[907] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 344.

[908] Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1919-1980)**, 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 594-595.

[909] Solsten, **Cyprus a Country Study**, s. 25; Mehmet Balyemez, "Kıbrıs Türk İşçilerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Örgütlenmeleri", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Tarihin Peşinde**, 8(15), 2016, s. 235-236.

[910] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 345.

[911] 12 kişi şöyledir; Niyazi Dağlı, Salih Türker, Mustafa İbrahim, Mustafa Akın, Âdem Özbek, Cemal Sertel, Enver Özdemir, Mustafa Hüsnü, Mehmet Koççino, Hamit Mustafa, Halil Kaya, Mustafa Muttalip. Bkz. Servet Sami Dedeçay, **Kıbrıs'ta Türk İşçilerinin Sendika Kurma Faaliyetleri (1918-1959)**, Kıbrıs Postası Basımevi, Mağusa, 1981, s. 15.

[912] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 345.

Rum sendikalarının Enosis faaliyetlerini artırmaları üzerine, bu sendikalara üye olan Türk işçileri 1944 Haziran'ında Hasan Şaşmaz'ı işçi lideri olarak seçmişlerdir. Rum sendikalarının siyasi hedefleri ile Türk işçilerinin beklentilerinin aynı yönde olmadığını gören Hasan Şaşmaz, Türk işçi ve zanaatkârlarının dâhil olduğu bir Türk İşçi Sendikası kurmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda da harekete geçerek İngiliz idaresinden gerekli izni alan Hasan Şaşmaz, 22 Ağustos'ta 900 kişinin katılımıyla *Güneş Türk İşçi Birliğini* kurmuştur.[913] Örgütün amaçları ise şu şekilde açıklanmıştır; Kıbrıs adasında kurulan bütün Türk İşçi Birliklerini bir kurum olarak birleştirmek, Kıbrıs Adası Türk İşçi Birlikleri Siyasi Partisi'ni (KATİSP) kurmak, adadaki diğer kurulan siyasi parti ve işçi birliklerini "Kıbrıs Milli Türk Konseyi" ya da "Kıbrıs Türk Kurumları Birliği" adı ile birleştirmek ve Rumların Enosis'ine karşı Türkleri tek bir çatı altında birleştirip güçlendirmekti.[914]

15 Ekim 1944 tarihinde Niyazi Dağlı önderliğinde kurulmuş olan Türk Dülgerler Birliği de Güneş Türk İşçi Birliği'ne katılarak, *Lefkoşa Türk İşçileri Birliği* adı altında yeni bir örgüt kurmuşlardır.[915] Bu örgütün başkanı olarak Hasan Şaşmaz, Başkan Yardımcısı olarak da Niyazi Dağlı seçilmiştir. Lefkoşa Türk İşçiler Birliği'nin kurulmasından sonra, aynı zamanda Türk işçileri işsiz kalmaya başlamıştır. Nitekim hükümet kadrolarındaki işçilerin çoğu Rum sendikalara üyeydi ve Rum sendikaları hükümet dairelerinde etkin bir konuma sahipti. Bu sebeple de Rumlar sudan bahanelerle Türkleri işten çıkarmaya başlamışlardı.[916]

Hasan Şaşmaz İngiltere Sömürgeler Müsteşarlığı'na müracaatta bulunarak, kurulan Türk İşçi Birlikleri'nin hükümet yanlısı bir politika takip ettiğini ve Rumlara karşı daima hükümetin yanında yer aldığını, Türk işçilerinin her zaman olduğu gibi hükümete sadık olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Hasan Şaşmaz Türk işçilerinin de resmi dairelerde görev alabilmeleri talebinde bulunmuştur. İngiliz yönetimi vermiş olduğu cevapta Türk işçilerini himaye edeceklerini ve haklarını koruyacaklarını belirtse de Türk işçilerinin durumunda herhangi bir değişme olmamıştır.[917]

Hasan Şaşmaz solcu Rum Genel Sekreteri Ziartidis'e bir mektup yazarak, Rum ve Türk toplumlarının birbirlerinin kuruluşlarına ve çıkarlarına saygı göstermek şartıyla ekonomik alanda işbirliği yapmalarını önermiştir. Solcu Rum sendikalar ilk olarak işbirliği yapmaya pek yanaşmamış ancak tekliften 3 ay sonra olumlu cevap vermişlerdir. İki örgüt arasında yapılan anlaşma gereğince; "işbirliği sadece ekonomik alanda geçerli olacaktı ve siyasi meselelerde hiçbir taraftan herhangi bir

---

913 Dedeçay, **Kıbrıs'ta Türk İşçilerinin Sendika Kurma Faaliyetleri (1918-1959)**, s. 17.

914 Balyemez, "Kıbrıs Türk İşçilerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Örgütlenmeleri", s. 240-241.

915 Ahmet An, **İşçi Sınıfımızın İlk Öncüleri, 1958'e Kadar Emek Hareketinde Kıbrıslı Türkler**, Khora Yayıncılık, Lefkoşa, 2011, s. 1.

916 Balyemez, "Kıbrıs Türk İşçilerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Örgütlenmeleri", s. 242.

917 Balyemez, "Kıbrıs Türk İşçilerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Örgütlenmeleri", s. 243.

baskı olmayacak ve taraflar tamamen serbest olacaktı, işsiz olan Türk ya da Rum işçiler sıra sistemi ile işe alınacaktı." Böylelikle Türk işçiler geçimlerini sağlayabilecek bir iş bulmaya başlamışlardı.[918]

Lefkoşa Türk İşçi Birliği aynı zamanda Kıbrıs Türkleri tarafından kurulan farklı örgütlerle de iş birliği içerisinde olmuştur. Hasan Şaşmaz 1945 yılı içerisinde yapmış olduğu girişimlerle bir takım Kıbrıs Türk işçilerini örgütlemiş ve onların bir çatı altında toplanmasına ön ayak olmuştur. Mart 1945'te *Larnaka Türk İşçi Birliği*, Ağustos 1945'te *Limasol Türk İşçi Birliği* ve *Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu*, Eylül 1945 Mağusa ve kazalarındaki Türk İşçi Birlikleri'nin yeniden tanzimi ve *Türk İşçi Kadınlar Birliği*'nin kuruluşu, Ekim 1945 *Lefke Madenciler Birliği*'nin merkeze bağlanması, Kasım 1945 *Girne Türk İşçiler Birliği* Hasan Şaşmaz'ın girişimleri ile örgütlerini kurmuşlardır. Kıbrıs Türk işçilerinin ada çapında örgütlenmesinden sonra, bütün örgütlerin bir araya getirilmesi için çalışmalar başlamıştır.[919]

Adada işçilerinin örgütlenmesi gibi çiftçiler de bir çatı altında toplanarak kendi örgütlerini kurmuşlardır. Çiftçiler arasındaki ilk örgütlenme ise Haziran 1942'de Kiracıköy'de Türkler ve Rumların bir araya gelerek kurdukları *Kıbrıs Çiftçiler Birliği* olmuştur. Örgütün ismi Rumca olarak kelimelerin ilk harflerinden alınmış ve "BEK" olarak kısaltırlmıştır. Karma bir örgüt olan BEK'te bir yıl kalan Türkler ardından bu örgütten ayrılarak, 1 Mayıs 1943 tarihinde Lefkoşa'da *Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği'ni* (KTÇB) kurmuşlardır. Türklerin BEK'ten ayrılma nedenleri ise şu şekilde açıklanmıştır:

> BEK'in Rum çiftçilerin her türlü problemi ile ilgilenirken, Türk çifçilerin hiçbir sorunu ile ilgilenmemesi; 30 Nisan'da yapılan kongreye İngiltere ve Yunanistan bayrakları çekilirken, Türkiye bayrağının çekilmesine müsaade edilmemesi; BEK'in yıllık faaliyet raporunda Enosis isteklerinin ön plana çıkması ve "Anavatan Yunanistan ile Kıbrıs birgün birleşecektir." ifadesine raporda yer verilmesi ayrıca bütün konuşmaların Rumca yapılarak, Türkçe'ye çevrilmesine müsaade edilmemsi.[920]

73 delegenin katılımıyla kurulan KTÇB''nin yönetim kurulu ise; Başkan Behçet Mirata, Genel Sekreter Kemal Deniz, Veznedar Ali Rauf, Faal Üye de Bekir Naci olarak belirlenmiştir. Kuruluşundan itibaren geçen iki yıllık süreç içerisinde 115 köyde şubeler açan KTÇB, kuruluş amaçlarını ise şöyle sıralamıştır:

> Köylülere öncülük etmek ve onların birlik ve beraberliğini sağlamak, köylülerin kooperatifler eliyle mahsüllerini değerlendirmelerini sağlamak, ellerine geçen paraları da borçlarına yatırarak mallarını ipotekten ve zorunlu satıştan kurtarmak için onları aydınlatıp teşvik etmek, okuma yazma bilmeyen köylüler için kurslar açmak, köylerde Türkçe gazete dağıtmak, tarım konuları

---

[918] An, **İşçi Sınıfımızın İlk Öncüleri, 1958'e Kadar Emek Hareketinde Kıbrıslı Türkler,** s. 49-53; Balyemez, "Kıbrıs Türk İşçilerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Örgütlenmeleri", s. 243.

[919] Balyemez, "Kıbrıs Türk İşçilerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Örgütlenmeleri", s. 246; Dedeçay, **Kıbrıs'ta Türk İşçilerinin Sendika Kurma Faaliyetleri (1918-1959)**, s. 17-19.

[920] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 346-347.

yanında ilmi, sosyal ve dini konularda da toplantılar düzenlemek, spor faaliyetleri yanında temsil kolları da kurarak tiyatro yolu ile köylüyü aydınlatmak, radyosu olmayan köylere radyo temin etmek.[921]

KTÇB kuruluşundan itibaren sadece mesleki bir örgüt olarak kalmamış, Kıbrıs Türk halkının siyasi olarak da birlik kurması için çalışmalarda bulunmuştur. KTÇB 115 şubesi ve 5500 üye sayısı ile Kıbrıs'ın en güçlü kurumlarından biri olmuştur. Ocak 1945'ten Nisan 1946'ya kadar düzenli bir şekilde *İleri* isimli dergiyi çıkararak, Kıbrıs Türk köylüsünün ekonomik ve sosyal alanda gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca KTÇB 1940'lı yıllarda Anavatan Türkiye ile çeşitli temaslarda bulunarak Ankara'ya heyetler göndermiş ve mesleki alanda sıkı ilişkiler kurulmasını sağlamıştır.[922]

3.2.2.2.3.1. Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu (KTİBK)

Lefkoşa Türk İşçi Birliği'nin girişimleri neticesinde adadaki mevcut Türk işçi birlikleri bir araya gelerek, 1 Ağustos 1945 tarihinde *Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu* (KTİBK) adı altında birleşmişlerdir.[923] Lefkoşa Türk İşçi Birliği Genel Sekreteri Hasan Şaşmaz da bu görevinden ayrılmış ve yeni görevi olarak KTİBK'nin Genel Sekreterliğine seçilmiştir. Ayrıca KTİBK Genel Sekreter Hasan Şaşmaz'ın önderliğinde kendi içerisinde Sosyo-Kültürel Komite, Siyasi Kurul, Basın-Yayın Kolu ve İnzibat Kolu olarak teşkilatlanmıştır.[924]

Sosyo-Kültürel Komite, Türk işçi ve zanaatkârlarını bilgilendirip onların kendilerine güvenmesini sağlamayı, milli ve dini duygularını ön plana çıkarmayı, çocuklarının eğitim-öğretimlerine destek olmayı kendisine amaç edinmişti. Bu komite kendi içerisinde bir de Temsil Heyeti oluşturarak bir takım görev ve sorumluluklar üstlenmiştir. Buna göre; eğitici tiyatro etkinlikleri düzenlemek, milli bayramlarda Türk milletine yakışacak boyutta törenler icra etmek, Rum sendikalarından ayrılan Türk işçilerini özgürlükleri konusunda bilinçlendirmek ve onların yaşam standartlarını yükseltmek gibi görevler üstlenmiştir.

Siyasi Kurul ise siyaset ile yakından ilgisi bulunan 7 kişinin seçilmesiyle oluşturulmuştu. Bu kurulun temel amacı ise Enosis'e karşı etkili bir mücadele vermek, KATAK, KTÇB ve KMTHP gibi kurumları tek bir çatı ve tek bir lider altında birleştirerek, Kıbrıs Türklerinin dış politikasını yürütmekti. Basın Yayın Kolu ise KTİBK'nin yapmış olduğu etkinlikler ve faaliyetler hakkında halka bilgi verecek, Türk işçisini hak ve özgürlükleri konusunda bilinçlendirecekti. İşçi İnzibat Kolu

---

[921] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 349.

[922] KTÇB'nin faaliyetleri için bkz. "Türk Çiftçiler Birliği Faaliyet Gösteriyor", **Hür Söz**, (12.08.1947), s. 1.

[923] Hüseyin Mehmet Ateşin, **Dr. Fazıl Küçük ve Şeyh Nazım Kıbrısi**, Maarifet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 35.

[924] Dedeçay, **Kıbrıs'ta Türk İşçilerinin Sendika Kurma Faaliyetleri (1918-1959)**, s. 19; Balyemez, "Kıbrıs Türk İşçilerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Örgütlenmeleri", s. 248.

ise 50 kişiden oluşmuş ve gizli bir yeraltı örgütü gibi görev yapmış ancak bu teşkilat 1953 yılında dağılmıştır.[925]

3.2.2.2.3.2. Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği (KTKB)

KTİBK tarafından 23 Aralık 1945 tarihinde Lefkoşa'da düzenlenen toplantıya KATAK, KTÇB ve KMTHP ikişer temsilci ile katılmışlardır. KATAK adına Nazif Demirer ve Hakkı Süleyman, KTÇB adına Behçet Mirata ve Kemal Deniz, KTİBK adına Hasan Şaşmaz ve Vedat Zeki, KMTHP adına ise Dr. Fazıl Küçük ve Ahmet Pertev katılmıştır. Toplantının gerçekleşmesinde öncülük eden Hasan Şaşmaz yapmış olduğu açılış konuşmasında toplantının ne amaçla toplandığını, Kıbrıs Türk halkının içinde bulunduğu zor şartların ancak birlikte hareket edilerek aşılabileceğini belirtmiştir.[926] Bu toplantıdan sonra *Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği* (KTKB) adı altında bir örgüt oluşturulmuştur.[927] Kuruluşundan 6 ay sonra yani Mayıs 1946'da KTKB'nin 22 maddelik tüzüğü kabul edilmiştir.

KTKB'ye bünyesine dâhil olan örgütler 23 Aralık 1946 tarihinde yaptıkları toplantıda İngiliz yönetimine verilmek üzere bir muhtıra hazırlamışlardır. Söz konusu muhtırada şu hususlar yer almaktaydı:

> Müftülük yeniden düzenlencek ve yeni müftüyü Kıbrıs Türk toplumu kendisi belirleyecek; hükümetin denetiminde bulunan Evkaf, hükümetten alınarak Kıbrıs Türk toplumu tarafından seçilecek bir komisyon tarafından yönetilecek; Şer'iye Mahkemeleri'ne bağımsızlık verilecek ve mahkeme giderleri genel bütçeden karşılanacak; ilk ve tali mektep komisyonları da Rum mekteplerinin dâhil olduğu kanuna göre düzenlenecek ve bu komisyonlar da Türk halkı tarafından seçilecek; Medeni Kanun çağın gereklerine göre yeniden düzenlenecek; hükümet dairelerinde Türklere daha çok kadro verilecek ve resmi yazışmalarda Türkçe de kullanılacak; Kıbrıs Türklerine Müslüman değil, Türk denilecek.[928]

İngiliz yönetimi KTKB'yi Kıbrıs Türk toplumunun temsilcisi olarak kabul etmemiş ve bu birliği resmi olarak tanımamıştır. KTKB kuruluş amaçlarını gerçekleştiremediği gibi, kendisinden beklenenleri de yerine getirememiştir.[929] KTKB ancak 2 yıl devam edebilmiş ve 22 Kasım 1947 tarihinde dağılmıştır.[930] Rauf Raif Denktaş Hür Söz gazetesinde yayımlanan bir yazısında kurumların halk tarafından yeteri kadar ilgi görmediğini ileri sürmüş ve şöyle demiştir:

> (…) Şimdiye kadar kurumlarımızın efkârı umumiyeyi tam olarak toplayamamasına sebep olarak doğrudan doğruya ve esaslı bir Kurum Binası bulunmamasını görüyorum. (…) Kurumun kendine

---

[925] Dedeçay, **Kıbrıs'ta Türk İşçilerinin Sendika Kurma Faaliyetleri (1918-1959)**, s. 20.

[926] Dedeçay, **Kıbrıs'ta Türk İşçilerinin Sendika Kurma Faaliyetleri (1918-1959)**, s. 33; Balyemez, **İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri**, s. 201.

[927] "Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği Kuruldu", **Halkın Sesi**, (24.12.1945), s. 1.

[928] "Birleşmiş Türk Kurumlarının Ekselans Valiye Gönderdikleri Ariza", **Hür Söz**, (18.04.1947), s. 1; "Birleşmiş Türk Kurumlarının Ekselans Valiye Gönderdikleri Ariza", **Hür Söz**, (19.04.1947), s. 1.

[929] Dedeçay, **Kıbrıs'ta Türk İşçilerinin Sendika Kurma Faaliyetleri (1918-1959)**, s. 21.

[930] Sadrazam, a.g.e., s. 27.

mahsus binası olmalı, bu binada devamlı surette millet işleri ile alâkadar kişiler tarafından halkın arasına girip, halkı uyandıracak elemanlar yetiştirilmelidir. (…) Kuvvetli bir efkârı umumiyeye istiyoruz. O halde birleşmemiz şarttır. Her yönden, her bakımdan birleşmemiz lâzımdır. Kurumlanınız tek bir ad altında birleşmeli. Gittikçe çoğalan gazete ve mecmualarımızın yazarları bir "Yazarlar Birliği ve Gazeteciler Komitesi" kurmalı ve her sene ince bir tetkikten geçecek bir faaliyet programı dâhilinde işe koyulmalıdır. Liderlerimizden hüsnüniyet ile birbirlerine yaklaşıp, anlatmalarını ve bir an evvel tek bir bayrak altında birleşmelerini sabırsızlıkla beklemekteyiz. (…)[931]

3.2.2.2.3.3. Kıbrıs Milli Türk Birliği (KMTB)

İngiliz yönetimine karşı Kıbrıs Türk toplumunun haklarını korumak ve Rumların Enosis faaliyetleri karşısında daha etkili durabilmek için Kıbrıs Türk siyasi kurumlarının tek bir çatı altında birleşme düşüncesi, 1947-1948 yılları arasında daha çok gündeme gelmeye başlamıştı. Hatta Kıbrıs Türk basını da örgütlerin birleşmesi yönünde yayımlar yapmaya başlayarak, teşvik edici bir rol üstlenmişti.[932] Örneğin Hür Söz gazetesinde yer alan bir haber de şöyle denilmekteydi:

Değerli Kimya Mühendisi Bay Pektaş, arkadaşımız Halkın Sesi'nde Kıbrıs Türk varlığının "tek bir birlik" kurması ve bilhassa Milli Parti ile KATAK'ın birleşerek esaslı bir kuvvet halinde memleket münevverlerini bir arada toplaması hakkında, tetkik mahsulü olan kıymetli bir yazı neşretmiştir. Bu yazının ihtiva ettiği birleşme fikrinin ötede beri Hür Söz taraftarı olmuş ve bu neticeyi kendisine bir ideal olarak kabul etmiştir. Bitaraf görüşü ve samimî ifadesiyle bu hak ve hakikat uğruna yapmakta olduğu çabalamadan dolayı Bay Pektaş'ı alkışlar ve bu kıymetli yazıların münevverlerimiz arasında iyi bir mâkes bulmasını temenni ederiz.[933]

Yine Hür Söz gazetesinin farklı bir sayısında birlik olmanın gerekli olduğu ve ancak bu sayede hem İngiliz yönetimine hem de Rumlara karşı daha güçlü olunacağı üzerinde durulmuştur. Ayrıca İngiltere'nin Kıbrıs'ın geleceği hususunda muhtariyet vermeyi düşündüğünü ve böyle bir durumda da birlik olarak Kıbrıs Türklerinin haklarının korunabileceği ifade edilmiştir. Sözü geçen haber ise şu şekildedir:

(…) Şimdiye kadar meydana gelen birkaç birleşme neticesiyle tarihimize parlak günler kaydettik. Şimdi de daha parlağını kaydetmek fırsatı elimizdedir. Evet. Birleşmeliyiz! Çünkü artık bu vatânın, bu milletin ikiliğe tahammülü olmadığı sabit olmuştur. Evet. Hem de sürati mümküne ile birleşmeliyiz. Çünkü biz burada tam bir "birlik" halinde hareket etmek mecburiyetiyle karşı karşıya bulunmuş bir duruma geldik. Evet. Birlik ve beraberlik, sebat ve gayretle birbirimize sarılmış olduğumuz bir teşkilât, bir program altında tek vücut gibi hareket eder olduğumuzda mahallî hükümete karşı da, anavatana karşı da sözümüz daha kuvvetli, yüzümüz daha ak olur. Bunun böyle olmasını şüphe yok ki, anavatan dâ, mahallî hükümet de istemektedir. Bizi tutacak, kaldıracak, yaşatacak yine, bizden doğacak olan o büyük kuvvettir. Evet. Vakit kaybetmeyerek tam bir birlik olmalıyız. Çünkü hükümetin ilhak veya muhtariyet yoktur demesi bize kâfi gelmez. Bu yalnız bir teselli olabilir. Evet. Birlik ve beraberlik halinde çabalıyalım. Çünkü etrafımızı saran unsur yüz seneler boyunca böyle büyüdüler ve bugünkü nesli de böyle büyütmek programları icabıdır. Dün ilhak veya muhtariyet yoktur veya olamayacaktır diyen hükümete karşı bugün hücuma geçtiler. (…) Hükümetten senelerden beri şikâyet ederek istediğimiz hakları tetkik ve hal

---

[931] Rauf R. Denktaş, " Kurumlarımıza Açık Mektup", **Hür Söz**, (30.04.1947), s. 1.

[932] Basından haberler için bkz. Salih Türker, "Kıbrıs Türk Kurumlar Birliğinin Kurulması Zaruridir", **Halkın Sesi**, (09.11.1946), s. 2; "Kıbrıs'ta Yaşayan 80.000 Türk'ün Ölüm Kalım Davası", **Halkın Sesi,** (03.12.1946), s. 1.

[933] "Evet Birleşmeliyiz", **Hür Söz**, (19.08.1948), s. 1.

için de bir komisyon hali içtimada ve müzakerededir, işte bu sırada "birlik" de kurulmuş olmalı ki, isteklerimizin daha gürbüz doğmasına yardım etmiş olalım.(…) [934]

Rum sağcı ve solcu siyasi örgütlerinin Enosis amaçları doğrultusunda birleşmeleri ve daha etkili faaliyetlerde bulunmaları karşısında, Kıbrıs Türk aydınları da topluma faydalı olabilmek için siyasi örgütlerin birleşmesi düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Hür Söz gazetesinin sahibi ve başyazarı Fevzi Ali Rıza Bey gazetesinde yazmış olduğu bir makalesinde şöyle demekteydi:

(…) Zaman geçtikçe anlaşıldı ki ne KATAK ne de Milli Parti yalnız başlarına bir iş göremediler. Her iki teşekkül her hangi bir hayırlı işe teşebbüs etse, mutlaka diğerini de bu teşebbüse iştirak ettirmeye mecbur kaldı. Bu o hale geldi ki, zamanla iki teşekkül adeta bir teşekkül gibi, müşterek memleket gayeleri etrafında bir varlık ve bir teşekkül vaziyetinde tezahür ettiler. Her zaman hatırdan çıkarmamalıyız ki bu memlekette azınlık oluşumuz karşısında münevverlerimize düşen yegâne vazife, ayrılık sebeplerini ve egoist düşünceleri bir yana bırakarak eskisi gibi bir çatı ve bir isim altında toplanmayı temin etmektir. Kıbrıs Türkünü bir birlik halinde 1943 Nisan'ında olduğu gibi birleştirmek için genç hukukçu, genç doktor, genç öğretmen ve diğer münevverlerimizi; işçi ve sanatkârlarımızı vazife başına çağırıyoruz. Birlik kuvvettir. Yaşasın birlik ve beraberlik![935]

Bütün bu çabalar çok geçmeden sonuç vermeye başlamış ve *Kıbrıs Türk Öğretmenler Cemiyeti* 1 Eylül 1948 tarihinde KATAK ve KMTHP yetkililerini Lefkoşa'da toplantıya davet etmiştir.[936] 1 Eylül günü Kardeş Ocağı'nda yapılan toplantı neticesinde, KATAK ve KMTHP yetkilileri oybirliği ile bir takım kararlar almışlardır. Toplantıda her iki cemiyetin de aslında 3 yıldan beri uyum içerisinde olduğu ve Kıbrıs'ın geleceği için fikir ayrılıklarının bir kenara bırakılıp, birlikte hareket edilmesi gerektiği üzerinde önemle durulmuştur.[937] Ocak 1949'da her iki siyasi kurumda yapılacak olan Belediye Meclis seçimlerinde Kıbrıs Türk toplum adaylarını ortaklaşa belirleme kararı almıştır.[938]

Nisan 1949'da KATAK yönetimi Ocak ayında alınmış olan karar ile ilgili bir toplantı yapmaya karar vermiştir.[939] KATAK, KMTHP, KTÇB, Lise Mezunları Derneği, Victorya Mezunlar Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinin katılımıyla 22 Nisan'da Kardeş Ocağı'nda bir toplantı yapılmıştır. Her bir örgütün iki temsilci ile katıldığı toplantı neticesinde "Kıbrıs Türk Kurumları Mümessiller Birliği" adı altında yeni bir örgüt oluşturulmuştur.[940] Kıbrıs Türk Kurumları'nın mümessil heyeti 8 Haziran'da Lefkoşa'da bir toplantı düzenleyerek bazı kararlar almıştır. Buna göre;

---

[934] "Birleşmeliyiz", **Hür Söz**, (24.08.1948), s. 1.

[935] Fevzi Ali Rıza, "Yeniden Bir Çatı Altında Birleşmek Lazımdır", **Hür Söz**, (13.04.1949), s. 1.

[936] "Birleşmek Yolunda", **Hür Söz**, (29.08.1948), s. 4.

[937] "KATAK ve Milli Parti Toplantısı", **Hür Söz**, (03.09.1948), s. 1.

[938] "KATAK ve Milli Parti Belediye Seçimlerine İştirak Edecek", **Hür Söz**, (23.01.1949), s. 1.

[939] "KATAK Toplanıyor, Müzakere Konusunda Belediye Seçimleri Mevzuu da Vardır", **Hür Söz**, (20.04.1949), s. 1.

[940] "Kıbrıs Kurumları Mümessiller Heyeti Kuruldu", **Hür Söz**, (26.04.1949), s. 1; "Kıbrıs Türk Kurumları Mümessil Heyeti Nedir", **Hür Söz**, (15.06.1949), s. 1.

1. Türkiye'nin yardımıyla Lefkoşa'da açılması planlanan Kız Akşam Sanat Okulu hakkında Maarif ve Evkaf müdürleri ile görüşüldükten sonra karar alınmasına ve bu görüşmeleri yapmak için de Avukat Fadıl Niyazi Korkut, Avukat Oktay Feridun ve Ahmet Pertev görevlendirilmiştir.

2. Türkiye'nin yardımıyla Lefkoşa'da açılması planlanan müstakil Lise yerine, aynı yardımla mevcut Lisenin, Kolejin ve Viktorya'nın ıslahı projesinin tercih edilecektir.

3. Kıbrıs Türkleri'nin iktisadi kalkınması hakkında rapor vermek üzere Türkiye'den bir iktisat uzmanının gönderilmesi istenecektir.

Alınan bu kararlar Ankara Türk Kültür Derneği'ne bildirilmiştir. Dernek 17 Mayıs'ta vermiş olduğu cevapta, Türkiye'den misafir olarak bir öğretmenin gönderileceğini ve öğretmenin adada yapacağı incelemeler neticesinde Erkek Sanat Okulu'nun açılmasına karar verileceği belirtilmiştir.[941] Kıbrıs Türklerinin tek bir çatı altında toplanıp birlik olma girişimleri, bütün hızıyla devam etmiş ve bu doğrultuda KATAK, KMTHP temsilcileri 8 Eylül'de Kardeş Ocağı'nda tekrar bir toplantı yapma çağrısında bulunmuştur.[942] Ayrıca birlik ve beraberliğin temsili için 3 Ekim'de Çetinkaya Türk Spor Esnaf Ocağı İdare Heyeti ile Lefkoşa Türk Spor Kulübü İdare Heyeti, Çetinkaya Kulübü'nün binasında yapmış oldukları bir toplantı neticesinde; Kıbrıs Türk cemaatinin her alanda birlik ve beraberliğini temin etmek ve adadaki beraberliği spor alanında da göstermek için *Çetinkaya Türk Spor Kulübü* adı altında birleşmeye karar vermişlerdir.[943]

23 Ekim 1949 tarihinde yapılan toplantıda söz alan KMTHP temsilcisi Dr. Fazıl Küçük, kurulacak olan birlik ve beraberlik ile tek parti şeklinde çalışmanın ada Türkleri için çok yararlı olacağını vurgulamış ve kendisinin de her türlü maddi ve manevi desteği vereceğini belirtmiştir.[944] Böylece KATAK ve KMTHP birleşerek *Kıbrıs Milli Türk Birliği* (KMTB) adını almıştır.[945] Bu kurum Kıbrıs Türk toplumunun mücadele tarihinde yeni bir dönemin başlamasına da sebep olmuştur. Aynı toplantıda KMTB'nin 64 maddeden oluşan nizamnamesi kabul edilmiş[946] ve Genel Sekreterliğine Dr. Fazıl Küçük getirilmiştir.[947] Nizamnamenin 1. maddesinde KMTB'nin kuruluşu: "23.10.1949 tarihinde KATAK ile Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi, Kıbrıs Milli Türk Birliği adı altında tek siyasi bir birlik kurmuşlardır. KATAK ve Milli Parti'nin mevcut kayıtlı azaları iş bu birliğin müessis (kurucu) azalarıdır." şeklinde ilan edilmiştir.

---

941 "Kıbrıs Türk Kurumları'nın Faaliyetleri", **Hür Söz**, (12.06.1949), s. 1.

942 Fevzi Ali Rıza, "Birlik ve Beraberliğe Doğru", **Hür Söz**, (04.09.1949), s. 1.

943 Mehmet Ali Pamir, "Çetinkaya Türk Spor Esnaf Ocağı L.T.S. Kulübü Bir Tek İsim Altında Birleşiyorlar", **Hür Söz**, (07.10.1949), s. 1.

944 Fazıl Küçük, "8 Eylül", **Halkın Sesi, (**17.09.1949), s. 1.

945 "Katak ve Milli Parti Birleşti", **Hür Söz**, (25.10.1949), s. 1; "Katak ve Milli Partinin Bir İsim Altında Birleşmesi", **Hür Söz**, (26.10.1949), s. 1.

946 "Kıbrıs Milli Türk Birliği Ana Nizamnamesi", **Hür Söz**, (16.11.1949), s. 1, 3.

947 Tüzük hakkında detaylı bilgi için bkz. Tekakpınar ve Doğansal, a.g.e., s. 75; Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 342.

Nizamnamenin 2. maddesinde KMTB'nin kuruluş amaçları şu şekilde sıralanmıştır: "Kıbrıs Türk toplumunda birlik ve beraberliğin oluşturulmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmak, halk arasında milli terbiye ve kültürün yerleşmesini sağlamak, Kıbrıs Türk halkının milli ve siyasal haklarını korumak ve onların sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunmak, özellikle de Kıbrıs Türk köylü ve işçilerinin ekonomik seviyelerini yükseltmek, Kıbrıs adasında mevcut bulunan Türk varlığını bütün dünyaya tanıtmak, Türkiye ile olan kültürel ilişkilerin gelişmesini sağlamak."[948]

Nizamnamenin 3. maddesinde ise birliğe üyelik ile ilgili konular üzerinde durulmuştur. Buna göre; Türk ve Müslüman olan ve 18 yaşını tamamlamış bulunan herkes KMTB'ye üye olabilecekti. Nizamnamenin 4 ve 5. maddelerinde birliğin teşkilatlanması ile ilgili hususlar düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemye göre; kasabalarda en az 21 kişi, Girne ve Lefke kasabalarından 10 kişi, köylerden ise 5 kişinin bir araya gelmesi ile birliğin şubeleri kurulabilecekti. Köy ve kasaba şubelerinin açılabilmesi ile ilgili esaslar da 6. maddede düzenlenmiştir. Buna göre; "her kasaba ve köy şubesi üyelerinin KMTB köy-kasaba genel kurulunu teşkil edeceği, bu kurulun her sene yapacağı toplantı ile kendi aralarında bir İdare Heyeti ile Büyük Kongre'ye gönderilecek üyeleri belirleyeceği" ifade edilmiştir. Ayrıca yine aynı madde içerisinde Lefkoşa'da 11 üyenin katılacağı, diğer kaza merkezlerinden ise 7 üyenin katılacağı bir İdare Heyeti seçilecek ve bu heyet bir yıl görev yapacaktı. Bu üyeler aynı zamanda kendi aralarında bir sekreter ve yardımcısı, bir de veznedar seçeceklerdi. Eğer gerek görülürse bir de tahsildar seçilecekti. Seçilen İdare Heyeti toplantı çağrısı yapabilecekti.

Nizamnamenin 7, 8, 9, 10, 11 ve 12. maddelerinde sekreterin, sekreter yardımcısının, veznedarın, köy sekreterinin ve köy veznedarının görevleri ve görev süreleri üzerinde durulmuştur. 13. madde de ise oy verme hakkı ve birliğe üyeliğin son bulması ile ilgili hükümler yer almıştır. Buna göre; birliğe üye olan herkes dâhil olduğu şubenin herhangi bir toplantısında görüşülen bütün konular üzerinde söz söyleme ve oy kullanma hakkına sahip olacaktır. Ancak üyelik aidatını 3 ay yatırmamış olan kişilerin oy verme hakkı bulunmayacak ve eğer bir üye 6 ay boyunca aidatını ödememişse örgütten çıkarılacaktı. Nizamnamenin 14 ve 15. maddelerinde İdare Heyetleri'nin nasıl seçileceği üzerinde durulmuştur. 16 ve 19. maddelerde ise birliğin yapacak olduğu toplantılar belirlenmiş ve şöyle denmiştir:

> Her Kaza Merkezi idare Heyeti en az ayda bir kere toplantısını yapar ve sekreter tarafından icap ettikçe bundan daha sık olağanüstü toplantılara da çağırır. Her Köy İdare Heyeti en az 3 ayda bir kere toplantı yapar ve sekreter lüzum gördükçe heyeti daha sık toplantıya davet edebilir. İdare Heyeti'nden 3 kişi sekretere yazılı müracaat halinde sekreter, İdare Heyeti'ni toplantıya davet etmek mecburiyetindedir. İdare Heyeti toplantılarında kararlar oy çoğunluğu ile alınır.[949]

---

[948] "Kıbrıs Milli Türk Birliği Ana Nizamnamesi", **Hür Söz**, (16.11.1949), s. 1; "KATAK ve Milli Parti Tek Bir Siyasi Birlik Halinde Birleştiler", **Hür Söz**, (08.11.1949), s. 1; Tekakpınar ve Doğansal, a.g.e., s. 76; Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 342.

[949] "Kıbrıs Milli Türk Birliği Ana Nizamnamesi", **Hür Söz**, (16.11.1949), s. 3.

Nizamnamenin 20. maddesi ile Lefkoşa'da 6 üye, diğer kazalarda ise 4 üye yapılacak olan toplantılara katılacaktı. Eğer daha az sayıda katılım olursa yeni bir toplantı tarihi belirlenecekti. 21 ve 22. maddelerde de İdare Heyeti üyelerinden birinin istifası, vefatı ve üst üste 3 kez yapılan toplantılara katılmaması gibi durumlarda ne yapılacağı ve yeni üye seçimi gibi hususlar düzenlenmişti. Nizamnamenin 23 ve 27. maddeleri arasında ise KMTB Genel Kongresi ile ilgili konular üzerinde durulmuştur. Buna göre; Genel Kongre KMTB'nin en yetkili organı olacaktı. Genel Kongre'de temsil edilebilmek için şubelerin kişi sayısına göre düzenlemeler yapılmıştı. Böylelikle üye sayısı 5 ile 20 kadar üyesi olan şubeler 1 temsilci; 21 ile 50'ye kadar üyesi olan şubelerin 2 temsilcisi; 51 ilâ 100 kadar üyesi olan şubelerin 3 temsilcisi; 100'den fazla üyesi olan şubelerin ise 4 temsilcisi ile Genel Kongre'ye katılabileceği ifade edilmiştir. Genel Kongre her sene Nisan ayında toplanacak ve Genel Kongre kendi üyeleri arasından Birlik Divanı ve 2 müfettiş seçecekti. Birlik Divanı'nın kuruluşu ve işleyişi ile ilgili düzenlemeler ise 28 ve 30, 31 ve 32. maddeler arasında yapılmıştır.

Nizamnamenin 33 ve 45. maddeleri arasında örgüt gelirleri ile ilgili esaslar düzenlenmiştir. Birliğe karşı itaatsizlik eden, disiplin davranışlarını yok sayan kişilere verilecek olan cezai hükümler ise nizamnamenin 46 ve 50. maddeleri arasında belirtilmiştir. 51 ve 55. maddeler arasında ise birliğin yapacak olduğu görüşmeler ve alacak olduğu kararlar üzerinde durulmuştur. 51. madde de birliğin herhangi bir toplantısında yapılan bütün görüşmelerin ve alınan kararların bir deftere kaydedileceği ve bu defterin toplantıya katılan üyeler tarafından imzalanacağı ifade edilmiştir.

Nizamnamenin 56 ve 57. maddelerinde; herhangi bir üyenin ancak ilgili kaza yönetiminin teklifi ve Genel Kongre'nin kabul etmesi halinde siyasi ve genel hizmetler ile birliğin genel ilkeleri doğrultusunda görev alabileceği belirtilmiştir. Nizamnamenin 58 ve 60. maddeleri arası ise "Mali Mesuliyet" başlığı ile düzenlenmiştir. Nizamnamenin değiştirilmesi veya örgütün dağıtılmasının ne gibi şartlarda olacağı da 61 ve 63. maddeleri arasında açıklanmıştır. Nizamnamenin son maddesinde ise birliğin dağılma kararını alması halinde bütün varlığını Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF) mevcut ise oraya, KTKF mevcut değil ise de en yüksek dereceli Türk okuluna devredeceği belirtilmiştir.[950]

KMTB Kıbrıs Türklerinin siyasi olarak örgütlenmelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü KATAK ve KMTHP gibi dönemin iki önemli örgütü tek bir çatı altında ve aynı amaç doğrultusunda bir araya getirilmiştir. Diğer örgütlerin kuruluş aşamasında olduğu gibi KMTB de bir takım eleştirilere ve suçlamalara maruz kalmış, toplum içerisinde ikilik çıkardığı iddia edilmiştir. Örneğin Mehmet Necati Özkan'ın sahibi ve başyazarı olduğu İstiklal gazetesinde KMTB hakkında şöyle bir yazıya yer verilmiştir:

[950] "Kıbrıs Milli Türk Birliği Ana Nizamnamesi", **Hür Söz**, (16.11.1949), s. 3

> Yıllardır ada Türklüğünün mukadderatı ile oynayan birkaç partisiz parti vardır. Yekûnü 15 ile 20 kişiden ibaret olan ve nizamnameleriyle birer kulüpten farksız bulunan bu partilerin idarecileri ihtiraslarını ve liderlik iddialarını devam ettirebilmek için bu faydasız partileri ayakta tutmaya çalışmaktadırlar. Bu KATAK ve Milli Parti adlı kulüplere iki sual sormak lüzumunu hissediyoruz. 1- Bugüne kadar "yaptık" deniliyor. Acaba bu cemaata fayda sağlayacak bir tek başarılarını gösterebilirler mi? 2- Mahiye 1 şilin verenler partilerine aza olabiliyor. Ya veremeyenler? Dışarıda kalan binlerce vatandaş, bunlar cemaatlari için söz hakkına sahip değiller midir? Bugün yapmak istedikleri ve kurulacak Birlik Partisi için hazırladıkları darbeyi memurlar ve onların gerisinde saklanan sayısız kimseler tertip etmek için boş yere gayret sarf ediyorlar. Halk söz hakkı istiyor. Halk fikir hürriyeti istiyor. Cemaatimizin daha fazla aldatıcı oyunlarla eğlendirilmeye tahammülü yoktur. (…)[951]

14 Ağustos 1955 tarihinde yapılan Genel Kongre'de KMTB ismini *Kıbrıs Türktür Partisi* olarak değiştirmiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar faaliyetlerine bu isim altında devam etmiştir.

3.2.2.2.3.4. Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF)

Kıbrıs adasının özerk yönetime kavuşturulması yönünde, 1947 yılında Vali Lord Winster'ın başlattığı yeni anayasa çalışmaları ve Belediye Meclis seçimleri adadaki siyasi yaşamı da hareketlendirmişti. Diğer yandan Rumların Enosis girişimlerine yeni bir boyut kazandırması ve ada dışındaki faaliyetleri Kıbrıs Türklerinin de artık daha aktif, örgütlü ve dinamik bir sürece girmesini zorunlu kılmıştı. Nitekim bu yıllarda Türkiye Hükümeti de Kıbrıs Türklerinin birlik ve beraberliğini desteklemekteydi. Bu bağlamda 1948 yılında Türkiye'den gönderilen Çorum Milletvekili Hasane Ilgaz ve öğretmen arkadaşları, ardından üniversite öğrencileri adayı ziyaretleri sırasında Türk toplumunun birlik ve beraberliğinin önemini vurgulayan konuşmalarda bulunmuşlardır.[952]

Kıbrıs Türkleri'nin birleşmesine etki eden bir diğer önemli faktör de 1946 yılında İstanbul'da kurulan "Kıbrıs Okullarında Yetişenler Cemiyeti" ile 1948 yılında Ankara'da kurulan "Kıbrıs Türk Kültür Derneği'nin" birleşme kararı almış olmalarıdır.[953] 2 Eylül 1949 tarihinde Kıbrıs Okullarında Yetişenler Cemiyeti Başkanı Dr. Derviş Manizade, Genel Sekreter Münür Başar, Veznedar Avukat Teki Gül; Kıbrıs Türk Kültür Derneği Başkanı Nefi Korürek arasında yapılan görüşmeler neticesinde bir anlaşma imzalanmış ve bu iki kurum birleşerek *Kıbrıs Türk Kültür ve Yardım Birliği* adını almıştır.[954] Derviş Manizade aynı zamanda Kıbrıs'a da gelerek KATAK ve Milli Parti'nin de birleşmesine destekte bulunmuştur.[955]

---

[951] "Partisiz Partiler", **İstiklal**, (28.10.1949), s. 5.

[952] Detaylı bilgi için bkz. Hasane Ilgaz, **Kıbrıs Notları**, Kadın Gazetesi Yayını 1, İstanbul, 1949.

[953] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 354.

[954] "Ankara ve İstanbul Kıbrıslılar Birlikleri Birleşiyor", **Hür Söz**, (08.09.1949), s. 1.

[955] "Doçent Manizade Adamıza Geliyor", **Hür Söz**, (07.09.1949), s. 2; "Kıbrıs Okullarında Yetişenler Cemiyeti Başkanı Doçent Dr. Derviş Manizade Dün Geldiler", **Hür Söz**, (08.09.1949), s. 1.

Türkiye'den gelen Türk temsilciler, Kıbrıs Türk Belediye Meclis Üyeleri, partiler, birlikler, cemiyetler, kurumlar, kulüp mümessilleri ve adanın önde gelen tüccar, esnaf, gazeteci, avukat, doktor ve öğretmenlerinin katılımıyla 8 Eylül'de Lefkoşa Kardeş Ocağı'nda bir toplantı düzenlenmiş ve bir takım kararlar alınmıştır.[956] Buna göre; mevcut partiler ve spor kulüpleri birlik içinde teşkilat kurmayı kabul edecekler; mesleki kurumlar kendi varlıklarını muhafaza etmekle beraber birliğe katılacaklar; kurulacak olan birliğin anayasasını oluşturmak için KATAK, KMTHP VE KTÇB'den ikişer temsilci, spor kulübü ve Çetinkaya kulübünden bir, Lise ve Viktorya mezunlarından da birer olmak üzere toplamda 10 kişinin adı sekreterliğe verilecekti.[957]

7 Ekim günü de KATAK yöneticileri Lefkoşa'da yapmış oldukları bir toplantı sırasında şöyle bir karar almıştır: "Esas itibariyle birleşmek kararında bulunulduğu, fakat mezkûr birleşmeye diğer kurumların da federasyon şeklinde bağlı bulunmalarına karar verilmiştir."[958] Bu kararla birlikte ada genelinde bulunan bütün kurum, örgüt, cemiyet ve diğer birlikler 23 Ekim'de biraraya gelerek *Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu'nu* hayata geçirmişlerdir.[959] Federasyon kurulduğu gün 34 maddeden oluşan anayasası da katılımcılar tarafından kabul edilmiştir. Anayasanın 1. maddesi "Federasyonun Teşekkülü" adı altında düzenlenmiş ve şöyle bir açıklama yapılmıştır: "Kıbrıs'ta mevcut bütün Türk kurum ve kulüpleri 23.10.1949 tarihinde *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu* adı altında bir federasyon teşkil etmişlerdir. Federasyonun merkezi Lefkoşadır.[960] Federasyonun amacı ise anayasanın 2. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır:

> Federasyon Kıbrıs Türk Cemaatini ilgilendiren bütün meselelerde müştereken çalışmak ve müstakil bulunan Kurumlar arasındaki ahengi temin etmek ve kurumların yekdiğerine yardım etmesini sağlamak maksadıyla kurulmuştur. Federasyon siyasetle iştigal etmez. Gayesi, ada Türk Cemaatinin milli şerefi ile mütenasip bir varlık temin etmektir. Kendi içinde bulunan benzer gayeli kurum ve kulüplerin birletmesini teşvik ve temin de Federasyonun belli başlı gayelerinden biridir.

Anayasanın 3. maddesinde ise federasyonun çalışma tarzı hakkında bilgi verilmiş ve şöyle denilmiştir: "Federasyona iştirak edecek kurum ve kulüpler kendi gayeleri hususunda müstakilen iş görebilecekler, fakat diğer kurumlarla veya kurumların ekserisini ilgilendiren umumî işlerde federasyonun oyunu alacaklardır." Federasyonun teşkilatlanması ile ilgili detaylı bilgiler ise anayasanın 4. maddesinde verilmiştir. Buna göre federasyonun alt örgütlenmeleri Kongre, Genel

---

[956] Katılan kurumlar şu şekildedir: KATAK, Milli Parti, KTÇB, Tatlı Su Birlik Evi, Çetinkaya Türk Spor Birliği, Mağusa Türk Ocağı, Lefkoşa Yoksullar Kurumu, Baf Ülkü Yurdu, Girne Halk Evi, Larnaka Tuzla Demir Spor, Limasol Terekki Kulübü, Limasol Türk Spor Kulübü, Lefke Türk Spor Kulübü, Lefke Türk Kulübü, Kıbrıs Türk Öğretmenler Kulübü, Larnaka Türk Ocağı, Lise Mezunlar Birliği, Doğan Güneş Türk Spor Kulübü, Larnaka Türk Spor Kulübü, Bayanlar Varlık Kulübü, Luricina Türk Çiftçiler Birliği, Luricina Türk Gençler Ocağı, Viktorya Mezunlar Kurumu. "Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu", **Hür Söz**, (26.10.1949), s. 1.

[957] "Kardeş Ocağındaki Toplantı", **Hür Söz**, (09.09.1949), s. 4.

[958] "Katak Merkez Kurulu Toplandı", **Hür Söz**, (11.10.1949), s. 1.

[959] "Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Kuruldu", **Hür Söz**, (25.10.1949), s. 1; Kemal Şen, "Kurulan Milli Birliğimizi Bozmayalım", **Hür Söz**, (04.11.1949), s. 1.

[960] "Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Anayasası", **Hür Söz**, (09.11.1949), s. 3.

İdare Kurulu, İcra Komitesi, Murakabe Heyeti şeklinde olacaktı. Kongre ile ilgili açıklamalar ise anayasanın 5. maddesinde verilmiştir. Buna göre; federasyonun en üst organı Kongre olacak ve Kongre bütün köy ve kurum delegelerinin üyelerinden oluşacaktı.

Anayasanın 6. maddesinde Başkan ve İkinci Başkan, 7. maddesinde Genel İdare Kurulu, 8. maddesinde İcra Komitesi, 9. maddesinde Mukarebe Heyeti ile ilgili esaslar düzenlenmiştir. 10. maddede ise "Mali Hükümler" başlığı altında düzenlemelere yer verilmiştir. 11. maddede veznedarın görevleri, 12. maddede sekreterin görevleri belirtilmiştir. 14. maddede ise federasyonun feshi ile ilgili hususlara yer verilmiştir. Anayasanın 15. maddesinde federasyonun mührünün nasıl olacağı açıklanmıştır. Buna göre; mühür yuvarlak olacak ve ortasında Kıbrıs haritası ve ay yıldız, kenarlarında da *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu* yazılı olacaktır. 16. madde de de federasyona dâhil olabilme şartları üzerinde durulmuştur.[961] Anayasanın kabul edilmesinden sonra KTKF'nin idari kadrosu da belirlenmiştir. Buna göre; Başkan Ahmet Faiz Kaymak, Sekreter Ümit Süleyman, Sekreter Yardımcısı Ayhan M. Hikmet, Veznedar Samiye Mustafa ve Hatice Tahsin, diğer faal üyeler ise Ahmet Mithat Berberoğlu, Ahmet Zaim, Ali Vasif, M. Şükrü Bey'dir.[962]

KTKF Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Kıbrıs Türk toplumunun temsilcisi olarak görev yapmıştır. Ayrıca Rumların Enosis girişimleri karşısında Türk toplumunun sesini duyurmak için etkili çalışmalarda bulunmuştur. KTKF siyasi faaliyetlerinin yanında sosyal, kültürel ve ekonomik yönden de toplumun kalkınması için gerek İngiliz yönetimi gerekse Türkiye ile çeşitli temaslarda bulunarak başarılı sonuçlar elde etmiştir. 1960 yılında anayasa gereğince Türk Cemaat Meclisi'nin kuruluşu ve KTKF'nin bütün sorumluluklarının bu meclise devri federasyonun işlevini fiilen sona erdirmiştir.

3.3. Savaş Sonrası Dönemde İngiltere'nin Kıbrıs Politikası

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'nın en güçlü devletleri İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından dünya siyasetine yön verilmekteydi. Ancak savaş sonrası dönemde bu devletlerin güçten düşmesiyle birlikte bir yanda Batı Bloğunu temsil eden ABD, diğer yanda da Doğu Bloğunu temsil eden komünist SSCB tarafından iki kutuplu yenidünya düzeni kurulmaya başlanmıştı. 1940'lı yılların başından itibaren genişleme politikasına hız veren SSCB, özellikle de Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de etkinliğini arttırmaya çalışmıştı. Ancak bu bölgelerde İngiltere'nin hâkim güç olması, SSCB'nin amacına ulaşamamasına sebep olmaktaydı. Bu yüzden de SSCB İngilizlerin bu bölgelerde kurmuş olduğu yönetimi zayıflatmak için harekete geçmişti. SSCB savaş başlamadan önce Moskova'da komünizm ideolojisi ile yetişen ajanları, Doğu Akdeniz'deki önemli noktalara

[961] "Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Anayasası", **Hür Söz**, (09.11.1949), s. 3.

[962] "Kurulan Birlik Tam ve Esaslı Bir Teşkilattır", **Hür Söz**, (11.09.1949), s. 1.

göndermeye başlamıştı. Nitekim bu ajanlar gönderildikleri yerlerde komünizm propogandası yaparak siyasi ortamı etkilemiş ve Sovyet politikalarının daha kolay yayılmasını sağlamışlardı.

Komünist Rus ajanlarının faaliyet gösterdiği yerlerden biri de Kıbrıs adasıydı. Ancak İngiliz yönetimi 1940'lı yılların başında Rus ajanların farkına varmış ve gereken önlemleri almakta gecikmemiştir. Bu kapsamda komünizm propogandasının önüne geçebilmek için ilk önce Kıbrıs basınına sansür uygulamıştı. Ardından İngiliz yönetimi 1931 yılından itibaren adada devam ettirdiği baskıcı yönetim şeklini, 1940'lı yıllardan itibaren terk ederek daha demokratik bir yönetime geçmişti. Bu bağlamda ilk olarak 1931 yılında hayata geçirdiği Bayrak Yasağı'nı kaldırmış ve sonrasında ise adadaki siyasi hayatı canlandırmak için ardından partilerin kurulmasına izin vermişti. Ayrıca İngiliz yönetimi 1940'lı yıllardan itibaren kilisenin yeniden yapılanmasına ve özellikle de adadaki sağcı sendikaların güç kazanmasına destek olmuştu. İngiliz idaresi komünizm ve Enosis arasında bir denge kurabilmek için böyle bir uygulamayı tercih etse de 1950'lerin başından itibaren Enosis faaliyetlerinde kilisenin öncü olmasına engel olamayacaktı.[963]

Savaş sonrasında İngiltere'de meydana gelen önemli bir değişiklik de muhafazakar Winston Churchill'in başkanlığını yaptığı Koalisyon Hükümeti'nin yerine, 26 Temmuz 1945'te Clement Atlee başkanlığındaki İşçi Partisi'nin göreve gelmesidir. Nitekim İşçi Partisi göreve gelir gelmez Sömürgeler Bakan Yardımcısı Sir A.J. Dawe, Kıbrıs ile ilgili olarak takip edilecek politikayı açıklamıştır. Bakan Dawe; tarihsel olarak Yunanistan'ın Kıbrıs üzerinde bir hakkı olmadığını ve asla olamayacağını dolayısıyla da Kıbrıs sorunu diye bir sorunun bulunmadığını, koloniler üzerindeki politikanın da Winston Churchill'in uyguladığı politikalar ile aynı doğrultuda devam edeceğini açıklamıştır. [964]

Kilisenin öncülüğünde Kıbrıs Rumları savaş sonrasında Yunanistan'ın da kışkırtmasıyla Enosis taleplerini tekrar gündeme getirmişlerdi. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM beyannamesinde kutsal bir hak olarak değerlendirilmeye başlanan ve BM Anayasası'nın ilk bölümünün ikinci maddesinde yer alan; "Uluslararasında, halklar için tanınan hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi (self determinasyon) ilkesine saygı göstermek, birbirleriyle dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer önlemler almak"[965] ifadesi aynı ülkede yaşayan farklı toplulukların eşit haklara sahip olacağını ve kendi geleceklerini kendilerinin belirleyeceğini vurgulamaktaydı. Ancak Rum liderlerin bu maddeden anladığı; aynı ülkede yaşayan

---

[963] Richmand, **Mediating in Cyprus: The Cyprus Communities and the United Nations**, s. 81.

[964] Gürel, a.g.e., 4, s. 34.

[965] **Charter of The United Nations And Statute ot The International Court of The Justice**, San Francisco, 1945, s. 3; **United Nations Documents 1941-1945,** Royal Institute of International Affairs Oxford University Press, London, 1947, s. 17; **Documents of The United Nations Conference on International Organization San Francisco 1945**, Volume 2, London, 1945; Clark Mell Eichelberger, **The United Nations Charter,** American Association For The United Nations, New York, 1945, s. 31; **Everyman's United Nations 1945-1955**, First Edition, New York, 1956.

çoğunluk olan halkın, azınlık olan halka hükmedebileceği ve çoğunluğun politik istemlerini azınlığın kabul etmek zorunda olduğu gibi bir anlamdı. Rumların amacı BM Anayasası'nda üzerinde durulan self determination ifadesinden yola çıkarak, Kıbrıs sorununu bütün dünyaya duyurmak, İngilitere üzerinde baskı oluşturmak ve böylelikle yıllardır devam eden Enosis arzularını gerçekleştirmekti.[966]

Kıbrıs Rumları arasında giderek güç kazanan self determination'nun bu sefer anayasal bir gerekçeye dayandırılması ve Rumların Enosis taleplerinin de gittikçe ciddi bir kriz haline gelmesi, İngiltere'yi bir takım yeni önlemler almak zorunda bırakmıştı. Bu sebeple İngiliz idaresi adadaki sıkıyönetim uygulamalarını biraz daha hafifleterek, toplumsal krizlerin önüne geçebileceğini düşünmüştü. Nitekim İngiltere savaştan sonra batı bloğunun liderliği konumunu Amerika'ya kaptırmış ve self determination ilkesi doğrultusunda sömürgeleri olan Hindistan, Filistin ve Burma'ya bağımsızlıklarını vermek zorunda kalmıştı.[967] Kolonilerini kaybetmeye başlayan İngiltere Orta Doğu'da hâkimiyetini sürdürebilmek için, Doğu Akdeniz'de varlığını devam ettirmeliydi. Doğu Akdeniz'in güvenliği ise Kıbrıs adasından geçmekteydi ve bu sebeple de Kıbrıs adasına bağımsızlık verilemezdi. Aynı zamanda Sovyetler'in Orta Doğu'da her geçen gün etkisini arttırması ve bununla beraber milliyetçilik akımlarının yaygınlaşması İngiltere için büyük bir tehditti. Kıbrıs adasına bağımsızlık verilmesi, adada Sovyet etkisini artırabilir ve bu durumda İngiltere'nin çıkarlarını tehlikeye düşürebilirdi.

İngiltere'nin dünya genelinde gittikçe otoritesini ve saygınlığını kaybettiğini düşünen kilise Rumları Enosis konusunda teşkilatlandırmaya başlamıştı.[968] Kıbrıs Rum Başpiskoposluğu Ağustos 1946'da İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'e[969] ve Yunanistan Başbakanı Çaldaris'e bir telgraf çekerek, Paris Barış Konferansı'nda Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhak edilmesinin görüşülmesini talep etmişti.[970] Kasım ayı başında Baf Başpiskoposu'nun önderliğinde, Ulusal Konseyi temsilen Zenon Rossides, sol örgütleri temsilen Rum Lefkoşa Belediye Başkanı John Klerides, Rum Ticaret Odası Başkanı D. Dimitriu, Girne Despotu Makarios oluşan bir heyet Londra'ya gönderilmişti.[971]

7 Şubat 1947 tarihinde İngiltere Sömürgeler Bakanı Greech Jones tarafından kabul edilen heyete, İngiliz yönetiminin Kıbrıs adası için tasarladığı yeni anayasal düzen yani özerk yönetim hakkında ne düşündükleri ve bu yeni düzene destek olup olmayacakları sorulmuştu. Heyet adına

---

[966] Ahmet Cafer Gazioğlu, **Kıbrıs Sorunu ve Bağımsızlık**, Cyrep Yayınları, Lefkoşa, 1986, s. 32.

[967] D. George Boyce, **Decolonization and the British Empire (1775-1997)**, Macmillian Press, New York, 1999, s. 131-150.

[968] Boyce, a.g.e., s. 122-123; Kelling, a.g.e., s. 1-16.

[969] Detaylı bilgi için bkz. Alan Bullock, **Ernest Bevin Foreign Secretary 1945-1951**, W. W. Norton & Company, New York, 1983; Francis Williams, **Ernest Bevin Portrait of A Great Englishman**, Hutchinson & Co, London, 1952; Ernest Bevin, **The Balance Sheet Of The Future,** Robert M. Mcbride & Company, New York, 1941.

[970] "Ne Zamana Kadar Böyle Devam Edecek", **Hür Söz**, (24.08.1946), s. 1.

[971] "Rumlar Harice Bir Heyet Gönderiyor", **Hür Söz**, (24.08.1946), s. 2.

konuşan Baf Piskoposu; savaşın bitimiyle birlikte artık self determination ve istiklal ilkelerinin uygulanması gerektiğini, tek arzularının Yunanistan ile birleşmek olduğunu ve Enosis'in mümkün olduğu kadar en yakın zamanda gerçekleşmesini istediklerini, ilhak olduğu takdirde Yunanistan'ın sonsuza dek İngiliz dostu olacağını belirtmişti. Anayasa konusunda da açıklamalarda bulunan Piskopos, Enosis dışında herhangi bir işbirliğini kabul etmeyeceklerini de sözlerine eklemişti.[972] Türkler konusunda da açıklamalarda bulunan Rum liderler, Türklerin güvenlik konusunda endişeleri olduğunu ancak onların her türlü güvenliğinin sağlanması hususunda hiçbir sorunun olmayacağını da dile getirmişlerdi.

İngiltere bu başvuruların Rum liderler ve kilise tarafından yapıldığını dolayısıyla halkın büyük bir kısmının özellikle de köylülerin Enosis istemediğini düşünmekteydi. Bakan Greech Jones vermiş olduğu cevapta ise; Kıbrıs'ın idare şeklinde herhangi bir değişiklik yapılmasına imkân olmadığını, Kıbrıs halkından liberal bir anayasa ve sosyo-ekonomik gelişme programı için işbirliği istediklerini kesin bir şekilde bildirmişti.[973] İngiliz Sömürgeler Bakanı'ndan olumsuz cevap alan Rum heyeti, İngiltere Başbakanı Atlee ile görüşmek için talepte bulunmuştu. Ancak Başbakan Atlee vermiş olduğu cevapta; ilhak konusunun Sömürgeler Bakanı'nın bir meselesi olduğunu ve bu sebeple de yapılacak olan görüşmenin hiçbir fayda sağlamayacağını bildirmiş ve heyetin görüşme talebini reddetmiştir. Londra'daki görüşmelerden bir sonuç alamayan Rum heyet, adaya geri dönmek zorunda kalmıştır.[974]

Rum heyetinin Londra'da bulunduğu sırada KATAK adına İngiliz Sömürgeler Bakanı'na bir protesto telgraf gönderen Avukat Fadıl Niyazi Korkut şöyle demiştir: "Londra'daki heyetin bütün Kıbrıs halkını temsil eylediği hakkında Rum Milli Partisi tarafından yapılan iddiayı Kıbrıs Türkleri adına protesto eyleriz."[975] Aynı zamanda Avukat Fadıl Bey ile yapılan bir söyleşi, 11 Ocak 1947 tarihinde Picture Post dergisinde "Kıbrıs Türk Görüşleri" başlığı altında yayımlanmıştır. Yapılan söyleşide Avukat Fadıl Bey şöyle demiştir:

> Kıbrıs Rum delegesinin Londra'ya hareketi münasebetiyle İngiliz basınında bu müstemlekedeki Türklerin hissiyatı hakkında birbirine zıt neşriyat yapılmaktadır. Bu beyanatın hiç biri Türklerin hakiki durumunu tasvir etmediğini bildirmeyi faydalı buluyorum. Türkler şu sebeplerden Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı meselesi karşısında lâkayıttırlar. 1. Türkler İngilizler'in adayı terkedeceklerine katiyen inanmış değillerdir. 2. Türkler gerek İngilizler ve gerekse Rumlarla dost oldukları için tahakkuk edeceğine inanmadıkları bir meselede, birinin veya diğerinin peyki olmanın bir ekalliyet unsuru için doğru bir hareket olmadığına kanidirler. Bununle beraber Türkler çok defalar izhar etmişlerdir ki İngilizler bu adayı terk etmeyi kendileri ihtiyar edecek olurlarsa adalet ve cihan sulhü, adanın eski hâkimi ve en yakın komşusu olduğu için ve aynı zamanda adayı

[972] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 370-371.

[973] "Rüya İçinde Olan Biz miydik? Onlar mıydı?", **Hür Söz**, (09.02.1947), s. 1.

[974] "Mr. Atlee Kıbrıs Rum Delegasyonunu Kabul Etmedi", **Hür Söz**, (19.02.1947), s. 1.

[975] "Kıbrıs Türk Kurumlarının Protestosu", **Hür Söz**, (15.02.1947), s. 1.

herhangi bir tecavüze karşı müdafaa hususunda sair komşu devletlerden daha iyi bir durumda bulunduğu için Türkiye'ye verilmesini icap ettirmektedir. (…)[976]

16 Şubat 1947 tarihinde Kıbrıs Rumları Lefkoşa'da binlerce kişinin katılımıyla büyük bir miting düzenlemiştir. Mitingde konuşan Girne Piskoposu, adanın Yunanistan'a ilhakından başka hiçbir girişimin desteklenmeyeceğini, İngilizlerin tasarladığı "özerk yönetim oyununa" gelmeyeceklerini, yeni bir anayasal düzene karşı olduklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine Kıbrıs Türk Kurum ve Kulüpleri ortak bir bildiri yayımlayarak, İngiliz idaresinin anayasa çalışmalarına katılmak istediklerini ve özerk yönetime geçmek için girişimlerini destekleyeceklerini duyurmuşlardı. Aynı zamanda Türk kurumları adaya vali olarak atanan Lord Winster için bir karşılama töreni düzenleyeceklerini bildiriken, Rumlar ise valiyi karşılama törenine katılmayacaklarını ve her türlü protestoyu yapacaklarını ilan etmişlerdi.[977]

3.3.1. Vali Lord Winster'ın Anayasal Çalışmaları ve Yaşanan Tartışmalar

23 Ekim 1946 tarihinde İngiltere Sömürgeler Bakanı Greech Jones Avam Kamarası'nda adanın idaresine liberal bir şekil verileceği yönünde bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Bakan Jones'un demecine göre; adanın idaresine meşruti bir yönetim şekli verilecek; Türk ve Rum temsilcilerden oluşan bir Yasama Meclisi kurulacak; anayasa reform önerilerini hazırlamak için de bir Danışma Meclisi oluşturulacak, iktisadi kalkınma faaliyetleri hızlandırılacak; Başpiskopos seçimini zorlaştıran Kilise Yasaları fes edilecekti.[978] İngiliz Hükümeti 1947 yılının başlarında adaya vali olarak Lord Winster'ı göndermişti. Ayrıca İngiliz idaresi Bakan Jones'un demecinde belirttiği gibi 1931 isyanı sonrasında çıkarılan 1937 Kilise Yasaları'nı feshederek, isyan çıkarma suçu ile sürgüne gönderdiği kişilerin tekrar adaya dönmelerine izin vermiştir. İngiliz Vali Lord Winster 9 Temmuz 1947 tarihinde halka hitaben bir beyanname yayımlayarak bu konu hakkında şöyle demiştir:

Adaya gelişimden bir kaç gün sonra 4 Nisan'da size hitap eylediğim beyannamede 1946 senesi Ekim ayında Kıbrıs'ın geleceği için Müstemlekât Nazırı tarafından ilân olunan plânların ileri sürülmesini arzu ettiğimi söylemiştim. Bu plânlar, Kıbrıs'ın dâhili işlerinde yeni ve daha ilerleyici bir idare usulünün tesisinden ve iktisadi inkişafı ve içtimaî saadeti temin edici bir programın takibinden ve 1931 senesi vukuatından sonra Kıbrıs Rum kilisesiyle bazı eşhasa karşı tatbik edilen tahdidatın kaldırılmasından ibaret idiler. Bildiğimiz gibi iktisadî inkişaf programını eşya ve işçi eksikliğinin müsaade ettiği nisbette çabuk ileri sürmekteyiz. Adadan dışarı edilen şahıslar geri gelmiş veya geri gelebilirler. Kilise Kanunları feshedilmiştir ve bundan dolayı Rum Ortodoks mezhebine mensup olanlar şimdi o mezhep azası tarafından serbest olarak intihap olunmuş bir ruhani reisine maliktirler. Bunun böyle olması beni çok sevindirdi.(…)[979]

---

[976] "Kıbrıs Hakkında Türk Görüşleri", **Hür Söz**, (15.02.1947), s. 1.

[977] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 369-370.

[978] Müderris M. Dana, "Adamıza Verilecek Olan Liberal İdareyi Türk Cemaatı Zaviyesinden Görüşümüz", **Hür Söz**, (12.11.1946), s. 1.

[979] "Asaletlû Vali Hazretleri Lord Winster'ın Kıbrıs Halkına Hitap Buyurdukları Beyanname", **Hür Söz**, (10.07.1947), s. 1.

1931 yılından itibaren devam eden baskıcı yönetim şekli artık yerini daha demokratik bir yönetim şekline bırakmaya başlamıştı.[980] Kıbrıs için kurulması düşünülen yeni yönetim şekli ve yeni anayasa için bir Danışma Meclisi kurulacağını açıklayan Vali Winster, beyannamesinin devamında şöyle demiştir:

> (…) Vazife şudur: "Ekalliyetlerin menfaatlerini lâyıkıyla nazarı itibara alınması şartıyla, adanın dâhili işlerinde Kıbrıs halkının iştirakını temin için tesis olunacak meşrutiyetin şekli hususunda Merkez Hükümetine tavsiyelerde bulunmak." Meclis vazifesini bitirdiğinde teklif edeceği meşrutiyet benim tarafından tetkik edilecek ve ondan sonra yine benim tarafımdan Müstemlekât Nazırına havale olunacaktır. Müstemlekât Nazırı ve ben Meclisin teklifatını müzakeremizde tek ve basit bir düşünce ile hareket edeceğiz ki o da Kıbrıs halkı için, asri siyasî fikir mucibince herkese adalet, din hürriyeti siyasi düşüncede ve ifadede hürriyet ve içtimaî emniyet getiren bir meşrutiyet temini olacaktır. (…)[981]

Vali Winster bir Danışma Meclisi kurulacağını ve bu meclise Belediye Başkanlarından, kurum ve kuruluşlardan, İşçi Birlikleri ve Ticaret Odası temsilcilerinden kişilerin katılacağını, Meclis Başkanlığını da Kıbrıs Baş Hâkimi Sir Edward Jackson'un yapacağını bildirmiştir. Danışma Meclisi'ne üye olarak davet edilen 19 kişiden sadece 4 kişinin Türk olması da dikkat çeken bir husustur. Bu durum dönemin Kıbrıs Türk basını tarafından da eleştirilmiş ve Türkleri temsil eden kişi sayısının artırılması istenmiştir.[982] Uzun süren tartışmaların neticesinde meclisteki Türk üye sayısının 7'ye çıkarılması kararı alınmıştır.[983] Buna göre Danışma Meclisi'nin Türk üyeleri Rauf R. Denktaş, Hüseyin İrfan, Suphi Kenan, Hasan Şaşmaz, Fazıl Nekipzade, İ. Galip ve Ratip Bey'dir.[984]

Danışma Meclisi'nin açılışını Enosis'in baş temsilcisi olan Başpiskopos Leondio ve diğer milliyetçi Rum kurumlar desteklememiştir. Başpiskopos bu durumun senelerdir Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak peşinde koşan Rumları büyük bir hayal kırıklığına uğrattığını ve Kıbrıs halkının haklarının hiçe sayıldığının açık bir göstergesi olduğunu ileri sürmüştür.[985] Ayrıca Kilise Kıbrıs Rumlarının özerk yönetimi asla kabul etmeyeceklerini ve Enosis isteklerinin de mutlaka devam

---

[980] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 375.

[981] "Asaletlû Vali Hazretleri Lord Winster'ın Kıbrıs Halkına Hitap Buyurdukları Beyanname", **Hür Söz**, (11.07.1947), s. 1.

[982] Fevzi Ali Rıza, "Ekselans Valinin Beyannamesi ve Biz", **Hür Söz**, (13.07.1947), s. 1.

[983] Danışma Meclisi'ne davet edilecek kişiler; Lefkoşa, Leymosun, Mağusa İskele, Baf, Girne ve Lefke Belediye Başkanları, altı büyük şehirlerin İslâm Belediye Azası'nın kendi aralarında bir mümessil tayini, Lefke'nin gayri köy belediyeleri tarafından bir mümessil tayini, Merkez Kooperatif Bankası Komisyonu'nun beş üyesi, Ticaret Odası tarafından iki mümessil tayini, Eski İşçi Birlikleri tarafından iki mümessil tayini, Yeni İşçi Birlikleri tarafından bir mümessil tayini, Türk İşçi Birlikleri tarafından bir mümessil tayini, Sanatlar Camiyeti tarafından bir mümessil tayini, Kıbrıs Barosu tarafından bir mümessil tayini, Hekimler Cemiyeti tarafından bir mümessil tayini, Tâli Mektepleri muallimleri tarafından bir mümessil tayini, Matbuat tarafından bir mümessil tayini, Kıbrıs Rehberleri Cemiyeti tarafından iki mümessil tayini, Türk Rençberleri Birliği tarafından bir mümessil tayini. Ayrıca herhangi bir teşkilatla alakası olmayan 4 kişiden oluşacaktı. Bkz. "Asaletlû Vali Hazretleri Lord Winster'ın Kıbrıs Halkına Hitap Buyurdukları Beyanname", **Hür Söz**, (11.07.1947), s. 1.

[984] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 376.

[985] "Valinin Beyannamesine Hücum Edildi", **Hür Söz**, (12.07.1947), s. 1.

edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Vali Winster 26 Ağustos'ta bir tebliğ yayımlayarak şöyle demiştir:

> Adaya geldiğimden beri Kıbrıs halkına yaptığım beyannatta Merkez Hükümetin adanın müstakbel vaziyeti hakkındaki niyetlerini açıkça izah etmeye çalıştım. Maamafih o vakit söylediklerimi sarfınazar edici bazı beyanata ahiren meydan verilmiştir. Bu gibi beyanatın bahis olduğu birçok dedikodulara binaen, İngiltere'deki ilgili makamlar nezdinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a tesliminin hazırlandığına dair hâlihazırda cereyan eden ve etmesi muhtemel fikirleri tekzip etmeye Merkezi Hükümet tarafından yetkili kılındım. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı hususunda, İngiltere ve Yunanistan arasında hiçbir anlaşma katiyyen mevcut değildir ve böyle bir anlaşma için ne bir konuşma görüşme mevcuttur, ne de böyle bir şey tasarlanmaktadır. Bu söylediklerimin aksine olarak cereyan eden bütün söylentiler tamamen yalan ve asılsızdır.[986]

Danışma Meclisi ilk toplantısını 1 Kasım'da İngiliz Okulu'nun Tiyatro Salonu'nda yapmış ve toplantı valinin açılış konuşması ile başlamıştır.[987] Vali Winster açılış konuşmasında meclisin görevlerini şu şekilde izah etmiştir:

> (…) Bu meclisin işi Kıbrıs tarihinde kat'i bir dönüm noktasını işaretleyebilir. Bu fırka siyasetinin üstüne geçen bir meseledir. Karar verilecek nokta, içinde fırka siyasetinin cereyan edebileceği bir anayasa şekli kurmaktır. Elde edeceğiniz başarının derecesi, vazifenize meşgulken sade fırka düşüncelerini ortadan kaldırmanızın derecesi nisbetinde olacaktır. Ada halkına meşrutî müesseseler, demokrat bir seçim şekli ve dâhilî işlerini bir kalıba koyabilecek ve hükümet işine iştirak edebilecek kanun yapıcı mekanizmayı ada halkına bahşetmekle, Kıbrıs'ı modern müterakki fikirlerle göğüs göğüse getirebilirsiniz ki bu neticeler yalnız hepimizin nihaî gayesi olan bu adamızın saadet ve refahını yükseltmeye yarayabilir. (…)[988]

7 Kasım 1947 tarihinde tekrar bir toplantı düzenleyen Danışma Meclisi, anayasa üzerinde tartışmaya devam etmiş ve Meclis Başkanı Edward Jackson oluşturulacak olan anayasanın anahatlarını belirlemiştir.[989] Belirlenen anayasa taslağına göre Yasama (Kavanin) Meclisi şöyle olacaktı: Bu meclis 1930'daki Yasama Meclisi'nden tamamen farklı olacak; çoğunluk toplumun oylarına karşı, azınlık toplum temsilcilerine resmi üyelerde katılarak bir oy eşitliği sağlanacak; resmi üyelerin sayısı 1930'daki meclise göre 9 kişiye oranla daha az olacak; meclisin bir başkanı bulunacak ve meclise vali başkanlık yapmayacaktı.

İcra (Yürütme) Meclisi ise; Yasama Meclis üyeleri İcra Meclisi'nin de üyesi olabilecek; bu şekilde çoğunlukta olan parti İcra Meclisi'nde çoğunluğu elde etmiş olcak; İcra Meclisi'ndeki resmi üyeler Encümen Üyesi veya buna benzer başka bir isim altında görev yapacak; Kıbrıs Hükümeti

---

986 "Matbuat Tebliğ", **Hür Söz**, (27.08.1947), s. 1.

987 Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 377.

988 Toplantıya katılan Danışma Meclisi üyeleri şöyledir: Lefkoşa Belediye Başkanı J. G. Kliridis, Mr. Leymosun Belediye Başkanı Ploutis L. Servaa, Larnaka Belediye Başkanı L. Santaroas, Mağusa Belediye Başkanı A. Adamantos, Lefke Belediye Başkanı Fadıl Bey, Ali Ratib, Said Galip, Panayotis Hacı Mihail, Lefkoşa Türk Çiftçiler Birliği İrfan Hüseyin, Lârnaka Belediye Azası Suphi Kenan, Omorfo Belediye Başkanı R. Nikolopulos, Lefkoşa Türk İşçiler Birliği Hasan Ali Şaşmaz, Kıbrıs İşçi Federasyonu A. Zartides, Kıbrıs Rum İşçi Federasyonu A. Fantis, Rauf Raif Denktaş, Sokratis E. Evangelidis, H. M. Houry. Bkz. "İstişare Meclisi Toplandı", **Hür Söz**, (02.11.1947), s. 1.

989 "İstişare Meclisi'nin Dünkü Toplantısı", **Hür Söz**, (08.11.1947), s. 1.

adına bir konuyu meclise bu resmi üyeler getirecek; genel yönetim sorumluluğu valiye ait olacak; valinin bazı hususlarda özel yetkileri bulunacak ve vali halkın menfaatlerini gerektirdiği herhangi bir durumda bu yetkilerini kullanacak, meclisten geçmeyen bir yasayı çıkarması da valinin yetkileri arasında olacaktı.[990]

Anahatları çizilen yeni anayasayı değerlendiren Rum basınından Kipriakos, Tipos ve Elefteria gazeteleri yeni anayasanın eskisinden herhangi bir farkı olmadığını ileri sürmüştür. Etnos gazetesi de şu cümlelere yer vermiştir: "Yollarımız ayrılmıştır. Korkakları bırakınız otonomi istesinler. Biz Enosis yolunu takip edeceğiz. Zaman bize, kimin gayesine ulaştığını gösterecektir."[991] 13 Kasım'da yapılan diğer bir toplantı da ise Rum liderler açıklanan anayasayı şiddetle eleştirmiş ve bu anayasanın kendi beklentilerini karşılamadıklarını ifade etmişlerdir. Rum üyelerden Kliridis ve Servas, muhtariyet veya tamamıyla hür bir idare tarzı verilmediği takdirde, mecliste daha fazla vakit kaybedemeyeceklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Türk üyelerden Çiftçiler Birliği Sekreteri Hüseyin Bey söz alarak, Türk cemaatinin bu adadaki varlığının öneminden ve onların haklarından bahsetmiştir. Meclisteki Türk üyeler Türk halkının haklarının Rum çoğunluğunun eline bırakılmasını istememekteydi. Bu sebeple de Rumların istediği tam özerklik manasına gelen *full self governmenet* reddedilmiş ve bu durumun Türkler için iyi neticeler doğurmayacağı da belirtilmişti.[992]

18 Kasım'da yapılan diğer bir toplantıda anayasa tartışmaları devam etmiştir. Rum üyelerden Evangelidis ve Huriden başta olmak üzere 7 Rum üye Meclis Başkanı Edward'a bir Memorandum sunarak; İstişare Meclisi'ndeki toplantılarda Kıbrıs'a muhtariyet sağlayan bir idare şeklinin verilip verilmeyeceğinin Sömürgeler Bakanı'na sorulmasını istemişlerdir. Eğer verilecek olan cevap olumsuz ise mecliste vakit kaybetmek istemediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Rum üye Sandamas adaya muhtariyet verildikten sonra ilhaka daha yakın olacaklarını da eklemiştir. Sandamas'tan sonra Türk üyelerden Suphi Kenan bir konuşma yaparak; "Türklerin muhtariyeti kesinlikle kabul etmeyeceklerini, muhtariyet dışında bir idare şekli ile azınlık haklarının korunmasının mümkün olabileceğini ve bu meselenin de Sömürgeler Bakanı'na yansıtılmasına gerek olmadığını" ifade etmiştir.[993] Anayasa ve yeni idare şekli hususundaki tartışmlar, Rum ve Türk üyeler arasında devam etmiş ve bir neticeye varılamamıştır. Muhtariyet konusunda ısrarcı olan 8 Rum üye, 26 Kasım 1947'de Sömürgeler Bakanı'na bir önerge hazırlayarak göndmişlerdi. Başkan Edward bu önergeye cevap gelene kadar da meclisin toplanmasını ertelemiştir. Verilen önerge şu şekildedir:

1. Bu Parlâmentoda resmî üyeler veya tayin edilmiş üyeler bulunmamalıdır.
2. Seçim hakkı genel olmalıdır ve azınlıklar mecliste nüfusları oranında temsil edilmelidir.

---

[990] Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs, Statü ve Anayasa Meseleleri (1878-1960)**, 1, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960, s. 70.

[991] "Kıbrıs Basını", **Hür Söz**, (11.11.1947), s. 1.

[992] "Dünkü İstişare Meclisi'nin Tartışmaları Münakaşalar Kat'i Safhaya Giriyor", **Hür Söz,** (14.11.1947), s. 1.

[993] "İstişare Meclisi'nin Dünkü Toplantısı", **Hür Söz**, (19.11.1947), s. 1.

3. Bu şekilde seçilecek olan meclis adanın dâhili işlerine ait olan her hususta kanun yapma yetkisine sahip olmalıdır.
4. Meclisin geçirdiği bir tasarı aşağıdaki maddede gösterilen şartlara tabi olmak üzere valinin onayını almadan kanun haline girmemelidir.
5. Herhangi bir meselenin, seçmenlerin oyuna havale edilmesi lüzumu müstesna olmak üzere vali, Bakanların tavsiyesine uyacaktır.
6. Belirli sınıflara ilişkin yasa tasarıları, meclis tarafından onaylandıktan sonra valinin izni olmadan kanunlaşmayacaktır.
7. Rum üyeler iç konulardan sorumlu bir hükümet kurulmasını istemektedirler ve dış işleri ile savunma konularını bu sorumluluğun dışında bırakmaktadırlar. Yürütme Meclisi ile ilgili olarak da; yürütme işini meclis çoğunluğu tarafından desteklenen kabine veya Bakanlar Konseyi yapacaktır. (…)[994]

Rumların önergesini inceleyen İngiltere Sömürgeler Bakanı Greech Jones 28 Ocak 1948 tarihinde vermiş olduğu cevapta; "Kabule şayan bir durum değildir." diyerek, 8 Rum üyenin verdiği önergeyi reddetmiştir.[995] Bunu üzerine İngiliz Hükümeti yeni bir anayasa tasarısı hazırlayarak Danışma Meclisi ve Kıbrıs halkına gönderilmesine karar vermişti. 20 Mayıs günü toplanan Danışma Meclisi'nde yeni anayasa Rum ve Türk üyelere okunmuş ancak çıkan tartışmalar neticesinde bir sonuca bağlanamadan toplantı dağılmıştır. Rum üyeler anayasanın "tam ve kapsamlı bir özerklik" vermediğini ve bunu vermeyen hiçbir anayasayı kesinlikle kabul etmeyeceklerini ifade etmiş ve solcu Rum üyeler meclisi terk etmiştir. Türk üyeler ise teklif edilen anayasanın Türkler tarafından kabul edildiğini, ancak Türklerin kendi geleceklerini Rum çoğunluğun eline teslim edilmesine asla razı olmadıklarını belirtmişlerdir.[996]

Netice olarak 1947-1948 yılları arasında Vali Winster'ın adada kurmaya çalıştığı anayasa süresiz olarak askıya alınmış ve İngilizler'in kurmak istediği özerk yönetim sonuçsuz kalmıştır. Anayasal bir uzlaşma sağlanamasada taraflar arasındaki görüşmelerin devam etmesi gerektiğini düşünen Vali Winster, toplumların isteklerini dikkate alarak bir çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Anayasanın neden kabul edilmediği hususunda açıklamada bulunmak için Londra'ya giden Winster sunduğu raporda; Kıbrıs Rumlarının Enosis'e kayıtsız şartsız inandığını, uzlaşma sağlanamamasında kilise, komünistler ve Yunanistan'ın büyük rol oynadığını, yoğun Enosis propagandasının Kıbrıslı Rumları tamamıyla ele geçirdiğini ve bu durumun da onların anayasayı reddetmesine sebep olduğunu ifade etmiştir.[997]

---

[994] "Rum Azaların Müstemlekeler Nazırına Gönderilecek Arizasının Yeni Tertibi", **Hür Söz**, (26.11.1947), s. 1.

[995] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 381.

[996] "İstişare Meclisi'nin Dünkü Toplantısı", **Hür Söz**, (21.05.1948), s. 1; "İstişare Meclisi Notları", **Hür Söz**, (22.05.1948), s. 1; "İstişare Meclisi Notları", **Hür Söz**, (23.05.1948), s. 1.

[997] William Roger Louis, **The British Empire in The Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, The United States, and Postwar Imperialism**, Oxford University Press, London, 1986, s. 222; "Status of Cyprus: Britsih Policy Reaffirmed", **The Times**, (13.08.1948), s. 3.

3.4. Türk İşleri Komisyonunun Çalışmaları ve Ara Raporu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında adada daha demokratik bir düzen kurmaya çalışan İngiliz idaresi, İngiliz Vali Winster aracılığıyla Kıbrıs Türk toplumunun sorunlarının neler olduğu ve sorunlara da çözüm önerilerinin eklendiği bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Bu doğrultuda Hâkim Zekâ Bey başkanlığında Faiz Kaymak, Mehmet Dana, D. Nazif Denizer, Suphi Kenan, Avukat Fadıl Niyazi Korkut, Ahmet Pertev ve Rauf R. Denktaş'ın katılımıyla 11 Haziran 1948 tarihinde *Türk İşleri Komisyonu* kurulmuştur. Sömürgeler Müsteşar Vekili H. G. Richards'ın bildirisi üzerine Türk İşleri Komisyonu Evkaf, Müftülük, Aile Kanunu, Eğitim konuları ve Şer'iye Mahkemeleri hakkında çalışmalar yapacaktı.[998] İngiliz Hükümeti tarafından komisyon ile ilgili yayımlanan bildiride; "her defasında 3 kişiyi geçmemek üzere başka toplum mensuplarının, başkanın gerekli görmesi durumunda incelenmekte olan belirli konularda komisyona katılabileceklerine, komisyonun delil toplama yetkisine sahip olduğuna ve hükümet dairelerinin komisyonun istediği bilgileri verme zorunluluğu bulunduğuna" değinilmiştir.[999]

Komisyon Başkanı Mehmet Zekâ Bey, toplum ileri gelenlerinden 6 kişiyi komisyon üyesi olarak seçmiş ve hangi konularda yardımcı olacaklarını belirlemiştir. Buna göre; Aile Kanunu, Maarif ve Evkaf konusunda Nazif Denizer, Müftülük konusunda Fetva Emini Hulusi Efendi, Evkaf konusunda Evkaf Murahhas Vekili Kemal Bey ve Türk Bankası Müdürü Orhan Bey, Şer'iye Mahkemeleri konusunda da Burhan Bey üye olarak seçilmiştir. Böylece Başkan ve 6 üyenin yanında, 6 uzman kişi ile 12 kişilik bir komite kurularak çalışmalara başlanmıştır.[1000]

3.4.1. Komisyon Toplantıları

Komisyon kuruluşundan sonra ilk toplantısını 24 Haziran 1948 tarihinde Viktorya Kız Lisesi'nin toplantı salonunda gerçekleştirmiştir. Komiyonun açılışını Vali Winster gerçekleştirmiş ve konuşmasında şöyle demiştir:

> (…) Adadaki Türk cemaat işlerini gelecekte nasıl idare edilip tanzim edileceği hususunda çareler arayıp tavsiyelerde bulunmak amacıyla teşkil edilmiş olan komisyona hizmet etmeyi kabul etmekle, üzerinize aldığınız vazifenin önemini bildiğinizi düşünüyorum. Ümit ederim ki tavsiye edececeğiniz ıslâhat mevkii tatbikata konulduğunda cemaatinizin saadeti artacak ve o zaman isimleriniz Kıbrıs tarihine şerefle geçecektir. Başkan ve komisyonun diğer üyeleri toplum işlerinde geniş tecrübeleri olan ve cemaatleri tarafından iyi tanınmış kişilerden oluşmaktadır. Komisyon sabit deliller elde etmek amacıyla istedikleri kişilerin şahitliğine başvurmada serbest bırakılmış ve bütün hükümet dairelerine komisyonun yönelteceği soruları cevaplaması emredilmiştir.[1001]

---

[998] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 3.

[999] "Committee on Turkish Affairs", **The Cyprus Gazette**, (11.06.1948), s. 270.

[1000] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 4.

[1001] "Türk İşleri İstişare Komisyonu Toplantısı, Ekselans Valinin Nutku", **Hür Söz**, (25.06.1948), s. 1.

Valinin konuşmasının ardından Komisyon Başkanı Hâkim Mehmet Zekâ Bey de söz alarak bir konuşma yapmıştır. Zekâ Bey konuşmasında şunları söylemiştir:

> Bu gün Kıbrıs Türk Halkı için büyük ve tarihi bir gündür. Türk halkı meselelerini tetkik edip bir rapor hazırlamak amacıyla bir komisyon teşkil etme kararınız ada üzerinde memnuniyetle karşılanmıştır. Türk halkı uzun yıllardır sakin ve mütevazı bir halde kendi meselelerini çözüm bulması için hükümet tarafından gelecek bir desteği beklemektedir. Türklerin tek siyasi emelleri İngiliz idaresinin ebedileştiğini görmektir. Bize verilen büyük itimad için müteşekkir ve minnettarız. (…)[1002]

Zekâ Bey'in konuşmasından sonra sırasıyla M. Dana, Rauf R. Denktaş, Faiz Kaymak, Suphi Kenan, Fadıl Niyazi Korkut ve Ahmet Pertev konuşmuştur. Faiz Kaymak konuşmasında şu ifadeler yer vermiştir:

> (…) Bugün Türk cemaati için ümit ve istikbal günüdür. Geçmişin beceriksiz, ihmalkâr ve aynı zamanda müstebit ruhlu idaresi olmasaydı, cemaatin milli serveti, dini ve iktisadi durumu, evkaf idaresi bu durumda olmayacaktı. Din reisimiz, Müftümüz ve bağımsız hâkimlerimiz nerede? Cemaat kendi işlerine sahip bulunsaydı bu gün kurulan bir yuvanın yarın sebepsiz yıkılıp dağılmasına cevaz veren ve bu suretle aileler için feci akıbetlere yol açmaya müsait bulunan eski aile kanununun devamına bugüne kadar kayıtsızlık gösterilecek miydi? Bir cemaat kendi devam ve bekasını dünya döndükçe sağlayacak ve idame ettirecek olan genç nesillerin yetiştirilmesine ve onların tahsil ve terbiyelerine karşı nasıl bigâne olabilir? (…) Kıbrıs Türkü, inkılâp ve idaresiyle dünyanın takdirini kazanmış bulunan asil Türk milletinin öz kardeşi olduğunu ve onların kanlarındaki cevheri, ruhlarındaki iman ve istidadı taşıdığını ispat edeceğine kuvvetle inanıyorum. (…)[1003]

Komisyon 25 Haziran'da ikinci bir toplantı düzenleyerek, komisyonun çalışma şekliyle ilgili konular üzerinde durmuştur. Komisyon ilk olarak Evkaf üzerinde çalışmalar yapmaya karar vermiştir. Vakıfların gelir gider durumları ve buradan maaş alan kişilerin sayısı ve onların genel masrafları, vakıf mallarınıın kiralanması ve buradan sağlanacak olan gelirlerin tespiti üzerinde çalışmalar yapılacaktı. Ardından müftülük ile ilgili genel durum incelenecek ve başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelerdeki müftülerin yetki ve görevleri detaylı olarak incelenecekti.

1933 tarihli aile kanunu yeniden gözden geçirilecek ve dönemin şartlarına uygun hale getirilecekti. Şer'iye Mahkemeleri'nin genel durumu, genel işleyiş şekilleri, yetimler konusu, miras hakkı, evlenen ve boşananların sayısı ve durumları üzerinde de detaylı araştırmalar yapılacaktı. Okulların durumunu da inceleyecek olan komisyon, ada genelinde kaç tane ilkokul, ortaokul ve lise olduğunu, okul müfredatlarını, okulların gelir gider durumlarını, öğretmen maaşlarını, okullara giriş şartlarını, ücretsiz okullarda okuyan öğrenci durumları, mektep komisyon çalışmaları da üzerinde önemle durulacak konulardı.

[1002] "Zekâ Bey'in Valinin Nutkuna Cevabı", **Hür Söz**, (25.06.1948), s. 1-2.

[1003] "24 Haziran Toplantısında Verilen Nutuklar, Faiz Kaymak", **Hür Söz**, (27.06.1948), s. 2.

4 Aralık'ta[1004] Limasol'da, 5 Aralık'ta Baf'ta, 11 Aralık Mağusa, 12 Aralık Larnaka, 19 Aralık'ta da Lefkoşa'da toplantılar gerçekleştirerek raporunu oluşturan Türk İşleri Komisyonu, 20 Ocak 1949'da hazırladığı raporu, Vali Winster'a takdim etmiştir. Ancak Vali Winster Kıbrıs anayasasının oluşturulamaması konusunda kendini başarısız görmüş ve görevinden istifa etmişti.[1005] Yeni vali Andrew B. Wright (1949-1954) ise komisyonun raporunu geciktirmeyi seçmiş ve 7 Mart 1950 tarihli İcraat Meclisi toplantısında Türk İşleri Komisyon raporu için şu ifadeleri kullanmıştır: "1949 senesi yazında, Türk İşleri Komisyonu raporunu hükümete sundu. Rapor, bazı karışık ve şümul sahası geniş teklifleri ihtiva ediyor. Bunlar dikkatlice mütalâa edilmiş ve erken tatbiki kabil olan bazı kati tavsiyeler tasvip olunmuştur."[1006]

3.4.2. Türk İşleri Komisyonun Ara Raporu

Komisyon raporunun en önemli özelliği her konu ile ilgili geniş bir tarihçeye yer verilmesi ve belirlenen tarihe kadar önemli olayların aktarılmasıdır. Türk İşleri Komisyonunun 64 sayfalık raporunda, 10 sayfası Evkaf konusuna ayrılmıştır.[1007] Nitekim Evkaf konusu çalışmanın en büyük sorunuydu özellikle de Karpaz'daki 12.086 dönümlük Afendrika Çiftliği'nin Rumların elinde bulunması büyük bir sorun teşkil etmekteydi.[1008] Komisyon Başkanı'nın bütün resmi daire müdürlerinden bilgi alma yetkisi vardı. O dönemde Evkaf Murahhaslığı yapan Mehmet Münir Bey, Türk İşleri Komisyonu karşısında hesap verir duruma düşmemek için 4 Kasım 1948 tarihinde bu görevinden ayrılmıştır.[1009]

Raporda Evkaf hakkında ilk olarak tarihi bilgiler sıralanmış ve ardından Evkaf'ın kuruluşu, gelişimi ve İngilliz idaresindeki değişen yapısı üzerinde durulmuştur.[1010] Evkaf ile ilgili tavsiyeler kısmında ise şunlara değinilmiştir; Evkaf Murahhaslığı mevkiinin lağvedilmesi, Evkaf'ı gereksiz masraflardan kurtarmak için mevcut yönetim sisteminin yeniden düzenlenmesi ve daha ekonomik olacak bir kadroyla idare edilmesi, Murahhaslar yerine "Evkaf Yüksek Meclisi" tarafından ve bu meclisin emirleri altında çalışacak bir müdür atanması, müdüre yardımcı olması için de İngilizcesi, daktilosu ve muhasebe bilgisi iyi olan bir kâtip atanması ve böylelikle Başkâtip mevkiinin kaldırılması önerilmiştir.

[1004] "Türk İşleri'nin İstişare Komisyonu'nun Tertip Ettiği Toplantılar", **Hür Söz**, (05.11.1948), s. 1.

[1005] "Resignation of Lord Winster", **The Cyprus Gazette**, (26.05.1949), s. 181.

[1006] "Vali Tarafından İcraat Meclisinde İrat Edilen Nutkun Özetini Veriyoruz", **Hür Söz**, (08.03.1950), s. 1.

[1007] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 27-30.

[1008] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 57-62.

[1009] Sadrazam, a.g.e., s. 82.

[1010] "Evkaf Meselesi", **Hür Söz**, (03.11.1949), s. 1.

Evkaf Yüksek Meclisi ise kaza temsilcileri arasından seçilecek 12 kişiden oluşacak ve 3 yıl görev yapacaktı. Ayrıca bu meclisin 1928 Kraliyet Emirnamesi'nin[1011] verdiği görev ve yetkilere sahip olması tavsiye edilmişti.[1012] Diğer öneriler ise; işi çok olmayan olan veya hiçbir işi olmayan Evkaf memurlarının kaldırılması, görevlerini yerine getirecek bilgi ve birikime sahip olmayan memur kadrolarının azaltılması, Afendrika Çiftliği'nin durumu hakkında inceleme yapılması, camilerin köy komisyonlarının yönetimine verilmesi, Evkaf Yasaları'nın günün koşullarına göre tekrar düzenlenmesi gibi Evkaf hakkında bütün önemli konuları içermekteydi.[1013]

Komisyon üyesi Avukat Fadıl Niyazi Bey Evkaf konusu üzerinde yaptığı bir açıklamada şunları söylemiştir:

> (…) Raporun 37'inci sayfasındaki 10'ncu fıkrada görüleceği üzere komisyon adli denetlemeyi tavsiye etmiştir. Yani bir meselede Evkaf komisyonunun kararı cemaat için zararlı görüldüğü takdirde o kararın tekrar düzenlenmesi için mahkemeye başvurulabilecektir. Adli denetimin idari denetimden daha pratik ve daha faydalı olduğu münakaşa kaldırmayan bir hakikattir. Adli denetim Evkafı ve dolayısıyla cemaati siyaset oyunlarına alet olmaktan kurtaracağı gibi, aynı zamanda Evkafın en iyi bir şekilde denetlenmesini sağlayacaktır. Şimdiye kadar tecrübeler bize göstermiştir ki Evkaftaki idari denetim tatbikatta mevcut değildir. (…)[1014]

Komisyon Müftülük konusunda ise öncelikle geniş bir tarihçeye yer vermiştir. Müftülük makamının lağvedilişi de raporda şu şekilde değerlendirilmiştir: "Müftülük makamının lağvı, toplumun dini yaşamı üzerinde ağır bir darbe oluşturmuş ve bu din sistemimizin hemen hemen parçalanmasına neden olmuştur. Camiler ardı ardına kapanmış, birçok cami imamsız bırakılmış ve birçoğu da harap duruma gelmiştir.(…)"[1015]

Eleştirilerin ardından müfülük makamı için öneriler sıralanmıştır. Buna göre; Müftü yetkileri ve görevleri belirlenmiş olarak seçimle iş başına getirilmelidir; Müftü toplumun dini reisi olarak görev yapmalı ve hiçbir siyasi görevi üstlenmemelidir; Müftü seçimi raporun önerdiği şekilde yapılmalıdır; Müftü herhangi bir akli rahatsızlık, ihtiyarlık veya başka nedenlerle görevini yapamaz duruma gelmediği takdirde görevini ömür boyu yapmalıdır; Müftü seçim tarihinden itibaren en az 5 yıl geçmiş olması koşuluyla, Müftünün hareket ve tavrı toplum içinde soğukluk ve nifak yaratacak

---

[1011] Emirnameye göre; "Kıbrıs adasında İslam dinine ait cami, mezarlık, okul ve diğer dini kurumlara ait bütün mal, para ve diğer değerli malların yönetimi ile ilgili yasa yapma yetkisi sömürge yönetiminin valisine verilmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. "Appointment of Delegates", **The Cyprus Gazette**, (14.12.1928), s. 868.

[1012] Serter, **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi**, 1, s. 34.

[1013] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 50-51; Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., s. 116; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 397-398.

[1014] Fadıl N. Korkut, "Evkaf Davamıza Umumi Bir Nazar", **Hür Söz**, (13.11.1949), s. 3.

[1015] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 23-27.

mahiyette olursa seçimle iş başına gelen Türk Kaza Temsilcileri'nin dörtte üçünün çoğunluğu ile hizmetine son verilmelidir. Müftülük makamının emeklilik hakkı olmamalıdır.[1016]

Fadıl Niyazi Bey Türk İşleri Komisyonunun Müftülük konusunda yaptığı açıklamalarla ilgili olarak şu yorumda bulunmuştur:

> (…) Din reisinden mahrum kalışımızın ve Evkaf kapısının cemaate karşı kapalı tutulmasının neticesi olarak yıllardan beri din işlerimiz aksak ve daha doğrusu dinin ahkâmına aykırı olarak devam ediyor. Aynı zamanda camilerimiz birer birer kapanıyor. Kıbrıs köylerinde bulunan 200 caminin yüzde doksanı bugün bilfiil kapanmıştır ve geri kalanlar da pek yakında kapanmaya mahkûmdur. Bu gidişle şehir ve kasaba camileri de aynı akibete uğramak tehlikesine maruzdurlar. Dinî varlığımız bu suretle uçurumdan aşağı yuvarlanırken yavaş yavaş hitabını işitmeye artık tahammülümüz kalmamıştır.[1017]

Türk İşleri Komisyonu eğitim meselelerini[1018] ele aldığı bölümün başında şöyle demekteydi: "Maarif meselelerinde, Rum toplumuna verildiğinden daha fazla kontrol hakkı istemiyoruz. Diğer yönden bu kontrolümüzün daha az olmasına da neden görmüyoruz. (…)" Bu giriş kısmından sonra diğer bölümlerde olduğu gibi eğitim konusunda da kısa bir tarihçeye değinilmiştir.[1019] Okullar konusunda tavsiyeler veren komisyon şunlara değinmiştir; Lise kolej ve lise kısımlarını içerecek şekilde tekrar düzenlenmelidir ve Viktorya ise kız okulu olarak devam etmelidir.[1020] Her iki okul da ıslah edilmelidir. Her iki okulun denetim ve yönetimi Türk toplumunu temsil eden bir heyete devredilmelidir.[1021] Bu okulların devamı için o güne kadar yapılan yardımlar devam etmeli, orta dereceli okullara giriş için yapılan sınavlar kalkmalı, orta dereceli okul öğretmenlerinin memurlar gibi emeklilik hakları olmalı, "İslam Lisesinin" adı, "Türk Lisesi" olarak değiştirilmeli, ortaokulların sayısı daha önceki Rüşdi okul sayısına çıkarılmalı ve nüfusu fazla olan yerlerde ortaokullar açılmalı, ortaokullara giriş sınavı olmamalı, bu okullar kazaların okul komisyonlarınca yönetilmeli, ortaokullar hem kız hem de erkek öğrencilere açık olmalıdır.[1022]

Raporun Genel Tavsiyeler bölümünde ise şu önerilere yer verilmiştir: Her yıl 23 Nisan, 19 Mayıs ve 29 Ekim Türk okulları için tatil günleri olmalı, kitapsız öğretime son verilmeli ve Türkiye'deki Türk okullarında okutulan kitaplar, Kıbrıs Türk ilkokullarında ders kitabı olarak kabul edilmeli, Kasaba ve Köy Komisyonları seçim ile oluşturulmalı, Maarif Encümeni'nin uygun gördüğü

[1016] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 50; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 393; Sadrazam, a.g.e., s. 38.

[1017] Fadıl N. Korkut, "Öksüz Bayram", **Hür Söz**, (02.10.1949), s. 1.

[1018] Eğitim konusunda detaylı bilgi için bkz. "Maarif Sistemimiz Islahata Muhtaçtır", **Hür Söz**, (05.11.1949), s. 1.

[1019] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 37-42.

[1020] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 51-53.

[1021] Mehmet N. Özkan, "Maarif Meselemiz", **İstiklal**, (12.11.1949), s. 1. Mehmet Necati Bey Türk İşleri Komisyonunun Eğitim hakkında verdiği önerileri eleştirel bir bakış açısıyla gazetesinde değerlendirmektedir.

[1022] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 400.

yerlerde ilköğrenim zorunlu olmalı, ilkokul öğretmenleri tercihen Omorfo Öğretmen Koleji'ne devam etmiş Türk Lisesi mezunlarından alınmalı, Lefkoşa'da 2 okul daha açılmalı, öğretmen evi olmayan köylerde öğretmenlere ev inşa etmek için özel bir sandık oluşturulmalıdır.[1023]

Komisyon raporunun Şeri'ye Mahkemeleri'ne ayrılan kısmında verilen tavsiyeler ise şöyledir; Şeri'ye Mahkemeleri artık yeni adıyla yani Türk Aile Mahkemeleri olarak görev yapmalı, 1927 Mahkemeler Emirnamesi'nin hükümlerine uygun olarak dini konulardaki yargı işlevlerini, tasarlanan Aile Yasası ile birlikte sürdürülmeli, Aile Yasası'nda öngörülen görevlerine ek olarak evlenme ve boşanmaların da kaydını yapmalı, Aile Mahkemesi Yargıçları'nın maaşları sömürge bütçesinden ödenmeli, atamaları da vali tarafından yapılmalıdır.[1024]

Türk İşleri Komisyonu Aile Kanunu hakkında da şu önerilerde bulunmaktadır; Bir erkek 18, bir kızda 16 yaşını doldurmadan evlilik yapamamalı, Aile Mahkemesi Yargıçları Türklerin evlenme ve boşanma kayıtlarını tutmalı, evlenecek çift birlikte evlenme dairesine giderek evlendirme memurunun önünde evlenme isteklerini açıkça beyan etmeli ve böylece vekil aracılığıyla evlenmeye son verilmeli, toplum içinde çok evlilik olmamalı, başlık parası evlilik için koşul sayılmamalı, Aile Kanunu'nda ayrılma ve boşanma işlemleri, tarafların herhangi birinin zina suçu işlemesi, karı-kocanın birbirlerini öldürme girişiminde bulunması, ciddi kötülük, en az iki yıllık terk, cinnet hali, akli dengesizlik gibi durumlarda mahkeme kararı ile yapılmalıdır.[1025] Şeri'ye Kanunu'nda boşanma tamamen erkeğin isteği ile gerçekleşir ve erkek karısına "benden boş ol" ifadesini kullanarak onu boşayabilirdi. Boşanan kadının mahkemeye başvurma hakkı da yoktu.[1026]

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu, 20 Ocak 1949 tarihinde İngiliz vali Winster'a sunulmuştur. Ancak Winster'ın 1949 yılında görevinden ayrılması ile başa gelen yeni İngiliz Vali Wright raporun incelenmesi için hızlı hareket etmemiştir. Nitekim Türk toplumunun çok önemli konuları 1950'li yıllarda aşama aşama olarak hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda 1952 yılında uzun yıllardır boş olan Müftülük makamı atama yoluyla da olsa tekrar doldurulmuştur. Ardından Evkaf yönetimi Kıbrıs Türklerine verilmiş, Orta dereceli okullara Türkiye'den müdür ve öğretmenler getirilmiş ve yeni okullar liseler açılmıştır. Ayrıca Şeri'ye Mahkemeleri kaldırılarak, Türkiye'de uygulanan Türk Medeni Kanunu uygulanmaya başlanmış, Yeni bir Aile Kanunu çıkarılarak Aile Mahkemeleri kurulmuştur.

[1023] Keser, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, s. 130.

[1024] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 14-16; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 404; Serter, **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi**, 1, s. 34; Fadıl N. Korkut, "Şeriye Mahkemeleri", **Hür Söz**, (18.11.1949), s. 1, 4; Mehmet N. Özkan, "Mahkemei Şeriyeler Meselesi", **İstiklal**, (11.11.1949), s. 1.

[1025] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 406; Serter, **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi**, 1, s. 34.

[1026] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 8-14 ; "Yeni Aile Kanunu Kabul Ediliyor", **Hür Söz**, (04.11.1949), s. 1.

3.5. 1949 Belediye Seçimleri

1949 yılının en önemli politik olaylarından biri 22 Mayıs'ta yapılan Belediye Meclis seçimleridir. 6 kazada yapılan seçimler kargaşa, kışkırtma ve Enosis kampanyası şeklinde geçmiştir. Seçim kampanyası süresince sağcı ve solcu Rumlar arasında çıkan silahlı saldırılarda Lefkoşa'da 2 kişi ölmüş, birçok kişi yaralanmış ve 200 kişi de Lefkoşa polisi tarafından tutuklanmıştır.[1027] Sağcı ve solcu Rumlar birbirlerinden daha fazla Enosisçi olduklarını ileri sürmüş ve çeşitli söylev, demeç ve eylemlerle bunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Solcu Rumların seçim süresince sloganları "Özerk Yönetim-İlhak" olurken, kilise ve sağ örgütlerin sloganları ise "Enosis ve Sadece Enosis" üzerine olmuştur. Seçim kampanyası süresince bu iki konu yani önce özerk yönetim, sonra Enosis veya doğrudan Enosis iki örgüt tarafından işlenen ana temayı oluşturmaktaydı. Seçim sonunda ise kilise tarafından desteklenen sağcı adaylar daha fazla oy alarak, meclise girmeye hak kazanmışlardı.[1028]

Lefkoşa'daki seçimlerde 6493 seçmenden 6054'ü oy kullanmıştır. Sağcıların adayı olan Dr. Dervis 3815, G. Pulyas 3765, Hr. Kaloyiros 3772, A. Arauzos 3807, Grigoriades 3828, Evribidis Zemenidis 3669, Miltiades Kakulli 3678 ve Papaellinos 3697 oy alarak meclis seçimlerini kazanmışlardır. Türklerde ise Dr. Fazıl Küçük, Siret Bahçeli, Hayri Avkıran, Hasan Fahri Uzman seçimleri kazanmıştır. Larnaka'daki seçimlerde Rum eski Belediye Başkanı Lisso Sandamas başkanlığındaki solcu parti kazanmıştır. Türklerde ise Suphi Kenan 551, Sadi Hilmi 519 oy alarak Belediye Meclis üyeliğine seçilmiştir.

Mağusa'daki seçimlerde Kıbrıs Türklerinden Dr. Niyazi Manyera 426, Ahmet Faiz Kaymak 393 oyla meclis üyeliğini kazanırken, Rumlardan da eski Belediye Başkanı Adamandos'un liderliğindeki grup seçimleri kazanmıştır. Baf'ta Dervis A. Reşit 394, Arif A. Ramadan 384, Behiç Kalkan 380 oy ile meclis üyeliğine seçilirken, Rumlardan Galadapullos[1029] önderliğindeki grup seçilmiştir. Girne'de Türklerden 87 oy ile Sabri Tahir, 67 oy ile de Şükrü Hacı Hüseyin kazanırken, Rumlar'dan Dimitriadis'in partisi kazanmıştır.[1030] Leymosun'da ise meclis üyeliğini kazanan Türk adaylar Dr. Nazif Denizer ve Zekai Behçet olmuştur. 29 Mayıs'ta yapılan Lefkoşa Türk Belediye Meclis seçimlerinde, Dr. Fazıl Küçük 1522, Hayri Avkıran 1427, Siret Bahçeli 1419 ve Mustafa H. Çoronik 1177 oy ile meclis üyeliğine seçilmeye hak kazanmışlardır.[1031]

[1027] "Belediye Seçimleri Yapıldı", **Hür Söz**, (24.05.1949), s. 1.

[1028] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 429-430.

[1029] Baf Türk Belediye üyelerinin kendisine Belediye başkanı olması için oy vermemesine çok sinirlenen Baf Belediye Başkanı Galadopullos; meclis toplantısından sonra bir konuşma yapmış ve ardından önce Türk bayrağını sonra da İngiliz bayrağını Belediye binasından indirmiştir. Fevzi Ali Rıza, "Baf'ın Rum Belediye Reisi Acemi Bir Siyaset Kullandı", **Hür Söz**, (04.06.1949), s. 1.

[1030] "Belediye Seçimleri Yapıldı", **Hür Söz**, (24.05.1949), s. 1.

[1031] "Lefkoşa Belediyesi Türk Âzalığı Seçimi", **Hür Söz**, (31.05.1949), s. 1.

1 Haziran'da ilk toplantısını yapan Lefkoşa Belediye Meclisi, başkanlık için seçimlerde Rum üyelerden Dr. Dervis'i, yardımcısı olarak da Bulyas'ı seçmiştir. Başkan ve yardımcısının seçimlerinde Türk üyeler çekimser kalmış ve oy vermemişlerdir.[1032] Türk üyelerden Dr. Fazıl Küçük, Hayri Avkıran, Siret Bahçeli Mustafa H. Çoronik neden oy kullanmadıkları hakkında vermiş oldukları raporda şu sebepleri sıralamışlardır:

> Belediye Başkanları'nın vazife ve nüfuzları kanunun bahşettiği muayyen bir kasabanın belediye işlerine münhasır bulunmaktadır. Hâlbuki Belediye Başkanları müteaddit defalar halka söylevler verip birçok siyasi meselelerde bir mümessil yetkisiyle demeçte bulundular. Belediye Başkanları'nın mazideki bu şekilde hareketlerini ve kendilerine verilen salâhiyetleri suiistimal etmelerini protesto etmek için bu şekilde hareket etmeyi muvafık bulduk. Belediye meclisinde, hâlihazırda yürürlükte bulunan nizamlar herhangi bir Türk azaya, Belediye Başkanı yahut belediye ikinci başkanı seçilmesi imkânını bahşetmiyor. Her ne kadar da geçmiş yıllarda Türk azalar Belediye Başkanlığı intihabına iştirak etmiş ve reylerini bir Rum azaya vermişlerse de Rum azalar birçok ahvalde, tecrübeli ve muktedir Türk azalar mevcut olduğu halde, hiç olmazsa, belediye ikinci başkanlığına Türkler'den birisinin seçilmesini ne muvafık bulmuşlar ve ne de buna muvafakat etmişlerdir.[1033]

Belediye seçimlerine katılan Türk üyeler, seçim kampanyası sırasında daha çok kasabaların Türk kesimleriyle ilgili sorunlar üzerinde durmuşlar ve bu konu üzerinde yapacak oldukları hizmetleri dile getirmişlerdir.

3.6. Türk Dış Politikasında Kıbrıs Meselesi

Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik politikası 1945 yılından, 1960 yılına kadar iç ve dış dinamiklerden kaynaklı olarak dönemsel farklılıklar göstermiştir. Türkiye'nin 1945-1949 yılları arasındaki Kıbrıs politikası, dönemin hükümeti olan CHP tarafından belirlenmiş ve özellikle İsmet İnönü Kıbrıs politikasına yön veren isim olmuştur. İsmet Paşa Kıbrıs politikasının belirlenmesinde öncelikle Lozan Barış Antlaşması'nın hükümleri çerçevesinde hareket etmeyi temel prensip olarak kabul etmişti. İngiltere'nin Kıbrıs adasındaki egemenliğinden vazgeçmeyeceğini de düşünen İsmet Paşa, Kıbrıs konusundaki yaklaşımlarını bu öngörü üzerine inşa etmiştir.[1034]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Sovyet Rusya önderliğindeki komünizm tehdidi, Türkiye için de ciddi bir tehlike oluşturmuş ve komünizmin ülke içerisinde yayılmasının önlenmesi için tedbirler alınmıştı. Ayrıca Türkiye Kıbrıs meselesi sebebiyle İngiltere ve Yunanistan ile de herhangi bir problem yaşamamaya özen göstermiştir. Bu dönemde Türkiye komünizm tehlikesini önlemek amacıyla adada Kıbrıs Türkleri tarafından Türkçe olarak basılan ve içeriğinde komünist

---

[1032] "Lefkoşa Belediye Toplantısı", **Hür Söz**, (02.06.1949), s. 1.

[1033] "Türk Belediye Azalarının Komiserlere Tevdi Ettikleri Ariza", **Hür Söz**, (03.06.1949), s. 1.

[1034] Hüner Tuncer, **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 73-74.

ideolojileri barındırdığına inanılan, *İşçinin Yolu Şaşmaz* ve *Emekçi* isimli gazetelerin Türkiye'ye girişini de yasaklamıştır.[1035]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türklerine yönelik ilk ilgisi 1948 yılında başlamıştır. Dönemin CHP Çorum Milletvekili Hasane Ilgaz, *Kadın* gazetesi sahibi İffet Halim Oruz ve Kıbrıs Türk Okıllarında Yetişenler Cemiyeti Başkanı Dr. Derviş Manizade'nin önderliğinde öğretmenlerin çoğunlukta olduğu 54 kişilik bir grup, 20 Temmuz-10 Ağustos 1948 tarihleri arasında Kıbrıs adasını ziyaret ile görevlendirilmiştir.[1036] Adada detaylı bir incelemede bulunan bu grup, sonrasında Kıbrıs Türkleri hakkında detaylı bir rapor hazırlamıştır. Rapor içeriğinde Kıbrıs Türklerinin sosyo-kültürel ve iktisadi durumları hakkında bilgiler verilmiş ve onların ihtiyaçları belirtilmiştir. Sözü edilen rapor ise şu şekildedir:

> Adada yaşayan yaklaşık 360.000 Rum halkının Kıbrıs adasını Yunanistan'a ilhak amacıyla özellikle son zamanlarda yapmış oldukları taşkın tezahüratlar ve aynı zamanda Yunanistan'daki partiler durumunun Kıbrıs'taki Rum halkı içerisinde aynı şekilde müessiriyetinin adayı idare eden devleti zor duruma koymuş olması, diğer yandan İngiltere ile Türkiye arasında kurulan dostluk çerçevesi içindeki siyasi durum, bugün Kıbrıs adasında yaşayan Türk halkının bekasını sağlayacak tedbirler alınması için çok müsait bir hava meydana getirmiştir. Yıllardır Rumlar lehine ve Türkler aleyhine gelişen durum tamamen değişmiştir. Bu durumdan faydalanılarak Milli Eğitim ve Milli Kültür sahasında atılacak temelin hızlı ve aynı zamanda planlı olarak kurulması için en müsait zamanın gelmiş olduğu söylenebilir. Özellikle böyle bir siyasi durum olmasa bile yıllardır Yunan milleti tarafından Kıbrıs Rumlarına gösterilen yakın alaka ve Osmanlılardan adanın alındığı tarihten beri bu unsur üzerinde yapılmış olan planlı mesai gibi pekâlâ, Türkiye tarafından Kıbrıslı Türklere de gösterilebilir.[1037]

Raporda Kıbrıslı Türkler hakkında genel bilgiler verildikten sonra Milli Eğitim, Milli Kültür ve İktisadi alanda olmak üzere tavsiyeler verilmiştir. Milli eğitim alanında verilen tavsiyeler şöyledir:

> Kıbrıs'ta yuva sınıfından başlamak üzere ilk, orta ve lise kısımlarını ihtiva eden tam teşkilatlı bir Türk Lisesi'nin açılması lazım ve zaruridir. Kıbrıs Türk halkının ana dili gittikçe bozulmaktadır. Kıbrıs'taki Türk okullarında tarih ve coğrafya gibi kültür dersleri içinde, Türkiye'nin tarih ve coğrafyasına çok az yer verilmektedir. Hâlbuki milli şuur, milli terbiye ve anavatan sevgisini uyandırmak ve geliştirmek değerleri bakımından bu derslere ne kadar çok yer verilse azdır. Kıbrıs'ta mevcut ilkokullar, eğitim ve öğretim metotları bakımından verimli ve yeterli değildir. Mesleki formasyon almış, lehçesi düzgün öğretmen çok azdır. (…) Nihayet Kıbrıs'ta bir bütün olarak ele alınan lisemizin ilk ve orta kısımları birer boğum, birer halka olacaktır. Ayrı bir müfredatla ve ayrı bir usul ile ilkokulda yetişen çocuğun, ortaokulumuzda keza Kıbrıs ortaokulundan aynı metotla mezun olmuş bir gencin, lisemizde tam bir başarı göstereceği şüphelidir. Usul ve muhit yadırgamaları onların muvaffakiyetlerine engel olacaktır. Hâlbuki aynı çatı altında, aynı öğretmen ve terbiyeciler elinde uzun yıllar kalmanın sağlayacağı faydalar büyüktür.[1038]

[1035] "Kıbrıs'ta yayımlanan *İşçinin Yolu Şaşmaz* adlı mecmuanın yurda sokulması yasak edilmiş ve mevcutlarının toplanmasına karar verilmiştir." BCA, 30.18.1.2/117.51.5, (10 Temmuz 1948); "Kıbrıs'ta yayımlanan *Emekçi* adlı mecmuanın yurda sokulması yasak edilmiş ve mevcutlarının toplanmasına karar verilmiştir." BCA, 30.18.1.2/117.51.20, (15 Temmuz 1948); "Emekçi Gazetesinin Türkiye'ye Girmesi Yasak Edildi", **Hürsöz,** (21.11.1948), s. 1.

[1036] BCA, 490.1.0.0/599.75.8, (23 Eylül 1948).

[1037] BCA, 490.1.0.0/599.75.8, (23 Eylül 1948).

[1038] BCA, 490.1.0.0/599.75.8, (23 Eylül 1948).

Raporda Milli Eğitim alanında gördükleri eksikleri dile getiren heyet, ardından yeni bir okulun inşası için gerekli olan maddiyatın nasıl temin edileceği, okul öğretmenlerinin ve öğrencilerin durumlarının ne olacağı hususunda değerlendirmelerde bulunmuştur:

> Arsa, Kıbrıs Evkaf idaresinden sağlanacak; bina Kıbrıs Türkleri tarafından toplanacak para ile yapılacaktır. Bina planı, çapa göre Milli Eğitim Bakanlığınca yapılacaktır. Kıbrıs'ta halen faaliyette bulunan erkek ve kız lisesi öğretmen kadrolarının Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nca seçilecek tecrübeli ve bilgili öğretmenlerle takviyesi ve Türkiye'den gönderilecek kitap ve mecmuaların takviyesi gereklidir. Kıbrıs'ta lise ihtiyacı karşılanıncaya kadar tahsilini tamamlamak üzere anayurda gelecek öğrencilerin tabiiyet meselesinin aranılmaması, Türkiye tarafından parasız yatılı olarak okutulan gençlerin mecburi hizmetlerini Kıbrıs'ta yapabilmelerine müsaade edilmesi, bir akşam kız sanat okulunun sağlanması, çeşitli sanatları kurulmuş, düzenli fabrika ve okullarımızda öğrenebilmelerini temin maksadıyla her yıl Kıbrıs'tan muayyen sayıda gencin Türkiye'ye davet edilerek parasız yatılı olarak okutulmalarının temini sağlanmalıdır.[1039]

Milli Eğitim alanındaki açıklama ve tavsiyelerden sonra kültürel işlere ait tavsiyeler şu şekilde sıralanmıştır:

> Kıbrıs'ın merkezi olan Lefkoşa'da ve diğer kaza merkezlerinde Türk azınlığını bir araya toplayan Kardeş Ocakları ve benzeri teşekküler mevcuttur. Bunların planlı bir şekilde inkişafları ve istenilen faydayı sağlayabilmeleri için; Lefkoşa merkezinde bir halkevi açılması, diğer 5 kazada da birer halk odası açılması; bugün Kıbrıs Türklerinin toplantı yerlerini, umumi salonlarını ve evlerinin mutena köşelerini süsleyen fakat taş basma ve alelade kâğıtlara basılmış oldukları için asıllarına hiç benzemeyen Atatürk ve İnönü'ye ait tabii fotoğraflardan yeter miktarının acele gönderilmesi gereklidir. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ve İnönü'nün beyannamesi ile bir miktar Türk bayrağının acele gönderilmesi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bastırılan klasikler serisiyle CHP ve Halkevleri neşriyatından birkaç seri kitabın umumi kütüphanelerine konulmak üzere gönderilmesi, Kıbrıs Türkleri ile anayurttaki vatandaşlar arasında kültürel çalışmayı takviye edecek faal ve kudretli teşekküllere ihtiyaç olduğundan, Türkiye'de esasen bu vazifeyi üzerine almış bulunan Kıbrıs Okullarında Yetişenler Cemiyeti'nin gelişmesi ve kuvvetlenmesi için yardımda bulunulması gereklidir.[1040]

Raporun en son kısmında iktisadi konularla ilgili önerilerde bulunulmuş ve şöyle denmiştir:

> Ulaştırma İşleri; Milli ve ticari menfaatlerimizi korumayan ve bilakis her vesileyle baltalayan Devlet Demiryolları'nın Larnaka'daki acentası, Rum tebaadan Pieridis'in bir Türk memurla tebdili; İstanbul'dan Kıbrıs'a tren, vapur dâhil bilet kesilmesi; İskenderun-Larnaka vapur bileti ücretinin mutedil bir hadde indirilmesi; İskenderun-Larnaka arasında 15 günde bir sefer eden vapurun haftada bir sefer etme temini; Devlet Hava Yolları postasının haftada bir gün Kıbrıs'a kadar temdidi. Ticaret İşleri; halen Türkiye ile Kıbrıs arasında ölü halde bulunan ticaretin yeniden ihya ve inkişafının sağlanması, milli bankalardan birisinin Kıbrıs'ta bir şube açmasının temin edilmesi gereklidir. Tekeli ilgilendiren işler; Kıbrıs'ta yerli halk arasında çok rağbette olan Türk tütün ve biralarının satışını temin için Tekel tarafından Kıbrıs'ta bir satış şubesinin açılmasının sağlanması, Türkiye'deki yerli filmlerden kira ile Kıbrıs'a gönderilenlerin muayyen bir müddet içinde iadesi mümkün olmakla beraber gümrük tatbikatı bu kiralama mevzuunu adeta ortadan kaldıracak kadar müşkülat arz ettiğinden bu zorluğun giderilmesinin temini, öğrenci, tüccar veya turist olarak Kıbrıs'tan gelecek yolcularla gümrük işlerinde kolaylık sağlayacak tedbirlerin alınması sağlanmalıdır.[1041]

[1039] BCA, 490.1.0.0/599.75.8, (23 Eylül 1948).

[1040] BCA, 490.1.0.0/599.75.8, (23 Eylül 1948).

[1041] BCA, 490.1.0.0/599.75.8, (23 Eylül 1948).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreç içerisinde özellikle 1948 yılından itibaren Kıbrıs adasındaki Enosis faaliyetlerini Türkiye'ye bildirmek amacıyla, Dr. Fazıl Küçük Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir telgraf göndermiştir. Söz konusu telgraf şu şekildedir:

> 28 Kasım 1948 tarihinde Lefkoşa'da 15 bin Türk'ün yapmış olduğu Ayasofya mitinginde bir kere daha Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'a ilhak ve muhtariyet taleplerinin şiddetle reddedilmesi oy birliği ile kararlaştırılmıştır. Kıbrıs Türkleri ilhak ve muhtariyetin tamamıyla Türklüğün mahvına sebep olacağına ve adanın asayişini bozacağına inanıyorlar.[1042]

CHP hükümeti döneminde Kıbrıs adasında 15 Ocak 1950 tarihinde yapılan Enosis plebisitine Üniversite gençleri ve Türk kamuoyu büyük tepki göstermiştir. Ancak dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın TBMM toplantısında "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur."[1043] deyimi, döneme damgasını vuran ifade olmuştur. Nitekim bundan sonraki süreç içerisinde Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin gündemine girecek ve özellikle DP döneminde kamuoyunun başlıca meselesi haline gelecektir.

3.7. Kıbrıslı Türklerin Türkiye'deki Cemiyet Faaliyetleri

3.7.1. Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti'nin Türkiye'deki Faaliyetleri

Yükseköğrenim için Türkiye'ye gelen Kıbrıslı Türk öğrenciler 1932 yılında İstanbul'da *Kıbrıs Türk Talebe Cemiyeti* adı altında bir örgüt kurmuşlardır. Örgüt bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından da desteklenmiş gençlerin karşılaştıkları sorunlar büyük ölçüde giderilmiştir. Ancak bu örgüt fazla uzun ömürlü olamamış ve öğrencilerin üniversiteden mezun olup ülkelerine geri dönmeleri ile dağılmıştır.[1044] İkinci bir örgütlenme faaliyeti ise 14 yıl sonra tekrar görülmüştür. Eğitimini bitirdikten sonra Türkiye'den dönmeyip orada kalan ve önemli mevkilere gelen Kıbrıslı Türkler, 16 Şubat 1946 tarihinde İstanbul'da *Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti* adı altında siyasi bir teşkilat kurmuşlardır.[1045] Cemiyetin kurucu üyeleri, Avukat Celal Adal, Avukat Kemal İren, Avukat Necmettin Gültekin, Prof. Dr. Hilmi İleri, Doç. Dr. Necdet Sezer, Tüccar Sait Dormen, Doç. Dr. Derviş Manizade, Eczacı Fevzi Cin ve Dr. Orhan Birman'dır.[1046] Cemiyetin kuruluş amacı ise, yükseköğrenim amacıyla Türkiye'ye gelen Kıbrıslı gençlere her türlü yardımı yapmak ve onların daha iyi şartlar içerisinde öğrenimlerini tamamlamalarını sağlamaktı.[1047] Cemiyet kuruluşundan

---

[1042] BCA, 30.1.0.0/40.241.14, (02 Aralık 1948); "Milli Miting", **Hür Söz**, (30.11.1948), s. 1.

[1043] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 23, Birleşim: 33, 23.01.1950, s. 288.

[1044] Yaşin, a.g.e., s. 204.

[1045] Semih Sait Umar, "Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti", **Hür Söz**, (09.04.1949), s. 1.

[1046] Yaşin, a.g.e., s. 219.

[1047] Umar, a.g.e., s. 1.

itibaren öncelikle maddi yardım arayışına geçmiş ve sonraki süreçte de Türk toplumu tarafından tanınmak için bir takım girişimler başlatmıştı. Kıbrıs Türk basını da cemiyetin faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Hür Söz gazetesinde cemiyetin maddi destek beklediği ve yeni üyelerin cemiyete katılmasının istendiği bir haber makalesinde şöyle belirtilmiştir:

> (…) Bilindiği üzere içtimaî ve kültürel bir maksatla teşekkül eden bu gibi cemiyetlerin idamesi için her şeyden evvel paraya ihtiyaç vardır. Cemiyetin esas nizamnamesinde yazılı olduğu üzere Cemiyetin temin edeceği gelirler, kaydolunacak üyelerden toplanacak aylık varidat ile hususî mahyette yapılacak teberrülerdir. Şimdi yapılacak iş yüksek tahsil maksadıyla İstanbul'a ve Ankara'ya gelen çocuklarınızın kültürel ve maddî ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle kurulan bu cemiyete Kıbrıs Türk halkından gerek üye yazmak ve gerek teberru temin etmek suretiyle yardım teminidir. Cemiyetin idamesi ve evvelce olduğu gibi parasızlık ve bütçesizlik karşısında infisahdan kurtarılması lâzımdır. Cemiyetin şimdilik bizden beklediği bunlardır.[1048]

6 Ekim 1946 tarihinde cemiyete maddi yardım toplamak üzere Lefkoşa'da Kardeş Ocağı binasında bir toplantı düzenlenmiş ve toplantı sonunda maddi yardım yapılacağı kararı alınmıştır.[1049] 16 Şubat 1947 tarihinde Halkevi konferans salonunda ilk genel kongresini düzenleyen cemiyet, Yönetim Kurulu'nu belirlemiştir. Toplantıya başkanlığı Avukat Celal Adal yapmış ve kongrenin idaresi için Dr. Hafız Cemal (Lokman Hekim) oy birliği ile kongre başkanı seçilmiştir. Yüksek Mühendis İbrahim Konnolu ile Hukuk Fakültesi'nden A. M. Berberoğlu zabıt kâtibi seçilmiş ve böylece kongrenin başlaması için gerekli teşkilat kurulmuştur.

Kongrede konuşan Celâl Adal cemiyetin esas amacının Kıbrıs halkı ile el ele vererek Kıbrıslı öğrencilere yardım etmek olduğunu, cemiyete mutlaka gelir kaynağı bulunması gerektiğini önemle belirtmiştir. Ardından Dr. Hafız Cemal de bir konuşma yaparak, imtiyazını aldığı *Yeşil Kıbrıs* gazetesini yakında yayımlayacağını ve ada için maddi manevi hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağını belirtmiştir. Ardından yapılan seçim ile birlikte cemiyetin Yönetim Kurulu belirlenmiştir. Buna göre; Başkan Doç. Dr. Derviş Manizade, Başkan Yardımcısı Hasan Ünkan, Genel Sekreter Hasan Nevzat Karagil, Sekreter Yardımcısı Salahattin Balcıoğlu, Veznedar Celal Adal, Üye Hilmi İleri, Sırrı Dökünter, Yedek Üye Necdet Sezer ve Cihan Yılmazer seçilmiştir.[1050]

Cemiyet 5 Nisan 1947 tarihinde 300 kişinin katılımıyla İstanbul'da bir toplantı düzenlemiş ve İstanbul Valisi Dr. Lütfü Kırdar, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tevfik Taylan, Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Muhittin Erel gibi önemli isimlerle, İstanbul ve yabancı basın katılmıştır.[1051] Bu toplantıda cemiyet başkanı olarak Derviş Manizade katılımcılara kurulan teşkilat ile ilgili detaylı bilgi vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kıbrıs Türklerinin durumları ve

---

[1048] Kemal İren, "İstanbul'da Yeni Kurulan Cemiyetin Bizden Bekledikleri", **Hür Söz**, (07.10.1946), s. 1.

[1049] "Dünkü Kardeş Ocağı'nda Yapılan Toplantı", **Hür Söz**, (07.10.1946), s. 1.

[1050] "Kıbrıslılar Cemiyeti, Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyetinin İlk Kongresi Toplandı", **Hür Söz,** (01.03.1947), s. 1.

[1051] "Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyetinin Faaliyeti", **Hürsöz**, (10.04.1947), s. 1.

ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olmak isteyen Derviş Manizade, 18 Kasım'da Nevzat Karagil'i adaya göndererek bir rapor hazırlamasını istemiştir. 26 Kasım'da adaya ulaşan ve temaslara başlayan Nevzat Bey, 3 Aralık'ta Lefkoşa'daki Kardeş Ocağı'nda bir toplantı düzenleyerek cemiyet hakkında bilgi vermiştir.[1052]

Derviş Manizade'nin isteği doğrultusunda bir rapor hazırlayan Nevzat Bey, raporunda Kıbrıs Türklerinin durumu hakkında detaylı bilgi verip, gördüğü eksikleri ve yapılması gerekenleri ifade etmiştir. Buna göre; Lefkoşa'da bir halk kütüpanesinin açılması; Türk Lisesi'nden kolej bölümünün ayrılıp lisenin bir Ticaret Lisesi'ne dönüştürülmesi; Türkiye'deki bankaların Kıbrıs adasına şube açmaları ve böylelikle halkın tefecilerden kurtulması; Kıbrıs ile Türkiye arasında deniz ulaşımının kurulup, yük taşımacılığının kolaylaştırılması; Türkiye'den adaya yerli film ve gazetelerin düzenli olarak gönderilmesi; Kıbrıslı Türkleri anavatanda tanıtacak broşürlerin hazırlanması ve basılıp dağıtılması yapılan öneriler arasındadır.[1053]

Cemiyet 17 Ocak 1948 tarihinde İstanbul'da yaklaşık 500 kişinin katılımıyla birlikte, o zamana kadar ki en büyük toplantısını düzenlemiştir. Toplantıya İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, İstanbul Üniversitesi Rektörü, Dekanları ve Profesörler, İngiliz Kültür Heyeti Üyeleri ve bunun yanı sıra tanınmış kişilerden eski Kıbrıs Lisesi Müdürü Prof. Dr. İsmail Hikmet, eski Kıbrıs Lisesi Müdürü Prof. Dr. Kazım Nami Duru, Türkiye Eğitim Yurtları Müdürü ve İngiliz Teknik Üniversitesi Profesörleri ve Dekanları da katılmışlardır. Cemiyet Başkanı Derviş Manizade toplantıda bir konuşma yaparak şöyle demiştir:

> Kıbrıs Türkleri yıllardan beri akın akın anavatana gelmişler ve burada her meslekte yetişerek yurdumuzda türlü hizmetler görmüşlerdir. Uzun zamandan beri sürüp giden bu akın son zamanlarda zayıflamaya başlamıştır. Yeşil adadaki Türk varlığını kurtarmak lazımdır. Bunun için anayurtta bulunan Kıbrıslılara büyük bir vazife düşüyor. Türkiye'deki bütün Kıbrıs Türkleri bir topluluk kurmalı ve hep birlikte büyük Türk inkılabına uygun ve şanlı tarihimize yakışır bir şekilde yeniden canlanıp, yaşamasını sağlayacak esaslı tedbirler almalıyız. (…) Adada yaşayan Rum ve saire 360 bin kişilik çok faal ve çalışkan ve azimli oldukları kadar da anavatanlarından ve memleket haricindeki evlâtlarından esaslı yardımlar gören bir cemaatin, ekonomik ve kültürel baskısına mukavemet edebilmeleri için şimdiye kadar bizden hiç bir yardım görmemişlerdir. Bu hususta rakiplerimiz olan Rumlar bu işe çoktan başlamışlar, Atina ve Londra'da cemiyetler kurmuşlar, her meslek sahasında Yunanistan, Avrupa ve hatta Amerika'da birçok Kıbrıslı gençler okutarak memlekete göndermişlerdi. Bundan başka Kıbrıs haricindeki adalı Rumlar tarafından Kıbrıs'taki vatandaşlarının muhtaç olduğu hiç bir yardımı esirgememişlerdir. Bu şartlar altında Kıbrıs'taki Türk azınlığının ne büyük yardımlara muhtaç olduğunu tahmin etmek güç değildir. İşte cemiyetimizin en büyük vazifesi sistemli ve programlı çalışmalarla, bu çok lüzumlu yardımları bir an evvel sağlamaktır. (…)[1054]

[1052] "Çok Mühim bir Toplantı", **Hür Söz**, (02.12.1947), s. 1; "Bütün Kurum ve Kulüplere", **Halkın Sesi**, (02.12.1947), s. 2.

[1053] Yaşin, a.g.e., s. 286-291.

[1054] "İstanbul'daki Kıbrıslılar Toplantı Yaptılar", **Hür Söz**, (06.02.1948), s. 1.

Mayıs 1948'de bir toplantı düzenleyen cemiyet, Mayıs ayına ait çalışma programını açıklamıştır. Buna göre;

> (…) Türkiye ve Kıbrıs gazetelerinde yazı yazmak, Kıbrıs Türkleri hakkında bir broşür neşretmek; Kıbrıs ile Türkiye arasında kültür mübadelesini artırmaya çalışmak, ziyaretleri kolaylaştırmak; Kıbrıs Türklerinin ihtiyacı olan çeşitli meslek elemanlarını Türkiye öğretim müesseselerinde yetiştirmek; Kıbrıs'ta bir kütüphanenin anılmasına yardım etmek, halkevi meselesinde vasıta olmaktır.[1055]

10 Temmuz 1948 tarihinde Lefkoşa'da Kardeş Ocağı'nda bir toplantı daha düzenleyerek, Lefkoşa'da benzer bir cemiyetin kurulması kararı alınmıştır.[1056] Bu görüşmeler sonunda Lefkoşa'da ikinci bir şubesini açan cemiyet, Eylül ayında 34 maddeden oluşan nizamnamesini yayımlamıştır. Nizamnamenin 2. maddesinde cemiyetin amacı üzerinde durulmuş ve buna göre; öncelikle üyeler arasında tanışmak için bir bağ kurmak, Kıbrıs Türklerinin milli kültür seviyelerini artırmak ve bunun içinde gerekli çalışmalar yapmak, Kıbrıslı gençlerin Türkiye'de yükseköğrenimini tamamladıktan sonra Kıbrıs'a geri dönmlerini sağlamak olarak belirlemiştir. Ayrıca bu cemiyet 3. maddesinde; "cemiyetin siyasetle alakası yoktur." ifadesini koyarak siyasetten uzak sadece kültürel ve ekonomik alanda faaliyet göstereceğini vurgulamak istemiştir.[1057] Ancak her kuruluş gibi bu cemiyette siyasetle yakından alakadar olmuştur.

Cemiyetin İdare Kurulu daha geniş kitlelere sesini duyurabilmek için, bir dergi çıkarma kararı almıştır. Bu doğrultuda Nevzat Karagil editörlüğünde hazırlanan *Yeşilada* dergisi, 29 Ekim 1948 tarihi itibariyle Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmaya başlamış ve cemiyetin resmi yayın organı olmuştur. Nevzat Karagil Türk halkına hitaben yapmış olduğu konuşmasında derginin çıkarılış amacını şu şekilde ifade etmiştir:

> Kıbrıs ve Kıbrıs Türklerini Anavatanda tanıtmak, Türkiye ile Kıbrıs hatta Türkiye ile Kıbrıs ve İngiltere arasında kültür mübadelesine çalışmak, dileklerimizi ilgili makamlara duyurmak, adanın bugünkü statükosunun devamını sağlamak, Türkiye'deki Kıbrıslıların Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti etrafında birleşmelerini hızlandırmak ve Kıbrıs'a olan alakalarını artırmak, Kıbrıs'tan Türkiye'ye muhtelif öğretim müesseselerine galeceklerin himayesini ve tahsillerini ikmalden sonra adaya dönmelerini teşvik etmek amacıyla İstanbul'da aylık olarak çıkacak Yeşilada dergisi 16 sayfa olacak ve içeriğinde siyasi ve içtimai konular yer alacaktır.[1058]

[1055] "Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti İdare Kurulu Yılık Çalışma Programını Hazırladı", **Hür Söz**, (11.05.1948), s. 2.

[1056] "Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti Toplantısı", **Hür Söz**, (14.08.1948), s. 1.

[1057] Nizamnamenin içeriği hakkında detaylı bilgi için bkz. "Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti Esas Nizamnamesi", **Hür Söz**, (12.09.1948), s. 3.

[1058] H. Nevzat Karagil, "İstanbul'da Yeşilada Mecmuasının Neşrine Doğru", **Hür Söz**, (22.08.1948), s. 2.

9 Mart 1949 tarihinde Ankara'daki Kıbrıs Türk Kültür Derneği ile İstanbul'daki Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti başkanları yapmış oldukları toplantı sonunda iki cemiyetin *Kıbrıs Türk Kültür Yardım Derneği adı* ile birleşmesine karar vermişlerdir.[1059]

3.7.2. Kıbrıs Türk Kültür Derneği

1946 yılında İstanbul'da kurulan Kıbrıs Okullarında Yetişenler Cemiyeti'nden sonra Kıbrıslı Türklerin Türkiye'de kurdukları ikinci dernek, 11 Aralık 1948 tarihinde Ankara'da kurulan *Kıbrıs Türk Kültür Derneği*'dir. Derneğin kurucu üyeleri Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti Mütehassıs'ı Mehmet Ali Pamir, Müteahhit Semih Ata Yurt, Bayındırlık Bakanlığı Mütercim Kemal Oram, İstatistik Genel Müdürlüğü Dış Ticaret İstatistikleri Müdürü Nefi Korürek, Kızılay Genel Merkezi Neşriyat Merkezi Şefi Halil Fikret Alasya, Veteriner Hekim Nafiz Erus'tan oluşmaktadır.[1060] Kıbrıs Türk Kültür Derneği'nin ilk başkanlığına ise İstatistik Genel Müdürlüğü Dış Ticaret İstatistikleri Müdürü Nefi Korürek seçilmiştir. Nefi Korürek dernek ile ilgili verdiği bir demeçte şöyle demiştir:

> (…) Muvaffak olacağımıza ve derneğin gayelerini yerine getireceğimize inanarak çalışıyor ve aynı gayelere hizmet etmek üzere Türkiye'nin diğer bölgelerinde mevcut veya teşekkül edecek cemiyet vesair kurumlarla tam bir işbirliğini hedef tutuyor ve bir birlik kurmayı derpiş ediyoruz. Bu hususta İstanbul'da aynı gayeler uğrunda çalışan Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti ile prensip bakımından anlaşmış bulunuyoruz. Muntazaman temas halinde olmak ve bunu idame ettirmek başlıca emelimizdir. Derneğimizin prensibi şudur; aynı gayeler etrafında kurulacak bütün Kıbrıslılar dernekleri mahalli hadiselerde tam bir âdemi merkeziyet sistemi ile çalışmalı fakat esas dava hakkında tam bir tesanüt ve merkeziyet ile hareket etmelidirler. (…)[1061]

Nefi Korürek verdiği demeçte derneğin kuruluş amaçlarını, ne gibi faydalar sağlayacaklarını açık bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca Korürek konuşmasının devamında Kıbrıs'ı ve Kıbrıs Türkleri'ni Türkiye'de tanıtmak için spor, tiyatro, sergi, konferans ve seyahat gibi etkinlikler düzenleyerek karşılıklı kültür alışverişini de artırmak istediklerini belirtmiştir. Korürek Kıbrıs Okullarından Yetişenler Derneği ile de birleşmek niyetinde olduklarını özellikle vurgulamıştır. Nisan 1949 itibariyle iki derneğin birleştirilmesi için çalışmalar hızlanmıştır.[1062] Netice olarak 2 Eylül 1949 tarihinde iki cemiyet *Kıbrıs Türk Kültür Ve Yardım Derneği* adı altında birleşmiştir.[1063]

[1059] "İstanbul ve Ankara'daki Kıbrıslılar Cemiyetleri Birleşiyor", **Hür Söz**, (13.03.1949), s. 1; "Ankara'daki Vatandaşlarımızın Faaliyetleri, Kıbrıs Türk Kültür Derneği", **Bozkurt**, (27.01.1949), s. 1.

[1060] Nejat Konuk, "Kıbrıs Türk Kültür Derneği", **Hür Sö**z, (27.01.1949), s. 1.

[1061] Konuk, "Kıbrıs Türk Kültür Derneği", s. 1-2.

[1062] Nejat Konuk, "Türkiye'deki İki Teşekkülümüz", **Hür Söz**, (08.04.1949), s. 1.

[1063] Fevzi Ali Rıza, "Ankara ve İstanbul'daki Kıbrıslılar Birlikleri Birleşiyor", **Hür Söz**, (08.09.1949), s. 1; "Ankara ve İstanbul Kıbrıslılar Birlikleri Birleşiyor", **Bozkurt**, (08.09.1949), s. 1.

İki cemiyetin birleşmesinin Kıbrıs adasındaki diğer cemiyetlere de örnek olması için Derviş Manizade Eylül ayı içersinde Kıbrıs giderek bir konuşma yapmış ve şöyle demiştir:

> Cemiyetlerimizin çalışmaları ile matbuatta yapılan geniş neşriyat sayesinde bugün Kıbrıs Türklüğü ile Türkiye'nin en ücra köşelerindeki kimseler bile alâkadar oldu. Öyle ki şimdi Kıbrıs'a ait her haber, her teşebbüs umumi bir alâka uyandırdığı gibi her Türkiyeli için de derin bir kıymet taşır. Bu sebepten burada da artık bütün mazi üzerine bir sünger çekilerek esaslı bir birlik kurmak zamanı gelmiştir. İnanın ki gerek Türkiye'deki biz kardeşlerinizin ve gerek Kıbrıs Türklüğü'nün durumu ile yakından alakadar olan Türkiye'deki bütün teşekküllerin tek dileği burada tam bir birlik kurulmasıdır. (…)[1064]

Nitekim Manizade'nin bu konuşması Kıbrıs adasındaki cemiyetler üzerinde etkili olmuş ve cemiyetler aralarında birleşmek için görüşmeler başlatmışlardır.

[1064] "Birleşmeyi Sağlayacak Tarihi Nutuk", **Hür Söz**, (11.09.1949), s. 1, 4.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KIBRIS ADASINDA TOPLUMSAL AYRIŞMANIN BAŞLAMASI VE İNGİLİZ İDARESİNİN SONA ERMESİ (1950-1960)

4.1. Kıbrıs Rum Kilisesi'nin Plebisit Girişimleri ve Kıbrıs Türklerinin Tutumu

4.1.1. Plebisit Sürecine Giden Yol

1949 Belediye Meclis seçimlerinde "Özerk Yönetim-İlhak" ilkesini savunan solcu parti AKEL, bu ilkenin kendilerine oy kaybettirdiğinin farkına varmış ve halkın sadece Enosis isteyen kilisenin yanında olduğunu görmüştü. Bu durum AKEL'in ani bir politika değişikliği yaparak, kiliseyi bile geride bırakan Enosis savunuculuğu yapmasına neden olmuştu. Nitekim Rum halkının öncü temsilcisi olmak isteyen AKEL, seçim sonrası yaptığı bir toplantıda Ethnaria ve diğer solcu partiler ile birlikte, BM'ye Enosis konusunu anlatmak için "Enosis Muhtırası" hazırlama ve New York'a bir heyet gönderme kararı almıştı.

AKEL 21 Kasım 1949 tarihinde de BM'ye self determination hakkının adada uygulanması için başvuruda bulunmuştur. AKEL'e toplumun öncülüğünü kaptırmak istemeyen kilise karşı bir hamle yaparak, 1 Aralık 1949 tarihinde Sen Sinod'u toplamış ve 15 Ocak 1950'de plebisit (halk oylaması) yapılması kararını almıştır.[1065] Buna karşılık AKEL ise bir beyanname yayımlayarak 5 Aralık'tan itibaren kendi aralarında plebisitin yapılması için Lefkoşa'da imza toplamaya başlayacağını duyurmuştu. Sağcı Rumlar ise Rum halkının hemen acele edip imza atmamasını ve kendilerini beklemelerini istemişti.[1066] Böylece sağcı ve solcu partiler arasında Enosis için bir yarış başlamıştı. Plabisit yapılacağı haberi ise Kıbrıs Türk basınında geniş yer bulmuştu. Nitekim İstiklal gazetesi şöyle demekteydi:

> Türk efkârı umumiyesi heyecan içinde çalkalanmaktadır. Bundan evvelki protestolarımıza ilâveten, yeniden hükümete protesto eder ve plebisitin önlenmesi için tedbirler alınmasını hükümetten rica ederiz. Londra'dan gelen Royter haberi İngiliz Hükümetinin BM'yi veya herhangi bir kuvveti sömürgeler idaresine yani Büyük Britanya'nın dâhili işlerine karıştırmamak kararında olduğunu açık olarak belirtmektedir. Bunun vatandaşlarımızın galeyanını bir dereceye kadar teskin edeceğine inanıyoruz. Böyle olmakle beraber vatandaşlarımıza, Rumların bu

---

[1065] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 445-446.

[1066] "İstiklal Solcu Rumların Plebisit Teşebbüslerini Şiddetle Protesto Eder", **İstiklal**, (06.11.1949), s. 1.

cüretkârane hareketini yakından takip etmesini, uyanık bir durumda bulunmasını ve hâdiselerin inkişafına soğukkanlılıkla intizar etmesini tavsiye ederiz.[1067]

Hür Söz gazetesi konuyla ilgili haberinde şöyle demekteydi:

(…) Ortada dolaşan şayialara bakılacak olursa, liderler etrafında dolaşan bazı sokak kahramanlarının ağzında daha şimdiden Giritte'ki plebisit taktiğinin tatbiki teşebbüsüne geçilecektir. Kıbrıs Rum matbuatından öğreniyoruz ki reye müracaatla çevrilmek istenilen "oldubitti" komedyasını takiben mebus seçimine de geçecekler ve tıpkı Girit'in geçmişteki siyasi mücadelesi takip edilerek Yunan parlâmentosuna aza bile göndereceklerdir. (…)[1068]

Rumların bu girişimleri karşısında Kıbrıs Türk halkı 11 Aralık 1949'da Ayasofya Meydanında büyük bir miting düzenleyerek, plebisiti reddetmiştir. Kıbrıs Türkleri bu mitingle muhtariyet veya plebisitin kendileri için ölüm demek olacağını ve bunu önlemek için de her türlü macadeleyi vereceğini bütün dünyaya bildirmiştir.[1069] Miting sırasında konuşma yapan Avukat Fadıl Niyazi Korkut, ilhak ve muhtariyet teşebbüslerinin reddedildiğini ve ada eğer el değiştirecekse Türkiye'ye verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Fadıl Bey'den sonra konuşan Dr. Fazıl Küçük Türk halkının her zaman birlik ve beraberlik içerisinde olması gerektiğinin üzerinde önemle durduktan sonra "Kahrolsun ilhak, Kahrolsun muhtariyet" diyerek sözlerine son vermiştir. Dr. Fazıl Küçük'ten sonra benzer konuşmaları Ali Dana, Dr. Orhan Müderrisoğlu, Dr. Nazif Denizer ve Faiz Kaymak'ta yapmıştır.[1070] 15 binden fazla Kıbrıs Türkünün[1071] katıldığı mitingde Kıbrıs Türkleri aşağıdaki kararları alarak gerekli resmi yerlere göndermişlerdir:

1. Adamızın Yunanistana ilhak edilmesi hakkındaki arzuları her zaman olduğu gibi gene şiddetle protesto ederiz.
2. Böyle bir ilhak tebakkuk ettiği takdirde, Kıbrıs'a iktisadi buhran, ırkî ve içtimaî iğtişaş ve dâhilî harp getireceğine ve bu suretle adanın ve belki de sair Orta Şark memleketlerinin sulh ve sükûnunu ihlâl eyleyeceğine kaviyyen kaniiz.
3. Adanın selâmeti, ekalliyetlerin himayesi ve Akdenizin muvazene ve müdafaasının Kıbrıs'ta statükonun devamını istilzam eylediğine ve binaenaleyh Kıbrıs'ta plebisit yapılmasına bir lüzum ve fayda melhuz bulunmadığına kaniiz.
4. Şayet İngiltere Hükümeti kendiliğinden bu adadan çekilecek olursa; o zaman adanın eski sahibi ve en yakın komşusu olan ve adayı en iyi bir şekilde muhafaza ve müdafaa edecek yegâne Yakın Şark Devleti olan Türkiye'ye iade edilmesini talep eyleriz.
5. İşbu kararı Milletler Mecilisi'ne, İngiltere Hariciye Nezareti'ne, İngiltere Müstemlekât Nezareti'ne, İngiltere Amele ve Muhafazakâr Partileri'ne, Kıbrıs Valisi'ne, Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'na, Türkiye Halk ve Demokrat Partileri'ne, Ankara'daki Kıbrıs Türk Kültür Derneği'ne İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği'ne, Royter ve Anadolu Ajansları'na, Amerika'daki Türk Yardım Cemiyeti'ne ve yine Amerika'da Birleşmiş Milletlerdeki Daimî Türk Delegesine bildirilmek üzere Kıbrıs Milli Türk Birliği sekreteri Dr. Fazıl Küçüğe salâhiyet ita eyleriz. Türkiye

[1067] "Türk'ün Mahvına Karar Mı Alınıyor", **İstiklal**, (06.11.1949), s. 1.

[1068] "Hükümet Neyi Bekliyor?", **Hür Söz**, (07.11.1949), s. 1.

[1069] "Kıbrıs Türkü Anayurda Bağlılığını Bir Kere Daha Belirtti", **İstiklal**, (12.11.1949), s. 1.

[1070] "Pazar Günkü Muazzam Miting", **Hür Söz**, (13.11.1949), s. 1,4.

[1071] Kıbrıs Türk basını Kıbrıs Türklerini mitinge katılmaları için teşvik edici yayımlarda bulunmaktaydı. "Vatandaş! Pazar Günü Lefkoşa'da Yapılacak Mitinge İştirak Etmeyi Unutma", **Hür Söz**, (10.12.1949), s. 1; Kıbrıs Türkleri miting boyunca "Kahrolsun Enosis! Kıbrıs'ın İngiltere'de Kalmasını İstiyoruz." şeklinde sloganlar atmışlardır.

veya İngiltere veyahut her ikisine de davamızı takip için bir heyet gönderilmesi İcap ettiği takdirde, mevcut Kıbrıs Türk Federasyonu'na bu heyeti seçmek salâhiyetini vermiş bulunuyoruz.[1072]

Dr. Fazıl Küçük Sömürgeler Bakanı'na bir telgraf göndererek, mitingde ilan edilen karar suretinin içeriğini bildirmiştir. Ayrıca İngiltere adadan çekilecekse, adayı Türkiye'ye bırakması gerektiğini de vurgulamıştır. Türkiye'de de yaşanan bu gelişmeler yakından takip edilmekteydi. Türk Gençlik Teşkilatı ve Yüksek Öğrenim Gençliği Kıbrıs Türkleri'ne hitaben bir mektup göndererek; yapılan büyük mitingi büyük bir heyecan ve sevinçle karşıladıklarını, kalplerinin her daim Kıbrıslı Türkler'in yanında olduğunu, her türlü mücadelelerinde kendilerinin de onları destekleyeceğini, eğer Kıbrıs ilhak edilecekse Türkiye'ye verilmesi gerektiğini, Kıbrıs davasının sadece onların değil, bütün Türklüğün davası olduğunu ve Kıbrıs'a er geç kavuşacaklarına inandıklarını ifade etmişlerdir.[1073] Kıbrıs Rum basını ise Türklerin mitingi konusunda; mitingde Türklerin "Yaşasın Muhtariyet" diye slogan attıklarını ve buna dair afişler taşıdıklarını içeren haberler yayımlamıştır.[1074]

4.1.2. Plebisitin Gerçekleşmesi ve İngiltere'nin Tepkisi

Kilisenin iddiasına göre plebisit yapılmasının amacı, Kıbrıslıların Yunanistan ile birleşmeyi istediklerinin ispatı olacaktı. Pebisitin yapılacak olduğu gün yani 15 Ocak'ta gün boyunca kilise çanları çalmış ve sokaklar Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Oy kullanacak olan halk aile grupları halinde kiliseye gitmiş ve oy kullanma sırasında önce hac çıkarıp, sonra kâğıtları imzalamışlardır. Plebisit oy listesinin üzerinde; "Yunanistan ile Enosis İstiyorum" ve "Enosis İstemiyorum" şeklinde iki ifade içeren formlar bulunmaktaydı. Ancak "Enosis İstemiyorum" ifadesini içeren formları kimse imzalamamıştı. Nitekim halkın din adamlarının gözetiminde böyle bir forma imza atması ve o günün şartlarına göre kilisenin isteği dışında karşıt oy kullanması neredeyse imkânsızdı. Eğer halk istenilen şekilde oy kullanmazsa, dini ayinlerden yoksun bırakılacağı ve hatta aforoz edileceği gibi bir tür manevi baskı altında bırakılmıştı.[1075] Doldurulan formlar da vazife başında bulunan bir papaz tarafından tasdik edilmekteydi. Oy verenlerin yarısını kadınlar oluşturmaktaydı, oysaki o günün şartlarında kadınların oy kullanma hakkı yoktu.

Oy kullanma 22 Ocak 1950 tarihine kadar devam etmiş ve sonuçlar da kilise tarafından sayım yapılarak aynı gün ilan edilmiştir. Plebisit formlarının kopyaları da İngiliz ve Yunan Hükümetleri'ne, BM Sekreterliği'ne gönderilmiştir.[1076] Kıbrıs Türkleri ve İngilizlerin plebisit yapılsa bile bunu tanımayacaklarını bildirmelerine rağmen, 15-22 Ocak arasında yapılan ve sonuçlandırılan oylamaya

---

[1072] "Karar Sureti", **Hür Söz**, (13.12.1949), s. 1.

[1073] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 451.

[1074] "Kıbrıs Rum Basını", **Hür Söz**, (13.12.1949), s. 4.

[1075] Sir Hurry Luke, **Cyprus, a Portrait And a Appreciation**, G.C. Harrap Publisher, London, 1957, s. 180.

[1076] "Evvelki Gün Yapılan Keyfi Plebisit", **İstiklal**, (17.01.1950), s. 1.

göre 224.757 Kıbrıslı Rumlar, 215.108'i "Yunanistan ile Enosis İstiyorum" yönünde oy kullanmıştı.[1077] Sivil çalışanlar, hükümet görevlileri[1078] ve 18 yaşından küçük olan bireyler oy kullanmanın dışında bırakılmıştı.[1079] Halkın neredeyse %95'i Enosis için "Evet" oyu kullanmıştı[1080] ve bu durum yerli ve yabancı gözlemcileri bile şüphede bırakmıştır. Yapılan yorumlar başta kilise olmak üzere aşırı milliyetçi kesimin baskıları ve gerçeği yansıtmayacak bir oylama sonucu olduğu yönündeydi.[1081] 1950 plebisit sonuçlarını Kıbrıs Valisi Sir Andrew Wright tanımamış ve 23 Şubat 1950 tarihinde Başpiskoposluğa yazdığı mektubunda, İngiltere'nin Kıbrıs sorununu kapanmış olarak gördüğünü ve Kıbrıs'ta statü değişikliğinin söz konusu olmadığını bildirmiştir.

Kıbrıs Rum basını ise; halkın %90'nın "plebisite katıldığını, Eleftheria, Ethnos ve Neos K. Filâks gazetelerinin Atina muhabirleri, Atina'daki 80 muhtelif teşekküllerin mümessillerinin bir toplantı yaptıklarını ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak lehinde bir karar sureti imzaladıklarını" bildirmekteydi. Eleftheria gazetesi İngiltere'nin Kıbrıs meselesini kapadığı konusundaki beyannatını eleştirmiş ve yapılan bu plebisit ile konunun tekrar açılacağını, bütün Rumların plebisite katıldığını, İngiliz idaresinin memurlara katılmayı yasakladığını ancak onların da ilhak istediğini ve plebisitin bir anahtar olup açtığı Kıbrıs davasının hiçbir zaman kapanmayacağını yazmaktaydı. Ethnos gazetesi ise Kıbrıs Rumlarının haklı mücadelesinden İngiltere'nin korktuğunu, plebisit sonucu imzalı evrakların İngiltere'ye gideceğini ve İngiltere'nin Kıbrıs'ı esir tutmaya hakkı olmadığını, Kıbrıs Rumlarınını hürriyeti hak ettiklerini ileri sürmekteydi. Neos K. Filakis gazetesi İngiliz idaresinin başlamasından 1950'ye kadar Rumların ilhak için uğraşmalarının bir tarihçesini yapmış ve plebisit ile Rumların esaret mezarından kurtulacağı yönünde haberler yayımlamıştır.[1082]

[1077] Dünya basınına yansıyan örnekler için bkz. "Cyprus to Vote on Greece Union", **The Nevada State Journal,** (15.01.1950), s. 9; "Island of Cyprus to Hold Plebiscite", **The Dayton Daily News,** (15.01.1950)**,** s. 3; "Thousands Cast Votes in Cyprus", **The Baltimore Sun,** (16.01.1950), s. 10; "Cyprus Votes on Uniting With Greece", **The Minneapolis Star",** (16.01.1950), s. 10; "Cyprus Takes Vote on Greek Union", **The Tribune,** (16.01.1950), s. 2; "Cyprus Votes on Joining Greece", **The Los Angeles Times,** (16.01.1950), s. 6; "All Cypriots Voting For Joining Greece", **The New York Times**, (16.01.1950), s. 6; Lord Kinross, "Plebisit in Cyprus", **The Observer**, (15.01.1950), s. 3. Ayrıca bkz. Clement H. Dodd, **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, Macmillan Publishers, New York, 2010, s. 14.

[1078] "Hükümet memurlarının şahsi politik görüşleri, işgal etmekte oldukları hükümet işine halel getirmedikçe, hükümeti alâkadar etmez. Böyle olmakla beraber bütün hükümet memurlarının kendi şahsi politik görüşlerini hükümetin siyasetinden, bitarafane bir şekilde ayırmaları gereklidir. Hükümet memurları kendi şahsi görüşlerini alenî bir şekilde izalı ettiği veya muayyen siyasi bir teşekkülün veyahut partinin faaliyetiyle teşriki mesai edebilecek hareketlerde bulunduğu vakit bu ihlâl edilmiş olacaktır." Bkz. "Hükümet Memurları ve Plebisit", **Hür Söz**, (05.01.1950), s. 1.

[1079] Stavros Panteli, **A New History of Cyprus: From The Earliest Times To The Present Day**, East-West Press, London, 1984, s. 237.

[1080] Achilles C. Emilianides, "The Cyprus Questions Before The House of Commons: 1954-1955", **Great Power Politics in Cyprus: Foreign Interventions and Domestic Perceptions,** Michails Kontos and Sozos Christios Theodoulou (Ed.), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2014, s. 13.

[1081] Zenon Stavrinides, **The Cyprus Conflict, National İdentity and Statehood**, Wakefield Selbstverl, Cyprus, 1976, s. 27-28.

[1082] "Kıbrıs Rum Basını", **Hür Söz**, (17.01.1950), s. 4.

20 Mayıs'ta bütün oylama sonuçlarını içeren evrakların, bir heyet yoluyla Atina'ya gönderilmesine karar verilmiş,[1083] ancak Yunan Konsolosu Liatis, Yunan Hükümetinden aldığı talimat doğrultusunda bu heyetin Yunanistan'a gitmesine karşı çıkarak vize vermemiştir.[1084] Çünkü Yunan Hükümeti yapılan plebisitin bir fayda sağlamayacağını, hatta İngiltere ile arasını bozacağını bilmekteydi. Bu sebeple Yunanistan görünüşte plebisiti desteklemiyordu. Ayrıca İngiliz Hükümeti uzun zamandır bu konuda Yunan Hükümetini baskı altında tutmaktaydı ve Rum heyetin kabul edilmesi halinde İngiltere, bunu iç işlerine karışma olarak sayacak ve aralarında gerginlik oluşturacaktı.[1085] Buna rağmen heyet 26 Mayıs'ta Atina'ya gitmiş ve Yunan Başbakanı Plastiras ile görüşerek, ilhak konusunun bir an önce İngiltere ile konuşulmasını istemiştir. Eğer bu görüşmelerden bir sonuç çıkmazsa BM'ye başvuracaklarını bildiren heyete Başbakan Plastiras, Kıbrıslı Rumların bu isteğinin bütün Yunanistan'ın da arzusu olduğunu ancak bu sorunu dostluk çerçevesi içerisinde uygun bir zamanda İngiltere ile görüşüleceğini belirtmiştir. Bu durum ise Rum heyette bir hayal kırıklığı ve öfke yaratmıştır.

Atina'daki görüşmelerinden bir sonuç alamayan heyet 29 Temmuz'da buradan ayrılıp, Londra'ya geçmiştir. İngiliz Sömürgeler Bakanı James Griffiths ile görüşmek isteyen Rum heyetin görüşme isteği reddedilmiştir. Nitekim Bakan James Griffiths, İngiliz Hükümetinin Kıbrıs politikasını asla değiştirmeyeceğini, kendilerine bildirilmesini istemiştir. Londra'dan da sonuç alamayan Rum heyet, buradan da New York'a geçmişti. BM toplantıları için New Tork'ta bulunan yabancı delegelerle görüşme fırsatı bulan Rum heyet, onlara Kıbrıs Rum tezi hakkında bilgi vererek, Enosis için destek istemiş ve 2 Aralık'ta da New York'tan dönüş yapmıştır.

Ocak 1950'de kilise öncülüğünde yapılan plebisit ile başlayan bu hareketlenme, 20 Ekim 1950 tarihinde Kitium (Larnaka) Piskoposu Makarios'un[1086] Rum Ortodoks Başpiskoposu olarak seçilmesiyle[1087] daha da hızlanacak ve ilerleyen dönemlerde şiddet içeren eylemlere dönüşecektir. Makarios Başpiskopos olmasıyla birlikte hiç ara vermeden Enosis'i savunmaya devam etmiş ve bu amaç doğrultusunda da Yunanistan, İngiltere ve Amerika'ya sık sık ziyaretler yapmıştır. Ayrıca

---

[1083] "Cypriots Push Secession", **The New York Times**, (21.05.1950), s. 3.

[1084] "Komünist İlhak Heyetine Yunanistan İçin Vize Verilmiyor", **Hür Söz**, (20.05.1950), s. 1.

[1085] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 461.

[1086] Gerçek adı Mihail Hristodolu Muskos olan Makarios, 13 Ağustos 1913 tarihinde Baf'ta doğmuştur. Kıbrıs'ta, Atina'da ve Boston'da İlahiyat öğrenimi görmüştür. 1926 yılında Kyyko Manastırı'nda görev yapmaya başlayan Makarios, 1939 yılında Papaz yardımcısı olmuş, 1946 yılında da Papaz olmuştur. Makarios İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi amacıyla hız kazanan Enosis hareketinin de öncülerindendir. 1948 yılında Kitium Piskoposu, 1950 yılında da Başpiskopos olmuştur. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Stanley Mayes, **Makarios: Kıbrıs'ın İlk Cumhurbaşkanı Başpiskopos 3. Makarios'un Yaşam Öyküsü**, Kalkedon Yayınevi, İstanbul, 2019; Robert F. Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959**, Oxford University Press, London, 1998, s. 25.

[1087] "Made Archbishop of Cyprus at 37", **The Ottawa Citizen**, (21.10.1950), s. 30.

buralardaki Ortodoks kiliseleri ve resmi makamlarla da temas kuran Makarios, yoğun bir Enosis propagandası gerçekleştirmiştir.[1088]

4.1.3. Plebisit Karşısında Kıbrıs Türkleri ve Türkiye

1950 plebisitinin yapılacağı gün yaklaştıkça, Enosis karşıtı gösteriler ve mitingler adanın her tarafında hızla devam etmekteydi. Kıbrıs Türk basını da halkı plebisit konusunda bilgilendirmek ve uyarmak için de sürekli olarak bildiriler yayımlamaktaydı. Bu bildirilerde şu hususlara vurgu yapılmıştır:

> Bildiğiniz gibi 15.01.1950 Pazar (bugün) Rum vatandaşlarımız ilhak lehine rey toplayacaklardır. 11.12.1949 tarihinde Lefkoşa'da akdetmiş olduğunuz büyük mitingde size izah olunduğu gibi bu muamele bütün cihanın bildiği manada bir plebisit olmayıp Rum vatandaşlarımızın kendi kendilerine rey toplamalarından ibarettir. Toplanan reylere plebisit manası verilebilmesi için alâkadar iki hükümetin veya Birleşmiş Milletler Meclisi gibi salâhiyettar bir meclisin kararıyla yapılması ve bitaraf bir heyetin nezareti altında icra olunması şarttır. Rum vatandaşlarımızın toplayacakları reylerin bu şartları haiz bulunmadığı aşikârdır. Vali Hazretleri'nin mesajı da bunu teyid eylemektedir. Bununla beraber cemaatimiz 11.12.1949 mitinginin kararı ile bu muameleyi önceden lâzım gelen makamlara protesto etmiştir. Binaenaleyh bu velveleyi milletimize has olan vakar ve temkin ile karşılamanız rica olunur. Aranızda ilhaka temas eden herhangi bir yazıyı imzalayacak bir kimse bulunmadığına kaniiz. Fakat bilmeyerek herhangi bir siyaset oyununa düşmemeye dikkat etmenizi ve bilhassa bu aralık şüpheli yazılara imza koymaktan sakınmanızı ehemmiyetle tavsiye eyleriz.[1089]

Plebisitten birkaç gün önce AKEL'in "Aziz Türk Kardeşler!" hitabı ile bir bildiri yayımladığı da Kıbrıs Türk basınında geçen haberlerdendir. Hâlbuki o zamana kadar adada Türkleri her daim düşman olarak gören Rumlar, bu sefer İngiltere'yi adadan çıkarmak için Türklerle bile işbirliği yapabileceklerin göstermekteydiler. Ancak Kıbrıs Türkleri bu duruma şiddetle karşı çıkarak İngiliz idaresinin adada devam etmesine karşı olmadıklarını, ancak İngiltere adadan gidecekse adanın Türkiye'ye verilmesini uygun gördüklerini bildirmişlerdi. Kıbrıs Türkleri her fırsatta plebisiti asla kabul etmeyeceklerini de söylemekten geri kalmamıştır.[1090]

Türkiye'de de özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük illerde Kıbrıs için konferanslar ve mitingler düzenlenmeye başlamıştı. 29 Aralık'ta Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından düzenlenen bir konferansta Kıbrıs'ın tarihi, coğrafyası, Kıbrıs ve Türk Gençliği konuları ele alınmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.[1091] Toplantıda konuşma yapan Türkiye Milli Talebe

---

[1088] BCA, 30.1.0.0/123.785.2, (10 Eylül 1954).

[1089] "Sayın Türk Halkına", **Hür Söz**, (15.01.1950), s. 1; "Kıbrıs Türk Halkı Kıbrıs Rumlarının Bugün Yapacağı Plebisiti Reddeder ve Muhtariyet ve İlhak Arzularını Şiddetle Protesto Eder", **İstiklal**, (15.01.1950), s. 1; "Sayın Vatandaş 15 Ocak'ta Kıbrıs Rumları, Yunanistan'a ilhak için imza topluyorlar. Başka şeyler ileri sürülerek imzan için sana uzatılacak kâğıt parçasına sakın imza atma. Sana imza vermeyi teklif edenlere hor bak, kahrolsun ilhak ve plebisit.", **Hür Söz**, (14.01.1950), s. 1.

[1090] "Plebisit Sayıklaması", **Hür Söz**, (15.01.1950), s. 2.

[1091] "Kıbrıs'a Türkiye'nin Alakası Devam Ediyor", **Hür Söz**, (03.01.1950), s. 1.

Federasyon Başkanı Can Kıraç'ın şu ifadeleri, toplantının önemi açısından oldukça mühimdir: "Biz Türk ile Kıbrıs kelimelerini 've' ile ayırmıyoruz. İkisini birlikte kullanarak 'Türk Kıbrıs' diyoruz. (…)" Toplantı sonunda bir gencin; "orada 80 bin Türk değil, 18 milyon 80 bin Türklük vardır." sözü ise Kıbrıs Türklerinin yalnız olmadıklarını ve bütün Türk gençlerinin kendileri ile birlikte olduklarının açık bir göstergesidir. 6 Ocak 1950 tarihinde Avukat Fadıl Niyazi Korkut, Dr. Fazıl Küçük ve Müderris M. Dana, Türkiye ile Kıbrıs arasındaki kültürel bağları kuvvetlendirmek, Türk halkından Kıbrıs davası için destek almak ve durumu izah etmek, Ankara ve İstanbul'daki ilgili makamlardan da iktisadi ve içtimai yardım talebinde bulunmak için Türkiye'ye gitmiştir.[1092] Ankara Kıbrıs Türk Kültür Derneği'nde düzenlenen kongrede, Kıbrıs'ın mevcut sorunları ele alınırken, ayrıca plebisite karşı hep birlikte karşı durulacağı üzerinde de önemle durulmuştur.[1093]

4 Ocak'ta İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği tarafından Marmara Lokali'nde düzenlenen toplantıya binlerce kişi katılmış ve toplantının gündemi ise 15 Ocak'ta yapılacak olan plebisit olmuştur.[1094] Talebe Birliği adına konuşma yapan Orhan Arıman; "plebisitin bu tür meseleleri halletmeyeceğini çünkü Kıbrıs'ın Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bir vatan parçası içinde asla böyle bir durumun kabul edilemeyeceği" yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Aynı toplantıda Kıbrıs konusu üzerine en çok makale yazan ve Kıbrıs'taki gelişmelerle yakından ilgilenen Cihat Baban'da bir konuşma yaparak, Kıbrıs'ın tarihçesi üzerinde durmuş ve plebisitin kabul edilmeyeceğini özellikle vurgulamıştır. Cihat Baban'dan sonra milli şair Behçet Kemal Çağlar da bir konuşma yaparak Kıbrıs için yazdığı şiirini okumuştur.[1095]

Milli Türk Talebe Birliği 15 Ocak'ta Eminönü Halkevi'nde Kıbrıs için akademik bir toplantı yapılmasına ve bu toplantıda adanın tarihi, siyasi, milli ve kültürel durumunun incelenmesine karar vermiştir. Düzenlenen bu toplantıda Kıbrıs adasının kültürü ve tarihi ile Türk olduğu, Rumların bu girişimlerinin hukuki bir dayanağının bulunmadığı üzerinde durulmuştur.[1096] Ayrıca toplantıda

---

[1092] "Türkiye'ye Gidecek Heyet", **Hür Söz**, (04.01.1950), s. 1.

[1093] "Kıbrıs Türk Kültür Derneği Kongresi Aktedildi", **Hür Söz**, (13.01.1950), s. 1,4.

[1094] "Kıbrıs İçin Dün Yapılan Toplantı", **Son Saat**, (05.01.1950), s. 1, 4.

[1095] "(…) Gönlüm ki oralı bir ikbale küs

Ne servet istiyor, ne riya, süs.

Titriyor sadece gözümde Venüs,

Dalgalar Kıbrıs'tan haber taşıyor.

Bahardaymış gibi göğsüm kabarık,

Bu günlerde yeşil dendimi,

Artık ne ağaç, ne tarla, ne göz, ne sarık

Gözümde her yeşil Kıbrıslılaşıyor." Şiirin tamamı için bkz. "Kıbrıs Davası için Marmara Lokalinde Büyük bir Toplantı Yapıldı", **Hür Söz**, (07.01.1950), s. 1.

[1096] "Türk Gençliği Kıbrıs Davasını Kendi Davası Olarak Benimsemiştir", **Hür Söz**, (17.01.1950), s. 1.

yapılan konuşmalar ve alınan kararların da BM'ye bildirileceği ifade edilmişti.[1097] Toplantıya Kıbrıs'ı temsilen Türkiye'ye gelen heyet başkanı Dr. Fazıl Küçük katılmış ve bir konuşma yaparak, Kıbrıs'ta sürekli olarak kargaşanın hüküm sürdüğünü ve sükûnetin bir türlü sağlanamadığını ifade etmiştir.[1098] Dr. Fazıl Küçük'ün ardından konuşan Doç. Dr. Derviş Manizade Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmeyeceğini söylemiş ve bunun sebeplerini de bizzat tarihi vesikalar çerçevesinde anlatmış ve konuşmasını: "(…) Bugün bu anda plebisit dalaveresi peşinde koşan Kıbrıs Rumları bugünkü serbestilerini Türkler'e borçludurlar." diyerek sonlandırmıştır. Bir üniversiteli genç tarafından *Bayrak* şiiri okunarak toplantı sonlandırılmıştır.[1099]

16 Ocak'ta ise Üniversite gençlik kuruluşları ve diğer teşkilâtların birleşimiyle birlikte büyük bir açık hava mitingi gerçekleştirilmiştir.[1100] Mitingde söz alan Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Suphi Baykal; "İngiltere'nin çok iyi bilmesini isteriz ki Kıbrıs meselesi bizim için bir şeref meselesi olmuştur. Şayet adanın idaresinde bir değişiklik olacak ise ilk hatıra gelmesi zaruri olan Türkiye'dir. Yunanlılara gelince bu zor durumda olan komşumuzu intibaha davet ederiz." sözleri ile mitingin açılışını yapmıştır. Başkandan sonra konuşan Milli Türk Talebe Birliği Başkan Vekili Fikret Aytaç ise: "(…) Dünya şahidim olsun ki damarlarımdaki kanlar artık beni yakıyor. Turgut Reislerin, Barbarosların yatağı, Serdengeçti leventlerin otağı, ömrümün baharı, gönlümün tacı, aziz Kıbrıs, Hatay kurtuluş müzesinde senin için ağlayan Kıbrıslı öğretmene ben nasıl dayanayım. Ağlama anam, ağlama yetim kardeş, artık sen de güleceksin. (...)" sözleri ile Kıbrıs'ın bir Türk yurdu olduğunu ve asla vazgeçilmeyeceği vurgulamıştır.[1101]

Mitingde Kıbrıs Rumları tarafından yapılan plebisit ve ilhak talepleri protesto edilmiş ve özellikle 12 Ocak'ta Atina'daki Yunan Üniversite öğrencilerinin ilhak için yaptıkları mitingin Türk-Yunan dostluğuna aykırı olduğu belirtilmiştir.[1102] "Kıbrıs Türklerindir", "Kıbrıs Türkiye'nin Bölünmez Bir Parçasıdır", "Emaneti Geri İstemek Zamanı Gelmiştir" sloganları atan yüzbinlerce kişi, Kıbrıs davasını kendi davası olarak gördüğünü bir kez daha yinelemiştir.[1103] 16 Ocak akşamı Ankara Radyosu'nun "Radyo Gazetesi" programında Enosis plebisiti ele alınmış ve şöyle denilmiştir:

[1097] "Kıbrıs İçin Yapılacak Toplantı Birleşmiş Milletler'e Aksettirilecek", **Hür Söz**, (13.01.1950), s. 1.

[1098] "Kıbrıs İçin Miting", **Son Saat**, (14.01.1950), s. 4.

[1099] "Kıbrıs İçin Bugünkü Miting", **Son Saat**, (16.01.1950), s. 2.

[1100] "Gençlik Büyük Bir Miting Daha Yaptı", **İstiklal**, (17.01.1950), s. 1.

[1101] "Kıbrıs İçin Yapılan Büyük Mitingin Tafsilatı", **Hür Söz**, (19.01.1950), s. 1, 4.

[1102] "Yüksek Tahsil Gençliği Kıbrıs İçin Bugün Muazzam Bir Mitng Yaptı", **Son Saat**, (16.01.1950), s. 1, 2.

[1103] Mitinge katılan halk; "90 bin Türk uşak olamaz", "Kıbrıs coğrafyası ile tarihi ile bizimdir", "Kızıllara lanet", "Bayrağım, söyle seni nereye dikeyim", "Ayranı yok içmiye", "Palikaryalar rüyanızdan uyanın", "Yeşil ada kızıl olamaz", "Palikarya haddini bil", "Kıbrısı aldığımız fiata veririz", "Ey gaziler yol göründü", "Kilise hayatını bize borçlusun", "Çakalların uluması bozkurtları korkutamaz" gibi birçok slogan yazılı levhalar taşımışlardır. "Yüzbinlerce Kişinin İştirak Ettiği Muazzam Miting", **Hür Söz**, (18.01.1950), s. 1; "Kıbrıs İçin Bugünkü Miting", **Son Saat**, (16.01.1950), s. 2; "Kıbrıs İçin Yapılan Büyük Miting", **Hür Söz**, (19.01.1950), s. 1.

> Kıbrıs'taki sözde plebisit hareketleri manasız ve lüzumsuz tahrikten ileri gitmeyecektir. Zira harbin nihayete ermesinden bugüne kadar İngiliz Hükümeti sözcüleri Kıbrıs'ın statüsünün değiştirilmesinin düşünülmediğini; bunun bahis mevzuu olmadığını müteaddit defalar çok açık bir surette tasrih etmişlerdir. Diğer taraftan Yunan Hükümeti sözcüleri, Atina'da bu mesele etrafında gayri resmî ve salâhiyetsiz kimseler tarafından yapılan nümayişler münasebetiyle bu gibi hareketleri hiçbir suretle doğru bulmadıklarını açıklamışlar ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunun bahis mevzu edilmesinin bizzat Yunanistan'ın dış siyaset durumu dolayısıyla hiçte iyi olmayacağını, bir takım ihtilaflara sebebiyet verebileceğini kaydetmişlerdir. (…)[1104]

18 Ocak'ta Ankara'da düzenlenen mitingin ardından 21 Ocak'ta da Sivas'ta büyük bir miting yapılmış ve ellerine bayraklar alan halk, Kıbrıs'ın Türk olduğunu ve daima Türk kalacağını belirten pankkartlar ile şehir merkezinde sloganlar atmıştır.[1105] 22 Ocak'ta da İzmir'de plebisite tepki amaçlı toplanan halk ve gençler büyük bir toplantı düzenlemişlerdir.[1106] İstanbul, Ankara, Sivas ve İzmir gibi Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yapılan mitinglerle halk, "Yeşil adanın asla yabancı ellere bırakılmayacağı" vurgusunu yapmaya devam etmiştir. Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşanan bu hareketlilik, TBMM'nin de gündemine taşınmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın TBMM toplantısındaki şu sözleri aslında dönemin Kıbrıs politikasını da özetlemekteydi:

> (…) Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Bunu bir müddet evvel gazetecilerin bir sualine cevaben de söylemiştim. Kıbrıs diye bir mesele yoktur, çünkü Kıbrıs İngiltere'nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İngiltere'nin bu adayı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, bir temayülü olmadığını biliyoruz. Bu hususta tam kanaatimiz vardır. Kıbrıs'ta yapılan şu veya bu hareket, bu vaziyeti değiştiremez, değiştiremeyecektir. Böyle olunca miting tertip eden nümayişler yapan gençlerimiz beyhude heyecana kapılıyorlar, boşuna yoruluyorlar. Bunu söylemiştim. Yine tekrar ediyorum. Şu noktayı da huzurunuzda belirtmek isterim; bu gibi dış meselelerde nümayişler her zaman fayda vermez, bilâkis bâzan devlete zarar getirebilir. Gençlerimizin asıl heyecanlarını takdir etmemek mümkün değildir. Fakat bu nümayişlerde daima gençlerimiz vekar ve asalet çerçevesi içinde kalmayabilir. Gençlerimiz bir defa heyecana kapılıp, harekete geçtiler mi bunların aralarına türlü tahrik unsurları karışabilir, vatanın yüksek menfaatlerine zarar getirecek, dış münasebetlerimizi ve dostluklarımızı bozacak tezahürleri kasten yaparlar, bunların misallerini görüyoruz. Bu bakımdan şuurlu, vatanperver gençlerimizden bu gibi nümayişlerden sakınmalarını bu kürsüden rica etmeyi vazife bilirim.[1107]

Gençlerden daha farklı düşünen Necmettin Sadak yapılan mitinglerin ve gençlerin heyecanının bir işe yaramayacağını, aksine devlete zararı olabileceğini belirtmekteydi. Ayrıca İngiltere'nin de zaten adadan ayrılma niyetinde olmadığını ve bu yüzden de Türkiye'nin gündeminde Kıbrıs diye bir mesele bulunmadığını ifade etmekteydi.[1108]

[1104] "Sözde Plebisit", **Hür Söz**, (20.01.1950), s. 1, 4.

[1105] "Kıbrıs Davası İçin Sivas'ta Muazzam Miting Yapıldı", **Hür Söz**, (22.01.1950), s. 1.

[1106] "Türk Gençliği İzmir'de de Muazzam Bir Miting Yaptı", **İstiklal**, (24.01.1950), s. 1.

[1107] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 23, Birleşim: 33, 23.01.1950, s. 288; "Kıbrıs Meselesi Dün Mecliste Görüşüldü", **Son Saat**, (24.01.1950), s. 1; "Kıbrıs Meselesi Büyük Millet Meclisi'nde", **Hür Söz**, (24.01.1950), s. 1.

[1108] "Kıbrıs Meselesi Dün Mecliste Görüşüldü", **Cumhuriyet**, (24.01.1950), s. 1, 3.

4.2. Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1954)

CHP iktidarının sonlarına doğru Kıbrıs meselesi gerek gençlik örgütleri gerekse milliyetçi dernekler ve basın tarafından kamuoyuna sokularak Türkiye'nin gündemi haline getirilmişti. Son CHP Hükümeti Kıbrıs'taki statükonun devamından yana bir politika takip edip, Kıbrıs meselesi diye bir meselenin olmadığını sürekli olarak vurgulamaktaydı. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde 27 yıllık CHP iktidarı son bulmuş ve iktidarı Demokrat Parti (DP) devralmıştır. Batı yönlü bir dış politika takip eden DP'nin dış politikasındaki temel hedef ise, Batı Bloğu ve Amerika ile sıkı bir dostluk kurmak ve karşılıklı işbirliğine dayanan bir politika yürütmekti.[1109]

DP'nin ilk hükümet programı incelendiğinde ise Kıbrıs'a yönelik bir politikanın olmadığı göze çarpmaktadır. DP'nin Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Fuad Köprülü, 20 Haziran 1950'de yapılan DP grup toplantısında Kıbrıs konusu için şöyle demiştir: "Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir. Çünkü Yunan Hükümeti de resmen Kıbrıs meselesiyle meşgul olmamaktadır. Binaenaleyh Hariciyemiz de böyle bir hadisenin mevcudiyetinden resmen haberdar değildir."[1110] DP'nin de bu dönemde Kıbrıs politikası aslında CHP Hükümeti'nden farklı olmamış, bir nevi aynı politika devam ettirilmiştir.

16 Şubat 1951 tarihinde Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos'un Kıbrıs adasının Yunanistan'a verilmesi yönündeki beyanı, Kıbrıs meselesinin DP dış politikasına girmesine neden olacak ve DP Kıbrıs meselesi ile yakından ilgilenmek zorunda kalacaktır. TBMM'nin 24 Şubat 1951 tarihinde yapılan bütçe görüşmelerinde muhalefet, DP'nin Kıbrıs konusu ile ilgilenmediği ve bu konu üzerinde bir politika belirlemediği yönünde eleştirilerde bulunmaktaydı. Toplantı sırasında söz alan Mardin Milletvekili Dr. Aziz Uras Kıbrıs konusu için şöyle demiştir:

> Acaba hükümet Yunanlılarla İngilizler arasında, Kıbrıs adası üstünde herhangi bir ilhak, muhtariyet veya herhangi bir şekilde siyasi bir müzakerenin cereyanından haberdar mıdır? Eğer böyle birşeyden haberi varsa ve siyasi bir mahzur yoksa bunu açıklamasını talep ediyorum. Bunu doğrudan doğruya şahsım adına söylemekteyim, parti sözcüsü olarak konuşmuyorum. Böyle bir müzakere varsa bizim buna alâkamızın derecesi nedir? Bilinmektedir ki, uzun zamandan beri bu iş halkı yakından alâkalandırmaktadır. Hattâ bizimle Yunan halkı arasında bâzı nahoş reperküsyonlara sebep olmuştur. Bütün bunlar mevcuttur. Eğer böyle bir müzakere yoksa işi kökünden kesmek varsa, memleketimizin hayati menfaatleriyle alâkalı olan bu meseleden hükümetin alâka derecesini öğrenmek elbette lâzımdır.[1111]

Dr. Aziz Uras halkın dâhil herkesin üzerinde önemle durduğu Kıbrıs meselesini, meclis toplantısı sırasında gündeme getirmiş ve DP'nin de Kıbrıs konusu üzerindeki ilgisizliğini eleştirmiştir. İzmir Milletvekili Cihad Baban bunun üzerine DP'nin dış politika konusunda

---

[1109] Türker Sanal, **Menderes Hükümetleri**, Sim Matbaacılık, Ankara, 2000, s. 27-28.

[1110] Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, Dönem: IX, Cilt: 3, 20.06.1950, s. 34.

[1111] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 5, Toplantı: 1, Birleşim: 50, 24.02.1951, s. 690.

Atatürk'ün de bir prensibi olan; "biz hangi işin içinde değilsek, o işten şüphe ederiz." anlayışı içinde olduğunu ve bu yüzden de BM'de, Avrupa Konseyi'nde aktif bir rol oynandığını ileri sürmüştür. Ayrıca Yunanistan'ın meclis görüşmelerinde Enosis'i desteklediğini ve bu durumun da Türkiye ile olan dostluğuna yakışmadığını ifade eden Cihad Baban konuşmasının devamında şöyle demiştir:

> Akdeniz emniyeti bakımından Türkiye ile Yunanistan'ın dost ve kardeş olarak geçinmeleri zarureti hakikatin ta kendisidir. Bu münasebetle Kıbrıs adasına taallûk eden ve Yunan meclisinde cereyan eden müzakerelere temas etmeden geçmiyeceğim. Ve bugünkü ahval ve şartlar altında komşumuzun parlamentosundaki bu gibi konuşmaların müştereken ileriye götürmeye mecbur olduğumuz politika ile kabili telif olmadığını da şahsım namına ifade etmeyi zaruri göreceğim.[1112]

Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman; "Kıbrıs hakkında söyleyeceğim şudur: Biz Yunanlılara, Yunanlıların bize dost olduğu kadar dost kalacağız. Ne bir santim fazla ne bir santim noksan"[1113] sözleriyle, Yunanistan'ın dostluk kapsamında yakışmayan hareketlerde bulunması durumunda mutlaka karşılığını göreceğini ifade etmekteydi. Konuşmaları dinleyen Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü ise şöyle demiştir:

> (…) Kıbrıs meselesinden bahsettiler. Benim bu hususta gazetelerde de okuduğumdan fazla bir malûmatım yoktur. Şarki Akdeniz statüsünde herhangi bir tebeddülat bahis mevzuu olduğunu veya olacağını zannetmiyorum. Yalnız şunu açıkça söyleyebilirim ki kendisiyle en yakın dostluk münasebetleri tesis ettiğimiz ve hakikaten dünyanın bugünkü vaziyetinde demokrat milletleri tehdit eden harb âfeti karşısında, Yunanistan'la Türkiye aşağı yukarı mukadderat birliği etmiş vaziyettedir. Bu iki memleket arasındaki dostluğun bozulması için muayyen membalardan sarf edilen gayretlerin, her iki devletin başında bulunan insanların iyi görüşleri ve niyetleriyle hiçbir tesir yapmayacağından eminim.[1114]

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü yine Kıbrıs meselesi ile ilgili vermiş olduğu başka bir beyannatında şöyle demektedir:

> Ülkemize nispetle coğrafi ehemmiyeti, oradaki soydaşlarımızın mühim bir kitle teşkil eylemesi ve tarihi bağlarımız dolayısıyla Kıbrıs'ın durumunun bizi çok yakından alakadar etmesi gayet tabiidir. Adanın bugünkü hukuki vaziyetinin değişmesi için bir sebep görmemekteyiz. Fakat bu vaziyetle herhangi bir değişiklik ciddi surette bahis mevzuu olacak olursa, haklarımıza aykırı şekilde yapılmasına imkân bırakmayız. Bu bakımdan oradaki soydaşlarımızın müsterih olmaları lazımdır.(…)[1115]

Dönemin Türk basınında Kıbrıs konusu üzerinde sıkça duran ve meselenin savunuculuğunu yapan Hürriyet gazetesi sahibi ve başyazarı Sedat Simavi, "Kıbrıs Türktür" kampanyası başlatmıştır. 25 Şubat 1951 tarihli gazetesinde Yine "Türk Kıbrıs" başlıklı makalesinde, Kıbrıs adasının Türkiye'ye verilmesini sadece bugün değil, 1915 yılından beri istediklerini ve istemekten hiçbir

---

[1112] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 5, Toplantı: 1, Birleşim: 50, 24.02.1951, s. 693.

[1113] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 5, Toplantı: 1, Birleşim: 50, 24.02.1951, s. 695.

[1114] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 5, Toplantı: 1, Birleşim: 50, 24.02.1951, s. 698.

[1115] "Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nin Beyannatı", **Halkın Sesi**, (26.04.1951), s. 1.

zaman vazgeçmeyeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Sedat Simavi Yunanistan üzerinde önemle durmuş ve Yunanistan'ın daha önce İzmir'i de istediğini ancak Yunanlıların İzmir macerasının sonunun kötü bittiğini hatırlatmıştır. Fuad Köprülü'nün dış politikasını da eleştiren Sedat Simavi şöyle demiştir:

> (…) Büyük Köprülülerin ahfadından olduğunu iddia eden Hariciye Vekilimize hitap ediyorum ve diyorum ki: A iki gözüm, her fırsatta Yunan dostluğundan bahsedersin. Görüyor musun dostlarını? Bir de kalkıyorsun bütün Türk milletine ikide birde Yunan dostluğunun gayet memnuniyet verici şekilde olduğunu söylüyorsun. Biz gazetecilerde senin yalancın olarak efkârı umumiyeye sözlerimizi aksettiriyoruz. Ben şu kanaatteyim ki ne sen ne de Atina'daki muhterem sefirin iktidara geldiğinizden beri Türk ve Yunan münasebetlerinin düzelmesi için hiçbir şey yapmamışsınızdır. Yunanlılar Türk sillesini yiyeli daha çok olmadı, fakat ona rağmen sayenizde böyle konuşabiliyorlar. Lütfen ya bu münasebetleri tanzim ediniz ya da dostlarınıza hadlerini bildiriniz. Yoksa Türk efkârı umumiyesi izzeti nefsinin daha fazla rencide edilmesine tahammül edemez.[1116]

Sedat Simavi Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'yü Türk milletinin çıkarlarına aykırı davranmakla suçlamakta ve yazdığı yazılarla da sürekli sert eleştirilere tabi tutmaktaydı. Bu yüzden Fuad Köprülü, Sedat Simavi'yi yazdığı yazılardan ötürü mahkemeye vermiş[1117] ancak Sedat Simavi ölene kadar Kıbrıs'ın savunuculuğunu yapmaktan vazgeçmemiş ve bu konuda ödün veren herkesi eleştirmiştir.

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Kıbrıs meselesine dair vermiş olduğu bir demeçte; Kıbrıs'ta statükonun değişmesini istemediklerini, İngiltere'nin dostluğuna güvendiklerini ve Kıbrıslı Türklere gayet ilgili davrandıklarını, ancak adada bir yönetim değişikliği olursa bunun Türkiye için hayati bir mesele olacağını ifade etmiştir.[1118] Dönemin ana muhalefet partisi CHP'nin de Kıbrıs meselesine bakış açısı DP ile benzer özellikler göstermektedir. Ancak Millet Partisi Başkanı Hikmet Bayur DP ile CHP'den daha farklı düşünmekte olup, onların Kıbrıs politikasını eleştirmiş ve şöyle demiştir: "Bizim de cesur bir Kıbrıs politikamız olsa, Yunanistan bu ada işini kurcalamaktan sakınırdı. Yunanın cüretine bizim çekingenliğimiz sebebiyet vermiştir. İngilizler adadan çekilirse, bu adanın bize geçmesi zaruridir."[1119] DP'nin 1951 yılı Kıbrıs politikasına genel bir çerçeveden bakılacak olursa temel prensip Kıbrıs'taki statükonun devamı, meselenin Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde çözülmesi ve eğer adada statüko değişecekse, Türkiye'nin mutlaka konuya dahil olacağı yönündedir.

30 Ocak 1952 tarihinde Sofokles Venizelos'un Türkiye ziyareti ve DP yöneticileri ile görüşmesi neticesinde, Türk-Yunan ilişkilerinin geliştirilmesi ve aradaki mevcut sorunların halledilmesi için bir komisyon kurulmasına karar verilmişti.[1120] 26 Nisan–2 Mayıs tarihleri arasında Atina'yı ziyaret eden Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Atina'da büyük

---

[1116] Sedat Simavi, "Yine Türk Kıbrıs", **Hürriyet**, (25.02.1951), s. 1.

[1117] İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001509415006.

[1118] "Kasım Gülek Kıbrıs'taki Statükonun Değişmesini İstemiyoruz Dedi", **Halkın Sesi**, (26.04.1951), s. 1.

[1119] Hüseyin Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, Ankara, 1997, s. 5.

[1120] "Yunan Dışişleri Bakanı Bu Sabah Ankara'da Hararetle Karşılandı", **Akşam**, (30.01.1952), s. 1, 2.

bir törenle karşılanmıştır.[1121] Başbakan Menderes basına verdiği bir beyannatında; Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir döneme girildiğini ve bu dönemde de ilişkilerin iki ülke için de yararlı olmasını beklediklerini ifade etmiştir.[1122] İki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek kapsamında 27 Kasım–2 Aralık tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar Yunanistan'ı ziyaret etmiş ve aynı ay içerisinde Yunan Kral ve Kraliçesi de İstanbul'a ziyarette bulunmuştur. DP hükümeti her ne kadar Yunanistan ile ilişkilerini geliştirmek için elinden geleni yapsa da, 1952 yılında iktidara gelen Papagos Hükümeti Kıbrıs konusunda ısrarcı olacak ve bu bağlamda 1954 yılında konuyu BM'nin gündemine taşıyacaktır.

Şubat 1954'te TBMM'de yapılan görüşmeler sırasında Millet Partisi Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller Dışişleri Bakanı'na bir önerge sunarak; Yunanistan'ın Kıbrıs adasını ilhakı etmek için gösterdiği faaliyetler hakkında hükümetin ne düşündüğünü, iki devlet arasında yapılan karşılıklı ziyaretlerde Kıbrıs meselesinin konuşulup konuşulmadığını ve meselenin iki devletin de çıkarlarına uygun olarak çözülmesi için gerekenin yapılıp yapılmadığını sormuştur.[1123] Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü ise söz konusu önergeye verdiği yazılı yanıtta şöyle demiştir:

> Dost ve müttefik Yunanistan'ın devlet adamlarıyla vâki görüşmelerde Kıbrıs üzerinde herhangi bir muhavere veya müzakere cereyan etmiş değildir. Bunun sebebi, Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye bir mesele mevcut olmadığı mütalâasında bulunması ve Kıbrıs hâlen İngiltere'ye ait bulunduğuna göre bu ada hakkında Yunanistan'la ikili konuşmalar yapılmasının mümkün ve caiz olmamasıdır. Günün birinde Kıbrıs'ın İngiltere ile müzakereye mevzu olması halinde, bu adada mühim bir Türk ekalliyeti bulunması keyfiyeti bizim de söz sahibi olmamızı iltizam edecektir. Kaldı ki biz bu adanın bugünkü statükosunda bir değişiklik yapılması hususuna kani değiliz.[1124]

Yunan Dışişleri Bakanı Jean Pollitis ile Kıbrıs konusunu görüşmeye gönderilen Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, görüşmeler sırasında Bakanı Jean Pollitis'e şöyle demiştir:

> Birden bire ortaya bir Kıbrıs sorunu çıkartmaktasınız. Sizden çok rica ediyoruz bunu yapmayın. Mareşal Papagos Yunan tarihine şanlı bir komutan, büyük bir devlet adamı olarak geçecektir. Sizden Atatürk ve Venizelos'un büyük ızdıraplar pahasına, tarihi yenerek kurdukları Türk – Yunan dostluğu adına rica ediyorum, hiç yoktan ortaya bir Kıbrıs sorunu çıkarmaktan vazgeçin. Çıkarırsanız bizi karşınızda bulacaksınız ve bütün Türkiye, tek bir vücut halinde, dimdik önünüze çıkacaktır. Bu, Türk–Yunan dostluğunun sonu olacaktır. Yapmayın bunu.[1125]

Ancak Yunan Bakan Jean Pollitis Kıbrıs meselesinin çözülmesinin Türk-Yunan ilişkilerine kötü bir etkisi olmayacağını, Kıbrıs'ın bütün Yunan halkının kalbinde yattığını ileri sürmüştür. Fuad Köprülü ise Bakanın bu cevabı karşısında şöyle demiştir:

[1121] "Akdeniz'in Savunması", **Akşam**, (25.04.1952), s. 1, 2.

[1122] "Türk Heyeti Pire'ye Vardı", **Akşam**, (26.04.1952), s. 1, 2; "Yunanlılarla Görüşmelere Gece Başlandı", **Akşam**, (27.04.1952), s. 1, 2.

[1123] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, İnikat: 48, 23.02.1954, s. 762.

[1124] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: IX, Cilt: 28, İçtima: 4, İnikat: 48, 23.02.1954, s. 763.

[1125] Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Yayınları, Ankara, 1990, s. 103-104.

> Galiba size görüşümü iyi anlatamadım. Kıbrıs'ta nedenlerini bizim anlayamadığımız yahut da anlamak istemediğimiz emellerinizi nasıl olsa gerçekleştiremeyeceksiniz. Türkiye bu izni size asla vermeyecektir. Türkiye buna engel olacaktır. İyi düşününüz. Biz, bir gün heyecanınız yatışır ve daha akıllıca davranırsınız umut ve dileğiyle bir süre sabredeceğiz. Resmî beyanlarımızda "Türkiye için Kıbrıs diye bir dava yoktur." diyeceğiz. Fakat ister istemez bu sabrın da bir sonu olacaktır. [1126]

Fuat Köprülü'nün sözleri incelendiğinde DP'nin Kıbrıs politikasında Yunanistan'ın BM'ye başvurması ile birlikte değişim olacağı ve bu konuda asla taviz verilmeyeceği açıkça görülmektedir. DP Kıbrıs konusunda artık aktif bir rol oynayacak ve Kıbrıs meselesi Türk kamuoyunun gündemine oturacaktır. CHP hükümeti ise DP'yi Kıbrıs meselesine karşı yeteri kadar ilgili olmadığı konusunda eleştirmiş ve CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek 16 Ağustos'ta basına verdiği demeçte; Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM'ye götürmesini ve hükümetin de bu konu karşısında pasif kalmasını üzülerek takip ettiklerini ifade etmiştir.

Gerek muhalefetin gerekse basının tepkileri karşısında DP Hükümeti Kıbrıs meselesi üzerine bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Başbakan Menderes gazetecilere verdiği bir davette Kıbrıs meselesi ile ilgili sorular karşısında; Kıbrıs meselesinin yakından takip edildiğini ve Yunanistan'ın konuyu BM'ye götürmesinin kendileri içinde büyük bir şaşkınlık yarattığını ancak bu mesele hakkındaki görüşlerinin BM de dâhil olmak üzere ilgili bütün yerlere bildirildiğini, Kıbrıs için Yunanistan ile ayrı bir görüşme yapılmayacağını, nitekim BM'deki Türk komisyonlarının Türkiye'nin görüşlerini Yunanistan'a bildireceklerini ifade etmiştir.[1127]

Türk kamuoyunda ise Kıbrıs meselesini daha yakından takip etmek ve çözüm bulabilmek için yeni bir örgüt kurma girişimleri başlamıştır. 24 Ağustos 1954 tarihinde gerek Yunanistan'da başlatılan Kıbrıs mitingleri ve gösterileri, gerekse meselenin BM'ye taşınması karşısında yapılması gerekenleri tartışmak için Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Merkezi tarafından bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya gazete sahipleri, başyazarlar, yazı işleri müdürleri davet edilmiş ve bundan sonraki süreçte basın ve gençlerin işbirliği çerçevesinde Kıbrıs için ne yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Türkiye Milli Talebe Federasyonu bir beyanname yayımlayarak; Kıbrıs'ın hiçbir zaman Yunanistan'ın olmadığını ve bundan sonra da asla olmayacağını, gerekirse Kıbrıs için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağını bildirmiştir.[1128] Toplantı sonunda *Kıbrıs Komitesi* adı altında bir komite kurulmuş ve üye olarak da Hikmet Bil, Orhan Birgit, Hüsamettin Can Öztürk, H. Nevzat Karagil, Ahmet Emin Yalman, Ziya Soner ve Kamil Önal seçilmiştir. Ayrıca biri Anamur'da, ikisi İzmir'de olmak üzere 3 büyük miting yapılmasına da karar verilmiştir.[1129] 28 Ağustos'ta Kıbrıs

[1126] Bağcı, a.g.e., s. 103-104.

[1127] "Kıbrıs Davası Birleşmiş Milletler'de Görüşülemez", **Akşam**, (22.08.1954), s. 1, 2.

[1128] "Kıbrıs İçin Anamur'da Büyük Bir Miting Yapılacak", **Akşam**, (24.08.1954), s. 1, 2.

[1129] "Kıbrıs Meselesi Milli Bir Dava Olarak Ele Alınıyor", **Akşam**, (25.08.1954), s. 1, 2.

Komitesi üyeleri ile görüşen Menderes, komitenin yasal bir cemiyet haline gelmesi teklifinde bulunmuş ve bunun üzerine Kıbrıs Komitesi *Kıbrıs Türktür Cemiyeti* olarak değiştirilmiştir.

Yunan Hükümeti 16 Ağustos 1954 tarihinde BM Daimi Temsilcisi Palamas aracılığıyla BM'ye başvurarak, Kıbrıs halkına "kendi geleceğini kendileri belirleme" hakkının tanınmasını istemiştir.[1130] Türkiye ise Yunanistan ve İngiltere ile ilişkilerini bozmamak için, bu girişim karşısında protesto etmekten başka bir faaliyette bulunmamıştır. Lakin DP Hükümeti artık "Kıbrıs diye bir mesele yoktur" diyemeyecek ve bundan sonraki süreçte politikalarını buna göre belirleyecekti.

BM'nin Yunanistan'a 17 Aralık'ta; "halkların eşit hakları ve kendi kendini yönetim ilkesinin BM gözetimindeki Kıbrıs ahalisi için uygulanması meselesinin daha fazla görüşülmemesine" kararını vermesi, Yunanistan'ı memnun etmeyecekti. Bunun üzerine Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan EOKA, OXEN ve PEON gibi örgütler İngilizleri adadan çıkarmak ve Türkleri yok etmek için silahlı faaliyetlere başlayacaklardı. Bu durum karşısında iktidara geldiği günden beri daha pasif bir Kıbrıs politikası yürüten DP, 1955 yılı itibariyle artık aktif bir politika yürütecek ve Kıbrıs üzerinde Türkiye'nin hakları bulunduğunu ve İngiltere'nin hükümranlık haklarından sadece Türkiye lehine vazgeçebileceğini savunmaya başlayacaktır.

4.3. Kıbrıs Rumlarının Enosis Girişimleri Karşısında İngilizlerin ve Türklerin Tepkileri

4.3.1. Makarios'un Enosis Propagandası

İngiliz Vali Wright 1950 plebisitinden sonra adadaki Enosis kampanyasının giderek arttığını ve daha tehlikeli boyutlara ulaştığını görmüş ve bu konuda da İngiliz Hükümetini uyarmıştır. Vali Wright halkın Enosis duygularını çok yoğun yaşadığını ve bu halka önerebilecek hiçbir şey bulunmadığını, mevcut düzeni korumaya çalışmanın hiçbir fayda sağlamayacağını ve İngiltere'nin uyguladığı Kıbrıs politikasının yanlış yönde olduğunu savunmaktaydı.[1131] Durumun farkında olan ancak çıkarları için Kıbrıs'ı elde tutmak zorunda olan İngiltere ise yeni bir anayasal teklif ile adadaki tansiyonu bir nevi düşürebileceğine inanmaktaydı. Bu kapsamda Nisan 1952'de yeni bir anayasa taslağı hazırlamıştı. Ancak içinde self determination ilkesinin hiç bulunmadığı bu anayasa taslağı Girne, Baf ve Larnaka papazları tarafından şiddetle reddedilmişti. Böylelikle anayasa önerisi mecliste tartışmaya bile açılmadan rafa kaldırılmış oldu.

Makarios II 1950 yazında ölünce, 18 Ekim 1950 tarihinde yapılan Başpiskoposluk seçimlerinde Kitium Piskoposu Makarios III, onun yerine Rum Ortodoks Başpiskoposu olarak

---

[1130] "A Quarrel Between Friends: Greece's Reason for Bringing Enosis Before U.N", **The Times**, (19.08.1954), s. 7.

[1131] Robert F. Holland, a.g.e., s. 26.

seçilmişti. Başpiskoposluk görevine başlarken *Enosis Andı*[1132] içen Makarios, Kıbrıs Rumlarının herhangi bir anayasa önerisini veya başka bir tavizi asla kabul etmeyeceklerini açıklamıştır.[1133] Halka verdiği vaatleri yerine getirmek için işe koyulan Makarios öncelikle İngiliz idaresine karşı sert uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca İngiliz idaresi kendi aleyhlerinde kilisede vaaz vermeyi bütün piskoposlara yasaklamıştı, ancak o zamana kadar uyulan bu kural Makarios ile birlikte bozulmuş ve Makarios kilisede İngiliz karşıtı vaazlar vermeye başlamıştı. Nitekim Makarios kendisi ile yapılan bir gazete röportajında; "İngilizler ile kalıp zengin bir hayat yaşamaktansa, Yunanistan ile birleşip fakir bir hayat yaşamayı tercih ettiklerini ve İngilizler'in çok yanlış bir anayasa teklifinde bulunduklarını ve bu anayasanın asla kabul edilmeyeceğini, bundan sonraki süreçte ise Enosis girişimlerinin daha hızlı ilerleyeceğini" açık ve net bir şekilde ifade etmiştir.[1134]

Makarios Başpiskopos seçildiğinde ada içerisindeki en büyük rakibi ise AKEL'di. Nitekim AKEL ekonomik olarak üstünlüğü elinde tuttuğu gibi, ticaret üzerinde de etkiliydi ve önemli ticari birlikleri kontrol altına almıştı. Ayrıca AKEL Enosis'in de savunucusu olduğunu duyurmuş ve bu konuda kilisenin önüne geçmişti. Makarios ise öncelikle Enosis'in liderliğini eline almalıydı ve bu konuda yoğun mücadele verecekti. Makarios Enosis üzerinde komünist AKEL partisinin etkisini kırmak için, ilk olarak müzakerelere gitme yolunu tercih etmişti. AKEL'in en büyük hedefi ise Kıbrıs adasından başlayan bir kominist hareketi Yunanistan'da da devam ettirebilmekti. Ancak Makarios AKEL'in bu politikası karşısında, Yunanistan'daki milliyetçi hükümetin desteğini alma yoluna gitti ve görüşmeler başlattı. Makarios'un başarılı girişimleri karşısında ise AKEL işbirliği yapmak zorunda kaldı. Böylece Makarios Enosis liderliğini ele geçirdi ve toplum genelinde "sarsılmaz bir güç, önemli bir lider" olarak ön plana çıkmıştı.[1135] Enosis için işbirliği yapan komünist AKEL ile sağcı kilise, bu sefer de İngiliz yönetimi için büyük bir tehlike oluşturmaktaydı.[1136]

13 Mart 1951'de Atina'ya giden Makarios, üniversite ve politeknik öğrencilerinin düzenlediği büyük bir mitingde konuşma yapmış ve Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhakı hususunda İngiltere ile görüşeceğini ve eğer İngiltere ilhakı reddederse BM'ye başvuracağını belirtmişti. 27 Mart'ta ise Atina'daki İngiliz Büyükelçiliğini ziyaret eden Makarios, Büyükelçiden 1950 plebisit sonuçlarını

[1132] Enosis Andı şu şekildeydi: "Ulusal özgürlüğümüzün gerçekleşmesi için çalışacağıma ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi politikasından asla vazgeçmeyeceğime ant içerim."

[1133] Crawshaw, **The Cyprus Revolt, An Account of The Struggle for Union with Greece,** s. 50.

[1134] George Weller, "The Island Everyone Wants", **The Saturday Evening Post**, (19.03.1955), s. 107; "Murray and Cyprus Set Several Firsts Tonight", **The Salt Lake Tribune**, (19.03.1955), s. 22.

[1135] "Problem of Cyprus: Prosperity and a Desire for Union with Greece", **The Times**, (29.05.1952), s. 7.

[1136] "Ban on Meetings in Cyprus", **The Times**, (11.01.1952), s. 3; "Ban Cyprus Meeting", **The Ottawa Journal**, (11.01.1952), s. 1; "Permitted Meeting Now Banned", **The Guardian**, (11.01.1952), s. 10; "Ban Cyprus Meeting", **The Bingham Bulletin**, (11.01.1952), s. 1.

kabul etmelerini ve adanın Yunanistan'a ilhakını istemişti. Ancak Büyükelçi bu konu hakkında konuşma yetkisi olmadığını ve herhangi bir cevap veremeyeceğini Makarios'a izah etmişti.[1137]

Plebisitin ikinci yıldönümünün kutlanması için Makarios Rum halkını 13 Ocak 1952'de düzenlenecek olan mitinge çağırmış ve plebisitin Enosis için bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştir. Kıbrıs Valisi Wright ise 11 Ocak'tan 15 Ocak'a kadar yapılacak bütün toplantı, miting ve gösterileri yasaklamış ve adanın her tarafında geniş ölçüde güvenlik tedbirleri almıştı.[1138] Bunun üzerine Kıbrıs Rumları 13 Ocak Pazar günü Lefkoşa'da Ay Fanaromeni kilisesinde toplanarak plebisitin ikinci yıldönümünü, siyasi nutuklar ile kutlamışlardı. Makarios kilisede verdiği nutukta İngiltere'ye karşı verilen mücadelenin "sert ve çetin olacağını" belirttikten sonra şöyle demiştir: "Kuvvetli mücadelemizde esareti üzerimizden atmaya kat'i karar verdiğimizi bizi idare edenlere anlatmalıyız." Ayrıca Makarios bütün gençleri de bu mücadeleye davet etmiş ve 1952 yılının gerek adada, gerekse ada dışında Kıbrıs için büyük bir mücadele yılı olacağını ifade etmiştir.[1139] Makarios Kıbrıs Rumlarının bu mücadele sürecinde hapisten veya sürgün cezalarından korkmamaları konusunda da uyarıda bulunmuştur.[1140]

25 Nisan 1952'de Lefkoşa büyük kilisesinde Milli örgütlere bağlı olan 600 delegeye bir konuşma yapan Makarios şöyle demiştir:

> Yunanistan Kıbrıs meselesini BM gündemine taşımazsa, umutsuzluğa kapılmayacağız ve mücadelemizi başka yollarla arayacağız. İngiliz yönetiminin devamını kabul etmeyecek, Yunanistan ile birleşmek için elimizden geleni yapacağız. Atlantik ve İnsan Hakları Sözleşmesi'nde özgürlük ilkesi vurgulanırken, kölelik rejimini devam ettirmeyeceğiz.[1141]

Böylece Makarios Yunanistan'ın konuyu daha aktif bir şekilde ele almasını, Kıbrıs sorununu BM'ye götürmesini ve self determination hakkının kendilerine de tanınmasını istediklerini ifade etmekteydi. Enosis peşinde koşan Makarios 27 Nisan 1953'te Vali Wright'e bir mektup göndererek; "ada halkının % 80.2'sini oluşturan Kıbrıslı Rumların self determination'u kullanarak, Yunanistan ile birleşmek istediklerini tekrarlamış ve 1950'de yapılan plebisit sonucuna göre Rumların %95.7'sinin Yunanistan'la birleşmek istediklerini ancak bu sonuçları İngiliz idaresinin kabul etmediğini ve Rum halkının iradesine saygı göstermediğini belirtmiş ve yeni bir plebisit yapılmasını"

[1137] Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 1998, s. 2-4.

[1138] "Ben Vali Wright Toplantılar, Mitingler ve Tezahürat Kanunu'nun 8'inci maddesi ile bana verilen salâhiyetleri istimal ederek (her iki tarihte dâhil) 11 Ocak 1952'den 15 Ocak 1952'ye kadar Müstemleke dâhilinde tiyatro veya sinema gösterilerinden gayri umumiyetle herhangi bir toplantının tertip edilmesini bu beyanname ile men ederim." "The Assemblies, Meetings and Processions Law", **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, (10.01.1952), s. 31; "Toplantılar Yasak Edildi", **Bozkurt**, (11.01.1952), s. 1; "Kıbrıslı Piskopos'un Tahrikâtı", **Bozkurt**, (16.01.1952), s. 1.

[1139] Ahmet C. Gazioğlu, "Hangi Hürriyet", **Bozkurt**, (16.01.1952), s. 1.

[1140] "Kıbrıs Rumları Sözde Plebisitin Yıldönümünü Kutladılar", **Bozkurt**, (16.01.1952), s. 1.

[1141] "Cypriots Campaign for Union with Greece: Archbishop's Speech", **The Times**, (26.04.1952), s. 10.

önermişti. Vali mektubu Londra Sömürgeler Bakanlığı'na göndermiş ve konu Dışişleri Bakanlığı ile Sömürgeler Bakanlığı arasında tartışılmıştır. Netice olarak İngiltere'nin Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yapmayacağı ve Makarios'un önerdiği plebisitin asla kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.[1142]

Yunan Hükümeti 1950-1951 yıllarında Plastiras ve Sofokles Venizelos dönemlerinde İngiltere ile doğrudan bir uyuşmazlığa düşmekten ve Türkiye ile dostluk ilişkilerini bozmaktan kaçınmıştı. Ancak Kasım 1952 yılında Başbakanlığa gelen Mareşal Papagos, Yunanistan'ın Kıbrıs'a karşı tutumunu değiştirmiş ve Kıbrıs meselesine açık ve net bir şekilde müdahil olmaya başlamıştır. Makarios'un Atina ziyaretleri artmış ve Yunanistan'da Kıbrıs mitingleri daha tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Nitekim Makarios ile Papagos ortak bir kararla, İngiltere'ye Enosis'i kabul ettirmek için konuyu uluslararası platforma taşımaya ve BM'ye başvurmaya karar vermişti. Ancak alınacak herhangi bir olumsuz cevap karşısında adada şiddete başvurulacağı üzerinde de durulmuştu.[1143]

1950 plebisit sonuçlarının İngiliz Hükümeti tarafından kabul edilmemesini protesto etmek ve Enosis istemlerini bütün dünyaya duyurmak isteyen Makarios, Haziran 1953'te Lefkoşa Stadyumu'nda büyük bir açık hava mitingi düzenlemeye karar vermişti. Ancak İngiliz Vali'nin karşı çıkması üzerine miting Ay Fanaromeni kilisesinde dini ayin kisvesi altında, sağcı ve solcu bütün kuruluşların katılımıyla büyük bir toplantı şeklinde geçmiştir. Toplantıda konuşan Makarios İngilizlerin İnsan Hakları Bildirgesi'ne uymadığını, Enosis konusunun BM'ye götürülmesi gerektiğini, özgürlük ve Yunanistan'la birleşmekten başka bir hedefleri olmadığını ifade etmiştir.[1144]

10 Ağustos 1953'te Makarios BM'ye bir dilekçe göndererek "self determination" hakkının Kıbrıs halkına da tanınması için İngiltere'nin uyarılmasını istemiştir. Kıbrıs meselesi ve Makarios'un dilekçesini değerlendiren Yunanistan'ın BM Delegesi Aleksi Giru, Kıbrıs halkının dörtte üçünün ilhakı istediğini ve bu konunun İngiltere ile Yunanistan arasında görüşülmesi gerektiğini ifade etmiştir.[1145] Makarios Yunan Başbakanı Papagos'a bir mektup yazarak, BM'den böyle bir istekte bulunmaya ve destek istemeye hakları olduklarını, Kıbrıs'ın özerk yönetim veya bağımsızlık değil, Yunanistan'la birleşmeyi istediğini, bunun için de kendilerini desteklemelerini istemiştir. Bu mektubun ardından Papagos Kıbrıs için İngiliz yetkililerle konuşmaya karar vermiş ve Papagos'un beklediği fırsat İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Atina'yı yaptığı bir ziyaret sırasında gerçekleşmiştir.

[1142] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 8-9.

[1143] Gürhan Yellice, **İngiltere'nin Kıbrıs Politikası 1950-1960**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2011, s. 58.

[1144] "Kilisenin Taşkınlığı", **Bozkurt**, (29.06.1953), s. 2.

[1145] "Kıbrıs Meselesi ve Yunan Delegesinin Beyannatı", **Bozkurt**, (28.09.1953), s. 1.

22 Eylül 1953'te Atina Konsolosluğu'nda Anthony Eden ve Papagos arasında yapılan bir görüşmede Papagos Enosis konusunu açarak, Kıbrıs adasının egemenliği hususunda değişiklik yapılması gerektiğini gerekçeleri ile birlikte Eden'e sunmuştur. Eden ise Kıbrıs'ın hiçbir zaman Yunanistan'ın bir parçası olmadığını, İngiliz Hükümeti'nin gündeminde Kıbrıs diye bir sorun bulunmadığını söyleyerek konuyu kapamıştır.[1146] Ayrıca Eden İskenderiye ve New York'ta da Yunan vatandaşlarının bulunduğunu, Yunanistan'ın onlar için de Enosis talebinde mi bulunacağını sorarak, konuyu farklı bir boyuttan değerlendirmiştir.[1147] Eden'in bu sert ve anlaşmaya yanaşmayan tavrı Yunan Hükümeti üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Papagos ise kendi görüşlerinin Eden tarafından dinlenmediğini belirtmiş ve bunun üzerine de Yunanistan'ın Kıbrıs adasına uyguladığı politikayı tamamen değiştirmiştir.[1148]

Makarios Enosis konusunda ABD'nin de desteğini almak için New York'a giderek, ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşmelerde bulunmuştu. Makarios yaptığı görüşmede şu konular üzerinde durmuştu; "Kıbrıs meselesini 1953 yılı BM Genel Kurul toplantısına götüreceklerini ve BM'den Kıbrıs'ta bir plebisit düzenlenmesini isteyeceklerini; Kıbrıs halkının Enosis istediğini, adadaki Türklerin muhalefet etmesinin herhangi bir öneminin olmadığını; Kıbrıs adasının Yunanistan'la birleştiği takdirde Müttefikler için iyi bir askeri üs durumuna geleceğini; eğer adada mevcut statüko devam ederse komünistlerin hem Amerika hem de İngiliz emperyalizmi aleyhinde kışkırtmalarda bulunma fırsatı elde edeceklerini" belirtmişti. Ancak ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Makarios'un Kıbrıs konusunu BM'ye getirme fikrine şiddetle karşı çıkmış ve İngiltere'nin ada statükosunda bir değişiklik yapma niyetinde olmadığını Makarios'a bildirmişti.[1149] Şubat 1954'te Papagos ile Makarios arasında yapılan görüşmeler neticesinde, Papagos Kıbrıs meselesinin 1 Eylül 1954 tarihine kadar İngiltere ile Yunanistan arasında görüşülmeye başlanmaması durumunda, konunun BM'nin Eylül ayındaki toplantısına kesin suretle götürüleceğini ifade etmiştir.[1150]

4.3.2. Avam Kamarası'nda Yunanistan ve Kıbrıs Gündemli Tartışmalar

12 Mayıs 1954'te Avam Kamarası'nda Kıbrıs meselesi hakkında yapılan tartışmalar sırasında İşçi Partisi Milletvekili Edward Mallalieu Kıbrıs'ın statüsü ile ilgili olarak nasıl bir yol takip edileceği sorusunu İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'a yöneltmiştir. Bakan Lloyd ise; İngiliz Hükümetinin daha öncesinde de defalarca söylediği gibi adanın egemenliği konusunda herhangi bir

---

[1146] "Greek Intentions on Cyprus", **The Guardian**, (22.09.1953), s. 7; "Kyrou Backs Union of Cyprus and Greece", **The Hartford Courant**, (22.09.1953), s. 34; Doros Alastos, **Cyprus Guerilla: Grivas, Makarios and the British**, Heinemann Press, London, 1960, s. 42; Yellice, a.g.e., s. 61.

[1147] Robert F. Holland, a.g.e., s. 32.

[1148] Stephen G. Xydis, **Cyprus: Conflict and Conciliation: 1954-1958**, Ohio University Press, Columbus, 1967, s. 61.

[1149] "Amerika Kıbrıs Meselesinin Gündeme Alınmasına Tarftar Değildir", **Bozkurt**, (05.10.1953), s. 1; "Amerikan Delegesiyle Görüştü", **Bozkurt**, (26.10.1953), s. 1.

[1150] Yellice, a.g.e., s. 62.

değişiklik yapmayacağını, 1948 yılında belirli koşullara dayandırılarak hazırlanan anayasanın, tekrar düzenlenerek sunulacağını ve İngiltere'nin Yunanistan ile müzakere yapmak gibi bir niyeti olmadığını belirtmişti.[1151]

19 Temmuz'da Avam Kamarası'nda tekrar Kıbırs adasının geleceği yönünde yapılan tartışmalarda Edward Mallalieu bu kez Parlamento üyelerine Yunan Hükümetinin Kıbrıs sorununu BM'ye taşıması yönündeki kararlılığı karşısında İngiltere'nin ne yapacağını sormuştur. Dodds Parker ise BM Sözleşmesi'nin 2 (7)'si incelendiğinde BM'nin, BM'ye üye bir devletin iç hukukunu tartışmaya açma yetkisi bulunmadığı cevabını vermiştir. Bunun üzerine Edward Mallalieu konunun uluslararası bir hale gelmeden Yunanistan ile arasında çözülmesinin imkânı olup olmadığını, Yunanistan'ın ada üzerinde İngiltere'ye askeri üs teklifinde bulunduğunu, halkın çoğunluğunun İngiltere'nin egemenliğini istemediğini ve bu durumda İngiltere'nin buradan ne gibi bir fayda sağlayabileceğini sormuştur. Soruyu cevaplayan Dodds Parker İngiltere Hükümetinin adanın geleceğini Yunanistan'a danışarak oluşturmak gibi bir niyetinin olmadığını, ayrıca Yunanistan'ın İngiltere'nin bir iç meselesi sayılan Kıbrıs'a karışma yetkisinin bulunmadığını ifade etmiştir.[1152] Aslında İngiltere Yunanistan'ın konuyu BM'ye getirmesinin kendileri için herhangi bir sıkıntı oluşturmayacağını bilmekteydi. Ancak İngiltere adada Kıbrıslı Rumların bir ayaklanma çıkarmaması için, yeni bir anayasal öneri ile durumu kontrol altına almak niyetindeydi.[1153]

28 Temmuz 1954'te Avam Kamarası'nda Kıbrıs gündemli yapılan uzun bir tartışmada, Kıbrıs için yeni bir anayasa hazırlanması ve özerk yönetime geçilmesi üzerinde durulmuştur. Sömürgeler Bakanlığı'na bağlı Devlet Bakanı Henry Hopkinson Kıbrıs halkı ile işbirliği çerçevesinde özerk yönetimin adım adım uygulanacağını, ancak Kıbrıs'ın egemenliği üzerinde herhangi bir değişimin yapılmayacağını, sadece bir koloni ne kadar bağımsız olabilirse o kadar bağımsız olabileceğini ifade etmiştir.[1154] Parlamento üyesi olan Macpherson ise Kıbrıs halkına görüşlerini demokratik bir anayasa ile özgürce ifade edebilme fırsatını vereceklerini ve bunun için de ilk adımı atmaya hazır olduklarını, ancak İngiliz Hükümetinin bu iyi niyetini suistimal etmeye çalışan komünist parti ve Ortodoks kilisesinin bu anayasaya karşı çıktığını belirtmiştir. Ayrıca Macpherson komünist partiler ve kilisenin belirli bir amaç etrafında birleşseler bile, onlara adaya egemenlik verilmeyeceğinin tekrar tekrar bildirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.[1155]

[1151] **Hansard Deb**, 12 May 1954, Vol: 527, C: 75W; "Status of Cyprus", **The Times**, (13.05.1954), s. 3.

[1152] **Hansard Deb**, 19 July 1954, Vol: 530, C: 968-9; "Status of Cyprus", **The Times**, (20.07.1954), s. 6.

[1153] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 530-532.

[1154] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 531-532; William Roger Louis, **The British Empire in The Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, The United States, and Postwar Imperialism**, Oxford University Press, London, 1986, s. 206; Farid Mirbagheri **Cyprus: International Peacemaking**, Routledge Press, New York, 1998, s. 14.

[1155] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 530-532.

İşçi Partisi Milletvekili Edward Mallalieu İngiliz Hükümetinin Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'in savunması için elinde tutmanın hükümete fayda sağlayacağından şüphesi olduğunu, ayrıca Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakıldığı takdirde Yunan Hükümetinin İngiltere'ye zaten istediği yerde askeri üs vereceğini belirtmişti. Mallalieu'ya göre Kıbrıs halkının meşru istekleri önemliydi ve İngiltere ile Yunanistan arasındaki dostluğun sürmesi için de Kıbrıs halkına istediği verilmeliydi.[1156]

Tartışmalar devam ederken diğer bir parlamento üyesi W. T. Atiken, Edward Mallalieu cevap olarak İngiltere'nin Kıbrıs adasından çekilmek istememesinin ilk nedeninin güvenlik olduğunu ve hiç kimsenin küçük bir adada başkasının egemenliği altındaki bir üs ile güvende olamayacağını belirtmiştir. Atiken Kıbrıs'ta yaşayan insanların refahının da düşünüldüğünü ve Yunanistan'da yaşayan insanlara göre, ada halkının refahının gayet iyi seviyede olduğunu, ancak Kıbrıslı Rumların bu durumu bir türlü kabul etmediğini ileri sürmüştür. Ayrıca Atiken tanınmış Rumlardan birinin Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM'ye götüreceğini duyunca, adadaki mal varlığını Kıbrıs'tan alıp İngiltere'ye taşıdığını iddia etmiş ve bu durumun da gayet çelişkili olduğu üzerinde durmuştur.[1157]

Atiken, Kıbrıslı Rumların Enosis'i gerçekleştiği takdirde maddi durumlarının kötüleşeceğini anlamadıklarını, Enosis'e oy veren bir Kıbrıslı çiftçi veya işçinin yaşam koşullarının Yunan egemenliği altında çok daha kötüye gideceğini fark edemediklerini ve bunun sebebinin de Enosis isteklerinin artık 200 yıldır süren bir gelenek haline geldiğini sözlerine eklemiştir.[1158] Yapılan plebisite de değinen Atiken, kilise tarafından yapılan plebisitlerin asla kabul edilmeyeceğini, yerel yönetim tarafından uygulanan plebisitin tek taraflı baskı ile yapıldığını ve bu yüzden de kilisenin seçimler için uygun bir yer olmadığını belirtmiştir.[1159]

Parlamento üyelerinden R. H. S. Crossman ise diğer parlamento üyelerinden farklı olarak yapılan plebisit ile Kıbrıs halkının %95'inin Enosis istediğini ve onlara kendi kararlarını verebilme şansının tanınması gerektiğini ileri sürmüştür. Ardından yapılacak olan anayasa üzerinde duran Crossman, 5 yıl önce hiç kimseye hitap etmeyen bir anayasa hazırlandığını ve reddedildiğini, ayrıca bu anayasanın Enosis'i daha da körüklediğini ve şimdi yapılması düşünülen anayasanın da bir fayda sağlamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca İngiltere'nin birkaç yıldır Kıbrıs için faydalı işler yaptığını, ancak nüfusun büyük bir kısmının Yunanistan ile birleşmeyi istediğini ve insanların bazen maddi avantajlardan ziyade özgürlüğü tercih ettiğini belirtmiştir.[1160] Parlamento üyelerinden Grifiths yeni

[1156] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 535-537.

[1157] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 540.

[1158] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 538.

[1159] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 540.

[1160] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 545-546.

bir anayasanın Kıbrıs'ta 6 ya da 12 ay içerisinde herhangi bir soruna çözüm getirmeyeceğini ve bu yüzden de Kıbrıs halkının yeni bir anayasa istemediklerini ifade etmiştir.[1161]

Muhalefet milletvekillerinin eleştirileri üzerine Sömürgeler Bakanı Oliver Lytelton bir konuşma yapmıştır. Lytelton tartışmalar sırasında hiç kimsenin Türkiye'den bahsetmediğini ve Doğu Akdeniz'in savunmasında Türk görüşü ve Türkiye'nin birincil öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Sömürgeler Bakanı konuşmasının devamında şöyle demiştir:

> Doğu Akdeniz'in güvenliği Kıbrıs'ta egemen gücümüzün korunmasından geçmektedir. Bazı milletvekillerinin iddia ettiği gibi adayı Yunanistan'a verelim ve bize zaten askeri bir üs verecek durumu, güvenliğimiz için son derece tehlikeli bir durumdur. Böyle bir durumda adadaki egemenliğimizden söz edemeyiz. Her ne kadar istense de dünya durumunda bu aşamada Kıbrıs'a dış ilişkileri ve savunması üzerinde tam kontrol vermek mümkün değildir. Yapmak istediğimiz şey Kıbrıs'a en iyi özerklik ölçüsünü vermektir. Ancak Kıbrıslıların ve Akdeniz güvenliğinin sağlanması için Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini düşünemeyiz. İngiliz Hükümeti ne kadar dost olursa olsun hiçbir yabancı güce bir İngiliz kolonisinin egemenliğine karışma hakkını vermemektedir. Bu durum Kıbrıs ve diğer İngiliz toprakları için de geçerlidir. Anlaşma ile yapılamayan şey, şu anda halk tarafından tek taraflı eylem olarak bilinen şeyle yapılmalıdır. Bu Yunanca konuşan ve Türkçe konuşan Kıbrıslıların kendi işlerinin yönetimindeki temsilini genişletme girişimidir. Bunu Kıbrıs'ı yabancı bir iktidara teslim ederek yapmamız gerektiğini söyleyenlerin tutumu oldukça değersizdir. Kıbrıs adasını istikrarsız ama dostça bir iktidara teslim etmekten daha feci bir politika düşünemiyorum. Bunun Kıbrıs'taki herkesin yaşam standartını düşürme etkisi olacaktır. (…)[1162]

İngiliz Parlamentosu'ndaki bu tartışmalar Yunanistan'da ve Kıbrıslı Rumlar arasında sert tepkilere neden olmuştur. Yunan basını tıpkı Süveyş'te olduğu gibi İngilizler'in bir gün Kıbrıs adasından da gideceklerini yazmaya başlamıştı. Başpiskopos Makarios ise aynı gün bir demeç vererek, yeni anayasa ve özerk yönetim önerilerinin asla kabul edilmeyeceğini ve Rumların Enosis mücadelelerine daha da hızlı bir şekilde devam edeceklerini bildirmiştir.

4.4. Kıbrıs Meselesinin Uluslararası Bir Problem Haline Gelmesi

4.4.1. Yunanistan'ın BM'ye Başvurusu

Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios'un Yunan Hükümeti'ne yapmış olduğu yoğun başvurular ve baskılar neticesinde Yunan Başbakanı Papagos, Kıbrıs konusunu "self determination" istemiyle BM'ye götürmeye karar vermiştir. 4 Mayıs 1954'te İngiltere'ye bir beyanname yollayan Papagos; Kıbrıs konusunu karşılıklı müzakereler yoluyla görüşmedikleri takdirde Yunanistan'ın konuyu BM Genel Kurulu'na götüreceğini bildirmiştir. Başbakan Papagos beyannamenin devamında ise şöyle demiştir:

[1161] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 555-556.

[1162] **Hansard Deb**, 28 July 1954, Vol: 531, C: 517-71, 550-553.

> Yunan Hükümetinin takip ettiği kesin siyaset hakkında Londra'da herhangi bir tereddüt olmamalıdır. Kesin olarak şu ciheti beyan ederim ki Yunan Hükümeti Kıbrıs'ta yaşayan 400 bin Yunanlının arzularına bigâne kalamaz. Bu halk mukadderatını anavatanla birleştirmek istemektedir. Yunanistan dostane bir şekilde konuya çözüm ararken, İngiltere ile arasındaki dostluğa uyarak itidalli davranmış, fakat İngiltere bunu kuru bir "hayır" ile cevaplandırmıştır. Bu tavır devam ederse Yunan Hükümetinin konuyu BM'ye götürmekten başka çaresi kalmayacaktır. İngiltere 22 Ağustos 1954'e kadar bu konuda bir karar vermelidir. O zamana kadar tatmin edici bir cevap vermezse, Yunanistan meseleyi BM'ye bildirecektir.[1163]

Başbakan Papagos'un vermiş olduğu bu beyannameye cevap olarak 20 Temmuz'da İngiliz Dışişleri Vekâleti Sözcüsü şöyle demiştir:

> Kıbrıs meselesi İngiltere'nin dâhili bir meselesidir. İngiltere'nin içişlerine karışmaya kimsenin hakkı yoktur. BM bu meseleyi görüşmeye yetkili değildir. Her ne kadar Yunanistan İngiltere'nin yakın dostu olsa da Kıbrıs adası üzerinde hak iddia ederek kâh ikili görüşmelerin yapılmasını, kâh BM'ye müracaat edeceğini ilan etmesini biz de hayretle karşılıyoruz. Yunanistan'ın Kıbrıs'ın statüsü hakkında söz söyleme hakkı yoktur. Yunanistan bu sevdadan vazgeçmelidir.[1164]

İngiltere, Yunanistan'a BM'ye başvursa bile bir sonuç alamayacağının mesajını açık ve sert bir şekilde vermekteydi. İngilizlerin bu tavrı üzerine Makarios önderliğindeki Kıbrıs Rumlarının %90'ı, 12 Ağustos'ta 24 saat boyunca *barışçıl protesto* sloganı ile iş bırakarak bir eylem gerçekleştirmişlerdi.[1165] Gerev gerekçesi olarak da İngiliz Hükümetinin adada aldığı tedbirler ve uygulamaya koyacak olduğu yeni anayasa gösterilmiştir.[1166] Ancak Kıbrıslı Rumların gerçek amacı adada kargaşa çıkararak, BM yolundaki Yunanistan'a destek olmaktı. İngiliz idaresi 2 Ağustos'ta resmi gazetede bir bildiri yayımlayarak, yazılı ya da sözlü bir şekilde Enosis'ten bahsedip, adadaki egemenliğin değişmesi için eylem ya da tahrikte bulunanlar hakkında 5 yıl hapis cezası verileceğini, bu doğrultuda yayım yapan gazetelerin ise 3 yıla kadar kapatılacağını duyurmuştur.[1167] Böylelikle İngiltere ada üzerinde tekrar bir sıkıyönetim kurmak istemişti.

Yunan Hükümeti 20 Ağustos 1954'te BM teşkilatındaki daimi elçisi Yunan Murahhası Ksanthopulos Palas, BM umumi Sekreteri Dag Hammarskjold'u makamında ziyaret ederek Kıbrıs hakkındaki Yunan müracaatını kendisine vermiştir. Başbakan Papagos'un imzasını taşıyan bu başvuruda; Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs'ın mevcut statüsü hakkında İngiltere ile bir anlaşmazlık yaşadığı belirtildikten sonra, ada halkının Yunanistan ile birleşmeyi isteyip istemediğini tespit etmek için adada yeni bir plebisit yapılması ve bu konunun BM'nin gelecek ay yapılacak olan toplantısında görüşülmesi açık bir şekilde istenmiştir.[1168]

[1163] "Papagos Kıbrıs İşini Birleşmiş Milletler'e Götürecek", **Vatan**, (04.05.1954), s. 1, 6.

[1164] "Kıbrıs Davası", **Akşam**, (20.07.1954), s. 1; "İngiltere Yunanistan'ın Kıbrıs ile Alakası Olmadığını Açıkladı", **Hürriyet**, (20.07.1954), s. 1

[1165] "General Strike in Cyprus: Protest against Laws on Sedition", **The Guardian**, (13.08.1954), s. 7; Yellice, a.g.e., s. 65.

[1166] "Sağcı ve Kızıl Rumların Dünkü Grevi", **Halkın Sesi**, (13.08.1954), s. 1, 4.

[1167] "Statement By The Attorney – General", **The Cyprus Gazette, Supplement**, (02.08.1954), s. 357-358.

[1168] "Kıbrıs'ın İlhakı İçin Birleşmiş Miletler'e Yunanistan Resmen Dün Müracaat Etti", **Hürriyet**, (21.08.1954), s. 1, 7.

Başvurudan sonra gazetecilerin sorularını cevaplayan Palamas, tek isteklerinin Kıbrıslılara kendi kendilerini idare etme hakkının verilmesi olduğunu, bu istekleri gerçekleştikten sonra da İngiltere'ye sadece Kıbrıs'ta değil, Yunanistan'da bile askeri üsler vermeye hazır olduklarını bildirmiştir.[1169] Adadaki Türklerin durumunun ne olacağı hususunda sorulan sorulara ise Palamas, Yunan Hükümetinin Kıbrıs'taki Türk ekalliyetinin mukadderatına ait olan bütün konuları, Ankara Hükümeti ile görüşmeye hazır olduğunu, ancak Kıbrıs halkının %80'inden fazlasının Rum olduğunu, %17.9'luk bir Türk nüfusunun demokratik bir sistemde çoğunluğun arzusunu engellemeye hakkı olmadığı cevabını vermiştir.[1170]

BM nezdindeki İngiliz daimi murahhası Dixon Yunan Hükümetinin bu durumunun İngiltere nezdinde büyük bir teessüf ve teessür ile karşılandığını, Kıbrıs meselesinin İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu ve dolayısıyla BM'nin karışmak gibi bir hakkı bulunmadığını önemle belirtmiştir.[1171] New York Times gazetesi de baş makalesinde Kıbrıs meselesini ele almış ve meselenin BM'ye getirilmesiyle Batı milletleri arasında huzursuzluk çıkacağını, bu sebeple de meselenin İngiltere ve Yunanistan arasında çözüme kavuşturulmasının her iki ülkenin de yararına olacağı üzerinde durmuştur.[1172] Komünizm tehdidini yakından hisseden Amerika Yunanistan'ın başvurusu karşısında daha çok çekimser kalmıştır. Ancak Amerika'nın bu tavrı Süveyş krizine kadar sürecek ve ardından Amerika'da Kıbrıs meselesine dâhil olacaktır.[1173]

Yunanistan'ın BM başvurusunun ardından Atina'da halkın büyük bir katılım gösterdiği miting düzenlenmiştir. Bütün hükümet daireleri, dükkânlar, spor meydanları ve caddeleri Yunan bayrakları ile süslenmiş ve halk büyük bir coşku içinde "Enosis, mono Enosis"[1174] nidaları atmıştır. Atina Başpiskoposu Sipiridon'un da katıldığı büyük mitinge önce bir dua ile başlanmış ve ardından Başpiskopos; Kıbrıs davasının milli bir dava olduğunu, adanın anavatana ilhakı lehindeki mücadelenin artık başladığını ve diğer milli davalarda olduğu gibi bunun da Yunan zaferiyle sonuçlanacağını içeren bir konuşma yapmıştır. Atina radyosu da Kıbrıs Rumlarına hitaben yapmış

[1169] "Kıbrıs İhtilafı", **Dünya**, (21.08.1954), s. 1, 7.

[1170] "Kıbrıs'ın İlhakı İçin Birleşmiş Miletler'e Yunanistan Resmen Dün Müracaat Etti", **Hürriyet**, (21.08.1954), s. 7; "Yunanistan Kıbrıs Davasını Nihayet Birleşmiş Milletler'e Götürdü", **Akşam**, (21.08.1954), s. 1, 2.

[1171] "Kıbrıs'ın İlhakı İçin Birleşmiş Miletler'e Yunanistan Resmen Dün Müracaat Etti", **Hürriyet**, (21.08.1954), s. 7; Yellice, a.g.e., s. 67.

[1172] "Greeks in UN Asks Cyprus Plebiscite", **The New York Times**, (21.08.1954) , s. 1-3. Benzer haberler için bkz. "Britain is on Spot in Regard to Cyprus Base", **The Daily Times**, (21.08.1954) , s. 6; "Greeks and Britsih Serap Over Future of Cyprus", **The Star Phoenix**, (21.08.1954) , s. 14; "Greeks Riot Over Cyprus Plea to U.N.", **The Daily Press**, (21.08.1954) , s. 12; "Greece to Call for Plebiscite in Cyprus", **The Manchester Guardian**, (21.08.1954) , s. 1; "Greece Hands Dispute Over Cyprus to U.N.", **The Chicago Tribune**, (21.08.1954) , s. 2; "Greece Asks Cyprus Vote", **The Baltimore Sun**, (21.08.1954), s. 9; "Greece Seeks UN Cyprus is Aid", **The Daily News**, (21.08.1954) , s. 8.

[1173] "Help for Cyprus", **The Guardian**, (24.08.1954), s. 12; "Greeks Ask Cyprus", **The Baltimore Sun**, s. 5; "Greeks Wants Cyprus", The Spokane Chronicle", (24.08.1954), s. 5; "Rise of Communism on Cyprus Reported", **The New York Times**, (24.08.1954), s. 2; "Kıbrıs ve Amerikan Görüşü", **Hürriyet**, (27.08.1954), s. 7.

[1174] Sadece Enosis

olduğu yayınında; "Kıbrıs mücadelesi başladı, kurtuluş saati yaklaşıyor." şeklinde saat başı anons yaparak, halkı daha fazla kışkırtma yoluna gitmiştir.[1175] Diğer yandan İngiliz Büyükelçiliği önüne giderek binaya girmek isteyen göstericilerle polis arasında çatışma çıkmış ve konsolosluğa atılan dinamitlerle bina camları kırılmış ve birçok kişi de yaralanmıştır.[1176] Yunanistan'daki İngiliz konsolosluğuna saldırılar karşısında İngiliz Hükümeti Yunanistan'ı protesto ederek tepkisini göstermiş, başka da bir şey yapamamıştır.[1177]

Gelişen olaylar üzerine İngiliz Hükümeti adada her türlü miting ve gösteri yapılmasını yasaklamış ve bunun üzerine Makarios, 22 Ağustos'ta Faneromani kilisesinde yaklaşık 30.000 kişinin katılımıyla büyük bir toplantı düzenlemiştir. Dini ayin kisvesi altında yapılan siyasi toplantıda konuşan Makarios, İngiliz Hükümetinin anayasal önerilerini hiçbir şeklide kabul etmeyeceklerini, adaya hiçbir katkısı bulunmayan İngiltere'nin kendilerini köle olarak gördüklerini ileri sürmüştür. Makarios konuşmasının devamında ise şöyle demiştir:

> (…) Kıbrıs'a hâkim olanlar "hürriyet" kelimesini lügatımızdan silmemizi, işaret ve boyunduruğu altında yaşamamızı kabul etmemizi ve Yunanlı olduğumuzu unutmamızı istiyorlar. Birkaç sene evveline kadar İngilizler indinde "Hürriyet" ve "Yunanistan" en mukaddes kelimelerdi. Şimdi ise bu kelimelerin Kıbrıslı Yunanlılar tarafından ağıza alınmasını, günah, suç ve ihanet sayıyorlar. Hepinizi bu mukaddes mabedin içinde ve dışında and içmeye davet ediyorum. Zito-i Ellas, Zito Enosis. (…)[1178]

Kıbrıs Türkleri'ni temsil etmekte olan Kıbrıs Milli Birlik Partisi, 100.000 Kıbrıslı Türk adına BM Umumi Sekreteri Dag Hammarskjold'a 23 Ağustos tarihli bir telgraf göndererek, Yunan Hükümetinin yapmış olduğu müracaatı şiddetle protesto ettiklerini bildirmişti. Ada genelindeki çoğu parti liderlerinin imzasını taşıyan bu beyannamede; Yunanistan'ın Kıbrıs'ın geleceğini içeren konulara karışmaya hiçbir şekilde hakkı olmadığı ve adanın Yunanistan'a ilhakına kesinlikle karşı çıkılacağı bildirilmişti. Ayrıca BM'nin Yunan idaresi altında yaşayan Batı Trakya ve On iki Ada Türkleri'nin feci durumlarını da göz önünde bulundurarak kararını vermesi istenmişti. Kıbrıs Müftüsü Mehmet Dana Efendi de Kıbrıs valisi Armitag'i ziyaret ederek, Yunan Hükümetinin şiddetle protesto edildiğini ve Kıbrıs Türklerinin haklarının korunması gerektiğini belirtmiştir.[1179]

[1175] "Atina'da Nümayişçiler Dün Polislerle Çarpıştılar", **Hürriyet**, (21.08.1954), s. 1, 7.

[1176] "Dün Atina'da 100 Bin Kişinin Katıldığı Nümayişte İngiliz Sefarethanesine Hücum Edildi Yaralananlar Oldu", **Akşam**, (21.08.1954), s. 1, 2; "Atina'da Nümayişçiler Dün Polislerle Çarpıştılar", **Hürriyet**, (21.08.1954), s. 7. Mora Pirgos'da 20 subay kanlarını aldırmış ve şişelere doldurmuştur. Bu toplanan kanları da, Churchill'e göndermek için Atina'dan yola çıkmıştır. Subaylar Kıbrıs için gerekirse kanımızı son damlasına kadar veririz mesajını İngiltere'ye vermek istemiştir. Bkz. "Atina'da Polis ve Halk Çarpıştı", **Hürriyet**, (22.08.1954), s. 7. Ancak 20 subaydan oluşan heyet Londra'da kabul edilmemiş ve görüşme talepleri reddedilmiştir. "İngiliz Büyükelçisi Yunan Subayları Kabul Etmedi", **Hürriyet**, (30.08.1954), s. 7; "Dün Yunanistan'ın Her Tarafında Mitingler Yapıldı Girit'te İngiliz Konsolosluğu'na Bomba Atıldı", **Son Telgraf**, (21.08.1954), s. 1.

[1177] "İngiltere Protesto Etti", **Akşam**, (22.08.1954), s. 2.

[1178] "Kıbrıs Türklerinin Protesto Mesajları", **Hürriyet**, (23.08.1954), s. 7.

[1179] "BM'ye Yapılan Müracaatı Kıbrıs Türkleri Protesto Ettiler", **Hürriyet**, (23.08.1954), s. 1.

Yunanistan'ın yapmış olduğu başvuru karşısında BM'deki İngiliz Delegesi bir açıklama yaparak, İngiltere'nin tarih boyunca Yunanistan'a ve Yunan milletine karşı her zaman sevgi ve dostluk duyduğunu, onların bağımsızlık yolunda verdikleri mücadeleyi takdir ettiklerini, ancak Yunan Hükümetinin İngiliz egemenliği altında bulunan bir adanın geleceğine ilişkin herhangi bir söz söyleme hakkının bulunmadığını, konuyu BM'ye götürerek de iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerine zarar verdiğini ifade etmiştir.[1180] Yunanistan ise ısrarla İngiltere'nin NATO nedeniyle güvenlik endişesine kapılmamasını ve İngiltere'ye istediği yerden askeri üs verebileceklerini açıklamaktaydı.[1181]

İngilizlerin yapmış olduğu bütün açıklamalara rağmen BM, geri adım atmamış ve Kıbrıs konusunu 24 Eylül'de 9 lehte, 3 aleyhte ve 3 çekimser oy[1182] ile Genel Kurul gündemine almaya karar vermiştir.[1183] Toplantıya davet edilen Yunan Heyet Başkanı Alexis Kyro, Kıbrıs meselesi hakkında Yunan görüşünü açıklamıştır. Kyro Yunanistan'ın İngiltere ile dostluk bağlarını zayıflatmak istemediğini, müzakere yapılması için İngiltere'ye sürekli olarak müracaat yapıldığını ancak her defasında red cevabı aldıklarını, bu sebeple BM'ya başvurmak zorunda kaldıklarını, BM Anayasası'nın 2. maddesinin 2. fıkrasına dayanarak Yunan müracaatının Genel Kurul toplantısında görüşülmesini talep ettiklerini ifade etmiştir.[1184]

Kyro'dan sonra söz alan İngiliz Devlet Vekili Selwyn Lloyd Yunan Hükümetinin yapmış olduğu müracaatı şiddetle reddetmiş ve bunun sebeplerini de şu şeklide sıralamıştır:

> Yunan Hükümeti verdiği müracaat metninde bunu açıkça belirtmemekle beraber, Kıbrıs adasının kendisine ilhak edilmesinden başka bir şey istememekte ve bu suretle İngiltere'nin iç meselelerine karışmaya kalkmaktadır. Hâlbuki BM'nin herhangi bir devletin iç işlerine karışmaya hakkı yoktur. Yunan müracaatı kabul edildiği takdirde İngiltere ile BM ilişkileri de korkarım zarar görecektir. Kıbrıs adası üzerindeki hükümranlık haklarının İngiltere'ye ait olduğu, Yunanistan ile Türkiye Devletleri'nin de imzaladıkları Lozan Antlaşması'nda kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu mesele üzerinde bir toplantı açılması Lozan Antlaşması'nı hiçe saymak anlamına gelmektedir. Kıbrıs meselesinin bu anda ortaya atılması Yakın Doğu ve Ege bölgesinin siyasi istikrarıyla sulh ve sükûnuna menfi tesir yapacak mevcut dostluk ve işbirlikleri tehlikeye düşürecek ve dünyanın bu

---

[1180] "Britain's Great Regret", **The Times**, (21.08.1954), s. 6; "Greece Seeks UN Cyprus is Aid", **The Daily News**, (21.08.1954) , s. 8; "British 'Regret' Over U.N Appeal", **The Guardian**, (21.08.1954), s. 1.

[1181] "Greece Asks Cyprus Vote", **The Baltimore Sun**, (21.08.1954), s. 9; "Greece Asks For Cyprus", **The Times**, (21.08.1954), s. 6.

[1182] Aleyhte oy verenler İngiltere, Fransa ve Avusturalya; lehte oy verenler Rusya, Çin, Çekoslavakya, İrlanda, Suriye, Birmanya, Siyam, Küba, Ekvator; çekimser oy verenler Amerika, Polonya, Hollandadır. Bkz. "Kıbrıs Davasının Gündeme Alınması Kararlaştırıldı", **Hürriyet**, (24.09.1954), s. 1; "Birleşmiş Milletler Komisyonu'nun Dünkü Kararı", **Akşam**, (24.09.1954), s. 2; "Cyprus at UN", **The Guardian**, (24.09.1954), s. 8; "UN Votes to Debate Over Quarrel Cyprus", **The Daily News,** (24.09.1954), s. 14; "Cyprus Residents Happy", **The Post Star**, (24.09.1954), s. 12.

[1183] Yellice, a.g.e., s. 68.

[1184] **United Nations General Assembley Ninth Session Official Record**, 477th Plenary Meeting, 24 September 1954, New York, s. 50-52.

> önemli sahasında vahim kargaşalıklar çıkmasına sebep olacaktır. İngiliz Hükümeti olarak adaya yeni bir anayasa getireceğiz, ancak bundan başka hiçbir türlü anlaşmaya yanaşmayacağız.[1185]

Yunan Hükümeti adına konuşan Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos ise adanın Yunanistan'a ilhak edilmesi talebinde bulunmadıklarını, sadece Kıbrıs adasına self determination hakkının verilmesini istedikleri üzerinde durmuştur. Ayrıca Stefanopulos Yunanistan'ın Lozan Barış Antlaşması kapsamında Kıbrıs'taki hiçbir hakkından vazgeçmediğini, BM sözleşmesinin 2. maddesinin 7. fıkrasına karşın, BM'nin her meseleye dâhil olabileceği 10. maddesinin de bulunduğunu savunmuştur.[1186]

Türk Delegasyon Başkanı Büyükelçi Selim Sarper ise uzun bir konuşma yaparak, İngiliz Hükümetinin tezini desteklediklerini ve bu konunun İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu ileri sürmüştür. Sarper konuşmasının devamında şöyle demiştir:

> 20 Ağustos 1954'te delegelere dağıtılan A/2703 kayıt numaralı belgede; Kıbrıs halkının kendi gelecekleri için söz sahibi olması istenirken, ardından "Kıbrıs Yunanistan'ın ta kendisidir." denilmektedir. Bu sebeple de Yunan başvurusunda, self determination ile Kıbrıs'ın Yunanistan'a istenmesi birbirine karışmış durumdadır. Kıbrıs sorunu İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında dostluk ilişkilerinin geliştiği bir dönemde ortaya atılan yapay bir gürültüdür. Bu yapay gürültü 3 memleket halkının fikirlerinde ve duygularında bazı tereddütler uyanmasına neden olacak kadar hatalı bir harekettir. Şimdi Kıbrıs hakkında bir takım iddialarda bulunuldu. Kıbrıs adası coğrafi ve tarihi özelliklerinden ötürü Anadaolu'nun bir parçası konumundadır. 307 yıl boyunca Türklerin yönetimi altında kalan bu ada, hiçbir zaman Yunan egemenliğine girmemiştir. Kıbrıslı Rumların gerçek Yunanlılıkla bir ilgileri bulunmamaktadır. Bunlar sadece Rumca konuşan Akdeniz ırkına sahip insanlardır. BM Anayasası'nın 2. maddesinin 7. fıkrasına[1187] göre bu konu BM gündeminde görüşülemez. Bu nedenle de İngiltere'nin bir iç meselesinin BM toplantısında görüşülmesini büyük bir şaşkınlıkla karşılamaktayım. Diğer yandan söz konusu maddenin ihlal edilmesi, örgütün prestijini bozduğu gibi devletlerin örgüte olan güvenini de sarsmaktadır. Her dava doğru bir şekilde ele alınmadığı sürece, meydana gelecek hatalar açık ve nettir.[1188]

Sarper daha sonra Yunanistan'ın asıl amacının Enosis olduğunu ileri süren bir konuşma yapmış ve şöyle demiştir:

[1185] **United Nations General Assembley Ninth Session Official Record**, 477th Plenary Meeting, 24 September 1954, New York, s. 53-55; "Britain to Boycott Debate on Cyprus", **The Guardian**, (25.09.1954), s. 1; "UK to Boycott UN Debate on Cyprus", **The Ottawa Journal**, (25.09.1954), s. 5; "First Boycott at UN Debate", **The Pitsburgh Post**, (25.09.1954), s. 2; "Britain to Shun Cyprus Debate", **The Morning News**, (25.09.1954), s. 4; "Debate on Cyprus British to Boycott", **The Times**, (25.09.1954), s. 2.

[1186] Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos'un konuşmasının detayları için bkz. **United Nations General Assembley Ninth Session Official Record**, 477th Plenary Meeting, 24 September 1954, New York, s. 56-58.

[1187] "BM sözleşmesinin hiçbir hükmü, BM'ye dâhil olan herhangi bir ülkenin iç işlerine karışmaya veya böyle bir konuyu çözmek için BM'ye sunma isteminde bulunmaya yetkili kılamaz." Detaylı bilgi için bkz. **United Nations Documents 1941-945**, s. 9-10; Morton, **Atlantic Meeting**, s. 182-183; **Making The Peace Treaties 1941-1947**, s. 1-3; Wilson, **The First Summit Roosevelt and Churchill at Placentia Bay 1941**, s. 173-203; "Atlantic Charter New Magna Carta", **The Gateway**, (21.11.1941), s. 1.

[1188] **United Nations General Assembley Ninth Session Official Record**, 477th Plenary Meeting, 24 September 1954, New York, s. 58-59; "Cyprus at U.N", **The Guardian**, (24.09.1954), s. 8; "UN Votes to Debate Over Quarrel Cyprus", **The Daily News,** (24.09.1954), s. 14.

> Yunanistan delegasyonu ve başkaca bir takım cemiyetler tarafından dağıtılan propaganda broşürlerinden görerek bugün muhakkak hatırladığınız Rumca bir kelime vardır; "Enosis." Bu kelimeyi İngilizce lisanında "Union" olarak tercüme etmek mümkündür. Fakat Enosis'in tam ve hakiki karşılığı Almanca "Anschluss" kelimesidir. Demagojik mahiyeti, ruhu ve gizlediği maksat itibariyle bibaht (Unfortunate) "Anschluss" kadar insanın içine endişe veren bir kelimedir. Hırsa mı yoksa heyecana mı dayandığını tahminde aciz olduğum bu nevi teşebbüsler insanın aklında ne kadar acı hatıralar uyandırıyor. (…)[1189]

Selim Sarper konuşmasının devamında adadaki Türklerin durumundan bahsetmiş ve 100 binden fazla Türk'ün Enosis'e karşı olduklarını vurgulamıştır. Kıbrıs'ı çeşitli nedenlerden ötürü terk eden 300 binden fazla Türkün bulunduğuna değinen Sarper, Kıbrıs'ta yapılacak bir statüko değişikliğinde onların da oylarının alınması gerektiğini ifade etmiştir. Sarper konuşmasının sonunda ise, Türkiye kamuoyunun ve basınının Kıbrıs meselesini büyük bir duyarlılık ve heyecanla takip ettiğini, herhangi bir nedenle ve her ne şekilde olursa olsun Kıbrıs'ın geleceği söz konusu edildiğinde, Türkiye'nin işbirliği ve rızası alınmadan alınan kararların asla kabul edilmeyeceğini vurgulamıştır.[1190]

İki saat süren oturum tartışmasından sonra, yapılan oylama neticesinde 30 lehte, 19 aleyhte ve 11 çekimser oy[1191] ile konunun BM Genel Kurul gündeminde görüşülmesine karar verilmiştir. İngiliz yetkililer ise; "her şeye rağmen meselenin Genel Kurul'da görüşülmesi durumunda, müzakereleri terk edeceklerini" ifade etmişlerdir.[1192] BM'nin konuyu Genel Kurul'da görüşme kararının ardından Kıbrıslı Rumlar ise ada genelinde saatlerce kilise çanları çalmış ve her yeri Yunan bayrakları ile donatmıştır. Ayrıca Rumlar sokaklarda da Enosis sloganları atarak kutlamalar yapmışlardı.[1193] Makarios ise 29 Eylül günü Lefkoşa Belediye Başkanı Dervis ile birlikte New York'a gitmek için yola çıkmıştır. Makarios öncelikle Rodos'a, ardından Atina'ya uğramıştır. Atina'da Papagos ile görüşmelerde bulunan Makarios, Yunan Başbakanı Papagos'tan yeni talimatlar aldıktan sonra New York'taki Kıbrıs heyetinin başına geçmek için hareket etmiştir.[1194]

Atina radyosunda konuşma yapan Başbakan Papagos son durumla ilgili olarak şöyle demiştir: "BM Gündem Komitesi'nin Kıbrıs meselesini ele alması kararı milletlerin BM teşkilatına olan

---

[1189] **Ayın Tarihi**, Sayı: 253, Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, Aralık 1954, s. 110-123.

[1190] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 38.

[1191] Lehte oy verenler Ekvator, Mısır, Yunanistan, Sovyet Rusya, El Salvador, Endonezya, İsrail, Lübnan, Meksika, Suudi Arabistan, Suriye, Tayland, Uruguay, Ukrayna, Afganistan, Yugoslavya, Çin, Küba, Çekoslavakya, Filipinler, Polonya, Nicaragua, Costa Rica, Burma, Yemen, Haiti, Honduras, Iceland, Guatemala, Beyaz Rusya; aleyhte oy verenler, Fransa, Liberya, Lüxemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Paraguay, Peru, İsveç, Türkiye, Güney Afrika, İngiltere, Kuzey İrlanda, Avusturalya, Belçika, Kanada, Şili, Danimarka, Colombia, Dominik; çekimser oy verenler Ethiopia, Hindistan, İran, Irak, Pakistan, Panama, America, Venezuela, Arjantin, Bolivia, Braziya. **United Nations General Assembley Ninth Session Official Record**, 477th Plenary Meeting, 24 September 1954, s. 60.

[1192] **Ayın Tarihi**, Sayı: 250, Eylül 1954, s. 182.

[1193] "Kıbrıs'taki İlhakçı Rumlar Çılgına Döndüler", **Hürriyet**, (25.09.1954), s. 1, 7.

[1194] "Kıbrıs'ta İlhakçı Rumların Taşkınlığı Son Haddinde", **Hürriyet**, (30.09.1954), s. 1, 7.

güvenini takviye etmiştir. Milletlerin kendi mukadderatları hakkında bizzat karar verme haklarının Kıbrıslı Yunanlılara da tanınması için Yunanistan sonuna kadar mücadele edecektir." Yunan Meclisi'ndeki milletvekilleri ise adanın yakında anavatana ilhakı haberinin de meclise bildirilmesini Papagos'tan talep etmiştir.[1195] BM'nin bu kararı karşısında Kıbrıs Türk Birliği Partisi, BM'ye bir protesto telgrafı çekerek gelişen olayların adadaki 100 bin Türkü manevi bakımdan yıkıma uğrattığını ve bunun yanı sıra Kıbrıslı Türkler için büyük bir tedirginlik oluşturduğu belirtmişti.[1196]

15 Aralık'ta BM gündeminde olan Kıbrıs meselesi tekrar tartışmaya açılmıştır. Yeni Zelanda Delegesi Knox Mundo şöyle demiştir:

> (…) Yunan temsilcisinin son açıklamasında Yunanistan'ın Kıbrıs ile birlik oluşturma iddiası oldukça açıktı. Bay Kyrou'nun tırnak dışında Enosis kavramına çok az değinmiş olması bizim için önemliydi. Yunan iddiasına vurgu yapılmaması, Bay Kyrou'nun meclisin bunu kabul etme olasılığına olan güvensizliğini ortaya koydu. Yunanistan Başbakanı'nın "Kıbrıs Yunanistan'ın kendisidir" ifadesi, Kıbrıs'ın Yunan egemenliği altında olması gerektiğini iddia etmekti. Bu toprak iddiası Yunanistan'ın Türkiye ve İngiltere ile olan ilişkilerine de zarar vermiştir. Komitede yapılan açıklamalardan bazıları, durumun gerçeklerini dikkate almadan yapılan açıklamalardı. (…) Bizce bundan sonraki süreçte Kıbrıs meselesi ile ilgili bir karar tasarısının kabul edilmesi uygun değildir.[1197]

Yeni Zelanda Delegesi Knox Mundo'nun teklifi, yapılan oylama neticesinde 44 geçerli, 11 çekimser oy ile kabul edilmiştir.[1198] Böylelikle BM nezdinde Kıbrıs meselesi tartışmaya açılmayacaktı.[1199] Yunan Heyet Başkanı Alexis Kyro BM'nin vermiş olduğu karar karşısında, kendileri için umut vaadeden bir sonuç olduğu açıklamasını yapmıştır. Çünkü Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM gündemine sokarak tartışmaya açması, Kıbrıs'ın İngiltere'nin bir iç meselesi olmadığını kanıtlaması bakımından önemliydi. Yunan Hükümeti için bu başvuru sadece başlangıçtı ve bundan sonraki süreçte başvuruların devamı gelecekti.

Makarios ise bu durumu her ne kadar Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın bir başarısızlığı olarak görse de en azından konunun uluslararası bir alanda tartışılmasını başarı olarak değerlendirmiş ve bu konudaki memnuniyetlerini Yunan Hükümetine bildirmişti. İngiltere ise BM görüşmelerinin ardından Kıbrıs'ta yeni bir anayasa için çalışmalara başlamış ve yeni kalkınma planları ile de

---

[1195] "Atina'da Halk Sakin", **Hürriyet**, (25.09.1954), s. 7.

[1196] "Kıbrıs'ta Vaziyet Vahimleşmeye Başladı", **Hürriyet**, (26.09.1954), s. 7.

[1197] **United Nations General Assembley Ninth Session Official Record**, First Committee 752nd Meeting, 15 December 1954, New York, s. 564-565; "New Zealand Saves The Day For Britain", **The Guardian**, (15.12.1954), s. 1; "Athens Riot on Cyprus U.S. Building Attacted", **The San Francisco Examiner**, (15.12.1954), s. 14.

[1198] **United Nations General Assembley Ninth Session Official Record**, First Committee 752nd Meeting, 15 December 1954, s. 567; "Cyprus: Debate Not Appropriate", **The Guardian**, (16.12.1954), s. 1.

[1199] "U.N. Blocks Action on Cyprus Dispute", **The Atlanta Constitution**, (16.12.1954), s. 39; "Britain Greece Vote in UN to Suspend Cyprus Issue", **The Edmonton Journal**, (16.12.1954), s. 11; "Cyprus Action Indefinitely Delayed by U.N.", **The Chicago Tribune**, (16.12.1954), s. 37.

ekonomiyi geliştirmeye, halkın refah seviyesini yükseltmeye çalışmıştır.[1200] Ancak İngiltere'nin self determination konusundaki katı tutumu Makarios ve Yunanistan'ın ikinci planı olan, şiddete başvurma yoluna itecekti.

4.4.2. İngiltere'nin Tepkisi ve Parlamento Tartışmaları

Filistin'de başlayan Yahudi isyanı ve bu isyanla birlikte Mısır'da da milliyetçi akımların yükselmeye başlaması, İngiltere'nin Mısır merkezli savunma politikasını bir çöküşe sürüklemişti. Mısır gibi önemli bir üssü kaybetmeye başlayan İngiltere için alternatif bir üs ise Kıbrıs adasıydı ve 1954 yılının başından itibaren Kıbrıs'a hava üsleri (airbase) kurulmaya başlanmıştı. Hava üssü için yüklü bir miktar yatırım yapan İngiltere, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki varlığını, petrol güzergâhı ve savunma noktalarını, haberleşme ağlarını, Mısır'ın tamamen elden çıkması durumunda Kıbrıs üzerinden sağlayacaktı. Nitekim İngilizler'in BM'ye giderken dahi ilk düşüncesi özellikle Orta Doğu'daki haberleşme ağlarının kontrolünü elde tutabilmekti. Çünkü Kıbrıs İngilizler'in Mısır ve Filistin'den sonra, Akdeniz'den Orta Doğu'yu kontrol edebilen son kolonisiydi.[1201]

İngiltere Kıbrıs üzerinde bir yandan çıkarlarını korumaya çalışırken, diğer yandan da Yunanistan ve Makarios'un Enosis konusundaki baskılarına karşı koymaya çalışmaktaydı. İngiltere için Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'tan başka güvenli bir üs olmadığı için Rumların bu istekleri kabul edilmeyecekti. 20 Ağustos 1954'te Yunanistan Kıbrıs meselesinin görüşülmesi için BM'ye resmi olarak başvuruda bulunmuştu. Bu başvuru üzerine BM'deki İngiliz Baş Delegesi ve Devlet Bakanı Selwyn Lloyd bir açıklama yaparak, Kıbrıs meselesinin kendi iç problemleri olduğunu ve bu sebeple de Yunanistan'ın ada üzerinde söz söyleme hakkı bulunmadığını ifade etmişti. Ancak İngiltere'nin Yunanistan'a yaptığı sert uyarılar, konunun BM'de görüşülmesini engelleyememiş ve Kıbrıs meselesi BM'nin gündemine 24 Eylül tarihli oturumuyla girmiştir.

Selwyn Lloyd BM'de yapmış olduğu konuşmasında Yunanistan'ın coğrafi ya da tarihi açıdan Kıbrıs ile hiçbir bağlantısının bulunmadığını, Yunanistan'ın Kıbrıs adasında yaptırmak istediği plebisitin asla kabul edilmeyeceğini, ayrıca Kıbrıs'ın statüsünün Lozan Barış Antlaşması ile belirlendiğini ve bu anlaşmayı Yunanistan'ın da kabul ettiğini ifade etmiştir. Kıbrıs meselesinin görüşülmesinin İngiliz Hükümetinin iç işlerine karışmak manasına geldiğini yineleyen Lloyd, bu meselenin farklı boyutlara çekilmemesi gerektiğinin de uyarısını yapmıştı. Ayrıca Lloyd Kıbrıs adasında iki ayrı etnik grup olan Türkler ve Rumların yaşadığını ve 100 bin Kıbrıs Türkünün Enosis'e karşı olduğunu da ifade etmişti.

[1200] "Cairo Confirms Accord", **The New York Times**, (25.11.1954), s. 14.

[1201] Louis, **The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, The United States, and Postwar Imperialism**, s 207.

Lloyd adadaki anayasal çalışmalar üzerinde de durmuş ve daha önce hiçbir devletin sunmadığı olanakları, İngilizlerin sunduğunu ve onların gelişimlerine katkıda bulunduklarını ileri sürmüştü. İngiliz Hükümetinin uyguladığı politikanın ada üzerinde yaşayan her kesim için en uygun politika olduğunu da ifade eden Lloyd, stratejik nedenlerden dolayı da adanın İngiltere'de kalması gerektiğini belirtmişti.[1202] Lloyd Yunan başvurusunun dikkate alınmamasını, alındığı takdirde de İngiltere'nin müzakerelere katılmayacağını ve verilen kararların da asla kabul edilmeyeceğini bildirmişti.[1203] İngilizler'in tehditkâr konuşmalarına rağmen BM Genel Kurul konunun BM'de açılmasına karar vermişti.

Kıbrıs meselesinin Yunanistan tarafından BM gündemine sokulmasının ardından 20 Ekim 1954 tarihinde İngiliz Avam Kamarası'nda İngiliz Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, Yunanistan dostluğunun önemli olduğunu ancak aynı şekilde Türkiye'nin dostluğunun da İngiltere için büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmişti. 28 Ekim günü tekrar toplanan Avam Kamarası'nda da yine Kıbrıs üzerine tartışmalar yaşanmıştı. Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, yapmış olduğu açıklamada şöyle demiştir:

> Yunan Hükümeti tarafından Kıbrıs sorunu BM'nin gündemine getirilmiştir. Ancak tekrarlamakta fayda gördüğüm mevzu Kıbrıs adasının 1923 Lozan Barış Antlaşması ile resmi olarak İngiliz egemenliğine girdiğidir. İngiliz Hükümeti hem adadaki mevcut nüfusun refahı ve huzuru için hem de Doğu Akdeniz'deki stratejik çıkarları için Kıbrıs adasını elinde tutmak zorundadır. İngiltere'nin politikası içte özerk yönetime doğru ileri bir adım olarak yeni anayasa çerçevesinde adada siyasi sorumluluğun gelişmesini teşvik etmektedir. (…)[1204]

Lennox Boyd'un konuşmasının ardından parlamento üyelerinden J. Griffiths, Makarios'un ve diğer Rum liderlerin daha öncelerde bir anayasa teklifini reddettiklerini ve sadece Enosis istediklerini, ancak şimdi anayasa tekliflerine biraz daha ılımlı yaklaştığını ve bu durumun da aslında önemli bir değişiklik olduğunu ifade etmişti. Ayrıca Griffiths yapılacak olan anayasanın 1948 yılında planlanan anayasadan daha liberal, daha özgürlükçü ve halkı daha çok yansıtan bir anayasa olması gerektiğini ve Kıbrıs toplum liderlerinin de katılımıyla bir konferans düzenlenip, anayasa üzerinde tartışmaların yapılmasının çok faydalı olacağını ileri sürmüştür.[1205]

Patrick Maitland ise İngiliz Hükümetinin BM'de Kıbrıs'ın egemenliği konusunda herhangi bir değişiklik yapmayacağını söylemesinin, Atlantik Antlaşması'nın maddelerinden olan "İnsanların kendi kaderini kendisi tayin etme" ilkesini yok saydığı manasına geldiğini ve bu durumun da İngiltere için tehlikeli olup olmayacağı sorusunu Sömürgeler Bakanı Lloyd'a yöneltmiştir. Bunun

---

[1202] **United Nations General Assembley Ninth Session Official Record**, 477th Plenary Meeting, 24 September 1954, New York, s. 53-55; "Britain to Boycott Debate on Cyprus", **The Guardian**, (25.09.1954), s. 1.

[1203] "İngiltere Birleşmiş Milletler'in Kararını Hükümsüz Sayacak", **Hürriyet**, (26.09.1954), s. 7.

[1204] **Hansard Deb**, 28 October 1954, Vol: 531, C: 2142-54, 2142, 2146, 2147.

[1205] **Hansard Deb**, 28 October 1954, Vol: 531, C: 2142-54, 2148.

üzerine Lennox Boyd Kıbrıs'ta self determination ilkesinin uygulanmasının oldukça tehlikeli olacağını defalarca her yerde açıkladıklarını, Kıbrıs'taki insanların işbirliği yapacaklarından emin olamadıklarını, ada üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçmenin de İngilizlerin zararına olacağı cevabını vermiştir.[1206]

Patrick Maitland: "Orta Doğu'daki stratejik çıkarlarımızı elbette düşünüyoruz ancak iki büyük dünya savaşında da cesareti ve şanını kanıtlanmış Yunan halkının dostluğunun da önemli olduğunu aklınızdan çıkarmayın." cevabını Boyd'a vermiştir. Boyd ise Yunanistan kadar Türkiye'nin de dostluğunun önemli olduğunu ve ada nüfusunun büyük bir bölümünün Türkler'den oluştuğunu kimsenin unutmaması gerektiği uyarısını parlamento üyelerine yapmıştır. Milletvekili Jeger ise özellikle anayasa üzerinde durmuş ve komünistlerin, Enosis yanlısı kişilerin ve de sağcı kesimin bir araya gelerek anayasa üzerinde ortak bir karara varabileceklerinin mümkün olmadığını, ayrıca bu kişilerin birbirleriyle çatışmaması için polis kontrolünde bulunmaları gerektiğini, böyle bir kontrolde bulunmanın da özgür bir kamuoyu tartışmasını engelleyeceğini ifade etmiştir.[1207]

Lennox Boyd ise Jegere'e cevaben şöyle demiştir: "Açıkça görüldüğü gibi valinin kanun ve düzeni sağlamak için bir sorumluluğu vardır. Bir yasa ve düzen ihlali varsa ve polis kontrolü gerektiriyorsa elbette gereken yapılacaktır. İlk görüşmelerden ve anayasanın geliştirilmesinden sonra bu tür cezai işlemlerin kaldırılması hepimizin arzusudur." Lennox Boyd konuşmasını şu şekilde tamamlamıştır:

> İleriye doğru ortak bir anayasa adımı atmakla, Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarının ırki ve dini bağlılıklarını teslim ve terk etmelerinin istendiği şekilde bir duyguya kapılmaları için hiçbir neden yoktur. Her ne olursa olsun gerek kendi kendileriyle, gerekse komşularıya barış içinde yaşayacak yolu birlikte bulmaları gerekmektedir.[1208]

4.4.3. Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Kıbrıs Türk Liderleri ile Yapılan Görüşmeler

Türkiye'nin "Kıbrıs diye bir mesele yoktur" politikasını savunduğu ve Kıbrıs için yapılan mitingleri gösterileri yasakladığı bir dönemde, Yunanistan ve Kıbrıs Rumları Enosis'i bütün dünyaya kabul ettirmek için harekete geçmişti. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios'un Yunan Başbakanı Papagos'a Kıbrıs meselesinin BM'ye götürülmesi yönünde yaptığı yoğun baskılar neticesinde, Başbakan Papagos BM'ye başvuru yapılması için yetkililere talimat vermişti.

[1206] **Hansard Deb**, 28 October 1954, Vol: 531, C: 2142-54, 2150.

[1207] **Hansard Deb**, 28 October 1954, Vol: 531, C: 2142-54, 2151-2152.

[1208] **Hansard Deb**, 28 October 1954, Vol: 531, C: 2142-54, 2153-2154.

Yunanistan'ın BM'ye 20 Ağustos 1954 tarihinde yaptığı resmi başvurunun ardından Kıbrıs Türk toplumu büyük bir endişeye kapılmıştı. Bunun yanı sıra Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da büyük mitingler ve gösteriler yapılmıştı. Bu mitinglerde sadece İngiltere aleyhine değil, Türkiye aleyhine de sloganlar atılmıştır. Türk Hükümeti ise olayı soğukkanlı ve sakin bir şekilde izlemeye devam etmiş, ancak Türk basını ve kamuoyu hükümet gibi sessiz kalamamış ve bu konuda hükümete baskı yapmaya başlamıştı. İstanbul basınından gazete başyazarları ve sahipleri 21 Ağustos'ta Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'yü bir yemeğe davet ederek, kendilerine Kıbrıs konusundaki görüşlerini sormuşlardır. Menderes ise gelişmelerin çok yakından takip edildiğini, Türkiye'nin sükûnet ve soğukkanlı davranması gerektiğini beyan etmişti.[1209] Diğer yandan 24 Ağustos 1954'te İstanbul'da Gençlik ve Öğrenci Kuruluşları, Türk basın mensupları, Kıbrıs Türk Kültür Derneği ileri gelenlerinin ortak katılımıyla büyük bir toplantı düzenlenmiştir.[1210] Toplantıda Yunanistan ve Kıbrıs adasında yapılan mitingler, Yunanistan'ın BM'ye müracaatı karşısında Türkiye'de yapılması gerekenler hakkında görüşmeler yapılmıştır. Toplantıyı Federasyon Genel Sekreteri Gürcan Kete açmış ve Kıbrıs davasının bütün Türkler için milli bir hassasiyet haline geldiğini, Türk Hükümetinin de artık Kıbrıs politikasını kesin ve net bir şekilde belirlemesi gerektiğini ifade etmiştir.[1211]

Yunanistan'ın BM başvurusunun ardından Kıbrıs Milli Birlik Partisi başkanı Dr. Fazıl Küçük 100 bin Kıbrıslı Türk adına BM Umumi Sekreteri Dag Hammarskjold'a bir telgraf çekerek, Yunan Hükümetinin bu başvurusunu protesto ettiklerini, adanın Yunanistan'a ilhakına ve plebisit yapılmasına şiddetle karşı olduklarını bildirmişti.[1212] Kıbrıs Müftüsü Mehmet Dana Efendi yapılan müracaat hakkında gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır:

> Daha evvelce de belirttiğimiz gibi adanın Yunanistan'la birleştirilmesini Kıbrıs'ta yaşayan 100 bin Türk istememektedir. Eğer bir birleşme mevzu bahis ise tarihi ve coğrafi bakımdan bağlı bulunan Türkiye'ye ilhakı lazım gelecektir. Biz Yunanlıların bu hususta iddialarını tamamen reddediyoruz. Kıbrıs Yunanistan ile birleşemez.[1213]

Türkiye'nin de desteğini almak isteyen Kıbrıs Türklerinin ileri gelen isimleri bir heyet oluşturarak Ankara'ya gitmeye karar verdiler. Bu kapsamda Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Faiz Kaymak başkanlığında, Avukat Mithat Berberoğlu, Avukat Osman Örek'ten oluşan bir heyet, 1 Eylül'de Ankara'ya gitmek için yola çıktı. Ayrıca heyet eğer gerekirse Türkiye'den sonra Londra'ya ve Amerika'ya da gitme kararı almıştı. Heyet Başkanı Faiz Kaymak Türkiye'de yapılacak görüşmeler hakkında Türk Haberler Ajansı'nın muhabirine açıklamada bulunmuştur:

[1209] "Hükümetimiz Kıbrıs İşini Yakın İlgi İle Takip Ediyor", **Hürriyet**, (22.08.1954), s. 1; "Hükümetimiz Kıbrıs Davasını Çok Titizlikle Takip Ediyor", **Son Telgraf**, (22.08.1954), s. 1.

[1210] "Kıbrıs Meselesinde Türk Gençliğinin Sesi", **Son Telgraf**, (24.08.1954), s. 1.

[1211] "Kıbrıs Meselesinde Türk Gençliği Harekete Geçti", **Son Telgraf**, (25.08.1954), s. 1, 5.

[1212] "BM'ye Yapılan Başvuruyu Kıbrıslı Türkleri Protesto Ettiler", **Hürriyet**, (23.08.1954), s. 1.

[1213] "Kıbrıs Türkleri BM'ye Protesto Telgrafı Çektiler", **Son Telgraf**, (23.08.1954), s. 1, 5.

> Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı mevzuunda anavatan hükümetimizin gösterdiği hassasiyet ve ilgi, Kıbrıs Türkleri'ne yeni bir kuvvet ve ümit aşılamıştır. Aynı ilgi ve hassasiyetin statükonun bozulması demek olan muhtariyet meselesinde de gösterileceğinden eminiz. Müdahalelerle teminat altına alınan adadaki mevcudiyetimizi ve eşit muameleyi sağlamayan bir anayasaya şiddetle muhalifiz. Gaspedilen cemaat haklarımızın bir an evvel iadesini Müstemleke idaresinden istemekteyiz. Kıbrıs Türklerinin bu görüşlerini arzetmek üzere Ankara'ya gidiyoruz. Ayrıca sosyal, ekonomik ve kültürel sahalarda kalkınmamız mevzuunda da düşüncemizi bildireceğiz.[1214]

Ayrıca Faiz Kaymak Londra'ya da gideceklerini ve orada da temaslar kurulacağını belirtmiş ve şöyle demiştir:

> Londra'da İngiliz Hükümet erkânı ile görüşerek Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını, muhtariyet verilmesini ve plebisit yapılmasını şiddetle reddedeceğiz. İngiltere Parlamentosu, Kıbrıs meşruti idare ile yönetilecek diye bir karar aldı. Bu kararın Kıbrıs Türklerinin azınlık haklarını tamamıyla garanti altına almasını şart koşacağız. Aksi takdirde kararı desteklemeyeceğiz aynı zamanda İngiliz efkâr-ı umumiyesini lehimize çevirmek için Londra'da basınla temasa geçeceğiz. Türklerin taleplerini ve noktai nazarlarını, Türk menfaat ve haklarını Rum ekseriyetine çiğnetmemek için İngiliz Hükümetinin bizi desteklemesini isteyeceğiz. Kıbrıs Türkleri Türk basınının Kıbrıs davasını ele almasından bahtiyardır. (…)[1215]

6 Eylül günü İstanbul'da Türkiye Milli Talebe Federasyonu binasında Kıbrıs Heyeti Başkanı Faiz Kaymak, Kıbrıs Komitesi üyeleri, Ahmet Şükrü Esmer ve İstanbul Milletvekili Hacapulos'un katılımıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonunda ise Kıbrıs konusunda savunulması istenilen meseleler bir muhtıra halinde hazırlanarak, Kıbrıs Heyeti'nin Londra'ya götürmesine karar verilmiştir. Buna göre; Kıbrıs Türkleri İngiltere tarafından Kıbrıs adasına verilecek yeni teşkilat kanununu ancak şu şartlar altında kabul edecekti:

1. Evkaf idaresi kayıtsız şartsız Türk cemaatine devredilecektir.

2. Türk okulları, tedrisatı Türk cemaatine devredilecektir.

3. Adanın bilumum mevzuatında bilhassa Belediye kanunlarında Türk hukuk ve menfaatlerini teminat altına alan hükümleri ilan edilecektir.

4. Mahkeme ve mesul makamlara bundan böyle nüfus oranına göre Türk memur tayini yapılacaktır.

5. Adanın her kaza merkezindeki, Kaza Mahkemelerinin hâkimlerinden en az biri Türk olacaktır.

İstanbul Rum Milletvekili Hacapulos da bir açıklama yaparak gerek Türkiye'de gerekse diğer memleketlerde kiliselerin siyaset ile uğraşmalarını tasvip etmediğini, Yunan Hükümetinin Kıbrıs

---

[1214] "Kıbrıs'tan Bir Türk Heyeti Ankara'yı Ziyaret Edecek", **Hürriyet**, (31.08.1954), s. 1, 7; "Kıbrıs'tan Bugün Bir Türk Heyeti Geliyor", **Son Telgraf**, (31.08.1954), s. 1.

[1215] "Kıbrıs Türk Heyeti Dün Ankara'ya Geldi", **Hürriyet**, (01.09.1954), s. 1.

meselesi ile ilgili takip ettiği politikanın Türkiye ile ilişkilerine zarar verdiğini ifade etmiştir.[1216] Diğer yandan Başbakan Menderes Türk gençliğinin Kıbrıs için ülkenin dört bir yanında miting yapmasını yasaklamıştı.[1217]

Kıbrıs Heyeti 14 Eylül'de Florya Köşkü'nde Başbakan Adnan Menderes ile yaklaşık bir buçuk saat süren bir görüşmede bulunmuştu. Bu görüşme süresince Kıbrıs Türklerinin durumu, Yunan Hükümetinin BM'ye müracaatından sonra İngiltere'nin tutumu ve oluşturulacak yeni anayasa hakkında konuşmalarda bulunulmuştu. Menderes Türk Hükümeti tarafından takip edilen Kıbrıs politikası hakkında heyete bilgi vererek, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının kati surette kabul edilmeyeceği hususunda da heyete teminat vermişti.[1218] 15 Eylül'de de Dolmabahçe Sarayı'nda Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşen Kıbrıs Heyeti, Bayar ile görüşmekten büyük mutluluk duyduklarını ifade etmiş ve 16 Eylül günü de Londra'ya hareket etmiştir.[1219] Heyet Başkanı Faiz Kaymak gitmeden önce basına vermiş olduğu demeçte şöyle demiştir: "İngiltere'ye Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerini müdafaa için gidiyoruz. Kıbrıs Türklerinin haklarını koruyacak esas hükümleri anayasaya ithal edilmesi ve Türklerin askıda kalan cemaat işlerinin halledilmesi şartıyla, İngilizlerin sunacağı anayasayı kabul edeceğiz."[1220]

18 Eylül'de Londra'ya varan Kıbrıs Heyeti, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunda Türk görüşlerini açıkladıktan sonra, Yunanistan'ın faaliyetlerini protesto ettiklerini belirttiler.[1221] Ardından Faiz Kaymak, ada nüfusunun beşte birini teşkil eden Türklerin böyle bir ilhakı asla kabul etmeyeceklerini, ilhak gerçekleştiği takdirde de adadaki bütün haklarını kaybedeceklerini ve bu yüzden de İngiliz idaresi altında kalmayı istediklerini ifade etmiştir. Ayrıca Faiz Kaymak ada Rumlarının ikiye bölündüğünü ve Rumların neredeyse % 60'ının komünist olduğunu, Türkler arasında ise komünist bulunmadığını, ilhakın gerçekleşmesi durumunda Kıbrıs'ta ırki ve sosyal bir istikrarsızlık olacağını, bu durumun Orta Doğu'da bile huzursuzluk yaratacağını beyan etmiştir.

[1216] "Hacapulos Kıbrıs İşinde Elen Hareket Hattını Tasvip Etmiyor", **Hürriyet**, (07.09.1954), s. 1, 7; "Kıbrıs Hakkında Alınacak Kararlar", **Vakit**, (07.09.1954), s. 1, 2; "Kıbrıs Adası Hakkında Dün Mühim Bir Toplantı Yapıldı", **Son Telgraf**, (07.09.1954), s. 1, 5.

[1217] Başbakan Adnan Menderes'in bu konudaki mesajı şöyledir: "Bu meselede başkalarında beğenmediğimiz tahriklere benzer hareketlerin memleketimizde tekrarını milli menfaatlere aykırı görüyoruz. Bu suretle de bu gibi mitinglerin akdini kat'i surette men etme kararındayız. Hükümet olarak buna kanuni hakkımız olduğu gibi, miting akdi hususunda teşebbüs eden herhangi bir cemiyetin böyle bir talep ve teşebbüste bulunmaya hakkı olmadığını da biliyoruz. Hükümet kanuna aykırı her hareketi önleyecektir." Bkz. "Kıbrıs Adası İçin miting Yapılmasına İzin Verilmiyor", **Vakit**, (09.09.1954), s. 1, 2.

[1218] "Başvekil Dün Kıbrıs Heyetini Kabul Etmiştir", **Hürriyet**, (15.09.1954), s. 1, 7.

[1219] "Bayar Kıbrıs Heyeti'ni Kabul Etti", **Hürriyet**, (16.09.1954), s. 1; "Cumhurreisi Celal Bayar Kıbrıs Türk Heyeti'ni Kabul Etti", **Son Telgraf**, (16.09.1954), s. 1

[1220] "Türk Kıbrıs Heyeti Dün Londra'ya Gitti", **Son Telgraf**, (17.09.1954), s. 1.

[1221] "İngiliz Hükümeti Kıbrıs Türk Heyeti'ne Kati Teminat Verdi", **Hürriyet**, (18.09.1954), s. 1; "İngiltere Kıbrıs'ı Terketmeyecektir", **Vakit**, (20.09.1954), s. 1.

Londra'daki görüşmelerini tamamlayan heyet 23 Eylül günü Amerika'ya hareket etmiştir.[1222] Amerika ise Kıbrıs konusunda İngiltere'yi desteklediğini açıkça bildirmiştir.[1223]

Kıbrıs Türktür Komitesi 18 Eylül günü Türkiye Milli Talebe Federasyonu binasında yerli ve yabancı basının katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Kıbrıs Türk Kurumları Başkanı Nevzat Karagil bir konuşma yaparak; Kıbrıs adasının tarihi ve coğrafi olarak Türkiye'nin bir parçası olduğunu, Yunan hâkimiyeti altında kalan Batı Trakya Türklerinin görmüş oldukları her türlü haksızlığı ve zulmü, Kıbrıs adasında yaşayan 100 bin Kıbrıslı Türk'ün de görmesine izin verilmeyeceğini, Yunanistan'ın Kıbrıs ile maddi, manevi, tarihi ve ırki hiçbir bağlantısının bulunmadığını, Yunanistan'ın birgün bu gerçeği anlayacağını umduklarını beyan etmiştir. Ayrıca Karagil, Türkiye'nin BM'nin kuruluş ideallerine sımsıkı bağlı olduğunu, sömürgeciliği asla onaylamadığını ve Kıbrıs Türklerinin'de sömürge hayatı yaşamalarına razı gelmeyeceklerini, Kıbrıs'ın birgün mutlaka Türkiye'ye dâhil olacağını, ancak o günün bugün olmadığını bu yüzden de şimdilik sakin kalınması gerektiğini ifade etmiştir.[1224]

Ankara Hükümeti BM Genel Kurulu konuyu gündemine alsa da Yunan tezinin kabul edilmeyeceğini düşünmekteydi. Çünkü Kıbrıs konusu İngiltere'nin bir iç meselesiydi ve İngilizler BM'de bütün haklarını kullanıp, Yunan tezinin kabul edilmemesini sağlayabilirdi. Diğer yandan ise Kıbrıs Türktür Komitesi bir beyanname yayımlayarak, tepkisini göstermişti. Söz konusu beyanname şu şekildedir:

> BM'de Kıbrıs meselesinin aldığı son durumun milli planda yarattığı istifhamlar giderilmeye muhtaçtır. Hadiselerin akışı Kıbrıs'taki 100 bin Türkü manevi bir yıkım tehlikesine maruz bırakmıştır. Bu ciddi tehlike anavatanın mutlak ve acil desteği ile bertaraf edilebilir. Heyecanların temkin ve itidale kaybolduğu meselelerde endişeleri münhasıran yetkili ifadelerin giderilebileceği aşikârdır. Mağlup olan İngiliz tezi bedbinliğimizin değil, yüksek itibarlı hükümetimizin tezine inancımız, ümidimizin ve tesellimizin temeli olmaktadır.[1225]

BM'nin 15 Aralık'ta verdiği karar üzerine Türkiye Milli Talebe Federasyonu da bir açıklamada bulunmuş ve şöyle demiştir:

> BM'nin Kıbrıs konusunda Yunan Delegasyonunu hezimete uğratan kararı, biz yüksek tahsil gençliği arasında bir sürpriz yaratmamıştır. Çünkü bu bizce beklenen bir karardı. Her yönden hiçbir karara istinat etmeyen Yunan iddiası, hakkın müdafaa ve hakikatin tecellisini kendisine şiar edinen BM'nin gayesi böylece bir kere daha ortaya konmuştur. Kızıl Moskova'ya bilerek veya bilmeyerek hizmet edenlerin er geç uğrayacakları akıbet elbetteki böyle bir hezimet olacaktır. Tarihten ders almayan gafiller şunu iyi bilmelidir ki Türk Milleti tarih boyunca olduğu gibi bundan

---

[1222] "Kıbrıs Türk Heyeti Amerika'ya Gidiyor", **Hürriyet**, (21.09.1954), s. 7; "Kıbrıs Türk Heyeti Amerika'ya Gidecek", **Vakit**, (21.09.1954), s. 1.

[1223] "Amerika Kıbrıs Davasında İngiltere'yi Destekliyor", **Hürriyet**, (22.09.1954), s. 1; "Yunanistan'ın Kıbrıs Meselesini BM'ye Götürmesini Amerika Tasvip Etmiyor", **Son Havadis**, (24.11.1954), s. 5.

[1224] "Günü Geldiği Zaman Kıbrıs Türk'ün Olacak", **Son Telgraf**, (17.09.1954), s. 1, 5.

[1225] "Kıbrıs Türktür Komitesi'nin Tebliği", **Hürriyet**, (26.09.1954), s. 1, 7; "Kıbrıs Türktür Komitesi'nin Beyannamesi", **Vakit**, (26.09.1954), s. 1, 2.

> sonra da yaygaracılara hiçbir zaman papuç bırakmayacak, gerekene gerktiği zaman cevabını verecektir. Bu onlara artık son ders olmalıdır.[1226]

Başbakan Adnan Menderes'in BM'nin kararına yönelik Anadolu Ajansı'na yaptığı bir açıklama da şu şekildedir:

> BM'nin Kıbrıs meselesi hakkında aldığı karar, bu hususdaki müzakereye devam olunmasının caiz görülmediğini sarahaten ifade etmekle bu işe son vermektedir. Yunan resmi makamlarının bu mesele dolayısıyla ortaya çıkan hadiselerden aramızdaki dostluğun haleldar olmaması gayret sarfettiklerini ve tedbirler aldıklarını belirten ifadelerini memnuniyetle karşılamaktayız. Bu mesele tamamen kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyor. (…)[1227]

BM'nin kararından sonra Yunanistan'da Türkiye, Amerika ve İngiltere aleyhinde binlerce kişinin katılımıyla bir takım gösteriler yapılmıştır. Göstericiler Selanık'te Atatürk'ün doğduğu evin bahçesinde bulunan Türk Konsolosluğu'nun önünde elerine aldıkları levhalarla Türkiye aleyhine sloganlar atmışlardı. Buradan da İngiltere ve Amerika Konsoloslukları'nın önüne giden göstericiler, konsolosluk binalarına girmek istemiş ancak polis tarafından engellenmişlerdir.[1228]

BM'nin kararını protesto eden Kıbrıslı Rumlar, adadaki Türkler'e saldırılara başlamıştır.[1229] 19 Aralık günü Lefkoşa'da Rumlar'la Türkler arasında bir çatışma yaşanmış ve 36 kişi yaralanmıştır. Çıkan bu kargaşanın ardından İngiliz idaresi geceleri sokağa çıkmayı, silah taşımayı ve 5 kişiden fazla kişinin bir araya gelmesini yasaklamış, yağmaya ve isyana karışanların da tutuklanacağını duyurmuştur. Ayrıca polislere, çıkan herhangi bir isyan sırasında ateş etme yetkisi verilmiştir.[1230] İngiliz idaresi adada 1931 isyanına benzer bir isyan çıkmaması için gerekli bütün tedbirleri almıştır.[1231]

[1226] "Kıbrıs Kararı Karşısında Türk Gençliği Ne Düşünüyor", **Son Havadis**, (17.12.1954), s. 3.

[1227] "Adnan Menderes'in Kıbrıs Kararı Hakkında Demeci", **Son Havadis**, (19.12.1954), s. 1.

[1228] İngiltere, Türkiye ve Amerika Konsoloslukları birçok süngülü polis tarafından çevrelenmiş ve günlerce koruma altında tutulmuştur. "Yunanistan'da Türkiye, Amerika ve İngiltere Aleyhinde Nümayişler", **Vakit**, (17.12.1954), s. 1; "Yunanistan'da Kanlı Hadiseler", **Son Havadis**, (17.12.1954), s. 1, 4. Yaşanan olaylar dünya basınında da geniş yer bulmuştur. Bkz. "U.S.A. Officers Damaged As Greeks Back Cyprus", **The Courier Journa**l, (17.12.1954), s. 20; "Students Smash up U.S. Agency Offices in Cyprus Outbreak", **The Hartford Courant,** (17.12.1954), s. 10; "Students Protest U.S. Failure To Back Cyprus Claim", **The Daily Press, (17.12.1954),** s. 1; "Demonstrations in Greece Banned Anti British Riots", **The Guardian**, (17.12.1954), s. 1; "U.S. Protests Greek Riots Over Cyprus", **The Daily Telegram**, (17.12.1954), s. 1.

[1229] Kıbrıslı Rumlar'ın attıkları sloganlar; "İngiliz'ler adadan defolup gitmeliler. Türkler bizim ezeli düşmanımızdır. Dünya Amerika'nın inhisarı altında olamaz. Kıbrıs muhakkak surette Yunanistan'ın olacaktır." Ayrıca yol boyunca Türk mağazalarına da saldırıp yağma yapmışlardır. "Kıbrıs'ta Rumların Dünkü Mitingi", **Son Havadis**, (19.12.1954), s. 1, 7.

[1230] "Lefkoşa'da Türkler ile Rumlar Arasında Çarpışmalar Oldu", **Vakit**, (20.12.1954), s. 1.

[1231] Diğer yandan Kıbrıs Rumları 21 Aralık gününü "milli matem" ilan etmişler ve bütün sağcı ve solcu sendikalar birleşerek adada 24 saatlik grev yapılmasına karar vermişlerdi. İngiliz Hükümeti ise yayımlamış olduğu bir emirnameyle Belediye pazarlarının, gıda maddeleri satan dükkanlarların, otellerin ve lokantaların greve katılmaları durumunda mahkemeye verileceklerini bildirmişti. Karara uymayanların ise 3 yıl hapis cezası veya 100 sterlin para cezası alacağı duyurulmuştu. Rum gazetelerinin yayın yapmaları da 2 gün boyunca yasaklanmıştı. "Kıbrıs Rumları Dün Adada Milli Matem İlan Edip Grev Yaptılar", **Son Havadis**, (24.12.1954), s. 7.

4.5. Kıbrıs Türk Toplumunun Meseleleri

4.5.1. Aile Yasası ve Mahkemelerin Yeniden Düzenlenmesi

Şeriata bağlı kanunların eskiliği ve günün şartlarına uygun olmaması neticesinde yaşanan aile olayları, erkeğin tek bir "boştur" kelimesi ile evliliklerin bitmesi gibi Şeri hukuka bağlı yasaların Kıbrıs Türkleri tarafından hala kullanılıyor olması, aile içinde büyük bir sorun teşkil etmekteydi.[1232] Bu doğrultuda harekete geçen Kıbrıs Türklerinin önde gelen isimleri bir takım önerileri içeren rapor hazırlayarak, İngiliz idaresine sunmuştu. 20 Ocak 1949 tarihli Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nda Şer'iye Mahkemeleri ve yeni bir Aile Yasası'nın getirilmesine ilişkin tavsiyeler yer almaktaydı.

Rapora göre; Şer'iye Mahkemeleri'nin ve yargıçlarının Evkaf'a bağlı statüsünün derhal değiştirilmesi ve tekrar sivil yargı sisteminin bir parçası yapılması gerektiği belirtilmişti. Şer'iye Mahkemeleri'nin "Türk Aile Mahkemeleri" adıyla anılmaları ve yargı işlevlerini tasarı halindeki "Aile Yasası'nın" kabulünden sonra bu yasaya göre yerine getirmeleri, buna ek olarak evlenme ve boşanmaların kaydını yapmaları da raporun bir takım tavsiyeleri arasındaydı.[1233] Tasarlanan yeni Aile Yasası ile birlikte Kıbrıs toplumunu Atatürk ilke ve inkılapları ışığında, çağdaş ve modern bir aile yapısına ulaştırmak hedeflenmişti.

Türk İşleri Komisyonu hazırladığı raporu 1950 yılında Vali Lord Winster'a sunmuş ancak Lord Winster'ın istifa etmesinden sonra yerine gelen yeni vali Sir Wright'ın rapordaki tavsiyeleri inceleyip uygulamaya koyması biraz zaman almıştır. Bu doğrultuda 4 Mayıs 1950'de resmi gazetede Türk Aile Kanunu'nun tasarısı yayımlanmıştı.[1234] Tasarının birinci kısmında Şeri'ye Mahkemeleri'nin *Court* yerine *Tribunal* olarak isimlendirileceğinden, ikinci kısmında ise nişanlılık sürecinden bahsedilmiştir. Buna göre; nişanlanan çiften herhangi biri evlenmekten vazgeçerse diğer tarafa ödeme yapmak zorunda olacaktı. Ayrıca nişanlı çiftten biri böyle bir ayrılığın sonucunda kendi itibarında zarar görürse, mahkeme kararıyla diğer kişi tazminat ödeyecekti. Nişanlılık bittiği takdirde her iki tarafın hediyeleri de geri verilecekti. Eğer nişanlı çiftten herhangi biri evlenmeden ölürse dava açılmayacak, hediyelerde geri verilme olmayacaktı.[1235]

Tasarının üçüncü kısmı ise "Evlilik" ile ilgiliydi. Tasarıya göre evlenme yaşı erkek için en erken 18, kadın için de 16 olacaktı. Evlilik için babanın rızası, baba yoksa annenin rızasının alınması

[1232] M. Fazıl Plümer, "Kıbrıs Türk Cemaatini İlgilendiren Evlenme ve Boşanma Kanunu Dolayısıyla", **Halkın Sesi**, (14.05.1950), s. 1.

[1233] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 16-23.

[1234] Plümer, "Kıbrıs Türk Cemaatini İlgilendiren Evlenme ve Boşanma Kanunu Dolayısıyla", s. 1.

[1235] "Law To Make Provision For Marrige and Divorce and Matters Incidental There to Regarding The Turkish Moslem Community of Cyprus", **The Cyprus Gazette**, (04.05.1950), s. 348-349.

gerektiği üzerinde durulmuştu. Akli dengesi yerinde olmayanların evlenmeleri yasaklanmış ve aynı zamanda akraba evlilikleri ile bir Müslüman ile bir gayrimüslimin evlenmelerine de karşı çıkılmıştır. Evli olan bir kişinin evliliğini resmi yollarla bitirmeden tekrar evlenmesi mümkün olmayacaktı ve böylelikle de çok eşlilik resmi olarak yasaklanmıştır. Bir kadın kocası öldükten ya da boşandıktan sonra 300 gün geçtiği takdirde tekrar evlenebilecekti.[1236]

Tasarının dördüncü bölümü ise "Geçerli ve Geçersiz Evlilikler" adı altında düzenlenmişti. Buna göre bir evliliğin geçersiz ya da hükümsüz olması ancak mahkeme kararı ile belirlenecekti. Evlenmeye başvurulduğunda eğer taraflardan biri evliyse, yaş şartına uyulmadıysa, ailenin rızası alınmadıysa, evlenme talebinde bulunan kadın hamileyse evlenme talepleri kabul edilmeyecekti.[1237]

Tasarının beşinci kısmı ise "Boşanma" üzerine düzenlenmişti. En ağır muamele görecek olan boşanma sebebi taraflardan birinin zina yapması olarak belirlenmişti. Taraflardan birinin herhangi bir sebep göstermeden bir yıl ailesinin yanına gelmemesi, akıl sağlığının bozulması, ortak yaşamı zorlaştırıcı bir hastalığın olması ve bu hastalığın çocuklara bulaşıcı olduğunun belirlenmesi gibi durumlar da boşanma sebebi sayılacaktı.[1238]

Altıncı kısım ise "Evliliklerin Genel Şartları" adı altında düzenlenmiştir. Buna göre; taraflar arasında birlik ve beraberlik, ortak ilişkinin refahını korumak, uyumlu bir işbölümü yapmak, karşılıklı yardımlaşma ve çocukların bakımı bir evliliğin genel şartları olarak belirlenmiştir. Koca evlilik birliğinin başı olacak ve kadın kocasının soyadını kullanacak, kadın ev işleriyle ilgilenecekti. Belirlenen kurallara uyulmadığında ise taraflardan biri mahkemeye başvurabilirdi.[1239]

Tasarının yedinci kısmı ise çocuklarla ilgiliydi. Evlilikler resmi bir ayrılıkla sonlandırıldığı vakit çocuk küçük ise velayeti anneye verilecekti. Çocukların her türlü bakım ve eğitim masrafları aileleri tarafından karşılanacak, eğer aile karşılayamıyorsa devlet desteği verilecekti. Çocukların ahlaki eğitimi baba tarafından verilecekti, eğer baba ölürse bu eğitim anne verecek ve eğer anne Müslüman değilse mahkeme bu eğitim için babanın en yakın kişisine çocukları verecekti.[1240] Tasarının sekizinci ve son kısmı ise "çeşitli" başlığı altında düzenlenmiştir.[1241]

Bu yasa tasarısı ile birlikte çok evlilik yasaklanmış, başlık ve çeyiz parasının evlilik için ön koşul olması kaldırılmış, evlenme-boşanma uygar toplumlarım yasalarına göre yeniden düzenlenmiş,

---

[1236] Detaylı bilgi için bkz. "Marriage", **The Cyprus Gazette**, (04.05.1950), s. 349-351.

[1237] "Invalid and Voidable Marriages", **The Cyprus Gazette**, (04.05.1950), s. 351-352.

[1238] "Divorce and Judical Seperation", **The Cyprus Gazette**, (04.05.1950), s. 352-354.

[1239] "General Effects of Marriage", **The Cyprus Gazette**, (04.05.1950), s. 354-355.

[1240] "Children", **The Cyprus Gazette**, (04.05.1950), s. 355-356.

[1241] "Miscellaneous", **The Cyprus Gazette**, (04.05.1950), s. 356-357.

kadının toplum içindeki yeri ve saygınlığı belirlenmiş, kadın ve erkeğin boşanma durumlarında uyacak olduğu şartlar belirlenmişti.[1242] 31 Ocak 1951 yılında yapılan yeni düzenlemeler ile birlikte "Aile Mahkemeleri Yasası" yürürlüğe girmiştir.[1243]

4.5.2. Müftülük Makamının Yeniden Düzenlenmesi

4.5.2.1. İngiliz İdaresinin Müftü Ataması ve Yakup Celal Menzilcioğlu'nun Müftülüğü

1949 tarihli Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nda Kıbrıs Türklerinin en yüksek dini makamı olan "Müftülük" konusu uzun bir yer kaplamaktadır. Raporda Kadı ile müftünün karşılaştırılması yapılmış ve halk tarafından seçilen müftü Kıbrıs Türk cemaatinin lideri olarak tanımlanmıştır. Raporun tarihçe kısmında İngiliz valinin 1928 Kasım'ında müftülük kurumunu kaldırıp, yerine Fetva Eminliği'ni kurduğu ve böylece 350 yıldan fazla tarihi olan bir kurumun bir anda kaldırılmasıyla, Kıbrıs Türklerinin lidersiz bırakıldığından bahsedilmiştir.[1244]

Türk İşleri Komisyonunun Raporu'nda müftülük makamının yeniden oluşturulması, müftünün Türk toplumunun dini lideri olması ve siyasi işler ile ilgilenmemesi, müftünün Kıbrıs Türk halkının oyları ile seçilmesi gibi tavsiyelerde bulunulmuştur.[1245] Müftülük makamını yeniden kurmaya karar veren İngiliz yönetimi, müftünün seçimi konusunda ise yetkiyi Kıbrıs Türk halkına değil valiye vermişti. Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri ve Türk basını ise bu duruma şiddetle karşı çıkmıştı. Müslümanların vekilli olan Necmi Sağıp Bodamyalızade Müslüman olmayan valinin müftü tayin etme yetkisinin bulunmadığını ve böyle bir kararın bütün dünya Müslümanlarının haklarını hiçe saymak anlamına geldiğini ifade etmiştir.[1246] Ayrıca aynı idare altında yaşayan Rumların dini işlerinde ve dini liderlerini seçmede özgür oldukları, fakat Türklerin böyle bir haktan mahrum edildiği ve bu durumda da iki toplum arasında ayrımcalık yapıldığı Kıbrıs Türk basını tarafından sürekli gündeme getirilmekteydi. Örneğin M. Necati Özkan konu ile ilgili İstiklal gazetesinde; Müftülük seçiminin Kıbrıs Türk toplumunun en tabii hakkı olduğunu, hükümetin yanlış bir karar vererek müftü seçimini kendisinin yapmak istediğini ve bu yolla da müftüyü yani Türk cemaatini kontrol altında tutmak niyetinde olduğunu ifade etmekteydi.[1247]

[1242] "Yeni Aile Kanununa Etraflı Bir Bakış", **Halkın Sesi**, (28.05.1950), s. 1.

[1243] "The Turkish Family Marriage and Divorce Law, 1951", **The Cyprus Gazette**, (31.01.1951), s. 50.

[1244] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 23-24.

[1245] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 26-27.

[1246] "Kıbrıs Müslümanları İçin Müftü Tayinini Müslümanlar Vekili Protesto Ediyor", **İstiklal**, (16.07.1950), s. 1.

[1247] M. Necati Özkan, "Cemaat İşleri, Müftülük ve Evkaf Meselesinde Hükümete Düşen Vazife", **İstiklal**, (21.07.1950), s. 1.

Kıbrıs Türk liderlerinin ve Türk basınının müftü konusunu sık sık gündeme getirmesi ve İngiliz Hükümetine baskı yapması üzerine, Vali Andrew Wright bu görev için Kıbrıs adasında uygun birinin bulunmadığını ve bu sebeple de müftünün Türkiye'den getirilmesinin daha yerinde olacağını ileri sürmüştü. Türkiye'den Kıbrıs için müftü arayışına giren Vali Wright, Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği ve Türk makamları ile temasa geçmiş ve müftünün seçimine yardımcı olmak için İcraat Meclis Türk üyesi M. Halit Bey, vali tarafından Türkiye'ye gönderilmişti.

Atanacak müftünün görev ve yetkileri belirlenerek ilgili makamlara duyurulmuştu. Buna göre; Müftü ilk olarak Kıbrıs'ta İslâm din varlığını tekrar canlandıracak ve gerek yerel gerekse uluslararası her türlü siyasi faaliyetten uzak duracaktı. Görevleri ise şöyle olacaktı; yerel İmam kadrosunu yeniden düzenlemek ve denetim altında tutmak, dini meselelerde İslâm cemaatine nasihat etmek; yerel kanunlar hakkında bir karara varılamayan dini meselelerde Fetva istemek, vaizler için verilen yardımların, sadaka ve zekâtın dağıtımını üstlenmek, camilerde vaaz vermek isteyenlere icazet vermek, bizzat vaazi nasihat etmek, İslâm din işleri hakkında hükümete fikir vermek. Müftünün tayini vali tarafından onaylanacak, müftü 3 yıllığına seçilecek ve Evkaf Kurumu'nun kadrosu içinde sayılıp, maaşı Evkaf sandığından ödenecekti. Müftünün tayini ile Fetva Emini'nin istifası kabul edilecekti.[1248] Hür Söz gazetesi konu ile ilgilli olarak şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

> 1929'dan beri ilga edilmiş olan müftülük makamının yeniden ihyası hususunda hükümetin vermiş olduğu kararı samimiyetle karşılarken, Hristiyan dininden bir hükümet âmiri (Vali) tarafından İslam dinine mensup bir cemaat müftüsünün tâyini cihetine gidilmesinin mâna ve mantık bakımından sakatlığı üzerinde ısrarla duruyoruz. Bu olay her ne kadar da münasip görülmemekte ise de hükümet tebliğinde de belirtildiği gibi iki veya üç sene devam edecek bir "intikal devresi" için biz bunu yine makul karşılıyoruz. Mezkûr müddet nihayetinde ise müftü tayininin, Türk İşleri Komisyonu raporunun dördüncü kısmında izah edildiği şekilde yapılmasının gerekliği noktasında ısrarla duruyoruz. İntikal devresi diye kabul edeceğimiz 3 sene süresince, Hristiyan Ortodoks Rumların Piskopos seçimlerine müdahale etmeyen hükümetin, Müslümanların Müftülük makamını intihapla değil de tayinle doldurarak hususunda ısrar edişi (şayet ısrar edilirse) garip olacaktır. Bunun böyle olmaması ve Türk halkının hakiki arzularının hükümetçe anlaşılarak tatbiki cihetine gidilmesi başlıca temennimizdir.[1249]

Türkiye'de müftü seçimi için yapılan çalışmaların ardından Bakanlar Kurulu, Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin tavsiyesi ile Muğla avukatlarından olan Dersiam (müderris) Yakup Celal Menzilcioğlu'nu, 3 yıllığına Kıbrıs Müftüsü olarak gönderilmesini uygun bulmuştur.[1250] 12 Şubat günü adaya gelen yeni Müftü Yakup Celal Menzilcioğlu[1251] İngiliz idaresinin 25 Şubat'ta

---

[1248] "Kıbrıs Müftüsü", **Hür Söz**, (05.07.1950), s. 1; "Kıbrıs Müftüsü", **Halkın Sesi**, (05.07.1950), s. 1; "Müftülük Seçimle Olmayacaktır", **İstiklal**, (05.07.1950), s. 1.

[1249] "Kıbrıs Müftüsü", **Hür Söz**, (05.07.1950), s. 1, 4.

[1250] BCA, 30.18.1.2/124.86.1, (24 Kasım 1950).

[1251] Gazetecilere verdiği demeçte hayatını anlatan Menzilcioğlu şöyle demektedir: "Aslen Muğlalıyım 1876 senesinde doğdum. Ecdadıma Menzilci ünvanını Rodos fethine giderken kendisine fazla yardımları dokunduğundan Fatih Sultan Mehmet vermiştir. Muğla'da ve İstanbul'da Fatih Camisi'nde tedrisi lâzım ülûmu fûnunu ikmal ettikten sonra 1905'te Darülfunun'un ilahiyat şubesine ve 1905'te bu fakülte yanında Medrese-i Turgut'a devam etmiştim. 1908'de her iki mektebi ikmal ettim. 1906'da açılan müderrislik imtihanında muvaffak olarak Fatih Camisi'nde ders verdim. Medrese

yayımladığı resmi bildiri ile Kıbrıs Türk toplumunun Müftüsü olarak atanmıştır.[1252] Yeni Müftü Menzilcioğlu limana indiği sırada kısa bir demeç verip şöyle demiştir: "Kıbrıs'a gelmekten yegâne maksadım, dine hizmet olup başka bir gayem yoktur. Bu hususta sizlerin yardımını beklerim."[1253]

Kıbrıs Türk toplumu 23 yıl aradan sonra yeniden bir müftüye kavuşmuştu. Ancak halkın duyduğu sevinç ve mutluluk çok uzun ömürlü olmamıştır. Çünkü Müftü Menzilcioğlu Atatürk'e ve onun devrimlerine karşı bir kişiliğe sahip olup, vermiş olduğu vaazlarda da Atatürk'ü kötüleyici konuşmalar yapmaya başlamıştı.[1254] Dr. Fazıl Küçük, Menzilcioğlu'nun daha adaya ilk gelişinde kılık kıyafetinin eskiden kalma bir usulde olduğunu, başında fes bulunduğunu ve bu durumun da onu karşılayanlar üzerinde olumsuz bir etki bıraktığını ifade etmekteydi. Ayrıca müftünün bir vaazını dinlemek için gittiği camide de büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını ileri süren Dr. Fazıl Küçük, müftünün vaazından bir kesiti şöyle aktarmaktadır:

> Dünkü Cuma günü Sayın Müftü Menzilcioğlu Ayasofya Cami'nde öğle namazından önce vaaz-ü nasihatta bulunmuştur. Camide kalabalık bir halk yoktu. Hz. Muhammed'ten söze başlayan sayın müftü, Mekke'den Medine'ye göçten, insanların birbirine sevgi ve saygı göstermesinden bahsedip bazı ayetler okumuştur. Devamında ise Hür Söz gazetesinin nisan tarihli bir nüshasında kendisine taş atıldığını anladığını ifade eden Menzilcioğlu şöyle demiştir: "Cahiller, echeller ben onlara gösteririm. Hükümete yazacağım lazım gelen takibat yapılsın onlar görürler." Müftü sonra sözü Halkın Sesi gazetesine getirmiş ve şöyle demiştir: "Hiçbir dini malumatı olmayan kimseler meydanı boş buldular. Kalemi eline aldılar. Bu iki gazeteye para vererek almayınız, okumayınız. Dini malumatı olmayanlar bunların yanlış ve uydurma neşriyat ile yanlış yola sevkedilir. Ben iki mektep mezunuyum, yanlış yerleri farkedebilirim. Her köye gidip bunları söylememe imkân yoktur. Köyleriniz gittiğinizde köylü kardeşlerinize anlatınız. Bu gazeteleri almasınlar. (…) Bunlar bana geri fikirli diyorlar. Hâlbuki asıl geri fikirli onlardır. Ben traktör aldım, oğullarıma üç radyo aldım, otomobil aldım. Geri fikirlilik benim neremde? Size yabancı lisanlar öğrenin dedim. Ben nasıl geri fikirli olurum? Bu gazetelerin yazarları cahildir. Benim küçük oğlum bunlardan daha malumatlıdır. Ben Kıbrıs'a İslam'ı ıslah için geldim. Bu yolda mütemadiyen çalışacağım. Para için gelmedim bana verilen para beş dönüm tütün ekiminden alınır. Kıbrıs'ta 200 kadar dinsiz var. Geri kalanları ıslah edeceğim, Kıbrıs'ta din-i İslam'ı geliştireceğim. (…)[1255]

---

teşkilâtında Fıkıh Hanefin'e müderris olarak Süleymaniye Medresesi'nde medreselerin kapatılmasına kadar hocalık yaptım. 1909'da Tensik Komisyonu tarafından ders aldım ve iki yüksek mektepten mezun olduğumdan tercihen Fetva Haney-i Ali İlâmatı Şerriye Tetkik ve Temyiz Heyeti'ne alındım. Fetva Emaneti muavinliği ve son olarak Slâmat-ı Şerriye Müdiriyeti'nde Temyiz Ulumat-ı Şerriye Reisliği vazifesinde bulundum. 1924 yılında Muğla'ya dönerek, tarım ve ticaretle uğraştım avukatlık yaptım. 24 Kasım 1950 tarihinde de Kıbrıs Müftülüğü'ne atandım." Detaylı bilgi için bkz. A. Cafer Gazioğlu, "Kıbrıs Müftüsü Yakup Celal Menzilcioğlu", **Hür Söz**, (13.02.1951), s. 4; "Kıbrıs Müftüsü Geldi", **Halkın Sesi**, (13.02.1951), s. 1, 4; "Yeni Müftü Dün Geldi", **İstiklal,** (13.02.1951), s. 1.

[1252] "Sayın Müftümüz muhterem Yakup Celâl Menzilcioğlu, bugün aramızda bulunmaktadır. Dün Lârnaka limanında hürmetle karşılanan ve yine dün Lefkoşa'ya teşrif buyuran yeni Müftümüze bir kere daha "Hoş geldiniz" deriz." Bkz. "Yeni Müftümüz Vazifesine Başlarken", **Hür Söz**, (12.02.1951), s. 1; "Memleketimize teşrif buyuran müftümüze hoşgeldiniz derken kendilerine büyük başarılar dileriz." **Halkın Sesi**, (13.02.1951), s. 1.

[1253] "Yeni Müftü Dün Geldi", **İstiklal,** (13.02.1951), s. 1.

[1254] Dr. Fazıl Küçük, "İnkılap Düşmanları Sahnede", **Halkın Sesi**, (18.04.1951), s. 1. Bunlardan biri de Türk Medeni Kanunu hakkında olmuş ve Müftünün vermiş olduğu cevap durumu açıkça özetlemiştir. "(…) Müftü Menzilcioğlu'na soruyorlar: 25 senedir Kıbrıs Türkü, Türkiye'de kabul edilen Yeni Aile Kanunu'nun bizde de tatbiki için uğraşıyorlar. Siz buna ne dersiniz?' Müftünün cevabı ise: 'Temenni ediniz ki Kıbrıs hükümeti benden bir fikir sormuş olmasın. Ben şeriatten katiyen dışarı çıkmam. Sanki Türkiye kabul etti de ne oldu? Etraf bir sürü namussuz insan doldu." Dr. Fazıl Küçük, "Kıbrıs Müftüsü ve Yeni Aile Kanunumuz", **Halkın Sesi**, (25.05.1951), s. 1.

[1255] "Sayın Müftünün Dünkü Vazü Nasihatı" **Halkın Sesi**, (21.04.1951), s. 1.

Müftü Menzilcioğlu'nun bu vaazı sonrasında, vaazı dinleyen halk büyük bir hayal kırıklığı içerisinde camiden ayrılmıştı. Halkın Sesi gazetesi Müftüyü bu vaazından ötürü protesto etmiştir.[1256] Müftü Menzilcioğlu verdiği başka bir vaazda ise Kıbrıs'a gelmekteki amacının Kıbrıs Türklerini birleştirmek olduğunu ve maddi hiçbir menfaat beklemediğini, ezanın yine Arapça olması gerektiğini, gazetelerde aleyhine yazılanlara karşı asla yılmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Menzilcioğlu: "İnkılap inkılap diyorsunuz nedir bu inkılap? İnkılap zamanında din tahakküm altındaydı, tahakküm vardı, istibdat vardı. Ben parti adamı değilim. Kim gelirse onunla konuşurum. Türkiye'de de itilaf geldi karışmadım, ittihad geldi aldırmadım. Ondan sonra neler neler geldi tanımadım bile. (…)" diyerek, yapılan inkılaplara karşı olduğunu da açık bir şekilde ifade etmiştir.[1257] Atatürk için de; "Allah taksiratını affetsin. Daha arkası toprağa gelmedi." diyen Müftü Menzilcioğlu'nun bu sözlerine karşılık halkın büyük bir kısmı camiyi terk etmiştir. Müftünün Atatürk karşıtı vaazlarından sonra Kıbrıs Türk basınından Hür Söz ve Halkın Sesi gazeteleri müftünün halkı bölmeye çalıştığını ve halkı isyan çıkarmaya yönelttiğini ileri sürmüştür. Bu gazeteler Müftünün atama ile değil, seçimle göreve gelmesini savunarak hükümetin bir an önce gerekli yasayı çıkarmasını talep etmişlerdir.[1258]

Kıbrıslı Türkler 23 senedir kendilerine bir cemaat reisinin atanmasını beklemiş ve bu konuda da İngiliz Hükümeti ile yoğun bir mücadeleye girmişti. 23 senenin ardından İngiliz Hükümeti tarafından atanan ve Türkiye'den gelen müftüyü büyük bir sabırsızlık içinde beklemişlerdi. Ancak gelen müftünün 15 gün gibi kısa bir süre içerisinde vermiş olduğu vaazlarda açıkça hissettirdiği Atatürk karşıtlığı, inkılap düşmanlığı Kıbrıs Türklerini büyük bir hüsrana uğratmıştı.[1259] Bu durum karşısında Kıbrıslı Türk aydınlar, yazarlar ve Atatürkçü Kıbrıs halkı Müftü Menzilcioğlu'nun bir an

---

[1256] "Kıbrıs Müftüsü Yakup Celal Menzilcioğlu'nun Cuma günkü vazü nasihatında irtica aleyhtarlığına ve Atatürk inkılaplarına bağlılığı ile bütün Kıbrıs Türkleri ve Anavatan gazeteleri tarafından benimsenmiş olan gazetemiz aleyhine kullanmış olduğu ve makamına yakışmayan, halkı ikiye ayırabilecek mahiyette olan hakareti ve çirkin sözlerini şiddetle protesto eder ve Atatürk İnkılaplarından asla ayrılmayacağımızı bir kere daha tekrarlarız." Bkz. "Protesto", **Halkın Sesi**, (21.04.1951), s. 1.

[1257] "Müftünün Cuma Günkü Nasihatını Yalnız 60-70 Kişi Dinledi", **Halkın Sesi**, (28.04.1951), s. 1, 4. Dr. Fazıl Küçük Halkın Sesi gazetesinde bir yazısında müftünün; "İnkılap ne be?" ifadesine cevap olarak şöyle demiştir: " (…) İnkılap ne be diye haykırmakla, inkılap ile asla alakadar olmadığını söylemekle irtica yapıyorsun. İnkılap yobazlarından bahsetmekle irtica yapıyorsun. Kadınların mantolu ve başları örtülü gezmelerini tavsiye etmekle irtica yapıyorsun. Atatürk için; "Allah taksiratını affetsin" demekle, Atatürk'e bağlı Kıbrıs Türk gençliğini infiale sevkediyorsun. Allah senin taksiratını affetsin. Bu kışkırtıcı sözlerinle bir vakaya sebebiyet verirsen yazık olur. (…)" Yazının tamamı için bkz. "A Müftü", **Halkın Sesi**, (11.05.1951), s. 1.

[1258] "Muhterem Müftü Efendi Ne Yapmak İstiyor", **Halkın Sesi**, (04.05.1951), s. 1; "Müftü Memlekette İsyan Mı Çıkarmaya Uğraşıyor?" **Halkın Sesi**, (05.05.1951), s. 1; "Kıbrıs Müftüsünün Vecizeleri", **Hür Söz**, (05.05.1951), s. 1. Ancak İstiklal gazetesi diğer gazetelerin aksine müftünün cemaate kıymetli vecizelerde bulunduğunu, halkın müftüyü dinlemek için camiye akın ettiğini ileri sürmüştür. Bkz. "Sayın Müftümüzün Dünkü Kıymetli Vaizleri", **İstiklal**, (05.05.1951), s. 1. Ayrıca İstiklal gazetesinin Müftü Menzilcioğlu'nu destekleyen yayımları için bkz. "Sayın Müftümüz Akaça Peristeronasında da Tezahüratla Karşılandı", **İstiklal**, (07.04.1951), s. 1; "Sayın Müftümüz Vadilide Coşkun Tezahüratla Karşılandı", **İstiklal,** (25.04.1951), s. 1; "Halkın Sesi ve Hür Söz Gazetelerinin Sayın Müftümüz Hakkındaki Yersiz Neşriyatlarını Kandu'lu Türkleri de Protesto Ediyor", **İstiklal**, (27.04.1951), s. 1; **İstiklal**, "Halkın Sesi ve Hür Söz Gazetelerinin Sayın Müftümüz Hakkındaki Yersiz Neşriyatlarını Anatyu Köyü Türkleri de Protesto Ediyor", **İstiklal**, (28.04.1951), s. 1

[1259] Dr. Fazıl Küçük, "Menzilcioğlu Mücadeleye Hazırız", **Halkın Sesi**, (04.05.1951), s. 1; "Müftünün Zaman ve Zemine Uymayan Hareketleri Dünya Efkârına Aksetti", **Hür Söz**, (08.05.1951), s. 1; Hasan Fahri Uzman, "Kıbrıs Müftisi Faydalı Olamıyor", **Hür Söz**, (15.05.1951), s. 3.

önce görevinden alınıp, yerine Kıbrıs Türk halkının seçeceği yeni bir müftünün getirilmesi için çalışmalara başlamışlardı. Konuyla ilgili olarak Halkın Sesi gazetesi bir yazısında şöyle demekteydi:

> (…) Anavatandan milli hisler, milli ve dini akideler getirmesini beklediğimiz müftü, Kıbrıs Türklüğünün candan bağlı olduğu Türk inkılabına dil uzatmakla işe başladı. Halkı birdenbire kendinden soğuttu. Vazü nasihat edecek diye çıktığı din kürsüsünden Kıbrıs Türklerini mülhitler ve dindarlar diye ikiye ayırdı. Bunları birbirlerine karşı kışkırtarak hiç görülmemiş bir ayrılık ve gerilik cereyanı açtı. Anavatandan bir din mümessili olarak gönderilen Menzilcioğlu'nu bağrımıza basmaya hazırlanırken, karşımızda Atatürk'ün aziz hatırasına hürmet etmeyen, "inkılaptan sonra inzivaya çekildim" diyerek böbürlenen, "dinimden fedakârlık edemem" diyerek, Atatürk inkılaplarına kıymet vermeyen, dinine ve Türklüğüne bağlı kalmış olan Kıbrıs Türklerine "Arapça ezan olmazsa, namaz caiz olmaz" diyerek en büyük hakareti yapan bir şahıs bulduk. Menzilcioğlu'nun bu menfi icraatı ortaya çıktıktan sonra, kendisinin müftülük makamında bırakılması cemaatimiz için zararlı olacaktır. (…)[1260]

Bu açıklamaların ardından aynı yazının devamında İngiliz Hükümetinden müftünün bir an önce değiştirilmesi istenmiş ve bunun için gerekçeler sıralanmış ve şöyle denmiştir:

> Müftü bugüne kadar hiçbir din işini yoluna koyamamıştır. Halkı din yoluna çağırmakla görevli olan müftü bu durumun aksine, halkı dinden uzaklaştırmıştır. Köy camiileri, imamların durumu, imam yetiştirmek gibi meselelerle ilgilenmesi gereken müftü, bu konulara hiç bakmamıştır. Halkı birleştirmesi gerekirken, dar görüşlü olan müftü halkı bölmeye başlamıştır. İnkılap aleyhtarlığını her vesile ile ilan ederek Kıbrıs Türklerini kendisine düşman etmiştir. Bu sebeplerden dolayı hükümetin konuyu ele alıp, yeniden gözden geçirmesini ve inkılap aleyhtarı olan müftünün Türkiye'ye geri gönderilmesini talep etmekteyiz.[1261]

Müftü Menzilcioğlu Haziran sonunda 6 haftalık süre için Türkiye'ye ailesini görmeye gideceğini[1262] ve Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşeceğini, Kıbrıs yerel gazetelerinin kendisi için "dinde irtica" taraftarı ve "Atatürk inkılaplarının aleyhtarı" olduğu gibi ithamlarının adaya geri döndüğünde de devam etmesi durumunda, görevinden istifa edeceğini beyan etmiş ve ardından Türkiye'ye gitmiştir.[1263] Kıbrıs Türk basınında ise müftünün gidişi büyük bir sevinçle karşılanmış ve bir daha geri dönmemesi temennilerinde bulunulmuştur. Türk basınında da yer bulan müftü meselesi üzerine Türkiye'den Kıbrıs'a gelen muhabirler, Menzilcioğlu'nun iddia edildiği gibi Atatürk inkılaplarına karşı olduğuna bizzat tanıklık etmişlerdir.

Hükümetin sözcüsü konumundaki Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Kıbrıs adasına gelerek toplumun ileri gelenleri ve Müftü Menzilcioğlu ile ayrı ayrı görüşmelerde bulunmuştur. Yaptığı görüşmlerin sonunda ise Türkiye'ye geri dönen Mümtaz Faik Fenik, müftünün izinli olarak

---

[1260] "Müftü Meselesi Kıbrıs Türklüğünü Haklı Olarak Endişeye Düşürmektedir", **Halkın Sesi**, (15.05.1951), s. 1.

[1261] "Müftü Meselesi Kıbrıs Türklüğünü Haklı Olarak Endişeye Düşürmektedir", **Halkın Sesi**, (15.05.1951), s. 1; "Halk Reyi İle Müftü Seçimine Mani Olan Hükümet Kendi Tayin Ettiği Müftü Bay Menzilcioğlu'nun İcraatından Mesuldür", **Halkın Sesi**, (27.05.1951), s. 1; Ali Rıza Hilmi, "Müftüye Açık Mektup", **Halkın Sesi**, (31.05.1951), s. 1.

[1262] "Kıbrıs Müftüsü Mezunen Memlekete Geldi", **Cumhuriyet**, (05.07.1951), s. 4.

[1263] "Müftünün Roytere Beyannatı", **Halkın Sesi**, (30.06.1951), s. 1; "Müftünün Tebliği", **Halkın Sesi**, (05.07.1951), s. 1.

adadan ayrılması karşısında şöyle demiştir: "Kıbrıs Müftüsü'nün mezunen (izinli olarak) Türkiye'ye geldiğini duyduk. Çok temenni ederiz ki bu mezuniyet devam etsin ve Kıbrıs'ta maalesef ayırıcı bir unsur olarak bulunan bu zat, artık adaya dönmesin."[1264] Ardından Mümtaz Faik Fenik adadaki izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

> Bundan bir buçuk ay kadar evvel Müftü Efendi'den yapılan şikâyetleri her taraftan dinlemiş ve hayretle içinde kalmıştık. Yaşlı bir zat olan Müftü Hazretleri Kıbrıs'a varır varmaz, orasının başka bir devlet idaresinde bulunmasından faydalanarak adeta Türkiye'deki kanunları, Türkiye'deki inkılapları tamamen unutur gibi davranmış, kara kaplı kitaplarla bir takım garip fetvalar vermeye, şunu bunu tekfir etmeye başlamıştır. Kıbrıs'ta bulunduğumuz esnada bu şikâyetleri dinledikten sonra işin mahiyetini bir defa daha kendisinden tahkik etmek üzere ziyaretine gittik. Müftü Efendi bizi duvarlarında "Hanedan-ı Osman" resimlerinin ve padişah fermanlarının asılı bulunduğu bir odada kabul etti. Masasında bir yığın kara kaplı kitaplar ve kenardaki dolaplarda eski harflerle yazılmış tabelâlar göze çarpıyordu. Biz kendisine Kıbrıs adasındaki hakikî vazifesini hatırlatıp, bir ara bulma imkânları araştırmayı düşünüyorduk. Fakat konuştuktan ve hele odasının o halini gördükten sonra anladık ki, artık ne söylesek beyhudedir. Müftü Efendi'nin Kıbrıs'ta yaşayan Türkler için hakikaten müfit bir unsur haline gelmesine imkân yoktur. Gerçi o sıralarda Kıbrıs'ta eski ahkâmı şer'iye cari idi; fakat Kıbrıs'ın münevver Türkleri, memleketimizdeki inkılâpları tamamıyla benimsemişler, senelerce onun üzerinde yürümüşler ve böylelikle Türkiye ile tam bir kültür, anlayış ve medeniyet birliği vücuda getirmişlerdir. Müftü Efendi'nin anlamadığı işte buydu.[1265]

Mümtaz Faik Fenik müftü hakkındaki izlenimlerini aktardıktan sonra, müftünün kendisinden beklenen vazifesini yerine getirmediğini, adaya gider gitmez Kıbrıs Türkleri arasında bölücülük başlatıp onları birbirlerine düşürmeye çalıştığını, Kıbrıs'ta kara kaplı kitaplara bakarak fetva verdiğini ifade etmiştir.[1266] Hem Kıbrıs'tan hem de Türkiye'den müftü aleyhine gelen şikâyetler ve tepkiler karşısında Müftü Menzilcioğlu görevinden istifa ettiğini İngiliz idaresine bildirmiş ve istifa talebi 1 Eylül 1951 tarihinde resmi olarak yürürlüğe girmiştir.[1267]

[1264] Mümtaz Faik Fenik, "Kıbrıs'taki Müftülük", **Hür Söz**, (08.07.1951), s. 1; Mümtaz Faik Fenik, "Kıbrıs'taki Müftülük", **Halkın Sesi**, (08.07.1951), s. 1, 2.

[1265] Fenik, "Kıbrıs'taki Müftülük", **Halkın Sesi**, s. 1, 2.

[1266] Fenik, "Kıbrıs'taki Müftülük", **Hür Söz**, s. 1. Müftü ile ilgili bir izlenimini anlatan Türkiye'nin önemli ses sanatçılarında Mualla Gökçay da şöyle demektedir: "Kıbrıs'a ilk seyahatimdi. Bende onu bazıları gibi hayalimde yaşatmıştım. Fakat görünce biraz inkisara uğradım. Zira Kıbırs'a ayak basar basmaz, müessif bir hadise ile karşılaştım. Bu müftüye göre sözde Türk kadınları hala eski kıyafetlerini muhafaza ediyorlarmış. Yani şu simsiyah çarşaf meselesi. Adam 40 yıllık Türk düşmanı gibi boyuna aleyhimizde propoganda yapıyor. Ona karşı bende şöyle yaptım. Birgün gayet modern giyinerek; "işte Türk kadını böyle giyinir." diye, Kıbrıs'ta bilhassa Rum mahallelerini dolaştım. Din maskesi altında, genç Türkiyemiz aleyhinde konuşan bu adam Kıbrıs'taki milliyetçilik hareketlerini baltalamaktadır. Atatürk gibi bir inkılapçıya yapılacak şey miydi bu? Bkz. "Mualla Gökçay Kıbrıs Müftüsü Hakkında Ne Diyor?", **Halkın Sesi**, (16.08.1951), s. 1.

[1267] "Ekselans Vali Vekili Kıbrıs Müftüsü Yakup Celal Menzilcioğlu'nun vazifesinden istifa etmesine yönelik bir dilekçe alınmıştır. Müftünün istifasının kabul edilmesi ve bunun 1 Eylül 1951'den itibaren yürürlüğe girmesi hususunda talimat verilmiştir." Bkz. "Mufti of Cyprus", **The Cyprus Gazette**, (29.08.1951), s. 352; "İnkılap Düşmanı Müftü Geri Gelmeyecek", **Halkın Sesi**, (23.08.1951), s. 1; "Kıbrıs Müftüsü İstifa Etti", **İstiklal**, (23.08.1951), s. 1; "Kıbrıs Müftüsü İstifa Etti", **Cumhuriyet**, (28.02.1951), s. 3.

4.5.2.2. Müftü Seçim Yasası ve Mehmet Dana Efendi

Müftü Menzilcioğlu'nun istifasının ardından İngiliz yönetimi atama yoluyla müftülük meselesinin çözülemeyeceğini anlamış ve Türk İşleri Komisyonunun önerisinde olduğu gibi, Kıbrıs Türklerinin kendi müftülerini kendilerinin seçmesine karar vermiştir. İngiliz idaresi 17 Eylül 1952 tarihinde *Müftülük Seçim Yasası*'nı açıklayarak resmi gazetede yayımlamış ve müftünün görev ve yetkilerini, seçmen listelerinin nasıl hazırlanması gerektiğini, seçimin nasıl yapılacağını detaylı olarak aktarmıştır.[1268] Buna göre;

1. Müftü Kıbrıs Türk halkının din işlerini yürütecek üst düzey yetkillidir.

2. Bir kimsenin Müftü seçilebilmesi için en az 40 yaşında olması, İstanbul, Ankara veya El Ezher Üniversiteleri'nden icazet veya ilahiyat diploması alması gereklidir.

3. Kıbrıs Türk toplumu üzerinde müftünün görevleri ise şöyle olacaktır; müderris, müsevvit, imam, müezzin ve diğer din görevlilerinin atamasını yapmak, bu görevlileri sürekli denetlemek, görevini yerine getirmeyen veya kötüye kullananları görevinden almak; dini konularda Kıbrıs Türk halkını bilgilendirmek ve yol gösterici olmak; dini günleri, namaz ve oruç vakitlerini belirleyip, ilan etmek; sadaka ve zekât dağıtımını denetlemek; cami, mescit ve diğer ibadethanelerin bakım ve onarımını yaptırmak.

4. Müftü 70 yaşını doldurunca emekli olacaktır.[1269]

5. Müftülük makamının boşalması durumunda yeni müftü seçimi, İngiliz idaresinin belirlediği koşullar dâhilinde yapılacaktır.

6. Müftü seçimi kendisine verilecek yetkilere uygun olarak vali tarafından atanan bir seçim memuru tarafından yönetilip sonlandırılacak.

7. Muhtarlar 18 yaşını geçen Müslümanlar'ın listelerini hazırlayacak ve bu seçmen listelerine, asılışından itibaren 10 gün içinde itiraz hakkı olacak. Seçimle iş başına getirilen özel temsilcilerin itirazları incelemesinden sonra seçmen listelerine son şekil verilecek.

[1268] Kanun hakkında detaylı bilgi için bkz. "Law to Make Provision for The Election of A Religios Head of The Turkish Community in Cyprus", **The Cyprus Gazette**, (17.09.1952), s. 345-346; "Kıbrıs Türk Cemaatine Bir Din Reisi Seçilmesine Dair Kanun Tasarısı", **Halkın Sesi**, (18.09.1952), s. 2.

[1269] Bu madde Halkın Sesi gazetesinde eleştirilerek, müftünün hayat süresince görevde kalmasının daha uygun olduğu, müftü adaylarının kolay bulunmadığı üzerinde durulmuştur. Bkz. "Müftülük Kanununu Geçerken", **Halkın Sesi**, (01.11.1952), s. 4.

8. Valinin onaylayacağı seçim masrafları Evkaf tarafından karşılanacak.

9. Müftünün atadığı din görevlilerinin maaşları, vali tarafından onaylandıktan sonra, Evkaf Dairesi tarafından ödenecektir.

10. Bu yasa onaylandıktan sonra, "Fetva Eminliği" ismi, "Müftü" olarak değiştirilecektir.[1270]

Yasa tasarısı 14 Mayıs 1953 tarihinde resmileştirilerek yürürlüğe konmuş[1271] ve böylece Kıbrıs Türk halkına kendi müftülerini seçme imkânı tanınmıştır. Çıkarılan yasa ile birlikte Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri ve Kıbrıs Türk basını harekete geçerek, seçilecek olan müftünün Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, ilerici, çağdaş, yobazlığa ve gericiliğe karşı çıkan bir din adamı olması gerektiğini vurgulamışlardır.[1272] Ancak Kıbrıs Türk toplumunun iki büyük aydını Dr. Fazıl Küçük ve Mehmet Necati Mısırlızade arasında müftü seçimi konusunda bir çekişme de gündeme gelmişti. Dr. Fazıl Küçük ve arkadaşları yeni seçilecek müftünün Kıbrıslı olmasını isterken, Mehmet Necati Bey buna karşı çıkmış ve yeni müftünün yine Türkiye'den gönderilen bir din adamı olması gerektiğini ileri sürmüştür. İngiliz idaresi ise Türkiye'ye gönderdiği İcraat Meclisi Türk üyesi Halit Bey aracılığıyla seçilecek olan yeni müftünün, yine kendi emellerine hizmet eden biri olması için harekete geçmişti. Bu kapsamda İngilizlerin müftü adayı Urfalı Mahmut Kamil Toker adında İngiliz yanlısı bir din adamıydı.[1273]

Dr. Fazıl Küçük ve arkadaşları müftü seçimlerinde Mehmet Dana Efendi'yi desteklerken,[1274] Mehmet Necati Bey ise İngilizler'in de desteklediği Mahmut Kamil Efendi'den yana taraf tutmaktaydı. Nitekim Mehmet Necati Bey, Mahmut Kamil Efendi'yi neden desteklediğini de kendi gazetesi olan İstiklal'de şöyle açıklamıştır:

> Vaktiyle Kıbrıs'ta mevcut medreselerde ancak iptidaî dini tahsil verilmekteydi. Bu medreselerde tahsil görenler müftü olabilmek için gereken ilmi almaktan çok uzak bulunmaktaydılar. Nitekim Kıbrıs Medreseleri'nde ihzari dini malûmatı elde ettikten sonra yüksek dini tahsil görmek için Türkiye'ye ve Mısır'a gidilmekte idi. Şimdiye kadar Kıbrıs Medreseleri'nde tahsil görmekle müftü olmuş hiç bir şahıs yoktur. Bütün Müftüler Türkiye veya Mısır'da yüksek ilâhiyat tahsili görmüş şahıslardı. Bu inkâr kabul etmez bir hakikat olduğu halde sırf şahsi menfaat veya parti hegemonyası için hakikatlari tahrif etmek ve şahısları kayırmak için Baf Medresesi'ne hayalden kıyamet vermek hiçbir kanunî ve hakikî değeri ifâde edemez. Bu cephenin, kanun nuru karşısında

---

[1270] "Law To Make Provision For The Election Of A Religios Head Of The Turkish Community In Cyprus", **The Cyprus Gazette**, (17.09.1952), s. 345-346.

[1271] "A Law To Amend The Turkish Religios Head (Mufti) Law 1953", **The Cyprus Gazette**, (14.05.1953), s. 217-218.

[1272] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 259. Müftü olacak kişinin bilgili, birkaç dil bilen, cesur, cemaati etrafında toplayıp liderlik yapabilen, enerjik, kuvvetli ve kudretli bir kişiliğe sahip olması gerektiği Halkın Sesi gazetesinde vurgulanmıştır. "Müftümüz Kim Olacak", **Halkın Sesi**, (07.04.1953), s. 1.

[1273] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 259-260.

[1274] Tunç Yalman, "İngilizler, Kıbrıs'ta İrticai Mi Destekliyor?", **Halkın Sesi**, (31.07.1953), s. 1, 3; "İtirazların Duruşmasına Devam Ediliyor", **Halkın Sesi**, (04.08.1953), s. 1; Ateşin, **Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası**, s. 267.

> bütün karanlıklarının aydın tutulacağına şüphe yoktur. Baf Medresesi'nden veya herhangi bir din adamından icazet almakla müftü olmaya imkân yoktur. (…) İlmi kudreti, liyakatı, yüksek tahsili ve değerli şahsiyeti ile Kıbrıs Müftülüğü'ne en lâyık zatın Mahmud Kâmil Efendi olduğuna şüphe yoktur. (…)[1275]

Mahmut Kamil Toker ile birlikte, Mehmet Dana Efendi'nin adaylığı da 10 Haziran 1953'te Faiz Kaymak tarafından ilan edilmişti. Ayrıca Lefkoşa'dan Ahmet Fehim Topukçu da müftülük seçimlerine adaylığını koymuştu.[1276] Bu üç adayın isimleri müftü seçim kurulu başkanı M. Selahaddin Bey tarafından 17 Haziran 1953'te ilan edilmişti. Dana Efendi'yi destekleyenler Mahmut Kemal Toker'in adaylığına karşı çıkarken; Evkafçılarla, Mehmet Necati Bey de Mehmet Dana Efendi'nin adaylığına karşı çıkmıştı. Mehmet Dana Efendi'ye itiraz edenler onun yasanın gerektirdiği şartlarda icazeti bulunmadığını, öğrenimini aldığı Baf Medresesi'nin de yetkili bir dini kurum olmadığı yönündeydi. Ancak müftülük için Baf Medresesi'nden alınan icazetin kabul edilmesi, Dana Efendi üzerindeki itirazların ortadan kalkmasına neden olmuştu.[1277]

Mahmut Kamil Efendi adaylıktan çekilmenin Kıbrıs Türk toplumuna daha yararlı olacağı düşüncesiyle, müftü seçimlerinde adaylığını geri çektiğini bildirmişti. Bunun üzerine adaylık yarışında tek başına kalan Mehmet Dana Efendi, 13 Aralık 1953 günü yapılan ilk seçimleri kazanmış oldu.[1278] Müftü seçimini yapmak için halkın belirlediği özel temsilciler, yine seçim kurulu başkanının ilan ettiği 30 Aralık'ta Lefkoşa Ayasofya Kız Okulu'nda toplanarak oy birliği ile Mehmet Dana Efendi'yi yeni müftü seçmişlerdi.[1279] İngiliz Vali de 11 Ocak 1954'te Mehmet Dana Efendi'nin müftülüğünü onaylamıştır.[1280]

[1275] M. Necati Özkan, "Kıbrıs Medreseleri'nde Müftü Yetişmez", **İstiklal**, (20.06.1953), s. 1.

[1276] Ahmet Fehim Topukçu'nun eğitim derecesinin imam hatip seviyesinde olduğu ortaya çıkarılınca, kendisinin başvurusu iptal edilmiştir. Bkz. Ateşin, **Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası**, s. 265.

[1277] "İtirazların Duruşması Son Safhada" **Halkın Sesi**, (05.08.1953), s. 1; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 263-264.

[1278] "Dana Efendi Taraftarlarının Büyük Galibiyeti", **Halkın Sesi**, (14.12.1953), s. 1; Verilen oylarla ilgilli detaylı bilgi için bkz. "Müftü Vekil Seçimlerinin Dün Alınan Neticeleri", **Halkın Sesi**, (15.12.1953), s. 1; "Müftü Seçimlerinin Neticeleri", **Halkın Sesi**, (16.12.1953), s. 1; "13 Aralık Seçiminin Neticeleri Üzerine", **Halkın Sesi**, (19.12.1953), s. 1; "Müftü Seçim Reisi İle Mülakat", **Halkın Sesi**, (19.12.1953), s. 1. Bu durum Halkın Sesi gazetesinde şu şekilde yorumlanmıştır: "İkinci müftü adayı Mahmut Kamil Efendi'nin istifasına rağmen müftü seçim reisliği Türk cemaatini 13 Aralık'ta hususi vekillerini seçmeye davet etmişti. 11 Ekim'de yapılması gereken seçimler 13 Aralık'a ertelenmişti. Mehmet Dana Efendi müftü seçiminde tek aday olmasına rağmen, seçim reisi tarafından valiye teklif edilmesi gerekirken, Türk cemaati lüzumsuz bir seçimle karşı karşıya bırakıldı. Aynı zamanda Evkaf idaresine de gereksiz masraflar yüklendi. Türk cemaatinin seçime katılmaması için her çareye başvurdular. En göz boyayıcı vaadlerden tutun da türlü şayialarla halkı avlamaya kadar neler yapmadılar. Bilhassa boykot. Bütün bu tuzaklara rağmen köylü, şehirli, işçi, esnaf, tüccar, memur bütün vatandaşlarımız canla başla seçime koştular. Sonuç yüzde yetmiş iştirak. Bu neticeler karşısında, bu cemaatten yana herkes sevinç duymalıdır. (…)" Tam metin için bkz. "Ya Rabbi Onları Affet Çünkü Ne Yaptıklarını Bilmiyorlar", **Halkın Sesi**, (20.12.1953), s. 1.

[1279] "Cemaatimiz En büyük İmtihanını Parlak Bir Muvaffakiyetle Bitirdi", **Halkın Sesi**, (31.12.1953), s. 1, 4.

[1280] "The Turkish Religios Head (Mufti) Law 1953, Approval by Governor", **The Cyprus Gazette**, (17.01.1954), s. 15.

Düzenlenen programa göre Mehmet Dana Efendi, 16 Ocak'ta Baf Kasabası'ndan törenle uğurlanmış ve yüzlerce otomobil eşliğinde Limasol üzerinden Lefkoşa'ya gelmiştir.[1281] Baf'tan Lefkoşa'ya gelen Mehmet Dana Efendi, büyük bir törenle karşılanmıştır. Lefkoşa'nın bütün Türk mahalleleri bayraklarla donatılmış ve Müftü Dana Efendi'yi karşılamak için adanın her tarafından on binlerce Kıbrıs Türkü gelmiştir.[1282] Halk hep bir ağızdan; "Var olsun Müftümüz!", "Evkafımızı İsteriz", "Okullarımızda Hükümet Kontrolünü İstemiyoruz", "Yaşasın Türklük", "Yaşasın Müftümüz", "Yaşasın Milli Birlik", "Yaşasın Federasyon" nidaları atmıştır. Otomobilinden inen Müftü Dana Efendi'yi halk, Ayasofya Cami'nin içine kadar omuzlarında taşımıştır.[1283]

Ayasofya Cami'inde yapılan dini törenden sonra Avukat Fadıl Niyazi Korkut, Federasyon Başkanı Faiz Kaymak, Dr. Fazıl Küçük birer konuşma yapmışlardır. Avukat Fadıl Bey, müftü seçiminde halkın elde ettiği başarıdan dolayı gerek cemaati, gerekse federasyon ve Dana Efendi'yi tebrik etmiştir. Avukat Fadıl Bey konuşmasının devamında ise, tarihi vesikalardan bahsetmiş ve ardından şöyle demiştir: "Biz bugün müftülük makamını mücadelemiz sayesinde fethettik. Evkafı fethedeceğimiz gün de uzak değildir."[1284]

İkinci olarak konuşan Federasyon Başkanı Faiz Kaymak'ta bu başarıdan ötürü Kıbrıs Türk halkını tebrik etmiş ve şöyle demiştir: "Unutmayalım ki 22 milyon anavatan Türkü her fırsatta bizimle beraberdir. Yalnız değiliz ve anavatan bizi gözlüyor. Haklarımıza kavuşmak için yılmadan mücadele edeceğiz." Üçüncü olarak konuşan Dr. Fazıl Küçük ise müftülük seçimlerine engel olmak isteyenelerin de bulunduğunu belirterek şöyle demiştir: "İşte netice meydanda. Bu cemaat uyanmıştır ve bütün mücadelelerini birlik ve beraberlik halinde yapacaktır. (…)"

Son olarak konuşan Müftü Dana Efendi kürsüye çıkar çıkmaz halk tarafından büyük bir coşkuyla alkışlanmıştır. Dana Efendi; "Beni bu makama getiren siz kardeşlerime teşekkür ederim. İtimadınıza layık olmaya çalışacağım." diyerek sözlerine başlamış ve ardından birlik ve beraberliğin önemini belirtmiş, Evkafın halkın malı olduğu üzerinde durmuş ve İngiliz idaresinin nasıl müftülük makamındaki hakları Türkler'e geri verdiyse, Evkaf konusunda da aynı hakkı tanıyacağını ümit ettiğini belirtmiştir. Ardından islâm dininin yüceliğine temas eden Dana Efendi, bu dine mensup olanların birbirleriyle iyi geçinmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Dana Efendi son olarak da Kıbrıs Türk halkına örnek ve yakışır bir müftü olacağı üzerine yemin etmiş ve resmi olarak görevine başlamıştır.[1285]

[1281] "Kıbrıs Türk Cemaati İçin Tarihi Bir Gün", **Halkın Sesi**, (17.01.1954), s. 1.

[1282] "Dün Kıbrıs Türk Halkı İçin Çok Heyecanlı Bir Gün Yaşandı", **Bozkurt**, (18.01.1954), s. 1.

[1283] "Pek Muhterem Müftümüz Dana Efendi Merasimle Makamına Getirildi", **Halkın Sesi**, (19.01.1954), s. 4.

[1284] "Dün Kıbrıs Türk Halkı İçin Çok Heyecanlı Bir Gün Yaşandı", **Bozkurt**, (18.01.1954), s. 1.

[1285] "Kıbrıs Müftüsü Müderris Dana Dün Törenle Vazifeye Başladı", **Akşam**, (18.01.1954), s. 1; "Pek Muhterem Müftümüz Dana Efendi Merasimle Makamına Getirildi", **Halkın Sesi**, (19.01.1954), s. 4.

Mehmet Dana Efendi'nin müftü olarak seçilmesinin ardından Kıbrıs Türk toplum liderliği konusunda bir takım yaşanan olumsuz gelişmeler, müftülük kurumunun yıpranmasına sebebiyet vermiştir. 1 Haziran 1954 günü Ankara İngiliz Büyükelçiliği bir basın bülteni yayımlayarak müftüyü Kıbrıs Türk toplumunun lideri olarak gösterme girişiminde bulunmuştu. Müftü Dana Efendi bültende; "Kıbrıs Müslümanlarının seçilmiş lideri ve Türk cemaatinin başkanıdır." şeklinde yansıtılmıştı. Bu durum karşısında Dr. Fazıl Küçük büyük bir rahatsızlık duymuş ve Müftülük Kanunu gereğince, müftünün siyasi işlerle ilgilenmemesi ve cemaat lideri olarak gösterilmemesi gerektiği üzerinde durmuştur.[1286] Ayrıca Mehmet Dana Efendi'nin gerek BM sürecinde Amerika'ya davet edilmesi, gerekse Türkiye ile gerçekleştirdiği temaslar dini liderden daha çok, siyasi bir lider olarak ön plana çıkmaya başlaması, Kıbrıs Türk aydınları arasında tartışmalara neden olacaktı.[1287]

4.5.3. Evkaf Meselesi ve Evkafın Kıbrıs Türk Halkına Devri

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nun Evkaf ile ilgili kısmında ilk olarak Evkaf'ın kısa bir tarihçesine değinilmiş ve ardından Komisyonun önerilerine yer verilmişti.[1288] İngiliz Vali Andrew Wright Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nu aşama aşama ve aceleci olmayan bir tavırla hayata geçirirken, 1955-1956 yıllarında vali olarak atanan Robert Armitage raporun büyük bir kısmını uygulamaya koymuştur. Evkaf'a yönelik ilk önemli karar ise 24 Şubat 1949 tarihli resmi gazetede de yayımlanan 1928 Kraliyet Evkaf Emirnamesi'nin feshedilmesi olmuştur.[1289] Böylelikle Evkaf'ın yönetimi doğrudan valinin yetki ve sorumluluğu altından çıkarılmış oluyordu. Evkaf yasasının feshedilmesinin ardından İngiliz Vali Evkaf işlerinde kendisine danışmanlık etmesi için 4 kişilik bir heyet kurmuştu.[1290] Ancak 31 Mart'ta çıkarılan yeni bir Evkaf yasası ile vali tekrar Evkaf ile ilgili bütün yetkileri ele almıştı. Evkaf Murahhasları yine valinin emir ve direktifleri altında çalışmaya başlamıştı.

İngiliz idaresinin Evkaf üzerindeki bu tutumu dönemin önde gelen liderleri ve Kıbrıs Türk basını tarafından da sürekli eleştirilmekteydi. Rauf Denktaş Halkın Sesi gazetesine yazdığı bir yazısında Evkaf ile ilgili şöyle demekteydi:

> Kıbrıs Türklerinin haklı bir arzuları vardır. Etrafa bakınca Rum vatandaşlarımızın mekteplerine, dini müesseselerine ve kendi seçmiş oldukları reislerine olan bağlılıklarını ve müştereken

---

[1286] Dr. Fazıl Küçük, "Ankaradaki İngiliz Sefarethanesinin Bülteni, Müftü Seçimi", **Halkın Sesi**, (30.06.1954), s. 1, 4.

[1287] Müftü Mehmet Dânâ Efendi'nin siyasi bir lider gibi temaslarda bulunduğuna dair örnekler için bkz. "Kıbrıs Müftüsü Amerika'ya Gidiyor", **Milliyet**, (24.11.1954), s. 7; "Kıbrıs Müftüsü Amerika'ya Gitmek İstiyor", **Milliyet**, (25.11.1954), s. 1; "Kıbrıs Müftüsü Ankara'da", **Milliyet**, (28.11.1954), s. 1, 3; "Kıbrıs Müftüsü Dâna Amerika'ya Çağrıldı", **Cumhuriyet**, (29.11.1954), s. 1, 6; "Dânâ Efendi Dün Köprülü İle Görüştü", **Milliyet**, (04.12.1954), s. 7; "Dânâ Efendi Dün Kıbrıs Mevzuunda İzahat Verdi", **Milliyet**, (11.01.1955), s. 1, 7; **Cumhuriyet**, "Kıbrıs Müftüsü Ankara'da Temaslarına Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, (18.01.1955), s. 3.

[1288] Detaylı bilgi için bkz. **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949,** s. 27-36.

[1289] "The Moslem Religious Tribunals Law 1949", **The Cyprus Gazette, Supplement: 2**, (24.02.1949), s. 54.

[1290] Fevzi Ali Rıza, "1928 Evkaf Fermanı Kanunisi İlga Edilirken", **Hür Söz**, (26.02.1949), s. 1.

> gayretlerini görüyor ve üzülüyoruz. Onlar ne bahtiyar insanlarmış ki ilerleme sahasında ayaklarına zincir olan bir Evkafları yok. Onlar ne bahtiyar insanlardır ki kendilerini mekteplerinden ve dini müesseselerinden soğutan ve uzaklaştıran bayağı belirsiz bir müesseseleri mevcut değildir. Gözlerimizi etraftan çekip, iç duvara çevirince yıkık camilerimiz, aç hocalarımız, dinden uzaklaşmış halkımız, isim ve baş değiştirerek ayaklarını kaybetmiş lisemiz pahasına devam etmiş bir Evkaf idaresi görüyoruz. Evkaf Murahhası Mehmet Münir'in Evkaf işlerinin büyük bir bölümünü yapmadığı ortadadır. Yeni bir baş, zamana uygun bir görüş ve anlayış ve halkın omuzlaması ile Evkaf idaresi bu adada Türklerin sarsılmaz bir istinad noktası haline geleceğine katiyetle eminiz. Çok muhtaç olduğumuz bu dayanağın ilk fırsatta ve behemhal halka verilmesini hükümetimizden rica etmeyi vatani bir vazife sayarız. (…)[1291]

1950'li yıllarda neredeyse her gün gazetelerde Evkaf'ın idari yönetimi üzerinde durulmuş ve hükümetin Evkaf'ı topluma devir işini geciktirdiği ileri sürülmüştü. Dr. Fazıl Küçük Halkın Sesi gazetesinde yayımladığı "Evkaf Murahhası Kemal Bey'e Açık Mektup" adlı yazı serisinin Ocak 1952 tarihli nüshasında, Baf kasaba ve köylerinde mevcut bulunan Mehmet Ebubekir Vakfı'nın vakıf koşullarını yerine getirmediğini, öğretmen maaşlarının ödenmediğini, öğrencilere verilmesi öngörülen okul kıyafet ve ayakkabılarının verilmediğini ve vakfın sadece birkaç kişinin menfaati için çalıştığını ileri sürmüştür.[1292] Aralık 1953'te aynı yayın serisinin devamında ise Dr. Fazıl Küçük, Evkaf Murahhası Kemal Bey'in görevine gelmeden önce birçok vaadde bulunduğunu, ancak ne yazık ki bunların hiçbirini yerine getirmediğini, Türkler'in yararına hiçbir iş yapmadığını ve Türkler'in sorunları ile ilgilenmediğini ve sadece kendi menfaatlerini düşündüğünü sert bir dille eleştirmiştir.[1293]

Dr. Fazıl Küçük yine Halkın Sesi gazetesinin 11 Şubat 1953 tarihli nüshasında İngiliz idaresinin Evkaf'ı Kıbrıs Türk toplumuna devretmeme hususundaki direnişine bir anlam veremediğini, toplum içindeki bazı muhalif kesimlerin; "bu toplum, Evkaf'ı yönetemez" tarzındaki iddiaların yersiz olduğunu ileri sürmekteydi. Dr. Fazıl Küçük aynı yazısının devamında şöyle demekteydi:

> (…) Hükümet bu kimselerin iddia ettiği gibi, Evkaf malları birkaç yıl içinde mahvolacaktır düşüncesinde midir? Fakat bizim bunlara vereceğimiz cevap: "75 sene evvel Evkaf'ın serveti ne idi, bu gün nedir?" diye sormak olacaktır. Bu uzun müddet zarfında ise, cemaat karıştırılmadan idare edilen bu uçsuz bucaksız arazi adeta mahv ve perişan olmak üzere değil midir? İşte karşımızda meşruta vakıflar mazbutaya çevrilerek ortadan yok edildi. İşte 12.000 dönümlük milyonlar değerinde Afendrika Çiftliği başkalarının ellerine ve hem de onluksuz hiçbir para harcamadan geçti. Bundan daha kötüsüne acaba nerede rastlanır. Bu hakikatler meydanda apaçık dururken hala: "Cemaat Evkaf'ı idare edemez; Evkaf Cemaate devr-ü teslim edilirse birkaç sene içinde ortadan kalkacaktır." iddiasında bulunmak kadar cemaate hakaret olamaz. (…)[1294]

[1291] Rauf Raif Denktaş, "Evkaf Dairesi'nin Yeni Yılı", **Halkın Sesi**, (04.01.1948), s. 1; Rauf Raif Denktaş, "Evkaf Denilince", **Halkın Sesi**, (13.01.1948), s. 1.

[1292] Dr. Fazıl Küçük, "Evkaf Murahhası Kemal Bey'e Açık Mektup" **Halkın Sesi**, (01.01.1952), s. 1.

[1293] Dr. Fazıl Küçük, "Evkaf Murahhası Kemal Bey'e Açık Mektup" **Halkın Sesi**, (25.12.1953), s. 1.

[1294] Dr. Fazıl Küçük, "En Büyük Davamız", **Halkın Sesi**, (11.02.1953), s. 1.

1953-1954 yıllarında özellikle Afendrika Çiftliği'nin[1295] Rumlar'ın elinde bulunması üzerine basında birçok haber yapılmıştır. Dr. Fazıl Küçük Afendrika Çiftliği hakkında şöyle demekteydi:

> Afendrika çiftliği diye belki de birçoklarınızın kafasında alaledade kurak bir saha, üç beş ağacı ihtiva eden verimsiz bir toprak yığını, tasavvur edilen bu arazinin yerinde görülmesi tetkik edilmesi her Türk'e düşen bir vazifedir. İtiraf ederim ki gözlerimle bu ecdat malını görmeden bende adanın ıssız bir ucuna sıkışıp kalan bu arazinin bu kadar sene ihmal edilmesine en büyük nedenin hiçbir işe yaramayan, uğraşmaya değmeyen çakıl ve kaya parçasından bir yer oluşundan ileri geldiğini zannediyorum. Gözlerimle gördüm, saatlerce giden makinenin bile ulaşmakta zorluk çektiği hudut içinde o münbit toprakların, bakımsız ağaçların serseri akan suların perişan haline acıdım. (…) Cemaatin malını yok ettiler, perişan ettiler. Ah bu çiftlik! Sonsuz, uçsuz, bucaksız tarlalar, sayısız ağaçlar. Demekki ecdadımız o ücra yerlerde sizleri mamur etmek, bizlere faydalı bir hale getirmek için senelerce çalıştılar. Unutamıyorum ve burasını benim gibi ziyaret edecek olan bağrı yanık hiçbir Türk unutamayacaktır. Bu kadar muazzam bir servet nasıl olur da 25 sene içinde mahvolur ve ortada hiçbir sorumlu bulunmaz. (…)[1296]

Evkaf idarecilerinin halkın sorunlarıyla ilgilenmemesi sebebiyle pek çok yerde camiler harap olmuş, cami bulamayan Türk çocukları da Rum ve Maronit çocukları ile birlikte kiliselere gitmek zorunda kalmıştı. Ayrıca dönemin raporlarında; harap halde olan birçok köy camisinin kullanılmadığı ve bu sebeple de Müslümanların Cuma ve bayram namazlarını kılmak için yakın köylere veya köy okullarına gitmek zorunda kaldıklarını, cami bulunan birçok köyde de imamın bulunmadığı sık sık vurgulanmıştı.[1297] Bu durumun yanı sıra din görevlilerinin içinde bulundukları zor durum, yağmur, sel, yangın gibi sebeplerle tahrip olan camilerin onarımı ve yeni camilerin inşası sürekli olarak gündeme getirilerek, Evkaf'ın yeniden düzenlenmesi ve Evkaf idaresinin bu sorunlara bir çözüm bulması talep edilmiştir.[1298]

Dr. Fazıl Küçük Evkaf'ın kayıtsız şartsız Kıbrıs Türk toplumuna devredilmesi gerektiğini sürekli olarak gazetesinde vurgulamaktaydı. Dr. Fazıl Küçük'e göre; Kıbrıs Türk toplumunun tam manası ile kalkınması ancak Evkaf'ı eline aldığı gün olacaktı.[1299] Nitekim Dr. Fazıl Küçük kendi kurumlarına sahip çıkmayan milletlerin, kendi benliklerini kaybederek tarih sahnesinden silinip gittiklerini çok iyi bilmekteydi. Bu sebeple de Kıbrıs Türk halkının kurumlarına sahip çıkmaları gerektiğini her fırsatta ileri sürmüş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır.[1300]

[1295] Afendrika Çiftliği Dip Karpas'ta Hala Sultan Tekkesi'ne ait bulunan, 12.086 dönüm araziyi içerir. Detaylı bilgi için bkz. **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 30-31.

[1296] Sadrazam, a.g.e., s. 84-85.

[1297] Raporlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Kutlu Adalı, **Köy Raporları 1961**, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları, 1961; Kutlu Adalı, **Köy Raporları 1962**, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları, 1962; Kutlu Adalı, **Köy Raporları 1963**, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları, 1963. Ayrıca camiler ile ilgili durumlar için bkz. M. Emin Uçar, "Caminin Gerilemesi 3", **Halkın Sesi**, (19.10.1944), s.1; M. Emin Uçar, "Caminin Gerilemesi 4", **Halkın Sesi**, (26.10.1944), s. 2; İrfan Hüseyin, "Camilerimiz", **Hür Söz**, (31.08.1947), s. 1; M. Memduh Ahmed, "Camilerimiz ve Evkaf", **Halkın Sesi**, (22.08.1953), s. 1-2.

[1298] An, **Kıbrıs Türk Toplumunun Geri Kalmışlığı (1892-1962)**, s. 210.

[1299] Sadrazam, a.g.e., s. 88.

[1300] Dr. Fazıl Küçük, "Dünkü ve Bugünkü Evkaf Murahhasları", **Halkın Sesi**, (21.09.1952), s. 1; Dr. Fazıl Küçük, "Evkaf Malları Elden Çıkarılıyor mu?", **Halkın Sesi**, (08.08.1953), s. 1; Dr. Fazıl Küçük; "Bugünkü Müstemlekeci İdare

4.5.3.1. Evkaf İçin Düzenlenen Toplantılar

1954 yılı itibariyle Evkaf'ın Kıbrıs Türk halkına devredilmesi için çeşitli toplantı ve mitingler düzenlenmeye başlanmıştı. Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu 8 Şubat 1954'te bir çağrı yaparak, adanın her tarafındaki Türk kurum ve kuruluş temsilcilerinin katılımı ile Evkaf üzerine bir toplantı yapılacağını duyurmuştur.[1301] 17 Şubat'ta Lefkoşa'da Beliğ Paşa sinemasında 300 kadar delege bir araya gelmiş ve bu toplantı neticesinde bir takım kararlar alınmıştır. Topantıda konuşan temsilciler Evkaf idaresinin kayıtsız şartsız Türk cemaatine teslim edilmesi gerektiği üzerinde önemle durmuştu. Ayrıca diğer alınan kararlara göre; "Türk İşleri Komisyonunun Raporu'nda belirtildiği gibi Evkaf'ın halka devredilmesi, Sömürgeler Bakanlığı nezdinde keyfiyetin protestosu ve gerekliliği durumunda Ankara ve Londra'ya heyetler gönderilmesi, 28 Mart günü Lefkoşa'da Evkaf yönetimini ve hükümeti protesto eden büyük bir miting düzenlenmesi" kararı alınmıştır. Federasyon Başkanı Faiz Kaymak toplantıda alınan kararların içeriğini imzalı bir telgraf şeklinde İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na göndermiştir.[1302]

28 Mart'ta Lefkoşa'da halk sinemasının önünde düzenlenen mitinge yaklaşık 20.000 Kıbrıs Türkü katılmıştır. Müftü Mehmet Dana Efendi, Faiz Kaymak, Dr. Fazıl Küçük, Avukat Ahmet Zaim, Fevzi Ali Rıza, Avukat Ahmet M. Berberoğlu, Avukat Fadıl Niyazi Korkut ve Tüccar Ahmet Raşit Bey miting sırasında halka hitaben konuşmalar yapmışlardır.[1303] Müftü Dana Efendi Kıbrıs Türklerinin kayıtsız şartsız Evkaf kurumunu devralması gerektiğini ve bunun en doğal hakları olduğunu, bu zamana kadar bu haklarının kullanılmasına izin verilmemesinin de büyük bir haksızlık olduğunu ileri sürmüştür.

Avukat Fadıl Niyazi Korkut ise Evkaf'ın tarihçesini yaparak konuşmasına başlamış ve İngiliz idaresinin haksız bir uygulama ile Kıbrıs Türk toplumunun mallarına ait yönetim hakkını elinden alıdığını vurgulamıştır.[1304] Mitingde alınan kararlar doğrultusunda İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na bir telgraf çekilerek, Türk İşleri Komisyonunun Raporu'nda belirtilen Evkaf ile ilgili tavsiyelerin uygulanması istenmiş ve ardından Ankara'ya ve Londra'ya da bir heyet gönderilmesine karar verilmişti.

Kıbrıs Türk Kurumları Federasyon Başkanı Faiz Kaymak öncülüğündeki heyette Ahmet Mithat Berberoğlu ve Osman Örek bulunmaktaydı. Heyet 31 Ağustos günü Ankara'ya oradan da

---

anlamalıdır ki bizim artık kimseye itimadımız kalmış değildir." ifadesi ile İngiliz Hükümetine karşı tepkisini ortaya koymuştur. Bkz. Dr. Fazıl Küçük, "Kayıtsız Şartsız", **Halkın Sesi**, (18.04.1953), s. 1.

[1301] "Tarihi Bir Toplantı", **Bozkurt**, (08.02.1954), s. 1.

[1302] "Evkaf'ın Toplantısı Başarılı Oldu", **Bozkurt**, (22.02.1954), s. 4.

[1303] Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., 2, s. 520-532.

[1304] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 275.

Londra ve New York'a gitmek için adadan ayrılmıştı.[1305] 6 Eylül günü İstanbul'da Türkiye Milli Talebe Federasyonu binasında Kıbrıs Heyeti Başkanı Faiz Kaymak, Kıbrıs Komitesi üyeleri, Ahmet Şükrü Esmer ve İstanbul Milletvekili Hacapulos'un katılımıyla bir toplantı düzenlenmişti. Toplantı sonunda ise Kıbrıs konusunda savunulması istenilen meseleler bir muhtıra halinde hazırlanarak, Kıbrıs Heyeti'nin Londra'ya götürmesine karar verilmişti. Buna göre; Evkaf idaresinin kayıtsız şartsız Türk cemaatine devredilmesi istenecekti.[1306]

1955 tarihi itibariyle Evkaf konusu hemen hergün basında yer almaya başlamış ve İngiltere'nin hangi hakla Evkaf'ın yönetimini Türklere vermediği sorgulanmıştır.[1307] Kıbrıs Milli Türk Birliği 6 Şubat 1955 tarihinde Dr. Fazıl Küçük liderliğinde ikinci büyük Evkaf mitingini düzenlemiştir.[1308] Miting Lefkoşa Selimiye Cami'sinde adanın dört bir yanından gelen on binlerce Kıbrıslı Türkün katılımıyla yapılmıştır.[1309] Mitingin açılış konuşmasını yapan Fevzi Ali Rıza'dan sonra kürsüye çıkan Dr. Fazıl Küçük halka şöyle hitap etmiştir:

> Kıbrıs Türkünün senelerden beri üzerinde durduğu Evkaf davamız, ne bugün ne de yarın unutulacak, bir kenara bırakılacak değildir. Bu dava ne bir sabun köpüğüne ne de biranın kabartılarına hiç de benzemiyordu. Kıbrıs davası 100 bin Türk'ün tüm olarak ele aldığı davadır.. Varlığımızın ve bekamızın kurtarıcısı bu mukaddes kaleyi ele geçirmek için hücuma hazırlanırken, güvendiğimiz ve dayandığımız sadece kanun denen silahtır. Karanlıkta yüzen en ilkel milletlere hür dünya yaşama hakkını tanır, mukadderatını idare etmesine izin verirken, en medeni milletler arasında yer alan Kıbrıs Türkü'ne 400 sene yaşayan imparatorlukların reva gördüğü en belirgin bir hakkı günün en demokratik bir devletinin haram görmesine artık tahammülümüz kalmamıştır. Evkaf bugünkü neslin, yedisinden yetmişine imanına gömdüğü bir davadır. Bu davayı kazanmak artık bizim için onur meselesi olmuştur. Evkaf ve yalnız Evkaf! Bizim olan ecdad yadigârı kayıtsız şartsız bize teslim edilinceye kadar en müşkül şartlar içinde, imkânsızlık ve mahrumiyetlere katlanarak savaşımıza devam edeceğiz. (…)[1310]

Yapılan mitingin ardından İngiliz Vali Robert Armitage'ye ve İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na telgraflar gönderilmiş ve Evkaf'ın Türk toplumuna devri istenmiştir. İngiliz Hükümeti de bu konuya sıcak bakmış ve Evkaf'ın Türk toplumuna devri için hazırlıklarını başlatmıştır.

[1305] "Kıbrıs'tan Bir Türk Heyeti Ankara'yı Ziyaret Edecek", **Hürriyet**, (31.08.1954), s. 1, 7; "Kıbrıs'tan Bugün Bir Türk Heyeti Geliyor", **Son Telgraf**, (31.08.1954), s. 1; "Kıbrıs Türk Heyeti Dün Ankara'ya Geldi", **Hürriyet**, (01.09.1954), s. 1.

[1306] "Hacapulos Kıbrıs İşinde Elen Hareket Hattını Tasvip Etmiyor", **Hürriyet**, (07.09.1954), s. 1, 7; "Kıbrıs Hakkında Alınacak Kararlar", **Vakit**, (07.09.1954), s. 1, 2; "Kıbrıs Adası Hakkında Dün Mühim Bir Toplantı Yapıldı", **Son Telgraf**, (07.09.1954), s. 1, 5.

[1307] Dr. Fazıl Küçük, "Yine Evkafımıza Dair", **Halkın Ses**i, (16.01.1955), s. 1; "Evkafı İstiyoruz", **Halkın Ses**i, (18.01.1955), s. 1; "Kıbrıs Evkafı'nın Türk Cemaatine Devri İşi", **Hürriyet**, (03.01.1955), s. 3.

[1308] Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571- 1974),** s. 1057.

[1309] Halk hep bir ağızdan: "Evkaf kayıtsız şartsız topluma devredilmeli; Hakkımızı isteriz, sadaka değil; Har vurup harman savurduğunuz yeter!" nidaları atmış ve levhalar taşımışlardır. Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., 2, s. 544-549; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 277.

[1310] "Evkaf Kayıtsız Şartsız Devredilmeli", **Halkın Sesi**, (09.02.1955), s. 1.

4.5.3.2. Evkaf Yasası ve Türk Toplumuna Devri

İngiliz vali Armitage'in isteği doğrultusunda Evkaf Türk Murahhası Fuat Sami, Evkaf İngiliz Murahhası, Lefkoşa Komiseri W. F. Clemens 19 Mart 1955 günü bir basın toplantısı düzenleyerek Evkaf'ın kuruluşu, çalışmaları ve içinde bulunduğu durum hakkında, basına geniş bilgi vermişlerdi. Ayrıca Vali Armitage de Londra'ya giderek, Evkaf idaresinin Türk toplumuna devredilmesi için görüşmelerde bulunmuştur.[1311] 12 Mayıs 1955'te de Vilayet Konağı'nda Kıbrıs Türk ileri gelenleri ile bir toplantı düzenleyen Vali Armitage, toplantıda Evkaf'ın gelecekteki statüsü, topluma devri için gereken koşullar, kurulacak Evkaf Komisyonları ve meclisler hakkında detaylı bir görüşme yapmıştır.[1312] Bu görüşmelerin ardından Evkaf'ın Türk toplumuna devredilmesi kararını alan İngiliz idaresi, "Evkaf'ın Türk Toplumuna Teslim Yasa Tasarısını" hazırlamıştır. Tasarı 22 Temmuz 1955'te Resmi Gazete'de yayımlanarak bütün halka duyurulmuştur.[1313]

Yasa tasarısının amacı ise; "Vakıflara ilişkin Şeriye Yasası'nı birleştirmek ve bazı emniyet önlemlerine bağlı olarak, Kıbrıs'taki vakıf mallarını Türk cemaatinin kendi isteklerine göre seçilmiş temsilcilerinin kontrol ve idaresine vererek, bu gibi malların idaresinde köklü değişiklikler yapmak" olarak belirtilmiştir.[1314] Yasa tasarısı incelendiğinde bir takım önemli değişiklikler de göze çarpmaktadır. Bu değişikliklerden biri; Evkaf Murahhasları makamına ve Evkaf'ın bir hükümet dairesi olma durumuna son verilip, bütün camilerden, İslam mezarlıklarından ve diğer İslami dini kurumlardan veya vakıflardan elde edilecek olan gelirler ve bu kurumların yönetimi Evkaf Dairesi'ne verilecekti.[1315]

Kıbrıs adasındaki vakıf mallarının denetimi ve yönetimi ve Evkaf Dairesi'nin denetimi için bir yüksek "Evkaf Meclisi" kurulacak, bu meclis halk tarafından seçilecek olan 15 Türk üye ile müftü, İcraat Meclisi Türk üyesi ve Yasama Meclisi kurulacak olursa onun tüm Türk üyelerinin seçeceği bir üyeden oluşacaktı.[1316] Yüksek Meclis'in seçilmiş üyelerinin görevi 4 yıl süreyle sınırlı olacak, Yüksek Meclis kendi üyeleri arasından çoğunluk oyu ile bir Başkan ve Başkan Yardımcısı, ayrıca 7 kişilik bir Yönetim Kurulu oluşturulacaktı.

Yüksek Evkaf Meclisi, Evkaf siyasetini saptayacak ve bu yasa hükümleri gereği oluşturulacak bir mütevelli veya bir Köy Cami Komisyonu'nun yönetimindeki mallar dışında kalan Kıbrıs'taki tüm

---

[1311] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 279.

[1312] Tekakpınar ve Doğasal, a.g.e., 2, s. 553.

[1313] "A Law to Amend And Consolidate The Moslem Sacred Law Relating to Vakfs And The Law Relating to The Administration of Moslem Religious Property", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (22.07.1955), s. 267-289.

[1314] "Preliminary", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (22.07.1955), s. 267-268.

[1315] "Establishment of Evcaf Office A High Council And Village Mosque Committees", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (22.07.1955), s. 276.

[1316] "Establishment of Evcaf Office", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (22.07.1955), s. 276.

vakıf mallarını yönetecekti. Ayrıca Yüksek Evkaf Meclisi Mütevelli ve köy cami komisyonu yönetiminde bulunan malların denetimini de yapabilecekti.[1317] Yüksek Evkaf Meclisi Mütevelli ve Mazbuta vakıflarının denetiminden sorumlu olacak; Mazbuta vakıflarının yıllık gelir ve giderlerini tespit ederek Evkaf Dairesi'ne bildirecek; ayrıca bütün vakıfların da gelir ve giderlerini denetleyebilecek ve bütün vakıfların kayıtlarını tutacaktı.[1318]

Köy ve kasabalardaki cami mallarının yönetimi için, Köy Cami Komisyonları oluşturulacak ve bu komisyon üyeleri 4 yıl da bir değişecekti. Her Köy Cami Komisyonu ilk olarak 4 üyeden oluşacak ve ayrıca kendi aralarından bir komisyon başkanı seçeceklerdi. Köy Cami Komsiyonları Yüksek Evkaf Meclisi'nin denetimi ve direktifleri altında çalışacaktı. Köy Cami Komisyonları'na seçilecek olan üyeler Müslüman erkek ve 21 yaşını doldurmuş kişilerden seçilecekti.[1319]

Kabul edilen yasa ile birlikte Kıbrıs Türklerinin 25 yıl boyunca talep ettikleri Evkaf idaresinin yönetimi kendilerine verilmiş oldu.[1320] Evkaf Yasası gereğince önemli yerleşim yerlerinde seçimler yapılacaktı ve bu seçimler de Kıbrıs Türk toplumunun siyasi hayatı ve geleceği açısından büyük önem arzetmekteydi. Kıbrıs Türk halkı için bir sınav niteliği taşıyan seçimlere, birinci olarak KTKF ile KTP, ikinci olarak da Muhalefet grubu katılmıştır. Muhalefet Partisi Lefke, Limasol, Lefkoşa gibi sadece merkezlerde seçimlere katılırken, KTKF ile KTP adanın bütün yerleşim merkezlerinde seçimlere katılmıştır. Ancak Muhalefet grubu hiçbir seçimi kazanamamış ve büyük bir başarısızlığa uğramıştır. Seçimlerden sonra Evkaf Yüksek Komisyonu ve Cami Komisyonları oluşturulmuştur.[1321]

14 Nisan 1956 günü Lefkoşa'da Evkaf Dairesi'nde yapılan toplantı neticesinde Evkaf Yüksek Konseyi ve Yönetim Kurulu seçimleri yapılmıştır. Evkaf Yüksek Konseyi başkanlığına Dr. Fazıl Küçük, yardımcılığına Osman Örek getirilmiştir. Evkaf Yönetim Kurulu Başkanlığı'na da Faiz Kaymak seçilmiştir. Evkaf Yönetim Kurulu'nun diğer üyeleri ise şöyleydi; Dr. Niyazi Manyera, Dr. Orhan Müderrisoğlu, Ahmet Mithat Berberoğlu, Ahmet Raşit Mustafa, Salih Kanat, Fedai A. Ferit. Evkaf Yüksek Konseyi'ne seçilenler; Lefkoşa'dan Dr. Fazıl Küçük, Faiz Kaymak, Fevzi Ali Rıza, Nazım Ali İleri, Macit Tevfik, Dr. Tahsin S. Gözmen, Ekrem Ferdi Sarper, Osman Örek, Timur Azmi; Leymosun'dan Ahmet Mithat Berberoğlu, Nazif Denizer, Osman Mustafa, Ali Vehbi; Baf'tan

---

[1317] "High Council", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (22.07.1955), s. 276-277; "Executive Committee of High Council", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (22.07.1955), s. 276-277.

[1318] "Functions of The High Concil", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (22.07.1955), s. 278-279.

[1319] "Village Mosque Commitees", **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** (22.07.1955), s. 277-278.

[1320] "Kıbrıs'taki Vakıf Malları", **Akşam**, (24.07.1955), s. 5; Ahmet Toğay, **1958'in Belgesel Öyküsü-Şahinler Yılı,** KTMD Yayınları, İstanbul, 1996, s. 20; "Kıbrıs'ta Evkaf Mallarını Türkler İdare Edecek", **Kıbrıs Postası**, (10.08.1955), s. 1.

[1321] Sadrazam, a.g.e., s. 94-95.

Derviş Ahmet Raşit, Hüseyin Eşref, Behiç Kalkan; Girne'den Ali Sami Çavuş, Ömer Kamil, Salih Kanat.[1322]

1878 yılından beri İngiliz kontrolünde olan ve 1928 yılından itibaren de İngiliz bayrağı altında kalan Evkaf binasına 15 Nisan 1956 Pazar günü Türk bayrağı çekilerek, Kıbrıs Türklerinin zaferi kutlanmıştır.[1323] Evkaf Yüksek Konsey Başkanlığına seçilen Dr. Fazıl Küçük halka teşekkürünü Halkın Sesi gazetesinden şu cümleler ile yapmıştır: "120.000 Türk'ün müşterek çalışma ve mücadelesi ile neticelendirilen kayıtsız şartsız halka devir ve teslim edilen Evkaf'ın, Yüksek Meclis Başkanlığı'na seçilmişliğim münasebetiyle adanın her tarafından telgraf ve mektupla gelen tebriklere teker teker cevap vermek imkânsızlığı karşısında 'Halkın Sesi' ile teşekkürlerimi arz ederim."[1324] Ayrıca Dr. Fazıl Küçük Kıbrıs Türklerinin kazanmış olduğu bu zaferi de şöyle yorumlamaktadır:

> 80 seneye yakın bir müddetten beri yabancı ellerde olan Evkafımızın idaresini elimize almış bulunuyoruz. Bu büyük zaferi kazanmak için fertçe, partice, halkça büyük gayretler sarf ettik. Yorulmadan, bıkmadan uğraştık; didindik. Halkımızın birlik ve beraberliğinden, köylümüzden, şehirlimizden, genç ve ihtiyarlarımızdan velhasıl bütün halktan gördüğümüz destekten aldığımız kuvvetle çalışmak suretiyle bu tarihî zafere kavuşmuş bulunuyoruz. Bugün hepimiz bahtiyarız, sevinç içindeyiz ve pek haklı olarak bayram yapıyoruz! Halkımızın şimdiye kadar gösterdiği birlik ve beraberlik devam ettikçe buna benzer daha birçok zafer bayramları kutlayabileceğimize mutlak nazarıyla bakabiliriz. Evkafın idaremize geçmesi cidden hiç de kolay olmamıştır. Fakat zaferlerin kolay kazanılamayacağını bilen ve takdir eden halk, bedbinliğe düşmeden yoluna devam etmiş ve en nihayet 15 Nisan 1956 günü şanlı bayrağımızı dalgalandırmaya muvaffak olmuştur.[1325]

4.5.4. Kıbrıs Türklerinin Eğitim Durumu

1931 Rum isyanı ile birlikte İngiltere'nin uygulamaya koyduğu sıkıyönetim ilkeleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yumuşamaya başlamıştı. Bu yumuşama politikası kendisini eğitim alanında da göstermiş olup, eğitim üzerinde uygulanan bir takım baskılar kaldırılmıştı. Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nda ilkokullar, ortaokullar ve liseler ile ilgili tavsiyeler de yer almaktaydı.[1326] 1950 Maarif Kanunu'na göre hükümet kontrolüne giren Tali Okullara "Amme Yardımı Gören Tali Okullar" denilmişti. 1950 yılında açılıp amme yardımı görmeyi kabul eden ortaokullara aynı yıl, vali tarafından ayrı ayrı okul komisyonları tayin edilmişti.[1327]

[1322] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 283, 286.

[1323] "Kıbrıs'ta Evkaf Emlâkinin İdaresi Türklere Verildi", **Yeni İstanbul**, (15.04.1956), s. 1.

[1324] Dr. Fazıl Küçük, "Evkaf Seçimleri", **Halkın Sesi**, (15.04.1956), s. 1.

[1325] Dr. Fazıl Küçük, "15 Nisan", **Halkın Sesi**, (15.04.1958), s. 1.

[1326] **Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949**, s. 37-45.

[1327] Hükümetten yardım almayı kabul eden okullar; Lefke, Poli, Larnaka, Luricine, Galatya, Konetra. Bkz. Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 135-136.

Türk İşleri Komisyonunun önerileri doğrultusunda yeni Türk Tali Mektepler Komisyonu[1328] kurulmuş ve komisyon 4 Temmuz 1950 tarihinde Evkaf Dairesi'nde toplanarak bir takım kararlar almıştır.[1329] Alınan kararlara göre; Türk Lisesi'ne öğretmen tayininin önceki 2 senede olduğu gibi, Türkiye'den 3 öğretmenin gönderilmesinin istenmesi ve bunun için de Türk Konsolosluğu ile temasa geçilmesini; ortaokul kadrosundaki statükonun muhafazası için ilkokullara bağlı 9 öğretmenin 1950-1951 ders yılı için ortaokullarda hizmet etmelerine müsaade edilmesi için Marif Müdürü'ne talepte bulunulması; Mr. Wood'un 1 Eylül 1950 tarihinde emekliye ayrılması münasebetiyle, Türk Lisesi Müdürlüğü'ne vekâletten Salih Macit Bey'in getirilmesi; liseye Türkiye'den bir müdürün getirilmesi için bir an önce teşebbüse geçilmesi; Türkiye'den bir Türk Beden Eğitimi öğretmeninin getirilmesi; Maarif Kâtibi M. Said Bey'in Ortaokullar İdare Heyeti'nin Sekreteri olarak tayini için hükümete müracaat edilmesi İngiliz yönetiminden talep edilecekti.

Kolejde Lâtince ve İngilizce eğitim için tecrübeli bir İngiliz öğretmenin, harp atiyesi hariç olmak üzere senedi £ 400 ile £ 450 bir maaşla tayinine ve Lise Müdürlüğü'ne bağlı olmak üzere yeni İngiliz öğretmeninin Kolej kısmının idaresinden mesul olması; Ertuğrul Muhsin Efendi'nin ihtiyaç halinde öğretmen olarak tayin edilmesi; Din dersi öğretmenliği için yeni müftünün atanmasının beklenmesi; okullarda 23 Nisan, 19 Mayıs ve 29 Ekim'in tatil olması; okul binaları ve okulun ihtiyaçları karşılanmak üzere ve öğrenci sayısı 30'dan az olmamak şartıyla kasaba ve büyük köylerde ortaokulların açılması; öğretmen maaşlarının da doğrudan lisenin umumi bütçesinden ödenmesi; Viktorya Kız Lisesi'nin masa, sandalye ve öğretmen sayısının arttırılması da alınan kararlar içerisindeydi. [1330]

1950-1951 ders yılından itibaren Lefkoşa'daki lisenin adı "İslam Lisesi" yerine, "Türk Lisesi" olarak değiştirilmiştir. Türk Ortaokulları İdare Heyeti'nin isteği üzerine Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Lise'ye Yavuz Gonnolu adında bir Türk müdür atanmıştır. Aslen Kıbrıslı olan ve Çorum Lisesi'nde müdürlük yapan Yavuz Gonnolu'nun atanması ile birlikte 1935'ten beri süren Türk Lise'sine İngiliz müdür atama uygulaması son bulmuştur.[1331] Yavuz Gannolu 1953 yılında Mağusa Namık Kemal Lisesi Müdürlüğü'ne atanınca, yerine Kıbrıslı olan ve uzun yıllardan beri Lisede matematik öğretmenliği yapan Nazım Yücelt bir yıl için müdürlük görevine gelmiştir. Bir yıl sonra da 1956-58 yıllarında Gazi Eğitim Enstitüsü Coğrafya Öğretmeni Hayri Günden Lisede müdür

[1328] Türk Tali Mektepler Komisyon sayısı 1950 Maarif Kanunu'na göre 12'ye çıkarılmıştır. Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 135.

[1329] "Türk Tali Mektepler Komisyonu Toplantısı", **Hür Söz**, (05.07.1950), s. 4.

[1330] "Kanuni Yaş Haddini Geçen Lise Müdürünün Emekliye Ayrılması Kararlaştırıldı", **Hür Söz**, (07.07.1950), s. 1, 4. Tam metin için bkz. Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s.136-138.

[1331] "Lise Müdürü Geldi", **Hür Söz**, (13.10.1950), s. 1; H. Fikret Alasya, "Yeni Lise Müdürü Vazifesine Başlarken", **Halkın Sesi**, (14.10.1950), s. 1.

olmuştur. 1958 yılında Hayri Günden'in istifa etmesinden sonra yine Türkiye'den İsmail Ulçuğur, onun ayrılmasından sonra da tekrar Salih Mecit Bey Lise Müdürlüğüne getirilmiştir.[1332]

1952 yılı Maarif Kanunu'na göre; 8 Türk ortaokulunun amme yardımı gören "Tali okullar" listesine geçmesine, hükümetin fakir köylere yeni okul inşaatına yardım etmek için bağışta bulunmasına, Tali okullarda herbirinin yönetimi için ayrı komisyon üyeleri tayin edilip hepsinin Lefkoşa Tali Okullar Komisyonu'na bağlı olmasına karar verilmişti.[1333] Böylece İngiltere bütün Tali okulları kendi denetimi altına almak istemişti. Bu yasayla birlikte hükümetten yardım alan 8 ortaokul açılmış ve okulların her türlü giderleri genel bütçeden karşılanmıştı.[1334]

İngiliz idaresi isteyen okulların bu statüye geçebileceğini duyurmuş ve bunun üzerine Mağusa dışındaki bütün okullar bu statüye geçmiştir. Baf ve Limasol'daki ortaokullara 3 yıllık süre eklenerek, bu okullar lise denginde birer kolej haline getirilmişti. 1952 yılında yayımlanan *Tali Okullar Yasası* Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri tarafından şiddetle reddedilirken, bazı Türkler tarafından da hemen kabul edilmiştir. Bu konu üzerine Dr. Fazıl Küçük Halkın Sesi gazetesinde şöyle demekteydi:

> Şimdi yeni kanun tasarısı ile hükümet, fakir Kıbrıs Türklüğü'ne büyük bir lütufta bulunduğunu söylüyor. Bütün muallimlerinizin aylıklarını ben vereceğim diyor. Cebinden para çıkmasın da ne olursa olsun düşüncesiyle hareket eden ve burunlarından ötesini görmeyen bazıları da bu işi beğeniyorlar. Kanun tasarısını destekliyorlar, fakat Kıbrıs Türklüğü'nün birkaç kuruşa satılmayacağını unutuyorlar. Düşünelim bi kere! Tasarı halinde bulunan kanun, yürürlüğe geçtikten sonra ve okullarımızı hükümete devrettikten sonra kazanacağımız nedir? Muallim aylıkları ve talebelerden alınacak duhuliyelerden artan küçük bir meblağ değil mi? Buna mukabil elimizden gidecek olan nedir? Bir de bunu düşünelim. Biz bugüne kadar elimizden alınmış olan hakların iadesi için uğraşıp dururken, hükümetin muallimlere vereceği malum maaşa mukabil bütün serbestimizi hükümete teslim edeceğiz. Muallimlerin tayin hakkı tamamen hükümetin eline geçecek. Muallimlerimiz hükümetin memuru sınıfına girecek ve bin bir baskı altında olacak. Gün gelecek Türk tarihi okutmayacaksınız dendiğinde ağızlarını bile açamayacaklar.[1335]

İngiliz himayesine geçmeyi reddeden Mağusa Okul Komisyonu'na ise Türkiye sahip çıkmış ve Namık Kemal Lisesi ile Gönendere Ortaokulu'nun bina yapımı ve diğer masraflarını karşılamıştır. Ankara Türk Kültür Derneği 18 Aralık 1952'de Mağusa ve Baf'taki ortaokullar için 32.000 TL yardım göndermiştir.[1336] Ayrıca Türkiye, Lefkoşa'da Atatürk Kız Enstitüsü ve bir de ortaokul inşa ettirmiştir.[1337]

[1332] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, s. 285.

[1333] Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 174.

[1334] "Public Aided Secondary School", **The Cyprus Gazette**, (16.07.1952), s. 267-270; "The Secondary Education Law", **The Cyprus Gazette**, (03.09.1952), s. 334.

[1335] Tali Okullar Yasası 31 Ağustos 1952 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Dr. Fazıl Küçük bu durumu "Kara Gün" olarak değerlendirmiştir. Sadrazam, a.g.e., s. 160-161.

[1336] "Türkiye'nin Cemaatimize Yakın Alakası", **Bozkurt**, (22.12.1952), s. 1.

[1337] Cicioğlu, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ve Eğitim", s. 216.

1952 Kanunu'na göre hükümete bağlı ortaokul öğretmenlerinin maaşları iyileştirilecek ve öğretmenlere emeklilik hakkı verilecekti. Öğretmen atamaları veya azli tamamen İngiliz Maarif Müdürü'ne ait olacak ve okul müfredat programları da İngiliz Maarif Müdürü tarafından hazırlanacaktı.[1338] Ancak İngiliz kontrolüne verilen okullardaki haksız uygulamalar hemen kendini göstermişti.[1339] İlk olarak Türkiye'den gönderilen öğretmenler ve müdürler, tekrar Türkiye'ye geri gönderilmişti. Bu durumu protesto etmek isteyen Kıbrıs Türkleri 14 Haziran 1953'te Lefkoşa'daki Beliğ Paşa sinemasında, büyük bir miting düzenlemişti.[1340] Mitingde Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu başkanı Faiz Kaymak, Samiye Mustafa, Avukat Ahmet Mithat Berberoğlu, Avukat Ayhan Hikmet, Hami Özsoruhan, Özker Yaşın ve Avukat Ahmet Zaim bir konuşma yaparak, Türkiye'den gönderilen öğretmenlerin hizmet süreleri hiçe sayılarak, Türkiye'ye geri gönderilmesini şiddetle eleştirmişlerdir.[1341] Türkiye de bu durum karşısında 1954-1955 eğitim-öğretim yılında Kıbrıs okullarına yapılan yardımı artırmıştır.

Kıbrıs Türk toplumunun 1952 yılında 9 ortaokulu, 1 sanat okulu, 1 lise, 1 kolej ve 1 de Viktorya Kız Okulu olmak üzere 13 orta dereceli okulu bulunmaktaydı. 1952-1954 Maarif Komisyonu[1342] Larnaka ve Mağusa'da yeni bir ilkokul binasının yapılmasını önermiştir. 1953 yılında çıkarılan Maarif Kanunun da ise anaokulları ile ilkokulların Maarif Dairesi tarafından kontrol edilmesine karar verilmiştir.[1343] Tali Okullar Komisyonu gibi İlkokullar Komisyonu'da hükümet kontrolünde olduğu için sadece hükümetin direktifleri ile hareket edebiliyorlardı.

Lefkoşa'daki Türk ilkokullarının tek bir binada toplanması hususunda İlkokullar Komisyonunca alınmış olan bu kararı protesto etmek için Kıbrıs Milli Türk Birliği tarafından 16 Mayıs 1954 Pazar günü Lefkoşa'da Beliğ Paşa sinemasında bir miting düzenlenmiştir. Rumların her mahallede bir ilkokulu bulunmasına rağmen, Kıbrıs Türk çocuklarının okullara gidebilmek için hergün iki üç mil[1344] yol yürümek zorunda kaldığı bu sebeple de Türk köylerinde ilkokul sayısının arttırılması gerektiği mitingde konu edinmiştir. Miting sonunda da bir protesto telgrafı oluşturularak İngili Vali'ye gönderilmiştir. Telgraf şu şekildedir:

[1338] Kaymak, **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü**, s. 47.

[1339] Ferruh M. Halluma, "Hak ve Adalet İstiyoruz", **Halkın Ses**i, (10.06.1953), s. 1.

[1340] Halkın Sesi gazetesinde halkın mitinge katılması için şu şekilde çağrıda bulunulmuştur: "Geçen sene Tali Okullar tarafından kabul edilen yeni ortaokullar kanunu mucibince okullarımızın bir kısmı, halkın haklı şikâyetleri ve protestolarına rağmen hükümet kontrolüne verilmiştir. Bu sene de bu okullarda öğretmenlik yapan, Türkiyeli öğretmenlerimizin vazifelerine son verilmeye başlanmıştır. Yavrularımıza yüksek bilgilerini esirgemeden öğreten değerli öğretmenlerimizin adadan uzaklaşması cemaatimiz için büyük bir gaib ve okullarımız için ağır bir darbedir. Kıbrıs Türkü, cereyan eden olayları incelemek ve yapılan haksızlığı protesto etmek gayesi ile 14 Haziran Pazar günü 10.30'da Beliğ Paşa sineması önündeki mitinge katıl. "Miting", **Halkın Ses**i, (10.06.1953), s. 1.

[1341] "Türkiyeli Öğretmenler İçin Yapılan Miting", **Bozkurt**, (15.06.1953), s. 1.

[1342] Komisyon üyeleri; Dr. G. F. Sleight, M. Kemal, Dr. Rauf, Dr. Manyere, Ali Ratip, Muderris Hulusi, H. Şefik, İbrahim Hakkı.

[1343] Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 174.

[1344] Üç mil 4.82 km'ye denk gelmektedir.

> Lefkoşa Türk halkını temsil etmeyen İlkokullar Komisyonu'nun Maarif Müdürü'nün teklifine uyarak bütün Türk ilkokullarını kapatma ve onun yerine yalnız Yenicami ve Karakaş bölgelerinde tek bir okul yaptırma hususunda aldığı karar yüzden fazla Türk ailesini evsiz bırakacağı, sadece sur dışında değil içindeki çocuklarımızın bile okula devamını imkânsız kılacağı, çocuklarını okutmak isteyenleri sur içinde yerleşmeye mahkûm edeceği ve bütün bunların neticesi olmak üzere Lefkoşa Türk halkının kültürel inkişafı sur dışında yerleşme ve yayılmasını baltalayacağı için biz Lefkoşa Türk halkı bu kararı birlik olarak şiddetle protesto ederiz. Lefkoşa Türk İlkokulları Komisyonu'nun asla Türk halkını temsil etmediğini bir kez daha belirtiriz.[1345]

Bütün bu olayların yanı sıra İngiliz idaresi Kıbrıs Türk Maarifine büyük hizmetler veren, Orta Dereceli Okullar Müfettişi Dr. Hüsnü Feridun'u görevinden alarak, yerine Rum müfettiş atamıştır. Türk orta dereceli okulların başına genel müfettiş olarak bir Rumun atanması, Türk okulların kontrolünü Rumlara vermek demekti ve bu durum Kıbrıs Türkleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştı.[1346] Dr. Fazıl Küçük bu durumu ise şöyle değerlendirmiştir:

> Her nedense Kıbrıs'taki Rumlar öteden beri adanın hakiki sahipleri Türkler'e karşı büyük husumet ve antipati besleyen, ellerine geçirdikleri her fırsattan istifade yolunu bulur bulmaz onlara zarar vermek için her çareye başvurmasını bilen kitledir. Umum müfettiş olan zatın yüksek maarifçi, çok iyi İngilizce konuşan ve yazan biri olduğu iddia ediliyor. Fakat bizim aradığımız ne onun ilmi ne de lisanıdır. Ve yine onun şahsiyeti hususi hayatı da bizi alakadar etmez. Bizi kırıp gücendiren Türk Maarifinin, Türk çocuklarının, Türk öğretmenlerinin idaresini bir Rumun eline vermesi meselesidir. İnandığımız ve her an ıspatına hazır olduğumuz, bir hakikat vardır ki, o da Türklerin her bakımdan Rumlarla boy ölçüşebileceğidir. Birkaç seneden beri ortaokul ve liselerimizi büyük bir dirayet ve başarı ile idare eden Türk maariflerimiz ortada dururken, bunları çiğneyerek ve ortaya kıdem ileri sürerek dilimizden bilmeyen, örf ve âdetimizden anlamayan bir kimseyi okullarımızı teftişe memur etmek büyük bir hata ve Türk cemaatinin hiçbir zaman kabul etmeyeceği bir harekettir. (…)[1347]

Türk liderlerinin ve Türk halkının sert tepkisine rağmen İngiliz idaresi 23 Ekim 1956'da açıkladığı kararla bir Rum Başmüfettişi atamış ve Türk okullarını da onun idaresine vermiştir. Dr. Fazıl Küçük bu durumu şiddetle eleştirmiş ve Rumlara verilen Başmüfettişlik görevinin, Türklere de verilmesini istemiştir.[1348] Büyük bir eleştiri ve tepkilere maruz kalan İngiliz idaresi 12 Kasım 1956'da yapmış olduğu bir açıklama ile Türk ve Rum maarifinin tamamen ayrıldığını, her iki cemaatin maarif işlerinin, aynı cemaate mensup birisinin teftişine tabi olacağını ilan etmiştir.[1349]

1954-1956 Maarif Komisyonu'nun almış olduğu kararlar ise oldukça önemlidir. Önemli kararlardan bazıları; kitapsız tedrisat usulü kaldırılacak ve ilkokullara okuma, dilbilgisi, matematik, tarih, coğrafya, tabiat ve yurttaşlık kitapları Türkiye'den temin edilecek, İngiliz okuluna Türkiye'den Türkçe öğretmeni, Öğretmen Koleji'ne Türkiye'den Edebiyat öğretmeni getirilecek, müfettişler

---

[1345] Sadrazam, a.g.e., s. 170-171.

[1346] "Esef Verici Karar", **Halkın Sesi**, (25.09.1956), s. 1.

[1347] Dr. Fazıl Küçük, "Manası Ne Olabilir?", **Halkın Sesi**, (26.09.1956), s. 1.

[1348] Dr. Fazıl Küçük, "Gayemiz", **Halkın Sesi**, (27.10.1956), s. 1.

[1349] "En Nihayet Kendi Maarifimizi Kendimiz İdare Edeceğiz", **Halkın Sesi**, (13.11.1956), s. 1.

arttırılacak, eskiyen okulların yerine yenisi yapılacaktı.[1350] Böylece 1956 yılı itibariyle kitapsız tedrisat usulüne son verilmiş ve her kazada Maarif Müdürlükleri kurulmuştur.

26 Nisan 1956 tarihli Resmi Gazete'de ilan edilen Tali Okullar İdare Heyeti'nin[1351] almış olduğu bir takım önemli kararlar ise; ortaokul ve liselerde okutulan Rumca derslerinin kaldırılması, yeni lise binasının inşasına başlanması, Ticaret Lisesi'nin ticaret ve akademik olmak üzere 2 bölüme ayrılması ve okullara gece bekçisinin atanmasıdır.[1352] Ayrıca 6 Mayıs 1958 tarihli komisyon toplantısında Erkek Lisesi'ne Celal Bayar Lisesi, Viktorya Kız Lisesi'ne de Adnan Menderes Kız Lisesi isimlerinin verilmesi kararlaştırılmıştır.[1353]

İngiliz idaresi Kıbrıs Türk Maarifini 9 Haziran 1959 tarihinde Kıbrıs Türk toplumuna devretemiştir.[1354] Bu tarihle birlikte yeni atanan Maarif Encümeni[1355] hem ilk hem de ortaokul işlerinden sorumlu olacaktı. Maarif Encümeni'nin almış olduğu başlıca kararlar ise şöyledir: Köylerde işinin ehli olmayan öğretmenlerin işine son verilmesi, Teknik Sanat Okulları'nın açılması, yeni ortaokulların açılması ve ortaokullara öğretmen tayin edilmesi, ilkokul müfredatlarının Türkiye ilkokulları müfredatına uydurulması, ortaokullara giriş sınavlarının kaldırılması, Türk öğretmen kolejinin ihtiyaca uygun şekilde yeniden düzenlenmesi, halk eğitim sahasında çeşitli branşların kurulması için hazırlıkların yapılması, ilkokullarda cumartesi günü son dersten sonra törenle bayrak çekilmesi ve yine törenle Pazartesi sabahı indirilmesi, Türk Maarif Encümeni Başkanı ve aynı zamanda Maarif Müdürü Hüsnü Feridun'un Maarifle ilgili konuları görüşmek için Türkiye'ye gönderilmesiydi.

Yeni Maarif Kanunu kapsamında, Türk Maarif kadrosunu inceleyen encümen yeni kadroya şu görevleri de vermiştir; Türk Maarif Encümeni Başkanlığı'na, Türk Maarif Müdürü ünvanı verilecek, üç müfettişlik kurulacak, lise ve ortaokulların personel işlerine ve aynı zamanda sınavlarına bakacak, ilkokulların idari işleri ile meşgul olacaktı. Maarif Encümeni ilkokulların tatil günlerini de şu şekilde belirlemiştir: cumartesi öğleden itibaren Pazar akşamına kadar, 28 Ekim öğleden 30 Ekim akşamına 2,5 gün, 23-24 Nisan 2 gün, 19 Mayıs 1 gün, Ramazan Bayramı 3 gün, Kurban Bayramı 4 gün,

---

[1350] Tam metin için bkz. Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s 103-104; "Kitapsız Tedris Ne Demektir", **Halkın Sesi**, (08.07.1951), s. 1.

[1351] Komisyon üyeleri; Nazım Ali İleri, Ali Vasıf, Ümit Süleyman, Hamit Orundalı, Kemal Deniz, Ahmet Rauf, Mustafa Kenan, Dolun Ali Rıza, Hale Avkıran. "The Elementary Education Law", **The Cyprus Gazette**, (26.04.1956), s. 231.

[1352] Komisyon kararların tam metni için bkz. Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s. 141-142.

[1353] "Okullarımıza Büyüklerimizin İsimleri Verildi", **Bozkurt**, (08.05.1958), s. 1.

[1354] Nesim, **Batmayan Eğitim Güneşlerimiz**, s. 57.

[1355] Komisyon üyeleri; Dr. Hüsnü Feridun (Başkan), Dr. Ali Fikret, Dr. Selçuk Sömek, Avukat Aziz Altay, Münife Yusuf Hanım, Ramadan Cemil, Eczacı Nebil Nabi. "Yeni Türk Maarif Encümeni İlk Toplantısını Yaptı", **Bozkurt**, (14.06.1959), s. 1.

Mevlid, Regaib, Miraç ve Berat kandil günlerine birer gün, 1 Şubat'tan 15 Şubat'a Sömestır, 16 Haziran-14 Eylül yaz tatili olacaktır.[1356]

4.6. Kıbrıs Türklerinin Türkiye Çaplı Siyasi Örgütlenmelerinden Kıbrıs Türktür Cemiyeti

4.6.1. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Kuruluşu

24 Ağustos 1954'te İstanbul'da Gençlik ve Öğrenci Kuruluşları, Türk basın mensupları, Kıbrıs Türk Kültür Derneği ileri gelenlerinin ortak katılımıyla büyük bir toplantı düzenlenmiştir.[1357] Toplantıda Yunanistan ve Kıbrıs adasında yapılan mitingler, Yunanistan'ın BM'ye müracaatı karşısında Türkiye'de yapılması gerekenler hakkında görüşmeler yapılmıştır. Toplantıyı Federasyon Genel Sekreteri Gürcan Kete açmış ve Kıbrıs davasının bütün Türkler için milli bir hassasiyet haline geldiğini, Türk Hükümetinin de artık Kıbrıs politikasını kesin ve net bir şekilde belirlemesi gerektiğini ifade etmiştir.[1358]

Toplantıda konuşan gazeteci Ahmet Emin Yalman: "Kıbrıs meselesi yalnız haksızlığın ta kendisi değil, kabaran Yunan emperyalizminin alametidir. Buna engel olmalıyız. (…)" derken, Orhan Birgit'te: "Sıcakkanlı bir millet olmamıza rağmen, bu mevzuda nedense serinkanlı kaldık. Atina radyosu her 10 dakikada bir Kıbrıs'ın kurtulşu yaklaştı diyor, ama bizim kılımız kıpırdamıyor. Bu mevzuda tek ses olmalıyız." demiştir.[1359] Ali İhsan Çelikkan ise: "Şimdiye kadar Kıbrıs meselesinde maalesef lazım gelen ehemmiyet ve alakayı gösteremedik. Artık sistemli çalışmaların zamanı gelmiştir. Pembe gözlükleri çıkarmalıyız. Yunanistan'da halk Kıbrıs'ı istemektedir, o halde Kıbrıs meselesi bizim için de milli bir mesele olmuştur." şeklinde bir açıklama yapmıştır.[1360]

Konuşma yapan diğer katılımcılar da hükümetin mevzuyu bir an önce ele almasını ve konu üzerinde tam bir fikir birliği sağlanmasını uygun gördüklerini belirtmiş ve meseleyi yakından takip etmek için bir komite kurulmasını istemişlerdir.[1361] Bu teklif oy birliği ile kabul edilmiş ve Hikmet Bil, Orhan Birgit, Hüsamettin Canöztürk, Hasan Nevzat Karagil, Ahmet Emin Yalman, Ziya Sonar, Kamil Önal'dan oluşan 7 kişilik "Kıbrıs Komitesi" kurulmuştur. [1362] Ahmet Emin Yalman'a komite

---

[1356] Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, s.108-112.

[1357] "Kıbrıs Meselesinde Türk Gençliğinin Sesi", **Son Telgraf**, (24.08.1954), s. 1.

[1358] "Kıbrıs Meselesinde Türk Gençliği Harekete Geçti", **Son Telgraf**, (25.08.1954), s. 1, 5.

[1359] "Kıbrıs Davasında Gençlik ve Türk Basını Elele Verdi", **Hürriyet**, (25.08.1954), s. 7.

[1360] "Kıbrıs Davasında Gençlik ve Türk Basını Elele Verdi", **Hürriyet**, (25.08.1954), s. 7.

[1361] "Kıbrıs Meselesinde Türk Gençliği Harekete Geçti", **Son Telgraf**, (25.08.1954), s. 5.

[1362] "Kıbrıs Davasında Gençlik ve Türk Basını Elele Verdi", **Hürriyet**, (25.08.1954), s. 7.

içinde basını temsil etmek görevi verilmişti.[1363] Ahmet Emin Yalman; "Kıbrıs'a dair alakanın ve hassasiyetin derinliğini ve umumiliğini görünce yanlış gelişmeleri önlemek maksadıyla" Kıbrıs Türktür Komitesi'ne girdiğini açıklamaktaydı.[1364] Kıbrıs Türktür Komitesi'nin kurulmasından sonra aynı gün Milli Türk Talebe Birliği'nin İzmir toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda ise öğrenciler, işçi, esnaf teşekkülleri, Muallimler ve Kadınlar Birliği ile parti temsilcileri tarafından "Türk Kıbrıs İçin Anavatan Komitesi" adı altında yeni bir komitenin kurulmasına karar verilmiştir.[1365]

Toplantıda Türkiye Milli Talebe Federasyonu Kıbrıs'ın Türk olduğunu bir kez daha bütün dünyaya duyurmak için bir beyanname hazırlamış ve üyelere aktarmıştır. Söz konusu beyanname şu şekilde kaleme alınmıştır:

> Birkaç seneden beri Kıbrıs Rum halkının giriştikleri adanın Yunanistan'a ilhakı hususundaki tahrikkar gayretler mevcut Türk-Yunan dostluğunu zedeleyecek mahiyettedir. Bu durum karşısında mevcudiyeti elzem olan ve temeli Atatürk ile atılan bu dostluğa halel gelmemesi için Türk milleti ve Türk gençliği elinden geldiği kadar çalışmakla beraber bu dostluğun tek taraflı olamayacağına da inanmaktadır. Bunun için karşı taraftanda her iki memleketinde müşterek menfaatleri pahasına aynı duygu ve davranışı beklemek hakkımızdır. Bütün bunlara rağmen giriştikleri hareketlerin neticelerini anlamayacak kadar gaflet içinde bulunan dostlarımıza şunu anlatmak isteriz ki Kıbrıs, tarihinin hiçbir devrinde Yunanlı olmamıştır ve olmayacaktır. Kanlarını toplayıp bugün adaya sahip olan devlete gönderen ve icap ederse bu kanları Kıbrıs için dökeceklerini bildirenlere, Kıbrıs için bizim nice dökülmüş kanlarımız olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Coğrafi, tarihi, ekonomik, askeri ve stratejik sebeplerle Küçük Asya'ya bağlı olan ve Anadolu ile bir bütünlük teşkil eden Kıbrıs adasının nüfus itibariyle, Anadolu'dan ayrı olarak düşünülemeyeceğini dostlarımıza bildirmek isteriz. (…)[1366]

Kıbrıs Komitesi ardından faaliyetlerine başlamış ve 25 Ağustos günü Türk kamuoyuna hitaben bir bildiri yayımlamış ve şu açıklamalarda bulunmuştur:

> Türk Kıbrıs'ın siyasi bir hayâ oyunu içinde kendilerine verileceğine inanan Yunan efkârına karşı Türk vicdanının vakur ve sert hükümlerini hayatlarının başlıca kuvveti ve kararı olarak kabul eden Türk gençlik ve basını ezeli bir Türk davası içinde yer almış bulunan Kıbrıs meselesini dünya önünde kendi dili ile konuşmak üzere, bir fikir toplantısı yapmış ve bu toplantıda şu esasları kabul etmiştir: Kıbrıs Türk hayat ve şerefi dışında hiçbir hüküm ve iradenin keyfi kararlarına mevzu olacak müstakil bir dava değil, bizzat Türk meselesidir. Onun kaderi üzerinde ancak Türk varlığının varlık ve iradesi hükmünü yürütebilir. Bu ahlakın şerefli varisi olan Türk gençliği ve basını şuna emindir ki, Türk Kıbrıs meselesi ancak Türk varlığı noktasından düşünülebilir. Bunun dışında hiçbir hal yolu, Türk vicdanını kendine müsait ve yumuşak bulmayacaktır.[1367]

[1363] Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1970),** 4, Rey Yayınları, İstanbul, 1970, s. 324.

[1364] "Talebe ve Gençlik Teşkilatı ve Gazeteciler tarafından kurulan Kıbrıs Komitesi en münasip hareket tarzı danışmak üzere yedi azasının veya bir kısmının Başvekilimiz tarafından Perşembe veya Cuma günü 5 veya 10 dakika kabul edilmesini rica ediyor, Kıbrıs'a dair alakanın ve hassasiyetin derinliğini ve umumiliğini görünce yanlış gelişmeleri önlemek için bende komiteye girdim. Başvekille temasın çok lüzumlu olduğuna inanıyorum. Emirlerini bekliyorum." Bkz. BCA, 30.1.0.0/131.847.2, (26 Ağustos 1954).

[1365] "Kıbrıs Meselesi", **Akis**, (21.08.1954), s. 8; "Kıbrıs Meselesi Milli Bir Dava Olarak Ele Alınıyor", **Akşam**, (25.08.1954), s. 2.

[1366] "Üniversiteliler Kıbrıs İçin Seri Mitingler Yapacaklar", **Hürriyet**, (24.08.1954), s. 1, 7.

[1367] "Komite'nin Tebliği", **Hürriyet**, (26.08.1954), s. 7.

Kıbrıs Komitesi 28 Ağustos'ta İşçi Sendikaları, Siyasi Partiler, Kadınlar Birliği, Türkiye Milli Talebe Federasyonu delegelerinin katılımıyla büyük bir toplantı düzenlemiştir.[1368] Toplantıda konuşan Hikmet Bil, Başbakan Adnan Menderes ile yaptığı görüşme üzerinde durmuş ve Menderes'in Kıbrıs'ın asla Yunanlıların olmayacağını, bunun içinde hükümetin gerekli bütün tedbirleri aldığını, Türk milletinin Kıbrıs davasında soğukkanlı davranması gerektiğini belirttiğini ifade etmiştir.

CHP adına konuşma yapan Emel Gürler, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün ve CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Kıbrıs için mesajlarını okumuştur. İsmet İnönü'nün Kıbrıs mesajı şöyle idi: "Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin milli menfaati, bugünkü idarede değişiklik yapılmaması ve Kıbrıs'taki Türk vatandaşlarının insan haklarına mazhar olarak emniyet içinde yaşamaları ve milliyetlerini muhafaza etmeleridir. Kıbrıs Yunan idaresine asla verilmemelidir." Kasım Gülek'in mesajı ise; "Kıbrıs statüsünde şayet bir değişiklik yapılacaksa bu, adanın ancak Türkiye'ye verilmesi şartıyla yapılabilir." şeklindeydi. [1369].

Hikmet Bil anılarında toplantıyla ilgili Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün; "devlet varken söz size mi düşer?" şeklindeki sözleri karşısında, Başbakan Menderes'in onun sözünü kestiğini ve "yani hoca demek istiyor ki, dava elbette hepimizin davasıdır. Hükümet olarak bütün hazırlıkları yaptık." dediğini ileri sürmüştür. Ardından Menderes Kıbrıs Komitesi'nin faaliyetleri hakkında bilgi isteyip, detaylı bir inceleme yapmış ve Kıbrıs Komitesi'nin kanunlara uygun büyük bir dernek halinde faaliyetlerine devam etmesini istemiştir.[1370] Menderes'in önerisine uyularak Kıbrıs Komitesi'nin adı "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir. Bundan sonraki süreçte ise Hikmet Bil Türkiye'nin her yerinde Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ne bağlı şubeler kurdurmuştur.[1371]

Kıbrıs Türktür Komitesi yöneticileri dâhil olmak üzere, Federasyon heyetinden Gürcan Keten, Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı Mesut Ülkü, Gençliğin Avrupa Kampanyası Türkiye Sekreteri Ali İhsan Çelikkan, İsmail Hakkı Zarakoğlu ve gazeteci Kemal Demirel'in de katılımıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda Kıbrıs adasının Türk olduğunu bütün dünyaya duyurmak ve Kıbrıs Türklerinin haklarını her yönden savunmak için kurulduğu ileri sürülen Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin, esas nizamnamesi 2 Ekim 1954'te valiliğe sunulmuş ve bu tarihten itibaren cemiyetin resmi olarak kurulduğu ilan edilmiştir.

[1368] "Kıbrıs İçin Bugün Bir Toplantı Yapılıyor", **Son Telgraf**, (25.08.1954), s. 1.

[1369] "Kıbrıs Hiçbir Zaman Yunanlıların Olmayacak", **Hürriyet**, (29.08.1954), s. 1, 7; "A. Menderes'in Kıbrıs'a Dair Beyannatı Çok Müsait Karşılandı", **Son Telgraf**, (30.08.1954), s. 1.

[1370] Hikmet Bil, **Kıbrıs Olayı ve İçyüzü**, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 95-96.

[1371] "Ankara'da Bir Kıbrıs Türktür Komitesi Kuruldu", **Son Telgraf**, (12.09.1954), s. 1.

4.6.2. Cemiyetin Nizamnamesi

Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin 7 bölümden oluşan nizamnamesinde, cemiyetin kuruluş amacı, üyleri, genel merkez teşkilatı ve idare heyeti, cemiyetin şube teşkilatı, mali ve cezai hükümleri açık ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır.[1372] Nizamnamenin ilk bölümünde; "Kıbrıs Türktür" adı altında İstanbul'da bir cemiyet kurulduğu belirtildikten sonra cemiyetin kuruluş amacı açıklanmış ve şöyle denilmiştir: "Kıbrıs'ın Türk olduğunu dünya umumi efkârına tanıtmak, Türklerin hak ve hukuklarını Kıbrıs etrafında her yönden savunmak ve Türk umumi efkârını bu mevzuda teçhiz etmek."

Cemiyetin hedefleri ise; konferanslar, münazaralar, çeşitli toplantı ve geziler düzenlemek, kitap, broşür, gazete, mecmua ve beyanname gibi yayınlarla da geniş kitlelere ulaşmaya çalışmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca cemiyet yurdun her yerinde istediği gibi şube de açabilecektir. Nizamnamede kurucu üyelerin isimleri şöyle aktarılmıştır; Vatan Gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman, Avukat-gazeteci Hikmet Bil, Avukat Nevzat Karagil, Avukat Orhan Birgit, gazeteci Kamil Önal, Üniversiteden Hüsamettin Canöztürk, Felsefe Doktoru Ziya Somar, Üniversiteden Ali İhsan Çelikkan, Üniversiteden İsmail Hakkı, gazeteci Kemal Demirel, Üniversiteden Gürcan Kete ve Mesut Ülkü.[1373]

Nizamnamenin ikinci bölümünde ise cemiyet üyelerinin kurucu, asli ve fahri olmak üzere üç türlü üyesi olduğu, cemiyete üye olabilmek için de her adayın basılı istek kâğıdını doldurarak idare heyetine vermesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise cemiyetin genel merkez teşkilatının yapısı açıklanmıştır. Buna göre; Genel Merkez Genel Kurulu, Genel Merkez İdare Heyeti, Genel Merkez Murakıpları teşkilatın esas yapısını oluşturacaktır. Genel Merkez Genel Kurulu kurucu üylerle, İstanbul il dâhilinde bulunan şubelerin gönderecekleri ikişer; kaza, bucak şubelerinin gönderecekleri birer delegelerden oluşacaktı. Genel Merkez Genel Kurulu'nda cemiyetin yıllık faaliyetleri, hesapları, idare heyetinin raporlarının okunması, idare heyet üyelerinin ve Genel Merkez Murakıpları'nın seçilmesi, üyelerin ve şube temsilcilerinin isteklerinin dinlenmesi, umumi çalışan programın ve merkez bütçesinin tetkik ve onayı görüşülecek olan başlıca konulardı. Nizamname de yapılacak olan değişikliklere, hesapların tetkikine, bütçenin onayına ve cemiyetin feshine sadece Genel Merkez Genel Kurulu karar verebilirdi.[1374]

Genel Merkez İdare Heyeti ise Merkez Genel Kurulu tarafından 2 sene için gizli oyla seçilen 7 asil, 3 yedek üyeden oluşmaktaydı. Seçilen Genel Merkez İdare Heyeti Başkanı'nın görevleri ise şöyle sıralanmıştır; hükümet nezdinde ve harice karşı cemiyetin merkez ve şube teşkilatını temsil

---

[1372] Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Esas Nizamnamesi hakkında detaylı bilgi için bkz. BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

[1373] BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

[1374] BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

etmek, Merkez ve İdare Heyeti toplantı ve müzakerelerini yönetmek, Merkez ve Şube İdare Heyetleri'nin çalışmalarını düzenlemekti. Genel Sekreterin görevleri ise; yazı işlerini idare etmek, önemli yazıları Genel Başkan ile birlikte imzalamak ve yazı işlerinin idaresinde diğer heyet üyeleri ile işbirliği yapmak. Genek Başkan Vekili ise Genel Başkana bütün görevlerinde yardım etmek ve başkanın bulunmadığı yerlerde, onu vekâletten temsil etmekten sorumlu olacaktı.

Muhasip ise Cemiyet Merkez Teşkilatı'nın yıllık bilanço ve kat'i hesabını tanzim ederek, giderlere ait evrakları Genel Başkan ve Sekreter ile birlikte imza atmak ile görevliydi. Veznedar ise dernek gelirlerini toplanma ve muhafaza etme, gelir ve giderleri gösteren bir veznedar defteri tutmaktan sorumluydu. Merkez İdare Heyeti üyeleri cemiyetin heyetin olağan ve olaanüstü bütün toplantılarına katılmak zorundaydı. Ard arda 3 toplantıya mazaretsiz bir şekilde katılmayan üyenin, üyeliğine son verilir yerine seçimle başka bir üye getirilirdi.

Genel Merkez Murakıpları, Merkez Genel Kurulu tarafından gizli oyla seçilen 2 kişilik bir heyettir. Murakıplar cemiyetin merkezinde bulunan, cemiyet işlerinde tecrübesi ve doğruluğu ile bilinen kişilerden 2 seneliğine seçilirdi. Merkez Murakıpları tek başına veya heyet halinde cemiyetin gelir ve gider defterlerini, makbuz ve evrak dosyalarını istediği zaman inceleyebilir, yapılan masrafların Merkez İdare Heyeti'nin kararlarına dayanıp dayanmadığını ve Nizamnamede tespit edilen formalitelere uygun olup olmadığını kontrol ederdi. Merkez Murakıpları tetkiklerinin sonuçlarını her 3 ayda bir Merkez İdare Heyeti'ne sundukları gibi muamelat ve hesap sonuçlarını da rapor halinde Merkez Genel Kurul'a gönderirdi.[1375]

Nizamnamenin 4. bölümünde ise cemiyetin şube teşkilatlanması açıklanmış ve cemiyetin merkez teşkilatından ayrı olmak üzere, yurdun her bir yanında teşkilat kurulacağından bahsedilmiştir. Eğer üye sayısı 30'dan fazla ise Merkez İdare Heyeti'nin kararı ile yeniden şube teşkilatlanması yapılabilecek ve 7 kişilik heyetler kurulabilecekti. Şube teşkilatları Şube Genel Kurul, Şube İdare Heyeti ve Şube Murakıpları tarafından oluşacaktı. Şube Genel Kurulu'nun gündemini Merkez Genel İdare Heyeti hazırlardı ve görüşülen konuların bazıları şöyleydi; yıllık faaliyetler ve hesaplar hakkında Bölge İdare Heyeti'nin raporunun okunması, Şube İdare Heyeti ile Murakıplarının seçilmesi, üye isteklerinin tetkiki. Şube İdare Heyeti ise Şube Genel Kurul'u tarafından bir sene için gizli oyla seçilen 5 asli ve 5 yedek üyeden oluşmaktaydı. Şube İdare Heyeti Şube Başkanı, Başkan Vekili, Sekreter, Muhasip (sayman) ve Veznedar'dan oluşmaktaydı. Başkan şubenin bulunduğu yerde ve şube makamları nezdinde şubeyi temsil ederdi. Ayrıca Şube İdare Heyeti'nin toplantılarını idare eder ve toplantıda alınan kararların uygulanmasını sağlar, cemiyetin umumi çalışma programlarının şubeye ait olan kısımlarını da uygulamaya koyardı. Başkanvekili de başkana bütün görevlerinde yardım eder, başkanın bulunmadığı durumda da onun yerine vekillik yapardı. Sekreter şubenin yazı işlerini idare eder ve üye kayıt işlerinin denetimini yapardı. Muhasip ise cemiyet

[1375] BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

kanununa göre tutulması gereken defterleri tutar ve ayrıca yazı işlerinde Sekreter'e yardım ederdi. Veznedar şube gelirlerinin toplanması ve muhafazasına ait işlerden sorumlu olur, aynı zamanda gelir ve giderleri gösteren bir Veznedar defteri tutardı. Üye kayıt işlerinde de Sekretere yardım ederdi.[1376]

Şube Murakıpları Şube Genel Kurulunca, şubeye kayıtlı üyeler tarafından seçilen 2 kişilik bir heyettir. Şube Murakıpları tek başına veya heyet halinde şubenin gelir ve gider defterlerini, makbuzları, evrakları istediği zaman denetleyebilirdi. Şube Murakıpları yapılan masrafların İdare Heyeti'nin kararlarına dayanıp dayanmadığını ve Nizamnamede tespit edilen formalitelere uygun olup olmadığını kontrol ederdi.[1377]

Nizamnamenin 5. bölümü ise Mali Hükümlerden oluşmaktaydı. Buna göre cemiyetin gelir kaynakları; cemiyet üyelerinin verecekleri aidat, bilumum teberruat ve vasiyet yolu ile yapılacak bağışlar, düzenlenecek müsamere, balo, gezi gibi toplantılardan ve yapılacak olan yayınlardan elde edilecek gelirlerden ibaretti. Üyelerden en az 250 kuruş duhuliye (giriş ücreti), aylık aidat olarak 100 kuruş, öğrencilerden ise en az 50 kuruş alınırdı. Şubelerin gelirleri ve yıllık safi hasılatları tamamen kendilerine aitti.[1378] Nizamnamenin 6. bölümü ise Cezai Hükümlerden oluşmaktaydı. Buna göre; mazaretsiz olarak ard arda 6 ay üyelik aidatını ödemeyen, cemiyetin amacına aykırı davranan, cemiyetin düzen ve nizamını bozmaya çalışan üyeler hakkında cezalar tatbik edilecekti. Nizamnamenin 7. bölümünde ise nizamnamenin tadili, şubelerin kapatılması ve cemiyetin feshi üzerinde durulmuştur. Bu gibi konular ise İstanbul'da ikamet eden asli üyelerin üçte ikisinin ve şubeler temsilcilerinin katılımı ile yapılacak bir Genel Kurul toplantısında görüşülecekti.[1379]

Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin 6 Ekim 1954 tarihli ilk toplantısında geçici İdare Kurulu oluşturulmuş ve Başkanlığına da Hikmet Bil getirilmiştir. Genel Sekreterliğe Gürcan Kete, muhasip Veznedarlığa Hüsamettin Canöztürk, diğer üyeliğe de Kemal Demirer, Ahmet Emin Yalman, Kamil Önal ve Ali İhsan Çelikkan seçilmiştir.[1380] 10 Ekim günü Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Kadıköy şubesi kurulmuştur. Yapılan seçimlerle Kadıköy Şubesinin Başkanlığına Serafim Sağlamel, Başkan Vekilliğine Sedat Bayur, Sekreterliğe Celadet Merzifonluoğlu, Muhasipliğe Hüseyin Hüsnü Hasekioğlu, Veznedarlığa Yusuf Yılmaz, faal üyeliklere Mehmet Mella ve Nevzat Ulumeriç getirilmiştir.[1381] 26 Ekim'de yeni bir toplantı düzenleyen cemiyet, Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun yapmış olduğu faaliyetleri tekrar gözden geçirmiş ve yeni bir çalışma programı hazırlamıştır.

[1376] BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

[1377] BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

[1378] BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

[1379] BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

[1380] BCA.010.0.009/107.334.1, (6 Kasım 1954).

[1381] M. Hulusi Dosdoğru, **6/7 Eylül Olayları,** Bayrak Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 22.

Türkiye Hükümeti 1954 yılında olduğu gibi 1955 yılının ilk yarısında da Kıbrıs meselesinden uzak durmaya çalışmış, ancak Türk kamuoyunun, basının ve özellikle de Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Kıbrıs meselesine olan ilgisi artarak devam etmiştir. Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Sekreter Vekili Kamil Önal Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin açmış olduğu şubeler ile temasa geçmek ve yeni şubeler açmak için Anadolu üzerinde bir inceleme seyahati yapmıştır. Kamil Önal hazırlamış olduğu raporda Şubat 1955'e kadar 53 Kıbrıs Türktür Cemiyet Şubesi'nin bulunduğunu ifade etmiştir.

4.7. Kıbrıs Türklerinin Siyasal Örgütlenmelerinden Kıbrıs Türktür Partisi

Kıbrıs Türktür Partisi İngiliz idaresi altında Kıbrıs Türklerinin kurmuş olduğu son siyasi partidir. 1949 Ekim ayında KATAK ve KMTHP'nin birleşmesi ile birlikte KTMB kurulmuştu. 10 Ağustos 1955 tarihinde Lefkoşa'da KTMB tarafından büyük bir miting düzenlenmiş ve önemli kararlar alınmıştır.[1382] 14 Ağustos'ta da düzenlenen KTMB'nin Genel Kongresinde partinin adı "Kıbrıs Türktür Partisi" olarak değiştirilmiştir.[1383] Partide isim değişikliği yapılmadan önce Kıbrıs Türktür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil ile Dr. Fazıl Küçük arasında uzun süren bir görüşme yapılmıştır. Dr. Fazıl Küçük bu görüşmenin ardından Türkiye'deki cemiyet ile benzer olması için partide isim değişikliği yapılmasına karar vermiştir.[1384]

KMTB'nin 17 Temmuz 1955 tarihli toplantısında, 15 gün içerisinde partinin nizamnamesini hazırlamak için 8 kişilik bir komisyon kurulmuştur.[1385] Belirtilen gün içerisinde nizamname çalışmalarını tamamlayan komisyon, 14 Ağustos'ta Genel Kurul'a sunmuştur. KMTB Genel Kurulu da aynı gün partinin adının değiştirildiğini ve Kıbrıs Türktür Partisi'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Nizamname incelendiğinde ise ilk maddede partiyi oluşturan kurucu partilerin isimleri verilmiş, KMTB'nin bütün üyeleri, KTC'ye de üye olarak kabul edilmiştir.[1386] 2. maddede ise KTP'nin kuruluş amaçları sıralanmış ve şöyle denilmiştir; Kıbrıs Türklerinin birlik ve beraberlik bağlarını kuvvetlendirmek, Kıbrıs Türklerini eğitim, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda geliştirmek ve özellikle de köylü ve işçilere destek olarak onların refahını sağlamak, Türk toplumunun hem milli hem de siyasi haklarını garanti altına almak, Kıbrıs Türklerinin haklı davalarını bütün dünyaya duyurmak, anavatan Türkiye ile kültürel ilişkileri geliştirmek.

Nizamnamenin 3. maddesinde ise örgüte girme koşulları düzenlenmiştir. Buna göre; Türk ve Müslüman olup 18 yaşını tamamlayan her Kıbrıslı Türk partiye katılma hakkına sahip olacaktı.

[1382] "Kıbrıs Türklerinin Lefkoşa'daki Muazzam Toplantısının Tafsilatı", **Kıbrıs Postası**, (10.08.1955), s. 1.

[1383] Kemal Savcı, **Özgürlüğün Zaferi Kıbrıs**, Ayyıldız Yayınları, Ankara, 1976, s. 28.

[1384] Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 353.

[1385] "Pazar Günkü Toplantı", **Halkın Sesi**, (26.07.1955), s. 1.

[1386] Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 354.

Üyelik kaydı ile ilgili gereken esasalar da 4. madde ile düzenlenirken, 5. madde de KTP'ye bağlı kurulacak olan şubelerde ki en az üye sayısı belirlenmiş ve buna göre kasabalarda en az 21 kişi, Girne ve köylerinde de en az 10 kişi biraraya gelip şube açabilecekti.[1387]

Köy ve kasabalarda açılacak şubelerle ilgili hususlar nizamnamenin 6. maddesinde verilirken, 7. maddede de parti başkanının görevleri sıralanmıştır. Başkan Genel ve İdare Heyeti'nin toplantılarını yapmak ve toplantı sonrasında alınan kararları yerine getirmekle sorumlu olacaktı. Başkanın olmadığı sırada da onun bütün görevlerini ve yazı işlerini sekreterin yapacağı nizamnamenin 8. maddesinde verilmiştir. 9 ve 10. maddelerde veznedarın görevleri, 11. maddede köy sekreterinin görevi, 12. maddede de köy veznedarının görevleri verilmiştir.[1388] 13. maddede oy kullanma hakkından ve üyelikten düşmenin hangi durumda olacağı detaylı olarak açıklandıktan sonra, 14 ve 15. maddelerde de İdare Heyeti'nin seçimi üzerinde durulmuştur.

16 ve 21. maddeler arasında İdare Heyeti'nin toplantılarından bahsedilmiştir. Genel Kongre ile ilgili hususlarda nizamnamenin 22 ile 27. maddeleri arasında verilmiştir. Buna göre; Genel Kongre partinin en yüksek ve en yetkili organıydı ve şubelerin Genel Kurula üye göndermesi de, şubelerin üye sayısına göre olacaktı. 50'ye kadar üyeye sahip olan şubeler 1 temsilci, 50-100 arasında olanlar 2 temsilci, 100-300 arası olanlar 3 temsilci, 300'den fazla olanlar da Genel Kurula 4 temsilci gönderebilecekti.

KTP nizamnamesinin 28, 29 ve 30. maddelerinde Birlik Divanı'nın seçimi ve görevleri üzerinde durulmuştur. Buna göre; Birlik Divanı parti programının oluşturulmasına yardımcı olacak, bölge İdare Heyetleri'nin faaliyetlerini denetleyecek ve kendi üyeleri içerisinden Genel Başkan, Genel Başkan Vekili, Genel Veznedar ve Genel Sekreter seçecekti. Genel Başkanın görevleri 31. maddede verilirken, Genel Başkan Yardımcısı'nın görevleri 32. madde, Genel Sekreter'in görevleri 33. madde, Genel Veznedar'ın görevleri de 34. madde de verilmiştir.[1389]

35. maddede üyelik aidat bedellerinden bahsedilmiş ve kazalarda 50 kuruş, köylerde 25 kuruş olduğu belirtilmiştir. Köy şubelerinde tahsilatı Kaza Veznedarı'nın yapacağı 36. madde de belirtilirken, 37. maddede de Kaza Veznedarları'nın ihtiyaç halinde Genel Veznedara para gönderme zorunluluğundan bahsedilmiştir. 38 ile 48. maddeler arasında da bütçe düzenlemeleri ve gelirler üzerinde durulmuştur.[1390]

[1387] Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 355.

[1388] Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 356.

[1389] Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 360.

[1390] Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 362.

Nizamnamenin 48 ile 59. maddeleri arasını içeren bölüm "Disiplin ve İnzibat" başlığı altında toplanmıştı. Bu maddeler arasında da parti üyelerinden herhangi birinin itaatsizliği, düzeni bozması, kışkırtıcı faaliyetlerde bulunması durumunda alacak olduğu cezalar belirlenmiştir. "Umumi Hizmetler için Namzetler" başlığı altında parti tarafından adaylıkları onaylanan kişilerin, seçilmiş olduğu umumi hizmetlerde partinin belirlemiş olduğu ilkeler doğrultusunda hareket etme zorunda olduklar 58 ve 59. maddeler de belirtilmiştir. 60 ve 61. maddelerde de "Mali Mesuliyetler" başlığı altında, mali düzenlemelerden bahsedilmiştir. 63 ile 65. maddeler arasında da partinin ne şartlarda dağılabileceği ve bu durumda yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.[1391] Nizamnamesi de ilan edilen KTP'nin ilk Genel Kurul Toplantısı 8 Nisan 1956 tarihinde yapılmıştır. Toplantının gündem maddesini ise Rumların ada genelinde başlatmış oldukları tedhiş hareketleri oluşturmuştur.

2 Şubat 1957 tarihinde Lefkoşa'da KTP'nin bütün şube temsilcilerinin katıldığı Genel Kurul toplantısı yapılmıştır. Toplantıda KTP'nin Kıbrıs Türklerini temsil ettiği vurgulanmış ve Kıbrıs Türklerinin Rumlarla iyi geçinme politikasına devam etmesi gerektiği, ancak Rum saldırıları sona ermediği takdirde de iki toplumun bir arada yaşamasının mümkün olmadığı üzerinde durulmuştur. Toplantı sonunda ise BM ve NATO Genel Sekreterliği'ne, Türkiye Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ile Başvekil Adnan Menderes'e, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve İngiltere Başvekili Harold Macmillan'a telgraflar çekilmiştir. Bu telgraflar da adada devam etmekte olan tedhişçilik hareketleri şiddetle protesto edilmiştir.[1392] KTP'nin faaliyetleri Türkiye başta olmak üzere, birçok ülke tarafından desteklenmiştir. Birmanya'daki Müslümanlar Kıbrıs Türklerine destek olmak amacıyla kendi ülkelerinde Kıbrıs Türktür Komitesi'ni kurmuşlardır.[1393]

4.8. EOKA Terör Örgütü ve Tedhiş Hareketlerinin Başlaması

4.8.1. Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (EOKA)'nın Kuruluşu

Kıbrıs Rumlarının Başpiskoposu Makarios ve Yunanistan'ın Enosis isteklerini gerçekleştirmek için düzenledikleri mitingler ve İngiliz idaresine verdikleri muhtıraların herhangi bir değişime sebep olmaması, onları daha farklı bir yol aramaya itmişti. Nitekim bu yol da adada kanlı eylemlerin başlatılmasıydı. Makarios'un tedhişe hazırlığı aslında Başpiskoposluğa seçilmesinin hemen ardından başlamıştı. 1951 yılı Mart ayında Yunanistan'a giden Makarios, Atina'da Grivas ile görüşmelerde

[1391] Sayıl, **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, s. 364-365.

[1392] "Kıbrıs Türktür Partisinin Fevkalede Toplantısı", **Bozkurt**, (11.02.1957), s. 1.

[1393] "Birmanya'da Kıbrıs Türktür Partisi Kuruldu", **Vatan,** (02.12.1957), s. 1, 5.

bulunmuş ve Grivas'ı adayı davet etmiştir.[1394] Makarios Grivas'a adada gizli örgüt kurma önerisini bizzat kendisi değil, Savvas ve Sokrates Loizides kardeşler aracılığı ile yapmıştı.[1395]

Adaya kendi isteğiyle gittiğini anılarında belirten Grivas, ayrıca tedhiş fikrinin de kendisinden çıktığını ileri sürmektedir. Grivas 1948 yılından itibaren İngilizler'e karşı silahlı eylem başlatmayı düşündüğünü ve 1950 yılında da adanın durumunu incelemek için kendisinin görevlendirildiğini ileri sürmektedir. Grivas Yunan Savaş Bakanı Yorgo Stratos ile temasa geçerek Kıbrıs'ta tedhişe başlamanın zamanı geldiğini kendisine bildirdiğini ve Kıbrıs'a gidip durum incelemesi yapmak istediğini anılarında açıkça yazmaktadır.[1396] Grivas Makarios ile yaptığı görüşmeleri anılarında şu şekilde aktarmaktadır:

> Adaya ulaşmamdan hemen sonra Makarios ile görüştüm. Kendisine başarı şansımızın yüksek olduğunu belirttim. Ne kadar sorun varsa hepsini konuştuk, tartıştık. Makarios'a adada yapılması muhtemel bir gerilla savaşının olabileceğini anlattım. Makarios'un bu konuda çekinceleri ve kuşkuları vardı. Nitekim 1 ay sonra kendisini tekrar gördüğümde, kuşkuları olduğunu kendisi söyledi. Anlattığım herşeyle birebir olmasa da yüzeysel olarak aynı görüşteydi ancak tam olarak ikna olmadığı açıkça belli olmaktaydı. Makarios'un bu tavrı dışında, adada yaptığım incelemeler neticesinde aslında tatmin olmuştum. Silahlı eylemleri iki şekilde başlatmaya karar verdim. Birincisi dağlarda kısıtlı şekilde eylem yapacak gerilla grupları, ikincisi de birçok askeri hedeflerin bulunduğu kasabalarda eylem yapacak sabotörlerdi.[1397]

Makarios EOKA'nın[1398] kuruluşuna hazırlık olması için 1951 yılı sonlarında Kıbrıslı genç Rumlardan oluşan PEON'u (Milli Gençlik Hareketi) kurmuştu.[1399] Örgütün toplantılarını kilisede yaptıran Makarios, mali kaynağını da doğrudan kiliseden karşılamaktaydı. Ancak PEON çok uzun ömürlü olamamış ve İngiliz idaresi tarafından 1953 yılında "tahrik edici ve yasa dışı eylem yapma" gerekçesiyle kapatılmıştır.[1400] Bunun üzerine gizli olarak faaliyetlerine devam etmeye çalışan PEON, en etkili üyelerini de EOKA'ya aktaracaktı. PEON üyelerinin bir kısmı EOKA'ya katılırken bir kısmı da kilisenin yönettiği dini gençlik örgütü OXEN'e (Kıbrıs Ortodoks Hristiyan Gençlik Örgütü) katılmıştı.[1401]

[1394] Grivas Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu'da işgalde bulunan Yunan ordusunda teğmen olarak görev yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından tedhiş faaliyetlerinde bulunan XHI (Hİ) adlı örgütün kurucusu ve lideridir. Bu örgüt Yunanistan'da büyük cinayetler işlemiş ve komünistlere karşı savaşmıştır. Charles Foley, **The Struggle For Cyprus**, Hoover Institution Press, California, 1975, s. 7.

[1395] Foley, **The Struggle For Cyprus**, s. 10.

[1396] General Grivas, **The Memoirs of General Grivas**, Ed. Charles Foley, Longmans, London, 1964, s. 5, 13.

[1397] Grivas, **The Memoirs of General Grivas,** s. 17.

[1398] Yunanca açılımı; "Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών", Ethniki Organosis Kyprion Agoniston; Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü**.**

[1399] H. Fikret Alasya, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri***,* KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 41.

[1400] Foley, **The Struggle For Cyprus**, s. 17.

[1401] Yellice, a.g.e., s. 89.

OXEN Makarios'un önderliğinde ve kilisenin desteğiyle kısa bir süre içerisinde bütün adaya yayılmıştı. OXEN politik motivasyonu olan ve bu nedenle de siyasi kışkırtmaları bulunan dini cemiyetlerden oluşmaktaydı. Bu cemiyetler kulüplerde sık sık toplantılar düzenlemekte ve buralarda kışkırtıcı konuşmalarda bulunmaktaydı. PEON ve OXEN gibi kuruluşların bütün amacı ise öncelikle İngilizler'e karşı silahlı eylem başlatmak, bundan sonra da silahlı eylemlerine Türkler üzerinden devam etmek ve nihayetinde de adayı Yunanistan ile birleştirmekti.[1402]

Makarios Rum gençliğine el atıp onları kendi denetimine aldıktan sonra, Rum Çiftçiler Birliği PEK ile de temasa geçmiştir. Bu örgüt daha çok Yunanistan'a bağlıydı ve adaya Yunanistan'dan taşınacak olan silah ve patlayıcılar bu örgütün sorumluluğundaydı.[1403] 1954 yılı itibariyle adaya Yunanistan'dan silah ve patlayıcı madde taşınmaya başlanmıştır. Silah taşıma işlerini yönetenlerin başında ise Atina'da Savvas Loizidis ile Valvis, Kıbrıs'ta ise Sokrates Loizidis ile Azinas bulunmaktaydı.[1404] 2 Temmuz 1952 tarihinde Atina'da Makarios'un önderliğinde bir toplantı yapılarak gizli bir örgütün kurulmasına karar verilmiştir.[1405] "Kurtuluş Komitesi" adı verilen örgüt bir yandan kuruluşunu tamamlamaya çalışırken, diğer yandan da destek bulma arayışı içine girmiştir. Kurucu üyelerden Yorgo Stratos, Atina Başpiskoposu Spiridon ile görüşmelerde bulunarak, örgüt için yardım talebinde bulunmuştur. Adaya Yunanistan'dan gizli silah sevkiyatı devam ederken, bir yandan da PEON adına Stavros Poskotis, OHEN adına Papaz Stravos kendi üye ve öğrencileri arasından EOKA'nın ilk üyelerini, ilk tedhişçileri oluşturacak Rum gençlerini seçme işlemi başlatmışlardı.[1406]

Ekim 1952'de Kıbrıs'a gelen Grivas, Şubat 1953'te Atina'ya dönerek tedhiş eylemi için kapsamlı hazırlık çalışmalarına başlamıştır. 7 Mart 1953'te Grivas ile Makarios Atina'da tekrar bir araya gelmiş ve 12 kişilik bir komite ile çalışmalarını gizli olarak yapmak için itaat yemini

---

[1402] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 62.

[1403] Yunanistan'dan yapılan silah sevkiyatı üzerine yazarlar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Doros Alastos Yunanistan'dan yapılan silah sevkiyatının Çiftçiler Birliği'nin Atina'da sürgünde olan Genel Sekreteri Socrates Loizides idaresinde yapıldığını iddia ederken, Robert Stephens ise silah ve patlayıcı maddelerin OXEN ve PEON'un ortak sorumluluğu altında adaya taşındığını savunmaktadır. The Times'a göre ise Makarios'un talebi doğrultusunda adaya gelen Yunan milliyetçisi ve hukukçu Zaphiri Valvis tarafından sevkiyatın yapıldığını ileri sürmektedir. Ayrıca Zaphiri Valvas'ın sürekli Makarios ile iletişim içerisinde olduğunu, ikilinin görüşmelerinin de EOKA eylemlerini içeren konulardan ibaret olduğu gazetede iddia edilmektedir. The Times Yunanistan'dan silah ve patlayıcı sevkiyatının ilk olarak Mart 1954'te yapıldığını da özellikle vurgulamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. "Archbishop Makarios Deported: Basis for EOKA", **The Times**, (10.03.1956), s. 6; Doros Alastos, **Cyprus Guerilla: Grivas, Makarios and the British**, Heinemann Press, London, 1960, s. 48; Robert Stephens, **Cyprus a Place of Arms: Power Politics and Ethnic Conflict in Eastern Mediterranean**, Pall Mall Press, London, 1966, s. 134.

[1404] Foley, **The Struggle For Cyprus**, s. 10-11.

[1405] Kararı veren isimler Yorgo Stratos, Loizidis kardeşler, General Papadopulos, Albay Aleksopulos ve Atina Üniversitesinden iki Profesör ve bir Avukattır. Bkz. Grivas, **The Memoirs of General Grivas,** s.17-18; Foley, **The Struggle For Cyprus**, s. 15.

[1406] Foley, **The Struggle For Cyprus**, s. 17.

etmişlerdir.[1407] Grivas 29 Ocak 1954 tarihinde yapmış olduğu bir toplantıda tedhiş eylemlerinin bir an önce başlatılması kararını aldığını açıklamış ve silah sevkiyatı için hazırlıklara başlandığını da bildirmiştir.[1408]

Makarios ve Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos Ekim 1954'te Grivas'a artık eyleme geçilmesini istediklerini bildirmiştir. 26 Ekim'de de Atina'dan ayrılan Grivas önce Rodos'a ardından da gizli olarak Hloraka'dan Kıbrıs adasına çıkmıştır.[1409] Grivas adaya ayak basar basmaz hemen hazırlıklara başlamış, kayıkla Yunanistan'dan gönderilen silahların temizliğini yaptırmış ve örgüt için seçilmiş olan gençlerin eğitimine başlamıştır. 10 Ocak 1955'te Atina'dan dönen Makarios ile görüşen Grivas, yer altı örgütüne verilecek olan ismi de EOKA olarak belirlemişlerdir.

Grivas 1955 yılının ilk aylarında örgütün ismini Kıbrıs Ulusal Kurtuluş Cephesi (EMAK) olarak belirlemiştir. EMAK'ın yayımlamış olduğu bildiriye göre de Türkler kardeş olarak görülmüş ve Türkler'in mücadeleye engel olmamaları, İngilizler'in tarafına geçmemeleri istenmiştir. Ancak EMAK'ın deşifre olması üzerine, örgütün adı EOKA'ya çevrilmiştir.[1410] EOKA'ya katılan bütün üyelerin yemini ise şu şekildeydi:

> Ulu Tanrı adına yemin ederim ki, Kıbrıs'ın İngiliz boyunduruğundan kurtuluşu için bütün gücümle ve hatta bu uğurda hayatımı feda ederek çalışacağım. Örgütün bana vereceği bütün direktifleri ne kadar zor ve tehlikeli olursa olsun, soru sormadan ve hiçbir itirazda bulunmadan yerine getireceğim. Amacımıza ulaşmadan ve örgüt liderinden direktif almadan mücadeleyi terketmeyeceğim. Yakalanıp işkence görsem bile, hiçbir kimseye asla örgütle ilgili herhangi bir sır vermeyeceğim. Üstlerimin ve diğer örgüt üyelerinin isimlerini açıklamayacağım. Bana verilen direktifleri birlikte çalıştığım diğer savaşçılara bile asla ifşa etmeyeceğim. Eğer bu yemine bağlı kalmazsam, bir vatan haini olarak her türlü cezaya laik olacağım.[1411]

13 Ocak 1955'te Yunanistan'dan yola çıkan Aya Yorgi kayığı İngilizler tarafından yakalanmıştır. Kayığın yakalanması üzerine tedhiş eylemi bir süre ertelenmiştir. EOKA faalliyetlerinin başlangıçta sadece sabotaj niteliğinde olması planlanmıştı, ancak EOKA

[1407] İtaat yemini şu şekildedir: "Enosis davası hakkında bildiklerimi ve bundan böyle bileceklerimi işkence altında ve canım pahasına bile bir sır olarak gizli tutmaya Tanrı huzurunda yemin ederim. Bana verilen tüm emirlere, soru sormadan itaat edeceğim." Yemini imzalayan kişiler ise şöyledir: Makarios, Nikolas Papadopulos, Yorgo Stratos, Yerasimos Konidaris, Antonios Avgikos, Savvas ve Sokratis Loizidis, Yorgo Grivas, El. Tsatsomiros, D. Stavropulos, Dimitrios Vezanis, Elias Aleksopulos. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 65.

[1408] 2 Mart'ta Yunanistan'dan yüklenen kayıkta bulunan malzemeler ise şöyleydi: 3 adet Bren tüfek, 3 adet Beretta makineli tüfek, 4 adet Tomson yarı makineli tüfek, 17 adet otomatik Sten tipi tüfek ve Marcips, 47 adet Piyade tüfeği, 7 adet tabanca, 32.150 adet kalibre mermi, 290 adet el bombası, 20 kilo patlayıcı ve fitiller. İkinci partide ise; 34 tabanca ve 656 mermisi, 4 Steiger otomatik tüfek ve 4000 mermisi, 4000 adet 9 mm mermi, 350 kilo dinamit, 100 mayın, 300 el bombası, 700 kasa civa, 100 adet göz yaşartıcı bomba, 1100 metre yavaş yanan fitil, 120 adet renkli alev çıkaran yanıcı, fotoğraf makinesi, dürbün ve diğer stratejik maddeler. Grivas, **The Memoirs of General Grivas,** s. 21-22; Foley, **The Struggle For Cyprus**, s. 22; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 66.

[1409] Foley, **The Struggle For Cyprus**, s. 24-25.

[1410] Makarios Druşotis, **Karanlık Yön EOKA**, (Çev. Öztürk Yıldırımbora), Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s. 71-74.

[1411] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 67-68.

kuruluşundan itibaren saldırılarını toplu ya da bireysel niteliğe dönüştürmüş, suikastlere başlamış, silahlı saldırılara geçmiştir. EOKA Enosisçiler, Makarios ve Yunanistan tarafından desteklenmekle beraber, aynı zamanda İngiliz liberaller ve İngiltere İşçi Partisi tarafından da ilgi görmekteydi. Ayrıca EOKA "Milli Mücadele Vergisi" adı altında Rumlardan da vergi toplamaktaydı.[1412]

EOKA üyeleri tarafından dağıtılan ihtilal bildirilerinin kapsamı incelendiğinde ise mücadelenin hem İngilizlere hem de Türklere yönelik olarak yapıldığı dikkat çekmektedir. Nitekim bildirinin bir kısmı şu şekildeydi: "(…) Karşımızda iki düşman vardır: Birincisi İngilizler, ikincisi Türkler. İlk evvel İngilizlerle mücadele edeceğiz ve onları adadan çıkaracağız. Bundan sonra Türkleri imha edeceğiz. Hedefimiz Enosis'tir. Her ne pahasına olursa olsun bu gayeye ulaşmak vazifemizdir."[1413] EOKA kuruluşundan itibaren aslında adadaki Türkleri de yok etme politikası gütmekteydi.

EOKA'nın yapısı incelendiğinde ise Grivas'ın EOKA gruplarını şehir, köy ve dağ grupları olarak üçe böldüğünü görmek mümkündür. Şehir grupları broşür dağatacak, toplumsal olayların çıkarılmasını sağlayacak, şehirlerde gösteriler düzenleyecek, dağ ve köy gruplarının şehirlerde barınabilmesi için gerekli hazırlıkları yapacak ve EOKA'nın politik faaliyetlerini yürütecekti. Köy grupları da dağ gruplarına silah ve erzak temin edecek, istihbarat toplayacak ve daha basit sabotaj görevlerinde bulunacaktı. Talimatlarını doğrudan bölge liderlerinden alan köy grupları, dağ gruplarına göre daha hafif silahlandırılmıştır. Dağ grupları ise 6 kişiden oluşan ekiplere bölünecek, büyük karakollara ve izole yerleşim yerlerine baskın amaçlı paramiliter faaliyetlerde bulunacak ve terör eylemlerini sürdürecekti. Bu grup dağlarda gerilla hayatı sürüp, dağlık arazilerde seri hareket etme ve gizlenme kurallarına uygun hareket edecekti. Belirtilen üç grupta bizzat Grivas'ın kontrolü ve denetimi altındaydı.[1414]

Adanın her tarafında teşkilatlanan EOKA terör örgütü aynı zamanda her türlü modern silahlarla ve cihazlarla donatılmıştı. Hatta örgüt yeraltında hastane kuracak kadar bile kendini geliştirmiştir. EOKA'nın hedefi sadece Türkler ve İngilizler olmamış, aynı zamanda kendileri gibi düşünmeyen ve kendi ilkelerini kabul etmeyen Kıbrıslı Rumlara karşı da cephe almış ve onlar üzerinde de korku oluşturmuştur. Ayrıca Kıbrıs Rum halkı üzerinde baskı kurarak para, erzak gibi ihtiyaçlarını halktan temin etmeye çalışmışlardır.[1415]

[1412] Rauf Denktaş, **Kıbrıs Elli Yılın Hikâyesi**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 153.

[1413] Alasya, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri,** s. 111-112.

[1414] T. N. Greene, **Gerilla ve Gerillaya Karşı Savaş,** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965, s. 217-218; Grivas; "Benim küçük kuvvetlerim birkaç yüz adamdan ibarettir. Lakin bu durum benim planladığım yıkıcı savaş için çokta engelleyici bir durum değildir." diyerek, az kişi ile çok işler yapabileceğini ima etmiştir. Bkz. Bruce Hoffman, **Inside Terrorism**, Columbia University Press, New York, 2006, s. 54.

[1415] Alasya, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri,** s. 42.

4.8.2. Tedhişin Başlaması Karşısında Türkiye ve İngiltere'nin Müdahalesi

Yunanistan'ın BM başvurusunda umduğunu bulamaması üzerine Kıbrıs adasında tedhiş hareketine yöneleceğine dair haberler Ocak 1955'ten itibaren Türk kamuoyunda sıkça yer almaya başlamıştı. EOKA tedhişinin başlama tarihi öncesinde 25 Mart olarak belirlenmiş ancak AyaYorgi kayığının İngilizlere yakalanması üzerine tedhiş hareketi ertelenmiştir. Girvas tedhişin başlatılması ile birlikte ilk harekâtın nerelere yapılacağını bizzat kendisi belirlemiştir. Buna göre; Lefkoşa'da Kıbrıs Radyo İstasyonu, Askeri Radyo İstasyonu, Askeri Karargâh, Wolseley Barracks, Müsteşarlık Binaları, eğitim Dairesi, Mağusa'da Dikelya Askeri Kampı, Pergama su dağıtım merkezi, 625 numaralı askeri depo, Larnaka'da Polis Merkezi, Mahkemeler, Komiserlik Binası, Komiserle Polis Komutanı'nın ikametgâhları, Limasol'da Polis Merkezi, Piskobu Elektrik Santrali ilk harekatın yapılacak olduğu yerlerdi.[1416] Her bölge için 5 ya da 6 kişilik sabotaj grupları hazırlanmıştır. 31 Mart'ı, 1 Nisan'a bağlayan gece Kıbrıs için yeni ve kanlı bir dönemin başlangıcı olmuştur.

1 Nisan'da başlayan ilk eylemde Lefkoşa'da Genel Valilik, Orta Doğu İngiliz Karagahı ve Müsteşarlık Dairesi'nde bombalar patlatılmış, radyoevi yakılmış, Larnaka, Mağusa ve Limasol'da da hedeflerin çoğuna ulaşılmıştır.[1417] Saldırılar ilk olarak hükümet binalarına, askeri tesislere ve polis istasyonlarına gerçekleştirilmiştir.[1418] Tedhiş hareketinin başlamasından birkaç gün sonra da Lefkoşa ve Limasol'da bombalama eylemleri devam etmiş ve özellikle de İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığını hedef alan sabotaj eylemleri gerçekleştirilmiştir.[1419] 17 Nisan'da kilise tarafından yayımlanan "Kıbrıs'ta Dökülen İngiliz Kanı" başlıklı bildiride EOKA'nın imzasının da olması, EOKA ve kilisenin işbirliğini açıkça gösterdiği gibi, aynı zamanda İngilizlerin Enosis'i kabul etmemeleri durumunda, sonuçlarına da katlanacakları tehdidi yapılmaktaydı.[1420] Nitekim İngiltere EOKA olaylarının üstün askeri yeteneği olan bir kişi tarafından düzenlendiğinin de farkındaydı.[1421]

[1416] Grivas, **The Memoirs of General Grivas,** s. 31.

[1417] "Kıbrıstaki Tedhişçileri Yunanistan Kışkırtıyor", **Cumhuriyet**, (05.04.1955), s. 1, 6; "Kıbrıs İçin Yapılan Nümayişlere Yunan Hükümet Adamları Karışıyor", **Kıbrıs Postası**, (16.04.1955), s. 1, 3; "Cyprus Terrorists Bomb British", **The New York Times**, (01.04.1955), s. 3-5; "Terrorist in Nicosia Cyprus Attack Today, **The Hinton Daily News**, (01.04.1955), s. 1; "Violence Hits Cyprus Area Sites Bombed", **The Times News**, (01.04.1955), s. 1; "Blasts Rock Cyprus Area", **The News Journal**, (01.04.1955), s. 16.

[1418] Eylemin ilk günkü zararı yaklaşık olarak 60.000 sterlin olarak kaynaklarda geçmektedir. Alastos, **Cyprus Guerilla: Grivas, Makarios and the British,** s. 58; "Kıbrıs'ta Kanlı Nümayişler", **Milliyet**, (02.04.1955), s. 1.

[1419] Yapılan eylemler dünya basınında da geniş yer tutmuş ve çoğu gazetede terörist eylemleri olarak geçmiştir. Bkz. "Cyprus Terrorist Bomb to British Bases", **The New York Times**, (02.04.1955), s. 1; "Terrorists Raid Cyprus", **The Star Press**, (02.04.1955), s. 1; "Outbreak of Terrorism in Cyprus", **The Guardian**, (02.04.1955), s. 1; "Police Troops Guarding Cyprus After Bombing", **The Daily Times**, (02.04.1955), s. 1; "Cyprus Rock Under Terrorist Bomb Attack", **The Boston Globe**, (02.04.1955), s. 26; "16 Terrorist Blasts Rock Cyprus Town", **The Star Tribune**, (02.04.1955), s. 25; "Cyprus Terrorized By Masked Raiders", **The Democrat and Chronicle**, (02.04.1955), s. 4.

[1420] "Threat to British in Cyprus: Leaflets in Church", **The Guardian**, (18.04.1955), s. 7.

[1421] Alastos, **Cyprus Guerilla: Grivas, Makarios and the British,** s. 59.

Tedhiş hareketinin başlaması üzerine Türkiye'deki Kıbrıs Türktür Cemiyeti 2 Nisan 1955'te bir toplantı düzenleyerek, adadaki son durumu ve Rumlar tarafından başlatılan tedhiş hareketlerini değerlendirmiş ve toplantı sonunda da bir beyanname yayımlamıştır. Beyannamede ise Türk milletinin o güne kadar Kıbrıs meselesini büyük bir olgunluk ve soğukkanlılıkla karşıladığını, bundan sonraki süreçte de komünistlerin oyununa gelmeyeceğini, BM'nin bile Kıbrıs'ın Türk olduğunu kabul ettiğini, Yunanistan'ın ise asla durmayacağını bildiklerini bu sebeple de cemiyetin teşkilatlanmasına bütün hızıyla devam edeceğini bildirmişlerdir.[1422] Ayrıca Türkiye ve İngiltere Kıbrıs adasındaki tedhiş hareketine destek verdiği gerekçesiyle Yunanistan'a birer nota vererek uyarıda bulunmuştur.[1423] Aynı zamanda İngilliz Hükümeti, Yunanistan'dan Atina radyosundan kışkırtıcı yayın yapmayı sonlandırmasını istemiştir.[1424] Ancak Yunan Dışişleri Bakanlığı'ndan bir sözcü 18 Nisan'da verdiği demecinde Atina radyosunun yayınlarına devam edeceğini ifade etmişti.[1425] Makarios ise 22 Nisan'da yapmış olduğu bir basın toplantısında şöyle demiştir: "İngilizler ortada Kıbrıs meselesi diye bir problemin mevcut olmadığını ısrarla iddia ediyorlar. İngilizlerin bu muannidane tavrı, Kıbrıs'ta milliyetçi gençlerin gizli bir cemiyet kurmalarına sebep olmuştur. Ve bu gençler hürriyetlerini elde etmek için adayı kana boyamaktan çekinmeyeceklerdir."[1426]

7 Nisan'da İstanbul'a gelen Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Faiz Kaymak, 9 Nisan'da katılmış olduğu bir basın toplantısında adada başlayan tedhiş hareketlerinden Kıbrıs Türklerinin büyük endişe duyduklarını ifade etmiştir.[1427] İstanbul'dan sonra Ankara'ya geçen Faiz Kaymak kendisiyle görüşen gazetecilere Kıbrıs'ın tedhişçi Rumlar tarafından bombalandığını, adada Türkler için rahat ve huzurun kalmadığını, olayların günden güne istenilmeyen boyutlara ulaştığını ve bu durum karşısında ne yapacaklarını bilemediklerini ifade etmiştir. Faiz Kaymak ada halkının duyduğu endişeleri Türk Hükümetine duyurmak için Türkiye'ye geldiğini de konuşmasına eklemiştir. Faiz Kaymak konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

> Kıbrıs'taki tedhişçiler her çareye başvurarak sistemli surette çalışıyorlar ve bunu açık bir şekilde söylüyorlar. Yunanistan'dan Kıbrıs'a silah, bomba ve dinamit taşıyan geminin yakalanması, Makarios'un temasları, Yunan radyosunun neşriyatı bu tedhişçilerin arkasında Yunaistan'ın

---

[1422] "Kıbrıs Türktür Cemiyeti Bir Beyanname Neşretti", **Cumhuriyet**, (05.04.1955), s. 6.

[1423] Yunan Hükümeti görünüşte Yunanistan'da Kıbrıs için gösteri yapılmasını yasaklasa da Atina Üniversitesi öğrencileri Kıbrıs için nümayişler yapmışlardır. Öğrenciler İngiliz elçilik binası üzerine yürümek istemiş ancak polis tarafından engellenmişlerdir. Çıkan arbede de yaralananlar olmuştur. Öğrenciler İngiliz elçilik binasının yanında Türk ve Amerikan konsolosluk binalarına da yürümek istemiş ancak polisler güvenlik önlemlerini almışlardır. Paskalya tatilinde adada çıkacağı söylenen büyük isyan için bazı öğrenciler adaya gitmek ve silah taşımak için bir takım hazırlıklar içinde oldukları da öğrenilmiştir. Ayrıca öğrencilerin "Kıbrıs için kan dökeceğiz" şeklinde yemin ettikleri de bildirilmektedir. Selanik'te de Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını isteyenler ve konsolosluk binalarına gitmek isteyenler olmuştur. "Yunanistan'da Kıbrıs İçin Kanlı Nümayişler Oluyor", **Cumhuriyet**, (10.04.1955), s. 1, 6; "Rioting Hurts 16 Athens", **The Times**, (10.04.1955), s. 6.

[1424] "Londra Atina'yı Protesto Etti", **Cumhuriyet**, (05.04.1955), s. 1; "Kıbrıs'ta Tahrik Edilen Yunanlı Mektep Çocukları", **Cumhuriyet**, (05.04.1955), s. 1.

[1425] **Ayın Tarihi**, Sayı: 257, Nisan 1955, s. 165.

[1426] **Ayın Tarihi**, Sayı: 257, Nisan 1955, s. 169.

[1427] "Gerekirse Kıbrıslı Türkler Silaha da Sarılacaktır", **Cumhuriyet**, (09.04.1955), s. 1, 6.

bulunduğunu açıkça gösterir. Biz adadaki Türkler mukadderatımızı anavatana bağlamış onun işaretiyle yürümeye azmetmiş durumdayız. Bu hadiseler bizi endişeye düşürmüştür. Geçmişte diğer memleketlerde yapılan terörün neticeleri nazarı dikkate alınarak bozulan huzurun zecri tedbirlerle iadesini istiyoruz. İngiliz efkârı umumiyesi ve birçok idareciler Kıbrıs'ta Yunanlıları tatmin edecek bir idareye, hatta ilhaka taraftarlardır. Çalışmalarımızın başarılı olabilmesi için anavatandan maddi ve manevi yardım istiyoruz.[1428]

13 Nisan günü Kıbrıs Türktür Cemiyeti bir toplantı düzenleyerek adadaki tedhiş hareketlerini değerlendirmiş ve Ankara'da Hükümet ile temasta bulunması için idare heyetinden bir temsilci seçmişlerdi. Ayrıca bu toplantıdan daha kapsamlı bir çalışma yapmak için 27 Nisan'da kongre düzenlenmesine de karar verilmişti.[1429] Adada Rumların tedhiş hareketleri artarak devam ederken, Yunanistan'da Atina radyosundan EOKA bildirilerini okutarak, silahlı terör eylemlerini doğrudan desteklediğini duyurmaktaydı. 16 Nisan günü Edirnekapı'da konuşan cemiyet başkanı Hikmet Bil Yunanistan'ın bu tutumuna rağmen, Türk milletinin sakin ve ağırbaşlı bir politika sürdürmeye devam edeceğini ifade etmiştir.

Cemiyetin Karagümrük Şubes temsilcileri de 17 Nisan'da bir toplantı düzenleyerek, Kıbrıs'ın Türk olduğunu, adada yaşayan Türk vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin olmadığını ve onların bu güvenliğinin sağlanması gerektiğini ifade eden konuşmalarda bulunmuştur. Aynı gün Ankara'da da bir toplantı yapan cemiyet, Türk milletinin Kıbrıs davasına bağlılığının büyük bir kuvvetle devam ettiğini ifade etmiştir. 21 Nisan günü Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından "Kıbrıs Günü" ilan edilmişti. Bu tarihte Taksim'de binlerce kişinin katılımıyla büyük bir miting düzenlenmiş ve mitinge katılan gençler; "Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır" sloganları atmıştır. Yine aynı gün Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde büyük bir toplantı yapılmış ve Kıbrıs adasının asla Yunanistan'a bırakılmasına izin verilmeyeceğinden bahsedilmiştir.[1430]

Kıbrıslı Rumların 1 Nisan'dan itibaren İngilizlere yönelik başlattıkları tedhiş hareketleri, 21 Haziran'da daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Rumlar mahkeme, postahane, karakol, İngiliz askeri kulüp binalarına 9 bomba atmış, bombalardan biri de Lefkoşa'da bir Türk mahallesine gelmiştir.[1431] Olaylar neticesinde bir Türk polisi şehit edilmiş, 20 Kıbrıslı Türk de yaralanmıştı.[1432] İngilizlerin

---

[1428] "Faiz Kaymak'ın Ankara'da Verdiği Beyannat", **Cumhuriyet**, (11.04.1955), s. 1, 6.

[1429] **6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Fahri Çoker Arşivi**, Emniyet Ş. 1 Müdürlüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 339-381.

[1430] "Nümayiş Yapanlardan 21 Kişinin İfadesi Alındı", **Akşam**, (22.04.1955), s. 1, 2.

[1431] "Kıbrıs'ta Bombalar Patlıyor", **Cumhuriyet**, (21.06.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs'ta Gece Resmi Binalara Bombalar Yağdı", **Akşam**, (21.06.1955), s. 1, 2; "Cyprus Blocks Road After 13 Blasts", **The Evening Sun**, (21.06.1955), s. 3; "5 Cyprus Towns Rocked by Bombs", **The Gazette**, (21.06.1955), s. 1; "Cyprus Scene of Bomb Attacks", **The Times Tribune**, (21.06.1955), s. 24; "Terrorist Bombs Set Cyprus Fire", **The Daily News**, (21.06.1955), s. 434; "9 Bombs Thrown in Cyprus Terror", **The Baltimore Sun**, (21.06.1955), s. 6; "Terrorism in Cyprus", **The Guardian**, (21.06.1955), s. 1.

[1432] Atina radyosu yapmış olduğu yayınlarda; "Kıbrıslı Rumların istiklal mücadelesi için gösterdikleri kahramanlıkları büyük bir iftiharla karşıladıklarını" duyurmuştur. "Kıbrıs'ta Rumlar 20 Türkü Yaraladılar", **Cumhuriyet**, (22.06.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs'ta Türklere Tecavüz Başladı", **Milliyet**, (23.06.1955), s. 1; "More Explosions in Cyprus", **The Guardian**,

göstermiş olduğu müsamaha sebebiyle Rum tedhişçiler tarafından akıtılan ilk Türk kanı, Kıbrıs Türkleri'nde büyük bir şaşkınlık ve korkuya neden olmuştu. Bu durum üzerine Dr. Fazıl Küçük, Başbakan Adnan Menderes'e, İngiltere Başbakanı Anthony Eden'e ve Vali Armitage'ye telgraf çekerek, adadaki Türklerin can ve mal güvenliğinin garanti altına alınmasını istemiştir.[1433]

Dr. Fazıl Küçük BM Genel Sekreterine bir telgraf göndererek; tek bir Türk'ün terörist saldırısına maruz kalması halinde bu durumun büyük olaylara neden olabileceğini, bazı suçluların sözde Kıbrıs sorununu dünyaya duyurmak için terörist eylemlere giriştiğini ancak sayıları az olan bu fanatiklerin dışında Kıbrıslıların Yunanistan'la birleşmek niyetinde olmadıklarını, Kıbrıs'ta yaşayan insanların demokratik İngiliz idaresinden memnun olduğunu, eğer ingiltere Kıbrıs'tan vazgeçecekse adanın eski sahibi Türkiye'ye verilmesi gerektiğini, Yunanistan'la birleşmeyi savunmanın Orta Doğu'da bir savaş anlamına geldiğini ve bu durumun komünizmin bölgede etkili olmasının önünü açacağını ifade etmiştir.[1434]

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de gazetecilere vermiş olduğu bir beyannatda; "Kıbrıs'ta Türk kanı dökülürken elbette pasif kalamayız. Hükümetin dinamik tedbirler almasını bekliyoruz." şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Kasım Gülek beyanatının devamında ise şöyle demiştir:

> Hükümetin pasif politikası devam ederse, Kıbrıs elden gider. BM'de bu mesele halledilmiş değil duruyor. Önümüzdeki sene Amerika'da seçimler var. Rum aslından gelmiş milyonlarca seçmenin bu mesele hakkında tesirsiz kalacağı düşünülemez. İngiltere'de Kıbrıs meselesini Türk görüşü gibi görmeyenler var. Kıbrıs'ın akıbetini sadece nüfusunu teşkil eden unsurların nispeti tayin edemez. Öyle olsa Amerika'da da çok defa tekrar ettiğim gibi nüfusunun çoğunluğu Türk olan Garbi Trakya'nın da Türkiye ile birleşmesi gerekirdi. Ama biz bugün böyle bir mesele üzerinde değiliz. Kıbrıs'ın Türkiye'nin genel savunmasındaki durumu, coğrafi mevkini elbette göz önüne almak gerekir. Tamamıyla siyasi düşünceler dışında, hükümetimizi harekete davet ediyoruz. Irkdaşlarımızın can ve mal emniyetini sağlamak için her yolda, bu arada diplomatik kanallardan ve BM'den çok acele tedbirler almalarını bekliyoruz.[1435]

Yaşanan olayların ardından Kıbrıs Türktür Cemiyeti ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu da birer beyanname yayımlamıştır. Kıbrıs Türktür Cemiyeti yayımlamış olduğu beyannamesinde şöyle demektedir:

> Bize Hatay'ın ilk günlerini hatırlatan bu iğrenç tecavüzler karşısında artık Türk milletinin sabrının tükenmiş olduğunu, bütün cihana duyurmaktayız. Türk Kıbrıs hiçbir zaman kızıl kundakçılara

(23.06.1955), s. 1; "Cyprus Bomb Again", **The Evening Review**, (23.06.1955), s. 1; "Violence Erupts Anew on Cyprus", **The Tribune**, (23.06.1955), s. 1; "Terrorist on Cyprus Continue Bombings", **The Daily Telegram**, (23.06.1955), s. 1.

[1433] "Kıbrıs'ta Rumlar 20 Türkü Yaraladılar", **Cumhuriyet**, (23.06.1955), s. 1, 7; "Rumlar Türklere Taarruz Ediyorlar", **Tercüman**, (23.06.1955), s. 1, 7.

[1434] Yellice, a.g.e., s. 102.

[1435] "Kasım Gülek'in Beyanı", **Cumhuriyet**, (24.06.1955), s. 1, 7.

barınak olmayacaktır. Türk milleti karar verdiği zaman neticenin ne olabileceği, ne Yunanistan'ın ne de başkalarının meçhulüdür. (…)[1436]

Adada yaşanan tedhiş olayları üzerine Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ne başvurup, adaya gönüllü olarak gitmek isteyen Türk vatandaşları olmuştur.[1437] Ancak cemiyet bu tarz olaylar karşısında gençlerin ihtiyatlı ve sabırlı davranmalarını tavsiye etmiştir. Türkiye Milli Talebe Federasyonu da yayımlamış olduğu beyannamesinde şöyle demekteydi:

Kıbrıs'ta kudurmuş komünist kundakçıların hunharca tecavüzleri karşısında 14 Türkün asil kanlarının akması neticesinde derin üzüntü içerisindeyiz. Hükümetimizin dirayetli çalışmaları ile bu tedhişçilere lazım gelen ceza verilecek ve dava lehimize halledilecektir. Bu davada Türk gençliği olarak kanlarımız pahasına da olsa hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğimizi, Kıbrıs Türkünün düsturuna iman ettiğimizi bütün dünya efkârına bildiririz. Atalarımızın yüzyıllarca at oynattığı yeşil diyar Türkten gayrı kimsenin olamaz.[1438]

Türk basınında da Yunanistan sert bir dille eleştirilmeye devam edilmişti. Vatan gazetesinde Ahmet Emin Yalman Yunanistan ile ilgili şöyle denilmekteydi:

(…) Eğer Yunanistan iyi bir komşu, müşterek gayelere bağlı bir memleket, güvenilir bir yoldaş mevkiinde bulunsaydı bu bölgenin istikrarını korumak vazifesi ne kadar kolaylaşacak, bizimle Yunanistan arasında ne kadar verimli bir işbirligi devri açılacaktı. Ne çare ki, Yunanistan hasis emellerinin kurbanı olmuş, bu yüzden komünizm tuzağına düşmüştür. Yunanistan gafil ve şuursuz emperyalist siyaseti yüzünden, bugün Kıbrıs'ta patlayan bombaların, dökülen kanların mesuliyetini doğrudan doğruya taşımaktadır. Kıbrıs'ta Türk-Yunan, İngiliz-Yunan dostluğunun ve NATO'nun birlik ve ahengine karşı çirkin bir suikast hazırlanmasına sebep olan Yunanistan, suçludur fena bir yoldadır ve çirkin bir roldedir. (…)[1439]

Bütün eleştirilere ve uyarılara rağmen Yunanistan ve Atina radyosu halkı kışkırtmaya ve Türkler aleyhinde yayın yapmaya devam etmiştir. Atina radyosu; Türkiye'nin Kıbrıs meselesi sebebiyle herhangi bir harp etmeyeceğini ve bu sebeple de Rumların endişelenmesini gerektiren bir durumun olmadığını halka duyurmuştu. Ayrıca İngiltere bu yayınından ötürü Yunanistan'ı protesto etmiştir.[1440] Kıbrıs'ı Yunanistan ile Birleştirme Komitesi Başkanı Spyridon ise İngiltere'nin bu protestosu karşısında bir tebliğ yayımlayarak, konunun BM'ye yeniden götürülmesini istemiştir. Ayrıca Kıbrıs'ta nümayişlere devam edileceği ve Kıbrıs için Yunanistan'dan para toplanacağı da

---

[1436] "Hükümet Kıbrıs Meselesinde Harekete Geçmeye Karar Verdi", **Cumhuriyet**, (24.06.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Hadiselerine Seyirci Kalamayız", **Akşam**, (24.06.1955), s. 1, 2; "Gençliğin Kıbrıs Tethişçilerine İhtarı", **Tercüman**, (24.06.1955), s. 1, 7.

[1437] Türk gençliği ve halk gönüllü olarak Kıbrıs'a gitmek için yapılan müracaat sayısının 500 kişiden fazla olduğu basında ileri sürülmektedir. "Kıbrıs'a Gönüllü Gitmek Gitmek İçin Müracaatlar 500'ü Geçti", **Cumhuriyet**, (25.06.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Hadiseleri İnfial Uyandırdı", **Tercüman**, (25.06.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Gönüllü Ordusu", **Cumhuriyet**, (28.06.1955), s. 1, 7.

[1438] "Milli Türk Talebe Birliği'nin Telgrafı", **Cumhuriyet**, (25.06.1955), s. 1, 7.

[1439] A. Emin Yalman, "Yunanistan Suçludur", **Vatan,** (24.06.1955), s. 1.

[1440] "İngiltere Dün Kıbrıs İçin Yunanistanı Protesto Etti", **Cumhuriyet**, (28.06.1955), s. 1, 7; "Londra Radyosu Yunanistan'a Ateş Püskürüyor", **Tercüman**, (29.06.1955), s. 1, 7.

tebliğde belirtilmiştir.[1441] İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden EOKA'nın bağımsızlık için değil, Enosis için harekete geçtiği inancıydaydı. Eden anılarında EOKA için şöyle demektedir:

> EOKA Yunanistan'dan doğrudan para, silah, örgütlenme ve propoganda desteği görmekteydi. Rum dilini konuşan Kıbrıslılar, EOKA teröristleri tarafından korkutulmuştu ve Atina radyosunun bombardımanı altındaydı. Büyükelçimizin bu uygulamaya karşı Yunan hükümetine yaptığı sürekli protestolar boşa gidiyordu. Başpiskoposun başkanlığındaki Etnarhia açıkça Enosis için uğraşmaktaydı. Türkçe konuşan Kıbrıslılar ise Yunanistan'la birleşmeye şiddetle karşıydılar. Türklerin 1955 yılının başlarında Kıbrıs'la ilgili duygu ve özlemleri henüz alevlenmemişti. Çünkü Türk, geç sinirlenir, ancak bir kez uyandı mı bir daha yatıştırılamazdı. Aslında adadaki Türk-Rum ırk uyuşmazlığı, EOKA tedhişinin yarattığı tehlikeden daha büyüktü. (…)[1442]

Adadaki olayların gittikçe kritik bir duruma gelmesi sebebiyle Anthony Eden, 30 Haziran'da konuyu Avam Kamarası'nda görüşmeye açmıştır. Eden İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi ilgilendiren Kıbrıs meselesinin Londra'da görüşülmesi için, Türkiye ve Yunanistan'ın temsilciler göndermesini isteyeceklerini belirtmiştir. Türk ve Yunan Hükümetlerinin teklife olumlu cevap vermesi üzerine de toplantının hemen düzenleneceğini belirten Eden, sorunları çözmek için tek yolun bu olduğunu da konuşmasına eklemiştir.[1443]

İngiltere tarafından yapılan teklif neticesinde Türkiye Hükümet sözcüsü; Türk Hükümeti'nin İngiliz teklifini olumlu karşıladığını, bu vasıta ile de Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki söz hakkının bir kere daha teyid edileceğini ifade etmiştir.[1444] Yunanistan'da da bu teklif 8 Temmuz'da kabul edilmiştir.[1445] Makarios ise konferans davetinin yapıldığı ilk günden itibaren, Türkiye'nin Kıbrıs meselesine dâhil edilmesini sert bir dille eleştirmekteydi. Ayrıca kendi ifadesiyle "Kıbrıslıların" bulunmayacağı bir görüşmenin de geçerli olmayacağını ve Londra'da Kıbrıs için alınacak kararı da kabul etmeyeceklerini açıklamıştır.[1446]

Konferans hakkında görüşmelerde bulunmak için İngiltere Sömürgeler Bakan Vekili Lennox Boyd Kıbrıs adasına gitmiştir. Başpiskopos Makarios ile 2 saat görüşme yapan Boyd, ardından Müftü Mehmet Dana Efendi ile bir görüşmede bulunmuştur. Ada valisi Armitage'nin katıldığı bu toplantıda 21 kişilik Türk heyeti, adanın Yunanistan'a ilhakının kesinlikle reddedildiğini, adadaki Türk menfaatlerinin korunması gerektiğini, adada devam eden tedhiş hareketlerinden de Türk halkının

---

[1441] "Kıbrıs Mücadelesi İçin Atina'da Para Toplanıyor", **Cumhuriyet**, (30.06.1955), s. 1, 7; "Atina Başpapazı da Sahneye Çıktı", **Tercüman**, (30.06.1955), s. 1, 7.

[1442] Eden, **The Memoirs of Sir Anthony Eden**, s. 395-396.

[1443] **Hansard Deb**, 30 June 1955, Vol: 543, C: 511-514; "Cyprus Parley Asked", **Times Colonist,** (30.06.1955), s. 1; "İnvite Greece Turkey to Discuss Cyprus", **The Journal Times**, (30.06.1955), s. 1.

[1444] "Hükümet İngiltere'nin Kıbrıs'a Dair Toplantı Teklifini Müsbet Karşıladı", **Hürriyet**, (02.07.1955), s. 1; "İngiltere'nin Davetini Kabul Ettik", **Tercüman**, (02.07.1955), s. 1.

[1445] "Yunanlılar Konferans Teklifini Kabul Edecek", **Tercüman**, (02.07.1955), s. 7; "Yunanistan'ın İngiltere'ye Verdiği Cevap", **Hürriyet**, (09.07.1955), s. 3.

[1446] "Makarios Üç Devlete Meydan Okumaya Başladı", **Tan**, (17.07.1955), s. 1; "Makarios Şimdide Üçlü Konferansı Baltalıyor", **Tercüman**, (17.07.1955), s. 1.

büyük üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Vekil Boyd ise İngiliz Hükümeti'nin Türk haklarını korumak için elinden geleni yapacağını ileri sürmüştür.[1447] Diğer yandan ise Kıbrıs'ta tedhiş hareketlerine devam eden EOKA'cılar Lefkoşa'da Türklerin bulunduğu bir mahalledeki evleri taş yağmuruna tutmuşlardır. Olaya müdahale etmek isteyen polislere de taş atılmıştır.[1448] Ayrıca tedhişçiler Türk mezarlıklarını da basarak ateşe vermeye çalışmışlardır. Bu durum üzerine Kıbrıs valisi yeni bir tebliğ çıkararak, tedhişçi olduğu tespit edilen kişilerin derhal tutuklanacağını bildirmiştir.[1449]

Düzenlenecek olan Londra Konferansı konusunda Başpiskopos Makarios ile Yunan Hükümeti arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Makarios; Londra Konferansı'nın sözde Kıbrıslıların meşru hak ve taleplerini baltalamak gibi "şeytani bir maksatla" düzenlendiğini ileri sürerek, bu konferansta Kıbrıs için alınacak bir kararı Yunan Hükümeti kabul etse bile, kendilerinin asla kabul etmeyeceklerini bildirmişti. Ancak Makarios'un açıklamaları Yunanistan'da büyük bir şaşkınlık yaratmıştır.[1450] Makarios'un bu girişimleri karşısında Dr. Fazıl Küçük, Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf göndererek şöyle demiştir: "Kıbrıs Türklerinin haklarının korunması için büyük devletimizin yardımına sığınır, sarsılmaz bağlılığımızı ve itimadımızı bir kez daha teyid ederiz." Kıbrıs Türk Milli Birliği ise Londra Konferansı'nı izlemek ve Kıbrıs Türk tezini duyurmak amacıyla toplumu temsilen bir heyetin orada bulunmasının gerekli olduğuna karar vermiş ve bunu bir bildiri ile kamuoyuna duyurmuştur.

BM Türk Daimi Delegasyon Başkanı Selim Sarper, BM nezdindeki bütün üye devletlerin delegasyon başkanlarına Kıbrıs'a dair Türk görüşünü açıklayan bir muhtıra göndermiştir. Muhtırada Türkiye'nin adaya muhtariyet verilmesini tasvip etmediğini ve 29 Ağustos'ta Londra'da düzenlenecek üçlü konferansa katılarak, Kıbrıs Türklerinin hak ve hukukunu savunacağını belirtmiştir. Bunun üzerine BM Yunan Delegasyon Başkanı Palamas da BM Genel Sekreterliği'ne bir nota vermişti. Ancak Selim Sarper'in göndermiş olduğu muhtıra Yunanistan'ı telaşa düşürmüş ve basında da Selim Sarper'in Türk-Yunan dostluğunu hiçe saydığı haberleri yapılmıştı. Diğer yandan EOKA'cı Kıbrıs Rumları da adanın Yunanistan'a ilhakı için çalışmaya devam edeceklerini ve bu durumu baltalamaya çalışan her kim olursa öldüreceklerini ifade eden bir beyanname yayımlamışlardır.[1451]

[1447] "Kıbrıs Türkleri Adada Tedbirler Almasını İngiltere'den İstediler", **Hürriyet**, (11.07.1955), s. 1, 5; "İngiliz Müstemlekeler Nazırı Bugün Türk Heyeti İle Uzun Bir Görüşme Yaptı", **Tan**, (11.07.1955), s. 1, 7; "Lennox Boyd Dün Dana Efendi İle Görüştü", **Tercüman**, (11.07.1955), s. 1, 7.

[1448] "Kıbrıs'ta Rum Çeteciler Türk Mahallelerini TaşaTuttular", **Hürriyet**, (15.07.1955), s. 1, 7; Selahattin Sonat, "Adada Hergün Yeni Bir Hadise Çıkarılıyor", **Tercüman**, (15.07.1955), s. 1, 7.

[1449] "Kıbrıs'ta Tedhiş Havası Esiyor", **Hürriyet**, (16.07.1955), s. 1, 5.

[1450] "Makarios Yunan Hükümetine Kafa Tutuyor", **Hürriyet**, (17.07.1955), s. 1, 7; "Makarios Üç Devlete Meydan Okumaya Başladı", **Tan**, (17.07.1955), s. 1, 5.

[1451] "Kıbrıs'a Dair Türk Görüşü Açıklandı", **Tan**, (13.08.1955), s. 1, 7.

EOKA'nın 28 Ağustos 1955'te Kıbrıslı Türklere karşı geniş çaplı bir katliam başlatacakları haberi, ülke genelinde büyük bir korku yaratmıştır Bu haberler üzerine Dr. Fazıl Küçük, 13 Ağustos'ta Hikmet Bil'e bir mektup göndererek yardım isteğinde bulunmuş ve mektubunda şu ifadelere yer vermiştir:

> Sizden ricam, erken bir zaman vaziyetten bütün şubeleri haberdar ederek harekete geçmelerini temin etmenizdir. Bana öyle geliyor ki, Anavatan'daki mitinglerin büyük faydası olacaktır. Çünkü bunlar 28 Ağustos'ta umumi bir toplantı yapacaklar, ya o gün veya üçler toplantısı bittikten sonra bize saldırmak isteyeceklerdir. Malum, onlar silahlı biz de ise hiçbir şey yok. (…)[1452]

Dr. Fazıl Küçük'ün bu mektubu karşısında Hikmet Bil harekete geçerek, 16 Ağustos'ta Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Türkiye'deki bütün şubelerine "Çok Acele ve Gizlidir" şifresi ile bir tamim göndermiştir. Söz konusu tamimde Hikmet Bil şöyle demektedir:

> Kıbrıs Türktür Partisi Genel Başkanı Dr. Fazıl Küçük'ten Genel Merkezimize elden gelen 13.08.1955 tarihli bir mektupta bilhassa son günlerde adadaki Rumların azıtmış oldukları bildirilmekte ve vaziyetin maalesef kötüye doğru gittiği kaydedilmektedir. Rumların Lefkoşa'da yaydıkları haberlere inanmak lazım gelirse, pek yakında umumi bir katliam gelecektir. (…) Kendi şartlarına göre şubelerimizin münasip görecekleri hareketi seçmeleri bilhassa Londra'nın ve Atina'nın Anayurtta yükselen erkekçe sesten pek ürktükleri mütalaası genel merkezce ilave edilmek kaydı ile bütün teşkilata acele bildirilir.[1453]

Kıbrıs Doğan Türk Birliği'nden 9 kadın ve 15 erkeğin katıldığı bir grup, İstanbul'a gelerek Milli Türk Talebe Birliği'nde 19 Ağustos günü düzenlenen bir toplantıya katılmıştır. Toplantının gündemini ise adadaki tedhiş hareketleri ve 28 Ağustos'ta Rumlar taraftından yapılacağı ileri sürülen katliamlar oluşturmuştur.[1454] Diğer yandan 19 Ağustos günü Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Sekreteri Kamil Önal Mersin şubesinde düzenlediği bir basın toplantısında, Londra'da ve diğer Avrupa ülkelerinde Kıbrıs ile ilgili yapılan görüşmeleri anlatmış ve Kıbrıs meselesinin mutlaka desteklenmesi gereken bir konu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kamil Önal Kıbrıs adasının her yönüyle Türk olduğunu ve Türk kalacağını, İngilizlerin ise adada sadece misafir olarak bulunduğunu belirtmiştir.[1455]

28 Ağustos'ta Türklere yönelik katliam yapılacağı haberleri karşısında Türk basınında ve Kıbrıs için kurulan cemiyetlerde büyük bir telaş başlamıştı. Bandırma ve Eskişehir'de yaşayan binlerce kişi Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ne başvurarak, 28 Ağustos'ta Kıbrıs'a gönüllü olarak gitmek istediklerini bildirmiştir. Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf çeken Cemiyet'in Bandırma şubesi, gerekli izni Menderes'ten istemiştir.[1456] 21 Ağustos'ta Cemiyet'in Diyarbakır şubesi adına

---

[1452] **Ayın Tarihi**, Sayı: 267, Şubat 1956, s. 241; BCA, 010.09.00/107.332.3, (13 Ağustos 1955).

[1453] BCA, 010.09.00/107.332.3, (13 Ağustos 1955).

[1454] "M.T.T.B.'de Kıbrıs İçin Toplantı Yapıldı", **Hürriyet**, (20.08.1955), s. 1, 7.

[1455] "M.T.T.B.'de Kıbrıs İçin Toplantı Yapıldı", **Hürriyet**, (20.08.1955), s. 7.

[1456] BCA, 30.10.00/19.109.22, (20 Ağustos 1955).

Menderes'e bir telgraf gönderen Oğuz Özgür şöyle demiştir: "28 Ağustos Kıbrıs'taki ilan edilen katliam günü dolayısıyla gençlik infial içerisindedir. Kıbrıs'a gitmek için müsaade rica edilmektedir. Yüksek teskin edici cevaplarınıza intizaren ellerinizden öperiz."[1457] Kıbrıs Doğan Türk Birliği'nin 25 üyesi 21 Ağustos'ta İzmir'e gelerek, Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin İzmir şubesi Başkanı Fikret Florat ile görüşmede bulunmuştur. Kıbrıs Doğan Türk Birliği sonrasında da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşmek istemiştir. Birlik görüşmek istemelerinin sebebini de şu şekilde açıklamıştır:

> Kıbrıslı Rumlar 28 Ağustos akşamı Kıbrıs'taki Türklere karşı büyük bir katliam hareketinde bulunmak için gizli gizli çalışmaktadırlar. Cumhurreisimiz Sayın Celal Bayar ile konuşarak, bu çok mühim vaziyeti kendilerine duyurmak ve Rumların bu hareketi için hükümetçe ne gibi tedbirler alındığını veya alınacağını öğrenmek istiyoruz.[1458]

Doğan Türk Birliği ile görüşmede bulunan Celal Bayar, Rumların böyle bir katliama kesin surette girişemeyecekleri yönünde teminat vermişti. Ayrıca Türkiye Kıbrıs Rumlarının tedhiş hareketlerini artırması, Kıbrıs Türklerini ölümle tehdit etmesi ve Türklerin mal ve can güvenliğinin kalmaması üzerine İngiltere'nin Ankara Büyükelçisine bir nota vermiştir. Notada İngiliz idaresinin adadaki Türklerin can ve mal güvenliğini sağlayamadığı durumda artık Ankara Hükümeti'nin tepkisiz kalmayacağı, İngiltere'nin Rumlara Türklere nazaran daha esnek davranmasının tedhiş hareketlerini artırdığı ve Türklere de Rumlara davrandığı gibi eşit davranması gerektiği vurgulanmıştır.[1459]

Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs adasında olayların gittikçe büyümesi ve tedhiş hareketlerinin artması üzerine 24 Ağustos günü İstanbul'da Liman Lokantasında bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya Londra Konferansı için İngiltere'ye gidecek olan Heyet Başkanı Fatin Rüştü Zorlu, Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes, Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri ve Devlet Vekili Dr. Mükerrem Sarol, Sağlık Bakanlığı Vekili Dr. Behçet Uz ve Ankara, İstanbul, İzmir gazetelerinin sahipleri ve başyazarları katılmıştır. Menderes nutkunun ilk kısmında Türkiye'nin Yunanistan ile olan dostluğundan bahsetmiş ve her zaman bu dostane ilişkilerin geliştirlmesinden yana olduğunu, ancak Yunanistan'ın bu dostluğu sürdürme niyetinde olmadığını gözlemlediklerini vurgulamış ve Yunanistanı sert bir dille uyarmıştır.[1460] Menderes'in nutku şu şekildedir:

[1457] BCA, 30.10.00/19.109.23, (21 Ağustos 1955).

[1458] "İzmir'e Gelen Kıbrıslılar Bayar Tarafından Kabul Edilmelerini İstediler", **Hürriyet**, (24.08.1955), s. 5.

[1459] "İngiltere'ye Bir Nota Veriyoruz", **Tan**, (23.08.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs'ta Rumların Tedhiş Hareketi Dolayısıyla İngiltere'ye Nota Verdik", **Hürriyet**, (24.08.1955), s. 1, 5.

[1460] **Ayın Tarihi**, Sayı: 261, Ağustos 1955, s. 170-173; "Menderes'in Kıbrıs'a Dair Sert ve Kati Beyannatı", **Hürriyet**, (25.08.1955), s. 1, 5; "Başvekilin Yunanlılara Sert İhtarı", **Tan**, (25.08.1955), s. 1, 7; "Başvekil Menderes'in Yunanlılara Karşı Dostane İkazı ve Kati İhtarı", **Zafer**, (25.08.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Türkleri Müdafaasız Kalmayacaktır", **Akşam**, (25.08.1955), s. 1, 2; "Bayar ve Menderes'in Kıbrıs İçin Demeçleri", **Cumhuriyet**, (25.08.1955), s. 1, 7; "Başvekil Kıbrıs Anadolu'nun Devamından İbarettir Dedi", **Vatan**, (25.08.1955), s. 1, 5; "Kıbrıs Türkleri Müdafaasız Bırakılmayacak", **Yeni Sabah**, (25.08.1955), s. 1, 2; "Bir Katliam Vukuunda Kıbrıs'taki Türkler Müdafaasız Kalamaz", **Yeni İstanbul**, (25.08.1955), s. 1; "Başvekilin Kıbrıs Meselesi Hakkında Dünkü Mühim Demeci", **Türk Sesi**, (25.08.1955), s. 1; "Son Sözü Başvekil Söyledi", **Tercüman**, (25.08.1955), s. 1, 7; "Başvekilin Kıbrıs Meselesine Dair Beyannatı", **Son Posta**,

> İngiltere Hükümetine verdiğimiz notada, Kıbrıs'taki ırkdaşlarımızın maruz bulundukları tehlikeden duymakta olduğumuz endişeyi izhar ettik. (…) Kıbrıs meselesi ortaya çıkalı beri dünya kadar söz söylendi, birçok gürültü yapıldı. Bugüne kadar mesul hükümet reisi olarak benim söylediklerim birkaç cümleyi geçmez. Bu meselede bu dereceye kadar soğukkanlılığımızı muhafaza etmekle Türk-Yunan dostluğuna atfeyledigimiz ehemmiyet ve kıymetin delillerini vermiş bulunuyoruz. Hatta diyebilirim ki bu beyanatı Yunanlı dost ve müttefiklerimizi esaslı bir hatadan tahzir maksadıyla yapmaktayım. İşler hiçbir tedbirin tesir etmeyeceği bir sahaya götürülmeden önce belki makul bir hal yoluna girebilir ümidiyle huzurunuzda konuşmaktayım. Bu ana kadar olan sabır ve sukütumuzun, bu konuşmamıza lazım gelen haklı ehemmiyetin verilmesini icap ettirecek esaslı bir amil teşkil ettiğine de ayrıca kaniim.[1461]

Menderes nutkunun devamında Kıbrıs meselesinin son bir iki yıldır bu kadar gündeme geldiğini, Yunanistan'ın sadece kendileri için değil, bütün dünya için bir problem ortaya çıkardığını ve Yunanistan'ın Kıbrıs meselesinde hiçbir kazanç sağlayamayacağını vurgulamıştır. Menderes basında yer alan 28 Ağustos'un katliam günü olacağı ile ilgili haberlere de değinerek, Kıbrıslı Türklerin büyük bir tehlike içerisinde olduklarını ve bu durumdan da büyük endişe duyduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir:

> Kıbrıs meselesinde tahrikçilerin takındıkları tavır vaziyetle söylenen sözler bizleri haklı endişelere sevk etmiş bulunuyor. Bu endişelerin bir kısmı istikbale muzaf olmakla beraber, bugünden yarına vahim hadiselerin cereyan edebileceğine dair ortada dolaşan sözler endişelerimizin kaynağını teşkil etmektedir. Hiç ihtimal vermek istemiyoruz ve böyle olabileceğine imkân da göremiyoruz, fakat 28 Ağustos'un Kıbrıs'taki ırkdaşlarımız için bir katliam günü olacağını terörist bir eda ile mütemadiyen ilan edip durmaktadırlar. Biz adada hukuki meselelere dayanarak vaziyete hâkim olan ve adaya hâkim olan İngiliz idaresinin vazifesini layığıyla yapacağından eminiz. Ancak adadaki Rum halkının yıllardır devam eden gayet şiddetli tahrikleri neticesinde galeyan haline getirilmiş olduğu ve bu halkın silahlandırılması teşebbüs ve hareketlerinin de çok ilerlemiş bulunduğu söyleniyor. (…)[1462]

Menderes Yunanistan'ın adadaki Rum nüfusun çoğunluğuna güvenip "self determination" istemesi hakkında da şöyle demiştir:

> Tahrikçilere göre adanın şu kadar nüfusu Türk, şu kadar nüfusu Rummuş ve onlara göre sanki bütün dünyada coğrafi hudutlar bu esasa göre çizilmiş gibi, Kıbrıs'ın kaderini de bu esasa göre tayin edilmeliymiş. Londra'ya gidecek olan heyetimiz, Hükümetimizin nokta-i nazarını ve memleketimizin görüş ve düşünüşünü layıkıyla ve salahiyetle teşrih ve ifade edecektir. Ben yalnız şu kadarını söyleyeyim ki nüfus ekseriyetine herhangi bir bölgenin kaderinin tayin edilmesi prensibi bu dünyada hak bölgesine parçalı olarak tatbik yeri bulmuş değildir. Bir vatan, terzinin önündeki kumaş parçası gibi neresinden istenirse kesilebilir bir meta değildir. O, esas itibariyle etnik hakikatlere dayanmakla beraber coğrafi, siyasi, iktisadi ve askeri bir bütün teşkil etmek

(25.08.1955), s. 1, 3; "Menderes Yunanlılara Çoktandır Hakettikleri Cevabı Verdi Kıbrıs Türktür", **Milliyet**, (25.08.1955), s. 1; "Kıbrıs Adası Anadolu'nun Bir Devamından İbarettir", **Hâkimiyet**, (25.08.1955), s. 1.

[1461] **Ayın Tarihi**, Sayı: 261, Ağustos 1955, s. 170-173; "Menderes'in Kıbrıs'a Dair Sert ve Kati Beyannatı", **Hürriyet**, (25.08.1955), s. 5; "Başvekilin Yunanlılara Sert İhtarı", **Tan**, (25.08.1955), s. 7; "Başvekil Menderes'in Yunanlılara Karşı Dostane İkazı ve Kati İhtarı", **Zafer**, (25.08.1955), s. 7; "Kıbrıs Türkleri Müdafaasız Kalmayacaktır", **Akşam**, (25.08.1955), s. 1, 2.

[1462] **Ayın Tarihi**, Sayı: 261, Ağustos 1955, s. 170-173.

> bakımından türlü amillerin tesiri altında tarihi hadiselerin gösterdiği istikamette hudutları çizilen bir cografya parçasıdır (…)[1463]

Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'dan aldıkları cesaretle siyasi bir kimlik kazanma amacında olduklarına değinen Menderes, Rumların bu amaç için gayriresmi yollara başvurmasını da eleştirmiştir. Ayrıca Menderes Kıbrıs'ın Anadolu sahillerinin bir devamı niteliğinde olduğunu ve bu sebeple de Türkiye'nin güvenliği için de adanın güvenliğinin sağlanmasının önemli olduğunu ifade etmiştir. Londra'ya gidecek olan heyetin de statükonun muhafazasını savunacağını ileri süren Menderes; "Kıbrıs statükosunda bugün için hatta yarın için memleket aleyhine olabilecek bir değişikliğe asla müsaade etmeyeceklerini" belirterek, nutkuna son vermiştir.[1464]

Başbakan Adnan Menderes ilk defa Kıbrıs konusunda, Türkiye'nin politikasını bu kadar açık bir dille ifade etmişti. Menderes'in demeci Türk basınında geniş yer bulmuş ve büyük bir takdirle karşılanmıştır. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin başkanı Hikmet Bil, Menderes'in beyanını değerlendirmiş ve şöyle demiştir:

> Başvekil Menderes'in Kıbrıs hakkındaki son beyanatı, Cemiyetimiz tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bu kuvvetli beyanattan sonra Kıbrıs'taki ırkdaşlarımızın derin bir ferahlık ve huzur duyduklarını aldığımız telgraflardan öğrenmiş bulunuyoruz. Cemiyetimiz, davasının hükümet reisinin de ağzında ifade bulmuş olması karşısında hedefine çok yaklaştığına kanidir. Şubelerimizden ve sayısız vatandaşlardan tebrik telgrafları, mesajları ve telefonları almaktayız. Başbakanın beyanatına muhalefet liderlerinin de ifadeleriyle aynen iştirak ettiklerini görmenin sevinci, huzurumuzu ve inancımızı bir kat daha arttırmıştır. Milli davasına bu kadar içten inanan bir milletin bir gün güzel Kıbrıs'ına şanlı sancağını dikeceğine şüphe yoktur.[1465]

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de Kıbrıs'taki Türklerin can ve mal güvenliğinin sağlanması için bu konuda hükümetin yanında yer aldıklarını ifade etmiş ve şöyle demiştir:

> Kıbrıs davası üzerinde hükümet, bize ciddi bir vazife göstermektedir. Kıbrıs'taki kardeşlerimizin yakın günlerde umumi bir tecavüz tehlikesi karşısından resmen bahsedilmiştir. Bütün vatandaşların alakasının bu vahim haber üzerinde toplanması lazımdır. Kıbrıs'ta kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetin alacagı bütün tedbirlerde beraberiz. Kıbrıs Konferansı'nda haklarımızı korumak ve kurtarmak yolunda hükümeti bütün gayretlerinde destekleriz. Kıbrıs Konferansını şekil ve neticesi belli oluncaya kadar, muhalif parti olarak dikkatimizi bu konu mevzuunda toplayacağız. Dış politikamız Kıbrıs ile meşgul olacagı bugünlerde iç politikamızın havasını da Kıbrıs ile dolu olduğunu dünyaya göstermek vazifemizdir.[1466]

[1463] "Menderes'in Kıbrıs'a Dair Sert ve Kati Beyannatı", **Hürriyet**, (25.08.1955), s. 5; "Başvekilin Yunanlılara Sert İhtarı", **Tan**, (25.08.1955), s. 7; "Başvekil Menderes'in Yunanlılara Karşı Dostane İkazı ve Kati İhtarı", **Zafer**, (25.08.1955), s. 7; "Kıbrıs Türkleri Müdafaasız Kalmayacaktır", **Akşam**, (25.08.1955), s. 2.

[1464] **Ayın Tarihi**, Sayı: 261, Ağustos 1955, s. 170-173.

[1465] "Menderes'in Kıbrıs'a Dair Beyanatı Umumi Bir Tasviple Karşılandı", **Hürriyet**, (26.08.1955), s. 1, 7.

[1466] "Muhalefet Kıbrıs İşinde Hükümeti Destekliyor", **Hürriyet**, (26.08.1955), s. 7; "Kıbrıs Davasında Muhalefet De Gençlik De Hükümetle Beraber", **Tan,** (26.08.1955), s. 1, 7.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray da vermiş oldukları demeçlerde hükümetin benimsediği Kıbrıs politikasını desteklediklerini ve hükümete bu konuda güvendiklerini belirtmişlerdir.[1467] Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Eskişehir şubesi Adnan Menderes'e vermiş olduğu beyanından ötürü duydukları memnuniyeti içeren bir telgraf göndermiş ve şöyle demiştir: "Kıbrıs Türktür Milli davamız uğrunda Türklüğün ruhuna tercüman olan asil beyanatını derin bir heyecan atmosferi içinde okuduk. Milli heyecan Türkün en büyük gıdasıdır. Sözleriniz çorak ruhlara bir pınar serinliği sunmuştur. Var olunuz, sağ olunuz."[1468]

26 Ağustos günü İstanbul'da bulunan Kıbrıs Türk Kurumları Başkanı Faiz Kaymak, Adnan Menderes'i ziyaret etmiş ve sonrasında bir basın toplantısı düzenleyerek Menderes'in beyanınından dolayı çok heyecanlandıklarını ve Kıbrıs Türkleri için yeni bir umut olduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir:

> Bu tarihi beyanat Kıbrıs'ın talihini değiştirecek derecede kuvvetlidir. 77 senedir Kıbrıs Türkleri bu dava uğrunda mücadele etmişlerdir. Bugün resmi bir ağızdan davalarını destekleyici ilk beyanat çıkmış bulunuyor. Adanın her tarafında yayılmış bir halde bulunan Kıbrıs Türkleri, tedhiş hareketleri karşısında kendilerinin himayesiz zannediyorlardı. Bugün Başvekilin verdiği beyanatı işiten her Türk Kıbrıs'ta şahlanmıştır. Kıbrıs Türkleri adet itibariyle az olmakla beraber milli davalarını müdafaa bakımından çok kuvvetlidirler. İcap ederse canlarını seve seve verecekler, fakat adada katiyen Yunan idaresine müsaade etmeyeceklerdir. (…)[1469]

Tedhiş hareketinin sonrasında İngiliz yönetimi yayımladığı resmi bir raporunda sorun çıkaran koloniler arasında Kıbrıs adasını da göstermiş ve raporda şu ifadelere yer vermiştir:

> Kıbrıs adası Enosis istemiyle yanıp tutuşan bir yer konumundadır. Ancak yakın gelecekte bu duruma bir çözüm bulabilme ihtimalimiz ne yazık ki yoktur. Koloniler bölgesinde en iyi organize olmuş komünist partiye sahip olan Kıbrıs'ta tamamen özgür olan seçimlerde bu komünistlerin iktidara gelme riski vardır. Geçmişte de isyanlar olmuştu ancak şimdi adadaki durum bu açıdan bakıldığında çok daha kritik durumdadır. Doğu Akdeniz'in savunmasında hayati öneme sahip olan Kıbrıs'taki üsler sadece İngiltere için değil, Batı için de çok önemlidir ve buradaki üsler için İngiliz hükümeti neredeyse 30 milyon sterlin harcamıştır.

İngiltere Kıbrıs adasında sabotaj eylemlerine karşı, adadaki güvenlik seviyesini en üst düzeye çıkarmıştı. Bu durum ise İngitere'ye hem askeri hem de maddi açıdan büyük yük olmaya başlamıştır.[1470]

[1467] "Kıbrıs Mevzuunda Muhalefet Partileri Hükümeti Destekliyor", **Zafer**, (27.08.1955), s. 1.

[1468] Başbakan Adnan Menderes'e beyanından ötürü tebrik için çok sayıda telgraf ve mektup gelmiştir. Detaylı bilgi için bkz. BCA, 30.10.00/36.219.1, (27 Ağustos 1955).

[1469] "Başvekilin Nutku Kıbrıs'ta Da Ferahlık Havası Yarattı", **Zafer**, (27.08.1955), s. 1.

[1470] Kaynaklara göre İngiliz idaresinin EOKA'ya karşı organize ettigi ve kullandığı maddi kaynakların bedeli günlük ortalama 100.000 sterlini bulmaktaydı. Bkz. **Cyprus: Report for the Year 1958,** Cyprus Government Printing Office, 1959, s. 3.

4.9. 29 Ağustos 1955 Londra Konferansı

Londra'daki konferansa katılmak üzere Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyeti ve konferansı takip edecek olan Türk basın mensupları 26 Ağustos günü Londra'ya varmıştır.[1471] İngiltere'ye göre resmi adı "Kıbrıs Dâhili Akdeniz'le İlgili Stratejik ve Politik Meseleler Konferansı" olan üçlü Kıbrıs Konferansı, 30 Ağustos günü Londra'da Lancaster House'da açılmıştır.[1472] Konferansı davetçi devlet sıfatıyla İngiltere Dışişleri Bakan Vekilli Mc Millan açmıştır. Mc Millan konferansın açılış konuşmasında toplanma sebeplerini izah ettikten sonra, Türk ve Yunan Hükümetlerine daveti kabul ettikleri için teşekkür etmiş ve konferansın sonunda üç devleti de tatmin edecek sonuçların alınmasını umduğunu belirtmiştir. Sonrasında ise konferansın nasıl devam edeceği yönünde bir takım kararlar alınmıştır. Buna göre; Mc Millan konferansın daimi başkanı olacak, konferans gizli devam edecek, her toplantıdan sonra resmi tebliğ yayımlanacak, konferans hergün saat 11'de başlayacaktı.[1473]

30 Ağustos günü konferansın ilk toplantısı yapılmış ve Mc Millan İngiliz görüşünü açıklamıştır.[1474] Mc Millan İngiltere'nin Kıbrıs adasını 1878 yılında tarihi ve stratejik gerekçelere dayalı olarak, Osmanlı Hükümeti ile imzalanan savunma antlaşması sonucu nasıl devralındığını anlatarak konuşmasına başlamıştır. Kıbrıs meselesinin İngiltere'ye ait bir iç mesele olduğunu belirten Mc Millan, Lozan Barış Antlaşması ile birlikte Türkiye'nin ve Yunanistan'ın bu durumu kabul ettiklerini ileri sürmüştür. İngiltere'nin Orta Akdeniz'in savunması için ağır mesuliyetler altına girdiğini, bu mesuliyetlerin devam ettiği sürece de Kıbrıs'ı terketmeyeceğini, NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın da İngiltere ile bu bölgedeki sorumluluklarını paylaştıkları görüşünde olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda Kıbrıs'ta devam eden terör olaylarına karışanları ve bu hareketi destekleyenleri kınadıklarını ifade eden Mc Millan, Kıbrıs adasının bugüne kadar özerk bir yönetime kavuşamamasında İngiltere'nin bir hatasının olmadığını, İngiltere'nin Kıbrıs halkına yeni bir liberal anayasa çerçevesinde geniş muhtariyet vermeye hazır olduklarını belirtmiştir.[1475]

[1471] "Türk Heyeti Londra'da", **Zafer**, (27.08.1955), s. 7.

[1472] "Foreign Ministers Meet Today", **The Guardian**, (29.08.1955), s. 7; "Powers Meet To Determine Cyprus Future", **The Times Record**, (29.08.1955), s. 17; "Cyprus Meeting Opened", **The Times**, (30.08.1955), s. 8; "Cyprus Talk To Open At London", **The Daily Times**, (29.08.1955), s. 5; "U.K Greece Turkey Start Cyprus Parley", **The Province**, (29.08.1955), s. 3; "More Self Rule To Cyprus Britain Is Ready To Offer", **The Daily American**, (29.08.1955), s. 5.

[1473] "Kıbrıs Konferansı Dün Başladı", **Hürriyet**, (30.08.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Mevzuunu Görüşecek Olan Londra Konferansı Dün Açıldı", **Zafer**, (30.08.1955), s. 1, 7.

[1474] "The Cyprus Conferance", **The Edmonton Journal**, (30.08.1955), s. 4; "British Views on Defence Issue: Statement Today By Mr. Macmillan", **The Times**, (30.08.1955), s. 8; "Britain Flies Arms To Cyprus As Talks Cyprus", **The Daily News**, (30.08.1955), s. 8; "British Attitute to Cyprus: Mr. Macmillan's Survey", **The Times,** (31.08.1955), s. 10; "Conference Of Cyprus", **The Guardian**, (30.08.1955), s. 4; "Talks Opened On Future Of Cyprus", **The Tribune**, (30.08.1955), s. 3.

[1475] Tam metin için bkz. **The Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean and Cyprus Held by the Governments of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Greece, and Turkey, London, August 29-September 7, 1955, With Relevant Documents**, London H. M. Stationery Off 1955, s. 1, 5; "İngiltere Kıbrıs Üzerindeki Haklarından Vazgeçmiyor", Hürriyet, (31.08.1955), s. 1, 7; "Mc Millan İngiltere'nin Kıbrıs Adasına Dair Görüşünü İzah Etti", **Zafer**, (31.08.1955), s. 1, 7; "İngiltere Kıbrıs Planını Açıkladı", **Tan**, (31.08.1955), s. 1, 7; "Says

Konferansta ikinci konuşmayı 31 Ağustos günü Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos yapmıştır. Yunan tezi ise Kıbrıslı Rumlara kendi mukadderatlarını kendi tayin etmeleri hakkının tanınması ve muayyen bir zaman zarfında plebisit yapılmasının prensip itibariyle kabulü esasına dayanmıştı. Stefanopulos Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait bir iç mesele olduğu yolundaki Mc Millan'ın görüşünü reddetmiş ve konunun bir toprak aidiyeti meselesi olmadığını, aksine konunun bir halkın kendi mukadderatını tayin meselesi olduğunu önemle belirtmiştir. Kıbrıs'ın stratejik bakımdan da önemine değinen Stefanopulos, adada İngilizler tarafından inşa edilmiş olan üslerin İngilizler'in elinde kalacağını, hatta anlaşmaya varıldığı takdirde Yunanistan'ın sahip olduğu diğer ada ve kara topraklarında da İngilizlere üs verilebileceğini ileri sürmüştür. Ada Türkleri konusuna da değinen Stefanopulos, Türk azınlığın bütün hak ve menfaatlerinin Yunan Hükümetince teminat altına alınacağını ifade etmiştir. Ayrıca Stefanopulos konferans sekteye uğrarsa bu durumun sorumluluğunun İngiltere'ye ait olacağını ve Yunanistan'ın da BM'ye başvuracağını konuşmasına eklemiştir.[1476]

Konferansın ilk aşamasının son konuşması 1 Eylül günü Türkiye Dışişleri Bakan Vekili Fatin Rüştü Zorlu tarafından yapılmıştır. Fatin Rüştü Zorlu 1 saat süren uzun konuşmasında, Kıbrıs adasının herşeyden önce Türkiye'nin güvenliği açısından çok önemli olduğunu vurgulamış ve ardından 307 yıllık Osmanlı yönetiminin ne gibi zorunluluklarla adayı İngiltere'ye devrettiğini açıklamıştır. Ardından Lozan Barış Antlaşması'na değinen Zorlu, antlaşmanın 21. maddesi gereğince, 5 Kasım 1914'teki ilhak kararının Türkiye tarafından kabul edildiğini, Kıbrıs'ın sadece İngiltere ile Türkiye arasında bir konu olarak ele alındığını ve konferansa katılan Yunanistan dâhil bütün devletlerin bu durumu kabul ettiğini ifade etmiş ve şöyle demiştir:

> Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Misak-ı Milli sınırlarına çekilirken, Türk Hükümeti Kıbrıs'ın akıbetini tayin etmek lüzumunu duymuş ve sözü geçen antlaşmanın 20 ve 21. maddeleriyle Kıbrıs'ın statüsünü tespit eylemiştir. Antlaşmanın 20. maddesi gereğince, Kıbrıs üzerindeki Türk hâkimiyeti 5 Kasım 1914 tarihinden itibaren sona ermiştir. Kıbrıs hukuken bu tarihten itibaren İngiltere'ye ilhak edilmiştir. Aynı antlaşmanın 21. maddesinde ise Türk tabiiyetindeki Kıbrıs halkının hangi şartlarla Türk veya İngiliz tebaası olacakları da kati surette tayin edilmiştir. Bu son madde ile Kıbrıs halkının Türk tabiiyetinde kalmayanların yalnız İngiliz tebaası olabilecekleri akid devletlerce kabul edilmiş bulunmaktadır. Yani ada mutlak olarak Türkiye ile İngiltere arasında bir mevzu teşkil etmiş ve akıbeti Lozan'da bütün akidler tarafından böylece kabul ve tasvik edilerek ada İngiltere'ye intikal eylemiştir. Bu hükümler karşısında Kıbırs'ı mukadderatı

British Need Cyprus To Defend Turkey, Greece", **The Atlanta Constitutation**, (31.08.1955), s. 2; "Right of Cyprus To Pick Rule is Asked", **The Evening Sun**, (31.08.1955), s. 3; "British Plan to Hold Cyprus", **The Star Press**, (31.08.1955), s. 1.

[1476] Tam metin için bkz. **The Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean and Cyprus Held by the Governments of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Greece, and Turkey, London, August 29-September 7, 1955, With Relevant Documents**, s. 17; "Yunanistan Kıbırs'a Dair Aynı Teraneleri Tekrarladı", **Hürriyet**, (01.09.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs'a Dair Üç Tarafın Görüşü Bugün Açıklanıyor", **Ulus**, (01.09.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs'a Dair Yunan Görüşü Dün Açıklandı", **Zafer**, (01.09.1955), s. 1, 7; "Yunanistan Üçlü Konferansı Terketmeye Hazırlanıyor", **Tan**, (01.09.1955), s. 1, 7; "Explosions in Cyprus", **The Guardian**, (01.09.1955), s. 1; "Bombs Burst on Cyprus As Talks Asume", **The Daily News**, (01.09.1955), s. 11.

tayin edilecek bir ada telakki etmeye ve böyle bir iddiayı kabule imkân yoktur. Böyle bir iddiada bulunmak, Lozan'ın revizyonunu talep eden bir teşebbüs olmaya mahkûmdur.(…)[1477]

Fatin Rüştü Zorlu konuşmasında adanın geleceği konusu üzerinde de önemle durmuştur. Bu noktada da adanın geleceğini belirleme kararının sadece Türkiye ve İngiltere'ye ait olduğunu, çünkü birinin ada üzerindeki hâkimiyet hakkını devreden ülke, diğerinin ise adayı kendi topraklarına ilhak eden ülke olduğunu belirtmiştir. Zorlu Kıbrıs'ın statüsünde değişiklik olursa, buranın eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerektiğinin de altını önemle çizmiş ve şöyle demiştir:

(…) Kıbrıs'ta İngiliz hükümranlığı mutlak olarak baki kaldıkça bizim de ahitlerden neşet eden bir durumumuzda bir değişiklik olmayacaktır. Fakat Kıbrıs adasının statüsünün şu veya bu şekilde değiştirilmesi bahis konusu olursa, Türkiye kendisini bu meselede de birinci derecede alakalı sayacaktır. Çünkü Türkiye'nin Kıbrıs hakkındaki feragati ve fedakârlığı yalnız İngiltere lehine ve muayyen şerait altında olduğuna göre, bu durum değiştirilmek istenirse, Türkiye Hükümeti o feragatten önceki durumuna avdet etmeyi talep edecektir. Türkiye Lozan gereğince hakkından İngiltere lehine feragat etmiştir. Bu feragati muayyen emniyet prensipleriyle ve siyasi şartları göz önünde bulundurarak yapmış bulunmaktadır. Adanın başka bir hâkimiyete geçmesi veya mukadderatının değişmesi mevzu bahis olursa şartlar değişmiş olacaktır. Türkiye'nin ada ile ilgisi ise fiziki coğrafya bakımından önemlidir ve Türkiye'nin ada üzerindeki ilgisini yeni şartlara göre tekrar tayin etmek gerekir. (…) Coğrafi bünyesi itibariyle Anadolu yarımadasının bir devamı olan, toprağı Anadolu toprağı, iklimi Anadolu iklimi olan bu ada Türk hâkimiyetine geçtiği andan itibaren, Türkiye'nin herhangi bir vilayeti gibi anavatana bağlanmış ve onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Esasen bütün tarih boyunca Kıbrıs'ın mukadderatı Anadolu yarımadasına bağlı kalmıştır. (…)[1478]

Fatin Rüştü Zorlu Kıbrıs'ın uzun bir tarih boyunca Anadolu'ya bağlı kaldığını, Osmanlı Devleti'nin de Anadolu ve civarına egemen bir ülke olarak Kıbrıs'ı fethettiklerini ve adada mevcut nüfusun, onun geleceğinin saptanmasında bir kriter olarak kabul edilmeyeceğini belitmiş ve konuşmasına şöyle devam etmiştir:

(…) Bugün de Kıbrıs'ın nüfusu keyfiyetini ele alırken orada mesela 100 bin Türkün yaşadığını söylemek kâfi değildir. 24 milyon Türkün 100 bininin orada yaşadığını, üç yüz bin Türk Kıbrıslının halen Türkiye'nin muhtelif mıntıkalarında olduğunu unutmamak lazımdır. Adanın iktisadi bünyesi de onu Anadolu'ya bağlamaktadır. Kıbrıs hiçbir zaman hariçten yardım görmeden yaşayamamıştır. Bugünkü hayat seviyesini İngiltere'ye ve İngiliz İmparatorluğu'na bağlı olmaya borçlu olduğu gibi, muhtaç olduğu gıda maddelerinin ek serisi Türkiye'de mebzul miktarda yetişen mevaddır. İkinci Dünya Harbi sırasında Kıbrıs'ın çoğu ihtiyacı Türkiye tarafından karşılanmıştır. (…)[1479]

[1477] Tam metin için bkz. **The Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean and Cyprus Held by the Governments of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Greece, and Turkey, London, August 29-September 7, 1955, With Relevant Documents**; "Fatin R. Zorlu Londra Konferansı'nda Kıbrıs'a Dair Türk Görüşünü Açıkladı", **Hürriyet**, (02.09.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Hakkında Son Sözümüz", **Ulus**, (02.09.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Hakkındaki Türk Nokta-i Nazarı Bugün İzah Olunacak", **Zafer**, (02.09.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Türkiye'ye İade Edilmelidir", **Tan**, (02.09.1955), s. 1, 7.

[1478] "Kıbrıs Türkiye'ye İade Edilmelidir", **Tan**, (02.09.1955), s. 7.

[1479] "Fatin R. Zorlu Londra Konferansı'nda Kıbrıs'a Dair Türk Görüşünü Açıkladı", **Hürriyet**, (02.09.1955), s. 7; "Kıbrıs Hakkında Son Sözümüz", **Ulus**, (02.09.1955), s. 7; "Kıbrıs Hakkındaki Türk Nokta-i Nazarı Bugün İzah Olunacak", **Zafer**, (02.09.1955), s. 7; "Kıbrıs Türkiye'ye İade Edilmelidir", **Tan**, (02.09.1955), s. 7.

Fatin Rüştü Zorlu konuşmasının devamında Kıbrıs adasının stratejik önemi üzerinde durmuş ve Kıbrıs'ın Türkiye için ne kadar önemli olduğuna şöyle değinmiştir:

> (…) Türkiye'nin veya Türkiye'ye askeri antlaşmalarla bağlı Orta Doğu Devletleri'nin bir harbe girmeleri halinde Kıbrıs'ta onlarla beraber harp halinde olmalıdır. Bu mıntıkanın müdaafası ve ikmali başka türlü tasavvur edilemez. Bir harp halinde Türkiye'nin savunma gücünün hariçten beslenmesi ancak Akdeniz'deki Batı ve Güney limanları vasıtaıyla olabilir. Türkiye'nin Batı limanları maalesef muhtemel düşmanın kuvvetli tesir sahasına dâhil bulunmaktadır ve Türkiye bir harp halinde ancak Güney limanları vasıtasıyla beslenebilir. İkinci Cihan Harbi'nde bu vaziyet bütün açıklığı ile meydana çıkmıştır. Bu hakikat göz önünde tutularak Türkiye'nin beslenmesine yarayan bütün ağları Antalya, Mersin, İskenderun ve Yumurtalık gibi Türk limanlarından başlamakta ve İstanbul'un akaryakıt bakımından ikmali bile cenup limanlarından başlayan pipeline vasıtasıyla yapılmaktadır. Bütün bu Cenıb-i Şarki limanları ise, Kıbrıs adasının himayesi altındadır. Bu adanın hâkimi Türkiye'nin bu limanları da himaye edecek bir durum muhafaza eder. (…)[1480]

Fatin Rüştü Zorlu bu konuşmasının ardından ise, Yunanistan'ın ve Rumların Enosis'i gerçekleştirebilmek için ortaya attıkları self-determination konusuna değinmiş, bu konuda uluslararası hukuk uzmanlarının görüşlerini tekrarlamış ve BM'nin tanımış olduğu bu hakkın her zaman ve her yerde uygulanamayacağını dile getirmiştir. Zorlu konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

> Meşhur beynelmilel hukukçu Fauchiller'in dediği gibi "self determination" prensibi iyice anlaşılmadan ve azami derecede dikkat gösterilmeden tatbike kalkışıldığı takdirde daima yanlış netice vermiş ve devletlerarasında gerginliği artırmaktan başka işe yaramamıştır. Filhakika bu prensibin yanlış anlaşılarak tatbiki bir taraftan devletlerin teşekküllerine müncer olabileceği gibi, diğer taraftan da bizi "Sans Scrupulos" devletlere komşularının eyaletlerini veya müstemlekelerini kendilerinden ayrılmaya teşvik cesaretini de verebilir. Sırf nazariye olarak ulvi his ve düşüncelere dayanan "autodetermination" prensibi tatbikatta bir ihtilal ve anarşi kaynağı olmaya pek müsaittir. Bu noktada hemen hemen bütün devletlerin hukuk uzmanları müttefiktir. Chrousseau gibi "autodetermination" hakkının müdafileri bile bu hakkın nisbi ve şarta muallak bir hak olduğunu itiraf etmektedir. Zira bu hak ekseriya ekonomik, idari ve stratejik manilerle çatışmaktadır. (…)[1481]

Kilise'nin kışkırtma ve tahriklerine de değinen Zorlu, adadaki Ortodoks halkı aforoz tehdidi ile siyasi faaliyetlere sürüklediğini, bu durumunda adadaki iki topluluk arasında çatışmaları körüklediği üzerinde durmuştur. Zorlu İngiltere'nin Kıbrıs'a özerk yönetim sistemi uygulama isteğine de değinmiş ve bu konudaki Türk görüşünü şu şekilde izah etmiştir:

> (…) Yakın mazi yersiz ve zamansız verilen self-government'in olumsuz sonuçları ile doludur. İlk önce muayyen coğrafi bir mıntıkada yaşayan ve bizimle ilgisi bulunan halkın mukadderatı, hatta can ve mal emniyeti sağlanmalıdır. Birgün Kıbrıs'ta mevcut şartlar değişecek ve hava muhtar yönetime müsait bulunacak olsa bile, birbirinden bu kadar farklı olan iki toplumun yaşadığı iki bölge ufak toprak parçasında, gözönünde tutulması gereken ilkenin, çoğunluk veya azınlık düşüncelerine değil, her iki gruba da tam eşitlik teminine dayanması gerekeceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Bizim amacımız Kıbrıs meselesi denilen mevzuyu iyice anlamaya,

---

[1480] "Kıbrıs Türkiye'ye İade Edilmelidir", **Tan**, (02.09.1955), s. 7.

[1481] "Kıbrıs Hakkındaki Türk Nokta-i Nazarı Bugün İzah Olunacak", **Zafer**, (02.09.1955), s. 7; "Kıbrıs Türkiye'ye İade Edilmelidir", **Tan**, (02.09.1955), s. 7.

ihtilaflarımızı açıkça görüp, üç devletin hakiki menfaatlerine uygun en doğru yolu bulmaya çalışmaktır. (…)[1482]

Fatin Rüştü Zorlu uzun konuşmasını şu sözleriyle tamamlamıştır:

Şark-i Akdeniz'in bilhassa Şimal bölgesi ile yakından ilgili ve sulh cephesinin azası üç devlet arasındaki işbirliği bulanmış bulunmaktadır. Bunun sebebi Kıbrıs meselesidir. Bu hakikati görmemezlikten gelmeye fayda yoktur.. Türkiye'nin Kıbrıs'ta statükonun muhafazası lazım geldiği fikrindedir. Bu bozulacaksa ada, Türkiye'ye avdet etmelidir. Şunu da iyice bilmek lazımdır ki statükoyu başka ve dolaylı yollardan değiştirmeye çalışmak, Türkiye'nin dostluğunu zedelemekten başka bir işe yaramayacaktır. Statükonun değişmesini isteyenler bu noktayı hesaba katmalıdır. Aksi takdirde Türkiye'nin güveni ve itimadı sarsılmış olacaktır. Türk-Yunan dostluğu, işbirliği ve ittifakı, tüm geçmiş düşmanlıkları ortadan kaldıran Lozan Antlaşması ile gerçekleşmiş siyasi bir uzlaşmaya dayanmaktadır. Bu antlaşma Yunanistan'ın Megali İdea emeline dayalı iddialarını tamamıyla terk ettiğini ima etmektedir. Bunun karşılığında Türkiye Lozan Antlaşması ile belirlenen sınırları kabul etmiştir. (…)[1483]

Fatin Rüştü Zorlu'nun konuşmasının ardından konferansa ara verilmiş ve konferansın ikinci bölümünün 6 Eylül günü yapılmasına karar verilmiştir. Konferansın ikinci bölümü başlayıncaya kadar 4 günlük süre içerisinde ise delegeler çeşitli kulis faaliyetlerinde bulunmuştur. Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos Atina'ya giderek görüşmlerde bulunmuştur. Bu arada Yunan gazeteleri konferansın büyük bir hayal kırıklığı olduğunu ve Yunan delegelerinin konferanstan çekileceğine dair haberler yapmaya başlamıştır.[1484]

Mc Millan 3 Eylül'de kabineyi bilgilendirmek için sunduğu bir memorandumda, konferansın başarılı olarak sonlanmasını istediklerini, İngiltere için en önemli konunun ilk olarak bölgenin güvenliğinin sağlanması olduğunu ve güvenliğin sağlanması için de Kıbrıs'taki terörün bir an evvel sonlandırılması gerektiğini ve bunun içinde ittifakların anlaşmasının çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Konferansın başarısız sonuçlanması durumunda ise Kıbrıs için bir an önce "self-government" uygulamasına geçilmesi ve bunun için de gerekli çalışmaların başlatılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Mc Millan adadaki anayasal çalışmaların hızlandırılmasının da demokratik bir gelişme için şart olduğunu da ileri sürmüştür.[1485]

Fatin Rüştü Zorlu 3 Eylül günü gazetecilere konferans ile ilgili vermiş olduğu beyanında şöyle demiştir:

[1482] "Kıbrıs Hakkındaki Türk Nokta-i Nazarı Bugün İzah Olunacak", **Zafer**, (02.09.1955), s. 7.

[1483] "Fatin R. Zorlu Londra Konferansı'nda Kıbrıs'a Dair Türk Görüşünü Açıkladı", **Hürriyet**, (02.09.1955), s. 7; "Kıbrıs Hakkında Son Sözümüz", **Ulus**, (02.09.1955), s. 7; "Kıbrıs Hakkındaki Türk Nokta-i Nazarı Bugün İzah Olunacak", **Zafer**, (02.09.1955), s. 7; "Kıbrıs Türkiye'ye İade Edilmelidir", **Tan**, (02.09.1955), s. 7.

[1484] "Kıbrıs Konferansı'na Ara Verildi", **Ulus**, (03.09.1955), s. 1, 7; "Kıbrıs Konferansı'na Salı Gününe Kadar Ara Verildi", **Tan**, (03.09.1955), s. 1, 7; "Londra Konferansı'nın Bundan Sonraki İlk İçtimai Salı Günü", **Zafer**, (03.09.1955), s. 1, 7.

[1485] "British Press for Solution on Cyprus", **The Star Press**, (03.09.1955), s. 1; "Britain Tries to Prevent Collapse of Cyprus Talk", **The Tribune**, (03.09.1955), s. 1.

> Bizim kanaatimize göre konferansın toplanması çok iyi olmuştur. Şimdiden konferansın muvaffak olduğunu söylemek yerinde olur. Çünkü 3 müttefiki alakadar eden bir mesele ortaya çıktığı zaman bunu aralarında toplanıp görüşmekten başka bir hareket tarzı olamazdı. İngiliz Hükümetinin bu safhada aldığı teşebbüs ancak övünmeye şayandır. Konferans muvaffak olmuştur, çünkü burada 3 devlette fikirlerini açıklama imkânı bulmuştur. Türkiye kendisine has samimiyetle bu mesele hakkındaki görüşünü en ufak teferruata kadar büyük bir vuzuhla açıklamıştır. Kıbrıs meselesinde Yunanistan'a taviz vermek hiçbir vakit nazarı itibare alınamaz. Kıbrıs davasını dünya efkârına bir self determination meselesi gibi göstermeye çalışmak yersizdir. (…) Kıbrıs'ta hiçbir zaman self determination mevzu bahis olamaz. Çünkü burada bir millet değil, iki cemaat vardır. Türk cemaati Türkiye'ye ilhak edilmediği sürece adanın İngilizlerde kalmasını katiyetle istemektedir.[1486]

Londra Konferansı'nın ikinci bölümü 6 Eylül günü başlamıştır. Bu seferki toplantıya İngiliz Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd da katılmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Mc Millan yapmış olduğu konuşmasında Kıbrıs için hazırladıkları yeni anayasa önerileri hakkında bilgi vermiştir. Buna göre; İngiliz Hükümeti adaya en geniş özerkliği getiren, fakat aynı zamanda stratejik gereksinimleri de karşılayabilecek yeni ve liberal bir anayasa sunmayı düşünmekteydi. Bu anayasa Türk toplumuna nispi bir pay sağlayacak, ancak çoğunluğa dayalı bir mesclise dayanacaktı. Valinin kendi yetki ve sorumluluğu dışında kalacak olan dışişleri, savunma ve güvenlik dışındaki tüm hükümet işleri ve hükümet daireleri meclise karşı sorumlu olacak ve Kıbrıslı bakanlara devredilecekti. Ayrıca kamu hizmetlerinin doğruluk ve serbesti içinde yapılması için kabul edilebilir güvenceler olacaktı. Bu güvenceler kapsamında bakanlıklardan bazıları, bir orantı ölçüsünde Türk toplumuna ayrılmış olacaktı.[1487]

Anayasaya uygun olarak oluşacak yeni yönetimin başında meclis tarafından seçilen ve valinin de onayı ile atanan bir Başbakan bulunacaktı. Türk, Yunan ve İngiliz Hükümetlerinin temsilcilerinden oluşacak üçlü özel bir komite, bu anayasa önerilerini konferans adına incelemekle görevlendirilecekti. Bu üçlü komite Kıbrıs toplumlarının çıkar ve yararlarını garanti etmek için uygun ve uygulanabilir yöntem düşünecekti. Üçlü komite bu işini tamamladıktan sonra da Kıbrıs'ta özgür yönetimin gelişmesi için yapılan önerileri, hazırlanan raporları inceleyecek, yerel yönetsel uzlaşmazlıkların çözümüne yardımcı olacak ve anayasanın uygulanmasından doğacak sorunlarla, görüş ayrılıklarını tartışmak amacıyla varlığını sürdürebilecekti.[1488]

Mc Millan'ın önerilerini dinleyen Fatin Rüştü Zorlu, Mc Millan'a konuşmasının sonunda 2 önemli soru yöneltmiştir. Bunlardan ilki, İngiltere Hükümeti Kıbrıs adası üzerinde Lozan Barış Antlaşması ile kendisine vermiş olduğu hâkimiyet hakkını şimdi ve gelecekte muhafaza edecek mi?

[1486] "Fatin Rüştü Zorlu'nun Dün Verdiği Beyannat", **Zafer**, (04.09.1955), s. 1, 7; "Türkiye'nin Yunanistan'a Son İhtarı", **Hürriye**t, (04.09.1955), s. 1, 7; "Fatin Rüştü Zorlu'nun Beyannatı", **Ulus**, (04.09.1955), s. 1, 7

[1487] "Londra Konferansı'nın İkinci Safhası İngiliz Teklifleri", **Zafer**, (07.08.1955), s. 1, 7;

[1488] "Londra Konferansı'nın İkinci Safhası İngiliz Teklifleri", **Zafer**, (07.08.1955), s. 1, 7; "Londra Konferansı'nda İngiltere Teklifi", **Tan**, (07.08.1955), s. 1, 7; "Cyprus Problem Locked in Dangerous Stalemate", **The Star Gazette**, (07.08.1955), s. 6; "London Talk on Cyprus Issue Stalls", **The Daily Telegram**, (07.08.1955), s. 1.

İkincisi ise İngiliz Hükümeti ada üzerindeki hâkimiyetini devam ettirmekten yana ise ada için self-determination kararı verecek midir? Zorlu'nun bu soruları üzerine Mc Millan şöyle cevap vermiştir:

> (…) İngiltere Hükümeti kendisine ait bulunan hükümranlık hakkını hiçbir şekilde ve hiçbir istikamette değiştirmek veya terketmek niyetinde değildir. Self determination meselesinde ise İngiltere Hükümeti bu kararın her yerde ve her zaman uygulanamayacağını bilmektedir. Nitekim bunun coğrafi, hukuki, stratejik ve tarihi sebepleri dolayısıyla veya beynelmilel muvazenenin temin gayesiyle tatbik edilmediği pek çok yer vardır. Bunun en son ve en canlı örneği Avusturya sulh muahedesidir. Bu antlaşma Avusturya'nın milli irade baki olduğu takdirde dahi self determinaton'u tatbik edemeyeceğini açıkça bildirmektedir. Kıbrıs için de durum aynıdır.[1489]

Fatin Rüştü Zorlu Mc Millan'ın cevabından sonra İngiltere'nin vermiş olduğu önerge üzerinde görüşlerini ifade etmiş ve şöyle demiştir:

> İlk günden beri bildirmiş olduğum gibi Türk Hükümeti buraya nokta-i nazarını gayet açık ve sarih olarak ifade etmek üzere göndermiş bulunmaktadır. Bütün Türk milleti için hayati öneme sahip bu meselede Türk hükümetinin başka türlü talimat vermesine imkân yoktur. (…) Kanaatimizce Kıbrıs'ın statüsü üzerinde her üç hükümetin mütabakatı elde edilmedikçe, dâhili muhtariyet mevzunun müzakere ve münakaşasının olanağı yoktur. Adanın statüsünü kendi görüşüne göre anlayan ve self determination yoluyla adanın kendisine ilhak edileceğini düşünen Yunanistan, bu iddiasından vazgeçmedikçe self government yani dâhili idare şeriatını görüşmek ve bu mevzuda Yunanistan ile anlaşmaya varmak gibi bir durum asla kabul edilmeyecektir. (…)[1490]

Böylece İngiltere'nin bütün teklifleri Türkiye tarafından reddedilmiş ve statükonun devamı önerilmiştir. Diğer yandan Yunanistan ise İngiltere'nin self-determination ilkesinin uygulanmasına izin vermemesinden dolayı, yapılan teklifleri kabul etmediğini açıklamış ve konuyu BM'ye götüreceğini duyurmuştur.[1491] Londra Konferası'nda her 3 devlette en başından beri savunmuş oldukları tezi savunmuş ve hiçbiri geri adım atmamıştır. Netice olarak taraflar arasında bir görüş birliğine varılamamıştı. Yunanistan tedhiş hareketlerini desteklemekten vazgeçmediği gibi Londra Konferansı'nın devam ettiği sırada Lefkoşa'da İngiliz polis merkezinde saatli bir bombanın patlatılmasına öncülük etmiştir.[1492]

[1489] "İngiliz Tekliflerini Katiyetle Reddettik", **Ulus**, (08.08.1955), s. 1, 7.

[1490] "İngiliz Tekliflerini Katiyetle Reddettik", **Ulus**, (08.08.1955), s. 7.

[1491] "Londra Konferansı Dün Üçlü Bir Anlaşmaya Varamadan Dağıldı", **Hürriyet**, (08.08.1955), s. 3; "Konferans Tehir Edildi Kıbrıs Statükosunda Tadilat Yapılmayacak", **Tan**, (08.08.1955), s. 1, 7; "Londra Konferansı Dün Talik Edildi", **Zafer**, 08.08.1955), s. 1, 7.

[1492] "Explosions in Cyprus", **The Guardian**, (01.09.1955), s. 1.

4.10. 6-7 Eylül Olayları ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Tepkiler ve Alınan Önlemler

4.10.1. 6-7 Eylül Olayları ve Yaşanan Gelişmeler

Fener Rum Patriği Athenagoras,[1493] Patrikliğe seçildiği günden itibaren Türk Hükümeti ile her zaman iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Ancak 1954 yılı itibariyle alevlenen Kıbrıs meselesi, Başpiskopos Makarios'un ve Kıbrıs Rumlarının sergilediği tutum, Türk kamuoyunun Fener Rum Patriği ve İstanbul'da ikamet eden Rum halkı üzerinde baskı kurulmasına neden olmuştu. Bu dönemde Türk basını Başpiskopos Makarios'un eylemleri sebebiyle, Patrik'ten bir takım beklentiler içerisine girerek Başpiskoposu "yola getirmesi" yönünde istekte bulunmuştu. Ancak Patrik Athenagoras Lozan Barış Antlaşması ile belirlenen şartların dışına çıkmamış ve dinsel kimliği doğrultusunda her zaman tarafsızlığını korumuştur. Buna rağmen Patrik Athenagoras, dönemin bazı yayın organlarında, Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin bazı şubelerinde, EOKA'ya destek vermek, Megali İdea'nın gerçekleşmesini istemek, ulusal bütünlüğe zarar vermek gibi suçlamalarla karşı karşıya kalmış ve sınır dışı edilmesi gündeme getirilmişti. Ancak hükümetin böyle bir adım atmaması, cemiyet içerisinde bir takım söylentilere de sebebiyet vermişti.

5 Eylül 1955 gecesi Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bahçesinde bir bomba patlamıştı. Devlet Radyosu 6 Eylül günü saat 13.00'te, Atatürk'ün evine ve Türk Konsolosluğu'na bombalı bir saldırı yapıldığını duyurmuştur: "Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu binası arasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve infilak neticesinde Atatürk'ün doğduğu evin penceresiyle, konsoloshanenin camları hasara uğramıştır."[1494] Bu haber İstanbul Ekspres gazetesinin saat 16.00'daki ikinci baskısıyla Türk halkına duyurulmuştur. İstanbul Ekspres Gazetesi 6 Eylül günü ikinci baskısını yaklaşık 300 bin adet olarak bastırmış ve İstanbul sokaklarında dağıttırmıştır. Gazete haberinde şöyle demekteydi:

> Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu binası arasındaki bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır. İnfilak esnasında insanca zayiat olmamıştır. Yunan polisi tahkikata başlamış ve daha sıkı emniyet tedbirleri alınmıştır. 5 şüpheli şahsın tevkif edildiği bildirilmektedir. Yunan Hükümeti meydana gelen hasarı ödeyeceğini söylemiştir. Yunan İçişleri Bakanı basına verdiği beyanatta; "Bu işi hakiki bir Yunan'ın yaptığını zannetmiyorum." demiştir.[1495]

[1493] 1 Kasım 1948'de Fener Rum Patriği seçilen Athenagoras, 26 Ocak 1949'da ABD Başkanı Harry Truman'ın özel uçağıyla ve Cumhurbaşkanı İnönü'ye gönderdiği özel mesajıyla İstanbul'a gelip göreve başlamıştır. Athenagoras 1972'deki ölümüne kadar da bu görevini sürdürmüştür. Detaylı bilgi için bkz. "Ortodoks Patrikliğine Dün Athenagoras Seçildi", **Cumhuriyet**, (02.11.1948), s. 1. "Patrik Athenagoras Dün Uçakla Geldi", **Yeni Sabah**, (27.01.1949), s. 1.

[1494] Yunanistan İçişleri Bakanı ilk açıklamasında bu olayın gerçek Yunan vatandaşları tarafından yapılmadığını ifade etmiştir. Bkz. Mehmet Arif Demirer, **6 Eylül 1955 Yassıda 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 412.

[1495] "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı", **İstanbul Ekspres**, (06.09.1955), s. 1.

Gazete diğer sayfasında; "Gençlik; Dikkat! Bir Damla Bardağı Taşırmamalıdır Diyor" şeklinde bir başlık atarak yaşanan olayın nefretle karşılandığı vurgusunu yapmıştır. Gazetenin ikinci sayfadaki haberinin devamında da Yüksek Okullar Talebe Birliği Başkanı Bahattin Ertan'ın konuşmasına yer verilmiştir. Ertan konuşmasında şöyle demekteydi:

> Dikkat etsinler, bu bomba, bardağı taşıran bir damla olabilir. Türk milleti ve Türk gençliği sabırlıdır. Fakat kendisi için aziz varlıkların hatırasına dil ve el uzatmak, onları tahrip etmek küstahlığında bulunanlara gerekli cevabı vermekte bir an gecikmeyecektir. Yunanlı dostlarımıza hareketlerinde itidalli olmalarını tavsiye ederiz. Türk gençliği Kıbrıs mevzuunda bugün, her günkünden çok daha hassastır.[1496]

6 Eylül günü olağanüstü bir toplantı yapan Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Kurulu bir bildiri yayımlayarak, Kıbrıs'ın her zaman Türk kalacağını ve bu olayları yapanların da mutlaka cezalandırılacağını bildirmişti.[1497] Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin yanı sıra Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) aynı gün bir bildiri yayımlamıştır. Bilidirde atılan bombanın bütün Türk milletinde olduğu gibi, Türk gençliğinde de şiddetli tepkilere neden olduğu, Yunanistan'ın Türkiye ile olan dostluğuna kıymet vermediğini ve bunun bedelini de ödeyecek olduğunu, Yunanistan'ın Türk milletinin nefretini ve husumetini üstüne çektiğini ifade etmiştir.[1498] Yayımlanan bildirilerden sonra başta İstanbul, İzmir ve Ankara olmak üzere, Bursa, Adana, Eskişehir ve Samsun'da da obazı hareketlilikler görülmeye başlanmıştır.

Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin bünyesindeki çeşitli öğrenci birlikleri aynı gün saat 17.30'dan itibaren Taksim Meydanı'na giderek protesto mitingi düzenlemiştir. Ellerine Atatürk posterleri ve Türk bayrakları alan göstericiler hep bir ağızdan; "Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır", "Atatürk'ün Evine Bomba Atanlara Ölüm" sloganları atmıştır. Kalabalık grup Taksim Cumhuriyet Meydanı önünde İstiklal Marşı okuyarak, Türk bayrağını göndere çekmişlerdir.[1499] Göstericiler arasından bir genç; "Aziz Atatürk'ün doğduğu eve göz dikenler kahrolsun, hep beraber yürüyelim" demiş ve topluluk Cumhuriyet Meydanı'ndan Aya Triada Kilisesi'nin önüne gelmiştir. Burada yapılan ilk toplantıda göstericilerden biri konuşma yaparak, yapılan saldırının hesabının sorulacağını belirttikten sonra, Kıbrıs'ın Türk yurdu olup Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Saat 19.00 gibi İstiklal Caddesi'ne yürümeye başlayan topluluk, Yunan Konsolosluğu'na yürümek istemiş,

---

[1496] "Gençlik; Dikkat! Bir Damla Bardağı Taşırmamalıdır Diyor", **İstanbul Ekspres**, (06.09.1955), s. 2.

[1497] "Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Beyannamesi", **Tan**, (07.09.1955), s. 7.

[1498] "Gençlik Teşekkülleri Birer Tebliğ Neşretti", **Tan**, (07.09.1955), s. 7.

[1499] "İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare İlan Edildi", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 1; "Hükümet Örfi İdare İlan Etti", **Tan**, (07.09.1955), s. 1; "İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare", **Zafer**, (07.09.1955), s. 1; "Tahrikler, Yağmalar ve Yangınlar Çıkarılması Üzerine İstanbul ve İzmir'de Dün Gece Örfi İdare İlan Edildi", **Vatan**, (07.09.1955), s. 1; "İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare, Kıbrıs Konferansı Devam Ederken Yunanlılar Atatürk'ün Evine Bomba Attılar", **Ulus**, (07.09.1955), s. 1; "Selanik'te Dün Atatürk'ün Evine Atılan Bomba Hadisesi Büyük Nümayişlere Sebebiyet Verdi", **Tercüman**, (07.09.1955), s. 1; "Selanik'te Atatürk'ün Evine Bomba Atılması Yurda İnfial Yarattı", **Cumhuriyet**, (07.09.1955), s. 1; "Selanik'te Atatürk'ün Evine Yapılan Tecavüz Karşısında Dün İstanbul ve İzmir'de Cereyan Eden Hadiseler Üzerine Örfi İdare İlan Edildi", **Milliyet,** (07.09.1955), s. 1; "Atatürk'ün Selanik'teki Evini ve Konsoloshanemizi Bombalayan Yunanlılara Karşı İzmir ve İstanbul'da Muazzam Feveran!", **Yeni Asır**, (07.09.1955), s. 1.

ancak emniyet kuvvetlerinin Yunan Konsolosluğu'nu kordon haline alması üzerine, göstericiler konsolosluğa girememiştir.[1500]

İstiklal Caddesi'nde göstericilerden biri; "Arkadaşlar bir sakallı Patrik var, bu adam Makarios'a elini uzatarak dini, siyasete alet ediyor. Hedefimiz Patrikhane olsun." demiş ve bunun üzerine kalabalık grup, İstiklal Caddesi'nden Tepebaşı'na doğru yürüyüşe geçmiştir. Bu sırada Asmalı Mescit'te Yorgo Uçaryadis'e ait bir eczanenin göstericilerin "Bayrak As!" uyarısına rağmen bayrak asmaması, şiddeti başlatan ilk olay olmuş ve göstericiler taşlarla eczanenin camlarını kırmıştır. Saat 19.00 itibariyle artık olayların seyri değişmiş şiddet ve yağmalama başlamıştır. Asmalı Mescit'ten Tünel'e kadar yürüyen kalabalık grup, Rumlara ait dükkânların kepenk ve camlarını kırmışlardır. Bir saat içerisinde Beyoğlu'nda Rumlara ait bütün dükkânlar yağma ve talan edilmiştir. Saat 20.00 civarında Fener Rum Patrikhanesi polisler tarafından korunmaya alınarak, göstericilerin Patrikhane'ye saldırısı engellenmiştir.[1501]

Akşamüzeri saat 20.30 civarında Rumlara ait olan evler, dükkânlar, mabet ve mezarlıklar, okullar ve kiliseler tahribata ve saldırıya uğramış, cinayet, yaralama ve tecavüz olayları kontrolden çıkmıştır. Kısa süre içerinde olaylar Taksim'den Beyoğlu, Şişli, Kutuluş, Eminönü, Eyüp, Fatih, Bakırköy, Ortaköy, Kadıköy, Moda, Çengelköy ve Adalar gibi semtlere de sıçramıştır.[1502] Saat 21.00 civarında Taksim'deki Aya Triada Kilisesi ateşe verilmiş ve yangın buradan Zapyon Kız Okulu'na sıçramıştır. Şehir genelinde geceyarısı 26 kilise ve ayazmada yangın çıkmıştır.[1503]

İstanbul'daki genel durum şöyleydi; Adalar'da yer yer hadiseler çıkmış ancak olaylar büyümemişti. Bakırköy'deki Rum dükkânların kepenkleri kırılıp, dükkân içindeki eşyalar talan edilmişti ve yine Bakırköy'de evlerin camları kırılmış ve bütün evlere bayrak çekilmiştir. Beşiktaş'taki Köyiçi semtinde yangın çıkarılmış ve semtin çoğu ahşap bina olduğu için yangının söndürülmesi uzun sürmüştür. Arnavutköy ve Bebek'teki bütün gazinoların sandalye ve masaları denize fırlatılmış, o civarda Rum gazinosu bırakılmamıştır. Arnavutköy ve Ortaköy'deki kiliseler ateşe verilmiştir. Paşabahçe ve Anadoluhisarı'nda Rum dükkânları talan edilmiştir. Eminönü'nde Mısırçarşısı, Balıkpazarı, Bahçekapı, Eminönü Meydanı'ndaki Rum dükkânlar, Cağaloğlu'ndaki

---

[1500] "Hadiseleri Önlemek İçin Şehirde Sıkı Tedbirler Alındı", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 1.

[1501] "Patrikhane Sıkı Kontrol Altında", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 1, 5.

[1502] Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, (Çev. Bahar Şahin), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13-14; Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)**, Erol Şadi Erdinç (Haz.), 2, Pera Turizm, İstanbul, 1997, s. 1647; Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakin Tarihi**, 2, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 127; Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl**, 1, Akis Yayınları, Ankara, 1966, s. 105; John S. Koliopoulos and Thanas N. Veremis, **Modern Greece: A History Since 1821**, Wiley-Blackwell, USA, 2009, s. 132.

[1503] "26 Kilisede Yangın", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 5.

Rum matbaalar tahrip edilmiştir. Eyüp'te Rum evleri taşlanmış ve Rumlara ait olan dükkânlar talan edilmiştir.[1504]

Olayların gittikçe ciddi boyut alması üzerine İstanbul Valisi, "İller Kanunu'nun" kendisine tanıdığı haklar çerçevesinde, İstanbul'u askeri kordon altına almıştır. Saat 21.00'den itibaren Birinci Ordu Müfettişşi Vedat Garan şehrin çeşitli yerlerine askerler yerleştirip, taşkınlığa devam eden ve emirlere uymayanlara ateş edilmesi emrini vermiştir. 22.00'den itibaren eğlence yerleri, sinemalar, lokantalar ve kahveler kapatılmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Başbakan Yardımcısı Fuad Köprülü 6 Eylül akşamı trenle Ankara'ya hareket etmişti.[1505] Olaylardan yaklaşık 3 saat sonra telgrafla haber almaları üzerine tekrar İstanbul'a dönüş için başka bir vagona binen Bayar, Menderes ve Köprülü, İçişleri Bakanlığı'na ve İstanbul Valiliği'ne telsizle talimat göndererek sıkıyönetim ilan edilmesini istemişlerdir.[1506] İstanbul'daki zırhlı birlikler şehrin başlıca geçit yerlerini tutmuş ve 00.30 itibariyle de İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir.[1507] Saat 02.00'de sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve 02.30'dan sonra da kontrol altına alınamayan bölge kalmamıştır.[1508]

İstanbul olaylarının sonunda özellikle İstiklal Caddesi ve Beyoğlu sokakları eşyalar ile dolmuş, tahrip edimemiş Rum dükkânı kalmamıştı. 1004 ev, 4348 dükkân, 21 fabrika, 73 kilise, 26 okul, 27 eczane, 2 mezarlık ve 5 spor kulübü, isyan sonrası kullanımaz hale gelmiştir. Saldırılar sırasında 3 kişi ölmüş, 300 kişi de yaralanmıştır. Ölü sayısını kimi kaynaklar 15 olarak göstermektedir.[1509] İzmir'in yerel gazetesi Gece Postası'nda ise saldırı haberleri 6 Eylül günü büyük manşetlerle halka duyurulmuştur.[1510] Aynı günün akşamı uluslararası bir fuar sebebiyle Konak Meydanı'nda bulunan Yunan bayrağı, saldırıların hedefi olmuştur. Yunan bayrağı aşağı indirilerek, parçalanmış ve sonra yakılmıştır. Yunan bayrağı yerine de Türk bayrağı göndere çekilmiştir. Kalabalığın gittikçe artması üzerine İzmir Valisi Kemal Hadımlı bir konuşma yapmış ve halkı sakin olmaya davet etmiştir. Ancak

---

[1504] "Saat 24'ten Sonra İstanbul'daki Kazaların Vaziyetleri", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 5.

[1505] "Bayar ile Menderes Sapanca'dan Döndü", **Hürriyet**, 2. Baskı, (07.09.1955), s. 1.

[1506] "Reisi-i Cumhur ve Başbakan Geriye Döndüler", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 5; "Reisi-i Cumhur ve Başbakan İzmit'ten Geriye Döndüler", **Zafer**, (07.09.1955), s. 1; "Hükümetin Tebliği", **Zafer**, 2. Baskı, (07.09.1955), s. 1.

[1507] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 433; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 74; 1924 Anayasası'nın 86. maddesine göre; "Harp halinde veya harbi gerektirecek bir durum baş gösterdiğinde veya ayaklanma olduğunda veya vatan ve Cumhuriyet'e karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtiler görüldükçe Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere yurdun bir kesiminde veya her yerinde sıkıyönetim ilan edebilir." Fakat Bakanlar Kurulu sıkıyönetimin süresini belirlememişti. Sıkıyönetim aynı gün uygulamaya girerken yasa meclisten 12 Eylül'de geçirilmişti. Bu durumda olaylar tamamen bittiğinde yasa yeni çıkarılmış olmaktaydı ve 7-12 Eylül arasında yasal dayanak olmadan sıkıyönetim ilan edilmiştir. Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Kitapevi, Ankara, 1997, s. 126.

[1508] "Sokağa Çıkma Yasağı", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 5.

[1509] Rıdvan Akar, "İki Yıllık Gecikme: 6-7 Eylül 1955", **Toplumsal Tarih**, (117), Eylül 2003, s. 92.

[1510] "Madem Yunanlılar Türk Konsolosluğu'nu Bombaladı, Öyleyse Onların Bayrağıda Artık Konak Meydanı'nda Dalgalanmamalı", **Gece Postası**, (06.09.1955), s. 1.

göstericiler; "Dağ Başını Duman Almış" maarşını söyleyerek ilerlemeye devam etmiştir. Saat 20.45'te Alsancak'tan ilerleyen grup, Yunan Konsolosluğu'na yönelmiştir. Konsolosluğun camları kırılmış ve konsolosluk binası ateşe verilmiştir. Olayların sonunda 14 ev, 6 dükkân, 1 pansiyon, Yunan Fuar Pavyonu, Katolik Kilisesi, İngiliiz Kültür Heyet Binası ve Yunan Konsolosluğu yakılarak tahrip edilmiştir.[1511]

Ankara'ya yaşanan olaylarda ise yağma, talan, yakma ve cinayet görülmemiştir. Saat 01.00 gibi Ulus meydanında toplanan yaklaşık 50 genç; "Kıbrıs Türktür, Kahrolsunlar, Öcümüzü Alacagız!" gibi sloganlar atmıştır. Ardından göstericiler Cebeciye kadar ilerlemiş ve burada sayıları 600 kişiye ulaşmıştır. Ankara Emniyet Müdür Yardımcısı'nın olayları durduramaması üzerine gelen takviye kuvvetlerle sabaha karşı 04.30 gibi hadise kontrol altına alınmıştır.[1512]

DP Hükümeti İstanbul, İzmir ve Ankara illerinde 7 Eylül 1955 tarihli İcra Vekilleri kararıyla 1924 Anayasası'nın 86. maddesine dayanarak örfi idare ilan etmiş ve hükümet durumu bir tebliği ile halka duyurmuştur.[1513] Örfi İdare 7 Eylül günü sonlandırılsada gerekli görülen yerlerde tekrar uygulamaya koyulmuştur.[1514] Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes Başbakan Yardımcısı Fuad Köprülü, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'ın katılımıyla 8 Eylül günü basın mensuplarına bilgi verilmiştir. Cumhurbaşkanı yaşanan olaylardan ötürü son derece acı duyduğunu ve olayların hiçbir şekilde onaylanmadığını ve olaylar karşısında en sıkı tedbirlerin alındığını ifade etmiştir.

İçişleri Bakanı Namık Gedik yaşanan olayları engelleyememiş olması sebebiyle istifa etmiştir.[1515] Olaylar sırasında asayişi sağlayamadığı gerekçesiyle Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner ve 3 general de görevinden alınmıştır.[1516] Bunun yanı sıra birçok memurun da olaylar sırasında görevlerini ihmal ettiği iddiasıyla görev yerleri değiştirilmiştir. Hükümetin yaptığı ilk açıklama ise; "İstanbul ve memleket esas itibariyle bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır bir darbeye

---

[1511] "İzmir'de Müessif Hadiseler", **Tan**, (07.09.1955), s. 1, 7; "İstanbul'da, İzmir'de ve Ankara'da Dün Geceki Nümayişler", **Zafer**, 2. Baskı, (07.09.1955), s. 1, 7; "İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare İlan Edildi", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 1.

[1512] "Ankara'da Heyecan ve Toplantılar", **Hürriyet**, (07.09.1955), s. 5; "İstanbul'da, İzmir'de ve Ankara'da Dün Geceki Nümayişler", **Zafer**, 2. Baskı, (07.09.1955), s. 1, 7;

[1513] Tebliğ için bkz. "Hükümetin Tebliği", **Zafer**, 2. Baskı, (07.09.1955), s. 1.

[1514] "Ankara, İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare" **Ulus**, (08.09.1955), s. 1, 7.

[1515] "Dâhiliye Vekili Dr. Namık Gedik İstifa Etti", **Hürriyet**, (11.09.1955), s. 1.

[1516]Korgeneral Vedat Garan, Korgeneral Fazıl Bilge ve Tuğgeneral Nedim Erensoy. "Üç General Dün İşten El Çektirildi", **Ulus**, (10.09.1955), s. 1; "Üç General Hakkında Tahkikata Başlandı", **Tan**, (10.09.1955), s. 1.

maruz kalmıştır." şeklinde olmuştur.[1517] Hükümet olayın sorumluluğunu tamamen komünistlere yüklemiştir.

6-7 Eylül olayları neticesinde 4.214 işyeri, 1.004 ev, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel vb. yerlerin olduğu toplam 5.622 tesis kullanılamaz hale getirilmiştir.[1518] Hükümet dükkânları, evleri yağmalanan Rum halkının tazminatlarını ödemiş, ayrıca onları vergiden muaf tutmuş, inşaat malzemesi tedariki sağlamış ve banka borcu olanlara da ödeme kolaylıkları tanınmıştır. Ayrıca olaylarda zarar görenler için 20 Eylül'den itibaren bir yardım kampanyası başlatılmıştır. Bu kampanya çerçevesinde Menderes'in fahri başkanlığında önde gelen iş adamlarının katılımıyla bir yardım komitesi kurulmuştur. Menderes Başbakanlık adına 50.000 TL, şahsi hesabı adına 5.000 TL yardımda bulunmuştur. Ayrıca Ziraat Bankası ihtiyaç sahiplerine 500.000 TL dağıtırken, Kızılay'da 100.000 TL dağıtmıştır.[1519]

4.10.2. 6-7 Eylül Olaylarında Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ne Karşı Yapılan Suçlamalar, İddialar ve Cemiyet'in Savunması

Londra'da Üçlü Konferans'ın devam ettiği günlerde Fatin Rüştü Zorlu'nun Türk tezinin açıklaması ve Kıbrıs'ın geleceğini sadece Türkiye ve İngiltere'nin belirleyebileceğini ifade etmesi hem Türkiye'de hem de Kıbrıs'ta halkın büyük bir memnuniyet duymasına neden olmuştu.[1520] Kıbrıs Türktür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil; "Türk tezi milletimizin ve cemiyetimizin düşünce ve fikirlerinin devlet adamlarımızın ağzından ifade edilişidir. Büyük bir sevinç duymaktayız. Hakikat bir gün haklı olduğumuzun kabul edileceği noktasındadır." şeklinde bir yorumda bulunmuştur.[1521]

5 Eylül'ü 6 Eylül'e bağlayan gece konferans sonlandırılmak üzereyken, Selanik'te Atatürk evinin bahçesinde bomba patladığı haberi gelmişti.[1522] Bu olaya karşı Türkiye'de bir gençlik gösterisi olarak başlayan hareket, kısa bir süre içinde yoğun halk kitlelerinin de katılımıyla kontrolden çıkmış ve yağma, talan, cinayet faaliyetlerine dönüşmüştür. Yaşanan olaylar nedeniyle 6 Eylül gecesi saat 24.00'te hükümet Örfi İdare ilan etmişti. 7 Eylül günü ise Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin bütün idari meclis üyeleri tutuklanmış ve cemiyet kapatılmıştır. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Merkezi ve bütün şubeleri İstanbul Valisi'nin talebi üzerine[1523] Eminönü Birinci Sulh Ceza Hâkimliği'nin 7 Eylül 1955

[1517] **Ayin Tarihi**, Sayı: 262, Eylül 1955, s. 17.

[1518] **Fahri Çoker Arşivi**, a.g.e., s. 260.

[1519] "6 Eylül'de Zarar Görenlere Yardım Genişliyor", **Hürriyet**, (16.09.1955), s. 1.

[1520] "F. R. Zorlu'nun Beyannatı Memnunluk Yarattı", **Hürriyet**, (03.09.1955), s. 7.

[1521] "Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Başkanının Fikri", **Hürriyet**, (03.09.1955), s. 7.

[1522] Mehmet Arif Demirer, **Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği,** Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 164.

[1523] İstanbul Valiliği'nin yazısı şu şekildedir: "Merkezi İstanbul Babıali Caddesi 40 sayılı yerde 2/10/954 tarihinde kurulan ve bilhare Hatay, İçel, Bursa, Tekirdağ, Uşak, Gelibolu, Kocaeli, Çorum, Seyhan, Mudanya, Samsun, Bafra, Gaziantep, Balıkesir, Tarsus, Malatya ve İzmir vilayetlerinde ve vilayetimiz Paşabahçe, Beykoz, Büyükçekmece, Topkapı, Fatih,

tarihli, 955/144 sayılı kararı ile kapatılmıştır.[1524] Cemiyetin genel merkez ve şubelerindeki idare heyetlerinden 87 kişi tutuklanmıştır.[1525]

8 Eylül günü İstanbul, Ankara ve İzmir'de birer Örfi İdare Mahkemeleri kurulmuştur. Ancak bu mahkemelerin yetersiz kalması üzerine 19 Eylül günü İstanbul'a bağlı Beyazıt, Beyoğlu ve Kadıköy'de birer Örfi İdare Mahkemesi daha kurulmuş, böylece mahkeme sayısı beşe çıkarılmıştır. 28 Eylül günü ise İstanbul iline bağlı kurulan Beyazıt, Beyoğlu ve Kadıköy'e birer mahkeme daha eklenerek, mahkemelerin sayısı sekize çıkarılmıştır. Örfi İdare Mahkemeleri'nde toplam 3503 dosya incelenmiştir.[1526] Örfi İdare Mahkemeleri suçları; "idari tahkikat", "nümayişçi, teşvikçi ve tahrikçileri bulup ortaya çıkarma için tahkikat", "tahrip, yağma, tecavüz ve yakma suçlularını ortaya çıkarmak için tahkikat" olmak üzere 3 kısıma ayırmıştır. Kıbrıs Türktür Cemiyeti için yargılamalar ise Beyoğlu 2 No'lu Örfi İdare Mahkemesi tarafından yapılacak ve aynı zamanda Milli Emniyet Teşkilatı da mahkemeye yardımcı olacaktı.[1527]

Kıbrıs Türktür Cemiyeti 6 Eylül 1955 günü Atatürk evinin bombalanması üzerine bir beyanname yayımlamıştır. Söz konusu beyanname şu şekildedir:

> Her Türk bugün Yunan bayrağı altında bulunan ve aslında milletimizin hürriyet mücadelesinde olduğu kadar, büyük kurtarıcımız ölmez Atatürk'ün doğum yeri olarak Selanik'i kalplerinde ve hatıralarında mümtaz bir şekilde yaşatmaktadır. Bizim için aslında bir Türk toprağı sayılan Batı Trakya'nın bu tarihi şehrinde bulunan ve aynı zamanda konsolosluğumuzu da içerisine alan Atatürk Evi esasen devletler hususi hükümlerince bir Türk toprağıdır. İşlenen alçakça tecavüzü bü yüzden doğrudan doğruya Türk vatanının bütünlüğüne yapılmış sayan Kıbrıs Türktür Cemiyeti hadiseyi bardağı taşıran son damla olarak kabul ettiğini ve 9 Eylül "Yunanlılara Milli İhtar" gününün arifesinde işlenmiş olduğu için de öteden beri taşmakta olan sabrımızı dizginlemek imkânının artık bundan sonra ortadan kalktığını ilan eder. Yunan hükümeti ve onları dünyanın neresinde olursa olsun uzaktan yakından bu hadiselerde destekleyenler, artık akıllarını başlarına almadıkları takdirde 1922 yıllarını gölgede bırakacak şekilde nefretimiz ve kudretimizi karşılarında bulacaklardır. Aranızda bizden olmayanların hareketlerine son derece dikkat ediniz ve milli yemini tekrarlayınız. "Kıbrıs Türktür Türk Kalacaktır." Bunun aksini düşünen ve milli yemini bozmaya çalışanlar bedelini en ağır şekilde ödeyecektir.[1528]

Mecidiyeköy, Kadıköy, Bakırköy, Fener, Karagümrük, Sarıyer ve Küçükçekmece semtlerinde şubeleri açılan Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin nizamnamesinden bir nüshası ilişik olarak gönderilmiştir. Maksat ve gayesi Kıbrıs'ın Türk olduğunu dünya umum-i efkarına tanıtmak, Türklerin hak ve hukuklarını Kıbrıs etrafında her yönden savunmak ve Türk umum-i efkarını bu mevzuda tedhiş etmek olduğuna göre, cemiyet son günlerde Kıbrıs Türktür dövizlerini gençlik ve halk arasında dağıtmak suretiyle, gençliği ve halkı coşturduğu ve 6/9/955 günü ve akşamı yapılan büyük nümayişi ve neticelerini meydana getirdiği anlaşılmıştır. Maksat ve gayesi dışına çıkan ve faaliyetleri bir takım ihtilaflara ve hadiselere sebebiyet vermesi dolayısıyla Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 33 ve 35. maddelerinin gereğince acil tedbir olmak üzere faaliyetlerinin men edilmesine ve mallarının muhafaza altına alınmasına rica ederim. Bkz. BCA, 010.09.00/107.332.3. (7 Eylül 1955).

[1524] Eminönü Birinci Sulh Ceza Hâkimliği'nin 7/9/955 gün ve 955/144 sayılı Kararı: " (…) Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin merkez ve bütün şubelerinin faaliyetten men edilmesine ve mallarına el konulmasına 7/9/955 tarihinde karar verilmiştir." BCA, 010.09.00/107.332.3. (7 Eylül 1955).

[1525] Emin Karakuş, **İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 279.

[1526] BCA, 010.0.009.00/107.334.1, (28 Eylül 1955).

[1527] BCA, 010.0.009.00/107.334.1, (28 Eylül 1955).

[1528] "Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Beyannamesi", **Tan**, (07.09.1955), s. 7.

İstanbul Emniyet 1. Şube Müdürlüğü tarafından hazırlanan, Ocak 1956 tarihli Fezleke'de; Cemiyet Başkanı Hikmet Bil'in temiz bir maziye ve sağlam bir karaktere sahip olduğu ancak Cemiyet Başkanı olarak görevlerini yerine getiremediği belirtilmiştir.[1529] İfadesine başvurulan Hikmet Bil, olaylar başlamadan 18 saat önce Başbakan Menderes ile görüştüğünü belirtmiştir. Ayrıca Kıbrıs Türktür Cemiyeti tarafından düzenlendiği iddia edilen gösteriler üzerine de Hikmet Bil, olayların başladığı gün bütün teşekküllerin valiliğe resmi müracaatta bulunup bir miting düzenlemek istediklerini ve kendisininde Milli Türk Gençlik Teşkilatı Merkezi'nde toplantıya çağrıldığını ancak bu toplantıya katılmadığını ifade etmiştir. İfadesine devam eden Hikmet Bil aynı gün saat 13.00'da İstanbul Ekspres gazetesinin kendisini aradığını ve konu hakkında bir beyanat vermesini istediğini, ancak kendisinin; "Söylenilecek bir şey yok." cevabını verdiğini ve dolayısıyla konu hakkında herhangi bir konuşmada bulunmadığını belirtmiştir.[1530] Hikmet Bil olaylardan nasıl haberi olduğunu da şu şekilde aktarmıştır:

> Saat 20.00 sıralarında evime telefon edildi. Bir kasap dükkân camlarının kırıldığından dert yanıyordu. Hadiseyi telefonla gazeteye bildirdim. Telefona çıkan gece sekreteri Kayalı "Reis sen ayakta uyuyorsun ne Beyoğlu ne Taksim kaldı dedi. Bunun üzerine Federasyon'a telefon ederek durumu sordum. Hüsamettin orada imiş, kapının önünde kalabalık varmış, onu dağıtmakla meşgulmüş, bir otomobile atlayıp Kamil'le beraber evime gelmelerini rica ettim.[1531]

Hikmet Bil ifadesinin devamında ise şöyle demiştir:

> Federasyona gittiğimde Hüsamettin ve Nedim'de orada idi. Tel Sokağı'nda bir toplantı yapılacakmış. Oraya gideceklermiş seni de çağırdılar dediler ben Cemiyet olarak toplantıya iştirak etmeyeceğimi bildirdim. Bu arada Kamil'in telefonla beyanat verdiğini söylediler. Her verilen beyanat gazetede çıkmayacağı için üstünde de durmadım. Federasyondaki görüşmelerin ardından Erol Simavi ile evime geçtim ve saat 21.30'a kadar da evden çıkmadım. 21.30'dan sonra Hüsamettin Canöztürk ve Kamil Önal'la birlikte valiliğe geldim. Vali'nin yanında 15 dakika kadar kaldıktan sonra yapılacak bir iş olmadığını gördüm ve evime döndüm.[1532]

İfadesi alınan Hüsamettin Canöztürk ise Hikmet Bil'in valinin yanından ayrılmasından sonra hep birlikte taksiye binip Hürriyet gazetesine gittiklerini ve burada vali ile yapılan görüşmeyi anlattıklarını, ardından da saat 22.00 civarında herkesin evine gittiğini belirtmiştir. Kamil Önal ise olayların olduğu gün İstanbul Ekspres gazetesinin ikinci sayfasına Kıbrıs Türktür Cemiyeti adına vermiş olduğu beyanın[1533] tamamen kendi şahsi fikri olduğunu, ayrıca kendisinin zaten cemiyet adına beyan verme yetkisinin bulunmadığını ileri sürmüştür.[1534] Kamil Önal ifadesinin devamında ise Hikmet Bil ve Hüsamettin Canöztürk ile yaptıkları bir otomobil gezisinde, kalabalık bir grupla

---

[1529] **Fahri Çoker Arşivi**, Emniyet Ş. 1 Md.'lüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, s. 339-381.

[1530] **Fahri Çoker Arşivi**, Emniyet Ş. 1 Md.'lüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, s. 339-381.

[1531] **Fahri Çoker Arşivi**, Emniyet Ş. 1 Md.'lüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, s. 339-381.

[1532] **Fahri Çoker Arşivi**, Emniyet Ş. 1 Md.'lüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, s. 339-381.

[1533] Kamil Önal İstanbul Ekspres gazetesine verdiği beyanda şöyle demiştir: "Mukaddesatımıza el uzatan kimselerin bu hareketini çok pahalıya ödeteceğimizi alenen söylemekte artık bir mahzur görmüyoruz." Bkz. **İstanbul Ekspres**, (06.09.1955), s. 2.

[1534] **Fahri Çoker Arşivi**, Emniyet Ş. 1 Md.'lüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, s. 339-381.

karşılaştıklarını ve Hikmet Bil'in kalabalığa hitaben uyarıda bulunduğunu ve "Ben Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Başkanıyım yapmayın." dediğini belitmiştir. Ayrıca Kamil Önal Hikmet Bil'in yaşanan olayların vahametini gördükten sonra, Hürriyet gazetesine vermiş olduğu beyanından ötürü pişmanlık duyduğunu, kendisinin de İstanbul Ekspres gazetesine verdiği beyanından dolayı pişman olduğunu ifadesine eklemiştir.[1535]

Yapılan incelemeler ve araştırmalardan sonra Kamil Önal hakkında varılan karar şu şekilde olmuştur:

> 6 Eylül hadiselerinin vukuu sırasında bu hadiselerin bir komünist taktiği ile icra safhasına konulmuş olması ve zanlı görülen 64 komünist mefkûreli şahıslar arasında evrakları ayrı ayrı tarihlerde Örfi İdare Kumandanlığı'na sunulan ve şehrin muhtelif semtlerinde hadiseye iştiraklerinden dolayı yakalanan 19 kişinin tespit edilmesi, gerek Kamil Önal'ın gazetelere verdiği, bunlara parola vasfını ifade eden beyanatı ve gerekse toplantılarda ve Cemiyet bünyesinde zaman zaman muhtelif bahanelerle hakiki maksadını kamufle ederek empoze ettirdiği sinsi faaliyetleri ve fikirleri, tahripçi ve muzır şahıslara hem direktif olmuş ve hem de müessif hadiselerin sebep ve saiki bulunmuştur. Suçu, milli menfaatlere zarar vermektir.[1536]

İstanbul Emniyet Baş Müfettişliği'nin 2 Aralık 1955 tarihli Rapor'unda Kamil Önal için şu şekilde bir değerlendirme yapmıştır: "Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Sekreteri Kamil Önal'ın durumu çok şayanı dikkattir. Bu şahsın Orta Doğu'daki Komünist mahfillerle mevcut olması çok muhtemel temasları üzerindeki araştırmalardan yukarıdaki ihtimaller tespit edilebildiği takdirde bütün delillerin meydana çıkacağına ihtimal verilmektedir."[1537]

Kamil Önal'ın tutuklanmasının ardından cemiyetteki diğer tutuklamalar da peşpeşe gelmiştir. Cemiyet Başkanı Hikmet Bil, İdare Heyet üyelerinden Hüsamettin Canöztürk, Cemiyetin Paşabahçe şubesinden Hasan Türkay, Mecidiyeköy şubesinden Ruhi Teksifer de dâhil olmak üzere 87 kişi mahkeme kararıyla tutuklanmıştır. Kıbrıs Türktür Cemiyeti, tutuklular arasında bulunan Hüsamettin Canöztürk'ün tutukluluk haline son verilmesi için Başbakan Adnan Menderes'ten yardım talebinde bulunmuş ve Menderes'e bir telgraf göndermişlerdir. Söz konusu telgraf şu şekildedir:

> Hüsamettin Canöztürk'ün vazifesi sırasında bulunmasının faydaları ihlal edilemeyecek kadar kıymet taşımaktadır. Talebe teşekkülleri nezdinde Türk yüksek tahsil gençliğini halen temsil etmekte olan federasyonumuzun genel başkanın mevkuf bulunmasından dolayı hakkımızda istifhamlar belirmemesi için durumu nazarı itibara alarak yardımlarınızı esirgememenizi istirham eder ve en derin saygılarımızı kabulünüzü rica ederiz.[1538] Talebe teşekküllerinin faaliyete başlamalarına müsaade edilmesi, talebe camiasında meydana gelen boşluğun daha fazla uzaklaşmasını önlemiş ve bütün talebe arkadaşlarımız arasında derin bir memnuniyet yaratmıştır. Fakat Türkiye çapında bir teşekkül olan ve milletlerarası camiada Türk topluluğunu temsil eden

---

[1535] **Fahri Çoker Arşivi**, Emniyet Ş. 1 Md.'lüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, s. 339-381.

[1536] **Fahri Çoker Arşivi**, Emniyet Ş. 1 Md.'lüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, s. 339-381.

[1537] **Fahri Çoker Arşivi**, İstanbul Emniyet Baş Müfettişliği'nin 21 Kasım 1955 Tarihli Yazısına Ek Rapor Sureti, s. 302-306.

[1538] BCA, 30.1.0.0/37.226.2, (24 Aralık 1955).

> Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkan'ı Hüsamettin Canöztürk'ün, beraber tevkif edildikleri seksen yedi kişiden seksen iki kişinin serbest bırakılmasına rağmen, hala mevkuf bulunması Talebe Teşekkülleri'nin normal ve aralıksız işlemesine mani olmakta. Keza Türkiye haricindeki Talebe Teşekkülleri nezdinde zan ve istifalar yaratmakta ve biz idarecileri üzüntü içinde bırakmaktadır. Durum arz ile Talebe Camiası'nın menfaatleri bakımından alaka ve yardımlarınızı rica ederim.[1539]

13 Ocak 1956 tarihinde TBMM'de 6-7 Eylül olayları üzerine konuşan Başbakan Adnan Menderes, 6-7 Eylül olaylarını çıkaran sebeplerin ne olduğunu açıklayan uzun bir konuşma yapmış ve ardından Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni CHP'nin kurdurduğunu ileri sürerek şöyle bir açıklama yapmıştır:

> (…) Hadise evvelâ Kıbrıs'ta yapılmış olan tahrikâttan, Papaz Makarios'un tahrikâmiz hareketlerinden, propagandalardan, mitinglerden başlamıştır. Hadise maalesef dostumuz ve müttefikimiz Yunan Hükümetinin, Papaz Makarios'un propaganda ve tahrikleriyle neticeler alınabileceğine inanmış olması yüzünden birtakım bu gibi hareketlere müsamaha göstermiş olmasından başlamıştır. Hadise Yunan gazetelerinin uzun zaman Türk efkârı umumiyesini, son derece şiddetle tahrik edecek neşriyatlarını aylar ve aylardan beri devam ettirmiş olmasından başlamıştır. Türkiye'de Kıbrıs meseleleri dolayısıyla, Türk matbuatının, Yunan gazetelerinin son derece tahrikâmiz neşriyatına şiddetle mukabele etmesi ve hattâ bu hususta milli heyecanı refte refte coşturmasıdır. Bu mevzuda Kıbrıs Türktür Cemiyeti kuruldu. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin hükümet tarafından teşvik edildiğini ve kurulduğunu arkadaşım söylüyor. Yalan. Kıbrıs Türktür Cemiyetini Halk Partisi kurdurdu. (…)[1540]

Menderes konuşmasının devamında ise CHP'nin hangi sebeplerle Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni kurdurduğunu sıralamış ve şöyle demiştir:

> Kıbrıs Türktür Cemiyetiyle haklı olarak memleketimizde de heyecan tezahürleri yapmak ve başka memleketlerde yapılan hareketlerin lâyık olan cevabını vermek arzusu hissolunabilir. Hükümet kötü neticelere varmamak, milletlerarası vaziyetimizde dostlarımız için sadece fayda, sadece kuvvet membaı teşkil etmek ve hiç kimseye zarar getirmemek gayesini takip ettiği için beynelmilel ihtilâflara sebebiyet verecek, dostluklarımızı rencide edecek her türlü hareketlerden sureti katiyede itinabetmek gayreti içinde hareket etmiştir. Kıbrıs Türktür Cemiyetini kurmakla, türlü mitingler tertip etmekle ve bu mitinglerde ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti vasıtasıyla mütemadiyen memleketin yüksek menfaatlerini bu iktidar müdafaa ve korumaya kadir değildir, diyerek ve bu propagandayı memlekete yaymak suretiyle iktidarı itibarsız düşürmeye gayret etmek de elbette onların takip edeceği yoldur, elbette onların menfaatlerine daha uygundur. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin başında iki yerden mebus namzedi gösterdikleri bir zat mevcuttur. Kıbrıs Türktür Cemiyeti ile ve diğer cemiyetlerle olan alâkalarının, talebe cemiyetleri arasında yapılan tahrikâtın hesabını kendilerinden soracağız. Onlar göreceklerdir. (…)[1541]

CHP'li vekil Nüvit Yetkin ise konuşmasında Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin bir fesat yuvası olmadığını, cemiyet dâhilindeki birçok kişinin tevkif edildiğini ancak sonrasında tahliye edildiklerini ifade ettikten sonra Adnan Menderes'in cemiyeti CHP'nin kurduğu yönündeki iddialarına cevap vermiş ve şöyle demiştir:

[1539] BCA, 30.1.0.0/37.226.2, (24 Aralık 1955).

[1540] TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 10, İçtima: 2, Cilt: 9, 23. İnikat, 13.01.1956, s. 80.

[1541] TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 10, İçtima: 2, Cilt: 9, 23. İnikat, 13.01.1956, s. 80-81.

> Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni biz Halk Partililer kurmuşuz. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin 24 kurucusunun ismini taşıyan mektuplar hepinize gelmiştir. Burada da izah olunduğu gibi Kıbrıs hadiseleri üzerine Millî Talebe teşekkülleri müşterek bir toplantı yapmışlar, heyetleri Başbakan tarafından kabul edilmiş ve onun ilhamı üzerine bu Cemiyet kurulmuş ve Başbakan kendilerine 5 bin lira maddi yardımda bulunmuştur. Devletin menfaatlerini haleldar etmekle itham olunan Hikmet Bil, 5 Eylülde bir açılış töreni toplantısından sonra Başvekil tarafından otomobiliyle Florya Köşküne götürülmüş iltifatlarına nail olmuştur. Ben ne Hikmet Bil'i ve ne de kendisini tutanları itham edecek değilim. (…)[1542]

23 Şubat 1956 tarihinde mahkemeye bir dilekçe vererek yapılan suçlamalara karşı Hikmet Bil kendisini savunmuştur. Bir nevi Adnan Menderes'in Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni CHP'nin kurduğuna yönelik iddialarına cevap veren Hikmet Bil şöyle demektedir:

> Henüz hukuki bir hüviyeti dahi mevcut değilken yani Kıbrıs Türktür Komitesi iken mezkûr komiteyi Başvekil Adnan Menderes hem de yarım kabine halinde derhal İstanbul Vilayet makamı odasında kabul buyurmuşlardır. Komitenin kuruluşu talepnameye göre 24 Ağustos 1954 olup, vilayette kabulü ise 28 Ağustos 1954, saat 16.30'dur. Komite üyelerine bu kabul esnasında taazzuv edip teşkilatlı bir cemiyet olmayı konuşmalarıyla bizzat Başvekil ilham etmişlerdir. Cemiyetin başkanı sıfatıyla Kıbrıs'a ve Londra'ya yaptığım seyahatten avdetimde Başvekil beni görmek ve son hadiselerden intibaslarımı öğrenmek istemişlerdir. Bu sebeple hadise gecesinden sadece 18 saat evvel Başvekil, şimdi şu anda içinde davamızın görüldüğü bu yeni Adliye Sarayı'nın açılış töreninde bulunmak üzere beni evimden telefonla davet ettirmişler ve töreni takiben de bendenizi kapının önünü dolduran davetlilerin önünde otomobillerine alarak Florya'ya götürmüşlerdir. Menderes Kıbrıs Türktür rozetini Teknik Üniversite'nin açılış töreninde göğsüne taktırarak gazetecilere ayrı ayrı pozlar vermiştir.[1543] Keza Sayın Cumhurreisi Celal Bayar'da İzmir Çeşme'de aynı şekilde göğsünde rozeti ile gazetecileri ve Kıbrıs'tan gelmiş olan öğrencileri kabul buyurmuştur. (…)[1544]

Hikmet Bil mahkemeye sunduğu savunma dilekçesinin devamında ise kendisinin özellikle 3 konuda adının geçtiğini belirtmiştir. Bunlardan birincisinin 6-7 Eylül olayları çıkmadan 15 gün önce birkaç gencin Taksim'de Rumca bir gazeteyi yakmaya teşebbüs ettiklerini ve polisin de derhal bu gençlere müdahale edip karakola götürdüğünü ve karakolda gençlere neden gazeteyi yaktıkları sorulduğunda, gençlerinde gazetede Celal Bayar ve Adnan Menderes'e küfür edildiğini ileri sürdüğünü, bu durum karşısında da serbest bırakıldıklarını açıklayan Hikmet Bil, bu olayda kendisinin ve Kamil Önal'ın talimat verdiğinin iddia edildiğini belirtmiştir. Ancak bu olayla hiçbir ilgisinin bulunmadığını ileri süren Hikmet Bil, gerekirse Kamil Önal'a ve bu olayı fotoğraflayan gazeteci Alaaddin Büke'ye de sorulması tavsiyesinde bulunmuştur.[1545]

İkinci olarak ise Hikmet Bil Dr. Fazıl Küçük'ün kendisine bir mektup göndererek adadaki Rumların 28 Ağustos'ta Türkler için bir katliam hazırladıklarını bildirdiğini, ayrıca Kıbrıs Türkleri için para yardımı yapılıp yapılmayacağını sorduğunu, kendisinin de para yardımında bulunması için

---

[1542] TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 10, İçtima: 2, Cilt: 9, 23. İnikat, 13.01.1956, s. 86.

[1543] Başbakan Adnan Menderes'e, Hikmet Bil tarafından takılan Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin rozeti, arşiv kayıtlarında mevcut bulunmaktadır. Bkz. BCA, 010.09.00/108.337.1, (26 Şubat 1956).

[1544] BCA, 010.09.00/108.337.1, (26 Şubat 1956).

[1545] BCA, 010.09.00/108.337.1, (26 Şubat 1956).

Maliye Bakanı'nın araya girmesinin gerektiğini ve Bakanın da izni olursa gönderebileceklerini Dr. Fazıl Küçük'e söylediğini belirtmiştir. Bundan sonraki süreçte ise Kamil Önal'ı Ankara'ya Maliye Vekili'ne gönderdiklerini, Maliye Vekili'nin para gönderme işini kabul edip bir komite kurdurduğunu ve 100 bin TL toplanırsa 3 taksit halinde Kıbrıs'a aktarmaya karar verdiklerini belirten Hikmet Bil, yardım işi için cemiyetin bütün şube başkanlarına mektup gönderdiğini, mektubun üzerine ise "gizli" kaydını eklediğini, ancak iddia makamının "siz gizli bir cemiyetmiydiniz de mektuba gizlidir yazdınız?" dediğini, kendisinin de gizli cemiyet olmadıklarını lakin Dr. Küçük'ün kulaktan dolma öğrendiği katliam haberlerini etrafa yaymak istemediğini, bu yüzden de tedbirli davrandığını ileri sürmüştür. Ancak kısa bir süre sonra kendisi her ne kadar gizlemiş olsa da haberin yayıldığını, yani mektuba yüklenmek istenen anlamların hiçbirinin doğru olmadığını savunmuştur.[1546]

Hikmet Bil üçüncü konuda ise Beyanname hususuna değinmiş ve bu tarz durumlarda milliyetçi teşekküllerin beyanname yayımlamasının gayet normal olduğunu, beyannamenin asla "hasmane duygular" ile yazılmadığını, beyannamenin Adnan Menderes'in meşhur Kıbrıs Nutku'nun ışığı altında kaleme alındığını belirtmiştir.[1547]

Hikmet Bil 6-7 olaylarıyla ilişkisi olduğu gerekçesiyle 5 aya kadar Harbiye Cezaevi'nde tutuklu olarak yargılanmıştır. Hakkında açılan dava daha sonrasında tutuksuz olarak ve askeri mahkemeden ağır ceza mahkemesine aktarılarak devam etmiştir. Bir süre sonra da Menderes'in önerisi üzerine, Beyrut'a Basın Ateşesi olarak gönderilmiştir.[1548] Netice olarak cemiyet kapsamında tutuklu bulunan 17 kişinin yarısından fazlası beraat etmiş, suçlu görülenler de küçük cezalar ile kısa süre sonra özgürlüklerine kavuşmuşlardır.[1549]

4.11. İngiltere'nin Kıbrıs Adasında Özerk Yönetim Kurma Teşebbüsleri

4.11.1. Harding ve Makarios Arasında Yapılan Görüşmeler

Londra Konferansı'ndan bir sonuç alamayan İngiltere, Kıbrıs Valisi Robert Armitage'nin yerine İngiliz Genelkurmay Başkanlığı'ndan yeni emekliye ayrılan Mareşal John Harding'i Kıbrıs Valisi olarak tayin etmiştir.[1550] Mareşal John Harding 3 Ekim 1955'te adaya gelmiş, 4 Ekim'de de göreve başlamıştır. John Harding'in görevi ise Kıbrıs'ın İngiliz egemenliği altında kalabilmesi için mücadele etmek, EOKA'yı etkisiz bırakmak, adada anayasal düzeni kurmak ve sükûneti sağlamak,

---

[1546] BCA, 010.09.00/108.337.1, (26 Şubat 1956).

[1547] BCA, 010.09.00/108.337.1, (26 Şubat 1956).

[1548] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 105.

[1549] Yaşın, **Nevzat ve Ben**, s. 833.

[1550] Eden, **Full Circle,** s. 402.

Başpiskopos Makarios ile adaya verilmesi planlanan özerklik konusunda görüşmeler yapmaktı.[1551] Harding vali olarak atanır atanmaz ilk iş olarak 5 Ekim'de Lefkoşa'da Ledra Palace otelinde Makarios ile görüşmede bulunmuştur.[1552] Böylece Şubat 1956'ya kadar devam edecek olan müzakereler süreci başlamıştır. Vali Harding 5 dakika süren toplantıyı tarihi bir toplantı olarak nitelendirmiştir. Toplantıya vali yardımcısı George Sinclair ile Makarios'un güvendiği iki yakın arkadaşı olarak, Ethnarhia Genel Sekreteri Nikos Granidyotis ve Paskalidis katılmıştır.[1553]

Vali Harding'e göre Makarios ile yapılan ilk görüşmeler gayet samimi ve sıcak bir amosferde gerçekleşmiştir. Harding self determination konusunu ilk olarak kendisinin açtığını, ancak Makarios'un konunun açılmasıyla birlikte; "İngiltere Hükümetinin self determination ilkesini Kıbrıs için kabul etmemekle, sorunun çözümünü neredeyse imkânsız hale getirmiştir." dediğini, buna karşılık kendisinin de Kıbrıs sorununa uluslararası ve stratejik dengelerin dikkate alınarak yaklaşılması gerektiğini ifade eden bir konuşma yaptığını belirtmiştir. İlk görüşmelerin sonunda Harding yapmış olduğu açıklamada; Makarios'a yaklaşımının dosthane bir ilişki içerisinde olduğunu, Makarios'u self determination'un uygulanmasının ertelenmesi hususunda ikna ettiğini ve adada terör eylemlerinin sonlandırılmasında Makarios'un sorumlu olduğunu belirten bir rapor hazırlamıştır. Ayrıca Harding Makarios'tan adadaki terörün bitirilmesini talep ettiğini ve kendisinin de kabul ettiğini raporunda bildirmiştir.[1554]

Makarios ile Harding arasında geçen görüşmeler, Kıbrıs Türk toplumu üzerinde büyük bir endişe yaratmıştı. Harding ise Makarios ile yaptığı görüşmelerin ertesi günü Türk toplumunun da asla gözardı edilmeyeceği mesajını vererek endişe duymamaları gerektiğini ifade etmiş ve Türk toplum liderlerinden üç grupla ayrı ayrı görüşmelerde bulunmuştur. Vali ilk olarak siyasi bir lidermiş gibi Müftü Mehmet Dana Efendi ile 50 dakika süren bir görüşme yapmıştır. Ardından 2 Türk Belediye üyesi ile görüşen Vali Harding, en sonda Kıbrıs Türktür Partisi Genel Başkanı Dr. Fazıl Küçük ile görüşmüştür.[1555]

7 Ekim'de yapılan ikinci tur Harding Makarios görüşmelerinde, Harding Makarios'a Kıbrıs ile ilgili taleplerini Dışişleri Bakanı'na, Sömürgeler Bakanı'na hatta Başbakan'a bile ilettiğini, ancak Bakanların Londra Konferansı sırasında öne sürdükleri koşullardan vazgeçmeyeceklerini bildirmiştir. Makarios ise Londra Konferansı'nda İngiliz Hükümetinin kararlarını incelediğini, ancak

---

[1551] "C.I.G.S. Appointed to Cyprus", **The Guardian**, (26.09.1955), s. 1; "Britain News Cyprus Chief", **The Daily News**, (26.09.1955), s. 3; "British Appointment Cyprus Governor", **The Star Gazette,** (26.09.1955), s. 1; "Governor of Cyprus", **The Ottawa Citizen**, (26.09.1955), s. 1; "Britains Top Millitary Man Sent to Cyprus", **The Daily Telegram**, (26.09.1955), s. 1; "Harding Named Cyprus Governor", **The Edmonton Journal**, (26.09.1955), s. 18; "British Name Cyprus Governor", The Times, (26.09.1955), s. 3.

[1552] EOKA'nın "Harding'e Ölüm" tehditleri olmasına rağmen bu görüşmeler başlatılmıştır. Bkz. Yellice, a.g.e., s. 125.

[1553] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 116.

[1554] Yellice, a.g.e., s. 124-125.

[1555] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 117.

bu kararları asla kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Harding ise Makarios'un İngiltere'nin önerilerine kapıları tamamen kapamasının, kendisi için büyük bir sorumluluk olduğu tehdidini üstü kapalı olarak yapmıştır.[1556]

Vali Harding 8 Ekim'de yapılan görüşmeler hakkında basına vermiş olduğu demecinde; İngiltere'nin self government bir idare şekline kapılarını kapamadığını, aksine bu idareyi tamamen desteklediğini, özerk bir idare hususunda da atılacak adımı tamamen Kıbrıs halkına bıraktığını, Kıbrıs halkının da temsilciler vasıtasıyla görüşlerini İngiliz idaresine bildirebileceğini, kendi iç işlerinde sorumluluk konusunda da İngiltere'nin tekliflerinin halen geçerli olduğunu, Kıbrıs halkının Yunanistan ve Türkiye ile olan kültürel ilişkilerini gayet normal karşıladığını, Kıbrıslıların da İngiliz Milletler Topluluğu'na (Commonwealth) dâhil olmalarından büyük mutluluk duyacağını ifade etmiştir.[1557]

Harding Makarios görüşmelerinin üçüncüsü 11 Ekim'de yapılmıştır. Ancak hiçbir konuda anlaşmaya varılamaması üzerine görüşmelere ara verilmesine karar verilmişti. Vali Harding 11 Ekim'de görüşmelerle ilgili verdiği raporda, Makarios ile yaptığı görüşmelerden hiçbir sonuca varamamasının üzüntüsünü yaşadığını belirtmiş ve üç görüşmenin nasıl geçtiği hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, Harding Makarios ile ilk görüşmelerinde Kıbrıs halkının sorunları konusunda görüş alışverişi yaptıklarını, Makarios'un kesin tekliflerde bulunduğunu, ancak İngiliz Hükümetinin Londra Konferansı sırasında sunduğu önerilerde kati olduğunu ve İngiliz idaresinin Makarios'un tekliflerini kabul etmediğini ve her iki tarafında kendi tezlerinde ısrar etmesi üzerine görüşmelerden bir sonuç alınamadığını bildirmiştir.[1558]

Harding Makarios görüşmelerinde yaşanan başarısızlık sebebiyle EOKA terör örgütü İngilizlere gözdağı vermek için yeni eylemlere başlama kararı almıştır. EOKA kurucusu Grivas yapılan görüşmeler hakkında anılarında şöyle demekteydi:

> (…) Makarios ile Harding arasındaki müzakereler çıkmaza girince, 9 Ekim 1955 tarihinde "zafer için ileri operasyonunun" ilk emrini vermiş bulundum. Bu emrimin hedefinde düşman ajanları, dostça davranmayan polisler ve köy polis karakolları bulunmaktaydı. Mitsero madenine düzenlemiş olduğumuz saldırıda, 1500 çubuk dinamit, 600 ateşleyici kapsül ve fünye, 3.000 yarda fitil ele geçirdik. Ancak bu saldırıdan daha başarılı geçen diğer saldırımız Mağusa'daki askeri depoya olmuştu. Buraya düzenlediğimiz saldırı neticesinde de bir öncekine nazaran daha çok silah ele geçirdik. Saldırıya katılan Yorgos Matsis kasabalardaki silahları bulup, kamyonlara yükledi. Artık tam ve kapsamlı bir saldırı için hazırdık. 18 Kasım 1955'te adanın çeşitli yerelerine 50'den fazla bomba attık. Bir hafta içinde yüzlerce sabotaj, vurma, pusuya düşürme ve saldırı hareketi

[1556] Yellice, a.g.e., s. 128.

[1557] Yellice, a.g.e., s. 128.

[1558] "Collapse of Talks on Cyprus", **The Guardian**, (12.10.1955), s. 1; "Cyprus Talks Break Down", **The Star Phoenix**, (12.10.1955), s. 2; "Negotiations on Cyprus Break Down", **The Daily Reporter**, (12.10.1955), s. 4; "Cyprus Negotiations Break Down Again", **The Daily Telegram**, (12.10.1955), s. 1.

yapıldı. İngilizler 5 askerin öldüğünü, biçoğunun da yaralandığını kabul etti. Aslında kayıpları daha büyüktü. (…)[1559]

Makarios ile yaptığı görüşmelerde başarısız olan Vali Harding, Kasım ayında Londra'ya giderek Başbakan Eden ile görüşerek, durumu bildirmiştir. Eden ise anılarında yapılan görüşmelerle ilgili olarak şöyle demektedir:

> Vali Harding self determination konusunu şimdilik bir kenara bırakmak için Başpiskopos Makarios'u ikna etmeye çalıştı. Çünkü bu konuda asla ödün veremezdik. Ancak adada özerk yönetime geçildikten sonra, tekrar düzenlenecek bir konferansta bu konuyu Kıbrıslı temsilcilerle tartışmaya hazırdık. Ancak Makarios ısrarla self determination istemekteydi. Self determination'un bir hak ve Kıbrıs sorununun çözümünde kaçınılmaz bir esas olarak tanınması için bir an önce söz verilmesini, taahhüt altına girilmesini istedi. Ayrıca Türk Hükümetinin ve mümkünse Yunan hükümetinin yapılacak anayasal tartışmalarda bulunmasını istemedi. Biz bu koşulları kabul edemezdik. (…)[1560]

Londra'da görüşmelerde bulunan Harding'e, Makarios ile tekrar görüşmelerde bulunması için talimat verilmişti. Bu görüşmelerde izlenecek siyaset ise bizzat Başbakan Eden tarafından hazırlanmış ve bildiri olarak Vali Harding'e sunulmuştu. Bildiriye göre; İngiliz idaresi Kıbrıs'a geniş kapsamlı özerklik önerisinde bulunacaktı. Kıbrıs halkı anayasal gelişme sürecine katılır ve bu yönde yeteri kadar ilerleme kaydederse, özerk yönetimin Kıbrıs halkının bütün çıkarlarını güvence altına alacağı kanıtlanırsa, İngiliz Hükümeti o zaman adanın geleceğini, Kıbrıs halkının temsilcileriyle görüşmeye hazır olacaktı.[1561] Vali Harding Londra'dan dönüşünde 21 Kasım günü Makarios ile gizli görüşmelerde bulunmuş ve Eden'in hazırladığı bildiriyi aynen Makarios'a vermiştir. Ancak bu bildiri de Makarios tarafından reddedilmiştir.[1562] Aslında İngiltere sunduğu önerilerin hiçbirinin Makarios tarafından kabul edilmeyeceğini bilmekteydi, İngilizlerin amacı bu konuda sadece zaman kazanmaktı.

21 Aralık'ta Başbakan Eden, Dışişleri Bakanı Harold Mc Millan ve Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd Kıbrıs ile igili bir toplantı düzenleyerek, Harding Makarios görüşmelerinin tekrar başlatılması kararını almıştır. Alınan kararlar doğrultusunda 22 Aralık günü Vali Harding'e, Makarios ile yeniden müzakere başlatması için talimat verilmiştir. Bu görüşmelerde Makarios'un özerklik konusundaki fikrinin değişip değişmediği tespit edilecekti. 9 Ocak 1956 tarihinde Harding ile Makarios arasında ikinci tur görüşmler başlamıştır. Gizli olarak yapılan bu görüşmenin ardından basına herhangi bir bilgi verilmemiştir. 13 Ocak günü yapılan ikinci görüşme ise 10 dakika sürmüş ve görüşmenin sonunda bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiri de Vali ile Makarios'un Kıbrıs'ın politik ve anayasal geleceğine ilişkin görüşmelerini devam ettirdikleri ve çok yakın bir zamanda tekrar buluşacakları

[1559] Grivas, **The Memoirs of General Grivas**, s. 49-51.

[1560] Eden, **Full Circle**, s. 403.

[1561] Eden, **Full Circle**, s. 403-404.

[1562] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 121.

belirtilmiştir.[1563] Makarios'un İngilizlerle anlaşmaya varmaması ve her toplantıda yeni yeni sorunlar çıkarması üzerine, Vali Harding İngiliz Hükümeti ile görüşmek için Londra'ya gitmiştir. Başbakan Eden ile görüşen Harding, bundan sonraki süreçte Makarios'a karşı izlenecek kesin tavır hakkında bilgi almıştır. 27 Ocak'ta tekrar görüşen Harding Makarios, bu görüşmeyi de bir sonuca bağlayamamıştır. [1564]

4.11.2. Makarios ile İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd'un Görüşmeleri

Makarios ve Harding arasında yapılan görüşmeler çoğunlukla; self determination meselesinde, iç güvenlik sorununda ve genel af konusunda tıkanmaktaydı.[1565] Makarios adadaki iç güvenliğe İngilizlerin karışmasını istememekteydi ve güvenliğin Kıbrıslılar tarafından karşılanması gerektiğini öne sürmekteydi. Makarios'un diğer ısrar ettiği konu ise genel af meselesiydi. Nitekim Makarios bu isteği ile EOKA'ya bağlı tutuklanan askerlerin serbest bırakılmasını talep ediyor ve adadaki terör faaliyetlerinin sonlandırılması için bu isteğinin gerçekleştirilmesini ön koşul olarak ileri sürüyordu.[1566] Makarios'un isteklerinin vali tarafından kabul edilmemesi, yapılan görüşmelerin çıkmaza girmesine neden olmuş ve 26 Şubat günü İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd Kıbrıs'a gelmişti.[1567]

29 Şubat günü Makarios ile yapılan ilk görüşmede Bakan Boyd, İngiliz görüşlerini tekrar yinelemiştir.[1568] Makarios ise belirli konularda direnmeye devam etmişti. Makarios'un ısrarla tekrarladığı konular ise şöyleydi; özerk yönetim sadece kısa bir süre için ve self determination hakkının gerçekleşmesinde yardımcı geçici bir aşama olarak kabul edilecekti. Anayasanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, iç güvenlik Kıbrıs halkına devredilecek, kurulması planlanan Yasama Meclisi'nde Rum üyeler çoğunlukta olacak, anlaşma sağlandığı takdirde af çıkarılacak ve EOKA eylemlerinde hüküm giymiş olanlar serbest bırakılacaktı.[1569] Makarios self government'i, self determination yolunda bir araç olarak görmekteydi. Ayrıca terörü de bütün görüşmelerde bir tehdit unsuru olarak kullanması, hem İngilizleri hem de Türkleri endişeye düşürmekteydi. Makarios'un genel af meselesinde bu kadar ısrarcı olmasının sebebi de aslında üstü kapalı olarak terör eylemlerini

---

[1563] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s.137.

[1564] Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus,** s. 107-110.

[1565] Eden, **Full Circle**, s. 411.

[1566] "Cyprus Deadlock: Archbishop Makarios's Version", **The Times**, (03.03.1956) , s. 5; "Peace Talks in Cyprus Bog Down", **The Province**, (03.03.1956) , s. 3; "Cyprus Talk Bogged Down", **The Star Phoenix**, (03.03.1956) , s. 1; "Cyprus Talks Bogged Down", **The Edmonton Journal**, (03.03.1956) , s. 11; "Cyprus Report Set For Prime Minister", **The Daily Press**, (03.03.1956) , s. 7.

[1567] Ayrıca görüşme detayları için bkz. "Mr. Lennox-Boyd in Cyprus: Thorny Question", **The Times**, (27.02.1956), s. 8; "Mr. Lennox-Boyd in Cyprus", **The Guardian**, (27.02.1956), s. 1; "British Send Lennox Boyd To Cyprus", **The Daily American**, (27.02.1956), s. 8; "News Talks Open in Cyprus Crisis", **Times Colonists**, (27.02.1956), s. 1.

[1568] "Mr. Lennox Boyd Return From Cyprus Today", **The Times**, (29.02.1956), s. 8.

[1569] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 144.

bizzat desteklediğinin mesajını bütün dünyaya vermekti. Makarios'un önerilerindeki geri adım atmaz tavrı, bütün görüşmeleri çıkmaza sokmuştu.[1570]

Bakan Boyd Makarios ile uzlaşmaya varmak ümidiyle adadan ayrılışını, bir gün daha geciktirmiş ve Makarios ile tekrar bir görüşme yapmıştır. Vali Harding'in de katılmış olduğu bu görüşmelerden de bir sonuç alınamamış ve Bakan Boyd 2 Mart günü adadan ayrılmıştır. Yapılan görüşmelerin ardından Makarios ve İngiliz Hükümeti basına vermiş olduğu bilgilerde, görüşme için farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Makarios görüşmelerde İngiltere'nin anlaşmaya varmadığını ileri sürmüş ve bu sebeple de İngilizlerle artık bir anlaşmanın yapılamayacağını ifade etmiştir. Makarios daha da ileri giderek anlaşamadıkları konunun özellikle Kıbrıslı Türklerin Yasama Meclisi'nde nüfuslarına göre bir temsiliyet hakkı verilmesini önerdiğini, ancak İngilizlerin buna bile net cevap vermediğini ileri sürmüştür.[1571] İngiltere ise yapılan görüşmeleri değerlendiriken genel af ve iç güvenlik meselesinde uyuşma sağlanamadığını ve Makarios'un uzlaşmaktan yana olmadığını vurgulamıştır.

Görüşmelerin sona ermesinin ardından Vali Harding, adada olağanüstü hal durumuyla ilgili yeni ve sert önlemler almaya başlamıştı. Geceleri bisikletle sokaklarda dolaşmak yasaklandı. Atina radyosunun Kıbrıs'a yönelik programı olan "Anavatan'ın Sesi" adlı kışkırtıcı yayınların, adadan erişilmesi kısıtlandı. Bu yönde alınan en önemli karar ise Başpiskopos Makarios ve ona yakın birkaç arkadaşının adadan sürgün edilmesi oldu.[1572]

4.11.3. Başpiskopos Makarios'un Adadan Sürgün Edilmesi

9 Mart 1956 tarihinde Makarios ve Girne Piskoposu Kiprianos, Girne Piskoposluğu Sekreteri Polikarpos Yuannidis, Lefkoşa Fanaromeni Kilisesi Papazı Papastavros, İngiliz idaresi tarafından Hint Okyanusu'ndaki Şeysel adalarına sürgüne gönderilmiştir.[1573] İngiltere Dışişleri Bakanı Mc Millan bu sürgünün parlamento içerisindeki sosyalist ve liberal partiler tarafından büyük tepkiyle karşılandığını ifade etmektedir.[1574] Ancak buna rağmen İngiliz idaresi bu konuda geri adım atmamıştı. Makarios'un sürgün edilmesi haberini alan hem Kıbrıs Rumları hem de Yunanistan, olayı

[1570] Yellice, a.g.e., s. 142.

[1571] Açıklamaların tamamı için bkz. "Cyprus Talks Deadlock", **The Financial Times**, (05.03.1956), s. 3; "Cyprus Deadlock: Archbishop Makarios's Version", **The Times**, (03.03.1956), s. 5.

[1572] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 147.

[1573] Harold MacMillan, **Riding The Storm (1956-1959)**, Macmillan and Co Ltd, Newyork, 1971, s. 223; "Archbishop Makarios Deported", **The Times**, (10.03.1956), s. 6; "Archbishop on Cyprus is Arrested", **The News And Observer**, (10.03.1956), s. 2; "Archbishop Makarios Has Been Exiled", **The Guardian**, (10.03.1956), s. 6.

[1574] MacMillan, **Riding The Storm (1956-1959)**, s. 224.

büyük bir öfkeyle protesto ettiler. Atina, Selanik ve Girit'te protesto mitingleri düzenlendi. Yunan Hükümeti Londra'daki Büyükelçisini geri çekmiş ve bu olayı BM nezdinde protesto etmiştir.[1575]

İngiliz Vali Harding yapmış olduğu basın açıklamasında Makarios'un sürgün edilme nedenini halkı Enosis yönünde kışkırtması ve EOKA terör örgütünü desteklemesi olarak açıklamıştır. Valiye göre; EOKA'nın İngilliz polislere karşı eylem düzenleyip öldürdüğü sırada Makarios olaylara karşı tepkisiz kalıyordu, çocuklar ve kadınlar öldürülürken ya da şiddete maruz kalırken yine sessiz kalıyordu, kendi kilisesinde EOKA, Başrahibi öldürülürken sessisliğini yine bozmuyor, terör örgütüne lanet okumuyordu, bütün kanıtlar Makarios'un terörü desteklediğini açıkça göstermekteydi, Makarios din adamı olmasına rağmen, din işlerinden daha çok siyasetle uğraşmaktaydı, ayrıca İngiltere ile hiçbir şekilde anlaşmaya varmıyor, her seferinde farklı sorunlar yaratıyordu.[1576] Bütün bu sebepler Makarios'un adadan sürgüne gönderilmesinde etkili olmuştu.

İngiliz Vali Harding diğer yandan EOKA'nın terör eylemi yapabileceği endişesiyle bir takım önlemler almıştır. Aynı gün valinin talimatıyla sokaklar boşaltılmış, dükkânlar da erken saatte kapatılmıştır. Resmi organlar dışında Yunanistan ile telefon görüşmeleri engellenmiş, telgraflar da sansürlenmiştir. Ayrıca basına da sansür uygulayan Vali, Baf ve Girne'de gece sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Lefkoşa'da bütün gün sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve şüpheli görülen kişiler emniyet kuvvetleri tarafından durdurularak kontrol edilmiştir. Sağcı kiliselerin genel sekreteri ve Etnarhia üyesi Vias Markidis tutuklanmıştır. Makarios'un sürgüne gönderilmesinin ardından Başpiskoposluk binasında ve özel çantasında yapılan aramalarda, EOKA ve tedhişle yakın ilgisi olduğu ve geleceğe yönelik girişim planları hakkında belgeler de ele geçirilmiştir.[1577]

4.11.4. Avam Kamarası'nda Self Determination ve Yeni Anayasa Tartışmaları

İngiltere Sömürgeler Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı arasında 1956 baharından itibaren Kıbrıs konusunda farklı düşüncelerin ortaya çıktığı göze çarpmaktadır. Sömürgeler Bakanlığı Makarios'un sürgün edilmesinden sonra, Kıbrıs Rum toplumunun İngiliz yönetimine karşı azalan güvenini ve desteğini yeniden kazanmak için adada özerk yönetimin kurulmasından yanaydı. Ancak Dışişleri Bakanlığı İngiliz Hükümetinin itibarı ve Orta Doğu'daki İngiliz çıkarları için Kıbrıs adasının tamamen elde tutulmasını savunmaktaydı. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nın görüşüne göre Kıbrıs adasından askeri üs karşılığında çekilmek hem Türkiye ile İngiltere arasındaki dostane ilişkileri bozabilir hem de Türk-Yunan savaşına neden olabillirdi. Bu sebeple de İngiltere önünde iki çıkar yol görmekteydi. Bunlardan birincisi EOKA terör örgütünü tamamen etkisiz hale getirmek iken, diğeri

---

[1575] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 148-149.

[1576] Yellice, a.g.e., s. 143-144; Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1958: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, s. 216.

[1577] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 149-150.

ise hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın kabul edebileceği ortak bir Kıbrıs planı yapmaktı. İngiliz Hükümeti her iki yolu da izleme kararı aldı.

İngiliz Avam Kamarası'nda yapılan oturumlarda Kıbrıs adası için özerklik tasarısı görüşülmeye başlanmıştı. Avam Kamarası'nda özerklik anayasası ile ilgili ilk tartışma 14 Mart 1956 tarihli oturumda başlatılmıştı.[1578] Bu tartışma sırasında Başbakan Eden, Harding Makarios görüşmeleriyle ilgili ayrıntılı bilgi vermiş ve muhalefetin sorularını yanıtlamıştır. İşçi Partisi'nin sözcülerinden Aneurin Bevan İngiliz Hükümetinin sorunun tamamen Kıbrıs-İngiliz meselesi mi, yoksa uluslararası bir mesele mi olduğuna hala karar veremediğini, hükümetin Kıbrıs adasını bir üs olarak mı istediği, yoksa Kıbrıs'ta bir üs kurmak mı istediği konusunda karasız kaldığını ileri sürmüştür. Bevan; "eğer hükümet Kıbrıs'ı bir üs olarak elde tutmak niyetinde olsaydı, Başpiskopos ile müzakerelere başlamazdı" diyerek, hükümetin herşeyden önce Kıbrıs ile ilgili ne düşündüğünü Başbakan'a sormuştur. Ayrıca İngiltere'nin adaya sunduğu özerklik önerisi ile Makarios'un istekleri arasında çok da fark olmadığını, bu yüzden de Makarios ile anlaşmanın mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Hükümetin özerklik tasarısına da değinen Bevan, bir takım eleştiri ve önerilerde bulunmuştur. Bevan'a göre meclisteki temsiliyet oranı konusu, anayasa komiserinin onayına bırakılmalıydı. Aslında Bevan Makarios ile bu konuda aynı düşünmekteydi ve ona göre meclisteki çoğunluk Rumların olmalıydı. İç güvenlik konusuna da değinen Bevan, adada makul bir düzenin sağlanmasının ardından, iç güvenlik yetkisinin Makarios'un da istediği gibi Kıbrıs halkına bırakılması gerektiğini savunmuş ve şöyle demiştir: "Dış ilişkiler, savunma ve iç güvenlik sonsuza kadar elimizde tutulacaksa, Kıbrıs'a özerk bir yönetim gerçeğini değil, bir yalanı teklif ediyoruz." Bevan af konusuna de değinerek, genel afın bütün siyasi suçluları kapsayacağını, dolayısıyla Makarios'un bu isteğinde endişe duyulcak bir durum görmediğini belirtmiştir.[1579]

Bevan'dan sonra konuşan Başbakan Eden, öncelikle Kıbrıs'ın Türkiye için önemine değinerek şöyle demiştir: "Kıbrıs, Türkiye'nin güney kıyılarının kıvrımına hâkimdir ve eğer ada kendisine düşman olmayan bir hükümet sistemine sahip bir ülkenin eline geçerse, sonuçları Türkiye için ölümcül olacaktır." Eden konuşmasının devamında ise Lozan Barış Antlaşması'na değinmiş ve bu antlaşmayla yapılan toprak değişikliklerinin onaylandığını belirtmiştir. Eden bu konuyu şu şekilde izah etmiştir:

> Lozan Antlaşması Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesi yanında, Yunanistan için de Ege'de ve Trakya'da toprak kazanımlarını içermektedir. Yunanistan Lozan Antlaşması'nı imzalayarak, Kıbrıs'ın bize ait olduğunu kabul etti. Türkiye'de Kıbrıs'ın statüsünde değişiklik yapılacaksa, kendisinin de bazı değişklikler isteme hakkı olduğunu iddia etmesi şaşırtıcı bir durum değildir. Bu nedenle hiçbir zaman kabul etmediğim gibi, şimdi de Kıbrıs'ın bir İngiliz-Yunan sorunu olduğunu kabul etmiyorum. Geçen yıl Londra'da yapılan üçlü görüşmelerde maalesef anlaşmaya varamadık. Yunanlılar self determination ilkesinin arkasında durdular ve geri adım atmadılar.

[1578] **Hansard Deb**, 14 March 1956, Vol: 550, C: 387-523.

[1579] **Hansard Deb**, 14 March 1956, Vol: 550, C: 387-402.

> Türkiye'de Kıbrıs'ın statüsünün korunmasından yana olup, eğer bir değişiklik yapılacaksa adanın Türkiye'ye verilmesini talep ettiler. O zaman bu şartlar altında anlaşmak mümkün değildi. (…)

Eden konuşmasının devamında ise Makarios ile yapılan görüşmeler hakkında bilgi vermiş ve konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

> Kıbrıs Valisi Harding ile Makarios arasında yapılan görüşmelerde, Makarios'tan tek istediğimiz ada için yapılacak anayasanın geliştirilmesinde bize yardımcı olması ve adadaki şiddet eylemlerine son verilmesi için, kendi nüfuzunu kullanmasıydı. Makarios şiddete son vermek için herhangi bir çaba sarf etmedi. Başpiskopos tarafından istenen 3 önemli isteğin ilki af meselesiydi. Ancak bu meselenin halkın kendi kaderini tayin ilkesi ile hiçbir ilgisi yoktu. Makarios yeni düzen ve yasanın tesisi için ilk olarak, şiddet ve şiddete teşvik eden, yasadışı silah, cephane ve patlayıcı bulunduran, olağanüstü hal düzenlemeleri uyarınca suçlardan hüküm giyen herkes için af çıkarılması gerektiğini ileri sürdü. İkinci mesele iç güvenliğin sağlanmasıydı. Başpiskoposa dışişleri ve savunma alanındaki tüm güçlerin çekincesini anlattık, iç güvenliğin de vali tarafından sağlanması gerektiğini izah ettik. Ancak Başpiskopos iç güvenliğin Kıbrıslılar tarafından sağlanması hususunda direndi. Anlaşmaya varılabilseydi iç güvenlik kademeli olarak, Kıbrıslılara verilebillirdi. Üçüncü mesele meclisin oluşumu ile ilgiliydi. Olağanüstü yetkiye sahip bir anayasal komisyon üyesinin hazır bulunmasını sağladık. Kıbrıs'a gitmeye hazırdı ve düzen sağlandığı anda işine başlayacaktı. Türk toplumunun çıkarları da göz önünde tutulacaktı. Ancak bu 3 önerinin her birinde Başpiskopos teklifleri reddetti. (…)[1580]

Konuşmasına devam eden Başbakan Eden, Başpiskopos Makarios'un sınır dışı edilme konusunda da açıklamalarda bulunmuştur. Adada düzeni sağlamak için Başpiskopos ile yapılan görüşmelerde şiddeti kınamasını istediklerini ancak Başpiskopos'un şiddeti hiçbir şekilde kınamadığını, aksine terörü desteklediğini, yapılan müzakerelerin sonuç vermediğini, bunun üzerine de yasa ve düzeni sağlamak için Makarios'un ve Girne Piskoposu'nun adadan uzaklaştırılıdığını belirtmiştir. Ayrıca Eden EOKA örgütüne de değinerek şunları söylemiştir:

> Makarios 1951'de Başpiskopos seçilmesinden kısa bir süre sonra, o zamanlar PEON olarak bilinen aşırı milliyetçi gençlik örgütünün oluşumunu şahsen üstlendi. Buradan EOKA ortaya çıktı ve geçen yıl 1 Nisan'da Larnaka'da ilk EOKA tedhişini gerçekleştiren, önde gelen birkaç kişiyle birlikte PEON'un genel sekreteriydi. Bir diğeri, kısa bir süre sonra arabasında bomba taşırken suçüstü yakalandı. Başpiskoposun matbaası EOKA broşürlerinin üretimi için kullanıldı. Matbaada çalışan bir genç güvenlik güçlerimizle silahlı çatışmada vuruldu. Bir polis memurunun katili de tutuklandığı sırada onu Kyrenian Tepeleri'ne kaçıran, terörist çetelere katılması için arabayla götüren, Başpiskopos'un matbaa işlerinde çalışanıydı. Polisler ve askerler soğukkanlılıkla öldürüldü. Kadınlar ve çocuklar sakatlandı ve öldürüldü. Kıbrıslı bir kadın hastanede yatarken ikinci kez vurularak yaralandı. Başpiskopos, kendi manastırında teröristler tarafından vahşice öldürülen kendi kilisesinin bir üyesinin tabutunun yanında durdu ve bu olayların hiçbirinde terörizmi kınayan tek kelime bile etmedi. Kıbrıs'ta müzakerenin son günlerinde terör yeniden patlak verdi. Hepsinin en kötü örneği de bir nakliye uçağının, ayrılmasının planlanmasından yirmi dakika sonra, askerleri, eşlerini ve çocuklarını eve götürmesi nedeniyle sabote edilmesiydi.[1581]

[1580] **Hansard Deb**, 14 March 1956, Vol: 550, C: 405-415.

[1581] **Hansard Deb**, 14 March 1956, Vol: 550, C: 415-419.

14 Mayıs'ta yapılan başka bir Avam Kamarası toplantısında yine gündem Kıbrıs meselesi olmuş ve konu uzun süre tartışılmıştır.[1582] Toplantıda ilk konuşmayı eski Sömürgeler Bakanı, İşçi Partisi milletvekili James Griffiths yapmıştır. Griffiths konuşmasında Kıbrıs'ta bir anlaşmaya varılabilmesi için hükümetle, Kıbrıs halkı temsilcilerinin müzakere ederek bir çözüme ulaşması gerektiğini vurguladıktan sonra saymış olduğu üç noktanın gerçekleştirilmesi ile anlaşmaya varılabileceği üzerinde durmuştur. Üç noktayı da açıklayan Griffiths bu konuda Bevan ile hemen hemen aynı görüşteydi. Buna göre Griffiths meclisteki temsiliyet oranında Rumların daha fazla olması gerektiğini; iç güvenliğin kısa bir süre için valinin elinde kalmasını ancak adada güvenlik sağlandıktan sonra Kıbrıslılara verilmesini; af konusunda da daha esnek davranılmasını ve anayasa üzerinde anlaşmaya verıldıktan sonra genel af meselesinin tekrar değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.[1583]

Griffths İngiltere'nin Kıbrıs'a uyguladığı yanlış Kıbrıs politikası yüzünden dost ve müttefik Yunanistan ile ilişkilerini zedelediğini ve son derece önemli olan bir bölgede NATO'nun da durumunu zayıflattığını iddia etmiştir. Griffths Kıbrıs sorununa çözüm getirebilmek için Londra'da müzakereler yapılmasını, bu müzakereler için Kıbrıs Rum Kilisesi'nden temsilci çağırılmasını ve Makarios'un da bu temsilcilerden biri olmasını önermiştir. Self determination konusuna da değinen Griffths, özerkliğin süresinin belirlenmesini ve bu süre sonunda self determination hakkının Kıbrıs halkına da tanınacağına dair anayasal bir güvencenin getirilmesini, ayrıca self determination hakkının ne zaman ve ne şekilde uygulanacağına Kıbrıs Hükümeti'nin karar vermesi gerektiğini savunmuştur. Adadaki Türklere neredeyse hiç değinmeyen Griffths, anayasal güvence ile Türk azınığın haklarının korunabileceğini ileri sürmüştür.[1584]

Milli Liberal Parti Genel Başkanı John Maclay, R. T. Paget, John Arbuthnot, Patrick Wall ise Türkiye'nin Kıbrıs'a duyduğu tarihi ilgiyi, Kıbrıs üzerindeki haklarını ve stratejik çıkarlarıyla ulusal güvenliği yönünden adanın Türkiye için taşıdığı önemi vurgulamışlardır. Maclay, Kıbrıs sorununun çözümü için Türk azınlık haklarının sadece anayasal güvence altına alınmasının yeterli olmayacağını, ayrıca bu konuda Türkiye'nin de görüşüne başvurulması gerektiğini ileri sürmüştür.[1585] R. T. Paget, John Arbuthnot ise bir konuda Maclay'in görüşüne katılmadılar. Bu da anayasaya hükümler koymak suretiyle, Türk azınlığın haklarının korunabileceği şeklindeki görüşüydü.[1586]

[1582] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1653-1750.

[1583] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1653-1657.

[1584] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1657-1660.

[1585] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1667-1668.

[1586] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1669-1672.

İngiltere'deki Rum lobisinin en etkili üyelerinden biri olan İşçi Partisi milletvekili Lena Jeger, Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin onayı olmadan bir antlaşmanın yapılmaması gerektiği görüşünü eleştirmiş ve Türkiye'nin İngiliz Hükümeti'nin bu konuda alacak olduğu kararları veto etme hakkına sahip olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Makarios adaya dönmeden hiçbir Rumun, İngiliz liderler ile görüşmeyeceğini, İngiltere'nin uyguladığı yanlış politikalar ile Kıbrıslı Rumların kin ve öfkesini kazandığını, diğer sömürgelere tanınan hakların Kıbrıs'a da tanınması gerektiğini vurgulamıştır.[1587] Lena Jeger konuşmasının devamında ise şöyle demiştir:

> Azınlık sorununun Kıbrıs ile sınırlı olmadığını unutmayalım. Türkiye'de Kıbrıs'taki Türklerden daha fazla Rum yaşıyor. Yunanistan'da yaşayan Türkler var. Orta Doğu'nun her ülkesinde bir milliyetler karışımı var. Elbette dünya tarihinin bu aşamasında insanlar, hangi ülkede olurlarsa olsunlar, birlikte yaşamaya alışmalıdırlar. Kıbrıs'ta iki toplum arasındaki farklılıkları teşvik etmek değil, elimizden geldiğince onları iyileştirmek görevimizdir. Bu aşamada iki toplum arasında adil bir anlayış ve işbirliği ölçüsü olduğu yeterince yaygın olarak bilinmemektedir. Kıbrıs'ta Baf bölgesinin komiseri Türktür. Çok iyi iş çıkaran birinci sınıf bir adam ve iki bölge komiser yardımcısı da Rumdur. (...)[1588]

Lena Jeger bu konuşmasının ardından İngiltere Hükümetinin izleyeceği iki politikanın doğuracağı sonuçlardan bahsetmiştir. Birincisi kanun ve düzen adına mutlak bir baskı politikasını sürdürmenin, şiddete karşı şiddetle cevap vermenin, bulunan her teröristin asılmasının, Kıbrıs'ta asker sayısının artırılmasının, Kıbrıs halkının nefretini kazanmaktan başka bir işe yaramayacağı üzerinde durmuştur. Birçok masum insanı cezalandıran, toplu para cezaları ve sokağa çıkma yasağı veren, bedensel cezalar uygulayan bir politika ile kanun ve düzenin sağlanamayacağını belirten Jeger, adada yeni bir başlangıç yapılmasını önermiştir. Jeger ikinci olarak ise Kıbrıs halkının İngiltere'ye olan güvenini yeniden kazanmasını ve BM ilkesi olan self determination'un Kıbrıs'ta da birgün uygulanacağının halka bildirilmesini ileri sürmüştür.[1589]

Muhafezekar Parti Milletvekillerinden Patrick Wall, Kıbrıs sorununun temelinde Yunan yayılmacılığı ve eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma emelinin yattığını açıklamıştır.[1590] Ardından Wall adadaki terör eylemlerine değinmiş ve şöyle demiştir:

> Terörle ilgili olarak şu ana kadar iki ana sorun buldum bunlar, dağlardaki ve açık alanlardaki terörist çetelerdir. Birincisi dağlarda bulunan gruplardı. Teröristlerden birinden alınan bir günlükten çok kısa bir alıntı yapmak istiyorum; bu EOKA'da hizmete giren bazı gençlerin moral durumunu göstermektedir. "X" in lideri kastettiği çeviri şu şekildedir: "X işlemin yapılmasını istedi. Neredeyse hepsi geldi. Biz yola çıkmaya hazırlandık, ama pozisyon zordu. Topçu bizi terk

---

[1587] Lena Jeger'ın konuşmasının tam metni için bkz. **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1683-1691.

[1588] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1684-1686.

[1589] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1686-1691.

[1590] "Yunanistan'ın amacı eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden yaratmaktır. 1866'da kuzeye doğru genişleme ve Korfu'nun ele geçirilmesi, ardından 1921'de Türkiye ile savaşırken Küçük Asya'ya doğru genişlemesi ve daha sonra Oniki Adalar, Rodos vb. adalara Rumca konuşan azınlıkları yerleştirmesi, Doğu Akdeniz çevresinde Yunan Krallığı kurma politikasının bir parçasıydı. Bence Mısır'ın çok dikkat etmesi gerekir. Çünkü İskenderiye'de çok büyük Yunan kolonileri mevcuttur." Patrick Wall'un konuşması için bkz. **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1692-1695.

> etti. Heyecanlandım. X bağırdı. Dinledim. Düşünemedim ya da harekete geçemedim. Pusu başarılı olamadı." İkincisi ise alışveriş yerlerinde, günışığında, Kıbrıs'ın büyük şehir ve kasabalarında cinayetlerin yaşandığı, silahların, bombaların patladığı, silahlı adam sorunu ki kullanabileceğim tek kelime bu. Bu silahlı kişiler tarafından 32 Kıbrıslı Rum'un öldürüldüğünü ve 42'sinin yaralandığını hatırlamalıyız. Bu suikastlar sadece alışveriş caddelerinde ve açıkta değil, hastanelerde de gerçekleşti. Bu silahlı adamlar kutsal yerlere saygısızlık edecek ve kilisede bir adamı öldürecek kadar ileri gittiler. Bu tür şeyleri durdurmak için ölüm cezasına çarptırılmalıyız.[1591]

Wall konuşmasının devamında da Kıbrıs Türklerine ve Türkiye'ye değinmiştir. Kıbrıs Türklerin Yunanistan hâkimiyetine asla girmeyeceklerini, Türkiye'nin de onları desteklediğini ifade etmiştir. Ayrıca İşçi Partisi temsilcilerinin self determination ve çözüm konusundaki görüşlerini de eleştiren Wall, Griffiths'in önerisi olan self determination'un özerk yönetimin başlamasından 5 yıl sonra uygulanması görüşünün Enosis'in önünü açtığını ve bununda Türk-Yunan savaşına sebep olacağı uyarısında bulundu.[1592]

İngiliz parlamenterlerden E. L. Mallaliere Kıbrıs sorununun İngiltere'nin yanı sıra Yunanistan, Türkiye ve bütün Kıbrıs halkını ilgilendiren bir sorun olduğunu belirtmiştir. Adadaki Kıbrıslı Türkler ve adanın Türkiye için önemine değinen bir diğer parlamenter de Godfrey Nicholsan'dır. Nicholsan: "Türkiye ve adadaki Türk azınlığı gerçektir." diyerek, Türkiye'nin Kıbrıs için savaşacağını iddia etmiştir. Yapılan tartışmaların ardından Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd uzun bir konuşma yapmış ve ortaya atılan bütün görüşleri değerlendirerek, resmi İngiliz görüşünü açıklamıştır.

> Kıbrıs'la ilgili önceki tartışmayı yaptığımızda, Başpiskopos Makarios'la uzun tartışmalara yol açan olayların oldukça uzun bir resitalini vermiştim son görüşmeler ben, Vali ve Başpiskopos arasındaydı. Daha sonra görüşmelerin bozulması ve Başpiskoposun sınır dışı edilmesi hakkında konuştum. Majestelerinin Hükümetinin uzlaşmaya varmak için uzun süren çabalarını ve uzun vadeli politikamızı geniş bir çerçevede taslaklarını anlatmıştım.[1593] Bu sorun kısa yoldan çözülecek, basit bir mesele değildir. (…) Kıbrıs'ın İngiliz Milletler Topluluğu ve özgür dünya için stratejik önemi, iki ay önceki halidir ve daha önemlidir. Kıbrıs'ta terör ciddi boyutlara ulaşmış durumdadır. Kendileriyle aynı fikirde olmayan insanları öldürüyorlar. Eğer birisi gerçekten Majestelerinin Hükümetinin bu tür kanlı şantajlara teslim olabileceğini ciddi bir şekilde ileri sürüyorsa, o zaman İngiliz halkının gerçek duygularını anlamıyor demektir. (…)[1594]

Boyd Türkiye ve Kıbrıs Türklerine de değinerek, adada önemli bir azınlık olan Kıbrıslı Türklerin de haklarının korunması gerektiğini, Türkiye'ye çok yakın bir mesafede bulunan Kıbrıs'ın stratejik durumunun Türkiye'yi de ilgilendirdiğini ifade etmiştir.[1595] 12 Temmuz 1956 tarihinde Avam Kamarası'nda yapılan bir başka toplantıda Başbakan Eden uzun bir konuşma yapmıştır.[1596]

[1591] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1694.

[1592] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1695.

[1593] Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd'un adı geçen konuşması hakkında detaylı bilgi için bkz. **Hansard Deb**, 14 March 1956, Vol: 550, C: 387-523.

[1594] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1728-1745.

[1595] **Hansard Deb**, 14 May 1956, Vol: 552, C: 1737.

[1596] **Hansard Deb**, 12 July 1956, Vol: 556, C: 595-602.

Konuşmasına 1955 Eylül'ünde yapılan Londra Konferansı hakkında bilgi vererek başlayan Eden, konferansın amacının İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında ortak bir Kıbrıs politikası oluşturmak olduğunu ancak yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadığını belirtmiştir.

Ardından Makarios ile Kıbrıs Valisi arasında yapılan görüşmelere de değinen Eden, bu görüşmelerden de İngiliz Hükümetinin istediğini elde edemediğini ileri sürmüştür. Başbakan Eden self determination ilkesinin İngiltere tarafından kabul edildiğini, ancak sorunun sadece İngiltere'nin Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak olmadığını, aynı zamanda Türkiye'nin ve diğer müttefik devletlerin de menfaatlerinin korunması gerektiğini ve bu yüzden de İngiltere'nin sorumluluğunun fazla olduğunu ileri sürmüştür.

Eden self determination ilkesi uygulandığı takdirde Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşaması'nı öne sürerek daha fazla mesele çıkaracağını ve bu durumda adada Türk-Yunan dengesinin bozulacağını ve bu sebeplede mevcut koşullar altında adaya self determination ilkesinin uygulanamayacağını belirtmiştir. Bu konu hakkında anılarında da görüşlerine yer veren Başbakan Eden; Türkiye'de yaşayan bazı Kıbrıslı Türklerin, Türk kamuoyunda Enosis aleyhtarı bir tutum yarattığını, İngiltere'nin özerklik tasarısında ısrar etmesi karşısında, bu kesimin harekete geçip Kıbrıs'taki ortamı daha da gergin hale getireceğini ve bununda bir Türk-Rum çatışmasına döneceğini ifade etmiştir.[1597] Avam Kamarası'nda konuşmasına devam eden Eden, Kıbrıs için yeni bir anayasa hazırlanacağını belirtmiş ve şöyle demiştir:

> Doğu Akdeniz'in tüm geleceği için büyük tehlike tohumlarını açıkça içeren bu konuda uluslararası bir anlaşma elde etmenin imkânsız olduğu ortaya çıktığı için İngiltere Hükümeti mevcut ilerlemenin bu yolla gerçekleştirilemeyeceğini kabul etmek zorundadır. Ancak adanın kendi içinde belirli adımlar atılabilir. Bu nedenle İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'ta özerk yönetimin geliştirilmesine devam etmek niyetindedir. Bu amaçla İngiliz Hükümeti Lord Radcliffe'den Anayasa Komiseri olarak derhal çalışmaya başlamasını istemeye karar vermiştir. Kıbrıs için yeni bir liberal anayasanın çerçevesini, tüm toplulukların çıkarları için güvenceler de dâhil olmak üzere ele almak ve tavsiyelerde bulunmak onun görevi olacaktır. Ön ziyaret için yarın Kıbrıs'a gidecektir. Ancak yeni anayasa, terörizmin üstesinden gelinene kadar yürürlüğe girmeyecektir. (…)[1598]

Eden'in konuşmasının ardından Muhalefet lideri Hugh Gaitskell, Türkiye ile İngiltere arasında müzakerelerin başarısız olduğunu ileri sürerek, sorunun Doğu Akdeniz'de büyük bir tehdit oluşturduğunu ve bu yüzden de İngiltere'nin NATO'ya gidip gitmeyeceğini ve anayasa komiserinin adada kimlerle temas edeceğini sormuştur.[1599] Bu soru üzerine Başbakan Eden konuyu NATO'ya götürmek gibi bir niyetleri olmadığı, anayasa komiseri Radcliffe'nin Kıbrıs'ta kendisiyle görüşmek isteyen herkesle görüşebileceği cevabını vermiştir.

[1597] Eden, **Full Circle,** s. 414.

[1598] **Hansard Deb**, 12 July 1956, Vol: 556, C: 596, 598, 599.

[1599] **Hansard Deb**, 12 July 1956, Vol: 556, C: 598.

19 Temmuz'da yapılan Avam Kamarası toplantısında ise Muhafazakâr Partiden Walter Elliot o zaman kadar yapılan bütün önerilerden farklı olarak "adanın taksimi" tezini ortaya atmıştır. Elliot Lord Radcliffe'e taksimi de bir seçenek olarak düşünmesini önermiştir. Elliot'a göre; öncelikle Rumların bölgesi, Kıbrıslı Türkler'in bölgesi ve İngiliz askeri üslerinin bulunduğu bölgeler tespit edilmeli ve bu bölgeler arasında bir sınır tespit komisyonu oluşturulmalıydı. Sınırlar belirlenirken her iki toplumun oradaki nüfusu göz önünde tutulmalıydı. Gerekirse Rum bölgesinde kalan Türklerle, Türk bölgesinde kalan Rumlar yer değiştirebilirdi. Coğrafi olarak bölündükten sonra Kıbrıslı Rumlar arzu ederse Yunanistanla; Türkler de Türkiye ile birleşebilirdi. İngiltere'de iki taraf arasında bir denge unsuru olabilirdi.[1600] Ancak Elliot'un bu önerilerine İşçi Partisi ve Liberaller karşı çıkmıştır.

Lord Radcliffe'in Kıbrıs adasına gidip yaptığı incelemeler neticesinde hazırlamış olduğu Anayasa tasarısı, 19 Aralık 1956 tarihinde Avam Kamarası'nda Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd tarafından açıklanmıştır.[1601] Boyd'un açıklamasına göre Radcliffe Anayasası taslağında sadece bir meclis olacak ve meclis üye dağılımı da 24 seçilmiş Rum üye, 6 seçilmiş Türk üye ve 6 resmi İngiliz üyeden oluşacaktı. Rum üyeleri Rum toplumu, Türk üyeleri Türk toplumu seçerken, İngilliz üyelerde vali tarafından atanacaktı. Yasama Meclisi Başbakanı denetleyebilecekti. Adanın savunması ve iç güvenliği vali tarafından sağlanacaktı. Anayasa ile birlikte adada düzen kurulduğu takdirde İngiliz hükümeti, hem Rum hem de Türk halkına self determination hakkı verecekti. İngiliz hükümeti adada terör eylemlerinin sona erdiğini gördüğü vakit, anayasayı yürürlüğe sokacaktı.[1602]

Boyd'un bu açıklamaları karşısında İşçi Partisinden James Callaghan, Radcliffe Anayasası ile Kıbrıs Türk toplumunun hakları güvence altına alındığı takdirde, taksimi ortaya atıp Rum toplumu ile Yunanistan'ı kızdırmaya gerek olmadığını ileri sürmüştür. Callaghan konuşmasının devamında ise Başpiskopos Makarios'un durumunun ne olacağını, Boyd'a sormuştur. Boyd ise özerklik anayasasında hem Türklere hem de Rumlara güvenceler verildiğini, fakat Rumların self determination hakkı varken, Türklerin de böyle bir hakkı kullanmalarının çok doğal olduğunu ifade etmiştir. Makarios konusunda da sorulara cevap veren Boyd, hazırlanan anayasanın kendisine gösterileceğini ve eğer Kıbrıs'tan ya da Yunanistan'dan biriyle görüşmek isterse, gereken kolaylığın da sağlanacağını belirtmiştir. Ayrıca Boyd adada düzen sağlandığında Kıbrıs'ta iki plebisit yapılacağını, ilk plebisitte halka adanın statüsünde bir değişiklik isteyip istemediklerinin sorulacağını, evet oyu fazla çıktığı takdirde, Kıbrıs toplumu için ikinci bir plebisit yapılacağını ve bu durumda da Kıbrıslı Türklerin isterlerse taksimi seçebileceklerini ifade etmiştir.[1603]

[1600] **Hansard Deb**, 19 July 1956, Vol: 556, C: 1422-1427.

[1601] **Hansard Deb**, 19 December 1956, Vol: 562, C: 1267-1269. Ayrıca bkz. "Lord Radcliffe's Cyprus Dyarchy Proposals", **The Times**, (20.12.1956), s. 6; "Britain Presents New Cyprus Plan", **The New York Times**, (20.12.1956), s. 2.

[1602] **Hansard Deb**, 19 December 1956, Vol: 562, C: 1268.

[1603] **Hansard Deb**, 19 December 1956, Vol: 562, C: 1268-1272.

İşçi Partisi'nden Aneurin Bevan ise taksimin ortaya atılmasının Türkler ile Rumlar arasındaki havayı daha da gerginleştireceğini ileri sürerken, Boyd self determination'un sonucu olarak taksimin bir seçenek olacağını, ancak bunun sadece muhtemel bir çözüm gibi düşünülmesi gerektiğini, Kıbrıs'ın hemen taksim edilmesinin zaten mümkün olmadığını belirtmiştir.[1604] Kıbrıs konusu Avam Kamarası'nda tartışılmaya 21 Aralık günü de devam etmiştir. İşçi Partisinden Kenneth Robinson, hükümetin Radcliffe Anayasasını kabul etmenin taksimin de kabul edileceği manasına gelmediğini bir an önce açıklaması gerektiğini, anayasanın tekrar gözden geçirilmesini ve bazı cezaların haiffifletilmesini, Kıbrıs valisinin değiştirilmesini, adada genel af ilan edilip, Makarios'un da adaya dönmesine izin verilmesini istemiştir.[1605] Radcliffe Anayasası üzerine konuşan yine İşçi Partisi'nden Lena Jeger de anayasanın başarılı ve adil bir şekilde uygulanabilmesi için Makarios'un adaya geri dönmesine müsaade edilmesini ve Makarios da dâhil olmak üzere adanın önde gelen liderleri ile müzakerelerin tekrar başlamasını önermiştir.[1606]

Avam Kamarası'nda yapılan tartışmalar incelendiğinde hükümetin muhafazakâr kesimi adanın taksimini muhtemel bir seçenek olarak kabul ederken, İşçi Partisi de taksimin Yunanistan ile İngiltere'nin arasını bozacağını, Kıbrıslı Rumlar ile Türkleri birbirine düşman edeceğini ileri sürmüştür. Ayrıca İşçi Partisi'nin Kıbrıslı Türklerden ziyade, Kıbrıslı Rumlar'ın haklarını savunması ve Yunanistan'a daha ayrıcalıklı davranması da gözden kaçmayan bir detaydır.

4.12. Lord Radcliffe Anayasası Önerilerine Karşı Türkiye'nin Taksim Tezini Ortaya Atışı

4.12.1. Radcliffe Anayasası Önerileri ve Tepkiler

Lord Radcliffe'nin üzerinde 5 ay çalışarak ortaya koyduğu özerklik anayasa önerileri, 19 Aralık 1956 tarihinde Avam Kamarası'nda Sömürgeler Bakanı tarafından açıklanmıştır. Anayasa önerileri incelendiğinde adadaki bütün cemaatlerin özel menfaatleri korunmaya çalışılmış ve özellikle de Kıbrıslı Türklere dil, kültür, eğitim, din alanında geniş haklar verilmiştir. Taslağa göre her etnik unsur istediği dili kullanabilecek ve istediği dini yaşayabilecekti. Ayrıca 21 yaşını geçen bütün kadın ve erkekler, seçimlerde özgürce oylarını kullanabileceklerdi.[1607]

Anayasa ana hatları ile şu şekildeydi:

[1604] **Hansard Deb**, 19 December 1956, Vol: 562, C: 1275.

[1605] **Hansard Deb**, 21 December 1956, Vol: 562, C: 1610-1611.

[1606] **Hansard Deb**, 21 December 1956, Vol: 562, C: 1622-1623.

[1607] "Kıbrıs'ın Anayasa Projesi", **Son Posta**, (20.12.1956), s. 1,7.

1. Kıbrıs Valisi İngiltere Hükümeti tarafından atanacak ve anayasanın kendisine vermiş olduğu görev ve yetkileri yerine getirecektir.

2. Dışişleri, Savunma ve iç güvenlik tamamen valinin sorumluluğunda olacak, Mecliste çoğunluğa dayalı bir milletvekilini Başbakan olarak atama yetkisi bulunacaktır.

3. Yasama Meclisi halk tarafından seçilen ve atanan üyelerden oluşacak, seçimle belirlenen 24 Kıbrıslı Rum, 6 Kıbrıslı Türk üye, vali tarafından seçilen 6 İngiliz memur mecliste bulunacaktır.

4. Yürütme yetkisi valinin meclis üyeleri arasından atayacağı Başbakan ve Başbakanın seçeceği Bakanların sorumluluğunda olacak. Vali tarafından seçilip atanacak bir de Türk İşleri Bakanı bulunacaktır. Yasama Meclisi dışında ortak meseleleri müzakere edip, karara bağlamak üzere bir konsey oluşturulacak. Bu konseye vali veya vali yardımcısı başkanlık edecek. Konsey; vali yardımcısı, Başbakan, Başbakan'ın tavsiyesi ile atanan bir Bakan, Türk İşleri Bakanı ve Savunma Encümeni'nden valinin seçtiği bir üye; Başsavcı ve Adli İşler Sekreteri'nden oluşacaktır.

5. Yüksek Mahkeme adanın Başhakimi ile iki yargıçtan oluşacaktır. Tüm mahkemelerde Rum ve Türk Yargıç sayısı eşit olacaktır.

6. Radyo ve televizyon yayınları bir kamu hizmeti olacak ve tüm toplumların duygularını yansıtacak şekilde bir korporasyon tarafından yönetilecek. Yönetim Kurulu'nın ikisi Türk, ikisi Rum ve dört üyeside dışarıdan olacaktır.

7. Türklerin eğitim-öğretim işleri diğer toplum konuları gibi Türk İşleri bakanlığı'na bağlanacak.

8. Anayasa zamanla plebisitle self determination prensibini kabul edecektir.[1608]

Lord Radcliffe'nin hazırlamış olduğu anayasa taslağını inceleyen Yunanistan, Türkiye, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler de anayasa hakkında kendi görüşlerini beyan etmişlerdir. Kıbrıs Başsavcısı Kriton Tornaridis ile İngiltere Sömürgeler Bakanı yetkilisi D. L. Pearson, yeni anayasa taslağını Makarios'a sunmak için 21 Aralık'ta Seyşeller adasına gitmiştir. Ancak Makarios sürgünde

[1608] "Kıbrıs'ın Yeni Anayasası Londra'da Açıklandı", **Dünya**, (20.12.1956), s. 1, 5; "Kıbrıslı Türkler", **Akşam**, (20.12.1956), s. 1, 2; "Kıbrıs'ın Anayasa Projesi", **Son Posta**, (20.12.1956), s. 1, 7; "Constitution of Cyprus", **The Guardian**, (20.12.1956), s. 1, 2; "British Offer Dual Regime for Cyprus in Latest Plan", **The Baltimore Sun**, (20.12.1956), s. 10; "British Offer Constitution To Give Cyprus Self Rule", **The Austin American**, (20.12.1956), s. 15; "British Offer Cyprus Limited Self Rule", **The Courier Journal**, (20.12.1956), s. 5; "Britain Offers Cyprus New Constitution", **The Daily News**, (20.12.1956), s. 1; "British Offer Cyprus From Of Home Rule", **The Chicago Tribune**, (20.12.1956), s. 26; "Cyprus Gets British Offer Of Home Rule", **The Tribune,** (20.12.1956), s. 2; "Cyprus Riot Hits Britain Rule Plan", **The Evening Reviev**, (20.12.1956), s. 1; "Britain Offers Cyprus New Constitution", **The Times**, (20.12.1956), s. 1.

olduğu sürece anayasa hakkında görüş bildirmeyeceği cevabını vermiş ve ardından iki demeç yayımlamıştır. Makarios vermiş olduğu ilk demeçte sürgünde olduğu süre zarfında, yetkili kişilerle anayasa hakkında görüşmenin mümkün olmadığını, ikinci demecinde ise Kıbrıs'ta kalıcı bir barışa ulaşılabilmesi için adaya geri dönüşünün sağlanmasını istemiştir.[1609]

Anayasa önerisine Yunanistan'ın tepkisi ise doğrudan red cevabı ile olmuştur. Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff-Tossizza anılarında Radcliffe anayasa taslağını eleştirmiş ve İngiliz Hükümet üyelerinin Kıbrıslı Türklerden bir azınlık olarak değil, ayrı bir toplum olarak bahsetmelerinin, Türklerin de self determination hakkına sahip olduklarını ileri sürmeleri ve taksimin de muhtemel çözüm önerileri arasında görmelerinin, kendilerini derinden yaraladığını ifade etmiştir.[1610] Averoff-Tossizza Yunan Hükümetinin Radcliffe anayasa önerilerini tartışmayı bile kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Yunanistan'ın tasarıyı reddetme nedenleri ise şu şekilde açıklanmıştır:

> Kıbrıs halkı için self determination hakkının kullanılması bu tasarıda öngörülmemiştir ve bu sebeple de BM Anayasası'nın esas prensiplerine uyulmamaktadır. İngiliz teklifleri demokratik olmadığı gibi liberal de değildir. Çünkü meclis için çoğunluk prensibini kabul etmekle beraber, ada valisine hemen hemen sınırsız haklar vermekle, meclisin yetkilerini tamamen kısıtlamaktadır. Yunan kabinesi bu şartlar dâhilinde İngiliz tekliflerinin, Kıbrıs meselesini çözmek için yeterli olmadığına karar vermiştir.[1611]

Kıbrıs Rumları anayasa önerilerini kabul etmedikleri gibi, tepki olarak da "Enosis", "Anayasayı İstemiyoruz" yazılarının olduğu pankartlarla gösteriler yapmıştır. Ayrıca Rumlar anayasa önerilerini "EOKA'yı ve Kıbrıslı Rumları kafes içerisine koymak için İngilizlerin bir oyunu" olarak değerlendirmişlerdir.[1612] Diğer yandan adadaki EOKA örgütü, anayasa tasarısını protesto etmek için 24 saat sürelik bir grev yapmıştır. Mağusa'da dağıtılan EOKA bildirileriyle de İngiltere ile yapılan çatışmaların arttırılacağından bahsedilmiştir. Dağıtılan bildirilerde ise; "Makarios olmadan müzakere yok", "self determination olmadan anayasa yok", "Harding vali iken anlaşma yok" şeklindeki yazılar ile EOKA örgütü tepkisini göstermiştir.[1613]

Kıbrıs Türkleri adına konuşan Dr. Fazıl Küçük ise anayasa önerileri hakkında; "Şimdiye kadar öne sürdüğümüz bütün şartlar dikkate alınmamıştır. Bu yüzden yeni anayasa tasarısı Kıbrıs'taki Türkler için yetersizdir." diyerek görüşünü bildirmiştir. Türkiye ile yeni anayasa tasarısı hakkında görüşmeye giden Dr. Fazıl Küçük, ayrıca Türkiye'nin verecek olduğu kararı da büyük bir

---

[1609] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 233.

[1610] Evangelos Averoff Tossizza, **Lost Opportunities: The Cyprus Question 1950-1963**, (Çev: Timothy Cullen and A. D. Caratzas), Michigan, 1986, s. 102-103.

[1611] "Yunan Hükümeti Tasarıyı Reddetti", **Akşam**, (20.12.1956), s. 2; "Kıbrıs Anayasa Tasarısı Hakkında Yunan Hükümeti'nin Görüşü", **Dünya**, (20.12.1956), s. 5.

[1612] "Kıbrıs Halkı Anayasayı Reddediyor", **Milliyet**, (21.12.1956), s. 1; "Kıbrıs'ta Durum", **Dünya**, (21.12.1956), s. 5.

[1613] "EOKA'cıların Yeni Taktiği", **Akşam**, (21.12.1956), s. 2.

memnuniyetle karşılayacaklarını ancak anayasa tasarısının çok iyi müzakere edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[1614] Dr. Fazıl Küçük konuşmasının devamında ise şöyle demiştir:

> Anayasanın adada tedhiş devam ettiği bir zamanda ilan edilmesini hayretle karşıladık. Zira adadaki Rumlar birbirlerini ve İngilizler'i öldürmeye devam ederken ve ada sakinleri EOKA tedhişçilerinin tehdidi altında fikirlerini beyan edemez bir durumda iken, Kıbrıs halkının anayasa hakkındaki düşüncelerini açıkça ifade etmesi imkânsızdır. Herşeyden önce tedhişe son verilmesini istememizin sebebi de budur. Bu yeni anayasa umumi olarak mütalaa edilirse, bazı madddelerin değiştirilmesi şartıyla Kıbrıs'taki Türk cemaati, Kıbrıs Hükümeti ile müzakerelere başlayabilir. Anayasa adadaki Türk haklarının teminatı bakımından kifayetsizdir. (…)[1615]

Türk Hükümeti ise Radcliffe'in anayasa önerilerine ve İngiliz parlamentosundaki Lennox Boyd'un yaptığı açıklamalara olumlu bakmış ve Başbakan Adnan Menderes Türkiye'nin görüşünü 20 Aralık akşamı basına verdiği bir demeçle açıklamıştır. Menderes vermiş olduğu demecinde, Boyd'un parlamento konuşmasının başlıca iki noktada toplandığını belirtmiş ve şöyle demiştir:

> Bu noktaların birincisi; Kıbrıs üzerinde İngiliz hükümranlığı mahfuz kalmak şartıyla, bu adaya verilecek idari muhtariyetin hangi şekilde ve ne şartlar dâhilinde tahakkuk ettirileceği hususudur ki bu İngiltere Hükümetinin talimatına tevfikan, Lord Radcliffe tarafından, Kıbrıs'a verilecek anayasaya dair hazırlanmış olan bir raporun mevzuunu teşkil eylemektedir. Tanzim edilecek anaysanın ancak Kıbrıs'ta tedhişçiliğin tamamen nihayete ermesinden sonra tatbike başlanacağı hususunun İngiltere Hükümetine tasrih edilmiş bulunması ayrıca kayda değer. İkinci nokta ise Radcliffe raporuna istinaden tanzim edilecek anayasanın tatminkâr bir şekilde tatbik edilmesi ve ileride milletlerarası siyasi şartlarla askeri icabatın müsait olması halinde Kıbrıs adasının mukadderatının ada halkının reyine müracaat edilmek suretiyle tesbiti meselesidir.[1616]

Menderes Radcliffe raporu üzerinde yaptığı inceleme neticesinde, bu raporun İngiltere ile uygun bir müzakere konusu oluşturabileceğini belirtmişti. Self determination konusuna da değinen Menderes, Boyd'un bu hususta Avam Kamarası'nda söylediklerini dikkatle incelediğini, Boyd'un Kıbrıs Türklerinin homojen olmamasını belirttikten sonra, ada halkının oyuna başvurulduğu takdirde, Kıbrıs'taki Türk toplumunun orada Rumca konuşanların oluşturduğu Rum topluluğundan daha az olmayan şekilde, kendi kaderini serbestçe tayin etme imkânını tanıdığını ifade etmiştir. Menderes bundan sonraki süreçte de İngiliz Hükümeti ile görüşmelerini sürdüreceklerini belitmiştir.[1617]

Bayındırlık Bakanı ve Dışişleri Bakanlığı Vekili Ethem Menderes TBMM'nin 28 Aralık 1956 tarihli oturumunda Radcliffe Anayasası önerilerinin incelenmeye devam edildiğini belirttikten sonra önemli noktalara değinmiş ve anayasanın kabulü için iki şartı esas aldıklarını belirtmiştir. Buna göre

---

[1614] "Kıbrıs Türkleri Kararımızı Bekliyor", **Milliyet**, (22.12.1956), s. 1.

[1615] "Kıbrıs'ın Anayasası Kifayetsizdir", **Dünya**, (22.12.1956), s. 5.

[1616] "Başvekil Adnan Menderes'in Kıbrıs'a Dair Beyannatı", **Son Posta**, (21.12.1956), s. 1, 3.

[1617] "Kıbrıs Anayasasına Dair Türk Görüşü", **Dünya**, (21.12.1956), s. 1, 5.

ilk şart adada tedhiş hareketleri durmadıkça, adaya idari muhtariyetin verilmesini asla kabul edilmeyeceği; ikincisi ise Kıbrıslı Türklerin bütün hak ve menfaatlerinin korunması, Rumlar ile eşit haklara sahip olmasıdır.[1618] Aynı tarihli oturumda Başbakan Adnan Menderes self determination konusuna değinmiş ve şöyle demiştir:

> Lennox Boyd 19 Aralık 1956 tarihinde yani bundan bir hafta evvel yeni Kıbrıs Anayasası hakkında Avam Kamarası'nda şu beyanatta bulunmuştur: "Adanın ilerdeki muhtemel statüsüne gelince; İngiliz Hükümeti self determination yani adanın Yunanistan'a ilhak edilmesine yol açacak olan kendi kaderini kendi tayin prensibini tanıdığını esasen ilin eylemiş bulunmaktadır. Beynelmilel ve stratejik durum müsaid olunca ve muhtariyet idaresi iyi işlemiş olursa self determination prensibini yeniden gözden geçirmeye hazırız." Görülüyor ki bu beyanatın; "statüko muhafaza edilmelidir, eğer bir değişiklik bahis mevzu olacaksa, ada eski sahibine dönmelidir." şeklindeki bizim eski iddiamızla uzaktan yakından hiçbir alâkası yoktur. İngiltere Hükümeti self determination yolunda süratle ilerlemektedir.[1619]

Başbakan Menderes self determination konusunda İngiltere'nin değişen politikasının da bir tarihçesini vermiş ve şöyle demiştir:

> 28 Temmuz 1954'te müstemlekât işleri ile görevli Devlet Vekili Henry Hopkinson Avam Kamarası'nda şu sözleri söylüyor: "Bu beyanatım aynı zamanda şunu açıkça belirtmiştir ki, Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetin herhangi bir değişikliğe uğraması bahis mevzuu değildir." Bu katı beyandan sonra 13 ay kadar zaman geçiyor. 7 Eylül 1955 tarihindeyiz. O zaman İngiltere'de Hariciye Nâzırı olan Mc Millan Londra Konferansı esnasında verdiği beyanatla İngiliz Hükümetinin biraz evvel zikrettiğim Hopkinson beyanatından inhiraf ettiğini ve self determination sathı mailinden kaymaya başladığını açıkça gösteriyor. Parlâmentodaki ifade şudur: "İngiliz Hükümeti, kendisine 1878'de muayyen şartlar içinde, muayyen bir vazifenin ifası için verilmiş olan Kıbrıs adasını uzun zamanlardan beri aynı şartlar içinde muhafaza etmektedir. Gözle görülebilecek bir istikbal içinde aynı şeraitin devam edeceği aşikârdır." Hopkinson'un "hiçbir zaman" sözüne karşı, Mc Millan "gözle görülebilecek bir istikbal içinde" tâbirini kullanmıştır. 5 Aralık 1955'te ise yine Avam Kamarası'nda meşhur Londra Konferansı hakkında izahat verirken şu ifadeleri kullanıyor: "Eski ve malûm bir tekerlemeyi kulanmak icab ederse self determination hakkında Yunanlılar bu yıl veya hiç değilse bir ya da iki yıl içinde; Türkler hiçbir zaman; biz de bir gün dedik" diyor. Görülüyor ki "hiçbir zamandan" hareket eden İngiliz Hükümeti 18 ay içinde "bir gün kendi kaderinizi kendiniz tâyin edeceksiniz", sözünü söyleyerek self determination prensibine yanaşıyor.[1620]

Konuşmasına devam eden Başbakan Menderes ardından taksim konusuna değinmiştir. İngiltere İşçi Partisi'nin taksimi istemediğini, Muhafazakârların ise; "bir gün olabilir" dediğini vurgulamıştır. Ayrıca Menderes taksimin üç yararlı sonucu olacağını belirtmiş ve bunlardan ilkinin Türkiye'nin güvenliğini sağlayacağını, ikincisinin Kıbrıs Türklerini yabancı bir yönetim altına girmekten koruyacağını, üçüncüsünün ise Türkiye için de mühim olan adadaki mevcut İngilliz üslerinin korunmasının olacağını ifade etmiştir. Menderes hiç kimsenin kendilerini taksim dışında ve Türkiye aleyhinde bir çözüme zorla mecbur edemeyeceğini de sözlerine eklemiştir.[1621]

[1618] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 3, İnikat: 22, Cilt: 15, 26.12.1956, s. 333-334.

[1619] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 3, İnikat: 22, Cilt: 15, 26.12.1956, s. 348.

[1620] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 3, İnikat: 22, Cilt: 15, 26.12.1956, s. 347-349.

[1621] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 3, İnikat: 22, Cilt: 15, 26.12.1956, s. 331-335, 353.

4.12.2. Anayasa Profesörü Nihat Erim'in Kıbrıs Raporu

Başbakan Adnan Menderes Anayasa Profesörü Nihat Erim ile 16 Kasım 1956 tarihinde bir görüşmede bulunmuş ve Kıbrıs konusunda kendilerine yardımcı olmasını istemiştir. Nihat Erim de bu görevi kabul etmiş ve Menderes ile yapmış olduğu ilk görüşmede Başbakanın siyasi direktiflerinin öncelik sırasına göre şöyle olduğunu tespit etmiştir:

> 1. Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını isteriz. 2. Eğer İngilizler çekilecekse, Kıbrıs asıl sahibi olan Türkiye'ye verilmelidir. 3. Bu olmadığı takdirde Yunanistan ile Türkiye arasında yarı yarıya taksim edilmelidir. Bu durumda İngiltere'ye arzu ettiği üsler ve bölgeler bırakılır. 4. İngiltere ada halkına self government hakkını vereceğe benziyor. Bu tahakkuk ederse Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve emniyeti sağlama alınmalıdır. 5. Hiç kabul edemeyeceğimiz şık adanın Yunanistan'a verilmesidir.[1622]

19 Kasım'dan itibaren Dışişlerinde ilgili kişilerle görüşüp dosyaları inceleyen Nihat Erim, 24 Kasım günü ilk raporunu sunmuştur. Nihat Erim'in sunmuş olduğu rapor ise şu şekildedir:

> Kıbrıs meselesinin Yunanistan tarafından ortaya atıldığı günden bugüne seyri ve iç yüzü hakkında bilgi edindim. Bunun sonucunda öne süreceğim fikirlerim şöyledir: Kıbrıs'ın İngiltere elinde şimdiki şekliyle kalmasını savunmak BM'de sempati uyandırmaz. Self determination ve self government BM nezdinde kabul edilen ilkelerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında milletlerarası münasebetlerde slogan sömürgeciliğin tasfiyesidir. Kaldı ki BM Anayasası'nın 73. maddesi de İngiltere'ye self government'i temin etmesi vazifesini yükler. Nitekim İngiltere'de meselenin en başındaki tavrını değiştirerek, self government yolundan self determination'a dönmektedir.[1623]

Nihat Erim raporunun devamında ise Türkiye'nin ada üzerinde cağrafi, tarihi ve stratejik hakları bulunurken, adanın İngiltere elinde kalmasını savunmasının doğru olmadığını, bu nedenle de Kıbrıs'ın İngiltere'de kalması savunulacaksa, ada halkına self government verilmesine karşı çıkılmaması gerektiğini belirtmiştir. Raporun devamında ise Erim şöyle demektedir:

> Kıbrıs'ı İngiltere ancak bize devredebilir ve yalnız bize devretmelidir. Bu iddiayı işin başından beri hükümetimiz savunmaktadır. Öne sürülen coğrafi, tarihi ve bilhassa stratejik sebepler makuldür. Lozan Antlaşması'na dayanarak kurulmak istenen hukuki yasa bana zayıf göründü. Antlaşmanın 20. maddesi Kıbrıs'ı kayıtsız şartsız İngiltere'ye teslim etti. Yunanistan'ın yaptığı gibi 16. maddeye hiç temas etmeksizin, 20. madde ile Türkiye'nin hukuki iddialarına kapıyı kapamıştır denebilir. Hiç değilse böyle bir karşı müdafaa edilebilir ve reddi kolay olmaz.[1624]

Nihat Erim Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi durumunda Lozan Barış Antlaşması'nın oluşturduğu siyasi ve stratejik dengenin Türkiye aleyhine tamamen bozulacağı tezinin çok kuvvetli olduğunu, hükümetin başından beri bu konu üzerinde durmakla çok isabetli bir karar verdiğini belirtmiştir. Başbakan Adnan Menderes'in 28 Haziran'da bu durumu İngiliz Büyükelçisine

---

[1622] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956).

[1623] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956).

[1624] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956).

belirtmesi ve Yunanistan'ın Lozan'da kurulan dengeleri bozmak istemesi halinde, bütün ikili meselelerin tekrar görüşülmesi talebinde bulunmasını oldukça doğru karşılayan Erim, ayrıca ABD'ye de durumun açıklanması ve bu koşulda da Batı Trakya, Patrikhane, İstanbul Rumları ve Ege'deki bazı adalarının durumunun da tekrar ele alınacağını bildirilmesinin gayet iyi olacağını ifade etmiştir.[1625]

Kıbrıs Rumlarının nüfus olarak fazla olmaları sebebiyle, BM'den adaya self determination ilkesinin uygulanmasını istemelerinin hukuken geçerli olabileceğini belirten Erim, bununla birlikte self determination'un henüz belirli bir tanımı ve uygulaması olmadığı için, bu ilkenin Rumların adaya hâkim olmasında yeterli olamayacağını ileri sürmüştür. Erim yine de Türkiye'nin adanın kendisine verilmesi talebini hukuki değil, siyasi gerekçelere dayandırması gerektiğini ve ada kendisine verildiği takdirde de bütün ada halkına eşit haklar sunacağına dair güvence vermesini istemiştir.[1626]

Erim'e göre adanın Yunanistan'a ilhakı (Enosis) ve Türkiye'ye iadesi birbirinden çok uzak iki öneriydi. Bu sebeple İngiltere Hükümeti adaya özerklik verse bile, Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık son bulmayacaktı. Her üç ülkenin de sorunu ortak bir çözüm noktasına bağlaması gerekmekteydi ki bu da Kıbrıs'ın taksim edilmesi ile gerçekleşecekti. Taksimin Kıbrıs'ta nasıl uygulanacağına da değinen Erim, adanın Türk ve Rum bölgeleri olarak ikiye ayrılmasını, her iki bölgede de ayrı ayrı plebisit yapılmasını, plebisitte de hem Türklere hem de Rumlara bağımsızlık mı, Yunanistan ya da Türkiye'ye ilhak mı, İngiltere hâkimiyetine devam etmek mi, yoksa başka bir tercihleri olup olmadığı sorulması gerektiğini iddia etmiştir.[1627] Böylelikle de self determination ilkesinin azami olarak uygulanmış olacağını belirten Erim, Rumların aynı bölgede toplanıp bir bütün olarak istedikleri idare altında yaşamalarının da Yunanistan'ı memnun edeceğinden bahsetmiştir. Erim raporun devamında şöyle demiştir:

> Taksim tezinin kabul edilmesi ihtimali gözönünde bulundurularak, Türkiye bakımından Kıbrıs'ın ne şekilde bölünmesinin daha elverişli olacağı, askerlik, ekonomi ve adadaki Türk nüfusunun menfaatleri gözönünde tutularak şimdiden, yetkili kişilere tespit ettirilmelidir. Rumlara verilecek bölgede Türkiye'nin ve Yakındoğu'nun güvenliğinin gerektireceği koruma önlemlerine Türkiye de katılmalıdır. Aynı hakkı Türk bölgesinden Yunanistan isteyemez, çünkü adanın Anadolu'ya uzaklığı 45 mil, Pire'ye ise 600 mildir.[1628]

Ardından Radcliffe Anayasa önerilerine de değinen Erim, self determination'u Kıbrıs Türk halkı için de açıkça tanınması koşulunda, bir takım önlemlerinde alınması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre; öncelikle EOKA'nın silahlı tedhiş eylemlerine son verilmeli ve adada sükûnet

---

[1625] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956).

[1626] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956); Erim, a.g.e., s. 18-26.

[1627] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956).

[1628] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956); Erim, a.g.e., s. 31-34.

sağlandıktan bir yıl sonra self detrmination uygulanmalıydı. Özerkliğin uygulanışında ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere temsilcilerinden kurulacak bir komite gözlemci olmalıydı. Self government statüsünde Kıbrıs dışında ikamet eden Türklerin ve Rumların da adaya göç edebilmelerine izin verilmeliydi. Özellikle bu hak adada Türkleri çoğunluk haline getirecekse ısrarla istenmeli ve böylece taksim ve self determination için yapılacak olan plebisit güvence altına alınmalıydı. Türkiye'nin asla kabul etmeyeceği Kıbrıs halkına self determination hakkının tanınması bahanesiyle adanın Yunanista'a ilhakıydı.[1629] Erim'e göre adada İngiliz idaresinin devamını istemek, BM'de kabul edilmiş olan self detrmination ilkesi ile bağdaşmamaktaydı. Üç devletin de ortak çıkarları doğrultusunda tek çözüm planı taksimdi.[1630]

Nihat Erim'in 24 Kasım günü Başbakan Menderes'e sunduğu bu raporda tespit ettiği görüşler, sonraki yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili dış politikasının temelini oluşturmaktadır. Nitekim hükümet bu raporu detaylı incelemiş ve benimsemiştir. Nihat Erim hükümetin en güvenilir, en önemli ve en yararlı uzmanı olarak yıllarca görev yapmıştır.

4.12.3. Türk Tezi Olarak "Adanın Taksimi" ve Yapılan Görüşmeler

DP'nin Kıbrıs politikası Aralık 1956 itibariyle büyük bir değişikliğe uğramış ve o zamana kadar savunulan; "statükonun devamı", "adanın Türkiye'ye geri verilmesi" tezlerinden vazgeçilerek, self determination ilkesi ile ilgilenilmeye başlanmış ve "adanın taksimi" tezi benimsenmiştir. Taksim tezi de Türkiye'nin Zürih ve Londra Anlaşmaları'na kadar resmi Kıbrıs politikasını oluşturmuştur. Radcliffe Anayasa önerilerini hem Türkiye hem de Yunanistan'a sunmak için İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, Yunanistan'dan sonra 12 Aralık'ta Türkiye'ye gelmiştir. 16 Aralık günü de Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Nuri Birgi ile görüşmelerde bulunan Boyd, Radcliffe Anayasası'nı ana hatları ile anlatmıştır.[1631] Lennox Boyd konuşmasına ilk olarak şöyle başlamıştır:

> (…) İki senedir Kıbrıs meselesi ile yakından meşgul olmaktayım. Adadaki Türk cemaatine karşı İngiltere Hükümetinin duymakta olduğu saygı ve sevgiyi bir kere daha ifade etmek isterim. Onlara hiçbir şekilde ihanet etmeyeceğim. Dâhili emniyet mevzuunda adadaki İngiliz makamlarıyla tam bir işbirliği yaptılar. İngiliz idaresinin en zor zamanlarında dahi büyük yardımları olmuş ve kelimenin tam manasıyla harikulade hareket etmiş olan Türk cemaatine ve onları temsil eden hükümetinize bir kere daha teşekkür ederim. Adanın gerek coğrafi bakımdan gerek orada yaşayan soydaşlarınız bakımından sizin için haiz olduğu ehemmiyeti tam manasıyla billirim. Size herhangi bir şey empoze edecek değiliz. Yalnız aramızda anlaşmaya varacağımızı ümid ediyoruz. Şimdi hemen söyleyeyim ki sizi düşman bir Kıbrıs'la başbaşa bırakmak istemiyoruz. Rumların tazyik ve tehditlerine boyun eğmeyeceğiz. İngiliz-Yunan ve Türk-Yunan münasebetlerini düzeltmek için elimizden geleni yapacağız. (…)[1632]

[1629] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956).

[1630] BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956).

[1631] Görüşmenin detayları için bkz. BCA, 30.1.0.0/38.227.2, (16 Aralık 1956).

[1632] BCA, 30.1.0.0/38.227.2, (16 Aralık 1956).

Lennox Boyd konuşmasının devamında ise Radcliffe Anayasa önerilerini Başbakan Menderes'e sunmuştur.[1633] Menderes önerileri dikkatle dinledikten sonra Boyd'a self determination konusu ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Menderes Türk Hükümetinin barışçı olduğunu, herşeye itiraz eden bir görünümde olmak istemediklerini, amaçlarının Kıbrıs meselesinde İngiltere ile anlaşmak olduğunu belirttikten sonra, self determination üzerinde önemle durmuştur. İngiltere Hükümetinin prensip olarak self determination'u tanıdığını, bu prensibin daha adil bir şekilde işleyeceğini ilan etmesi gerektiğini belirten Menderes, ardından taksim konusuna değinmiştir.[1634]

Başbakan Menderes taksimin nasıl yapılması gerektiği hususunda herhangi bir ayrıntı vermeden, her üç ülke için de tek çözümün taksim olduğunu belirtmiştir. Menderes'e göre; İngiltere'nin adayı terketmemesi, Türkiye'nin de Orta Doğu politikası için hayati bir öneme sahiptir. İngiliz üsleri Kıbrıs'ta muhakkak olmalıdır. Ardından ada üzerinde "integral self determination" yani taksimin yapılıp yapılmayacağını soran Menderes'e, Boyd'un cevabı; Radcliffe anayasa önerilerini göz ardı edip, taksim yapmanın pek mümkün görünmediği yönünde olmuştur. Ayrıca Boyd şöyle demiştir: "Askerlerimiz taksime taraftar görünmüyorlar ve adanın üs olarak kullanılmasını, adada üslere sahip olmaya tercih ediyorlar. Bu hususta fikirlerini kati olarak beyan eylediler. Harding her bakımdan taksim zordur diyor. Taksim mevzuunda da tam bir hazırlığımız yoktur."[1635] Devamında ise M. Nuri Birgi, Radcliffe Anayasası önerilerinde İngiltere'nin taksim konusunda adanın Yunanistan'a bir bütün olarak verilmesini, adanın bölünmesine tercih ettiği anlamı çıkan ifadelerin bulunduğunu ileri sürmüştür. Menderes de İngiliz Hükümetinin self determination'un yapılmasından sonra adanın taksimine gidileceğine dair daha somut örnekler vermesi gerektiğini, ayrıca anayasa önerilerinde geçen "diğer çözümlerin uygulanamaz olduğu görüldüğünde nihai çözüm olarak taksimin dışlanmayacağı" ifadesinin taksim konusunda kabul edilemez olduğu ve bu sebeple de değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Menderes'e göre; self determination Kıbrıslı Türklere'de taksimi isteme hakkını tanımalıydı ve anayasaya bu şekilde ekleme yapılmalıydı. Boyd ise Menderes'in isteklerini kaydettiğini ve Sömürgeler Bakanlığı'ndaki arkadaşlarıyla bu konunun görüşüleceğini belirtmiştir.[1636]

Menderes ile görüşmelerini tamamlayan Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, 19 Aralık günü toplanan İngiliz Parlamentosu'nda; Kıbrıslı Türklerin de tıpkı Kıbrıslı Rumlar gibi self determination hakkına sahip olduklarını, ayrıca self determination seçenekleri kapsamında taksimin de dâhil edileceği açıklamasını yapmıştır.[1637] Lennox Boyd Menders'in isteği üzerine yapılan değişiklik için şöyle demiştir:

[1633] Anayasa önerilerinin tamamı için bkz. BCA, 30.1.0.0/38.227.2, (16 Aralık 1956).

[1634] BCA, 30.1.0.0/38.227.2, (16 Aralık 1956).

[1635] BCA, 30.1.0.0/38.227.2, (16 Aralık 1956).

[1636] BCA, 30.1.0.0/38.227.2, (16 Aralık 1956).

[1637] **Hansard Deb**, 19 December 1956, Vol: 562, C: 1268-1272.

> Kamaraca bilindiği üzere, Lord Radcliffe'in hazırladığı anayasa, İngiliz hâkimiyeti altında muhtar bir Kıbrıs oluşturmaktadır. Adanın muhtemel statüsüne gelince, Majesteleri Hükümeti, kendi kaderini tayin etme prensibini tanıdığını teyid etmiş bulunmaktadır. Milletlerarası ve stratejik durum müsaade ettiğinde, muhtar idarenin de tatminkâr şekilde işlemesi şartıyla, Majesteleri Hükümeti kendi kaderini tayin etme prensibinin tatbiki meselesini tekrar tetkike hazır olacaktır. Bunu gözden geçirme zamanı geldiğinde, yeni şartlar tahakkuk ettiğinde, kendi kaderini tayin etme prensibinin tatbikatının, Kıbrıs'ın hususi durumu içinde Türk cemaatine, Kıbrıs Rum cemaatinden daha az olmayacak şekilde, kendisinin müstakbel statüsünü tayin serbestisini verecek tarzda icrasını temin Majesteleri Hükümetinin gayesi olacaktır.[1638]

Başbakan Menderes 21 Aralık günü vermiş olduğu demecinde ise Türkiye'nin Kıbrıs politikasının değiştiğini, yapılacak olan yeni değişiklikler ile birlikte Radcliffe Anayasa önerilerinin kabul edildiğini açıkça belirtmiştir.[1639] Bu tarihten itibaren de başta Menderes olmak üzere, hükümetin diğer yetkilileri de Kıbrıs adasında Yunanistan ile taksim yapılmasını istemişlerdir.[1640] Diğer yandan Yunanistan'ın da taksim tezine olumsuz bakmadığı iddia edilmektedir.[1641] Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve ABD arasında yapılan resmi ve resmi olmayan görüşmelerde taksim konusunun ele alındığı, hatta Belçika Dışişleri Bakanı M. Speak'ın bu konuda ara buluculuk yapmayı teklif ettiği, ancak taksim ile ilgili tek çekincenin adada bazı bölgelerde Türk ve Rumların beraber yaşadığı ve bu bölgelerde de nüfus sayısının fazla olmasından dolayı, zorunlu mübadelenin olumsuz etkilerinin büyük olacağıdır.[1642]

Taksim tezi üzerine incelemeler devam ederken Prof. Nihat Erim 22 Aralık'ta hükümete yeni bir rapor sunarak, Radcliffe Anayasa önerilerini bir geçiş aşaması olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmiş ve Türkiye'nin üzerinde durması gereken önemli noktaları sıralamıştır. Erim'in raporuna göre; Radcliffe Anayasası Kıbrıs Türklerine sınırlı özerklik vermekte ve Türkler için bir takım güvenceler verse de hem Türklerin self determination hakkı hem de Türkiye'nin güvenliği göz ardı edilmekteydi. Türk Hükümeti ise ya anayasayı tümüyle reddetmeli, ya da adada geçici özerkliği kabul ederek anayasayı görüşmeyi kabul etmelidir. İngiliz Hükümeti hiçbir ayrım gözetmeden, Kıbrıs halkını bir bütün olarak düşünüp tek bir plebisit uygulamamalıdır. Türkiye'nin stratejik güvenliği bakımından Kıbrıs adası bu derece önemliyken, Rumlara tanınacak olan self determination ile adanın statülerine belirlemeleri asla kabul edilmemelidir. Nitekim Rumlara self determination hakkı tanındığı takdirde, Lozan Barış Antlaşması ile kurulan denge bozulabilir. Bunun üzerine Türkiye'de Lozan ile düzenlenen Ege Adaları, Batı Trakya, İstanbul'da yaşayan Rumların statüleri ve İstanbul Rum Patrikhanesi gibi meselelerin tekrar düzenlenmesini isteyemelidir.[1643]

[1638] BCA, 30.1.0.0.38.227.3, (19 Aralık 1956).

[1639] Beyannat için bkz. "Başvekil Adnan Menderes'in Kıbrıs'a Dair Beyannatı", **Son Posta**, (21.12.1956), s. 1, 3.

[1640] "Kıbrıs'ın Taksimine Taraftarız", **Dünya**, (29.12.1956), s. 1, 5.

[1641] "Kıbrıs'a Dair Türk Görüşü Atina'da Şaşkınlık Yarattı", **Cumhuriyet**, (07.01.1957), s. 1.

[1642] Robert Stephens, **Cyprus: A Place of Arms**, Frederic A. Praeger Press, New York, 1966, s. 149; Nancy Crawshaw, "Cyprus: Conflict and Reconciliation", **The World Today**, 15(4), April 1959, s. 141.

[1643] Erim, a.g.e., s. 34-42.

Raporuna devam eden Erim; eğer Türkiye Radcliffe Anayasası'nı görüşmeyi kabul ederse, Kıbrıs'ta anayasanın başarılı bir şekilde uygulanıp uygulanmayacağından, Kıbrıs Türk halkının haklarının korunduğundan ve Türkiye'nin güvenliğinin sağlandığından emin olmalıdır. Ardından anayasada Kıbrıs Türk toplumu ve Türkiye için bulunması gereken başlıca güvenceleri sayan Erim, öncelikle anayasada resmi dil olarak Türkçe'nin de yer alması gerektiğini ileri sürmüştür. İkinci olarak da anayasada kamulaştırma ve toprak reformuyla ilgili güvencelere de yer verilmesi gerektiğini belirten Erim, üçünü olarak da Yasama Meclisi'ne seçilemeyecekler arasında din adamlarının da bulunması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Türk İşleri Bakanı, Yasama Meclisi'nin Türk üyelerinin hepsinden güvenoyu da almalıdır.

Valiye tanınan yetkilere de değinen Erim, valinin çıkaracağı yasaları ve emirnameleri yargı denetimi dışında bırakmasının bir hukuk devleti ile bağdaşmadığını, bu durumda Türklere özgü yetkilere ve meselelere karışan emirnamelerin önlenemeyeceğini ileri sürmüştür. Ardından meclisteki temsiliyet oranına değinen Erim'e göre; nüfus oranı değiştiği takdirde, meclisteki temsiliyet oranı da değişebilirdi. Türklerin mecliste mağduriyet yaşamamaları için de bir hüküm konması gerekliydi. Kabinede de sadece bir Türk Bakan olmasının kesinlikle yeterli olmadığını öne süren Erim, en az iki Türk Bakan olmasını önermekteydi.[1644]

Raporunun sonunda taksim konusuna da değinen Erim; adanın taksim edilmesinin bir uzlaşma sağlayabileceğini, ancak bu konuda İngiliz Hükümetinden uluslararası bir taahhüt istenmesi gerektiğini, taksim için de bir takım hukuki hazırlıkların yapılmasını önermekteydi. Ayrıca İngiltere'nin Kıbrıslı Rumları endişelendirmemek için taksim konusunu ortaya atmış olabileceğini de iddia eden Erim, The Times gazetesinin 26 Aralık günü çıkan haberinde taksimin aslında faydalı olmadığını, ancak İngiltere'nin Yunanistan'ın adada özerk yönetimi kabul etmesi için bir oyalama taktiği olarak taksimi ortaya attığını, yazdığını ileri sürmüştür.[1645]

Kıbrıs Türklerinin liderlerinden Faiz Kaymak, Nihat Erim'in raporu hakkında; "Türkler aleyhinde olan noktaları belirtmekte ve ıslah yollarını göstermektedir." yorumunu yapmıştır.[1646] Kıbrıs Türk liderler ile Ankara'da görüşen Nihat Erim, Kıbrıs'a giderek durumu yerinde incelemek için 19 Ocak 1957 tarihinde Lefkoşa'ya gitmiştir.[1647] Erim, Kıbrıs Valisi Harding ile 4 defa görüşmede bulunmuştur. Erim Vali Harding'e Vali Muavini'nin İngiliz olup olmayacağını,

---

[1644] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 236-237; Erim, a.g.e., s. 34-42.

[1645] The Times gazetesindeki haberin devamı ve içeriği için bkz. "A Chance For Cyprus", **The Times,** (20.12.1956), s. 9; Erim, a.g.e., s. 54.

[1646] "Kıbrıs Anayasası'na Dair Türk Raporu Hazırlanıyor", **Zafer**, (04.01.1957), s. 1; "Kıbrıs'a Ait Tasarının Hazırlığına Başlandı", **Cumhuriyet**, (04.01.1957), s. 1, 5; "Kıbrıs Anayasası'na Dair Raporumuz Tamamlandı", **Zafer**, (05.01.1957), s. 1; "Kıbrıs'a Dair Türk Tasarısı Tamamlandı", **Bozkurt**, (07.01.1957), s. 1.

[1647] "Heyetimizi Sevgi Saygı ve Muhabbetle Karşılarız", **Bozkurt**, (21.01.1957), s. 1, 4; "Nihat Erim ve Kıbrıslı Liderler", **Zafer**, (05.01.1957), s. 4.

Türkçenin de resmi dil olarak kullanılıp kullanılmayacağını sormuştur. Vali ise Vali Muavininin, vali gibi bütün yetkileri kullanacağı için İngiliz olacağını, Rumcanın resmi dil olarak kabul edilmesi durumunda da Türkçe'nin de aynı şekilde kabul edilebilceği cevabını vermiştir. Erim ve beraberindeki heyet Kıbrıs ile ilgili temaslarını tamamlayıp, 22 Ocak'ta Ankara'ya dönmüştür.[1648] Erim havaalanında gazetecilere Kıbrıs ile ilgili verdiği beyannatında ise şöyle demiştir: "(…) Bu seyahat Kıbrıs mevzuunda bana çok ümid vermiştir. Bu arada Türk topluluğunu teşkilatlı bir halde görmek de ayrıca sevindiricidir. Kıbrıslı Türkler, Türkiyenin kendileri ile beraber oluşundan büyük bir emniyet duymaktadır."[1649] Nihat Erim 22 Ocak günü Başbakan Menderes ile görüşerek, Kıbrıs hakkındaki izlenimlerini bir rapor olarak sunmuştur. Rapor ana hatlarıyla şöyledir:

> İngiliz yönetimi artık Rumlara güvenmediği için polis ve komando kuvvetlerinde yerli halktan hep Türkleri görevlendirmiştir. Kıbrıs'taki Türkler uyanık, şuurlu ve azimlidir. Toplum dayanışma içindedir. Başkonsolos Kıbrıs'ta tecrübeli olduğu için, anlaşmazlıkları zararsız hale sokmakta başarılıdır. Lefkoşa'da ve tüm kasabalarda büyük kalabalıklar coşkulu gösteriler yaptılar. Türkler, Türkiye'nin kendilerini Rumların elinde bırakmayacağını anladıkça rahat nefes alıyorlar. Rum toplumu daha zengin ve daha ileri görünüyor. Aradaki farkı kapatmak için özel bir çaba göstermek gereklidir. Ayrıca Kıbrıslı Türk liderlerin paraya ihtiyaçları vardır.[1650]

Nihat Erim İstanbul'daki temaslarını da tamamladıktan sonra 24 Ocak günü Londra'ya gitmiştir.[1651] Erim, 25 Ocak günü İngiliz Dışişleri Bakanlığında Devlet Bakanı Ormsby-Gore başkanlığında yapılan görüşmelere katılmıştır. Toplantılar 28 Ocak günü sona ermiştir. 1 Şubat'ta Londra'dan Menderes'e bir telgraf göndererek oradaki izlenimlerini aktaran Nihat Erim; İngilizlerin gerçekte taksim gibi bir niyetlerinin olmadığını, taksimi ancak başka bir çözüm bulamadıklarında en son çare olarak düşüneceklerini, self government ilan edildiğinde ve bir süre uygulandığında Kıbrıslı Türklerin ve Rumların bu duruma alışacağını düşündüklerini belirtmiştir.

Erim telgrafının devamında ise İşçi Partisi'nin ileri gelenleri ile görüştüğünü ve onlara self determination konusunda ne düşündüklerini sorduğunu, onların da Kıbrıslı Rumların self determination haklarını desteklediklerini, ancak Türklerin de böyle bir hakkı olduklarını kabul ettiklerini belirtmişlerdir. İşçi Partililerin taksim konusuna da olumsuz baktıklarını belirten Erim, görüşmelerin sonunda İşçi Partisi'nden parlamenter James Callaghan'ın, self determination'un

---

[1648] Nihat Erim başkanlığındaki Türk heyeti, Vali Harding ile dördüncü görüşünü tamamladıktan sonra, Faiz Kaymak'ın evine gitmişlerdir. Heyet buradan da Türk Konsolosluğı'na gitmek için arabalarına bindikleri sırada, araba üzerine bir bomba atılmıştır. Ancak arabanın hızlı gitmesi neticesiyle heyet bombadan etkilenmemiş, herhangi bir can kaybı olmamıştır. Bombanın Baf kasabasında bir Rum okulundan atıldığı ileri sürülmüştür. Nihat Erim vermiş olduğu beyanda olayı şu şekilde aktarmıştır: "Türk heyeti Kıbrıs'a geldiği gün EOKA beyanname neşretmiş ve bu beyannamede heyete suikast yapılacağını söylemiştir. Bu yüzden heyetimiz mensupları hergün otomobil değiştirmek mecburiyetinde kalmış ve böylece tanınması önlenmeye çalışılmıştır." Bkz. "Lefkoşa'da Türk Heyetine Bomba Atıldı", **Cumhuriyet**, (23.01.1957), s. 1, 5; "Dün Vukuu Bulan İğrenç ve Müessif Hadise", **Zafer**, (23.01.1957), s. 1, 4.

[1649] "Türk Heyetinin Kıbrıs'taki Temasları", **Cumhuriyet**, (23.01.1957), s. 5.

[1650] Erim, a.g.e., s. 48-57.

[1651] "Nihat Erim Bu Sabah Londra'ya Gidiyor", **Cumhuriyet**, (24.01.1957), s. 1.

adanın Yunanistan'a ilhakını kesinlikle sağlamayacağını ve Türkiyenin onayı alınmadan adanın nihai statüsünde bir değişiklik yapılmayacağı güvencesini verdiğini belirtmiştir.[1652] Kıbrıs sorunu BM'de tekrar ele alınacağı için Nihat Erim 7 Şubat günü Londra'dan New York'a, 8 Şubat'ta da Washington'a geçmiştir.[1653]

TBMM'de bütçe görüşmelerinde Kıbrıs meselesine değinen Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes, meselenin Yunanistan'ın tahrikleri ve yürüttüğü yanlış politika sonucu bugünkü haline geldiğini, Kıbrıs Türklerinin mevcut haklarının korunması gerktiğini, self determination hakkının adanın bütün halkına eşit bir şekilde uygulanmasını, sonrasında ise adanın taksim edilmesinin uygun bir politika olduğunu ileri sürerek, Türkiyenin taksim politikasını benimsediğini bir kez daha açıkça beyan etmiştir.[1654]

4.13. BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs Meselesi'nin Görüşülmesi, Makarios'un Sürgün Hayatının Sona Ermesi

4.13.1. Kıbrıs Meselesi Tekrar BM Gündeminde

Yunanistan, Makarios'un sürgün edilmesinden birkaç gün sonra 13 Mart 1956 tarihinde, Kıbrıs adasında self determination'un uygulanması için BM'ye başvuruda bulunmuştu. Yunan Hükümeti 13 Haziran 1956'da BM'ye sunmuş olduğu başvuru metninde; İngiltere'nin Kıbrıslı Rumlara baskı ve şiddet uyguladığını, onların self determination hakkını kullanmalarına izin vermediğini iddia etmişti. Buna karşılık İngiltere de Yunanistan'ın adadaki tedhiş hareketlerini desteklediğini, Yunan Hükümetinin EOKA'ya maddi yardımlar yaptığını, Atina Radyosu'nun da EOKA'ya teşvik edici yayınlarda bulunduğunu, ileri süren bir raporu BM'ye göndermiştir. Yunanistan'ın ve İngitere'nin başvuru metinleri 14 Kasım 1956 tarihinde BM oturumunda tartışılmış ve Genel Kurul'da görüşülme kararı alınmıştır.

Kıbrıs meselesi 18 Şubat 1957 tarihinde BM gündemine alınarak 5 gün boyunca görüşülmüştür.[1655] BM Genel Kurulu'nda ilk konuşmayı Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof yapmıştır. Averof konuşmasına İngiliz Hükümetini suçlamakla başlamış ve Kıbrıslı Türklerle

---

[1652] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 242; Erim, a.g.e., s. 57-69.

[1653] "Türk Heyeti New York'a Bugün Hareket Ediyor", **Cumhuriyet**, (05.02.1957), s. 1.

[1654] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 3, İnikat: 46, Cilt: 17, 25.02.1957, s. 800-801.

[1655] "Kıbrıs Meselesi Bugün Birleşmiş Milletler'de Görüşülüyor", **Cumhuriyet**, (18.02.1957), s. 1; "Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'nda Kıbrıs Mevzuu İle Alakalı Müzakere Bugün Başlıyor", **Zafer**, (18.02.1957), s. 1; "British Rule Of Cyprus Hit By Greece in UN", **The Evening Sun**, (18.02.1957), s. 3; "UN Opens Debate on Cyprus Today", **The Boston Globe**, (18.02.1957), s. 7; "Greece Attacks U. K. Cyprus Rule", **The Leader Post**, (18.02.1957), s. 1; "Cyprus Issue to Be Debated in UN", **The Tribune**, (18.02.1957), s. 1.

Rumların aralarının açılmasından İngilterenin sorumlu olduğunu, İngiltere'nin Kıbrıs adasını saldırgan emelleri için elinde üs olarak tuttuğunu ileri sürmüş ve şöyle demiştir:

> (…) Kıbrıs bir müdafaa üssü olarak kullanılacağı yerde, tecavüzler için atlama mevkii olarak ele alındığı sürece Orta Doğu'da sulhün yerleşmesi için lüzumlu olan emniyet ve itimat hislerinin yeniden gelişmesini beklemek beyhudedir. Artık Kıbrıs meselesi İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında bir mesele olmaktan çıkmıştır. Çünkü Kıbrıs bütün Orta Doğu buhranı mebde olan Mısır'a vaki tecavüzde üslük yapmış bulunmaktadır. İngiltere Kıbrıs'taki üslerini mevcut taahhüt ve ahidleri dolayısıyla NATO'ya devredemeyeceğini tekrarlayıp durmuştur. Kıbrıs'ta tam bir müstemlekecilik meselesiyle karşı karşıya bulunduğumuz meydandadır. Yunanistan 3000 seneden beri Yunan karakteri taşıyan bu adayı ilhak etmek istememiştir. Fakat sanki böyle bir şey varmış gibi diğer devletler tarafından ileri sürülen iddialar ve karışık hale getirilen meseleler, Doğu Akdeniz'deki Arap iddiaları da dâhil olmak üzere, birçok yeni prüzlerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bunun içindir ki Yunanistan meseleyi kurcalamak istememiş, BM'ye başvurmuştur. (…)[1656]

Konuşmasının devamında Türkiye'nin ileri sürdüğü coğrafi yakınlık meselesine değinen Averoff, Orta Doğu'daki bazı devletlerinde Kıbrıs adasına yakın olduğunu, o zaman onlarında ada üzerinde hak iddia etme yetkilerinin bulunduğunu ileri sürmüştür. Ardından Lozan Barış Antlaşması'nı ele alan Averoff, self determination'a hiçbir anlaşmanın engel olamayacağını, Lozan ile Türkiye'nin adada İngiliz egemenliğini tanıdığını, Türkiye'nin bu antlaşma ile Kıbrıs adasına yeni bir şey vermediğini, dolayısıyla şimdi bu anlaşmaya dayanarak hak iddiasında bulunamayacağını, Lozan'da Kıbrıs halkının ebediyen müstemlekecilerin idaresi altında yaşayacağının yazmadığını, Kıbrıslıların şimdi hürriyetlerini istediklerini ifade etmiştir.

Averoff son söz olarak; Yunanistan'ın hiçbir zaman tedhişçilere silah göndermediğini, aksine silah sevkiyatını önlemek için gerekli tedbirleri aldığını, Kıbrıslılara desteklerinin sadece siyasi yönde olduğunu, konunun BM'ye getirilmesini de Kıbrıs halkının Yunanistan'dan istediğini belirtmiştir. Ayrıca Averoff İngilizlerin Yunanistan'ı, Atina Radyosu vasıtasıyla Kıbrıs'ta isyanı teşvik etmekle itham eylemelerini büyük bir şaşkınlıkla karşıladıklarını belirtmiş ve son olarakta Başpiskopos Makarios'un serbest bırakılmasını istemiştir.[1657]

Averoff'tan sonra İngiltere Dışişleri Bakan Vekili Allan Noble konuşmuştur. Noble konuşmasına İngiltere'nin Yunaistan'ın bağımsızlığını kazanmasında ve İkinci Dünya Savaşı'nda düşman istilasından kurtarmasında oynadığı rolü hatırlatarak başlamıştır. Bu sebeple de Yunanistan'ın İngiltere hakkındaki bu sözlerini büyük bir teessüfle karşıladığını özellikle belitmiştir.[1658] Kıbrıs meselesinin tarihçesini yapan Noble, Yunanistan'ın da Lozan Barış

[1656] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 847th Plenary Meeting, 18 February 1957, New York, s. 215-223; "İngiliz ve Yunan Görüşü", **Zafer**, (19.02.1957), s. 2; "Britain Greece Clash on Cyprus", **The Post Star**, (19.02.1957), s. 1; "Britain Greece Clash on Cyprus in UN Debate", **The Democrat And Chronicle**, (19.02.1957), s. 2; "Cyprus Row Stirs Clash in Assembly", **The Austin American**, (19.02.1957), s. 20.

[1657] "Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs Davası Dün Görüşüldü", **Cumhuriye**t, (19.02.1957), s. 1; "İngiliz ve Yunan Görüşü", **Zafer**, (19.02.1957), s. 2; "Britain And Greece Clash Over Cyprus", **The Times Recorder**, (19.02.1957), s. 1.

[1658] "İngiliz Delegesi Konuşuyor", **Cumhuriye**t, (19.02.1957), s. 1.

Antlaşması'nı imzaladığını ve dolayısıyla Türkiye gibi Kıbrıs adasının İngiltere'ya ait olduğunu kabul ettiğini, Venizelos'un 1931'de Kıbrıs diye bir mesele olmadığını beyan ettiğini ileri sürmüştür.

İngiltere'nin self determination prensibini kabul ettiğini, ancak Yunanistan'ın mevcut şartları dikkate almadan BM'yi bu hakkın tanınmasında mecbur bırakmaya çalışmasının, karışıklık yaratmaktan bir işe yaramayacağını belirten Noble, BM'nin üye bir devletin iç işlerine karışamayacağının da altını çizmiştir. Allan Noble konuşmasının devamında şöyle demiştir: "Yunanistan gayesini gizlemek için şimdi Kıbrıs'ın bağımsızlığından bahsediyor. BM Anayasası üye devletlerden birine, diğer bir devletin bir kısmı için bağımsızlık isteme hakkını nerede bahşetmiştir? Hem erişilmek istenen mevzu Kıbrıs'ın bağımsızlığı değil, Yunanistan'a ilhakıdır."[1659]

Allan Noble konuşmasının devamında Yunanistan'ın Lozan Barış Antlaşaması'nı ölü bir metin haline getirme teşebbüslerinin oldukça tehlikeli olduğunu belirttikten sonra, Yunanistan'ın adadaki tedhişi desteklediğini belgelerle kanıtlamaya çalışmış ve adadaki vaka sayılarını vermiştir. Noble'nin iddiasına göre adada 256 ölü, 599 yaralı mevcuttu. Ölülerin 119'u ise sivil halk olmak üzere, 131 Rum vatandaşı öldürülmüştü. 85 asker, 16 da sivil olmak üzere toplam 101 İngiliz vatandaş öldürülürken, 36 kişi de Türklerden öldürülmüştü. Noble'ın üzerinde durduğu husus ise öldürülenlerin çoğunun Rum vatandaşı olmasıydı. Çünkü tedhişçiler Enosis'e kim karşı gelirse, onu ortadan kaldırma girişimine başlamıştı. Yunan Hükümetinin Kıbrıs'ın ilhakı fikrinde ısrar ettiği ve bu ilhakı tahakkuk ettirmek için tedhişçiliği desteklediği müddetçe, Kıbrıs meselesi üzerinde bir çözüme ulaşmanın mümkün olmadığını ileri süren Noble, BM Komisyonu'ndan Yunanistan'ın tedhişçilikten vazgeçme çağrısında bulunmasını istemiştir.[1660]

BM Genel Kurulu'na Kıbrıs meselesi üzerine Yunanistan ve İngiltere tarafından ayrı ayrı karar sureti verilmiştir. Yunanistan'ın verdiği karar sureti şu şekildedir:

> BM Genel Kurulu Kıbrıs meselesini tetkik ettikten sonra Kıbrıs halkının, BM Anayasası'nın gayeleri ve prensiplerine uygun olarak self determination hakkının bulunduğunu kabul ederek, Kıbrıs'taki durumun vahim surette bozulduğunu, adada hürriyet ve sulh şartlarının teessüsünün, yalnız Kıbrıs halkı için hayati mahiyet arzetmekle kalmayıp, aynı zamanda Doğu Akdeniz bölgesindeki bütün milletleri alakadar etmekte olduğunu, bu meselenin hakkaniyet üzerine bir hal suretine raptedilmesinin bu bölgede sulha ve istikrara yardım edeceğini, nazara dikkate alarak, Kıbrıs halkına self detrmination haklarının tatbiki suretiyle kendilerinin tayin etmesi imkânının verilmesini temenni eyler.[1661]

İngiltere tarafından verilen karar sureti ise şu şekildedir:

[1659] "İngiliz ve Yunan Görüşü", **Zafer**, (19.02.1957), s. 2.

[1660] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 848th Plenary Meeting, 18 February 1957, New York, s. 225-226; "İngiliz Delegesi Konuşuyor", **Cumhuriye**t, (19.02.1957), s. 1; "İngiliz ve Yunan Görüşü", **Zafer**, (19.02.1957), s. 2; "British Case in UN Cyprus Debate", **The Guardian**, (19.02.1957), s. 1; "Britain And Greece Clash Over Cyprus", **The Times And Democrat**, (19.02.1957), s. 1.

[1661] "Yunan Karar Sureti Tasarısı", **Zafer**, (19.02.1957), s. 2.

> BM Genel Kurulu devletlerin birbirleriyle iyi komşu olarak yaşamalarının diğer devletlerin dâhili işlerine müdahaleden içtinap etmelerinin BM Anayasası'nın icabı olduğunu nazarı dikkate alarak Büyük Britanya Hükümetinin, uzun zamandan beri Kıbrıs'taki tedhiş teşkilatlarının Yunanistan'dan silah, mühimmat ve para şeklinde yardım gördüğüne dair vaki şikâyetini ve Birleşik Krallık Hükümetinin müteaddit müracaatlarına rağmen, Atina Radyosu'nun Kıbrıs'a ihtilal ve şiddet hareketlerine teşvikler ihtiva etmek, suretiyle muntazaman hususi programlar yaydığını kaydederek, Yunanistan'dan Kıbrıs'taki tedhişçiliğe yapılmakta olan destek ve teşvikleri önlemesi için fiili tedbirler almasını Yunan Hükümetinden talep eder.[1662]

Allan Noble'ın konuşmasının ardından ise BM'deki Türkiye Başdelegesi Selim Sarper Kıbrıs meselesi üzerine Türk tezini açıklamıştır. Meselenin dokuzuncu toplantıdan itibaren BM Genel Kurulu'na nasıl getirildiğini ve bu arada adadaki tehdit ve tedhişin de devam ettiğini belirten Selim Sarper, Yunanistan'ın "bir arazi ilhakı için" müstemlekecilik ve self determination gibi mevzuları istismar ettiğini örnekleriyle anlatmıştır. Selim Sarper Yunanistan'ın Enosis'ten hiçbir şekilde vazgeçmediğini ve idari muhtariyeti kabul etmediğini vurgulamıştır. Ardından Self determination konusuna değinen Sarper, Yunanistan'ın self determination'u adanın kendisine ilhakı için bir araç olarak kullandığını, Türkiye'nin bu ulvi prensibe çok kıymet verdiğini ancak Kıbrıs'ta Yunan iddiaları için tatbik edilemeyeceğini, çünkü bu prensibin sınırların çizilmesi için tek kıstas olamayacağını ifade etmiştir.[1663]

Başdelege Sarper, Kıbrıs'ta 1947'den sonra başlayan tazyik, tehdit ve tedhişi kilisenin gizli yollarla desteklediğini, Yunanistan'ın tedhişçileri teşkilatlandırdığını ve Albay Grivas'ı resmi olmayan yollarla Kıbrıs adasına gönderdiğini, gemilerle adaya silah sevkiyatı yaptığını, dahası Yunan hükümetinin eğer BM'den istediğini alamazsa daha fazla kan dökületeceğini ve tedhişe devam edileceği tehdidinde bulunduğunu ileri sürmüştür.[1664] Ardından Türk tezini açıklayan Sarper şöyle demiştir:

> Yunanlıların suni olarak yaratmış bulunduğu Kıbrıs meselesini ortaya çıkarıp, bir mesele yapmaya tevessül etmesi hiçbr surette tecviz edilemez. Kıbrıs'ın ilhakını hedef tutan Yunan isteğinin esasa dayanan hiçbir haklı tarafı bulunmamaktadır. Kıbrıs'ın statüsü hakkında Türkiye'nin ilgisi açık ve tabii bulunmaktadır. Öyleki ada üzerinde 100 binden fazla Türk yaşamakta ve Türkiye onların mukadderatı ile ciddi bir şekilde ilgilenmektedir. Adanın statüsü Türkiye için hayati ehemmiyeti haiz bir hale getiren coğrafi, tarihi, siyasi ve ahdi sebepler mevcuttur. Mevki itibariyle adanın Anadolu sahilinin karşısında bulunması Türk anavatan topraklarının müdafaa ve emniyetine tesir icra etmektedir. (…) Kıbrıs meselesini açıkça gerginleştiren ve vahim bir hale sokmaya çalışan Yunanistan'ı BM'da davacı ve hakkın müdafil gibi görmek şayanı hayret verici ve ümit kırıcı oluyor. BM'nin bu duruma bir son vermesi lazımdır. Şikâyetçi olan biziz. Biz tedhiş hareketlerini takbih ediyoruz. (…)[1665]

[1662] "İngiltere'nin Teklifi", **Zafer**, (19.02.1957), s. 2.

[1663] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 848th Plenary Meeting, 18 February 1957, New York, s. 226-232; "Selim Sarper Türk Tezini Açıkladı", **Zafer**, (19.02.1957), s. 4.

[1664] "Tedhişin Teşviki", **Zafer**, (19.02.1957), s. 4.

[1665] "Türk Tezi", **Zafer**, (19.02.1957), s. 4.

Konuşmasına devam eden Sarper, Yunanistan'ın Türkiye'nin self determination aleyhinde bulunduğunu iddia etmesinin esassız olduğunu, Türkiye'nin Kıbrıs'ta idari muhtariyete yani self government'e hiçbir zaman muhalefet etmediğini, idari muhtariyetin Enosis için bir adım olarak kullanılmasına muhalefet ettiklerini iddia etmiştir. Ayrıca tedhiş devam ettiği sürece ve Yunanlıların adadaki Enosis faaliyetleri sonlanmadıkça idari muhtariyeti asla kabul etmeyeceklerini belirten Sarper, Türk halkının haklarını da her zaman koruyacaklarını belirtmiştir. Ardından Radcliffe Anayasa önerilerine değinen Sarper, bu önerilerin Yunan Hükümeti tarafından hemen reddedildiğini ancak Türkiye'nin İngiltere ile müzakerelerde bulunduğunu da BM Genel Kurul üyelerine hatırlatmıştır. Başdelege Selim Sarper konuşmasının sonunda bir karar sureti vererek şöyle demiştir: "BM Genel Kurulu Kıbrıs'taki tedhişçiliği desteklemekten vazgeçmesini Yunanistan'dan istemelidir. Kıbrıs meselesinin muslihane ve suratle halledilmesi maksadıyla, alakalı tarafları tekrar müzakerelerle elde edilebilecek kesin bir hal şeklinin Genel Kurul tarafından formüle edilmesinden kaçınmak gerekir."[1666]

Selim Sarper tarafından okunan ve 145 dakika süren Türk Tezi, BM Genel Kurul üyelerinin çoğu tarafından olumlu karşılanmıştır.[1667] 20 Şubat günü de devam eden toplantıda Yunan delegesi Türkiye ve İngiltere'nin tezlerine karşılık vermiştir. Averof Yunanistan'ın Kıbrıs'taki tedhişçileri desteklediği yönündeki iddiaların tamamen yersiz olduğunu, Yunanistan'ın diplomatik çantalar içinde adaya silah sokmasının mümkün olmadığını, İngilizlerin adaya gemilerle silahlar sokup sonra da Yunanistan'ın üzerine attığını ileri sürmüştür. Ayrıca Averof İngiltere'nin Lozan Barış Antlaşması'na dayanarak, Kıbrıs'ın imparatorluk topraklarının bir parçası olduğunu iddia etmesinin yersiz olduğunu belirtmiş ve ardından taksim konusuna değinerek şöyle demiştir:

> Kıbrıs yaşayan bir varlıktır. Onu parçalamak, öldürmek demektir. Kıbrıs bir bütün olarak Kıbrıslılarındır. Taksim bahis mevzuu olamaz. Kıbrıs'taki azınlık elbetteki çoğunluğun arzusuna rıza göstermek zorundadır. Devletler hukuku azınlıklar için sadece bir tercih hakkı tanımaktadır. Plebisit yapılacak bir bölgedeki azınlığın yaşadığı toprakları, ayrı bir bütün olarak almak siyasi ve hukuki esasları bi kenara atmak demektir. Radcliffe Anayasa teklifleri içinse, bu raporu bir kere okumak müstemlekeciliğin oyununu görmek için yeterlidir. Yunan Hükümeti bizzat Kıbrıs halkının kabul edeceğine kani olmadıkça hiçbir teklife yanaşmayacaktır. Zira Kıbrıs halkının arzusu hilafına kurulan bir hükümet ertesi günü devrilecektir.[1668]

Yunan delegesinin ardından söz alarak konuşan Avustralya delegesi Sir Percy Spender, Kıbrıs'ın hiçbir zaman doğrudan doğruya Yunanistan'ın kontrolünde veya hâkimiyetinde

---

[1666] "İdari Muhtariyete Ait Kanaatimiz", **Zafer**, (19.02.1957), s. 4.

[1667] Selim Sarper'in konuşması için yapılan yorumlarda; "evvelden verilmiş ve peşin hükümleri değiştirebilecek kudretteki ender nutuklardan biri" denilmiştir. "BM'de Kıbrıs Davası Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, (19.02.1957), s. 1.

[1668] "Yunanlılar Taksime Yanaşmıyor", **Zafer**, (20.02.1957), s. 4; "Offers To Quit If Cyprus Rap Is Disproved", **The Daily News**, (20.02.1957), s. 23; "Britsh Cyprus Policy Upheld By Parliament", **The Daily Advertiser**, (20.02.1957), s. 3; "Commons Backs Cyprus Policy", **The Times Record**, (20.02.1957), s. 22.

olmadığını, adanın İngiliz kondominyumunun[1669] bir parçası olduğu, coğrafi bakımdan Kıbrıs'ın sadece Türkiye'nin bir parçası olabileceği ve bu sebeple de BM'nin bu meseleyi reddetmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Percy Spender Yunanistan'ın self determination ile amacının Kıbrıs'ın istiklalini sağlamak değil, aksine tamamen kendi çıkarları doğrultusunda adayı kendisine bağlamak niyetinde olduğunu belirtmiştir. Percy Spender'e göre; eğer BM teşkilatı Kıbrıslı halkın çoğu Yunanca konuşuyor diye, Yunanistan'ın Enosis hususundaki isteklerini onaylarsa; o zaman Malezyanın da Çin tarafından ilhakı için aynı kararı vermeliydi.[1670] Ayrıca Percy Spender konuşmasına şunları ilave etmiştir: "Türkiye'nin kıyılarından ancak 50 mil uzakta yeni bir Yunan adasının mevcudiyeti ve adadaki 100 binden fazla Türkün, Yunan hâkimiyeti altına düşmesi karşısında hareketsiz kalması beklenemez." Percy Spender konuşmasının sonunda ise Kıbrıs'ta tedhişçiliğin Yunanistan tarafından desteklendiği hususunda İngiltere'nin ithamına katıldığını ve bu duruma da son vermek için İngiltere'nin barışçı bir yol aramakta olduğunu belirtmiştir.[1671]

Avustralya delegesinden sonra söz alan Seylan delegesi kısa bir konuşmada bulunmuştur. Seylan delegesi Kıbrıs meselesini endişeyle karşıladıklarını, adadaki tedhiş hareketlerini kınadıklarını, Yunanistan'ın veya başka bir devletin Kıbrıs'ı ilhak gibi bir hakkı olmadığını, Kıbrıs hakkındaki herhangi bir karar suretini asla desteklemeyeceklerini, Yunan Hükümetinin tahriklerine son vermesi gerektiğini ileri sürmüştür.[1672]

Kanada delegesi Mackay ise Kıbrıs halkının istiklaline kavuşması için İngiltere'nin teklif ettiği yoldan gitmesinin kendileri için iyi olacağını, Yunanistan'ın Radcliffe tekliflerini incelemeden reddetmesinin de meselenin çözülmesini zora soktuğunu belirtmiştir.[1673] Kanada delegesinden sonra söz alan Yugoslavya delegesi Djura Nincic Kıbrıs'ın dünya siyasetinde çok önemli bir yerde bulunduğunu belirterek konuşmasına başlamıştır. Djura Nincic'e göre; Kıbrıs'taki Yunanlıların hepsi mevcut düzene karşı ayaklanmış ve bu da bunun gerçek bir milli hareket olduğunu göstermiştir. Ayrıca Djura Nincic Lozan Barış Antlaşması'nın Kıbrıs halkı için self determination'un tanınmasına engel olmadığını iddia etmiştir. Yugoslavya delegesi ise Kıbrıs adasında yaşayanların İngiliz

---

[1669] Kondominyum; uluslararası hukuka göre iki bağımsız ülkenin eşit haklara sahip olduğu bir bölge anlamına gelmektedir. Ayrıca bir taşınmazın çeşitli kısımlarının farklı kişilerin mülkiyetinde, kalan kısmının ise bu kişilerin ortak mülkiyetinde olması olarak tanımlanmaktadır.

[1670] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 849th Plenary Meeting, 19 February 1957, New York, s. 235-236. "Avustralya Delegesi'nin Konuşması", **Zafer**, (20.02.1957), s. 4.

[1671] "Avustralya Atina'yı Takbih Ediyor", **Cumhuriyet**, (20.02.1957), s. 5; "Australian View Before UN", **The Age**, (21.02.1957), s. 4.

[1672] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 849th Plenary Meeting, 19 February 1957, New York, s. 236-237."Seylan Delegesi'nin Yaptığı Konuşma", **Zafer**, (20.02.1957), s. 4; "Ceylon Defends British Policy in Cyprus", **The Guardian**, (20.02.1957), s. 7.

[1673] "Kanada Delegesi'nin Konuşması", **Zafer**, (20.02.1957), s. 4.

sömürgesi altında yaşamayı istemediklerini ifade ederek, Yunan Hükümetinin tezini desteklemiştir.[1674]

21 Şubat günü devam eden oturumda ABD delegesi adına Büyükelçi James Wandsworth, Amerika'nın Kıbrıs meselesini İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında, BM dışında halledilmesini istediğini öncelikli olarak belirtmiş ve ardından da Orta Doğu'yu yakından ilgilendiren Kıbrıs'ın statüsünün karara bağlanması için ilgili devletlerin birbirleriyle müzakerelere tekrar başlamasını, İngiltere ve Yunanistan'ın sundukları karar suretlerini geri almalarını talep etmiştir.[1675] ABD'den sonra Romanya delegesi Athanase Joja, İngiltere'nin tamamen müstemlekecilik zihniyeti ile hareket ettiğini belirtmiş ve Yunanistan tezini desteklemiştir. Yeni Zellanda delegesi ise Yunanistan'ın Kıbrıs'ta tedhiş hareketlerini desteklemeye bir an önce son vermesi gerktiğini, aksi takdirde bu meselenin çözülemeyeceğini, Yunanistan'ın self determination isteyerek Kıbrıs'ın bağımsızlığını temine çalışmadığını ve amacının da Enosis olduğunu ileri sürerek İngiltere'yi desteklediklerini açıkça beyan etmiştir.[1676]

Irak delegesi ise Kıbrıs meselesinde Türkiye ve İngiltere'yi desteklediğini belirtmiştir. Gece devam eden toplantıda ise Suriye delegesi söz alarak bir konuşma yapmıştır. Suriye delegesi Ferit Zeynettin meselenin halledilmesi için Türkiye ve Yunanistan'ın bir anlaşmaya varmalarının gerektiğini, Kıbrıs halkının hürriyetlerine kavuşmasını istediklerini, bu bağlamda Kıbrıs halkına self determination hakkının tanınmasına taraf olduklarını belirtmiştir.[1677] Fransa delegesi ise BM'nin meseleyi self determination hakkının tatbiki bakımından tetkik etmesinin yetkili olmadığını ileri sürerek, BM'nin adanın Yunanistan'a ilhakını sağlayacak bir karar verip, Yunanistan ile "suç ortaklığı" yapmaması gerektiğini belirtmiş ve Fransa İngiltere'nin tezini desteklemiştir.[1678]

21 Şubat'a kadar yapılan oturumların genel bir değerlendirmesini yapacak olursak, Yugoslavya, Romanya ve Suriye hariç diğer devletler meselenin BM'de değil, üç devletin kendi arasında anlaşarak çözmesini talep etmişlerdir. Yunanistan'ın tezleri BM dâhilindeki birçok ülke tarafından olumlu karşılanmamıştır. Tezinin kabul edilmeyeceğini anlayan Yunan delegesi Averof daha önceki BM toplantılarında olduğu gibi NATO'dan çekilme tehdidinde bulunmaya başlamıştır.

[1674] "Yugoslavya Atina'yı Destekliyor", **Cumhuriyet**, (20.02.1957), s. 5; "Yugoslavya Delegesi'nin Konuşması", **Zafer**, (20.02.1957), s. 4.

[1675] "Kıbrıs Mevzuu İle İlgili Müzakereler", **Zafer**, (21.02.1957), s. 1, 4; "US Opposes Resolutions on Cyprus", **Tampa Bay Times**, (21.02.1957), s. 3; "Pause in Debate on Cyprus", **The Guardian**, (21.02.1957), s. 9; "US Opposes Resolutions on Cyprus", **The Times**, (21.02.1957), s. 20.

[1676] "Romanya ve Yeni Zellanda Delegelerinin Konuşmaları", **Zafer**, (21.02.1957), s. 4.

[1677] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 852th Plenary Meeting, 20 February 1957, New York, s. 249-251.

[1678] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 852th Plenary Meeting, 18 February 1957, New York, s. 251-252; "Diğer Delegelerin Konuşmaları", **Zafer**, (21.02.1957), s. 4.

22 Şubat'ta devam eden görüşmelerde Belçika delegesi,[1679] Kıbrıs meselesinin İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu ve bu sebeple BM'nin karışmaması gerektiğini ileri sürerken; Mısır delegesi de İngiltere'nin kuvvet ve baskı politikasına devam ettiğini, Türkiye'nin de self determination'a muhalefet etmediğini ve adadaki Türk azınlık meselesini kolaylıkla halledebileceğini ileri sürmüştür.[1680] İrlanda delegesi ise adada Taksim tezinin uygulanmasının hata olacağını, nitekim taksimin kolay yapıldığını, ancak sonuçlarının çok ağır olduğunu ileri sürerek şöyle demiştir: "İngiltere, Yunanistan ve Türkiye Hükümetlerine tavsiyem taksim hariç hangi çare olursa olsun kabul edin."[1681] Portekiz delegesi ise BM'nin bu meseleye karışmaya hakkı olmadığını, BM'ye üye bir devletin iç işlerine müdahale edilemeyeceğini hatırlatan bir konuşma yapmıştır.[1682] Sovyet delegesi ise İngiltere'nin bir an önce adaya self determination hakkını vermesi gerektiğini belirttikten sonra açıkça Yunan karar suretini desteklediğini bildirmiştir.[1683] 22 Şubat günü yapılan toplantının sonunda ise Panama delegesi bir karar sureti sunmuştur. Bu tasarıya göre; BM'ye üye olan 5 devletin temsilcilerinden bir komite kurulacak ve bu komite adadaki son durumu inceleyecek, BM'nin XII. Devre oturumunda Genel Kurul'a rapor sunacaktı.[1684]

23 Şubat günü yapılan oturumda ise Hindistan delegesi Krishna Menon, BM Genel Kurulu'na bir karar tasarısı sunmuştur. Buna göre; Kıbrıs'ta EOKA tedhiş hareketlerine son verilmesi ve İngiltere, Türkiye, Yunanistan arasında müzakerelerin tekrar başlanması önerilmiştir.[1685] Hindistan'ın önerileri 2 çekimser oya karşı 76 lehte oy birliği ile kabul edilmiştir. Red oyu kullanan ise olmamıştır.[1686] Karar suretinin kabul edilmesinden sonra Yunanistan, İngiltere ve Panama BM'ye sundukları karar tasarılarını geri çekmişlerdir. İngiltere ve Türkiye delegeleri verilen karardan memnuniyet duyduklarını belirtirken, Yunanistan delegesi ise adada demokratik bir rejimin kurulmasını ümit ettiklerini belirtmiştir.

[1679] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 853th Plenary Meeting, 21 February 1957, New York, s. 253-254.

[1680] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 853th Plenary Meeting, 21 February 1957, New York, s. 254-255.

[1681] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 853th Plenary Meeting, 21 February 1957, New York, s. 257-258.

[1682] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 853th Plenary Meeting, 21 February 1957, New York, s. 258.

[1683] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 854th Plenary Meeting, 21 February 1957, New York, s. 259-260.

[1684] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 856th Plenary Meeting, 22 February 1957, New York, s. 273-274; "Panama'nın Tasarısı", **Zafer**, (22.02.1957), s. 4.

[1685] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, First Committee 855th Plenary Meeting, 22 February 1957, New York, s. 267-268.

[1686] "Kıbrıs Meselesi Karara Bağlandı", **Zafer**, (23.02.1957), s. 1,4; "BM Kıbrıs İçin Kararını Verdi", **Cumhuriyet**, (23.02.1957), s. 1, 5.

Hindistan karar tasarısı 26 Şubat günü BM Genel Kurulunda görüşülmüş ve 1 çekimser, 57 lehte oy ile kabul edilmiştir. BM Genel Kurulu'nun 1013 (XI) sayılı kararına göre; "Kıbrıs sorununu inceleyen Genel Kurul, çözümün barış ve ifade özgürlüğü ile BM Anayasaının amaç ve ilkeleri doğrultusunda demokratik ve adil çerçeveler içerisinde, ilgili devletlerin müzakereleri tekrar başlatmasını ve konuyu neticelendirmesini temenni etmektedir."[1687]

4.13.2. Makarios'un Sürgünden Dönüşü ve Gelişen Olaylar

Süveyş Krizi, Kıbrıs'ta yaşanan olayların belirsizliği, İngiliz ekonomisinde yaşanan dalgalanmalar İngiltere Başbakanı Anthony Eden'in istifasına sebep olmuştu. Eden'den sonra, İngiltere Başbakanı olarak Mac Millan göreve getirilmişti. Mc Millan göreve gelir gelmez yapmış olduğu açıklamada öncelikle İngiltere'nin ekonomisini düzeltmek için ne gerekiyorsa yapacağını belirtmiş ve ardından Süveyş Krizi sebebiyle gerginleşen İngiliz-Amerikan ilişkilerini tekrar düzelteceğini ileri sürmş ve şöyle demiştir: "Başbakan olarak seçildiğimi ilk gün, önümdeki en önemli konu gittikçe bozulan ve çıkmaza giren Amerika ilişkilerini tekrar eskisi gibi düzeltmekti."[1688] Aslında Mc Millan'ın böyle bir politika belirlemesindeki en büyük amacı, İngiltere'nin Orta Doğu'da kaybettiği üstünlüğü Amerikan desteği ile tekrar kazanabilmekti. Nitekim Kıbrıs sorunu da Amerika'nın yardımı ile daha kolay çözülebilirdi.[1689]

Amerika'nın Kıbrıs meselesi üzerindeki tedirginliği ise NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın yaşadıkları gerginlik sebebiyle, NATO'nun doğu kanadının güvenliğinin bozulmasıydı. Özellikle de Orta Doğu'da komünizmin yayılmasını engellemek için büyük çaba sarfeden İngiltere ve Amerika, Kıbrıs meselesinde de birlikte hareket edecekti.[1690] Kıbrıs meselesi üzerine BM Genel Kurulunda tartışmalar devam ederken, ABD bir yandan da sorunu NATO kapsamında ele almak için harekete geçmişti. Türkiye ve Yunanistan'a arabuluculuk önerisinde bulunan NATO Genel Sekreteri Lord Ismay'ın bu teklifi, Yunanistan Başbakanı Karamanlis tarafından reddedilmişti. Karamanlis iyi niyet önerisine karşı çıkmasına neden olarak Başpiskopos Makarios'un sürgünde olmasını göstermiş ve sorunun çözümü için de Makarios ile müzakerelerin yapılmasının gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Türk Kamuoyu ise bu teklifi olumlu karşılamıştır.

[1687] **United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record**, 660th Plenary Meeting, 26 February 1957, New York, s. 1199.

[1688] Mac Millan, **Riding The Storm (1956-1959)**, s. 240; William Wallace, "British Foreign Policy After the Cold War", **International Affairs,** 68(3), June 1992, s. 424-426.

[1689] Yellice, a.g.e., s. 160-161.

[1690] Yellice, a.g.e., s. 161.

Mc Millan ve Eisenhower, 21-23 Mart tarihleri arasında yapılan Bermuda Konferansı'nda bir araya gelerek Kıbrıs konusunu görüşmüşlerdi.[1691] Eisenhower bu toplantıda NATO'nun müzakerelere başlayabilmesi için Makarios'un serbest bırakılması önerisinde bulunmuştur. Mc Millan ise EOKA örgütünün tedhişe son vermesi halinde, Makarios'un bırakılacağını ve Radcliffe Anayasası için Kıbrıslı Türkler ve Rumlarla müzakerelere başlanacağını belirtmiştir.[1692] Diğer yandan da Kıbrıs'ta Vali Harding EOKA'ya karşı büyük bir mücadele başlatmıştı. 1956 Aralık ayında başlayan mücadelelerde, EOKA'nın gerilla komutanlarının çoğu etkisiz hale getirilmişti. EOKA'nın gittikçe güç kaybetmesi üzerine Yunanistan Hükümeti Grivas'a bir talimat göndererek derhal ateşkes ilan etmesi emrini vermiş ve Grivas da 14 Mart 1957 tarihinde ateşkes ilan etmiştir.[1693] Ateşkes ilanından sonra Vali Harding bir rapor hazırlayarak, İngiliz Hükümetine göndermiş ve özellikle Mc Millan'ın konu ile ilgili görüşlerini sormuştur. Mc Millan ise şöyle cevap vermiştir:

> Vali Harding tarafından da desteklenen ve Butler ve Lennox Boyd yoluyla tarafıma ulaşan telgraflarda Başpiskopos'un açıklamaları tatminkâr bulunuyordu. Ayrıca Makarios'un sürgününe son vermenin olağanüstü koşullarda bir yumuşamaya yol açabileceği belirtiliyordu. Bunun yanında Lord Salisbury gönderdiği telgraflarda Makarios'un serbest bırakılmasına şiddetle karşı çıkıyordu.[1694]

Mc Millan aslında Makarios'un en baştaki düşüncelerini değiştirmeyeceğinin farkındaydı, ancak Kıbrıs meselesinin çözüme ulaşması için de Makarios'un sürgününe son verilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Nitekim Makarios'a sürgün hayatının kaldırılması durumunda tedhişe son verme çağrısında bulunup bulunmayacağı sorulmuş, ancak Makarios tutukluluğunun siyasi bir pazarlık konusu yapılmasına şiddetle karşı çıkmıştı. Makarios EOKA'nın tedhişe son vermesi karşılığında ise Kıbrıs valisinin adada olağanüstü duruma son vermesi koşulunu öne sürmüştü.[1695]

Makarios'un terörü durdurmak için ön koşullar sunması İngiltere'de büyük bir hayal kırıklığına neden oluştu. Lennox Boyd ise Makarios'a verdiği cevabında adada olağanüstü durumun kaldırılmayacağını, ancak devletlerarası yapılan görüşmelerde uygun görülürse bu konu üzerinde düşüneceklerini ifade etmiştir.[1696] Makarios ise sürgünde olmasına rağmen tehdit içeren katı tutumundan vazgeçmeyerek, İngiltere Hükümetinin kendisi dışında müzakere edebileceği bir tek Kıbrıslı Rumu bulamayacağını, bu sebeple de vaktini boşa harcamaması gerektiği uyarısını

[1691] "Reply Free Makarios", **The Observer**, (24.01.1957), s. 1.

[1692] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 291.

[1693] Foley, **The Memoirs of General Grivas,** s. 107-115. "Cyprus Truce Offer by EOKA: As soon as Archishop Released", **The Times**, (15.03.1957), s. 10; "Cyprus Guerrillas Will End Warfare If Archbishop Freed", **The Herald Press**, (15.03.1957), s. 2.

[1694] Mac Millan, **Riding The Storm (1956-1959)**, s. 227-228.

[1695] Yellice, a.g.e., s. 168.

[1696] Yellice, a.g.e., s. 169.

yapmaktaydı.[1697] Gelişmeleri yakından takip eden Türkiye ise Makarios'un serbest bırakılması durumunda adada self determination görüşmelerinin yeniden başlayacağını tahmin etmekteydi.[1698] Diğer yandan İngiltere Hükümeti Makarios'un serbest bırakılmasıyla beraber, Londra'da onun da katılacağı bir Kıbrıs Konferansı düzenleme niyetinde olduğunu Türkiye'ye bildirmişti. Başbakan Menderes yaşanan bu gelişmelerden Türkiye Hükümetinin rahatsız olduğunu, böyle bir açıklama yapılması için aceleci davranılmaması gerektiğini ve Türkiye ile fikir alışverişine devam edilmesini İngiliz Büyükelçiden rica etmiştir. Menderes ile yapılan görüşmeler neticesinde de İngiltere böyle bir konferans düzenlemekten vazgeçmiştir.

28 Mart'ta İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd Avam Kamarası'nda yaptığı açıklama ile Makarios'un serbest bırakılacağını ifade ederek şöyle demiştir:

> Başpiskopos Makarios'a; EOKA'ya terörün durdurulması için net bir basın açıklaması yapması durumunda Majestelerinin Hükümetinin kendisinin Seyşeller'deki tutukluluğunu sona erdireceğini söyledim. Başpiskopos şimdi bir açıklama yaptı ve durumu kabul etti. Majestelerinin Hükümeti de mevcut koşullarda Başpiskoposun tutukluluğunun sürdürülmesinin artık gerekli olmadığını düşünüyorlar. Vali, Kıbrıs'ta normal, barışçı koşullara hızlı bir şekilde dönüşü teşvik etmek için, EOKA lideri Grivas'a derhal Kıbrıs dışında güvenli bir yol sunmaya hazır. Kıbrıs'ta Olağanüstü Hal'in derhal kaldırılması söz konusu olamayacağını açıkça belirtmeliyim. Kıbrıs Valisi, Acil Durum Yönetmeliği'nin gevşetilmesinin güvenli olduğunu düşündüğü zaman bunlar yapılacaktır.[1699]

Netice olarak İngiliz Hükümeti 28 Mart'ta Makarios'u ve onunla beraber sürgün edilenleri serbest bırakmıştır.[1700] İngiltere aslında Makaros'u serbest bırakma kararıyla, Kıbrıs konusuna ABD'yi de dâhil ettiği gibi, konunun çözümü için NATO'yu da devreye sokmayı planlamaktaydı. Makarios'un serbest kalmasına beklenen ilk olumlu tepki Yunan Hükümetinden gelmiştir. Başbakan Karamanlis İngiliz Hükümetinin bu yaklaşımını "kararlı bir adım" olarak değerlendirmiş ve sonrası için de İngiltere'nin barışçıl bir tutumla soruna çözüm bulması önerisinde bulunmuştur. Karamanlis'e göre yapılacak olan görüşmeler İngiltere ve Yunanistan arasında olmalıydı ve sorunun çözümü için NATO'nun katkısı değil, BM'nin katkısı ön planda tutulmalıydı.[1701]

Makarios ise serbest kalacağı haberinin ardından bir beyanname vermiş ve Kıbrıs sorununun BM gündemine tekrar götürürüleceğini ve burada tartışılmasını talep edeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Makarios Kıbrıs adasına dönünceye kadar hiçbir müzakereye katılmayacağını, Kıbrıs halkının da self determination hakkını özgürce kullanana kadar mücadeleye devam edeceklerini

---

[1697] "Makarios Rejects Talks Until He Returns To Cyprus", **The Times Record**, (29.03.1957), s. 1; "No Talks Without Return To Cyprus Makarios Says", **The Daily News,** (29.03.1957), s. 45.

[1698] Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1958: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, s. 333-334; "Londra Hükümeti Makarios'u Serbest Bırakmaya Hazırlanıyor", **Tercüman**, (26.03.1957), s. 1.

[1699] **Hansard Deb**, 28 March 1957, Vol: 202, C: 875-876.

[1700] "Makarios to be Freed", **The Guardian**, (29.03.1957), s. 1; "İngiltere Papaz Makarios'u Serbest Bıraktı", **Cumhuriyet**, (29.03.1957), s. 1; "İngilizler Makarios'u Serbest Bıraktılar", **Tercüman**, (26.03.1957), s. 1, 5.

[1701] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 301-304.

açıkça belirtmiştir.[1702] Makarios'un serbest kalışı Kıbrıslı Türk liderler üzerinde büyük bir rahatsızlık yaratmıştı. Nitekim Dr. Fazıl Küçük Mc Millan'a bir telgraf göndererek, bu haberin Kıbrıslı Türkler üzerinde bir endişe yarattığını, İngiliz Hükümetinin tedhişin başı olan Makarios ile görüşmelerde bulunmamasını, bu sorunda sadece Türkiye ile görüşülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Dr. Fazıl Küçük ardından da Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf göndermiş ve şöyle demiştir:

> Kıbrıs'taki tedhiş hareketlerinde esaslı rolü olduğu katiyetle tespit edilmiş olan Makarios ile İngiliz Hükümetinin müzakerelere girişeceği şayiaları Türkler arasında endişe uyandırmıştır. Yunan Hükümetinin hiçbir suretle terketmediği Enosis davasında başsözcü rolünden asla sarfınazır etmemiş olan Makaraios, Kıbrıs'ın istikbali hakkında söz sahibi addolunmalıdır. Acil müdahale ve yardımlarınıza intizar eder, sarsılmaz bağlarımızı bir kere daha belirtiriz.[1703]

Makarios'un serbest kalması İngiliz Hükümetinde de yoğun tartışmalara neden olmuş ve

Bu arada Lordlar Kamarası Başkanı Lord Salisbury istifa etmişti. Lord Salisbury 29 Mart'ta Mc Millan'a istifa dilekçesini sunmuş ve istifa etmesinin nedenlerini de şöyle açıklamıştır:

> Makarios serbest bırakılması için ileri sürdüğümüz şarta uyarak EOKA'dan tedhiş eylemlerine kayıtsız şartsız son vermiş olmasını talep etmiş olsaydı, hükümetin bu kararını ben de tamamıyla haklı bulurdum. Fakat o kasdi mahsus ile böyle bir jesti yapmayı reddetti ve aksine öyle bir şart koştu ki hükümetimiz Başpiskopos'un isteğini yerine getiremeyeceğini açıkça beyan etmek zorunda kaldı. Bir İngiliz vatandaşı olarak, Kıbrıs hariç, her istediği yere gidebilecektir. Bu durumda, yeniden teşebbüsü ele alacagını ve İngiltere siyasetinin Orta Doğu'da birinci desteği olan Türkiye ile aramızdaki samimi ve güvenilir münasebetlere gitgide daha fazla zarar verecek tavizler elde etmeye başlayacağını tahmin ediyorum. Tarih belki de beni haksız çıkaracaktır. Böyle olmasını samimi olarak temenni ederim.[1704]

Mc Millan ise vermiş olduğu cevabında Makarios'un serbest bırakılma kararının kabinenin ortak kararı olduğunu, adadaki EOKA terör örgütünün İngiliz emniyet kuvvetleri tarafından etkisiz hale getirildiğini, Makarios'un da serbest bırakılmasının kısa zamanda olumlu sonuçlar vereceğine inandıklarını belirtmiştir. Dr. Fazıl Küçük ise Lord Salisbury'e bir telgraf göndererek, aldığı karardan dolayı kendisini kutladığını, Türk-İngiliz dostluğu ve Kıbrıs meselesinin çözümü için çalışmalarına devam edeceğine inandıklarını bildirmiştir. Kıbrıslı Rumlar ise Makarios'un serbest bırakılma kararı karşısında büyük bir coşku ve sevinç yaşamışlardır.

Yunanistan ise Mahe adasından Makarios'un ve 3 arkadaşının alınmasını sağlamış ve böylelikle Makarios büyük tezahüratlarla 17 Nisan'da Atina'ya giriş yapmıştır. 17 Nisan günü Atina'da resmi daireler tatil edilmiş, fabrikalar kapatılmış, halk yollara dökülerek büyük bir coşku ile Makarios'u karşılamıştır. Halk "Yaşasın Makarios! Yaşasın EOKA! Savaşmaya Devam Edeceğiz!" sloganları ile Makarios'a sevgi gösterisinde bulunmuştur. Makarios Atina'da

---

[1702] "Makarios İngiliz Hükümetine Kafa Tuttu", **Cumhuriyet**, (30.03.1957), s. 1, 5; "İngiltere Makarios'u Serbest Bırakmakla Yersiz Bir Merhamet Gösterisi Yapmıştır", **Tercüman**, (30.03.1957), s. 1, 5.

[1703] "Adadaki Türkler Müteessir", **Cumhuriyet**, (29.03.1957), s. 5.

[1704] "Makarios Kararı İngiliz Kabinesini Sarstı", **Cumhuriyet**, (31.03.1957), s. 1, 5.

yerleştirildiği otelin balkonundan bir demeç vererek; tek suçunun hürriyet aşkı olduğunu, Kıbrıs halkının katlandığı fedakârlığın sonunda hürriyeti hakettiğini ve bunu kazananıncaya kadar da mücadeleye devam edileceğini, milletlerarasında artık müstemlekeciliğin yeri olmadığını ve İngiltere'nin de BM Anayasası'nı kabul ederek adada uygulayacağını ifade etmiştir.[1705]

Makarios'un Atina'da karşılanış şekli ve yapılan törenler, Türk kamuoyunda büyük bir tepki ve kaygıyla karşılanmıştır. Başbakan Adnan Menderes 18 Nisan günü Anadolu Ajansı'na bir demeç vererek, Makarios'un karşılanma gösterilerini bizzat Yunan Hükümetinin düzenlediğini ve bütün hükümet kadrosu ile bu gösterilere katıldığını belirtmiştir. Menderes konuşmasının deavamında ise şöyle demiştir:

> Yunanistan'ın her hususta resmen Makarios'un ortağı olduğunu bundan açık ifade edecek delil olamaz. Makarios'un sözlerinin ve hareketlerinin mesuliyeti tamamen Yunanistan'a aittir. Tedhişçilik kaynağının neresi olduğunu da bütün dünyanın anlamış olması gerekir. Yunanistan bu papazı isterse baştacı yapabilir. Ancak bizce Makarios müseccel bir tedhişçiden ibarettir ve böyle kalacaktır. İngiltere Hükümeti bu papazı serbest bırakmakla isabetsiz bir kararda bulunmuştur. Bu ciheti esef ile kaydetmek zorundayım. Türkiye'ye gelince hakkından emin, azimli ve kararlı olanların vekar ve sekineti içinde hadiselerin inkişafını çok yakından ve büyük bir dikkatle takip etmektedir. (…)[1706]

Türkiye gelişmeleri yakından takip ettiği gibi sık sık da Kıbrıs hakkında Türk görüşünü de yinelemekteydi. İngiltere her ne kadar Türkiye'ye güvenceler verse de, Türkiye 1955 yılında olduğu gibi yine İngiltere'nin Kıbrıslı Rumlarla ikili görüşmelere başlaması eğilimi içinde olduğunu düşünmekteydi. Nitekim böyle bir durumda da Türkiye kararlı davranmak durumundaydı ve asla görüşünden taviz vermeyecekti.

4.14. Türkiye'nin Taksim Tezinde Israrı Karşısında İngilzlerin Yeni Önerileri ve Yunanistan Faktörü

8 Nisan 1957'de Başbakan Menderes İngiltere Büyükelçisi James Bowker ile Kıbrıs adasındaki son gelişmeler hakkında uzun bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme esnasında Türkiye'nin Kıbrıs görüşünü bir kez daha yineleyen Menderes, ayrıca Makarios'la müzakereler yapılması fikrini de reddetmiştir. Eğer yapılırsa da Türkiye'nin bu görüşmlere katılmayacağını ve İngiltere'nin yeni politkasını tasvip etmediklerini, adanın taksimi üzerinde ısrarla durduklarını ve Türkiye'nin bu konuda kararlı olduğunu kesin bir dille Büyükelçi Bowker'e bildirmiştir.[1707]

Büyükelçi James Bowker 25 Nisan'da Türk basın mensupları ile bir görüşme yapmıştır. İngiltere'nin Başpiskopos Makarios'u Kıbrıslı Rumların temsilcilerinden sadece bir tanesi olarak

---

[1705] "Atina Katil Papazı Devlet Başkanları Gibi Karşıladı", **Cumhuriyet**, (18.04.1957), s. 1, 5.

[1706] "Başvekilin Atina'da Yapılan Karşılama Hakkında Demeci", **Cumhuriyet**, (19.04.1957), s. 5.

[1707] "Türkiye Adanın Taksiminde Israr Ediyor", **Bozkurt**, (08.04.1957), s. 1.

kabul ettiğini, Türkiye'nin düşündüğü gibi Kıbrıs halkının tek temsilcisi olarak görmediğini, zamanı geldiğinde diğer bütün liderler ve Makarios'un katılımıyla Radcliffe Anayasası üzerine müzakereler yapılacağını, Makarios ile ikili bir görüşme yapılmasının şimdilik söz konusu olmadığını, sorunun Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında görüşülerek nihai bir sonuca ulaştırılacağını belirtmiştir. Ayrıca Bowker'ın taksimden hiç bahsetmemiş olması da oldukça dikkat çeken bir husustur.[1708] 3 Mayıs 1957'de Bursa'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes'in de katıldığı büyük bir miting düzenlenmişti. Kalabalık topluluğun "Kıbrıs'ı isteriz!" nidaları karşısında, Başbakan Menderes Bursa Hükümet Konağı'nın balkonundan bir konuşmada bulunmuştur:

> (…) Kıbrıs'ın Yunanistan'a gitmesine asla müsaade etmeyiz. Biz Kıbrıs'ta hatta bir idari muhtariyet namı altında ekseriyetin Türk ekalliyetini ezmek imkânına sahip olmasına asla muvaffakat etmeyiz. Biz gene Kıbrıs'ın bir takım formüller, bir takım tertipler altında Türk ekalliyetini orada müşkül vaziyete sokacak bir tarz şeklinin asla taraftarı olamayız. Bizim yapabileceğimiz fedakârlığın son haddi, son merhalesi Kıbrısın taksiminden ibarettir. (…)[1709]

Başbakan Menderes her ne olursa olsun taksim tezinden asla vazgeçilmeyeceğini ve başka bir çözüm planının kabul edilmeyeceğini bir kez daha yinelemiştir. Menderes'e göre Kıbrıs adasında kısa bir süre için self government yapılmalı, ardından da her iki toplum kendi arasında bir plebisit uygulamalıydı. Ayrıca Menderes konuşmasında İngiliz Hükümetinin taksim konusunda Türkiye'ye güvence verdiğini ileri sürmüştür. Ancak İngiltere Menderes'in bu sözlerine cevap olarak Türkiye'ye taksim konusunda herhangi bir güvence vermediklerini açıklamıştır. Diğer taraftan Türkiye NATO'nun arabuluculuğunu kabul ederken, Yunanistan karşı çıkmıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff'a göre; Yunanistan'ın taksime karşı olması gayet doğaldı. Menderes'in 3 Mayıs'taki konuşmasına da değinen Averoff, "Türkiye taksime razı gelmekle büyük bir fedakârlık göstermiştir." diyen Menderes'i de eleştirmiştir. Ayrıca Averoff Yunanistan için de taksimin Kıbrıs'ta varılabilecek en kötü sonuç olduğunu ve hatta Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde felakete yol açabileceğini ifade etmiştir.

14 Mayıs'ta DP grup toplantısında Kıbrıs meselesi 9 saat müzakere edilmiş ve adanın taksimi tezi bir kez daha kabul edilmiştir. Başbakan Adnan Menderes; "Makarios Kıbrıs'a dönerse dâhili bir harp çıkabilir." diyerek, Makarios'un adaya dönmesine karşı çıktığını belirtmiştir.[1710] Mayıs ayının başlarında Bonn'da yapılan NATO Bakanlar Konseyi Toplantısı'nda Kıbrıs meselesi ele alınmıştır. 16 Mayıs'ta ise Lord Ismay NATO Genel Sekreterliği görevinden çekilince, yerine Henri Spaak geçmiştir. Spaak göreve başlar başlamaz ilk iş olarak Kıbrıs meselesinin çözümü için bir önerge hazırlamıştır. Buna göre; Kıbrıs'ta 10 yıl kadar kısıtlı bir bağımsızlık uygulanacak, bu sürenin

---

[1708] "İngiltere Kıbrıs'ta Taksime Razı Değil", **Cumhuriyet**, (26.04.1957), s. 5.

[1709] "Hükümet Kıbrıs İçin Son Kararını Açıkladı", **Cumhuriyet**, (04.05.1957), s. 5; "Başvekil Adnan Menderes'in Kıbrıs'a Dair Dünkü Mühim Nutku", **Zafer**, (04.05.1957), s. 1, 4; "Başbakan Kıbrıs'a Dair Kat'i Kararımızı Bildirdi", **Ulus**, (04.05.1957), s. 1, 5.

[1710] "Kıbrıs Meselesi DP Grubunda Görüşüldü", **Cumhuriyet**, (15.05.1957), s. 1; "DP Grubu Kıbrıs Siyasetini Tasvip etti", **Milliyet**, (15.05.1957), s. 1.

sonunda da adanın durumu tekrar gözden geçirilecekti. Önerge henüz görüşülmeye açılmadan Yunan Hükümeti self detemination'da ısrar ettiklerini, BM'ye yeniden başvuruda bulunacaklarını ve Spaak'ın kısıtlı bağımsızlık önerisini kabul etmediklerini açıklamıştır.[1711]

ABD ve BM Spaak'ın önerisini desteklediğini bildirince, Yunanistan yalnız kaldı ve ABD'yi kendisi için ciddi bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu durumda Yunan Dışişleri Bakanı Averoff her ne kadar gönülsüz de olsa NATO'nun arabuluculuk teklifini kabul etmek zorunda kalacaktı. Nitekim Makarios'un Kıbrıs halkı için self determination'dan başka çözüm yolunu kabul etmeyeceğini bildirmesi, diğer yandan Dr. Fazıl Küçük'ün taksim konusunda ısrar etmesi, NATO'nun girişimlerini sonuçsuz bırakacaktı. NATO'nun etkisiz kalmasıyla harekete geçen Makarios Kıbrıs adasının geleceğinin tayini için İngiliz Hükümeti ile ikili görüşme talebinde bulunmuştur. Ayrıca Makarios adadaki olağanüstü hal tedbirlerinin kaldırılmasını ve kendisinin adaya dönmesine izin verilmesini istemiştir. Ancak İngiliz Hükümeti Makarios'un bu taleplerini kabul etmediği gibi, ikili görüşme isteğini de reddetmiştir.[1712]

Atina'daki Amerikan Büyükelçi George Allen ile Averoff arasında 12 ve 26 Haziran'da yapılan görüşmelerde Büyükelçi Allen Makarios'un bir an evvel self determination ısrarından vazgeçmesi gerkektiğini, aksi takdirde Türkiye'nin taksimi gerçekleştirmek için önünde çok fazla bir engel kalmayacağını ifade etmiştir. Averoff ise sorunun BM'ye götürülmesinden başka çare olmadığını vurgulamaktaydı. Yunanistan'da durum bu şekilde iken, diğer yandan İngiltere ile Türkiye arasında yapılan görüşmelerde "Bağımsız Kıbrıs Tezi" konuşulmaktaydı.

İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, Londra'daki Türk Büyükelçisi M. Nuri Birgi ile 12 Haziran'da yaptığı bir görüşmede, adada Enosis'e müsaade edilmeyeceğini, İngiliz askeri üslerinin mevcut varlığını devam ettirmek suretiyle bağımsız bir Kıbrıs Devleti'nin kurulabileceğini, ancak böyle bir durumda da adaya komünist bir rejimin ya da Makarios'un hâkim olabileceğini Nuri Birgi'ye ifade etmiştir. Ayrıca Lloyd bu durumu Türkiye'nin kabul etmeyeceğini bildiklerini, kendilerinin de bağımsızlık tezine karşı olduklarını sözlerine eklemiştir.[1713]

[1711] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 317.

[1712] İngiltere'nin Makarios'a cevabı şu şekildedir: "Tedhişçilik yeniden başlayacak olursa, siyasi amaçlar uğruna tedhişçilik hareketlerini takbih etmemekte ısrar eden Makarios, dünya efkârı umumiyesi karşısında bütün ağır mesuliyetleri kendi sırtına yüklenecektir. Bu durum tahtında Makarios'un Kıbrıs'a dönmesine müsaade etmek imkânsızdır. İngiliz Hükümeti iki taraflı bir müzakere kabul edemez. Diğer ilgililerin de hakları ve fikirleri görüşmelerde rol oynamaz." İngilizler'in cevabı üzerine Makarios Atina'da gazetecilere bir demeç vererek şöyle demiştir: "Radcliffe Planı Kıbrıslı Rumların hepsi tarafından reddedilmiştir. İngiliz Hükümetinin bu yolda giriştiği gayretlerin semeresiz kalacağını, hala idrak etmeksizin bu teklif üzerinde ısrar etmesine hayret ediyorum. NATO kanalı ile bir hal çare beklemiyoruz. Bir hal çare bulmaya matuf herhangi bir öneriyi de reddetmiyoruz. Kıbrıs halkına danışılmadan bir hal çare istemiyoruz. Self determination tatbik edildiği takdirde Türklere tam ve eşit bir idare bahşedeceğiz. Türkler ayrıca ekalliyet haklarından da istifade edeceklerdir." "İngiltere Makarios'un Teklifini Dün Reddetti", **Cumhuriyet**, (31.05.1957), s. 1, 5.

[1713] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 318-319.

İngiltere Türkiye'nin güçlenen taksim tezine, Yunanistan'ın vazgeçilmez "self determination" istemine karşı nasıl bir politika ile karşılık vereceği konusunda gittikçe çıkmaza girmeye başlamıştı. Bu durum karşısında Mc Millan Temmuz ayının başında bir konuşma yaparak komite kurmaya karar vermiştir:

> 1957 yılı baharında Kıbrıs'taki çıkmaza bir son vermek kararı aldım. Ancak aklım Taksim ve self determination konusunda hala net değildi. Eğer taksim bu soruna işlevsel bir çözüm olursa, bizim ilgilenecegimiz tek konu Orta Doğu'daki çıkarlarımızı korumak ve NATO'nun sağ kanadının desteklemek için çok gerekli olan adadaki askeri üs ve tesislerimizin geleceğini teminat altına almaktır. Bu amaçla, Savunma Bakanı ile de görüşerek, adanın taksimi ya da bağımsızlığı durumunda ortaya çıkacak üsler meselesini detaylı bir şekilde araştırması ve soruna yeni bir bakış açısı getirmesi amacıyla Sir Norman Brook başkanlığında bir komisyon oluşturdum. Türkiye taksimi, Yunanistan ise self determination'u istiyor ve taraflar kendi talepleri konusunda geri adım atmıyorlar. İleride parlamentoda bu konuyu tartışmaya açmak gerekecek ancak ben kendi adıma, küçük bir yeri, iki ayrı ülkeye bölerek alışılagelen sınır sorunları ve ekonomik olumsuzluklar yaratmaktan kaçınıyorum ama isteksizce de olsa, kendi adıma "taksim belki de tek çare olacaktır" görüşü bende yer etmiştir.[1714]

7 Temmuz 1957'de İngiliz Kabinesi'ni toplayan Mc Millan, Kıbrıs sorununa ilişkin 3 çözüm önerisi; sınırlı ve garantili bağımsızlık, tridominyum (üçlü yönetim) ve taksim tezlerini kabine üyeleri ile görüşmüştür. Kabineye katılan Kıbrıs Valisi Harding, taksim tezinin kabul edilip adada uygulanmasının bir iç savaş çıkarabileceğini, Enosis'in kabul edilmesinin de Türk-Yunan savaşını başlatacağını, en doğru çözüm yolunun adada İngiltere'nin hava üslerinin varlığının devam etmesi olduğunu belirtmiştir. Yapılan görüşmelerin sonunda İngiliz askeri üslerinin varığı devam ettirilecek ve bu üsler dışında kalan yerler de İngiltere, Türkiye ve Yunanistan tarafından yönetilecekti. Her iki toplumun kendi iç meseleleriyle ilgilenmek için 2 ayrı meclis kurulacaktı. Ortak konular için de valinin başkanlığında 6 kişiden oluşan bir konsey toplanacaktı. Bu konseyin 4 üyesi Rum, 2 üyesi ise Türk olacaktı. Bu üyelerde her toplumun kendi meclis üyeleri tarafından seçilecekti. Mc Millan bu öneriyi 10 Temmuz'da kabine üylerine sunmuştur.[1715]

Kabinede yapılan tartışmalarda en çok üzerinde durulan konu Kıbrıs'taki mevcut Orta Doğu karargâhının ve buradaki askeri personelin Kenya'ya nakil edilmesi ancak hava üslerinin ve askerlerin adada bırakılması olmuştur. Tartışmalarda Kıbrıs'ın tamamen değil, sadece bir kısmının üs olarak elde tutulması görüşü çoğunluk kazanmıştır. 11 Temmuz'da yapılan tartışmalarda ise iki önemli soru üzerinde duruluştur. Bunlardan ilki Kıbrıs'ın sadece bir kısmının üs olarak elde tutulması, İngiltere için iyi bir plan mıydı? Diğer ise eğer plan İngiliz lehine iyi bir plansa, ne zaman ve nasıl uygulanmaya başlatılacaktı? Mc Millan görüşmelerin sonuna doğru şu açıklamayı yaparak,

---

[1714] Mac Millan, **Riding the Storm, 1956-1959,** s. 660; Ayın Tarihi, İngiltere'nin Kıbrıs politikasında çok önemli olan bu toplantıya, Türk siyaset adamlarının pek önemsemediğini vurgulamaktadır. Bkz. **Ayın Tarihi**, No: 281, Temmuz 1957, s. 166-175.

[1715] Mc Millan 10 Temmuz'da konuyla alakalı olarak şöyle diyecekti: "Günün esas olayı uzun ve faydalı bir Savunma Komitesi toplantısında ele alındı. Genel Kurmay başkanı askeri olarak plandan gayet memnundu." Bkz. Macmillan, **Riding the Storm, 1956-1959,** s. 661.

Kıbrıs adasından tam anlamıyla asla vazgeçilmeyeceğini, son ana kadar direnileceğini ortaya koymuştur:

> (…) Süveyş üzerinde durmaya çalıştım. Özellikle panik yaratmamak için Kıbrıs'ı elden çıkarıyoruz havası vermemeye çalıştım. Ruslarla silahsızlanma üzerine yapılan görüşmeler sonuçsuz kaldığından dolayı yaşayacağımız sıkıntıya ek olarak güvenilir tahviller konusunda kömür, gaz, elektrik ve ulaşımda fiyat artışları mümkündür. Bu aşamada Kıbrıs'ta yeni bir siyaset belirlemek niyetinde değilim. (…)[1716]

16 Temmuz'da yapılan başka bir toplantı ile Brook başkanlığındaki komisyonun hazırladığı plan Mc Millan tarafından onaylanmıştır.[1717] ABD Dışişleri Bakanı Dulles ve NATO Genel Sekreteri Spaak da bu plana destek vermiştir. Yunanistan ise gayri resmi olarak 9 Ağustos'ta vermiş olduğu cevabında üçlü bir konferansa katılmayı reddetmiştir. Mc Millan anılarında Yunanistan'ın Türkiye Hükümeti tarafından kabul edilen her türlü anlaşmayı reddettiğini, buna karşın Türkiye'nin de Yunan isteklerine karşı çıktığını ifade etmiştir.[1718]

Yunan Hükümeti İngiltere'nin böyle bir plan hazırlamasındaki amacının Kıbrıs meselesinin BM'nin 12. Kurul gündemine alınmasını engellemek olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Yunan Hükümeti İngiltere'ye dört çözüm önerisi sunarak, İngiltere'nin bu önerilerden sadece birini kabul etse bile konferansa katılabilceğini duyurmuştur. Yunan önerilerine göre; Kıbrıs adasına belirli bir süre bağımsızlık tanındıktan sonra, self determination ilkesi uygulanacak; 20 yıllık bağımsızlıktan sonra Kıbrıslı Rumlara self determination tanınacak; Kıbrıs bağımsızlığını kazandıktan sonra 20 yıl boyunca Commonwealth üyesi kalacak ve süre sonunda self determination uygulanacak; 10 yıl özerklik verilirse bu süre bitiminden sonra self determination uygulanacak.[1719]

Yunanistan'ın müzakerelere katılmak için öne sürdüğü bütün şartlar, sonunda self determination hakkının tanınması ve uygulanması esasına dayanmaktaydı. Yunanistan'ın üçlü konferans teklifini reddetmesi üzerine Kıbrıs Valisi Harding, iyi niyet girişimi olarak adadaki olağanüstü yasaların bazılarını kaldırmış ve anlaşmanın sağlanması durumunda da diğer bütün önlemlerin kaldırılacağını açıklamıştır. Ancak EOKA terör örgütü anlaşma sağlamak için İngiltere'den kendisine karşı yapılan bütün eylemlerin sonlandırılmasını ve hatta daha da ileri giderek Makarios'un adaya tekrar dönmesini istemiştir.[1720]

[1716] Macmillan, **Riding the Storm, 1956-1959,** s. 661-662.

[1717] Macmillan, **Riding the Storm, 1956-1959,** s. 660; "İngiliz Hükümeti Kıbrıs İçin Karar Arefesinde", **Cumhuriyet**, (12.07.1957), s. 5.

[1718] Macmillan, **Riding the Storm, 1956-1959,** s. 662.

[1719] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 321-322.

[1720] "Relaxation of Cyprus Emergency: Many Regulations Repealed", **The Times**, (10.08.1957), s. 6; "Relaxation in Cyprus", **The Guardian**, (10.08.1957), s. 1; "Cyprus Restriction Relaxed By British", **The Morning News**, (10.08.1957), s. 4; "Restriction Eased in Cyprus", **The Age**, (10.08.1957), s. 4.

ABD ve İngiltere'nin Yunanistan'ı üçlü konferansa katılmaya ikna çabaları sürerken, diğer yandan da Henri Spaak bir çözüm planı hazırlamış ve Ekim ayında bunu ilgili üç ülkenin temsilcilerine sunmuştur. Hazırlanan plana göre; Kıbrıs'a anayasal bağımsızlık verilecek ve bu anayasa, anlaşmayı imzalayan devletler tarafından garanti edilecektir. Bu devletler arasında İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve ABD bulunacaktır. Kıbrıs bağımsızlığını elde edince Commonwealth ve NATO üyesi olmak için başvuruda bulunacak ve ilerde Commonwealth'den ayrılmak isterse statüsünün ne olacağına imza sahibi olan ülkeler karar verecekti. İngiliz Hükümeti Spaak Planı'nı desteklemekteydi ve Yunanistan da Kıbrıs'ın statüsünün belirlenmesinde ilgili devlet olacağı için plana sıcak bakmaktaydı. ABD de Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de güçlü bir NATO için Spaak'ın planının destekledi. Geriye sadece Türkiye kalmıştı.

27 Kasım'da İngiltere Büyükelçisi Bowker, Ankara'da Adnan Menderes ile bir görüşme yapmıştır. Bowker Menderes'e bağımsızlık ve tridominyum hakkında yapılan görüşmeleri açıklamıştır. Başbakan Menderes ise Türkiye'nin Kıbrıs konusunda kesin politikasını belirlediğini ve taksimden başka bir çözüm planını kabul etmeyeceklerini ifade etmiştir. Ayrıca taksim dışındaki çözüm şekillerinin Kıbrıs'ta Enosis'e ve Türk-Rum çatışmalarına da sebep olacağını belirtmiştir. Menderes'e göre Kıbrıs'ın taksimi Türk-Yunan dostluğunun tekrar kurulmasını sağlayacak ve aynı zamanda meslenin çözülmesinde etkili olacaktı. Kıbrıs'ta Türkiye'ye askeri üs verilmesi hususunda ise Menderes, Türkiye'nin çıkarlarını koruyabilmesi için taksim kapsamında askeri bir üssün de ele alınmasının şart olduğunu belirtmiştir.[1721]

Her ne kadar İngiliz Hükümeti Türkiye'yi taksimden vazgeçirmek için birçok çözüm önerisi sunsa da Türkiye taksimden vazgeçmeyip, ısrarla taksimin uygulanması için İngiltere'ye baskı yapmaktaydı. Ayrıca taksim tezine İngiliz desteğinin açık bir şekilde azaldığını gören Türkiye, kamuoyuna mal edilen "Ya Taksim Ya Ölüm" sloganı ile halkta büyük heyecan yaratan bu tezden kolay kolay vazgeçmeyecekti. Böylelikle İngiltere'nin sunduğu üçlü egemenlik ve garantili bağımsızlık tezlerinin görüşülmesi zorunluluk haline gelirse, Türkiye'de taksim tezini güçlü ve etkili bir koz olarak kullanacaktı. 1958 yılı sonlarında ise Türkiye kısıtlı ve garantili bağımsızlık ile ilgili ikili müzakereleri, taksim tezinden vazgeçmekle büyük bir fedakârlıkta bulunduğunu ileri sürecek ve böylece Kıbrıs meselesinde etkili ve güçlü konumunu korumaya devam edecektir.

[1721] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik,** s. 327-328.

4.15. Kıbrıs'ta Toplumsal Çatışmaların Başlaması ve Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) Kuruluşu

4.15.1. Toplumlar Arası Çatışmaların Başlaması ve Gelişen Olaylar

İngiltere'nin almış olduğu bütün önlemler Kıbrıs adasındaki terör olaylarını durdurmaya yetmemişti.[1722] 1956 yılı itibariyle EOKA terör örgütünün saldırıları doğrudan ya da dolaylı olarak Türkleri de hedef almaya başlamıştı. Bu durum ise iki toplum arasındaki gerginliği daha da arttırdığı gibi, aynı zamanda toplumlarında çatışmalarına neden olmuştu. Kıbrıs Polis Gücü'nün çoğu Türk polislerinden oluşmaktaydı ve EOKA'nın hedefindeki Polis Kuvvetlerinden Türkler de etkilenmekteydi. Bunun yanı sıra İngilizlerle işbirliği yapan, Enosis'e karşı çıkan, Radcliffe Anayasası önerilerine ılımlı yaklaşan ve taksim tezinde direnen Türkler de EOKA eylemlerinde artık ilk hedef haline gelmişti.

Türk polislerine karşı yapılan ilk ciddi EOKA saldırısı 11 Ocak 1956 tarihinde Baf'ta Abdullah Ali Rıza adındaki bir polis çavuşunun vurulması ile başlamıştır. Bu durum Türk toplumu üzerinde büyük etki yaratmış ve Kıbrıs Türkleri Lefkoşa ve diğer kasaba meydanlarında toplanarak, yapılan katliamı 2 gün boyunca protesto etmişlerdi.[1723] 13 Ocak günü ise Lefkoşa'da toplanan Kıbrıslı Türkler, "Kıbrıs Türktür Türk Kalacaktır", "Kahrolsun EOKA" sloganları ile tepkilerini göstermişlerdi. Limasol'da Türk dükkânları kapatılmış ve esnaflar da yürüyüşe katılmıştı. Mağusa'da bazı Rum dükkânlarının camları Kıbrıslı Türkler tarafından kırılmış, bu olay sonucunda 8 Türk önlem amacıyla tutuklanmıştı. Yapılan protesto yürüyüşleri de iki toplum arasındaki gerginliği arttırmıştı.

Başpiskopos Makarios'un sürgüne gönderilmesiyle birlikte EOKA'nın saldırıları daha da artmıştı. Bununla birlikte Rumlar adada 3 gün süren bir grev yapmış ve bu süreç içerisinde Rumlara ait olan dükkânlar, gazeteler kapatılmış ve resmi dairelerde çalışan Rum memurlar da işi bırakmıştı.[1724] Lefkoşa'nın Türk kesiminde Atatürk Meydanı yakınlarındaki bir polis merkezinin önündeki posta kutusuna bomba konulmuş ve bombanın patlamasıyla bina hasar alırken, bir can kaybı yaşanmamıştı. Ancak EOKA'nın Türk polislerine karşı başlattıkları ve çoğu ölümle sonuçlanan saldırıları, Türk toplumunun can ve mal güvenliğini tehdit etmekteydi. Diğer yandan EOKA İngiliz askerlerine de saldırmaya devam etmekteydi. Nitekim 17 Mart günü Lefkoşa'nın

---

[1722] Vali Harding EOKA terör örgütüne mensup bazı kişileri idam ettirmişti ancak bu idamlar olayların daha da büyümesine sebebiyet vermişti. Diğer taraftan Atina Radyosu ise sürekli; "Özgürlük kanla kazanılır" diye, yaptığı yayınlarda halkı kışkırtmaktaydı. İdamlardan sonra ise Kıbrıslı Rumlar grev ilan edip, sokakta nümayişler yapmaya başlamıştı. EOKA başlangıçta sadece İngiliz askerlerini hedef aldığını belirtsede, sonradan bu amacının dışına çıkmış ve Kıbrıslı Türkleri de hedef almıştı. Bkz. Lawrence Durrell, **Kıbrıs'ın Acı Limonları**, (Çev. Ülker İnce), Can Yayınları, İstanbul, 2007, s. 2002; Morag, "Cyprus and The Clash of Greek and Turkish Nationalisms", s. 600.

[1723] "EOKA Terör Örgütü Bir Türk Polisini Öldürdü", **Halkın Sesi**, (13.01.1956), s. 1.

[1724] "EOKA'nın Tedhişçilere Tamimi: İngilizlere Karşı Savaş Şiddetlendirilecek", **Akşam**, (14.03.1956), s. 1.

güneyinde bir dağ köyüne saldırı düzenleyen EOKA 7 İngiliz askerini yaralarken, 1 İngiliz askerini de öldürmüştü.[1725]

Türkler ile Rumlar arasındaki ilk çatışma Girne'ye bağlı Vasilya Köyü'nde meydana gelmiştir. Vasilya'da sayıca fazla olan Rumlar, Türk komşularına saldırı düzenlemiş taşlı, sopalı ve bıçaklı bir eylem gerçekleştirmişlerdi. İki saat süren kavganın ardından çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 30 kişi yaralanmıştı. Köye gelen İngiliz kuvvetleri olaya müdahale ettiği gibi, köy geneline de sokağa çıkma yasağı uygulamıştır.[1726] 23 Nisan 1956 günü Kıbrıs Türkleri Ulusal Eğemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları yaptığı sırada, Kıbrıslı Rumlar da Ay Yorgi gününü kutlamaktaydı. Lefkoşa'da iki bisikletli Rum genci, polislere 3 el ateş etmiş ancak isabet ettiremeden oradan kaçmıştı. 19 yaşındaki Polis Nihat ise kaçan Rumları yakalamış ve yaşanan çatışma sonunda, Polis Nihat kafasından vurulmuştur. Özellikle bu cinayet Kıbrıs Türkleri arasında büyük bir öfke yaratmış ve bardağı taşıran son damla olarak görülmüştü. Olaylar karşısında Türkler protesto yürüyüşü başlatırken, Rumlar da Türk kesimine doğru karşıt yürüyüşe geçmiştir. Lefkoşa Belediye Pazarında karşı karşıya gelen iki topluluk, birbirlerine taşlı sopalı saldırmış ve bazı binalar, dükkânlar, arabalar ateşe verilmiş ve yaşanan çatışmalar tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Nisan ve Mayıs ayı boyunca da Kıbrıslı Türklerin ve Rumların karşılıklı çatışmaları devam etmiştir. İngiliz idaresi ise her seferinde daha sıkı önlemler almak zorunda kalmış, hatta yakalanan bazı suçluları da idam ettirmişti.[1727]

EOKA 1957 yılı itibariyle şiddet faaliyetlerini artırmaya başlamıştı. Nitekim 21 Ocak 1957'de EOKA örgütünün Türk polisini hedef alan bombalı saldırısı sonucunda, Cemal Ali adında bir Türk polisi öldürülmüş ve 3 Türk polisi de yaralanmıştı.[1728] Lefkoşa Atatürk Meydanı'nda Şehit Polis için düzenlenen cenaze törenine ellerinde Türk bayrakları ile katılan binlerce Kıbrıs Türkü, törenin ardından Rumlara ait dükkân, garaj ve depoları ateşe vermişti. Rumların da karşılık vermesi üzerine İngiliz kuvvetleri araya girmiş ve Lefkoşa'da iki toplumun içiçe yaşadığı yerler dikenli teller ile çevrilerek, sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. Bu olay Kıbrıslı Türklerle Rumlar arasındaki en büyük çatışma olarak görülmüştür.[1729]

3 Şubat akşamında ise EOKA tedhiş hareketi Mağusa'da 5 Türk polisine bomba atmış ve bunun sonucunda 2 Türk polisi şehit olmuştu. Yaşanan bu olay üzerine Vali Harding Kıbrıs Türklerine ve Rumlara hitaben bir konuşma yapmış ve her iki toplumunda barış ve sükûnet içinde yaşamaya devam etmesini istemiştir. Ayrıca Mağusa'da 12 ile 27 yaş arasındaki gençlerin sokağa çıkması da

---

[1725] "Kıbrıs'ta Çarpışma", **Akşam**, (18.03.1956), s. 1, 2.

[1726] George Alexandrou yaşanan olay karşısında şöyle demiştir: "Ben ve köy halkı olanlardan derin bir teessür duyuyoruz. Korkarım ki Yunanlılar şarabın tesiri altında idiler ve tahrik onlara fazla geldi." Bkz. "Kıbrıs'ın Bir Köyünde Türklerle Rumlar Arasında Kavga Çıktı", **Akşam**, (20.03.1956), s. 1, 2.

[1727] "Kıbrıs'ta Suçlular Bu Sabah İdam Edildiler", **Akşam**, (10.05.1956), s. 1, 2.

[1728] "Haftanın Takvimi", **Bozkurt**, (22.01.1957), s. 4.

[1729] "Kıbrıs Türklerinin Büyük ve Şiddetli Protesto Hareketi", **Zafer**, (22.01.1957), s. 1, 4.

yasaklanmıştı.[1730] Tedhiş eylemlerini hızlandıran EOKA, 6 Şubat günü ise Limasol'da bir hükümet binasını ateşe vermiş,[1731] ancak yapılan erken müdahale sonucunda olayda yaralanan olmamıştır.

Yaşanan bütün bu olaylar karşısında Kıbrıs Türkleri kendilerini koruyabilmek ve EOKA'ya karşı direnebilmek için bazı silahlı örgütler kurmuşlardır. 1955-1957 yılları arasında VOLKAN (Var Olmak Lazımsa Kan Akıtmak Niye), 9 Eylül Cephesi ve Kara Çete kurulan bu silahlı örgütlere örnektir. Ancak bu örgütler eğitimli olmadıkları ve kendi içlerinde düzeni sağlayamadıkları için Kıbrıslı Türkleri örgütlemekte ve korumakta yetersiz kalmışlardı. Bu sebeple de Türk halkı kendini daha güçlü savunabilecek ve EOKA'nın karşısında daha sağlam durabilecek bir örgüte ihtiyaç duymuştu. İşte bu örgüt de Türk Mukavemet Teşkilatı olacaktı.

4.15.2. TMT'nin Kuruluşu, Yapısı ve Faaiyetleri (1957-1960)

Kıbrıs Rumlarının 1955 yılından sonra artan Enosis istekleri ve EOKA terör örgütünün 1956 yılı itibariyle Türklere yönelik saldırılarını arttırması, Türklerin kendilerini savunma ihtiyacını arttırmıştı. Kıbrıs Türkleri kendilerini savunmak için ilk olarak küçük ve bölgesel çaplı savunma örgütleri kurmuş, ancak bu örgütlerin yetersiz kalması üzerine daha büyük ve disiplinli bir savunma örgütüne duyulan ihtiyaç gündeme gelmişti. Rauf R. Denktaş böyle bir örgüte en çok 9 Kasım 1957 tarihinde Türk Polis Müfettişi olan Mustafa Ahmet Beyaz'ın Lefkoşa yolu üzerinde EOKA tarafından öldürülmesiyle[1732] ihtiyaç duyulduğunu ve bu olayın ardından Kıbrıslı Türk gençlerinin Dr. Fazıl Küçük'ün evinin önünde toplanarak protesto mitingi yaptıklarını ifade etmiştir. Bu olayın ardından Rauf Denktaş, Dr. Fazıl Küçük'ten EOKA'yı kınaması için bir konuşma yapmasını istemiş, ancak bir İngiliz subayı Dr. Fazıl Küçük'ün evine gelerek kalabalığı dağıtmasını istemiştir. Bütün bu olaylara tanıklık yapan Rauf Denktaş, halkın dağılırken bir kızgınlık içerisinde olduğunu ve seslerini dünyaya duyurabilecek bir örgüt arayışı içerisinde olduklarını ileri sürmüştür.[1733]

Protesto mitingi sırasında orada bulunan KTKF Genel Sekreteri Burhan Nalbantoğlu ise gençlerin bir asi olarak ayaklanmasını önlemek ve daha disiplinli bir kitle haline getirmek gerektiğini belirtmiştir.[1734] Türkiye'nin Kıbrıs Başkonsolosluğu'nda İdari Ateşe olan Kemal Tanrısevdi[1735] ise Burhan Nalbantoğlu ile aynı görüşü paylaşmaktaydı. İdari Ateşe Tanrısevdi bulunduğu görev gereğince adanın dört bir yanına gidip Türkler hakkında bilgi toplama ve Kıbrıslı Türkler'in ileri gelenleri ile de yakından görüşme fırsatı bulmaktaydı. 27 Temmuz 1957'de İdari Ateşe

---

[1730] "Vali Cemaatler Arasında Barışın İdamesi İçin Cemaatlere Hitap Etti", **Bozkurt**, (04.02.1957), s. 1.

[1731] "Kıbrıslı Rumların Şiddetli Tedhiş Hareketi", **Zafer**, (06.02.1957), s. 1.

[1732] Haber hakkında detaylı bilgi için bkz. "Maktul Subayın Nişanlısı Ağır Yaralı Değil", **Bozkurt**, (11.11.1957), s. 1.

[1733] Aydın Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** Seçil Ofset, Lefkoşa, 1999, s. 21-22.

[1734] Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 21-22.

[1735] Kemal Tanrısevdi 30 Ekim 1956 tarihinde Kıbrıs Türk Konsolosluğu'na İdare Ataşe olarak atanmıştır.

Tanrısevdi'nin evinde bir araya gelen Rauf Denktaş ve Burhan Nalbantoğlu, Tanrısevdi'den EOKA'ya karşı direnebilecek bir örgüt kurmasını istemişlerdir. Çünkü Denktaş ve Nalbantoğlu, Tanrısevdi'yi Türkiye tarafından özel olarak gönderilmiş bir görevli olarak bilmekteydi.[1736]

Tanrısevdi'nin evinde yapılan bu toplantılar aylarca sürmüştür. Toplantılar sırasında en çok üzerinde durulan konu ise silahlı bir örgüt kurmanın zorluklarıydı. Ayrıca ilk konu örgüt hakkında Dr. Fazıl Küçük'e haber verilip verilmemesiydi. Nitekim Tanrısevdi böyle bir örgütün kurulmasından Dr. Fazıl Küçük'ün haberdar edilmemesi gerektiğini savunmaktaydı.[1737] Tanrısevdi Dr. Fazıl Küçük'ün bulunduğu siyasi mevkiden ötürü silahlı örgüte girmesinin uygun olmadığını ve ayrıca Küçük'ün kendisinin dâhil olmadığı hiçbir örgütün kurulmasına da sıcak bakmadığını ileri sürmekteydi.[1738] Burhan Nalbantoğlu da Tanrısevdi ile aynı görüşü paylaşmaktaydı. Ancak Rauf Denktaş bu konuda Nalbantoğlu ve Tanrısevdi'nin görüşlerine karşı çıkmış ve Dr. Fazıl Küçük'ün haberdar edilmesi gerektiğini savunmuştur. Nitekim 23 Kasım 1957'de örgütün ilk bildirisinin dağıtılmasıyla Rauf Denktaş, Dr. Fazıl Küçük'e örgüt hakkında detaylı bilgi vermiş ve Dr. Fazıl Küçük de örgütün içerisinde yer almıştır.

Örgütün karşılaşacak olduğu zorluklardan biri de silahların temin edilmesi için gerekli olan maddi desteğin sağlanmasıydı. Tanrısevdi ve Nalbatoğlu'na göre gerekli olan maddi destek Kıbrıslı Türkler'den sağlanmalıydı ve örgütün Türkiye ile irtibatı olmamalıydı. Eğer Türkiye müdahalede bulunursa, örgüt rahat çalışamayabilirdi. Denktaş ise Kıbrıslı Türkler silah ve para yardımında bulunursa, Türklerin kısa sürede örgütü kendi kişisel çıkarları için kullanacağını ve bu durumda da örgütün kontrol edilemez bir hale geleceğini savunmaktaydı. Ayrıca Denktaş'a göre; EOKA gibi Yunanistan tarafından örgütlenen ve finanse edilen profesyonel bir örgütle, Türkiye yardımı olmadan başa çıkmak mümkün değildi. Bu sebeple de örgütün çalışmaları mutlaka Türkiye denetiminde olmalıydı. Denktaş'ın bu görüşleri, Tanrısevdi ve Nalbantoğlu tarafından da kabul edilmiş olup, silah ve para desteğinin Türkiye'den istenmesine karar verilmişti.[1739]

Tanrısevdi, Nalbantoğlu ve Denktaş arasında yapılan toplantı ve görüşmeler Kasım ayının sonuna kadar devam etmiştir. 23 Kasım günü ise yaptıkları toplantıda örgütün isminin "Türk Mukavemet Teşkilatı"[1740] olmasına karar vermişlerdir. Örgütün ismini belirledikten sonra da TMT

[1736] Ahmet C. Gazioğlu, **Direniş Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum (1958-1960),** Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 2000, s. 7; Ulvi Keser, **Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963),** IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 232.

[1737] Nur Batur, **Rauf Denktaş-Yeniden Yaşasaydım**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 148.

[1738] Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 36.

[1739] Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 34-35.

[1740] Arapça kökenli olan "Mukavemet" kelimesinin Türkçe karşılığı; karşı koyma, direnme, dayanma, direniştir. Bkz. **Temel Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2005, 1418. "TMT'nin kullandığı terminolojinin de Özel Harp Dairesi'ne (o dönemdeki adı Seferberlik Tetkik Kurulu) bağlı olduğunun işaretlerini taşıdığını belirten araştırmacı Suat Parlar, özellikle mukavemet kelimesine dikkat çekmektedir. Mukavemet sözcüğünün Özel Harp

kurucularının birer kod adı kullanmasını ve buna göre de Denktaş'a "Mülayim", Tanrısevdi'ye "Nazım" ve Nalbantoğlu'na da "Raci" kodlarının verilmesini kabul etmişlerdir. Görüşme sonunda hazırlanan bildiri ise 27 Kasım'da Kıbrıslı Türkler'e dağıtılmıştır.[1741] TMT'nin ilk bildirisi şu şekildedir:

> Sayın Kıbrıs Türk Halkına; Volkan, 9 Eylül Cephesi ve buna benzer teşkilatlar lağvedilmiştir. Bunun yerine Kıbrıs Türkü'nün bağrından çıkmış, gerek emperyalist sömürge idaresine, gerekse Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak yolunda Enosis'i temine çalışan Rum sürülerine karşı Kıbrıs Türklerini savunma görevi üstlenmek üzere yeni bir teşkilat kurulmuştur. Bu bir saldırı değil, savunma teşkilatıdır. Bütün Kıbrıs Türklerini bu teşkilata destek olmaya ve bu teşkilat içinde yer almaya çağırıyoruz.[1742]

İlk bildirisini yayımlayan TMT ardından başta KTP ve KTKF olmak üzere Kıbrıs Türklerinin temsilciliğine üstlenen birçok kurum içinde örgütlenmeye başlamıştır. Diğer yandan Türk polislerini ve öğretmenlerini de örgüte üye yapma çalışmaları başlatan TMT, güvenilir Türk muhtarların önderliğinde köylerde çekirdek kadrolar kurup, köylüleri silahlandırmaya başlamıştır.[1743] Ayrıca ulusal mücadeleyi destekleyen ve gönül veren Türk gençleri de örgüte davet edilmiştir.[1744] TMT'nin

---

Dairesi'nin kullandığı "Özel Savaş" kavramı içinde yer alan "Mukavemet Harekâtı" kavramı ile aynı olduğunun altını çizen Suat Parlar, TMT'nin ilk kuruluşunda da böylece Özel Harp Dairesi'nin bulunduğunu belirtmektedir. Parlar'ın belirttiği Özel Harp Dairesi'nin kullandığı özel savaş talimatnamesine göre, mukavemet harekâtını yürütmek için hücre tipi çalışan bir yeraltı örgütü vardır. Bu örgüt mensupları azami ölçüde gizliliğe uymakta ve personel birbirini tanımamaktadır. Harekâtın başlangıcında teşkilat unsurları meslekleri ile ilgili uğraşlar içinde birbiri ile gizli haberleşme tekniklerini kullanarak, istihbarat, sabotaj, pasif mukavemet ve propaganda konularında görevlerini yerine getirmektedir. Harekâtın ileri safhalarında teşkilat unsurları arasında gizlilik kalkmakta ve faaliyetler şiddetlendikçe, daha açık bir mücadele, şehir gerillası harekâtı ile sürdürülmektedir. Suat Parlar'ın TMT'nin adında yer alan mukavemet kelimesinden dolayı örgütün kuruluşunun ardında Özel Harp Dairesinin olduğu yönündeki iddiası, olayın farklı bir yönünü yansıtmaktadır. Buna göre, TMT'nin Kasım 1957'de Kıbrıs'ta kurulmasının ardından Ağustos 1958'de Türkiye tarafından örgütlendirilme görevini o dönemdeki adıyla Seferberlik Tetkik Kurulu (1964 sonrası adı Özel Harp Dairesi olarak değişmiştir.) üstlenmiştir. Bu kurulun ilk kuruluşunda yer alan ve 1958'de TMT'nin örgütlendirilmesi görevini üstlenen Albay İsmail Tansu da kurullarının Amerikalılarla birlikte çalıştığını ve kullandıkları olası bir Sovyet işgaline karşı kurulacak yeraltı direniş örgütleri talimatnamelerin, Amerikalılardan alınma olduğunu kabul etmektedir. Ancak Tansu, bu talimatnameleri Amerikalıların haberi olmadan TMT'nin örgütlendirilmesi için kullandıklarını belirtmektedir. Ağustos 1958 sonrası TMT'nin örgütlenme biçiminin Parlar'ın belirttiği özel savaş talimatnamesine göre kurulan yeraltı teşkilatı örgütlenme biçimine benzeyen yönleri vardır. Ancak ilerleyen kısımlarda ele alınacağı gibi TMT'nin Kıbrıs'ta kurulduğu 1957- 1958 arası dönemde herhangi bir örgütlenme biçimi olmamıştır. Yani Parlar'ın işaret ettiği nokta, örgütün Ağustos 1958'den sonra Türkiye'nin örgütlediği yapısı için geçerlidir." Bkz. Suat Parlar, **Kontrgerilla Kıskacında Türkiye,** Bibliotek Yayınları, İstanbul, 1997, s. 77-78.

[1741] Gazioğlu, **Direniş Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum (1958-1960),** s. 8; Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 38; Keser, **Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963),** s. 232.

[1742] Batur, a.g.e., s. 153-154.

[1743] TMT'nin 1957 sonuna kadar teşkilatlandığı köyler şöyledir: "Kandu, Çatoz, Piskobu, Paramal, Evdim, Poli, Kufez, İpsillat, Ayharida, Vitsada, Konedra, Yeneğra, Pergama, Bladan, Komikebir, Ovgoros, Livatya, Galatya, Kukla, Bahçeler, Mormenekşe, Mora, Tremeşe, Meluşa, Balıkitre, Hamitköy, Arçoz, Ksero, Lefke, Karadağ, Gaziveren, Şillura, Yalya, Verisa, Terazi, Tremetuşa, Sarama, Singrassi, Pitargu, Petrofan, Pileri, Malya, Monyat, Mamundali, Melandra, Mandriya, Lapityu, Kambili, Yorgoz, Koççina, Aksilu, Avgalida, Anglisida, Arodez, Aynikola, Ayirini, Afanya, Sinde, Ayvarvara, Aytuma, Anafodiya, Ayyorgi, Asprova, Klavya, Arhimndrida, Mennoya, Vuda, Luricina, Dohni, Köfünye, Elye, Gönyeli, Limnidi, Mandriya, İstavrokonno, Kazafana, Bladanisso, Koravga, Lemba, Mora, Abohor, Tatlısu, Kaleburnu, Litrongomi, Templos, Vasilya, Ambeliku, Melunda, Çamlıköy, Prodromo, Eptakomi, Ortaköy, Arnayi, Ayantroniko, Aytotoro, Matyat, Goşşi" Bkz. Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 47-49.

[1744] Örgütün etkinlik gösterdiği ve örgütlenme alanı olarak belirlediği kurum, kuruluş, birlik ve diğer örgütler şunlardır: "Lefkoşa'da: Çetinkaya Türk Spor Birliği, Sönmez Spor, Küçük Kaymaklı Spor Birliği, Yeşilada Spor, KTLMB, Türk İşçi Birlikleri Federasyonu, Türk Çiftçiler Birliği, Lefkoşa Türk Lisesi, Viktorya Kız Lisesi, İngiliz Okulu, Öğretmen Koleji, NATO Taksi Yazıhanesi, Gençlik Gücü, Kıbrıs Türk Tüccarlar Derneği, Kardeş Ocağı, Hammallar Birliği, Dellallar

kuruluşunun ilk günlerinde elindeki silah mevcudu çok az olmakla birlikte; 9 adet tabanca, el yapımı bombalar ve bir makineli tüfekten ibaretti. Silahların çoğu ise VOLKAN'dan kalan veya kişilere ait olan özel silahlardı. Silahların yanı sıra araba direksiyonu milinden üretilen el yapımı tüfek namlusu da bulunmaktaydı.[1745] TMT'nin Türkiye desteğini almaya başlamadan önce genel yapısına bakıldığında askeri açıdan disiplinli ve planlı bir örgütten oldukça uzak olduğu göze çarpmaktadır. 1 Ağustos 1958'e kadar örgüt daha çok ada genelinde teşkilatlanma çalışmaları ile meşgul olmuştur.

4.15.3. TMT ve Türkiye Arasındaki İlişkiler

TMT'nin Kıbrıs genelinde örgütlenme çalışmaları devam ederken, diğer yandan 30 Aralık'ta Dr. Fazıl Küçük ve Türkiye Başkonsolosu Burhan Işın Ankara'ya gelmiş ve 31 Aralık'ta da Dışişleri Bakanlığı'nda Zeki Kuneralp ile görüşmede bulunmuşlardır.[1746] 2 Ocak 1958 tarihinde de Dr. Fazıl Küçük ile Rauf Denktaş, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile özel bir görüşme yapmışlardır. Rauf Denktaş yapılan görüşmeyi şu şekilde aktarmaktadır:

> Dr. Küçük ile Ankara'ya ilk ziyaretimizi yaptık. 2 Ocak 1958 günü saat 15.00'te Dışişleri Bakanı Zorlu ile buluştuk. Dr. Küçük, Kıbrıs davasını falan anlattıktan sonra artık kalkıp, gitme zamanı geldi. Dedim, müsaade ederseniz ben de bir şey söylemek istiyorum. 'Nedir?' dedi. Dedim, efendim böyle bir teşkilatımız var ama silahımız yok, profesyonel değiliz. İşte Yunanistan, Grivas vasıtası ile EOKA'yı büyütüyor. Biz Volkan diye başladık. Anlattım kendisine bu durumu. Sizden silah ve eğitimci göndermenizi istiyoruz dedim. Bakan Zorlu Dr. Küçük'e döndü ve dedi ki; 'Silah gönderirsek alabilir misiniz?' Dr. Küçük tecrübeli, temkinli bir insandı. Dedi; 'vallahi yakalanırsak çok fena olur'. Bunun üzerine Fatin Rüştü Zorlu, peki gidin, iyice anlayın durumu. Alabilirseniz size silah gönderirim, dedi. Meğer o da kafasında Adnan Menderes'i buna inandırmayı planlıyormuş! Biz Ocak başında görüştük, ancak Haziran ayında kabul ettiler. Demek ki 6–7 ay aldı. O noktada faaliyet başladı.[1747]

Albay İsmail Tansu yapılan bu görüşme ile ilgili olarak anılarında şöyle demektedir:

> (…) 1957 sonuna doğru Dr. Küçük ve KTKF Başkanı Rauf Denktaş, Kıbrıs Türk toplumunun çeşitli sorunlarını görüşmek üzere Ankara'ya geliyorlar. Liderler Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile yaptıkları görüşmede, EOKA'nın Türk toplumu için oluşturduğu tehlikeden söz ederek, toplumun can güvenliğinin eli silah tutanlar tarafından bizzat korunması için, kendilerine silah

---

Birliği, Halk Kulübü, Toplumseverler Kulübü, İnkılâp Kulübü, Varlık Kulübü, Kadınlar Birliği, Kıbrıs Türk Tabipler Birliği, Kanlı Mescit Spor Kulübü, Demir Türk Spor Birliği, Türk Esnaflar Birliği, Cami Komisyonları. Limasol'da: Doğan Türk Birliği, Terakki Kulübü, Mavnacılar Birliği, KTKF, KTP, Cami Komisyonları, Türk İşçi Birlikleri, Türk Okulları. Mağusa'da: Türk Ocağı, KTKF, KTP, Cami Komisyonları, Türk İşçi Birlikleri, Türk Okulları. Larnaka'da: Türk Ocağı, Esnaf Birliği, KTKF, KTP, Cami Komisyonları, Türk İşçi Birlikleri, Türk Okulları. Baf'ta: Türk Birliği, KTKF, KTP, Cami Komisyonları, Türk İşçi Birlikleri, Türk Okulları, İnkılâp Kulübü. Lefke'de: Türk Birliği, KTKF, KTP, Cami Komisyonları, Türk Okulları. Kandu Türk İşçi Birliği, Çatoz Türk Gençliği Birliği, Gönyeli Türk Spor Kulübü, Konedra Halk Odası, Kazafana Türk Kültür Ocağı, Mora Türk Çiftçiler Birliği, Galatya Türk Çiftçiler Birliği ve Tatlısu Türk Gençler Birliği" Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 47-49.

[1745] Mehmet S. Emircan, **Kıbrıs Türk Toprağıdır Bütün Türklerin Vatanıdır**, 1, Türk Metal Sendikası, Ankara, 2000, s. 160.

[1746] "Türkiye Kıbrıs İçin Mühim Kararlar Alacak", **Bozkurt**, (31.12.1957), s. 1.

[1747] İhsan Tayhani, "Türk Mukavemet Teşkilatı'na Giden Yol", **Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri, Uluslararası Sempozyum (19-25 Ekim 2008)**, 1, Çağlaş ve Oğulları Ltd., Lefkoşa, 2009, s. 193-194; Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 85-88.

yardımında bulunulmasını istiyorlar. Zorlu, nazik bir konu olduğu için liderlerin isteklerine anında olumlu veya olumsuz bir cevap vermiyor, fakat inceleyecekleri vaadinde bulunuyor. (…)[1748]

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu TMT'ye silah yardımı yapma konusunu desteklemekteydi. Ancak böyle önemli bir konuda uzmanların da görüşünü almanın doğru olacağına inanan Zorlu, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'la görüşmede bulunmuştur. Rüştü Erdelhun da bu konuda gerekli araştırmaları yapması için Genelkurmay İkinci Başkanı Salih Coşkun'u görevlendirmiştir. Orgeneral Salih Coşkun, Seferberlik Tetkik Kurulu (STK) Başkanı Tümgeneral Daniş Karabelen ile bir görüşme yaparak TMT'nin Türk Genelkurmayı tarafından örgütlenmesinin ne kadar mümkün olduğunu sormuştur.[1749] Tümgeneral Daniş Karabelen ise STK Lojistik Şube Müdürü Albay İsmail Tansu'dan bu konu için görüş hazırlık yapmasını istemiştir. Albay İsmail Tansu ise yapmış olduğu araştırmalar neticesinde, kendilerine gerekli olan silah ve paranın sağlanması, adaya gönderilecek subaylara süresiz izin verilmesi ve özellikle de Türkiye'nin tam desteği ile bu görevi başarı ile yerine getirebileceklerini söylemiştir. Bunun üzerine Tümgeneral Daniş Karabelen, Orgeneral Salih Coşkun'a göreve hazır olduklarını bildirmiştir.[1750]

Albay İsmail Tansu TMT için hazırlanan örgütlendirme projesine "Kıbrıs İstirdat[1751] Projesi" (KİP) adını vermiştir. Tansu anılarında bu adı seçme nedenini ise Kıbrıs'ın 300 yıldan fazla Türk egemenliğinde kaldığını fakat daha sonra kaybedildiğini, ancak şimdi düşmandan geri alınmasının vakti geldiğini, bu sebeple de konuyu "istirdat" olarak ifade ettiğini belirtmektedir. Albay Tansu'ya göre TMT Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğini sağlamalı ve Türkiye'nin takip ettiği Kıbrıs politikasına destek vermeliydi. Tansu'nun hazırlamış olduğu KİP'e göre; Amerikan gizli harekât teknik ve yöntemleri esas alınarak örgüt düzenlenecek, yeraltı kurallarına tamamıyla uyulacak, eğer EOKA saldırıya geçerse, örgüt o gün süratle karşı saldırıya geçecekti. Türkiye adaya müdahalede bulunmak zorunda kalırsa, örgüt de adanın tamamını kontrol altında tutabilecekti. İnsan kaynağı olarak en kısa sürede eğitilmiş olan ve silah kullanabilen 5 bin kişi ilk aşama için hazırlanacaktı. Bu sayı zamanla 10 bini hatta 15 bini bulacaktı. TMT'nin bir lideri olacak ve bu lider STK başkanına bağlı ve sorumlu olduğu gibi, Kıbrıs Türk liderleri ile de yakın ilişkilerde bulunacaktı.[1752]

Albay Tansu uzun süre bekledikten sonra, Nisan 1958'de Başbakan Adnan Menderes'in "Örgütü kurunuz!" emrini verdiğini belirtmektedir. Bunun üzerine Tümgeneral Daniş Karabelen, TMT'yi yeniden örgütlemek için Albay Tansu'yu görevlendirmiş ve Tansu da bu çalışmasını

[1748] İsmail Tansu, **Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu**, Minpa Matbaacılık, Ankara, 2002, s. 26.

[1749] Tansu, a.g.e., s. 26.

[1750] Tansu, a.g.e., s. 27-29.

[1751] Arapça kökenli olan "istirdat" kelimesi; geri alma, bir yeri yeniden ele geçirme, kurtarma anlamına gelmektedir. **Temel Türkçe Sözlük**, s. 991; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Eski ve Yeni Harflerle,** 24. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 462.

[1752] Tansu, a.g.e., s. 32-37.

personel, eğitim ve silah ikmali olmak üzere üç temel bölüme ayırmıştır. Ardından da örgütün Ankara ve Kıbrıs'taki çekirdek kadrolarını belirleyen Tansu, örgüt için hükümet desteğinin kimden ve nasıl temin edileceğini de tespit etmek için çalışmalarda bulunmuştur.

Haziran 1958'de Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş ile görüşen Tansu, TMT'nin nasıl örgütlenmesi gerektiğini ve bu yönde oluşturdukları planı anlatmıştır. Ayrıca bu görüşmede Rauf Denktaş TMT lider yardımcılığına getirilmiştir. Albay Tansu öncelikle TMT'nin Ankara'daki Merkez Yönetimi için bina tahsis etmiş, ardından da STK içindeki muvazzaf ve yedek subaylar ile görüşmelerde bulunmuştur. Adaya gitmeyi kabul eden subaylara öğretmenlik, vaizlik, imamlık, ilköğretim müfettişliği gibi sivil maske görevleri verilmiştir. Böylece subayların askeri kimlikleri gizlenecek ve sivil vatandaş kimliğinde adaya girişleri sağlanacaktı. Askerlerin bir kısmı Kıbrıs adasına TMT'de görev almak için gönderilirken, bir kısmı da Türkiye'de eğitim ve ikmal gibi destek birimler verilmiştir.[1753]

TMT yeniden yapılandırılırken diğer önemli bir adım da örgüt içerisindeki bütün üyelere ve liderlere kod adı verilmesi olmuştur. TMT lideri Yarbay Ali Rıza Vuruşkan "Bozkurt"; lider yardımcısı Rauf Denktaş "Toros"; Dr. Fazıl Küçük "Ağrı"; Tümgeneral Daniş Karabelen "Cankurt"; Albay İsmail Tansu "Doğan" kod adlarını almıştır. TMT örgüt üyelerine "Kurt" kod adı verilirken; TMT'nin bulunduğu her kasabaya "Yayla"; Lefkoşa'daki Genel Merkeze "Bayraktarlık" ve bu merkezin başında bulunan Albay ya da Yarbay rütbesindeki kişiye de "Bayraktar" kodları verilmiştir.[1754] TMT örgütlenme planında Lefkoşa, Mağusa, Larnaka, Limasol, Baf ve Lefke olmak üzere Kıbrıs'ın bu 6 bölgesinde oluşturulan sancaklarda 1958-1960 arasında, 5 bin silahlı TMT üyesi bulunmaktaydı.[1755]

TMT'nin ilk lideri kendisine götürülen teklifi kabul eden Yarbay Ali Rıza Vuruşkan olmuştur. 22 Temmuz 1958 tarihinde Tümgeneral Daniş Karabelen, Albay İsmail Tansu, Albay Eyüp Mater, Yüzbaşı Mehmet Özden ve Yüzbaşı Rahmi Ergün'ün katılımıyla, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda adaya silah ve malzeme göndermenin zorlukları üzerinde durulmuştur.[1756] Bu toplantının ardından 31 Temmuz'da Yarbay Ali Rıza Vuruşkan ve Yüzbaşı Mehmet Özden Kıbrıs adasına varmıştır. Ayrıca kimliklerini gizli tutmak amacıyla Yarbay Vuruşkan "Ali Conan", Yüzbaşı Özden ise "Necdet Beyaz" takma isimlerini almışlardır. 1 Ağustos'ta görevine başlayan Yarbay Vuruşkan, örgüt çalışmalarını rahat yapabilmek için 5 Ağustos'ta EOKA ile ateşkes

[1753] Tansu, a.g.e., s. 58-59.

[1754] Tansu, a.g.e., s. 52-53.

[1755] Emircan, a.g.e., s. 189-190.

[1756] Manizade, **65 Yıl Boyunca Kıbrıs, Yazdıklarım Söylediklerim**, s. 573-576.

ilan ettiklerini belirtmiştir.[1757] TMT'nin ilk Bozkurt'u Yarbay Rıza Vuruşkan, TMT'nin başına geçmesini yıllar sonra şu cümlelerle anlatmıştır:

> Evvela Denktaş Bey'le temasa geçtik. Biz gittiğimizde de dağınık teşekküller vardı. Dokuz Eylül, Kara Çete, bilmem ne bir sürü şeyler. Rauf Bey, zannederim kendine göre muhtarlardan bir teşkilat kurmuştu. TMT isminde de bir teşkilat vardı. Fakat disiplinden ve teknikten mahrumdu. Biz kuracağımız teşkilatın adını TMT koymak istedik. Çünkü başka bir isim koysaydık, İngilizler tarafından karşı koyma, yeni bir teşekkül kuruluyor hissini verecektik. Bunun için mevcut bir teşkilatın adını koymayı uygun bulmuştuk. Rahat çalışabilmek için 6 Ağustos'ta Grivas ile mütareke ilan ettik ve bir beyanname yayınladık. Böylece 6 Ağustos 1958'de Rumlarla çatışmayı durdurup rahat çalışmak istedik. Beyanname dağıtarak Rumlarla mütareke yaptık. Bundan sonra teşkilatlanmaya başladık.[1758]

TMT lideri Yarbay Vuruşkan ateşkes ilanından sonra, örgüt için üyelerin seçilmesi, yemin ettirilmesi, eğitimlerinin yapılması ve silahlanma çalışmaları için bir takım faaliyetler başlatmıştır. İlk olarak örgütte görev yapacak olan kişiler hakkında detaylı istihbarat çalışmaları yapılmıştır. Seçilecek üyelerin ise milli duyguları kuvvetli, ağzı sıkı ve TMT için uygun olup olmadığına dikkat edilmiştir. Uygun nitelikte olan üyeler seçildikten sonra "soğuk yaklaşım" denilen bir yöntemle, örgüt hakkındaki düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bu aşamayı da geçen üyeler en son olarak "sıcak yaklaşım" yöntemi ile örgüte katılmaya uygun bulunmuş ve bizzat davet edilmişlerdir.[1759]

TMT'ye üye olarak kabul edilen kişiler bir odaya gözleri bağlı olarak alınır ve Türk bayrağı, Kuran ve silaha el bastırılarak yemin ettirilmekteydi.[1760] Yemin töreninin ardından ise üyelerin askeri eğitimi başlatılmaktaydı. Bu eğitim 3 aşamalı olarak verilmekteydi. İlki Türkiye'de yapılan eğitimlerdi.[1761] Burada 30-40 kişilik gruplara bölünen TMT üyelerine yaklaşık bir ay askeri eğitim verilir, silahlar tanıtılır, nasıl kullanılacağı öğretilir ve ardından da atış talimleri yaptırılırdı. Ayrıca gerilla, sabotaj, kundaklama ve komando gibi gizli harekât teknikleri, gece ve gündüz arazi tatbikatları da üyelere öğretildi. Gerekli eğitimi alan üyeler, Kıbrıs'a gittiklerinde TMT'nin uygun gördükleri yerde göreve başlatıldı.[1762]

[1757] Manizade, **65 Yıl Boyunca Kıbrıs Yazdıklarım Söylediklerim,** s. 578-579.

[1758] Ayten Koruroğlu, "Kıbrıs Türk Halkının Gizli Silahı TMT", **Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri**, **Uluslararası Sempozyum** (**19-25 Ekim 2008**), 1, Çağlaş ve Oğulları Ltd., Lefkoşa, 2009, s. 28.

[1759] Soyalp Tamçelik, "Türk Mukavemet Teşkilatı'nda Muhabere Sisteminin Özellikleri", **Journal of Cyprus Studies**, 3 (2), 1997, s. 126-127.

[1760] TMT yemini şu şekildedir: **"**Kıbrıs Türkü'nün yaşayış ve hürriyetine, canına, malına ve her türlü anane ve mukaddesatına, her nereden ve kimden olursa olsun vaki olacak tecavüzlere karşı koymak için kendimi Türk milletine adadım. Ölüm dahi olsa verilen her vazifeyi yapacağım. Bildiğim, gördüğüm, işittiğim ve bana emanet edilen her şeyi canımdan aziz bilip, sonuna kadar muhafaza edeceğim. Gördüklerimi, işittiklerimi, hissettiklerimi ve bana emanet edilenleri, hiç kimseye ifşa etmeyeceğim. İfşaatın bir ihanet sayılacağını ve cezasının ölüm olacağını biliyorum. Yukarıda sıralanan hususları harfiyen tatbik edeceğime, şerefim, namusum ve bütün mukadderatım üzerine söz verir ant içerim." Bkz. Soyalp Tamçelik,"Türk Mukavemet Teşkilatı'nın Bilinmeyen Bazı Yönleri", **Türk Yurdu Dergisi**, (71), Temmuz 1993, s. 30.

[1761] Bu eğitimlere "Hasrette Yapılan Eğitim" denilmekteydi ve "Hasrete Gitmek" için seçilen ve Lefkoşa'ya çağrılan kişiler, genellikle deniz yolu ile Larnaka'dan kalkan yolcu gemisine binmekte ve eğitimde birlikte olacağı kişileri ilk defa görerek, tanışıklığını belli etmemekteydi.

[1762] Emircan, a.g.e., s. 186-187.

TMT üyelerine ikinci eğitimler ise Kıbrıs'ta "İzci Kampı" maskesi altında Yağmuralan, Kümürlü, Küçüksu ve Esentepe'de verilmekteydi. Üyeler burada öğretmen, imam, vaiz, müfettiş gibi maske görevlere bürünür, askeri kimliklerini gizli tutardı. Baskın yapma, gerilla, sabotaj ve pusu gibi konularda eğitilen üyeler, burada silah atış talimi almazdı. Üçüncü eğitim ise "kovanların" kendi gruplarında verdikleri eğitimlerdi. Silah atış eğitimi dışında, silahların kullanılması, istihbarat, baskın, pusu, savunma gibi eğitimler verilmekteydi.[1763]

TMT üyelerine gerekli askeri eğitim verildikten sonra, örgüt için yapılan çalışmalardan biri de silah ve mühimmatın sağlanması ve ikmali olmuştur. Kıbrıs'a gönderilmesi planlanan silahların büyük bir kısmı TSK'ya ait olan silahlardan oluşmaktaydı. Silahların adaya ulaştırılması için de deniz yolu seçilmişti. Türkiye'den silah sevkiyatının yapıldığı yer ise Anamur'du. Gönderilen silahlara ise "Bereket" kod adı verilmekteydi. Silah taşıma operasyonuna "Bereket Kervanı", silah taşıyan ekibe de "Arı Ekibi" denilmişti.[1764] Albay İsmail Tansu anılarında ilk Arı Ekibi'nin 16 Ağustos 1958 tarihinde silah sevkiyatına başladığını ve 1958 yılının sonuna kadar da 15 günde bir kez olmak üzere silah taşındığını ve taşınan silahların ise 800 üyeye yetecek kadar olduğunu belirtmiştir.[1765] Ancak bu kayıkların silah taşımada yetersiz kalması üzerine, Dışişleri Bakanı Zorlu'nun emriyle Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesinden daha büyük tonajlı bir balıkçı teknesi alınmıştır. Kod adı "Elmas" olan bu balıkçı teknesi, 24 Mart 1959'da ilk silah sevkiyatını yapmış, ancak 18 Ekim'de İngiliz devriye gemilerine yakalanması sonucunda kendisini batırmak zorunda kalmıştır. Bu olaya rağmen Türkiye, adaya silah sevkiyatına devam etmiştir.[1766]

4.15.4. TMT'nin Halka Yönelik Çalışmaları

Yarbay Rıza Vuruşkan'ın adaya gelmesinin ardından 5 Ağustos 1958'de EOKA ile karşılıklı ateşkes yapılmıştı. Bu tarihten itibaren örgütün yapılandırma ve silahlandırma çalışmaları başlamış ve örgüt herhangi bir büyük eylem içerisnde yer almamıştır. Ateşkes ilanından sonra ise Türk ve Rum toplumları arasında sosyal hayatta da gerginlikler yaşanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Kıbrıslı Türkler idari, ekonomik ve kültürel alanda da bir takım örgütlenme faaliyetlerine girişerek, Rum topumundan ayrılmaya başlamışlardı.

KTKF öncülüğünde başlatılan "Türk'ten Türk'e" kampanyası ile ekonomik hayat, Rumlardan ayrıştırılmaya çalışılmıştı. Bu kampanyanın amacı ise ayrı bir Türk çarşısının kurulması ve Rumlarla yapılan alışverişe son verilmesiydi. TMT Türk toplumuna hitaben yayımlamış olduğu bildirilerle de

---

[1763] Tamçelik, "Türk Mukavemet Teşkilatı'nda Muhabere Sisteminin Özellikleri", s. 128.

[1764] Tansu, a.g.e., 114; Emircan, a.g.e., s. 193; Gazioğlu, **Direniş Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum (1958-1960),** s. 26-29.

[1765] Tansu, a.g.e., s. 126-128.

[1766] Gazioğlu, **Direniş Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum (1958-1960),** s. 38-44.

Türklerin Rumlarla ekonomik ilişkiler kurmaması, Rumlara ait olan bar, gece kulübü ve eğlence yerlerine gidilmemesi konusunda çağrıda bulunmaktaydı.[1767] Böylece Türk'ten Türk'e kampanyası kısa sürede etkisini göstermiş, 15 Kasım 1958 tarihinde bütün Kıbrıslı Türk tüccarların toplandığı Kıbrıs Türk Ticaret Odası (KTTO) kurulmuştur. Ayrıca bu kampanyaya uymayan, Rumlarla alışverişe devam eden Türkler de cezalandırılmaya başlanmıştır. Örneğin Nancy Crawshaw Rum sigarası içerken ya da Rum dükkânlardan alışveriş yaparken yakalanan Türkler'in, TMT tarafından şiddet yolu ile cezalandırıldığını ileri sürmektedir.[1768]

Türk'ten Türk'e kampanyasının daha etkili olabilmesi için basın yolu da kullanılmıştır. KTKF Başkanı Rauf Denktaş, başlatılan kampanya için Halkın Sesi gazetesinde yazmış olduğu yazıları ile bütün Türkleri bir olmaya ve Türk çarşılarını desteklemeye çağırmaktaydı. Ancak bunun yanı sıra bir takım olumsuzluklar da yaşanmaktaydı. Örneğin bazı tüccarların daha fazla kar elde etmek için malların fiyatlarını yükseltmesi, halkın aynı malı daha ucuza satan Rum çarşılarına yönelmesine sebep olmaktaydı. Rauf Denktaş TMT'nin yayın organı olan Nacak gazetesinde Türk tüccarlardan, malların fiyatlarının düşürülmesi için yazılar yayımlamaya başlamıştı.[1769] Türk'ten Türk'e kampanyasının yanı sıra, "Vatandaş Türkçe konuş" kampanyası da başlatılarak, sosyal alanda da Türkler'in Rumlardan ayrıştırılmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır. Bu kampanya kapsamında ise Türklerin yaşadığı ve adı Rumca olan köylere, Türkçe isimler verilmeye başlanmıştır.[1770]

TMT'nin Türkiye denetimine girdiği Ağustos 1958'den, yer üstüne çıktığı tarih olan 22 Aralık 1963'e kadar Kıbrıs'ta bildiri yayımlamak, "Türk'ten Türk'e", "Vatandaş Türkçe konuş", "Yerli Malı Kullan" gibi kampanyaların dışında herhangi bir eylemde bulunmamıştır. TMT bu kampanyalarla Kıbrıslı Türkler'e Rumlardan ayrı olduklarını hissettirerek, onlardaki milli bilinci uyandırmaya çalışmıştır. 1958 yılının sonundan itibaren ise Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan siyasi görüşmeler, 1959 yılının ilk aylarında Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşmalardan sonra ise TMT'nin faaliyetlerini devam ettirip ettirmeyeceği gündem meselesi olmuş ve bizzat Başbakan Adnan Menderes'in talimatı ile TMT varlığını devam ettirmiştir.

TMT'nin örgütsel faaliyetleri hakkında bilgi veren KKTC eski bakanı ve ayrıca TMT üyesi Fuat Veziroğlu, örgüt ile ilgili şöyle bilgiler vermektedir:

> (…) Nacak gazetesinin gerçek sahibi TMT idi, talimatlar TMT'den geliyordu. Politikası ona göre saptanıyordu, ama dış görünüş olarak gazetenin sahibi Denktaş idi, yazı işleri müdürü de ben idim. Ayrıca TMT'nin Denktaş başkanlığında toplanan propaganda kolu vardı, onun da üyesiydim.

[1767] Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 195; Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs,** s. 250.

[1768] Crawshaw, **The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece**, s. 287.

[1769] "Şahsi Menfaatler Yüzünden Milli Cephede Kayıplar Vermeyelim", **Nacak**, (10.07.1959), s. 1.

[1770] Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs,** s. 249-250.

> TMT'ye yeterli eleman kazandırıldıktan sonra bunların silah eğitiminden geçirilmesi gerekli oldu ve bunun için bir organizasyon yapıldı. Önce Ankara dışında Ayaş dolaylarında tepeler arasında gizli bir kamp kuruldu ve biz TMT üyelerini, kafileler halinde buraya göndermeye başladık eğitim için. Göndermeye başladık dememin nedeni şudur: Tabii ben o zamanki yaşım itibariyle TMT'nin üst kademesinde değildim. O gönderme faaliyetinin içinde görevli olduğum için bunun koordinasyonunu yapıyordum. Türkiye'ye eğitime gönderilecek TMT üyeleri Genel Merkezde toplanıyordu. Genel Merkezden listeler bana veriliyordu. Mesela eğitim için Türkiye'ye bir kafile gideceği zaman önce "Nacak" gazetesinin ofisine gelirdi. Onların arasından bir kafile başkanı seçerdik. Kafile başkanlarına parolayı verirdik. (…) Binlerce genç o dönemde eğitimden geçti. Köylerden, kasabalardan, mahallelerden binlerce genç TMT üyesi oldu. Gizlice silahlar çıktı. Bu silahların bakımı yapıldı, yağlandı, muhafaza altına alındı. 1963 yılında silahlar patladığında bu silahlar ve mermiler yeraltından çıkarıldı. 1958-1961 yılı arası gelen silahlar sayesinde 11 yıl dayandık. Türk ordusu 1974'te gelene kadar, bu silahları kullanarak, Kıbrıs'ı Yunan olmaktan kurtardık. 1961'den 1963'e kadar çok ihtiyacımız olmasına rağmen, başka silah gelmedi. (…)[1771]

TMT bu faaliyetlerini 1960 yılına kadar kesintisiz devam ettirmiştir. Türkiye'de meydana gelen 27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye kadar Kıbrıs'ı da etkileyecek ve TMT'ye yapılan silahyardımları tamamen duracak ve bir daha silah sevkiyatı 1963 yılında başlayacaktı.

4.16. Vali Hugh Foot Dönemi ve Gelişen Olaylar

4.16.1. Vali Hugh Foot ve Foot Planı

21 Ekim 1957 tarihinde Kıbrıs valisi Sir John Harding yerine, Sir Hugh Foot[1772] yeni vali olarak atanmıştır.[1773] Sir Hugh Foot yıllarca Kıbrıs'ta Sömürge Müsteşarlığı görevinde bulunduğu için Kıbrıs Rum ve Türk toplumunun siyasi ve sosyal durumlarını iyi bilmekteydi. Vali Foot anılarında Kıbrıs'ta yeni bir başlangıç yapmanın en büyük amacı olduğunu ve özellikle de daha önce burada görev yapmış olmanın kendisine büyük avantajlar sağlayacağını ifade etmiştir.[1774]

Yeni Vali Foot daha önceki Vali Harding'in aksine askeri değil sivildi ve İngiliz İşçi Partisi'ne yakın biriydi. Nitekim İngiliz İşçi Partisi Yunanistan yanlısıydı ve Enosis'e oldukça sıcak bakmaktaydı. Böyle bir ismin adada vali olarak görev alması, Türkiye tarafından kuşku ile karşılanmıştı. Yunanistan ise Foot'un vali olarak atanmasından dolayı oldukça memnun olduğunu açıklamıştı. Kıbrıs Rum toplumu ise valinin asker kökenli değil sivil kökenli olmasını, askeri

---

[1771] Ali Satan ve Erdoğan Şentürk, **Tanıkların Diliyle Kıbrıs Olayları 1955-1983**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 107-109.

[1772] Sir Hugh Foot 1929-1937 yılları arasında Filistin, 1939-1943 Ürdün Valiliği yapmıştır. 1943 yılında ise Libya'nın Sirenayka bölgesinde üst düzey askeri yönetici olarak görev almıştır. 1943-1945 arasında ise Kıbrıs adasında Sömürge Müsteşarlığında bulunmuştur. Foot 1947-1950 arasında da Nijerya'da üst düzey sömürge yöneticisi olarak görev almış tecrübeli bir devlet adamıdır. Bkz. Sir Hugh Foot, **A Start in Freedom**, Hodder and Stoughton Press, London, 1964, s. 13-16.

[1773] Macmillan, **Riding the Storm, 1956-1959,** s. 664-665; "Reasons For Changing in Cyprus Governmenship", **The Times**, (22.10.1957), s. 7; "Sir Hugh Foot Taking Over Cyprus", **The Guardian**, (22.10.1957), s. 1-6; "Cyprus to Get New Governor", **The Daily News**, (22.10.1957), s. 6; "Sir John Foot To Succed Harding As Cyprus Chief", **The Times Record**, (22.10.1957), s. 16; "Foot Named AS Governor Of Cyprus", **The Gazette**, (22.10.1957), s. 34.

[1774] Foot, a.g.e., s. 143.

sıkıyönetimin sona ermesi olarak görmekteydi.[1775] Hatta Kıbrıs Rumlarının en büyük beklentisi de yeni valinin, Makarios'un adaya dönmesine izin vermesiydi.[1776] Kıbrıs Türkleri açısından ise valinin Enosis için ciddi bir umut olabileceği ihtimali büyük bir endişe yaratmaktaydı. Bu sebeple Dr. Fazıl Küçük bir açıklamada bulunarak, yeni validen taksim konusunda ciddi adımlar atmasını beklediklerini ifade etmişti.[1777]

Vali Hugh Foot 3 Aralık 1957 tarihinde görevine başlamak için Kıbrıs'a gelmişti. Vali kendisi için düzenlenen yemin töreninin ardından, yapmış olduğu basın toplantısında adada yapacak olduğu ilk işin Kıbrıs halkı ile temasa geçip adanın durumu hakkında bilgi almak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kıbrıs halkına karşı hiçbir önyargı taşımadığını, adaya gayet açık bir kalp ile geldiğini, kendisiyle görüşmek isteyen herkese kapısının açık olacağını, adadaki sorunları da elbirliği ile çözüme kavuşturabileceklerini belirtmiştir.[1778]

Vali Foot bu ve benzeri iyi niyet girişimlerinde bulunması, Rum ve Türk toplum liderleri ile temaslar geliştirmesine rağmen, 9 Aralık günü Kıbrıs sorununun BM'de görüşüldüğü sırada Rum ortaöğretim öğrencileri taşlarla sopalarla İngiliz polislerine saldırmış, otomobilleri ateşe vermiş ve Türk polislerini de taş yağmuruna tutmuşlardı. 20 güvenlik görevlisi ve 11 öğrenci çıkan kavga esnasında yaralanmıştı.[1779] 10 Aralık günü ise Lefkoşa'da Jimnasyo öğrencileri okul camlarından polislere şişe ve taş atarak, saldırılara başlamıştı. Bu saldırılar esnasında Akşit Hüseyin isimli bir Türk komando erinin ağır yaralanması üzerine, Türk gençleri Lefkoşa'da Rumların yaşadığı bölgeye protesto yürüyüşü gerçekleştirmiş ve bazı Rum dükkânlarını da taşlayarak ateşe vermişlerdi.

Olayların büyümesini engellemek için Lefkoşa Emniyet Kuvvetleri, iki toplumun birleşme noktasını tel örgü ile çevirip, sokağa çıkma yasağı uygulamıştı. Bu olaylar sırasında da 8 polis, 20 öğrenci yaralanmıştı.[1780] Yaşanan olaylar üzerine Vali Foot vermiş olduğu beyanında iki toplumun da sakin olmasını ve kendilerinin de düzen ve asayişin sağlanması için ellerinden geleni yapacaklarını belirtmişti. Ayrıca Foot'un adaya gelir gelmez başlayan bu hadiselere şahit olması, beklediği yeni bir başlangıç umutlarını suya düşürdüğünü de ifade etmesine sebep olacaktı.[1781]

[1775] Yellice, a.g.e., s. 197.

[1776] Nitekim Sömürgeler Bakanı Boyd, 4 Aralık günü Avam Kamarası'nda yapmış olduğu konuşmada Makarios'un Kıbrıs'a dönmeyeceğini belirterek şöyle demiştir: "Tedhişçilikten yegâne sorumlu bir adam olan Makarios'un Kıbrıs'a dönmesinde bir fayda görmüyoruz. Eğer Makarios eski fikirlerinden vazgeçer tedhişçiliği bırakırsa, Kıbrıs meselesinde yeni bir çığır açılmış olacaktır. "Makarios'un Kıbrıs'a Dönmesine Müsaade Edilmeyecek", **Bozkurt**, (04.12.1957), s. 1.

[1777] "Yeni Vali Sir Hugh Foot'a Açık Rapor", **Bozkurt**, (03.12.1957), s. 1.

[1778] "Vali Sir Hugh Foot Dün Adaya Vasıl Oldu", **Bozkurt**, (04.12.1957), s. 1, 4.

[1779] "Dün EOKA'cılar İle Askerler Çarpıştı", **Bozkurt**, (10.12.1957), s. 1, 4.

[1780] "Rumlar Bir Komando Erini Silahla Vurdu", **Bozkurt**, (11.12.1957), s. 1, 4.

[1781] "Vali'nin Beyannatı", **Bozkurt**, (11.12.1957), s. 4.

Vali Foot adaya dair izlenimlerini İngiliz Hükümeti ile paylaşmak için 1 Ocak 1958'de Londra'ya gitmiştir. Havaalanında basına vermiş olduğu demecinde şöyle demiştir: "(…) Kısıtlı da olsa Aralık ayı içinde bazı ilerlemeler yaptık. Ancak asıl tehlikeler ve güçlükler henüz önümüzde durmaktadır. Bize düşen görev olası çözüme ulaşacak iyi bir yol bulmaktır. Hepimizin amacı amaçsızlığa son vermektir."[1782] Vali Foot 10 gün boyunca Londra'da kabine toplantılarına katılmış, İngiliz Sömürgeler Bakanı ve Dışişleri Bakanı ile görüşmelerde bulunmuştur. Kıbrıs sorununa çözüm bulmak için neler düşündüğünü ve oluşturduğu tasarıları detaylı olarak anlatmıştır. "Foot Planı" olarak isimlendirilecek olan bu tasarı da İngiliz Hükümeti tarafından benimsenmiştir.[1783]

Foot Planı olarak adlandırılan bu tasarılar, İngililz Hükümeti tarafından resmen açıklanmamıştır. Foot anılarında bu plan hakkında şu bilgileri vermektedir:

> Ada üzerindeki sıkıyönetimin biraz daha gevşetilmesi ve hatta mümkünse bir süre sonra tamamen kaldırılması, Makarios'un adaya yeniden dönmesine müsaade edilmesi, 7 yıllık bir özerk yönetim dönemi sonrasında self determination uygulanması için uygun koşulların oluşması, Türkler için de uzun dönemde garantiler verilmesi plan taslağının içerisindeki belli başlı konulardı. Eğer 7 yıl içerisinde Türkler ve Rumlar bir anlaşmaya varırsa İngiltere için bu kabul edilebilir bir durumdur, ancak adada egemen üslerini devam ettirme hakkı da mutlaka saklı tutulmalıdır.[1784]

Vali Foot anılarında plan ile ilgili olarak en çok adadaki sıkıyönetimin kaldırılması ve Türkler'e verilen hakların yetersiz bulunması konusunda eleştiri aldığını ifade etmektedir. İngiliz Hükümeti tarafından kabul edilen plan, öncelikle Türkiye'ye ardından da Yunanistan ve Makarios'a sunulacaktı. Nitekim Mac Millan 6 Ocak'ta yapılan kabine toplantısında Foot Planı'ndan aslında çok umutlu olmadığını Kıbrıslı Türklerin, Rumların, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın da bu planı kabul edeceklerini düşünmediğini belirtmişti.[1785] Başbakan Mc Millan'ın bu sözleri aslında Foot Planı'ndan çok fazla bir şey beklemediğini ve sorunun çözümünde planı yeterli görmediğini açıkça ortaya koymaktaydı.

Ankara'daki İngiliz Büyükelçi James Bowker Vali Foot'un kendi adıyla anılan planın içeriği hakkında bilgi vermek için Ankara'ya gelmek istediğini Dışişleri Bakanı Zorlu'ya bildirmiştir. James Bowker ile 9 Ocak günü görüşen Zorlu, Foot Planı ile ilgili verilen bilgiler neticesinde, bu planın Türk Hükümeti tarafından şiddetle reddedildiğini bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Zorlu yapılan görüşmeler neticesinde şöyle demiştir:

> Adada gittikçe vehamet kesbeden münaferet karşısında, muhtariyet mevzuu bahis olamaz. Taksim dışındaki bir kararı kabul etmemize imkân yoktur. Türkiye Hükümeti adanın istikbali hususunda

---

[1782] Foot, a.g.e., s. 162; "Foot Flies To London About Cyprus", **The Daily Times**, (01.01.1958), s. 11.

[1783] Foot, a.g.e., s. 163.

[1784] Foot, a.g.e., s. 163-164.

[1785] Macmillan, a.g.e., s. 665-666.

kendisi ile istişare edilmeden herhangi bir kararı kabul etmeyeceğini, İngiltere Hükümetine defalarca bildirmiştir. (…)[1786]

Aynı gün Ankara'ya giden Dr. Fazıl Küçük ise plan ile ilgili şöyle demiştir:

Hükümetle bir haftadan beri istişarede bulunmakta olan Kıbrıs Valisi Hugh Foot'un bu görüşmelerinin neticesi önümüzdeki günlerde herhalde açıklanacaktır. Gayri resmi olarak sızan haberlere göre, İngiliz Hükümeti Kıbrıs'ın istikbali ile ilgili kararlar arefesindedir. Hatta dün Londra'dan verilen bazı haberlerde bu hususta bir karara varıldığı dahi bildirilmiştir. Bunun ne olduğunu yakın zaman içerisinde öğreneceğiz. Sadece şunu ifade etmek istiyoruz ki, taksim aleyhine alınacak her türlü karar tarafımızdan şiddetle reddedilecek ve bu esasen senelerdir huzur ve sükûndan eser kalmayan Kıbrıs adasında hiçte arzu etmediğimiz bir havanın yaratılmasına sebep teşkil edecektir. Bugüne kadar daima adada sulh ve sükûnun iadesi için çalıştık. Fakat istikbal endişesi bizi tasvip etmediğimiz bir mücadele şekline sevk etmek istidadındadır ve mücadelemizde azimliyiz. Bu, bizi taksime götürünceye kadar devam edecek bir mücadele olacaktır. Yedisinden yetmişine Kıbrıs Türkü taksime inanmıştır. O günü sabırsızlıkla bekliyor ve ona erişmek için de elinden geleni yapacaktır.[1787]

Vali Foot ise bir çözüm sağlayacağına çok inandığı planının Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmemesi karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Ayrıca Vali Foot bu durumdan Dışişleri Bakanı Zorlu'yu sorumlu tutmuş ve anılarında onunla ilgili sert eleştirilerde bulunmuştur. Türklerle Rumların bir plan üzerinde anlaşmaya varmalarını istemenin, hiçbir işe yaramayacağını vurgulayan Foot, İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'a danışmadan karar vermesini ve alınan kararı ilgili devletlere bildirmesinin en doğru karar olduğunu ifade etmiştir.[1788] Foot Planı'na sadece Türkiye'nin değil, Yunan Hükümetinin de karşı çıkması oldukça dikkat çekicidir. Diğer taraftan Makarios 13 Ocak'ta Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmek için Atina'daki Türk Konsolosluğu'na başvuruda bulunmuştur. Türkiye tarafından "dünya kamuoyunu aldatmaya yönelik bir hareket" olarak algılanan bu durum, Türk Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir.[1789]

4.16.2. 27-28 Ocak Olayları ve Kıbrıs Türkleri

28 Ocak günü Ankara'da Bağdat Paktı Konseyi toplantısı yapılacaktı. Toplantı için 24 Ocak'ta Ankara'ya gelen İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, Kıbrıs ile ilgili raporunu da bu sırada Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya sunmuştu. Hazırlanan rapora göre; Kıbrıs'ta bir süredir devam eden sıkıyönetim 3 ay içinde sonlandırılacak, bu süre sonunda Başpiskopos Makarios adaya dönecek ve yapılan müzakerelere katılacak, müzakereler sonunda anlaşma sağlandığı takdirde İngiliz

[1786] "Taksim Dışındaki Bir Kararı Kabul Etmemize İmkân Yoktur", **Son Posta**, (10.01.1958), s. 1, 7; "İngiltere'nin Kıbrıs Planı Ankara'da İnfial Uyandırdı", **Cumhuriyet**, (10.01.1958), s. 1, 5; "Muhtariyet Bahis Mevzuu Olamaz", **Milliyet**, (10.01.1958), s. 1; "İngiliz Elçisi Dün Kıbrıs için Teminat Verdi", **Milliyet**, (11.01.1958), s. 1.

[1787] "Dr. Fazıl Küçük Planı Reddediyor", **Cumhuriyet**, (10.01.1958), s. 5.

[1788] Foot, a.g.e., s. 164-165.

[1789] "Yüzsüzlüğün Şaheser Bir Örneği: Makarios Türkiye'ye Gelmek İstiyor", **Son Posta**, (15.01.1958), s. 1; "Bir Yüzsüzlük Şaheseri: Makarios Türkiye'ye Gelmek İçin Vize İstedi", **Cumhuriyet**, (15.01.1958), s. 1; "Makarios Gelmek İstiyor", **Milliyet**, (15.01.1958), s. 1.

denetiminde olan bir özerk yönetim kurulacaktı. Raporu inceleyen Türk Hükümeti ise buna karşın İngiltere'den 3 talepte bulunmuştur. Buna göre; özerk yönetim kurumları federal olmalı, Türkiye'nin stratejik güvenlik ihtiyaçları temin altına alınmalı, Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd'un 19 Aralık 1956 yılında Avam Kamarası'nda taksim ile ilgili yaptığı açıklamalara, anlaşmada yer verilmeliydi.[1790] İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd Türkiye'nin önerdiği federasyon kurulması fikrine karşı çıkmakla beraber, sadece Türk toplumunun haklarının garanti altına alınacağı güvencesini vermiştir. Ayrıca Türkiye'nin diğer taleplerinin de Kıbrıs'ta özerkliğin başarılı olması durumunda, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında düzenlenecek bir konferansta ele alınmasını önermiştir.

Bakan Lloyd Türkiye'nin çifte self determination ve taksim tezlerinden vazgeçmesi karşılığında ise Kıbrıs'ta askeri bir üs verilmesi önerisinde bulunmuştur. Ancak Dışişleri Bakanı Zorlu, bu planı kabul etmediği gibi taksim tezinden de vazgeçmeyeceklerini kesin bir dille Bakan Lloyd'a bildirmiştir. Ayrıca Zorlu Türk Hükümetinin taksim talebini erteleyebileceklerini, ancak bunun içinde bir takım şartlarının bulunduğunu ifade etmiştir. Zorlu'ya göre ilk şart; Kıbrıs'ta Rumların hâkimiyetinde bir özerk yönetim kurulmayacaktı, ikinci şart ise Türkiye kendi geleceğini güvence altına alabilmek için Kıbrıs'ta bir askeri üs edinecekti, aynı zamanda askeri üsün karşılığı taksimden vazgeçmek olmayacaktı. Dışişleri Bakanı Zorlu Türkiye'nin önerileri doğrultusunda Kıbrıs sorununun kökten çözüleceğini vurgulamış ve İngiliz Hükümetinden taksimi kabul edip etmediğini bir an önce açıklamasını istemiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ise vermiş olduğu cevapta İngiliz parlamentosunda taksimi savunanların çoğunlukta olmadığını, ancak 19 Aralık 1956'da açıklanan çifte self determination görüşüne bağlı kalınacağını ifade etmiştir.[1791]

Türkiye'de bu görüşmeler yapılırken, Kıbrıs'ta da Türkler ve Rumlar arasında gerginlik yaşanmaktaydı. 21 Ocak günü Lefkoşa Türk Erkek Lisesi öğrencileri okul kapısına yazılan EOKA kelimesi üzerine, bu durumu protesto etmek için okulun bahçesinde toplanmışlardı. Ardından Lefkoşa Atatürk Meydanı'na doğru yürüyüşe geçen Türk gençleri, ellerine Atatürk resimleri ve "Taksim isteriz", "Türklerle Rumlar bir arada yaşayamaz", "Yeni vali Foot'a güvenmiyoruz", "Oyunlara kanmıyoruz", "Yeter artık söz bizimdir", "Türk kanı akıtan katilleri istiyoruz", "Parolamız Albayrak, anavatandır" sloganlarının yazılı olduğu yaftalarla, Girne kapısına yönelmişlerdi. Ancak İngiliz askerleri Türk gençlerinin yolunu keserek, onlara copla saldırıda bulunmuş ve geçişlerine izin vermemiştir.[1792]

[1790] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959),** s. 368-369.

[1791] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959),** s. 368-369.

[1792] "Türklerle İngilizler Dün Lefkoşa'da Çarpıştılar", **Cumhuriyet**, (22.01.1958), s. 1, 5; "Kıbrıs'ta Hadiseler Nefret ve İnfial Uyandırdı", **Cumhuriyet**, (23.01.1958), s. 1, 5.

Lefkoşa Rum Belediye Başkanı Dr. Dervis ise Türklere ait olan mezarlıkları, türbeleri ve mescitleri yıkarken, aynı zamanda da Türk kesiminde bulunan yol ve sokakların Türkçe isimlerini değiştirip, Rumca isimler vermekteydi. Ayrıca Rumlar geceleri sokaklara çıkıp, Türk okullarına taşlı, sopalı saldırıda bulunmaktaydı. 25 Ocak'ta Limasollu Türk gençleri de taksim lehine bir yürüyüş yapmış ancak İngiliz askerleri Limasollu gençlere de copla ve göz yaşartıcı bomba ile tekrar saldırıda bulunmuştu. Bu olay neticesinde de 3 Türk yaralanmış ve 3 Türk de tutuklanmıştı.[1793]

İngiliz polislerinin Rumlara karşı bir saldırı düzenlememesi ve sadece Türklere yönelik saldırıda bulunması üzerine Dışişleri Bakanı Zorlu, İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'a olaylar ile ilgili açıklama yapılmasını istemiş ve yaşanan olayları da kınamıştır. Selwyn Lloyd ise olaylar hakkında detaylı bilgi vermesi için Kıbrıs valisi Foot'u Ankara'ya çağarmıştır.[1794] 27 Ocak'ta Ankara'ya gelen Vali Foot, yaşanan olayları Bakan Zorlu'ya anlatmıştır.[1795] Diğer yandan Vali Foot'un ani bir şekilde Ankara'ya çağrılması ve İngiliz Dışişleri Bakanı'nın da Ankara'da bulunması, Kıbrıs Türkleri'nde Kıbrıs için kesin kararın alındığı algısını uyandırmıştı.

27 Ocak'ta valinin Ankara'ya gitmesini yanlış algılayan Bozkurt gazetesi "İngiltere Taksimi Kabul Etti" olarak bir manşet atmış ve İngilizlerin taksimi kabul ettiğini ileri sürmüştür.[1796] Haberin ardından Mehmet Şemmedi önderliğinde bulunan 100 kadar Türk genci "Ya Taksim Ya Ölüm" sloganlarıyla, Lefkoşa'da bir yürüyüş başlatmıştı.[1797] KTP Genel Sekreteri Osman Örek göstericilere yaptığı bir konuşma ile onları dağılmaya ikna etmiş, ancak İngiliz askerlerinin Türk bayraklarına el koymak istemesi, askerler ile Türk gençleri arasında tekrar bir çatışma yaşanmasına sebep olmuştu.[1798] KTKF Başkanı Rauf Denktaş ve KTP ileri gelenlerinden Ümit Süleyman, göstericileri dağılmak konusunda ikna etmişti. Bu sırada bir İngiliz askeri cipi Türk gençlerinin arasına dalarak, biri kadın olmak üzere 2 Türk'ü ezerek öldürmüştür. Bu durum göstericileri tekrar galeyana getirmiş ve olaylar büyümüştür. Aynı gün Baf, Mağusa ve Limasol'da da taksim lehine gösteriler devam etmiştir. Taksim gösterileri 28 Ocak günü de sürmüştü. İngiliz polisleri Lefkoşa'da askeri barikattan geçmek isteyen Türk gençlerine ateş açmış ve bu olay neticesinde de 8 genç yaşamını yitirmiş, 100 kişide yaralanmıştı.[1799]

[1793] "Kıbrıslı Türklerin Mitingi", **Cumhuriyet**, (25.01.1958), s. 1, 5.

[1794] "Sir Hugh in Turkey", **The Guardian**, (27.01.1958), s. 1; "Sir Hugh Foot Flies To Turkey: Cyprus Issue For Baghdad Pact Powers", **The Times**, (27.01.1958), s. 8.

[1795] "Kıbrıs Valisi Ansızın Memleketimize Geldi", **Cumhuriyet**, (27.01.1958), s. 1, 5.

[1796] "İngiltere Taksimi Kabul Etti", **Bozkurt**, (27.01.1958), s. 1.

[1797] Erten Kasımoğlu, **Eski Günler Eski Defterler,** 1. Kitap, 2. Baskı, Yorum Yayıncılık, Lefkoşa, 1991, s. 54-56.

[1798] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959),** s. 358-359.

[1799] Kıbrıs'ta Dün Elim Hadiseler Oldu", **Cumhuriyet**, (29.01.1958), s. 1, 5; "Büyük Matem Günümüz", **Bozkurt**, (29.01.1958), s. 1; 27-28 Ocak Olayları Dünya basınında da geniş yer tutmuştur. Bkz. "Turks Riot in Cprus", **The World**, (27.01.1958), s. 5; "British Police Quell Rioters Cyprus", **The Tribune**, (27.01.1958), s. 1; "Quash Cyprus Riot with Tear Gas", **The Journal Times**, (27.01.1958), s. 7; "Turks Brawl With British İn Cyprus Riot", **The Boston Globe**, s. 10; "Tear Gas Routs Mob in Cyprus", **The Times Advocate**, (27.01.1958), s. 1; "Grave Riots In Cyprus", **The Times**, (28.01.1958), s. 8; "Five Turks Killed In Cyprus" **The Times**, (29.01.1958), s. 8; "Turks Battle With British on Cyprus", **The Tribune**,

27-28 Ocak olayları sırasında Ankara'da bulunan Vali Foot hemen Kıbrıs'a dönmüştür. Vali 28 Ocak'ta Kıbrıslı Türklere, duyduğu üzüntüyü ifade eden bir mesaj yayımlamış ve başsağlığı dilemiştir. Başbakan Menderes'de bir mesaj göndererek, Türklerin endişeye kapılmamaları ve gelişmeleri sabırla izlemeleri konusunda uyarmıştır.[1800]

4.16.3. İngilizlerin Yeni Planları ve Kitlesel Türk-Rum Çatışmaları

Vali Foot'un ortaya koymuş olduğu plan Türkiye tarafından reddedilmişti. İngiltere Hükümeti diğer yandan Foot Planı'nı Kıbrıslı Rumlar ve Yunan Hükümetine kabul ettirmek için harekete geçmişti. Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ve Vali Foot 10 Şubat günü Atina'yı ziyarette bulunarak, Kıbrıs sorunun çözümü için Yunan Hükümetine bir plan sunmuşlardı. Buna göre, Kıbrıs'ta iki taraflı barış ve düzen sağlandıktan sonra kısa süreli bir özerk yönetim kurulacak ve bu özerkliğin sonunda da Kıbrıs halkına self determination hakkı verilecekti.

Self determination'un yapılabilmesi için de iki şart olacaktı. Birincisi İngiltere, Türkiye ve Yunanistan plebisit yapılmasına onay verecek, ikincisi Kıbrıs adasında hem İngiltere'ye hem de Türkiye'ye askeri üs verilecekti.[1801] Aynı zamanda Vali Foot, Makarios ile görüşmede bulunmuş ve Makarios'a Rumların uzlaşmaz tavrı devam ederse adada taksimin uygulanacağı uyarısında bulunmuştur.[1802] Ancak Türkiye'ye askeri üs verilmesi Yunan Hükümeti ve Makarios tarafından şiddetle reddedilmiştir.

Vali Foot hazırlamış olduğu planın hem Türkiye hem de Yunanistan tarafından reddedilmesi karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Bu durum üzerine Vali Foot artık İngiltere'nin daha katı bir tutum izlemesini önermiş ve şöyle demiştir: "Bu süre zarfında taraflardan görüş talebi ya da taraflara planla ilgili bilgi de verilmeyecektir. Plan sonlandığında kabul etseler de etmeseler de bunu uygulayacagız. Şiddet ya da herhangi başka bir durumun bizi alıkoymasına izin vermeyeceğiz ve artık kontrolü tamamen ele alacağız."[1803]

Nisan 1958'den itibaren EOKA tedhiş faaliyetleri yeniden başlamış ve ada genelinde seri cinayetler, sabotajlar hızlanmıştı.[1804] EOKA terör örgütü adanın büyük şehirlerinde bulunan 100'den

(28.01.1958), s. 2; "Cyprus Violence Takes 4 Lives", **Times Colonist**, (28.01.1958), s. 7; "Cyprus Turks Riots Again", **The Financial Times**, (29.01.1958), s. 1; "Turks Pledge Cyprus Peace", Times Colonist, (29.01.1958), s. 2; "Cyprus Tuks Resume Riots British Kill 5", **The Daily News**, (29.01.1958), s. 24; "Cyprus Clashes Kill Five Turks", **The Democrat And Chronicle**, (27.01.1958), s. 1.

[1800] "Başbakan Kıbrıs Türkleri'ne Teessür ve Taziyelerini Bildirdi", **Cumhuriyet**, (29.01.1958), s. 1.

[1801] "Kıbrıs İçin İngiliz-Yunan Görüşmeleri", **Cumhuriyet**, (11.02.1958), s. 1, 5; "Kıbrıs'a Dair Atina Toplantısı Sona Erdi", **Cumhuriyet**, (13.02.1958), s. 1, 5.

[1802] "İngilizler Makarios ile Görüşmeye Başladı", **Cumhuriyet**, (14.02.1958), s. 1, 5.

[1803] Foot, a.g.e., s. 168.

[1804] "EOKA Topyekün Harp İlan Etti", **Son Posta**, (02.04.1958), s. 1.

fazla tesise bomba atarak, kullanılmaz hale getirmişti. Aynı zamanda Rumları da hedef olan EOKA, 4 Nisan gecesi 6 Rum'u da silahla vurarak öldürmüştü.[1805] 6 Nisan günü ise EOKA, Kıbrıs halkına bir bildiri dağatarak İngilizlere ait olan herşeyi boykot etmelerini istemişti.[1806] Diğer yandan Vali Foot adada sükûnetin sağlanması ve yapılacak olan müzakerelerin önünün açılması için farklı bir yol denemiştir. 18 Nisan'da EOKA lideri Grivas'a bir mektup gönderen Vali Foot, EOKA'nın silahlı eylemleri durdurmasını istemiş,[1807] ancak Grivas 21 Nisan'da bir bildiri yayımlayarak, İngiltere'nin Kıbrıslı Rumlarla müzakereleri başlatmadığı takdirde, yeniden silahlı eylemlere başlanacağı tehdidinde bulunmuştur.[1808]

EOKA Türkler'e karşı da eylemlerini hızlandırmıştı. Özellikle 18 Nisan günü Lefkoşa Rum kesiminde bulunan Ömeriye Cami yanındaki Türk mezarlığının ateşe verilmesi, Kıbrıslı Türklerin ve Türk kamuoyunun büyük tepkisine sebep olmuştu. Bu olayın ardından Türkiye'deki üniversiteler, sendikalar ve cemiyetler Kıbrıs adasına çok sayıda Türk bayrağı göndererek, onlara manevi olarak destek vermek istemişlerdir. Kıbrıslı Türkler 23 Nisan kutlamalarında da her yeri Türkiye'den gönderilen bu bayraklar ile süslemişlerdir. Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş da dâhil olmak üzere Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen isimlerinin katıldığı bu törenlere yaklaşık 30 bin Kıbrıs Türkü katılmıştır. Kutlamalar sırasında ise Lefkoşa'daki Cirit Meydanı'nın ismi "Taksim Meydanı" olarak değiştirilmiştir.[1809] Aslında bu durum Kıbrıs Türkleri'nin Taksim tezini artık benimsediğini ve İngiliz Hükümetinin de bir an önce harekete geçmesini beklediklerinin bir göstergesiydi.

Vali Foot 7 Mayıs günü İngilizlerin yeni planını görüşmek için Londra'ya gitmiştir.[1810] Londra'ya 4 maddelik bir Kıbrıs planı götüren Vali Foot'a göre; 100 bin kişinin Türkçe, 400 bin kişinin Rumca konuştuğu ada için İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında bir anlaşma sağlanamayacağının artık açıkça kabul edilmesi gerekmekteydi. Buna uygun olarak ilgili tarafların iddialarından vazgeçmeleri veya bir müddet için iddialarını geri bırakmaları istenmeliydi. Yani Yunanlılar Enosis, Türkler de taksim tezlerini bir kenara bırakmalıydı. Adaya daha geniş bir iç idare serbestisi tanınmalıydı. İngiliz Hükümeti 7 ya da 10 yıllık bir müddetin sonunda adaya self

---

[1805] Ayrıca İngiliz askeri kamplarını da hedef alan EOKA, buralara bomba atarak maddi hasar vermiştir. "Kıbrıs'ta Tedhiş Şiddetlendi", **Dünya**, (05.04.1958), s. 1, 5; "EOKA Kıbrıs'ta Seri Halde Cinayet ve Sabotaja Girişti", **Son Posta**, (02.04.1958), s. 1, 7. Ayrıca Bkz. "Kıbrıs'ta EOKA İçin Saha Boş", **Dünya**, (07.04.1958), s. 1, 5; "EOKA'cılar Kıbrıs'ı Bir Harp Meydanı Haline Getiriyor", **Son Posta**, (07.04.1958), s. 1; "Kıbrıs'ta 15 Dakikada Bir Bomba Patlıyor", **Son Posta**, (08.04.1958), s. 1.

[1806] Bildiri şu şekildedir: "İngilizler'e ait hiçbir şey Kıbrıslı Rumları telvis etmemelidir. İngiliz yapısı herşeyi elinizden atınız." Bkz. "Kıbrıslı Rumlar Boykota Çağrıldı", **Dünya**, (06.04.1958), s. 1; "EOKA Tedhişçilerinin İngilizler'e Boykotu", **Son Posta**, (06.04.1958), s. 1.

[1807] Foley, a.g.e., s. 138-139; Foot, a.g.e., s. 153-154.

[1808] Foley, a.g.e., s. 139.

[1809] "Kıbrıs Türkü Unutulmaz Bir Gün Yaşadı", **Bozkurt**, (24.04.1958), s. 1; "Kıbrıs'ta 23 Nisanı 40.000 Türk Tezahüratla Kutladı", **Cumhuriyet**, (24.02.1958), s. 1, 5; "Kıbrıs'ta Türkler Büyük Miting Yaptı", **Dünya**, (24.04.1958), s. 1, 5; "Kıbrıs'ta Türklerin Büyük Mitingi", **Son Posta**, (24.04.1958), s. 1, 7.

[1810] "Foot Londra'ya Bugün Gidiyor", **Dünya**, (07.05.1958), s. 1; "Kıbrıs Valisi Bugün Londra'ya Gidecek", **Vatan**, (07.05.1958), s. 1.

determination verileceğini bildirmeliydi. Bu durumda Rumlar Yunanistan ile birleşmeyi kabul edecek olurlarsa, Türklere de bir nevi taksim çerçevesi dâhilinde daha geniş bir tercih hakkı tanınmalıydı.[1811]

İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ise Vali Foot ile görüşmeden önce Türkiye'nin ve Yunanistan'ın son görüşleri hakkında bilgi almak istemiştir. Türk Dışişleri Bakanı Zorlu Türkiye'nin taksimden başka bir çözüm yolunu kabul etmeyeceğini İngiliz Bakan'a bildirmiştir. Londra'da İngiliz Başbakanı Mc Millan, İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, İngiltere Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd ve Kıbrıs Valisi Foot'un katılımıyla yapılan müzakereler neticesinde yeni bir İngiliz planı hazırlanmıştır. Ancak İngiliz Hükümeti yeni planın 17 Haziran'da açıklanacağını duyurmuştu.

Kıbrıs Türkleri ise taksimden asla vazgeçmeyeceklerini göstermek için, 19 Mayıs'ta büyük ve görkemli bir tören daha düzenlemişlerdi.[1812] Tören sırasında konuşan Kıbrıslı Türk liderler taksimden başka bir planın kabul edilmeyeceğini bir kere daha vurgulamıştır. 20 Mayıs'ta Kıbrıs'a geri dönen Vali Foot, 21 Mayıs günü Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme sırasında İngiltere Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd'un, Dr. Fazıl Küçük'e hitaben gönderdiği mektubunu sunmuştur. Mektupta İngiliz Hükümetinin yeni planı açıklayıncaya kadar, adada asayişin sağlanması için KTP'nin yardımcı olması istenmiştir.[1813] Diğer yandan Ankara'daki İngiliz Büyükelçi James Bowker Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel ile bir görüşme yaparak, yeni İngiliz planının ana hatlarını sunmuştur. Türkiye ise plan ile ilgili görüşmek amacıyla Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş'ı Ankara'ya çağarmıştır.[1814] 10 gün boyunca Türkiye'de kalıp görüşmelerde bulunan Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş, 31 Mayıs günü gazeteciler ile bir basın toplantısı düzenlemişlerdir.

Yapılan basın toplantısına 20'den fazla yerli ve yabancı basın mensubu katılmıştır. Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş İngilizlerin 17 Haziran'da açıklanacak olan yeni planlarında eğer taksim

---

[1811] "Vali Foot Kıbrıs İçin 4 Maddelik Plan Götürdü", **Dünya**, (07.05.1958), s. 1, 5; "Foot'un Kıbrıs İçin Yeni Planı", **Vatan**, (07.05.1958), s. 1, 5

[1812] "Gençlik ve Spor Bayramı Parlak Bir Şekilde Kutlandı", **Bozkurt**, (20.05.1958), s. 1.

[1813] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959),** s. 374-383.

[1814] Rauf Denktaş Ankara Esenboğa havaalanında gaztecilere verdiği demecinde şöyle demiştir: "Kıbrıs'ta hürriyet uğruna ölmeye hazır bir gençlik vardır. Yeni İngiliz planında bu gençliğin arzu ve ruhu plana katılmazsa durum çok vahim olacaktır." Dr. Fazıl Küçük ise şöyle bir konuşma yapmıştır: "Foot ile görüştüm. Bu görüşmede bir açıklama olmadı. Yalnız Foot gelecek ayın 17'sinden evvel bir plan açıklamayacaklarını belirtmiştir. Bu planın Makarios ile görüşülmeyeceğini de açıkladı. Plan ne olursa olsun biz Kıbrıslı Türkler, taksimden başka hiçbir hal çaresi kabul etmeyeceğiz. Kıbrıs meselesi topluluklar arası bir mesele değil, milletlerarası bir meseledir. Bizce İngilizlerin bu oyalama siyaseti memleketin huzurunu temin etmek değil, bilakis iki toplumu birbirine düşürüp, onları birbirlerine kırdırıp, kan dökmekten başka gaye değildir. 17 Haziran günü taksimden başka bir plan gelirse, önce protesto edeceğiz sonra verilecek anayasayı tanımayarak idareye iştirak etmeyeceğiz. Bundan sonraki hareketimizi zaman tayin edecektir." Bkz. "Ankara'ya Çağrılan İki Türk Lideri Dün Geldiler", **Dünya**, (24.05.1958), s. 1, 5; "Dr. Fazıl Küçük Ankara'ya Geldi", **Vatan**, (24.05.1958), s. 1, 5; "Liderlerimizin Ankara Temasları", **Halkın Sesi**, (27.05.1958), s. 1.

tezini mevzu bahis etmezlerse, Kıbrıs Türklerinin silahlı veya silahsız olarak mücadeleye başlayacaklarını belirtmiş ve şöyle demişlerdir: "Biz isiklal mücadelesi geçirmiş milletin mensuplarıyız. Böyle olduğumuzu bütün dünyaya göstereceğiz. Hürriyet mücadelesi nasıl olacaktır? Yunan egemenliği altında yaşamak istemeyen bir toplum silahlı veya silahsız neler yapabilecektir? Bunu zaman gösterecektir." Toplantının devamında konuşan Dr. Fazıl Küçük ise şöyle demiştir:

> En kuvvetli bulunduğu günlerde Kıbrıs'a bir hal çaresi empoze etmeyi aklından geçirmemiş olan İngiliz Hükümeti, bugünkü duruma göz yumarak ve Kıbrıs'ta en zayıf olduğu bir zamanda, kendi formülü olan bir hal çaresini empoze edeceği anlaşılmaktadır. İngiltere'nin empoze edeceği hal çaresinin Türkleri tatmin eden bir şey olacağına inanmıyoruz. Kıbrıs'ta dil, din, örf ve hissiyat bakımından birbirinden tamamen ayrı ve birbirine taban tabana zıt siyaset güden Türk ve Rum cemaatleri vardır. Realiteden ayrı uzak bir görüş ile kendi kararını empoze etmeye hazırlanan İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'ta normal idareden daha aciz bulunmaktadır. Her tarafta hükümet otoritesi hiçe sayılmakta ve hükümet bunları önleyici tedbir almamaktadır. Bugünkü şartlar içinde müstakil bir Kıbrıs veya grantili bir statüko Türkler için Enosis'in tahakkukundan başka bir şey değildir. Artık taksime gitmekten başka çare kalmamıştır. Bugün 7'sinden 70'ine her Türk hürriyet bayrağı altında toplanmış, tek bir vücut halinde nazarlarını anavatana bildirmişlerdir. Bugün Kıbrıs Türkünün parolası "Ya Taksim Ya Ölüm"dür. Bunu bütün dünyaya 27-28 Ocak olayları ile gösterdik. Mücadeleye devam edecek ve asla esir olmayacağız.[1815]

Dr. Fazıl Küçük'ün ardından konuşan Rauf Denktaş ise şöyle demiştir:

> Bir hakikat vardır ki bugün Kıbrıs Türkleri bir hürriyet mücadelesi içindedir. Çıkacak karar ne olursa olsun bu hürriyet mücadelesi devam edecektir. Yapılacak açıklamaların mahiyetine göre bu mücadele daha da şiddetlenebilir. EOKA miskin bir tedhişçi teşkilatıdır. Faaliyetleri hep arkadandır. Bugüne kadar göğüs gögüse hiç kimse ile mücadele etmemişlerdir. Taksim tezi kabul edilirse EOKA'nın ömrü az olur. Bir avuç çete İngiliz Hükümetini gülünç duruma düşürmüştür.[1816]

3 Haziran günü İstanbul'a giden Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş, burada Başbakan Adnan Menderes ile görüşmüştür. Bu görüşmenin ardından Dr. Fazıl Küçük basına bir demeç vererek İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs'a muhtariyet vermeye hazırlandığını ve bu durumun Kıbrıs'ı Enosis'e götüreceğini, ayrıca sorun taksim lehine çözülmezse Türkler'le Rumlar'ın kanlı çatışmalara girişeceği uyarısında bulunmuştur.[1817]

Yeni İngiliz planı ile ilgili görüşmeler devam ederken, diğer yandan Kıbrıs'ta yaşanan olaylar Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Kıbrıslı Rumlar tarafından 7 Haziran gecesi Lefkoşa Türk Konsolosluğu'na bağlı Basın Yayın ve Haberler Bürosuna bomba atılmıştır. Bombanın atıldığı haberi kısa bir süre içinde yayılmış ve binlerce Türk, Haberler Bürosu'na akın etmiştir. Lefkoşa ve Larnaka'da karşılıklı çatışmalar yaşanmış ve olaylar neticesinde 4 Rum ölmüş, 5 Türk de yaralanmıştır. İngiliz Hükümeti Lefkoşa'da sokağa çıkma yasağı

[1815] "Ada Türkleri Hürriyet Savaşı'na Hazır", **Dünya**, (01.06.1958), s. 1, 5; "Dr. Fazıl Küçük Amerika'yı İkaz Etti", **Vatan**, (01.06.1958), s. 1, 5; "Island of Cyprus Subject of New Adventure Novel", **The Daily Press,** (01.06.1958), s. 40.

[1816] "Ada Türkleri Hürriyet Savaşı'na Hazır", **Dünya**, (01.06.1958), s. 5.

[1817] "Menderes Fazıl Küçük ve Warren'le Konuştu", **Vatan**, (04.06.1958), s. 1, 5.

uygulasa da çatışmaların önünü kesememiştir. Sabaha kadar devam eden çatışmalarda Lefkoşa'da Rumlara ait olan spor kulübü binası, 2 fabrika, 2 satış mağazası, 9 ticarethane yakılarak tahrip edilmiştir. Larnaka'da sokağa çıkma yasağı uygulanmış ve Türklerle Rumların yaşadıkları yerler dikenli tel ile çevrilerek birbirinden ayrılmıştır.[1818]

İngiliz idaresi yaşanan olayların ardından tedbir amaçlı olarak 8 Haziran günü Lefkoşa'daki Türk Konsolosluğu ve Haberler Bürosu'nu İngiliz askerleri ile koruma altına almıştır. Vali Foot öncelikle Türk Konsolos Burhan Işın ile bir görüşme yapmış, ardından da KTKF Başkanı Rauf Denktaş başkanlığındaki bir heyeti kabul etmiştir. Heyet çıkan olaylardan Türk toplum liderlerinin sorumlu olmadığını, ayrıca bombanın Türkler tarafından atıldığı izlenimi uyandıracak bir açıklama yapılmayacağını belirtmiştir.[1819] Vali Foot ise çıkan çatışmalarda Türklerin sorumlu olduğunu, Türk köylerinin korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda ise söz veremeyeceğini ifade etmiştir. Diğer yandan Kıbrıs'ta Türklerle Rumlar arasındaki çatışmalar devam ediyordu. Rumlar 9 Haziran günü Lefkoşa'da Peyker Ahmet adında bir Türk kadınını öldürürken, kocası Mustafa Ahmet'i de ağır yaralamışlardır.[1820] Yine aynı gün Lefkoşa'ya bağlı Kaymaklı beldesinde Ahmet Hüseyin isimli bir Türk polisi Rumlar tarafından öldürülmüştür.[1821] 9-10 Haziran günleri de çatışmalar devam etmiş ve bu seferde 4 Rum ile 2 Türk öldürülmüştü. Ayrıca Lefkoşa'da Rumlar bir yandan Türklere ait olan binalara ve camilere bombalı saldırılar düzenlerken, diğer yandan da yollara pusu kurup Türk otobüslerine saldırmışlardı. Buna karşılık Türkler de Rum Belediye Pazarı'nı basmış ve ve Rum belediye şoförünü öldürmüşlerdi.[1822]

12 Haziran günü ise Lefkoşa'ya bağlı Gönyeli bölgesinde Gill adındaki bir İngiliz polis memuru Şillura (Yılmazköy) köyünde, Türklere saldırı için toplanan 200 Rumu tutuklamış ve silahlarına el koymuştur. Birkaç saat içinde de yine İngiliz Polis Gill yaklaşık 250 Rumun, Türklere saldırı için Ayvasıl'a gittiğini öğrenmiş ve bunun üzerine İngiliz emniyet kuvvetlerinin de desteği ile 250 Rum yakalanmıştır.[1823] Ayrıca 12 Haziran günü Gönyeli'de çıkan Türk-Rum çatışmasında 9

[1818] "New Threat in Cyprus By Turks", **The Observer**, (08.06.1958), s. 1; "Turk Students Discuss Question of Cyprus", **The Times**, (08.06.1958), s. 7; "Greek Turks Again Clash on Cyprus 3 Killed", **The Journal Times,** (08.06.1958), s. 1; "Violence of Cyprus", **The Star Gazette**, (08.06.1958), s. 4; "Turks Attack Greeks in New Cyprus Violence", **The Star Tribune**, (08.06.1958), s. 24; "Akşam Lefkoşa'da Sokak Çarpışmaları Oldu", **Bozkurt**, (08.06.1958), s. 1; "Kıbrıs Türkleri ile Rumlar Çarpıştılar", **Dünya,** (09.06.1958), s. 1, 3; "Foot Lefkoşa'da Sıkı Yönetim İlan Etti", **Vatan**, (09.06.1958), s. 1, 3.

[1819] Rauf Denktaş yıllar sonra yabancı bir televizyon kanalında 7 Haziran günü gerçekleştirilen Türk Haber Bürosu saldırısını 2 Türk gencinin yaptığını ancak kendilerinin bundan çok sonra haberleri olduğunu ifade etmiştir. Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 252-254; Kasımoğlu, **Eski Günler Eski Defterler,** s. 80-82.

[1820] "Sudden Spread of Cyprus Rioting", **The Times**, (09.06.1958), s. 10; "Spread of Communal Riots in Cyprus", **The Guardian**, (09.06.1958), s. 1; "Two Greeks Die in Cyprus Fight", **The Baltimore Sun**, (09.06.1958), s. 1; "Violence Hits Cyprus", **The News And Observer**, (08.06.1958), s. 3; "Greeks And Turks Clash on Cyprus", **The Times Record**, (08.06.1958), s. 1.

[1821] "Bir Türk Polisi Öldürüldü", **Bozkurt**, (11.06.1958), s. 1.

[1822] Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** s. 248-261.

[1823] Crawshaw, **The Cyprus Revolt,** s. 288-289.

Rum öldürülmüş ve birçok Türk de yaralanmıştır.[1824] Yaşanan tüm bu olaylarda Türkiye, İngiltere Hükümetini suçlamıştır. İngiltere ise Türkiye'nin taksim tezi ile Kıbrıslı Türkleri kışkırttığını ve bu olaylardan da Türkiye'nin sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Yunan Hükümeti ise olayların arkasında Türkiye olduğunu ve Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerle Rumları birbirine düşürerek adayı bölme planı yaptığını, ayrıca İngiltere'nin de olaylara kasıtlı olarak müdahalede bulunmadığını ya da yavaş davrandığını, bu durumun da adayı bölmek isteyenlerin işini kolaylaştıracağı yorumunda bulunmuştur. Kıbrıslı Rumlar ise adada her zaman İngilizlerle Türkler'in işbirliği yaptığını ve İngilizler'in bilinçli bir şekilde adayı iç savaşa sürüklediğini iddia etmişlerdir.

Kıbrıs'ta Türk-Rum çatışması devam ederken, Türkiye'de de "Ya Taksim Ya Ölüm" mitingleri yapılmaktaydı. Türkiye'de 6-7 Eylül olaylarından sonra ilk defa 8 Haziran 1958'de büyük bir Kıbrıs mitingi yapılmıştı.[1825] İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği tarafından Beyazıt Meydanı'nda düzenlenen ve yaklaşık olarak 300 bin kişinin katıldığı ileri sürülen mitingde, hep bir ağızdan "Ya Taksim Ya Ölüm" sloganları atılmıştı.[1826] Mitinge sadece İstanbul'dan değil, ayrıca Sakarya, Kocaeli, Edirne, Bursa, Kırklareli ve Tekirdağ'dan da binlerce Türk katılmıştır. Miting alanında bulunan Dr. Fazıl Küçük büyük kalabalığa bir konuşma yaparak şöyle demiştir:

> Size 120.000 Kıbrıslı kardeşlerinizin selamını, muhabbetini, itimadını ve bağlılığını getirdim. Sizden aldığımız kuvvet, bize gösterdiğiniz bağlılık, mücadele hayatımızın tükenmez enerji kaynağı oldu. Kaypak politika entrikalarına ve ağır baskıya, bu kuvvet sayesinde boyun eğdik. Ancak sabrımız tükendi. Artık bu işin halledilmesi zamanı gelmiştir. Artık Türk cemaatinin sabrı kalmamıştır. Can verecegiz, kan akıtacağız. Kıbrıs bize kalacaktır.[1827]

İstanbul'da başlayan mitingler Türkiye genelinde yapılmaya devam etmiştir. 12 Haziran'da Ankara'da 150 bin kişinin katılımıyla bir miting düzenlenmiştir.[1828] 17 Haziran Erzurum'da 50 bin kişi, 19 Haziran Samsun'da 200 bin kişi, 21 Haziran'da Eskişehir, 22 Haziran'da Konya, Bursa ve

---

[1824] "Gönyeli'de Kanlı Çarpışmalar Oldu", **Bozkurt**, (13.06.1958), s. 1; "Gönyeli Hadiselerinde Ölenlerin Sayısı 8'e Yükseldi", **Bozkurt**, (15.06.1958), s. 1. Ayrıca bkz. "Turks Blames Britain", **The New York Times**, (11.06.1958), s. 8; "Cyprus Crisis Spreads", **The Austin American**, (11.06.1958), s. 4; "Cyprus: UK Appeal to Turkey", **The Financial Times**, (10.06.1958), s. 3; "Curfew Imposed on All Cyprus", **The Age**, (11.06.1958), s. 1; "Seven Cypriots Dead in Village Battle, Night of Communal Strife", **The Times,** (14.06.1958), s. 6; "Cyprus Riot Dead Total 7", **The Gazette**, (11.06.1958), s. 1.

[1825] "Turkish Demonstrators Urge Division of Cyprus", **The Star Telegram**, (11.06.1958), s. 2; "Mass Miting in Turkey", **The New York Times**, (09.06.1958), **s.** 6; "Turk Mob Riots Anew on Cyprus", **The Daily News**, (11.06.1958), s. 30; "Büyük Kıbrıs Mitingi Bugün Yapılıyor", **Hürriyet**, (08.06.1958), s. 1, 3; "Yüz Binler Milli İmanı Haykırdı: Ya Taksim Ya Ölüm", **Milliyet**, (09.06.1958), s. 1; "Yüzbinler Dün Kıbrıs için And İçti", **Hürriyet**, (09.06.1958), s. 1.

[1826] Ayrıca pankartların üzerinde yazılam yazılarla tarihe vurgu yapılmış ve halkın milli bilinci uyandırılmaya çalışılmıştır. Pankartlarda şunlar yazmaktadır: "Allah İçin İman, Kıbrıs İçin Kan", "Dedem Koynunda Yattıkça, Benimsin Ey Güzel Toprak", "İçtimai Siyasi Ahlak, Sahte Politikacıların Oyuncağı Olamaz", "Kıbrıs İçin Son Söz Süngünün Olacaktır", "Kıbrıs'ı Kanımız Pahasına Alacağız", "Unuttunsa Sakarya Savaşı'nı Mezardan Çıkar da Sor Trikopis'in Başını", "Kıbrıs, Kıbrıs Tükendi Sabrımız", "Yunanlı İzmir'de Yediğin Tekmeyi Unutma", "Yunanlı Türk Süngüsünü Babana Sor", Bkz. "Kıbrıs Mitingi Çok Muhteşem Oldu", **Dünya**, (09.06.1958), s. 1, 5; "Dün Mitinge 300 Bin Kişi Katıldı", **Vatan**, (09.06.1958), s. 1, 5.

[1827] "Dr. Küçük'ün Coşturan Konuşması", **Milliyet**, (09.06.1958), s. 1; "Kıbrıs Mitingi Çok Muhteşem Oldu", **Dünya**, (09.06.1958), s. 5.

[1828] "Ankara, İzmir ve Adana'da Kıbrıs İçin Mitingler Yapılıyor", **Vatan**, (10.06.1958), s. 1, 5.

İskenderun'da binlerce kişininin katılımıyla büyük mitingler düzenlenmiştir. Taksim tezi 16 Haziran 1958 tarihi itibariyle sadece devletin değil, aynı zamanda Türk milletinin de "Ya Taksim Ya Ölüm" sloganı ile resmi tezi haline gelmiştir.

Türkiye'de mitingler devam ederken İngiltere Başbakanı Mc Millan, Türkiye'nin gerek basınıyla gerekse düzenlediği mitingler ile Kıbrıs Türklerini kışkırttığını düşünüyordu. Bu sebeple Mc Millan ABD'den yardım isteyerek, Türkiye'nin desteklediği eylemlerin sonlandırılması için baskıda bulunmasını istemiştir.[1829] Ayrıca İngiltere 10 Haziran'da Türkiye'ye bir nota vererek, Kıbrıs'taki olayların arkasında Türkiye'nin olduğu suçlamasında bulunmuştur.[1830] Diğer yandan İngiliz Hükümeti 10 Haziran'da yeni İngiliz planının ana taslağını Türkiye ve Yunanistan'a sunmuş ve planın birer nüshasını da Makarios ile Dr. Fazıl Küçük'e yollamıştır. Ancak Başbakan Menderes 14 Haziran'da İngiltere'ye vermiş olduğu cevabında yeni planın kabul edilemez olduğunu ve Türkiye'nin taksimden başka bir tezi kabul etmeyeceğini bildirmiştir.

4.16.4. Kıbrıs İçin Yeni Bir Çözüm: Mc Millan Planı

İngiltere Başbakanı Harold Mc Millan 19 Haziran 1958 tarihinde İngiltere'nin Kıbrıs için tasarladığı yeni planı Avam Kamarası'nda açıklamıştır.[1831] Mc Millan'ın kendi adıyla bilinen planın 4 ana hedefi şu şekilde belirlenmiştir: 1. ada halkının tamamının çıkarlarına uygun hizmet etmek, 2. Adadaki her iki toplumun ve Türkiye ile Yunanistan'ın kabul edeceği kalıcı bir çözüm bulmak, 3. İngiltere'nin uluslararası sorumluluklarını yerine getirebilmesi için, gerekli olan ada tesislerini ve askeri üslerini muhafaza etmek, 4. İngiltere ile hayati bir bölgede bulunan müttefikleri arasında barış, güvenlik ve işbirliği sağlamak.[1832] Mc Millan planın amaçlarını sıraladıktan sonra, yeni planın İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında bir ortaklık olacağını savunmuştur. Ardından da planın ana hatlarını açıklamıştır. Buna göre;

> Öncelikle Kıbrıs sadece İngiltere ve İngiliz Milletler Cemiyeti (Commonweatlh) ile işbirliği içinde bulunmayacak aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan ile yapılacak olan işbirliğinin avantajlarından faydalanabilecekti. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta çıkarları olduğuna göre, İngiliz Hükümeti adada barış, ilerleme ve refahın oluşturulmasında birlikte hareket edilmesinden dolayı memnun olacaktır. Bu politikanın yürütülmesinde vali ile işbirligi amacıyla Türkiye ve Yunanistan adaya birer temsilci atayabileceklerdi. Adada, temsili bir hükümet şekli olacak ve her toplum kendi iç işlerinden sorumlu olacaktı. İngiliz yönetimi adada yaşayan Türk ve Rum toplumuna kimliklerine saygının bir ifadesi olarak Türk ve Yunan vatandaşı, isterlerse de İngiliz vatandaşı olma hakkı tanıyacaktı. Yeni ortaklık ilkesinin tam olarak işlevsellik kazanabilmesi ve bu plana uygun bir istikrar ortamının oluşması için adanın uluslararası statüsü yedi yıl süreyle aynı

[1829] Macmillan, a.g.e., s. 668.

[1830] "İngiltere Bize Kıbrıs İçin Bir Nota Verdi", **Milliyet**, (10.06.1958), s. 1.

[1831] "Seven Year Partnership in Cyprus", **The Times**, (20.06.1958), s. 2; "Hostility To Plan For Cyprus", **The Guardian**, (20.06.1958), s. 1; "Greeks, Turks Asked to Share Rule", **The Financial Times**, (20.06.1958); s. 1; "British Offer To Aid In Control Of Cyprus", **The Austin America**, (20.06.1958); s. 25; "Britain Offers Cyprus Formula: 3-Way Rule", **The Daily News**, (20.06.1958); s. 56; "Greeks Turks Hit New Cyprus Plan", **The Daily Telegram**, (20.06.1958); s. 1.

[1832] **Hansard Deb**, 19 June 1958, Vol: 589, C: 1315-1320, 1315; Macmillan, a.g.e., s. 669-670.

kalacaktır. Temsili hükümet ve bölgesel özerklik, iki toplumun, Yunanistan ve Türkiye'nin temsilcileri arasında yapılacak görüş alışverişi ile sağlanacaktır.[1833]

Böylece yeni plan "ortaklık ve bölgesel bir otonomi" öngörmekteydi. Anayasanın maddeleri ise şu şekildeydi:

1. Her iki toplum için ayrı Temsilciler Meclisi oluşturulacak ve bu meclisler tam yasama yetkisine sahip olacaklar ve son kararı vereceklerdi.
2. Topluma ait meseleler ve iç güvenlik dışında kalan diğer konuları kapsayan iç idare, valinin başkanlığında Yunan ve Türk Hükümetlerinin birer temsilcisi ile 4 Kıbrıslı Rum ve 2 Kıbrıslı Türk olmak üzere, toplum meclisleri tarafından belirlenecek 6 bakandan oluşacak bir konseyin yetki ve sorumluluğu altında olacaktı.
3. Vali'nin Yunan ve Türk Hükümetinin yetkilendireceği temsilcilerle görüş alışverişinde bulunarak kullanmak üzere her iki toplumun çıkarlarını korunmasını sağlamak için kendisine ayrılmış yetkileri bulunacak.
4. Dış ilişkiler savunma ve iç güvenlik meseleleri, iki devlet temsilcileriyle görüş alışverişinde bulunarak kullanılmak üzere valinin, özellikle ve bilhassa korunmuş hak ve yetkileri içinde kalacak.
5. Yunan ve Türk Hükümeti temsilcileri, ayrımcı niteliği olduğuna inandıkları yasaların tarafsız bir mahkeme tarafından incelenmesini talep etme hakkına sahip olacaklardı.[1834]

İngiltere Başbakanı Mc Millan planı açıkladıktan sonra ise konuşmasına şu şekilde son vermiştir:

Eğer bu planın tüm faydaları taraflarca anlaşılırsa, şiddetin sonlanması gerekir. İngiliz Hükümeti adadaki olağanüstü uygulamaları hafifletmek ve en sonunda kaldırmak amacıyla önemli adımlar atmak niyetindedir. Bu süreç olağanüstü önlemler gereği adadan sürgün edilen kişilerin adaya dönebilmesini de içerebilir. Bu ilke ve önerileri temel alan bir politika ada insanına ayrıcalıklı ve korunaklı bir statü kazandıracaktır. Temsili kurumlar yoluyla, her iki toplum da kendi iç sorunlarına çözüm arayabilecek ve kendi kendilerini yönetebileceklerdi. Kıbrıs'ta yasayan her iki toplum böylesi avantajlı bir konumdayken İngiltere, Yunanistan ve Türkiye ile olan işbirliği sürdürülecek ve Kıbrıs taraflar arasındaki ilişkileri güçlendirerek bir sorun olmaktan çıkacaktır.[1835]

Mc Millan planı incelendiğinde ise ilk göze çarpan husus, adada terör olayları sonlandırıldığı takdirde sıkıyönetimin kaldırılacağı ve hatta Makarios ile arkadaşlarının adaya dönmesine izin verileceğidir. Ayrıca bu plan ile Kıbrıs halkına ayrıcalıklar verilecek ve her iki toplumunda hakları güvence altına alınacaktı. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'de karşılıklı dostluk ilişkilerini geliştirebilecekti. Böylelikle Kıbrıs artık üç devlet arasında bir sorun değil, işbirliği sembolü olacaktı. Ancak Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs'ta bu planın uygulanabilmesi için, İngiliz Hükümetine yardımcı olacak ve adadaki İngiliz üsleri de güvence altına alınacaktı.

[1833] **Hansard Deb**, 19 June 1958, Vol: 589, C: 1315-1318; Macmillan, a.g.e., s. 670.

[1834] **Hansard Deb**, 19 June 1958, Vol: 589, C: 1315-1318; Macmillan, a.g.e., s. 670; Ayrıca Türk basınına yansımaları için bkz. "Mac Millan İngiliz Planının Dün Açıkladı", **Dünya**, (20.06.958), s. 1, 3; "Kıbrıs İçin Konferans İstiyoruz", **Vatan**, (20.06.958), s. 1, 5; "Kıbrıs Planı Açıklandı", **Bozkur**t, (20.06.958), s. 1.

[1835] Macmillan, a.g.e., s. 670;

Planın açıklanmasının ardından Yunanistan Başbakanı Karamanlis planı resmen reddettiğini açıklamıştır.[1836] Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff'a göre Türk ve Yunan temsilcilerinin adanın ortak yönetiminde bulunması, onların Kıbrıslı temsilcilerden daha fazla yetkiye sahip olması anlamına gelmekteydi. Averoff'a göre böyle bir yönetim şekli adaya taksime götürebilirdi ve bundan daha kötü bir çözüm olamazdı. Çifte vatandaşlık hakkı ise adaya çok sayıda Yunan ve Türk vatandaşının gelmesine sebep olacak ve bu durumda da adada birçok kargaşa yaşanacaktı. Yunan Hükümetine göre Türkiye planı kabul edecekti, ancak Yunanistan her ne olursa olsun Mac Millan planına sonuna kadar karşı çıkacaktı.[1837]

14 Haziran'da toplanan Yunan Kabinesi Başbakan Karamanlis'e tam yetki vererek, Mc Millan planı ile ilgili diplomatik girişimler başlatmasını istedi. Bu doğrultuda Bakan Karamanlis Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Roger Allan ile bir görüşme yaparak, Mc Millan planının Kıbrıs sorununu çözmek için yeterli olmadığını, aksine varolan kargaşayı arttıracağını ve bu planın Yunan Hükümeti için kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Averoff'da 21 Haziran'da Büyükelçi Allan ile bir görüşme yaparak, planın kabul edilmeyeceğini yinelemiş ve self determination konusunun tekrar ele alınması şartıyla, adada geçici bir özerklik kurulmasını kabul edeceklerini belirtmiştir. Ayrıca İngiltere ve Yunanistan'ın ikili görüşmesini önermiş, ancak Türkiye'nin de dâhil olacağı üçlü bir konferansa katılmayı reddetmiştir.[1838]

Makarios ise planı "tam bir felaket" olarak yorumlamış ve adadaki sıkıyönetimin kaldırılacağı, EOKA tutuklularının serbest bırakılacağına dair olan maddelerin inandırıcı olmadığını ileri sürmüştür.[1839] Çünkü maddeler içerisinde Makarios'un adaya dönebileceği belirtiliyor olsa da kesin bir ifadeyle söylenmemişti. Bu durum Makarios için kuşku uyandırıcıydı. Makarios Mc Millan planından ve Kıbrıs'ın durumundan duyduğu endişe nedeniyle adadaki 6 kasabanın Rum Belediye Başkanları ile 15 danışmanını, görüş alış-verişinde bulunmak üzere Atina'ya çağarmıştır. Onlarla yaptığı görüşme neticesinde 20 Haziran'da Vali Foot'a bir mektup göndermiştir.

Makarios mektubunda Kıbrıs Rum halkının temsilcileriyle yapılan görüşme neticesinde bu planı kabul edilemez bulduklarını belirtmiş ve self determination'dan vazgeçmeyeceklerini, verilecek özerkliği bir geçiş dönemi olarak gördüklerini ve İngiltere ile yapılacak ikilli müzakerelere hazır olduklarını bildirmiştir.[1840] Böylece Makarios ve Karamanlis aynu doğrultuda görüş bildirerek,

---

[1836] "Greeks Reject Cyprus Plan", **The Evening Sun**, (21.06.1958), s. 3.

[1837] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959),** s. 404.

[1838] "Karamanlis'in Mac Millan'a Gönderdiği Mesajın Metni Açıklandı", **Bozkurt**, (23.06.1958), s. 1.

[1839] "UK Will Talk Makarios On Cyprus Plan", **The Age**, (21.06.1958), s. 1; "Makarios Hits Cyprus Plan", **The Post Gazette**, (21.06.1958), s. 2; "A Plan For Cyprus", **The Daily News**, (21.06.1958), s. 29; "Makarios's 'No' As Cypriots One People", **The Guardian**, (21.06.1958), s. 1.

[1840] "Makarios Sayıklıyor", **Bozkurt**, (22.06.1958), s. 1.

self determination'un ertelenmesi koşuluyla geçici bir özerk yönetimi kabul edeceklerini İngiltere'ye bildirmişlerdir.

Planın açıklanmasının ardından Türkiye Dışişleri Bakanı Zorlu, Mc Millan planı ile ilgili görüşlerini açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Zorlu plan ile ilgili verdiği demecinde şöyle demiştir:

> Türkiye Hükümeti bugün ilan edilen İngiliz planının ana hatlarına ayın 10'undan beri vakıf bulunuyor. Hükümetimiz bu planı ve Kıbrıs meselesininin NATO Daimi Konseyi'nde müzakere etmek imkânını bulduğu gibi bu plan muvacehesinde aldığı vaziyeti 16 Haziran'da gerek Dışişleri Encümeni'nde ve gerekse TBMM'nin gizli bir oturumunda izah etmek fırsatını bulmuştur. Herşeyden evvel şunu söylemek isterim ki Türkiye Hükümeti Kıbrıs meselesini bir şekli halle bağlayacak, en iyi çarenin taksim olduğu hususundaki karar ve kanaatini elbette muhafaza etmektedir. Bu nihai hal çaresini ihtiva etmeyecek bir teklifin bilhassa TBMM'nin son kararı muvacehesinde elbette kabulüne imkân yoktur.[1841]

Bakan Zorlu konuşmasında Türkiye'nin 16 Haziran tarihli TBMM kararına atıfta bulunarak, taksim dışında hiçbir planı kabul etmediklerini tekrar vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye'nin plan hakkındaki görüşlerine de değinen Zorlu konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> İngiltere Hükümeti tarafından bize verilip NATO Konseyi'nde ve bugün Avam Kamarası'nda açıklanan plan ve Kıbrıs meselesinin bu plan muvacehesinde halli hususunda konseyde cereyan eden müzakereler hususundaki görüşümüz ise şöyle izah edilebilir: İngiltere Hükümeti yeni tasarladığı ve adanın muvakkat idaresine dair planı açıklarken adanın nihai beynelmilel statükoyu tayin edecek bazı esaslar üzerinde de durmuştur. Bu meyanda Selwyn Lloyd Londra Büyükelçimize taksime mutedir imkânları da ihtiva eden Lennox Boyd'un 19 Aralık 1956'da vaki self determination'a prensibinin tatbikine dair beyannatını teyid etmiştir.[1842]

Dışişleri Bakanı Zorlu konuşmasının devamında ise Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında en kısa sürede bir konferans yapılması ve bu konferans sonunda da adanın artık nihai statüsünün belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.[1843] Türkiye'nin resmi açıklamasına göre taksim haricinde hiçbir çözüm planı kabul edilmeyecekti. Ancak ABD'nin araya girmesiyle Türkiye bu tavrını yumuşatacaktı. Nitekim Amerika'ya göre Türkiye adanın bölünmesini, Yunanistan ise Enosis'i talep etmekteydi. Bu durumda iki ülkenin anlaşması imkânsızdı ve bir Türk-Yunan savaşı çıkabilirdi.

Netice olarak hem Türkiye hem de Yunanistan Mc Millan planına olumlu yanıt vermemiştir. Ancak her iki devlette kendi çıkarlrı doğrultusunda ikili görüşmelere açık oldukları mesajını verdiler. ABD Türkiye'nin taksim konusundaki sert tavrını değiştirmesi için harekete geçmiş ve Türkiye ile diplomatik girişimler başlatmıştır. Nitekim ABD Başkanı Eisenhower üçlü bir konferansın acil

---

[1841] "Zorlu'nun Demeci", **Dünya**, (20.06.1958), s. 1, 3.

[1842] "Zorlu'nun Demeci", **Dünya**, (20.06.1958), s. 3.

[1843] "Kıbrıs için Üçlü Konferans Teklif Ettik", **Milliyet**, (20.06.1958), s. 1, 5.

olarak toplanması gerektiğini belirtecek ve NATO Genek Sekreteri Spaak'ın da devreye girmesiyle Ağustos ayında bir konferans düzenlenecekti.[1844]

4.16.5. Mc Millan'ın Türk ve Yunan Hükümeti İle Yaptığı Görüşmeler ve Planın Uygulanması

Taraflar arasında Mc Millan planı görüşülürken, adada ise terör olayları tekrar başlamıştı. Bunun üzerine İngiltere Başbakanı Mc Millan harekete geçerek 8 Ağustos günü Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ve ada valisi Foot ile birlikte Yunanistan Başbakanı Karamanlis ve Dışişleri Bakanı Averoff ile bir görüşmede bulunmuştur. Yapılan görüşmenin amacı ise Yunan Hükümetinin Mc Millan planı için "Plan Taksimi Öngörüyor" algısını değiştirmek ve özellikle de ada için geçici bir özerk yönetimi Yunanistan'a kabul ettirmekti. Yapılan görüşmede Mc Millan adaya verilecek olan 7 yıllık özerkliğin İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarları için çok önemli olduğunu, bunun için de taraflar arasında işbirliğinin bir an önce sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Karamanlis ise İngiltere ile yapılacak olan ikili bir anlaşmaya razı olduklarını ve hatta İngilizlerin 7 yıldan daha fazla sürede adada egemen olarak kalabileceklerini, ancak Türkiye ile yapılacak bir işbirliğine karşı oldukları cevabını vermiştir.[1845] Mc Millan anılarında Yunanistan'ın adada terörün sonlanması ve 7 yıllık geçici özerklik konusunda anlaşmaya vardığını, ancak ikili temsiliyet konusunu asla kabul etmediğini ifade etmektedir. Uzun süren tartışmaların ardından Mc Millan; 2 yıl önce Radcliffe Planını da Yunanlıların kabul etmediğini ancak Türkler'in kabul ettiğini, eğer Yunanistan Mc Millan planını da kabul etmeyip adada şiddete başvurduğu takdirde, ada üzerinde ya Türkler'e bir üs verileceği ya da taksim kabul edileceğini belirtmiştir. Mc Millan Yunan Hükümetini bu cümleleri ile açıkça tehdit etmişti. Yunanistan'ın en önemli talebi İngiltere ile ikili görüşme sağlayabilmekti. Ancak İngiltere buna yanaşmamaktaydı ve neticede görüşmelerden bir sonuç elde edilemeyeceği anlaşılmıştı. Ardından Mc Millan Türkiye ile görüşmek için Atina'dan ayrılmıştır.

10 Ağustos günü Ankara'ya gelen Mc Millan, gazetecilere bir demeç vermiş ve şöyle demiştir:

> Son 2 gün zarfında Yunan Başvekil ile samimi ve faydalı görüşmelerde bulundum. Kendisine ve mesai arkadaşlarına İngiliz Hükümetinin politikasını izah ettim. Ve o da bana bu müşkül meselede Yunan Hükümetinin görüşünü açıkladı. Şimdi burada Başvekiliniz ve hükümetinizle

[1844] "Eisenhower de Üçlü Toplantı İstiyor", **Milliyet**, (20.06.1958), s. 1, 5.

[1845] Mc Millan Yunanistan'ın Türkiye konusunda ki bu tavrını şöyle açıklamaktaydı: "Türklerden nefret ediyorlar. Onlarla 500 yıldır savaşıyorlar ve herhangi bir Yunan ulusunun bağımsızlığı için nerede ve ne zaman olursa onlarla savaşmaya hazırlar. Türkler tarafından aşağılanmak istemiyorlar. Dolayısıyla Yunanistan'ın taleplerini Türklerin veto etmesi durumunu çok aşağılayıcı buluyorlar." Bkz. Mac Millan, a.g.e., s. 677; "British Hope on Athens Talks", **The Guardian**, (10.08.1958), s. 5; "Atina Müzakereleri Başarı Sağlayacak Mı?" **Bozkurt**, (09.08.1958), s. 1; "Mac Millan Karamanlis İle Görüştü", **Vatan**, (09.08.1958), s. 1; "Mr. Macmillan's Hope of Cyprus Peace: Right Time For Talks After Appeal to End Terror", **The Times**, (08.08.1958), s. 8; "Khrush Horns in on Vital Cyprus Talks", **The Daily News**, (10.08.1958), s. 62; "Mac Millan Meets With Greek Head on Cyprus Issue", **The Boston Globe**, (10.08.1958), s. 17.

> görüşmelerde bulunacağım. Her ne kadar güçlükler mevcutsa da biliyorum ki Kıbrıs'ta sulh ve sükûnun sağlanmasını hepimiz canı gönülden istiyoruz. En samimi hislerimle temenni ederim ki seyahatimin neticesi bu olsun.[1846]

Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmelerde bulunan Mc Millan ilk olarak Yunanistan'ın plana olumlu yaklaştığını, ancak bazı hususların yeniden düzenlenmesini talep ettiğini belirtmiştir. Yapılan görüşmeler hakkında bilgi veren Dışişleri Bakanı Zorlu şöyle demiştir:

> İngiltere Başvekili Mc Millan ile Kıbrıs durumunu çok ciddi bir şekilde müzakere ettik. Adada biran evvel beynelmilel statünün tahakkuku yolunda acele kararlar alınmasını talep ederek, Türk Hükümetinin taksimin tahakkuku ile adaya sulh ve sükûnun iade edileceğini kendisine bir kere daha etraflı bir şekilde izah ettik. Ortaklık fikri yani "Partnership" taksim fikri ile gayrî kabili teliftir. Bu husus bizzat Britanya Başvekili'ne açık olarak izah edilmiş ve Türkiye'nin kendi hak ve menfaatlerini korumak azminde olduğu Başvekile etraflıca izah edilmiştir. İddialarımızda ne kadar haklı olduğumuzu dünya teslim etmeye başlamıştır. Haklı iddialarımızı Britanya ile Yunanistan'ın da erken bir zamanda anlayacağına inanıyor ve üçlü muzakereler mevzuunda intizarda kalmayı tercih ediyoruz.[1847]

Zorlu'nun konuşması incelendiğinde Türkiye'nin de en az Yunanistan kadar ortaklık fikrine karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık Mc Millan anılarında Türkiye'nin aslında Yunanistan'ın görüşlerini pek önemsemediğini, taksim konusunda kendilerine daha önce verilen sözlerin tutulmasını beklediklerini ve Türkiye'nin duruma şüpheyle yaklaştığını belirtmektedir.[1848] Yunanistan ve Türkiye ziyaretlerinden sonra Kıbrıs'da Vali Foot ile görüşmelerde bulunan Mcc Millan ardından Londra'ya dönmüştür. Başbakan Mc Millan, kendi adıyla anılan plan üzerinde bir takım değişiklikler yaparak, 15 Ağustos günü Avam Kamarası'nda açıklamıştır.[1849]

Yeni plan incelendiğinde ise aslında ilk plandan pek fazla farkı olmadığı göze çarpmaktadır. Ancak İngiliz Hükümeti kesin bir tavırla bu planın uygulamaya koyulacağını ifade etmekteydi. Buna göre yeni plan kapsamında, bir önceki plan gibi yine her iki tarafın katılımıyla bir Yasama Meclisi oluşturulacak, valiye yardımcı birer temsilci atanacak, ayrı belediyeler oluşturulacaktı. Bu plan Ekim ayında uygulamaya koyulacaktı ve bu yüzden de Türkiye ile Yunanistan'dan adaya temsilcilerini göndermeleri istenmiştir. Ayrıca 7 yıllık bir geçiş döneminin ardından da adanın nihai statüsüne karar verileceği de belirtilmekteydi. Diğer plandan farklı olarak çifte vatandaşlık kaldırılmış ve Türk ve Yunan temsilcilere Büyükelçi statüsü verilmiştir.[1850]

[1846] "Mac Millan Ankara'ya Geldi", **Vatan**, (10.08.1958), 1, 5; "Mac Millan Türk Halkına Hitaben Bir Konuşma Yaptı", **Bozkurt**, (10.08.1958), s. 1; Görüşmelerin İngiliz basınına yansımaları için bkz. "Mr Macmillan's Ankara Talks Ended: Cyprus Seven-Year Truce Plan", **The Times**, (11.08.1958), s. 8. Ayrıca bkz. "Quick End Of Talk in Turkey", **The Guardian**, (11.08.1958), s. 1; "Britain Turkey Finish Talks About Cyprus", **The Journal**, (11.08.1958), s. 3; "Mac Millan Ends Talks on Cyprus", **The Province**, (11.08.1958), s. 3.

[1847] "Türk Tezi Ancak Taksimdir", **Bozkurt**, (12.08.1958), s. 1.

[1848] Mac Millan, a.g.e., s. 679-681.

[1849] "Mr. Macmillan Modifies Cyprus Plan", **The Times**, (16.08.1958), s. 8.

[1850] "İngiltere Yeni Anayasayı Tatbike Karar Verdi", **Bozkurt**, (16.08.1958), s. 1.

İngiliz basını yeni planın açıklanmasından sonra, bunun Kıbrıs için son şans olduğunu ve plan ile adanın karanlık günlerden kurtulabileceğini, planın reddedilmesi karşısında ise adada meydana gelebilecek sefalet ve karanlık günlerden artık İngiliz Hükümeti'nin sorumlu olmayacağını iddia etmiştir.[1851] Vali Foot yeni plan hakkında bir mektup yazarak Başpiskopos Makarios'a göndermiştir. Makarios ise vermiş olduğu cevapta yeni İngiliz planını kabul etmediğini ve Kıbrıs Rum halkına demokratik haklarını tanımayan ve onlara hürriyet bahşetmeyen bir planı asla kabul edemeyeceğini bildirmiştir.[1852] Yunanistan ise planı kesinlikle kabul etmediğini bildirdiği gibi, aynı zamanda BM'ye bir kere daha başvuruda bulunmuştur. Türkiye ise 25 Ağustos'ta resmi bir açıklama yaparak "ortaklık planının uygulanabilir bulduğunu" belirtmiştir. Türkiye'nin en önemli isteği adanın statüsünün bir an önce belirlenmesiydi ve bu konuda da İngiltere ile işbirliği yapacağını bildirmişti.[1853]

Türkiye 15 Ağustos planı doğrultusunda Kıbrıs temsilcisi olarak Burhan Işın'ı atamış ve Işın 1 Ekim'de Kıbrıs'a gelerek göreve başlamıştır.[1854] Yunanistan ise adaya bir temsilci atamayacağını ve planı şiddetle reddettiğini bir kere daha yinelemiştir. İngiltere ise planın uygulanmaya başlanmasıyla adada terörün tekrar şiddetleneceğini bilmekteydi ve nitekim öyle de oldu. EOKA lideri Grivas 25 Eylül'den itibaren, örgüt üyelerine hazır olmalarını ve 1 Ekim'den itibaren de eylemlere başlanılacağı mesajını vermişti. Buna karşılık İngilliz idaresi 1 Ekim'de adadaki güvenlik önlemlerini arttırdığı gibi, ada genelinde de sokağa çıkma yasağı uygulamıştır.[1855] EOKA ise diğer yandan Rumlara bildiriler dağıtmakta ve halkı isyana çağarmaktaydı. Atina radyosu ise kışkırtıcı yayınlarına devam etmekteydi ve "Kardeş Kıbrıslılar özgürlük için savaşıyorsunuz ve başaracaksınız" ifadeleriyle, EOKA'ya desteğini açıkça ortaya koyuyordu.

Vali Foot ise Makarios'un şiddete davet eden mesajları karşısında bir bildiri yayımlamış ve şöyle demiştir:

> Rum cemaatinin bir din reisi tarafından bu derecede aldatılmış olması kadar feci bir olay tasavvur olunamaz. Makarios aşikâr olarak tedhişe teşvik ediyor. Bu hareket hayret vericidir. Tedhişin durdurulmasının fevkalâde ahval kanunlarının kalkmasını sağlayacağını ve kendisinin de Kıbrıs'a dönebileceği hususunda kendisini birçok defalar ikaz ettim.

Ardından Vali Foot tedhiş ile bir neticeye varılamayacağını ve kan dökmekle asla hedeflerine ulaşılamayacaklarını belirttikten sonra, yeni planın uygulanmasında Türklere emniyet temin edildiğini, Makarios'un da buna yaklaşması ve gelecek için nihai bir çözümün bulunmasına yardım

---

[1851] "Second Thoughts on Cyprus Plan",**The Guardian**, (16.08.1958), s. 1.

[1852] "Makarios Planı Reddetti", **Bozkurt**, (17.08.1958), s. 1.

[1853] "Kıbrıs İçin İngiliz Planını Kabul Ettik", **Dünya**, (26.08.1958), s. 1, 5.

[1854] "Kıbrıs Planının Tatbiki Başlıyor", **Milliyet**, (01.10.1958), s. 1, 5.

[1855] Nitekim 2 Ekim günü Larnaka'da bir İngiliz polis memuru yolda yürüdüğü sırada başından vurularak öldürülmüştür. Haber için bkz. "Bir Sivil İngiliz Vuruldu", **Bozkurt**, (03.10.1958), s. 1.

etmesi gerektiğini belirtmiştir.[1856] İngiliz Hükümeti'nin "Kara Ekim" olarak değerlendirdiği, Ekim ayı boyunca adada resmi kaynaklara göre 44 kişi ölmüş, 370 kişi yaralanmıştır. Ölenlerin 10'u İngilliz askeri, 6'sı sivil vatandaş, 17'si Kıbrıslı Rum ve 10'da EOKA üyesiydi.[1857] Kıbrıslı Rumların da ölenlerin içerisinde olması aslında EOKA'daki bölünmeyi göstermekteydi. Özellikle de Makarios ve Grivas arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları, ilerleyen zamanlarda daha çok belirgin bir şekilde kendini gösterecekti. İngiliz Hükümeti her ne kadar Makarios'tan adadaki şiddet eylemini sonlandırması için çağrıda bulunmasını istesede, Makarios EOKA'yı şiddeti sonlandırmaya davet etmeyeceğini açıkça söylemekteydi.

Vali Foot ise yeni İngiliz planı hakkında Kıbrıs halkına hitaben bir konuşma yaparak, planın getireceği yeniliklerden bahsetmiştir. Foot konuşmasında planda nihai çözümün bilerek bir karara bağlanmadığını ve açık bırakıldığını tekrar belirtmiştir. Valiye göre yeni plan adada demokratik bir idare sisteminin kurulmasını öngörmekteydi ve kurulacak konsey sayesinde adadaki toplumların bir araya geleceğine, sosyal ve kültürel konuların tamamen birbirinden ayrılacağına işaret etmekteydi. Ayrıca aradaki anlaşmazlıklar içinde tamamen tarafsız bir mahkeme kurulacağını belirten Vali Foot, böylelikle toplumda sükûnun sağlanacağını da iddia etmişti.[1858] Ancak Yunanistan tarafından kışkırtılan Kıbrıs Rumları yine de bu planın uygulanmasına sıcak bakmamıştır.

1958 yılı yaşanan terör olayları ve ardından gelen sosyal buhran Kıbrıs adasını içinden çıkılmaz bir kargaşaya sürüklemiştir. Türkiyenin taksim tezinde ısrar etmesi, Yunanistan'ın self determination'dan vazgeçip adanın bağımsızlığını istemesi, İngiltere'nin Mc Millan planını uygulamaya koymak için diretmesi yaşanan kargaşayı daha da artırmıştı. Adadaki bu atmosfer karşısında ise BM devreye girmiş ve Yunanistan'ın 15 Ağustos tarihli başvurusunu değerlendirmeye alınmış ve taraflar arasındaki görüşmeler bu kez BM'de devam etmiştir.

4.16.6. BM Görüşmeleri ve Tarafların Tezleri

15 Ağustos 1958 tarihinde beşinci ve son kez BM'ye başvuran Yunanistan, Kıbrıs meselesini BM'nin 13. Genel Kurulu'na aldırmayı başarmıştır. 25 Kasım günü Kıbrıs meselesini ele alan BM'ye

---

[1856] "Foot Papaza Sert Bir Cevap Verdi", **Bozkurt**, (05.10.1958), s. 1.

[1857] Kıbrıs basınında Ekim ayı boyunca neredeyse hergün EOKA'nın şiddet eylemleri gazetelerde geniş yer bulmuştur. Bkz. "Bir Asker Öldü, İki Askerle Bir Rum Yaralandı", **Bozkurt**, (06.10.1958), s. 1; "EOKA'nın Öldürdüğü İngiliz Kadını Defnedildi", **Bozkurt**, (07.10.1958), s. 1; "Bir Bombanın İnfilakı Sonucunda Bir Türk Polisi Öldü", **Bozkurt**, (08.10.1958), s. 1; "Bir Türk Ölü Olarak Bulundu", **Bozkurt**, (10.10.1958), s. 1; "İngiliz Askerlerine Pusu Kuruldu", **Bozkurt**, (13.10.1958), s. 1; "Bir İngiliz Barı Yakıldı", **Bozkurt**, (17.10.1958), s. 1; "EOKA Emniyet Kuvvetleri İle Çarpışıyor", **Bozkurt**, (21.10.1958), s. 1; "Askerlere Çifte Pusu Kuruldu", **Bozkurt**, (23.10.1958), s. 1; "Bir İngiliz Kadınına Pusu Kuruldu", **Bozkurt**, (25.10.1958), s. 1; "Bir Türk Polisi Vuruldu", **Bozkurt**, (27.10.1958), s. 1; "EOKA Canileri Lefkoşa Hükümet Hastanesinde Bir Rumu Öldürdü", **Bozkurt**, (31.10.1958), s. 1.

[1858] "Vali Yeni Plan Hakkında İzahat Verdi", **Bozkurt**, (12.10.1958), s. 1.

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere birer karar tasarısı sunmuşlardır.[1859] İngiltere'nin sunduğu tasarıya göre; İngilliz Hükümetinin sorunun çözümü için taraflara kabul edilebilir seçenekler sunduğu ve Türkiye ile Yunanistan'ın da çözüm için işbirliğini kabul etmeleri talep edilmekteydi. Ayrıca Yunanistan Hükümetine adadaki tedhişi durdurması için çağrı yaplması da istenmekteydi. Türkiye'nin sunduğu karar tasarısında ise Kıbrıs sorununa taraftar devletlerin adadaki tedhiş hareketlerini desteklemekten ve halkı kışkırtmaktan vazgeçmeleri talep edilmekteydi. Ayrıca adada self determination hakkı uygulanacaksa, adanın özel durumunun dikkate alınması gerektiği de vurgulanmıştı.

Yunanistan karar tasarısında ise İngiltere'nin Kıbrıs halkının bağımsızlığına kavuşması için yardımcı olması istenmekteydi. Ayrıca bu bağımsızlığın gerçek ve demokratik bir özerklik döneminin ardından geleceği, Kıbrıs Türk halkının haklarının güvence altına alınacağı ve Türklerin de ada yönetimine katılabilecekleri de vurgulanmaktaydı. Bunun yanı sıra BM'ye üye 5 ülkenin temsilcilerinden oluşan bir komitenin kurulmasını isteyen Yunanistan, bu komitenin bağımsızlığın adada uygulanması ve bu uygulamanın da Genel Kurul'a rapor edilmesinden sorumlu olmasını istemekteydi.[1860]

Karar tasarılarının ardından konuşmalara geçilmiştir. İlk konuşmayı Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff-Tossizza yapmış ve Türkiye ile İngiltere'ye ağır eleştirilerde bulunmuştur.[1861] Kıbrıs'taki durumun artık sadece ada nüfusunun geleceği meselesi değil, Doğu Akdeniz bölgesinde barış ve güvenliğe yönelik doğrudan bir tehdit meselesi olduğunu vurgulayan Averoff-Tossizza, İngiltere'nin de konferansa katılma amacının BM'nin müdahalesini önlemek olduğunu iddia etmiştir. Konuşmasının devamında ise sözü Türkiye'ye getiren Averoff-Tossizza, Türk Hükümeti hakkında ağır eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir:

> Türk Hükümetinin toprak talepleri, kendi açılarından provokatif olduğu kadar haksız da olan yayılmacı hırsların tezahüründen başka bir şey değildir. Aslında Birleşik Krallık'ın önce Türk faktörünü, ardından üçlü formülü icat etmesi, BM Şartı'nın 1. maddesi, 2. fıkrası ve 73. maddesini açıkça hiçe sayarak, ada üzerindeki hâkimiyetini uzatmanın açık bir yolu olmuştur. Ankara Hükümeti daha sonra bir takım iddia ve taleplerde bulunmuş, böylece Türk azınlığı bir bölgesel genişletme aracı olarak kullanmıştır. Ancak gerçek şu ki, Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde kesinlikle hiçbir hakkı yoktur. Çünkü Türkiye Lozan Barış Antlaşması gereğince Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiştir. İngiliz Hükümeti ve Türk Hükümeti, halkın isteklerini hesaba katmadan, bir bölgenin geleceğini belirlemenin söz konusu olamayacağını unutmaktadır. (…)[1862]

[1859] "U.N Given British Case on Cyprus", **The Times**, (26.11.1958), s. 14; "Future Of Cyprus", **The Guardian**, (26.11.1958), s. 1.

[1860] "Greece Urges UN Not To Sabotage Cyprus Dispute", **The Star Tribune**, (26.11.1958), s. 5; "Greece Blasts Britains Plan To Quit Cyprus", **The Chicago Tribune**, (27.11.1958), s. 3.

[1861] **United Nations General Assembley Thirteenth Session Official Record**, First Committee 996th Plenary Meeting, 25 November 1958, New York, s. 247-250.

[1862] **United Nations General Assembley Thirteenth Session Official Record**, First Committee 996th Plenary Meeting, 25 November 1958, New York, s. 247-248.

Konuşmasına devam eden Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof, Yunan karar suretinde Kıbrıs için talep edilen muhtariyetten sonra bağımsızlık için tarih tesbit etmeye lüzum olmadığını, yalnız belirsiz bir zaman sonra bağımsızlığın verileceğine dair İngiltere'nin taahhütte bulunmasının yeter olduğunu ileri sürmüş ve Türk cemaati meselesine de temasla şöyle demiştir: "Adadaki Türk azınlığının hakları teminat altına alınacaktır. Biz Kıbrıs'ta eşit haklarla bir idare görmek istiyoruz. Yalnız çoğunluğun azınlığa boyun eğmemesini şart koşuyoruz." Averoff-Tossizza konuşmasının sonunda ise taraflar arasındaki barışın sağlanması için sundukları önerilerin ideal olduğunu ve bu önerilerin de sorunun çözümü için son şans olarak gördüklerini ifade etmiştir.

Averoff-Tossizza'dan sonra İngiliz delege heyeti adına söz alan Devlet Bakanı Alan Noble, müttefikler arasında yaşanan bu krizden ötürü üzgün olduğunu belirttikten sonra, adada bir iç savaşın çıkmasının muhtemel olduğunu, Kıbrıs meselesinin sadece bir koloni meselesi olmadığını aynı zamanda uluslararası bir mesele olduğunu vurgulamıştır. İngiltere'nin tek amacının Kıbrıs sorununa bir çözüm yolu bulmak olduğunu ifade eden Noble, ayrıca Yunanistan'ın talebi olan ve *"çok yüce bir kavram olan bağımsızlığın*" aldatıcı olduğuna dikkat çekmiştir.

Adada sorunun çözüm bulabilmesi için iki ön koşulun yerine getirilmesi gerektigini belirten Noble, öncelikle adada şiddetin son bulmasını ve barış koşullarının yeniden sağlanmasını talep etmiştir. Noble adanın 7 yıllık bir muhtariyet idaresinden sonra, "kendi kaderini kendisi belirlemesi" gerektiğini ifade ederken, Yunanistan'ın Mc Millan planına ilişkin "plan taksimi öngörüyor" iddialarına ise; "bölgesel otonomi başka bir şey, taksim başka bir şey, biz bölgesel otonomiden bahsediyoruz." cevabını vermiştir. Bununla birlikte taksimin de ada halkı için büyük sorunlar ortaya çıkaracağını savunan Noble, İngiltere'nin aslında taksimi hiçbir zaman çözüm olarak düşünmediğini ve şimdi de bu düşüncede olmadığını savunmuştur. Ayrıca Noble'e göre Türk Hükümetinin ve Kıbrıslı Türklerin taksim tezinde bu kadar ısrar etmelerinin sebebi EOKA terör örgütünce yaratılan taraflar arasındaki güvensizlik ve düşmanlık ortamıydı.

Alan Noble, Makarios'un *The New York Times* gazetesine vermiş olduğu röportajına atıfta bulunarak, Makarios'un EOKA teröristlerine "kahraman" olarak hitap etmesinin kendileri açısından şok etkisi yarattığını ifade etmiştir. Ayrıca adadaki terör olaylarının, Kıbrıs'taki içler acısı durumu daha da çıkmaz bir yola soktuğunu belirten Noble, nihayetinde durumun bir iç savaş noktasına geldiğini belirtmiştir. Noble; "bu toplantıdan çıkacak ideal sonuç bağımsızlıktır", sözlerinin her ne kadar prensipte kabul edilebilir olduğunu kabul etse de, bu sözlerin "büyülü ve aldatıcı" olduğuna vurgu yaparak, İngiliz koloni politikası gereğince kendi kurallarının da hesaba katılması gerektiğini belirtmiştir.[1863]

[1863] Alan Noble'nin konuşmasının tam metni için bkz. **United Nations General Assembley Thirteenth Session Official Record**, First Committee 996th Plenary Meeting, 25 November 1958, New York, s. 250-252; "U.N Given British Case on Cyprus", **The Times**, (26.11.1958), s. 14; "British Reply to Mr. Averoff", **The Times**, (27.11.1958), s. 6; "Debate on Cyprus", **The Guardian**, (27.11.1958), s. 7.

Türkiye adına söz alan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise konuşmasına adanın jeopolitik konumundan bahsederek başlamıştır. Zorlu adanın Türkiye'ye 40 mil uzaklıkta olduğunu, yaklaşık 400 yıldır Türkiye'nin bir parçası konumunda bulunan Kıbrıs'ın büyük bir Türk topluluğunu barındırdığını ifade etmiştir. Ayrıca ada tarihine atıfta bulunan Zorlu, Türklerin bir zamanlar adada çoğunlukta olduklarını, ancak nüfusun giderek Rumlar lehine arttığını belirtmiştir. Lozan Barış Antlaşması'na da değinen Zorlu Lozan ile Türkiye'nin, Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu Batı Trakya'yı Yunanistan'a verdiğini, ancak Batı Trakya gibi Kıbrıs'ın da Yunanistan'a verilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Zorlu konuşmasının devamında ise İngiltere'nin yeni planına değinmiş ve şöyle demiştir:

> İhtilâfın müslihane bir şekilde halli için sarfettiğimiz gayretler boşa çıkınca, Britanya Hükümeti yeni bir plan sunmuş ve bu planın kabulünü Türkiye ile Yunanistan'dan istemiştir. İngiltere bu planla, üç memleket arasında kendi hükümranlığını taksim ediyordu. Bilindiği gibi Yunanistan 1957 yılında kendi lehine self determination talebi ile BM'nin huzuruna çıkmış fakat reddedilmiştir. Tek taraflı self determination prensibinin kabul edilmediğini bir kere daha belirtmek isterim. Yunanistan BM'nin 1957 yılındaki kararına uyarak bir konferansa katılmaktan daima kaçınmıştır. O, gizli ve diplomatik olmayan konferansları tercih etmiş, fakat müzakerelere üçlü olarak katılmamıştır. İngiltere ise yeni bir çaba sarfederek adadaki tedhişi durdurmak için "ortaklık" planını ortaya atmıştır. Ancak plan nihai çözümü açık bırakmıştır.[1864]

Zorlu konuşmasının devamında ise İngiltere'nin 3 hükümeti bir araya getirmek için İngiliz ortaklık planını kabul ettiklerini ve bu durumunda aslında Türkiye'nin iyi niyetinin bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Zorlu, Kıbrıs meselesinde Yunanistan'ın amacının yalnız Enosis olduğunu belirttikten sonra da şu örnekleri vermiştir:

> Yunanistan yalnız Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek istiyor. 1945 yılında Kıbrıs meselesi Yunanistan tarafından ortaya atıldığı zaman Yunan Hükümeti yalnız Enosis üzerinde durmuş ve Enosis'in kabul edilmesi için gayret göstermiştir. Daha sonra Enosis bir yana bırakılarak daha cazip olan self determination Yunan Hükümeti tarafından ele alınmıştır. Bundan da amaç yine Enosisti. 1945 yılında Yunanistan tarafından yayımlanan Beyaz Kitap'ta, Yunanistan'ın yalnız ve yalnız Enosis istediği ve her talebin muhakkak surette Enosis olduğu belirtilmektedir. 1957 BM müzakerelerinde Averof Yunanistan'ın Enosis değil, self determination olduğunu savunmuştur.[1865]

Konuşmasına devam eden Zorlu, Yunanistan'ın bütün amacının Enosis'e giden her yolun kapısını açmak olduğunu belirtmiş ve bağımsızlık fikrinin de aynı amaca hizmet ettiğini çeşitli örneklerle açıklayarak konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> Bağımsızlık, Yunanistan'ın Enosis'i kabul ettirmek için ileri sürdüğü bir mânevra ve bir taktiktir. Averof tarafından ileri sürülen "Kıbrıs Milleti" tâbiri ise doğru değildir. Adada birbirinden

---

[1864] **United Nations General Assembley Thirteenth Session Official Record**, First Committee 997th Plenary Meeting, 26 November 1958, New York, s. 253-256; "Kıbrıs Müzakeresi BM'de Başladı", **Milliyet**, (26.11.1958), s. 1; "U.N Given British Case on Cyprus: Immediate Independence Disastrous", **The Times**, (26.11.1958), s. 6; "Cyprus Dispute Pressed in UN", **The Morning News**, (27.11.1958), s. 61.

[1865] **United Nations General Assembley Thirteenth Session Official Record**, First Committee 997th Plenary Meeting, 26 November 1958, New York, s. 253-256; "Zorlu BM'de Türk Tezini Savundu", **Bozkurt**, (27.11.1958), s. 1.

> tamamen ayrılan iki cemaat yaşamaktadır. Bunlardan biri Müslüman olan Türk cemaati, diğeri de Ortodoks kilisesine bağlı Rum cemaatidir. Dinleri, dilleri, örf ve adetleri, hattâ yaşayışları ve düşünüşleri tamamen birbirinden ayrılan bu iki cemaatten "Kıbrıs Milleti" diye bahsetmek doğru olmaz. Kıbrıs milleti yoktur, Kıbrıs halkları vardır. Şurasına da önemle işaret etmek isterim ki, Makarios bütün Kıbrısı ve Kıbrıslıları temsil eden bir lider değildir. Makarios belki kiliseye bağlı bir takım Ortodoks Rumları temsil edebilir, fakat Türk cemaatini asla.

Dışişleri Bakanı Zorlu adanın mevcut durumuna da değinmiş ve Türkiye ile Yunanistan'ın dost geçinmesinin şart olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Türkiye'nin Yunanistan ile dostluğunu zedeleyecek herhangi bir davranışta bulunmadığını belirten Zorlu, bazen istemeyerek de olsa buna mecbur kaldıklarını şu cümleler ile ifade etmiştir:

> Sokak politikası ve tedhiş devam ediyor. Grivas Kıbrıs'a gönderildi. Bunun yanında daha birçok çetecilere de silah verildi. Bugünkü duruma hâkim olan kuvvet, adadaki İngiliz askerleridir. Bu üçüncü kuvvet mevcut olmamış olsaydı, durum daha da feci olacaktı. Adanın her tarafında tedhiş hala devam ediyor. Yunan Radyoları tedhişi teşvik etmektedir. Bugün kendi aramızda dolaşan bir Reis-i Ruhanî hala daha tedhişi takbih etmedi. Tahrik ve tedhiş durdurulmalıdır. Müsait bir iklim yaratılmalıdır. Biz her bakımdan Türk cemaatini ikazlarımızla ölçülü hareket etmeye şevkettik. Bu suretle Türk - Rum çarpışmalarını önledik. Bütün bunlara rağmen Averof halâ daha Yunan halkının galeyana geleceğinden ve ateşin etrafa yayılacağından bahsediyor. Yunanistan Garbî Trakya ile Oniki Adayı almışsa, Kıbrısı da alacağını mı sanıyor? Yunanistan ideal bir komşu değildir. Self determination çok mukaddes bir prensiptir. Fakat yalnız Yunanistan için kabul edilirse felâket olacaktır. Esasen bu tamamen imkânsızdır. İki ayrı millete mensup iki ayrı cemaatin yaşadığı Kıbrıs'ta ne tek taraflı self determination, ne de bağımsızlık tatbik edilebilir. Türkler Türkiye'yi, Rumlar ise Yunanistan'ı istemektedirler. Tek taraflı karar almak çok hatalı olur. Türkiye ile Yunanistan arasında da iyi münasebetler kurulması için adanın taksimine gidilmesi gerekmektedir.[1866]

Zorlu konuşmasının sonunda ise Yunanistan'ın tek taraflı olarak Rumlar için istediği bağımsızlık fikrine karşı çıkmış ve bağımsızlığın bütün halklara ayrı ayrı tanınmasını istemiştir. Ayrıca Türkiye'nin amacının Kıbrıs'ı kendi topraklarına katmak olmadığını, fakat oradaki haklarından da vazgeçmeyeceğini bir kere daha vurgulamıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof 26 Kasım günü, Türkiye'nin iddialarına Alejandro Alvarez ve Maurice Bourquin isimli iki hukuk uzmanının görüşlerine dayanarak cevap vermiştir.

Alejandro Alvarez ile Maurice Bourquin'a göre; "Kıbrıs Türk toplumu, ayrı bir halk değil, bir azınlıktır, bundan dolayı ayrı self determination hakkı olamaz." Aynı gün Zorlu Averoff'a cevap vererek bir önceki görüşlerini tekrarlamış ve şöyle demiştir: "Her iki hukukçunun da görüşlerine saygı göstermekteyiz. Fakat unutulmamalıdır ki, bir hukukçu kendine verilen davanın avukatıdır." Zorlu Kıbrıs meselesinin Kıbrıslılar ile İngiltere arasında halledilecek bir mesele olmadığına bir kere daha işaret etmiş ve bu meselenin doğrudan doğruya Türkiye ile Yunanistan'ı ilgilendirdiği fikri üzerinde ısrarla durmuştur.

[1866] "Zorlu BM'de Türk Tezini Savundu", **Bozkurt**, (27.11.1958), s. 1, 4.

Zorlu konuşmasına devam ederken Averoff'un Enosis'ten başka birşey istemediğini bir kere daha belirtmiş ve adada yaşayan 120 bin Türkün durumuna temas ederek şöyle demiştir: "Averoff ne istiyor? 400 bin Rumun hürriyetini değil mi? Güzel. Bizim de 120 bin Türk için aynı hürriyeti istememiz suç mudur?" Zorlu konuşmasının devamında ise Averoff'un buna razı olmadığını, çünkü 120 bin Türkü Rum hâkimiyeti altına almak için çırpındığını ve bunun milletler ve cemaatler arasında ihtilâf ve gerginliğe sebep olduğunu belirtmiştir.[1867]

Müzakerelerin ilk günü tarafların görüşleri ve savunmaları bu şekilde yapılmıştır. Yapılan görüşmeler incelendiğinde ise Türkiye ve Yunanistan arasında ciddi bir görüş ayrılığı olduğu göze çarpmaktadır. Sunulan tezlerin ve tartışmaların ardından, varılacak karar taslakları için görüşmelere başlanmıştır. Türkiye ve İngiltere'nin BM'den beklentisi, buradan çıkacak olan sonucun nihai bir karar olmaması ve taraf devletlerin yeniden bir araya gelerek müzakereler başlatmasıydı. 29 Kasım günü tekrar başlayan görüşmelerde ilk olarak Malaya Federasyonu Başdelegesi Dr. İsmail Ben Abdul Rahman söz almış ve mesele ile yakından ilgili bulunan üç devletin kendi aralarında bir anlaşmaya varmalarının gerektiğini belirtmiştir. Dr. İsmail Ben Abdul Rahman aksi takdirde milliyetçiliğin kendi hal çaresini empoze edeceğini, bunun da ilgililere bir fayda sağlayamayacağını açıklamıştır.[1868]

Ardından uzun bir konuşma yapan İran Başdelegesi Dr. Celâl Abdi, Kıbrıs meselesinin kendi memleketini ilgilendiren en büyük bir endişe konusu olduğunu, zira bu meselenin bu bölgede sulh ve sükûnu ihlâl edebilecek bir nitelik taşıdığını belirtmiştir. Bu şartlar altında İran Hükümetinin BM'nin meseleyi halletmek için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında üçlü bir toplantı tavsiyesinde bulunmaktan başka birşey yapamayacağına inandığını belirtmiştir. İran Başdelegesi Yunan Hükümetinin yuvarlak masa toplantısını kabul edeceğini ümit ettiğini sözlerine eklemiş ve şöyle demiştir:

> Türkiye ve İngiltere'nin böyle bir planı kabul etmelerini İran memnuniyetle karşılamıştır. Yunan Hükümetinin buna yanaşmamasından cidden ve samimi olarak büyük bir teessüre uğramaktayız. Her üç devletin bir anlaşmaya varmak için mümkün olan gayretleri esirgememelerini istemekteyiz. Ayrıca şiddet ve tedhişçiliğin bir an önce sona erdirilmesini de temenni etmekteyiz.

İran Başdelegesi Dr. Abdi Yunanistan'ın Enosis sevdasından vazgeçmesini tavsiye etmiş ve Kıbrıs Türküne eşit haklar tanındığı takdirde, Türkiye'nin de aşırı bir politika takip etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Başdelege Dr. Abdi Kıbrıs'ta bağımsız bir devlet kurulmasının adada sadece gerginliği arttırmaktan başka birşeye yaramayacağını ileri sürmüştür.[1869]

[1867] "Kıbrıs Müzakereleri Siyasi Komitede Bugün Sona Eriyor", **Bozkurt**, (28.11.1958), s. 1.

[1868] "BM'de Yunan Tezinin Mağlubiyeti", **Bozkurt**, (29.11.1958), s. 1.

[1869] "İran Başdelegesi Davamızı Destekledi", **Bozkurt**, (29.11.1958), s. 1.

Daha sonra söz alan Colombiya Başdelegesi, ilgili üç devlet rıza gösterdiği takdirde Kıbrıs'a bilgi toplamak için BM'den temsilciler gönderilmesi fikrini ortaya atmıştır. Ardından Siyasi Komite'ye bir karar sureti sunan Colombiya Başdelegesi; BM tarafından kabul edilecek bir formülün sulh formülü olmasını ve ayrıca sabır, tahammül ve anlayışla tarafların bir sonuca ulaşması gerektiğini ileri sürmüştür.[1870] Colombiya'nın karar sureti Türkiye tarafından kabul edilmiş, ancak Yunanistan herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Ardından konuşan Çin, Kore ve Seylân delegeleri, meselenin müzakere yoluyla çözülmesini teklif etmişlerdir. Peru Başdelegesi Viktor Andres ise adada barış ve huzurun tekrar sağlanmasını temenni etmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır-Suriye) Başdelegesi Ömer Lütfi bir konuşma yaparak Makarios'u desteklemiş ve Kıbrıs'ın Mısır'a karşı bir üs olarak kullanıldığını unutmadıklarını sözlerine eklemiştir. BM Siyasi Komitesi'nde Aralık başına kadar yapılan müzakerelerde Sovyetlerin de etkisiyle Makarios'u destekleyen sadece Mısır olmuştur.[1871]

3 Aralık günü ise Hindistan delegesi Siyasi Komite'ye bir karar sureti sunmuştur. Hind karar suretinde Birleşmiş bir Kıbrıs'tan bahsedilmiş ve "Kıbrıs Milleti" tâbiri kullanılmıştır. Aynı karar suretinde Kıbrıs'a bölünmez bir Kıbrıs çerçevesinde "muhtariyet" verilmesi teklif edilmiş ve tedhişin durdurulması için ilgili devletlerin işbirliğini temin hususunda BM Siyasî Komitesi'nin müdahalesi istenmiştir. Hind karar sureti karşısında söz alan İngiliz delegesi Noble, adadaki cemaatler arası durumun çok hassas bir safhada olduğuna işaret etmiş ve Enosis ile taksim fikirlerinin bertaraf edilmesiyle durumun daha da karışacağını belirtmiştir. Ayrıca Noble Hind delegesi tarafından ileri sürülen karar suretinin kabulünün mümkün olmadığını ifade etmiştir. Hind karar sureti karşısında konuşan Türkiye Dışişleri Bakanı Zorlu ise karar suretinin tamamen Yunanistan lehine olduğunu beyan etmiş ve "Birleşmiş Kıbrıs" ile "Kıbrıs Milleti" tabirlerine şiddetle itiraz ederek şöyle demiştir:

> Hind tasarısının bir yerinde "Kıbrıs Milleti" terimi kullanılmaktadır. Müzakerelerin başladığı günden beri Kıbrıs'ta bir milletin bulunmadığını, iki ayrı cemaatin yaşamakta olduğunu vesikalarla beyan ettim ve Siyasi Komisyon'un tasvibine mazhar oldum. Şimdi Menon bütün ispatların hilâfına göre ortaya bir "Kıbrıs Milleti" terimiyle çıkıyor ki, bu karar suretinin kastı mahsusla hazırlandığına işaret etmek isterim. Bu karar sureti yalnız Yunanlılar lehine hazırlanmış tek taraflı görüşleri İhtiva etmektedir. Türkiye bu karar suretinden şu mânayı çıkarmaktadır: Yunan hâkimiyeti altında Kıbrıs'a bağımsızlık. Böyle bir karara varmak felâketlere ve facialara yol açacaktır. İngiliz delegesi Mr. Commander Noble'nin de ifade ettiği gibi cemaatler arası durum çok naziktir ve biz bu nazik durumu tutabilmemiz için büyük çaba sarfetmiş bulunuyoruz.[1872]

Diğer taraftan İran Başdelegesi de Siyasi Komite'ye sunduğu karar suretini değiştirmiş ve Kıbrıs mevzuunda NATO Genel Sekreteri Henry Spaak tarafından ileri sürülen teklifler çerçevesinde

---

[1870] "İlgili Devletler Sabır ve Tahammülle Anlaşmaya Varmalıdırlar", **Bozkurt**, (29.11.1958), s. 1.

[1871] "BM'de Kıbrıs Meselesi Yeniden Müzakereye Başlandı", **Bozkurt**, (02.12.1958), s. 1.

[1872] "Hint Delegesi'nin Karar Suretini Reddettik", **Bozkurt**, (03.12.1958), s. 1.

müzakere yapılması için komisyonun karar almasını istemiştir.[1873] 25 Kasım'da başlayan bu görüşmeler, 4 Aralık'a kadar sürmüş ve çeşitli devlet temsilcilerinin önerileri alınmıştır. Oylamaya geçilmeden önce Türkiye Dışişleri Bakanı Zorlu, Türkiye'nin Kıbrıs meselesini yalnız Türk cemaatinin lehinde halletmek istemediğini, sadece Türk cemaatinin haklarının elinden alınmaması için mücadele ettiğini bir kere daha hatırlatmış ve üçlü müzakereler yapılmasına taraftar olduklarını, Yunanistan'la iyi komşuluk münasebetlerini devam ettirmek istediklerini belirtmiştir. Bunun üzerine söz alan Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoof, Fatin Rüştü Zorlu'nun son beyanatından çok memnun olduğunu ve bu hareketin iyi münasebetlere doğru atılmış ilk adım olacağını ileri sürmüştür.

Ardından yapılan oylama ile İran karar sureti 31 lehte, 22 aleyhte ve 28 çekimsere karşı kabul edilmiştir. Lehte oy kullananlar arasında ABD, Türkiye, İngiltere, Pakistan gibi büyük devletler bulunmaktadır. Aleyhte oy kullananların başında ise Yunanistan İle komünist devletler gelmektedir.[1874] BM Siyasi Komisyonu tarafından kabul edilen İran karar sureti ise şu hususları içermektedir:

> Genel Kurula, bir önceki karar sureti hatırlatılır ve yalnız geçici bir sonuca değil, nihaî bir sonuca gidilmesi için ilgili üç devlete tavsiyede bulunması talep edilir. İlgili üç devlet ile iki cemaat temsilcilerinin bir araya gelerek müzakerelerde bulunması sağlanacaktır. İlgili üç devletin kabul edecekleri devletlerin veya şahısların yapılacak müzakerelere katılması istenecektir. Kendi kendini idare edecek bir hale gelinceye kadar BM anayasasının ruhuna uygun bir şekilde müzakere yolu ile gelişme kaydedilecektir.[1875]

Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff'a göre İran karar tasarısı, Kıbrıs'ta taksime yol açabilecek nitelikteydi ve bu yüzden de Yunanistan karar tasarısına karşı çıkmıştı. Fatin Rüştü Zorlu ise 6 Aralık'ta verdiği bir demeçte BM'nin vermiş olduğu kararın, taraflar arasındaki dostluk ilişkilerini güçlendirmesini ve sorunun çözümünün kolaylaştırmasını umduklarını belirtmiştir. Nitekim BM'nin kararı Türk basınında da geniş yer bulmuş, olumlu ve olumsuz eleştiriler yapılmıştır.[1876]

4.17. Bağımsızlığa Giden Yolda Taraflar Arasında Yapılan Görüşmeler

4.17.1. Zorlu, Averoff ve Selwyn Lloyd Görüşmeleri

Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Yunan Dışişleri Bakanı Averoff Tossizza 6 Aralık 1958 tarihinde New York'taki BM binasında özel bir görüşmede bulunmuşlardır. Zorlu bu

---

[1873] "İran Kararını Değiştirdi", **Bozkurt**, (03.12.1958), s. 1.

[1874] "Savunduğumuz Tez Komisyonda Tasvip Edildi", **Bozkurt**, (06.12.1958), s. 1.

[1875] "İran Karar Sureti", **Bozkurt**, (06.12.1958), s. 1.

[1876] Bkz. Ömer Sami Coşar, "Kıbrıs İşi Nereye Vardı?", **Cumhuriyet,** (07.12.1958), s. 3; Yavuz Abadan, "Oy Birliği ile Karar", **Ulus,** (09.12.1958), s. 5.

görüşmede taksim tezinin adada uygulanması ile birlikte hem Türkiye'nin güvenlik sorununun ortadan kalkacağını hem de ikinci bir Türk-Yunan sınırının oluşabileceğini, bu yüzden de tek mantıklı çözümü taksim olarak gördüklerini ileri sürmüştür. Ayrıca Zorlu Yunan Hükümetinin taksim tezine karşı çıktığını ve "garantili bağımsızlık" fikrini savunduğunu, bu durumda Türkiye ile Yunanistan'ın adaya tanınacak bağımsızlık şekli üzerinde, hiçbir devletin müdahalesi olmadan aralarında anlaşmaları gerektiğini ileri sürmüştür.

Yunan Dışişleri Bakanı Averoff ise Zorlu'ya Türkiye'nin adaya nasıl bir bağımsızlık tanınması istediğini sormuştur. Zorlu ise verdiği cevapta öncelikle Kıbrıs'ta İngiliz Hükümetine askeri üsler verilmesi gerektiğini belirtmiş ve ardından da bağımsızlık şekline ilişkin bir takım önerilerde bulunmuştur. Buna göre; hem Türk toplumu hem de Rum toplumu eğitim, yargı, aile hukuku ve din gibi kendi toplumlarını ilgilendiren bütün konularda özerk olmalıydı. Bağımsız bir yönetimde haksızlıkları önlemek için temsiliyet oranı eşit olmalıydı ve bu oran 6 Rum, 4 Türk olabilirdi. Türk-Rum çatışmalarını önleyebilmek için kasaba merkezlerinde ayrı belediyeler kurulmalı ve her toplumun belediyesi kendi halkına hizmet vermeliydi. Ayrıca bağımsız Kıbrıs devletinde başkanlık Türkler ile Rumlar arasında dönüşümlü olarak yapılmalıydı.[1877]

Yunan Dışişleri Bakanı Averoff ise Zorlu'nun bu önerileri karşısında özellikle Rum halkı ile Türklerin eşit kabul edilmesinin mümkün olmadığını, ancak yönetim konusunda bir takım ödünler verilebileceğini, her iki toplumun kendi kendini yönetme hakkına sıcak baktıklarını, fakat Türklerin ayrı belediye kurmalarını onaylamadıklarını ifade etmiştir. Zorlu ise Averoff'a aralarında yaptıkları görüşmeyi kendi hükümetlerine bildirmelerini ve bir hafta sonra da Paris'te tekrar buluşmalarını önermiş ve bu öneri Averoff tarafından da kabul edilmiştir. Bütün görüş ayrılıklarına rağmen Zorlu-Averoff görüşmelerinin en önemli sonucu, bağımsız Kıbrıs'a giden yolda atılan ilk adım olmasıdır.

18 Aralık günü Zorlu ve Averoff danışmanları ile birlikte Paris'te bir araya gelmişlerdir.[1878] Bu görüşmede Zorlu adada birkaç kantondan[1879] oluşan federal bir devlet kurulmasını önermiştir. Bu sistem çerçevesinde ada çeşitli bölgelere ayrılacak ve her bölgenin bir idare meclisi bulunacaktır. Bu idare meclisleri de daha yüksek bir mecliste birleşecektir. Yunan siyasi çevrelerine göre, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları kanton sisteminde ortak karar alsalar da İngiliz Hükümeti bu sistemin adada uygulanmasını kabul etmemekte ve Mc Millan planının uygulanması hususunda ısrar etmekteydi.[1880]

[1877] Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Son İki Yıl (1958-60), Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara 2000, s. 12-13.

[1878] "Zorlu ile Averoff Görüştüler", **Bozkurt**, (18.12.1958), s. 1; "Paris'te Kıbrıs İçin Müzakereler", **Vakit**, (21.12.1958), s. 1.

[1879] Kanton kelimesinin etimolojik kökeni "ülke birimi" anlamına gelen Latince "Canto" kelimesidir. Kanton ise bir ülkenin idari ya da sınırsal alt birimlerinden her birine verilen addır.

[1880] "Kanton Sistemi", **Bozkurt**, (23.12.1958), s. 1.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff yapılan görüşmeler hakkında verdiği beyannatında Türkiye ile Yunanistan'ın bir noktada anlaştıklarını açıklamış ve bunu şu şekilde ifade etmiştir: "İngiliz planı şimdiki halde geriye bırakılacak. Türkiye taksim, Yunanistan da Enosis fikrinden vazgeçecek ve yeni şekliyle bağımsızlık kabul edilecek." Bu yeni bağımsızlığın ne olacağı hakkında Averoff daha fazla bilgi vermemiş, sadece müzakerelerin uzun zamana ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.[1881] 18 Aralık'ta bu gizli görüşmelere ara verilmiş ve İngiltere Dışişleri Bakanı Selywn Lloyd ile taraflar bir araya gelerek uzlaşmak için görüşmelerde bulunmuşlardır.

Selywn Lloyd, Fatin Rüştü Zorlu ve Averoff arasında 19 Aralık günü 75 dakika süren uzun bir görüşme yapılmıştı.[1882] Lloyd ile görüşen Zorlu ve Averoff, adaya bağımsızlık verilmesinin ardından İngiliz askeri üslerinin adada bulunmasını kabul ettiklerini, Türklerin ve Rumların Kıbrıs bağımsız devletinde temsiliyet oranlarının nasıl olacağı, grantör devlet görevini kimlerin yapacağı, bağımsızlık şeklinin nasıl olacağı ve İngiliz askeri üsleri dışında kalan bölgelerin kimin egemenliğinde kalacağı gibi konuları ele almışlardır. İngiliz Bakan Lloyd yapılan bu görüşme hakkında Başbakan Mc Millan'a bilgi vermiş ve Mc Millan da görüşmeleri olumlu karşıladığını ve devam ettirilmesini istemiştir.[1883]

Mc Millan'ın olumlu yanıtı üzerine Türkiye ve Yunanistan'da konuyu ayrıntılı bir şekilde incelemeye başlamışlardır. 23 Aralık günü Ankara'daki İngiliz Büyükelçi Burrows, Dışişleri Bakanı Zorlu'yu ziyaret ederek, Lloyd'un mesajını kendisine iletmiştir. Mesaj aynı gün Yunan Dışişleri Bakanlığı'na da sunulmuştur. Mesajın ana fikri şu şekildedir: "İngiliz Hükümeti bütün Kıbrıslıların refah, iyilik ve mutluluğu için bir takım sorumlulukları olduğunun bilincindedir. Adada egemen İngiliz üsleri güvence altına alınmalıdır. Majeste Kraliçe Hükümeti adadaki iki toplum yanında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında işbirliği esasına dayalı bir çözümü memnuniyetle karşılayacaktır." Bunun üzerine Zorlu, Büyükelçiye şu önerilerde bulunmuştur:

> Adada kalacak İngiliz üsleri üzerinde İngiltere'nin tam egemenliği güvence altına alınacak ve bu üslerle ilgili her türlü kolaylık sağlanacaktır. Adadaki iki toplum arasında eşitliğe ve federal anayasaya dayalı bir işbirliği gerçekleştirilecektir. Adanın bağımsızlığı, bazı şartlara bağlı olacaktır. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan, yeni devletin anayasasını koruyacak garantör devletler olacaklardı. Anayasa uygulanmadığı takdirde ise üç garantör ülkenin adaya birlikte veya ayrı ayrı askerî müdahale hakları olacaktır. Rum Cumhurbaşkanı ile Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı hemen hemen eşit hak ve yetkilere sahip olacaktır. Cumhurbaşkanı Yardımcısı; dışişleri, savunma

[1881] "Kıbrıs Mevzuunda Kesin Bir Anlaşmaya Mı Varıldı?", **Bozkurt**, (23.12.1958), s. 1; Zorlu İle yaptığı görüşmeden sonra Averoof gazetecilere beyanatta bulunarak, toplantılara başlamak için uygun bir ortamın yaratıldığını belirtmiş ve şöyle demiştir: "Halen görüşlerimiz çok ayrıdır ve uzun tartışmalar gerektirmektedir. Şimdiye kadar sağlanan başarı, temasların yeniden başlamasına olanak tanımıştır." Bkz. "Zorlu Averoff Görüşmesinden Sonra", **Bozkurt**, (19.12.1958), s. 1.

[1882] "Gizli Toplantı Başlıyor", **Bozkurt**, (19.12.1958), s. 1; "Ankara'da Kıbrıs İşi İle Alakalı Üçlü Görüşmeler", **Vakit**, (29.12.1958), s. 1.

[1883] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Son İki Yıl (1958-60), Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne**, s. 14.

ve iç güvenlik konularında veto hakkını kullanabilecektir. Türklerle Rumların kendi toplumsal işlerini yönetebilmeleri için Cemaat Meclisleri kurulacaktır.[1884]

Zorlu İngiliz Büyükelçi ile bu görüşmeleri yaparken, Yunanistan'ın Türkiye Büyükelçisi Yorgi Pesmazoğlu da Atina'ya gitmiş ve Başbakan Karamanlis ile görüşmelerde bulunmuştur. Pesmazoğlu Türk Hükümetinin görüşlerini Başbakan Karamanlis ve Dışişleri Bakanı Averoff'a anlattıktan sonra, 28 Aralık günü tekrar Ankara'ya geri dönmüş ve Zorlu ile görüşmüştür. Yapılan görüşmede ise Zorlu; Kıbrıs'ta Türk-Yunan federasyonunun kurulmasını, İngiliz askeri üsleri ile birlikte Türk-Yunan ortak askeri karargâhının kurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Pesmezoğlu da Zorlu'ya Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in, Kıbrıslı Türklerin Rum egemenliği altında yaşamalarını engellemek için gereken hukuki önlemleri alacağını belirttiğini ifade etmiştir. Karamanlis'e göre kurulacak bağımsız Kıbrıs devleti şu özelliklere sahip olacaktı:

Kıbrıs Türk toplumunun yönetimdeki temsiliyeti, nüfus oranının üzerinde olacaktı; Cumhurbaşkanı Yardımcısına veto hakkı tanınacaktı. Böylece Rum çoğunluğunun keyfî yönetimi önlenecekti; Cumhurbaşkanı Yardımcısına tanınacak veto yetkisi; devletin işleyişini engellememek için sadece dış siyaset, savunma ve iç güvenlik konularını kapsayacaktı; Her iki toplumun içişlerinde bağımsız olabilmesi için kendi cemaat meclisi olacaktı; Kıbrıs'ta federal değil, Rumlarla Türklerin ortak iradeleriyle kurulan bir devlet olacaktı; Cumhurbaşkanı ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı adayları; iki toplum tarafından ayrı ayrı değil, tüm Kıbrıs halkı tarafından seçilecekti.[1885]

Türkiye ve Yunanistan arasındaki müzakereler devam ederken, BM'deki Yunan delegesi Palamas 1 Ocak 1959'da New York'ta Başpiskopos Makarios ile görüşmüştür. Makarios'a göre; Türkiye ile Yunanistan arasında garantili bağımsızlık konusunda uzlaşmaya varılırsa, Türkiye taksim tezinden vazgeçmeliydi. Ancak o zaman Rumlar da Enosis'ten ödün verebilirdi. Ardından Makarios şu önerilerde bulunmuştur:

Kıbrıs'ın bağımsızlığı; Türkiye ile Yunanistan'ın yapacağı bir antlaşmayla güvence altına alınmalıydı. İç güvenlikle ilgili temel konular, Türk ve Rum meclislerinde ayrı ayrı oylanmamalıydı. Kıbrıs'ta üniter bir devlet kurulmalıydı, ancak toplumsal özerklik de olmalıydı. Diğer bir deyişle Türklerle Rumlar; kendi din, eğitim ve kültür işlerinde bağımsız olmalıydılar. Türk azınlığının yönetime katılma hakkı, anayasal güvence altına alınabilirdi. Rumlar yönetimde %70, Türkler ise %30 oranında temsil edilmeliydiler. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Türk olabilirdi; ancak federal bir sistem kurulmamalıydı. Zira böyle bir sistem, adadaki her iki toplumun coğrafî olarak birbirinden ayrılmasına hatta yönetimde aksaklığa ve kargaşaya yol açardı. Türkiye'ye Kıbrıs'tan küçük bir toprak parçasının bile verilmesi kabul edilemezdi. Kıbrıs'ta iki ayrı toplum olduğu bir gerçekti; ama devletin şekli federasyon olmamalıydı. Zira federasyon, adayı taksime götürürdü. Türklerle Rumların Kıbrıs ordusuna eşit oranda (%50-%50) katılmaları kabul edilemezdi. Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın millî savunmayla alakalı bazı istisnalar dışında dış siyaset konularında veto yetkisi olması kabul edilemezdi. İki toplum arasındaki uzlaşmazlıkları görüşecek olan mahkemenin üyeleri, sadece Rum ve Türk olmalıydı. Bu mahkemelerin başında yabancı bir yargıç olmamalıydı. Cemaat Meclisleri, toplumsal işler için harcamak üzere kendi toplumlarından vergi toplayabilirlerdi.

[1884] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Son İki Yıl (1958-60), Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne**, s. 17-18.

[1885] Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Son İki Yıl (1958-60), Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne**, s. 14-17.

Makarios ile yapılan görüşmenin ardından Türkiye Dışişleri Bakanı Zorlu, Yunan Dışişleri Bakanı Averoff ile Paris'te 18-20 Ocak arasında bir görüşmede daha bulunmuştur.[1886] Bu görüşme sırasında iki bakan Kıbrıs'a verilecek kısıtlı bağımsızlık konusunda anlaşmaya varmışlardır. Ayrıca Averoff Kıbrıs Türk toplumunun Rum toplumu ile eşit haklara sahip olmasını ve ayrı bir kimlikte olmalarını da kabul etmiştir. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin adada grantör devlet olmasına da karar verilmiş ancak adada konuşlanacak Türk ve Yunan askerlerinin mevcudu hakkında anlaşmaya varılamamıştır.[1887]

Zorlu Paris'te Averoff İle Kıbrıs konusunda görüşmelerde bulunduktan sonra Ankara'ya dönmüştür. Gazetecilere beyanatta bulunan Zorlu şunları söylemiştir: "Kıbrıs hakkında anlaşma perspektifleri üzerinde konuşmak için henüz erkendir. Fakat iki tarafın görüşü ifade edilmiş, yapılan müzakereler de faydalı olmuştur." Zorlu, Pariste Averoff ile altı yedi defa görüştüğünü ve muhakkak surette her iki devlet arasında ileride görüşmelerin yapılacağını da belirtmiş ve sözlerine şunları ilave etmiştir: "Sadece Kıbrıs meselesini görüşmüş değiliz. Memleketlerimiz arasında artan dostlukla ilgili meseleleri de tartıştık."[1888]

Paris'ten ayrılırken beyanatta bulunan Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff ise müzakerelerin samimi bir hava içinde geçtiğini, fakat görüşmelerin ne iyimser ne de kötümser olduğunu belirttikten sonra sözlerine şunları ilave etmiştir: "Ben meslektaşım Zorlu kadar iyimser değilim. Fakat muhakkak olan birşey varsa o da Türk - Yunan münasebetlerini düzeltmek yolunda oluşudur, iki ay öncesine kadar münasebetlerimiz çok kötü bir durumdaydı. Ancak bu kötü durum tamamen ortadan kalkmıştır."[1889] Diğer taraftan Türkiye'ye dönen Zorlu görüşmelerden çok ümitli olduğunu, bir anlaşmaya doğru ilerleme kaydedildiğini belirtmiş ve bu arada iki devleti ilgilendiren çeşitli meselelerin de görüşüldüğünü açıklamıştır.

[1886] "Zorlu ile Averoff Gayri Resmi Olarak Görüştü", **Bozkurt**, (19.01.1959), s. 1; "F. R. Zorlu ile Averoff Kıbrıs İşini Konuştular", **Her Gün**, (19.01.1959), s. 1.

[1887] "Zorlu-Averoff Görüşmeleri Kıbrıs Konusu Üzerinde Gelişmelere Yol Açacak", **Bozkurt**, (20.01.1959), s. 1; "Zorlu ile Averoff Dün de Görüştü", **Bozkurt**, (21.01.1959), s. 1.

[1888] "Zorlu'nun Beyannatı", **Bozkurt**, (21.01.1959), s. 1.

[1889] "Averoff Müzakerelerden Ne İyimser Ne de Kötümser", **Bozkurt**, (22.01.1959), s. 1.

4.17.2. Zürih Görüşmeleri (5-11 Şubat 1959)

Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığında bulunduğu Türk heyeti[1890] ile Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in[1891] başkanlığındaki bir heyet 6 Şubat 1959'da İsviçre'nin Zürih kentinde bir araya gelmişlerdi.[1892] 6 gün sürecek olan görüşmelerde öncelikle daha önce üzerinde anlaşmaya varılan konular yeniden ele alınmıştır.[1893] İki Başbakanın gerçekleştirmiş olduğu toplantı 11 Şubat günü sona erdirilmiş ve yine aynı gün Türkiye ile Yunanistan'ın anlaşmaya vardıklarını belirten ortak bir bildiri metni yayımlamışlardı.[1894] Yayımlanan resmi bildiri ise şu şekildedir:

> Türkiye ve Yunanistan Başvekilleri Adnan Menderes ve Konstantin Karamanlis beraberlerinde Hariciye Vekilleri Fatin Rüştü Zorlu ve Avengelos Averoff 11 Şubat'tan 15 Şubat 1959'a kadar Zürih'te toplanmışlardır. İki Başvekil samimi bir dostluk havası içinde cereyan eden görüşmelerinde son senelerde gelişmeleri müşterek endişelerinin sebebini teşkil eden Türk - Yunan reaksiyonlarını incelemişlerdir. Memleketlerini büyük devlet adamları Atatürk ve Venizelos'un çizdikleri sıkı dostluk yoluna yeniden sokmak hususundaki mütekabil arzularını müşahade eden iki Başvekil bu derece mühim olan bu dâvâya hizmet etmek için müştereken çalışmak hususundaki kararlarını izhar etmişlerdir. Bu yolda katî mahiyette bir merhalenin aşılmış olduğunu müdrik bulunan iki Başvekil, bu mesut merhalenin Türk - Yunan münasebetlerinin bütün ehemmiyetli kesimlerinde derhal neticeler vereceği hakkında ikminallerini ifade etmişlerdir. Kıbrıs meselesi hakkında uzun görüşmeler yapılmıştır. Bu meselenin arzettiği ehemmiyetli güçlüklere rağmen mütekabil bir anlayış zihniyeti içinde nihayet bir uzlaştırıcı anlaşmaya varılmıştır. Hürriyet işbirliği ve Kıbrıs'ın refah davası imtihandan muzaffer çıkmaktadır. Üç Hariciye Vekili'nin Aralık 1958'de Paris'te yaptıkları toplantı sırasında başlayan üçlü temasların devamını teşkil eden Türk - Yunan görüşmelerinin neticesinde İngiltere Hükümetini haberdar etmek zamanı gelmiştir. Birleşik Krallığın dostu ve müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan üç ilgili memleket arasında bir anlaşmanın Kıbrıs meselesinin katî bir hal tarzına getireceğine inanmakta tereddüt etmemektedirler. Kıbrıs Konferansı sırasında tahakkuk ettirilen terakkilerin böyle bir hal tarzına yolu kâfi derecede açtığını mülâhaza eden Türk ve Yunan Hükümetleri müzakerelere üçlü bir zemin üzerinde devam ederek bunları mesut bir neticeye ishal etmek maksadıyla Birleşik Krallık Hükümeti ile anlaşmayı derpiş etmektedirler. Bu maksatla Türkiye ve Yunanistan Hariciye Vekilleri İngiliz meslektaşlarını neticeye varmış olan görüşmelerin sonucundan haberdar etmek üzere bugün Londra'ya gideceklerdir.[1895]

[1890] Menderes başkanlığındaki Türk Heyetine Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel ve Yardımcısı Zeki Kuneralp, Atina Büyükelçisi Nurettin Vergin, Londra Büyükelçisi Nurettin Birgi, Başbakanlık Kalem Müdürü Muzaffer Ersü ve Yardımcıs Şefik Fenmen, Dışişleri Bakanlığı Dördüncü Daire Müdürü Ziya Tepedelen, Anayasa Profesörü Nihat Erim katılmıştır. BCA, 30.18.1.2/152.15.8, (16 Şubat 1959).

[1891] Yunanistan Başbakanı Karamanlis Atina'dan hareketi esnasında verdiği bir demeçte şöyle demiştir: "Türkiye Başbakanı Menderes ile Kıbrıs meselesini Zürih'te müzakere etmek üzere buluşuyoruz. Bu buluşmadan Britanya Hükümetini haberdar etmiş değiliz. Kıbrıs meselesiyle birlikte memleketimizi ilgilendiren meseleleri de müzakere edeceğiz. Meselenin aydınlatılması için böyle bir toplantının yapılması gerekliydi." Bkz. "Karamanlis'in Demeci", **Bozkurt,** (06.02.1959), s. 1.

[1892] "Menderes ve Karamanlis Konuştu", **Milliyet**, (06.02.1959), s. 1; "Kıbrıs Müzakereleri Başladı", **Milliyet**, (07.02.1959), s. 1; "Zürih'te Müzakereler Bugün Başladı", **Her Gün**, (06.02.1959), s. 1; "Menderes ve Karamanlis Bugün Zürih'te Toplanıyor", **Bozkurt**, (06.02.1959), s. 1; "Zürih'te Dün İki Uzun Toplantı Yapıldı", **Akşam**, (07.02.1959), s. 1; "Kıbrıs Hal Yolunda", **Her Gün**, (07.02.1959), s. 1.

[1893] "Greeks and Turks Agree on Cyprus", **The Times**, (12.02.1959), s. 7; "Place At Last in Cyprus", **The Guardian**, (12.02.1959), s. 1; "Greece Turkey Agree on Cyprus", **The Courier Journal**, (12.02.1959), s. 4; "Greece Turkey Agree on Plan to Free Cyprus", **The Post Star**, (12.02.1959), s. 1; "Cyprus Plan Wins Primate's Blessing Upon Compromise", **The Democrat And Chronicle**, (12.02.1959), s. 1.

[1894] "Kıbrıs Mevzuunda Müzakere Sona Eriyor", **Zafer**, (11.02.1959), s. 1.

[1895] "Resmi Tebliğ", **Zafer**, (12.02.1959), s. 1; "Kıbrıs Resmi Tebliğ", **Bozkurt**, (12.02.1959), s. 1.

Türkiye ve Yunanistan aralarında anlaşmaya varırken, İngiliz Hükümetini ilgilendiren konularda da gereken hassasiyeti göstermişlerdi. Nitekim İngiltere'nin en büyük talebi adadaki İngiliz askeri üslerinin güvence altına alınması ve adanın Batı bloğuna bağlı kalmasıydı. Aynı zamanda İngiliz Hükümeti Sözcüsü Zürih'teki Türk-Yunan görüşmelerinden memnun kalındığını belirtmişti.[1896] Mc Millan ise Türkiye ile Yunanistan arasındaki uzlaşma haberi karşısında çok şaşırdığını belirtmiş ve şöyle demiştir: "Anlaşmanın imzalandığı akşam, Zorlu ve Averoff'un beni ziyaret etmek istediği haberini aldım. Durum çok ilginç bir hal alıyor. Korkutucu olan tarafların bizden ödün vereceğimizden fazlasını talep etme ihtimalleriydi. Bizim ihtiyacımız olan tek şey ise Cebelitarık'taki askeri üslerimizdi."

Mc Millan ardından Dışişleri Bakanlığı'na İngiltere'nin beklentilerini içeren bir rapor hazırlatmıştır. Bu rapor ise egemen İngiliz askeri üslerinin rahatlıkla kullanılmasını içermekteydi. Nitekim Mc Millan'ın endişesi Makarios'un bu konuda sorun çıkarma ihtimalinin yüksek olmasıydı.[1897] 12 Şubat 1959 tarihinde DP Grubu'na bilgi veren Başbakan Menderes, "Kıbrıs meselesi tarihe intikal etmiş addolunabilir" şeklinde konuşarak, Kıbrıs'ta Türk çıkarlarının ve Türkiye'nin güvenliği sorununun artık çözümlendiğine vurgu yapmıştır. Menderes bu konuşmasında şöyle demiştir:

> Kıbrıs'ı alamadık, fakat Kıbrıs'ı vermedik. Hiç kimsenin menfaatine teaddi etmedik. Fakat memleketimizin menfaatleri bakımından zerre kadar fedakârlıkta bulunmadık. Şimdiye kadar ilan ettiğimiz Taksim prensibinden netice almış sayılmaz isek de, mahiyet ve mana itibariyle aynı prensibi tahakkuk ettirmiş olduğumuzu metinlerin okunması neticesinde takdir edeceğinizden ve büyük itimat ile ve huzuru kalp ile tasvip ve tasdik edeceğinizden emin olarak huzurunuzda bulunmaktayım.[1898]

Başbakan Menderes Zürih görüşmeleri hakkında bilgi vermek için Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş'ı 14 Şubat'ta Ankara'ya davet etmiştir.[1899] Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş, Menderes ile görüştükten sonra Londra'ya gitmiştir. Yunanistan Başbakanı Karamanlis de Atina'ya vardıktan sonra Zürih ile ilgili Makarios'a bilgi vermiştir. Başpiskopos Makarios da Zürih görüşmelerinden duyduğu memnuniyeti belirten bir açıklama yapmış ve 15 Şubat'ta Londra'ya gitmiştir.[1900]

4.17.3 Londra Antlaşmaları

Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff, Kıbrıs Türk Toplum Lideri Dr. Fazıl Küçük ve Rum Toplum lideri Makarios'un katılımıyla Beşli Konferans 17

[1896] "İngiltere'nin Açıklaması", **Bozkurt**, (12.02.1959), s. 1; "İngiltere Garanti İstiyor", **Akşam**, (12.02.1959), s. 5.

[1897] MacMillan, a.g.e., s. 693.

[1898] D.P.M.G.G.M.Z., Dönem: XI, Cilt: 258, 12 Şubat 1959, s. 39-41.

[1899] "Liderlerimiz Türkiye'nin Daveti Üzerine Ankara'ya Gidiyor", **Bozkurt**, (13.02.1959), s. 1.

[1900] "Makarios 30 Kişilik Heyetle Londra'ya Gidiyor", **Bozkurt**, (15.02.1959), s. 1.

Şubat'ta Londra'da başlamıştır.[1901] Londra'da Lancaster House'da iki gün boyunca devam eden görüşmeler neticesinde, 19 Şubat günü Zürih Antlaşması imzalanmıştır.[1902] Zürih ve Londra Antlaşmaları veya Kıbrıs Antlaşmaları olarak da bilinen bu antlaşmaları 28 Şubat'ta Yunanistan Parlamentosu, 4 Mart'ta TBMM, 19 Mart'ta da İngiltere Parlamentosu onaylamıştır.

Londra'da imzalanan antlaşmalar ise şu şekilde bölümlere ayrılmıştır: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma, İngiltere, Yunanistan, Türkiye ile Kıbrıs Cumhuriyeti Arasında Garanti Antlaşması, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye Arasında İttifak Antlaşması, İngiltere Hükümeti'nin bu belgeleri üslere ilişkin bazı esaslar eklenmesi koşuluyla kabul ettiğine dair 17 Şubat 1959 tarihli Bildirisi, Yunan ve Türk Dışişleri Bakanlarının İngiliz Hükümet Bildirisini Kabul Ettiklerine İlişkin Bildirileri, Makarios'un Londra'da İmzalanan Belgeleri Kabul Ettiğine İlişkin Bildirisi, Dr. Fazıl Küçük'ün Londra'da İmzalanan Belgeleri Kabul Ettiğine İlişkin Bildirisi, Kıbrıs Anayasası ile ilgili belgelerin yürürlüğe konması için alınacak Geçici Önlemlerle İlgili Sözleşme.[1903]

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı ile ilgili antlaşma maddelerinin bazıları şöyledir:

1. Kıbrıs Devleti Cumhurbaşkanlığı rejimine dayanan bir Cumhuriyet olacaktır. Cumhurbaşkanı Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Türk olacak ve genel oy hakkı yöntemiyle, adadaki Rum ve Türk Toplumları tarafından ayrı ayrı seçilecektir.

2. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi dilleri Rumca ve Türkçe olacaktır.

3. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı ile birlikte seçeceği tarafsız renkte ve desende bir bayrağı olacaktır. Yetkililer ve toplumlar bayramlarda ve resmi günlerde Kıbrıs bayrağının yanına isterlerse Rum ve Türk bayraklarını çekebileceklerdir.

4. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı 5 yıllık bir süre için seçileceklerdir.

[1901] Türk heyetine başkanlık etmek üzere 17 Şubat'ta Zürih'e hareket eden Başbakan Adnan Menderes'in özel uçağı uçağı, Londra'da Gatwick Havaalanı yakınlarında yoğun sis yüzünden düşmüştür. Kazada aralarında Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu ve Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun da bulunduğu Türk Heyeti ve uçak mürettebatından 16 kişi hayatını kaybetmiştir. Menderes ise kazayı hafif sıyrıklarla atlatmıştır. Bkz. "Feci Kazanın Feci Tafsilatı", **Her Gün**, (18.02.1959), s. 1; "Başbakanı Londra'ya Getiren Uçak Havaalanı Yanında Yere Düşerek Parçalandı", **Bozkurt**, (18.02.1959), s. 1.

[1902] "British Requirement in Cyprus Pact", **The Guardian**, (19.02.1959), s. 1; "Peace Now in Offering For Cyprus", **The Austin America**, (19.02.1959), s. 3; "Cyprus Independence Agreement is Signed", **The Times**, (19.02.1959), s. 9; "Cyprus Gains Independence; Peace Comes", **The Democrat And Chronicle**, (19.02.1959), s. 1; "Cyprus Hails Agreement on Republic", **The Times Record**, (19.02.1959), s. 1.

[1903] Bkz. **Conference on Cyprus, 1958-1959**, Documents Signed and Initialled at Lanchester House on 19 February 1959, London, HMSO, s. 14; **Cyprus Report for the Year**: **1959**, London, HMSO, Cmnd: 679, 1961, s. 3; Nicolas D. Macris, **The 1960 Treaties on Cyprus and Selected Subsequent Acts**, Mannheim and Möhnesee, 2003, s. 10-13; Joseph S. Joseph, **Cyprus: Ethnic Conflict and International Politic From Independence to the Threshold of the European Union**, Palgrave Macmillan Press, London, 1997, s. 21.

5. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Yardımcısında toplanacak ve 7 Rum 3 Türk'ten oluşan bir Bakanlar Konseyi kurulacaktır.

6. Yasama yetkisi genel seçim hakkına uygun olarak 5 yıl için % 70 Rum, % 30 Türk oranında Türk ve Rum toplulukları tarafından ayrı ayrı seçlecek olan Temsilciler Meclisi'ne verilecektir.

7. Temsilciler Meclisi'nin yasa ve kararları hazır olan üyelerin basit çoğunluğu ile kabul edilecektir.

8. Her toplum kendisi tarafından saptanacak sayıda temsilciden oluşan bir Cemaat Meclisi'ne sahip olacaktır.

9. Kamu hizmetleri % 70 Rumlardan, % 30 Türklerden oluşacaktır.

10. Her toplum kendisi tarafından saptanacak sayıda temsilciden oluşan bir Cemaat Meclisine sahip olacaktır.

11. Silahlı kuvvetlerin, jandarma ve polis kuvvetlerinin komutan ve yardımcımları, Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı tarafından birlikte atanacaktır. Bu komutanlardan birisi Türk olacaktır. Komutan ve yardımcıları aynı topluma mensup olmayacaklardır.

12. Zorunlu askerlik hizmeti ancak Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının bu konuda anlaşmaya varması sonucu gerçekleşebilecektir. Kıbrıs'ın % 60'ı Rum, % 40'ı Türklerden oluşan iki bin kişilik bir ordusu olacaktır.

13. Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı tarafından birlikte atanacak iki Rum, bir Türk ve bir tarafsızdan oluşan bir Yüksek Mahkeme kurulacaktır. Bu mahkeme yargının en yüksek organı olacaktır.

14. Kıbrıs'ın en büyük 5 kentinde (Girne, Mağosa, Baf, Limasol, Larnaka) bu kentlerde oturan Türkler tarafından belediyeler kurulacaktır. Diğer bölgelerde ise buranın nüfus durumuna göre anayasada özel düzenlemeler yapılacaktır.

15. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında yeni Kıbrıs Devleti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü ve anayasasını garanti edecek bir antlaşma yapacaktır. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında bir de askeri ittifak antlaşması yapılacaktır. Bu iki antlaşma anayasa hükmünde olacaktır.

16. Yunan ve Türk Hükümetleri kendi toplumlarına ait eğitim, kültür ve spor kurumlarına ve hayır işlerine mali yardımda bulunma hakkına sahip olacaklardır.

17. Antlaşmanın imzalanması sonucu kurulacak olan yeni devlet, üç ayı aşmayan bir süre içerisinde kurulacaktır.[1904]

Garanti Antlaşması Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında imzalanacaktı. Kıbrıs Cumhuriyeti kendi bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini devam ettirecek ve anayasaya saygıyı güven altına alacaktır. Yunanistan, Türkiye ve İngiltere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasanın temel maddeleri ile oluşan durumu tanıyacak ve garanti edecektir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı bu devletlerin aralarındaki ilişkiye ve adadaki anayasal düzene bağlı kalmaları ile yakından ilişkilli olacaktır. Kıbrıs devleti herhangi bir devlet ile doğrudan ya da dolaylı olarak birleşmeyecekti. Böylelikle de Yunanistan'ın Enosis, Türkiye'nin de taksim isteklerine karşı, Kıbrıs devleti anayasal güvence altına alınacaktır. Bu antlaşma imzalandığı gün yürürlüğe girecektir.[1905]

İttifak Antlaşması ise Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanmıştır. Buna göre; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye ortak savunmaları için işbirliği yapacaklar ve bu antlaşma ile söz konusu savunmanın ortaya çıkardığı meseleler hakkında kendi aralarında danışmalarda bulunacaklardır. Türkiye 650 kişilik bir subay, astsubay ve er birliği, Yunanistan 950 kişilik subay, astsubay ve er birliği ile adada asker bulundurabilecek ve bu askerler Kıbrıs askerinin egitimine yardımcı olacaktı. Üçlü Karargâhın komutanlığı, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye Cumhurbaşkanı ve Yardımcılarının atayacağı Kıbrıslı, Yunan ve Türk bir General tarafından bir yıl süre ile sırayla yapılacaktır.[1906]

17 Şubat'ta İngiliz Hükümeti antlaşmanın bütün koşullarını ve tarafların anlaşmayı kabul ettiklerini içeren bir bildiri yayımlamıştır. Böylece 16 Ağustos 1960'ta kurulacak olan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelleri atılmış oldu. Antlaşmaların imzalanmasından sonra da taraflar dostluk mesajları vermeye ve yapılan anlaşmalardan memnuiyet duyduklarını belirtmeye başlamışlardır. Ayrıca halka hitaben yapılan konuşmalarla da antlaşma hakkında bilgiler verilmiştir.

[1904] Antlaşmanın bütün maddeleri için bkz. **Conference on Cyprus, 1958-1959**, Documents Signed and Initialled at Lanchester House on 19 February 1959; Ayrıca bkz. Gürel, **Kıbrıs Tarihi 2 (1878-1960),** s. 159-160; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Son İki Yıl (1958-60), Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne**, s. 373-379; "Kıbrıs Cumhuriyeti Anlaşmaları", **Zafer**, (25.02.1959), s. 5; "Kıbrıs Anlaşması'nın Anahatları", **Bozkurt**, (22.02.1959), s. 1; "Kıbrıs Antlaşması Açıklandı", **Bozkurt**, (24.02.1959), s. 1, 4.

[1905] Joseph, a.g.e., s. 21; **Conference on Cyprus, 1958-1959**, Documents Signed and Initialled at Lanchester House on 19 February 1959; Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Son İki Yıl (1958-60), Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne**, s. 379-381; "Kıbrıs Cumhuriyeti Anlaşmaları", **Zafer**, (25.02.1959), s. 5; "Kıbrıs Anlaşması'nın Anahatları", **Bozkurt**, (22.02.1959), s. 1; "Kıbrıs Antlaşması Açıklandı", **Bozkurt**, (24.02.1959), s. 1, 4.

[1906] "Kıbrıs Cumhuriyeti Anlaşmaları", **Zafer**, (25.02.1959), s. 5; "Kıbrıs Anlaşması'nın Anahatları", **Bozkurt**, (22.02.1959), s. 1; "Kıbrıs Antlaşması Açıklandı", **Bozkurt**, (24.02.1959), s. 1, 4.

Türkiye Dışişleri Bakanı Zorlu Kıbrıs Radyosu aracılığıyla, Kıbrıs Türklerine hitaben bir konuşmada bulunmuş ve şöyle demiştir:

> Bugün bildiğiniz gibi Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında aynı zamanda Kıbrıs'taki Türk cemaatı lideri Dr. Küçük'le Yunan cemaati lideri Makarios arasında Kıbrısa mütedair anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar neticesinde üç müttefik devlet arasındaki münasebetin daha sıklaşacağına ve Şarki Akdeniz'deki emniyet ve sulh imkânlarının daha fazla artacağına emin bulunmaktayım. Aynı zamanda bu anlaşmalar sayesinde adada bulunan Türk ve Rum cemaatleri arasında da yeni bir devrenin açılacağına ve artık aralarındaki işbirliğinin kardeşlik esaslarına dayanacağına eminim. Bu suretle adada birbiri ile mücadele halinde bulunan iki cemaat adada sulh ve mukavemet temin ve adanın istikbali için müreffeh ve daha mesut bir atiye götüreceklerdir. Bunu canı gönülden temenni ederim.[1907]

Kıbrıslı Türk Liderlerden Dr. Fazıl Küçük İstanbul Yeşilköy havaalanında gazetecilere yazılı bir beyanat vermiş ve şöyle demiştir:

> Londra'da alakadar üç devlet ve Kıbrıs adasında yaşayan iki cemaat mümessilinin imzaladığı Zürih Anlaşması'na dayanan Londra Anlaşması'nın Kıbrıs Türklerinin her bakımdan hak ve hukukunu fiili garanti altına aldığından hiç şüphe yoktur. Bugüne kadar İngiliz idaresinde azınlık muamelesine tabi tutulmuş olan ve her devirde nüfus nisbetinde hakları tanınmayan Türk cemaati, Londra Anlaşması ile adanın idaresinde ikilik sistemine istinad eden bir hükümete eşit hakla sahip olmaktadır. Evvela ayrı bir bütün olduğumuz tanınmış, kendi cemaat işlerimizde kendimizi idare etmek, kanun yapmak, vergi toplamak selahiyetleri bize verilmiştir. İdare mekanizmasında Türkler tarafından iskân edilmiş yerlerde ancak Türk memurlar vazife görebilecektir. Hükümet hizmetlerinin her kademesinde % 30 Türk olacaktır. Belediyeler ayrılmıştır. (…) Bu son anlaşma ile çok şey kazandık. Kıbrıs Türk cemaati bu anlaşmanın şartlarına sadık kalmaya hazırdır. (…)[1908]

Kıbrıs Valisi Hugh Foot da Londra'dan dönüşünde bir basın toplantısı düzenleyerek Londra Antlaşmaları hakkında düşüncelerini açıklamış ve şöyle demiştir:

> Bağımsız kendi kendini idare edecek bir Kıbrıs kurma göreviyle karşı karşıyayız. Yeni Devletin İngiliz Milletler Camiası ile teşriki mesai edeceğine inanıyorum. Kaybedilen zamanı telâfi etmeliyiz. Başka yerlerde bir senede başarılanları biz burada bir ayda başarmalıyız. Bir ay, bir gün, bir saat bile israf edilmemelidir. Her karar Kıbrıs halkı mümessilleri ile müşavereden sonra verilmeli, her iş ona göre yapılmalı, her adım ona göre atılmalıdır. Bu bir sene içinde başkalarının on senede yapamıyacakları işi başarmalıyız.[1909]

Ardından Vali Foot ilk fırsatta Kıbrıs'ta olağanüstü hal durumunun kaldırılacağını belirtmiştir. Kıbrıs Anlaşması'nın Batı ittifakı için büyük bir zafer olduğuna işaret eden Vali Foot, tedhiş yüzünden Kıbrıs'ın başına gelen felâketleri bütün dünyanın dehşet ve korku ile seyrettiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Atina radyosu da Londra Antlaşmaları'nı büyük bir memnuniyetle karşılamış ve antlaşmanın Kıbrıs'a hürriyet, bağımsızlık ve barış getireceğini ileri sürmüştür. Aynı

[1907] "Türkiye Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun Kıbırıslı Kardeşlerine Hitabı", **Bozkurt**, (20.02.1959), s. 1, 4.

[1908] "Kıbrıs'ta Türkler Kendi İdarelerine Hâkim Oldu", **Zafer**, (23.02.1959), s. 1, 4.

[1909] "Kıbrıs Valisinin Londra Dönüşü Beyannatı", **Bozkurt**, (22.02.1959), s. 1.

zamanda Türkiye ile Yunanistan arasında sıkı bir işbirliğinin yeniden doğmasını ümit ettiklerini belirtmiştir.[1910]

Yunanistan Başbakanı Karamanlis ise anlaşmalardan büyük bir memnuniyet duyduğunu, "hayatımın en mutlu günü" ifadesiyle açıklamıştır. Başbakan Menderes ise Türk - Yunan dostluğunun yeniden inşa edilmesi karşısındaki memnuniyetini dile getirmiştir. İngiliz Hükümeti ise en büyük fedakârlığı kendilerinin yaptığını, adadaki egemenlik haklarından vazgeçtiklerini ifade etmekteydi. Londra Antlaşmaları'nın ilgili taraflarca onaylanmasının ardından EOKA lideri Grivas 9 Mart'ta EOKA eylemlerinin sonlandırılması emrini vermiştir. Grivas 17 Mart'ta ise Kıbrıs'ı terk ederek Atina'ya geri dönmüştür. Böylece adada 1955'ten beri devam eden olağanüstü hal son bulmuştur.

4.17.4. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlanı

Londra Antlaşmaları'nın Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından onaylanmasının ardından, İngiliz idaresi ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki bir takım prüzler giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu prüzlerin başında da adadaki İngilizlerin egemen üsleri meselesi gelmekteydi. Bunun yanı sıra bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) üyesi olup olmayacağı da bir tartışma konusu olmuştu. Londra Antlaşmaları sırasında büyük tartışmalar çıkaran Makarios'un aslında bu antlaşmaları gönülsüz imzaladığını, bundan sonraki süreç içerisindeki uzlaşmaz tavrı ortaya çıkaracaktı.

1955'ten beri devam eden adadaki olağanüstü hal sona erdirilmiş ve 1 Mart günü Makarios Kıbrıs adasına giriş yapmıştır.[1911] Makarios adaya girer girmez yaptığı bir konuşmada, adanın artık yeni bir devreye girdiğini belirtmiş ve herkese dostluk elini uzatacağını, bilhassa Türk cemati ile Rum cematinin artık samimi bir işbirliği yapacağını ifade etmiştir.[1912] İngiliz Vali Foot Londra Antlaşmaları'nın adada uygulanabilmesi için 5 Nisan'da 7 Rum ve 3 Türk bakandan oluşan geçici bir hükümet kurmuştur. Geçici Kıbrıs Hükümeti ilk toplantısını da 6 Nisan günü yapmış ve toplantıya Türk cemaati lideri Dr. Fazıl Küçük, Rum cemaati lideri Başpiskopos Makarios, Kıbrıs Valisi Hugh Foot katılmıştır. Geçici Kabinede Bakanlıklara ise şu isimler getirilmiştir: Savunma Bakanı Osman Örek, Sağlık Bakanı Dr. Niyazi Manyera, Tarım ve Tabiî Kaynaklar Bakanı Fazıl Plümer, Maliye Müsteşarı Mehmet Nâzım, Çalışma Bakanı P. Yoryiadis, Ulaştırma Bakanı A. Yoryiadis, Ticaret

[1910] "Atina Radyosu Londra Anlaşmaları Hakkında Yorumda Bulundu", **Bozkurt**, (22.02.1959), s. 1.

[1911] "Frenzied Cyprus Welcome for Archbishop: Triumphal Drive from Airport", **The Times**, (03.03.1959), s. 12; "Cyprus Leaders Hold Meetings", **The Baltimore Sun**, (03.03.1959), s. 6; "Peace on Cyprus", **The Guardian**, (03.03.1959), s. 1.

[1912] "Dün Adaya Vasıl Olan Makarios Türk-Rum Dostluğundan Bahsetti", **Bozkurt**, (02.03.1959), s. 1.

Bakanı P. Paskalidi, İçişleri Bakanı T. Papadopoulos, Adalet Bakanı G. Kliridis, Tarım ve Tabiî Kaynaklar Müsteşarı A. Azinas, Maliye Bakanı Dr. Riginos Teoharous.[1913]

Geçici hükümetin ilk toplantısında önce Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının seçilmesi, sonra da Temsilciler Meclisi ile Cemaat Meclisleri seçimlerinin yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan görüşmelerin ardından da 13 Aralık'ta Cumhurbaşkanlığı ve Yardımcılığı seçimlerinin yapılması kararı alınmıştır.[1914] Bunun üzerine her iki toplumda kendi adaylarını belirlemek için çalışmalara başlamıştır. 13 Nisan'da ise yeni kurulacak olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasını hazırlamak için Türk ve Rum temsilcilerden oluşan ortak bir meclis kurulmuştur. Ortak Anayasa Komisyonu'nda Türkiye'yi Prof. Nihat Erim, Doçent Suat Bilge[1915] temsil ederken, Kıbrıs Türklerini de Avukat Rauf Denktaş temsil etmiştir.

Toplantının açılışında konuşan Yunan Başdelegesi Temistoklis Tatsos, Türk haklarını korumak için ellerinden geldiği kadar çalışacaklarını belirtmiş ve ardından sözlerine şunları ilave etmiştir: "Ümit ederiz ki, Türkiye ile Yunanistan arasındaki devamlı dostlukta Kıbrıs bir kılavuz yıldızımız olacaktır, kritik safhalarda bazı güçlükler çıkabilir. Fakat Türklerle Rumlar arasında herhangi bir kırgınlığın olacağına inanmıyoruz."[1916] Bunun üzerine söz alan Türkiye Başdelegesi Prof. Nihat Erim, çok zevkli ve faydalı bir görevi yerine getirmek için toplandıklarını söylemiş ve sözlerine şunları eklemiştir:

> Uluslararası hukukî temelleri Zürih ve Londra anlaşmalarıyla atılan Karma Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasını hazırlamakla görevliyiz. Demek ki, yepyeni bir hukukî yapının kurulmasına gayret sarfedeceğiz. Sadece bu gerçek bile komitemizde çalışacak olanlara büyük gayret ve azimle hedefe doğru ilerlemek için vermeye kâfidir. İki esas cemaatin barış ve ahenk içinde yaşaması, birbirinin haklarına ve vazifelerine hürmet etmesi, sadece kendi refah ve saadetleri için değil, fakat ruhî ve kültürel bakımından birer parçasını teşkil ettiği Türkiye İle Yunanistan'ın da dostluklarının idamesi ve kuvvetlenmesi için de elzemdir. Vazifemiz siyasî değil, hukukî ve tekniktir. Zürih ve Londra Anlaşması'nı anayasaya kelime kelime tatbik ettiğimiz nisbette muvaffak olmuş sayılacağız.[1917]

Geçici Kıbrıs Hükümeti'nin aldığı karar doğrultusunda Türk ve Rum toplumu Cumhurbaşkanlığı ve Yardımcılığı seçimleri için çalışmalarına başlamıştı. Kıbrıslı Rumlar için Cumhurbaşkanlığına en uygun adayın Başpiskopos Makarios olduğu bilinmekteydi. Çünkü gerek Yunanistan gerekse İngiltere Makarios'u Kıbrıslı Rumların temsilcisi olarak kabul ediyordu. Nitekim İngiltere hazırlamış olduğu bütün çözüm planlarında Makarios'un görüş ve onayına

---

[1913] "Kıbrıs Kabinesi İlk Toplantısını Bugün Yapıyor", **Bozkurt**, (06.04.1959), s. 1.

[1914] "Kıbrıs Kabinesi İlk Müşterek Toplantısını Dün Yaptı", **Bozkurt**, (08.04.1959), s. 1; "Geçici Kıbrıs Hükümeti İlk Toplantısını Dün Yaptı", **Her Gün**, (07.04.1959), s. 1.

[1915] BCA, 30.18.1.2/152.21.5, (27 Nisan 1959).

[1916] "Türk Haklarının Korunması", **Bozkurt**, (14.04.1959), s. 1.

[1917] "Nihat Erim'in Konuşması", **Bozkurt**, (14.04.1959), s. 1.

başvurmuştu. Londra Antlaşmaları'nda da Makarios'un imzasının bulunması, onun Cumhurbaşkanlığının önünde bir engel bulunmadığını açıkça göstermekteydi. 13 Aralık 1959 seçimlerinde Makarios 216,254 oyun 144.501'ini alırken, rakibi J. Kliridis ise 71,753'ünü almış ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Makarios seçilmiştir.[1918]

Kıbrıs Türkleri arasında ise Dr. Fazıl Küçük'ten başka aday çıkmadığı için 3 Aralık günü Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak Dr. Fazıl Küçük seçilmiştir.[1919] Ardından Dr. Fazıl Küçük bir konuşma yaparak takip edilecek siyasetin ana hatlarına değinmiş ve şöyle demiştir:

> 23 senelik mücadelemizde muvaffak olmuşsak bu muvaffakiyetin sırrı Kıbrıs Türklerinin yüksek ruhluluğunda, fedakârlığında ve kendi kendine olan emniyet ve itimadında aranmalıdır. Bütün imkânsızlıklara rağmen kendi kendimizden ümidi kesmedik, anavatana bağlı kaldık ve mücadelemize yılmadan devam ettik. Biz, burada Kıbrıs'ın idaresinde yetkili ortaklar olarak söz sahibi olmuş bulunuyoruz. Bu karşılıklı mukavele iki cemaatin birbirlerinin haklarına hürmet etmesine ve birbirine, Kıbrıs'ta hür ve serbest yaşama hakkını tanımasına dayanır. Emniyetimiz insan haklarımız, yaşama, çalışma serbestimiz Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantisi altına alınmıştır. Türk cemaati haksızlığa uğramayacaktır, çünkü anayasa altında haksızlık memnu, tarafgirlik yasak olacak ve bütün haklarımızı koruyacak Anayasa Mahkemesi kurulacaktır. Cemaat Meclisleri cemaat haklarımızın hudutları dâhilinde cemaatimizi yükseltmek için elden gelen herşeyi yapacak, başkalarının bu işlerimize müdahale hakkı olmayacaktır. Kendi işlerimizde tam istiklâl kazanmış durumdayız. (…)[1920]

Başpiskopos Makarios Dr. Fazıl Küçük'ü ziyaret ederek tebrik etmiş ve alınan neticeden büyük bir memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir.[1921] Ocak 1960'da İngiliz Hükümeti bağımsızlığa son şeklini vermek için Dr. Fazıl Küçük ve Makarios'u Londra'ya çağırmıştır. Ancak buradaki görüşmeler Makarios'un yeni talepleri ve özellikle de İngiliz askeri üsleri sebebiyle ciddi bir kriz yaşanmıştır.[1922]

31 Temmuz 1960'da Temsilciler Meclisi seçimleri yapılmıştır. Rumlar bu seçimleri Baf'ta hariç diğer beş kazada, Türkler ise Mağusa, Baf ve Leymosun'da yapmışlardır. Lârnaka, Girne ve Lefkoşa'dan katılan Milli Cephe Mensupları muhalefetsiz olarak seçimleri kazanmışlardı. Seçim kampanyası sırasında Rum Vatan Cephesi pek az ilgi ve heyecan göstermişse de solcular taraftarlarına oylarını kullanmaları hakkında şiddetli propagandalar yapmışlardır. Makarios taraftarı Vatan Cephesi ile Komünist Akel Partisi seçim anlaşmasında, iki teşkilâtın sadece kendi adaylarını desteklemeleri ve diğer isimlerin yerlerini boş bırakmaları hususunda fikir birliğine varmışlardır.[1923]

[1918] "Makarios Kıbrıs'ın İlk Cumhurbaşkanı Oldu", **Bozkurt**, (15.12.1959), s. 1.

[1919] "Dr. Küçük Bugün Cumhurbaşkanı Yardımcısı İlan Ediliyor", **Bozkurt**, (03.12.1959), s. 1.

[1920] "Dr. Fazıl Küçük'ün Tarihi Söylevi", **Bozkurt**, (04.12.1959), s. 1, 4.

[1921] "Dr. Küçük'ün İlk Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığına Seçilmesi Memnuniyet Yarattı", **Bozkurt**, (05.12.1959), s. 1, 4.

[1922] "Kıbrıs'ta Üsler İşi Pazarlığa Döküldü", **Akşam**, (18.01.1960), s. 1.

[1923] "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlk Parlamenter Seçimi Dün Yapıldı", **Bozkurt**, (01.07.1960), s. 1.

7 Ağustos'ta yapılan seçimlerle de her iki toplum kendi Cemaat Meclislerini seçmişlerdir. Cemaat Meclisi'nin tek seçimi Girne'de yapılmış ve seçimleri Vatan Cephesi kazanmıştır. Diğer yandan Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu, Milli Türk Birliği ve Gençlik Teşkilâtı'nın ortaklaşa gösterdikleri aday listeleri de bir bütün olarak seçimleri kazanmış ve Türk Toplumunu Temsilciler ile Cemaat Meclislerinde temsil etmek hakkını sağlamıştır.[1924]

İngiliz Hükümeti 5 Temmuz'da ada yönetiminin devriyle ilgili yasa tasarısını İngiliz Parlamentosu'na sunmuş ve tasarı 20 Temmuz'da kabul edilmiştir. 29 Temmuz'da ise İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth, Kıbrıs Emirnamesi'ni imzalamıştır.[1925] Kraliçe II. Elizabeth emirnamenin kendisine tanımış olduğu yetkiye dayanarak, 3 Ağustos'ta Kıbrıs Cumhuriyeti Emirnamesi'ni yayımlamıştır. Emirnameye göre ise Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası 16 Ağustos'ta yürürlüğe girecekti. 15 Ağustos'u 16 Ağustos'a bağlayan gece saat 12'de Lefkoşa'da Kuruluş, Garanti ve İttifak Antlaşmaları imzalanmıştır.

Antlaşmayı Türkiye adına Kıbrıs Başkonsolosu Vecdi Türel, Yunanistan adına Kıbrıs Başkonsolosu Hristopulos, İngiltere adına Vali Hugh Foot, Kıbrıs Rum Toplumu adına Başpiskopos Makarios ve Kıbrıs Türk Toplumu adına Dr. Fazıl Küçük imzalamıştır. Ardından 17 pare top atışıyla Kıbrs Cumhuriyeti ilan edilmiştir.[1926] Türkiye adaya ilk Büyükelçisini yollayan devlet olmuş ve Büyükelçilik görevi Emin Dirvana'ya verilmiştir.[1927]

Başpiskopos Makarios Kıbrıs Rum halkı adına resmi vesikayı imzalamasından büyük bir sevinç duyduğunu, devletin çalışabilmesi ve ilerleyebilmesi için ilgili taraflar arasında samimî ve sıkı bir işbirliği yapılmasını ve ada sakinlerinin birbirlerine saygı göstermesi gerektiğini vurgulamıştır.[1928] İngiliz Kraliçesi II. Elizabeth ise şöyle bir mesaj göndermiştir: "Bu Bağımsızlık gününde Kıbrıs halkına, Cumhuriyetin refahı için en samimî temennüerimi izhar ederim. Kıbrıs'taki anlaşmanın memleketlerimiz arasındaki bağlamı idame ve takviyesine dua eder ve inanırım."

Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, göndermiş olduğu tebrik mesajında iki ülke arasında işbirliği yapılabileceğine işaret etmiştir. Milliyetçi Çin Cumhurbaşkanı Çan-Kay-Şek ise, Kıbrıs'ın cumhuriyete kavuşmasından duyduğu memnunluğu belirtmiş; Dışişleri Bakanı ise ülkesinin yeni cumhuriyeti tanımaya karar verdiğini belirterek iki ülke arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasını temenni etmiştir. Batı Almanya Başbakanı Dr. Adenauer Cumhurbaşkanı Makarios'a

---

[1924] "Girnede Yapılan Rum Cemaat Meclisi Seçimini Vatan Cephesi Kazandı", **Bozkurt**, (08.08.1960), s. 1, 4.

[1925] "Kıbrıs Bağımsızlık Layihasını Kraliçe Tasvip Etti", **Bozkurt**, (30.07.1960), s. 1.

[1926] "Cumhuriyet İlan Edildi", **Bozkurt**, (16.08.1960), s. 3; "Kıbrıs Cumhuriyeti Doğdu", **Hürriyet**, (16.08.1960), s. 1; "Kıbrıs Bağımsızlığına Kavuştu", **Akşam**, (16.08.1960), s. 1.

[1927] "İlk Kıbrıs Elçimiz Dün Gitti", **Akşam**, (17.08.1960), s. 1.

[1928] "Makarios'un Söylevi", **Bozkurt**, (16.08.1960), s. 3.

bir telgraf göndererek Batı Almanya'nın Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıdığını, yeni cumhuriyetin dünya sulhunu, uluslararası anlayışı ve barış idealini geliştirmede değerli hizmetlerde bulunacağına inandığını belirtmiş ve iyi dileklerini sunmuştur.[1929]

16 Ağustos sabahı ise Kıbrıs Valisi Hugh Foot adadan ayrılmış[1930] ve Cumhurbaşkanı Makarios'un talimatıyla Kıbrıs Cumuriyeti Hükümeti de göreve başlamıştır. Aynı gün 650 kişilik Türk Alayı ve 950 kişilik Yunan Alayı adaya çıkmıştır.[1931] Böylece 1878 yılında başlayan İngiliz idaresi sona ermiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

[1929] "Kıbrıs Cumhuriyeti'ne İyi Dilek Mesajları Gönderilmekte", **Bozkurt**, (16.08.1960), s. 3.

[1930] "Vali Foot Kıbrıs'tan Ayrıldı", **Hürriyet**, (17.08.1960), s. 1.

[1931] "Türk Askeri Kıbrıs'ta", **Hürriyet**, (16.08.1960), s. 2; "Türk Askeri 82 Yıl Sonra Kıbrıs'a Ayak Bastı", ", **Hürriyet**, (17.08.1960), s. 1; "Kıbrıs Mehmetçiği Dün Bağrına Bastı", **Akşam**, (17.08.1960), s. 1, 5.

SONUÇ

İngiliz Hükümeti Kıbrıs'a ilk olarak Rusya'ya karşı askeri bir üs elde etmek için ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda Britanya İmparatorluğu 25 Mayıs 1878'de Osmanlı Devleti'ne resmen başvurarak Kıbrıs adasının geçici üs yapılması için kendisine verilmesini ve iki devlet arasında bir savunma antlaşması yapılmasını istemiştir. Bu istek ile birlikte Kıbrıs sorununun resmen başladığını söylemek mümkündür. 4 Haziran 1878'de iki devlet arasında yapılan Kıbrıs Antlaşması'nın ardından, İngiliz kuvvetleri 12 Temmuz 1878'de Kıbrıs'a çıkmış ve böylece ada resmi olarak İngiliz yönetimine girmiştir. Kıbrıs Türkleri için de asıl sorun ada yönetiminin İngilizlerin eline geçmesiyle başlamıştır. Çünkü İngiliz idaresi adaya girdiği ilk günden itibaren, adada hâkim unsur olan Türkleri potansiyel bir tehdit unsuru olarak görmüş ve onlara bir nevi sindirme politikası uygulamıştır. Buna karşın adada diğer etkili unsur olan Rumlara daha toleranslı bir tutum içerisinde olmuştur.

1889 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Kıbrıs Rumlarından birçok gönüllü halk savaşa katıldığı gibi aynı zamanda Türkler aleyhinde düşmanca gösteriler yaparak, Türk karşıtlığını gazetelerine manşet olarak taşımışlardır. İngiliz yönetiminin bütün bu olaylara sessiz kalması ve önlem almaması özellikle dikkat çeken bir husustur. Nitekim İngiliz yöneticiler Rumların düşüncelerini faaliyete geçirmedikleri sürece bir tehdit olarak görmemekteydi. Ancak İngiltere'nin bu yöndeki tavrı, Enosis amacı güden Rumların daha rahat hareket etmesine ve propagandalarını daha geniş kitleler halinde fiiliyata dökmesine sebep olmuştur.

İngiliz Hükümeti Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın müttefiki olarak katılmasını bahane ederek, 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıklamıştır. Osmanlı Devleti bu tek taraflı ilhakı tanımamış, işgali kınayan protestolar dışında bir şey yapamamıştır. Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'a yönelik etkili bir politika takip edemeyeceğinin farkına varan Kıbrıs Türkleri, İngiliz idaresine ve Rumlara karşı haklarını koruyabilmek ve adadaki varlıklarını devam ettirebilmek için harekete geçmişlerdir. Bu doğrultuda Kıbrıs Türklerinin ileri gelen isimleri tarafından 12 Aralık 1918'de "Meclis-i Milli" adında bir kongre düzenlenmiş ve bir takım kararlar alınmıştır. "Meclis-i Milli" her ne kadar İngiliz Hükümeti tarafından tanınmasa da Kıbrıs Türklerinin siyasi taleplerinin ilk kez gündeme getirilmesi bakımından önemlidir.

1878 yılında Kıbrıs adasının İngiliz hâkimiyeti altına girmesiyle Rumlarda milliyetçilik hareketlerinin hızlanması ve adayı Yunanistan'a ilhak etmek için göstermiş oldukları çabalar, Kıbrıs Türklerinde de milli varlıklarını korumak için harekete geçmelerine sebep olmuştur. Kıbrıs Rumlarının ağır milliyetçilik ideolojileri karşısında Kıbrıs Türkleri de öncelikle Jön Türk hareketini

desteklerken, ardından 1919-1922 yılları arasındaki Milli Mücadele döneminin kahramanı olan Mustafa Kemal Paşa'yı ve ona yakın olan aydınları desteklemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Türk Milli Mücadelesi ve kazanılan zaferler Kıbrıs Türk toplumunu da heyecanlandırmış ve adanın tekrar eski sahibine verileceği beklentisini oluşturmuştu. Ancak 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine bırakılması, uzun süredir Kıbrıs'ın asıl sahibine geri verilmesi yolunda beklentisi olan Kıbrıs Türk toplumunda hayal kırıklığı yaratmıştır. Kıbrıs Türkleri Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal yapısını yeni baştan kurduğu bu dönemde, kendi geleceklerini ancak kendilerinin belirleyeceklerinin farkına varmış ve toplumsal haklarını elde etmek için siyasal, ekonomik ve kültürel alanda var oluş mücadelesine girmiştir.

Kıbrıs adası 10 Mart 1925 tarihli "İhtira Beratı" (Letters Patent) ile birlikte resmen ve hukuken İngiliz İmparatorluğu'na ait bir "Kraliyet Kolonisi" haline getirilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın 21. maddesi gereğince Kıbrıs'tan Türkiye'ye yapılan göçler sonucunda binlerce Türkün adayı terk etmesi, adadaki Türk nüfusunun azalmasına sebep olmuştur. Türklerin adadan göç etmesi en çok Rum toplumunu sevindirmiştir. Diğer yandan Yunanistan propaganda amacı ile adaya din adamlarını ve seçkin kişileri göndererek, adada bankalar açarak ve Rumlara kredi imkânları sağlayarak Türk mallarının satın alınmasına destek olmuştur. Ayrıca adada önemli mevkilerde bulunan Türk memurları göç ettikçe yerleri boş kalmış ve boşalan yerlere de Rum memurlar yerleştirilmiştir. Bu durum Rumlara adanın idaresinde daha fazla söz söyleme hakkı sağlamıştır.

İngiliz yönetimi, sömürgeleştirdiği her İslam coğrafyasında yaptığı gibi yerel unsurların "milli kimliklerini ve hafızalarını" silmek için harekete geçmiş, Kıbrıs Türkleri üzerinde suni bir "İslamcılık" politikası takip etmiştir. Örneğin Kıbrıs Türklerini Türk değil, İslam cemaati olarak tanıması, Türk Lisesi'nin adının İslam Lisesi olarak değiştirilmesi, Türkçe gazetelerin sansüre uğraması ve burada kullanılan kelimelerin İslam'a tahvil edilmesi gibi. Bütün bu örnekler İngilizlerin Türklerin millî hislerini öldürmek için "İslamcılık'ı" bir araç olarak kullandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen isimleri Türk halkının siyasi, hukuki, ekonomik, dini ve kültürel haklarını elde etmek için kendi aralarında örgütlenmeye karar vermişlerdi. Ancak bu dönemde Kıbrıs Türk toplumunda iki önemli başat güç ortaya çıkmış ve birbirleriyle mücadele içerisine girmişti. Bir yanda İngiliz yönetimi ile işbirliği içerisinde olunması gerektiğini savunan "Evkafçılar", diğer yanda da Türk milliyetçiliğini benimseyen ve Türkiye ile sıkı ilişkiler kurulmasını savunan "Halkçılar" yer almaktaydı. "Halkçıların" lideri Mehmet Necati Özkan liderliğinde kurulan *Milli Cephe Partisi*'nin katılımcı isimleri tarafından 1931 yılında *İkinci Ulusal Lefkoşa Kongresi* toplanmıştır. Kongrede İngilizlere ve Rumlara karşı izlenecek siyaset belirlenmiş ve Kıbrıs Türk halkının haklarını ve isteklerini tespit ederek, bu yönde girişim başlatan ilk siyasi hareket olmuştur. İngilizler, Rumlar gibi Türkler arasında da milliyetçilik akımlarının başlamasını

istememekteydi. Çünkü Türkler, Rumlara karşı bir denge unsuruydu ve her iki halkın da milliyetçilik akımları içinde direnişe geçmesi İngiliz yönetimini zor durumda bırakabilirdi. Bu nedenle de İngiliz yönetimi İkinci Milli Kongre'yi ve aldığı kararları tanımamıştır. Devamında yaşanan 1931 Rum isyanı ile Türk halkı da Rum halkı gibi İngilizlerin oldukça sıkı ve sert tedbirlerine maruz kalmış ve özellikle dönemin Türk aydınları İngilizlerin baskısı altında tutulmuştur.

1930'lu yıllara gelindiğinde hem Yunan hem de Rum gazete ve dergilerinin birer Enosis propaganda aracına dönüştüğü görülmektedir. Kilise, okullar, Yunan Konsolosluğu, Panhelenizm derneklerinin Kıbrıs Rum halkını bir Yunan ırkına dönüştürmek için verdikleri mücadele 1930'lu yıllarda sonucunu vermiş ve Kıbrıs'ta Yunan etnisitesine dayalı bir toplum meydana getirmiştir. Zira 1931 yılında Rumların Enosis istekleri toplumsal bir eyleme dönüşmüş ve kilise önderliğindeki Rumlar, Enosis'e engel olduğu gerekçesi ile İngiliz Hükümet Binası'nı ateşe vermişlerdir. 1931 Rum isyanı Rumların İngiliz idaresine karşı başlattığı ilk kitlesel eylem olması bakımından önemlidir. İngiliz yönetimi bu isyanı bastırdığı gibi aynı zamanda adada İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan "sıkıyönetim" ilan etmiştir. Ancak her ne kadar isyanı çıkaran ve düzeni bozan Rum toplumu olsa da isyanla hiçbir ilgisi olmayan, İngiliz yönetimine bağlı kalan Türk toplumu da İngilizlerin uyguladığı baskı politikalarına maruz kalmıştır.

İngiliz yönetimi 1931 isyanı sonrasında, Kıbrıs Türklerine en büyük baskıyı eğitim alanında uygulamış ve onların milli hislerini yok etmeye çalışmıştır. İngiliz idaresi daha merkeziyetçi bir içeriğe sahip olan 1933 Maarif Kanunu'nu yürürlüğe koymuş ve bu kanunla eğitim üzerinde tek otorite olmayı başarmıştır. Bu kanunla Maarif Encümenleri'ni sadece birer danışma kurulu pozisyonuna getiren İngilizler, Türklerin en önemli eğitim kurumlarından biri olan Rüştiyeleri 1933-1934 eğitim yılının sonuna doğru kapatmıştır. Ayrıca, Kıbrıs'taki Türk çocuklarının Türkiye ile olan manevî bağlarını kesmek için de Türk ilkokullarının büyük bir kısmı kapatılarak öğretmenler açığa alınmıştı. 1937 yılına kadar 121 Türk Okulu kapatılmış, 119 öğretmen de işinden olmuştu. 1935 yılından sonra İngiliz idaresi Türk eğitim kurumları için Türkiye'den kitap getirme yasağını başlatmıştı. Kendi kitaplarını basabilme imkânı olmayan Kıbrıs Türkleri, sadece alfabe ve okuma kitabı ile eğitim alabilmiş, okuma-yazma dışındaki derslerde ise kitapsız öğretim görmüşlerdir. Kitapsız sistem ile birlikte öğrenciler derslerde öğretmenleri tekrar etmeye başlamışlardı. Not tutmanın dahi yasak olduğu bu dönemde, adadaki ilkokul öğrenimi oldukça zora sokulmuştu. İlkokulu bitiren öğrenciler düzgün bir cümle dahi kuramayacak hale getirilmişti. 9 yıl boyunca devam eden kitapsız tedrisat usulü, 1944 Maarif Kanunu ile son bulmuş ve ilkokul kitaplarının tekrar Türkiye'den getirilmesine izin verilmiştir.

1878 yılında adanın idaresi geçici olarak İngiliz Hükümetine verilince İngiliz idaresi Kıbrıs Türkleri için en önemli iki kurum olan Müftülük ve Evkaf yönetimini yeniden düzenlemiştir. Buna göre; İngiliz idaresi müftü seçiminde Türklerin seçim hakkını kullanmalarına izin vermemiş ve kendi belirlediği bir kişiyi müftü olarak atamıştır. Nitekim bu uygulama ile Kıbrıs Türklerinin toplumsal

haklarından biri olan seçim hakkı ellerinden alınmıştır. Ancak Müftülük Kurumu 1929 yılından itibaren tamamen kaldırılmış ve Müftü *Fetva Emini* unvanıyla Evkaf Dairesi'nde bir memur olarak atanmıştır. Kıbrıs Türkleri müftülüğün yeniden Türk halkına ihdas edilmesi için vermiş oldukları mücadeleden vazgeçmemiş ve bu konuyu sürekli gündemde tutmayı başarabilmişlerdir. Çünkü Kıbrıs Türkleri için Müftü sadece dini bir lider değil, aynı zamanda Türk cemaatine siyasi bir lider olarak da görülmekteydi. Çünkü Kıbrıs Rumlarının Başpiskoposu aynı zamanda toplumun siyasi lideriydi ve Kıbrıs Türkleri de hükümet karşısında kendilerini savunacak ve liderlik edecek kişiyi müftü olarak görmekteydiler. Nitekim müftülük makamının yeniden tesis edilip, yeni bir müftünün seçilmesi 1950 yılında mümkün olabilmiştir. Diğer yandan İngiliz idaresi Evkaf yönetimini yeniden düzenlemiş, ilk kez Müslüman vakıflarının idaresinde bir gayrimüslime yer verilmiştir. Böylece Evkaf sistemi müdahaleye açık hale getirilmiş, zamanla da Evkaf üzerinden verilen tavizler birçok Evkaf malının elden çıkmasına ve Müslümanların gelirlerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu durum ise Müslümanların en çok eğitim ve din alanını etkilemişti.

İngiliz Hükümeti 1878 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar adayı mutlak bir hâkimiyetle yönetmiştir. Ancak savaş sonrasında eski gücünü büyük ölçüde kaybeden İngiltere, BM Anayasası'nda kabul edilen "self determination" ve "sömürgelerin tasfiyesi" gibi ilkelerden en çok etkilenen devlet olmuştur. Nitekim egemenliği altındaki büyük kolonilere bağımsızlığını vermek zorunda kalan İngiltere, diğer kolonilerde olduğu gibi Kıbrıs'ta da benzer bağımsızlık talepleri karşısında ciddi bir krizin eşiğine gelmiştir. Buna karşın İngiliz yönetimi Kıbrıs'ta yükselen Rum milliyetçiliğini bastırabilmek için adaya "özerk bir anayasa" vaadinde bulunmuş, ancak bu öneri Kıbrıs Rumlarını ve "self determination" yoluyla adayı kendisine bağlama çabasındaki Yunanistan'ı tatmin etmemiştir. Rumlar adadaki İngiliz egemenliğini sonlandırmak için öncelikle siyasi, sonra da silahlı mücadele başlatmışlardır. Bu durum karşısında denge siyaseti izleyen İngiliz idaresi, Rum milliyetçiliğine karşı Türk milliyetçiliğinin güçlenmesine imkân tanımış ve Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmelerini desteklemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Kıbrıs Türk siyasi örgütlenmeleri yeni bir safhaya geçmiştir. Bu bağlamda kurulan ilk Türk siyasi örgütlenmesi Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu (KATAK) olmuştur. Ancak KATAK'ın kuruluşundan itibaren çıkan problemler ve üyeler arasındaki anlaşmazlıklar (isim anlaşmazlığı gibi), Kıbrıs Türklerinin KATAK'ı siyasiden ziyade ekonomik bir kurum olarak görmesi ve bu yöndeki talepleri (kredi isteme, çocuklarına eğitim bursu elde edebilme gibi), Türkiye'den yeteri kadar destek görememesi gibi sebepler örgütün etkili olamamasına neden olmuştur. Kıbrıs Türklerinin bu dönemdeki ikinci siyasi örgütlenmesi Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP) olmuştur. KMTHP, KATAK'tan istifa eden Dr. Fazıl Küçük tarafından 23 Nisan 1944'te kurulmuştur. Dr. Fazıl Küçük'e göre bu kurum ilk "milli" siyasi örgütlenmedir. KATAK ve KMTHP'nin tüzüklerini ve faaliyetlerini incelediğimizde, belirtilen hedeflerine ulaşamadıklarını görmekteyiz. Ancak ilk teşekküllü siyasi örgüt olmaları ve Rumların Enosis girişimlerine karşı denge sağlamaya çalışmaları açısından önemlidir. Nitekim İngiliz

yönetiminin Kıbrıs Türklerini siyasi örgütler kurması için teşvik etmesinin nedeni de Rumlar karşısında onları bir denge unsuru olarak görmesiydi.

Savaş sonrası dönemde Rum sağcı ve solcu siyasi örgütlerinin Enosis amaçları doğrultusunda birleşmeleri ve daha etkili faaliyetlerde bulunmaları karşısında, Kıbrıs Türk aydınları da topluma faydalı olabilmek için siyasi örgütlerin birleşmesi düşüncesini ortaya çıkarmış, bu durum da KATAK ve KMTHP'nin birleşme kararı almasında etkili olmuştur. Ayrıca İngiltere'nin de Enosis karşıtı faaliyetleri daha etkili yapabilmeleri için Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlerini birleştirmelerine destek verdiği söylenebilir. Böylece 23 Ekim 1949 tarihinde KATAK ve KMTHP birleşerek Kıbrıs Milli Türk Birliği (KMTB) adını almıştır. KMTB Kıbrıs Türklerinin siyasi olarak örgütlenmelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü KATAK ve KMTHP gibi dönemin iki önemli örgütü tek bir çatı altında ve aynı amaç doğrultusunda bir araya getirilmiştir. KMTHP Rumların Enosis girişimleri karşısında Türk toplumunun sesini duyurmak için etkili çalışmalarda bulunmuş, ayrıca siyasi faaliyetlerinin yanında sosyal, kültürel ve ekonomik yönden de toplumun kalkınması için gerek İngiliz yönetimi, gerekse Türkiye ile çeşitli temaslarda bulunarak başarılı sonuçlar elde etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında adada daha demokratik bir düzen kurmaya çalışan İngiliz idaresi, İngiliz Vali Winster aracılığıyla Kıbrıs Türk toplumunun sorunlarının neler olduğunu belirten ve sorunlara da çözüm önerilerinin eklendiği bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Bu doğrultuda hazırlanan 20 Ocak 1949 tarihli Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu'nda, Evkaf, Müftülük, Eğitim, Şer'iye Mahkemeleri ve Aile Kanunu hakkında öneriler yer almıştır. Ancak Winster'ın 1949 yılında görevinden ayrılması ile başa gelen yeni İngiliz Vali Wright raporun incelenmesi için aceleci davranmamıştır. Nitekim Türk toplumunun çok önemli konuları 1950'li yıllarda aşama aşama olarak hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda 1952 yılında uzun yıllardır boş olan Müftülük makamı atama yoluyla da olsa tekrar doldurulmuştur. Ardından Evkaf yönetimi Kıbrıs Türklerine verilmiş, Orta dereceli okullara Türkiye'den müdür ve öğretmenler getirilmiş ve yeni okullar liseler açılmıştır. Ayrıca Şeri'ye Mahkemeleri kaldırılarak, Türkiye'de uygulanan Türk Medeni Kanunu uygulanmaya başlanmış, Yeni bir Aile Kanunu çıkarılarak Aile Mahkemeleri kurulmuştur.

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda gelişen şartlara göre politika ürettiği ve zaman içerisinde savunduğu tezleri değiştirdikleri görülmektedir. Türk kamuoyu 1940'lı yılların sonundan itibaren Kıbrıs meselesi ile giderek daha çok ilgilenmeye başlamış, her fırsatta yapılan mitinglerle hassasiyetini ortaya koymuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün direktifiyle CHP Çorum Milletvekili Hasene Ilgaz başkanlığındaki bir heyet 1948 yılında Kıbrıs Türk toplum sorunlarını yerinde incelemek amacıyla adaya gönderilmiştir. Bu durum Türkiye'nin tek parti döneminde Kıbrıs meselesine tamamen kayıtsız kalmadığını göstermektedir. Yunanistan'ın 1954 yılındaki BM başvurusunun ardından Türkiye, Kıbrıs konusunu sahiplenmeye başlamış ve bu doğrultuda Kıbrıs hakkında ileri sürülecek iddiaların hukuki ve siyasi temellerinin oluşturulması amacıyla "Dışişleri Bakanlığında Kıbrıs Komisyonu" kurulmuştur. Türkiye 1954-1956 yılları arasında İngiltere ve

Yunanistan ile yaptığı görüşmelerde adadaki statükonun devam etmesini, ancak İngiltere adadan çekilecekse adanın gerçek sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerektiğini savunmuştur. 1956 yılı itibariyle de Türkiye, "taksimi" resmi Kıbrıs politikası hâline getirmiştir.

İngiliz Hükümeti 29 Ağustos 1955 tarihinde, "adayı bütünüyle egemenliği altında bulundurma" politikasını saklı tutarak Londra Konferansı'nı başlatmış, ancak konferans görüşmelerinden bir sonuç alamamıştır. Türkiye, İngiltere'nin davetiyle katıldığı Londra Konferansı ile Kıbrıs sorununa taraf devletlerden olmuştur. Londra Konferansı'nın ardından İngiliz yönetimi Kıbrıs sorununa anayasal olarak çözüm bulma siyasetine devam etme kararı almıştır. Ancak "Enosis, yalnızca Enosis" politikasını benimseyen ve İngiltere taviz verdikçe daha fazlasını alabileceğini düşünen Makarios, İngiltere ile uzlaşmaya varmamıştır. İngiltere, bundan sonraki süreçte stratejisini Kıbrıs'taki üslerinin güvenliğini temin etmek, bunun için terörü sonlandırmak ve Enosis'e yol açacak gelişmelere imkân vermemek üzerine kurgulamıştır. Ancak akabinde yaşanan Süveyş Krizi İngiltere'nin Kıbrıs üzerine yaptığı operasyonları sekteye uğratmıştı. 1958 yılının sonlarına doğru Makarios Kıbrıs'a "bağımsızlık" verilmesi önerisinde bulunmuş, ancak Mc Millan ve Selwyn Lloyd adanın bağımsızlığı fikrine sıcak bakmamıştır. Çünkü sadece Enosis'e ve komünizme karşı garanti altına alınmış bir bağımsızlık, İngiltere'nin üslerinin güvenliğini sağlayabilirdi.

1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları taraf olan bütün devletleri tatmin etmeye yönelik hazırlanmıştı. Bu yüzden de oldukça hassas dengeler üzerine kurulan bir çözümdü. "Taksim" tezinde direnen Türkiye her ne kadar bu hedefine ulaşamamış olsa da adaya asker çıkarabildiği ve Enosis'e engel olabildiği için antlaşmalardan memnun kalmıştır. Ayrıca adanın yönetiminde Kıbrıs Türklerinin de hak sahibi olması, Türkiye için önemli bir kazanımdı. Kıbrıs Türkleri için yapılan antlaşmalar her ne kadar kâğıt üzerinde de olsa yeterli garantiyi sağlamaktaydı. Ayrıca adanın yönetimine de ortak olacaklardı. Dolayısıyla itiraz edilecek bir durum yoktu. Yunanistan için ise "taksimin" ve Türkiye'nin adadaki siyasi varlığının engellenmesi olumlu bir sonuçtu. Yunan Hükümeti açısından bağımsızlık Enosis'e giden yolda bir basamak olarak görülmekteydi. Kıbrıs Rumları antlaşmalara ateşkes olarak bakmaktaydı. Zira 1960 sonrasında yaşanan gelişmeler bu durumu kanıtlamaktadır. Rumlar Enosis'ten hiç vazgeçmeyecek, ancak bunu gerçekleştirmek için de kendilerine uygun zamanı bekleyeceklerdi.

İngiliz Hükümeti adaya bağımsızlık verse de yapılan bütün antlaşmalarla adadaki çıkarlarını garanti altına almıştı. İngiltere için en büyük tehlike Kıbrıs'ın İngiltere'nin rakibi olan güçlü bir devlet tarafından ele geçirilmesiyle, Doğu Akdeniz'deki güvenliğinin tehlike altına girmesiydi. Bu açıdan İngiltere'nin bölgedeki en büyük hedefi, rakibi olan Sovyetler Birliği'ni Yakın Doğu'dan uzak tutmaktı. İngiliz Hükümeti savunma planlarında yaptığı değişiklikler sayesinde Kıbrıs ile ilgili düşüncelerini sınırlandırabilmişti. Bu durum İngiltere'nin adadan çekilme kararı almasını kolaylaştıran bir faktör olmuştur. Netice olarak Türkiye ve Yunanistan'ın Batı Bloğu içerisinde kalarak anlaşmaya varması, İngilizlerin ada üzerindeki çıkarlarının garanti altına alınması ile 16

Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs adasına bağımsızlık verilmiştir. Böylece İngiltere'nin 1878 yılında başlayan egemenliği resmi olarak 1960 yılında son bulmuştur.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Kaynakları, Resmi Raporlar ve Gazeteler

BOA, Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR. SFR. 03), Dosya Nr. 263, Belge Nr. 25, (12 Zilkade 1441/ 24 Temmuz 1878).

BCA, 272.0.0.12/44.70.5, (7 Mayıs 1925)

BCA, 030.18.1.1/12.58.18, (2 Aralık 1924).

BCA, 272.0.0.12/43.63.8, (28 Ocak 1925).

BCA, 272.0.0.12/41.47.2, (1 Nisan 1924).

BCA, 030.18.01/016.77.6, (7 Aralık 1925).

BCA, 272.0.0.12/49.97.26, (10 Temmuz 1926).

BCA, 272.0.0.12/49.97.36, (24 Temmuz 1926).

BCA, 272.0.0.11/22.112.4, (4 Ekim 1926).

BCA, 272.0.0.12/49.97.26, (18 Temmuz 1926).

BCA, 272.0.0.14/78.42.8, (26 Ocak 1926).

BCA, 272.0.0.12/50.104.2, (2 Kasım 1926).

BCA, 272.0.0.12/50.105.2, (20 Kasım 1926).

BCA, 272.0.0.12/51.112.15, (8 Ocak 1927).

BCA, 272.0.0.12./55.139.30, (20 Kasım 1927).

BCA, 272.0.0.12/50.108.5, (21 Aralık 1926).

BCA, 272.0.0.12/50.106.1, (21 Kasım 1926).

BCA, 030.10.00/254.712.44, (9 Kasım 1931)

BCA, 030.10.00/234.577.15, (22 Kasım 1931).

BCA, 030.10.0.0/109.727.4, (29 Kasım 1931).

BCA, 30.10.00/124.886.18, (14 Mayıs 1937).

BCA, 180.9.0.0/6.31.7, (26 Mayıs 1927).

BCA, 30.10.0.0/124.886.19, (22 Temmuz 1937).

BCA, 30.10.0.0/124.886.14, (4 Kasım 1936).

BCA, 30.10.00/124.887.3, (14 Eylül 1938).

BCA, 30.18.01.02/124.86.01, (24 Kasım 1950).

BCA, 30.10.00/83.548.2, (12 Ocak 1933).

BCA, 030.10.00/83.548.2, (10 Kasım 1928).

BCA, 030.10.00/83.548.2, (25 Ocak 1929).

BCA.030.10.00/85.561.17, (13 Temmuz 1944).

BCA 030.10.00/83.548.2, (26 Şubat 1929).

BCA, 30.10.00/124.887.3, (14 Eylül 1938).

BCA, 30.18.1.2/13.53.3, (29 Temmuz 1930).

BCA, 30.18.1.2/15.77.10, (23 Kasım 1930).

BCA, 30.18.1.2/39.65.19, (18 Eylül 1933).

BCA, 30.18.1.2/51.2.9, (5 Ocak 1935).

BCA, 30.18.1.2/52.14.20, (27 Şubat 1935).

BCA, 30.18.1.2/52.16.19, (5 Mart 1935).

BCA, 30.18.1.2/53.24.16, (7 Nisan 1935).

BCA, 30.18.1.2/53.26.19, (15 Nisan 1935).

BCA, 30.18.1.2/54.39.7, (19 Mayıs 1935).

BCA, 030.10.00/235.590.35, (19 Haziran 1947).

BCA, 030.10.00/124.886.18, (15 Mayıs 1937).

BCA, 30.10.106/695.35, (18 Temmuz 1925).

BCA, 30.10.106/695.47, (14 Aralık 1925).

BCA, 30.11.10/55.12.8, (5 Mayıs 1930).

BCA, 030.10.00/62.415.8, (27 Nisan 1938).

BCA, 30.18.1.2/117.51.5, (10 Temmuz 1948).

BCA, 30.18.1.2/117.51.20, (15 Temmuz 1948).

BCA, 490.1.0.0/599.75.8, (23 Eylül 1948).

BCA, 30.1.0.0/40.241.14, (2 Aralık 1948).

BCA, 30.1.0.0/123.785.2, (10 Eylül 1954).

BCA, 30.18.1.2/124.86.1, (24 Kasım 1950).

BCA, 30.1.0.0/131.847.2, (26 Ağustos 1954).

BCA, 010.0.009/107.332.3, (2 Kasım 1954).

BCA.010.0.009/107.334.1, (6 Kasım 1954).

BCA, 010.09.00/107.332.3, (13 Ağustos 1955).

BCA, 30.10.00/19.109.22, (20 Ağustos 1955).

BCA, 010.09.00/107.332.3, (7 Eylül 1955).

BCA, 010.0.009.00/107.334.1, (28 Eylül 1955)

BCA, 30.1.0.0/37.226.2, (24 Aralık 1955).

BCA, 30.1.0.0/38.227.1, (24 Kasım 1956).

BCA, 30.1.0.0/38.227.2, (16 Aralık 1956).

BCA, 30.18.1.2/152.15.8, (16 Şubat 1959).

BCA, 30.18.1.2/152.21.5, (27 Nisan 1959).

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001509415006.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, Dönem: IX, Cilt: 3, 20.06.1950.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, Dönem: XI, Cilt: 258, 12.02.1950.

Düstur, Tertip: 3, Cilt: 10, Sayı: 1030, (01.11.1928).

Düstur, Tertip: 3, Cilt: 5, 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340 (1931).

Colonial Reports Annual, Annual Report on the Social and Economic Progress of the People of Cyprus 1931, His Majesty's Stationery Office, London, 4, 1932.

Conference on Cyprus, 1958-1959 (19 February 1959), Documents Signed and Initialled at Lanchester House on, London, HMSO.

Charter of The United Nations And Statute ot The International Court of The Justice (1945), San Francisco, 1945.

Cyprus Census Of Population And Agriculture1946, 1949.

Cyprus Colonial Report 1959, (1960), London, HMSO.

Cyprus Report for he Year: **1959** (1961), London, HMSO, Cmnd: 679.

Hansard Deb, Vol: 126, C: 1036, 31 March 1943

Hansard Deb, Vol: 126, C: 1024-1030. 31 March 1943

Hansard Deb, Vol: 543, C: 511-514, 30 June 1955.

Hansard Deb, Vol: 108, C: 636, 640, 643, 26 May 1902.

Hansard Deb, Vol: 259, C: 254-256, 12 November 1931.

Hansard Deb, Vol: 259, C: 677, 17 November 1931.

Hansard Deb, Vol: 527, C: 75W, 12 May 1954.

Hansard Deb, Vol: 530, C: 968-9, 19 July 1954

Hansard Deb, Vol: 531, C: 517-71, 531-532, 28 July 1954

Hansard Deb, Vol: 531, C: 517-71, 535-537, 28 July 1954

Hansard Deb, Vol: 531, C: 517-71, 538, 28 July 1954

Hansard Deb, Vol: 531, C: 517-71, 540, 28 July 1954.

Hansard Deb, Vol: 531, C: 517-71, 545-546, 28 July 1954.

Hansard Deb, Vol: 531, C: 517-71, 555-556, 28 July 1954.

Hansard Deb, Vol: 531, C: 2142-54, 2142, 2146, 2147, 28 October 1954,

Hansard Deb, Vol: 531, C: 2142-54, 2148, 28 October 1954.

Hansard Deb, Vol: 531, C: 2142-54, 2150, 28 October 1954.

Hansard Deb, Vol: 531, C: 2142-54, 2151-2152, 28 October 1954.

Hansard Deb, Vol: 531, C: 2142-54, 2153-2154, 28 October 1954.

Hansard Deb, Vol: 550, C: 415-419, 14 March 1956.

Hansard Deb, Vol: 552, C: 1653-175, 14 May 1956.

Hansard Deb, Vol: 556, C: 595-602, 12 July 1956.

Hansard Deb, Vol: 556, C: 1422-1427, 19 July 1956,

Hansard Deb, Vol: 562, C: 1267-1269, 19 December 1956.

Hansard Deb, Vol: 562, C: 1610-1611, 21 December 1956.

Hansard Deb, Vol: 562, C: 1268-1272, 19 December 1956.

Hansard Deb, Vol: 202, C: 875-876, 28 March 1957.

Hansard Deb, Vol: 589, C: 1315-1320, 1315, 19 June 1958,

Hansard Deb, Vol: 259, 32, 12 November 1931.

Report On The Census Of Cyprus, 1881 (1884), Frederick W. Barry (Ed.), M.D., S.C.D, London.

Report And General Abstracts Of The Census Of Cyprus, 1891 (1891), Alexander Mavrogordata (Ed.), London.

Report On The Census Of Cyprus, 1901, (1901), London.

Report And General Abstracts Of The Census Of Cyprus, 1911, (1911), Alexander Mavrogordata (Ed.), London.

Report And General Abstracts Of The Census Of Cyprus, 1921, (1922), C. H. Hart Davis (Ed.), London.

Report On The Census Of Cyprus, 1931, (1932), C. H. Hart Davis (Ed.), C.M.G., Nicosia.

Republic Of Cyprus Census Of Population And Agriculture, 1960, (1960), Nicosia.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 132, Cilt: 24, 03.11.1338, (1922).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 127, Cilt: 24, 26.10.1338 (1922).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima: 4, Cilt: 1, 23.8.1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 14, Cilt: 19, 25.11.1341, s. 231

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 22, 17.02.1926.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 42, Cilt: 18, 03.04.1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İnikat: 78, Cilt: 4, 20.05.1928.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İnikat: 1, Cilt: 5, 01.11.1928.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İnikat: 71, Cilt: 23, 21.06.1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 9, Cilt: 28, İçtima: 4, İnikat: 48, 23.02.1954.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 3, İnikat: 22, Cilt: 15, 26.12.1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 2, Cilt: 9, 23. İnikat, 13.01.1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 3, İnikat: 46, Cilt: 17, 25.02.1957.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 3, 01.01.1923.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 4, 05.03.1923.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 4, 06.03.1923.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 23, Birleşim: 33, 23.01.1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 5, Toplantı: 1, Birleşim: 50, 24.02.1951.

The Cyprus Blue Book, 1892-1893, Nicosia, 1893.

The Cyprus Blue Book, 1910-1911, Nicosia, 1911.

The Cyprus Blue Book 1925, Nicosia, 1926.

The Cyprus Blue Book 1926, Nicosia, 1927

The Cyprus Blue Book 1927, Nicosia, 1928.

The Cyprus Blue Book 1928, Nicosia, 1929.

The Cyprus Blue Book 1929, Nicosia, 1930.

The Cyprus Blue Book 1930, Nicosia, 1931.

The Cyprus Blue Book 1931, Nicosia, 1932.

The Cyprus Blue Book 1932, Nicosia, 1933.

The Cyprus Blue Book 1933, Nicosia, 1934.

The Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean and Cyprus Held by the Governments of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Greece, and Turkey, London, August 29-September 7, 1955, With Relevant Documents (1955), London H. M. Stationery Office.

Türk İşleri Komisyonunun Ara Raporu 1949 (1950), Kıbrıs Hükümeti Basımevi, Lefkoşa.

United Nations Documents 1941-1945 (1947), Royal Institute of International Affairs Oxford University Press, London.

United Nations Documents 1941-1945 (1945), Royal Institute of International Affairs, New York.

United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record (18 February 1957), First Committee 847th Plenary Meeting, New York.

United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record (19 February 1957), First Committee 849th Plenary Meeting, New York.

United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record (20 February 1957), First Committee 852th Plenary Meeting, New York.

United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record (18 February 1957), First Committee 852th Plenary Meeting, New York.

United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record (21 February 1957), First Committee 853th Plenary Meeting, , New York.

United Nations General Assembley Eleventh Session Official Record, (22 February 1957), First Committee 856th Plenary Meeting, New York.

United Nations General Assembley Ninth Session Official Record (15 December 1954), First Committee 752nd Meeting, New York.

United Nations General Assembley Thirteenth Session Official Record (25 November 1958), First Committee 996th Plenary Meeting, New York.

United Nations General Assembley Thirteenth Session Official Record (26 November 1958), First Committee 997th Plenary Meeting, , New York.

Gazeteler

Akşam

Anadolu

Bozkurt

Cumhuriyet

Dünya

Gece Postası

Haber Akşam Postası

Halkın Sesi

Hakikat

Hâkimiyet-i Milliye

Her Gün

Hürriyet

Hür Söz

Idaho Evening Times

İstiklal

İstanbul Ekspres

Journal and Courier

Kıbrıs Postası

La Grande Observer

Milliyet

Nacak

Son Saat

Son Telgraf

Son Havadis

Söz

St. Louis Post Dispatch

Tan

Tercüman

The Cyprus Gazette

The London Gazette

The Tuscaloosa News

The Province From Vancouver

The Times

The Guardian

The Democrat And Chronicle

The Financial Times

The Star Tribune

The Vancouver Daily Province

The Tulsa Tribune

The Evening Republic

The Courier News

The Burlington Daily News

The Daily News

The Journal Times

The Albany Evening Hard

The Colombus Telegram

Times Colonist

The Leader Post

The Capital Journal

The Ithaca Journal

The Evening Star

The Post Crescent

The Charlotte News

The Huntsville Times

The Vancouver Sun

The Medford Mail Tribune

The Oshkosh Northwestern

The New York Times

The Gateway

The Nevada State Journal

The Dayton Daily Newss

The Baltimore Sun,

The Minneapolis Star

The Tribune

The Los Angeles Times

The Ottawa Citizen

The Hartford Courant

The Daily Times

The Star Phoenix

The Daily Press

The Chicago Tribune

The Ottawa Journal

The Pitsburgh Post

The Morning News

The San Francisco Examiner

The Atlanta Constitution

The Chicago Tribune

The Times News

The News Journal

The Democrat and Chronicle

The Star Press

The Daily Reporter,

The Daily American,

The Province

The Financial Times

The News And Observer

The Austin American

The Courier Journal

The Leader Post

The Post Star

The Journal Times

The Times Advocate

The Observer,

The Post Gazette

Ulus

Vakit

Yeni Asır

Yeni Sabah

Yeni İstanbul

Zafer

b. Diğer Kaynaklar

6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Fahri Çoker Arşivi (2005), Emniyet Ş. 1 Müdürlüğünce Hazırlanan Ocak 1956 Tarihli Fezleke, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Adalı Kutlu (1963), **Köy Raporları 1963**, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları.

_____(1961), **Köy Raporları 1961**, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları.

_____(1962), **Köy Raporları 1962**, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları.

Adams, James Truslow (1945), "The Atlantic Charter", Julia Emily Johnsen (Ed.), **The Eight Points of Post War World Reorganization**, The H. W. Wilson Company, New York, 7-13.

Adams, T. W. (1972), **AKEL: The Communist Party of Cyprus**, Hoover Institution Press, California.

Adıyeke, Ayşe Nüket (2000), **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, TTK Yayınları, Ankara.

Agun, Hüseyin (1997), **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası**, Ankara.

Ahmad, Feroz (1994), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayıncılık, İstanbul.

Ahmed, M. Memduh (22.08.1953), "Camilerimiz ve Evkaf", **Halkın Sesi**, 1-2.

Akar, Reşat (1981), **Atatürkçü Kıbrıs Türkleri,** Veb Ofset İleri Matbaacılık, İstanbul.

Akar, Rıdvan (Eylül 2003), "İki Yıllık Gecikme: 6-7 Eylül 1955", **Toplumsal Tarih**, (117), 86-93.

Akçura, Yusuf (1976), **Üç Tarz-ı Siyaset,** TTK Yayınları, Ankara.

Akdağ, Ömer (Temmuz 1998), "Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** 14(41), Ankara, 487-512.

Akgün, Sibel (2011), "İngiliz Sömürge Yönetimine Karşı Kıbrıs Türk Toplumunun Tepkisi", Soyalp Tamçelik (Ed.), **2011 Yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Fırsatlar ve Tehditler Çalıştayı**, **5 Mart 2011**, Ankara.

Akgündüz, Ahmet (1990), **Osmanlı Kanunnameleri Ve Hukuki Tahlilleri,** 7(2), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

Akkurt, Aydın (1999), **Türk Mukavemet Teşkilatı, 1957-1958 Mücadelesi,** Seçil Ofset, Lefkoşa.

_____(2000), **Kod Adı: Lale Mücahide Hasan Tahsin'in Anıları ve Yaşamı**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa.

_____(2000), **Kutsal Kavgaların Korkusuz Neferi Dr. Niyazi Manyera**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa.

Akmaral, Kemal (2004), **Kıbrıs Türkü'nü İmhayı Hedefleyen Akritas Planı ve Annan'a Dek Uzanan Planlar Süreciyle Kıbrıs,** Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.

Akşin, Sina (2001), **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, 1789-1980,** İmaj Yayıncılık, Ankara.

Alastos, Doros (1960), **Cyprus Guerilla: Grivas, Makarios and the British**, Heinemann Press, London.

Alasya, H. Fikret (14.10.1950), "Yeni Lise Müdürü Vazifesine Başlarken", **Halkın Sesi**, 1.

_____(1964), **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri,** 2. Baskı, Ankara Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

_____(1969), **The Privileges Granted to the Orthodox Archbishopric of Cyprus by the Ottoman Empire: Training Affairs Cyprus**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

_____(1977), **Kıbrıs Tarihi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

_____(1988), **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Lefkoşa.

_____(1992), **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Albayrak, Mustafa (2004), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Alçıtepe, M. Ali Galip (Eylül 1997), "Kıbrıs Türklerinin İstiklal Harbinde Anavatan'a Yaptığı Maddi Yardımlar", **Türk Dünyası Tarih Dergisi,** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, (129), İstanbul, 53-59.

_____(2003), "Meclis-i Millî'nin Kıbrıs Türk Milli Mücadele Tarihi'ndeki Yeri", **Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi**, 1(5), Celal Bayar Üniversitesi Yayını, Manisa.

Altan, Haşim (1986), **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Lefkoşa.

_____(1986), **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571- 1974),** 2, Kıbrıs Vakıflar İdaresi, Kıbrıs.

_____(1997), **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması**, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara.

An, Ahmet (1997), **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşması (1900-1942)**, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.

_____(2001), **İşçi Sınıfımızın İlk Öncüleri, 1958'e Kadar Emek Hareketinde Kıbrıslı Türkler**, Khora Yayıncılık, Lefkoşa.

_____(2002), **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)**, Akçağ Yayınevi, Ankara.

_____(2006), **Kıbrıs Türk Toplumunun Geri Kalmışlığı (1892-1962)**, Şadi Kültür ve Sanat Yayınları, Girne.

_____(April 2008), "The First Turkish Cypriot Football Clubs, Intercommnal Football Matches, Multiethnic Football Teams and Chetinkaya (1902-1955)", **4th International Cyprological Congress,** Nicosia, 1-11.

Anastasio, Harry (2006), **The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict and the Quest for Peace in Cyprus**, Authorhouse Press, London.

Argyriou, Sophia (Spring 2018), "The Imperialistic Foundations of British Colonial Rule in Cyprus", **The Cyprus Review**, 30(1), 297-316.

Armaoğlu, Fahir H. (1963), **Kıbrıs Meselesi 1954-1958: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Sevinç Matbaası, Ankara.

_____(2004), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Artuç, İbrahim (1989), **Kıbrıs'ta Savaş,** Kastaş Yayınları, İstanbul.

Asmussen, Jan (2006), "Dark Skinned Cypriots Will Not Be Accepted, Cypriots in The British Army (1939-1945)", Hubert Faustmann & Nicos Peristianis (Ed.),**Britain in Cyprus Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006,** Bibliopolis Mannheim Und Möhnesee, 167-185.

Atakol, Kenan (2006), **Kıbrıslı Türkler ve Rumlar**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

Atalay, Talip (Temmuz-Ekim 2004), "Öğretmen ve Müfredat Ekseninde KKTC'de Örgün Din Öğretimi", **Değerler Eğitimi Dergisi,** (7-8), İstanbul, 7-40.

Ataman, Sadi Yaver (Mart 1964), "Kıbrıs Türküleri ve Düğün Adetleri", **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, 8, No: 176, Yıl: 15, İstanbul, 3347-3349.

Atatürk, M. Kemal (1986), **Nutuk-Söylev,** 2, TTK Yayınevi, Ankara.

Ateşin, Hüseyin Mehmet (1996), **Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası**, Maarifet Yayınları, İstanbul.

_____(1997), **Dr. Fazıl Küçük ve Şeyh Nazım Kıbrısi**, Maarifet Yayınları, İstanbul.

Ayın Tarihi (Eylül 1954), Sayı: 250, Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

_____(Aralık 1954), Sayı: 253, Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

_____(Nisan 1955), Sayı: 257, Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

_____(Eylül 1955), Sayı: 262, Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

_____(Ağustos 1955), Sayı: 261, Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

_____(Şubat 1956), Sayı: 267, Başbakanlık Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Aytekin, Halil (2000), **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı,** TTK Yayınları, Ankara.

Bab-ı Ali Hariciye Nezareti (1335), **Kıbrıs Meselesi**, Matbaa-i Amire, İstanbul.

Bağcı, Hüseyin (1990), **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Yayınları, Ankara.

Balyemez, Mehmet (2016), "Kıbrıs Türk İşçilerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Örgütlenmeleri", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Tarihin Peşinde**, 8(15), 231-255.

_____(2017), **İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2000), **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıfları),** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Batur, Nur (2007), **Rauf Denktaş-Yeniden Yaşasaydım**, Doğan Kitap, İstanbul.

Baykal, Bekir Sıtkı (Temmuz 1941), "93 Harbi Esnasında Muhtelif Tavassut Ve Sulh Şayia Ve Teşebbüsleri", **Belleten**, 5(19), TTK Yayınları, Ankara, 351-395.

Bayur, Yusuf Hikmet (Ekim 1976), "TBMM Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşenk'in 1922 Martı'nda Yaptığı Avrupa Gezisiyle İlgili Anılar", **Belleten**, 40(160), TTK Yayınları, Ankara, 617-669.

Bedevi, Vergi Halil (1953), **Kıbrıs Türk Sinemacılığı,** Bozkurt Basımevi, Lefkoşa.

_____(1965), **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs Türk Tarihi Kurumları Yayınları, Lefkoşa.

Behçet, Hasan (1969), **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa.

Belli, Şemsi (1960), **Cumhuriyet'in Beşiğinde Kıbrıs**, Başşehir Yayınları, Ankara.

Beratlı, Nazım (1999), **Kıbrıs Türklerinin Tarihi (3. Kitap)**, 1. Baskı, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.

_____(Temmuz 2002), "Sömürge Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Ulusçuluğunun Ortaya Çıkışı", **Toplumsal Tarih**, (103), İstanbul, 50-53.

Berkes, Niyazi (1997), **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bevin, Ernest (1941), **The Balance Sheet Of The Future,** Robert M. Mcbride & Company, New York.

Beydilli, Kemal (2003), "Mahmud II", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, *içinde* 27(352-357), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Bil, Hikmet (1976), **Kıbrıs Olayı ve İçyüzü**, İtimat Kitabevi, İstanbul.

Bilsel, M. Cemil (1998), **Lozan,** 2, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Birinci, Ergin M. (1997), **M. Necati Özkan (1899-1970),** 1, Necati Özkan Vakfı Yayınları, İstanbul.

Bosworth, Clifford Edmund (2001), **A Century of British Orientalists 1902-2001**, Oxford University Press, Newyork.

Boyce, D. George (1999), **Decolonization and the British Empire (1775-1997)**, Macmillian Press, New York.

Bozkurt, İsmail (2001), "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efegil (Ed.), **Avrupa Birliği Kıskacında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını),** 2. Baskı *içinde*(9-16), Ahsen Yayıncılık, Ankara.

Bryant, Rebecca (2007), **Tebaadan Vatandaşa Kıbrıs'ta Modernite ve Milliyetçilik**, (Çev: Seyhan Özmenek), İletişim Yayınları, İstanbul.

Buckle, George Earle (1920), **The Life Of Benjamin Disraeli Earl Of Beaconsfield**, 6 (1876-1881), The Macmillan Company, New York.

Bullock, Alan (1983), **Ernest Bevin Foreign Secretary 1945-1951**, W. W. Norton & Company, New York.

Cecil, Lady Gwendolen (1922), **Life of Robert Marqouis of Salisbury**, 2(1868-1880), Hodder and Stoughton Limited, London.

Chamberlain, Muriel E. (1998), **European Decolonisation In the Twentieth Century**, Longman, London and New York.

Churchill, Winston S. (1949), **The Second World War Their Finest Hour**, 2, Book 1, The Reprint Society, London.

Cicioğlu, Hasan (1988), "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ve Eğitim", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 16(2), Ankara, 209-224.

Clogg, Richard (1997), **Modern Yunanistan Tarihi**, (Çev. Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul.

Cobham**,** Claude Delavel (1908), **Excerpta Cypria,** Cambridge University Press, London.

Coşar, Ömer Sami "Kıbrıs İşi Nereye Vardı?" (07.12.1958), **Cumhuriyet,** 3.

Cottrell, Alvin J. and Adams, Thomas W. (1985), **Cyprus Between East and West,** The Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Coughlan, Reed And Mallinson, William (2005), "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", **Middle Eastern Studies,** 41(4), 575-604.

Crawshaw, Nancy (April 1959), "Cyprus: Conflict and Reconciliation", **The World Today**, 15(4), 115-145.

_____(1978), **The Cyprus Revolt, An Account of The Struggle for Union with Greece,** George Allen & Unwin, London.

Çakmak, Zafer (2009), **Kıbrıs'ta İsyan Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyanı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi,** IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Çapa, Mesut (Aralık 1989), "Bulgaristan ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya Yardımları", **Türk Kültürü**, XXVII (320), 22-28.

_____(Bahar 2016), "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Kıbrıs'ta Eğitim Teşkilatı: Kıbrıs Şehbenderi Asaf Bey'in Raporu", **Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi**, 2(1), Yıl 2, 193-209.

Çelik, Hüseyin (Ocak 1992), "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Kıbrıs'ın İdaresi İngiltere'ye Nasıl Bırakıldı?", **Tarih ve Toplum,** 17, Nr. 97, 27-32.

Çelik, Cemil (2012), **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari Ve Sosyal Durumu,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Çiçek, Kemal (2002), "Kıbrıs", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, *içinde* 25(374-380)**,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Çomunoğlu, Nazan (2002), **"Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi Dönemi (1878-1960)'nde Uygulanan Eğitim Sistemi ve Günümüz Kıbrıs Türk Eğitim Sistemi Üzerindeki İzleri",** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çukalas, Konstantin (1970), **Yunanistan Dosyası**, (Çev. Şeyla), Ant Yayınları, İstanbul.

Deborin, G. (1971), **Secrets of the Second World War**, Translate by. Vic Schnelerson, Progress Publishers, Moscow.

Dedeçay, Servet Sami (1981), **Kıbrıs'ta Türk İşçilerinin Sendika Kurma Faaliyetleri (1918-1959)**, Kıbrıs Postası Basımevi, Mağusa.

_____(1985), **Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi ve Türk Kadınının Hakları (1902-1985),** Kıbrıs Postası Basımevi, Mağosa.

_____(2008), **Kıbrıs Türk Kadının Eğitim Aracılığı Sayesinde Dinsel Mutaassıplıktan Sıyrılıp Çağdaş Hak ve Özgürlük Kurallarını Kabullenişi, Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıslı Türk Kadınının Hakları**, 1, 2. Baskı, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa.

Deflem, Mathieu (1994), "Law Enforcement in British Colonial Africa: A Comparative Analysis of Imperial Policing in Nysaland, the Gold Coast, and Kenya", **Police Studies**, 17(1), Emerald Publishing Limited, United Kingdom, 45-68.

Demirağ, Fikret (1999), **Şu Müthiş Savaş Yılları,** 2. Baskı, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.

Demirer, Mehmet Arif (1995), **6 Eylül 1955 Yassıda 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 412.

_____(2009), **Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği,** Profil Yayıncılık, İstanbul.

Demiryürek, Mehmet (Mayıs-Kasım 2000), "Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri (Osmanlı Dönemi 1878-1910)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** (25-26), 119-134.

_____(Temmuz 2003), "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923–1926)", **Toplumsal Tarih,** (115), İstanbul, 90-93.

_____(2004), "Cumhuriyet Hükümetleri, Atatürk Devrimleri ve Kıbrıs Türk Basını (1920-1940)", **Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 135-183.

Demiryürek, Meral (2007), **Kıbrıs Türk Basın Tarihinden İrşad Dergisi,** Deniz Plaza Yayınları, İstanbul.

Denktaş, Rauf Raif (04.01.1948), "Evkaf Dairesi'nin Yeni Yılı", **Halkın Sesi**, 1.

_____(13.01.1948), "Evkaf Denilince", **Halkın Sesi**, 1.

_____(1997), **Koloni İdaresinde Kıbrıs Türkleri,** Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa.

_____(2000), **Kıbrıs Elli Yılın Hikâyesi**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.

_____(2000), **Karkot Deresi,** 5. Baskı, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.

Devellioğlu, Ferit (2007), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Eski ve Yeni Harflerle,** 24. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Dimitrakis, Panagiots (Mart 2009), "The Special Operations Executive and Cyprus in the Second World War", **Middle Eastern Studies**, 45, No: 2, 315-328.

Disraeli, Benjamin (1904), **Tancred,** Bernard N. Langdon-Davies (Ed.), M.A., R. Brimley Johnson, London.

Dixon, W. Hepworth (1879), **British Cyprus**, Chapman and Hall 193 Piccadilly, London.

Documents of The United Nations Conference on International Organization San Francisco 1945 (1945), 2, London.

Dodd, Clement H. (2010), **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, Macmillan Publishers, New York.

Dosdoğru, M. Hulusi (1993), **6/7 Eylül Olayları,** Bayrak Yayıncılık, Ankara.

Druşotis, Makarios (2005), **Karanlık Yön EOKA**, (Çev. Öztürk Yıldırımbora), Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.

Duckworth, Henry Thomas Forbes (1906), **Some Pages Of Levantine History,** Alexander Moring Ltd., London.

Durrell, Lawrence (2007), **Kıbrıs'ın Acı Limonları**, (Çev. Ülker İnce), Can Yayınları, İstanbul.

E. Lee, Dwight (June 1931), "A Memorandum Concerning Cyprus 1878", **The Journal of Modern History**, 3(2), University of Chicago Press, 235-241.

Eden, Anthony (1960), **The Memories of Anthony Eden, Full Circle,** First Printing, The Riverside Press, London.

Eichelberger, Clark Mell (1945), **The United Nations Charter,** American Association For The United Nations, New York.

Emgili, Fahriye (Güz 2013), "Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları (1923-1938)", **Karadeniz Araştırmaları**, (39), 111-136.

Emilianides, Achilles C. (2014), "The Cyprus Questions Before The House of Commons: 1954-1955", Michails Kontos, Sozos Christios Theodoulou (Ed.), **Great Power Politics in Cyprus: Foreign Interventions and Domestic Perceptions,** Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 11-33.

Emircan, Mehmet S. (2000), **Kıbrıs Türk Toprağıdır, Bütün Türklerin Vatanıdır,** 2, Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.

Erdoğru, Mehmet Akif (Ocak-Haziran 2013), "Kıbrıs Türkleri ile İlgili Türkçe Bir Rapor", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,** Kıbrıs Özel Sayısı-I, 5-13.

_____(2015), "Atatürk'ün Ölümünün Kıbrıs Basınındaki Yankıları", **Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi, 17-22 Kasım 2011 Makedonya Bildiriler**, Orhan Neçare (Haz.), 3, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2091-2106.

Eren, Leman (Mart-Nisan 2010), "Uzun Bir Mücadele Sürecinde Halkın Sesi" **Kıbrıs Mektubu**, 23 (2), Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Lefkoşa.

Erim, Nihat (1953), **Devletlerarası Hukuk Ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, 1, TTK Yayınevi, Ankara.

Erim**,** Nihat (1975), **Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara.

Ertenoğlu, Kasım (2006), **Eski Günler Eski Defterler**, November Yayınları, Lefkoşa.

Eugene, K. And Solsten Eric (1993), "Historical Setting", **Cyprus A Country Study**, Eric Solsten (Ed.), U.S. Government Printing Office, Washington, 1-43.

Everyman's United Nations 1945-1955 (1956), 1. Edition, New York.

Evre, Bülent (2004), **Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi,** Işık Kitabevi, Lefkoşa.

Faustmann, Hubert (1972), "The Colonial Legacy of Division",**The Government and Politics of Cyprus**, James Ker Lindsay, Hubert Faustmann (Ed.), Peter Lang AG International Academic Publishers, Germany.

Fedai, Harid (Ocak 1985), "Bir Yıldönümü: 11 Aralık 1918", **Yeni Kıbrıs**, 1-30.

_____(2002), **Başhâkim Mehmet Zekâ Bey: Anı-Yaşantı**, Dilhan Ofset, Lefkoşa.

Fedai, Harid ve An, Ahmet (2012), **Örnekleriyle Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1891-1963) -I-**, Tipograf Art Basım Yayın, Lefkoşa.

Fenik, Mümtaz Faik (08.07.1951), "Kıbrıs'taki Müftülük", **Hür Söz**, 1.

Feridun, Hüsnü (2000), **Eğitimle Bir Ömür**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

_____(2001), **Kıbrıs'ta Türk Eğitiminin Tarihçesi (1571-1974**), Y.Y., Lefkoşa.

Feridun, Kemal (1998), "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı", **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi,** 4(1), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, Gazimağusa, 1 -32.

Foley, Charles (1975), **The Struggle For Cyprus**, Hoover Institution Press, California.

Foot**,** Hugh (1964), **A Start in Freedom**, Hodder and Stoughton, London.

Fuller, John (1829), **Narrative Of A Tour Through Some Parts Of The Turkish Empire**, Richard Taylor, London.

_____(1948), **The Second World War 1939-1945,** Eyre & Spottiswoode, London.

G. Xydis, Stephen (1967), **Cyprus: Conflict and Conciliation: 1954-1958**, Ohio University Press, Columbus.

Gazioğlu, A. Cafer (13.02.1951), "Kıbrıs Müftüsü Yakup Celal Menzilcioğlu", **Hür Söz**, 4.

_____(16.01.1952), "Hangi Hürriyet", **Bozkurt**, 1.

_____(1986), **Kıbrıs Sorunu ve Bağımsızlık**, Cyrep Yayınları, Lefkoşa.

_____(1996), **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, İstanbul.

_____(1998), **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959), Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara.

_____(2000), **İngiliz Yönetiminde Son İki Yıl (1958-60), Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara.

_____(2000), **Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)**, 2. Baskı, Kıbrıs Araştırma Ve Yayın Merkezi, Lefkoşa.

_____(2000), **Direniş Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum,** Kıbrıs Araştırma Ve Yayın Merkezi Yayınları, Ankara.

Georghallides, G.S. (1979), **A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 With A Survey of the Foundations of British Rule**, Cyprus Resarch Center, Nicosia.

Gertik, Ayşe (Nisan 2018), "Kıbrıs'ta Bir Endüstriyel Miras Örneği: Lefke CMC Madeni İşçi Yerleşkesi", **Yakın Mimarlık Dergisi**, 1(2), 1-10.

Gladstone, W. E. (1876), **Bulgarian Horrors and the Question of the East**, John Murray, London.

_____(1877), **Lessons in Massacre,** John Murray, London.

Gömeç, Sadettin (2003), **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,** Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (1997), **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Göktürk, Turgay Bülent, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", **ÇTTAD**, VII(16-17), Bahar-Güz 2008, s. 335-363.

Graves, P. Philip (1999), **İngilizler ve Türkler Osmanlıdan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)**, (Çev. Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.

Greene, T. N. (1965), **Gerilla ve Gerillaya Karşı Savaş,** Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Grivas, General (1964), **The Memoirs of General Grivas**, Charles Foley (Ed.), Longmans, London.

Gündoğdu, İbrahim (19 Mayıs 1981), "Anavatan-Yavru Vatan İlişkileri", **Kıbrıs Postası**, (9), Kıbrıs Türk Kültürü Derneği, Ankara, 24-29.

_____(1989), "Anavatan-Yavru Vatan İlişkileri", **Kıbrıs Postası,** (9), Kıbrıs Türk Kültür Derneği, Ankara, 24-29.

Güneş, Bilal vd. (Güz 2018),"Kıbrıs Türk Eğitimine İngiliz Müdahalesi (1920-1935)", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Yıl:14, (28), 111-133.

Gürel, Şükrü Sina (1984), **Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, 1, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Gürkan, Haşmet Muzaffer (2006), **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, 3. Baskı, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.

Gürsoy, Cevat (1971), "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 41-48.

_____(2002), "Kıbrıs", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, *içinde* 25(370-371), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Gürün, Kamuran (1986), **Savaşan Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Güven, Dilek (2005), **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, (Çev. Bahar Şahin), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

Hall, Stephen King (1941), **Our Own Times 1913-1939, A Political and Economic Survey**, 1, Faber and Faber Limited, London.

Halluma, Ferruh M. (10.06.1953), "Hak ve Adalet İstiyoruz", **Halkın Sesi,** 1.

Halluma, Zeki (15.05.1945), "K.M.T.H. Partisi Kendi İrade ve Benliğine Hâkim Olan Bu Muhitte Yıkılmamak Üzere Temelleri Atmıştır", **Halkın Sesi**, 1.

Hammer, Joseph Von (1991), **Osmanlı Tarihi**, (Çev. Mehmet Ata), 2, MEB Yayınları, İstanbul.

Hatipoğlu, M. Murat (1986), "Eleftherios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdeanın Kazandığı Yeni Karakter", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri 20 Temmuz 1974'e Kadar**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 456-468.

_____(1988), **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922),** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

Hill, George (1952), **A History Of Cyprus**, 3, Cambridge At The University Press, Cambridge.

Hilmi, Ali Rıza (31.05.1951), "Müftüye Açık Mektup", **Halkın Sesi**, 1.

Hionidou, Violetta (2006), **Famine and Death in Occupied Greece 1941-1944**, Cambridge University Press, Newyork.

Hoffman, Bruce (2006), **Inside Terrorism**, Columbia University Press, New York.

Holland Robert and Markides**,** Diana (2006), **The British and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850–1960**, Oxford University Press, Oxford.

Holland, Robert (1998), **Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959,** Oxford University Press, New York.

Hutchinson J.T. and Cobham Claude Delaval (1907), **A Handbook of Cyprus,** Edward Stanford, London.

Hüseyin, İrfan (31.08.1947), "Camilerimiz", **Hür Söz**, 1.

Ilgaz, Hasane (1949), **Kıbrıs Notları**, Kadın Gazetesi Yayını 1, İstanbul.

Irkad, Ulus (1997), **Kıbrıs Türk Eğitiminde Tarihsel Gelişmeler,** KTÖS Yayınları, Lefkoşa.

_____(Ekim 2006), "Mısır Çölleri, Yunanistan ve Nazi Toplama Kampları II. Dünya Savaşı'nda Kıbrıslılar", **Toplumsal Tarih,** (154), İstanbul, 24-29.

İnalcık, Halil (1948), "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", **Belleten**, XII(46), TTK Yayınları, Ankara, 351-352.

_____(1969), **The Ottoman Policy And Administration In Cyprus After The Conquest**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

İnönü, İsmet (1985), **Hatıralar,** 1, Sabahattin Selek (Haz.), Bilgi Yayınları, Ankara.

İren, Kemal (07.10.1946), "İstanbul'da Yeni Kurulan Cemiyetin Bizden Bekledikleri", **Hür Söz**, 1.

İslamoğlu, Mahmut ve Öznur, Şevket (2010), "Kıbrıs Rumcasında Türkçe Söz Varlığını İçeren Deyimler", **Zeitschrift für die Welt der Türken**, (**Journal of World of Turks)**, 2, No: 1, 25-35.

İsmail, Sabahattin (Mayıs 1985), "İngiliz İdaresinde Kıbrıs İdaresinde Kıbrıs Türkü'nün Türkiye'ye Bakışı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'na Katkıları I", **Yeni Kıbrıs**, 1(8), 15-21.

_____(2000), **Kıbrıs Sorunun Kökleri, İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri Ve İlk Türk-Rum Kavgaları**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.

_____(2001), "Lozan ve Atatürk'ün Kıbrıs'a Verdiği Önem", **Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğine İlişkin Vizyonu Konulu Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı,** Hüseyin Gökçekuş (Ed.), Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 45-102.

İsmail, Sabahattin ve Birinci, Ergin (1987), **Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre, Meclis-i Milli 1918- Milli Kongre 1931,** Gelişim Ofset, Lefkoşa.

_____(1989), **Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri (1919-1938),** KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa.

Joseph, Joseph S. (1997), **Cyprus: Ethnic Conflict and International Politic From Independence to the Threshold of the European Union**, Palgrave Macmillan Press, London.

Karacan, Ali Naci (1943), **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa,** Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Karal, Enver Ziya (1983), **Osmanlı Tarihi**, 5, TTK Yayınları, Ankara.

Karakuş, Emin (1977), **İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul.

Karpat, Kemal **Osmanlı Nüfusu (1830-1914),** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kasımoğlu, Erten (1991), **Eski Günler Eski Defterler,** 1. Kitap, 2. Baskı, Yorum Yayıncılık, Lefkoşa.

Kaşker, Seher (2002), **Mehmet Saffet Engin Arın Yaşamı, Eserleri, Düşünceleri ve Türk Sosyolojisine Katkıları,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı.

Katsurides, Yiannos (2014), **Kıbrıs Komünist Partisi Tarihi**, **Sömürgecilik, Sınıf ve Kıbrıs Solu,** (Çev. Kıyal Eresen), Kalkedon Yayınevi, Lefkoşa.

Kaymak, Faiz (1968), **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?**, Alpay Basımevi, İstanbul.

Kaya, Mehmet, (2016), "Atatürk Dönemi Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1923-1938)", **Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi Ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 33-54.

Kazamias, Georgios (June 2005), "Military Recruitment and Selection in a British Colony: The Cyprus Regiment 1939-1944", E. Close vd. (Ed.), **Greek Research in Australia: Proceedings of the Sixth Biennial International Conference of Greek Studies**, Flinders University Department of Languages Modern Greek Adelaide, 333-342.

Kelling, George Horton (1990), **Countdown to Rebellion: British Policy in Cyprus, 1939-1955**, Greenwood Press, New York.

Keser, Ulvi (1992), **Kıbrıs 1914-1923, Fransız Ermeni Kampları İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü,** Aha Yayınları, KKTC.

_____(2007), **Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963),** IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul.

_____(Bahar 2007), "Genç Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** 6(14), 41-84.

_____(2008), "Hamidiye Zırhlısı: 1924 Karadeniz ve 1938 Kıbrıs Gezileri", **Sakarya Üniversitesi Fen Eebiyat Dergisi,** 10(1), Sakarya, 301-357.

_____(2010), **Kızılay Belgeleri Işığında Yunanistan'da Ölüm, Açlık, İşgal 1939-1949,** Türk Kızılayı Yayınları, Ankara.

_____(2013), **Dünden Bugüne Kıbrıs (1913-2013)**, Berikan Yayınevi, Ankara.

_____(2016), "II. Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri", **İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası**, Nesrin Sarıahmetoğlu ve İlyas Kemaloğlu (Haz.), Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 259-283.

Kırk, George (1954), **Survey Of International Affairs, The Middle East 1945-1950**, Arnold Toynbee (Ed.), Oxford University Press, London.

Kızılyürek, Niyazi (2005), **Doğmamış Bir Devletin Tarihi, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____(2005), **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs,** İletişim Yayınları, İstanbul.

Kinneir, John Macdonald (1818), **Journey Through Asia Minor, Armenia And Koordistan In the Years 1813 And 1814,** Printed by Reworth, Bell-Yard, Temple-Bar, London.

Kinross, Lord (15.01.1950), "Plebisit in Cyprus", **The Observer**, 3.

Knaplund, Paul (1970), **Gladstone's Foreign Policy**, Frank Cass and Company Limited, London.

Kocatürk, Utkan (1973), **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918–1938,** Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Koliopoulos, John S. and Veremis, Thanas N. (2009), **Modern Greece: A History Since 1821**, Wiley-Blackwell, USA.

Konuk, Nejat (08.04.1949), "Türkiye'deki İki Teşekkülümüz", **Hür Söz**, 1.

Konur, İsmet (1938), **Kıbrıs Türkleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Korkut, Fadıl N. (02.10.1949), "Öksüz Bayram", **Hür Söz**, 1.

_____(13.11.1949), "Evkaf Davamıza Umumi Bir Nazar", **Hür Söz**, 3.

_____(18.11.1949), "Şeriye Mahkemeleri", **Hür Söz**, 1, 4.

_____(2000), **Hatıralar**, Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan (Haz.), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa.

Koruroğlu, Ayten (2009), "Kıbrıs Türk Halkının Gizli Silahı TMT", **Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri**, **Uluslararası Sempozyum** (**19-25 Ekim 2008)**, 1, Çağlaş ve Oğulları Ltd., Lefkoşa, 25-35.

Kökdemir, Naci (1957), **Dünkü Ve Bugünkü Kıbrıs**, 2. Baskı, İstiklal Matbaası, Ankara.

Kuran, Ercüment (1993), "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu (1923–1939)", **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Gazi Mağusa (28 Ekim-2 Kasım 1991),** Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Ankara, 245-249.

Kurat, Yuluğ Tekin (1968), **Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, Ankara.

_____(1986), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması,** Turhan Kitabevi, Ankara.

Küçük, Fazıl (25.04.1944), "Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi", **Halkın Sesi**, 1.

_____(25.05.1944), "Yanlış Propaganda", **Halkın Sesi,** 1.

_____(17.09.1949), "8 Eylül", **Halkın Sesi,** 1.

_____(04.05.1951), "Menzilcioğlu Mücadeleye Hazırız", **Halkın Sesi**, 1.

_____(18.04.1951), "İnkılap Düşmanları Sahnede", **Halkın Sesi**, 1.

_____(25.05.1951), "Kıbrıs Müftüsü ve Yeni Aile Kanunumuz", **Halkın Sesi**, 1.

_____(01.01.1952), "Evkaf Murahhası Kemal Bey'e Açık Mektup" **Halkın Sesi**, 1.

_____(21.09.1952), "Dünkü ve Bugünkü Evkaf Murahhasları", **Halkın Sesi**, 1.

_____(11.02.1953), "En Büyük Davamız", **Halkın Sesi**, 1.

_____(18.04.1953), "Kayıtsız Şartsız", **Halkın Sesi**, 1.

_____(08.08.1953), "Evkaf Malları Elden Çıkarılıyor Mu?", **Halkın Sesi**, 1.

_____(25.12.1953), "Evkaf Murahhası Kemal Bey'e Açık Mektup" **Halkın Sesi**, 1.

_____(30.06.1954), "Ankaradaki İngiliz Sefarethanesinin Bülteni, Müftü Seçimi", **Halkın Sesi**, 1, 4.

_____(16.01.1955), "Yine Evkafımıza Dair", **Halkın Sesi**, 1.

_____(15.04.1956), "Evkaf Seçimleri", **Halkın Sesi**, 1.

_____(26.09.1956), "Manası Ne Olabilir?", **Halkın Sesi**, 1.

_____(27.10.1956), "Gayemiz", **Halkın Sesi**, 1.

_____(15.04.1958), "15 Nisan", **Halkın Sesi**, 1.

_____(1999), **Evkafın Kayıtsız Şartsız Topluma Devri Teslimi, 56 Yıl Süren Kavga,** KKTC Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa.

_____(2000), **1821'den Bu Yana Kıbrıs Türkünün Bilinmeyen Tarafları, Gösterdiği Kahramanlıklar, Türklüğün Gurur ve Şerefini Koruma Mücadeleleri,** Altay Sayıl (Haz.), Dr. Fazıl Küçük Vakfı ve KKTC Kamu İşçileri Sendikası Yayınları, Lefkoşa.

_____(Mayıs-Haziran 2002), "Kıbrıs Türkü'nün Geçirdiği Acı Günler- III", **Kıbrıs Mektubu**, 15(3), Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 38-40.

Küçük, Fazıl ve Çalışma Arkadaşları (2002), **Kıbrıs Türk Davası Ve Kıbrıs'ta Rum Vahşeti,** Devlet Basım Evi, Lefkoşa.

Kürşad, Fikret vd. (1978), **Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi**, Kutsun Yayınevi, İstanbul.

Kyrris, Costas P. (1985), **History of Cyprus**, Nicocles Publishing House, Nicosia.

Lang, R. Hamilton (1878), **Cyprus Its History, Its Present Resources And Future Prospects**, Macmillan and Co, London.

Laptalı, Hüseyin (2009), "Kıbrıs'ta Bitmeyen Soykırım", **I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu, Sempozyum Bildiri Kitabı,** Ankara, 123-134.

Lee, Dwight E. (June 1931), "A Memorandum Concerning Cyprus 1878", **The Journal of Modern History**, 3(2), University of Chicago Press, 235-241.

Lewis, Bernard (1991), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yayınevi, Ankara.

Livatyalı, Hüsnü (1999), "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Türk Eğitim Kurumları Ve Yönetimi", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998**, 2, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, Magosa, 239-257.

Loher, Franz Von (1878), **Cyprus Historical And Descriptive**, W. H. Allen and Co Printers, London.

Louis, William Roger (1986), **The British Empire in The Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, The United States, and Postwar Imperialism**, Oxford University Press, London.

Lozan Sulh Muahedenamesi Mukavelat ve Senedatı Saire 24 Temmuz 1339-1923 (1339), TBMM Hariciye Vekâleti, Ahmed İhsan Şürekâsı Matbuatı Osmani Şirketi, İstanbul.

Luke, Harry Charles (1921), **Cyprus Under The Turks 1571-1878**, Oxford University Press, London.

Luke, Sir Harry (1957), **Cyprus: A portrait and an Appreciation,** Roy Publishers, London.

_____(1964), **A Portrait and An Appreciation, Cyprus**, 2. Revised Edition, George G. Harrap&Co. Ltd, London.

Macdonald, Dwight (August 1946), "The Story of Cyprus", **Politics**, 3(7), N.Y. by Politics Publishing, New York, 217-225.

MacMillan, Harold (1971), **Riding The Storm (1956-1959)**, Macmillan and Co Ltd, Newyork.

Macris, Nicolas D. (2003), **The 1960 Treaties on Cyprus and Selected Subsequent Acts**, Mannheim and Möhnesee.

Maier, Franz George (1968), **Cyprus From Earliest Time To The Present Day**, (Çev. Peter George), Elek Books Limited, London.

Making The Peace Treaties 1941-1947 (February 1947), Department Of State, Washington D.C.

Mallinson, William (2005), **Cyprus: A Modern History**, I.B. Tauris, London-New York.

Manizade, Derviş (1975), **Kıbrıs Dün Bugün Yarın,** Kıbrıs Türk Kültür Derneği İstanbul Bölgesi Yayınları, İstanbul.

Manizade, Derviş (1993), **65 Yıl Boyunca Kıbrıs, Yazdıklarım Söylediklerim**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, İstanbul.

Mayes, Stanley (2019), **Makarios: Kıbrıs'ın İlk Cumhurbaşkanı Başpiskopos 3. Makarios'un Yaşam Öyküsü**, Kalkedon Yayınevi, İstanbul.

Mcgilchrist, John (1856), **History Of The Turks From The Earliest Period To The Present Time,** James Blackwood, London.

McHenry, James Allen (1975), **Prelude To Confrontation An Historical Sketch of Cyprus Between 1923 and 1945,** Foreign Policy Institute, TİSA Matbaacılık Sanayi, Ankara.

Medlicott, W. N. (June 1940), "The Gladstone Government and the Cyprus Convention, 1880-85", **The Journal of Modern History,** 12(2), 186-208.

Meray, Seha L. ve Olcay, Osman (1977), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Metin, Hüseyin (1959), **Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış**, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa.

Mirbagheri, Farid (1998), **Cyprus: International Peacemaking**, Routledge Press, New York.

_____(2010), **Historical Dictionary of Cyprus,** No: 69, The Scarecrow Press, USA.

Morag, Nadav (August 2004), "Cyprus and The Clash of Greek and Turkish Nationalisms", **Nationalism and Ethnic Politics**, 10(4), USA, 595-624.

Morton, H. V. (1943), **Atlantic Meeting**, Methuen & Co Ltd., London, 1943.

Mücellidoğlu, Ali Çankaya (1968), **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler,** 4, Mars Matbaası, Ankara.

Müderris, M. Dana (12.11.1946), "Adamıza Verilecek Olan Liberal İdareyi Türk Cemaatı Zaviyesinden Görüşümüz", **Hür Söz**, 1.

Mümtaz, Hüseyin (1999), "Kıbrıs Tarihi'nden Bir İnsan Portresi", **Tarih ve Toplum,** 31(187), 13-18.

Necati, Mehmet (27.10.1932), "Evkafçılar Kendi Kendilerine Unvan Veriyorlar", **Söz**, 1.

Nesim, Ali (1987), **Batmayan Eğitim Güneşlerimiz**, KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa.

_____(Mart 1989), "Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 5(14), Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 309-341.

Nevzat, Altay (2005), **Nationalism amongst the Turks of Cyprus: The First Wave**, Oulu University Press, Finland.

_____(Fall 2011), "Ronald Storss and Mısırlızade Necati The Governor's Encounter with The Thirteen Greek", **The Cyprus Review**, 23(2), 77-107.

Newman, F.D. (1905), "The System Of Education In Cyprus", **Board Of Education Special Reports On Educational Subjects**, 12, London, 407-445.

Newman, Philip (1953), **A Short History Of Cyprus**, Longmans, London.

Nimet Kurat, Akdes (1948), **Rusya Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara.

Nurçin, Volkan (2019), **"Kıbrıs'ta Din Eğitiminin Dönüşümü Ve Türkiye'nin Etkileri"**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Oberling, Pierre (1982), **The Road To Bellapais**, Columbia University Press, New York.

Olgun, Aydın (1991), **Kıbrıs Gerçeği 1930-1990**, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara, 1991.

Oran, Baskın (2001), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1919-1980)**, 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Orhonlu, Cengiz (1971), "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 91-99.

Öksüz, Hikmet (Temmuz 1999), "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", **Tarih ve Toplum**, 32(187), 35–38.

Öksüz, Hikmet ve Başkaya, Muzaffer (2011), "Kıbrıs Meselesi'nin En Zor On Yılının Dış Basına Yansımaları (1950-1960)", https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1331 (28.06.2021).

Önalp, Ertuğrul (2010), **Geçmişten Günümüze Kıbrıs,** Berikan Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.

Örgen, Cemil (1964), **Bayrağım Kıbrıs Dağlarında,** Resimli Posta Yayınları, Ankara.

Özakman, Turgut (1998), **Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele,** Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Özcan, Azmi (2000), "İngiliz Sömürgeciliği", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, *içinde* 22 (299-302), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Özel, Sabahattin (2001), "Birinci Dünya ve Milli Kurtuluş Savaşları ile Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Genel Durumu", **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu (Haz.), TATAV Yayınları, İstanbul.

Özkan, Mehmet N. (11.11.1949), "Mahkemei Şeriyeler Meselesi", **İstiklal**, 1.

_____(12.11.1949), "Maarif Meselemiz", **İstiklal**, 1.

_____(21.07.1950), "Cemaat İşleri, Müftülük ve Evkaf Meselesinde Hükümete Düşen Vazife", **İstiklal**, 1.

_____(06.01.1951), "Curnalcılık Yapan ve İkilik Yaratan Kimdir" **İstiklal**, 1.

_____(20.06.1953), "Kıbrıs Medreseleri'nde Müftü Yetişmez", **İstiklal**, 1.

Özkul, Ali Efdal vd. (Bahar 2018), "Viktorya İslâm İnas Sanayi Mektebi ve Kıbrıs Türk Kadınının Yaşamındaki Rolü", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Yıl:14, (7), 71-96.

Özoran, Beria Remzi (1965), "İstiklal Savaşı ve Kıbrıs", **Türk Kültürü,** 3(35), Ankara, s. 844-851.

_____(Şubat 1967), "İngiltere'nin Kıbrıs'a Getirdiği Anayasa", **Türk Kültürü**, 5 (52), 37-42.

_____(1970), "Kıbrıs Türkü ve Rum Tahrikleri", **Türk Kültürü,** 8(89), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1970, 332-341.

_____(1971), "Kıbrıs'ta Türk Kültürü", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 159-165.

_____(1973), "Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Basını", **VII Türk Tarih Kongresi**, **Kongreye Sunulan Bildiriler (25-29 Eylül 1970),** TTK Yayınları, Ankara, 1973, 910-951.

_____(1976), "Kıbrıs Türklerinin 1931 Kurultayı", **VIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi 11-15 Ekim 1976**, 3, Ankara, 2085-2100.

_____(Ocak 1976), "Kıbrıs Türkünün Takviminden 11 ve 12 Aralık 1918", **Türk Kültürü,** XIV(159), 45-49.

_____(1979), "Anadolu Kurtuluş Savaşı-Kıbrıs Türkü-Sınır Harbi", **Türk Kültürü**,7 (76), Ankara, 274-278.

_____(19 Mayıs 1981), "Ana Vatana Bağlı Mustafa Kemal Atatürk'ün İzinde Kıbrıs Türkü", **Kıbrıs Postası,** (9), Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 12-20.

_____(1989), "Enosis Karşısında Kıbrıs Türkü (1878-1914 Dönemi)", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırma Merkezi Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi 23-28 Eylül 1985,** 2, İstanbul, 517-540.

_____(1989), **Mustafa Kemal Atatürk İnkılâbı ve Kıbrıs Türkü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Öztoprak, İzzet (Nisan 1998), "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", **Belleten,** LXII(233), TTK Yayınları, Ankara, 207-232.

Pamir, Mehmet Ali (07.10.1949), "Çetinkaya Türk Spor Esnaf Ocağı L.T.S. Kulübü Bir Tek İsim Altında Birleşiyorlar", **Hür Söz**, 1.

Panagides, Stahis S. (1968), "Communal Conflict and Economic Considerations: The Case of Cyprus", **Journal of Peace Research**, (5), 133-145.

Panteli, Stavros (1984), **A New History of Cyprus: From The Earliest Times To The Present Day**, East-West Press, London.

Parlar, Suat (1997), **Kontrgerilla Kıskacında Türkiye,** Bibliotek Yayınları, İstanbul.

Paşa, Ahmet Cevdet (1994), **Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler,** 2, Sadi Irmak, Behçet Kemal Çağlar (Haz.), MEB Yayınları, İstanbul.

Pehlivan, Ahmet (1999), "Kıbrıs'ta Türk Dili ve Edebiyatı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** *içinde* 41(521-522), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Persianis, P.K. (1968), "Church And State in The Development of Education in Cyprus (1878-1960)", Brian Holmes (Ed.), **Educational Policy And The Mission Schools,** *içinde* (241-279), Brodway House, London.

Persianis, Panayiotis K. (1978), **Church and State in Cyprus Education**, Violaris Printing, Nicosia.

_____(1996), "The British Colonial Education Lending Policy in Cyprus (1878-1960): An Intriguing Example of An Elusive Adapted Education Policy", **Comparative Education**, 32 (1), Routledge Publisher, 45-68.

Phylaktis, Kate (1995), **The Banking System of Cyprus, Past, Present, Future,** Macmillan Press, London.

Pirlepeli, Ömer (2009), **Türk İstiklal Savaşı Sürecinde Kıbrıs,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Pitcairn, A. (June 1936), "İrrigation in Cyprus", **The Cyprus Agricultural Journal, A Quarterly Review of The Agriculture, Forestry and Trade of Cyprus,** 31(2), 41-52.

Plümer, Aytuğ F. (2008), **Kıbrıs Ekonomi Tarihi**, **Sarsıntılı Bir Devrin Anatomisi Toplum Hizmetinde Bir Ömür,** Rüstem Kitabevi, Lefkoşa.

Plümer, M. Fazıl (14.05.1950), "Kıbrıs Türk Cemaatini İlgilendiren Evlenme ve Boşanma Kanunu Dolayısıyla", **Halkın Sesi**, 1.

Pollis, Adamantia (June 1973), "Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus", **Comperative Politics**, 5(4), 575-579.

Qureshi, M. Naeem (2002), "Hindistan Müslümanları Birliği", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, *içinde* 18(111-112), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Rappas, Alexis (2008), "The Elusive Polity: Imagining and Contesting Colonial Authority in Cyprus during the 1930s", **Journal of Modern Greek Studies,** 26(1), 363–397.

Raşit, Ahmet (22.11.1931), "Evkaf mı Cemaatin, Cemaat mi Evkafın", **Söz**, 1-2.

_____(23.07.1931), "Halkçı Siyaset", **Söz,** 1.

_____(28.05.1931), "Milli Kongra Heyeti Merkeziyesi Kâtibi Fahriliğinden", **Söz**, 4.

Reca, Ömer Faruk (2010), **Kahraman Öğretmenler**, Akis Kitap, İstanbul.

Remzi, M. (13.09.1928), "Yeni Harfleri Benimsemek Vazifemizdir", **Söz**, 1.

_____(25.09.1928), "İlk Teşebbüs", **Söz**, 1.

_____(02.10.1930), "Necati Bey ve İntihablar", **Söz**, 2.

_____(23.10.1930), "Halkın Zaferi Hakkın Tecellisi", **Söz**, 1.

_____(21.07.1932), "Mektepler ve Mekteplilerimiz" **Söz**, 1.

_____(11.08.1932), "Maarifimiz Etrafında Bir Hasbühal" **Söz**, 1.

_____(01.09.1932), "Maarifimizde Bir Dönüm Noktası" **Söz**, 1.

_____(20.07.1933), "Tali Mekteplerimiz İçin Neler Düşünülüyor ve Nelere Karar Veriliyor", **Söz**, 1.

_____(30.09.1922), "Rum Terbiyesi", **Söz**, 1.

_____(31.12.1921), "Yeni Bir Yıla Girerken", **Söz**, 1.

_____(23.07.1921), "Mühim Dakikalar", **Söz**, 1.

Renouvin, Pierre (2004), **1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918,** (Çev**.** Örgen Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul.

Rıfat, Mehmet (Mart 1977), "Kıbrıs'ta Siyasi Türk Partileri ve Kurumları", **Kaynak,** 43-53.

Rıza, Fevzi Ali (04.06.1949), "Baf'ın Rum Belediye Reisi Acemi Bir Siyaset Kullandı", **Hür Söz**, 1.

_____(04.09.1949), "Birlik ve Beraberliğe Doğru", **Hür Söz**, 1.

_____(08.09.1949), "Ankara ve İstanbul'daki Kıbrıslılar Birlikleri Birleşiyor", **Hür Söz**, 1.

_____(13.04.1949), "Yeniden Bir Çatı Altında Birleşmek Lazımdır", **Hür Söz**, 1.

_____(26.02.1949), "1928 Evkaf Fermanı Kanunisi İlga Edilirken", **Hür Söz**, 1.

_____(04.09.1949), "Birlik ve Beraberliğe Doğru", **Hür Söz**, s. 1.

Richmond, Oliver P. (1998), **Mediating in Cyprus: The Cypriot Communities And The United Nations**, Frank Cass Publishers, London.

Richter, Heinz A. (2010), **A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009**, Peleus, Bd. 50, Rutzen.

Rosenbaum, Naomi (December 1970), "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", **Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique**, 3, Nr. 4, Canadian Political Science Association, And Societe, Quebecoise De Science Politique, 605-627.

Rumbeyoğlu, Fahreddin ve Nabi, Mehmed (1335), **Kıbrıs Meselesi**, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Sadrazam, Halil (1996), **Kıbrıs Türkü'nün Özgürlük Mücadelesi Lideri Dr. Fazıl Küçük**, Kastaş Yayınları, İstanbul.

Salahi R. Sonyel (1995), **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika**, TTK Yayınları, Ankara.

Samani, Meltem Onurkan (1999), **Kıbrıs Türk Milliyetçiliği**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul.

_____(2007), **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sanal, Türker (2000), **Menderes Hükümetleri**, Sim Matbaacılık, Ankara.

Sander, Oral (1989), **İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih**, İmge Kitabevi, Ankara.

Sarıkaya, Makbule (2007), "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (34), Erzurum, 321-338.

Satan, Ali ve Şentürk, Erdoğan (2012), **Tanıkların Diliyle Kıbrıs Olayları 1955-1983**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Savcı, Kemal (1976), **Özgürlüğün Zaferi Kıbrıs**, Ayyıldız Yayınları, Ankara.

Sayıl, Altay (2010), **Dr. Fazıl Küçük'ün Anıları ve Siyasal Örgüt Çalışmaları**, 1. Baskı, Yay Ajans Ltd. Yayınları, Lefkoşa.

Sayın, Fatih Mehmet (2008), "Solution of The Cyprus Problem and Turkish Position", **Journal of Qafqaz University,** (24), 53-64.

Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth, The Dependent Empire, 1900-1948: Colonies, Protectorates, and Mandates (1994), 7, Frederick Madden and John Darwin (Ed.), Greenwood Press, London.

_____(1978), **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi**, 4. Baskı, 1, Halkın Sesi Basımevi.

Simavi, Sedat (25.02.1951), "Yine Türk Kıbrıs", **Hürriyet**, 1.

Smith, Gaddis (1965), **American Diplomacy During The Second World War 1941-1945**, John Wiley and Sons, USA.

Smith, Michael Llewellyn (2002), **Yunan Düşü,** (Çev. Halim İnal), Ayraç Yayınları, Ankara, 2002.

Sonat, Selahattin (15.07.1955), "Adada Hergün Yeni Bir Hadise Çıkarılıyor", **Tercüman**, 1, 7.

Sonyel, Salahi R. (1978), "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı", **Belleten**, XLII(168), TTK Yayınları, Ankara, 727-741.

_____(1991), **Settlers and Refugees in Cyprus,** Printed and Published by: Cyprus Turkish Association, London.

_____(Nisan 1995), "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı", **Belleten,** LIX (224), TTK Yayınları, Ankara, 133-187.

_____(2006), **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası,** TTK Yayınları, Ankara.

Sorel, Albert (1998), **Avrupa ve Fransız İhtilal**i, 1, MEB Yayınları, Ankara.

Soysal, İsmail (2000), **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 1, TTK Yayınevi, Ankara.

_____ (1964), **Dış Politika ve Parlamento, Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Sevinç Matbaası, Ankara.

Stavrinides, Zenon (1976), **The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood**, Wakefield, Cyprus.

Stephens, Robert (1966), **Cyprus a Place of Arms: Power Politics and Ethnic Conflict in Eastern Mediterranean**, Pall Mall Press, London.

Storrs, Sir Ronald (1930), **A Chronology of Cyprus**, Governor of Cyprus, Nicosia.

_____(1937), **Orientations**, Ivor Nicholson & Watson Limited, London.

_____(1937), **The Memoirs of Sir Ronald Storss**, G.P. Putnam's Sons, New York.

Stout, Hiram Miller (1953), **British Government,** Oxford University Press, New York.

Suha, Ali (1971), "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri (14-19 Nisan 1969)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 221-233.

Şahin, İsmail (2011), **Kıbrıs'ın Sosyal Tarihi (Tarihi Arka Planı Ve 1945-1974 Arası Olayları)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şanlı, Hasan (1967), **Kıbrıs 1878–1924,** Sanat Kitabevi, Ankara.

Şen, Kemal (04.11.1949), "Kurulan Milli Birliğimizi Bozmayalım", **Hür Söz**, 1.

Şimşir, Bilal N. (1990), **Lozan Telgrafları I 1922-1923**, TTK Yayınları, Ankara.

Taeuber, Irene B. (Ocak 1955), "Cyprus: The Demography of a Strategic Island", **Population Index**, (21), 4-20.

Tamçelik, Soyalp (Haziran 1995), "Kıbrıs Adası'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu", **Türk Kültürü**, (386), Yıl: XXXIII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 321-330.

_____(1997), "Türk Mukavemet Teşkilatı'nda Muhabere Sisteminin Özellikleri", **Journal of Cyprus Studies**, 3(2), 125-143.

_____(Temmuz 1993), "Türk Mukavemet Teşkilatı'nın Bilinmeyen Bazı Yönleri", **Türk Yurdu Dergisi**, (71), 28-31.

_____(Temmuz-Ağustos 2003), "Kıbrıs Adası'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi", **Kıbrıs Mektubu**, 16(4), Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 8-12.

Taner, Tahir (1941), "Lozan Muahedesi ve Kapitülasyonların İlgası", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** 7(4), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 723-730.

Tansel, Selahattin (1974), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,** 4, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara.

Tansu, İsmail (2002), **Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu**, Minpa Matbaacılık, Ankara.

Tayhani, İhsan (2009), "Türk Mukavemet Teşkilatı'na Giden Yol", **Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri, Uluslararası Sempozyum (19-25 Ekim 2008)**, 1, Çağlaş ve Oğulları Ltd., Lefkoşa, 193-194.

Tekakpınar, Kemal ve Doğasal, Demiray (1991), **Dr. Fazıl Küçük (1906-1984)**,1, Dilhan Ofset, Lefkoşa.

Temiz, Elmaziye Töre (Kış 2009), "Kıbrıs Türk Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapının Taşınmasında Öğretmenlerin Rolü", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2(6), 634-641.

Temperley, H.W.V. (1920), **A History Of The Peace Conference Paris**, 3, Institute Of International Affairs, London.

_____(Julay 1931), "Further Evidence on Disraeli and Cyprus", **The English Historical Review,** 46 (183), Oxford University Press, 457-460.

Tengirşek, Yusuf Kemal (2001), **Vatan Hizmetinde,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

The Lausanne Treaty (1924), Foreign Policy Association, No: 26, Series: 1923-1924, Newyork.

Tofallis, Kypros (2002), **A History of Cyprus, From The Ancient Times to The Present,** Greek Institute, London.

Toğay, Ahmet (1996), **1958'in Belgesel Öyküsü-Şahinler Yılı,** KTMD Yayınları, İstanbul.

Toker, Metin (1966), **İsmet Paşa'yla 10 Yıl**, 1, Akis Yayınları, Ankara.

Toluner, Sevin (1977), **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Toprak, Zafer (Temmuz 2003), "80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması", **Toplumsal Tarih,** (115), İstanbul, 64-72.

Torun, Şükrü (1956), **Türkiye İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu**, Gazeteciler Matbaası, İstanbul.

Tossizza, Evangelos Averoff (1986), **Lost Opportunities: The Cyprus Question 1950-1963**, (Çev. Timothy Cullen), A. D. Caratzas, Michigan.

Toynbee, Arnold J. (1932), "Cyprus, British Empire and Greece", **Survey of International Affairs**, V. M. Boulter (Ed.), Oxford University Press, London, 372-381.

Treaty Of Peace With Turkey and Other Instruments, Signed at Lausanne on July 24, 1923 (1923), Treaty Series No: 16, London.

Treaty of Peace with Turkey, Signed at Sevres, August 10, 1920 (1920), His Majesty's Stationery Office, London.

Tschoegl, Adrian E. (2004), "Financial Integration Dis-integration and Emerging Re-integration in The Eastern Mediterranean c. 1850 to the Present", **Finance Markets Instittions & Instruments**, 13 (5) 244-284.

Tuncer, Hüner (2005), **Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm?**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Turan, Orhan (2013), **Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basın Tarihi (1879-2009),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Tursan, Necati (1987), **Yunan Sorunu**, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara.

Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922) (1967), 2, 6. Kısım, 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Türker, Salih (09.11.1946), "Kıbrıs Türk Kurumlar Birliğinin Kurulması Zaruridir", **Halkın Sesi**, 2.

Türkgeldi, Ali Fuat (1987), **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**, 2, Bekir Sıtkı Baykal (Haz.), TTK Yayınları, Ankara.

Türk-Yunan İlişkileri Ve Megolo İdea (1975), Hamdi Ertuna, Necati Okse (Haz.), Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara.

Uçar, M. Emin (19.10.1944), "Caminin Gerilemesi 3", **Halkın Sesi**, 1.

_____(26.10.1944), "Caminin Gerilemesi 4", **Halkın Sesi**, 2.

Uçarol, Rifat (1978), **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Adanın İngiltere'ye Devri)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul.

_____(2006), **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul.

Umar, Semih Sait (09.04.1949), "Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti", **Hür Söz**, 1.

Uzman, Hasan Fahri (15.05.1951), "Kıbrıs Müftisi Faydalı Olamıyor", **Hür Söz**, 3.

Ünlü, Cemalettin (1981), **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981),** Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara.

Üskül, Zafer (1997), **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Kitapevi, Ankara.

Varnava, Andrekos (2012), **British Imperialism in Cyprus**, **1878-1915**, **The Inconsequential Possession,** Manchester University Press, London.

Volkan, Vamık D. (1979), **Cyprus War and Adaptation**, 1. Published, The University Press of Virginia, Virginia.

Wade, E.C.S. and Bradley, A.W. (1965), **Constitutional Law,** 7. Edition, Longmans, Green And Co Ltd., London.

Weller, George (19.03.1955), "The Island Everyone Wants", **The Saturday Evening Post**, 107.

Williams, Francis (1952), **Ernest Bevin Portrait of A Great Englishman**, Hutchinson & Co, London.

Wilson, Theodore A. (1969), **The First Summit Roosevelt and Churchill at Placentia Bay 1941**, Houghton Mifflin Company, Boston, 173-203.

Woodward, Sir Llewellyn (1962), **British Foreign Policy in The Second World War**, Her Majesty's Stationery Office, London.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin (1999), "İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Kıbrıs: Wittman ve Leake'nin İzlenimleri", İsmail Bozkurt vd. (Haz.), **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998,** *içinde* (329-345), 2, DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa.

Yalman, Ahmet Emin (24.06.1955), "Yunanistan Suçludur", **Vatan,** 1.

_____(1970), **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1970),** 4, Rey Yayınları, İstanbul.

_____(1997), **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971**), Erol Şadi Erdinç (Haz.), 2, Pera Turizm, İstanbul.

Yalman, Tunç "İngilizler, Kıbrıs'ta İrticai Mi Destekliyor?" (31.07.1953), **Halkın Sesi**, 1, 3.

Yellice, Gürhan (2011), **İngiltere'nin Kıbrıs Politikası 1950-1960**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Yaşın, Özker (1976), **Girneden Yol Bağladık**, İtimat Kitabevi, İstanbul.

Yavuz, Bige (1994), **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yeliseyeva, N.V. (2009), **Yakın Çağlar Tarihi,** (Çev. Özdemir İnce), Yordam Kitap, İstanbul.

Yennaris, Costas (2003), **From the East, Conflict and Partition in Cyprus**, Elliott & Thompson Press, London.

Yiangou, Anastasia (2016), **II. Dünya Savaşı'nda Kıbrıs Doğu Akdeniz'de Siyaset ve Çatışma**, (Çev. Kıyal Eresen), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.

Yurdakul, Erdal (2002), **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Yücel, Hasan Ali (1957), **Kıbrıs Mektupları**, TTK Basımevi, Ankara.

Zia, Nasim (1975), **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

2000 yılında Çubuklu İlköğretim Okulu'nu; 2003 yılında Beykoz Fevzi Çakmak Lisesi'ni; 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Fen - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü; 2013 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı'nı bitirdi. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora Programı'na başladı.

ÇAKICI, evli ve bir çocuk annesi olup, İngilizce bilmektedir.